AZ ÁRPÁD-KORI MAGYAR TÖRTÉNET BIZÁNCI FORRÁSAI

MORAVCSIK GYULA

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

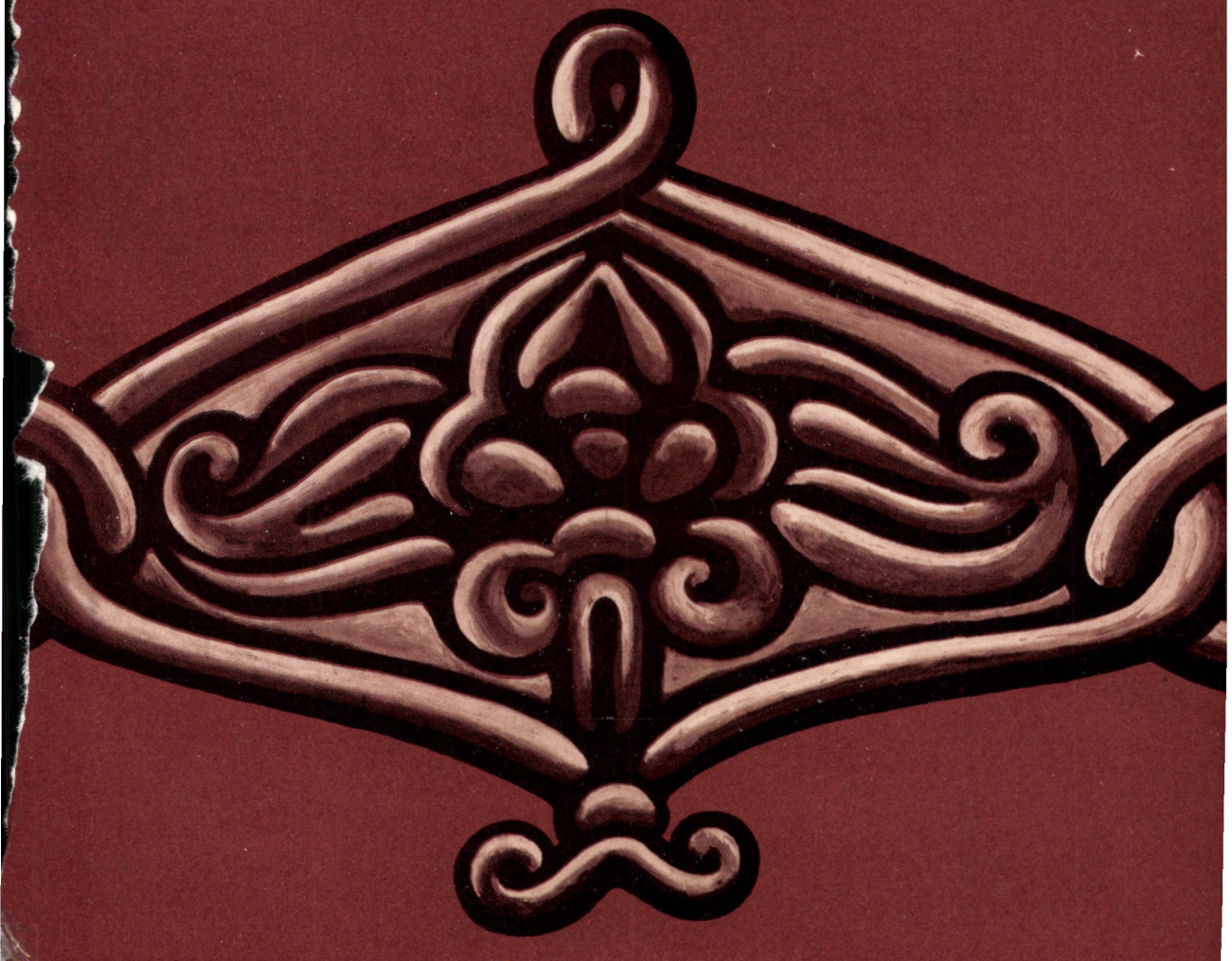

AZ ÁRPÁD-KORI MAGYAR TÖRTÉNET BIZÁNCI FORRÁSAI

FONTES BYZANTINI HISTORIAE HUNGARICAE AEVO DUCUM ET REGUM EX STIRPE ÁRPÁD DESCENDENTIUM

Összegyűjtötte, fordította,
bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta
MORAVCSIK GYULA

Az 1972-ben elhunyt kiváló bizantinológus e műve — melyet hagyatékából Ritoók Zsigmond és Kapitánffy István rendezett sajtó alá — Árpád-kori történelmünk évtizedeken át gyűjtött bizánci forrásait tartalmazza. A szemelvényeket eredeti görög nyelven és magyar fordításban teszi közzé, Moravcsik saját kézirattanulmányai alapján a korábbi kiadásoknál is jobb, hitelesebb szöveget nyújtva. Bevezetői közlik a forrásra és szerzőjére vonatkozó legfontosabb ismereteket, a szöveghez pedig szövegkritikai és magyarázó jegyzetek csatlakoznak. Moravcsik Gyula nemcsak a bizánci történetírók és krónikások magyar vonatkozású helyeit gyűjtötte össze munkájában, hanem minden egyéb, eddig feltárt forrást: hagiográfiai munkákat, beszédeket, leveleket, sőt feliratokat is. Történelmünk e korai szakaszára vonatkozóan éppen a bizánci szerzőknél található számos olyan adat, amely egyetlen más forrásban sem maradt ránk. A forrásgyűjtemény a történelmi események ismertetésén túl elődeink társadalmi-politikai berendezkedését, életmódját, nyelvét, szokásait illetően is felbecsülhetetlen értékű adatokat tartalmaz, s így nemcsak a szorosabb értelemben vett történészek, hanem a művelődéstörténet szakemberei számára is alapvető munka.

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST

AZ ÁRPÁD-KORI MAGYAR TÖRTÉNET
BIZÁNCI FORRÁSAI

FONTES BYZANTINI
HISTORIAE HUNGARICAE
AEVO DUCUM ET REGUM EX STIRPE
ÁRPÁD DESCENDENTIUM

AZ ÁRPÁD-KORI MAGYAR TÖRTÉNET BIZÁNCI FORRÁSAI

FONTES BYZANTINI HISTORIAE HUNGARICAE AEVO DUCUM ET REGUM EX STIRPE ÁRPÁD DESCENDENTIUM

ÖSSZEGYŰJTÖTTE, FORDÍTOTTA,
BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

MORAVCSIK GYULA

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1988

Második kiadás

ISBN 963 05 4967 0

© AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1988

PRINTED IN HUNGARY

KIADÓI ELŐSZÓ—PRAEFATIO EDITORIS

Mikor Moravcsik Gyula 1972. december 10-én elhunyt, e munkája mintegy háromnegyed részben készen állt. Készen volt a szövegek összeválogatása és megállapítása, a kritikai apparátusok (kivéve a XLIII. szemelvény E részét és néhány apróbb hézagot), a fordítások nagy része (a XXVIII—XXX., XXXII., XXXIV—XXXVI. és LIII. teljesen hiányzott, s kisebb hiányok voltak néhány más szövegben is), megvoltak a bevezetések mind, a szövegekhez írt magyarázó jegyzeteknek pedig mintegy a fele. A szerző néhány hónappal halála előtt az egész, addig meglevő kéziratot átnézte, és bizonyos bibliográfiai kiegészítéseket tett, de rendszeresen kb. 1971-ig volt feldolgozva az irodalom.

A kézirat gondozóira maradt a feladat, hogy a munkát bevégezzék. Ezt a feladatot úgy igyekeztek megoldani, hogy a hiányokat pótolják, de a szerzőnek olyasmit ne tulajdonítsanak, amivel ő esetleg nem tudna egyetérteni, helyette tehát állást ne foglaljanak. Az újabb irodalmat — néhány utalástól eltekintve — ezért nem dolgozták bele a bevezetőkbe, a jegyzetekben a lehető legszükségesebbekre szorítkoztak (a szerző készítette jegyzetek részletessége sem volt egyenletes); a szövegek esetében itt-ott szövegjavítást javasoltak az apparátusban, de ki kell emelni, hogy ezeket a szerzővel megbeszélni már nem tudták, a felelősség tehát ezekért egyedül őket terheli. Egy esetben voltak kénytelenek nagyobb új részt bedolgozni, ez a már említett XLIII. E, Niketas Choniates történeti munkája. Moravcsik Gyula ehhez a szöveghez, melynek kéziratait részben maga is kollacionálta, semmiféle apparátust nem készített, s míg a többi szöveg esetében maga leírta a közlendő részeket, itt csak a Bekker-féle kiadás xerox-másolatait tette a kézirat megfelelő helyére, ezzel is jelezvén e megoldás ideiglenes voltát. Nyilván tudomása volt már van Dieten készülő kiadásáról, mely a teljes kéziratanyagra épült, s így a maga szövegének kialakításával várni akart ennek megjelenésére. Ezt már nem érhette meg. Ezért itt a van Dieten-féle kiadás szövegét és apparátusát vettük át, némi rövidítéssel és az egység kedvéért bizonyos átcsoportosítással, itt-ott néhány párhuzamos hely megadásával még megtoldva. A szövegtől egy helyen van eltérés, a Bekker-kiadás Moravcsik tulajdonában volt példányának lapszéli jegyzete alapján, ez az apparátusban van indokolva.

A görög nevek átírásában a kézirat nem volt egységes, a következetesség kedvéért és egyben a szerző szándékait is lehetőleg tiszteletben igyekezvén tartani, A magyar történet bizánci forrásai-ban követett írásmódot alkalmaztuk. A földrajzi nevek és a nem görög személynevek átírásában, fordításában nem lehetett teljesen következetesnek lenni.

A hiányzó fordításokat Ritoók Zsigmond készítette el, ő végezte a szükséges stiláris simításokat, valamint a görög szövegekkel kapcsolatos munkákat is. A jegyzetek hiányait Kapitánffy István és Ritoók Zsigmond pótolta (Kapitánffy munkája teljes egészében a Kinnamoshoz írt jegyzetanyag). A szöveg nyomdai munkájának gondozója, a korrektúrák végzője is Kapitánffy István volt. Mindketten Moravcsik Gyula tanítványai, akik így is köszönetüket és tiszteletüket kívánták leróni egykori mesterük iránt, s akik egyben az olvasótól azt kérik: ami jót talál a munkában, azért a halott mestert dicsérje, ami hibát, azt tanítványainak rója fel.

Hálás köszönet illeti meg azokat a kiadókat, ill. intézményeket, amelyek nagyvonalú jóindulattal hozzájárultak ahhoz, hogy e gyűjteményben általuk kiadott publikációkból részleteket újraközöljünk:

BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, Leipzig: Georgii Phrantzae Chronicon, ed. J. B. Papadopoulos. I. 1935. pp. 31—32. — Arethae archiepiscopi Caesariensis Scripta minora, rec. L. G. Westerink. II. 1972. p. 27.

Centre Nationale de la Recherche Scientifique, Paris: Georges et Démétrios Tornikès. Lettres et discours, par J. Darrouzès. 1970. pp. 189—201, 336—345.

C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München: L. Previale: Un panegirico inedito per Michele VIII. Paleologo. BZ 42 (1943—49) p. 38. — R. J. H. Jenkins—B. Laourdas —C. A. Mango: Nine orations of Arethas from cod. Marc. gr. 524. BZ 47 (1954) p. 30.

Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University, Washington: Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio, ed. Gy. Moravcsik. 1967. pp. 3—4, 8, 13, 27, 30—32, 37—42, 51.

Institute for Balkan Studies, Thessalonike: R. Browning: A New Source on Byzantine-Hungarian Relations in the Twelfth Century. Balkan Studies 2 (1961) pp. 197—203. — *Ἡ Συνέχεια τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη*, ed. *Ἐ. Θ. Τσολάκης*. 1968. pp. 106—107, 185.

Institut français d'Études byzantines, Paris: Epistoliers byzantines du Xe siècle, par J. Darrouzès. 1560. pp. 138—139.

Istituto Siciliano di Studi bizantini e neoellenici, Palermo: Eustazio di Tessalonica, La espugnazione di Tessalonica, ed. di S. Kyriakidis. 1961. pp. 56—58.

Издателство на Българската Академия на Науките, София: V. Laurent: *Ὁ Βαρδαριωτῶν ἤτοι Τούρκων*. Perses, Turcs asiatiques ou Turcs hongrois? Известия на Българското Историческо Дружество 17—18 (1939—40) p. 287.

Société d'édition Les Belles Lettres, Paris: Anne Comnène, Alexiade, ed. par B. Leib. 1937—1945. I. pp. 127—128; II. pp. 32, 87—88, 207—210; III. pp. 125—139, 160, 180.

Société des Bollandistes, Bruxelles: F. Halkin: Distiques et notices propres au synaxaire de Chifflet. Analecta Bollandiana 66 (1948) pp. 29—30.

Walter de Gruyter Co., Berlin—New York: Nicetae Choniatae Orationes et epistulae, rec. I. A. van Dieten. 1972. pp. 32—34, 36—37, 39—41, 43. — Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum rec. I. Thurn. 1973. pp. 175—177, 222, 228, 231, 237, 276—277, 288——291, 344—349, 409—410. — Nicetae Choniatae Historiae, rec. I. A. van Dieten. 1975. pp. 17—18, 92—93, 100—102, 112, 126—128, 132—137, 140, 151—159, 169—170, 267—268, 277, 368, 434, 446, 532, 598, 619.

TARTALOMJEGYZÉK — SUMMARIUM

	Bevezetés — Introductio	9
	Rövidítések — Abbreviationes	11
I.	Arethas — Arethas	13
II.	Bölcs Leon — Leo Sapiens	14
III.	Nikolaos Mystikos — Nicolaus Mysticus	24
IV.	Krónika a pápákról — Chronicon de papis	27
V.	Basileios élete — Vita Basilii	28
VI.	Lukas élete — Vita Lucae	29
VII.	Bíborbanszületett Konstantinos — Constantinus Porphyrogenitus	30
VIII.	Georgios barát folytatása — Georgius Monachus Continuatus	52
IX.	Theophanes folytatása — Theophanes Continuatus	65
X.	Ál-Symeon — Pseudo-Symeon	69
XI.	Leon Diakonos — Leo Diaconus	71
XII.	Ismeretlen szerző a hadügyről — Anonymus de re militari	73
XIII.	Athanasios élete — Vita Athanasii	74
XIV.	Szent György csodái — Miracula Sancti Georgii	77
XV.	A veszprémvölgyi oklevél — Typicon Vespremiense	79
XVI.	Ioannes Skylitzes — Johannes Scylitzes	81
XVII.	Michael Attaleiates — Michael Attaliota	93
XVIII.	Ioannes Skylitzes folytatása — Johannes Scylitzes Continuatus	95
XIX.	Achridai Theophylaktos — Theophylactus Achridensis	96
XX.	Michael pótlásai — Additamenta Michaelis	97
XXI.	Ioannes Zonaras — Johannes Zonaras	98
XXII.	Anna Komnene — Anna Comnena	101
XXIII.	Michael Glykas — Michael Glycas	108
XXIV.	A Pantokrator-monostor alapítólevele — Typicon Monasterii Pantocratoris	109
XXV.	Eirene élete — Vita Irenae	113
XXVI.	Költemény a Pantokrator-monostorról — Carmen de Monasterio Pantocratoris	121
XXVII.	Ismeretlen nevű rhetor — Rhetor Anonymus	126
XXVIII.	Michael Rhetor — Michael Rhetor	127
XXIX.	Euthymios Tornikes — Euthymius Tornices	144
XXX.	Ioannes Diogenes — Johannes Diogenes	146
XXXI.	Manuel császár rendelete — Edictum imperatoris Manuelis	148
XXXII.	Michael patriarcha — Michael patriarcha	148
XXXIII.	Konstantinos Manasses — Constantinus Manasses	157
XXXIV.	Eustathios — Eustathius	161
XXXV.	Nikolaos Kallikles — Nicolaus Callicles	165
XXXVI.	Theodoros Prodromos — Theodorus Prodromus	168
XXXVII.	Ismeretlen költők — Poetae Anonymi	190
XXXVIII.	Ioannes Kinnamos — Johannes Cinnamus	194
XXXIX.	Rilai Szent János élete — Vita Sancti Johannis de Rila	247
XL.	II. Isaakios császár levelei — Epistolae imperatoris Isaacii II.	248
XLI.	Feliratok — Inscriptiones	253

XLII. Theodoros Balsamon — Theodorus Balsamon 256
XLIII. Niketas Choniates — Nicetas Choniates 257
XLIV. Georgios Akropolites — Georgius Acropolita 297
XLV. Theodoros Skutariotes — Theodorus Scutariota 301
XLVI. Moreai krónika — Chronicon Moreas 316
XLVII. Manuel Holobolos — Manuel Holobolus 321
XLVIII. Georgios Pachymeres — Georgius Pachymeres 323
XLIX. Ephraim — Ephraemius 328
L. Ioannes Kantakuzenos — Johannes Cantacuzenus 335
LI. Nikephoros Gregoras — Nicephorus Gregoras 336
LII. Ismeretlen szerzők krónikái — Chronica Anonymorum 338
LIII. Euphrosyne élete — Vita Euphrosynae 339
LIV. Georgios Sphrantzes — Georgius Sphrantzes 340
LV. Theodoros Gazes — Theodorus Gaza 341
Mutatók — Indices 343

BEVEZETÉS — INTRODUCTIO

Csaknem egy évszázada annak, hogy Hunfalvy Pál felvetette egy olyan „Chrestomathia Byzantina" tervét, amely a bizánci írókból a magyarokra és a török népekre vonatkozó tudósításokat nyelvi és tárgyi magyarázatokkal közölné.[1] E terv azonban nem valósult meg, s mindössze annyi történt, hogy a magyarság történetének egyes periódusaira vonatkozó forrásgyűjteményekbe a kiadók más nyelvűeken kívül görög forrásokból is felvettek szemelvényeket.[2] Évekkel ezelőtt a Kőrösi Csoma Társaságban is felmerült a török népekre vonatkozó bizánci forrásrészletek gyűjteményben való kiadásának gondolata, de e javaslat megvalósítása elmaradt. Legújabban a Magyar Tudományos Akadémia Klasszika-filológiai Bizottsága vette tervbe a magyar föld honfoglalás előtti történetére vonatkozó görög és latin források fordítás kíséretében való kiadását. Ehhez kapcsolódik tárgyánál fogva a jelen munka, amely az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásrészleteit adja görög eredetiben és magyar fordításban.

E munka gyökerei ifjúkori tanulmányaimba nyúlnak vissza, amidőn több mint fél évszázaddal ezelőtt megkezdtem a magyar—bizánci kapcsolatok történetének kutatását. Tanulmányútjaim folyamán, melyeket a 20-as és 30-as években az európai könyv- és kézirattárakban (Bécs, München, Párizs, Torino, Milánó, Modena, Bologna, Firenze, Velence, Róma, Nápoly, Athén, Isztambul) tettem, alkalmam volt az azokban rejtőző anyagot megismerni, áttanulmányozni és értékesíteni, azaz a bizánci kéziratok, továbbá a hazai könyvtárakból hiányzó kiadványok magyar vonatkozású részleteit lemásolni, illetve lefényképeztetni.

E kutatásaim eredményeit először „A magyar történet bizánci forrásai" (A Magyar Történettudomány Kézikönyve I. 6/b füzet Bp. 1934.) c. magyar nyelvű munkámban foglaltam össze, amely tájékoztat az addig az időpontig felkutatott forrásokról, ismerteti azok kéziratait, kiadásait, fordításait, a rájuk vonatkozó irodalmat és az egyes forrásoknak a magyar történelemmel kapcsolatos anyagát. Ez a munka átdolgozva, a török népek egész körére vonatkozó bizánci forrásrészletek és az újabb kutatások eredményeinek ismertetésével bővítve német nyelven „Byzantinoturcica" címen (I—II. Bp. 1942—1943, 2. átdolgozott kiadás: Berlin 1958.) jelent meg. E két korábbi munkámat kiegészíti a jelen munka, amely nemcsak ismerteti a magyar vonatkozású bizánci forrásrészleteket, hanem azokat meg is szólaltatja, azaz görög eredetiben és magyar fordításban is közli.

Ami a feldolgozott anyag időbeli határait illeti, a munka felöleli nemcsak a magyar Árpád-kor ideje alatt, tehát 1301-ig készült, hanem a később íródott, de az Árpád-kor idejére vonatkozó forrásrészleteket is. Minden forrás helyet kap még akkor is, ha az egy korábbi forrásból van kiírva, ami a bizánci történeti irodalomban gyakori jelenség, s ami egyes szövegrészletek ismétlődő közlését vonja maga után. A munka tartalmazza a jelzett évig terjedő időszakra vonatkozó bizánci forrásrészleteket műfajra való tekin-

[1] EPhK 9 (1885) 419.

[2] Ilyenek: A magyar honfoglalás kútfői. Szerkesztette PAULER GY.—SZILÁGYI S. Budapest 1900. — A magyar történet kútfőinek kézikönyve. ANGYAL D. közreműködésével szerkesztette MARCZALI H. Budapest 1902. — Ó-magyar olvasókönyv. Összeállította JAKUBOVICH E.—PAIS D. Pécs 1929. — GOMBOS A.: Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCI. I—IV. Budapest 1937—1943.

tet nélkül. Tehát szerepelnek az elbeszélő forrásokon (monográfiák, krónikák, hagiográfiai munkák) kívül beszédek, levelek, alkalmi költemények, hadtudományi művek, feliratok, oklevelek, rendeletek, zsinati akták, alkalmi feljegyzések stb., úgy, mint korábbi idevonatkozó munkáimban.

Némi nehézséget okoz a magyarokra vonatkozó forrásrészletek kiválasztásában az a körülmény, hogy az *Οὔγγροι* (*Οὔγγαροι*) népnéven kívül, amely kizárólag csak a magyarokra vonatkozik, a bizánci forrásokban a magyarok más olyan neveken is szerepelnek (*Οὖννοι*, *Τοῦρκοι*, *Παίονες*, *Πάννονες*, *Σαυρομάται*, *Δᾶκες*, *Γήπαιδες*, *Μυσοί*, *Γέται*, *Σκύθαι*), amelyek más népek elnevezéseként is használatosak.[3] Ennek következtében egyes esetekben, ha az illető népnév egyedül áll, s hiányzik mellőle minden olyan adat, amely kilétére fényt vetne, az említett népneveknek a magyarokra való vonatkoztatása kétséges.[4] Gyakran találkozunk a bizánci forrásokban, főleg a dicsőítő költeményekben és beszédekben kétségkívül a magyarokra vonatkozó népnevekkel vagy esetleg az idegen népeket általában megjelölő *βάρβαροι* szóval, de ugyancsak minden közelebbi meghatározó történeti adat nélkül, puszta említés alakjában. Az idevonatkozó helyeknek a források között való felsorolását mellőztem. Ezt annál könnyebben megtehettem, mert a bizánci irodalomban a magyarokra vonatkozólag előforduló összes népnevek megtalálhatók a helyek pontos megjelölésével „Byzantinoturcica" c. munkám II. kötetében.

A bizánci forrásokból vett szemelvények szövegét a legjobb kiadás alapján adom. Minthogy azonban a bizánci történetírók egész sorának hiányzik még a kritikai kiadása, sok forrás, illetve forrásrészlet szövegét magam vetettem össze a kutatásaim folyamán megismert kéziratokkal, részben az eredetik, részben fényképmásolatok alapján. A felhasznált kéziratok jegyzékét a „Kéziratok" c. rovatokban közlöm, de oda csak azokat vettem fel, melyek variánsai munkám kritikai apparátusában szerepelnek. Az egyes források kéziratainak teljes jegyzéke megtalálható „Byzantinoturcica" c. munkámban (I.²). *-gal jelöltem meg azokat a kéziratokat, melyek magyar vonatkozású részleteit magam vetettem össze az alapul vett kiadás szövegével. Ha a kézirat jelzete előtt nincs *, annak variánsait az alapul vett kiadás apparátusából vettem át.

Az „Irodalom" c. rovatokban csak a legfontosabb s főleg magyar szempontból jelentős munkákat sorolom fel, különös tekintettel az 1958 óta megjelentekre, mert az addig az időpontig napvilágot látott irodalom megtalálható a „Byzantinoturcica"-ban (I.²).

[3] L. „A magyar történet bizánci forrásai" c. munkám végén található, „A magyarokra vonatkozó népnevek a bizánci forrásokban" c. táblázatot és az egyes népneveket a „Byzantinoturcica" II.²-ben.

[4] Jellemző példa erre a Leon Philosophosnak tulajdonított anonim költeményben előforduló *Οὖννοι* népnév, melyben egyesek a magyarokat, mások azonban a bolgárokat vélik felismerni. Kiadta Sp. Lampros: *Νέος Ἑλληνομνήμων* 16 (1922) 53. L. J. Moravcsik: Zur Benennung *Οὖννοι* der Ungarn. Kőrösi Csoma Archivum 2 (1927) 319—320. — J. Moravcsik: Byzantinoturcica. I.² 231. — FGHB IV. 306—307.

RÖVIDÍTÉSEK — ABBREVIATIONES

AA	Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae
AT	Antik Tanulmányok
BHG	F. Halkin: Bibliotheca Hagiographica Graeca. I—III. Bruxelles 1957³.
Bsl	Byzantinoslavica
BT	Gy. Moravcsik: Byzantinoturcica. I—II. Berlin 1958².
Byz	Byzantion
BZ	Byzantinische Zeitschrift
EPhK	Egyetemes Philologiai Közlöny
FGHB	Fontes Graeci Historiae Bulgaricae. I—VII. Sofia 1954—1972.
Krumbacher	K. Krumbacher: Geschichte der byzantinischen Litteratur. München 1897².
MHK	Pauler Gy.—Szilágyi S.: A magyar honfoglalás kútfői. Budapest 1900.
Migne	J. P. Migne: Patrologia Graeca, cursus completus, Series Graeca. Paris 1857—1866.
MNy	Magyar Nyelv
MTBF	Moravcsik Gy.: A magyar történet bizánci forrásai. (A Magyar Történettudomány Kézikönyve I. 6b) Budapest 1934.
REB	Revue des Études Byzantines
SRH	Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Edendo operi praefuit E. Szentpétery. I—II. Budapestini 1937—1938.
ВИИНЈ	Византијски извори за историју народа Југославије. I—IV. Београд 1955—1971.
ВВ	Византийский Временник

I. ARETHAS — ARETHAS

Született 861 táján Patraiban. Konstantinápolyba kerülvén Photios patriarcha tanítványi köréhez kapcsolódott. 902-ben kaisareiai érsek lett. Egyik úttörője volt annak az irányzatnak, amely az antik görög írók tanulmányozását felújította Bizáncban. Arethas egész másoló iskolát alapított, melynek sok görög író kéziratát köszönhetjük. Ő maga több író, így pl. Platon, Lukianos és mások műveihez írt scholionokat. Ezeken kívül ránk maradtak Bölcs Leon és Romanos Lakapenos császárhoz intézett dicsőítő beszédei és levelei. Meghalt 932 táján. Arethas egyik beszédében, melyet 902-ben Bölcs Leon császárhoz intézett, a magyarokról is megemlékezik. Ez a feljegyzések időpontja szempontjából a magyarok legkorábbi bizánci említése.

Kiadások: R. J. H. JENKINS—B. LAOURDAS—C. A. MANGO: Nine orations of Arethas from cod. Marc. gr. 524. BZ 47 (1954) 1—40. — Arethae archiepiscopi Caesariensis Scripta minora. I—II. Rec. L. G. WESTERINK. Leipzig 1968—1972.

Irodalom: KRUMBACHER 129—131, 524—525. — S. B. KUGEAS: *Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ.* Athén 1913. — J. DRÄSEKE: Arethas von Cäsarea. Neue Jahrbücher für das klassische Altertum 35 (1915) 249—270. — J. BIDEZ: Aréthas de Césarée éditeur et scholiaste. Byz 9 (1934) 391—408. — MTBF 115—116. — J. DARROUZÈS: Corrections à l'édition des Discours d'Aréthas. BZ 48 (1955) 1—3. — BT 226—227. — FGHB V. 69—74.

ΔΗΜΗΓΟΡΙΑ ΕΠΙΤΡΑΠΕΖΙΟΣ ΥΠΟ ΠΑΡΟΥΣΙΑΙ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Τῆς τύχης δὲ τοσοῦτον ὑμῖν πρόσεστιν τὸ εὔρουν καὶ εὐμαρές, ἀεὶ κατὰ πρύμναν τῶν ὑμετέρων πραγμάτων τῆς τοιαύτης αὔρας πνεούσης[a], *ὥστε πολλῶν πολλάκις ἐν ἀπόρῳ κατειλημμένων τοσαύτην εὐπορίαν*[b] *ὑπάρξαι, ὅσην τις καὶ ἐκ μακρᾶς προνοίας εἰς τὸν ἐπιτήδειον καιροφυλακῶν ἐναπέθετο. Τοῦρκοι τῷ λόγῳ, λαός ὃν οὔπω πρότερον τῆς χρείας ἐγνώκειμεν, τὴν πίστιν παρέξουσι.* (p. 30_{95-99}, J. – L. – M. = II. p. 27_{17-24} W.)

ASZTALI BESZÉD LEON, A KEGYES CSÁSZÁR JELENLÉTÉBEN

A szerencsének jó és kedvező folyása, hogy ti. dolgaitokra mindig hátulról fúj a szél, oly mértékben van meg nálatok, hogy amikor sokan, sokszor szükségbe jutottak, akkor is akkora bőség állott rendelkezéstekre, amekkorát csak valaki barátjára való messzetekintő előrelátásból, a kellő pillanatra ügyelve, elraktározhat. A türkök,[1] *ez a nép, melyet míg fel nem használtunk,*[2] *nem is ismertünk, kezeskednek szavaimról.*

[a] *πνεούσης coni.* Jenkins : *ῥεούσης* cod., W ‖ [b] *εὐπορίαν corr.* Jenkins : *ἀπορίαν* cod.

[1] A magyaroknak a X—XI. századi bizánci forrásokban használatos neve; l. BT II. 132.

[2] Arra a történeti eseményre céloz, hogy 894-ben Bölcs Leon császár a magyarok segítségét vette igénybe a bolgárok ellen.

II. BÖLCS LEON — LEO SAPIENS

VI. Leon császár, aki fia volt I. Basileiosnak, a makedon dinasztia megalapítójának, 866-ban született s 886-tól 912-ig uralkodott. Nevelője, Photios patriarcha már korán felébresztette érdeklődését a tudományok és irodalom iránt. Minthogy a császár e téren jelentős tevékenységet fejtett ki, a sophos vagy philosophos (bölcs) melléknevet kapta. Neve alatt egész sereg mű maradt ránk, melyek részben még kiadatlanok. Tőle való I. Basileios császár halotti beszéde. Írt egyházi beszédeket, liturgiai, dogmatikai, asztrológiai műveket és verseket. Ránk maradtak rendeletei és novellái, s az ő nevéhez fűződik a Basilika című törvénygyűjtemény és egy püspökségi jegyzék.

Nagyon becses Bölcs Leon taktikája, melynek címe *Τὰ ἐν πολέμοις τακτικά*. Keletkezési idejét nem tudjuk pontosan megállapítani, csak annyi bizonyos, hogy a szaracénok Thessalonike elleni támadása, vagyis 904 után készült. A munka 20 fejezetben tárgyalja a hadtudományi ismereteket. Foglalkozik a hadsereg szervezetével, ismerteti a hadsereg hadi rendjét és harci taktikáját. Külön fejezetet szentel Bölcs Leon az idegen népek: a türkök, a frankok és longobardok, a szlávok és főleg a szaracénok harcmodorának és az ellenük való védekezésnek. A császár, mint a bevezetésben maga írja, munkáját régebbi taktikai művek alapján készítette. Forrásai közül maga megnevezi Ailianost, Arrianost és Onasandrost. Több helyen hivatkozik a régebbi császárokhoz küldött jelentésekre, melyeket maga olvasott, továbbá atyjának, I. Basileios császárnak az elbeszéléseire és saját hadvezéreinek hozzá intézett jelentéseire. Sajátszerű azonban, hogy nem említi fő forrását, a VI. század végén vagy a VII. század elején készült ún. Maurikios-féle taktikát. A forráskritikai vizsgálódások ugyanis már régebben kiderítették, hogy Bölcs Leon ezt a korábbi munkát némi stiláris módosítással szinte szóról szóra kiírta, sőt még bevezetése egy részét is átvette. Mindazonáltal a császár mégsem tekinthető egyszerű kompilátornak. A pontos összehasonlítás ugyanis azt mutatja, hogy az anyag elrendezésében sokban eltért fő forrásától s annak szövegén kihagyásokat, módosításokat, változtatásokat eszközölt, elavult részeit elhagyta, újakkal pótolta, egyszóval elődje művét kora tényleges viszonyainak megfelelően átdolgozta. Saját nyilatkozata szerint munkáját a szaracénok ellen írta, mert ezekben látta a bizánci birodalom fő ellenségeit. Ezekkel foglalkozik tehát legrészletesebben, de amit harcmodorukról és az ellenük való védekezésről ír, az a korábbi taktikai művektől független. Leon itt szóbeli forrásokra, jelentésekre és atyja közléseire hivatkozik, tehát egykorú megbízható forrásokból merített. Megemlékezik Leon a bolgárokról is, de az ő harcmodorukat nem tárgyalja külön, mert — mint maga írja nyilván a 896. évi békekötésre gondolva — ellenük, akik keresztények, már nem kell fegyvert fogni, és mert taktikájuk csaknem teljesen azonos a türkökével. A Maurikios-féle taktikának a perzsákra vonatkozó tudósításait Leon átalakítja általános tanácsokká, s a perzsákról mint egykori népről beszél. A frankok és longobardok harcmodorának leírását ugyan a Maurikios-féle taktikából veszi át, de forrása szavait múlt időbe teszi át s hangsúlyozza, hogy e népek már keresztények s a bizánciak barátai, illetve alattvalói. Hadi szokásaikkal csak azért foglalkozik, hogy a tanulságokat a hadvezér érvényesíthesse. Ami a szlávokat illeti, ezeket Leon jórészt a Maurikios-féle taktika múlt időbe áttett szavaival jellemzi, de forrása tudósítását megrövidíti, s kiemeli azt a változást, mely a szlávok Bizánchoz való viszonyában időközben beállt, hogy ti. azok átköltözvén a Dunán bizánci uralom alá kerültek, elgörögösödtek és kereszténnyé lettek. Mindebből világosan kitűnik, hogy Leon forrásának az idegen népekre vonatkozó tudósításait a változott viszonyok tekintetbevételével tudatosan módosította.

Hasonló eredményre jutunk, ha Leonnak a türkökre (magyarokra) vonatkozó tudósításait részletesen összevetjük forrása szavaival. Kitűnik ugyanis, hogy bár a türkökre vonatkozó részekben a legszorosabban ragaszkodik forrása szövegéhez, és szinte szóról

szóra átírja a Maurikios-féle taktikának a VI. századi avarokra és türkökre vonatkozó szavait, s azokon csak annyit változtat, hogy az avarok nevét a rájuk vonatkozó rövid jellemzéssel együtt kihagyja, illetve mindazt, amit forrása „a skythák, azaz az avarok és türkök s a többi, velük hasonló életmódot folytató hun népek" hadi szokásairól közölt, ő egyedül a türkökre vonatkoztatva adja elő, mégis a türkök szokásait forrása szavaival leírva hat helyen (XVIII. 49, 52, 55, 57, 59, 67) jelentős részeket toldott be. Leon másutt is megfigyelt eljárása alapján arra kell következtetnünk, hogy a császár tudatosan egészítette ki forrása szövegét. Minthogy azonban Leon, aki közvetlen értesülések alapján ismerte a türköket (magyarokat), akik szövetségesei voltak, — másutt megfigyelt eljárásával ellentétben — forrása türkjei és saját kora türkjei viszonyáról mélységesen hallgat, fel kell tennünk, hogy a császár a forrásában szereplő és az általa ismert türköket azonosaknak tartotta, vagyis meg volt győződve arról, hogy forrása a magyarokról szól. Minthogy pedig forrásában megtalálta a türkök harcmodorának részletes leírását — amely egyébként, mint ismeretes, lényeges vonásaiban valóban egyezett nemcsak a magyarok, de a hun-török népek egész seregének taktikájával —, egyszerűen átvette azt, de szükségesnek tartotta, hogy értesülései nyomán forrása szövegét némileg kiegészítse.

Kiadás: MIGNE 107. coll. 672—1120.

Kéziratok: **A** = Ambrosianus gr. 139 [B 119 sup] (s. XI.) — **E** = Scorialensis gr. Y III 11 (s. XI.) — **M** (Várinál **F**) = Laurentianus gr. LV, 4 (s. X.) — **V** (Várinál **R**) = Vaticanus gr. 1164 (s. XI.) — **W** (Várinál **V**) = Vindobonensis phil. gr. 275 (s. XI.) — Az eredeti szöveggel szemben későbbi recenziót („recensio Ambrosiana") képviselnek az **A, E, V** jelzetű kéziratok, melyek variánsait a **W** jelzetű kéziratéival együtt Vári MHK-beli kiadása alapján közöljük.

Irodalom: SZABÓ K.: A magyarok hadszerkezetéről Árpád korában. Bölcs Leon császár adatai. Új Magyar Múzeum 1851/52. I. 299—309. = Kisebb történelmi munkái. I. Budapest 1873. 79—95. — SALAMON F.: A magyar haditörténethez a vezérek korában. Budapest 1877. = Századok 10 (1876) 1—17, 686—733, 765—851; 11 (1877) 124—137. — KRUMBACHER 636—637. — VÁRI R.: Bölcs Leó császárnak „A hadi taktikáról" szóló munkája [Értekezések a történeti tudományok köréből XVII. 10.]. Budapest 1898. — VÁRI: MHK 5—89. — GYOMLAY GY.: Bölcs Leó taktikája, mint magyar történeti kútforrás [Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XVIII. 1.]. Budapest 1902. — DARKÓ J.: Bölcs Leó Taktikájának hitelessége magyar történeti szempontból [Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XXIII. 4.]. Budapest 1915. — MTBF 132—140. — Leonis VI. Sapientis Problemata, nunc primum ed., adnotatione critica et indice auxit A. DAIN. Paris 1935. — A. DAIN: Inventaire raisonnée des cents manuscrits des „Constitutions Tactiques" de Léon VI le Sage. Scriptorium 1 (1946—47) 33—49. — MORAVCSIK GY.: Bölcs Leó Taktikája mint magyar történeti forrás. Századok 85 (1951) 334—353. = GY. MORAVCSIK: La Tactique de Léon le Sage comme source historique hongroise. Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 1 (1952) 161—184. — BT I. 400—409. — FGHB IV. 166—174. ВИИНЈ I. 257—262. — G. OSTROGORSKY: Geschichte des byzantinischen Staates. München 1963³. 201—204, 212—216. — H. MIHĂESCU: Prolégomènes à une édition critique des ΤΑΚΤΙΚΑ—ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑ de Mauricius-Urbicius. Revue des Études Sud-Est Européens 5 (1967) 401—417. — A. DAIN: Urbicius ou Mauricius? REB 26 (1968) 123—136. — J. TSARAS: *Τὸ νόημα τοῦ «γραικώσας» στὰ Τακτικὰ Λέοντος Στ' τοῦ Σοφοῦ* (Migne PG 107. *στ.* 969 A). *Βυζαντινά* 1 (1969) 135—157. — Mauricius, Arta militară. Ediţie critică, traducere şi introducere de H. MIHĂESCU (Scriptores Byzantini VI.). Bucureşti 1970. — B. ZÁSTĚROVÁ: Les Avares et les Slaves dans le Tactique de Maurice. Prague 1971. — GYÖRFFY GY.: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Budapest 1975². 108—114.

1.

ΙΔ'. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

μβ'. Ἄλλοι δὲ μέρος τοῦ στρατοῦ ἔταξαν εἰς ἔγκρυμμα[a] καὶ οὐ τὸ μεῖζον μέρος, ἀλλὰ τὸ ὀλιγώτερον. Τῆς δὲ συμβολῆς γενομένης, ἑκουσίως τῶν προταγέντων εἰς φυγὴν ὁρμησάντων, καὶ τῶν ἐχθρῶν τὴν δίωξιν ἀτάκτως ποιουμένων, μετὰ τὸ παρελθεῖν αὐτοὺς τὸν τόπον τῆς ἐνέδρας, ἐξελθόντες οἱ τὸ ἔγκρυμμα ποιήσαντες κατὰ τοῦ νώτου ὄπισθεν τῶν ἐχθρῶν ἐπέστησαν, εἶτα καὶ οἱ φυγόντες ἀντίστροφοι γινόμενοι[b] πρὸς τὸ σύνθημα, ὅπερ προώρισαν, ἐν τῷ μέσῳ ἀπέλαβον αὐτούς. Τοῦτο δὲ ὡς ἐπὶ πολὺ ἐπὶ τῶν βορειοτέρων καὶ Σκυθικῶν ἐθνῶν γίνεται διὰ τὸ ἄτακτα εἶναι, οἷον Τούρκων καὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς. (col. 861_{A-B})

XIV. A CSATA NAPJÁRÓL

42. Mások pedig a sereg egy részét állítják lesbe, éspedig nem a nagyobb részét, hanem a kisebbet. Az összecsapás megtörténtével azok, akiket előre állítottak, szándékosan futásnak erednek, és ha az ellenség hadirend nélkül üldözi őket, mihelyt azok a leshelyen túlhaladtak, a lesben állók előjönnek és az ellenség mögött a hátába kerülnek; ezután az előre meghatározott jelre a megfutamodók is visszafordulnak és közreveszik az ellenséget.[1] *Ez többnyire az északibb és skytha népeknél*[2] *szokott előfordulni, mint például a türköknél*[3] *és a hozzájuk hasonlóknál, mert ezek hadirend nélküliek.*

2.

ΙΗ'. ΠΕΡΙ ΜΕΛΕΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΚΩΝ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΝ

κβ'. Ἵνα δὲ καὶ πάλιν τὰ πρώην εἰρημένα μετρίως ἀνακεφαλαιώσωμέν σοι, καθόπλιζε τὸν στρατὸν τοῖς ὅπλοις κατὰ τὸν ἤδη σοι διορισθέντα[c] τύπον καὶ μάλιστα τοξαρίοις καὶ σαγίτταις πλείοσι. Μέγα γὰρ ὅπλον καὶ δραστήριον[d] ἡ τοξεία καὶ μάλιστα κατὰ τῶν Σαρακηνικῶν ἐθνῶν καὶ Τούρκων,[e] οἷς τὸ πᾶν τῆς νίκης ἐν ἐλπίδι τῆς παρ' αὐτῶν τοξείας κεῖται. (col. 952_{A-B})

XVIII. A KÜLÖNFÉLE IDEGEN NÉPEK ÉS A RÓMAIAK[4] CSATARENDJÉNEK TANULMÁNYOZÁSÁRÓL

22. Hogy azonban a korábban mondottakat némileg újból összefoglaljam, a sereget a már neked kifejtett előírás szerint fegyverezd fel, főleg íjakkal és sok nyílvesszővel. Mert nagy és hatásos fegyver a nyilazás, kivált a szaracén népekkel és a türkökkel[5] *szemben, akik győzelmük minden reményét az ő nyilazásukba vetik.*

[1] Ezt a hun-török népek harcmodorára jellemző leírást Bölcs Leon szintén a Maurikios-féle taktikából (IV. 1—2 = Mihăescu kiadása 140.) vette át. Ez és a Maurikios-féle taktika ama részletei (XI. 2—3 = Mihăescu kiadása 268—274.), melyeket Bölcs Leon a magyarok jellemzésében (XVIII. 40—73.) felhasznált, magyar fordításban olvashatók: Századok 85 (1951) 339—343.

[2] A bizánciak archaizáló hajlamuknak megfelelően egész sereg kelet-európai népet az ókori skythákkal azonosítottak (l. BT II. 279—283.). Ugyanezt az összefoglaló megjelölést találjuk Konstantinos Porphyrogennetosnál ugyancsak a türkökkel (magyarokkal) és más népekkel kapcsolatban (A birodalom kormányzása 13. fej. 25. sor: l. e kötetben 38. l.).

[3] A magyarok „türk" nevéről l. Arethas 1. j.

[4] A bizánciak magukat „rómaiak"-nak tekintették és nevezték, mert államuk a római császárság egyenes folytatása volt.

[5] Minthogy a szöveghagyomány ingadozó (l. az apparátus variánsait), nincs kizárva, hogy itt nem is a türkökről (magyarokról), hanem az iráni

[a] *ἐγκρύμματα* Vári || [b] *γενόμενοι* Vári || [c] *σοι διορισθέντα* : *ῥηθέντα σοι* AEV || [d] *δραστήριον* : *ἐνεργέστατον* AEV || [e] *Τούρκων* AEV Migne : *Κούρτων* MW Vári

μ'. Τὰ μὲν γὰρ τῶν ἐθνῶν, οἷον οἱ Τοῦρκοι, ἐν ταῖς διώξεσιν ἀτάκτως ἐπιτίθενται τοῖς διωκομένοις, ὅθεν καὶ εὐχερέστερον[f] βλάπτονται παρὰ τῶν διωκομένων εὐτάκτως ὑποχωρούντων καὶ ὑποστρεφόντων.

μα'. Τὰ δὲ πράως καὶ συντεταγμένως διώκουσι, δι' ὃ οὐδὲ χρὴ τοὺς ἀναστρέφοντας κατ' αὐτῶν δι' ὄψεως[g] ἐπιτηδεύειν ἔρχεσθαι, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πλαγίων καὶ κατὰ τοῦ νώτου[h] αὐτῶν ποιεῖσθαι τὴν ἐπέλευσιν, ὥς[i] μοι[j] εἴρηται.

μβ'. Ἐπεὶ δὲ Τούρκων ἐμνήσθην,[k] οὐκ ἀδόκιμον κρίνομεν,[l] καὶ ὅπως αὐτοὶ παρατάττωνται[m], καὶ ὅπως αὐτοῖς ἀντιπαρατάξασθαι δέον[n], διασαφῆσαι[o], διὰ μετρίας πείρας ἀναμαθόντες,[p] ὅτε συμμάχοις αὐτοῖς ἐχρησάμεθα Βουλγάρων τὰς εἰρηνικὰς παραβεβηκότων σπονδὰς καὶ τὰ τῆς Θράκης χωρία καταδραμόντων, οἷς ἡ δίκη ἐπεξελθοῦσα τῆς εἰς Χριστὸν τὸν Θεὸν παρορκίας[r] τῶν ὅλων τὸν βασιλέα, τάχος[s] ἔφθασεν ἐπιθεῖναι τὴν τιμωρίαν. Καὶ γὰρ τῶν ἡμετέρων δυνάμεων κατὰ Σαρακηνῶν ἀσχολουμένων, Τούρκους ἡ θεία πρόνοια ἀντὶ Ῥωμαίων κατὰ Βουλγάρων ἐστράτευσε, πλωΐμου στόλου τῆς ἡμῶν βασιλείας τὸν Ἴστρον αὐτοὺς διαπεράσαντός τε καὶ συμμαχήσαντος, καὶ τὸν κακῶς κατὰ Χριστιανῶν ὁπλισθέντα Βουλγάρων στρατὸν τρισὶ μάχαις κατὰ κράτος νενικηκότας, ὡς ἂν εἰ δημίους ἐξαποστείλασα[t] κατ' αὐτῶν, ἵνα μὴ ἑκόντες Ῥωμαῖοι Χριστιανοὶ Χριστιανῶν Βουλγάρων αἵμασι χραίνωνται.[u]

μγ'. Τὰ Σκυθικὰ τοίνυν ἔθνη μιᾶς εἰσιν[v] ὡς εἰπεῖν ἀναστροφῆς τε καὶ τάξεως, πολύαρχά τε καὶ ἀπράγμονα νομαδικῶς[z] ὡς ἐπίπαν[a] βιοῦντα. Μόνα δὲ τὰ τῶν

40. Mert a népek közül némelyek, mint például a türkök, üldözés közben nem csatarendben támadnak rá az üldözöttekre, minek következtében könnyebben éri őket baj a csatarendben visszavonuló üldözöttek részéről, ha azok visszafordulnak.

41. Mások viszont hidegvérrel és hadirendben üldöznek, miért is az ellenük visszafordulóknak nem arra kell törekedniök, hogy szembekerüljenek velük, hanem hogy, mint mondottuk,[6] oldalvást és hátba támadják őket.

42. Minthogy a türköket említettem, úgy vélem, hogy nem hiábavaló annak megvilágítása, hogy hogyan fejlődnek csatarendbe, és hogyan kell velük szemben csatarendbe állni. Hiszen meglehetős tapasztalásból tanultuk ezt meg, mikor szövetségesként használtuk fel őket a bolgárokkal szemben, akik megszegték a békeszerződést, és Thrákia vidékeit lerohanták. Az Istenünk, Krisztus, a mindenség királya ellen elkövetett esküszegést megtorló igazságszolgáltatás sietett nyomban rájuk mérni a büntetést. Minthogy a mi haderőink el voltak foglalva a szaracénokkal, az isteni gondviselés a rómaiak helyett a türköket vetette harcba a bolgárok ellen. Miután a mi császári felségünk hajóhada segítséget nyújtván, átszállította őket a Dunán, és velük együtt harcolt, három csatában tönkreverték a bolgároknak a keresztények ellen gonoszul fegyvert fogó seregét, s mintegy hóhér gyanánt küldettek ellenük, nehogy a keresztény rómaiak keresztény bolgárok vérével készakarva beszennyezzék magukat.[7]

43. A skytha népeknek tehát, mondhatni, egyforma életmódjuk és szervezetük van: sok fő alatt állnak, és a közügyekben nem-

[f] *εὐχερέστερον*: *εὐκόλως* AEV || [g] *δι' ὄψεως*: *εἰς πρόσωπον* AEV || [h] *κατὰ τοῦ νώτου*: *ὄπισθεν* AEV || [i] *ὥς*: *καθὼς* AEV || [j] *μοι om.* AEV || [k] *ἐμνήσθημεν* AEV || [l] *οὐκ ἀδόκιμον κρίνομεν*: *δέον εἰπεῖν* AEV || [m] *παρατάττονται* A Migne || [n] *ἀντιπαρατάξασθαι δέον*: *χρὴ ἀντιπαρατάξασθαι* AEV || [o] *διασαφῆσαι om.* AEV || [p] *ἀναμαθόντες*: *τοῦτο μαθόντες* AEV || [r] *παρορκίας* Vári: *παροικίας* MW: *παροινίας* Migne: *ὑβρέως* AEV || [s] *τῶν ὅλων τὸν βασιλέα, τάχος om.* AEV || [t] *ἐξαποστείλας* Vári || [u] *χραίνωνται* AEV: *χραίνωντο* MW: *χραίνοιντο* Migne Vári || [v] *εἰσιν*: *ἐστιν* AEV || [z] *νομαδικῶς*: *μοναδικῶς* AEV || [a] *ἐπίπαν*: *ἐπὶ τὸ πλεῖστον* A: *εἰπεῖν τὸ πλεῖστον* EV

„kurdok"-ról van szó, akiket pl. a X. századi Theophanes folytatása is említ (ed. Bonn. 283_{19}, l. az ide vonatkozó egyéb adatokat: BT II. 169.).

[6] Itt Bölcs Leon arra utal, amit e kérdésről az itt nem közölt 32. §-ban írt (Migne kiadása 953_{B-C}).

[7] A 894—896. évek bizánci—bolgár harcairól és a bizánci—magyar szövetségről más források is tudósítanak, így elsősorban Konstantinos Porphyrogennetos „A birodalom kormányzásá"-ban a 40. fejezetben (e kötetben 46. l.) és az 51. fejezetben (e kötetben 50. l.), s az utóbbi helyen részletes leírás olvasható a magyar csapatoknak a Dunán való átszállításáról. Konstantinos tudó-

Βουλγάρων, προσέτι δὲ καὶ τὰ τῶν Τούρκων τῆς ὁμοίας φροντίζουσι[b] τάξεως πολεμικῆς ἰσχυροτέρας τῶν ἄλλων Σκυθικῶν ἐθνῶν τὰς κατὰ σύστασιν μάχας ποιούμενά τε καὶ μοναρχούμενα.

μδ'. Ἀλλὰ Βουλγάρων τὴν ἐν Χριστῷ εἰρήνην ἀσπαζομένων καὶ κοινωνούντων τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως Ῥωμαίοις, μετὰ τὴν ἐκ τῆς παρορκίας[c] πεῖραν οὐχ ἡγούμεθα κατ' αὐτῶν χεῖρας ὁπλίζειν ἐπὶ τὸ θεῖον ἤδη τὰ κατ' ἐκείνων ἀναρτῶντες[d] στρατηγήματα, δι' ὅπερ οὔτε τὴν αὐτῶν καθ' ἡμῶν παράταξιν, οὔτε τὴν ἡμετέραν κατ' ἐκείνων, ἅτε[e] διὰ τῆς μιᾶς πίστεως ἀδελφῶν ὑπαρχόντων, καὶ ταῖς ἡμετέραις εἴκειν ἐπαγγελλομένων εἰσηγήσεσι, διαγράφειν τέως προθυμούμεθα.

με'. Περὶ δὲ τῆς τῶν Τούρκων[f] διαθέσεώς τε καὶ παρατάξεως μικρῷ τῆς Βουλγάρων ἢ οὐδὲν διαφερούσης ἤδη ἐροῦμεν[g], ὅτι πολύανδρόν ἐστι καὶ ἐλεύθερον τοῦτο τὸ ἔθνος μελέτην μόνον ποιούμενον παρὰ τὰς ἄλλας πολυτελείας καὶ τὴν[h] εὐπορίαν[i] τὸ ἀνδρείως διακεῖσθαι πρὸς τοὺς ἰδίους ἐχθρούς.

μς'. Τοῦτο τοίνυν ὡς μοναρχούμενον καὶ ἀπηνεῖς καὶ βαρείας τὰς ποινὰς ἐπὶ τοῖς ἁμαρτανομένοις παρ' αὐτῶν ἐκ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν[j] ὑφιστάμενον οὐκ ἀγάπῃ, ἀλλὰ φόβῳ κεκρατημένον τοὺς πόνους καὶ μόχθους γενναίως φέρουσιν[k], πρὸς δὲ καύματα καὶ πρὸς[l] ψῦχος ἀντέχονται[m] καὶ τῆς λοιπῆς[n] τῶν ἀναγκαίων ἐνδείας[o] νομαδικὸν ὑπάρχον.[p]

μζ'. Περίεργα δέ εἰσι τὰ[r] Τούρκων[s] φῦλα καὶ κρύπτοντα τὴν βουλὴν αὐτῶν, ἄφιλα δὲ καὶ ἄπιστα ὄντα καὶ διὰ τῆς ἀπληστίας τῶν χρημάτων κρατούμενα ὅρκου περιφρονοῦσι μήτε συνθήκας φυλάττοντα, μήτε δώροις ἀρκούμενα, ἀλλὰ πρὶν τὸ δοθὲν δέξωνται[t], ἐπιβουλὴν μελετῶσιν καὶ ἀνατροπὴν τῶν συνθηκῶν.

törődömök; általában nomád életet élnek. Csupán a bolgárok és kívülük még a türkök népe fordít gondot az egyöntetű hadirendre. Így a többi skytha népnél nagyobb erővel vívják a közelharcokat, és egy főnek az uralma alatt állnak.

44. Minthogy azonban a bolgárok magukénak vallják a Krisztusban való békét, és a rómaiakkal közösen hisznek benne, az esküszegésüket követő megpróbáltatásuk után nem gondolunk arra, hogy ellenük fegyvert fogjunk, az istenségre hagyván az ellenük való haditerveket. Ezért sem az ő, mi ellenünk alkalmazott csatarendjüket, sem pedig a miénket ellenük, egyelőre nem szándékozunk vázolni, mivelhogy ők egy hitnél fogva testvéreink, és készek arra, hogy megtegyék, amiket javasolunk.

45. Ámde szólni fogunk a türkök szervezetéről és hadirendjéről, mely keveset vagy mit sem különbözik a bolgárokétól; hogy férfiakban gazdag és szabad ez a nép, s egyéb pompát és bőséget mellőzvén, csupán arra van gondja, hogy vitézül viselkedjék a maga ellenségeivel szemben.

46. Ez a nép tehát, mint amely egy fő alatt áll, fellebbvalóitól kemény és súlyos büntetéseket szenved elkövetett vétkeiért, s mint amelyet így nem szeretet, hanem félelem tart féken, a fáradalmakat és nehézségeket derekasan tűri, dacol a hőséggel és faggyal és a szükségesekben való egyéb nélkülözéssel, lévén nomád nép.

47. A türkök törzsei fürkészők és szándékaikat rejtegetők, barátságtalanok és megbízhatatlanok, és mivel telhetetlen kincsszomj rabjai, semmibe sem veszik az esküt, sem szerződéseket nem tartanak meg, sem ajándékokkal nem elégszenek meg, hanem mielőtt az adottat elfogadnák, fondorlaton és szerződésszegésen törik a fejüket.

[b] *φροντίζουσι om.* Vári || [c] *παροικίας* **AEV** || [d] *ἀναρτῶντες* : *ἀνατιθέντες* **AEV** || [e] *ἅτε* : *ὡς* **AEV** || [f] *Τουρκῶν* **MW** || [g] *ἤδη ἐροῦμεν μικρῷ (μικρὸν* **EV***) ἢ οὐδὲν τῆς τῶν Βουλγάρων διαφερούσης* **AEV** || [h] *τὴν om.* **AEV** || [i] *εὐπορίας* **AV**: *εὐπορείας* **E** || [j] *αὐτοῦ* **AEV** || [k] *φέρει* **A**: *om.* **EV** || [l] *πρὸς om.* **AEV** || [m] *ἀντέχονται* : *ἰσχυρῶς ἀντέχει* **AEV** || [n] *τῆς λοιπῆς* : *πρὸς τὴν λοιπὴν* **A** : *πρὸς λοιπὴν* **EV** || [o] *ἔνδειαν* **AEV** || [p] *νομαδικὸν ὑπάρχον om.* **AEV** || [r] *post τὰ add. τῶν* **AEV** Migne || *τῶν deest* **MW** Vári || [s] *Τουρκῶν* **MW** || [t] *δέξωνται* **MW** Vári : *δέξονται* **AEV** Migne

sításait kiegészíti még Georgios barát krónikájának folytatása (l. 52. l.), Zonaras (l. 98. l.), az óegyházi szláv Szent György-legenda (l. MHK 355—361.), az orosz évkönyvek (l. MHK 373.) és az Annales Fuldenses (l. MHK 317.). Bölcs Leon szerint más forrásokkal ellentétben a magyarok három csatában verték meg a bolgárokat. L. erről részletesen G. Kolias: Léon Choerosphactès magistre, proconsul et patrice. Athen 1939. 22—30; Ἡ παρὰ τὸ Βουλγαρόφυγον μάχη. Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσολογικοῦ Θησαυροῦ 7 (1940/41) 343—352; Györffy Gy.: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Budapest 1975[2]. 37.

μη'. Καὶ τοὺς ἐπιτηδείους καιροὺς δεινῶς στοχάζονται καὶ σπουδάζουσιν οὐ τοσοῦτον χειρὶ καὶ δυνάμει τοὺς ἐχθροὺς καταπολεμῆσαι, ὅσον δι' ἀπάτης καὶ αἰφνιδιασμοῦ καὶ διὰ τῆς τῶν ἀναγκαίων στενώσεως.

μθ'. Ὁπλίζονται δὲ σπαθίοις καὶ λωρικίοις καὶ τόξοις καὶ κονταρίοις, ὅθεν ἐν ταῖς μάχαις διπλοῦν ἅρμα οἱ πλείονες αὐτῶν ἐπιφέρονται ἐν τοῖς ὤμοις τὰ κοντάρια ἀναβαστάζοντες καὶ τὰ τόξα ἐν ταῖς χερσὶ κατέχοντες καὶ ἀμφοτέροις κατὰ τὴν ἀπαντῶσαν χρείαν κεχρημένοι, διωκόμενοι δὲ μᾶλλον προτεροῦσι[u] τοῖς τόξοις.

ν'. Οὐκ αὐτοὶ δὲ μόνον ὁπλοφοροῦσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἵπποι τῶν ἐμφανῶν σιδήρῳ ἢ κενδούκλῳ[v] τὰ ἔμπροσθεν μέρη σκέπονται.

να'. Πολλὴν δὲ μελέτην καὶ ἄσκησιν ποιοῦνται περὶ τὴν ἐπὶ τῶν ἵππων τοξείαν.

νβ'. Ἀκολουθεῖ δὲ αὐτοῖς καὶ πλῆθος ἀλόγων[z] ἱππαρίων καὶ φοραδίων ἅμα μὲν πρὸς ἀποτροφὴν καὶ γαλακτοποσίαν, ἅμα δὲ καὶ διὰ πλήθους φαντασίαν.

νγ'. Ἁπλικεύουσι δὲ οὐκ ἐν φοσσάτῳ, ὥσπερ οἱ Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ μέχρι μὲν τῆς τοῦ πολέμου ἡμέρας διεσπαρμένοι κατὰ γένη καὶ φυλὰς τοὺς ἵππους βόσκοντες διηνεκῶς ἐν θέρει καὶ χειμῶνι. Ἐν δὲ καιρῷ πολέμου τοὺς ἀναγκαίους ἵππους κατέχοντες καὶ πεδικλοῦντες πλησίον τῶν Τουρκικῶν τεντῶν[a] φυλάττουσι μέχρι καιροῦ τῆς παρατάξεως ὑπὸ νύκτα τῆς παρατάξεως ἀπαρχόμενοι.

νδ'. Τὰς δὲ βίγλας αὐτῶν ἀπὸ μακρόθεν ἀλλεπαλλήλους ποιοῦσιν[b] εἰς τὸ μὴ εὐκόλως αὐτοὺς ὑπομένειν αἰφνιδιασμούς.

νε'. Ἐν δὲ τῇ μάχῃ οὐχ ὡς οἱ Ῥωμαῖοι παρατάσσουσιν ἐν τρισὶ μέρεσιν, ἀλλ' ἐν διαφόροις μοίραις δρουγγιστὶ συνάπτοντες ἀλλήλαις τὰς μοίρας μικρὸν ἀπ' ἀλλήλων διισταμένας, ὥστε μίαν φαίνεσθαι παράταξιν.

νς'. Ἔχουσι δὲ ἔξω τῆς παρατάξεως δύναμίν τινα ἐκ περισσοῦ, ἣν πρὸς ἔγκρυμμα ἐκπέμπουσιν κατὰ τῶν ἀμελῶς ἀντιτασσομένων αὐτοῖς ἢ καὶ εἰς βοήθειαν τοῦ βαρουμένου μέρους φυλάττουσι. Τὸ δὲ τοὔλδον αὐτῶν ὄπισθεν τῆς παρατάξεως ἔχουσι πλησίον ἢ δεξιᾷ ἢ ἀριστερᾷ τῆς παρα-

48. *Ügyesen kilesik a kedvező alkalmakat, és ellenségeiket nem annyira karjukkal és haderejükkel igyekeznek leverni, mint inkább csel, rajtaütés és a szükségesekben való megszorítás útján.*

49. *Fegyverzetük kard, bőrpáncél, íj és kopja, s így a harcokban legtöbbjük kétféle fegyvert visel, vállukon kopját hordanak, kezükben íjat tartanak, és amint a szükség megkívánja, hol az egyiket, hol a másikat használják. Üldöztetés közben azonban inkább íjukkal vannak fölényben.*[8]

50. *De nemcsak ők maguk viselnek fegyvert, hanem az előkelők lovainak szügyét is vas vagy nemez fedi.*

51. *Sok gondot fordítanak rá, hogy gyakorolják magukat a lóhátról való nyilazásban is.*

52. *Követi őket nagy csapat ló, mén és kanca is, részint táplálékul és tejivás végett,*[9] *részint pedig sokaság látszatának keltése végett.*

53. *Nem körülárkolt táborban táboroznak, mint a rómaiak, hanem a háború napjáig nemzetségek és törzsek szerint szétszéledve legeltetik lovaikat folyvást, télennyáron. Háború idején viszont a szükséges lovakat maguk mellett tartják, és béklyóba verve őrzik türk sátraik közelében, a csatarendbe állás idejéig; a csatarendbe álláshoz pedig éjnek idején kezdenek.*

54. *Őrseiket messzire, sűrűn egymás mellé helyezik el, nehogy egykönnyen rajtaütés érje őket.*

55. *A harcban nem, mint a rómaiak, három hadosztályban állnak csatarendbe, hanem különböző ezredekben, tömören összekötve egymással az ezredeket, melyeket csak kis közök választanak el,*[10] *hogy egyetlen csatasornak látszódjanak.*

56. *A főseregen kívül van tartalékerejük, melyet kiküldenek tőrbe csalni azokat, akik elővigyázatlanul állnak fel velük szemben, vagy pedig szorongatott csapatrész megsegítésére tartogatnak. Málhájuk a hadirend mögött a közelben van, a hadrendtől*

[u] *προτεροῦσι* : *χρῶνται* **AEV** || [v] *κεντούκλοις* **AEV** || [z] *ἀλόγων om.* **AEV** || [a] *τενδῶν* **AE** : *τένδων* **V** || [b] *ante ποιοῦσιν add. καὶ πυκνὰς* **AEV**

[8] „Üldöztetés közben azonban inkább íjukka vannak fölényben": Bölcs Leon kiegészítése.

[9] „és tejivás végett": Bölcs Leon kiegészítése.

[10] „melyeket csak kis közök választanak el": Bölcs Leon kiegészítése.

τάξεως ὡς ἀπὸ ἑνὸς ἢ δευτέρου μιλίου ἀφιέντες[c] ἐν αὐτῷ καὶ ὀλίγην παραφυλακήν.

νζ'. Πολλάκις δὲ καὶ[d] συζευγνύντες τοὺς περισσοὺς τῶν ἵππων κατὰ νώτου ἤγουν ὄπισθεν τῆς παρατάξεως αὐτῶν ποιοῦσιν εἰς φυλακὴν αὐτῆς[e]. Καὶ τὰ μὲν βάθη τῶν ἀκιῶν τῆς παρατάξεως ἤγουν τοὺς στίχους ἀορίστως[f] ποιοῦσι διὰ τὸ παχεῖαν εἶναι τὴν παράταξιν βάθους μᾶλλον φροντίζοντες καὶ ἴσον ποιοῦσι καὶ πυκνὸν τὸ μέτωπον.

νη'. Χαίρουσι δὲ μᾶλλον ταῖς ἀπὸ μηκόθεν μάχαις καὶ ἐνέδραις[g] καὶ ταῖς κυκλώσεσι κατὰ τῶν ἐναντίων καὶ ταῖς ἐσχηματισμέναις ὑποχωρήσεσι καὶ ἀντιστροφαῖς καὶ ταῖς διεσπαρμέναις[h] τάξεσιν.

νθ'. Ὅταν δὲ τρέψωσι τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν, πάντα ἐν δευτέρῳ τιθέασιν καὶ ἀφειδῶς ἐπιτίθενται[i] οὐδὲν ἕτερον λογιζόμενοι ἢ τὸ διώκειν. Οὐκ ἀρκοῦνται γάρ, ὥσπερ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη, τῇ μετρίᾳ[j] καταδιώξει καὶ τῇ τῶν χρημάτων ἁρπαγῇ, ἀλλὰ μέχρι τοσούτου ἐπίκεινται, ἕως ἂν τελείως τὴν τῶν ἐχθρῶν κατάλυσιν ποιήσωνται πάσῃ μεθόδῳ[k] εἰς τοῦτο κεχρημένοι.

ξ'. Ἐὰν δέ τινες τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν διωκόμενοι εἰς ὀχύρωμα καταφύγωσι[l], σπουδάζουσι ἀκριβῶς κατανοοῦντες τὴν τῶν ἀναγκαίων ἔνδειαν[m] καὶ τῶν ἵππων καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ προσκαρτεροῦσιν, ἵνα τῇ στενότητι τούτων χειρώσωνται τοὺς ἐχθροὺς ἢ εἰς τὰ ἀρέσκοντα αὐτοῖς σύμφωνα τούτους ἀγάγωσι πρῶτον[n] μὲν ἐλαφρότερά τινα ἐπιζητοῦντες καὶ τότε συντιθεμένων αὐτοῖς τῶν ἐχθρῶν, ἕτερα μείζονα προτιθέασιν.[o]

ξα'. Ταῦτα μὲν τὰ τῶν Τούρκων[p] ἤθη τοσούτῳ μόνον[r] διαφέροντα τῶν Βουλγάρων, ὅσῳ τὴν Χριστιανῶν οὗτοι ἀσπασάμενοι πίστιν καὶ[s] τοῖς Ῥωμαϊκοῖς ἐπ' ὀλίγον μετεβάλοντο[t] ἤθεσι τό τε[u] ἄγριον καὶ νομαδικὸν τῷ ἀπίστῳ συναποβαλόντες.

[c] *ἀφιέντες* : *καταλιμπάνοντες* **AEV** || [d] *καὶ om.* **AEV** || [e] *αὐτοῖς* **AEV** || [f] *ἀορίστους* **AEV** || [g] *ἐνέδραις* : *ἐγκρύμμασι* **AEV** || [h] *διεσπασμέναις* **MW** Vári, *sed διεσπαρμέναις etiam* Mauricius || [i] *τίθενται* **AEV** || [j] *μετρίᾳ* : *συμμέτρῳ* **AEV** || [k] *μεθόδῳ* : *μηχανῇ* **AEV** || [l] *καταφύγωσι* **MWAEV** Vári : *καταφεύγωσι* Migne || [m] *τὴν τῶν ἀναγκαίων ἔνδειαν* : *τὴν λεῖψιν τῶν ἀναγκαίων* **AEV** || [n] *πρῶτον* **MWAEV** Vári : *πρώτως* Migne || [o] *προτιθέασιν* **MWEV** Vári, *sic etiam* Mauricius : *προστιθέασιν* **A** Migne || [p] *Τουρκῶν* **M** || [r] *μόνον* **MEV** Vári : *μόνῳ* **WA** Migne || [s] *καὶ om.* **AEV** || [t] *μετεβάλλοντο* **M** Vári || [u] *τότε* Vári *post τε add. τὸ* **MW** Migne Vári : *τὸ deest* **AEV**

jobbra vagy balra, egy vagy két mérföldnyire, s csekély őrséget is hagynak vele.

57. Gyakran egy kötélre vévén a felesleges lovakat, hátul, azaz a hadrend mögött, annak védelmére helyezik el. A harcvonal rendjeinek mélységét, azaz a sorokat nem egyformán alakítják, inkább a mélységre fordítva gondot, hogy a hadrend vastag legyen,[11] *és az arcvonalat egyenletessé és tömörré teszik.*

58. Jobbára a távolharcban, a lesben állásban, az ellenség bekerítésében, a színlelt meghátrálásban és visszafordulásban és a szétszóródó harci alakulatokban lelik kedvüket.

59. Hogyha pedig megfutamították ellenfeleiket, minden egyebet félretesznek, és kíméletlenül utánuk vetik magukat, másra nem gondolva, mint az üldözésre.[12] *Mert nem elégednek meg, miként a rómaiak és a többi nép, ideig-óráig való üldözéssel és zsákmányszerzéssel, hanem mindaddig szorítják, amíg csak teljesen fel nem morzsolják az ellenséget, minden eszközt felhasználva e célból.*

60. Ha pedig valamely üldözött ellenségük megerősített helyre menekül, azon vannak, hogy pontosan kipuhatolják, hogy mind a lovak, mind az emberek miben szenvednek hiányt, s mindent elkövetnek, hogy az ezekben való megszorítás útján ellenfeleiket kézre kerítsék, vagy ezeket tetszésük szerinti egyezségre rábírják, oly módon, hogy eleinte enyhébb feltételeket szabnak, majd, ha ezekbe az ellenség belement, más, nagyobb dolgokkal hozakodnak elő.

61. Ezek a türkök jellemző vonásai, melyek csupán annyiban különböznek a bolgárokétól, hogy amikor ezek magukévá tévén a keresztények hitét, a római erkölcsök hatása alatt kissé megváltoztak, akkor hitetlenségükkel együtt vadságukat és nomád voltukat is levetkőzték.

[11] „hogy a hadrend vastag legyen": Bölcs Leon kiegészítése.

[12] „és kíméletlenül utánuk vetik magukat, másra nem gondolva, mint az üldözésre": Bölcs Leon kiegészítése.

ξβ'. Ἐναντιοῦται δὲ πολεμίοις Τούρκοις ἔνδεια βοσκῆς διὰ τὸ πλῆθος ὧν ἐπιφέρονται ἀλόγων.

ξγ'. Καὶ ἐν καιρῷ δὲ συμβολῆς τάξις πεζικὴ συντεταγμένη μάλιστα αὐτοὺς βλάψει[v] ὡς[z] ἐναντία[a] αὐτῶν καβαλλαρίων ὄντων καὶ μὴ καταβαινόντων ἀπὸ τῶν ἵππων· οὐδὲ γὰρ στῆναι πεζῇ καρτεροῦσιν ὡς συντραφέντες ἐποχεῖσθαι τοῖς ἵπποις.

ξδ'. Ἐναντιοῦται δὲ αὐτοῖς καὶ τόπος ὁμαλὸς καὶ γεγυμνωμένος[b] καὶ δὴ[c] καὶ τάξις καβαλλαρικὴ καὶ[d] πεπυκνωμένη καὶ ἀδιαστάτως αὐτοῖς ἀκολουθοῦσα.

ξε'. Ἐναντιοῦται δὲ καὶ ἐκ χειρὸς συμπλοκὴ μετὰ τῶν ὅπλων καὶ ἔφοδοι νυκτεριναὶ ἀσφαλῶς γινόμεναι, οἷον ἵνα οἱ[e] προσβαλόντες[f] αὐτοῖς ἓν μὲν ἔχωσι μέρος τεταγμένον, τὸ δὲ ἕτερον μέρος ἐγκρυπτόμενον.

ξς'. Λυπεῖ δὲ αὐτοὺς σφόδρα, καὶ ὅταν τινὲς ἐξ αὐτῶν προσφύγωσι τοῖς Ῥωμαίοις. Γινώσκουσι γάρ, ὅτι ἄστατον ἔχει γνώμην τὸ ἔθνος αὐτῶν, καὶ φιλοκερδεῖς εἰσι καὶ ἐκ πολλῶν φυλῶν συγκείμενοι, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο οὐ ποιοῦνται λόγον[g] συγγενῶν[h] καὶ τῆς εἰς ἀλλήλους ὁμονοίας.

ξζ'. Ὀλίγων δὲ τάχα τοῦ[i] προσφυγεῖν[j] ἀπαρχομένων καὶ φιλοφρονουμένων παρ' ἡμῶν, πλῆθος αὐτοῖς ἐπακολουθεῖ, δι' ὃ καὶ βαρέως φέρουσιν ἐπὶ τοῖς ἀπ' αὐτῶν ἀναχωροῦσιν.[k]

ξη'. Ὅταν οὖν βουληθῇ τις[l] πρὸς αὐτοὺς ἐγγίσαι[m] πρὸς μάχην, πρό γε[n] πάντων ἔχειν αὐτὸν δέον τὰς βίγλας ἐπιμελῶς καὶ συνεχεῖς ἀπὸ διαστημάτων ὀλίγων, εἶτα μεριμνῆσαι καὶ προευτρεπίσαι τὰ εἰς δευτέραν τύχην τυγχάνοντα[o], ἤγουν μήποτε τροπὴ γένηται τῶν ἀντιπολεμούντων αὐτοῖς, ἵνα καὶ ὀχυρὸν τόπον κατανοήσῃ ἐν καιρῷ περιστάσεως καὶ δαπάνην ἐφεύρῃ ὀλίγων ἡμερῶν, εἰ μὲν δυνατόν ἐστι, καὶ τῶν

62. *Türk ellenfeleinknek hátrányos a legelő hiánya, tekintve a magukkal vitt lovak sokaságát.*

63. *Ütközet idején főleg a hadirendben álló gyalogos alakulat fog nagy kárt tenni bennük, amely ártalmukra van nekik, akik lovasok, és lóról le nem szállnak; gyalogosan ugyanis nem képesek helytállni, minthogy lóháton nőttek fel.*

64. *Hátrányos nekik a lapályos és puszta vidék is, továbbá a lovasság sűrű csatasora, mely szakadatlanul nyomukban van.*

65. *Hátrányos nekik a fegyveres kézitusa is és az éjjeli támadások, melyek biztos sikerűek abban az esetben, ha a támadók egyik része hadirendben áll, a másik része pedig rejtve marad.*

66. *Erősen kedvüket szegi az is, ha egyesek közülük átszöknek a rómaiakhoz. Jól tudják ugyanis, hogy népük állhatatlan természetű, és hogy haszonlesők és sok törzsből tevődtek össze, s hogy éppen ezért nincsenek tekintettel rokonokra és az egymás közti egyetértésre.*

67. *Mert ha csak egynéhányan is megkezdik a szökést, és részünkről szíves fogadtatásban részesülnek, egész tömeg követi azokat; ezért is neheztelnek annyira azokra, akik elpártolnak tőlük.*[13]

68. *Ha tehát valaki meg akarja közelíteni őket, hogy harcoljon velük, mindenekelőtt az kell, hogy körültekintően egymást csekély távolságokban sűrűn követő őrszemeket állítson fel, azután hogy gondosan felkészüljön a balszerencse eshetőségeire, azaz hogy ha netán az azok ellen harcolókat vereség érné, megerősített helyet szemeljen ki veszély esetére, és néhány napi élelmet kerítsen, ha lehet, a lovak számára is, de minden-*

[v] *μάλιστα αὐτοὺς βλάψει τάξις πεζικὴ συντεταγμένη* AEV || [z] *ὡς om.* AEV || [a] *post ἐναντία add. οὖσα* AEV || [b] *γεγυμνωμένος* AEV Vári : *γεγυμνασμένος* MW Migne || [c] *καὶ δὴ om.* AEV || [d] *καὶ om.* AEV || [e] *post οἱ add. μὲν οἱ* Migne : *οἱ μὲν deest* MWAEV Vári || [f] *προσβαλόντες* MW Vári : *προσβάλλοντες* AEV Migne || [g] *post λόγον add. ἢ φροντίδα* AEV || [h] *ante συγγενῶν add. τῶν* AEV || [i] *τοῦ om.* AEV || [j] *προσφεύγειν* AEV || [k] *ἐπὶ τοῖς ἀπ' αὐτῶν ἀναχωροῦσιν om.* AEV || [l] *τις βουληθῇ* AEV || [m] *αὐτοὺς ἐγγίσαι : προσεγγίσαι αὐτοῖς* AEV || [n] *γε om.* AEV || [o] *τυγχάνοντα : συντείνοντα* AEV

[13] „ezért is neheztelnek annyira azokra, akik elpártolnak tőlük": Bölcs Leon kiegészítése.

ἀλόγων, ἐπεὶ πάντως[p] τῶν ἀνδρῶν, καὶ μάλιστα τὴν τοῦ ὕδατος εὐπορίαν, εἶτα καὶ τὸ τοῦλδον διαθήσει[r], ὡς ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ κεφαλαίῳ ἡμῖν εἴρηται.

ξθ′. Καὶ ἐὰν μὲν σύνεστι πεζικὸς στρατὸς ἐν τῇ πρώτῃ μάλιστα μάχῃ, ἐν ὅσῳ ὁ στρατὸς ἐν συνηθείᾳ τοῦ ἔθνους γίνεται, ἐκτάξαι αὐτὸν κατὰ τὸν δηλωθέντα ἡμῖν ἐν ἄλλοις τρόπον, τοῦτ' ἔστιν ὥστε ἔχειν τοὺς καβαλλαρίους ὑποτεταγμένους τοῖς πεζοῖς.[s]

ο′. Εἰ δὲ μόνον καβαλλάριοί εἰσιν οἱ ἀντιτασσόμενοι αὐτοῖς καὶ ἀξιόμαχοι πρὸς τὴν ἐκείνων δύναμιν, κατὰ τὸν λεχθέντα τρόπον καὶ αὐτὸν[t] ἐν τῷ περὶ τάξεως λόγῳ τάξει αὐτούς.

οα′. Πλείονας δὲ ἐν τοῖς πλαγίοις ἀφορίσει καὶ χρησίμους· ἐν τῷ νώτῳ[u] γὰρ αὐτῶν ἀρκοῦσιν οἱ λεγόμενοι διφένσωρες καβαλλάριοι ἤτοι οἱ ἔκδικοι. Τοὺς δὲ κούρσωρας ἤτοι προμάχους μὴ πλέον τριῶν ἢ τεσσάρων σαγιττοβόλων τῆς παρατάξεως τῶν διφενσώρων ἐν ταῖς διώξεσι χωρίζεσθαι, μηδὲ κατατρέχειν αὐτῶν. Πάντως δὲ καὶ[v] σπουδὴν ποιήσεται[z], ἵνα ἐν γυμνῷ καὶ ἴσῳ τόπῳ κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτῷ τὴν παράταξιν ἐκτάξῃ, ἔνθα μήτε ὕλαι εἰσὶ δασεῖς[a], μήτε πάλματα, μήτε[b] κοιλάδες ἐνοχλοῦσι διὰ τὰ παρὰ τῶν Τούρκων[c] ἐπινοούμενα ἐγκρύμματα.

οβ′. Καὶ τὰς βίγλας δὲ ἐκ διαστήματος κατὰ τῶν[d] τεσσάρων μερῶν τῆς παρατάξεως ποιήσει[e].

ογ′. Ἐὰν[f] δὲ ἐνδέχεται, καλόν ἐστιν, ἵνα ἢ δύσβατον ποταμὸν ἢ πάλματα ἢ λίμνην κατὰ νώτου[g] τῆς παρατάξεως ἔχῃ[h], ἵνα ὁ νῶτος[i] ἀσφαλῶς φυλάττηται[j].

οδ′. Καὶ ἐὰν καλῶς τὰ τοῦ πολέμου ἐξέλθῃ[k], μήτε κατατρέχειν αὐτῶν ἁπλήστως, μήτε ἀμελῶς διακεῖσθαι. Οὐδὲ γάρ, ὡς τὰ λοιπὰ ἔθνη, τὴν πρώτην ἡττώμενα μάχην

képpen az emberek számára, és főleg vízben bővelkedjék, azután a málhát is úgy helyezze el, amint ezt az erről szóló fejezetben[14] *mondottuk.*

69. Ha gyalogság is van vele, főként az első ütközetben, mialatt a sereg kiismeri e népet, úgy kell azt csatarendbe állítani, ahogyan mi más helyen kifejtettük,[15] *azaz hogy a lovasok a gyalogosok mögött helyezkedjenek el.*

70. Ha csak lovasok állnak azokkal szemben, és fel tudják venni azok haderejével a harcot, a hadirendről szóló részben[16] *elmondott módon fogja őket csatarendbe állítani.*

71. A zömét és a legjavát az oldalakra fogja elkülöníteni, hátukban ugyanis elegendők az úgynevezett lovas hátvédek, azaz a megtorlók. A rohamozók, azaz az előharcosok pedig üldözés közben ne távolodjanak el a hátvédek csatasorától három vagy négy nyíllövésnyinél messzebbre, és ne rohanják le azokat. Mindenképpen azon lesz, hogy amennyire csak módjában áll, a hadrendet puszta és egyenletes terepen állítsa fel, ahol sem sűrű erdők, sem lápok, sem mélyedések nincsenek útban, a türkök tervezte tőrbecsalásokra való tekintettel.

72. Az őrsöket a hadrend négy oldalán bizonyos távolságban fogja felállítani.

73. Ha lehetséges, jó, hogy a hadrend hátában vagy nehezen átgázolható folyó, vagy láp vagy tó legyen, hogy a háta biztosan fedezve legyen.

74. És ha jól üt ki a háború, nem kell mohón utánuk rohanni, de hanyagul sem szabad viselkedni. Mert ha az első ütközetben legyőzték is őket, nem hagyják abba

[p] *ἐπεὶ πάντως* **MWAEV** Vári : *ἐπὶ παντὸς* Migne || [r] *διαθήσῃ* **MW** Vári || [s] *ὥστε ἔχειν τοὺς καβαλλαρίους ὑποτεταγμένους τοῖς πεζοῖς* : *ἵνα ὦσιν οἱ καβαλλάριοι ὄπισθεν τῶν πεζῶν* **AEV** || [t] *καὶ αὐτὸν om.* **AEV** || [u] *ἐν τῷ νώτῳ* : *ὄπισθεν* **AEV** || [v] *καὶ om.* **AEV** || [z] *ποιήσηται* **W** || [a] *δάσους* **MW** Vári || [b] *post μήτε add. δὲ* **AEV** Migne : *δὲ deest* **MW** Vári || [c] *Τουρκῶν* **M** || [d] *τῶν* **MWAEV** Vári : *om.* Migne || [e] *ποιήσει* **MW** Vári : *ποιήσεις* Migne : *ποιῆσαι* **AEV** || [f] *Ἐὰν* : *εἰ* **AEV** || [g] *κατὰ νώτου* : *ὄπισθεν* **AEV** || [h] *ἔχειν* **AEV** || [i] *ὁ νῶτος* : *τὰ ὄπισθεν μέρη* **AEV** || [j] *φυλάττεται* Vári || [k] *ἐξέλθῃ* : *ἀποβῇ* **AEV**

[14] Hivatkozás a Taktika X. fejezetére (MIGNE col. 788—792).

[15] Erről a szerző több helyen szól, így pl. XIV. 101 (MIGNE col. 880_C).

[16] A szerző itt nyilván műve XII. fejezetének 26. paragrafusára (MIGNE col. 812_D) utal.

ἀπολήγουσι[l] τοῦ πολέμου, ἀλλὰ μέχρις ἂν κατὰ κράτος ταπεινωθῶσιν, ἐπιτηδεύουσι διὰ πολλῶν τρόπων κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν ἐγχειρεῖν. Ἐὰν δὲ σύμμικτός ἐστιν ἡ τάξις, καὶ πλείους[m] εἰσὶν οἱ πεζοί, δέον πρόνοιαν ἐν τοῖς τοιούτοις ποιεῖσθαι τῆς ἀποτροφῆς τῶν ἀλόγων. Οὐ γὰρ πάντως συγχωροῦνται[n] οἱ καβαλλάριοι, ἐγγιζόντων[o] τῶν ἐχθρῶν, χορτάσματα τῶν ἀλόγων συνάγειν.

οε'. Αὕτη τοίνυν[p] ἡ πολεμικὴ τε καὶ[r] συνήθης τῶν Τούρκων[s] συνάσκησις διαφέρει τῆς[t] Βουλγάρων, ὡς εἴρηται, κατά τινα μικρά,[u] τὰ δ' ἄλλα ἐξωμοίωται[v].

ος'. Ἡμεῖς δὲ τούτου ἕνεκέν σοι ταύτην ὑπεγράψαμεν, οὐχ ὡς Τούρκοις παρατάσσεσθαι μέλλοντι·[z] οὔτε[a] γὰρ γείτονές εἰσιν, οὔτε[b] μὴν[c] πολέμιοι νῦν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ὑπήκοοι Ῥωμαίοις σπουδάζουσιν ἀναδείκνυσθαι[d].

οζ'. Ἀλλ' ἵνα ἔχοις,[e] ὦ στρατηγέ, εἰδέναι[f] τὰ ἕκαστα τῶν διαφόρων παρατάξεων καὶ στρατηγημάτων[g] καὶ ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι[h] χρῆσθαι αὐτοῖς συντόμως[i] πρὸς ὅ τι[j] ἂν βουληθῇς, καὶ δοκιμάσῃς τὸ χρήσιμον τοῖς ἐκ πολλῆς γυμνασίας παρά τισιν ἐφευρισκομένοις στρατηγήμασί τε καὶ παρατάξεσιν[k] ἤ, ὅτε καιρὸς ἀπαιτῇ[l], καὶ ἀντιστρατεύεσθαι πρὸς αὐτὰ[m] τὸ ἐναντίον[n] διὰ τῆς μελέτης προησκημένος καὶ[o] γύμνασάμενος[p]. (coll. $956_B - 964_C$)

a harcot, mint a többi nép, hanem míg csak teljesen tönkre nem silányítják őket, mindenféleképpen iparkodnak ellenfeleik ellen támadni. Ha pedig a sereg vegyes és több a gyalogság, ilyen körülmények között gondoskodni kell a lovak élelméről, mert a lovasoknak az ellenség közeledtekor aligha áll módjukban takarmányt gyűjteni a lovak számára.

75. Ez hát a türköknek a szokott harci eljárása, amely mint mondottuk, a bolgárokétól némi csekélységben különbözik, de egyebekben egészen hasonló.

76. Mi ezt nem azért írtuk le számodra, mintha a türkökkel készülnél szembeszállni, mert ők most sem szomszédaink, sem nem ellenségeink, sőt inkább arra törekednek, hogy a rómaiak alattvalóinak mutatkozzanak.

77. Hanem azért, hogy te, hadvezér, megismerhesd a különféle harcászati rendeket és haditerveket, és kellő időben, késedelem nélkül felhasználhasd azokat arra, amire akarod, és kitapasztald azoknak a haditerveknek és harcászati rendeknek a hasznát, amelyeket egyesek sok gyakorlat után kieszeltek, vagy ha az alkalom úgy kívánná, hogy azokkal szembehelyezkedhessél, miután tanulmányaid révén előre gyakorlatot szereztél és felkészültél az ellenintézkedésre.

ἀπολήγουσι : ἀποπαύουσι **AEV** || [m] πλείονες **AEV** || [n] συγχωροῦνται πάντως **AEV** || [o] ἐγγιζόντων : πλησιαζόντων **AEV** || [p] τοίνυν *om.* **AEV** || [r] τε *om.* **AEV** || [s] Τουρκῶν **M** || [t] τῆς **MWAEV** Vári : τῆς *om.* Migne *post* τῆς *add.* τῶν **AEV** || [u] κατά τινα μικρά *om.* **AEV** || [v] ἐξωμοίωται : ὁμοία ἐστίν **AEV** || [z] μέλλοντι παρατάσσεσθαι **AEV** || [a] οὐδὲ **AEV** || [b] οὐδὲ **AEV** || [c] μὴν *om.* **AEV** || [d] ἀναδείκνυσθαι : εἶναι **AEV** || [e] ἔχοις : γινώσκῃς **AEV** || [f] ὦ στρατηγέ, εἰδέναι *om.* **AEV** || [g] τὰ ἕκαστα τῶν διαφόρων παρατάξεων καὶ στρατηγημάτων : ἑκάστου ἔθνους παράταξιν καὶ στρατηγήματα **AEV** || [h] καὶ ἐν τῷ προσήκοντι καιρῷ **AEV** || [i] χρῆσθαι αὐτοῖς συντόμως : πολλάκις ἐπιτηδεύειν (ἐπιτηδεύῃς **EV**) αὐτὰ **AEV** || [j] πρὸς ὅ τι : πρὸς ὅνπερ (ὅπερ **EV**) **AEV** || [k] τοῖς ἐκ πολλῆς — παρατάξεσιν *om.* **AEV** || [l] ἀπαιτῇ **MW** Vári : ἀπαιτεῖ **AEV** Migne || [m] ἤ, ὅτε καιρὸς ἀπαιτῇ, καὶ ἀντιστρατεύεσθαι πρὸς αὐτά : ἢ καὶ ἀντιστρατεύεσθαι πρὸς αὐτά, ὅτε καιρὸς ἀπαιτεῖ **AEV** || [n] τὸ ἐναντίον *om.* **AEV** || [o] προησκημένος καὶ *om.* **AEV** || [p] *ante* γυμνασάμενος *add.* ταῦτα **AEV**

III. NIKOLAOS MYSTIKOS — NICOLAUS MYSTICUS

Konstantinápolyban született 852-ben, s ott halt meg 925. május 15-én. Konstantinápolyi patriarcha volt két ízben (901—907, 912—925.), s tagja volt annak a régenstanácsnak, amely Konstantinos Porphyrogennetos kiskorúsága idején a császári hatalmat gyakorolta. Ilyen módon Nikolaos Mystikos Bizánc politikai életében jelentős szerepet játszott. Ránk maradtak levelei, melyek egy részét Symeon bolgár cárhoz írta. Ezek becses források a X. század első negyedének bolgár—bizánci kapcsolataira vonatkozólag. Magyar szempontból figyelemre méltó a 23. számú, a bolgár fejedelemhez intézett levél, amelynek keletkezési idejét Leon Tripolitesnek, Thessalonike feldúlójának említése alapján 924-re vagy 925-re kell datálnunk. A magyarokról szó esik egy újabban publikált levélben is, melyet noha a kéziratban se az írója, se a címzettje nincs megnevezve, ugyancsak Nikolas Mystikosnak kell tulajdonítanunk.

Kiadások: A = MIGNE: 111. coll. 9—392. — B = Epistoliers byzantines du Xe siècle, édités par J. DARROUZÈS [Archives de l'Orient Chrétien 6.]. Paris 1960.

Irodalom: KRUMBACHER 458—459. — MORAVCSIK GY.: Nikolaos Mystikos a „nyugati turkok"-ról. Kőrösi Csoma Archivum 1 (1921—25) 156—157. — GY. CZEBE: Turko-byzantinische Miszellen. II. Der 23. Brief des Patriarchen Nikolaos Mystikos an den Bulgarenzaren Simeon. Kőrösi Csoma Archivum 1 (1921—25) 306—310. — J. GAY: Le patriarche Nicolas Mystique et son rôle politique. Mélanges Ch. Diehl. I. Paris 1930. 91—101. — MTBF 140. — BT I .455—456. — S. ANTONIADIS: Étude stylistique sur les lettres de Nicolas Mystikos. *Πεπραγμένα Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου* (*Θεσσαλονίκη* 1953). III. (1958) 69—98. — FGHB IV. 185—297. — R. J. H. JENKINS: A note on the "Letter to the Emir" of Nicholas Mysticus. Dumbarton Oaks Papers 17 (1963) 399—401.

A

23. ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ (sc. ΣΥΜΕΩΝ ΑΡΧΟΝΤΙ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ)

Φημὶ τῆς εἰρήνης τὸ μέγα πρᾶγμα τὸ ἀγαπώμενον καὶ τῷ Χριστῷ καὶ Θεῷ ἡμῶν καὶ πρὸς συμφέρον ἐσόμενον τοῖς μέχρι τοῦ παρόντος ἐλεεινῶς καὶ ἀθλίως τὸν βίον διεξανύσασι, τὸ λῆξαι τῶν αἱμάτων τὰς χύσεις, ὅσαι παρὰ χριστιανῶν εἰς χριστιανοὺς ἐνεργοῦνται. Καὶ ταῦτα ἔγραφον μὲν πρότερον, ὡς εἶπον, μετ' ὀδύνης καρδίας καὶ νῦν ἐπιστέλλω μετὰ κέντρου τῆς ὀδύνης πληκτικωτέρου. Πόθεν δὲ τὸ αἴτιον τοῦ νῦν σφοδρωτέρῳ πλήττεσθαι ἡμᾶς κέντρῳ, ἄκουέ μου, ἠγαπημένε. Συγκίνησις δυνατωτάτη, ὅσον ἔστιν ἐμὲ ὑπολαβεῖν, ἐκ τῆς βασιλικῆς σπουδῆς κατὰ τῆς ὑμετέρας ἐξουσίας καὶ τοῦ σοῦ γένους ἢ παρεσκεύασται ἢ παρασκευασθήσεται, τῶν τε Ῥῶς καὶ σὺν ἐκείνοις

23. UGYANANNAK (azaz SYMEONNAK, BULGÁRIA FEJEDELMÉNEK)

A béke nagy ügyéről szólok, amely kedves Krisztus és Istenünk előtt, és hasznára lesz azoknak, akik mostanáig keserves és nyomorúságos életet éltek: felhagyni a véröntésekkal, melyeket keresztények keresztényekkel szemben követtek el. Ezekről, mint mondottam, korábban is szívfájdalommal írtam, és most a fájdalom még égetőbben ösztönöz, hogy e levélben írjak róluk. Hogy mi az oka annak, hogy most még erősebb ösztönzés késztet erre, íme, hallgasd meg, szerettem. Amennyire ki tudom venni, császári biztatásra a te uralmad és néped ellen készen áll vagy készülőben van az oroszoknak s velük együtt a besenyőknek,

τῶν Πατζηνακιτῶν, ἔτι δὲ καὶ Ἀλανῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς δύσεως Τούρκων πάντων ὁμοφρονησάντων καὶ τὸν κατὰ σοῦ πόλεμον ἀραμένων...

Ἃ μὲν οὖν πρὸς τοὺς ἐκ Θεοῦ λαχόντας τοῦ Ῥωμαίων βασιλεύειν γένους ἐφθεγξάμην, ἃ ἐδυσώπησα, ὅσην παραίνεσιν ἐποιησάμην, ταῦτά ἐστιν· ἐπισχεῖν τῶν ἐθνῶν ἐκείνων τὴν καθ' ὑμῶν συγκίνησιν μακροθυμῆσαι, καὶ ἔτι ἐπὶ πᾶσιν οἷς ὑπέστησαν παρ' ὑμῶν ἀνιαροῖς· μηδὲ τοσοῦτον κινηθῆναι πικρίᾳ ψυχῆς καὶ ἀγανακτήσει τυχὸν εὐλόγῳ τοῦ τοσαύτην ἄμυναν πρὸς τὸ Βουλγάρων ἐπιδείξασθαι γένος, ὥστε παντὶ τρόπῳ φέρειν σπουδὴν τοῦ ἔθνη ἀθεΐᾳ συζῶντα συγκόπτειν ἐπιτρέψαι τοὺς ὀνόματι μὲν τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἐπικεκλημένους ἀδελφοὺς δὲ καὶ τέκνα ὑπάρχοντας, εἰ καὶ διαβόλου ἐπινοήμασιν ὀλεθρίοις εἰς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους κατέστησαν...

Γίνωσκε γάρ, φημὶ καὶ πάλιν, εἴ τι ἐγὼ τὰ τῆς βασιλικῆς κινήσεως καθ' ὑμῶν κατενόησα πράγματα, πᾶν γένος οὐ μὴ λήξωσιν εἰς τὸν καθ' ὑμῶν ὄλεθρον συγκινοῦντες, οὔτε Τούρκους, οὔτε Ἀλανούς, οὔτε Πατζηνακίτας, οὔτε Ῥῶς, οὔτε τὰ ἄλλα Σκυθικὰ γένη, μέχρις ἂν τὸ τῶν Βουλγάρων εἰς τέλος ἐξαπολέσωσι γένος. Καὶ οὐκ ἔχω πῶς ἐπὶ τοῦτο ἀμφίβολον ἀναλήψομαι γνώμην, ὅτι μὴ πρὸς ἔργον ἡ καθ' ἑκάστην αὐτοῖς σπουδαζομένη μελέτη οὐκ ἀποβήσεται. Εἰ μὲν γὰρ ἑώρων τὰ σὰ πράγματα μετὰ τοῦ δικαίου τυγχάνοντα καὶ πρὸς Θεοῦ ἀρέσκειαν προβαίνοντα, τάχα ἂν περὶ τῆς τῶν βασιλέων καθ' ὑμῶν σπουδῆς καὶ τῆς ἐπικρατείας ἔσχον λογισμοὺς ἀμφιβόλους παρέχοντας, ὡς τυχὸν οὔτε τῶν ἐθνῶν ἡ συγκίνησις, οὔτε τὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας ἐπιμελὲς καὶ πεφροντισμένον ἰσχύσει κατὰ Βουλγάρων, τῆς δικαιοσύνης συστρατευομένης ὑμῖν καὶ τῆς ἄλλης παρὰ Θεοῦ παρ' ὑμῶν θεραπευομένης ῥοπῆς...

Ταῦτα, υἱέ μου ἀγαπητέ, ὁ Θεὸς γὰρ οἶδεν, ὅτι ἀγαπῶ ὑμᾶς, τὴν ταπεινήν μου σπαράσσει ψυχήν, καὶ ὅτι μανθάνω καὶ νῦν τὴν τοσαύτην συγκίνησιν τῶν καθ' ὑμῶν ἀποκεκινημένων ἐθνῶν. Καὶ ἀλγῶ καθὼς ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων, οὕτω καὶ ὑπὲρ

sőt még az alánoknak és a nyugati türköknek[1] *is erőteljes együttes fellépése, akik mind egyetértve hadat indítanak ellened...*

Amit azoknak, akik az Istentől a római nép feletti uralmat elnyerték, hangoztattam, amiért könyörögtem, amire annyit intettem, a következő: hogy mindazon gonoszságok ellenére, melyek őket részetekről érték, ne tűrjék tovább azoknak a népeknek ellenetek irányuló együttes fellépését, s a lélek keserűsége és a méltatlankodás, még ha indokolt is, ne indítsa őket annyira fel, hogy a bolgárok népével szemben azt a megtorlást alkalmazzák, hogy minden módon igyekeznek rávenni az istentelenségben együtt élő népeket azok kiirtására, akik a mi Krisztusunk és Istenünk nevéről nevezettek, akik testvéreink és gyermekeink, még ha a sátán vészes mesterkedései folytán ellenfelek és ellenségek lettek is...

Mert tudd meg, újból is mondom, ha csak valamennyire is átlátom az ellenetek irányuló császári mozgolódást, hogy egy nép sem fogja abbahagyni a romlástokra irányuló együttes fellépést, sem a türkök, sem az alánok, sem a besenyők, sem az oroszok, sem a többi skytha nép, míg csak a bolgárok népét teljesen ki nem irtják. És nincs okom rá, hogy kétségesnek tekintsem azt a véleményt, hogy az ő napról napra buzgón kifejtett törekvésük meg fog valósulni. Mert ha látnám, hogy a te dolgaid az igazsággal párosulnak, és az Isten részéről tetszésre találnak, talán a császárok ellenetek irányuló törekvése és ereje felől kétséges gondolataim lennének, hogy talán sem a népek együttes fellépése, sem a római császárságnak gondos és átgondolt terve nem fog érvényesülni a bolgárok ellen, minthogy veletek harcol az igazság és egyéb, az Istentől általatok kieszközölt döntő erő...

Szeretett fiam, mert az Isten a tudója, hogy szeretlek titeket, ezek gyötrik alázatos lelkemet meg az, hogy most is a megmozdult népek ellenetek irányuló oly nagy méretű együttes fellépéséről hallok. És fájdalmat érzek miként a rómaiakért, úgy

[1] A magyarok. A „nyugati" jelzővel a keleti türknek nevezett kazároktól különböztetik meg őket. A nyugati türkökkel együttesen fellépő alánok a kalandozó magyarok kabar előcsapatában Mas'ūdi által is említett alánokkal azonosak. GYÖRFFY GY.: Századok 92 (1958) 66 skk.

τῶν Βουλγάρων, μή ποτε φιλονεικούντων ὑμῶν καὶ ἔτι καὶ πολέμους ἐπιζητούντων ἀναλωθῆτε, οἷα πολλάκις συνέβη ἐν πολλοῖς ἔθνεσιν...

Μὴ βουληθῶμεν ἐπιμένειν ταῖς ἐπιβλαβέσιν ἐπινοίαις· μηδὲ πρὸς τοσούτων πλῆθος ἐθνῶν ἑτοίμων ὄντων ἢ τὰς ἑαυτῶν ἀφεῖναι ψυχὰς ἢ παγγενῆ ἐξολέσαι Βουλγάρους, προαιρεθῶμεν παρατάξεις συνιστᾶν καὶ πολέμους...

Μὴ γένοιτο δέ — καὶ πρότερον ηὐχόμην καὶ νῦν εὔχομαι καὶ διὰ παντὸς τὴν εὐχὴν ταύτην ποιήσομαι — τοιαῦτα ὑμᾶς καταλαβεῖν, ἀλλὰ παρασχεθῆναι μὲν ὑμῖν ὑπὸ Θεοῦ ἐπὶ λογισμὸν ἐλθεῖν τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ πόθου τῆς εἰρήνης, ναὶ Χριστὲ Σῶτερ ἡμῶν καὶ Θεέ, καὶ σβεσθῆναι μὲν τὴν ἔχθραν, ἀπελαθῆναι δὲ τὸν φιλοπόλεμον δαίμονα καὶ διὰ τῆς ὑμετέρας ἐπιστροφῆς πρὸς τὰ καλὰ καὶ σωτήρια γενέσθαι ἀποστρόφους ἐκ τοῦ καθ' ὑμῶν πολέμου τοὺς οὕτω συγκινηθέντας καὶ ἔτι συγκινεῖσθαι καθ' ὑμῶν μέλλοντας καὶ ἀπειράτους συντηρηθῆναι ὑμᾶς πάσης βλάβης καὶ χαλεπότητος, ὅσην τοῦ πολέμου οἶδεν ἡ φύσις ἐπιφέρειν τοῖς ἐπὶ μοῖραν δυστυχεστέραν διὰ τῶν ὅπλων κατακλινομένοις. (coll. 149_C — 157_B)

a bolgárokért is, nehogy viszálykodván és még háborúkba is bocsátkozván elpusztuljatok, ami sokszor sok néppel megesett...

Ne akarjunk megmaradni a vészes szándékok mellett, és ne válasszuk inkább a hadrendek felállítását és a háborút a népek oly tömegével szemben, amelyek készek vagy saját lelküket adni, vagy a bolgárokat gyökerestül kiirtani...

De ne érjen benneteket ilyesmi — előbb is könyörögtem és most is könyörgök és mindenkor ezt a könyörgést fogom ismételni —, hanem adja meg nektek az Isten, hogy a szeretet és békevágy gondolatára jussatok el, és — óh Krisztus, mi Megváltónk és Istenünk! — oltassék ki az ellenségeskedés, űzessék ki a háborút kedvelő démon, és ezáltal, hogy ti a jó és üdvös dolgok felé fordultok, forduljanak el az ellenetek való háborútól azok, akik így léptek fel és még készülnek ellenetek fellépni, ti pedig őriztessetek meg érintetlenül minden bajtól és nehézségtől, amit csak a háború természete szokott magával hozni mindazokra, akik a fegyverek által szerencsétlenebb sorsra jutnak.

B

Οἴδαμεν, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ὁ λυμεών, ὁ ἐχθρός, ὁ ἀποστάτης Θεοῦ καὶ τῆς πίστεως τῶν Χριστιανῶν πολλὴν εἰργάσατο καινοτομίαν τῷ δημοσίῳ. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔδει τὰ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ τὰ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ οἴκων ἀφαιρεθῆναι... Νῦν δὲ ποιοῦμεν, Πατζινακίταις καὶ Τούρκοις καὶ ἄλλοις τισὶ δωρούμεθα τῆς ἐκείνων δεόμενοι συμμαχίας, τῆς δὲ τοῦ Θεοῦ συμμαχίας, ὡς ἔοικε, καταγινώσκοντες ὡς ἀδυνάτου καὶ μηδὲν ὠφελούσης ἀποσυλῶμεν τοὺς αὐτοῦ θείους οἴκους... (pp. 138_{13}—139_{24})

Tudjuk, hogy bűneink miatt az ostor,[1] az ellenség, aki az Istentől és a kereszténytől hitétől elpártolt, sok felfordulást okozott a köznek. De azért mégsem kellene az Istennek és az ő szent házainak a tárgyait elrabolni... Most pedig ezt tesszük, a besenyőknek, türköknek és másoknak ajándékokat adunk, az ő hadi segítségüket kérve, Isten segítségét pedig, úgy látszik, mint lehetetlent, és mint ami úgysem használ, megvetve, kifosztjuk az ő isteni házait...[2]

[1] Az „ostor" szó görög megfelelője (*λυμεών*) Symeon bolgár fejedelem nevére (*Συμεών*) célzó, ügyes szójáték.

[2] Az ismeretlen személy, akihez a levelet Nikolaos patriarcha intézte, nyilván ürügyül a bolgárok pusztítását hozta fel, hogy igazolja az egyházi javak rekvirálását.

IV. KRÓNIKA A PÁPÁKRÓL — CHRONICON DE PAPIS

Egy bizánci krónikatöredék a pápák 891-től 928-ig terjedő rövid történetét tartalmazza (*Περὶ τῶν πάπων. Ἀπὸ τοῦ χρονικοῦ.*). A mű szoros rokonságot mutat Benedictus de Monte Soracte (973—1000) és Bernardus Guido (1260—1331) művének, továbbá a Liber Pontificalis-nak latin szövegével. A görög variáns megemlékezik a magyarok itáliai portyázó hadjáratairól is. E híradás végső forrása a fent említett Benedictus (idevágó szövegét l. Gombos A.: Catalogus Fontium Historiae Hungaricae. I. Budapest 1937. 395.).

Kiadás: MIGNE 111. coll. 408—412.

Kéziratok: **O** = Vatic.—Ottob. 77 (s. XVI.) f. 23^r—25^r — **V** = Vatic. 1455 (s. XIII.) f. 24^r—25^r.

Irodalom: CZEBE GY.: A magyarok 922. évi itáliai kalandozásának elbeszélése egy XIII. századi bizánci krónika töredékében. Magyar Nyelvőr 59 (1930) 164—167. — BT I. 240—241. — I. DUJČEV: Un frammento del Liber Pontificalis tradotto in greco [Estratto dal Bullettino dell' Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano n. 74]. Roma 1962.

Μετὰ τοῦτον ἀρχιερατεύει Ἰωάννης χρόνους ιγ', μῆνας β', ἡμέρας γ'... Εἶτα αὐτὸς ὁ πάπας Ἰωάννης μετὰ μαρκίωνος Ἀλβερίκου[a] *εἰσελθόντες εἰς τὴν Ἀπουλίαν κατὰ Σαρακηνῶν παρὰ Γαριλιανὸν*[b] *καὶ συμβάλλοντες τοῖς Σαρακηνοῖς ἐνίκησαν καὶ πάλιν αὐτοὺς κατὰ κράτος. Εἶτα εἰσελθόντες ἐν τῇ Ῥώμῃ παρὰ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐν χαρᾷ καὶ τιμῇ προσεδέχθησαν. Ἀλλ' ὕστερον διαφωνίας ἐπισυμβάσης ἐν ἀμφοτέροις ὁ μαρκίων ἐξωθεῖται τῆς πόλεως καὶ καστέλλιόν τι ὄνομα Ὄρτα κρατήσας ἐκεῖ ἑαυτὸν διανέπαυε. Πέμπει δὲ καὶ πρέσβεις πρὸς Οὔγγρους, ἵνα ἔλθοιεν καὶ κτήσωνται τὴν γῆν Ῥωμαίων, οἳ ἐλθόντες πᾶσαν τὴν Τουσκίαν κατέδραμον καὶ παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ εἴ τι*[c] *ἕτερον φέρειν ἠδύναντο*[d]*, λαβόντες εἰς Οὐγγρίαν ἀπήγαγον. Διὸ οἱ Ῥωμαῖοι ταραχθέντες ἐπὶ τούτῳ τὸν εἰρημένον μαρκίωνα διεχρήσαντο. Οἱ μέντοι Οὔγγροι ὕστερον ἑκάστῳ ἔτει κατὰ πολλοὺς δὲ χρόνους λῃστεύοντες Ῥωμαίους κακῶς διέθεντο.* (coll. 409_C—412_A)

[a] *Αλθερίκου* **VO** : *corr.* Mai || [b] *Γατιλιανὸν* **VO** : *corr.* Mai || [c] *post τι* add. *οὖν* **O** || [d] *ἠδύνατο* **O**

Ez[1] *után a főpapi széken János ül 13 éven, 2 hónapon és 3 napon át*[2]*... Azután ez a János pápa és Albericus őrgróf a szaracénok ellen Apuliába, Garilianum mellé vonult, és összecsapván a szaracénokkal újból teljesen tönkreverték őket. Ezért, mikor Rómába mentek, az egész nép örömmel és tisztelettel fogadta őket. Utóbb azonban, midőn viszály támadt köztük, az őrgrófot a városból kiűzik, s ő egy Orta nevű erőd birtokába jutván, ott pihent meg. Követeket is küld a magyarokhoz, hogy jöjjenek el, és foglalják el a rómaiak földjét. Ezek el is jöttek, egész Tusciát lerohanták, és gyermekeket és nőket, meg ami egyebet még el tudtak vinni, mind összeszedték és magukkal vitték Magyarországra.*[3] *Ezért a rómaiak, akik ezen felháborodtak, az említett őrgrófot kivégezték. A magyarok azonban később hosszú időn át minden évben kifosztották a rómaiakat és gonoszul bántak el velük.*

[1] Lando pápa (913—914).

[2] X. János pápa (914—928).

[3] E hadjáratot CZEBE GY. a bevezetésben idézett munkájában 922-re datálja, LÜTTICH R.: Die Ungarnzüge in Europa. Berlin 1910. 133. 926-ra, G. FASOLI: Le incursioni ungare in Europa. Firenze 1945. 150. 927-re. A legkésőbbi időpont tűnik helyesnek.

V. BASILEIOS ÉLETE — VITA BASILII

Az ún. ifjabb Basileios († 944) élete, melyet egy Gregorios nevű szerzetes a X. században írt, becses tudósításokat tartalmaz a magyaroknak 941 táján bizánci területre intézett támadásairól.

Kiadás: A. N. VESELOVSKIJ: Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ 46, Sanktpeterburg 1889. № 6. Приложеніе 10—76.

Irodalom: S. G. VILINSKIJ: Житіе св. Василія Новаго въ русской литературѣ. I—II. Odessa 1911—1913. — MORAVCSIK GY.: Két X. századi hagiografiai munka a magyarokról. MNy 31 (1935) 17—20. — H. GRÉGOIRE—P. ORGELS: L'invasion hongroise dans la „Vie de Saint Basile le Jeune". Byz 24 (1954) 147—154. — G. DA COSTA-LOUILLET: Vie de S. Basile le Jeune. Byz 24 (1954) 492—511. — BHG 263. — BT I. 555.

Ὁ σεβάσμιος γέρων ἐκεῖνος (sc. Θεοφάνης)... τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα ἀνατείνων πρὸς τὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐλπίζων ἀεὶ καὶ ἐπευχόμενος παρ' αὐτοῦ γενέσθαι τὴν τῶν παρανόμων Ῥωμαίων διόρθωσιν τὸ τῶν Οὐγγρῶν οὖν ἔθνος διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καθεκάστην τὰ δυτικὰ μέρη λεηλατοῦν.

Μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐν ταὐτῷ καθεζομένων πάντων, τοῦ τε ἁγίου καὶ τῶν τοῦ οἴκου κυρίων καὶ αὐτοῦ τοῦ ῥηθέντος γέροντος σὺν ἐμοὶ τῷ ταπείνῳ, ἔφη εἷς ἐξ αὐτῶν τῷ ῥηθέντι γέροντι λέγων· «Ἀπάγγειλον ἡμῖν, ὁσιώτατε πάτερ, δι' ἣν αἰτίαν τὰ παμμίαρα ἔθνη ταῦτα καθ' ἡμῶν τῶν χριστιανῶν στρατευόμενα κονιορτοῦ δίκην συνεχῶς κατευοδοῦνται καὶ τὰ δυτικὰ μέρη ἀπόλουσιν ἐξερχόμενα;» Ἔφη οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ δίκαιος γέρων ἐκεῖνος· «Εἰ ἀληθῶς θέλεις γνῶναι, τέκνον, ποίῳ τρόπῳ οὗτοι κατευοδοῦνται, γνωστὸν ἔστω σοι, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν τοῦτο τὸ ἔθνος ἀπεστάλη παρὰ Κυρίου καὶ οὕτω κατευοδοῦται τύπτον ἡμᾶς κατὰ κεφαλῆς ὡς νεῦρον ξηρόν· δεινὸν γὰρ ἡ ἁμαρτία...» Ταῦτα οὖν λέγοντος τοῦ ἡγιασμένου γέροντος ἐκείνου πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα αὐτὸν περὶ τούτου, ὑπολαβὼν ὁ ἐν ἁγίοις πατὴρ ἡμῶν Βασίλειος εἶπε πρὸς αὐτόν· «Ἰδοὺ ἐγὼ ὁρῶ σήμερον, ὅτι κατὰ τὴν ὥραν ταύτην οὗτοι οἱ παμμίαροι Οὖγγροι διαπερᾶσαι πειρώμενοι τὸν Δάνουβιν ποταμὸν ἀπεπνίγησαν ἐν τοῖς ῥείθροις αὐτοῦ, ὀλίγοι δὲ ἐξ αὐτῶν οἰκονομίᾳ Θεοῦ καταλειφθέντες ὑπέστρεψαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν διὰ κενῆς, καὶ τοῦ λοιποῦ σέσωκεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐκ χειρὸς αὐτῶν διὰ

Az a tisztelendő öreg (ti. Theophanes) ...lelki szemét a mi Urunk és Istenünk, Jézus Krisztus felé fordítva s állandóan reménykedve könyörgött, adná, hogy a vétkes rómaiak megjavulására legyen az, hogy a magyarok népe bűneink miatt naponként pusztítja a nyugati területeket.

Egy nap, amikor együtt üldögéltek mindnyájan, a szent, a ház urai és az említett öreg, alázatos magammal együtt, egy közülük megszólalt, ezt mondván az említett öregnek: „Szentséges atyám, add tudomásunkra, hogy miért járnak mindig szerencsével ezek a mocskos népek, mikor mint a fergeteg, hadba szállnak ellenünk, keresztények ellen, és kivonulván pusztítják a nyugati területeket." Az az igaz öreg pedig azt mondta neki: „Gyermekem, ha valóban meg akarod tudni, hogy miképpen járnak ezek szerencsével, tudd meg, hogy bűneink miatt küldte az Úr ezt a népet, és ezért jár szerencsével, fejbe verve minket, mint a száraz ideg, mert szörnyű dolog a bűn..." Alighogy az a szentséges öreg ezeket mondta annak, aki erről kérdezősködött nála, a mi szent atyánk, Basileios, szavába vágva így szólott hozzá: „Íme én látom ma, hogy ebben az órában azok a mocskos magyarok, akik megpróbáltak átkelni a Duna folyón, belefulladtak annak sodrába, Isten rendeléséből közülük csak kevesen maradtak életben s tértek vissza országukba, azok is üres kézzel, és a jövőre nézve irgalmának könyörületessége folytán megszabadított minket kezükből az Isten."

σπλάγχνα ἐλέους αὐτοῦ.» Θαυμαζόντων οὖν πάντων ἡμῶν τῶν ἐκεῖσε παρόντων ἐπὶ τῇ τοῦ ἁγίου προρρήσει καὶ διαλογιζομένων ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, εἰ ἀληθῶς οὕτως ἔχει καὶ οὕτω γέγονε τὰ κατ' αὐτῶν, ὡς ὁ ἅγιος εἴρηκεν, καὶ γλιχομένων μαθεῖν καὶ πληροφορηθῆναι περὶ τῶν ῥηθέντων παρὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ῥημάτων, οὔπω τέσσαρες ἡμέραι παρῆλθον, καὶ ἰδοὺ ἀναφορὰ στρατηγοῦ Μακεδονίας πρὸς τὰ βασίλεια πάντα κατὰ ἀλήθειαν διδάσκουσα καὶ μαρτυροῦσα περὶ τῶν Οὔγγρων, ὅτι οὕτως συνέβη αὐτοῖς, καθὼς προεῖπεν ὁ ἅγιος. Ἐκ τούτου οὖν ἔστιν ἰδεῖν, ὅσα βλέπουσιν ἐν νοεροῖς τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἐλλαμπόμενοι μακράν τε καὶ πέλας οἱ τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες· ἐν Κωνσταντίνου πόλει ὑπάρχων ὁ ὅσιος, ὥσπερ παρὼν ἑώρα τὰ ἐν Οὐγγρίᾳ γενόμενα. (pp. 64—65)

Mindnyájan, akik ott jelen voltunk, elámultunk a szent jövendölésén, és azon töprengtünk szívünkben, hogy valóban így van-e, és így történtek-e velük a dolgok, ahogy a szent elmondotta. Nagyon vágytunk megérteni és bizonyosságot szerezni a szent Basileios mondotta dolgokat illetően. Még nem telt el négy nap, és íme megjön Makedonia főparancsnokának a császári udvarhoz intézett jelentése, amely hitelesen tájékoztat és tanúskodik a magyarok felől, hogy minden úgy történt velük, ahogyan a szent előre megmondta. Ebből látni való, hogy mit észre nem vesznek lelkük szemével, a Szentlélektől megvilágosíttatva, távol vagy közel az Úrnak szolgái. Konstantinápolyban tartózkodva a szent úgy látta a Magyarországon történteket, mint egy jelenlevő.

VI. LUKAS ÉLETE — VITA LUCAE

Az ún. ifjabb Lukas († 953) élete, amelyet a X. században egy ismeretlen szerzetes írt, arról a portyázó hadjáratról is megemlékezik, melyet a magyarok 943-ban intéztek Hellas területére.

Kiadás: MIGNE 111. coll. 441—480.

Irodalom: KRUMBACHER 196. — MTBF 140. — CHR. PAPADOPULOS: *Ὁ Ὅσιος Λουκᾶς ὁ «Νέος». Θεολογία* 13 (1935) 193—223. — BHG 994. — BT 568—569. — G. DA COSTA-LOUILLET: Vie de S. Luc le Jeune. Byz 31 (1961) 330—343. — FGHB V. 231—234.

Τούτων ὁ θαυμάσιος ἀκούσας Λουκᾶς τῶν τοῦ Ἰωαννίτζου μερῶν ἀφίσταται καὶ πρός τι χωρίον Καλάβιον οὕτως ἐπιχωρίως καλούμενον μεταβαίνει...

Τρίτον ἔτος ἐνταῦθα διαγενέσθαι τῷ μακαρίῳ φασίν, εἶτα τοῦ ἔθνους τῶν Τούρκων τὴν Ἑλλάδα κατατρεχόντων εἰς τὸ πλησιάζον νησίον σὺν ἅμα τοῖς κύκλῳ χωρίοις καὶ αὐτὸς εἰσέρχεται, ὅπερ Ἀμπελὼν μὲν λέγεται, ἔστι δὲ ἐσχάτως αὐχμηρόν τε καὶ ἄνυδρον. (col. 461$_A$)

Miután a csodálatos Lukas ezeket hallotta[1]*, eltávozik Ioannitza vidékéről, és átköltözik Kalabion faluba, melyet így neveznek az ottani lakosok...*

Azt mondják, hogy a megboldogult harmadik évét töltötte itt, amidőn mikor a törökök népe végigszáguldozta Hellast, a környékbeli falvakkal együtt ő is egy közeli szigetre megy, amelyet Ampelonnak neveznek, s amely rendkívül száraz és vízben szegény.

[1] Azt a tanácsot kapta, hogy hagyja el lakóhelyét, mert ott sok zaklatásnak volt kitéve.

VII. BÍBORBANSZÜLETETT KONSTANTINOS — CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS

Bíborbanszületett Konstantinos (*Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος*), Bölcs Leon császár fia, 905-ben született. A „bíborbanszületett" (helyesebben „bíborteremben született") melléknevet onnan kapta, hogy a császári palota ún. bíbortermében (*ἡ πορφύρα*) látta meg a napvilágot, vagyis akkor született, amidőn atyja már a bizánci trónon ült. Alig volt még hétéves, amikor 912-ben elvesztette atyját, s az uralmat nagybátyja, Alexandros, ennek halála után régenstanács vette át, majd Romanos Lakapenos flottaparancsnok ragadta magához a hatalmat, s koronáztatta meg magát 920-ban császárrá. Konstantinos 25 éven át, míg Romanos bitorolta a trónt, névlegesen uralkodott, s csak 945-től haláláig (959) volt egyeduralkodó.

Konstantinos élete körülményei úgy alakultak, hogy uralkodói hivatását negyvenéves koráig nem gyakorolhatta, s így kora eseményeinek irányításában hosszú éveken át nem vehetett részt. Ifjúi éveit teljesen tanulmányainak szentelte. Atyjától öröklött hajlamai és nevelője, Theodoros irányítása folytán már korán felébredt benne az érdeklődés az irodalom és a tudományok iránt. Amikor aztán kezébe került a hatalom, a császári trónon is folytatta irodalmi tevékenységét. Annak az irányzatnak volt a képviselője, amely Bizáncban a IX. században Photios és Arethas munkásságával indult meg, s amely elsősorban a korábbi antik és bizánci irodalmi termékek összegyűjtését és megőrzését tűzte ki céljául. Hogy terveit megvalósíthassa, tudósok egész seregét gyűjtötte maga köré, s ezek együtt dolgoztak a császárral. Éppen ezért sok esetben nehéz eldönteni, hogy mi és milyen mértékben tekinthető a császár személyes munkájának, és mi az, amit munkatársaival készíttetett. Az az irodalmi hagyaték, amely Konstantinos neve alatt maradt ránk, vagy személyéhez kapcsolható, nagyon széles körű. Tudomásunk van a Basilika c. törvénykönyv új kiadásáról, rendeleteiről és novelláiról. Antik művek nyomán, illetve azok kivonatolása útján készültek mezőgazdasági, állattani és orvosi munkák. Írt a császár egyházi költeményeket s néhány egyházi és világi beszédet. Az ő vezetésével és irányításával készültek azok a nagy excerptum-gyűjtemények, melyek közül legismertebbek a követségekre vonatkozók, amelyek többek között Priskos rhetor és Menandros történeti munkájának töredékeit is megőrizték és közvetítették az utókor számára. Kivonatokat készített az ún. Maurikios-féle taktikából, s megírta nagyatyjának, Basileios császárnak az életét.

Ifjúkori munkája a bizánci birodalom themáiról (provinciáiról) szóló mű, mely azonban régebbi források alapján a VI. századi földrajzi képet tükrözi, s a későbbi változásokról és a X. századi viszonyokról aránylag kevés szó esik benne. Konstantinos császárnak tulajdonítja egyetlen teljes kézirata azt a munkát, melyet tartalma alapján rendesen „De cerimoniis aulae Byzantinae" címen szoktak idézni. E mű a legapróbb részletességgel ismerteti a bizánci udvar különböző szertartásait. A keresztelési, házassági, koronázási, temetési ceremóniákon kívül pontos előírásokat ad minden nagyobb egyházi ünnepre, a császár hadbaszállására, diadalmenetekre, idegen követek fogadására stb. vonatkozólag. A munkában Konstantinos három előszava olvasható, melyekből kitűnik, hogy a szerző egy Bölcs Leon megbízásából készült korábbi munkát dolgozott át, de ezen kívül régebbi írók művei, szemtanúk feljegyzései, szóbeli hagyományok is forrásul szolgáltak. Ha figyelembe vesszük, hogy a munkában szó van egy későbbi császárról, s hogy az Apostolok templomában nyugvó császári halottak közt szerepel Konstantinos császár is, világos, hogy a mű ránk hagyományozott alakjában nem származhatik Konstantinostól, de még a korából sem. A gyűjteményes munkában nyil-

ván különböző korú és eredetű részek keverednek. Biztos, hogy a császár személyes munkája a fiához, Romanoshoz intézett rész, melyet a 952—959 közötti időre kell datálnunk, továbbá az I. könyv élén álló bevezetés s az előzmények is, és az sem lehet kétséges, hogy a gyűjtemény anyagát az ő intenciójának megfelelően állították össze munkatársai. Később aztán egy ismeretlen szerkesztő egészítette ki a munkát későbbi korból származó részekkel, s az egészet egyesítette. Ebben az alakban maradt ránk a gyűjtemény, amely nemcsak a bizánci udvari életről tájékoztat, hanem a Bizánccal érintkező népek történetéhez is nyújt némi adalékot. Így említi a császári udvarban levő idegen származású testőröket, és megtaláljuk benne az idegen népek, így pl. a kazárok, besenyők és türkök fejedelmeihez intézett hivatalos császári levelek formuláit és címzését.

Konstantinos művei közül legbecsesebb az a munka, melyet rendesen „De administrando imperio" címen szoktak idézni, noha ez az elnevezés, mely az első kiadótól, Meursiustól származik, nem felel meg a mű tartalmának. Kézirati címe: *Κωνσταντίνου ἐν Χριστῷ βασιλεῖ αἰωνίῳ βασιλέως Ῥωμαίων πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν τὸν θεοστεφῆ καὶ πορφυρογέννητον βασιλέα*, csak annyit árul el, hogy a szerző művét fiához, Romanoshoz intézte, aki akkor már megkoronázott császár volt. Hogy mikor keletkezett a munka, az megközelítőleg megállapítható azoknak a dátumoknak az alapján, melyek a munkában elszórva egyes eseményekkel kapcsolatban előfordulnak. Ezek 948—49-re és 951—52-re utalnak, s minthogy ugyancsak a datálások alapján az is megállapítható, hogy az egyes részek, illetve fejezetek, melyek címei nem a szerzőtől valók, nem folytatólagosan készültek, hanem különböző időben, 948—49 és 951—52 között s esetleg még a következő években egymástól függetlenül keletkeztek, s maga a mű ránk maradt végleges alakját később, mindenesetre 951—52 után nyerte. Minthogy tudjuk, hogy Konstantinos nagy gondot fordított fia nevelésére, sőt maga is oktatta, valószínűnek látszik, hogy a császár a fiatal trónörökösnek 14. születésnapjára (952 közepén) ajándékként nyújtotta át ezt a munkát, amely a bevezetésben adott felosztásnak megfelelően négy részre oszlik. Minden rész és a harmadik rész mindhárom alrésze elején újólag fiához fordul a császár intő szavaival. Az első rész a besenyők, úzok, kazárok, alánok, oroszok, bolgárok és türkök (= magyarok) egymáshoz és a bizánci birodalomhoz való viszonyával foglalkozik, miközben a szerző részletesebben kitér a híres orosz vízi út ismertetésére. A második rész az idegen népek ama követeléseit tárgyalja, melyek császári ruhák és koronák s a görögtűz ajándékozására, ill. császári hercegnőkkel való összeházasodásra vonatkoznak. A munka harmadik, legterjedelmesebb része, amely az idegen népek viszonyait tárgyalja, három alrészre oszlik. Az első az arabok történetével kezdődik, s ezt követi Hispania, Italia és Dalmatia múltjának ismertetése, majd a horvátok és szerbek s az általuk lakott területek története kerül sorra. Külön fejezeteket szentel a szerző a besenyőknek és három fejezetben részletesen foglalkozik a türkökkel s velük kapcsolatban a kazárokkal. Lezárja ezt az alrészt a Moravia uralkodójára vonatkozó elbeszélés és a Dunától a Kaukázusig terjedő vidék leírása, melybe bele van szőve Sarkel erőd építésének története. A második alrész az örményekkel és ibérekkel foglalkozik, a harmadik, melynek a császár szavai szerint a rómaiak és idegen népek között felmerült eseményeket kellene tárgyalnia, mindössze Kypros történetének egy VII. századi epizódjára szorítkozik. A negyedik rész, mely a birodalom belső változásaival foglalkozik, voltaképpen kiegészíti Konstantinosnak a themákról írt művét, s részletesebben csak a peloponnesosi themában letelepedett szlávok elleni küzdelmeket és Cherson történetét tárgyalja. Ebben a részben található a császári hajóról szóló fejezet, amelybe bele van szőve a bizánci—bolgár háború egy, a türkökre vonatkozó epizódja. A munkában olvasható utalások és egyes részek tartalma arra enged következtetni, hogy Konstantinos eredetileg „a népekről" (*Περὶ ἐθνῶν*) szándékozott munkát írni, de később megváltoztatta tervét, s munkája gyakorlati és didaktikus jelleget öltött. A kettős célkitűzés magyarázza meg, hogy a munkában különböző jellegű részek egymás mellett állnak, és hogy itt-ott a *Περὶ ἐθνῶν* anyagából olyan részek maradtak bent a munkában, melyek az új koncepcióval nincsenek összhangban, s nem tartoz-

nak oda, ahol vannak. Ami az anyagot illeti, az a legkülönbözőbb forrásokból származik. Korábbi bizánci krónikákon (Theophanes, Georgios Monachos), Stephanos Byzantioson és itinerariumokon kívül felhasznált a császár követi jelentéseket, okleveleket, értékesítette az udvarában megjelenő idegenek elbeszéléseit és a különböző utakon megismert néphagyományokat. Olyan esetekben, ahol Konstantinos forrásai ránk maradtak, s így lehetséges az összehasonlítás, megállapítható, hogy a császár forrásait híven közli, értesülésein nem változtat, adatait nem egyezteti, sőt az ellentmondásokat sem küszöböli ki. Történeti szempontból nem kritizál, egyformán lejegyez, illetve lejegyeztet mindent, ami tárgyára vonatkozik. Kétségtelen, hogy az anyaggyűjtésben munkatársai is segítségére voltak, de ha tekintetbe vesszük a Romanoshoz írt előszót, továbbá a császárnak az egyes részek, illetve alrészek élén álló, ugyancsak fiához intézett áthidaló és összefoglaló szavait, akkor nem gondolhatunk más szerkesztőre, mint magára a császárra. Ő volt az, aki a már kész jegyzeteket rendezte, összeállította, s a gyűjteményhez előszót és az egyes részek elé tartalmi összegezéseket írt, anélkül, hogy a mű anyagát átsimította, egyeztette, tartalmilag összhangba hozta volna vagy nyelvileg egységesítette, s irodalmi formába öntötte volna. De ez utóbbi nem is volt a célja, hiszen a mű ebben az alakjában mint kézikönyv, kizárólag fia számára, gyakorlati oktatási céllal készült, éppen úgy, mint a De cerimoniis c. mű egy része, melyet az előszó szerint ugyancsak fia számára írt Konstantinos. Hogy a De administrando imperio-nak, mely kényes diplomáciai utasításokat is tartalmaz, bizalmas, sőt titkos jellege volt, s így nem kerülhetett és nem is került nyilvánosságra, azt az a körülmény is bizonyítja, hogy a későbbi bizánci írók közül egy sem említi, és hogy a bizánci korból mindössze egyetlen kézirata maradt ránk.

Kiadások: A = Constantini Porphyrogeniti imperatoris de cerimoniis aulae Byzantinae libri duo, rec. I. I. Reiske. I—II. Bonnae 1829—1830. — B = Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio. Greek text edited by Gy. Moravcsik, English translation by R. J. H. Jenkins; New Revised Edition [Corpus Fontium Historiae Byzantinae I.]. Washington 1967.

Kéziratok: B: *P = Parisinus gr. 2009 (s. XI.) — *V = Vaticanus-Palatinus gr. 126 (a. 1509) — *F = Parisinus gr. 2967 (s. XVI.) — F^1 = első kéz az F kódexben — P^x = 1509 előtti ismeretlen kéz a P kódexben — P^y = 1509 utáni ismeretlen kéz a P kódexben — P^3 = harmadik kéz a P kódexben.

Irodalom: Szabó K.: Bíborbanszületett Konstantin császár munkái magyar történeti szempontból ismertetve. Magyar Akadémiai Értesítő. A philosophiai, törvény- és történettudományi osztályok közlönye 1 (1860) 61—167. — Pauler Gy.: Lebedia, Etelköz, Millenarium. Századok 14 (1880) 1—21, 97—117. — Borovszky S.: *Ἀτελκούζου. Ἐτὲλ καὶ Κουζού.* EPhK 13 (1889) 195—202. — Vári R.: Jelentés Constantinus Porphyrogennitus De administrando imperio című munkájának kéziratairól. Akadémiai Értesítő 6 (1895) 710—712. — Pecz V.: Adalék Árpád családjának genealógiájához. EPhK 21 (1897) 6—10. — Thury J.: A magyaroknak „Szavarti-aszfali" neve. Századok 31 (1897) 317—327, 391—403. — Krumbacher 252—264. — MHK 110—136. — J. B. Bury: The Treatise De administrando imperio. BZ 15 (1906) 517—557. — J. B. Bury: The Ceremonial Book of Constantine Porphyrogennetos. The English Historical Review 22 (1907) 209—227, 417—439. — G. Manojlović: Studije o spisu „De administrando imperio" cara Konstantina VII. Porfirogenita. I—IV. Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti 182 (1910) 1—65, 186 (1911) 35—103, 104—184, 187 (1911) 1—132. — Fehér G.: Atelkuzu területe és neve. Századok 47 (1913) 477—490, 670—685. — Melich J.: Bulcsú. MNy 9 (1913) 325—327. — Gombocz Z.: Levente. MNy 12 (1916) 305—310. — Jakubovich E.: Lél és Lebedias. MNy 14 (1918) 225—230. — Fehér G.: Magyarország területe a X. század közepén Konstantinos Porphyrogennetos De administrando imperioja alapján. Századok 56 (1921/22) 351—380. = Ungarns Gebietsgrenzen in der Mitte des X. Jahrhunderts. Nach dem De administrando imperio des Konstantinos Porphyrogennetos. Ungarische Jahrbücher 2 (1922) 37—69.

— N. Iorga: Médaillons d'histoire littéraire byzantine 10. L'œuvre de Constantin le Porphyrogénète. Byz 2 (1925) 260—266. — Moravcsik Gy.: Levente és Álmos. MNy 22 (1926) 82—84. — Zichy I.: Levedia és Etelköz. Akadémiai Értesítő 37 (1926) 172—184. — Rásonyi Nagy L.: Taksony. MNy 23 (1927) 274—284. — Pais D.—Rásonyi Nagy L.: Kál és társai. MNy 25 (1929) 121—128. — Gy. Moravcsik: *Ἡ χειρόγραφος παράδοσις τοῦ* De administrando imperio. *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 7 (1930) 38—152. — Pais D.: Konstantinos *κασή* törzsneve. MNy 26 (1930) 298—299. — Németh Gy.: A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest 1930. — C. A. Macartney: The Magyars in the IXth century. Cambridge 1930. — Pais D.: A gyula és a kündüh. MNy 27 (1931) 170—176. — Pais D.: Fal. MNy 27 (1931) 242—246. — Pais D.: A karcha bíró. Kőrösi Csoma Archivum 2 (1926—1932) 357—365. — Melich J.—Moravcsik Gy.: A Konstantinos Porphyrogennetos-féle *γυλᾶς* olvasásáról. MNy 30 (1934) 267—271. — MTBF 143—163. — V. V. Latyšev—N. V. Malickij: Известия Византийских писателей о Северном Причерноморье. I. (Известия Государственной Академии истории материальной культуры 91) Moskva—Leningrad 1934. 3—44. — Melich J.: Mégegyszer a *γυλᾶς*. MNy 31 (1935) 53. Pais D.: Gyila, Julus. MNy 31 (1935) 53—54. — Moravcsik Gy.: Szövegkritikai megjegyzések Konstantinos Porphyrogennetos magyar fejezeteihez. Nyelvtudományi Közlemények 50 (1936) 285—293. — H. Grégoire: Le nom et l'origine des Hongrois. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 91 (1937) 630—642. — H. Grégoire: L'habitat „primitif" des Magyars et les *Σαβαρτοιάσφαλοι*. Byz 13 (1938) 266—278. — Moravcsik Gy.: A magyar Álmos név legrégibb feljegyzéséhez. MNy 34 (1938) 286—288. — Gyóni M.: Kalizok, kazárok, kabarok, magyarok. MNy 34 (1938) 86—96, 159—168. — G. Kolias: *Ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ* cod. Par. Gr. 2009. *τοῦ* „De administrando imperio". *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 14 (1938) 300—305. — Gy. Moravcsik: L'édition critique du „De administrando imperio". Byz 14 (1939) 353—360. — Gy. Moravcsik: *Τὰ συγγράμματα Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως*. Studi Bizantini e Neoellenici 5 (1939) 514—520. — Gy. Moravcsik: La provenance du manuscrit byzantin du „De administrando imperio". Известия на Българското Историческо Дружество XVI—XVIII (1940) 333—337. — Constantin VII Porphyrogénète, Le livre des cérémonies, texte établi et traduit par A. Vogt. I—II. (Livre I. Chapitres 1—92.) Paris 1935—1940. — Gyóni M.: A magyar nyelv görög feljegyzéses szórványemlékei (Die Streudenkmäler der ungarischen Sprache in griechischen Texten). Budapest 1943. — Czeglédy K.: A IX. századi magyar történelem főkérdései. MNy 41 (1945) 33—55. — Deér J.: A IX. századi magyar történet időrendjéhez. Századok 79—80 (1945/46) 3—20. — Bíborbanszületett Konstantin, A birodalom kormányzása. A görög szöveget kiadta és magyarra fordította Moravcsik Gy. Budapest 1950. — J. Deér: Le problème du chapitre 38 du De administrando imperio. Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves XII. Bruxelles 1952. 93—121. — Czeglédy K.: A kangarok (besenyők) a VI. századi szír forrásokban. MTA I. Osztályának Közleményei 5 (1954) 243—276. — Györffy Gy.: Kurszán és Kurszán vára. A magyar fejedelemség kialakulása és Óbuda honfoglalás kori története. Budapest Régiségei 16 (1955) 9—40. — H. Schönebaum: Zur Kabarenfrage. In: Aus der byzantinischen Arbeit der Deutschen Demokratischen Republik. I. Berlin 1957. 142—146. — BT I. 356—390. — Györffy Gy.: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Budapest 1959. ВИИНЈ II. 1—74. — Constantine Porphyrogenitus, De Administrando Imperio vol. II. Commentary by F. Dvornik, R. J. H. Jenkins, B. Lewis, Gy. Moravcsik, D. Obolensky, S. Runciman, edited by R. J. H. Jenkins. London 1962. — K. Czeglédy: *TEPMATZOYΣ*. AA 10 (1962) 79—84. — FGHB V. 190—229. — A. Ducellier: Les sources Byzantines et l'apparition des Hongrois en Europe. Études Finno-Ougriennes I (1964) 29—53. — Németh Gy.: Egy magyar jövevényszó Bizáncban a X. században. Magyar Nyelvőr 89 (1965) 231—234. — V. Grecu: *BOEBOΔOΣ* slavischen Ursprungs oder Homoionymie? Polychronion. Festschrift Franz Dölger zum 75 Geburtstag.

Heidelberg 1966. 207—209. — V. GRECU: Das sogenannte Geschichtswerk De administrando imperio. Revue des Études Sud-est Européennes 7 (1969) 77—80. — GYÖRFFY GY.: A honfoglaló magyarság települési rendjéhez. Archeológiai Értesítő 97 (1970) 191—242. — MOÓR E.: A Kaukázuson túli állítólagos „szavard-magyarok" történetéhez. Századok 105 (1971) 661—965. — GYÖRFFY GY.: A besenyők európai honfoglalásának kérdéséhez. Történelmi Szemle 14 (1971) 281—288. — GYÖRFFY GY.: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Budapest 1975². 115—124.

A

1.

Διὰ τοῦ μινσουράτωρος, ἤγουν τῆς βασιλικῆς κόρτης, σαγμάρια ν'.
... Χρὴ ἐπιφέρεσθαι τὸν μινσουράτωρα... λουτρὸν Τούρκικον, ἤγουν Σκυθικὸν τζεργὰ μετὰ κινστέρνης δερματίνης ἀπὸ ἀδημίου.
(466$_{4-5}$)

A mensurator, azaz a császári kíséret számára 50 málhahordó állat.
... A mensuratornak magával kell vinnie... türk fürdőt, azaz skytha csergét, keleti szattyánból készült bőr víztartállyal.[1]

2.

Διὰ τῶν ἐν Λαγοβαρδίᾳ ταξειδευσάντων ἐπὶ τοῦ κυροῦ Ῥωμανοῦ τοῦ βασιλέως εἰς ἰνδ. η'.
... Τοῦρκοι ἄνδρες πδ'...
(661$_{4-5}$)

A Romanos császár úr alatt a 8. indictio-évben[2] *Longobardiába katonai szolgálatra küldöttekről.*
... türk férfi 84...

3.

Τὰ ἄκτα τῶν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς γενομένων ἐπιγραφῶν.
... Εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν Τούρκων βούλλα χρυσῆ δισολδία· «Γράμματα Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ τῶν φιλοχρίστων βασιλέων Ῥωμαίων πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῶν Τούρκων».
(691$_{2-4}$)

Az idegenekhez intézett levelek címeinek formulái.
... A türkök fejedelmeihez két solidus értékű aranybulla: „Konstantinos és Romanos Krisztus-szerető római császároknak a türkök fejedelmeihez intézett levele".[3]

[1] L. erről NÉMETH GY.: Egy magyar jövevényszó Bizáncban a X. században. Magyar Nyelvőr 89 (1965) 231—234.

[2] I. Romanos uralkodása alatt az indikciós számítás 8. éve 920 és 935 volt. A lombardiai expedíció, melyben 84 magyar is részt vett, az utóbbi évben volt.

[3] Figyelemre méltó, hogy míg a korábbi Gabriel-féle követséggel kapcsolatban a függő viszonyra utaló „parancsából" (*ἀπὸ κελεύσεως*) kifejezést olvassuk, itt a „levél" (*γράμματα*) szóval találkozunk, amely a címzett bizonyos politikai önállóságára utal. Jellemző az is, hogy a császári levél a türkök fejeihez (*ἄρχοντες*) szól, holott Bölcs Leon taktikája azt írja, hogy a magyar nép „egy fő alatt áll" (46. §).

4.

Ἀρχὴ τῶν κλητωρίων τοῦ πάσχα.
... Ἐν δὲ ταῖς κάτω τραπέζαις συγκαλοῦνται τριβοῦνοι βικάριοι, οἱ ἐθνικοὶ τῆς ἑταιρείας, οἷον Τοῦρκοι, Χαζάρεις καὶ λοιποί, τὸν ἀριθμὸν νδ'...
(772$_{15-18}$)

A húsvéti vendéglátás kezdete.
... Az alsó asztalokhoz meghívatnak a vicarius tribunusok, a testőrség idegen tagjai, mint amilyenek a türkök, a kazárok és a többiek, szám szerint 54...

B

1.

3. Περὶ τῶν Πατζινακιτῶν καὶ Τούρκων.
Ὅτι καὶ τὸ τῶν Τούρκων γένος μεγάλως πτοεῖται καὶ δέδιε τοὺς εἰρημένους Πατζινακίτας διὰ τὸ πολλάκις ἡττηθῆναι παρ' αὐτῶν καὶ τελείως σχεδὸν παραδοθῆναι ἀφανισμῷ. Καὶ διὰ τοῦτο ἀεὶ φοβεροὶ τοῖς Τούρκοις οἱ Πατζινακῖται[a] νομίζονται καὶ συστέλλονται ἀπ' αὐτῶν.[b] (3$_{1-5}$)

3. A besenyőkről és türkökről.
A türkök nemzetsége szintén nagyon retteg és fél az említett besenyőktől,[1] minthogy gyakran szenvedett tőlük vereséget, és már-már a teljes pusztulás szélén volt. Ezért a türkök szemében mindig félelmetesnek számítanak a besenyők, s ezek féken tartják őket.

2.

4. Περὶ τῶν Πατζινακιτῶν καὶ Ῥῶς καὶ Τούρκων.
Ὅτι τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων μετὰ τῶν Πατζινακιτῶν εἰρηνεύοντος, οὔτε ⟨οἱ⟩[c] Ῥῶς πολέμου νόμῳ κατὰ τῆς Ῥωμαίων ἐπικρατείας, οὔτε οἱ Τοῦρκοι δύνανται ἐπελθεῖν, ἀλλ' οὔτε ὑπὲρ τῆς εἰρήνης μεγάλα καὶ ὑπέρογκα χρήματά τε καὶ πράγματα παρὰ τῶν Ῥωμαίων δύνανται ἀπαιτεῖν, δεδιότες τὴν διὰ τοῦ τοιούτου ἔθνους παρὰ τοῦ βασιλέως κατ' αὐτῶν ἰσχὺν[d] ἐν τῷ ἐκείνους κατὰ Ῥωμαίων ἐκστρατεύειν.[e] Οἱ ⟨γὰρ⟩[f] Πατζινακῖται, καὶ τῇ πρὸς τὸν βασιλέα φιλίᾳ συνδούμενοι καὶ παρ' ἐκείνου διὰ γραμμάτων καὶ δώρων ἀναπειθόμενοι, δύνανται ῥᾳδίως κατὰ τῆς χώρας τῶν τε Ῥῶς καὶ τῶν Τούρκων ἐπέρχεσθαι καὶ ἐξανδραποδίζεσθαι τὰ τούτων γύναια καὶ παιδάρια καὶ ληΐζεσθαι τὴν χώραν αὐτῶν. (4$_{1-13}$)

4. A besenyőkről, oroszokról és türkökről.
Ha a rómaiak császára a besenyőkkel békében van, sem az oroszok, sem a türkök nem tudnak fegyveres erővel rátörni a rómaiak birodalmára, de még nagy és mértéktelen követeléseket sem támaszthatnak pénzben és árucikkekben a rómaiakkal szemben a béke fejében, mert félnek e nép haderejétől, amelyet a császár ellenük fordíthat, mialatt ők a rómaiak ellen hadat viselnek. Mert a besenyők, amennyiben kötelezi őket a császár iránti barátságuk, és az ő levelei és ajándékai megnyerik őket, könnyen rátörhetnek mind az oroszok, mind a türkök földjére, asszonyaikat és gyermekeiket rabságba ejthetik, és földjüket végigzsákmányolhatják.

[a] *Πατζινάκαι* **P** || [b] *ὑπ' αὐτῶν* edd. || [c] *add.* Jenkins || [d] *post ἰσχὺν punctum posuerunt* **PV** edd. || [e] *post ἐκστρατεύειν punctum posuerunt* codd. Bekker *comma posuerunt* Bandurius Migne || [f] *add.* Moravcsik: *δὲ add.* **F**[1] Bekker

[1] L. BT I. 87—90. és II. 247—249.

8. Περὶ τῶν ἀπὸ τῆς Θεοφυλάκτου πόλεως ἀποστελλομένων βασιλικῶν μετὰ χελανδίων διά τε τοῦ Δανουβίου καὶ Δάναπρι καὶ Δάναστρι ποταμοῦ ἐν Πατζινακίᾳ.

Οὕτω δὲ χρὴ συμφωνεῖν μετ' αὐτῶν, ὥστε, ὅπου ἂν χρεωποιηθῇ αὐτοὺς ὁ βασιλεύς, ποιήσωσι δουλείαν, εἴτε εἰς τοὺς Ῥῶς, εἴτε εἰς τοὺς Βουλγάρους, εἴτε καὶ εἰς τοὺς Τούρκους. Εἰσὶ γὰρ δυνατοὶ τοῦ πάντας τούτους πολεμεῖν, καὶ πολλάκις κατ' αὐτῶν ἐλθόντες, φοβεροὶ νῦν καθεστήκασιν. Καὶ τοῦτο δῆλον καὶ ἐντεῦθέν ἐστιν. Τοῦ γὰρ κληρικοῦ Γαβριήλ ποτε πρὸς τοὺς Τούρκους ἀποσταλέντος ἀπὸ κελεύσεως βασιλικῆς καὶ πρὸς αὐτοὺς εἰπόντος, ὅτι· «Ὁ βασιλεὺς δηλοποιεῖ ὑμᾶς ἀπελθεῖν καὶ ἀποδιῶξαι τοὺς Πατζινακίτας ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτῶν καὶ καθεσθῆναι ὑμᾶς (ὑμεῖς γὰρ καὶ πρότερον ἐκεῖσε ἐκαθέζεσθε) πρὸς τὸ εἶναι πλησίον τῆς βασιλείας μου, καὶ ὅτε θέλω, ἀποστέλλω, καὶ ἐν τάχει εὑρίσκω ὑμᾶς», πάντες οἱ

8. A császári megbízottakról, akiket az istenoltalmazta városból hadihajókkal a Duna, Dnyeper és Dnyeszter folyón Besenyőországba küldenek.

Olyan egyezséget kell velük kötni, hogy ahol a császárnak szüksége van rájuk, szolgálatot tegyenek, akár az oroszok, akár a bolgárok, akár a türkök ellen. Mert ezeknek módjukban áll mindazok ellen harcolni, s minthogy sokszor mentek ellenük, most már félelmetesekké váltak szemükben. Világos ez a következőkből is. Ugyanis amikor egyszer Gabriel klerikust a császár parancsából elküldték a türkökhöz,[2] és az azt mondta nekik, hogy „a császár üzeni: menjetek el és űzzétek ki a besenyőket lakóhelyükről, és telepedjetek le ti ott (hiszen korábban is ti laktatok ott), hogy közel legyetek császári felségünkhöz, és amikor csak akarom, küldök hozzátok, és hamar megtalállak benneteket",[3] a türkök

[2] Gabriel követségéről más forrás nem tud. Említése a Dölger-féle regestákból (I. 70) is hiányzik. Hogy mikor történt Gabriel követsége, erre vonatkozólag a nézetek eltérők. MANOJLOVIĆ (IV. 66, 72—73.) szerint a bizánci követ a magyarokat valahol a Dnyeszter folyó vidékén kereste fel, BURY (563, 568.) Bölcs Leon császár uralkodása (886—912) idejére 898 utánra teszi, FEHÉR (Ungarns... 43—45) azt igyekszik bizonyítani, hogy ez az esemény 943—44-ben történt, RUNCIMAN (The emperor Romanus Lecapenus and his reign. Cambridge 1927. 108.) 948-ra datálja. Több forrásból tudjuk, hogy a bizánciak számítottak a besenyők segítségére a bolgárok ellen, akikkel 913—925 közt háborúskodtak. Nem valószínű tehát, hogy ez idő alatt a bizánciak a magyarokat a besenyők ellen uszították volna. De Symeon halála (927) és a békekötés után időszerű volt az idegen népet a besenyők ellen megnyerni. Eszerint Gabriel missziójának 927 után kellett történnie. „A császár parancsából" kifejezés görög eredetijéből (*ἀπὸ κελεύσεως βασιλικῆς*) arra lehet következtetni, hogy a Gabriel-féle követség idején a magyarok Bizánctól függő helyzetben voltak, illetve a bizánci udvar alattvalóinak tekintette őket. Bölcs Leon is azt írja taktikájában (76. §), hogy a türkök „arra törekednek, hogy a rómaiak alattvalóinak mutatkozzanak."

[3] A császári üzenet szavai arra vonatkoznak, hogy a mai Magyarország területén élő magyarok messze voltak a bizánci birodalomtól, míg a besenyőktől elfoglalt régebbi hazájuk földje, azaz a Duna torkolatától északra eső terület hajón könnyebben elérhető volt a bizánciak számára.

ἄρχοντες τῶν Τούρκων μιᾷ φωνῇ ἐξεβόησαν, ὅτι· «Ἡμεῖς μετὰ τοὺς Πατζινακίτας ἑαυτοὺς οὐ βάλλομεν· οὐ γὰρ δυνάμεθα πολεμεῖν πρὸς αὐτούς, ὅτι καὶ χώρα μεγάλη καὶ λαὸς πολὺς καὶ κακὰ παιδία εἰσί· καὶ τοῦ λοιποῦ τὸν λόγον τοῦτον πρὸς ἡμᾶς μὴ εἴπῃς· οὐ γὰρ ἀγαπῶμεν αὐτόν.» (8_{18-33})

összes fejei[4] *egyhangúan felkiáltottak, hogy „mi nem kezdünk ki a besenyőkkel, mert nem bírunk velük harcolni, minthogy nagy ország az, nagyszámú nép és gonosz fickók; többé ilyen beszédet ne mondj nekünk, mert nem kedvünkre való az."*[5]

4.

13. Περὶ τῶν πλησιαζόντων ἐθνῶν τοῖς Τούρκοις.

Ὅτι τοῖς Τούρκοις τὰ τοιαῦτα ἔθνη παράκεινται· πρὸς μὲν τὸ δυτικώτερον μέρος αὐτῶν ἡ Φραγγία, πρὸς δὲ τὸ βορειότερον οἱ Πατζινακῖται, καὶ πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος ἡ[g] *μεγάλη Μοραβία, ἤτοι ἡ χώρα τοῦ Σφενδοπλόκου, ἥτις καὶ παντελῶς ἠφανίσθη παρὰ τῶν τοιούτων Τούρκων, καὶ παρ' αὐτῶν κατεσχέθη. Οἱ δὲ Χρωβάτοι πρὸς τὰ ὄρη τοῖς Τούρκοις παράκεινται.*

Ὅτι δύνανται καὶ οἱ Πατζινακῖται τοῖς Τούρκοις ἐπιτίθεσθαι καὶ μεγάλως παιδεύειν καί παραβλάπτειν αὐτούς, καθὼς καὶ ἐν τῷ περὶ Πατζινακιτῶν κεφαλαίῳ προείρηται...

13. A türkökkel szomszédos népekről.

A türkökkel a következő népek határosak: a tőlük nyugatabbra levő vidéken Frankország, északabbra a besenyők, a délre eső vidéken Nagy Moravia, azaz Szvjatopluk országa,[6] *melyet ezek a türkök teljesen végigpusztítottak és elfoglaltak. A hegyek felé pedig a horvátok határosak a türkökkel.*

A besenyők is meg tudják támadni a türköket s őket alaposan kifosztani, ahogyan előbb a besenyőkről szóló fejezetben mondottuk...

[4] A görög eredetiben olvasható ἄρχοντες szó nagyon tág értelmű: jelent általában fellebbvalót, vezért, fejedelmet stb. A jelen esetben bizonyára a törzsfőkre vonatkozik; l. De cerimoniis 3. j.

[5] A magyarok válasza nyilván arra a pusztító támadásra céloz, amely 895-ben a besenyők részéről a magyar szállásokat érte, s amely a honfoglalásra késztette a magyar törzseket. Hogy a magyar válasz görög fordításban, melyet nyilván maga Gabriel adott át a bizánci udvarnak, menynyire hű, azt megállapítani nem lehet, de egyes szavak mögött sejthető az eredeti. Problematikus a *ἡμεῖς μετὰ τοὺς Πατζινακίτας ἑαυτοὺς οὐ βάλλομεν* mondat, mert aszerint értelmezhető, hogy a *μετά* prepozíciónak antik (= után) vagy újgörög (= *μέ*: -val, -vel) jelentést tulajdonítunk. Ugyanis Konstantinos nyelvi szempontból tarka munkájában mind a kettő előfordul.

[6] Moravia délre való helyezését a kutatók különbözőképpen magyarázzák. BURY (564.) úgy vélte, hogy ez a tudósítás egy régebbi forrásból, s abból a korból való, amikor a magyarok még nem hódították meg Pannoniát. FEHÉR (48—51.) szerint ez az értesülés délszláv hagyományból származik, mely szerint Szvjatopluk egy nagy délszláv birodalom uralkodója volt. Egy görög forrás tud a délen lakó *Μόραβοι*-ról, s így feltételezhető, hogy Konstantinos forrása az északi Moraviát összetévesztette a déli *Μόραβοι* területével. JENKINS (l. az apparatust) úgy véli, hogy néhány szó is kiesett a szövegből, amelyben eredetileg a türkök déli szomszédjaként *Χρωβατία* szerepelt.

[g] *post μέρος ἡ lac. ind.* Jenkins *excidisse suspiciens Χρωβατία ἦν δέ ποτε ὁ τόπος ἡ vel huiusmodi aliquid*

Εἰ ἀξιώσουσί ποτε καὶ αἰτήσονται εἴτε Χάζαροι, εἴτε Τοῦρκοι, εἴτε καὶ Ῥῶς, ἢ ἕτερόν τι ἔθνος τῶν βορείων καί Σκυθικῶν, οἷα πολλὰ συμβαίνει, ἐκ τῶν βασιλείων ἐσθήτων ἢ στεμμάτων ἢ στολῶν ἕνεκά τινος δουλείας καὶ ὑπουργίας αὐτῶν ἀποσταλῆναι αὐτοῖς, οὕτως χρή σε ἀπολογήσασθαι,[h] *ὅτι· «Αἱ τοιαῦται στολαὶ καὶ τὰ στέμματα, ἅ παρ' ὑμῶν*[i] *καμελαύκια ὀνομάζεται, οὔτε παρὰ ἀνθρώπων κατεσκευάσθησαν, οὔτε ἐξ ἀνθρωπίνων τεχνῶν ἐπενοήθησαν ἢ ἐξηργάσθησαν,*[j] *ἀλλ' ὡς ἀπὸ παλαιᾶς ἱστορίας ἐν ἀπορρήτοις λόγοις γεγραμμένον εὑρίσκομεν, ἡνίκα ὁ Θεὸς βασιλέα*[k] *ἐποίησεν Κωνσταντῖνον ἐκεῖνον τὸν μέγαν, τὸν πρῶτον Χριστιανὸν βασιλεύσαντα, δι' ἀγγέλου αὐτῷ τὰς τοιαύτας στολὰς ἐξαπέστειλεν καὶ τὰ στέμματα, ἅπερ ὑμεῖς*[l] *καμελαύκια λέγετε...*[m] *Ἀλλὰ καὶ κατάρα τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου βασιλέως*[n] *Κωνσταντίνου ἐστὶν ἐν τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ τραπέζῃ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας ἐγγεγραμμένη, καθὼς αὐτῷ διὰ τοῦ ἀγγέλου ὁ Θεὸς διωρίσατο, ἵνα, ἐὰν βουληθῇ βασιλεὺς διά τινα χρείαν ἢ περίστασιν ἢ ἐπιθυμίαν ἄκαιρον ἐξ αὐτῶν ἐπᾶραι καὶ ἢ αὐτὸς καταχρήσασθαι ἢ ἑτέροις χαρίσασθαι, ὡς πολέμιος καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων ἐχθρός, ἀναθεματίζεται*[o] *καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀποκηρύττεται.»*[p] ($13_{24-34, 48-54}$)

Ha valaha majd akár a kazárok,[7] *akár a türkök, akár az oroszok, akár valami más északi és skytha nép, amint az sokszor megesik, azt fogja kérni és követelni, hogy valamilyen szolgálatuk vagy teljesítményük fejében küldjenek nekik a császári öltözetekből, koronákból vagy díszruhákból, akkor neked úgy kell mentegetőznöd, hogy „ezeket a díszruhákat és koronákat, melyeket ti fejdíszeknek*[8] *neveztek, nem emberek készítették, nem is emberi mesterkedés gondolta ki vagy csinálta azokat, hanem amint a régi történelem titkos könyveiben írva találjuk, amikor az Isten ama Nagy Konstantinost, az első keresztény uralkodót császárrá tette, ő küldte neki angyala útján ezeket a díszruhákat és koronákat, melyeket ti fejdíszeknek*[8] *neveztek... Mi több, az Isten székesegyházának erre a szent oltárára Konstantinosnak, a szent és nagy császárnak átka is fel van írva, ahogyan neki az Isten angyala útján meghagyta, miszerint ha a császár valamilyen használatra vagy alkalomra vagy valami idétlen kívánság folytán azokból venni akarna, és vagy maga akarná bitorolni, vagy másoknak ajándékozni, vessék átok alá mint ellenséget és Isten parancsolatainak megszegőjét, s közösítsék ki az egyházból."*

5.

27. Περὶ τοῦ θέματος Λαγουβαρδίας[r] *καὶ τῶν ἐν αὐτῇ πριγκιπάτων καὶ ἀρχοντιῶν.*

Οἱ δὲ Λαγούβαρδοι[s] *τῷ τότε καιρῷ κατῴκουν εἰς Παννονίαν, ἔνθα ἀρτίως οἰκοῦσιν οἱ Τοῦρκοι.* (27_{30-31})

27. Longobardia tartományról és az abban levő hercegségekről és fejedelemségekről.

Abban az időben a longobardok Pannoniában laktak, ahol most a türkök lakoznak.

[h] *ἀπολογίσασθαι* **P** edd. || [i] *ἡμῶν* **V** edd. || [j] *ἐξειργάσθησαν* Bekker || [k] *βασιλέαν* **P** || [l] *ἃ παρ' ἡμῶν* Bandurius Bekker || [m] *λέγεται* **P** Bandurius Bekker || [n] *βασιλέως om.* **V** edd. || [o] *ἀναθεματίζηται* Meursius Bandurius Bekker || [p] *ἀποκηρύττηται* Meursius Bandurius Bekker || [r] *Λογουβαρδίας* edd. || [s] *Λογουβάρδοι* edd.

[7] L. BT I. 81—86. és II. 334—336.

[8] A görög eredetiben olvasható *καμελαύκιον* szó a bizánci udvari nyelvhasználatban általában a félgömb alakú korona megjelölésére szolgált, amilyet a caesarok és alárendelt uralkodók viseltek. Hogy Konstantinos ezt a szót a barbárok ajkára adja (*παρ' ὑμῶν, ὑμεῖς*), vagyis azt a látszatot kelti, mintha e szó azok nyelvében is használatos volna, annak valószínű magyarázata az, hogy a császár itt olyan latin eredetű bizánci szót használ, amely helyettesítése és mintegy görögre való fordítása az idegen szónak, amelyet Konstantinos már csak azért sem használhatott, mert több különböző népről lévén szó, a *καμελαύκιον* megfelelője is más és más volt az egyes nyelvekben (l. MORAVCSIK GY.: AA 1 (1951) 231, 233. és BT II. 7—8.).

6.

30. Διήγησις περὶ τοῦ θέματος Δελματίας.

Οἱ γὰρ Ἄβαρεις[t] *ἐκεῖθεν τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τὰς διατριβὰς ἐποιοῦντο, ἔνθα ἀρτίως εἰσὶν οἱ Τοῦρκοι νομάδα βίον ζῶντες...* (30_{21-23})

Οἱ δὲ λοιποὶ Χρωβάτοι ἔμειναν πρὸς Φραγγίαν, καὶ λέγονται ἀρτίως Βελοχρωβάτοι, ἤγουν ἄσπροι Χρωβάτοι, ἔχοντες ἴδιον[u] *ἄρχοντα· ὑπόκεινται δὲ Ὤτῳ, τῷ μεγάλῳ ῥηγὶ Φραγγίας, τῆς*[v] *καὶ Σαξίας, καὶ ἀβάπτιστοι τυγχάνουσιν, συμπενθερίας μετὰ τοὺς Τούρκους καὶ ἀγάπας ἔχοντες.* (30_{71-75})

30. Elbeszélés Dalmácia tartományról.

Mert az avarok a Duna folyón túl tanyáztak, ahol most a nomád életet élő türkök vannak...

A többi horvát Frankország táján maradt, és most belechrovatoi-nak, azaz fehér horvátoknak nevezik őket, s saját fejedelmük van. Ottónak, Frankország, azaz Szászország nagy királyának alattvalói, kereszteletlenek, összeházasodnak a türkökkel, s velük jó barátságban élnek.

7.

31. Περὶ τῶν Χρωβάτων καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας.

Ὅτι ἡ μεγάλη Χρωβατία ἡ καὶ[z] *ἄσπρη ἐπονομαζομένη, ἀβάπτιστος τυγχάνει μέχρι τῆς σήμερον, καθὼς καὶ οἱ πλησιάζοντες αὐτὴν Σέρβλοι. Ὀλιγώτερον δὲ καβαλλαρικὸν ἐκβάλλουσιν, ὁμοίως καὶ πεζικὸν παρὰ τὴν βαπτισμένην Χρωβατίαν, ὡς συνεχέστερον πραιδευόμενοι παρά τε τῶν Φράγγων καὶ Τούρκων καὶ Πατζινακιτῶν.* (31_{83-87})

31. A horvátokról és a földről, melyen most laknak.

Nagy Horvátország, melyet fehérnek is neveznek, mai napig kereszteletlen, éppen úgy, mint a vele szomszédos szerbek is. Kevesebb lovasságot, úgyszintén kevesebb gyalogságot állítanak ki, mint a megkeresztelt Horvátország, mert folytonosan fosztogatják őket a frankok, türkök és besenyők.

8.

32. Περὶ τῶν Σέρβλων καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας.

Ἰστέον, ὅτι οἱ Σέρβλοι ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Σέρβλων,[a] *τῶν καὶ ἄσπρων ἐπονομαζομένων, κατάγονται, τῶν τῆς Τουρκίας ἐκεῖθεν κατοικούντων εἰς τὸν παρ' αὐτοῖς Βοΐκι*[b] *τόπον ἐπονομαζόμενον, ἐν οἷς πλησιάζει καὶ ἡ Φραγγία, ὁμοίως καὶ ἡ μεγάλη Χρωβατία, ἡ ἀβάπτιστος, ἣ καὶ ἄσπρη προσαγορευομένη· ἐκεῖσε τοίνυν*[c] *καὶ οὗτοι οἱ Σέρβλοι τὸ ἀπ' ἀρχῆς κατῴκουν.* (32_{1-7})

Ζηλοτυπήσας δὲ πρὸς τοῦτο Μιχαήλ, ὁ ἄρχων τῶν Ζαχλούμων, ἐμήνυσεν Συμεών, τῷ Βουλγάρων ἄρχοντι, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων δεξιοῦται διὰ δώρων τὸν ἄρχοντα Πέτρον πρὸς τὸ συνεπαρεῖν

32. A szerbekről és a földről, melyen most laknak.

Tudni való, hogy a szerbek a kereszteletlen szerbektől származnak, akiket fehéreknek is neveznek, s akik Turkián túl azon a helyen laknak, melyet ők Boiki-nak neveznek, s ahol szomszédos velük Frankország, úgyszintén a fehérnek is nevezett kereszteletlen Nagy Horvátország is; tehát eredetileg ezek a szerbek is ott laktak.

De Michael, a zachlumok fejedelme, akit ez féltékennyé tett, azt az üzenetet küldte Symeonnak, a bolgárok fejedelmének, hogy a rómaiak császára igyekszik ajándékokkal megnyerni Péter fejedelmet, hogy vegye

[t] *Ἀβάρεις* Bekker Migne *Ἄβαρης* **P**[y] *Ἀβάρης* **P** *Ἄβαροι mg.* **P**[3] || [u] *ante ἴδιον add. τὸν* edd. || [v] *τῆς: τε coni.* Bandurius || [z] *καὶ ἡ* **V** edd. || [a] *Σερβλῶν* **P** || [b] *Βόικι* edd. *Βοΐσκι coni.* Marquart *Βοΐοι coni.* Škok *Βόϊμι coni.* Grégoire || [c] *οὖν* **V** edd.

τοὺς Τούρκους καὶ ἐπελθεῖν κατὰ Βουλγαρίας. (32_{86-90})

magához a türköket, és támadjon rá Bulgáriára.

9.

37. Περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Πατζινακιτῶν.

Ἰστέον, ὅτι οἱ Πατζινακῖται τὸ ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὸν ποταμὸν Ἀτὴλ τὴν αὐτῶν εἶχον κατοίκησιν, ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὸν ποταμὸν Γεήχ, ἔχοντες τούς τε Χαζάρους[d] συνοροῦντας καὶ τοὺς ἐπονομαζομένους Οὔζους[e]. Πρὸ ἐτῶν δὲ πεντήκοντα[f] οἱ λεγόμενοι Οὔζοι[g] μετὰ τῶν Χαζάρων[h] ὁμονοήσαντες καὶ πόλεμον συμβαλόντες πρὸς τοὺς Πατζινακίτας, ὑπερίσχυσαν, καὶ ἀπὸ τῆς ἰδίας

37. A besenyők népéről.

Tudni való, hogy a besenyők szállása eredetileg az Etil folyónál, valamint a Jejik folyónál[9] volt, s határosak voltak a kazárokkal[10] és az úgynevezett úzokkal.[11] De ötven évvel ezelőtt[12] az említett úzok a kazárokkal összefogván és hadat indítván a besenyők ellen, felülkerekedtek és kiűzték

[9] Török neve a Volga és az Ural folyónak: l. BT II. s.v.

[10] **P**-ben olvasható *Μαζάρους* nyilván a másoló íráshibája *Χαζάρους* helyett, mert hiszen két sorral lejjebb **P** is *Χαζάρων*-t ír.

[11] L. BT I. 90—94. és II. 228.

[12] Hogy a besenyők kiűzték a Tanais (= Don) vidékéről a magyarokat, arról Regino is tájékoztat (ad a. 889). Konstantinos kettős datálást ad: itt „ötven" évvel, míg másutt (l. 13. j.) „ötvenöt" évvel korábbi időre teszi ezt az eseményt. A kutatók különböző módon kíséreltek meg magyarázatot adni erre. BURY (567) felteszi, hogy az első helyen a *πέντε* kiesett a szövegből, s szerinte mindkét helyen „ötvenöt" olvasandó. MANOJLOVIĆ (IV. 58.) úgy véli, hogy eredetileg mindkét helyen „ötven" állt, de a második esetben a másoló hozzátett egy „öt"-öt. Én magam a szövegkiadás apparátusában felvetettem azt a lehetőséget, hogy a második helyen romlott a szöveg: az *ἔτη* után kiesett az évszám, és a *νε'* nem 55-öt jelent, hanem „indictio 5"-öt, ami a 931—32 vagy 946—47 évnek felel meg. Kérdés mármost, hogy milyen eseményre vonatkozik a tudósítás, hol és mikor érte a nagy vereség a magyarokat a besenyők részéről. Konstantinos két besenyő támadásról tud: az egyik Lebediában érte a magyarokat, a második Etelközben. A kutatók nézete megoszlik abban a tekintetben, hogy melyik támadásról van szó a vizsgált szövegrészben. FEHÉR (Ungarns... 61—62) az első támadásra gondol, THURY J. [Századok 30 (1896) 798] azt hangsúlyozta, hogy a *τὴν σήμερον παρ' αὐτῶν διακρατουμένην γῆν* és *δεσπόζουσι τὴν τοιαύτην χώραν* szavak csak a második támadásra vonatkoztathatók. MACARTNEY (83—86) szerint az „ötven" az eredeti besenyő elbeszélésből származik, míg az „ötvenöt" Konstantinos számítása szerint a bizánci—bolgár háborúra (894—896) utal, melynek következménye volt a második besenyő támadás és a honfoglalás. Ha ennek a dátumához hozzáadjuk az ötvenöt évet, az eredmény (949—951) pontosan megfelel annak az időpontnak, amelyre a De administrando imperio megírását tennünk kell. Valószínű, hogy úgy Konstantinos besenyő forrásból származó elbeszélése, mint Regino tudósítása is csak rövid összefoglalása egy a magyarok Don-vidéki tartózkodásától egészen a honfoglalásig terjedő

[d] *Χαζάρους coni.* Bandurius Thury Marquart Manojlović *aliique*: *Μαζάρους* **P** edd. *Βαζάρους coni.* Bury || [e] *Οὔζους per comp.* (?) **P**: *Οὔζ* **V** edd. *Οὔζω mg.* **P** || [f] *πεντήκοντα* edd. *ν'* **P** *post πεντήκοντα excidisse πέντε coni.* Pauler Bury *aliique* || [g] *Οὔζοι per comp.* (?) **P**: *Οὔζ* **V** edd. || [h] *Μαζάρων coni.* Bayer

χώρας αὐτοὺς ἐξεδίωξαν, καὶ κατέσχον αὐτὴν μέχρι τῆς σήμερον οἱ λεγόμενοι Οὔζοι. Οἱ δὲ Πατζινακῖται φυγόντες περιήρχοντο, ἀναψηλαφῶντες τόπον εἰς τὴν αὐτῶν κατασκήνωσιν, καταλαβόντες δὲ τὴν σήμερον παρ' αὐτῶν διακρατουμένην[i] γῆν καὶ εὑρόντες τοὺς Τούρκους οἰκοῦντας ἐν αὐτῇ, πολέμου τρόπῳ τούτους νικήσαντες καὶ ἐκβαλόντες αὐτοὺς ἐξεδίωξαν, καὶ κατεσκήνωσαν ἐν αὐτῇ, καὶ δεσπόζουσιν τὴν τοιαύτην χώραν,[j] ὡς εἴρηται, μέχρι τὴν[k] σήμερον ἔτη πεντήκοντα πέντε[l]. (37_{1-14})

Ἰστέον, ὅτι αἱ τέσσαρες τῶν Πατζινακιτῶν γενεαί, ἦγουν τὸ θέμα Κουαρτζιτζοὺρ καὶ τὸ θέμα Συρουκάλπεη[m] καὶ τὸ θέμα Βοροταλμὰτ[n] καὶ τὸ θέμα Βουλατζοπὸν[o] κεῖνται πέραν τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ πρὸς τὰ ἀνατολικώτερα καὶ βορειότερα μέρη, ἐναποβλέποντα πρός τε Οὐζίαν καὶ Χαζαρίαν καὶ Ἀλανίαν καὶ τὴν Χερσῶνα καὶ τὰ λοιπὰ κλίματα.

Αἱ δὲ ἄλλαι τέσσαρες γενεαὶ κεῖνται ἔνθεν τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ πρὸς τὰ δυτικώτερα καὶ ἀρκτικώτερα μέρη, τουτέστιν τὸ θέμα Γιαζιχοπὸν πλησιάζει τῇ Βουλγαρίᾳ, τὸ δὲ θέμα τοῦ κάτω Γύλα[p] πλησιάζει τῇ Τουρκίᾳ, τὸ δὲ θέμα τοῦ[r] Χαραβόη[s] πλησιάζει τῇ Ῥωσίᾳ, τὸ δὲ θέμα Ἰαβδιερτὶμ πλησιάζει τοῖς ὑποφόροις χωρίοις χώρας[t] τῆς Ῥωσίας, τοῖς[u] τε Οὐλτίνοις[v] καὶ Δερβλενίνοις καὶ Λενζενίνοις καὶ τοῖς λοιποῖς Σκλάβοις. Ἀπῴκισται δὲ ἡ Πατζινακία ἐκ μὲν Οὐζίας καὶ Χαζαρίας ὁδὸν ἡμερῶν πέντε, ἐκ δὲ Ἀλανίας ὁδὸν ἡμερῶν

őket tulajdon földjükről, és azt mind a mai napig az említett úzok foglalják el. A besenyők pedig elmenekülvén szerte jártak, kutatva hely után, ahol megtelepedhetnének, és eljutván a ma birtokukban levő földre, és rábukkanván az ott lakó türkökre, háborúban legyőzték, kiverték és elűzték őket s letelepedtek azon, és urai ennek a földnek, mint mondottuk, mind a mai napig ötvenöt esztendeje.[13]

Tudni való, hogy a besenyők négy törzse,[14] *azaz Küercsicsur tartomány, Szurukülbej tartomány, Borutolmacs tartomány és Bulacsaban tartomány a Dnyeper folyón túl fekszik a keletibb és északibb részek felé s Úzia, Kazária, Alánia, Cherson és a többi klima-vidék felé néz.*

A többi négy törzs a Dnyeper folyón innen fekszik a nyugatibb és északibb részek felé, azaz Jazikapan tartomány Bulgária közelében van, alsó Jula tartomány Turkia közelében van, Karabaj tartomány Oroszország közelében van, Javdierdim tartomány pedig Oroszország földjének adóköteles területeihez, az ultinokhoz, dervleninekhez, lenzeninekhez és a többi szlávokhoz van közel. Besenyőország távolsága Úziától és Kazáriától öt napi út, Alániától hat napi út,

[i] *κρατουμένην* V edd. || [j] *τῆς τοιαύτης χώρας* V edd. || [k] *τῆς* V edd. || [l] *πεντήκοντα πέντε* edd.: *νε'* P *post ἔτη numerum anni excidisse,* $\overline{\text{N}}$ *autem per comp. pro ἰνδικτιὼν seu ἰνδικτιῶνος scriptum fuisse susp.* Moravcsik || [m] *Συρουκαλπέη* edd. *Συρουκουλπέη coni.* Bandurius *Συροκουλπέη coni.* Németh *Σαρυκουλπέη coni.* Marquart || [n] *Βοροτάλματ* edd. || [o] *Βουλατζοπὸν* P *coni.* Marquart Németh: *Βουλατζοσπὸν* P^{x} edd. || [p] *τοῦ κάτω Γύλα : Χαβουζιγγυλά coni.* Lehrberg *Κουρκώτα Γύλα coni.* Marquart *κάτω* V edd.: *incertum, scripseritne κάτω an κάτα* P || [r] *τοῦ om.* edd. || [s] *Χαροβόη* edd. || [t] *τοῖς ὑποφόροις χωρίοις χῶρας (prima littera α ex dimidia parte, quinta littera ι penitus erasa accentuque correcto)* P^{y} Bandurius Bekker *ταῖς ὑποφόροις χωρίοις χῶραις* P *ταῖς ὑποφόροις χωρίαις, χῶραις* V *ταῖς ὑποφόροις χώραις* Meursius || [u] *τοῖς* edd.: *τοὺς* P || [v] *Οὐλτίνοις coni.* Šachmatov

hosszabb periódus eseményeinek. Regino tudósításának hitelét kétségbe vonja Györffy Gy.: A besenyők európai honfoglalásának kérdéséhez. Történelmi Szemle 14 (1971) 281—288.

[13] L. 12. j.

[14] A besenyő törzsekről Czebe Gy.: Kőrösi Csoma Archivum 1 (1921—25) 209—219. — Németh Gy.: uo. 219—225. Györffy Gy.: uo. I. kieg. kötet 437—448. — BT II. s.vv. — Györffy Gy.: Acta Orientalia Hung. 18 (1965) 76—77.

ἕξ, ἀπὸ δὲ Μορδίας[w] ὁδὸν ἡμερῶν δέκα, ἀπὸ δὲ Ῥωσίας ὁδὸν ἡμέρας μιᾶς, ἀπὸ δὲ Τουρκίας ὁδὸν ἡμερῶν τεσσάρων, ἀπὸ δὲ Βουλγαρίας ὁδὸν ἡμέρας τὸ ἥμισυ, καὶ εἰς Χερσῶνα μέν ἐστιν ἔγγιστα, εἰς δὲ τὴν Βόσπορον πλησιέστερον. (37_{34-49})

Mordiától[15] *tíz napi út, Oroszországtól egy napi út, Turkiától négy napi út, Bulgáriától fél napi út, Chersonhoz nagyon közel van, Bosporoshoz pedig még közelebb.*

10.

38. Περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ ἔθνους τῶν Τούρκων, καὶ ὅθεν κατάγονται.

Ὅτι τὸ τῶν Τούρκων ἔθνος πλησίον τῆς Χαζαρίας τὸ παλαιὸν τὴν κατοίκησιν ἔσχεν[z] εἰς τὸν τόπον τὸν ἐπονομαζόμενον Λεβεδία ἀπὸ τῆς τοῦ πρώτου βοεβόδου αὐτῶν ἐπωνυμίας, ὅστις βοέβοδος τὸ μὲν τῆς κλήσεως ὄνομα Λεβεδίας[a] προσηγο-

38. A türkök népének eredetéről, és hogy honnan származnak.

A türkök népe régen Kazáriához közel szerzett magának lakóhelyet, azon a helyen, melyet első vajdájuk[16] *nevéről Levediának*[17] *neveznek, amely vajdát tulajdonnevén Leve-*

[15] Ha az olvasat helyes, a mordvinok területéről van szó.

[16] A görög szöveg kifejezései itt és a következőkben még többször kétértelműek. Ugyanis a *πρῶτος* jelenthet időrendben „első"-t és rangban „első"-t. Ugyanilyen kettős értelme lehet a két sorral alább olvasható „utána való többit is" szavaknak aszerint, hogy a *μετά* („után"), mint más forrásban is, időbeli (pl. Menandros, Exc. de legationibus, ed. de Boor 195_{14}) vagy (pl. Kinnamos, ed. Bonn, 262_{22}) rangbeli elsőséget jelöl. — Ami a szláv eredetű *βοέβοδος* (= „vajda") szót illeti, egyes kutatók arra következtettek használatából, hogy a munka e része szláv forráson alapszik. Valószínű az a feltevés, hogy Konstantinos császár informátora azért használta a szláv jövevényszót, hogy ezáltal megkülönböztesse a régebbi magyar törzsfőket (*βοέβοδοι*) a későbbi fejedelmektől (*ἄρχοντες*). GYÖRFFY GY.: Történelmi Szemle 15 (1972) 316. szerint a szláv szó használata Bulcsú követségének bolgár—szláv tolmácsára vezethető vissza.

[17] A *Λεβεδία* név alakja kétségkívül görög (vö. *Ἀλανία*, *Χαζαρία* etc.), de lehetséges, hogy a magyarok a helyet Levedi-nek nevezték, mert a régi magyar nyelvben személyneveket helynevekként is használtak. L. GYÓNI 81—82. — BT II. 177. Lebedia pontos fekvése még nincs meghatározva, mert „a Chidmas folyó, melyet Chingilus-nak is neveznek", más forrásban nem fordul elő, s más folyókkal (Süngul, Kodyma, Inchul vagy Inchulec, Orel, Moločnaja, Donec, Don) való azonosítása csak feltevésen alapszik. Lebediát különböző kelyekre lokalizálták az egyes kutatók, így a Dnyeper és Don közé, a Don és Donec közelébe, a Maiotis partjaira s a Kuban vidékére, de a leginkább elfogadott feltevés az, hogy Lebedia a Dontól nyugatra terült el. Ugyanis Konstantinos korában a besenyő terület keleti határa a Don volt, s a császár azt írja, hogy a besenyők megszállták a magyarok földjét. CZEGLÉDY K.: MTA I. Osztályának Közleményei 5 (1954) 275—276. szerint Levedia neve eredetileg Levedi szálláshelyét jelölte.

[w] *Μοδίας* V Meursius *Μηδίας coni.* Meursius || [z] *ἐποιεῖτο* V edd. || [a] *Λαβαδίας hic et infra coni.* Iljinskij

ρεύετο, τὸ δὲ τῆς ἀξίας, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ μετ' αὐτόν, βοέβοδος ἐκαλεῖτο. Ἐν τούτῳ οὖν τῷ τόπῳ, τῷ προρρηθέντι Λεβεδίᾳ, ποταμός ἐστιν ῥέων Χιδμάς,[b] ὁ καὶ Χιγγιλοὺς[c] ἐπονομαζόμενος. Οὐκ ἐλέγοντο δὲ τῷ τότε χρόνῳ Τοῦρκοι, ἀλλὰ Σάβαρτοι ἄσφαλοι[d] ἔκ τινος αἰτίας ἐπωνομάζοντο. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι γενεαὶ ὑπῆρχον ἑπτά, ἄρχοντα δὲ εἰς αὐτοὺς εἴτε ἴδιον, εἴτε ἀλλότριόν ποτε οὐκ ἐκτήσαντο, ἀλλ' ὑπῆρχον ἐν αὐτοῖς βοέβοδοί τινες, ὧν πρῶτος βοέβοδος ἦν ὁ προρρηθεὶς Λεβεδίας. Συνῴκησαν[e] δὲ μετὰ τῶν Χαζάρων ἐνιαυτοὺς τρεῖς,[f] συμμαχοῦντες[g] τοῖς Χαζάροις ἐν πᾶσι τοῖς αὐτῶν πολέμοις. Ὁ δὲ χαγάνος ἄρχων Χαζαρίας διὰ τὴν αὐτῶν ἀνδρείαν καὶ συμμαχίαν τῷ πρώτῳ βοεβόδῳ τῶν Τούρκων, Λεβεδίᾳ ἐπονομαζομένῳ, γυναῖκα δέδωκεν πρὸς γάμον Χαζάραν εὐγενῆ διὰ τὸ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ περίφημον καὶ τὸ τοῦ γένους περιφανές, ὅπως ἐξ αὐτοῦ τεκνώσῃ· ὁ δὲ Λεβεδίας ἐκεῖνος ἔκ τινος τύχης μετὰ τῆς αὐτῆς Χαζάρας[h] οὐκ ἐπαιδοποίησεν. Οἱ δὲ Πατζινακῖται, οἱ πρότερον Κάγγαρ ἐπονομαζόμενοι (τοῦτο γὰρ τὸ Κάγγαρ ὄνομα ἐπ' εὐγενείᾳ καὶ ἀνδρείᾳ ἐλέγετο παρ' αὐτοῖς)[i], πρὸς Χαζάρους οὖν οὗτοι κινήσαντες πόλεμον καὶ ἡττηθέντες, τὴν οἰκείαν γῆν καταλεῖψαι καὶ τὴν τῶν Τούρκων κατοικῆσαι κατηναγκάσθησαν. Ἀναμεταξὺ δὲ τῶν Τούρκων συναφθέντος πο-

dinek,[18] *méltóságánál fogva pedig, miként az utána való többit is, vajdának hívtak. Ezen a helyen, az imént említett Levediában folyik a Chidmas folyó, melyet Chingilusnak is neveznek. De abban az időben nem törököknek mondták őket, hanem valamilyen okból sabartoi asphaloi-nak*[19] *nevezték. A törökök hét törzsből állottak, de sem saját, sem idegen fejedelem felettük soha nem volt, hanem valamiféle vajdák voltak közöttük, akik közül az első vajda volt az előbb említett Levedi. Együtt laktak a kazárokkal három esztendeig,*[20] *s minden háborújukban együtt harcoltak a kazárokkal. Kazária fejedelme, a kagan*[21] *vitézségükért és szövetségükért nemes kazár nőt adott feleségül a törökök első vajdájának, akit Levedinek neveztek, vitézségének nagy híre és nemzetsége fénye miatt, hogy tőle gyermeket szüljön, de a sors úgy akarta, hogy az a Levedi nem nemzett azzal a kazár nővel gyermeket. A besenyők pedig, akiket korábban kangarnak neveztek (ugyanis a kangar név náluk a nemes származás és vitézség értelmében volt használatos), ezek hát a kazárok ellen háborút indítván és legyőzetvén, kénytelenek voltak saját földjüket elhagyni és a türkökére letelepedni. Amikor a törökök és az akkor kangarnak*

[b] *Χουμάς coni.* Cassel *Χιλμάς coni.* Hammer-Purgstall || [c] *Χιγγυλοὺς* **VF** edd. || [d] *Σάβαρτοι ἄσφαλοι scr.* Moravcsik: *Σαβαρτοίασφαλοι* **PV** *Σαβαρτοιάσφαλοι* **V**[1]**F** edd. *Σάβαρ τουτέστι ἄσφαλοι coni.* Fessler *Σάβαρ ἤτοι σφάλλει et Σάβαρ ἤτοι ἄσφαλοι coni.* Dankovszky Hilferding || [e] *συνωκίσας* **P** *συνοικήσας susp.* Moravcsik || [f] *τρεῖς*: *σγ' coni.* Thunmann Schlözer Büdinger *aliique τ' coni.* Dankovszky Marczali Zichy Grégoire *aliique σ' coni.* Moravcsik *λ' seu λγ' coni.* Westberg || [g] *συμμαχῶν τε susp.* Moravcsik || [h] *Χαζάρας coni.* Moravcsik: *Χαζάρου* **P** edd. || [i] *τοῦτο — αὐτοῖς in parenthesi posuit* Bekker

[18] E névben, amely más forrásokban nem fordul elő, a magyar nyelvészek a magyar Levedi nevet sejtik: l. GYÓNI 78—82. — BT II. 177—178. MANOJLOVIĆ (IV. 96—97.) Lebediast mitikus alaknak tekinti, DEÉR: Le problème... (101—102.) úgy véli, hogy történeti személy volt, de a 8. század közepe táján élt. IX. sz. végi uralkodónak tartja CZEGLÉDI K. i. m. (l. az előző jegyzetet) 273—275. és GYÖRFFY GY.: Kortárs 19 (1975) 107.

[19] E nevet, mely még egyszer előfordul, különbözőképpen magyarázzák, l. GYÓNI 112—114. — BT II. 261—262. Minden valószínűség szerint kapcsolatban áll a szavirok nevével s jelentése „rendíthetetlen szavárdok". Örmény és arab források említenek egy „Szevordi" nevű népet, amely a 8. században a Kur folyó közelében tanyázott. Egyesek úgy vélik, hogy ez azonos Konstantinos *Σάβαρτοι*-ával. L. De cerimoniis 687_{13-14}: *Σερβοτίων τῶν λεγομένων Μαῦρα παιδία.*

[20] Általános vélemény szerint a szöveg e helyen romlott. A *τρεῖς* helyett az egyes kutatók különböző számokat javasolnak, így pl. 300-at DEÉR (Le problème... 108.), 200-at MORAVCSIK (Γ-C), 20-at MARQUART. GYÖRFFY GY.: MTA II. Osztályának Közleményei 18 (1969) 221. a „három év" kifejezést népmondai elemnek tartja, amely „sok év"-et jelent.

[21] L. BT II. 332—334.

λέμου καὶ τῶν Πατζινακιτῶν, τῶν τηνικαῦτα Κάγγαρ ἐπονομαζομένων, τὸ τῶν Τούρκων φοσσᾶτον ἠττήθη καὶ εἰς δύο διῃρέθη μέρη. Καὶ τὸ μὲν ἓν μέρος πρὸς ἀνατολὴν εἰς τὸ τῆς Περσίδος μέρος κατῴκησεν, οἳ καὶ μέχρι τοῦ νῦν κατὰ τὴν τῶν Τούρκων ἀρχαίαν ἐπωνυμίαν καλοῦνται Σάβαρτοι ἄσφαλοι,[j] τὸ δὲ ἕτερον μέρος εἰς τὸ δυτικὸν κατῴκησε μέρος ἅμα καὶ τῷ βοεβόδῳ αὐτῶν καὶ ἀρχηγῷ, Λεβεδίᾳ, εἰς τόπους τοὺς ἐπονομαζομένους Ἀτελκούζου[k], ἐν οἷς τόποις τὰ νῦν τὸ τῶν Πατζινακιτῶν ἔθνος κατοικεῖ. Ὀλίγου δὲ χρόνου διαδραμόντος, ὁ χαγάνος ἐκεῖνος ἄρχων Χαζαρίας τοῖς Τούρκοις ἐμήνυσεν τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποσταλῆναι Λεβεδία,[l] τὸν πρῶτον αὐτῶν βοέβοδον. Ὁ Λεβεδίας τοίνυν πρὸς τὸν χαγάνον Χαζαρίας ἐναφικόμενος[m] ἀνηρώτα τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν αὐτὸν[n] μετεπέμψατο. Ὁ δὲ χαγάνος εἶπεν πρὸς αὐτόν, ὅτι· «Διὰ τοῦτό σε προσεκαλεσάμεθα[o], ἵνα, ἐπειδὴ εὐγενὴς καὶ φρόνιμος καὶ ἠνδρειωμένος ὑπάρχεις καὶ πρῶτος τῶν Τούρκων, ἄρχοντά σε τοῦ ἔθνους σου προβαλώμεθα,[p] καὶ ἵνα ὑπείκῃς[r] τῷ λόγῳ καὶ τῇ προστάξει ἡμῶν.» Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς πρὸς τὸν χαγάνον ἀντέφησεν, ὅτι· «Τὴν περὶ ἐμέ σου σχέσιν τε καὶ προαίρεσιν μεγάλως ἐναποδέχομαι, καὶ τὴν εὐχαριστίαν ὁμολογῶ σοι προσήκουσαν, ἐπεὶ δὲ ἀδυνάτως ἔχω πρὸς τὴν τοιαύτην ἀρχήν, ὑπακοῦσαι οὐ δύναμαι, ἀλλὰ μᾶλλον ἔστιν ἕτερος ἀπ' ἐμοῦ βοέβοδος, λεγόμενος Ἀλμούτζης[s] καὶ υἱὸν κεκτημένος ὀνόματι Ἀρπαδήν· ἐκ τούτων μᾶλλον εἴτε ἐκεῖνος ὁ Ἀλμούτζης[t], εἴτε ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρπαδὴς ἵνα γένηται ἄρχων, καὶ ἔστιν[u] ὑπὸ τὸν λόγον[v] ὑμῶν.» Ἐν τούτῳ οὖν τῷ λόγῳ ἀρεσθεὶς ὁ χαγάνος ἐκεῖνος δέδωκεν ἀνθρώπους αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς Τούρκους ἀπέστειλεν, οἳ καὶ συλλαλήσαντες περὶ τούτου μετὰ τῶν Τούρκων,

nevezett besenyők közt háború ütött ki, a türkök hadserege vereséget szenvedett és két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, s ezeket a türkök régi nevén mostanáig sabartoi asphaloi-nak hívják, a másik rész pedig vajdájukkal és vezérükkel, Levedivel nyugatra ment lakni, az Etelküzü[22] nevezetű helyekre, amely helyeken mostanában a besenyők népe lakik. Kevés idő múltával az a kagan, Kazária fejedelme üzenetet küldött a türköknek, hogy küldjék el hozzá első vajdájukat, Levedit. Levedi tehát megérkezvén Kazária kaganjához, tudakolta, hogy mi okból hívatta őt magához. A kagan azt mondta neki, hogy „azért hívattunk, hogy mivel nemes származású, értelmes és vitéz vagy és a türkök közt az első, nemzeted fejedelmévé emeljünk, és engedelmeskedj a mi szavunknak és parancsunknak." Ő pedig válaszolva a kagannak azt mondta, hogy „nagyra értékelem irántam való hajlandóságodat és jóindulatodat, és illő köszönetemet nyilvánítom neked, minthogy azonban nincs elég erőm ehhez a tisztségedhez, nem fogadhatok szót neked, azonban van rajtam kívül egy másik vajda, akit Álmosnak[23] neveznek, akinek fia is van, név szerint Árpád;[24] ezek közül akár az Álmos, akár a fia, Árpád legyen inkább fejedelem, aki rendelkezésetekre áll."[25] Megtetszett annak a kagannak ez a beszéd, és embereit vele adván, a türkökhöz küldte őket, és ezek megbeszélték ezt a türkökkel,

[j] *Σαβαρτοιάσφαλοι* edd. || [k] *Ἀτελκ Οὐζου (sine acc.) coni.* Thunmann *Ἀτελ καὶ Οὐζου (sine acc.) coni.* Lehrberg Hammer-Purgstall *Ἀτελουζου (sine acc.) coni.* Roesler || [l] *Λεβεδία coni.* Moravcsik *Λεβεδίαν coni.* Manojlović: *χελάνδια* **P** edd. || [m] *ἀφικόμενος* edd. || [n] *om.* edd. || [o] *προσεκαλεσάμεθα* edd.: *προσεκαλεσώμεθα* **P** || [p] *προβαλλώμεθα* **P** || [r] *ὑπήκεις* **P** || [s] *Ἀλμούτζης coni.* Meursius Thunmann Roesler Grot: *Σαλμούτζης* **P** edd. || [t] *ὁ Ἀλμούτζης* **PV** Meursius: *Σαλμούτζης (spiritibus erasis et littera ὁ in σ correcta)* || [u] *ἔσται coni.* Bekker Marczali || [v] *τοῦ λόγου* **V** edd.

[22] Nem kétséges, hogy a görög *Ἀτελκούζου*-ban a régi magyar Etel-küzü rejlik, melynek jelentése „folyóköz, mesopotamia": l. GYÓNI 23. — BT II. 77. Konstantinos a fekvésére vonatkozólag nem közöl részleteket, s így csak következtetni lehet, hogy Lebediától nyugatra terült el. Egyes kutatók megkísérelték Etel-küzü-t azonosítani Lebediával, így pl. MACARTNEY (90—96.), de e feltevésnek ellene szól, hogy a két terület pontos kronológiai sorrendben szerepel Konstantinosnál.

[23] L. GYÓNI 16—18. — BT II. 63.

[24] L. GYÓNI 19—20. — BT II. 71.

[25] Levedi szavaiban, ha hitelesek, a magyar nyelv görögre fordított legrégibb emlékét kell látnunk.

μᾶλλον οἱ Τοῦρκοι τὸν Ἀρπαδὴ γενέσθαι προέκριναν ἄρχοντα, ἥπερ Ἀλμούτζη,[z] τὸν ἑαυτοῦ[a] πατέρα, ὡς ἀξιολογώτερον ὄντα καὶ περισπούδαστον ἔν τε φρονήσει καὶ βουλῇ καὶ ἀνδρείᾳ καὶ ἱκανὸν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀρχήν, ὃν καὶ ἄρχοντα κατὰ τὸ τῶν Χαζάρων ἔθος καὶ ζάκανον πεποιήκασι, σηκώσαντες αὐτὸν εἰς σκουτάριον. Πρὸ δὲ τοῦ Ἀρπαδῆ τούτου ἄρχοντα ἕτερον οἱ Τοῦρκοι οὐκ ἐκτήσαντο πώποτε, ἐξ οὗ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐκ τῆς τούτου γενεᾶς ἄρχων Τουρκίας καθίσταται. Μετὰ δέ τινας χρόνους τοῖς Τούρκοις ἐπιπεσόντες οἱ Πατζινακῖται, κατεδίωξαν αὐτοὺς μετὰ τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν Ἀρπαδῆ. Οἱ οὖν Τοῦρκοι τραπέντες καὶ πρὸς κατοίκησιν γῆν ἐπιζητοῦντες, ἐλθόντες ἀπεδίωξαν οὗτοι τοὺς τὴν μεγάλην Μοραβίαν οἰκοῦντας,[b] καὶ εἰς τὴν γῆν αὐτῶν κατεσκήνωσαν, εἰς ἣν νῦν οἱ Τοῦρκοι μέχρι τῆς σήμερον κατοικοῦσιν. Καὶ ἔκτοτε πόλεμον οἱ Τοῦρκοι παρὰ[c] τῶν Πατζινακιτῶν οὐκ ἐδέξαντο.[d] Εἰς δὲ τὸ κατασκηνῶσαν τὸ προρρηθὲν ἔθνος τῶν Τούρκων πρὸς[e] ἀνατολὴν εἰς τὰ τῆς Περσίδος μέρη μέχρι τοῦ νῦν πραγματευτὰς ἀποστέλλουσιν οὗτοι οἱ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος οἰκοῦντες προρρηθέντες[f] Τοῦρκοι, καὶ βλέπουσιν αὐτούς, καὶ ἀποκρίσεις[g] παρὰ αὐτῶν πρὸς αὐτοὺς πολλάκις ἀποκομίζουσιν.

Ὅτι ὁ τῶν Πατζινακιτῶν τόπος, ἐν ᾧ τῷ τότε καιρῷ κατῴκησαν οἱ Τοῦρκοι, καλεῖται κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν ἐκεῖσε ὄντων ποταμῶν. Οἱ δὲ ποταμοί εἰσιν οὗτοι· ποταμὸς πρῶτος ὁ καλούμενος Βαρούχ, ποταμὸς δεύτερος ὁ καλούμενος Κουβοῦ[h], ποταμὸς τρίτος ὁ καλούμενος Τροῦλλος[i], ποταμὸς τέταρτος ὁ καλούμενος Βροῦτος, ποταμὸς πέμπτος ὁ καλούμενος Σέρετος. (38$_{1-71}$)

[z] Ἀλμούτζη **PV** Meursius: *Σαλμούτζη (spiritu eraso et littera σ addita)* **P**^{y} Bandurius Bekker || [a] *αὐτοῦ* edd. || [b] *κατοικοῦντας* **V** edd. || [c] *παρὰ*: *μετὰ* **V** edd. || [d] *ἐδέξαντο*: *ἐποίησαν* **V** edd. || [e] *post πρὸς add. τὴν* **V** edd. || [f] *προειρημένοι* **V** edd. || [g] *ἀποκρίσεις* Bandurius Bekker: *ἀποκρίσεσιν* **P** || [h] *Κουζοῦ coni.* Roesler || [i] *Τοῦρλος coni.* Roesler

a türkök pedig jobbnak tartották, hogy Árpád legyen a fejedelem, mintsem atyja, Álmos, minthogy tekintélyesebb volt, s egyaránt nagyra becsülték bölcsességéért, megfontoltságáért és vitézségéért, és rátermett volt erre a tisztségre, és így a kazárok szokása és törvénye[26] *szerint pajzsra emelvén,*[27] *fejedelemmé tették. Ez előtt az Árpád előtt a türköknek más fejedelmük sohasem volt, s ettől fogva mindmáig ennek a nemzetségéből lesz Turkia fejedelme. Néhány év múlva a besenyők rátörtek a türkökre, és fejedelmükkel, Árpáddal együtt elűzték őket.*[28] *A türkök tehát megfutamodván, földet kerestek, ahol megtelepedhetnének, s odaérkezvén elűzték Nagy Moravia lakóit, s megszállták azok földjét, amelyen a türkök most is mindmáig laknak. És attól fogva a türkök nem vették fel a harcot a besenyőkkel. A türköknek amaz előbb említett népéhez, amely kelet felé Perzsia vidékén telepedett le, ezek a nyugati vidéken lakó, előbb említett türkök mostanáig küldenek ügynököket, és meglátogatják őket, és gyakran hoznak választ tőlük ezeknek.*

A besenyők helyét, amelyen abban az időben a türkök laktak, az ott levő folyók neve szerint hívják. A folyók a következők: első folyó az úgynevezett Baruch,[29] *második folyó az úgynevezett Bug,*[30] *harmadik folyó az úgynevezett Trullos,*[31] *negyedik folyó az úgynevezett Prut, ötödik folyó az úgynevezett Szeret.*

[26] A görög eredetiben olvasható, szláv eredetű *ζάκανον* szó előfordulásából egyesek azt következtették, hogy Konstantinos ide vonatkozó tudósításait szláv forrásból merítette. A *ζάκανον* szó azonban a bizánci görögben meghonosodott jövevényszó, s így használata a forrásra vonatkozó feltevést nem igazolja. L. 16. j.

[27] A pajzsra emelés szerepelt a római és bizánci szertartásokban, s a kazárok nyilván Bizáncból vették át.

[28] GRÉGOIRE (Le nom... 633—635.) úgy vélte, hogy e fejezetben „doublet" van, azaz egy eseménynek kétszeres elmondása, s ebből azt következtette, hogy a besenyők csak egyszer támadták meg a magyarokat. De ennek ellene szól az a tény, hogy Konstantinos nemegyszer hangsúlyozza, hogy a magyarok sokszor ki voltak téve a besenyők támadásának.

[29] Valószínűleg a Dnyeper besenyő neve.

[30] Az eredetiben *Κουβοῦ*, a Bug besenyő neve.

[31] Későbbi forrásokban: Turla, a Dnyeszter török neve.

11.

39. Περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Καβάρων.

Ἰστέον, ὅτι οἱ λεγόμενοι Κάβαροι[j] *ἀπὸ τῆς τῶν Χαζάρων γενεᾶς ὑπῆρχον. Καὶ δὴ συμβάν*[k] *τινα παρὰ αὐτῶν ἀποστασίαν γενέσθαι πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, καὶ πολέμου ἐμφυλίου καθιστάντος,*[l] *ἡ πρώτη ἀρχὴ αὐτῶν ὑπερίσχυσεν, καὶ οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἀπεσφάγησαν, οἱ δὲ ἐξέφυγον, καὶ ἦλθαν*[m] *καὶ κατεσκήνωσαν μετὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν τῶν Πατζινακιτῶν γῆν, καὶ ἀλλήλοις συνεφιλιώθησαν, καὶ Κάβαροί*[n] *τινες ὠνομάσθησαν. Ὅθεν καὶ τὴν τῶν Χαζάρων γλῶσσαν αὐτοῖς τοῖς Τούρκοις ἐδίδαξαν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὴν αὐτὴν διάλεκτον ἔχουσιν· ἔχουσιν δὲ καὶ τὴν τῶν Τούρκων ἑτέραν γλῶσσαν. Διὰ δὲ τὸ εἰς τοὺς πολέμους ἰσχυροτέρους καὶ ἀνδρειοτέρους*[o] *δείκνυσθαι τῶν ὀκτὼ γενεῶν καὶ προεξάρχειν τοῦ πολέμου προεκρίθησαν πρῶται γενεαί. Εἷς δέ ἐστιν ἄρχων ἐν αὐτοῖς, ἤγουν ἐν ταῖς τρισὶ*[p] *γενεαῖς τῶν Καβάρων, ὅστις καὶ μέχρι τὴν*[r] *σήμερον ἔστιν.* (39$_{1-14}$)

39. A kabarok népéről.

Tudni való, hogy az úgynevezett kabarok[32] *a kazárok nemzetségéből valók. És úgy történt, hogy valami pártütés támadt közöttük a kormányzat ellen, és belháború ütvén ki, felülkerekedett az előbbi kormányzatuk, és közülük egyeseket lemészároltak, mások pedig elmenekültek, és elmenvén letelepedtek a türkökkel együtt a besenyők földjén, összebarátkoztak egymással, és holmi kabaroknak nevezték el őket. Ennek következtében a kazárok nyelvére is megtanították ezeket a türköket, és mostanáig használják ezt a nyelvet, de tudják a türkök másik nyelvét is.*[33] *Mivel pedig a háborúkban legerősebbeknek és legbátrabbaknak mutatkoztak a nyolc törzs közül, és háborúban elöl jártak, az első törzsek rangjára emelték őket. Egy fejedelem van náluk, azaz a kabarok három törzsében, aki máig is megvan.*

12.

40. Περὶ τῶν γενεῶν τῶν Καβάρων καὶ τῶν Τούρκων.

Πρώτη ἡ παρὰ τῶν Χαζάρων ἀποσπασθεῖσα αὕτη ἡ προρρηθεῖσα τῶν Καβάρων γενεά, δευτέρα τοῦ Νέκη, τρίτη τοῦ Μεγέρη, τετάρτη ⟨τοῦ⟩[s] *Κουρτουγερμάτου,*[t] *πέμπτη τοῦ Ταριάνου, ἕκτη Γενάχ, ἑβδόμη Καρῆ,*

40. A kabarok és a türkök törzseiről.

Első a kabaroknak a kazároktól elszakadt előbb említett törzse, második a Nyekié, harmadik a Megyerié, negyedik a Kürtügyermatué, ötödik a Tarjáné, hatodik Jenehé, hetedik Keri, nyolcadik

[j] *Καβάροι* **P** *ubique sine* κ *scribendum coni.* Meursius *Βάκαροι hic et infra coni.* Grégoire || [k] *συμβὰν corr.* Moravcsik : *συμβᾶσαν* **P** edd. || [l] *καταστάντος coni.* Bekker || [m] *ἦλθον* edd. || [n] *Κάβαροι*: *βάρβαροί* V Meursius || [o] *ἠνδρειωτέρους* **P** || [p] *τρισὶ* edd.: *τρεῖς* **P** || [r] *τῆς* V edd. || [s] *τοῦ add.* V edd. || [t] *Κουρτυγερμάτου* edd.

[32] A név török eredetű: l. Gyóni 61—62. — BT II. 144. Grégoire (Le nom... 639—640.) úgy vélte, hogy a görögben olvasható *Κάβαροι* romlott alak *Βάκαροι* helyett, s ez utóbbit a magyarok nevének szláv alakjával (Vangar-Vengry?) azonosítja. De a *Κάβαροι* alak többször előfordul a munkában, s így nem lehet minden egyes esetben romlást feltételezni, annál kevésbé, minthogy a „Cowari" név a 881-es év eseményeivel kapcsolatban egy nyugati forrásban (MGH, Scr. XXX. 2. 742) is előfordul.

[33] A szövegezés nem világos, s így háromféleképpen értelmezhető: *a*) mindhárom mondat alanya *οἱ Κάβαροι*, *b*) az első mondat alanya *οἱ Κάβαροι*, a második és harmadik mondaté *οἱ Τοῦρκοι*, *c*) az első mondat alanya *οἱ Κάβαροι*, a másodiké *οἱ Τοῦρκοι*, s a harmadiké ismét *οἱ Κάβαροι*. L. Manojlović IV. 119. és Németh 234. De bármiként értelmezzük is a szöveget, a három mondat világosan arról tanúskodik, hogy a magyarok a kabar csatlakozás révén kétnyelvűek voltak.

ὀγδόη Κασῆ. Καὶ οὕτως ἀλλήλοις συναφθέντες, μετὰ τῶν Τούρκων οἱ Κάβαροι[u] εἰς τὴν τῶν Πατζινακιτῶν κατῴκησαν γῆν. Μετὰ δὲ ταῦτα παρὰ Λέοντος, τοῦ φιλοχρίστου καὶ ἀοιδίμου βασιλέως, προσκληθέντες διεπέρασαν, καὶ τὸν Συμεὼν πολεμήσαντες κατὰ κράτος αὐτὸν ἥττησαν, καὶ ἐξελάσαντες μέχρι τῆς Πρεσθλάβου διῆλθον, ἀποκλείσαντες αὐτὸν εἰς τὸ κάστρον τὸ λεγόμενον Μουνδράγα, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν χώραν ὑπέστρεψαν. Τῷ δὲ τότε καιρῷ τὸν Λιούντικα,[v] τὸν υἱὸν τοῦ Ἀρπαδῆ εἶχον ἄρχοντα. Μετὰ δὲ τὸ πάλιν τὸν Συμεὼν μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων εἰρηνεῦσαι[z] καὶ λαβεῖν ἄδειαν διεπέμψατο πρὸς τοὺς Πατζινακίτας, καὶ μετὰ αὐτῶν ὡμοφώνησεν τοῦ καταπολεμῆσαι καὶ ἀφανίσαι τοὺς Τούρκους. Καὶ ὅτε οἱ Τοῦρκοι πρὸς ταξίδιον ἀπῆλθον, οἱ Πατζινακῖται μετὰ Συμεὼν ἦλθον κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ τὰς αὐτῶν φαμιλίας παντελῶς ἐξηφάνισαν, καὶ τοὺς εἰς φύλαξιν τῆς χώρας αὐτῶν Τούρκους ἀπ' ἐκεῖσε κακιγκάκως ἀπεδίωξαν. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ὑποστρέψαντες καὶ τὴν χώραν αὐτῶν οὕτως εὑρόντες ἔρημον καὶ κατηφανισμένην, κατεσκήνωσαν εἰς τὴν γῆν, εἰς ἣν καὶ σήμερον κατοικοῦσιν, τὴν ἐπονομαζομένην κατὰ τὴν ἀνωτέρω, ὡς εἴρηται, τῶν ποταμῶν ἐπωνυμίαν.[a] Ὁ δὲ τόπος, ἐν ᾧ πρότερον οἱ Τοῦρκοι ὑπῆρχον, ὀνομάζεται κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἐκεῖσε διερχομένου ποταμοῦ[b] Ἐτὲλ καὶ Κουζοῦ,[c]

Keszi.[34] *És így egymással összeolvadván, a kabarok a türkökkel a besenyők földjére telepedtek le. Ezután Leon, a Krisztusszerető és dicső császár hívására átkelvén a Dunán és megtámadván Symeont, teljesen legyőzték, és iramukban egészen Preszlavig hatoltak, és bezárván őt Mundraga*[35] *várába, visszatértek saját földjükre. Abban az időben Liüntika,*[36] *Árpád fia volt a fejük. Miután azonban Symeon újból kibékült a rómaiak császárával és bátorságban érezte magát, a besenyőkhöz küldött és megegyezett velük, hogy leverik és megsemmisítik a türköket. És amikor a türkök hadjáratra mentek, a besenyők Symeonnal a türkök ellen jöttek, családjaikat teljesen megsemmisítették, és a földjük őrzésére hátrahagyott türköket gonoszul kiűzték onnét. Miután pedig a türkök visszatértek, és földjüket ilyen pusztán és feldúlva találták, letelepedtek arra a földre, melyen ma is laknak, s amelyet mint mondottuk, a folyók fenti elnevezése szerint neveznek. Azt a helyet pedig, amelyen a türkök korábban voltak, az ott keresztülmenő folyó nevéről Etelnek és Küzünek*[37] *nevezik,*

[u] *Βάκαροι* **VF** || [v] *Λιούντινα* Bandurius Bekker || [z] *εἰρηνεύεσθαι* edd. || [a] *τὴν ἐπονομαζομένην — ἐπωνυμίαν post κατηφανισμένην transponenda coni.* Marquart || [b] *τοῖν ἐκεῖσε διερχομένοιν ποταμοῖν coni.* Hammer-Purgstall *τῶν ἐκεῖσε διερχομένων ποταμῶν coni.* Marquart || [c] *Ἐτὲλ καὶ Οὐζοὺ coni.* Lehrberg *καὶ omittendum coni.* Thunmann Marquart Westberg *post Ἐτὲλ et post Κουζοῦ punctum posuit* **P** *Ἐτὲλ ποταμὸς καὶ Κουζοῦ mg.* **P**[3]

[34] A görög szöveg azt a benyomást kelti, hogy a közölt nevek, melyeket genitivusi esetben (l. *τοῦ Νέκη, τοῦ Μεγέρη* stb.) jegyzett fel a szerző, személynevek (*ὁ Νέκης, ὁ Μεγέρης* stb.), noha kétségtelen, hogy azok honfoglalás korabeli magyar törzsek nevei. A genitivusos szerkezetek használata olyan magyar kifejezésekből magyarázható, mint „Buda vára", „Nyék törzse" stb. — L. MORAVCSIK GY.: Nyelvtudományi Közlemények 50 (1936) 288—292. Ami az egyes törzsnevek etimológiáját illeti, a második és harmadik törzs neve finnugor, a többi hat törzsé török eredetű. L. NÉMETH 241—273. — GYÓNI 96, 90, 70—72, 128, 40—41. — BT II. 210, 186, 169—170, 299, 109, 154—155.

[35] Preslav bolgár város. Mundraga-t a mai Madara-val azonosítják.

[36] Liüntika nem szerepel Árpád fiai közt a fejedelmi család genealógiájában (l. 4. j.). NÉMETH (286.) azonosítja Tarkacsu-val, aki szerinte két nevet viselt. GRÉGOIRE szerint (Le nom... 647.) Lebediasszal azonos. L. GYÓNI 82—83. — BT II. 178.

[37] A szöveg nem világos. Egyesek úgy értelmezik, hogy két folyóról (*Ἐτέλ* és *Κουζοῦ*) van szó, s ennek megfelelően így javítják: *τῶν ἐκεῖσε διερχομένων ποταμῶν* („az ott keresztülmenő folyók"). De ha az *Ἀτελκούζου* (l. 22. j.) jelentése „folyóköz", akkor csak egy folyóra vonatkozik a név. Ha ez így van, a mondat kétféleképpen értelmezhető: *a)* az ott folyó folyót Etel és Kuzu-

ἐν ᾧ ἀρτίως οἱ Πατζινακῖται κατοικοῦσιν. Οἱ δὲ Τοῦρκοι παρὰ τῶν Πατζινακιτῶν διωχθέντες ἦλθον καὶ κατεσκήνωσαν εἰς τὴν γῆν, εἰς ἣν νῦν οἰκοῦσιν. Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ τόπῳ παλαιά τινα ἔστιν γνωρίσματα· καὶ πρῶτον μέν ἐστιν ἡ τοῦ βασιλέως Τραϊανοῦ γέφυρα κατὰ τὴν τῆς Τουρκίας ἀρχήν, ἔπειτα καὶ ἡ[d] Βελέγραδα[e] ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν τῆς αὐτῆς γεφύρας, ἐν ᾗ καὶ ὁ πύργος ἐστὶν τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Κωνσταντίνου, τοῦ βασιλέως, καὶ πάλιν κατὰ τὴν τοῦ ποταμοῦ ἀναδρομήν[f] ἐστιν τὸ Σέρμιον ἐκεῖνο λεγόμενον, ἀπὸ τῆς Βελεγράδας[g] ὁδὸν ἔχον ἡμερῶν δύο, καὶ ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε ἡ μεγάλη Μοραβία, ἡ ἀβάπτιστος, ἣν καὶ ἐξήλειψαν οἱ Τοῦρκοι, ἧς ἦρχε τὸ πρότερον ὁ Σφενδοπλόκος.

Ταῦτα μὲν τὰ κατὰ τὸν Ἴστρον ποταμὸν γνωρίσματά τε καὶ ἐπωνυμίαι, τὰ δὲ ἀνώτερα τούτων, ἐν ᾧ ἐστιν ἡ πᾶσα τῆς Τουρκίας κατασκήνωσις, ἀρτίως ἐπονομάζουσιν[h] κατὰ τὰς {τοῦ}[i] τῶν ἐκεῖσε ῥεόντων ποταμῶν ἐπωνυμίας. Οἱ δὲ ποταμοί εἰσιν οὗτοι· ποταμὸς πρῶτος ὁ Τιμήσης, ποταμὸς δεύτερος ⟨ὁ⟩[j] Τούτης, ποταμὸς τρίτος ὁ Μορήσης, ⟨ποταμὸς⟩[k] τέταρτος ὁ Κρίσος, καὶ πάλιν ἕτερος ποταμὸς ἡ Τίτζα. Πλησιάζουσι δὲ τοῖς Τούρκοις πρὸς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζει αὐτοὺς ὁ Ἴστρος, ὁ καὶ Δανούβιος λεγόμενος ποταμός, πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Πατζινακῖται, πρὸς δὲ τὸ δυτικώτερον οἱ Φράγγοι, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινὸν οἱ Χρωβάτοι.[1] Αἱ δὲ ὀκτὼ γενεαὶ τῶν Τούρκων αὗται πρὸς τοὺς οἰκείους ἄρχοντας οὐχ[m] ὑπείκουσιν,[n] ἀλλ' ὁμονοίαν ἔχουσιν εἰς τοὺς ποταμοὺς[o] εἰς οἷον μέρος προβάλλει[p] πόλεμος, συναγωνίζεσθαι μετὰ πάσης φροντίδος τε καὶ σπουδῆς. Ἔχουσι δὲ κεφαλὴν πρώτην τὸν ἄρχοντα ἀπὸ τῆς γενεᾶς τοῦ Ἀρπαδῆ κατὰ ἀκολουθίαν καὶ δύο ἑτέρους, τόν τε γυλᾶν καὶ τὸν καρχᾶν, οἵτινες ἔχουσι τάξιν κριτοῦ· ἔχει δὲ ἑκάστη γενεὰ ἄρχοντα.

s mostanában a besenyők lakják. A türkök pedig a besenyőktől elűzetve, elmentek és letelepedtek arra a földre, amelyen most laknak. Ezen a helyen vannak bizonyos régi emlékek: az első, ahol Turkia kezdődik, Traianus császár hídja, azután még három napi útra ettől a hídtól Belgrád, amelyben a szent Nagy Konstantinos császár tornya is van, és ismét a folyó visszakanyarodásánál[38] van az úgynevezett Sirmion Belgrádtól két napi útra, és azokon túl a kereszteletlen Nagy Moravia, melyet a türkök megsemmisítettek, s amelyen előbb Szvjatopluk uralkodott.

Ezek a Duna folyó menti emlékek és elnevezések, ami pedig ezektől felfelé esik, ahol Turkia egész szállásterülete van, azt mostanában az ott folyó folyók nevéről nevezik el. A folyók ezek: első folyó a Temes, második folyó a Tutis, harmadik folyó a Maros, negyedik folyó a Körös, és ismét egy másik folyó a Tisza.[39] A türkök közelében vannak keleti oldalon a bolgárok, ahol őket az Istros folyó választja el, amelyet Dunának is neveznek, észak felé a besenyők, nyugatabbra a frankok, dél felé pedig a horvátok. A türköknek ez a nyolc törzse nem hunyászkodik meg a maga fejedelmei előtt, de megegyezésük van arra nézve, hogy a folyóknál, bármely részen üt ki a háború, teljes odaadással és buzgalommal együtt harcolnak.[40] Első fejük az Árpád-nemzetségből sorban következő fejedelem, és van két másik is, a jila[41] és a karcha,[42] akik bírói tisztséget viselnek, de van fejedelme minden törzsnek is.

[d] *καὶ ἡ*: *δὲ καὶ* edd. || [e] *Βελάγραδα* edd. || [f] *ἀναδρομήν scr.* Moravcsik *ἀναδρομεῖν* P: *ἐκδρομεῖν* V *ἐκδρομήν* F edd. || [g] *Βελέγραδας* P || [h] *ὀνομάζουσι* edd. || [i] *τοῦ om.* Bekker *secl.* Moravcsik *τούτων* Meursius Bandurius || [j] *add.* Moravcsik || [k] *add.* V || [l] *Χρώβατοι* edd. || [m] *οὐχ delendum coni.* Jenkins || [n] *ὑπήκουσιν* PV *ὑπηκούουσιν* Bandurius Bekker || [o] *ποταμούς*: *πολέμους coni.* Marczali Jenkins || [p] *προσβάλλει coni.* Bekker

nak nevezik (ez esetben *Ἐτὲλ καὶ Κουζοῦ* hiba *Ἐτελκούζου* helyett), vagy *b)* az ott folyó Etel folyót Kuzu-nak is nevezik. E két magyarázat közül *b)* elfogadhatatlan, s így valószínű, hogy az *Ἐτελ-κούζου* szó két fele közé tévesen toldották be a *καί*-t. L. Gyóni 21—23. — BT II. 77.

[38] Ez a kifejezés arra az antik hiedelemre utal, hogy a Duna az Adriai-tengerrel kapcsolatban van a Száva útján, amelyet mintegy a Duna visszakanyarodásának tekintettek: l. Plinius, Nat. Hist. III. 127—128.

[39] Az említett folyókról, melyek közül a Tutis ismeretlen, l. Gyóni 134—135, 138, 92, 75—76, 156.

[40] L. Moravcsik Gy.: Nyelvtudományi Közlemények 50 (1936) 292—293.

[41] L. Gyóni 43—45. — BT II. 115.

[42] L. Gyóni 60—61. — BT II. 155.

Ἰστέον, ὅτι ὁ γυλᾶς καὶ ὁ καρχᾶς[r] οὐκ εἰσὶ κύρια ὀνόματα, ἀλλὰ ἀξιώματα.

Ἰστέον, ὅτι ὁ Ἀρπαδής, ὁ μέγας Τουρκίας ἄρχων, ἐποίησεν τέσσαρας υἱούς· πρῶτον τὸν Ταρκατζοῦν, δεύτερον τὸν Ἰέλεχ, τρίτον τὸν Ἰουτοτζᾶν,[s] τέταρτον τὸν Ζαλτᾶν.

Ἰστέον, ὅτι ὁ πρῶτος υἱὸς τοῦ Ἀρπαδῆ, ὁ Ταρκατζοῦς ἐποίησεν υἱὸν τὸν Τεβέλη, ὁ δὲ δεύτερος υἱός, ὁ Ἰέλεχ ἐποίησεν υἱὸν τὸν Ἐζέλεχ, ὁ δὲ τρίτος υἱός, ὁ Ἰουτοτζᾶς ἐποίησεν υἱὸν τὸν Φαλίτζιν, τὸν νυνὶ ἄρχοντα, ὁ δὲ τέταρτος υἱός, ⟨ὁ⟩[t] Ζαλτᾶς ἐποίησεν υἱὸν τὸν Ταξίν.

Ἰστέον, ὅτι πάντες ⟨οἱ⟩[u] υἱοὶ τοῦ Ἀρπαδῆ[v] ἐτελεύτησαν, οἱ δὲ ἔγγονοι αὐτοῦ, ὅ τε Φαλῆς καὶ ὁ Τασῆς καὶ ὁ ἐξάδελφος αὐτῶν, ὁ Ταξίς, ζῶσιν.

Ἰστέον, ὅτι ἐτελεύτησεν ὁ Τεβέλης, καὶ ἔστιν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ Τερματζοῦς, ὁ ἀρτίως ἀνελθὼν φίλος μετὰ τοῦ Βουλτζοῦ, τοῦ τρίτου ἄρχοντος καὶ καρχᾶ Τουρκίας.

Ἰστέον, ὅτι ὁ Βουλτζοῦς, ὁ καρχᾶς ἐστιν ὁ υἱὸς[z] τοῦ Καλῆ, τοῦ καρχᾶ, καὶ ὅτι τὸ μὲν Καλῆ ἐστιν ὄνομα κύριον, τὸ δὲ καρχᾶς ἐστιν ἀξίωμα, ὥσπερ καὶ τὸ γυλᾶς, ⟨ὅ⟩[a] ἐστιν μεῖζον τοῦ καρχᾶ. (40_{1-68})

Tudni való, hogy a jila és a karcha nem tulajdonnév, hanem méltóság.

Tudni való, hogy Árpád, Turkia nagyfejedelme négy fiat nemzett: elsőnek Tarkacsut,[43] *másodiknak Jeleget, harmadiknak Jutocsát, negyediknek Zoltánt.*

Tudni való, hogy Árpád első fia, Tarkacsu nemzette fiát, Tevelit, a második fiú, Jeleg nemzette fiát, Ezeleget, a harmadik fiú, Jutocsa nemzette fiát, Falicsit, a mostani fejedelmet, a negyedik fiú, Zoltán nemzette fiát, Taksonyt.

Tudni való, hogy Árpád fiai mind meghaltak, de unokái, Fali, Tasi[44] *és unokatestvérük, Taksony életben vannak.*

Tudni való, hogy Teveli meghalt, és az ő fia barátunk,[45] *Termacsu, aki a minap jött fel Bulcsúval, Turkia harmadik fejedelmével és karchájával.*

Tudni való, hogy Bulcsú, a karcha, Kalinak, a karchának a fia, és hogy a Kali tulajdonnév, a karcha meg méltóság, valamint a jila is, amely nagyobb a karchánál.[46]

13.

41. Περὶ τῆς χώρας τῆς Μοραβίας.

Ἰστέον, ὅτι ὁ Μοραβίας ἄρχων, ὁ Σφενδοπλόκος, ἀνδρεῖος καὶ φοβερὸς εἰς

41. Moravia földjéről.

Tudni való, hogy Moravia fejedelme, Szvjatopluk vitéz volt és félelmetes a vele

[r] *καρχᾶν* Bekker || [s] *Ἰουτότζαν* P || [t] *add.* Moravcsik || [u] *add.* edd. || [v] *Ἀρπαδᾶ* edd. || [z] *υἱός ἐστι* edd. || [a] *ὁ add.* edd.

[43] NÉMETH (286.) szerint azonos Liüntika-val (l. 36. j.).

[44] A néhány sorral előbb említett Falicsi és az itt szereplő Fali ugyanaz a személy. A nevet GYÖRFFY GY.: Archeologiai Értesítő 97 (1970) 197. és Történelmi Szemle 15 (1972) 316—317. PAULER GY. és HÓMAN B. nyomán *Fajsz*nak olvassa. Tasi leszármazása nem ismeretes, mert Árpád fiainak fiai között nem szerepel a neve. Anonymus szerint Tas fia Lél volt (SRH I. 41, 61. stb); l. GYÓNI 130. — BT II. 300.

[45] A *φίλος* („barát") szó használata arra vall, hogy Árpád leszármazottja a császári udvartól megkapta a kitüntető „barát" címet. Látogatása 948 tájára datálható.

[46] Említésre méltó, hogy Konstantinos egy idegen fejedelmi család genealógiáját sem közli olyan részletesen, mint az Árpád-családét. Az abban említett személyekről l. GYÓNI 58, 60—61, 54—55, 131, 48—49, 139, 128—129, 130, 132—133, 36—37, 64—66. — BT II. 136, 140, 129, 303, 121, 331, 298, 306, 107, 147. — GYÖRFFY GY.: Archeológiai Értesítő 97 (1970) 197—199.

τὰ πλησιάζοντα αὐτῷ ἔθνη γέγονεν. Ἔσχεν δὲ ὁ αὐτὸς Σφενδοπλόκος τρεῖς υἱούς, καὶ τελευτῶν διεῖλεν εἰς τρία μέρη τὴν ἑαυτοῦ χώραν, καὶ τοῖς τρισὶν υἱοῖς αὐτοῦ ἀνὰ μιᾶς μερίδος κατέλιπεν, τὸν πρῶτον καταλείψας ἄρχοντα μέγαν,[b] τοὺς δὲ ἑτέρους δύο τοῦ εἶναι ὑπὸ τὸν λόγον τοῦ πρώτου υἱοῦ... Μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν τοῦ αὐτοῦ Σφενδοπλόκου ἕνα χρόνον ἐν εἰρήνῃ διατελέσαντες, ἔριδος καὶ στάσεως ἐν ἑαυτοῖς[c] ἐμπεσούσης, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐμφύλιον πόλεμον ποιήσαντες, ἐλθόντες οἱ Τοῦρκοι τούτους παντελῶς ἐξωλόθρευσαν, καὶ ἐκράτησαν τὴν ἑαυτῶν[d] χώραν, εἰς ἣν καὶ ἀρτίως οἰκοῦσιν. Καὶ οἱ ὑπολειφθέντες τοῦ λαοῦ διεσκορπίσθησαν, προσφυγόντες εἰς τὰ παρακείμενα ἔθνη, εἴς τε τοὺς Βουλγάρους καὶ Τούρκους καὶ Χρωβάτους καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη. (41_{1-25})

szomszédos népek szemében. Ennek a Szvjatopluknak három fia volt, és halála előtt országát három részre osztotta fel, és három fiára egy-egy részt hagyott, meghagyván, hogy az első nagyfejedelem legyen, a másik kettő pedig az első fiúnak legyen alárendelve... Miután ennek a Szvjatopluknak a halála után egy esztendőt békességben töltöttek, viszály és meghasonlás támadt köztük, belháborút indítottak egymás ellen, s jöttek a türkök, teljesen tönkretették őket és elfoglalták országukat, amelyben most is laknak. A nép maradékai szétszéledve a szomszédos népekhez, a bolgárokhoz, türkökhöz, horvátokhoz és a többi néphez menekültek.

14.

42. Γεωγραφία ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ Δανούβεως ποταμοῦ καὶ τοῦ κάστρου Βελεγράδας, Τουρκίας τε καὶ Πατζινακίας μέχρι τοῦ Χαζαρικοῦ κάστρου Σάρκελ καὶ[e] τῆς Ῥωσίας...

Ἰστέον, ὅτι ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ ποταμοῦ Δανούβεως, ἐν ᾧ τὸ κάστρον ἐστὶν τὸ Βελέγραδα ἐπονομαζόμενον, ἔστιν ὁδὸς ἡμερῶν ὀκτώ,[f] εἰ καὶ μὴ διὰ τάχους τις. ἀλλὰ μετὰ ἀναπαύσεως πορεύεται.[g] Καὶ κατοικοῦσιν μὲν οἱ Τοῦρκοι πέραθεν τοῦ Δανούβεως ποταμοῦ εἰς τὴν τῆς Μοραβίας γῆν,[h] ἀλλὰ καὶ ἔνθεν μέσον τοῦ Δανούβεως καὶ τοῦ Σάβα ποταμοῦ. (42_{1-20})

42. Földleírás Thessalonikétől a Duna folyóig és Belgrád városáig, Turkiáé és Besenyőországé a kazár erődig, Sarkelig és Oroszországig...

Tudni való, hogy Thessalonikétől a Duna folyóig, ahol a Belgrádnak nevezett város van, nyolc napi út, ha valaki nem is gyorsan, hanem pihenőkkel utazik. A türkök a Duna folyón túl, Moravia földjén laknak, de azon innen is, a Duna és a Száva folyó között.

15.

51. Περὶ τοῦ, τίνι τρόπῳ γέγονεν τὸ βασιλικὸν δρομώνιον, καὶ περὶ τῶν πρωτοκαράβων τοῦ αὐτοῦ δρομωνίου,[i] καὶ ὅσα περὶ τοῦ πρωτοσπαθαρίου τῆς φιάλης.

Μετὰ τοῦτο δὲ προεβάλετο ὁ βασιλεὺς τόν τε Ποδάρωνα καὶ τὸν Λέοντα τὸν

51. Arról, hogy hogyan jött létre a császári naszád, ennek a naszádnak a kapitányairól, és ami csak a kútcsarnokbeli főkardhordozóra vonatkozik.

Ezután a császár Podaront és Leon Armenest a császári hajóhad altengernagy-

[b] *μέγα* **P** || [c] *αὐτοῖς* **V** edd. || [d] *αὐτῶν* edd. || [e] *Σάρκελ καὶ scr.* Moravcsik: *Σάρκελ κὲ* **P** *Σαρκελκὲ* **V** Meursius *Σάρκελ (litteris κὲ erasis)* **P**^{y} Bandurius Bekker || [f] *ὀκτώ* edd.: *η'* **P** *ιη' coni.* Marquart || [g] *πορεύηται* Bandurius Bekker || [h] *εἰς τὴν τῆς Μοραβίας γῆν post ἔνθεν transponendum coni.* Marquart || [i] *δρόμωνος* **P**

Ἀρμένην τοποτηρητὰς τοῦ βασιλικοῦ πλωΐμου, πρωτοκαράβους δὲ τοῦ δρομωνίου αὐτοῦ προεβάλετο τὸν Μιχαὴλ ἐκεῖνον τὸν γέροντα, πρωτελάτην τῷ τότε καιρῷ τοῦ δρομωνίου τυγχάνοντα, δευτεροελάτην δὲ γεγονότα τοῦ ἀγραρίου Βασιλείου, τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου, καὶ τὸν ἕτερον Μιχαήλ, οὗ τὸ ἐπίκλην ὁ Βαρκαλᾶς, ὅστις ἦν πρότερον εἰς τὸ πλώϊμον πρωτελάτης τοῦ δρουγγαρίου Εὐσταθίου καὶ πατρικίου, ὅτε ἐπέρασεν τοὺς Τούρκους, καὶ κατεπολέμησεν τὸν Συμεών, τὸν ἄρχοντα Βουλγαρίας. Οὗτος οὖν ὁ Συμεών, ὁ ἄρχων Βουλγαρίας μαθὼν τὴν τοῦ πλωΐμου πρὸς τὸν ποταμὸν ἄφιξιν, καὶ ὅτι μέλλει τὸ πλώϊμον τοὺς Τούρκους κατ' αὐτοῦ περᾶσαι, ἐποίησεν λέσας, ἤτοι πλοκοὺς[j] ἰσχυροὺς[k] πάνυ καὶ στερεμνίους, ὥστε μὴ δύνασθαι τοὺς Τούρκους ἀντιπερνᾶν,[l] δι' ἣν ἐπίνοιαν καὶ ἐκωλύθησαν οἱ Τοῦρκοι τὸ πρῶτον περᾶσαι. Ὁ οὖν προρρηθεὶς Μιχαὴλ ὁ Βαρκαλᾶς μετὰ καὶ ἄλλων δύο πλωΐμων ἀναλαβόμενοι τὰ σκουτάρια καὶ σπαθία αὐτῶν, ἀνδρείῳ καὶ ῥωμαλέῳ ὁρμήματι ἐκπηδήσαντες τοῦ χελανδίου, κατέκοψαν τὰς λέσας, ἤτοι τοὺς πλοκούς, καὶ ἤνοιξαν τὸν πόρον τοὺς[m] Τούρκους.[n] Τοῦτον οὖν τὸν Βαρκαλᾶν οἱ Τοῦρκοι ἰδόντες καὶ τὸ ἀνδρεῖον αὐτοῦ ὑπερθαυμάσαντες, ὅτι μόνος τῶν δύο προπορευόμενος πλωΐμων πρῶτος κατέκοψεν τὸν πλοκόν, θαυμάσαντες εἶπον, ὅτι τοῦτον ἔπρεπεν ὀνομάζεσθαι πατρίκιον καὶ εἶναι[o] κεφαλὴν τοῦ πλωΐμου. Τὴν οὖν τοῦ Βαρκαλοῦ ἀνδρειότητα ἀκούσας ὁ βασιλεύς, ἐποίησεν αὐτὸν δευτεροελάτην εἰς τὸ βασιλικὸν δρομώνιον.[p] Εἶθ' οὕτως τοῦ Ποδάρωνος καὶ τοῦ Λέοντος γενομένων τοποτηρητῶν, προεβλήθη ὁ Μιχαὴλ ὁ γέρων καὶ οὗτος ὁ Βαρκαλᾶς πρωτοκάραβοι τοῦ δρομωνίου. ($51_{103-128}$)

jaivá nevezte ki, naszádja kapitányaivá pedig kinevezte azt az öreg Michaelt, aki abban az időben a naszád első kormányosa, Basileios, a Krisztus-szerető úr bárkájának pedig másodkormányosa volt, továbbá a másik Michaelt, kinek vezetékneve Barkalas, s aki korábban a hajóhadnál Eustathios tengernagy és patrikios első kormányosa volt, amikor az átszállította a türköket, és Symeont, Bulgária fejedelmét leverte. Ez a Symeon ugyanis, Bulgária fejedelme, amikor megtudta, hogy a hajóhad a folyóhoz érkezett, és hogy a türköket a hajóhad készül átszállítani ő ellene, vesszőfonadékokat, azaz igen erős és szívós fonott sövényeket készíttetett, hogy a türkök ne tudjanak átkelni, s ezzel a fortéllyal eleinte meg is akadályozták a türkök átkelését. De az előbb említett Barkalas Michael és két más tengerész felkapván pajzsukat és kardjukat, bátor és erős lendülettel kiugrottak a hadihajóból, és átvágták a vesszőfonadékokat, azaz a fonott sövényeket, és utat nyitottak a türköknek. Látván a türkök ezt a Barkalast, rendkívül elámultak a vitézségén, hogy egymaga megelőzvén a két tengerészt, elsőnek vágta át a fonott sövényt, s csodálattal mondták, hogy ezt kellett volna patrikiosnak kinevezni, és neki kellene a hajóhad fejének lennie. Amikor a császár meghallotta Barkalas vitézségét, a császári naszádra másodkormányossá tette meg őt. Miután pedig Podaron és Leon altengernagyok lettek, az öreg Michael és ez a Barkalas a naszád kapitányaivá léptek elő.

[j] *πλοκὰς* **V** edd. || [k] *ἰσχυρὰς* Bandurius Bekker || [l] *ἀντιπερᾶν* **V** edd. || [m] *τοὺς om.* edd. || [n] *Τούρκοις* **V** edd. || [o] *καὶ εἶναι* edd.: *εἶναι καὶ* **P** || [p] *δρομώνιον βασιλικὸν* edd.: *δρομώνιον ⟨τὸ⟩ βασιλικὸν coni.* Bekker

VIII. GEORGIOS BARÁT FOLYTATÁSA — GEORGIUS MONACHUS CONTINUATUS

A 842-ig terjedő, Georgios Monachostól származó krónikának ránk maradt folytatása, amely a fenti néven ismeretes, a 842-től 948-ig, azaz a Romanos Lakapenos haláláig terjedő kor történetét tárgyalja. Egyes kéziratokban még további folytatások is találhatók, amelyek azonban nem tartoznak az eredeti folytatáshoz, amely ránk maradt alakjában Nikephoros Phokas császár uralkodása (963—969) alatt készült. A szerző nevét nem ismerjük. Abból a körülményből, hogy Konstantinos Porphyrogennetosszal és családjával szemben ellenséges érzületet árul el, s Romanos Lakapenosszal rokonszenvez, továbbá hogy ez utóbbi halálával fejezi be művét, arra kell következtetni, hogy a szerző a trónbitorló császár párthívei köréből került ki, s talán maga is Prote sziget monostorában élt, ahol Romanos Lakapenos élete utolsó éveit száműzetésben töltötte. A „Georgius Continuatus" szövege azonban nemcsak az eredeti Georgios Monachos-féle krónika folytatásaként, hanem a Symeon magistros és logothetes, továbbá Leon Grammatikos és Theodosios Melitenos neve alatt szereplő krónikák befejező részeként is ránk maradt. A vizsgálódások kiderítették, hogy a két utóbbi csak egyszerűen átírta az eredeti „folytatás"-t, amelynek feltehetőleg Symeon magistros és logothetes volt a szerzője, akit egyesek Symeon Metaphrastesszel azonosítanak. A munka teljesen krónikás modorban tárgyalja a jelzett korszak eseményeit, a császárok uralkodásának történetét jórészt kronológiai sorrendben, évek szerint dolgozta fel. A munka forrásait nem ismerjük, de valószínű, hogy a szerző korábbi feljegyzéseken kívül a szájhagyományból is merített. A „folytatás"-nak az eredeti szövegen kívül (A) egy későbbi redakciója (B) is ránk maradt, amely valószínűleg a provinciális nemesség körében készült. Ez az átdolgozás Genesios művéből vagy forrásából szóról szóra átvett részekkel bővült.

Bár a magyar történetre vonatkozó, ránk hagyományozott szövegrészek közül egyesek csaknem szóról szóra egyeznek egymással (l. A1 és A1/a; A2 és B2; A3 és 4; A4 és B5), nem tartottuk feleslegesnek ezeket mind egész terjedelmükben közölni, mert az egyezések ellenére mindegyikben van figyelemreméltó eltérés is.

Kiadások: A változat.

Görög szövegek: Be[1] = Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, ex recogn. I. BEKKERI (CB). Bonnae 1838. 763—924. — Be[2] = Leonis Grammatici Chronographia, ex recogn. I. BEKKERI (CB). Bonnae 1842. — Mu = Georgii Monachi dicti Hamartoli Chronicon, ed. E. DE MURALTO. Petropoli 1859. — Ta = Theodosii Meliteni qui fertur Chronographia, ed. TH. L. F. TAFEL. Monachii 1859. — *Ószláv fordítások:* Sl[1] = Лѣтовниь съкращенъ отъ различныхъ лѣтописьць [Изданія Императорскаго Общества Любителей Древней Письменности 69.]. Moskva 1881. — Sl[2] = Симеона Метафраста и Логоѳета Описаніе міра, ed. V. SREZNEVSKIJ. St.-Pétersbourg 1905.

B változat.

Görög szöveg: V. M. ISTRIN: Хроника Георгія Амартола въ древнемъ славянорусскомъ переводѣ. II. Petrograd 1922. 1—65. — *Ószláv fordítás:* Sl[3] = V. M. ISTRIN: op. cit. I. Petrograd 1920. 503—572.

Kéziratok: A változat: ***A** = Argentoratensis L gr. 8 (s. XVI.) — ***B** = Vindobonensis hist. gr. 40 (s. XI. et XVI.) — ***C** = Vaticanus gr. 163 (s. XIII.) — ***F**$_1$ = Vindobonensis hist. gr. 37 (s. XIV.) fol. 85^r—103^v — ***F**$_2$ = Vindobonensis hist. gr. 37 (s. XIV.) fol. 190^v—210^v — ***G** = Parisinus gr. 1711 (s. XI.) — ***H** = Vaticanus gr. 1807 (s. XIV.) — ***K** = Constantinopolitanus [Top Kapu Saraj] gr. 37 (s. XIV.) —

*L = Laurentianus gr. LXX, 11 (s. XI.) — *M = Monacensis gr. 139 (s. XVI.) — *O = Parisinus suppl. gr. 665 (s. XV.) — *P = Parisinus gr. 854 (s. XIII.) — *R = Mosquensis synod. [Государственный Исторический Музей] 251 (a. 1153) — *S = Parisinus gr. 1708 (s. XVI.) — *T = Monacensis gr. 218 (s. XI.) — *Z = Cizensis gr. 65 (s. XVI.)

B változat: *B = Vindobonensis hist. gr. 40 (s. XI. et XVI.) — *C = Vaticanus gr. 163 (s. XIII.) — *O = Parisinus suppl. gr. 665 (s. XV.) — *V = Vaticanus gr. 153 (s. XIII.) — *W = Holkhamensis gr. 216 (s. XVI.).

Irodalom: F. HIRSCH: Byzantinische Studien. Leipzig 1876. 89—115, 303—355. — E. PATZIG: Leo Grammaticus und seine Sippe. BZ 3 (1894) 470—497. — V. G. VASILJEVSKIJ: Хроника Логоθета въ славянскомъ и греческомъ. BB 2 (1895) 78—151. — KRUMBACHER 352—365. — C. DE BOOR: Die Chronik des Logotheten. BZ 6 (1897) 233—284. — S. ŠESTAKOV: Парижская рукопись хроники Симеона Логоθета. BB 4 (1897) 167—183. — S. ŠESTAKOV: О рукописахъ Симеона Логоθета. BB 5 (1898) 19—62. — MHK 90—95. — C. DE BOOR: Weiteres zur Chronik des Logotheten. BZ 10 (1901) 70—90. — D. SERRUYS: Recherches sur l'Épitomé (Théodose de Mélitène, Léon le Grammairien, Syméon Logothète, etc.). BZ 16 (1907) 1—51. — MORAVCSIK GY.: Árpád 894. évi vezértársának neve. MNy 27 (1931) 84—89. — G. OSTROGORSKIJ: Славянскій переводъ хроники Симеона Логоθета. Seminarium Kondakovianum 5 (1932) 17—37. — MTBF 163—167. — G. T. KOLIAS: *Ἡ πρώτη ἑλληνοουγγρικὴ συμμαχία* (895). *Νέα Ἑστία* 31 (1957) 204—208. — MORAVCSIK GY.: Bizánci krónikák a honfoglalás előtti magyarságról. Antik Tanulmányok 4 (1957) 275—288. — BT I. 269—273, 515—518. — A. P. KAŽDAN: Хроника Симеона Логофета. BB 15 (1959) 125—143. — FGHB V. 140—182. — GY. MORAVCSIK: Sagen und Legenden über Kaiser Basileios I. Dumbarton Oaks Papers 15 (1961) 59—126. — R. J. H. JENKINS: The chronological accuracy of the "Logothete" for the years A. D. 867—913. Dumbarton Oaks Papers 19 (1965) 89—112. — FGHB VI. 133—158. — GYÖRFFY GY.: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Budapest 1975[2]. 104—107.

A

1a.

Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην διηγήσασθαι τοῦ[a] *αὐτοῦ Βασιλείου*[b] *τὴν*[c] *ἀνατροφὴν*[d] *καὶ οὕτω πάλιν ἄψασθαι τῆς ἀκολουθίας,*[e] *καὶ ὅθεν ἐστίν.*[f] *Οὗτος*[g] *γεννᾶται ἐν Μακεδονίᾳ ἐν τοῖς χωρίοις Ἀδριανουπόλεως*[h] *ἐπὶ*

Szükségesnek véltem, hogy elbeszéljem ennek a Basileiosnak a felnövekedését, és így kapcsolódjam újból a következőkhöz,[1] *meg azt, hogy honnan való. Ez Makedoniában jön napvilágra Adrianupolis vidékén*

[a] *ante τοῦ add. περὶ* **ACF$_1$ GLMORST** edd. *ω* Sl[1]: *om.* **HKP** Sl[2] || [b] *Βασιλείου* : *βασιλέως* Mu: *per comp.* **F$_1$MR** || [c] *post τὴν add. τε* **ACGLMORST** edd.: *om.* **HKP** || [d] *ἀναστροφὴν* **HKO** : *ἀναστροφῆ* **F$_1$** || [e] *καὶ οὕτω (οὕτως* **H***) πάλιν ἄψασθαι τῆς ἀκολουθίας (ἀκολουθείας* **KP***)* **HKP** и тако сѧ паки ати повѣсти Sl[2] : *om.* **ACF$_1$GLMORST** Sl[1] edd. || [f] *post ἐστίν add. μέχρι τῆς τοιαύτης (ῥηθείσης* **L***) ὑποθέσεως* **ACLMORST** Be[1] Mu Ta даже до сеѣ вины Sl[1]: *om.* **F$_1$GHKP** Sl[2] Be[2] || [g] *οὗτος* **F$_1$HKLP** : *αὐτὸς* **O** : *ὁ αὐτὸς* **CGT** Be[2] Ta : *ὁ αὐτὸς Βασίλειος* **AMRS** Be[1] Mu сь Василиѥ Sl[1] || [h] *Ἀνδριανουπόλεως* **AHKM** : *Ἀνδριανοῦ πόλεως* **F$_1$OT** Андриꙗнова грⷣ Sl[1]

[1] A makedon foglyok hazatéréséről szóló történet a krónikás szerző „kitérés"-e (excursus), amelynek elbeszélése után újból felveszi a fonalat, azaz folytatja Basileios élettörténetét. L. GY. MORAVCSIK: Sagen und Legenden über Kaiser Basileios I. Dumbarton Oaks Papers 15 (1961) 59—126.

τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Ῥαγκαβέ[i], πατρὸς Ἰγνατίου τοῦ[j] πατριάρχου, γαμβροῦ δὲ Νικηφόρου τοῦ βασιλέως εἰς Προκοπίαν τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα.[k] Ἐπὶ τούτου ἐξῆλθε καὶ[l] Κροῦμος[m] ἄρχων[n] Βουλγάρων[o] κατὰ τῶν[p] Χριστιανῶν. Καὶ τραπεὶς Μιχαήλ, καὶ ὁ[r] Λέων ὁ[s] Ἀρμένιος[t] τυραννήσας αὐτὸν καὶ βασιλεύσας, ἐλθὼν ὄπισθεν αὐτοῦ[u] Κροῦμος[v] περιεκύκλωσε τὴν πόλιν. Λογχευθεὶς δὲ παρὰ[z] Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου[aa] καὶ ὑποστρέφων ἐν Βουλγαρίᾳ[bb] ἔπεμψεν εἰς τὸν Ἅγιον Μάμαντα καὶ ἀφείλετο[cc] τὰ ἐκεῖσε χαλκᾶ ζῷδα.[dd] Ἀπελθὼν δὲ καὶ ἐν Ἀδριανουπόλει[ee] παρέλαβεν αὐτὴν καὶ μετέστησε χιλιάδας ἀνδρῶν[ff] δέκα[gg] χωρὶς γυναικῶν καὶ παίδων,[hh] ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Βασίλειος[ii] καὶ τούτους κατῴκισε πέραν[jj] τοῦ Δανουβίου.[kk]

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις Θεοφίλου τοῦ βασιλέως ἦν στρατηγὸς[ll] ἐν Μακεδονίᾳ ὁ[mm] Κορδύλης προσαγορευόμενος. Εἶχε δὲ καὶ υἱὸν Βάρδαν ὀνόματι, ἠνδρειωμένον πάνυ, ὃν κατέλιπεν ἀντ' αὐτοῦ ἄρχειν τῶν Μακεδόνων τῶν ὄντων πέραν τοῦ ποταμοῦ[nn] Δανουβίου.[oo] Αὐτὸς δὲ μετὰ μηχανῆς τινὸς

Michael Rankabe uralkodása idején,[2] aki atyja volt Ignatios patriarchának és veje Nikephoros császárnak leánya, Prokopia révén. Az ő idejében Krumos, a bolgárok fejedelme is kivonult a keresztények ellen. Michael megfutamodott, s az örmény Leon elragadta tőle az uralmat, császár lett,[3] Krumos pedig utánanyomult és körülzárta a fővárost. Miután az örmény Leon dárdája érte, Bulgáriába visszatérőben a Szent Mamasba menesztett, és elrabolta az ott levő, ércből való állatszobrokat.[4] Eljőve Adrianupolisba is, elfoglalta azt, és átköltöztetett tízezer férfit az asszonyokon és gyermekeken kívül, akik között volt Basileios is, és ezeket túl a Dunán telepítette le.

Theophilos császár[5] napjaiban egy Kordyles nevezetű ember volt katonai kormányzó Makedoniában. Volt egy fia is, név szerint Bardas, igen vitéz, akit ott hagyott maga helyett, hogy a Duna folyón túl levő makedonok főembere legyen. Ő maga pedig

[i] *Ῥαγγαβὲ* **CF$_1$RT** Mu : *Ῥαγγάβε* **G** Be^2 : *Ῥαγαβὲ* **AHKOP** Ta || [j] *τοῦ om.* **F$_1$PS** Be^1 || [k] *γαμβροῦ — θυγατέρα om.* **G** Be^2 *θυγατέραν* **AHKMS** || [l] *καὶ* **HKP** : *om.* **ACMORS** Sl^1 Sl^2 Be^1 Mu : *ὁ* **F$_1$GLT** Be^2 Ta || [m] *Κρούμος* **F$_1$** : *Κρούμμος* **R** : *Κροῦμμος* **G** Be^2 Mu || [n] *ante ἄρχων add. ὁ* **ACMO S**Be^1 || [o] *Βουλγάρων* **HKP** : *Βουλγαρίας* **ACGLMOST** edd. : *per comp.* **F$_1$R** || [p] *τῶν om.* **ACMORS** Be^1 Mu || [r] *ὁ* **HKP** : *om.* **ACF$_1$ GLMORST** edd. || [s] *ὁ om.* Be^1 || [t] *Ἀρμένης* **GKLT** Be^2 Ta : *per comp.* **A** || [u] *ὄπισθεν αὐτοῦ om.* **G** Be^2 || [v] *ante Κροῦμος add. ὁ* **AF$_1$MRS** Be^1 Mu : *Κρούμμος* **R** || [z] *παρὰ* : *ὑπὸ* **G** Be^2 || [aa] *Ἀρμένη* **GL** Be^2 Ta || [bb] *ante Βουλγαρίᾳ add. τῇ* Be^2 || [cc] *καὶ ἀφείλετο* **KP** : *καὶ ἀφείλατο* **H** и възѧть Sl^2 : *ἀφελεῖν* **AMRS** Be^1 ѿѣти Sl^1 : *ἀφελόμενος* **CGOT** Be^2 Mu Ta || [dd] *ζῷδα* **GHKORST** Be^2 Mu Ta : *ζώδια* **ACF$_1$MP** Be^1 || [ee] *Ἀνδριανουπόλει* **AF$_1$HM** Андрїановь градъ Sl^1 || [ff] *ἀνδρῶν χιλιάδας* **CO** Be^2 || [gg] *δέκα* : *δώδεκα* **G** Be^2 || [hh] *καὶ παίδων* **K** и дѣти Sl^1 : *om.* **ACF$_1$GHLMOPRST** Sl^2 edd. || [ii] *ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ (ὁ om.* **H***) Βασίλειος* **HKP** Въ нихже бѣ и Василїе Sl^2 : *om.* **ACF$_1$GLMORST** Sl^1 edd. || [jj] *πέραν* : *μέχρι* **G** Be^2 Mu || [kk] *Δαννουβίου* **P** : *Δαννουβέως* **C** || [ll] *στρατηγὸς* **CHKOP** : *στρατηλάτης* **AF$_1$GLMRST** edd. || [mm] *ὁ om.* **AF$_1$MRS** Be^1 || [nn] *ποταμοῦ om.* **CG** Sl^1 Be^2 || [oo] *Δαννουβίου* **P** : *Δαννούβεως* **C**

[2] I. Michael császár, uralkodott 811—813.

[3] V. Leon császár, uralkodott 813—820.

[4] Szent Mamas Konstantinápoly elővárosa volt, ahol császári palota is állt. Krum felégette és kirabolta, amint ezt más források is elbeszélik, l. pl. Theophanes, ed. C. DE BOOR 503_{22-24}.

[5] Theophilos császár, uralkodott 829—842.

ἦλθεν[pp] εἰς[rr] Θεόφιλον[ss], ὃν ὑποδεξάμενος[tt] χαίρων καὶ γνούς, ὃ θέλει, ἀπέστειλε πλοῖα ἀναλαβέσθαι αὐτοὺς καὶ ἀγαγεῖν[uu] ἐν τῇ πόλει. Ἦν δὲ ἄρχων Βουλγάρων[vv] Βλαδίμερ[zz], ἔγγονος Κρούμου[a], πατὴρ Συμεὼν[b] τοῦ μετὰ ταῦτα κρατήσαντος.[c] Ἐποίησαν[d] δὲ[e] βουλὴν ὁ λαὸς πρὸ τοῦ καταλαβεῖν τὰ πλοῖα[f] σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἐξελθεῖν ἐν Ῥωμανίᾳ. Ἐξελθόντος[g] δὲ Μιχαὴλ Βουλγάρου[h] ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἤρξαντο διαπερᾶν σὺν ταῖς ὑποστάσεσιν αὐτῶν. Μαθὼν δὲ ὁ κόμης τοῦτο ἀντεπέρασε πολεμήσων αὐτούς. Ἀπογνόντες οὖν οἱ Μακεδόνες ἐποίησαν κεφαλὴν αὐτῶν[i] τόν τε Τζάντζην[j] καὶ τὸν Κορδύλην καὶ συμβαλόντες πόλεμον ἀπέκτειναν πολλούς, τινὰς δὲ καὶ[k] ἐκράτησαν. Οἱ δὲ μὴ δυνηθέντες περᾶσαι Βούλγαροι[l] προσερρύησαν[m] τοῖς Οὔγγροις[n] ἀναγγείλαντες[o] αὐτοῖς πάντα τὰ τῶν Μακεδόνων. Ἦλθον δὲ καὶ τὰ πλοῖα τοῦ βασιλέως

valamilyen fortélyos módon eljött Theophiloshoz, aki örömmel fogadta őt, és megtudván, hogy mit akar, hajókat küldött, hogy felvegyék és a fővárosba vigyék őket. A bolgárok fejedelme Bladimer volt, Krumos unokája, az azután uralkodó Symeon apja.[6] A nép pedig, mielőtt a hajók megérkeztek, elhatározta, hogy asszonyostul és gyermekestül elvonul a bizánci birodalomba. Amidőn a bolgár Michael[7] Thessalonike alá vonult, megkezdték az átkelést javaikkal együtt. A főparancsnok megtudván ezt, átkelt a túlsó partra, hogy szembeszálljon velük. A makedonok kétségbeesve vezérükké tették Tzantzest és Kordylest, és megütközvén sokakat megöltek, egyeseket pedig el is fogtak. A bolgárok, akik nem tudtak átkelni, az ungrokhoz folyamodtak, hírül adván nekik a makedonok dolgát. Megérkeztek a császár hajói, hogy fel-

[pp] *ἦλθεν* F_1 **HKLPT** Ta прїиде Sl² : *εἰσῆλθε(ν)* **ACGMORS** Be¹ Be² Mu вьниде Sl¹ || [rr] *εἰς* **AF**$_1$ **GHKLMOPRT** Be² Mu Ta : *πρὸς* **CS** Be¹ [ss] *post Θεόφιλον add. καθὰ (καθὼς* **AM** Mu*) ἐκεῖσε προεγράφη* **AMRS** Be¹ Mu якоже тамо прѣдъ написасе Sl¹ : *om.* **CF**$_1$ **GHKLOPT** Sl² Be² Ta || [tt] *ὑποδεξάμενος* : *δεξάμενος* **G** Be² || [uu] *ἀγαγεῖν* **AHKMPRS** Mu привести Sl¹ довести Sl² : *ἀναγαγεῖν* Be¹ : *ἐλθεῖν* **CF**$_1$ **GLOT** Be² Ta || [vv] *Βουλγάρων* **HK** Бльгарѡмь Sl¹ Блъгаромь Sl² : *Βουλγαρίας* **ACGLMOPST** edd. : *per comp.* F_1 **R** || [zz] *ante Βλαδίμερ add. ὁ* **AMRS** Be¹ Mu : *Βλαδίμερ* **CHKO** : *Βλαδίμηρ corr. ex Βλαδίμερ* **P** : *Βλαδήμηρ* F_1 Владимирь Sl¹ Sl² : *Βαλδίμερ* **AGLMRST** edd. || [a] *Κρούμμου* **G** Be² : *Κρούμνου* **O** || [b] *Συμεὼν* **CHKOP** Mu : *Συμεῶνος* **AGLMRST** Be¹ Be² Ta || [c] *τοῦ μετὰ ταῦτα κρατήσαντος om.* **G** Be² || [d] *ἐποίησε(ν)* **PS** Be¹ Mu || [e] *δὲ* **H** Be² : *om* **KP** : *οὖν* **ACF**$_1$ **GLMORST** Be¹ Mu Ta || [f] *πρὸ τοῦ καταλαβεῖν τὰ πλοῖα* **P** : *om* **ACF**$_1$ **GLMORST** Sl¹ edd. : *προκαταλαβεῖν τὰ πλοῖα* **HK** прѣварити кораблѧ Sl² || [g] *ἐξελθόντος* **ACF**$_1$ *(per comp.* F_1*)* **GHKLMRST** Be² Mu Ta изьшьшоу Sl¹ изшешꙋ Sl² : *ἐξελθόντες* **O** Be¹ : *ἐξελθεῖν ? per comp.* **P** || [h] *δὲ Μιχαὴλ Βουλγάρου* F_1 *(Βουλγάρου per comp.* F_1*)* **GHKLT** Be² Ta же Михаилоу бльгарскомоу кнезоу Sl¹ же Михаилꙋ блъгарскомꙋ кнѧзоу Sl² : *δὲ τοῦ Μιχαὴλ Βουλγάρου* **ACMORS** Be¹ Mu : *μέχρι Βουλγαρίας* **P** || [i] *αὐτῶν om* **G** Be² || [j] *Τζάντζη* **LT** Ta : *Τζάτζην* **P** || [k] *καὶ om.* **RS** Be¹ Mu || [l] *Βούλγαροι* **ACGHKLMOPT** Be² Mu Ta Блъгаре Sl¹ Sl² : *Βούλγαρι* **O** : *per comp.* F_1 **R** : *Βουλγαρίαν* **S** Be¹ || [m] *περιερρύησαν* **G** Be² || [n] *Οὔγγροις* **ACGHKLMOPRS** edd. Оугромь Sl¹ Вѫгромь Sl² : *Οὔγγροις* F_1**T** : *Οὔννοις ?* Mu *in apparatu* || [o] *ἀναγγείλαντες* : *per comp.* **R** : *ἀνήγγειλαν* **S** : *καὶ ἀνήγγειλαν* Be¹ Mu

[6] A bolgár uralkodókra vonatkozó adatok tévesek. Vladimir (889—893) nem Symeon (893—927) apja, hanem bátyja volt. Valószínű, hogy Vladimir név szövegromlás Malomir helyett, aki 831—836 uralkodott.

[7] Hogy ki volt ez, nem ismeretes.

πρὸς τὸ ἀναλαβέσθαι αὐτοὺς καὶ ἀγαγεῖν ἐν τῇ πόλει.[p] Παρευθὺ δὲ[r] ἀνεφάνησαν Οὖννοι[s] τῷ πλήθει ἄπειροι.[t]

Οἱ δὲ ἰδόντες αὐτοὺς μετὰ δακρύων ἐβόων λέγοντες· «Ὁ Θεὸς τοῦ ἁγίου Ἀδριανοῦ,[u] βοήθει ἡμῖν», καὶ παρετάσσοντο πρὸς συμβολὴν πολέμου. Οἱ δὲ Τοῦρκοι[v] εἶπον πρὸς αὐτούς· «Δότε ἡμῖν τὴν ὕπαρξιν ὑμῶν πᾶσαν καὶ ἀπέλθατε,[z] ὅπου[aa] βούλεσθε». Οἱ δὲ τοῦτο οὐ κατεδέξαντο[bb], ἀλλὰ παρατεταγμένοι ὑπῆρχον ἐν τρισὶ ἡμέραις καὶ τῇ[cc] τετάρτῃ ἤρξαντο εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν εἰσέρχεσθαι.[dd]

Θεασάμενοι δὲ τοῦτο οἱ Τοῦρκοι[ee] συνέβαλον[ff] πόλεμον ἀπὸ ὥρας[gg] πέμπτης[hh] ἕως[ii] ἑσπέρας.[jj] Καὶ τραπὲν τὸ ἔθνος,[kk] κατεδίωκον αὐτοὺς οἱ Μακεδόνες. Καὶ τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ βουλομένων[ll] αὐτῶν ὑποχωρῆσαι[mm], ἀνεφάνησαν[nn] πάλιν Οὖννοι[oo] πρὸς

vegyék és a fővárosba vigyék őket, de azonmód hunok jelentek meg végtelen tömegben.

Azok pedig látván őket, könnyezve kiáltottak fel így szólva: „Szent Adrianos Istene, segíts nekünk", és csatarendbe álltak, hogy megütközzenek. A türkök pedig azt mondták nekik: „Adjátok nekünk mindazt, amitek van, és menjetek, ahová akartok". Ezek azonban nem fogadták ezt el, hanem három napon át csatarendben álltak, és a negyedik napon kezdtek hajóikra szállni.

Látván ezt a türkök, az ötödik órától egészen estig tartó harcba bocsátkoztak velük. És megfutamodott a pogány nép, a makedonok üldözték őket. A következő napon, amikor vissza akartak vonulni, ismét hunok jelentek meg, hogy szembe-

[p] *καὶ ἀγαγεῖν ἐν τῇ πόλει* **CF$_1$HKLPT** Ta и ѡвести въ Цр҃игра҃ Sl^2 : *ἀγαγεῖν ἐν τῇ πόλει* **O** : *καὶ ἀναγαγεῖν ἐν τῇ πόλει* **G** Be^1 : *πρὸς τὴν πόλιν* **AMRS** Be^2 Mu къ Цр҃иградоу Sl^1 || [r] *δὲ* **F$_1$ HKLOPT** Ta : *οὖν* **ACGMRS** Be^1 Be^2 Mu || [s] *Οὖννοι* **CKT** edd. Оуніи Sl^1 Оуни Sl^2 : *Οὔννοι* **LPR** : *Οὖνοι* **GHS** : *Οὖνοι* **AM** : *οὖν. οἱ* **F$_1$O** || [t] *τῷ πλήθει ἄπειροι* **CF$_1$GHLPT** Be^2 Ta : *πλήθει ἄπειροι* **K** мнѡжьствѡ бесчислъни Sl^2 : *πλῆθος ἄπειρον* **AMRS** Be^1 Mu множьство много Sl^1 : *τῶ πλοί εμπειροι* **O** || [u] *Ἀνδριανοῦ* **F$_1$HMO** Андриѧна Sl^1 Андрїана Sl^2 || [v] *Τοῦρκοι* **ACGMP** edd. *Τούρκοι* **HKLORS** : *Τούρκη* F$_1$: *Τούρκει* **T** : Тоурци Sl^1 Оуни : Sl^2 || [z] *ἀπέλθατε* **AKMOPST** Ta : *ἀπέλθετε* **CGL** Be^1 Be^2 Mu : *per comp.* **F$_1$R** : *πορεύεσθαι* **H** || [aa] *ὅπου* **CF$_1$GHKLO** Be^2 : *ὅπου καὶ* **AMRT** Mu Ta : *ἔνθα καὶ* **PS** Be^1 || [bb] *κατεδέξαντο* : *ἐδέξαντο* Be^2 || [cc] *καὶ τῇ* **CF$_1$GHKLOPT** Be^2 Ta : *τῇ δὲ* **AMRS** Be^1 Mu || [dd] *εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν εἰσέρχεσθαι* **GHKPT** Be^2 Ta въ кораблѧ своѧ въходити Sl^2 : *εἰς τὰ πλοῖα εἰσέρχεσθαι* **L** : *τὰ πλεῖα αὐτῶν εἰσέρχεσθαι* **F$_1$** : *εἰσέρχεσθαι εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν* **AMRS** Be^1 Mu въходити въ кораблѥ своѥ Sl^1 : *εἰσέρχεσθαι (εἰσέρχεσθε* **O***) εἰς τὰ πλοῖα* **CO** || [ee] *Τοῦρκοι* **ACGMP** edd.: *Τούρκοι* **F$_1$HKLORS** : *Τούρκει* **T** : Тоурци Sl^1 : Оуни Sl^2 || [ff] *συνέβαλον* **CF$_1$KLOPRST** Be^1 Mu Ta : *συνέβαλλον* **AGHM** Be^2 || [gg] *ὥραν* **G** Be^2 || [hh] *πέμπτην* Be^2 || [ii] *ἕως* **AHKP** : *μέχρι(ς)* **CF$_1$GMRST** *(μέχρης* **T***)* edd.: *καὶ μέχρης* **L** || [jj] *ἑσπέραν* Be^1 : *ὥρας ἵ* **H** || [kk] *τραπὲν τὸ ἔθνος* **AGHKMORST** edd. : *τραπέντος τοῦ ἔθνους* **C** : *τραπέντος τοῦ ἔθνους corr. ex τραπὲν τὸ ἔθνος* **P** : *τραπέντες οἱ Οὖννοι* **L** : *τραπέντες τούτους* **F$_1$** || [ll] *βουλομένων* : *βουλόμενοι* **H** || [mm] *ὑποχωρῆσαι* : *ἀναχωρῆσαι* **G** Be^2 || [nn] *ἀνεφάνησαν* : *ἐφάνησαν* **HKP** : *ἐφάνη* **F$_1$** || [oo] *Οὖννοι* **C** Be^1 Be^2 Mu : *Οὔννοι* **KPR** : *Οὖνοι* **HS** : *Οὖνοι* **AGMOT** : *Οὐνί* **F$_1$** Оуніи Sl^1 Оуни Sl^2 : *οἱ Οὔννοι* **L** : *οἱ Οὖννοι* Ta

τὸ πολεμῆσαι αὐτούς. Ἀναστὰς δὲ Μακεδὼν[pp] νεώτερος[rr], ὀνόματι Λέων[ss], ἐκ γένους τῶν Γομοστῶν,[tt] ὃς μετὰ ταῦτα γέγονεν ἑταιρειάρχης, καὶ ἕτεροι ὀνομαστοὶ τῶν Μακεδόνων, ἔτρεψαν αὐτοὺς καὶ ἐξήλασαν καὶ ὑποτρέψαντες εἰσῆλθον εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἀπεσώθησαν πρὸς τὸν βασιλέα. Καὶ φιλοτιμηθέντες παρ' αὐτοῦ ὑπέστρεψαν εἰς[uu] Μακεδονίαν, εἰς τὴν ἰδίαν χώραν.[vv] Ἦν δὲ τότε Βασίλειος νεανίας ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐλθών. Ἐποίησε δὲ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ[zz] ἐπὶ Λέοντος τοῦ βασιλέως[a] καὶ Μιχαὴλ τοῦ Ἀμοραίου[b] καὶ εἰσῆλθεν ἐπὶ Θεοφίλου τοῦ βασιλέως[c], ὡς εἶναι τὰ ἔτη αὐτοῦ[d] εἴκοσι καὶ πέντε.[e] Ἀποκατασταθεὶς δὲ ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ προσεκολλήθη δουλεύειν τῷ στρατηγῷ Μακεδονίας[f] τῷ ἐπιλεγομένῳ[g] Τζάντζῃ. (Be[1] 817$_{20}$ — 819$_{15}$, Be[2] 231$_{1}$ — 233$_{10}$, Mu 724$_{8}$ — 726$_{8}$, Ta 161 — 163$_{7}$)

szálljanak velük.[8] *Felkerekedvén egy makedon ifjú, név szerint a Gomostoi nemzetségből való Leon, aki azután testőrparancsnok lett, és más neves makedonok, megfutamították és elűzték őket, és visszafordulván hajóikra szálltak, és épségben eljutottak a császárhoz. Miután kegyeiben részesültek, hazatértek Makedoniába, saját földjükre. Basileios akkor, amikor megjött a fogságból, ifjú volt. Fogságban időzött Leon császár és amorioni Michael*[9] *alatt, és megjött Theophilos császár alatt, úgyhogy éveinek száma huszonöt volt.*[10] *Miután hazakerült saját földjére, Makedonia Tzantzes nevű katonai kormányzójának szolgálatába szegődött.*

1b.

Ἀναγκαῖον δὲ διηγήσασθαι περὶ αὐτοῦ τοῦ Βασιλείου τήν τε ἀνατροφὴν[h] καὶ ὅθεν ἐστίν. Ὁ αὐτὸς καὶ γεννᾶται ἐν Μακεδονίᾳ ἐν τοῖς χωρίοις Ἀνδριανοῦ πόλεως ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ κουροπαλάτου πατρὸς Ἰγνατίου τοῦ πατριάρχου. Ἐπὶ τούτου ἐξῆλθεν ὁ Κροῦμος ὁ ἄρχων Βουλγαρίας κατὰ Χριστιανῶν. Καὶ τραπεὶς Μιχαήλ, Λέων ὁ Ἀρμένης τυραννήσας αὐτὸν καὶ βασιλεύσας, ἐλθὼν Κροῦμος περιεκύκλωσε τὴν πόλιν. Λογχευθεὶς δὲ ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ἀρμένη καὶ ὑποστρέφων

Szükséges, hogy elbeszéljem ennek a Basileiosnak a felnövekedését és azt, hogy honnan való. Makedoniában jön napvilágra, Adrianupolis vidékén, Michael, a kuropalates uralkodása idején, aki atyja volt Ignatios patriarchának. Az ő idejében Krumos, a bolgárok fejedelme kivonult a keresztények ellen. Michael megfutamodott, s az örmény Leon elragadta tőle az uralmat, császár lett. Krumos, miután megérkezett, körülzárta a fővárost. Miután az örmény Leon dárdája érte, Bulgáriába

[pp] *Μακεδὼν* **ACF$_1$ HKLMOPRS** Mu Ta : *Μακεδῶν* **GT** Македѡнинъ Sl[1] Македонѣнь Sl[2] : *Μακεδόνων* Be[1] Be[2] || [rr] *νεώτερος* : *ἕτερος* Be[1] || [ss] *ὀνόματι Λέων* **HKLPT** Ta именемь Леѡ Sl[2] : *ὄνομα Λέων* **F$_1$** : *Λέων ὀνόματι* **ACGMORS** Be[1] Be[2] Mu Лъвъ именемь Sl[1] || [tt] *Γομοστῶν* Be[1] : *Γημοστῶν* Be[2] || [uu] *post εἰς add. τὴν* **F$_1$** Be[2] || [vv] *post χώραν add. αὐτῶν* **S** Be[1] || [zz] *Ἐποίησε δὲ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ om.* **AMRS** Sl[1] Mu || [a] *τοῦ βασιλέως om.* **AMRS** Sl[1] Mu || [b] *Ἀμορραίου* **GKLPR** Be[2] Mu Ta || [c] *νεανίας — τοῦ βασιλέως om.* Be[1] || [d] *τὰ ἔτη αὐτοῦ* **ACF$_1$HMOPRS** Be[1] Mu : *τὰ ἔτη αὐτοῦ ἔτη* **GT** Be[2] Ta : *ἐτῶν* **KL** || [e] *εἴκοσι καὶ πέντε* **HKP** : *εἴκοσι πέντε* **C** Be[2] : *κε* **AF$_1$GLMORST** Sl[1] Sl[2] Be[1] Mu Ta || [f] *Μακεδονίας* : *Μακεδόνων (Μακεδώνων* **H***)* **HKP** || [g] *ἐπιλεγομένῳ* **CF$_1$GHKLOPT** Be[1] Ta : *λεγομένῳ* **AMRS** Be[1] Mu || [h] *ἀνατροφὴν corr.* Moravcsik : *ἀνατροπὴν* **F$_2$**

[8] Meglepő, hogy a krónikás ugyanazt a népet először „ungrok"-nak, majd kétszer „hunok"-nak és ismét kétszer „türkök"-nek nevezi. Erre kielégítő magyarázatot még nem sikerült találni. L. Gy. Moravcsik: Dumbarton Oaks Papers 15 (1961) 75.

[9] II. Michael császár, uralkodott 820—829.

[10] Basileios császár (867—886) életkorára és a bolgár fogságra vonatkozó időrendi kérdésekről l. Gy. Moravcsik: i. h. 76—77.

ἐν Βουλγαρίᾳ ἔπεμψεν εἰς τὸν Ἅγιον Μάμαντα ἀφελόμενος τὰ ἐκεῖσε χαλκᾶ ζῷδα. Ἀπελθὼν δὲ καὶ ἐν Ἀνδριανοῦ πόλει παρέλαβεν αὐτὴν καὶ μετέστησε χιλιάδας ἀνδρῶν ιβ′ χωρὶς γυναικῶν καὶ τούτους κατῴκισε μέχρι τοῦ Δανουβίου.

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις Θεοφίλου τοῦ βασιλέως βουλὴν θέντες οἱ Μακεδόνες οἱ ὄντες πέραν τοῦ ποταμοῦ Δανουβίου ἐξελθεῖν ἐν Ῥωμανίᾳ καὶ ἐλθεῖν ἐν τῇ πόλει ἐκωλύοντο παρὰ τοῦ ἄρχοντος Βουλγαρίας. Καὶ συμβαλόντες μετ' αὐτοῦ πόλεμον ἐνίκησαν τελείως οἱ Μακεδόνες τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Οὔννους. Καὶ εἰσῆλθον ἐν τῇ πόλει διασωθέντες εἰς τὸν βασιλέα. Καὶ φιλοτιμηθέντες παρ' αὐτοῦ ὑπέστρεψαν εἰς Μακεδονίαν εἰς τὴν ἰδίαν χώραν. Ἦν δὲ τότε Βασίλειος νεανίας ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐλθών. Ἐποίησε δὲ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐπὶ Λέοντος τοῦ βασιλέως καὶ Μιχαὴλ τοῦ Ἀμοραίου καὶ εἰσῆλθεν ἐπὶ Θεοφίλου τοῦ βασιλέως, ὡς εἶναι τὰ ἔτη αὐτοῦ κε′. Ἀποκατασταθεὶς ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ προσεκολλήθη δουλεύειν στρατηγῷ Μακεδονίας τῷ ἐπιλεγομένῳ Τζάντζῃ. (codex F_2 fol. 191^{r-v})

visszatérőben a Szent Mamasba menesztett, és elraboltatta az ott levő, bronzból való állatszobrokat. Eljőve Adrianupolisba is, elfoglalta azt, és átköltöztetett tizenkétezer férfit az asszonyokon és gyermekeken kívül, és ezeket a Dunáig telepítette le.

Theophilos császár napjaiban a Duna folyón túl levő makedonok elhatározták, hogy elvonulnak a bizánci birodalomba, és a fővárosba jönnek, de megakadályozta őket Bulgária fejedelme. És megütközvén vele a makedonok teljesen legyőzték a bolgárokat, a türköket és a hunokat. És bevonultak a fővárosba épségben eljutva a császárhoz. Miután kegyeiben részesültek, hazatértek Makedoniába, saját földjükre. Basileios akkor, amikor megjött a fogságból, már fiatalember volt. Fogságban töltötte életét Leon császár és amorioni Michael alatt, és megjött Theophilos császár alatt, úgyhogy éveinek száma huszonöt volt. Miután hazakerült saját földjére, Makedonia Tzantzes nevű katonai kormányzójának szolgálatába szegődött.[11]

2.

Ἦλθε δὲ καὶ[i] ἀγγελία παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Μακεδονίας, ὡς ὁ ἄρχων Βουλγαρίας Συμεὼν βούλεται ἐκστρατεῦσαι κατὰ Ῥωμανίας[j]. Ἡ δὲ αἰτία, δι'[k] ἣν ὠργίζετο Συμεών ἦν[l] αὕτη. Ζαούτζας ὁ βασιλεοπάτωρ εἶχε εὐνοῦχον δοῦλον[m] ὀνόματι Μουσικόν. Οὗτος ἐφιλιώθη Σταυράκῳ καὶ Κοσμᾷ Ἑλλαδικοῖς φιλοχρύσοις καὶ πραγματευταῖς[n], οἵτινες πρὸς αἰσχροκέρδειαν[o] ἀφορῶντες μεσιτείᾳ καὶ δυνάμει τοῦ Μουσικοῦ διέστησαν τὴν ἐν τῇ πόλει γενομένην[p] πραγματείαν τῶν Βουλγάρων ἐν Θεσσαλονίκῃ κακῶς τοὺς Βουλγάρους διοικοῦντες ἐν τῷ κουμερκεύειν[r]. Οἱ δὲ Βούλγαροι τῷ Συμεὼν ταῦτα ἀπήγγει-

Híradás jött Makedonia katonai kormányzójától, hogy Bulgária fejedelme, Symeon hadjáratot akar indítani a bizánci birodalom ellen. Az ok pedig, ami miatt Symeon haragudott, ez volt. Zautzasnak, az apacsászárnak[12] *volt egy eunuch szolgája, név szerint Musikos. Ez összebarátkozott Staurakosszal és Kosmasszal, hellasbeli pénzéhes kalmárokkal, akik csak a gyalázatos nyerészkedést tartván szem előtt, Musikos közvetítése és befolyása révén a bolgároknak a fővárosban folytatott kereskedését áthelyezték Thessalonikébe, és a bolgárokkal a vámszedést illetően rútul jártak el. A bolgárok ezt hírül adták*

[i] *καὶ om.* **B** Sl[2] Be[2] || [j] *κατὰ Ῥωμανίας* **ABF$_1$F$_2$GHMRTZ** Be[2] Mu Ta на грьчьскоую землю Sl[1] : *κατὰ Ῥωμαίων* **LS** Be[1] на Гръкы Sl[2] || [k] *δι' om.* **AF$_1$MRSZ** Be[1] Mu || [l] *ἦν* : *καὶ* **T** Ta || [m] *δοῦλον εὐνοῦχον* **ABF$_1$F$_2$LMRSZ** Be[1] Mu || [n] *πραγματεῖς* **G** Be[2] || [o] *αἰσχροκερδίαν* **F$_1$F$_2$SZ** Be[1] Ta || [p] *γενομένην* **BMRTZ** Mu Ta : *om.* **F$_2$GS** Be[1] Be[2] : *τὴν γενομένην* **H** : *γενομένης* **A** *γινομένην* **L** || [r] *κομερκεύειν* **BF$_2$Z** : *κωμερκεύειν* **F$_1$** : *κομμερκεύειν* **AMRS** Be[1] Mu

[11] Az előbbi szövegrészlet (A 1a) erősen lerövidített kivonata, amely a makedon foglyok ellenfeleiként a bolgárokon kívül csak hunokat és türköket említ.

[12] Zautzasnak, „az apacsászárnak" a leánya VI. Bölcs Leon császárnak (886—912) a kedvese, majd később felesége volt.

λαν,[s] ὁ δὲ δῆλα πεποίηκε ταῦτα[t] τῷ βασιλεῖ Λέοντι. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ βασιλεοπάτορος κωλυόμενος προσπαθοῦντος τῷ[u] Μουσικῷ πάντα ὡς λῆρον ἤκουεν.[v] Μανεὶς οὖν ὁ Βούλγαρος ἐκστρατεύει κατὰ Ῥωμαίων.[z] Καὶ μαθὼν ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀποστέλλει τὸν Κρηνίτην[aa] στρατηλάτην κατὰ Βουλγάρων μετὰ ὅπλων καὶ ἀρχόντων πολλῶν[bb] τῆς πόλεως.[cc] Καὶ συμβολῆς γενομένης ἐν Μακεδονίᾳ,[dd] τρέπονται οἱ Ῥωμαῖοι σφαγέντος τοῦ τε[ee] Κρηνίτου[ff] καὶ τοῦ Ἀρμένη τοῦ Κουρτίκη[gg] καὶ τῶν λοιπῶν πάντων. Ἐκ δὲ τῶν Χαζάρων, οἳ ἦσαν εἰς τὴν ἑταιρείαν Λέοντος, κρατηθέντες καὶ τὰς ῥῖνας αὐτῶν ἐκκοπέντες[hh] εἰς αἰσχύνην Ῥωμαίων ἐν τῇ πόλει παρὰ Συμεὼν ἀπεστάλησαν. Οὓς ἰδὼν ὁ βασιλεὺς καὶ θυμωθεὶς ἀπέστειλε Νικήταν τὸν ἐπιλεγόμενον[ii] Σκληρὸν μετὰ δρομώνων ἐν τῷ ποταμῷ Δανουβίῳ[jj] δοῦναι δῶρα τοῖς Τούρκοις[kk] καὶ πρὸς[ll] πόλεμον κινῆσαι κατὰ[mm] Συμεών.

Ὁ δὲ ἀπελθὼν καὶ συντυχὼν ταῖς[nn] κεφαλαῖς αὐτῶν,[oo] Ἀρπάδῃ[pp] καὶ Κουσάνῃ[rr] καὶ συνθεμένων πολεμῆσαι, λαβὼν ὄψιδας[ss] ἦλθε πρὸς τὸν βασιλέα. Ὁ δὲ βασιλεὺς πάλιν διὰ τῆς θαλάσσης ἀπέστειλεν Εὐστάθιον πατρίκιον καὶ δρουγγάριον τοῦ πλωΐμου,[tt] Νικηφόρον δὲ πατρίκιον τὸν Φωκᾶν καὶ δομέστικον μετὰ τῶν θεμάτων ἀπέστειλε

Symeonnak, az pedig tudtára adta Leon császárnak. A császár azonban az apacsászártól akadályoztatva, aki Musikosszal együtt érzett, mindezt úgy hallgatta, mint üres fecsegést. A bolgár feldühödve hadjáratot indít a rómaiak ellen. Tudomást szerezvén erről a császár, Krenites hadvezért fegyverekkel és a főváros sok elökelőségével a bolgárok ellen küldi. Makedoniában megütközvén, a bizánciak megfutamodnak, miután Krenites, az örmény Kurtikes és az összes többiek elestek. Symeon a Leon testőrcsapatában levő kazárok[13] közül az elfogottak orrát levágatta, és a fővárosba küldte őket a bizánciak szégyenére. Amint ezeket a császár meglátta, haragra lobbant, és elküldte a Sklerosnak [kemény] nevezett Niketast hadihajókkal a Duna folyóhoz, hogy adjon ajándékokat a türköknek, és késztesse őket harcra Symeon ellen.

Niketas elment, találkozott azok fejeivel, Árpáddal és Kusanesszal,[14] és miután megállapodtak egymással a támadást illetőleg, és kezeseket is kapott, visszajött a császárhoz. A császár meg viszont elküldte a tengeren át Eustathios patrikiost, a hajóhad drungariosát, szárazföldön pedig elküldte Nikephoros Phokas patrikiost és domestikost a tartományi hadakkal. És benyomul-

[s] *ἀπήγγελον* **F₁GT** : *ἀπήγγελλον* **L** : *ἀνήγγειλαν* Be² || [t] *ταῦτα om.* **F₂G** Be² || [u] *τῷ om.* **F₂GLT** Be² Ta || [v] *ἤκουσεν* Be² || [z] *ante Ῥωμαίων add. τῶν* Be² || [aa] *Κρηνήτην* **BLRS** Be¹ || [bb] *post πολλῶν add. τῶν* **LT** Ta || [cc] *post πόλεως add. κατὰ Συμεών* **ABHMRSTZ** Be¹ Mu Ta на Сумеона Sl¹ : *om.* **F₁F₂GL** Sl² Be² || [dd] *Μακεδονίᾳ* : *Ῥωμανίᾳ* Be² || [ee] *τε om.* **F₁F₂H** Be² || [ff] *Κρηνήτου* **BLS** Be¹ || [gg] *Κουρτήκη* Ta : *Κορτίκη* **F₂G** Be² : *Κουρτικίου* Be¹ || [hh] *ἐκκοπέντες* **HT** Ta : *ἐκκοπέντων* **L** : *κοπέντες* **ABF₁F₂GMRSZ** Be¹ Be² Mu || [ii] *ἐπιλεγόμενον* : *λεγόμενον* Be² || [jj] *Δανουβίῳ* : *τῷ Δανουβίῳ* Ta : *τῷ Δανοβίῳ* **T** : *τοῦ Δανουβίου* **F₂** Be² : *τοῦ Δανοβίῳ* **G** || [kk] *τοῖς Τούρκοις* : Вжгромь Sl² || [ll] *πρὸς om.* **ABMRSZ** Sl¹ Be¹ Mu || [mm] *κατὰ* : *μετὰ* **G** Be² || [nn] *ante ταῖς add. καὶ* **G** Be² || [oo] *αὐτῶν om.* **F₁F₂GHLT** Be² Ta || [pp] *Ἀρπάδῃ* **AHMSZ** : *Ἀρπάσῃ* **F₂** || [rr] *Κουσάνῃ* **ABF₁F₂GHLMRZ** Be² Mu Ta : *Κουσάνει* **T** Коусаноу Sl¹ Косаню Sl²: *Κουρσάνῃ* **S** Be¹ || [ss] *λαβὼν ὄψιδας* : *ὁμήρους λαβὼν* Be² || [tt] *τοῦ πλοΐμου* **F₂MSTZ** Ta : *τῶν πλοΐμων* **F₁ HL** Be²

[13] A császári testőrségben szolgáló kazárokról Konstantinos császár is megemlékezik, l. De cerimoniis 4.

[14] A magyar Anonymusnál szerepel egy Curzan nevű magyar vezér, s a két személyt azonosítani szokták egymással. A bizánci szöveghagyomány azonban a *Κουσάνης* alak mellett tanúskodik: l. Moravcsik Gy.: Árpád 894. évi vezértársának neve. MNy 27 (1931) 84—89. Györffy Gy.: Budapest Régiségei 16 (1955) 16. a két névalak közötti összefüggést az ómagyar *ss>rs* geminataelhasonulással magyarázza.

διὰ γῆς. Καὶ εἰσῆλθον[uu] μέχρι Βουλγαρίας.[vv] Ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν εἰρήνην ἀσπαζόμενος μετὰ τοῦτο ἀπέστειλε καὶ[zz] Κωνσταντινάκην[a] κοιαίστωρα[b] πρὸς Συμεὼν[c] τὰ περὶ εἰρήνης συμβουλεύοντα. Συμεὼν δὲ τὴν κατ' αὐτοῦ κίνησιν διά τε γῆς καὶ θαλάσσης ἰδὼν[d] ἐν φρουρᾷ κατακλείει τὸν κοιαίστωρα[e] ὡς ἐπὶ δόλῳ ἐλθόντα. Περάσαντες οὖν[f] οἱ Τοῦρκοι,[g] τοῦ Συμεὼν ἐπὶ τὸ στράτευμα Φωκᾶ ἀσχολουμένου, ᾐχμαλώτευσαν πᾶσαν τὴν Βουλγαρίαν. Ταῦτα μαθὼν Συμεὼν κινεῖται κατὰ τῶν[h] Τούρκων. Οἱ δὲ ἀντιπεράσαντες συμβάλλουσι πόλεμον μετὰ[i] Βουλγάρων, καὶ τρέπεται Συμεὼν μόλις διασωθεὶς ἐν τῇ Δίστρᾳ[j]. Οἱ δὲ Τοῦρκοι[k] ᾐτήσαντο τὸν[l] βασιλέα ἀποστεῖλαι καὶ ἀγοράσαι τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Βουλγάρων· ὃ δὴ πεποίηκεν ὁ βασιλεὺς τοὺς πολίτας ἀποστείλας ἐπαγοράσαι[m] αὐτούς.

Ὁ δὲ Συμεὼν δι'[n] Εὐσταθίου δρουγγαρίου ἐδεήθη τὰ[o] περὶ τῆς[p] εἰρήνης, πρὸς ἣν ὑπεῖξεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἀπέστειλε Λέοντα[r] τὸν Χοιροσφάκτην πρὸς τὸ γενέσθαι εἰρήνην. Ἐδέξατο δὲ[s] Νικηφόρος ὑποστρέψαι μετὰ τοῦ[t] λαοῦ καὶ ὁ δρουγγάριος[u] Εὐστάθιος ὁμοίως. Λέοντα δὲ[v] οὐδὲ λόγου ἠξίωσε Συμεών, ἀλλ' ἠσφαλίσατο ἐν[z] εἰρκτῇ. Ἐκστρατεύσας δὲ κατὰ τῶν Τούρκων, ἐκείνων ὀχύρωμα βοηθείας μὴ ἐχόντων παρὰ Ῥωμαίων, ἀλλ' ἀπρονοήτων[aa] ἐαθέν-

tak egészen Bulgáriáig. A császár azonban békét óhajtván, elküldte ezután Symeonhoz Konstantinakes quaestort is, hogy tanácskozzék a békekötésről. Symeon azonban látván a tengeren és szárazföldön ellene irányuló mozgolódást, tömlöcbe zárja a quaestort, mint olyat, aki ravaszságból jött. A türkök tehát átkeltek, és mialatt Symeon Phokas seregével volt elfoglalva, egész Bulgáriát leigázták. Amint ezt Symeon megtudta, a türkök ellen indul. Azok pedig átkelvén a túlsó partra, megütköznek a bolgárokkal, és Symeon megfutamodik, úgy, hogy alig tud épségben Distrába[15] eljutni. A türkök azt kérték a császártól, hogy küldjön ki és váltsa ki a bolgár foglyokat, amit a császár meg is tett, elküldvén a fővárosbelieket, hogy váltsák ki azokat.

Symeon Eustathios drungarios útján kérést intézett a békekötés ügyében, aminek a császár engedett, és elküldte Leon Choirosphaktest, hogy létrejöjjön a béke. Nikephoros parancsot kapott, hogy térjen vissza hadinépével, úgyszintén Eustathios drungarios is. Leont azonban szóra sem méltatta Symeon, hanem tömlöcbe záratta, a türkök ellen pedig hadjáratot indított, és minthogy azokat a rómaiak nem támogatták segítségükkel, hanem gondatlanul magukra

[uu] *εἰσῆλθον* **LT** Ta : *εἰσῆλθε(ν)* **ABHMRSZ** Be[1] Mu : *per comp.* **F**[1] : *ἦλθε(ν)* **F**[2]**G** Be[2] || [vv] *μέχρι Βουλγαρίας* **ABF**[2]**GHLMRTZ** Be[2] Mu Ta до бльгарьскоую землю Sl[1] : *μέχρι Βουλγάρων* **S** Be[1] въ Блъгары Sl[2] : *Μιχαὴλ Βούλγαρος* **F**[1] *(Βούλγαρος per comp.* **F**[1]*), sed super Μιχαὴλ scripsit μέχρι τῆς.* **F**[1] || [zz] *καὶ om.* **ABMRSZ** Sl[1] Sl[2] Be[1] Mu || [a] *Κωνσταντινιάκην* Be[1] || [b] *κοιαίστορα* **ALSZ** Ta *: κυαίστωρα* **R** Be[1] : *κουαίστωρα* Mu || [c] *Συμεῶνα* **GLT** Be[2] Ta || [d] *ἰδὼν* **F**[1]**F**[2]**GHLT** Be[2] Ta видѣвь Sl[2] : *μαθὼν* **ABMRSZ** Be[1] Mu оувѣдѣвь Sl[1] || [e] *κοιαίστορα* **ALMSTZ** Ta : *κυαίστωρα* Be[1] : *κουαίστωρα* Mu || [f] *οὖν* : *δὲ* **F**[2] Be[2] || [g] *Τούρκοι* **BF**[1]**F**[2]**HLST** : Вжгре Sl[2] || [h] *τῶν om.* **RS** Be[1] Mu || [i] *μετὰ* : *κατὰ* **HM** Be[1] || *post μετὰ add. τῶν* **T** Ta || [j] *Δήστρᾳ* **F**[2] : *Δρίστρᾳ* **H** : *Λίστρᾳ* **B** : Дръстрѣ Sl[2] || [k] *Τούρκοι* **BF**[1]**F**[2] **HLST** Тѫрци же иже и Вжгре Sl[2] || [l] *τὸν om.* Be[2] || [m] *ἐπαγοράσαι* : *ἐπὶ τὸ ἀγοράσαι* **H** : *τοῦ ἀγοράσαι* Be[2] : *ἀγορᾶσαι* **F**[2]**L** || [n] *διὰ* **LT** Ta || [o] *τὰ om.* **ABF**[1]**HLMRSTZ** Be[1] Ta || [p] *τῆς om.* Be[1] || [r] *ante Λέοντα add. τὸν* **G** Be[2] || [s] *δὲ om.* **F**[2]**G** Be[2] *post δὲ add. ὁ* Ta || [t] *τοῦ om.* **ABF**[1]**RS** Be[1] Mu || [u] *post δρουγγάριος add. τῆς βίγλης* **AB** *(βίγλας* **B**) **MRSZ** Be[1] Mu : *om.* **F**[1]**F**[2]**GHLT** Sl[1] Sl[2] Be[2] Ta || [v] *δὲ om.* **ABMRSZ** Be[1] Mu || [z] *ἐν om.* **ABMRSZ** Be[1] Mu || [aa] *ἀπρονοήτως* **S** Be[1] : *ἀπρονόητον* **F**[2]

[15] A bolgár város Drisztra, az antik Dorostolum.

των, πάντας κατέσφαξεν, αὐξήσας τὴν μεγαλαυχίαν[bb] αὐτοῦ. Καὶ ὑποστρέψας εὗρε Λέοντα ἐν τῇ Μουνδράγᾳ[cc] καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· «Οὐ ποιῶ εἰρήνην, ἐὰν[dd] μὴ πᾶσαν τὴν αἰχμαλωσίαν λάβω». Διωρίσατο οὖν ὁ βασιλεὺς ταύτην ἀποδοῦναι, καὶ ἦλθε μετὰ Λέοντος Θεόδωρος[ee] Βούλγαρος οἰκεῖος τοῦ Συμεὼν καὶ παρέλαβεν αὐτούς. (Be[1] 853_1 — 855_7, Be[2] 266_{18} — 269_4, Mu 771_7 — 774_5, Ta 186 — 188)

hagyattattak, valamennyit lemészárolta, amivel önhittségét még nagyobbra növelte. És visszatérvén Leont Mundragábanban[16] találta, s azt mondta neki: „Nem kötök békét, ha nem kapom vissza az összes foglyokat". A császár tehát elrendelte, hogy azokat adják vissza. Erre eljött Leonnal a bolgár Theodoros, Symeon belső embere, és átvette őket.

3.

Ἐγένετο δὲ ἐκστρατεία πρώτη τῶν Τούρκων[ff] κατὰ Ῥωμαίων ἰνδικτιῶνος ἑβδόμης[gg] Ἀπριλίῳ μηνί, οἳ καὶ καταδραμόντες μέχρι τῆς πόλεως ἐληΐσαντο πᾶσαν Θρᾳκῷαν ψυχήν. Ἀπεστάλη οὖν ὁ[hh] πατρίκιος Θεοφάνης ὁ πρωτοβεστιάριος καὶ παραδυναστεύων μετ' αὐτῶν ποιῆσαι ἀλλάγιον, ὃς καὶ θαυμασίως καὶ συνετῶς αὐτοὺς μετελθών, ὅσαπερ ἠβούλετο,[ii] κατεπράξατο[jj] πολλὰ παρ' αὐτῶν ἐπὶ[kk] τῇ φρονήσει καὶ εὐβουλίᾳ ἐπαινεθείς τε καὶ θαυμασθείς,[ll] ὅτε καὶ τὸ μεγαλόψυχον αὐτοῦ καὶ φιλάνθρωπον[mm] ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς ἐπεδείξατο μηδενὸς φεισάμενος[nn] χρήματος πρὸς τὴν τῶν[oo] αἰχμαλώτων ἀνάρρυσιν. (Be[1] 913_{16} — 914_5, Be[2] 322_{17} — 323_3, Mu 840_{19}—841_5, Ta 231)

Az indictio hetedik évében,[17] április havában történt a rómaiak ellen a türkök első hadjárata, akik is a fővárosig száguldván minden thrák lelket zsákmányul ejtettek. Elküldetett tehát Theophanes patrikios protovestiarios és paradynasteuon, hogy egyezséget kössön velük. Theophanes csodálatos módon és okosan járt el velük szemben; amit csak akart, keresztülvitte, és részükről okosságáért és leleményességéért sok dicséretben és csodálatban részesült, Romanos császár[18] pedig tanúságot tett nagylelkűségéről és emberszeretetéről is, amennyiben nem kímélt semmi pénzt a foglyok kiszabadításáért.

4.

Ἰνδικτιῶνος δὲ πρώτης[pp] Ἀπριλίῳ μηνὶ ἐπῆλθον πάλιν οἱ Τοῦρκοι[rr] μετὰ πλείστης δυνάμεως. Ὁ δὲ πατρίκιος Θεοφάνης ὁ

Az indictio első évében,[19] április havában nagy erővel ismét betörtek a türkök. Theophanes patrikios parakoimomenos ki-

[bb] *μεγαλαυχίαν* : *μεγαλοψυχίαν* G Be[2] : *μεγαλωψυχίαν* F_2 || [cc] *Μουνδράγᾳ* HLT Ta Мѫндрасѣ Sl[2] : *Μουνδάγρᾳ* ABMRSZ Mu : *Μουγδράγᾳ* G : *Μουλδάγρᾳ* Be[2] : *Μουδάγρᾳ* Be[1] : *Μουδράγῃ per comp.* F_1 : *Μουδρά* F_2 тьмници Sl[1] || [dd] *ἐὰν* : *εἰ* Ta || [ee] *Θεόδωρος om.* ABMRSZ Sl[1] Be[1] Mu || [ff] *Τουρκῶν* HM || [gg] *ἰνδικτιῶνος ζ' (ζης* H) H Be[1] Mu Ta : *per comp.* MSZ : *ἰνδικτιῶνι ἑβδόμῃ* Be[2] || [hh] *ὁ om.* MSZ || [ii] *ἐβούλετο* H || [jj] *ὃς καὶ — κατεπράξατο om.* Be[2] || [kk] *ἐπὶ* : *ἐν* MZ || [ll] *τε καὶ θαυμασθείς om.* Be[2] || [mm] *μεγαλόψυχον καὶ φιλάνθρωπον αὐτοῦ* Be[2] || [nn] *φειδόμενος* Ta || [oo] *τῶν om.* Be[2] || [pp] *ἰνδικτιῶνος δὲ (δὲ om.* Be[1]*) πρώτης (α'* Be[1]*)* Be[1] : *per comp.* MZ : *ἰνδικτιῶνι δὲ (δὲ om.* Be[2]*) πρώτῃ (α'* Mu*)* Be[2] Mu Ta : *ἀπριλλίῳ δὲ μηνὶ ἰνδικτιῶνος α*ης H Априлїа же мц҃а индикто а҃ Sl[2] || [rr] *Τούρκοι* H

[16] A mai Madara-val azonosított bolgár helység.

[17] A bizánciak datálásának egyik módja annak a megjelölése, hogy a kérdéses év a 15 éves ciklusnak (indictio) hányadik éve. — I. Romanos császár uralkodása alatt az említett 7. év 934-ben volt.

[18] I. Romanos Lakapenos császár, uralkodott 920—944.

[19] I. Romanos császár uralkodása alatt az említett 1. év 928-ban és 943-ban volt. Az újabb magyar betörésnek ez utóbbi évben kellett történnie.

παρακοιμώμενος ἐξελθὼν σπονδὰς εἰρηνικὰς ἐποίησε μετ' αὐτῶν ὁμήρους τῶν ἐμφανῶν ἀναλαβόμενος, ἐξ οὗ καὶ συνέβη ἐπὶ[ss] χρόνους[tt] πέντε[uu] τὴν εἰρήνην διαφυλαχθῆναι. (Be[1] 917$_{6-10}$, Be[2] 325$_{3-6}$, Mu 814$_{9-13}$, Ta 234)

menvén békeszerződést kötött velük, s előkelő kezeseket kapott. Ettől kezdve sikerült a békét öt éven át megőrizni.

B

1.

Ἦν δὲ ὁ[vv] αὐτὸς Βασίλειος γενόμενος[zz] μὲν Μακεδών, πόλεως δὲ Ἀδριανοῦ. Εἰκοστὸν δὲ καὶ πέμπτον χρόνον τῆς ἡλικίας ἄγων μετὰ τὴν τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Μακεδόνων ἀποκατάστασιν ὑπὸ τῶν Οὔννων[a] γεγονυίας προσεκολλήθη τῷ στρατηγῷ Μακεδονίας, ᾧ Τζάντζης ἐπώνυμον, τοῦ δουλεύειν αὐτῷ. (p. 5$_{16-19}$)

Ez a Basileios makedon származású volt, Adrianos városából. Huszonötödik életévében járván, a hunoktól[20] fogságba ejtett makedonok hazakerülése után elszegődött Makedonia katonai kormányzójának szolgálatába, akinek neve Tzantzes volt.

2.

Ἀγγελία δὲ κατέλαβεν, ὡς ὁ ἄρχων Συμεὼν Βουλγαρίας βούλεται κατὰ Ῥωμαίων στρατεύσασθαι πρόφασιν ἔχων τῆς μάχης ταύτην. Εὐνοῦχον εἶχε δοῦλον ὁ βασιλεοπάτωρ Ζαούτζας· Μουσικὸς ἦν ὄνομα τούτῳ. Οὗτος συνεφιλιώθη ἀνδράσιν ἐμπορικοῖς καὶ φιλοκερδέσι καὶ φιλοχρύσοις ἐξ Ἑλλάδος οὖσι, Σταυρακίῳ τε καὶ Κοσμᾷ, οἵτινες μεσιτείᾳ[b] τοῦ Μουσικοῦ κερδαίνειν βουλόμενοι τὴν μετὰ Βουλγάρων πραγματείαν ἐν τῇ πόλει ἐν Θεσσαλονίκῃ μετέστησαν κακῶς κομμερκεύοντες τοὺς Βουλγάρους. Τῶν δὲ Βουλγάρων ταῦτα τῷ Συμεὼν ἀναγγειλάντων, αὐτὸς δῆλα ταῦτα τῷ βασιλεῖ κατέστησε Λέοντι. Ὁ δὲ πάντα ὡς λῆρον ἐλογίζετο τῇ πρὸς τὸν Ζαούτζαν προσπαθείᾳ νικώμενος. Μανεὶς οὖν ὁ Συμεὼν ἦρε κατὰ Ῥωμαίων τὰ ὅπλα. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν Κρηνίτην ἐξαποστέλλει κατ' αὐτοῦ στρατηλάτην ὄντα λαῷ πολλῷ καὶ ἄρχουσι καθοπλίσας αὐτόν. Συμβολῆς δὲ γενομένης ἐν Μακεδονίᾳ ἡττῶνται Ῥωμαῖοι, καὶ

Híradás érkezett, hogy Bulgária fejedelme, Symeon hadjáratot akar indítani a rómaiak ellen, a harc ürügyéül ezt hozva fel. Zautzasnak, az apacsászárnak volt egy eunuch szolgája: Musikos volt ennek a neve. Ez összebarátkozott Hellasból való, nyereségre vágyó és pénzsóvár kereskedő férfiakkal, Staurakiosszal és Kosmasszal, akik nyerészkedni akarván, Musikos közvetítése révén a fővárosban a bolgárokkal folytatott kereskedést áthelyezték Thessalonikébe, és a bolgárokat a vámszedés tekintetében rossz elbánásban részesítették. Amikor a bolgárok ezt Symeonnak hírül vitték, az tudtára adta Leon császárnak, aki azonban Zautzasszal való együttérzésétől legyőzetve mindezt üres fecsegésnek vélte. Symeon feldühödve fegyvert fogott a rómaiak ellen. A császár ellene Krenitest, aki hadvezér volt, küldi ki, ellátva őt sok hadinéppel és tisztekkel. Makedoniában megütközvén a rómaiak vereséget szenvednek, magát Kre-

[ss] *ὁμήρους — συνέβη ἐπὶ om.* Be[2] || [tt]*χρόνους* HMZ Be[2] Ta : *χρόνοις* Be[1] Mu || [uu] *πέντε* : *ἱκανοὺς* H довωлна Sl[2] || [vv] *ὁ om.* W || [zz] *γενόμενος* W : *per comp.* BV : *γένος* ed. || [a] *Οὔννων* BV : *Οὖννων* W ed. : Соурѧнъ Sl[3], *sed* Оунѧнь *duo codices* || [b] *μεσιτείᾳ* CW : *μαντείᾳ* Y ed.

[20] A későbbi kivonatoló tévesen a „hunoknak" tulajdonítja a makedonok foglyul ejtését.

κατεσφάττεται[c] αὐτός τε ὁ Κρηνίτης καὶ ὁ[d] Ἀρμένιος Κουρτίκης[e] καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἐπεὶ δὲ καὶ Χαζάρους κατέσχεν[f] ὁ Συμεὼν τῶν ἐκ τῆς ἑταιρείας τοῦ βασιλέως Λέοντος, τὰς αὐτῶν ῥίνας ἀποτεμὼν εἰς αἰσχύνην Ῥωμαίων ἐν τῇ πόλει ἀπέστειλεν, οὓς ἰδὼν ὁ βασιλεὺς καὶ θυμοῦ πλησθεὶς Νικήταν τὸν ὀνομαζόμενον[g] Σκληρὸν ἐν τῷ Δανουβίῳ ποταμῷ μετὰ δρομώνων ἐξέπεμψε δοῦναι δῶρα τοῖς Τούρκοις[h], ὥστε τὸν Συμεὼν καταπολεμῆσαι. Ὁ δὲ τούτοις[i] συντυχὼν καὶ πείσας κατὰ Συμεὼν ὅπλα ἄρασθαι, ὁμήρους λαβὼν παρ' αὐτῶν ὡς βασιλέα ὑπέστρεψεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς διά τε γῆς καὶ θαλάσσης διέγνω Βουλγάρους πολεμεῖν καὶ διὰ μὲν θαλάσσης Εὐστάθιον δρουγγάριον ἀποστέλλει, διὰ γῆς δὲ τὸν πατρίκιον Νικηφόρον τὸν Φωκᾶν δομέστικον τῶν σχολῶν μετὰ τὴν τελευτὴν Ἀνδρέου γενόμενον, ὧν μέχρι Βουλγαρίας καταλαβόντων, ὁ βασιλεὺς τὸν κοιαίστωρα Κωνσταντινάκην πρὸς Συμεὼν ἐξαπέστειλεν ἔτι τὴν εἰρήνην στέργων καὶ βουλόμενος σπείσασθαι[j] πρὸς αὐτόν, ὃν Συμεὼν κατασχὼν ἐν φρουρᾷ κατακλείει δόλῳ πρὸς αὐτὸν ὑποπτεύσας παραγενέσθαι. Τοῦ Συμεὼν οὖν ἐπὶ τὸ στράτευμα Νικηφόρου ἀσχολουμένου, οἱ Τοῦρκοι[k] καταδραμόντες[l] πᾶσαν τὴν Βουλγαρικὴν ἐληΐσαντο γῆν, ὃ Συμεὼν ἐκμαθὼν κατὰ τῶν Τούρκων[m] ἐτράπετο. Οἱ δὲ ἀντιπεράσαντες πόλεμον πρὸς Βουλγάρους συμβάλλουσι καὶ νικῶσι τούτους κατὰ κράτος, ὡς μόλις τὸν Συμεὼν ἐν τῇ Δίστρᾳ[n] περισωθῆναι. Ἠτήσαντο οὖν οἱ Τοῦρκοι[o] τὸν βασιλέα τοὺς αἰχμαλώτους Βουλγάρους ὠνήσασθαι, ὃ δὴ καὶ πεποίηκε τοὺς πολίτας ἐξαποστείλας εἰς τὴν τούτων ἐξώνησιν. Ὁ δὲ Συμεὼν δι' Εὐσταθίου δρουγγαρίου τὸν βασιλέα περὶ τῆς εἰρήνης ἱκέτευσε[p], πρὸς ἣν ὑπεῖξεν ὁ βασιλεὺς καὶ τὸν Χοιροσφάκτην Λέοντα πρὸς τὸ ταύτην ποιήσασθαι ἐξαπέστειλεν. Ὁ δὲ δομέστικος Νικηφόρος καὶ ὁ δρουγγά-

nitest is, az örmény Kurtikest és sok mást is levágtak. Minthogy Symeon kazárokat is elfogott Leon császár testőrcsapatából, ezek orrát levágatta, és a rómaiak szégyenére a fővárosba küldte. Amint ezeket a császár meglátta, megtelt haraggal, és a Sklerosnak [kemény] nevezett Niketast hadihajókkal a Duna folyóhoz küldi, hogy adjon ajándékokat a türköknek, hogy Symeont leverjék. Niketas elment, találkozott velük, és miután rábírta őket, hogy Symeon ellen fegyvert fogjanak, és kezeseket is kapott tőlük, visszatért a császárhoz. A császár elhatározta, hogy a bolgárok ellen szárazon és vízen felveszi a harcot, és a tengeren elküldi Eustathios drungariost, a szárazföldön pedig Nikephoros Phokas patrikiost, aki Andreas halála után domestikos ton scholon lett. Miután ezek eljutottak Bulgáriáig, a császár kiküldte Symeonhoz Konstantinakes quaestort, mert még békét óhajtott és meg akart vele egyezni. Symeon azonban elfogja és tömlöcbe zárja, azt gyanítva, hogy cselből jött hozzá. Mialatt Symeon Nikephoros seregével volt elfoglalva, a türkök az egész bolgár földet végigszáguldották és kifosztották. Mikor erről Symeon értesült, a türkök ellen fordult. Azok pedig átkelvén a túlsó partra megütköznek a bolgárokkal, és teljesen tönkreverik őket, úgy, hogy Symeon alig tud épségben eljutni Distrába. A türkök azt kérték a császártól, hogy vásárolja meg a bolgár foglyokat, amit az meg is tett, kiküldvén a fővárosbelieket ezek megvásárlása céljából. Symeon Eustathios drungarios révén békéért könyörgött a császárhoz, aminek a császár engedett, és kiküldte Leon Choirosphaktest, hogy ezt elintézze. Nikephoros domestikos és Eustathios drunga-

[c] *κατασφάττεται* **COW** : *κατασφάττονται* **V** ed. || [d] *ὁ* **COVW** : *om.* ed. || [e] *Κουρτίκιος* **C** || [f] *κατέσχεν* : *εἶχε(ν)* **CO** || [g] *ὀνομαζόμενον* **COVW** : *ἐπιλεγόμενον* ed. || [h] *Τούρκοις* : Оугромъ Sl[3] || [i] *τούτοις* : съ Оугры Sl[3] || [j] *σπείσασθαι* **CVW** : *πείσασθαι* **O** ed. || [k] *Τοῦρκοι* : Оугри Sl[3] || [l] *οἱ Τοῦρκοι καταδραμόντες* **CO** *(καταλαβόντες* **O***)* **W** : *om.* **V** ed. || [m] *Τούρκων* : Оугры Sl[3] || [n] *Δρίστρᾳ* **CO** Дерестръ Sl[3] || [o] *Τοῦρκοι* : Оугри Sl[3] || [p] *ἱκέτευε(ν)* **CO**

ριος Εὐστάθιος ὑποστρέψαι μετὰ τοῦ λαοῦ ἐκελεύσθησαν. Λέοντα δὲ οὐδὲ λόγου ἠξίωσεν ὁ Συμεών, ἀλλ' ἐν εἰρκτῇ ἠσφαλίσατο.[r] Ἐκστρατεύσας δὲ κατὰ τῶν Τούρκων[s] πάντας κατέσφαξε μὴ δυνηθέντας δέξασθαι παρὰ Ῥωμαίων βοήθειαν. Ὑποστρέψας δὲ καὶ[t] ἐπὶ τῇ νίκῃ γαυριῶν πρὸς τὸν Λέοντα ἔφη· «Εἰ μὴ πρότερον πᾶσαν τὴν αἰχμαλωσίαν Βουλγάρων λάβω, εἰρήνην οὐ ποιῶ». Ἐπένευσεν οὖν ὁ βασιλεὺς ταύτην ἀποδοῦναι. Ἦλθεν οὖν μετὰ Λέοντος ὁ Βούλγαρος Θεόδωρος οἰκεῖος ὢν τῷ Συμεὼν καὶ παρέλαβεν αὐτούς. (pp. 27_6 — 28_{11})

rios meg parancsot kapott, hogy hadinépével térjen vissza. Leont Symeon szóra sem méltatta, hanem tömlöcbe záratta, a türkök ellen pedig hadjáratot indított, és minthogy azok nem kaphattak segítséget a rómaiaktól, valamennyit lemészárolta. Visszatérte után a győzelmen felfuvalkodva azt mondta Leonnak: „Ha előbb vissza nem kapom az összes foglyokat, nem kötök békét." A császár tehát hozzájárult, hogy visszaadják azokat. Így hát eljött Leonnal a bolgár Theodoros, Symeon belső embere, és átvette őket.

3.

Τὰ κύκλῳ οὖν ἔθνη τὴν τοῦ Συμεὼν μαθόντα τελευτήν, οἵ τε Χρωβάτοι, Τοῦρκοι[u] καὶ οἱ λοιποί, ἐκστρατεύειν κατὰ Βουλγάρων ἐβουλεύοντο. Λιμοῦ δὲ μεγίστου σὺν ἀκρίδι τὸ Βουλγαρικὸν ἔθνος ἰσχυρῶς ἐκπιέζοντος, ἐδεδίεσαν μὲν καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἔφοδον ἐθνῶν, ἐδεδίεσαν δὲ πλέον τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐπέλευσιν. (p. 55_{12-16})

A környező népek, a horvátok, a türkök[21] és a többiek, megtudván Symeon halálát, azt tervezték, hogy a bolgárok ellen hadjáratot indítanak. Minthogy a bolgár népet egy sáskajárással együttjáró igen nagy éhínség szörnyen szorongatta, féltek más népek támadásától, még jobban féltek a rómaiak betörésétől.

4.

Ἐγένετο δὲ ἐκστρατεία πρώτη τῶν Γούρκων[v] κατὰ Ῥωμαίων ἰνδικτιῶνος ἑβδόμης Ἀπριλίῳ μηνί, οἳ καὶ καταδραμόντες μέχρι τῆς πόλεως ἐληΐσαντο πᾶσαν Θρᾳκῷαν χώραν.[z] Ἀπεστάλη οὖν ὁ πατρίκιος Θεοφάνης ὁ πρωτοβεστιάριος καὶ παραδυναστεύων μετ' αὐτῶν ποιῆσαι ἀλλάγιον, ὃς καὶ θαυμασίως καὶ συνετῶς αὐτοὺς[aa] μετελθών, ὅσαπερ ἐβούλετο, κατεπράξατο πολλὰ παρ' αὐτῶν ἐπὶ[bb] τῇ φρονήσει καὶ εὐβουλίᾳ ἐπαινεθείς τε καὶ θαυμασθείς, ὅτε καὶ τὸ μεγαλόψυχον αὐτοῦ καὶ φιλάνθρωπον ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς ἐπεδείξατο μηδενὸς φεισάμενος χρήματος πρὸς τὴν τῶν αἰχμαλώτων ἀνάρρυσιν. (p. 60_{13-21})

Az indictio hetedik évében, április havában történt a rómaiak ellen a türkök első hadjárata, akik a fővárosig száguldván, az egész thrák vidéket végigzsákmányolták. Elküldetett tehát Theophanes patrikios protovestiarios és paradynasteuon, hogy egyezséget kössön velük. Theophanes csodálatos módon és okosan járt el velük szemben; amit csak akart, keresztülvitte, és részükről okosságáért és leleményességéért sok dicséretben és csodálatban részesült, Romanos császár pedig tanúságot tett nagylelkűségéről és emberszeretetéről is, amennyiben nem kímélt semmi pénzt a foglyok kiszabadításáért.

[r] *ἐσφαλίσατο* **O** || [s] *Τούρκων* : Оугры Sl[3] || [t] *ὑποστρέψας δὲ καὶ* : *Συμεὼν δὲ* **C** || [u] *Τοῦρκοι* : Оугри Sl[3] || [v] *Τούρκων* : Оугръскаа Sl[3] || [z] *χώραν* **V** ed. страноу Sl[3] : *γῆν* **C** || [aa] *αὐτοὺς* **CV** : *αὐτοῖς* ed. || [bb] *ἐπὶ* **C** *(ἐπ' C)* **V** : *ἐν* ed.

[21] Az itt közölt tudósítás (B 3) olvasható Georgios barát folytatásának A variánsában is (l. Be[1] 904_{8-12}, Be[2] 315_{22}—316_3, Mu 830_{17}—831_1, Ta 224_{10-14}), de a *Τοῦρκοι* (magyarok) említése nélkül (*οἵ τε Χρωβάτοι καὶ οἱ λοιποί*).

Ἰνδικτιῶνι δὲ πρώτῃ Ἀπριλίῳ μηνὶ ἐπῆλθον πάλιν οἱ Τοῦρκοι[cc] *μετὰ πλείστης δυνάμεως. Ὁ δὲ πατρίκιος Θεοφάνης ὁ παρακοιμώμενος ἐξελθὼν σπονδὰς εἰρηνικὰς ἐποίησε μετ' αὐτῶν ὁμήρους τῶν ἐμφανῶν*[dd] *ἀναλαβόμενος, ἐξ οὗ καὶ συνέβη ἐπὶ χρόνους πέντε τὴν εἰρήνην διαφυλαχθῆναι.* (p. 62_{5-8})

Az indictio első évében, április havában nagy erővel ismét betörtek a türkök. Theophanes patrikios parakoimomenos elmenvén békeszerződést kötött velük, s előkelő kezeseket kapott. Ettől kezdve sikerült a békét öt éven át megőrizni.

IX. THEOPHANES FOLYTATÁSA — THEOPHANES CONTINUATUS

Theophanes 813-ig terjedő világkrónikájának is akadtak folytatói, akiknek munkája *Χρονογραφία* címen, a császárok uralkodása szerint tagolva, hat könyvben a 813-tól 961-ig terjedő időt öleli fel. Minthogy azonban a szöveg a vatikáni kéziratban hirtelen megszakad, a munka befejező része, amely talán 963-ig terjedt, hiányzik. A teljes címfelirat szerint a mű Konstantinos Porphyrogennetos császár rendeletére készült, aki az ötödik könyv anyagát, amely nagyatyjának, I. Basileios császárnak a történetét tárgyalja, összegyűjtötte és az „írónak" rendelkezésére bocsátotta. Az előszó szerint forrásul régebbi feljegyzések és szóbeli hagyományok szolgáltak. A hatodik könyv 886-tól 948-ig terjedő részének fő forrása a Georgius Continuatus (Georgios barát folytatása) néven ismert mű átdolgozása (B redakció) volt, amelyet a szerző legtöbbször szóról szóra írt ki, s csak itt-ott bővítette. Minthogy pedig ez a munka 963 táján keletkezett, a Theophanes Continuatus VI. könyve sem lehet korábbi, amit egyébként bizonyít az is, hogy benne Nikephoros Phokas császárról (963—969) többször történik említés. Nyilvánvaló tehát, hogy a Konstantinos irányítása és terve alapján és az ő közreműködésével készült első öt könyvet Nikephoros Phokas idején egy ismeretlen szerző folytatta, azaz egy új könyvvel egészítette ki, s az egészet kiadta. A kutatások nagyon valószínűvé tették, hogy a VI. könyv szerzője s a munka kiadója Theodoros Daphnopates volt, aki II. Romanos császár uralkodása alatt (959—963) magas tisztségeket viselt, s irodalmi téren is tevékenykedett. Egyesek az első négy könyv szerzőségét is neki tulajdonítják. Ennek azonban ellene szól az, hogy a VI. könyv és a megelőző könyvek felfogása és jellege erősen eltér egymástól.

Kiadás: Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, ex recogn. I. BEKKERI (CB). Bonnae 1838. 1—484.

Kézirat: *V = Vaticanus gr. 167 (s. XI.).

Irodalom: F. HIRSCH: Byzantinische Studien. Leipzig 1876. 175—302. — KRUMBACHER 347—349. — E. W. BROOKS: On the date of the first four books of the Continuator of Theophanes. BZ 10 (1901) 416—417. — SP. LAMPROS: *Ζητήσεις περὶ τῆς χρονογραφίας Θεοδώρου τοῦ Δαφνοπάτου. Νέος Ἑλληνομνήμων* 1 (1904) 186—190. — M. SJUZJUMOV: Объ историческомъ трудѣ Ѳеодора Дафнопата. Византійское Обозрѣніе 2 (1916) 295—302. — FEHÉR G.: Megjegyzések a Theophanes Continuatus néven ismert történeti mű keletkezéséhez. EPhK 41 (1917) 27—37, 288—296. — N. IORGA: Médaillons d'histoire littéraire byzantine 9. Les Continuateurs de Théophane.

[cc] *Τοῦρκοι* : Оугри Sl[3] || [dd] *ἐμφανῶν* : *εὐγενῶν* C

Byz 2 (1925) 253—260. — S. Šestakov: К вопросу об авторе Продолжения Феофана. Deuxième Congrès International des Études Byzantines. Belgrade 1927. Compte-rendu, Belgrade 1929. 35—45. — K. Kumaniecki: Notes critiques sur le texte de Théophane continué. Byz 7 (1932) 235—237. — MTBF 167—169. — H. G. Nickles: The Continuatio Theophanis. Transactions and Proceedings of the American Philological Association 68 (1937) 221—227. — R. J. H. Jenkins: Constantine VII's portrait of Michael III. Académie Royale de Belgique. Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques. 5. S. 34 (1948) 71—77. — R. J. H. Jenkins: The classical background of the Scriptores post Theophanem. Dumbarton Oaks Papers 8 (1954) 11—30. — BT I. 540—544. — F. Barišić: Génésius et le Continuateur de Théophane. Byz 28 (1958) 119—133. — F. Barišić: Les sources de Génésios et du Continuateur de Théophane pour l'histoire du règne de Michael II (820—829). Byz 31 (1961) 257—271. — A. P. Každan: Из истории византийской хронографии X в. 1. О составе такназ. Хроники Продолжителя Феофана. BB 19 (1961) 76—96. — A. P. Každan: Из истории византийской хронографии X в. 3. „Книга Царей" и Жизнеописание Василия. BB 21 (1962) 95—117. — FGHB V. 107—139. — ВИИНJ II. 79—80, III. 11—12.

1.[1]

Ἀγγελία δὲ κατέλαβεν, ὡς ὁ ἄρχων Συμεὼν Βουλγαρίας βούλεται κατὰ Ῥωμαίων ἐκστρατεύσασθαι πρόφασιν ἔχων τῆς μάχης ταύτην. Εὐνοῦχον εἶχε δοῦλον ὁ βασιλεοπάτωρ Ζαούτζας· Μουσικὸς ἦν ὄνομα τούτῳ. Οὗτος συνεφιλιώθη ἀνδράσιν ἐμπορικοῖς καὶ φιλοκερδέσι καὶ φιλοχρύσοις ἐξ Ἑλλάδος οὖσι[a]*, Σταυρακίῳ τε καὶ Κοσμᾷ, οἵτινες μεσιτείᾳ τοῦ Μουσικοῦ κερδαίνειν βουλόμενοι τὴν μετὰ Βουλγάρων πραγματείαν ἐν τῇ πόλει ἐν Θεσσαλονίκῃ μετέστησαν κακῶς κομμερκεύοντες*[b] *τοὺς Βουλγάρους. Τῶν δὲ Βουλγάρων ταῦτα τῷ Συμεὼν ἀναγγειλάντων, αὐτὸς δῆλα ταῦτα τῷ βασιλεῖ κατέστησε*[c] *Λέοντι. Ὁ δὲ πάντα ὡς λῆρον ἐλογίζετο τῇ πρὸς Ζαούτζαν προσπαθείᾳ νικώμενος. Μανεὶς οὖν ὁ Συμεὼν ἦρε κατὰ Ῥωμαίων τὰ ὅπλα. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν Κρηνίτην ἐξαποστέλλει*[d] *κατ' αὐτοῦ στρατηλάτην ὄντα λαῷ πολλῷ καὶ ἄρχουσι καθοπλίσας αὐτόν. Συμβολῆς δὲ ἐν Μακεδονίᾳ γενομένης, ἡττῶνται Ῥωμαῖοι, καὶ κατασφάττεται αὐτός τε ὁ Κρηνίτης καὶ ὁ Ἀρμένιος Κουρτίκης καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἐπεὶ δὲ καὶ Χαζάρους κατέσχεν ὁ Συμεὼν τῶν ἐκ τῆς ἑταιρείας τοῦ βασιλέως Λέοντος, τὰς αὐτῶν ῥίνας ἀποτεμὼν εἰς αἰσχύνην Ῥωμαίων*[e] *ἐν τῇ πόλει ἀπέστειλεν, οὓς*

Híradás érkezett, hogy Bulgária fejedelme, Symeon hadjáratot akar indítani a rómaiak ellen, a harc ürügyéül ezt hozva fel. Zautzasnak, az apacsászárnak volt egy eunuch szolgája: Musikos volt ennek a neve. Ez összebarátkozott Hellasból való nyereségre vágyó és pénzsóvár kereskedő férfiakkal, Staurakiosszal és Kosmasszal, akik nyerészkedni akarván, Musikos közvetítése révén a fővárosban a bolgárokkal folytatott kereskedést áthelyezték Thessalonikébe, és a bolgárokkal a vámszedést illetően rútul jártak el. Amikor a bolgárok ezt Symeonnak hírül adták, ez tudatta a dolgot Leon császárral, aki azonban Zautzassal való együttérzésétől legyőzetve mindezt üres fecsegésnek vélte. Symeon feldühödve fegyvert fogott a rómaiak ellen. A császár ellene Krenitest, aki hadvezér volt, küldi ki ellátva sok hadinéppel és tisztekkel. Makedoniában megütközvén a rómaiak vereséget szenvednek, magát Krenitest is, az örmény Kurtikest és sok mást is levágtak. Minthogy Symeon kazárokat is elfogott Leon császár testőrcsapatából, ezek orrát levágatta, és a rómaiak szégyenére a fővárosba küldte. Amint ezeket a

[a] οὖσι ed. : οὔσης V || [b] *κομερκεύοντες in marg.* V : *κουμερκεύοντες* V ed. || [c] *κατέστησε in marg. corr.* V ed. : *κατέστειλεν* V || [d] ἐξαποστέλλει V : *ἀποστέλλει* ed. || [e] *ante Ῥωμαίων add. τῶν* ed. : *om.* V

[1] Vö. Georgios barát folytatása A 2. (58—61. l.), ill. B 2. (62—64. l.).

ἰδὼν ὁ βασιλεὺς καὶ θυμοῦ πλησθεὶς Νικήταν τὸν ὀνομαζόμενον Σκληρὸν ἐν τῷ Δανουβίῳ ποταμῷ μετὰ δρομώνων ἐξαπέστειλεν δοῦναι δῶρα τοῖς Τούρκοις, ὥστε τὸν Συμεὼν καταπολεμῆσαι. Ὁ δὲ τούτοις συντυχὼν καὶ πείσας κατὰ Συμεὼν ὅπλα ἄρασθαι, ὁμήρους λαβὼν παρ' αὐτῶν πρὸς βασιλέα ὑπέστρεψεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς διά τε γῆς καὶ θαλάττης διέγνω Βουλγάρους[f] πολεμεῖν καὶ διὰ μὲν θαλάσσης Εὐστάθιον δρουγγάριον ἀποστέλλει, διὰ γῆς δὲ τὸν[g] πατρίκιον Νικηφόρον τὸν Φωκᾶν δομέστικον τῶν σχολῶν μετὰ τὴν τελευτὴν Ἀνδρέου γενόμενον, ὧν μέχρι Βουλγαρίας καταλαβόντων, ὁ βασιλεὺς τὸν κοιαίστωρα[h] Κωνσταντινάκιν πρὸς Συμεὼν ἐξαπέστειλεν ἔτι τὴν εἰρήνην στέργων καὶ βουλόμενος σπείσασθαι πρὸς αὐτόν, ὃν Συμεὼν κατασχὼν ἐν φρουρᾷ κατακλείει δόλῳ πρὸς αὐτὸν ὑποπτεύσας παραγενέσθαι. Τοῦ Συμεὼν οὖν ἐπὶ τὸ στράτευμα Νικηφόρου ἀσχολουμένου, οἱ Τοῦρκοι καταδραμόντες πᾶσαν τὴν Βουλγαρικὴν ἐληΐσαντο γῆν, ὃ Συμεὼν ἐκμαθὼν κατὰ τῶν Τούρκων ἐτράπετο. Οἱ δὲ ἀντιπεράσαντες πόλεμον πρὸς Βουλγάρους συμβάλλουσι καὶ νικῶσι τούτους κατὰ κράτος, ὡς μόλις τὸν Συμεὼν ἐν τῇ Δίστρᾳ περισωθῆναι. Ἠτήσαντο οὖν οἱ Τοῦρκοι τὸν βασιλέα τοὺς αἰχμαλώτους Βουλγάρους[i] ὠνήσασθαι, ὃ δὴ καὶ πεποίηκε τοὺς πολίτας ἐξαποστείλας εἰς τὴν τούτων ἐξώνησιν.[j] Ὁ δὲ Συμεὼν δι' Εὐσταθίου δρουγγαρίου τὸν βασιλέα περὶ τῆς εἰρήνης ἱκέτευεν, πρὸς ἣν ὑπεῖξεν ὁ βασιλεὺς καὶ τὸν Χοιροσφάκτην Λέοντα πρὸς τὸ ταύτην ποιήσασθαι ἐξαπέστειλεν. Ὁ δὲ δομέστικος Νικηφόρος καὶ ὁ δρουγγάριος Εὐστάθιος ὑποστρέψαι μετὰ τοῦ λαοῦ ἐκελεύσθησαν. Λέοντα δὲ τὸν Χοιροσφάκτην οὐδὲ λόγου ἠξίωσεν ὁ Συμεών, ἀλλ' ἐν εἰρκτῇ ἠσφαλίσατο.[k] Ἐκστρατεύσας δὲ κατὰ τῶν Τούρκων πάντας κατέσφαξε μὴ δυνηθέντας δέξασθαι παρὰ Ῥωμαίων βοήθειαν.[l] Ὑποστρέψας δὲ ἐπὶ τῇ νίκῃ γαυριῶν πρὸς τὸν

császár meglátta, eltelt haraggal, és a Sklerosnak [kemény] nevezett Niketast hadihajókkal a Duna folyóhoz küldi, hogy adjon ajándékokat a türköknek, hogy Symeont leverjék. Niketas ott találkozott velük, és miután rábírta őket, hogy Symeon ellen fegyvert fogjanak, és kezeseket is kapott tőlük, visszatért a császárhoz. A császár elhatározta, hogy a bolgárok ellen szárazon és vízen felveszi a harcot, és a tengeren elküldi Eustathios drungariost, a szárazföldön pedig Nikephoros Phokas patrikiost, aki Andreas halála után domestikos ton scholon lett. Miután ezek eljutottak Bulgáriáig, a császár kiküldte Symeonhoz Konstantinakes quaestort, mert még békét óhajtott, és meg akart vele egyezni. Symeon azonban elfogja és őrizet alatt tartja, azt gyanítva, hogy cselből jött hozzá. Mialatt Symeon Nikephoros seregével volt elfoglalva, a türkök az egész bolgár földet végigszáguldották és kifosztották. Mikor erről Symeon értesült, a türkök ellen fordult. Azok pedig átkelvén a túlsó partra megütköznek a bolgárokkal, és teljesen tönkreverik őket, úgyhogy Symeon alig tud épségben eljutni Distrába. A türkök azt kérték a császártól, hogy vásárolja meg a bolgár foglyokat, amit az meg is tett, kiküldvén a fővárosbelieket ezek megvásárlása céljából. Symeon Eustathios drungarios útján a császárhoz békéért könyörgött, aminek a császár engedett, és kiküldte Leon Choirosphaktest, hogy ezt elintézze. Nikephoros domestikos és Eustathios drungarios parancsot kapott, hogy hadinépével térjen vissza. Leont Symeon szóra sem méltatta, hanem tömlöcbe záratta, a türkök ellen pedig hadjáratot indított, és minthogy azok nem kaphattak segítséget a rómaiaktól, valamennyit lemészárolta. Visszatérte után a győzelmen felfuvalkodva,

[f] *ante Βουλγάρους add.* τοὺς ed. : *om.* V || [g] τὸν V : *om.* ed. || [h] *κοιαίστωρα* V : *κυαίστωρα* ed. || [i] *αἰχμαλώτους Βουλγάρους corr.* Moravcsik : *αἰχμαλώτων Βουλγάρους* V : *Βουλγάρων αἰχμαλώτους* ed. || [j] ἐξώνησιν ed. : ἐξώνησας V || [k] ἠσφαλίσατο V : ἐστραγγαλίσατο ed. || [l] δέξασθαι παρὰ Ῥωμαίων βοήθειαν *corr.* Moravcsik : *δέξασθαι παρὰ Ῥωμαίοις βοήθειαν* V : παρὰ Ῥωμαίοις βοήθειαν δέξασθαι ed.

Λέοντα ἔφη· «Εἰ μὴ πρότερον πᾶσαν τὴν αἰχμαλωσίαν Βουλγάρων λάβω, εἰρήνην οὐ ποιῶ». Ἐπένευσεν οὖν ὁ βασιλεὺς ταύτην ἀποδοῦναι. Ἦλθεν οὖν μετὰ Λέοντος ὁ Βούλγαρος Θεόδωρος οἰκεῖος ὢν τῷ Συμεὼν καὶ παρέλαβεν αὐτούς. (pp. 357_{12}—359_{16})

büszkélkedve azt mondta Leonnak: „Ha előbb vissza nem kapom az összes foglyokat, nem kötök békét." A császár hozzájárult, hogy visszaadják azokat. Így hát eljött Leonnal a bolgár Theodoros, Symeon belső embere, és átvette őket.

2.[2]

Τὰ κύκλῳ οὖν ἔθνη τὴν[m] τοῦ Συμεὼν μαθόντα τελευτήν, οἵ τε Χρωβάτοι, Τοῦρκοι[n] καὶ οἱ λοιποί, ἐκστρατεύειν κατὰ Βουλγάρων ἐβουλεύοντο. Λιμοῦ δὲ μεγίστου σὺν ἀκρίδι τὸ Βουλγαρικὸν ἔθνος ἰσχυρῶς ἐκπιέζοντος, ἐδεδίεσαν μὲν καὶ τὴν[o] τῶν ἄλλων ἔφοδον ἐθνῶν,[p] ἐδεδίεσαν δὲ πλέον τὴν[r] τῶν Ῥωμαίων ἐπέλευσιν. (p. 412_{9-14})

A környező népek, a horvátok, türkök és a többiek, megtudván Symeon halálát, a bolgárok ellen hadjáratot készültek indítani. Minthogy egy sáskajárással együttjáró igen nagy éhínség szörnyen szorongatta a bolgár népet, féltek más népek támadásától, de még jobban féltek a rómaiak betörésétől.

3.[3]

Ἐγένετο δὲ ἐκστρατεία πρώτη τῶν Τούρκων κατὰ Ῥωμαίων ἰνδικτιῶνος ἑβδόμης[s] Ἀπριλίῳ μηνί, οἳ καὶ καταδραμόντες μέχρι τῆς πόλεως ἐληΐσαντο πᾶσαν Θρᾳκῶαν ψυχήν. Ἀπεστάλη οὖν ὁ πατρίκιος Θεοφάνης ὁ πρωτοβεστιάριος καὶ παραδυναστεύων ποιῆσαι ἀλλάγιον, ὃς καὶ[t] θαυμασίως καὶ συνετῶς αὐτοὺς[u] μετελθών, ὅσαπερ ἐβούλετο, κατεπράξατο, πολλὰ παρ' αὐτῶν ἐπὶ[v] τῇ φρονήσει καὶ εὐβουλίᾳ ἐπαινεθείς τε καὶ θαυμασθείς, ὅτε καὶ τὸ μεγαλόψυχον αὐτοῦ καὶ φιλάνθρωπον ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς ἐπεδείξατο μηδενὸς φεισάμενος χρήματος πρὸς τὴν τῶν αἰχμαλώτων ἀνάρρυσιν. (pp. 422_{20} — 423_{7})

Az indictio hetedik évében, április havában történt a rómaiak ellen a türkök első hadjárata, akik a fővárosig száguldván, minden thrák lelket zsákmányukká tettek. Elküldetett tehát Theophanes patrikios protovestiarios és paradynasteuon, hogy egyezséget kössön. Theophanes csodálatos módon és okosan járt el velük szemben; amit csak akart, keresztülvitte, és részükről okosságáért és leleményességéért sok dicséretben és csodálatban részesült, Romanos császár pedig tanúságot tett nagylelkűségéről és emberszeretetéről is, amennyiben nem kímélt semmi pénzt a foglyok kiszabadításáért.

4.[4]

Ἰνδικτιῶνος πρώτης[z] Ἀπριλίῳ μηνὶ ἐπῆλθον πάλιν οἱ Τοῦρκοι μετὰ πλείστης δυνάμεως. Ὁ δὲ πατρίκιος Θεοφάνης ὁ παρακοιμώμενος ἐξελθὼν σπονδὰς εἰρηνικὰς ἐποίησε μετ' αὐτῶν ὁμήρους[aa] τῶν[bb]

Az indictio első évében, április havában nagy erővel ismét betörtek a türkök. Theophanes patrikios parakoimomenos elmenvén békeszerződést kötött velük, s elő-

[m] *τὴν* V : *om.* ed. || [n] *ante Τοῦρκοι add. οἱ* ed. : *om.* V || [o] *τὴν* V : *om.* ed. || [p] *ἔφοδον ἐθνῶν* V : *ἐθνῶν ἔφοδον* ed. || [r] *ante τὴν add. καὶ* ed. : *om.* V || [s] *ἰνδικτιῶνος ἑβδόμης* ed. : *per comp.* V || [t] *καὶ* V : *om.* ed. || [u] *αὐτοὺς corr.* Moravcsik : *αὐτοῖς* V ed. || [v] *ἐπὶ* V : *ἐν* ed. || [z] *ἰνδικτιῶνος πρώτης* ed. : *per comp.* V || [aa] *ὁμήρους corr.* Moravcsik : *ὁμύρ (?)* V : *ὁμήρων* ed. || [bb] *τῶν* V : *om.* ed.

[2] Vö. Georgios barát folytatása B 3. (64. l.).

[3] Vö. Georgios barát folytatása A 3. (61. l.), ill. B 4. (64. l.).

[4] Vö. Georgios barát folytatása A 4. (61—62. l.) ill. B 5. (65. l.).

ἐμφανῶν ἀναλαβόμενος, ἐξ οὗ καὶ[cc] συνέβη ἐπὶ χρόνους πέντε τὴν εἰρήνην διαφυλαχθῆναι. (pp. 430_{22} — 431_{3})

kelő kezeseket kapott. Ettől kezdve sikerült a békét öt éven át megőrizni.

5.

Τῶν δὲ Τούρκων[dd] ἐκστρατείας ποιησάντων κατὰ Ῥωμαίων καὶ καταδραμόντων μέχρι τῆς πόλεως ἐν[ee] τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου πάσχα καὶ ληϊσαμένων πᾶσαν Θρακῴαν ψυχὴν καὶ πραΐδαν πολλὴν λαβόντων[ff] ὁ βασιλεὺς εὐθὺς τὸν πατρίκιον καὶ δομέστικον τῶν ἐξκουβίτων Πόθον τὸν Ἀργυρὸν μετὰ τοῦ τάγματος αὐτοῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Βουκελαρίων καὶ τοῦ Ὀψικίου καὶ τοῦ Θρακήση κατὰ πόδας αὐτῶν περάσας ἐξαπέστειλεν· οἳ τῇ εὐπροσδέκτῳ πρὸς Θεὸν εὐχῇ τοῦ πορφυρογεννήτου νυκτὸς ἐπιπεσόντες κατέσφαξαν καὶ κατεπολέμησαν λαβόντες τὴν πραΐδαν καὶ αἰχμαλωσίαν. Αὐτοὶ δὲ ὑπὸ τῆς ἄγαν ἥττης καὶ τροπῆς αἰσχυνθέντες εἰς τὴν ἰδίαν γῆν ὑπέστρεψαν. (pp. 462_{19} — 463_{7})

Amikor a türkök szent húsvét ünnepén hadjáratot indítottak[5] a rómaiak ellen s a fővárosig száguldottak, minden thrák lelket zsákmányukká tettek és sok prédát szereztek, a császár tüstént küldte Pothos Argyrost, a patrikiost és az őrségek domestikosát osztagával, valamint a Bukellarioi, az Opsikion és a Thrakesion[6] hadvezérével, hogy menjenek, ahogy csak a lábuk bírja. Ezek a Bíborbanszületettnek Istenhez intézett, kedvezően fogadott imádsága folytán éjszaka rájuk törtek s levágták és leverték őket, zsákmányt és foglyokat szerezve. Azok pedig a nagy veszteség és vereség miatt megszégyenülve visszatértek saját földjükre.

6.

Τῶν δὲ Τούρκων[gg] ἐκστρατείαν ποιησάντων κατὰ τῆς Θρᾴκης καὶ τοῦ πατρικίου Μαριανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ μονοστρατηγοῦντος ἐν τῷ θέματι τῆς Μακεδονίας καὶ κατεπάνω ὄντος τῆς δύσεως, συνήντησεν καὶ κατεπολέμησεν καὶ πλείστους ζωγρήσας μετ' αἰσχύνης εἰς τὴν ἰδίαν χώραν ὑπονοστῆσαι ἐποίησεν. (p. 480_{13-17})

Amidőn a türkök hadjáratot intéztek[7] Thrákia és Marianos Argyros patrikios ellen, aki Makedonia thema főparancsnoka és Nyugat katepanosa volt, ez szembeszállt velük, leverte őket, miután igen sokat foglyul ejtett, arra kényszerítette őket, hogy megszégyenülten térjenek vissza saját földjükre.

X. ÁL–SYMEON — PSEUDO–SYMEON

Így nevezik egy, korábban Symeon magistros és logothetesnek tulajdonított krónikának az ismeretlen szerzőjét, amely csak alapos átdolgozása Symeon munkájának. A munka a világ teremtésétől 963-ig terjed, s nem más, mint különböző, jórészt ismert korábbi munkákból készített kompiláció. A IX. századig terjedő időre vonatkozólag

[cc] *καὶ* V : *om.* ed. || [dd] *Τουρκῶν* V || [ee] *ἐν* V : *om.* ed. || [ff] *λαβόντων add.* Moravcsik || [gg] *Τουρκῶν* V

[5] A magyarok e betörését bizánci birodalom területére 959-re kell datálni.

[6] A bizánci birodalom themának nevezett tartományi és hadkiegészítő körzetei, melyek élén a katonai és polgári hatalmat kezében egyesítő hadvezér (strategos) állt.

[7] A magyarok e betörése 961-re datálandó. — Az itt említett Marianos Argyros monostrategos volt, azaz illetékessége több themára terjedt ki.

fő forrásul Theophanes krónikája szolgált, a befejező rész 813-tól 963-ig pedig jórészt a Georgius Continuatus-ból (A redakció) és a Theophanes Continuatus-ból van kiírva.

Kiadás: Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, ex recogn. I. BEKKERI (CB). Bonnae 1838. 601—760.

Irodalom: KRUMBACHER 358—365. — N. IORGA: Médaillons d'histoire littéraire byzantine. Pseudo-Siméon. Byz 2 (1925) 256—258. — MTBF 171. — R. J. H. JENKINS: The Supposed Russian Attack on Constantinople in 907: Evidence of the Pseudo-Symeon. Speculum 24 (1949) 403—406. — BT I. 500—502, 515—518. — A. P. KAŽDAN: Хроника Симеона Логофета. BB 15 (1959) 125—143. — F. HALKIN: Le règne de Constantin d'après la chronique inédite de Pseudo-Syméon. Byz 29—30 (1959—60) 7—27. — FGHB V. 169—182. — ВИИНЈ III. 5—9.

1.

Συμεὼν ὁ ἄρχων Βουλγαρίας ἐκστρατεύει κατὰ Ῥωμαίων καὶ πολεμηθεὶς παρὰ τῶν Τούρκων ἡττήθη, καὶ πᾶσα ἡ αἰχμαλωσία ἠγοράσθη παρὰ τοῦ βασιλέως. Εἶτα πάλιν τρέπει τοὺς Τούρκους καὶ μετὰ αἰτήσεως ἀναλαμβάνεται τοὺς αἰχμαλώτους καὶ ποιεῖ εἰρήνην. (pp. 701_{22} — 702_{5})

Symeon, Bulgária fejedelme hadjáratot indít a rómaiak ellen, a türköktől megtámadva legyőzetik, és a császár megvásárolja az összes foglyokat. Azután viszont megveri a türköket, és kérésére visszakapja a foglyokat és békét köt.

2.

Μηνὶ Ἀπριλίῳ ἰνδικτιῶνος ἑβδόμης γέγονε πρώτη ἐκστρατεία τῶν Τούρκων κατὰ Ῥωμανίας· καὶ κατατρέχουσι μέχρι τῆς πόλεως καὶ λεηλατοῦσι πᾶσαν Θρᾳκῷαν ψυχήν. Ἀποστέλλεται οὖν ὁ πατρίκιος Θεοφάνης καὶ πρωτοβεστιάριος καὶ ποιεῖ καταλλαγὴν μετ' αὐτῶν. (p. 746_{1-5})

Április havában, az indictio hetedik évében[1] *történt a rómaiak ellen a türkök első hadjárata: a fővárosig lerohannak, és minden thrák lelket prédául ejtenek. Kiküldetik Theophanes patrikios és protovestiarios, és megegyezést hoz létre velük.*

3.

Τῷ δὲ Ἀπριλίῳ μηνὶ τῆς πρώτης ἰνδικτιῶνος πάλιν ἦλθον οἱ Τοῦρκοι μετὰ πλείστης δυνάμεως· ὁ δὲ παρακοιμώμενος ἐξελθὼν σπονδὰς εἰρηνικὰς μετ' αὐτῶν ἐποιήσατο, ὅθεν καὶ ἐπὶ χρόνους πέντε ἡ εἰρήνη διεφυλάχθη. (p. 748_{1-4})

Április havában, az indictio első évében[2] *nagy erővel ismét jöttek a türkök, a parakoimomenos kimenvén békeszerződést kötött velük, s innentől öt éven át megőrizték a békét.*

4.

Τῶν δὲ Τούρκων καταδραμόντων μέχρι τῆς πόλεως ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ πάσχα καὶ ληϊσαμένων πᾶσαν τὴν Θρᾴκην καὶ πραΐδαν πολλὴν λαβόντες, ὁ βασιλεὺς εὐθὺς τὸν πατρίκιον καὶ δομέστικον τῶν ἐξκουβίτων, Πόθον τὸν Ἀργυρὸν μετὰ τοῦ τάγματος

Amikor a türkök húsvét ünnepén a fővárosig száguldottak, egész Thrákiát végigfosztogatták és sok prédát szereztek, a császár tüstént kiküldte Pothos Argyrost, a patrikiost és az őrségek domestikosát

[1] Vö. Georgios barát folytatása 17. j. (l. 61. l.).
[2] Vö. Georgios barát folytatása 19. j. (l. 61. l.).

αὐτοῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Βουκελλαρίων καὶ τοῦ Ὀψικίου καὶ Θρακησίου κατὰ πόδας αὐτῶν ἐξαπέστειλεν· οἳ καὶ νυκτὸς ἐπιπεσόντες κατέσφαξαν αὐτοὺς λαβόντες καὶ τὴν πραΐδαν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν πᾶσαν. (pp. 755_{23} — 756_{7})

osztagával és a Bukellarioi, az Opsikion és a Thrakesion hadvezérével, hogy menjenek, ahogy csak lábuk bírja. Ezek éjszaka rájuk törtek s levágták őket, és zsákmányt és foglyokat szereztek.

XI. LEON DIAKONOS — LEO DIACONUS

Leon Diakonos (*Λέων Διάκονος*) életéről saját közlése alapján csak annyit tudunk, hogy az egyházi hivatalt viselő történetíró részt vett II. Basileios császár 986. évi bolgár hadjáratában, szemtanúja volt Triaditza ostromának, s a császári csapatok veresége után maga is csak nehezen tudott megmenekülni az ellenség kezéből. Történeti munkája a 959-től 976-ig terjedő kor történetét tárgyalja, amelybe azonban epizódszerűen beleszőtt II. Basileios korából származó későbbi eseményt is. A munka 992 táján készült a szerző saját tapasztalatai és szemtanúk közlései alapján, de itt-ott egy Skylitzesével közös, X. századi írott forrás (hadi napló?) használatára is lehet következtetni. A szerző, aki az archaizáló irány képviselője, előadásában korai bizánci történetírókat utánoz.

Kiadás: Leonis Diaconi Caloënsis Historiae libri decem, e rec. C. B. Hasii. Bonnae 1828.

Irodalom: Исторія Льва Діакона и другія сочиненія переведенныя съ греческаго на русскій языкъ Д. Поповымъ. St.-Petersburg 1820. — W. Fischer: Beiträge zur historischen Kritik des Leon Diakonos und Michael Psellos. Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung 7 (1886) 353—377. — Krumbacher 266—269. — G. Wartenberg: Das Geschichtswerk des Leon Diakonos. BZ 6 (1897) 106—111. — G. Wartenberg: Leon Diakonos und die Chronisten. BZ 6 (1897) 285—317. — M. Sjuzjumov: Объ источникахъ Льва Дьякона и Скилицы. Византійское Обозрѣніе 2 (1916) 106—166. — N. Iorga: Médaillons d'histoire littéraire byzantine. Byz 2 (1925) 267—268. — I. Sykutres: *Λέοντος τοῦ Διακόνου ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Βασίλειον τὸν Β'. Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 10 (1933) 425—437. — MTBF 170—171. — Gy. Moravcsik: Zum Bericht des Leon Diakonos über den Glauben an die Dienstleistung im Jenseits. Studia Antiqua Antonio Salač septuagenario oblata. Pragae 1955. 74—76. — BT I. 398—400. — A. P. Každan: Из истории византийской хронографии X в. 2. Источники Льва Диакона и Скилицы для истории третьей четверти X столетия. BB 20 (1961) 106—128. — Nikephoros Phokas „Der bleiche Tod der Sarazenen" und Johannes Tzimiskes. Die Zeit von 959 bis 976 in der Darstellung des Leon Diakonos. Übersetzt, eingeleitet und erklärt von F. Loretto (Byzantinische Geschichtsschreiber 10.). Graz—Wien—Köln 1961. — FGHB V. 245—276. — N. M. Panagiotakes: *Λέων ὁ Διάκονος. Α' Τὰ βιογραφικά, Β' Χειρόγραφα καὶ ἐκδόσεις.* Athen 1965. = *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 34 (1965) 1—138. — N. Terras: Leo Diaconus and the ethnology of Kievan Rus'. Slavic Review 24 (1965) 395—406. — ВИИНЈ III. 16—21. — M. Sjuzjumov: Мировоззрение Льва Дьякона. Античная древность и средние века 7 (1971) 127—148.

1.

Πολλῶν γὰρ αὐτῷ συρραγέντων πολέμων παρὰ τὸν τῆς στρατηγίας καιρὸν οὐδέποτε τοῦ ἀντικαθισταμένου ἀπῆλθε μειονεκτῶν, ἀλλ' ἀεὶ τὸ πλέον τῆς νίκης ἀποφερόμενος. Τῷ τοι καὶ Σκυθικῆς στρατιᾶς τόν Ἴστρον περαιωθείσης τὸ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ (Οὖννους τὸ ἔθνος κατονομάζουσιν), ἐπεὶ μὴ οἷός τε ἦν ὁ στρατηγὸς Λέων ἐξ ἀντιπάλου ταύτῃ συμπλέκεσθαι, ὑπεράριθμον ἐπαγαλλομένης τὸ πλῆθος τῆς φάλαγγος, σπανίζουσαν αὐτὸς καὶ οὐκ ἀξιόμαχον ἴλην στρατιωτῶν ἐπαγόμενος ἔγνω μὴ ἐς προῦπτον κίνδυνον φέρων ἐνσεῖσαι αὐτόν τε καὶ τοὺς συνεπομένους, λαθραίως δὲ μᾶλλον τοῖς Σκύθαις ἐπιπεσεῖν καί τι γενναῖον δρᾶσαι καὶ ἀνδρικὸν καὶ δόξαν εὐκλεᾶ σφετερίσασθαι. Ἄρτι γοῦν διὰ τῶν δρυμῶν κρύβδην παραδραμὼν καὶ τὴν ἔπαυλιν τῶν Οὔννων ἐξ ἀπόπτου περιαθρήσας καὶ τὸ πλῆθος ἐς τὸ ἀκριβὲς κατασκοπήσας ἀωρὶ τῶν νυκτῶν τριχῇ διαιρήσας τὴν φάλαγγα ἐπῄει τοῖς Σκύθαις καὶ τοσοῦτον φόνον αἰφνίδιον εἰσπεσὼν ἐν μικρᾷ καιροῦ ῥοπῇ ἀπειργάσατο, ὡς εὐαριθμήτους ἐκ ἀμυθήτου πλήθους διαφυγεῖν. (pp. 18_{19}—19_{12})

Noha hadvezérsége alatt[1] *sok háború tört ki, az ellenféllel szemben sohasem húzta a rövidebbet, hanem mindig a legnagyobb győzelmet aratta. Így, amikor azon időben egy skytha sereg átkelt a Dunán (hunoknak*[2] *nevezik a népet), minthogy Leon hadvezér nem volt képes egyenlő erővel összecsapni velük, mert a sereg megszámlálhatatlan tömegével kérkedett, míg ő maga csekély és nem harcképes katonacsapatot hozott magával, elhatározta, hogy se önmagát, se az őt követőket nem sodorja előre látható veszélybe, hanem inkább rejtve támad rá a skythákra, és valami nemes és bátor tettet követve el, hírt és dicsőséget szerez magának. Miután tehát az erdőkön át titkon odalopódzott, a hunok táborát a távolból megszemlélte, és tömegüket pontosan megbecsülte, éjnek éjszakáján háromfelé osztott sereggel rátört a skythákra, és a hirtelen támadással a legrövidebb idő alatt olyan öldöklést vitt végbe, hogy a megszámlálhatatlan tömegből nem sokan menekültek meg.*

2.

Ταυροσκύθαι δὲ τὴν τούτων ἐνωτισθέντες διάβασιν ἀπόμοιραν τῆς σφετέρας στρατιᾶς διαιρέσαντες Οὔννων τε καὶ Μυσῶν πλῆθος ταύτῃ προσεταιρίσαντες κατὰ Ῥωμαίων χωρεῖν ἐκπεπόμφεσαν. (p. 108_{18-21})

Amikor a tauroskythák[3] *értesültek ezek átkeléséről, hadseregük egy kis részét elkülönítve s ehhez társítva a hunok és mysek*[4] *tömegét, kiküldték, hogy a rómaiak ellen menjenek.*

[1] Leon Phokas hadvezérről van szó, aki Nikephoros Phokas császár (963—969) testvére volt. A magyarok felett aratott győzelmét 961-re kell datálnunk.

[2] Skythákna k nevezik a bizánciak általában a kelet-európai nomád népeket: itt a magyarok archaizáló elnevezése. A későbbi, XII. századi forrásokban gyakran találkozunk a magyarok itt szereplő „hunok" elnevezésével.

[3] Az oroszok archaizáló neve. Szvjatoszlav fejedelem 969/70. évi hadjáratáról van szó.

[4] A bolgárok archaizáló neve.

XII. ISMERETLEN SZERZŐ A HADÜGYRŐL — ANONYMUS DE RE MILITARI

A X. század második felében élő ismeretlen szerző munkája egy több kéziratban ránk maradt hadügyi munka (*Βιβλίον τακτικόν*). Egyes kézirati utalások arra engednek következtetni, hogy e munka kapcsolatos Nikephoros Uranos irodalmi tevékenységével, aki Nikephoros Phokas császár (963—969) megbízásából készítette el a görög taktikusok corpus-át. A Taktikon többek között tanácsokat tartalmaz, hogy milyen taktikát kövessenek a bizánciak a szomszédos népekkel szemben.

Kiadás: Incerti scriptoris Byzantini saeculi X. Liber de re militari, recensuit R. Vári. Lipsiae 1901.
Irodalom: BT 224—225. — FGHB V. 277—280.

ΠΕΡΙ ΔΟΥΚΑΤΩΡΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΚΟΠΩΝ

Οἱ δὲ ἀληθεῖς τῶν κατασκόπων καὶ αὐτοὶ χρησιμώτατοι· εἰσιόντες γὰρ εἰς τὴν πολεμίαν, δύνανται τὰ τῶν ἐχθρῶν ἀκριβῶς μανθάνειν καὶ τοῖς ἀποστέλλουσι δηλοποιεῖν. Οὐ μόνον δὲ εἰς τοὺς Βουλγάρους ἔξεστι τῷ δομεστίκῳ καὶ τοῖς ἀκρίταις στρατηγοῖς κατασκόπους ἔχειν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ γειτονοῦντα ἔθνη, εἴτουν εἰς Πατζινακίαν καὶ εἰς Τουρκίαν καὶ Ῥωσίαν, ἵνα μηδὲν τῶν ἐκείνων βουλευμάτων ἄγνωστον ἡμῖν ᾖ. Οἱ δὲ σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶν ἁλισκόμενοι αἰχμάλωτοι ἐνίοτε καὶ αὐτοὶ τῶν κατασκόπων πλεῖον ὠφελοῦσι· πίστεις γὰρ λαμβάνοντες παρὰ τῶν στρατηγῶν ἐλευθερίας τυχεῖν σὺν γυναιξὶ καὶ παιδίοις καὶ αὐτοὶ πρὸς κατασκοπὴν ἀποστέλλονται, καὶ μετὰ τὸ κατανοῆσαι ὡς ἔχει τὰ τῶν ὁμοφύλων ἅπαντα ἀποστρέφοντες τὸ ἀληθὲς ἀπαγγέλλουσι. (p. 29_{7-20})

A VEZETŐKRŐL ÉS A KÉMEKRŐL

Nagyon hasznosak a kémek igazmondásai maguk is, mert behatolván az ellenséges földre pontosan megismerhetik az ellenfél dolgait, és azoknak, akik kiküldték őket, feltárhatják. A domestikosnak és a végeken levő hadvezéreknek nemcsak a bolgárok ellen lehet kémeket alkalmazni, hanem a többi szomszédos nép ellen is, így Besenyőországban, Turkiában[1] és Oroszországban is, hogy azok szándékaiból semmi se legyen ismeretlen számunkra. Néha a feleségeikkel és gyermekeikkel együtt fogságba esett hadifoglyok maguk is hasznosabbak, mint a kémek; ugyanis ha biztosítékot kaptak a hadvezérektől, hogy feleségeikkel és gyermekeikkel együtt szabadságot nyernek, ők maguk is kiküldhetők kémlelés céljából, és miután megismerték, hogy honfitársaiknak összes ügyei hogy állnak, visszatérvén hírül adják a valódi helyzetet.

[1] A „Turkia" (*Τουρκία*) név nyilván Magyarország megjelölésére szolgál, mint más egykorú forrásokban is. Ezt a kifejezést olvassuk egy pecsét feliratában, l. V. Laurent: Bulletin de la Société Historique Bulgare 16—17 (1939) 287., továbbá a magyar korona I. Géza magyar királyt ábrázoló zománcképén. — Megemlítjük, hogy e taktikai műben már korábban kétszer előfordulnak a „türkök", de minthogy mindkét esetben az „arabok"-kal együtt szerepelnek (*οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Τοῦρκοι* 21_1, 22_5), valószínű, hogy ott a türkökön a keleti türkök, szeldsukok értendők.

XIII. ATHANASIOS ÉLETE — VITA ATHANASII

Az Athos-hegyi Nagy Lavra monostor megalapítójának és az Athos-hegyi szerzetesvilágba a bazilita szabályokat bevezető Szent Athanasios († 1004 táján) életének két feldolgozása maradt ránk: az egyik (A) szerzője a XI. század elején élő, ugyancsak Athanasios nevű athosi szerzetes volt, a másiké (B), amely az A szövegének rövidített variánsa, ismeretlen.

Kiadások: A = I. Pomjalovskij: Житіе преподобнаго Аѳанасія Аѳонскаго. Записки ист.-филол. фак. Имп. С.-Петербургскаго Университета XXXV. Sankt-peterburg 1895. — B = L. Petit: Analecta Bollandiana 25 (1906) 12—87.

Irodalom: MTBF 141. — BHG 187, 188. — BT I. 555. — V. Tăpkova-Zaimova: Сведения за Българи в житието на св. Атанасий. Studia in honorem Acad. D. Dečev. Sofia 1958. 759—762. — P. Lemerle: La vie ancienne de Saint Athanase l'Athonite composée au début du XIe siècle par Athanase de Lavra, Le Millénaire du Mont Athos, 963—1963. Études et Mélanges I. Chevetogne 1963. 59—100. — FGHB VI. 8—11. — ВИИНЈ III. 41—43.

A

1.

Τοῦ γὰρ μαγίστρου Λέοντος, ὃν πρόσθεν εἰρήκαμεν τῶν τῆς Ἑσπέρας ἄρχειν πραγμάτων, νίκην λαμπρὰν κατὰ τῶν νομάδων ἀραμένου Σκυθῶν καὶ τοῦτο μὲν τὰ εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ τῆς κατὰ τῶν βαρβάρων νίκης ἀποδώσειν, τοῦτο δὲ καὶ τὰ κατὰ τοῦτον ἀκριβεύσασθαι τὸν ὅσιον ἐπιστάντος τῷ ὄρει, εἰς ἀκοὰς αὐτῷ τὰ κατ' αὐτὸν ἦλθεν. (pp. 23_{28} — 24_{2})

Miután Leon magistros, akiről előbb mondottuk, hogy a Nyugat ügyeinek parancsnoka volt, a nomád skythák[1] felett fényes győzelmet aratott, részben hogy Istennek hálát adjon a barbárok felett aratott győzelemért, részben pedig hogy e szent[2] dolgairól is pontos tájékoztatást nyerjen, a hegyre[3] jött, és itt a rá vonatkozókról hallomás útján értesült.

2.

Ἐπεὶ οὖν ἡ καλλίνικος κορυφὴ καὶ θεόστεπτος, ᾧ καὶ ἡ κλῆσις ἐκ νηδύος αὐτῆς τὸν βασίλειον ὑπέγραφε χαρακτῆρα, ἐν Μακεδονίᾳ τὰς δυνάμεις ἀνέπαυεν, ὅτε τὸν πρὸς τοὺς βαρβάρους ἡτοιμάζετο πόλεμον,

Minthogy a győzedelmes és Istentől megkoronázott fenség, akinek neve is császári jellegét[4] mutatta már az anyaméhtől fogva, Makedoniában pihentette haderejét, amikor a barbárok elleni háborút készítette

[1] Itt a magyarok archaizáló neve. Leon magistros testvére volt Nikephoros Phokas császárnak. Az itt említett győzelemről l. Leon Diakonos részletes tudósítását (72. l.).

[2] A „szent" az athosi Athanasios.

[3] A „hegy" Athos szent hegye.

[4] Célzás II. Basileios császár (976—1025) keresztnevére, amely a basileus (= császár) szóval függ össze.

βουλὴν ἱστῶσι παρ' ἑαυτοῖς σφόδρα μὲν τολμηράν, σφόδρα δὲ μοχθηράν, προσελεύσει χρήσασθαι καὶ τοῦ μεγάλου κατειπεῖν εὐεργέτου...

Ἀπιοῦσιν οὖν — καὶ θέα μοι Θεοῦ μεγαλειότητα οἰκεῖον θεράποντα τιμῶντος — φόβος, ὃν οὐκ ἐφρόντιζον, συναντᾷ τούτους καὶ κινδύνῳ περιπίπτουσιν ἀδοκήτῳ οὐχ ἧττον θαλάσσης ἐν ξηρᾷ ναυαγήσαντες· Τούρκων γὰρ χερσίν, οὐ πολεμίων περιπεσόντες, ἀλλ' ὑποσπόνδων βασιλεῖ τῷ μεγάλῳ, οὗ καὶ τὴν αἰχμὴν δεδοικότες τὴν ἄφιλον αὐτοῖς εἰρήνην ἠσπάσαντο, λάφυρον αὐτῶν οὐδὲν ἧττον πολεμίων γίνονται· οὓς καὶ ἀποδύσαντες ὥς τινας παρασπόνδους οἱ μόνοις ἄσπονδοι τούτοις καὶ θανάτου φόβον οὐ μικρὸν ἐπισείσαντες γυμνοὺς ἀφῆκαν ἐν ὁδῷ μέσῃ, τὴν παλαιὰν εἰκονίζοντες γύμνωσιν, ἣν καὶ τότε πρωτείων ἔτικτεν ἔρως καὶ δόξης ἐπιθυμία μείζονος. Ἀλλὰ τὸν μὲν θάνατον ἐξέφυγον, τὸ δὲ τοῦ φόβου φέροντες ἐπὶ προσώπου σημεῖα, καὶ τὴν γύμνωσιν ἐγίνωσκον, καὶ πολλοῖς καὶ ἄκοντες ἐδημοσίευον, καὶ ἀπὸ τοῦ πατρὸς μὲν οὐ κρύπτονται τὸ φιλάνθρωπον εἰδότες αὐτοῦ καὶ φιλάγαθον. Κερδαίνουσι δὲ τί; Τὸ γνῶναι τὴν ἑαυτῶν αἰσχύνην καὶ τὸ μὴ γυμνοῖς ἀτίμως περιφέρεσθαι σώμασιν· οὐ γὰρ ἀπωθεῖται προσιόντας ἐκεῖνος, οὐ παρατρέχει, οὐ περιορᾷ, οὐκ ὀνειδίζει, ταῦτα δὴ τὰ ἡμέτερα καὶ οὐχ ἡμέτερα, ἀλλ' ὡς ἐν παιδιᾷ τὸ πᾶν ποιησάμενος πατρικῶς τε

elő,[5] *nagyon vakmerő és nagyon gonosz tervet eszelnek ki maguk között, hogy az odajövetet kihasználják, és a nagy jótevő ellen*[6] *vádaskodjanak...*

Elmennek hát — és lásd az Isten nagyságát, aki megbecsüli az ő szolgáját: addig nem tapasztalt félelem fogja el ezeket, és váratlan veszélybe kerülnek, nem kisebbe, mint a tengeren, noha a szárazon hajóztak; ugyanis bár a türkök[7] *kezébe estek — akik nem ellenfelek ugyan, hanem a nagy császár szövetségesei, akinek lándzsáitól való féltükben még a nekik nem kedves békét is elfogadták —, ezúttal azonban a mi embereink éppúgy prédájukká lettek, mintha ellenségek volnának. Ezeket mint valami szövetségszegőket a csak velük szemben szerződésszegők levetkőztették, és nem csekély halálfélelembe ejtvén őket, meztelenül az út közepén hagyták, ama régi mezítelenséget utánozva, melyet akkor az elsőségre való vágy s a nagyobb dicsőség után való sóvárgás szült. A halált ugyan kikerülték, de a félelem jeleit viselték arcukon, megismerték a meztelenséget, s akaratuk ellenére sokakkal is megismertették. Az atyától*[8] *ugyan nem rejtőznek el, ismervén az ő emberszeretetét és jóindulatát, de mit nyertek? Azt, hogy megismerték saját szégyenüket, és hogy nem kellett becstelenül, meztelen testtel körüljárniuk. Ő ugyanis a hozzáfordulókat nem taszítja el, nem hagyja figyelmen kívül, nem nézi le, nem ócsárolja, akár a mi dolgainkról, akár nem a mieinkről van szó, hanem mindent mintegy*

[5] A „barbárok"-on itt valószínűleg a bolgárok értendők, akik ellen a császár évekig harcolt, míg aztán egész Bulgáriát bizánci uralom alá helyezte. Vö. V. Tăpkova-Zaimova cikkét.

[6] A szerzetesek egy része féltékeny volt Athanasiosra, a „jótevő"-re, s vádaskodásaival igyekezett ártani neki. A szerzetesek a császár elé akartak járulni ez ügyben, de a türkök támadása útközben megakadályozta őket ebben.

[7] Hogy kik voltak ezek a türkök, az a szövegből nem tűnik ki. Gondolhatunk az ún. vardariotákra vagy a magyarokra.

[8] Az „atya" Athanasios. — Az egész elbeszélés a bibliai bűnbeesés történetére utal: ez volt „az elsőségre való vágy és a nagyobb dicsőség után való sóvárgás", melynek folytán a Mózes I. könyvének 3. fejezete szerint Ádám és Éva megismerte mezítelenségét, elrejtőzött az Atya (=Isten) elől, aki kiűzte őket a Paradicsomból, de bőrruhákat adott rájuk.

καὶ κηδεμονικῶς ὡς οἰκεῖα περιέπει καὶ κατασπάζεται μέλη· δερματίνους μὲν γὰρ οὐκ ἀμφιέννυσι χιτῶνας, ἵνα μὴ τῇ ὁμοιότητι τῶν πολεμίων καταπλήξῃ περιφόβους ὄντας· τί γὰρ καὶ ἔδει τραγικὴν αὐτοὺς ἐπενδῦσαι κατηφείαν, τῶν ἑπομένων δὲ μοναχῶν τοὺς ἐπενδύτας κατ' ἀριθμὸν αὐτοῖς διελών, τοὺς ἱκέτας ἑαυτοῦ καὶ κατηγόρους περικαλύπτει· κἀκεῖθεν ἅμα πάντες πρὸς τὰς ἑαυτῶν χαίροντες ἀναστρέφουσι καλιάς. (pp. 92_3 — 93_{17})

tréfának fogva fel, atyailag és gyámolítólag, mint saját tagjait, gondozza és átöleli őket. Bőrruhába nem öltözteti őket, nehogy az ellenséghez való hasonlóság által rájuk ijesszen, holott úgyis féltek — miért is kellett volna még tragikus szégyent is felölteniük?[9] *— hanem az őt követő szerzetesek felsőruháit nekik szám szerint szétosztva, esedező vádlóit betakarja. Így azután onnan mindnyájan örvendezve térnek vissza saját kunyhóikba.*

B

1.

Ὁ γὰρ μάγιστρος Λέων, ὃν πρώην εἴπομεν ἄρχειν τῶν τῆς Ἑσπέρας ταγμάτων, νίκην λαμπρὰν ἀράμενος κατὰ τῶν νομάδων Σκυθῶν, ὑπέστρεφε μὲν ἐκεῖθεν, εἰς δὲ τὸν Ἄθω παραγέγονε, τοῦτο μὲν ἵνα καὶ εὐχαριστήσῃ τῇ μητρὶ τοῦ Θεοῦ ἕνεκεν τῆς κατὰ τῶν βαρβάρων νίκης, τοῦτο δὲ ἵνα καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἀθανάσιον ἀκριβῶς ἐρεύνησῃ. (p. 29_{5-10})

Leon magistros, akiről előbb elmondottuk, hogy a Nyugat csapatainak parancsnoka volt, miután fényes győzelmet aratott a nomád skythák felett, visszatért onnan, s az Athosra ment, részben hogy az Istenanyának háláját fejezze ki a barbárok felett aratott győzelemért, részben hogy Athanasios dolgait pontosan megvizsgálja.

2.

Ἐπεὶ οὖν τότε ὁ ἀοίδιμος ἐν βασιλεῦσι Βασίλειος κατὰ τῶν βαρβάρων ἐκστρατευσάμενος ἐν Μακεδονίᾳ τότε διανέπαυε τὸν στρατόν, οἱ μοναχοὶ ἐκεῖνοι βουλεύονται προσελθεῖν τῷ βασιλεῖ καὶ ἐντυχεῖν αὐτῷ κατὰ τοῦ πατρός... Καὶ ὅρα μοι τὸν Θεόν, πῶς ἐκδικεῖ τὸν αὐτοῦ θεράποντα· ἐν γὰρ τῷ ἀπέρχεσθαι κινδύνῳ περιπίπτουσιν ἀδοκήτῳ, οὐ πολεμίοις περιπεσόντες ἔθνεσιν, ἀλλὰ ταῖς τῶν Τούρκων χερσὶν εἰρήνην ἐχόντων τὸ τηνικαῦτα μεθ' ἡμῶν καὶ τὸν βασιλέα φοβουμένων, οἵτινες ἀποδύσαντες αὐτοὺς καὶ εἰς θανάτου φόβον ἐμβαλόντες γυμνοὺς παντελῶς ἀφῆκαν τὴν αἰσχύνην αὐτῶν μόνην φέροντας. Ἐκεῖνοι δὲ τῆς τοῦ σώματος σκέπης δεόμενοι καὶ ἀποροῦντες ὑπέστρεφον μὲν κατησχυμμένοι, ἐθάρρησαν δὲ τῇ ἀνεξικακίᾳ καὶ χρηστότητι

Minthogy a császárok között dicső Basileios, aki a barbárok ellen viselt hadat, akkor Makedoniában pihentette seregét, az említett szerzetesek a császárhoz szándékoznak jönni, és vele az atya ellen tárgyalni... És lásd, az Isten miként áll bosszút az ő szolgájáért; ugyanis útközben váratlan veszélybe kerülnek, nem ellenséges népek, hanem a türkök[7] *kezébe esvén, akik akkortájt békében voltak velünk és féltek a császártól. Ezek levetkőztették, és halálos félelembe ejtvén teljesen meztelenül, hogy csak szégyenüket vihették, bocsátották el őket. Azok pedig még a testüket sem tudva betakarni, ínséges állapotban és megszégyenülve tértek vissza, de bíztak az atyának jóindulatában és szívélyességé-*

[9] A tragédiabeli szereplők (de nemcsak a tragédiabeliek) hordhattak szerepüknek megfelelőleg bőröket (Pollux 4, 11 skk.); ezek szerint a szöveg arról beszél, hogy miért kellene színpadias szégyent viselniük, de a szó érthető „bakkecskéhez illő"-nek is.

τοῦ πατρὸς καὶ ἐνεφανίσθησαν τούτῳ. Ὁ δὲ ἰδὼν αὐτοὺς οὕτως ἔχοντας καὶ ὡς οἰκεῖα μέλη κατοικτειρήσας διένειμεν αὐτοῖς ἱμάτια, ἀφ' ὧν ἐφόρουν οἱ ὑπ' αὐτὸν μοναχοί, καὶ τὴν τῆς ὁδοῦ χρείαν πάρεσχεν αὐτοῖς, καὶ οὕτως ὑπέστρεψαν ἅπαντες εἰς τὰς οἰκείας μονάς. (pp. 71_{17} — 72_{23})

ben, s megjelentek nála. Az látván, hogy milyen állapotban vannak, mint sajátjain megkönyörült rajtuk, ruhákat osztott szét nekik, amilyeneket az őalatta levő szerzetesek viseltek, és az útra szükséges dolgokkal ellátta őket. Így mindnyájan visszatértek a saját monostoraikba.

XIV. SZENT GYÖRGY CSODÁI — MIRACULA SANCTI GEORGII

Szent György alakja nemcsak a bizánci művészetben játszik nagy szerepet, hanem a hagiográfiai irodalomban is. A személyéhez kapcsolódó legendák és csodák leírása sok olyan elemet tartalmaz, amely a profán történet s főleg a művelődéstörténet számára is értékesíthető. Ilyen pl. a fogságba esett ifjú csodás kiszabadításának története, melynek — minthogy legrégibb, moszkvai kéziratát Theophanes szerzetes 1023-ban másolta — a XI. század elején kellett keletkeznie. Az eredeti bizánci feldolgozáson (=A) kívül egy későbbi újgörög népies variánsa (=B) is ránk maradt.

Kiadás: Miracula S. Georgii, ed. J. B. AUFHAUSER. Lipsiae 1913.

Irodalom: CZEBE GY.: De filio ducis Leonis. Új adat 1023-ból a bizánci *Οὔγγρος* népnévre. Magyar Nyelvőr 56 (1927) 47—52. — MORAVCSIK GY.: *Κουκούμιον* ein altbulgarisches Wort? Kőrösi Csoma Archivum 2 (1926—32) 436—440. — MTBF 140—141. — BHG 688, 688 C. — BT I. 441—442. — I. DUJČEV: Разказ за „чудото" на великомъченик Георги със сина на Лъв Пафлагонски — пленник у Бларите. Изследвания в памет на Карел Шкорпил. Sofia 1961. 189—200. — FGHB V. 60—67.

A

Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων γέγονεν ἡ τῶν δυτικῶν ἐθνῶν πρὸς ἡμᾶς τοὺς χριστιανοὺς σφοδροτάτη ἐπανάστασις, λέγω δὴ Βουλγάρων καὶ Οὔγγρων καὶ Σκυθῶν καὶ Μήδων καὶ Τούρκων, ὥστε μονονουχὶ τὰ πλησιάζοντα αὐτοῖς μέρη καταλυμήνασθαι, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλεύουσαν θεοπύργωτον ἡμῶν πόλιν πορθῆσαι ἐβουλεύοντο, εἰ μὴ ἡ τοῦ παντοδυνάμου θεοῦ φιλανθρωπία καὶ πρόνοια φροῦδον αὐτῶν τὰς βουλὰς ἀπετέλεσεν. Οἱ δὲ τὰ Ῥωμαίων

Miután ezek így voltak, történt ellenünk, keresztények ellen a nyugati népek, azaz a bolgárok, magyarok, skythák, médek és türkök[1] *leghevesebb felkelése, úgyhogy szándékukban volt nem csupán az őközelükben levő helyek feldúlása, hanem a mi istenoltalmazta császári városunk elpusztítása is, ha a mindenható Isten emberszeretete és gondoskodása nem hiúsította volna meg szándékaikat. De a rómaiak jogarait*

[1] A felsorolt népek közül a skythák talán a besenyőkkel, a médek pedig az arabokkal azonosíthatók. Egyébként megfigyelhető, hogy egyes írók halmozzák a népneveket anélkül, hogy azok jelentésével tisztában lennének. Valószínűleg itt is ilyen jelenséggel állunk szemben.

σκῆπτρα κατέχοντες προστάττουσι πανταχοῦ τοὺς ὑπ' αὐτῶν γενομένους καὶ στρατοπεδαρχοῦντας[a] τοῖς Ῥωμαϊκοῖς στρατεύμασι...

Συνηθροίσθησαν δὲ ἀπὸ πάσης ἐπαρχίας καὶ χώρας τῆς ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς στρατοπεδαρχίας τεταγμένης πλήθη λαῶν ἄπειρα καὶ κατήντησαν ἐν τοῖς μέρεσι τῶν προλεχθέντων ὀλεθρίων ἐθνῶν ἐν τόπῳ ἀνεπιτηδείῳ παρὰ θάλασσαν. Οὕστινας οἱ πολέμιοι ἐχθροὶ ἔνοπλοι ἐξαίφνης ἐπαναστάντες ἐξέπληξαν καὶ ἐξηφάνισαν καὶ τοῦτο οἶμαι διὰ τὴν ἄμετρον πληθὺν τῶν ἀνομιῶν καὶ ἀδικιῶν ἡμῶν τοῖς ἀνεφίκτοις καὶ ἀνεξιχνιάστοις κρίμασι τοῦ Θεοῦ, μόνος αὐτὸς ἐπίσταται ὁ πλάσας ἡμᾶς καὶ διεξάγων, οἷς συνέβη τὴν τῶν χριστιανῶν σύμπτωσιν ἐκεῖσε γενέσθαι. Καὶ οἱ μὲν ὑπὸ ξιφῶν ἀνῃρέθησαν, οἱ δὲ ἐν τῇ θαλάσσῃ κατεποντίσθησαν, ἕτεροι δὲ ἐν πνιγμονῇ καὶ καταπατήσει ἵππων καὶ συμπτώματι βιαίῳ τεθνήκασι καὶ ἄλλην ἄλλως πολυτρόποις θανάτου εἴδεσιν ἐτελεύτησαν· ἄλλοι δὲ αἰχμάλωτοι ληφθέντες καὶ εἰς φυλακὰς ζοφώδεις καὶ δεσμωτήρια βληθέντες καὶ λιμῷ καὶ δίψει καὶ κακουχίαις πιεζόμενοι καὶ τιμωρούμενοι κακοὶ κακῶς τὸ ζῆν ἀπέρρηξαν· οἱ δὲ καὶ εἰς πικρὰς δουλείας κατεμερίσθησαν, μόλις δὲ ἐκ τῶν πολλῶν ὀλίγοι φυγάδες γενόμενοι διεσώθησαν. (pp. 20_{18} — 21_{6}, 22_{14} — 24_{6})

birtokolók[2] parancsot küldenek mindenüvé az alárendelteknek és a római seregek parancsnokainak...

Összegyűltek minden tartományból és római parancsnokság alá helyezett földről a népek óriási tömegei, és eljutottak az említett vészthozó népek tájaira, egy kedvezőtlen helyre a tenger mellett.[3] Ezeket a gyűlölt fegyveres ellenség tüstént felkelvén meglepte és megsemmisítette, éspedig úgy vélem, a mi törvényszegéseink és jogtalanságaink mérhetetlen tömege miatt, Istennek megfoghatatlan és kinyomozhatatlan ítéletei folytán; egyedül a minket teremtő és kormányzó tudja az okokat, amiért ott a keresztények romlása történt. Egyeseket kard ölt meg, mások a tengerbe fulladtak, ismét másokat megfojtottak, lovak tapostak agyon, erőszak áldozatai lettek, és egyik így, másik amúgy, különböző halálnemekkel végezték életüket. Mások viszont fogságba estek, és sötét börtönökbe és tömlöcökbe kerültek, s éhségtől, szomjúságtól és rossz bánásmódtól szorongattatva és gyötrődve nyomorultan fejezték be életüket; voltak, akiknek része keserű szolgaság lett, a sok közül csak kevesen tudtak futással megmenekülni.

B

Εἰς ἐκείνους δὲ τοὺς καιροὺς ἐσυνάχθησαν οἱ Βούλγαροι, οἱ Οὔγροι, οἱ Σκύθαι, οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐσήκωσαν ἐδικήν τους βασιλείαν καὶ περιπατοῦντες ἐκούρσευαν τὰ ὁλόγυρά τους κάστρη. Ὁ δὲ

Abban az időben összegyűltek a bolgárok, a magyarok, a skythák, a médek és a türkök, és megalkották saját birodalmukat, és portyázva pusztították a körülöttük levő várakat. Phokas császár,[4] aki akkor

[a] Editio in Actis Sanctorum publici iuris facta hunc textum ampliorem praebet.

[2] A többes szám VII. Konstantinos és anyja, Zoe császárné együttes uralkodására (914—920) utal.

[3] Bolgár kutatók úgy vélik, hogy itt a 917-ben Anchialos közelében lezajlott ütközetről van szó, amelyben a bizánci hadsereg a bolgárok részéről nagy vereséget szenvedett. L. I. Dujčev cikkét.

[4] Ha az események valóban a 917. évre vonatkoznak, akkor a 963-tól 969-ig uralkodó „Phokas császár" említése anakronizmus. — Az A variáns egyik változatában említett Leon Phokas hadvezér (l. az apparatusban az Acta Sanctorum szövegét), a két azonos nevű közül az idősebb, valóban főparancsnoka volt az Anchialos közelében vereséget szenvedő bizánci hadseregnek.

βασιλεὺς Φωκᾶς, ὡς βασιλεὺς ὁποὺ ἦτον τότε τῆς Κωνσταντινοπόλεως, ἔστειλεν ὁρισμοὺς εἰς πάντα τόπον νὰ συναχθοῦν ὅλοι οἱ στρατιῶται εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν. ... και οἱ ἄλλοι στρατιῶται ὑπῆγαν εἰς τὸν τόπον, ὁποὺ ἦτον τὰ ἔθνη ἐκεῖνα μαζωμένα, καὶ ἐκαρτεροῦσαν, πότε νὰ κάμουν πόλεμον. Τότε τὰ μιαρώτατα ἔθνη ἐκεῖνα διὰ νυκτὸς καὶ ἔξαφνα ἐπανέβηκαν τοὺς στρατιώτας καὶ ἄλλους μὲν ἐκατάκοψαν, ἄλλους δὲ ἐσκόρπισαν, ἄλλους ἐπίασαν καὶ ἔδεσάν τους καὶ ἐπῆράν τους διὰ σκλάβους, ἄλλους δὲ ἀνάγκασαν νὰ ἀρνηθοῦν τὴν χριστιανωσύνην. Καὶ ἐκεῖνοι μὴ θέλοντες ἀπέθαναν ἀπὸ τὴν πεῖναν καὶ δίψαν. (pp. 22_3 — 23_4, 25_5 — 26_4)

Konstantinápoly császára volt, parancsokat küldött mindenüvé, hogy az összes katonák gyűljenek össze a keresztények védelmére. ... a többi katona pedig arra a helyre ment, ahol azok a népek összegyűltek és várták, hogy mikor bocsátkozhatnak harcba. Akkor azok a nyomorult népek éj idején és váratlanul rátámadtak a katonákra, és egyeseket lemészároltak, másokat szétszórtak, ismét másokat elfogtak, megkötöztek és rabszolgának vittek el, s voltak, akiket kényszerítettek, hogy tagadják meg a kereszténységet. De azok nem akarták, s éhen és szomjan haltak.

XV. A VESZPRÉMVÖLGYI OKLEVÉL — TYPICON VESPREMIENSE

Kálmán király 1109-ben kelt, az Országos Levéltárban őrzött renovatiójában másolatban ránk maradt a veszprémvölgyi apácamonostornak Szent Istvántól eredő görög nyelvű oklevele, melyben a király a monostornak különféle javakat és kiváltságokat adományoz. Újabban egyesek azt a feltevést kockáztatták meg, hogy az oklevélben szereplő *Στέφανος* nem Szent István, hanem atyja, Géza fejedelem volt, de ennek ellene szól az, hogy a görög nyelvű oklevél Istvánt *κράλης*-nak, a latin nyelvű renovatio pedig Sanctus Stephanus-nak nevezi.

Kiadás: Czebe Gy.: A veszprémvölgyi oklevél görög szövege [Értekezések a történeti tudományok köréből XXIV. 3.]. Budapest 1916. 15—16. és magyar fordítása 17—18. [A szerző Czebe Gyula iránti kegyeletből az ő fordítását közli, de javításokkal, mint ahogy a kiadás is revízióra szorul. A szerk.]

Irodalom: Gyomlay Gy.: Szent István veszprémvölgyi donatiójának görög szövegéről [Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XVII. 8.]. Budapest 1901. — Gyomlay Gy.: A Szent István-féle görög adománylevél eddig megfejtetlen szaváról. Akadémiai Értesítő 15 (1904) 504—506. — Hóman B.: A veszprémvölgyi 1109. évi oklevél hitelessége. Turul 29 (1911) 123—134, 167—174. — Darkó J.: A veszprémi apácamonostor alapítólevelének 1109-i másolatáról. EPhK 41 (1917) 257—272, 336—351. — Hóman B.: Szent István görög oklevele. Századok 51 (1917) 99—126, 225—242. — Krajnyák G.: Szent István veszprémvölgyi donatiójának görög egyházi vonatkozásai. Századok 59—60 (1925—26) 498—507. — Jakubovich E.—Pais D.: Ó-magyar olvasókönyv. Pécs 1929. 14—17. — Moravcsik Gy.: Görögnyelvű monostorok Szent István korában. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I. Bp. 1938. 387—422. — Pais D.: A veszprémvölgyi apácák görög oklevele mint nyelvi emlék [A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 50.]. Budapest 1939. — Pais D.: Az „auctor monasterii" a veszprémvölgyi apácák Kálmán-féle megerősítő levelében. MNy 36 (1940) 41—42. — Balogh A.: A veszprémvölgyi görög monostor alapítása. A legrégibb magyarországi oklevél. Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv 6

(1944-46) 21—30. — KNIEZSA I.: Padrag, Paloznak. MNy 43 (1947) 140—142. — BT I. 553—554. — GY. LÁSZLÓ: Die Anfänge der ungarischen Münzprägung. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica 4 (1962) 27—53. — LÁSZLÓ GY.: A magyar pénzverés kezdeteiről. Századok 97 (1963) 382—397. — GYÖRFFY GY.: Az Árpád-kori szolgáló népek kérdéséhez. Történelmi Szemle 15 (1972) 261—262.

Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ἐντέλλομαι ἐγὼ Στέφανος χριστιανὸς ὁ καὶ κράλης[a] *πάσης Οὐγγρίας ποιοῦντα καὶ διοικοῦντα καὶ καταστένοντα τὸ μοναστήριον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ μητροπολίτου τὸ εἰς τὸ Βεσπρὲμ καὶ ἐν αὐτῷ ἀθροίσας πλῆθος μοναζουσῶν ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ψυχικῆς σωτηρίας ἅμα συμβίου καὶ τοῖς τέκνοις μου καὶ τῆς Πανονίας ἁπάσης καὶ δίδωμι ἐν αὐτῷ τῷ μοναστηρίῳ ἐννέα χωρία μετὰ τῶν χωραφίων αὐτῶν. Τὰ ὀνόματα τῶν χωρίων αὐτῶν εἰσὶν ταῦτα· τὸ πρῶτον Σαγάρβρυεν ἔχοντα καπνοὺς τεσσαράκοντα ὀκτὼ καὶ ὀψαράδας ἓξ καὶ ἕτερον χωρίον τὸ Σάμταγ ἔχοντα φαμιλίας τριάκοντα, ὅπερ ἐστὶν εἰς τὸν Δούναβιν, καὶ εἴκοσι φαμιλίας εἰς τὸν ἐνθρονιασμὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ τὸ πέραμα τοῦ Σομβώτου μετὰ καὶ περάτας ἑπτά, ὁμοίως καὶ τὸ πανηγύριν καὶ βεστιαρίτας ἑξήκοντα καὶ ὀψαράδας εἰς τὸ Δούναβιν δώδεκα καὶ ξυλουργοὺς τρεῖς καὶ χαλκεῖς δύο καὶ βουτζιάριν ἕναν καὶ τορνάριν ἕν⟨αν⟩ καὶ εἰς τοὺ Πωλοσνίκου τοῦ μιρᾶ ἀμπελουργὸς εἷς καὶ εἰς τοὺ Παταδὶ ὁ Μελεκδὶς ἀμπελουργὸς εἷς, ἵνα δὲ ἔχει καὶ τοὺ νησὶν τὴν Ἁγίαν Τριάδα εἰς μετόχιον. Ὁμοῦ δὲ πάντες τῶν χωρίων τὰ ὀνόματά εἰσιν ταῦτα· α′ Σαγάρβρυεν καὶ τοὺ Μάμα καὶ τοὺ Σάνδρου καὶ τοὺ Κνῆσα καὶ τοὺ Τζίτουμ καὶ τοὺ Σάμταγ καὶ τοὺ Παδρούγου καὶ τοὺ Ζαλέσι καὶ τοὺ Γριντζάρι. Καὶ ἕτερα πλείονα δίδωμι εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον τοῦ μητροπολίτου τὸ μοναστήριον ἵνα μέχρι συστήκει ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἵνα εἰσὶν τοῦ μοναστηρίου. Δίδωμι δὲ καὶ ἐξουσίαν ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ ἵνα τοὺς μὴ θέλοντας κατοικῆσαι εἰς τὸ κράτος τῆς ἁγίας μονῆς ἄνευ προστάξεως τῆς ἡγουμένης καὶ τῶν ἀδελφάδων ἵνα διωχθήτω ἐκ τοῦ τόπου ἄκων καὶ μὴ βουλόμενος. Εἰ δέ τις φωραθῇ ἐξ αὐτῶν ὅνπερ δέδωκα*

Az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében. Én, István, keresztény s egész Hungria királya, miután létesítettem, felállítottam és berendeztem a szentséges Istenanya veszprémi, érseki monostorát, s összegyűjtöttem benne apácák seregét a magam, nőm és gyermekeim, valamint egész Pannonia lelki üdvéért, így rendelkezem. Ajándékozok ennek a monostornak 9 falut földestől együtt. Ezen falvak nevei a következők: először Szárberény, negyvennyolc füsttel és hat halásszal; aztán egy másik falu, Szántó, harminc családdal — ez a Dunánál van —, továbbá (ti. ajándékozok) húsz családot a szentséges Istenanya beiktatásakor, úgyszintén a szombotu-i révet hét révésszel, hasonlóan a vásárvámot is, valamint lovas szolgát hatvanat, halászt a Dunán tizenkettőt, ácsot hármat, kovácsot kettőt, pohárnokot egyet, esztergályost egyet; (ti. van aztán) Paloznakban egy birtokrészes vincellér meg Faddon is egy vincellér, Melegdi; kapja meg továbbá majorgazdaság gyanánt a Szentháromság szigetét. Az összes falunevek együttesen ezek: először Szárberény, aztán Mama, aztán Sandor, aztán Kenese, aztán Csittény, aztán Szántó, aztán Padrag, aztán Zalészi, aztán Gerencsér. S több más egyebet is ajándékozok a szentséges Istenanyának, az érseki monostornak, hogy a monostoré legyen, amíg csak ég és föld áll. De szabad rendelkezési joggal is felruházom ezt a monostort avégből, hogy azokat, akik nem akarnak a szent monostor főnnhatósága alatt lakni, a fejedelemasszony és a nővérek rendelete nélkül űzzék ki arról a helyről kedvük és akaratuk ellenére. Ha pedig valakit azon kapnának, hogy abból, amit én

[a] *κράλης* typicon Moravcsik: *κρὰλ* edd.

εἰς τὴν μονήν, ἀποκόψαι ἢ ἀποποιήσασθαί τι, ἢ ἐκ τῆς γενεᾶς μου ἢ ἕτερός τις εἴτε βασιλεῖς εἴτε ἄρχοντες εἴτε στρατηγοὶ εἴτε ἐπίσκοποι εἴτε ἕτεροί τινες ἵνα ἔχων τὸ ἀνάθεμα παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος τῆς ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τῶν ἐνδόξων ἀποστολῶν καὶ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ πατέρων καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ ἀπ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ.

a monostornak adtam, elszakítana vagy elidegenítene valamit, legyen az az én nemzetségemből vagy bárki más, akár király, akár főúr, akár ispán, akár püspök, akár más valaki, átok szálljon rá az Atyától, a Fiútól és a Szentlélektől, dicsőséges Asszonyunktól, az Istenanya s örökké szűz Máriától, a dicsőséges Apostoloktól, a háromszáztizennyolc atyától és minden szentektől s tőlem, bűnöstől.

XVI. IOANNES SKYLITZES — JOHANNES SCYLITZES

Ioannes Skylitzes (*Ἰωάννης Σκυλίτζης*), aki a XI. század második felében élt, s kisázsiai származású volt, a kéziratok szerint magas katonai tisztségeket viselt. *Σύνοψις ἱστοριῶν* című történeti műve a 811-től 1057-ig terjedő idő eseményeit tárgyalja. Egyes kéziratokban még tovább, egészen 1079-ig terjed a mű, de ez a folytatás minden jel szerint nem Skylitzes műve, hanem egy ismeretlen szerzőé (l. Ioannes Skylitzes folytatása). A szerző az anyagot az egyes császárok uralkodásának ideje szerint tagolja, azaz műve az ún. császárkrónikák típusát képviseli. A 813—948 évek történetére vonatkozólag fő forrása a „Theophanes folytatása" néven ismert mű volt, de annak a 948—961 évek eseményeit tárgyaló részét, azaz a VI. könyv második felét nem használta fel. Itt és a következőkben más forrásokból merített, így valószínűleg egy 985/86-ban keletkezett, elveszett munkából (hadi napló?), amely feltehetőleg Leon Diakonosnak is forrásul szolgált. A XI. század első felére vonatkozólag egykorú, elveszett munkákat használt fel, s — mint előszavában mondja — szóbeli közlésekből is merített.

Kiadás: Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae ope ab I. BEKKERO suppletus et emendatus (CB). II. Bonnae 1839. 43—638.

Kéziratok: ***A** = Vindobonensis hist. gr. 35 (s. XII.) — ***B** = Ambrosianus gr. 912 (C 279 inf) (s. XIV.) — ***C** = Parisinus-Coislinianus gr. 136 (s. XII.) — ***D** = Parisinus suppl. gr. 1158 (s. XIII.) — ***F** = Venetus-Marcianus gr. VII 12 (s. XIII—XIV.) — ***H**= Parisinus-Coislinianus gr. 135 (s. XIII—XIV.) — ***N** = Neapolitanus gr. III B 24 (s. XIV.) — ***V** = Vaticanus gr. 161 (s. XIII.). (Az 1973-as kiadás [Berlin—New York])

Irodalom: F. HIRSCH: Byzantinische Studien. Leipzig 1876. 356—375. — L. MABILIS: Zwei Wiener Handschriften des Johannes Skylitzes. Breslau 1890. — KRUMBACHER 865—868. — TH. I. USPENSKIJ: Охридская рукопись Іоанна Куропалата Скилицы. Извѣстія Русскаго Археологическаго Института въ Константинополѣ IV. 2. (1899) 1—8. — C. DE BOOR: Zu Johannes Skylitzes. BZ 13 (1904) 356—369. — C. DE BOOR: Weiteres zur Chronik des Skylitzes. BZ 14 (1905) 408—467, 757—759. — B. PROKIĆ: Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes codex Vindobonensis hist. gr. LXXIV. München 1906. — M. SJUZJUMOV: Объ источникахъ Льва Дьякона и Скилицы, Византійское Обозрѣніе 2 (1916) 106—166. — N. IORGA: Médaillons d'histoire littéraire byzantine 15. Jean Skylitzès. Byz 2 (1925) 275—277. — D. N. ANASTASIJEVIĆ: Die chronologischen Angaben des Skylitzes (Kedrenos) über den Russenzug des Tzimiskes. BZ 31 (1931) 328—333. — F. DÖLGER: Die Chronologie des großen Feldzuges des Kaisers Johannes Tzimiskes gegen die Russen. BZ 32 (1932)

275—292. — MTBF 171—172. — H. Grégoire: La dernière campagne de Jean Tzimiskès contre les Russes. Byz 12 (1937) 267—276. — M. Gyóni: Skylitzès et les Vlaques. Revue d'Histoire Comparée 25 (1947) 155—173. — P. O. Karyškovskij: Балканские войны Святослава в византийской исторической литературе. BB 6 (1953) 36—71. — BT I. 335—340. — A. P. Každan: Из истории византийской хронографии X в. Источники Льва Диакона и Скилицы для истории третьей четверты X столетия. BB 20 (1961) 106—128. — A. P. Každan: Эксцерпты Скилицы. Българска Академия на Науките. Известия на Института за история 14—15 (1964) 529—544. — FGHB VI. 198—340. — S. C. Estopañan: Skylitzes Matritensis I. Reproducciones y miniaturas. Barcelona—Madrid 1965. — D. I. Polemis: Some cases of erroneous identification in the Chronicle of Skylitzes. Bsl 26 (1965) 74—81. — H. Thurn: Zur Textüberlieferung des Skylitzes. BZ 59 (1966) 1—4. — ВИИНЈ III. 51—172. — J. Ferluga: John Scylitzes and Michael of Devol. Зборник Радова Византолошког Института 10 (1967) 163—170.

1.

Καὶ τὰ μὲν κατὰ πόλιν ἐφέρετο οὕτως, Συμεὼν[a] *δ' ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων τὰς πρὸς Ῥωμαίους σπονδὰς διαλύσασθαι*[b] *σπεύδων πρόφασιν εὗρε τοιαύτην. Δοῦλος ἦν εὐνοῦχος τῷ βασιλεοπάτορι Μουσικὸς καλούμενος. Οὗτος συμφιλιωθεὶς ἀνδράσιν ἐμπορικοῖς καὶ φιλοκερδέσι, βουλόμενος κερδαίνειν αὐτούς, τῇ πρὸς τὸν Ζαουτζᾶν χρησάμενος παρρησίᾳ τὰς ἐκ Βουλγαρίας εἰσαγομένας πραγματείας εἰς τὴν πόλιν εὐθέως μετέστησεν ἐν Θεσσαλονίκῃ,*[c] *καὶ τοὺς εἰρημένους ἐμπόρους τελώνας ἐκεῖσε κατέστησεν, οἵτινες*[d] *κακῶς διετίθεσαν*[e] *τοὺς*[f] *τὰς πραγματείας μετιόντας Βουλγάρους, βαρέα εἰσπραττόμενοι τελωνήματα. Τῶν δὲ Βουλγάρων ἀναγγειλάντων ταῦτα τῷ Συμεών, καὶ τούτου δῆλα τῷ βασιλεῖ καταστήσαντος, ἐπεὶ τῇ πρὸς τὸν Ζαουτζᾶν προσπαθείᾳ*[g] *νικώμενος πάντα ὡς λῆρον ἡγήσατο καὶ οὐδεμιᾶς ἠξίωσεν ἐπιστροφῆς, μανεὶς ὁ Συμεών, καὶ ἄλλως, ὡς εἴρηται, πρόφασιν εὐπρόσωπον*[h] *ζητῶν, αἴρει κατὰ Ῥωμαίων τὰ ὅπλα. Ὅπερ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς καὶ αὐτὸς ἀνθοπλίζεται, καὶ Προκόπιον τὸν Κρηνίτην*[i] *τὴν τοῦ στρατηλάτου μετιόντα λειτουργίαν λαῷ πολλῷ καὶ ἄρχουσι καθοπλίσας, δούς τε αὐτῷ καὶ Κουρτίκιον τὸν Ἀρμένιον, ἐκπέμπει κατὰ τοῦ Συμεών. Συρραγέντων δ' ἐν Μακεδονίᾳ*

A fővárosban így folytak a dolgok, Symeon pedig, a bolgárok fejedelme, arra igyekezvén, hogy a rómaiakkal való szerződést felbontsa, ilyen ürügyet talált ki. Az apacsászárnak volt egy Musikos nevű eunuch szolgája. Ez összebarátkozott nyerészkedésre vágyó kereskedő férfiakkal, s azt akarván, hogy azok nyereségre tegyenek szert, felhasználta Zautzasszal való jó viszonyát, s a Bulgáriából a fővárosba jövő kereskedelmet váratlanul áthelyezte Thessalonikébe, az említett kereskedőket pedig ottani vámszedőkké tette; ezek azután rossz bánásmódban részesítették a bolgár kereskedőket, amennyiben súlyos vámot hajtottak be. A bolgárok ezt jelentették Symeonnak, az pedig tudtára adta a császárnak. Minthogy ez a Zautzas iránti rokonszenvtől legyőzetve mindezt üres fecsegésnek tartotta és semmi figyelemre nem méltatta, Symeon feldühödött, és — mivel mint mondottuk, amúgy is elfogadható ürügyet keresett — fegyvert fog a rómaiak ellen. A császár ennek hallatára maga is viszont felfegyverkezik, és Prokopios Krenitest, aki a fővezéri teendőket végezte, kiküldi Symeon ellen sok hadinéppel és tisztekkel. Vele adta az örmény Kurtikiost is. A hadseregek Makedoniában ütköztek

[a] *Λυμεὼν* **V** || [b] *διαλύσεσθαι* **N** || [c] *μετέστησεν ἐν Θεσσαλονίκῃ* : *εἰς Θεσσαλονίκην μετέστησεν* **B** *ἐκ Θεσσαλονίκης μετέστησεν* **V** || [d] *οἳ* **AC** || [e] *διετίθεντο* **B** || [f] *ante τοὺς add. πρὸς* **BV** || [g] *συμπαθείᾳ* **ACFHN** || [h] *εὐπρόσοδον* **V** || [i] *Κρινίτην* **B**

τῶν στρατευμάτων[j] ἡττῶνται[k] Ῥωμαῖοι, καὶ κατασφάττεται[l] αὐτός τε ὁ Κρηνίτης[m] καὶ ὁ Κουρτίκιος Ἀρμένιος καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν κατασχεθέντων ἀπὸ τῆς ἑταιρείας τοῦ βασιλέως, τοῦ Συμεὼν ἀποτεμόντος τὰς ῥῖνας καὶ εἰς τὴν πόλιν ἐκπεμφότος πρὸς αἰσχύνην[n] Ῥωμαίων. Τῷ τοιούτῳ δὲ πάθει καὶ τῷ προπηλακισμῷ τοῦ Συμεὼν περιαλγὴς ὁ βασιλεὺς γενόμενος[o] Νικήταν πατρίκιον τὸν τὴν ἐπωνυμίαν[p] Σκληρὸν διὰ τοῦ Ἴστρου[r] πρὸς τοὺς[s] Τούρκους τοὺς[t] καὶ[u] Οὔγγρους καλουμένους ἀπέστειλεν, ἐφ' ᾧ περαιώσασθαι τὸν ποταμὸν[v] καὶ τὴν Βουλγαρίαν τὸν ἐνόντα τρόπον[z] λυμήνασθαι. Ὁ δὲ τοῖς Τούρκοις συμμίξας καὶ πείσας κατὰ Βουλγάρων ὅπλα κινεῖν[aa] ὁμήρους τε λαβὼν εἰς βασιλέα ὑπέστρεψεν. Ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς διά τε γῆς καὶ θαλάττης ἐγνώκει Βουλγάροις[bb] πολεμεῖν. Διὰ μὲν οὖν θαλάσσης Εὐστάθιον ἐκπέμπει τὸν πατρίκιον καὶ δρουγγάριον, διὰ δὲ γῆς τὸν πατρίκιον Νικηφόρον τὸν Φωκᾶν, προβαλλόμενος αὐτὸν μετὰ τὸν Ἀνδρέου[cc] θάνατον δομέστικον τῶν σχολῶν. Ὧν μέχρι Βουλγαρίας ἀφικομένων ὁ βασιλεὺς ἔτι τὴν εἰρήνην στέργων τὸν κοιαίστωρα Κωνσταντινάκιον ἐκπέμπει πρὸς Συμεών. Ὃν οὗτος κατασχὼν τίθησιν ἐν φρουρᾷ, δολίως πρὸς αὐτὸν ἀφικέσθαι νομίσας. Ἀσχολουμένου δὲ ἐπὶ[dd] τὸ στράτευμα τὸ περὶ τὸν Φωκᾶν τοῦ Συμεὼν οἱ Τοῦρκοι περαιωθέντες τὸν ποταμὸν πᾶσαν τὴν Βουλγαρίαν ἐληΐσαντο. Ὅπερ ὡς ἠγγέλθη τῷ Συμεών, τὸν Φωκᾶν ἀφεὶς κατὰ τῶν Τούρκων ἐτράπετο.[ee] Γλιχόμενοι δὲ καὶ αὐτοὶ συμπλακῆναι τοῖς[ff] Βουλγάροις περαιωθέντες τὸν Ἴστρον τούτοις προσβάλλουσι καὶ νικῶσι κατὰ κράτος, μόλις τοῦ Συμεὼν ἐν Δοροστόλῳ περισωθέντος,[gg] ὃ καὶ Δρίστρα[hh] καλεῖται. Νικήσαντες οὖν οἱ Τοῦρκοι ᾔτησαντο τὸν βασιλέα τοὺς κατασχεθέντας ὑπ' αὐτῶν αἰχμαλώτους

meg, a rómaiak vereséget szenvednek, magát Krenitest és az örmény Kurtikiost és sok mást is levágnak. A császár testőrcsapatából elfogottak orrát Symeon levágatta, és őket a rómaiak szégyenére a fővárosba küldte. A császár ekkora vereség és a Symeon részéről ért meggyalázás miatt nagy fájdalmat érzett, s a Sklerosnak [kemény] nevezett Niketas patrikiost a Dunán át az ungroknak is nevezett türkökhöz küldte, hogy azok átkelvén a folyón Bulgáriát kellő módon feldúlják. Niketas találkozván a türkökkel, rábírta őket, hogy a bolgárok ellen fegyvert fogjanak, és miután kezeseket is kapott, visszatért a császárhoz. Maga a császár is elhatározta, hogy szárazon és vízen felveszi a harcot a bolgárok ellen. A tengeren kiküldi Eustathios patrikiost és drungariost, a szárazföldön pedig Nikephoros Phokas patrikiost, akit Andreas halála után domestikos ton scholon-ná nevezett ki. Amikor ezek elérkeztek Bulgáriáig, a császár, aki még békét óhajtott, kiküldi Symeonhoz Konstantinakios quaestort, de az ezt elfogván őrizet alatt tartja, mert úgy vélte, hogy cselből jött hozzá. Mialatt Symeon Phokas seregével volt elfoglalva, a türkök a folyamon átkelve egész Bulgáriát végigzsákmányolták. Amikor ezt Symeonnak hírül adták, ott hagyva Phokast a türkök ellen fordult. Minthogy ezek maguk is vágytak összecsapni a bolgárokkal, átkelvén a Dunán megütköznek a bolgárokkal, és teljesen tönkreverik őket, úgyhogy Symeon alig tud a Dristrának is nevezett Dorostolonba menekülni. A győztes türkök azt kérik a császártól, hogy vásárolja meg az általuk foglyul ejtetteket, amibe az beleegyezett, és

[j] τῶν στρατευμάτων : Ῥωμαίων **A** || [k] ἡττῶντο **C** || [l] σφάττεται **B** κατασφάττονται **D** ed. || [m] Κρινίτης **B** || [n] ἑταιρείας — αἰσχύνην : ἑταιρείας τῆς βασιλικῆς τὰς ῥῖνας ὁ Συμεὼν ἐκτεμὼν εἰς τὴν πόλιν αὐτοὺς ἐκπέπομφεν εἰς αἰσχύνην **B** || [o] *post* περιαλγὴς **AC** || [p] τῇ ἐπωνυμίᾳ **C** || [r] *post* Ἴστρου *add.* μετὰ δώρων **BV** || [s] *om.* **C** || [t] *om.* **N** || [u] *om.* **C** || [v] τὸν ποταμὸν *om.* **B** || [z] τόπον **B** || [aa] κινῆσαι **BV** || [bb] Βουλγαρίᾳ **D** || [cc] Ἀνδρέα **BHN** || [dd] περὶ **AC** || [ee] ἐστράτευσε **AC** || [ff] *om.* **AC** || [gg] διασωθέντος **AB** || [hh] Δίστρα **C**

ὠνήσασθαι.[ii] Πρὸς ὃ καὶ[jj] κατανεύσας τοὺς πολίτας ἐξαπέστειλεν εἰς τὴν τούτων ἐξώνησιν. Θρανσθεὶς οὖν ὁ Συμεὼν διὰ τοῦ δρουγγαρίου Εὐσταθίου τὸν βασιλέα ἱκέτευε περὶ τῆς εἰρήνης. Πρὸς ἣν[kk] ὑπεῖξεν ὁ βασιλεὺς καὶ τὸν Χοιροσφάκτην[ll] Λέοντα ἐπὶ τῷ ποιήσασθαι ἐξαπέστειλε τὰς σπονδάς, καὶ ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν ὁ Φωκᾶς[mm] καὶ ὁ δρουγγάριος ὑποστρέψαι μετὰ τοῦ λαοῦ ἐκελεύσθησαν. Ὁ δὲ Συμεὼν ἀπελθόντα πρὸς αὐτὸν τὸν Χοιροσφάκτην Λέοντα[nn] ἐν εἱρκτῇ κατέσχε, μηδὲ λόγου αὐτὸν ἀξιώσας. Ἐκστρατεύσας δὲ βαρεῖ στρατῷ κατὰ τῶν Τούρκων, μὴ δυνηθέντος τοῦ βασιλέως διὰ τὸ αἰφνίδιόν τε καὶ ἀπροσδόκητον βοήθειαν αὐτοῖς παρασχεῖν, αὐτούς τε ἐτρέψατο καὶ τὴν χώραν πᾶσαν κατέδραμε. Γαυριῶν δ' ἐπὶ τῇ νίκῃ καὶ φρυαττόμενος[oo] ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα, μὴ πρότερον ποιῆσαι εἰρήνην, πρὶν ἂν ἀπολήψεσθαι[pp] τοὺς αἰχμαλώτους Βουλγάρους. Ἐπένευσε[rr] πρὸς τοῦτο ὁ βασιλεύς. Ἦλθεν οὖν μετὰ τοῦ Χοιροσφάκτου Θεόδωρός τις οἰκεῖος ὢν τῷ[ss] Συμεών, καὶ παρειλήφει πάντας. (pp. 175_{75} — 177_{35})

kiküldte a fővárosiakat ezek megvásárlása céljából. Symeon megtörve, Eustathios drungarios útján a császárnál békéért könyörgött, aminek a császár engedett, és kiküldte Leon Choirosphaktest, hogy kösse meg a békét. Phokas domestikos ton scholon és a drungarios parancsot kapott, hogy térjen vissza hadinépével. De Symeon a hozzá érkező Leon Choirosphaktest tömlöcben fogva tartotta, és szóra se méltatta őt, hanem erős sereggel hadjáratot indított a türkök ellen, s minthogy a császár a dolog hirtelen és váratlan volta miatt nem tudott segítséget nyújtani nekik, megfutamította őket, és az egész földet feldúlta. Győzelmén büszkélkedve és kérkedve azt írta a császárnak, hogy mindaddig nem köt békét, míg vissza nem kapja a bolgár foglyokat. A császár hozzájárult ehhez. Eljött hát Choirosphaktesszal egy bizonyos Theodoros, Symeon belső embere, és valamennyit átvette.

2.

Τὰ γοῦν πέριξ ἔθνη, Τοῦρκοι, Σέρβοι, Χρωβάτοι,[tt] καὶ οἱ λοιποί, τὴν τοῦ Συμεὼν ἀναμαθόντες τελευτὴν ἐκστρατεύειν κατὰ Βουλγάρων ἐβουλεύοντο. Κατέσχε δὲ καὶ λιμὸς μέγας σὺν ἀκρίδι τὸ Βουλγάρων ἔθνος, ἰσχυρῶς ἐκπιέζων καὶ καταδαπανῶν[uu] τὰ πλήθη καὶ τοὺς καρπούς. Ἐδεδοίκεισαν[vv] μὲν οὖν οἱ Βούλγαροι καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἔφοδον ἐθνῶν, ἐδεδίεσαν δὲ πλέον τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐπέλευσιν.[zz] (p. 222_{16-21})

A környező népek, türkök, szerbek horvátok és a többiek megtudván Symeon halálát, azt tervezték, hogy a bolgárok ellen hadjáratot indítanak. Nagy éhínség is meglátogatta a bolgár népet sáskajárással együtt, amely szörnyen szorongatta a tömegeket, és felemésztette a termést. Féltek más népek támadásától is, de még jobban féltek a rómaiak betörésétől.

3.

Ἐγένετο δὲ καὶ εἰσβολὴ Τούρκων κατὰ Ῥωμαίων Ἀπριλλίῳ μηνί, ἰνδικτιῶνος

Április havában, az indictio hetedik évében[1] *történt a türkök becsapása a rómaiak*

[ii] *ὠνήσεσθαι* **A** || [jj] *om.* **B** || [kk] *ὃν* **B** || [ll] *Σχοιροσφάκτην* **B** || [mm] *ὁ Φωκᾶς om.* **AC** || [nn] *om.* **B** || [oo] *ἐπαιρόμενος* **BV** || [pp] *ἀπολήψοιτο post Βουλγάρους* **A** *ἀπολήψεται* **C** || [rr] *add. δὲ* **FHN** *οὖν* **C** || [ss] *τοῦ* **B** || [tt] *Χορβάτοι* **A** : *Χροβάτοι* **V** : *Χορβάται* **B** || [uu] *δαπανῶν* **B** || [vv] *ἐδεδοίκεσαν* **AC** || [zz] *ἔλευσιν* **V**

[1] Vö. Georgios barát folytatása 17. j. (l. 61. l.).

ἑβδόμης,[a] καὶ κατέδραμον πᾶσαν τὴν δύσιν[b] μέχρι τῆς πόλεως. Ἀπεστάλη γοῦν ὁ πατρίκιος Θεοφάνης καὶ πρωτοβεστιάριος, καὶ ἀλλάγιον μετ' αὐτῶν ἐποιήσατο, μηδενὸς χρήματος φεισαμένου τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν τῶν αἰχμαλώτων ἀνάρρυσιν. (p. 228_{80-84})

ellen, és végigszáguldozták a fővárosig az egész Nyugatot. Elküldetett tehát Theophanes patrikios és protovestiarios, és egyezséget kötött velük, amikor is a császár nem kímélt semmi pénzt a foglyok kiszabadításáért.

4.

Κατὰ δὲ τὴν πρώτην[c] ἰνδικτιῶνα τῶν Τούρκων πάλιν ἐπιδρομὴν ποιησαμένων κατὰ Ῥωμαίων, ὁ παρακοιμώμενος Θεοφάνης ἐξελθὼν ἐσπείσατο μετ' αὐτῶν καὶ λαβὼν ὁμήρους ὑπέστρεψε. (p. 231_{55-57})

Amikor az indictio első évében[2] a türkök ismét betörést intéztek a rómaiak ellen, Theophanes parakoimomenos elmenvén békeszerződést kötött velük, és miután kezeseket kapott, hazatért.

5.

Οὐ διέλιπον[d] δὲ καὶ οἱ Τοῦρκοι[e] εἰσβολὰς εἰς τὴν[f] Ῥωμαίων[g] ποιούμενοι καὶ ταύτην[h] δηοῦντες, μέχρις οὗ Βουλοσουδὴς[i] ὁ τούτων ἀρχηγὸς τὴν τῶν Χριστιανῶν πίστιν ἀσπάζεσθαι[j] ὑποκριθεὶς κατειλήφει τὴν Κωνσταντίνου.[k] Καὶ βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀναδέχεται Κωνσταντίνου, τῇ τῶν πατρικίων ἀξίᾳ τιμηθεὶς καὶ πλείστων χρημάτων ὑπάρξας κύριος, εἶτ' αὖθις οἴκαδε ὑποστρέψας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ Γυλᾶς,[l] ἄρχων ὢν καὶ αὐτὸς τῶν Τούρκων, εἴσεισιν εἰς τὴν βασιλίδα[m] καὶ βαπτίζεται, τῶν ἴσων ἀξιωθεὶς καὶ αὐτὸς[n] εὐεργεσιῶν καὶ τιμῶν. Ἀνελάβετο δὲ μεθ' ἑαυτοῦ καί τινα μοναχὸν Ἱερόθεον τοὔνομα, δόξαν εὐλαβείας ἔχοντα, ἐπίσκοπον Τουρκίας παρὰ τοῦ Θεοφυλάκτου χειροτονηθέντα,[o] ὃς ἐκεῖσε γενόμενος πολλοὺς ἀπὸ τῆς βαρβαρικῆς πλάνης εἰς[p] τὸν χριστιανισμὸν ἐπανήγαγεν,[r] ἀλλ' ὁ μὲν Γυλᾶς[s] ἐνέμεινε[t] τῇ πίστει, μητ' αὐτὸς ἔφοδόν ποτε[u] κατὰ Ῥωμαίων πεποιηκώς,[v] μήτε τοὺς ἁλισκομένους Χριστια-

De a türkök sem hagytak fel betöréseikkel, és szüntelenül pusztították a rómaiak területét, míg csak vezérük, Bulcsú, színleg a keresztény hit felé hajolva, Konstantinápolyba nem jutott.[3] Megkereszteltetvén Konstantinos császár[4] lett a keresztapja, és a patrikiosi méltósággal megtiszteltetvén, sok pénz uraként tért vissza hazájába. Nem sokkal utóbb Gyula is, aki szintén a türkök fejedelme volt, a császári városba jön, megkeresztelkedik, s ő is ugyanazon jótéteményekben és megtiszteltetésekben részesül. Ő magával vitt egy jámborságáról híres, Hierotheos nevű szerzetest, akit Theophylaktos[5] Turkia püspökévé szentelt, s aki odaérkezvén, a barbár tévelygésből sokakat kivezetett a kereszténységhez. Gyula pedig megmaradt hitében, ő maga nem intézett soha betörést a rómaiak területére, és az elfogott kereszténységről sem feledkezett

[a] ζ' **ABC** || [b] *κτίσιν* **N** || [c] α' **C** || [d] *διέλειπον* **V** || [e] *Τούρκοι* **BDFH** || [f] *τὴν* : *τὰ* **H** *post τὴν add. τῶν* **D** || [g] *Ῥωμανίαν* **B** || [h] *ταῦτα* **C** || [i] *Βουλοσουδῆς* **BDF** *Βουλοσοδὴς* **N** *Βουλοσδῆς* **A** || [j] *ἀσπάσασθαι* **B** || [k] *Κωνσταντίνου* : *πόλιν* **A** : *Κωνσταντίνου πόλιν* **F** : *Κωνσταντινούπολιν* **H** || [l] *Γυλάς* **BF** : *Γειλάς* **H** : *Βλᾶς* **E** || [m] *τὴν βασιλίδα* : *τὰ βασίλεια* **H** || [n] *καὶ αὐτὸς om.* **ABCV** || [o] *ἐπίσκοπον — χειροτονηθέντα om.* **AC** || [p] *εἰς* : *πρὸς* **B** || [r] *μετήγαγεν* **B** || [s] *Γυλὰς* **FH** : *Βλᾶς* **E** || [t] *ἐπέμεινε* **V** : *ἐπέμενε* **B** || [u] *ποτε post Ῥωμαίων* **A** : *om.* **BCV** || [v] *ποιησάμενος* **A**

[2] Vö. Georgios barát folytatása 19. j. (l. 61. l.).

[3] Bulcsú és Gyula konstantinápolyi látogatása 948 tájára datálható.

[4] Bíborbanszületett Konstantinos császár.

[5] Konstantinápolyi patriarcha (933—956).

νοὺς[z] ἀτημελήτους ἐῶν, ἀλλ' ἐξωνούμενος καὶ ἐπιμελείας ἀξιῶν καὶ ἐλευθερῶν. Βουλοσουδὴς[aa] δὲ τὰς πρὸς θεὸν[bb] συνθήκας ἠθετηκὼς πολλάκις σὺν παντὶ τῷ ἔθνει κατὰ Ῥωμαίων ἐξήλασε. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ κατὰ Φράγγων ποιῆσαι διανοηθεὶς καὶ ἁλοὺς ἀνεσκολοπίσθη ὑπὸ Ὄτου[cc] τοῦ βασιλέως αὐτῶν. (p. 237$_{59-76}$)

meg, hanem kiváltotta azokat, gondja volt rájuk és szabaddá tette őket. Bulcsú azonban az Istennel való szövetséget megszegvén, sokszor egész népével a rómaiak ellen vonult. Amidőn ugyanezt forralta a frankok ellen is, fogságba került, és császáruk, Ottó karóba húzatta.[6]

6.

Τετάρτῳ δὲ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἔτει, μηνὶ Ἰουνίῳ, τῆς δεκάτης[dd] ἰνδικτιῶνος, τὰς ἐν τῇ Θράκῃ πόλεις ἐξῄει[ee] ἐπισκεψόμενος, καὶ γενόμενος ἄχρι τῆς λεγομένης μεγάλης τάφρου[ff] ἔγραψε Πέτρῳ τῷ Βουλγαρίας ἄρχοντι, μὴ ἐᾶν τοὺς[gg] Τούρκους διαπερᾶν τὸν Ἴστρον καὶ τὰ Ῥωμαίων λυμαίνεσθαι. Τούτου δὲ μὴ προσέχοντος, ἀλλὰ παντοίαις ἀφορμαῖς παρακρούοντος, τὸν τοῦ ἐκ Χερσῶνος[hh] πρωτεύοντος[ii] υἱὸν ὁ Νικηφόρος τὸν Καλοκυρὸν πατρικιότητι τιμήσας πρὸς τὸν ἄρχοντα Ῥωσίας ἐκπέμπει Σφενδοσθλάβον, δωρεῶν ὑποσχέσεσι καὶ φιλοτιμιῶν οὐκ ὀλίγων ἀναπείθων[jj] ἐκστρατεῦσαι κατὰ Βουλγάρων.[kk] (pp. 276$_{23}$ — 277$_{31}$)

Uralkodása negyedik évében,[7] *június havában, az indictio tizedik évében kiment, hogy megszemlélje a thrákiai városokat, és eljutván az úgynevezett nagy árokig, Péternek, Bulgária fejedelmének levelet írt, hogy ne engedje, hogy a türkök átkeljenek a Dunán, és a rómaiak területét pusztítsák. Minthogy az ezt nem vette figyelembe, hanem mindenféle ürügyekkel elutasította, Nikephoros a chersoni elöljáró fiát, Kalokyrost patrikiosi méltósággal tüntetve ki Oroszország fejedelméhez, Szvjatoszlavhoz küldi, s őt sok ajándék és kitüntetés ígéretével rábírja, hogy hadat indítson a bolgárok ellen.*

7.

Οἱ Ῥῶς δὲ καὶ ὁ[ll] τούτων ἀρχηγὸς Σφενδοσθλάβος, τὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατεύματος ὡς ἐπύθοντο περαίωσιν, κοινοπραγήσαντες δεδουλωμένοις ἤδη τοῖς Βουλγάροις, προσειληφότες δὲ καὶ συμμάχους τούς τε Πατζινάκας[mm] καὶ τοὺς πρὸς δύσιν ἐν Παννονίᾳ[nn] κατῳκημένους[oo] Τούρκους, καὶ διὰ πάντων στρατὸν πολεμιστὴν[pp] ἠθροικότες ἐς ὀκτακισχιλίους ἐπὶ τριάκοντα μυριάσι κορυφουμένους καὶ τὸν Αἷμον[rr] διαβάντες, πᾶσαν ἐπυρπόλουν τὴν

De az oroszok és ezek vezére, Szvjatoszlav, mihelyt értesültek a római hadsereg átkeléséről, a már rabigába ejtett bolgárokkal[8] *együttműködve, szövetségesekként magukhoz vették a besenyőket és a nyugaton, Pannoniában megtelepedett türköket, s összesen háromszáznyolcezerre rúgó, minden tekintetben harcképes sereget gyűjtvén össze, átkeltek a Balkán hegységen, és miután tábort ütöttek Arkadiupolis*

[z] *om.* **B** || [aa] *Βουλοσουδῆς* **F** : *Βουλοσοδὴς* **A** : *Βουλοσυδὴς* **B** : *Βουλοσίδης* **H** : *Βολοδῆς (?)* **D** || [bb] *ante θεὸν add. τὸν* **H** || [cc] *Ὄτου* **B** : *Οὕτω* **H** || [dd] *δεκάτης* : *ι'* **C** || [ee] *ἐπῄει* **AC** || [ff] *σούδας* **FH** || [gg] *om.* **AC** || [hh] *τὸν — Χερσῶνος* : *τὸν ἐκ τοῦ τὸν τοῦ ἐκ Χερσῶνος* **C** : *τὸν τοῦ ἐκ τοῦτον τοῦ ἐκ Χερσῶνος* **E** : *ἐκ Χερσῶνος* : *ἐν Χερσῶνι* **B** || [ii] *πρωτεύοντα* **C** || [jj] *ἀναπείσας* **AC** || [kk] *Βουλγαρίας* **B** || [ll] *ὁ om.* **C** || [mm] *Πατζινάκους* **B** || [nn] *Πανονίᾳ* **BDNV** || [oo] *κατῳκισμένους* **BV** || [pp] *πολεμιστῶν* **A** || [rr] *post Αἷμον add. ποταμὸν* **A**

[6] Arról, hogy Bulcsú 955-ben I. Ottó német király csapataival a Lech mezején vívott ütközetben fogságba került, a magyar források is tudnak, de ezek szerint bitófán fejezte be életét. Zonaras keresztre feszítést említ, az itt használt görög szó is jelenti — ritkán — ezt.

[7] Nikephoros Phokas császár (963—969) uralkodása negyedik éve 967 volt.

[8] Nikephoros Phokas császár a bolgárok ellen segítségül hívta Szvjatoszlav kievi fejedelmet, aki azonban a bolgárok leverése után nem akarta kiüríteni az elfoglalt területeket, hanem most már Bizáncot fenyegette. Ioannes Tzimiskes császár 970-ben a kisázsiai csapatokat irányítja ellene.

Θράκην καὶ ἐληΐζοντο, πηξάμενοι παρεμβολὴν ἀγχοῦ που τῶν τειχῶν Ἀρκαδιουπόλεως, κἀκεῖσε τὴν συμπλοκὴν ἐκδεχόμενοι τοῦ πολέμου. ... Τριχῇ δὲ τῶν βαρβάρων διαιρεθέντων Βούλγαροι μὲν καὶ Ῥῶς τὴν πρώτην ἀνεπλήρουν[ss] μερίδα, Τοῦρκοι δὲ καθ' ἑαυτοὺς ἦσαν μόνοι καὶ Πατζινάκαι[tt] ὡσαύτως· ἐρχόμενος οὖν ὁ Ἰωάννης συμπλέκεται τοῖς Πατζινάκαις[uu] κατὰ τύχην συνηντηκώς, καὶ ὥσπερ ἦν αὐτῷ παρηγγελμένον, προσποιεῖται φυγήν, σχολαίαν τὴν ἀναχώρησιν ποιούμενος. Ἐνέκειντο δ' οἱ Πατζινάκαι[vv] τὰς ἑαυτῶν λύσαντες τάξεις, ὡς τάχα τοὺς φεύγοντας ἀφανίσοιεν[zz] ἄρδην. Ἐκεῖνοι δὲ νῦν μὲν φεύγοντες μετὰ τάξεως, νῦν δ' ὑποστρέφοντες καὶ ἀμυνόμενοι ἔθεον πρὸς τοὺς λόχους. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐς μέσους ἐγένοντο τούτους, τότε δὴ ἀνέντες τοὺς χαλινοὺς ἀκρατῶς ἔφευγον, καὶ οἱ Πατζινάκαι[a] διεκχυθέντες ἀτάκτως ἐδίωκον. Ἐπιφανέντος δ' ἐξαίφνης τοῦ μαγίστρου μετὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ, τῷ ἀπροσδοκήτῳ καταπλαγέντες[b] τὴν μὲν δίωξιν ἐπέσχον, οὐ μήν γε καὶ ἐς φυγὴν ἀπεῖδον, ἀλλ' ἔμενον, ἤν τις ἐπίοι δεξόμενοι. Μετὰ σφοδρᾶς δὲ ῥύμης τῶν περὶ τὸν μάγιστρον συμπεσόντων αὐτοῖς, καὶ τῆς λοιπῆς φάλαγγος ὄπισθεν[c] ἐρχομένης μετ' εὐκοσμίας καὶ τάξεως, πίπτουσιν εὐθὺς οἱ ἀλκιμώτεροι τῶν Σκυθῶν. Καὶ κατὰ βάθος τῆς φάλαγγος σχισθείσης ἐς μέσους ἐμπίπτουσιν οἱ Πατζινάκαι[d] τοὺς λόχους, τῶν κεράτων συνελθόντων ἀλλήλοις καὶ κύκλωσιν ἀποτελεσάντων. Ἐπ' ὀλίγον οὖν ἀντισχόντες ἐνέκλιναν[e] καὶ πάντες σχεδὸν κατεκόπησαν.

Οὕτω δὲ τούτους τρεψάμενος ὁ Βάρδας καὶ διὰ τῶν αἰχμαλώτων μαθών, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀκμῆτες ὄντες προσμένουσι συντεταγμένοι τὸν πόλεμον, τρέπεται τὴν ταχίστην πρὸς ἐκείνους. Ἄρτι δ' ἐκεῖνοι[f] τὸ τῶν Πατζινάκων ἐγνωκότες ἀτύχημα κατεκλάσθησαν τὰς ψυχὰς[g] τῷ ἀδοκήτῳ τῆς συμφορᾶς. Ὅμως παρακαλέσαντες[h] ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἐκ τῆς φυγῆς σκεδασθέντας

falainak közelében, és ott várták a háborús összecsapást, egész Thrákiát felégették és kifosztották. ... A barbárok három részre voltak osztva (ugyanis a bolgárok és oroszok tették ki az első részt, a türkök önmagukban külön voltak, a besenyők hasonlóképpen). Odaérkezvén és véletlenül a besenyőkbe ütközvén Ioannes, harcba bocsájtkozik velük, s ahogyan megparancsolták neki, menekülést színlel, a visszavonulást lassan hajtva végre. A besenyők üldözőbe vették, megbontván saját hadsorukat, hogy azonnal teljesen megsemmisítsék a menekülőket. Ezek majd hadrendben menekülve, majd pedig megfordulva és szembeszállva a lesben álló csapatok felé igyekeztek. Amint pedig ezek közé értek, akkor eleresztve a gyeplőt, teljes erejükből kezdtek menekülni, a besenyők meg szétoszolván rendetlenül üldözték őket. Amikor a magistros[9] az egész sereggel együtt hirtelen megjelent, a váratlan látványtól megdöbbenve felhagytak az üldözéssel. Ám nem gondoltak a menekülésre, hanem helyben maradtak, hogy fogadják, ha valaki rájuk támad. Amikor a magistrosszal levő csapat nagy lendülettel nekik rontott, s hátulról szép rendben és hadsorban a sereg többi része közeledett, a skythák derekabbja mindjárt elhullott. S amint a mélységben a sereg kettévált, a besenyők a lesben álló csapatok közepére kerültek, miközben a szárnyak találkoztak egymással és a bekerítést befejezték. Azok rövid ideig ellenálltak, aztán megtörtek, s szinte mind kardélre jutott.

Miután így Bardas legyőzte ezeket, s a foglyoktól megtudta, hogy a többi jó erőben felsorakozva várja a csatát, gyorsan ellenük fordul. Azok éppen ekkor értesülvén a besenyők katasztrófájáról, a váratlan sorscsapástól megrettentek. Mégis egymást bátorítva és a menekülés közben szét-

[ss] ἐπλήρουν **BV** : ἐνεπλήρουν **C** || [tt] *Πατζινάκοι* **B** || [uu] *Πατζινάκοις* **B** || [vv] *Πατζινάκοι* **B** || [zz] ἀφανίσειεν **BDH** || [a] *Πατζινάκοι* **B** || [b] τῷ — καταπλαγέντες *om.* **AC** || [c] ὄπιθεν **BCV** || [d] *Πατζινάκοι* **B** || [e] ἔκλιναν **C** || [f] ἄρτι δ' ἐκεῖνοι : κἀκεῖνοι **AC** || [g] τὰς ψυχὰς *om.* **B** || [h] *παρασκευάσαντες* **B**

[9] Bardas Skleros, a bizánci sereg főparancsnoka.

ἀνακαλεσάμενοι προσβάλλουσι τοῖς Ῥωμαίοις, οἱ μὲν ἱππεῖς προδραμόντες, οἱ δὲ πεζοὶ κατόπιν ἐρχόμενοι. Ὡς δὲ καὶ κατὰ τὴν πρώτην προσβολὴν ἀνεκόπησαν οἱ ἱππεῖς τὰς ὁρμὰς ὑπὸ Ῥωμαίων ἀνυποστάτων φανέντων, ἐκκλίναντες εἰς τοὺς πεζοὺς συνηλάθησαν. Ἐκεῖσε δὲ πάλιν γενόμενοι ἀνελάμβανον ἑαυτοὺς καὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐπερχομένους[i] προσέμενον. Καὶ ἦν μὲν ἄχρι[j] τινὸς ἡ μάχη ἀγχώμαλος, ἕως οὗ Σκύθης τις μεγέθει σώματος καὶ ἀνδρείᾳ ψυχῆς ἐπαιρόμενος τῶν ἄλλων ὑπερπηδήσας ἐπ' αὐτὸν τὸν μάγιστρον φέρεται παριππεύοντα καὶ τὰς τάξεις παραθαρρύνοντα, καὶ ξίφει παίει κατὰ τοῦ κράνους.[k] Τοῦ δὲ ξίφους περιολισθήσαντος[l] ἄπρακτος ἐγένετο ἡ βολή. Τοῦτον δὲ ὁ μάγιστρος ξίφει παίει κατὰ τοῦ κράνους. Βάρει δὲ τῆς χειρὸς καὶ βαφῇ τοῦ σιδήρου οὕτω γέγονεν ἐνεργὸς ἡ πλῆξις, ὡς δίχα ὅλον διατμηθῆναι τὸν Σκύθην.[m] Καὶ Κωνσταντῖνος δὲ πατρίκιος ὁ τοῦ μαγίστρου ἀδελφὸς τῷ ἀδελφῷ[n] βοηθῶν ἕτερον Σκύθην[o] συναιρόμενον τῷ ῥηθέντι καὶ ἰταμώτερον φερόμενον παῖσαι κατὰ τῆς κεφαλῆς ἐσπούδασεν. Ἐκείνου δ' ἐπὶ θάτερα κλίναντος ἑαυτὸν διαμαρτήσας ὁ Κωνσταντῖνος καταφέρει τὸ ξίφος εἰς τὸν αὐχένα τοῦ ἵππου καὶ ἀποτέμνει[p] τοῦ τραχήλου τὴν κεφαλήν. Πεσόντος δὲ τοῦ Σκύθου, ἀποβὰς[r] τοῦ ἵππου καὶ τῇ χειρὶ τῆς[s] γενειάδος δραξάμενος ἀποσφάττει τοῦτον.[t] Τοῦτο τὸ ἔργον Ῥωμαίους μὲν ἐπέρρωσε καὶ θαρραλεωτέρους ἐποίησε, δειλίας δὲ καὶ φόβου τοὺς Σκύθας ἐνέπλησε. Καὶ ταχὺ ἐπιλελησμένοι ἀλκῆς τὰ νῶτα δεδώκασι καὶ ἀσέμνως[u] καὶ μετὰ πολλῆς ἔφευγον ἀκοσμίας. Εἵποντο δὲ οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἅπαν τὸ πεδίον νεκρῶν ἐμπεπλήκασιν. Ἦλωσαν δὲ καὶ ζωγρίαι τῶν πεσόντων πλείους. Ἐγένοντο δὲ καὶ πλὴν ὀλίγων πάντες οἱ περιλειφθέντες[v] τραυματίαι. Καὶ οὐδεὶς ἂν διέδρα τὸν

szóródottakat magukhoz szólítva, megtámadják a rómaiakat, rohammal a lovasok, s utánuk indul a gyalogság. Mikor a lovasok első támadásának lendülete megtört az ellenállhatatlannak tűnő rómaiakon, kitértek és visszasodródtak a gyalogosokhoz. Odaérkezve összeszedték magukat, és bevárták a közeledő rómaiakat. Egy ideig eldöntetlenül folyt a csata, míg az egyik skytha bízva testi erejében és lelki bátorságában kiugrik a többi elé, s ráront az arra lovagló és a csapatait biztató magistrosra, s kardjával lesújt a sisakjára. Mivel azonban a kard lecsúszott, a vágás eredménytelen volt. Neki a magistros sújt le a sisakjára. Karjának ereje és a vas éle olyan hatásossá tette a csapást, hogy az egész skythát kettémetszette. S Konstantinos patrikios, a magistros testvére, testvérének segítségére sietvén, egy másik skythának igyekezett lesújtani a fejére, aki az előbb említettel együtt indult, és vakmerően támadott. Ez a skytha azonban félrehajolt, s Konstantinos elvétve őt, kardját a ló nyakába meríti, levágván annak fejét a nyakáról. Mivel a skytha a földre esett, Konstantinos leugrott a lováról, s kezével megragadva szakállát, megöli. Ez a hőstett erőt öntött a rómaiakba, felbátorította őket, a skythákat ijedtséggel és csüggedéssel töltötte el. Hamarosan megfeledkezvén a bátorságról megfutamodtak, és nemtelenül, nagy rendetlenségben menekültek. Követik őket a rómaiak, s az egész mezőt hullákkal borítják. Foglyok is kerültek kézre, többen, mint az elesettek. Kevés kivétellel valamennyi túlélő sebesült volt. S nem került volna ki

[i] *προσερχομένους* **C** || [j] *μὲν ἄχρι* : *μέχρι* **B** || [k] *κρανίου* **AC** || [l] *παρολισθήσαντος* **BV** || [m] *ὡς — Σκύθην* : *διχῇ τὸν Σκύθην δι' ὅλου τμηθῆναι* **B** || [n] *τῷ ἀδελφῷ om.* **C** || [o] *ante Σκύθην add. καὶ αὐτὸς* **AC** || [p] *ἀποκόπτει* **A** || [r] *πεσόντος — ἀποβὰς* : *πεσόντος δὲ τοῦ ἵππου καὶ τοῦ Σκύθου σὺν αὐτῷ, ἀποβὰς* **A** || [s] *post τῆς add. ἐκείνου* **B** || [t] *om.* **AC** || [u] *καὶ ἀσέμνως om.* **B** || [v] *δὲ — περιλειφθέντες* : *δὲ πλὴν ὀλίγων καὶ οἱ περιλειφθέντες ἅπαντες* **B**

κίνδυνον, εἰ μὴ νὺξ ἐπιγενομένη ἐπέσχε τῆς διώξεως τοὺς Ῥωμαίους. Καὶ τῶν μὲν βαρβάρων ἐκ τοσούτων μυριάδων ὀλίγοι παντελῶς διεγένοντο, Ῥωμαῖοι δὲ ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ εἴκοσι καὶ πέντε, τραυματίαι δ' ἐγένοντο ὁμοῦ[z] τι[aa] σύμπαντες. (pp. 288$_{15-22}$; 289$_{48}$ — 291$_4$)

senki sem a veszélyből, ha a leszálló éjszaka nem akadályozta volna meg a rómaiakat az üldözésben. A sok tízezernyi barbárból mindössze néhány menekült meg. A csatában huszonöt római esett el, de szinte valamennyi megsebesült.

8.

Τῷ δ' ἐπιόντι πάλιν ἔτει ἄπεισι κατὰ Βουλγαρίας[bb] ὁ βασιλεὺς διὰ Θεσσαλονίκης, καὶ προσερρύη αὐτῷ Δοβρομηρὸς ὁ τῆς Βερροίας κατάρχων, παραδοὺς καὶ τὴν πόλιν τῷ βασιλεῖ καὶ ἀνθύπατος τιμηθείς. Ὁ δὲ τὰ Σέρβια φυλάττων Νικόλαος, ὃν Νικολιτζᾶν ὑποκοριζόμενοι διὰ τὸ βραχὺ τῆς ἡλικίας ἐκάλουν, ἐκθύμως ἀντεῖχε καὶ τὴν ἐπενηνεγμένην[cc] αὐτῷ γεγηθότως[dd] ἐπέφερε[ee] πολιορκίαν. Φιλοτίμως δὲ τοῦ βασιλέως χρησαμένου αὐτῇ, ἑάλω τὸ φρούριον καὶ αὐτὸς ὁ Νικολιτζᾶς. Καὶ μετοικίσας ἐκεῖθεν τοὺς Βουλγάρους ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίους φυλάττειν ἐπέστησε. Καὶ ταῦτα δράσας ἐπάνεισι πρὸς τὴν βασιλίδα, ἐπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Νικολιτζᾶν, ὃν καὶ πατρικιότητι ἐτίμησεν. Ἀλλ' ἀβεβαίου γνώμης οὗτος τυχών,[ff] ἐκεῖθεν ἀποδράς, ἔλαθεν ἀνασωθεὶς[gg] πρὸς τὸν Σαμουήλ, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐλθὼν ἐπολιόρκει τὰ Σέρβια. Ἀλλὰ πάλιν ὁ βασιλεὺς ὀξὺς ἐπιφανεὶς τὴν τῆς πόλεως ἔλυσε πολιορκίαν, δρασμῷ χρησαμένου τοῦ Νικολιτζᾶ σὺν τῷ Σαμουήλ. Ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος διέδρα[hh] ὁ ἄπιστος. Λόχῳ γὰρ περιπεσὼν Ῥωμαϊκῷ συνελήφθη, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα δέσμιος ἀχθεὶς εἰς φυλακὴν ἐνεβλήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει πεμφθείς. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἰσελθὼν[ii] εἰς Θετταλίαν τὰ ἐν αὐτῇ φρούρια ἤδη παρὰ τοῦ Σαμουὴλ κατασκαφέντα ἀνωρθώσατο, καὶ τὰ παρὰ τῶν Βουλγάρων κατεχόμενα ἐκπολιορκήσας τοὺς μὲν Βουλγάρους ἐς τὸν[jj] λεγόμενον μετῴκισε[kk] Βολερόν, φρουρὰν δὲ ἐν πᾶσι καταλιπὼν ἀξιόμαχον ἐπανῆλθεν εἰς τὰ λεγόμενα Βοδινά.[ll] Φρού-

A következő évben[10] a császár Thessalonikén keresztül Bulgária ellen vonul, s hozzápártolt Dobromeros, Berroia parancsnoka, aki átadta a várost is, s az anthypatos címmel tüntették ki. A Serbiát[11] védő Nikolaos viszont, akit alacsony termete miatt becézve Nikolitzának hívtak, elszántan ellenállt, és az ellene folyó ostromot könnyű szívvel viselte. Mivel a császár nagy odaadással vezette (az ostromot), kézre került az erőd s maga Nikolitza is. A barbárokat kitelepítvén onnan a császár, őrségként rómaiakat helyezett oda. Ezt végrehajtván, visszatér a császárvárosba, magával vívén Nikolitzát is, akit a patrikiosi méltósággal tüntetett ki. De ez állhatatlan jellem volt, s megszökve onnan bujkálva eljutott Samuelhez, s vele együtt elindulva Serbiát ostromolta. De a császár gyorsan ismét ott termett, véget vetett a város ostromlásának, miközben Nikolitza Samuellel együtt elmenekült. Ám a hitszegő végül is nem menekült meg. Egy lesben álló római csapatba botlott, elfogták, megkötözve a császárhoz vitték, aztán Konstantinápolyba küldték, s börtönbe vetették. A császár pedig bevonult Thessaliába, helyreállította az ottani erődöket, amelyeket korábban Samuel lerombolt, a bolgárok kezén levőket pedig megvívta. A bolgárokat az úgynevezett Boleronba[12] telepítette, s mindenütt harcképes őrséget hagyva hátra, visszatért az úgynevezett Bodinához[13]. Bo-

[z] *om.* **A** || [aa] *om.* **ABFHN** || [bb] *Βουλγάρων* **H** || [cc] *ἐπενενηγμένην* **HN** : *ἐπινενηγμένην* **D** || [dd] *γενναίως* **B** || [ee] *ὑπέφερε* **BDH** || [ff] *τυγχάνων* **B** || [gg] *ἐπανασωθεὶς* **B** : *διασωθεὶς* **C** || [hh] *διέδρασεν* **C** || [ii] *ἐλθὼν* **DHN** || [jj] *τὸ* **ABCH** || [kk] *κατῴκισε* **ABCH** || [ll] *Βοδηνά* **CD** : *Βοδενά* **A** ||

[10] 1001. Ez a szemelvény II. Basileios császár 1001 és 1014 közötti bolgár hadjárataira vonatkozik. Bár a szerző a magyarokat nem említi, híradása fontos a magyar történelem szempontjából.

[11] Berroia (ma Veria) és Serbia (ma Servia) dél-makedoniai városok, a mai Görögország északi részén.

[12] Táj a Rodope és az Égei-tenger között.

[13] Dél-makedoniai város, ma: Edessa, Görögország területén.

ριον δὲ τὰ Βοδινὰ[mm] ἐπὶ πέτρας ἀποτόμου[nn] κείμενον, δι' ἧς καταρρεῖ τὸ τῆς λίμνης τοῦ Ὀστροβοῦ ὕδωρ ὑπὸ γῆς[oo] κάτωθεν ῥέον[pp] ἀφανῶς κἀκεῖσε πάλιν ἀναδυόμενον. Καὶ ἐπεὶ μὴ ἑκουσίως παρεδίδοσαν ἑαυτοὺς οἱ ἔνδον, πολιορκίᾳ τοῦτο κατέσχε. Καὶ τούτους ὁμοίως εἰς τὸν[rr] Βολερὸν ἀποικίσας, φρουρᾷ δὲ τοῦτο ὀχυρωσάμενος[ss] ἀξιολόγῳ, ἐπάνεισιν εἰς Θεσσαλονίκην.

... Ὁ δὲ βασιλεὺς κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος, ἰνδικτιῶνος πεντεκαιδεκάτης,[tt] ἐκστρατεύει κατὰ Βιδίνης, καὶ ἐφ' ὅλους ὀκτὼ μῆνας ἐμφιλοχωρήσας τῇ προσεδρείᾳ αἱρεῖ κατὰ κράτος τὴν πόλιν.

Ἐν ᾧ δὲ τῇ πολιορκίᾳ οὗτος προσήδρευεν, ὁ Σαμουὴλ εὐζώνῳ χρησάμενος ὁδοιπορίᾳ ἐπιτίθεται ἐξ ἐφόδου τῇ Ἀδριανουπόλει κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας[uu] θεοτόκου, καὶ τήν τε πανήγυριν, ἥτις εἰώθει ἐτησίως τελεῖσθαι δημοτελής, αἱρεῖ ἐξαίφνης ἐπιπεσών,[vv] καὶ λείαν πολλὴν περιποιησάμενος[zz] ὑπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν Βιδίνην μάλα καλῶς ὀχυρωσάμενος ἐπανῆλαεν ἀσινὴς εἰς τὴν βασιλίδα, ἐν τῷ διϊέναι πάντα τὰ ἐν ποσὶ Βουλγαρικὰ φρούρια δῃῶν καὶ καταστρεφόμενος. Τῇ πόλει δὲ τῶν Σκοπίων ἐγγίσας εὗρε πέραν Ἀξιοῦ τοῦ ποταμοῦ, ὃν νῦν Βαρδάριον ὀνομάζουσι, κατεσκηνωμένον[a] ἀμερίμνως τὸν Σαμουήλ. Θαρρῶν γὰρ τῇ πλημμύρᾳ τοῦ ποταμοῦ, καὶ ὡς οὐ διαβατὸς τὸ νῦν ἔχον ἔσεται, ηὐλίζετο[b] ἀμελῶς. Τινὸς δὲ τῶν στρατιωτῶν πόρον εὑρόντος καὶ δι' αὐτοῦ τὸν βασιλέα διαβιβάσαντος, ὁ μὲν Σαμουὴλ τῷ αἰφνιδίῳ καταπλαγεὶς ἔφυγεν ἀμεταστρεπτί, ἑλήφθη δὲ ἡ τούτου σκηνὴ καὶ τὸ ὅλον στρατόπεδον. Ἐνεχείρισε δὲ καὶ τὴν πόλιν τῶν Σκοπίων τῷ βασιλεῖ ταύτης ἄρχειν[c] παρὰ τοῦ Σαμουὴλ τεταγμένος Ῥωμανός, ὁ Πέτρου μὲν τοῦ βασιλέως Βουλγάρων υἱός, τοῦ δὲ Βορίση[d] ἀδελφὸς, Συμεὼν τῷ[e] τοῦ πάππου ὀνόματι μετονομασθείς· ὃν ὁ βασιλεὺς ἀποδεξάμενος τῆς προαιρέσεως[f] πατρί-

dina erőd, egy meredek sziklán épült, melyen keresztülfolyik az Ostrobon-tó vize; a víz láthatatlanul, lenn a föld alatt folyik, s itt bukkan fel újra. Miután a bentiek nem adták meg magukat önként, ostrommal vette be. Ezt tekintélyes őrséggel megerősítvén visszatér Thessalonikébe.

... A császár pedig a tizenötödik indictio következő évében[14] *hadjáratra indul Vidin*[15] *ellen, s nyolc teljes hónapon át elidőzvén az ostrommal, erővel beveszi a várost.*

Amíg az ostrom miatt ott táborozott, Samuel gyors meneteléssel váratlanul rátör Adrianupolisra, éppen Nagyboldogasszony ünnepén s a vásár napján, melyet népszokás szerint évenként szoktak tartani, s váratlan rohammal elfoglalja, s nagy zsákmányt szerezve visszatért saját területére. A császár, miután Vidint nagyon jól megerősítette, veszteség nélkül visszatér a császárvárosba, útközben pusztítván és feldúlván az útjába eső bolgár erődöket. Skoplje városához közeledve rábukkant Samuelre, aki az Axeios folyó — melyet ma Vardarnak hívnak — túlsó partján mitől sem tartva táborozott. Bízván a folyó áradásában, s hogy amikor ilyen, nem lehet átkelni rajta, ott tanyázott nyugodtan. Miután azonban az egyik katona talált egy gázlót, s a császárt átvezette rajta, Samuel a váratlan támadástól megrémülve elmenekült, úgy, hogy hátra sem nézett, sátra és egész tábora kézre került. Skoplje városát is átadta a császárnak a Samuel által parancsnokul odarendelt Romanos, Péter bolgár császár fia, Boris öccse, aki nagyapja után a Symeon nevet kapta. A császár szívesen fogadja őt ezért

[mm] *Βοδηνὰ* **CF** : *Βοδενὰ* **A** || [nn] *ἀκροτόμου* **AB** || [oo] *γῆν* **AB** || [pp] *διϊὸν* **B** || [rr] *τὸ* **ABCDH** || [ss] *ἀσφαλισάμενος* **C** || [tt] *ιε'* **BC** || [uu] *παναμώμου* **DH** || [vv] *ἐπεισπεσών* **A** || [zz] *προσποιησάμενος* **B** || [a] *κατεσκηνημένον* **C** || [b] *αὐλίζετο* **B** || [c] *ἄρχων* **B** || [d] *Βορίσση* **CV** : *Βορίσου* **N** : *Βορίσσου* **H** : *Βιρίσου* **D** || [e] *τῷ* : *τοῦτο* **B** || [f] *προθέσεως* **DHN**

[14] 1002-ben.

[15] Város a Duna partján, ma Bulgária északnyugati részén.

κιόν τε τιμᾷ καὶ πραιπόσιτον, καὶ στρατηγεῖν ἐκπέμπει Ἀβύδου.

Ἐκεῖθεν ὁ βασιλεὺς διαβὰς ἔρχεται πρὸς τὸν Πέρνικον, οὗ φύλαξ ἦν ὁ Κρακρᾶς, ἀνὴρ ἄριστος τὰ πολεμικά. Ἐν ᾧ χρόνον οὐκ ὀλίγον[g] διατρίψας καὶ λαὸν οὐκ ὀλίγον ἐν τῇ πολιορκίᾳ ἀποβαλών, ὡς ἔγνω κρεῖττον ὑπάρχον[h] πολιορκίας τὸ ἔρυμα, καὶ οὐδ' ὁ Κρακρᾶς θωπείαις ἢ ἄλλαις[i] ὑποσχέσεσιν ἐμαλάσσετο[j] καὶ ἐπαγγελίαις, μετέβη πρὸς Φιλιππούπολιν. Ἐκεῖθέν τε ἀπάρας ἄπεισιν εἰς Κωνσταντινούπολιν.[k]

...Ὁ δὲ βασιλεὺς οὐ διέλιπε[l] καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰσιὼν ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ τὰ ἐν ποσὶ κείρων τε καὶ δῃῶν. Ὁ[m] Σαμουὴλ δὲ μὴ δυνάμενος τῶν ὑπαίθρων ἀντιποιεῖσθαι, μηδὲ πρὸς ἐμφανῆ μάχην ἀντιστῆναι τῷ βασιλεῖ, ἀλλὰ πάντοθεν θρανόμενος καὶ τὴν οἰκείαν ἀκμὴν ἀποβάλλων,[n] ἔγνω τάφροις καὶ θριγγίοις[o] ἐπιτειχίσαι τούτῳ τὴν εἰς Βουλγαρίαν εἴσοδον. Εἰδὼς οὖν, ὡς ἔθος ἀεὶ τῷ βασιλεῖ διὰ τοῦ λεγομένου Κίαβα[p] Λόγγου[r] καὶ τοῦ Κλειδίου ποιεῖσθαι τὰς διελεύσεις, ταύτην ἔγνω τὴν δυσχωρίαν ἐπιτειχίσαι καὶ τῷ βασιλεῖ ἀποκλεῖσαι τὴν εἴσοδον. Φραγμὸν οὖν δομησάμενος εἰς εὖρος πολύν,[s] καὶ φύλακας ἐν αὐτῷ ἀξιοπρεπεῖς ἐπιστήσας, προσέμενε τὸν βασιλέα. Ἀφικομένου δὲ καὶ τούτου καὶ ἀποπειρασαμένου τῆς εἰσόδου, ἐπείπερ ἀντεῖχον γενναίως οἱ φυλάσσοντες καὶ τοὺς βιαζομένους ἐξ ὑπερδεξίων ἀνῄρουν βάλλοντες καὶ τιτρώσκοντες, καὶ ἤδη ἀπέγνωστο τῷ βασιλεῖ ἡ διάβασις, Νικηφόρος ὁ Ξιφίας τῆς Φιλιππουπόλεως τότε στρατηγῶν τῷ βασιλεῖ συνταξάμενος, καὶ αὐτὸν μὲν προσμένειν καὶ συνεχεῖς προσβολὰς ποιεῖσθαι[t] τῷ δέματι[u] παρεγγυήσας, αὐτὸς δὲ ἀπίεναι[v] φήσας, εἴ πως καὶ δυνηθείη λυσιτελές τι διαπράξασθαι καὶ σωτήριον, τὸν περὶ αὐτὸν εἰληφὼς λαὸν ὑποστρέφει, καὶ περιοδεύσας τὸ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Κλειδίου κείμενον ὑψηλότερον[z] ὄρος, ὃ Βαλασίτζαν[aa] κατονομάζουσι, καὶ

a döntéséért, és a patrikios és praipositos címmel tünteti ki, s elküldi, hogy Abydos strategosa legyen.

Innen átkelve a császár Pernikoshoz[16] *érkezik. Ennek védője Krakras volt, egy harcban kiváló férfi. Itt (a császár) nem kevés időt vesztegetett, s az ostrom során nem kevés katonát veszített. Mikor felismerte, hogy az erődítmény nem vehető be ostrommal, s Krakras sem puhult meg hízelgéseire vagy más ígéreteire és üzeneteire, Philippupolishoz vonult, onnan pedig továbbindulva Konstantinápolyba ment.*

... A császár nem mulasztotta el, hogy minden évben betörjön Bulgáriába, feldúlván és pusztítván mindent, ami az útjába akadt. Samuel nem tudta megvetni a lábát a szabad terepen, sem nyílt csatát vívni a császárral, hanem mindenfelől szorongattatva és erejét vesztve elhatározza, hogy árkokkal és védművekkel zárja el előle az utat Bulgáriába. Tudván, hogy a császár mindig az úgynevezett Kiaba Longon-on és a Kleidionon szokott keresztülvonulni, úgy dönt, hogy ezen a nehéz terepen falat emel, s a császár útját elzárja. Nagy szélességben felépítve tehát a falat és válogatott emberekből álló őrséget helyezve oda, várja a császárt. Amikor ez megérkezik, s megkísérli az áttörést, mivel a védők bátran ellenálltak és megsemmisítették a támadókat föntről eltalálván és megsebesítvén őket, már-már lemond az áttörésről. Nikephoros Xiphias, Philippupolis akkori strategosa, aki együtt küzdött a császárral, azt tanácsolja neki, hogy maradjon továbbra is ott, és szünet nélkül támadja az akadályt, míg ő maga, úgymond, elvonul, és megkísérli, hátha valami eredményes és hasznos tettet hajthatna végre. Maga mellé véve embereit, elindul és megkerül egy igen magas hegyet, amely Kleidiontól délre emelkedik, s Balasitzának hívják. Ösvé-

[g] *οὐκ ὀλίγον* : *ἱκανὸν* **B** || [h] *ὑπάρχειν* **DN** || [i] *om.* **B** || [j] *ἐμαλάσατο* **B** || [k] *ἐκεῖθέν — Κωνσταντινούπολιν om.* **B** || [l] *διέλειπε* **V** || [m] *om.* **B** || [n] *ἀποβαλών* **B** || [o] *θρίγγος* **D** : *θριγγοῖς* **H** : *θριγκοῖς* **N** || [p] *Κίαβα* **ABCV** : *Κίαμβα* **E** : *Κίμβα* **HN** || [r] *Κίαβα Λόγγου* : *Κιμβαλόγγου* **D** || [s] *πολύ* **A** : *om.* **B** || [t] *ποιήσασθαι* **D** || [u] *τῷ δέματι ante ποιεῖσθαι* **DHN** || [v] *ἐπιέναι* **A** || [z] *ὑψηλότατον* **DHN** || [aa] *Βαλίσιτζιν* **B**

[16] Ma Pernik, Szófiától délre.

τραχυπορίαις[bb] καὶ ἀνοδίαις χρησάμενος, εἰκοστῇ ἐννάτῃ τοῦ Ἰουλίου μηνός, ἰνδικτιῶνος δωδεκάτης, ἄνωθεν ἐξαίφνης μετ' ἀλαλαγμοῦ καὶ δούπου κατὰ νώτου γίνεται τῶν Βουλγάρων. Οἱ δὲ τῷ ἀπροσδοκήτῳ[cc] καταπλαγέντες τρέπονται πρὸς φυγήν. Καὶ ὁ βασιλεὺς μονωθὲν[dd] διαρρήξας τὸ τεῖχος ἐδίωκεν. Ἔπεσον οὖν πολλοί, καὶ πολλῷ πλείους ἐάλωσαν, μόλις τοῦ Σαμουὴλ διαφυγεῖν δυνηθέντος τὸν κίνδυνον συνεργίᾳ τοῦ ἰδίου υἱοῦ γενναίως τοὺς ἐπιόντας ὑποδεξαμένου, καὶ ἵππῳ τοῦτον ἐπιβιβάσαντος καὶ ἐς τὸ λεγόμενον Πρίλαπον τὸ φρούριον ἀπαγαγόντος.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τοὺς ἑαλωκότας τῶν Βουλγάρων ἀμφὶ τὰς πεντεκαίδεκα, ὡς φασιν,[ee] ὄντας χιλιάδας ἀπετύφλωσε,[ff] καὶ ἑκάστην ἑκατοντάδα πεπηρωμένων ὑφ' ἑνὸς μονοφθάλμου ὁδηγεῖσθαι κελεύσας ἐς τὸν Σαμουὴλ ἀποπέμπει. Οὓς ἐκεῖνος κατ' ἀριθμὸν καὶ τάξιν θεώμενος ἀφικουμένους,[gg] καὶ τὸ πάθος οὐκ ἐνεγκὼν νεανικῶς καὶ εὐψύχως, λειποθυμίᾳ καὶ σκότῳ βάλλεται καὶ εἰς γῆν πίπτει· ὕδατι δὲ καὶ μύροις οἱ παρόντες τὴν πνοὴν αὐτῷ ἀνακαλεσάμενοι ἀνενεγκεῖν μικρὸν πεποιήκασιν. Ἀνενεγκὼν δὲ ὕδωρ πιεῖν ἐπεζήτησε ψυχρόν. Λαβὼν δὲ καὶ πιὼν ἐλήφθη καρδιαγμῷ,[hh] καὶ μετὰ δύο ἡμέρας θνήσκει. (pp. 344_{89} — 345_{26}, 346_{44} — 347_{75}, 348_{9} — 349_{44})

nyeken és járatlan utakon áthaladva, a 12. indictio július 29-én[17] egyszer csak csatakiáltással és harci zajjal megjelenik hátulról, a bolgárok fölött. Nem számítván erre, ezek futásnak erednek. A császár is áttör az elhagyott falon, és üldözőbe veszi őket. Sokan elesnek, de még többen fogságba esnek közülük, miközben Samuelnek alig sikerül elmenekülnie a veszélyből fia segítségével, aki bátran visszaverte a rá támadókat, és lóra ültette és elvezette őt a Prilapon nevű erődbe.

A bolgár foglyokat, akik — mint mondják — körülbelül 15 000-en voltak, a császár megvakíttatja. Elrendeli, hogy a megvakítottak minden százas csoportját egy-egy félszemű vezesse, és vigye el Samuelhez. Ez megpillantván őket, ahogy tömegben és sorokba rendeződve jönnek, nem tudja a szerencsétlenséget bátran, kemény szívvel elviselni: szédülés és ájulás fogja el és a földre rogy. Az ott lévők vízzel és illatszerekkel élesztik, s kissé magához tér. Magához térvén hideg vizet kér inni. Fogja, megissza, aztán szívrohamot kap, és két nap múlva meghal.

9.

Τούτῳ τῷ ἔτει καὶ ἡ ἀποστασία γέγονε Βουλγαρίας τοῦτον τὸν τρόπον. Πέτρος τις Βούλγαρος, Δελεάνος τὴν προσηγορίαν, δοῦλος Βυζαντίου τινὸς[ii] ἀνδρὸς ἀποδρὰς ἐκ τῆς πόλεως ἐπλανᾶτο ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ κατήντησεν ἄχρι Μοράβου[jj] καὶ Βελεγράδων[kk] (φρούρια δὲ ταῦτα τῆς Πανονίας κατὰ τὴν περαίαν τοῦ Ἴστρου διακείμενα καὶ γετὶονοῦντα τῷ κράλῃ Τουρκίας), καί υἱὸν ἑαυτὸν ἐφήμιζε Ῥωμανοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαμουήλ, καὶ τὸ γένος ἀνέσειε τῶν Βουλγάρων, πρὸ ὀλίγου τὸν τράχηλον ὑποβαλὸν τῇ δουλείᾳ καὶ λίαν ὀριγνώμενον ἐλευθερίας. (pp. 409_{87} — 410_{3})

Ebben az évben történt Bulgária elpártolása[18] is ilyen módon. Egy bizonyos bolgár, Petros, kinek mellékneve Deleanos, egy bizánci férfi szolgája, elszökve a fővárosból Bulgáriában csavargott, és eljutott Moravosig[19] és Belgrádig (Pannonia erődjei ezek, melyek a Dunán túl fekszenek, és szomszédosak a magyar királlyal), és azt híresztelte, hogy ő Romanosnak, Samuel fiának a fia.[20] Felrázta a bolgárok népét, amely kevéssel előbb hajtotta nyakát rabigába és nagyon vágyódott a szabadság után.

[bb] *ταχυπορίαις* **B** || [cc] *ἀδοκήτῳ* **N** || [dd] *μονωθεὶς* **B** || [ee] *ὡς φασιν om.* **B** || [ff] *ἀποτυφλώσας* **DHN** || [gg] *ἀφικομένους post ἐκεῖνος* **HN** : *post τάξιν* **A** || [hh] *καρδιωγμῷ* **VD** : *καρδίας δαγμῷ* **B** || [ii] *τινὸς post δοῦλος* **AC** || [jj] *Μωράβου* **A** || [kk] *Βελαγράδων* **C**

[17] 1014. júl. 24.

[18] A bolgárok e felkelése 1040-ben tört ki.

[19] Moravos = Branitzova.

[20] Samuel bolgár cár (976—1014); Romanoson Gabriel Radomir értendő (vö. XX. Additamenta Michaelis, 97. sk. l.).

XVII. MICHAEL ATTALEIATES — MICHAEL ATTALIOTA

Mint a neve is mutatja, *Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης* a kisázsiai Attaleia városából származott. Miután Konstantinápolyba került, magas tisztségeket és méltóságokat viselt IV. Romanos, VII. Michael Dukas és Nikephoros Botaneiates császárok (1068—1081) alatt, s részt vett az akkori hadjáratokban. 1077-ben monostort alapított, melynek alapítólevele ránk maradt. Történeti munkája (*Ἱστορία*), melyet 1079/80-ban írt, s Nikephoros Botaneiates császárnak ajánlott, az 1034-től 1079-ig terjedő kor történetét tárgyalja — mint maga írja a bevezetésben — főleg saját élményei alapján. A befejezetlen munka az archaizáló és klasszicizáló irány képviselője.

Kiadás: Michaelis Attaliotae Historia, rec. I. BEKKERUS. Bonnae 1853.
Kézirat: C = Paris. Coislin. 136 (s. XIII.).
Irodalom: W. NISSEN: Die Diataxis des Michael Attaleiates von 1077. Jena 1894. — KRUMBACHER 269—271. — N. IORGA: Médaillons d'histoire littéraire Byzantine 14. Michael d'Attalie. Byz 2 (1925) 273—275. — MTBF 180—181. — BT I. 427—429. — H. GRÉGOIRE: Michael Attaliates, Histoire. Traduction française. Byz 28 (1958) 325—362. — A. PERTUSI: Per la critica del testo della „Storia" di Michele Attaliate. Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft 7 (1958) 59—73. — A. P. KAŽDAN: Критические заметки по поводу издании византийских памятников. BB 18 (1961) 282—287. — H. THURN: Textgeschichtliches zu Michael Attaleiates. BZ 57 (1964) 293—301. —E. TH. TSOLAKIS: Aus dem Leben des Michael Attaleiates (Seine Heimatstadt, sein Geburts- und Todesjahr). BZ 58 (1965) 3—10. — FGHB VI. 159—197. — ВИИНЈ III. 227—233. — E. TH. TSOLAKES: *Ὁ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης ὡς κριτικὸς τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς τακτικῆς τοῦ πολέμου. Βυζαντινά* 1 (1969) 187—204.

1.

Τῶν δὲ πρὸς ἥλιον δύνοντα Σαυρομάτων ταραττομένων, σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ τῶν περὶ τὸν Ἴστρον Σκυθῶν, οὓς Πατζινάκους τὸ πλῆθος κικλήσκουσιν, ἔγνω λοιπὸν ὁ βασιλεὺς τὰς Ῥωμαϊκὰς δυνάμεις ἐπενεγκεῖν κατ' αὐτῶν. Καὶ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἐξαρτύσας καὶ τὸν στρατιωτικὸν κατάλογον ποιησάμενος πασίρρωμος ἔξεισι. Καὶ μέχρι τῆς Σαρδικῆς γενόμενος καὶ καταπλήξας τοὺς Σαυρομάτας εἰς φιλίαν ἐλθεῖν συνηνάγκασε καὶ συνθήκαις ἐπιρρώσας τὸ εἰρηναῖον μεταστρατοπεδεύει πρὸς τοὺς ἀλλογενεῖς, τοὺς Σκύθας φημί. (pp. 66_{20} — 67_4)

Minthogy a napnyugat felé lakó sauromaták[1] háborogtak s velük együtt a Duna melléki skythák is, akiket a nagy tömeg besenyőknek hív, a császár[2] elhatározta, hogy a római haderőt ellenük indítja. Miután a háborúhoz szükséges dolgokat elintézte, és a katonákat összeírta, teljes erővel nekiindul. Eljutván Sardikéig[3] meglepte a sauromatákat, s miután baráti magatartásra kényszerítette őket, és szerződésekkel erősítette meg a békés viszonyt, a hadjáratot más fajtájúak, tudniillik a skythák ellen irányítja át.

[1] Itt a magyarok archaizáló neve. L. BT II. 270. Az említett skythák a besenyők.
[2] Isaakios Komnenos (1057—1059). Az esemény időpontja: 1059.
[3] Későbbi neve Triaditza, a mai Szófia közelében.

Ὅμως δ' οὖν ἀνίσταταί τις τῶν εὐπατριδῶν, Ῥωμανὸς βεστάρχης, ᾧ τὸ ἐπίκλην Διογένης. Οὗτος γὰρ καὶ πρότερον μὲν ὁρῶν ἐκ τῆς τῶν κρατούντων αἰτίας καὶ τῶν ἐκεῖθεν ὑστερημάτων ἀναπληρούμενα τῶν ἐχθρῶν τὰ θελήματα καὶ μεγάλους γινομένους ταῖς μικρολογίαις τῶν Ῥωμαίων, ἐποτνιᾶτο καὶ ἤσχαλλε, καὶ ἀποστασίαν μὲν ὤδινεν, οὐκ ἔρωτι μέν[a], ὡς διεβεβαιοῦτο ὕστερον, καί ἀπολαύσει τῶν ἐξαιρέτως[b] αὐτῆς, ἀλλ' ὡς τὰς τύχας ἀνορθῶσαι τῶν ἤδη πεσόντων Ῥωμαίων, ὅτι μὴ κατὰ λόγον εἶχε τὰ πράγματα. Ἐμπιστευθεὶς οὖν ἐπὶ τέλει τοῦ βασιλέως τοῦ Δούκα τὴν τῆς Σαρδικῆς ἀρχὴν ἐβουλεύσατο τοὺς Σαυρομάτας προσλαβέσθαι συνεργοὺς εἰς τὸ μελετώμενον καὶ εἰς προῦπτον αὐτὸ ἀγαγεῖν. Ἐπείθοντο γὰρ ἐκεῖνοι τῷ ἀνδρὶ τούτῳ διὰ τὸ ἐκ τῆς ἀγχιθύρου στρατηγίας προεπιγινώσκεσθαι τοῦτον αὐτοῖς, ὁπότε τῶν περὶ τὸν Ἴστρον ἄρχων πόλεων τούτοις ἀντεπολέμησε καὶ πεσεῖν ἐκινδύνευσεν, εἰ μὴ ἐξείλετο τοῦτον ἀκαταγωνίστῳ ῥύμῃ καὶ ῥώμῃ Νικηφόρος μάγιστρος ὁ Βοτανειάτης. Τοῦτο γὰρ ἐγὼ διὰ χειλέων τοῦ Διογένους ὁμολογούμενον ἐπυθόμην. Γενομένων δὲ γραμμάτων πρὸς ἐκείνους ἐφ' ᾧ τελεσθῆναι καὶ τὰς συνθήκας δι' ὅρκου, τῶν συμβούλων αὐτοῦ τις τὸ γένος Ἀρμένιος, ὃς καὶ πρὸς τὸ ἔργον αὐτὸν μειζόνως ἠρέθισεν, ἐπεβουλεύσατο τούτῳ καὶ συμπείσας ἀποστεῖλαι τοὺς ἀμφ' αὐτὸν μηνυτὰς τῶν βεβουλευμένων πρὸς σύμπνοιαν ἄξοντας[c] τῶν τε στρατηγούντων καὶ τῶν ὑπηκόων τινάς, ὡς εἶδεν αὐτὸν ἐψιλωμένον χειρός, κατεῖπεν αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐγχωρίοις, ὡς εἴη μεμελετηκὼς ἀποστασίαν, μᾶλλον δὲ προδοσίαν αὐτῶν εἰς τοὺς Σαυρομάτας. Καὶ πρὸς θυμὸν διερεθίσας αὐτοὺς ἐπιτίθεται τούτῳ ἀθρόον, καὶ μόνον εὑρηκὼς συλ-

Mégis egy a nemes származásúak közül, Romanos vestarches, kinek mellékneve Diogenes,[4] felkelést szít. Minthogy ő már korábban is látta, hogy az uralkodók hibájából és az abból származó hátrányok következtében teljesül az ellenfelek akarata, s azok a rómaiak kicsinyessége folytán lettek olyan nagyok, kesergett, méltatlankodott és elpártolásra gondolt, mint később állította, nem uralomvágyból és a rendkívüli előnyök élvezése végett, hanem hogy a már hanyatló rómaiaknak sorsán javítson, mivel a dolgok nem úgy mentek, mint ahogyan kellett volna. Miután Dukas császár[5] uralkodása vége felé Sardike kormányzásával bízatott meg, az volt a szándéka, hogy a sauromaták[6] együttműködését is megnyeri a kieszelt tervhez, és azt nyilvánosságra is hozza. Azok ugyanis engedelmeskedtek e férfiúnak, mivel az már korábban ismert volt előttük a szomszédos területen viselt vezérsége folytán, amikor mint a Duna menti városok parancsnoka harcolt velük, és abban a veszélyben forgott, hogy el is esik, ha Nikephoros Botaneiates[7] magistros ellenállhatatlan rohammal és erővel ki nem ragadja őt. Erről én Diogenes ajkáról származó vallomásából értesültem. Mikor írás is ment a sauromatákhoz abból a célból, hogy a szerződéseket esküvel erősítsék meg, az egyik örmény származású tanácsosa, aki nagyobb mértékben ösztönözte őt a tettre, cselt szőtt ellene. Rábírta őt, hogy küldje el azokat, akik környezetéből a tervezett dolgokról tájékoztatást adhatnak, hogy azok egyes vezéreket és alárendelteket rábírjanak a csatlakozásra, amikor pedig látta, hogy erőitől meg van fosztva, a föld lakói előtt azzal vádolta őt, hogy elpártolásra gondol, vagy még inkább arra, hogy elárulja őket a sauromatáknak. És haragra gerjesztvén őket, hirtelen rátámad,

[a] *μὲν βασιλείας ?* ed. || [b] *ἐξαιρέτων* interpres ed. || [c] *ἄξοντες* **C** ed.

[4] A későbbi császár, aki 1067-ben lett Sardike dux-a (helytartója).

[5] X. Konstantinos Dukas császár (1059—1067).

[6] N. Bănescu (Les duchés byzantins. Bukarest 1946. 30, 82.) az itt említett sauromatákat besenyőknek tartja, holott itt is, mint az előző szemelvényben, a magyarokról van szó.

[7] A későbbi császár (1078—1081).

λαμβάνει καὶ εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἄγει δεσμώτην, δίκας τοῦ τολμήματος δώσοντα. (pp. 97_7 — 98_{12})

s mivel egyedül találja, el is fogja, és megkötözve a fővárosba viteti, hogy merényletéért megbűnhődjék.

XVIII. IOANNES SKYLITZES FOLYTATÁSA — JOHANNES SCYLITZES CONTINUATUS

Említettük már, hogy egyes kéziratokban Skylitzes munkája nem az 1057. évvel záródik, hanem folytatása még az 1057-től 1079-ig terjedő idő történetét is tartalmazza. Azzal a feltevéssel szemben, hogy Skylitzes két kiadást készített volna munkájából, az újabb vizsgálódások arra az eredményre vezettek, hogy a folytatás nem Skylitzes, hanem egy ismeretlen szerző műve. Emellett szól az, hogy Georgios Kedrenos világkrónikája, amely szóról szóra kiírta Skylitzest, csak 1057-ig, azaz Isaakios Komnenos császár uralkodásának kezdetéig terjed, amely évig terjedt a kéziratok többségének vallomása szerint Skylitzes műve. A folytatás egyébként nem más, mint kivonat és parafrázis Michael Attaleiates művéből, akit azonban Skylitzes forrásai között nem említ.

Kiadás: E. Th. Tsolakes: *Ἡ Συνέχεια τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη* (Ioannes Skylitzes Continuatus). Thessalonike 1968. = Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae ope ab I. Bekkero suppletus et emendatus (CB). II. Bonnae 1839. 639—744.

Kéziratok: ***A** = Vindobonensis hist. gr. 35 (s. XII.) — ***B** = Ambrosianus gr. 912 [C 279 inf.] (s. XIV.) — ***F** = Venet.-Marcianus gr. VII. 12 (a. 1283) — ***U** = Vindobonensis hist. gr. 74 (s. XIII—XIV.) — ***V** = Vaticanus gr. 161 (s. XIII.) — ***Z** = Parisinus gr. 1721 (a. 1543).

Irodalom: A. P. Každan: Из истории византино-венгерских связей во второй половине XI в. AA 10 (1962) 163—166. — E. Th. Tsolakes: *Τὸ πρόβλημα τοῦ Συνεχιστῆ τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη. Ἑλληνικά* 18 (1964) 79—83. — ВИИНJ III. 173—187. — L. még Ioannes Skylitzes alatt.

1.

Τῶν Οὔγγρων δὲ[a] *τὴν πρὸς Ῥωμαίους εἰρήνην διαλυσάντων καὶ τῶν*[b] *Πατζινάκων*[c] *δὲ ἐξερπυσάντων τῶν φωλεῶν, οἷς ἐνεκρύβησαν*[d]*, καὶ τὴν παρακειμένην χώραν σινόντων,*[e] *τὰ*[f] *πρὸς τὴν ἐκστρατείαν ἐξαρτύσας ὁ βασιλεὺς ἔξεισι πασίρρωμος εἰς Τριάδιτζαν.*[g] *Ἐκεῖσέ τε πρέσβεις πρὸς τῶν Οὔγγρων*[h] *δεξάμενος τὴν μετ' αὐτῶν εἰρήνην κυρώσας καὶ ἐμπεδώσας,*[i] *ὡς ἐνῆν, ἐπὶ τοὺς Πατζινάκους*[j] *ἐξώρμησε.* (pp. 106_{23} — $107_1 = 645_{17-22}$)

Amikor a magyarok a rómaiakkal való békét felmondták, és a besenyők odúikból, ahová elrejtőztek, kimásztak és a szomszédos földet pusztították, a császár[1] *elkészítvén a háborúhoz szükséges dolgokat teljes erővel Triaditzába*[2] *vonul. Minthogy ott fogadta a magyarok követeit, és a lehetőséghez képest megerősítette és megszilárdította a velük való békét, a besenyők ellen tört.*

[a] *δὲ* **AUVZ** : *om.* ed. Bonn. || [b] *τῶν om.* **B** || [c] *Παζινακῶν* **A** || [d] *συνεκρύβησαν* **F** || [e] *post σινόντων add. δὲ* **B** || [f] *τὴν* **B** || [g] *Τριαδιτζίαν* **F** || [h] *Οὐγγαρων* **AUV** : *Οὐγγάρων* **Z** ed. Bonn. || [i] *καὶ ἐμπεδώσας om.* **Z** ed. Bonn. || [j] *Πατζινάκας* **ABF**

[1] Isaakios Komnenos (1057—1059). Az esemény 1059-ben történt.

[2] Ókori nevén Sardike (Serdica).

Δέδωκε δὲ[k] *καὶ τὴν ἀνεψιὰν αὐτοῦ*[1] *ὁ βασιλεὺς τὴν Συναδηνήν θυγατέρα οὖσαν Θεοδούλου τοῦ Συναδηνοῦ τῷ κράλῃ Οὐγγρίας*[m] *εἰς*[n] *γυναῖκα, οὗ καὶ τελευτήσαντος αὖθις εἰς τὸ Βυζάντιον ὑπέστρεψε.* (p. $185_{23-26}=743_{4-7}$)

A császár[3] *unokahúgát, Synadenét, Theodulos Synadenos leányát feleségül adta Magyarország királyához*[4], *akinek halála után Synadene ismét visszatért Bizáncba.*

XIX. ACHRIDAI THEOPHYLAKTOS — THEOPHYLACTUS ACHRIDENSIS

Euboia szigetén született. Egy ideig Konstantinápolyban élt, ahol VII. Michael császár (1071—1078) fiának nevelője volt. 1090-től 1118-ig Achrida érseke volt. Nagy irodalmi munkásságot fejtett ki. Theológiai munkáin, költeményein, levelein kívül beszédeket is írt, melyek közül az egyiket 1092-ben I. Alexios császárhoz intézte.

Kiadás: MIGNE: 126 (1864) coll. 288—305.

Irodalom: K. PRÄCHTER: Antike Quellen des Theophylaktos von Bulgarien. BZ 1 (1892) 399—414. — KRUMBACHER 133—135, 463—465. — V. G. VASILJEVSKIJ: Θеофилактъ Болгарскій и его сочиненія. Труды В. Г. Васильевскаго. I. Sankt-peterburg 1908. 134—149. — MTBF 175—176. — B. LEIB: La *Παιδεία βασιλική* de Théophylacte, archevêque de Bulgarie, et sa contribution à l'histoire de la fin du XIe siècle. REB 11 (1953) 197—204. — BT I. 537—539. — R. KATIČIĆ: *Βιογραφικὰ περὶ Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος.* Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 30 (1960—61) 364—385. — P. GAUTIER: Le discours de Théophylacte de Bulgarie à l'autocrator Alexis Ier Comnène (6 janvier 1088). REB 20 (1962) 97—130. — G. G. LITAVRIN: Будапештская рукопись писем Феофилакта Болгарского. Известия на Института за история 14—15. Sofia 1964. 511—527. — ВИИНJ III. 257—360.

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΥΡΙΟΝ ΑΛΕΞΙΟΝ ΤΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΝ

Εἰς γὰρ πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῆς σῆς γενναιότητος καὶ ὅτι τοῖς περιβοήτοις Φράγκοις οὐδὲν οὔτ' ἐν λόγοις, οὔτ' ἐν ἔργοις ἐνδέδωκας, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα σοι παρὰ τὰς ἐκείνων ἐλπίδας, αἷς ἀπατηθέντες ἐστράτευσαν, καὶ οἱ λόγοι μεγαλουργοῦ καὶ μεγαλογνώμονος βαρβάρων

BESZÉD ALEXIOS KOMNENOS CSÁSZÁR ÚRHOZ

Mert az egész földre eljutott a te nemes voltodnak a híre, és hogy a híres frankoknak sem szavakban, sem tettekben semmit sem engedtél, sőt inkább tetteid is — reményeik ellenére, melyektől lépre csalva a hadjáratba kezdtek —, szavaid is — nagy dolgok tevőjének és nagy dolgok gondolójá-

[k] *δὲ om.* **F** || [1] *αὐτοῦ* Tsolakes || [m] *Οὐγγρίας* **V** : *Οὐγγαρίας* **Z** ed. Bonn. || [n] *om.* **F**

[3] Nikephoros Botaneiates (1078—1081).

[4] I. Géza király (1074—1077). Každan idézett cikkében kétségbe vonja, hogy a „Magyarország királya" kifejezés I. Gézára vonatkoznék. DEÉR J.: Die heilige Krone Ungarns. Wien 1966. 66—67. újból I. Géza mellett foglal állást.

θράσος συστέλλοντες. Ἐκεῖνά σε, ὦ γενναῖε, ἐκεῖνά σε καὶ τοῖς Οὔννοις φοβερὸν ἀπειργάσαντο καὶ πολλῶν, ναὶ μὰ τὰς σὰς χεῖρας, πόλεων τὴν σὴν φιλίαν ἐπρίαντο καὶ εἰς συμμάχους ἑαυτοὺς κατὰ Σκυθῶν τῶν καταράτων ἐνέγραψαν τὴν ἀήττητόν σου δεξιὰν ἐπαναταθῆναι μόνην τοῖς σφῶν ἐχθροῖς αἰτησάμενοι. (col. 292_{C-D})

nak — a barbárok vakmerőségét lelohasztják. Azok a cselekedetek, te nemes lélek, azok tettek téged félelmessé a hunok[1] *szemében is, akik, kezeidre mondom, sok város árán vásárolták meg a te barátságodat, és szövetségesekként is bejegyezték magukat az átkozott skythák ellen, csupán azt kérve, hogy győzhetetlen jobbodat feszítsd ki ellenségeik felé.*

XX. MICHAEL PÓTLÁSAI — ADDITAMENTA MICHAELIS

Skylitzes egyik bécsi kéziratában ránk maradtak azok a pótlások, melyeket Michael diabolisi (dĕvoli) püspök 1118-ban az általa másolt Skylitzes-szövegbe beleszúrt. Valószínű, hogy Michael e pótlásokat, melyek jórészt a makedoniai bolgár birodalom történetére s az egyházi viszonyokra vonatkoznak, Skylitzes egyik forrásából vette át. A pótlások között két olyan is van, amely a magyar—bolgár kapcsolatok szempontjából figyelmet érdemel.

Kiadás: B. Prokić: Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes codex Vindobonensis hist. graec. LXXIV. Ein Beitrag zur Geschichte des sog. westbulgarischen Reiches. München 1906.

Irodalom: Fehér G.: A bolgár egyház kísérletei és sikerei hazánkban. Századok 61—62 (1927—28) 1—20. — V. N. Zlatarski: Wer war Peter Déljan? Annales Academiae Scientiarum Fennicae 27 (1927) 354—363. — MTBF 182. — BT I. 426—427. — J. Ferluga: John Scylitzes and Michael of Devol. Зборник Радова Византолошког Института 10 (1967) 163—170.

1.

Εἶχε δὲ γυναῖκα ὁ Ῥαδομηρὸς τὴν θυγατέρα τοῦ κράλη Οὐγγρίας, οὐκ οἶδ' οἵστισι λόγοις ἐμίσησε ταύτην καὶ ἀπεδίωξεν ἐγκύμονα ἤδη ἐξ αὐτοῦ γενομένην, ἠγάγετο δὲ Εἰρήνην τὴν πανωραίαν αἰχμαλωτισθεῖσαν ἐν Λαρίσσῃ. (p. 31 № 24)

Radomir Magyarország királyának[1] *leányát bírta feleségül; nem tudom, mi okból kifolyólag, meggyűlölte őt, s miután már tőle teherbe esett, elűzte, és feleségül vette a Larissában*[2] *foglyul ejtett csodaszép Eirenét.*

[1] A hunok a magyarok, a skythák a besenyők, akiket a bizánciak kun szövetségben 1091-ben vertek végleg tönkre.

[1] Hogy ki volt az itt említett magyar király, vitatott. A kutatók nézetei megoszlanak Géza fejedelem és Szent István király között. Újabban a kutatók többsége Géza mellett dönt: Vajay Sz.: Székesfehérvár évszázadai 1 (1967) 65. skk. — Györffy Gy.: Studia Turcica. Szerk. Ligeti L. Budapest 1971. 204.

[2] Larissa elfoglalását Zlatarski 983-ra teszi (l. id. munkáját).

2.

⟨*Πέτρος τις Βούλγαρος, Δελεάνος τὴν προσηγορίαν... υἱὸν ἑαυτὸν ἐφήμιζε Ῥωμανοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαμουὴλ*⟩ *τεχθέντα αὐτῷ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ κράλη Οὐγγρίας, ἣν ἔτι ζῶντος τοῦ Σαμουὴλ μισήσας ἐδίωξε καὶ ἠγάγετο τὴν πανωραίαν Εἰρήνην τὴν Λαρισσαίαν.* (p. 36 № 62)

⟨*Egy bizonyos bolgár Petros, kinek mellékneve Deleanos... azt híresztelte, hogy ő Romanosnak, Samuel fiának a fia,*⟩ *akit neki Magyarország királyának a leánya szült, az a leány, akit (Romanos) még Samuel életében meggyűlölt s elűzött, és feleségül vette a csodaszép larissai Eirenét.*[3]

XXI. IOANNES ZONARAS — JOHANNES ZONARAS

A szerző (*Ἰωάννης Ζωναρᾶς*), a XII. század első felében magas tisztséget töltött be a császári udvarban, majd szerzetes lett, s mint ilyen írta meg nem sokkal 1118 után történeti kézikönyvét (*Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν*), amely részben elveszett források alapján a világ történetét tárgyalja 1118-ig. Zonaras a bizánci periódus történetéhez egész sereg ismert és ismeretlen író művét használta fel. Forrásai anyagát híven közli, s csak stilisztikai szempontból egységesíti. A X. század történetére vonatkozólag fő forrása Skylitzes és folytatása volt.

Kiadások: Görög szöveg: Ioannis Zonarae Epitomae historiarum libri XIII—XVIII., ed. Th. Büttner-Wobst (CB). Bonnae 1897. — *Ószláv fordítás* (Sl): Симеона Метафраста и Логоѳета Описаніе міра, ed. V. Sreznevskij. St.-Pétersbourg 1905. 144—186.

Kéziratok: ***A** = Parisinus gr. 1715 (a. 1289) — ***B** = Vindobonensis hist. gr. 16 (s. XV.) — ***C** = Monacensis gr. 324 (s. XIII.) — ***D** = Monacensis gr. 93 (s. XVI.) — ***E** = Monacensis gr. 325 (s. XIV.) — ***O** = Vindobonensis hist. gr. 68 (s. XV.) — ***V** = Vindobonensis hist. gr. 43 (s. XV.).

Irodalom: F. Hirsch: Byzantinische Studien. Leipzig 1876. 377—391. — Th. Büttner-Wobst: Die Abhängigkeit des Geschichtsschreibers Zonaras von den erhaltenen Quellen. Commentationes Fleckeiseninanae. Leipzig 1890. 123—170. — Th. Büttner-Wobst: Studien zur Textgeschichte des Zonaras. BZ 1 (1892) 202—244, 594—597. — U. Ph. Boissevain: Zur handschriftlichen Überlieferung des Zonaras. BZ 4 (1895) 250—271. — K. Krumbacher: Zur handschriftlichen Überlieferung des Zonaras. BZ 4 (1895) 513. — E. Patzig: Über einige Quellen des Zonaras. BZ 5 (1896) 24—53, 6 (1897) 322—356. — Krumbacher 370—376. — N. Iorga: Médaillons d'histoire littéraire byzantine, 20. Zonaras. Byz 2 (1925) 284—286. — MTBF 195—197. — O. Lampsides: *Ἡ χρονογραφία τοῦ Ψελλοῦ πηγὴ τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Ζωναρᾶ.* Athen 1951. — BT I. 344—348. — FGHB VII. 149—208. — A. M. Cameron: Zonaras, Syncellus and Agathias — a note. The Classical Quarterly 14 (1964) 82—84. — ВИИНЈ III. 245—255.

1.

XV, 12. *Τῶν δὲ Βουλγάρων ἐνσπόνδων ὄντων καὶ ἐμπορίας ποιουμένων μετὰ Ῥωμαίων, οἱ τοῖς τελωνήμασιν ἐφεστῶτες*[a]

Bár a bolgárok békés viszonyban voltak és kereskedést folytattak a rómaiakkal, a vámszedők jogtalan vámokat hajtottak be.

[a] *ἐφεστηκότες τοῖς τελωνήμασι* **BCD**

[3] Vö. Skylitzes 9. szemelvényével (92. l.).

ἄδικα αὐτοὺς εἰσέπραττον τέλη. Τοῦτο τῷ αὐτῶν ἄρχοντι[b] Συμεὼν λαβὰς ζητοῦντι τοῦ κατὰ Ῥωμαίων πόλεμον ἄρασθαι εἰς[c] πρόφασιν ἥρκεσε. Καὶ μέντοι καὶ ἤρατο· καὶ Ῥωμαϊκὸν αὐτῷ ἀνθοπλισάμενον στράτευμα ἥττητο, καὶ πολλοὶ μὲν ἔπεσον τῶν Ῥωμαίων καὶ ὁ στρατηλάτης[d] αὐτός· πολλοὶ δ' ἑάλωσαν, ὧν τὰς ῥῖνας ὁ Συμεὼν ἐκτεμὼν ἐπανελθεῖν ἀφῆκε πρὸς τὸ Βυζάντιον. Τούτοις περιαλγήσας ὁ βασιλεὺς δώροις τοὺς Τούρκους ἔπεισε τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον, οἳ καὶ Οὔγγροι[e] καλοῦνται, τοῖς Βουλγάροις ἐπεξελθεῖν καὶ ὅση δύναμις κακῶσαι αὐτούς. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς διά τε[f] θαλάσσης καὶ διὰ γῆς ἡτοίμαστο ὅπλα κινῆσαι κατὰ τῶν[g] Βουλγάρων, τῷ πατρικίῳ Νικηφόρῳ τῷ Φωκᾷ τὸν κατ' αὐτῶν ἀναθέμενος πόλεμον, δομέστικον τῶν σχολῶν αὐτὸν προβαλόμενος.[h] Πρὸ τοῦ πολέμου δὲ τὸν κοιαίστωρα στέλλει ὁ αὐτοκράτωρ[i] πρὸς[j] Συμεὼν περὶ εἰρήνης πρεσβεύοντα.[k] Ὁ δὲ βάρβαρος δόλῳ τοῦτον ὑποτοπήσας ἐλθεῖν καθείργνυσι[l] καὶ δεσμεῖ[m] καὶ τῷ Φωκᾷ ἀντεμάχετο. Ἐκείνου δὲ περὶ τοῦτον ἀσχολουμένου οἱ Οὔγγροι[n] τὴν χώραν αὐτοῦ ἐληΐσαντο. Διὸ τὸν Φωκᾶν λιπὼν κατ' ἐκείνων ἐξώρμησε καὶ συμβαλὼν αὐτοῖς ἥττητο, πολλῶν μὲν σφαγέντων Βουλγάρων, πλειόνων δ' ἁλόντων, αὐτοῦ δὲ τοῦ Συμεὼν μόλις ἐν Δοροστόλῳ φυγόντος· τοῦτο δ' ἡ Δρίστρα[o] ἐστί. Τοὺς δ' αἰχμαλώτους Βουλγάρους ὁ βασιλεὺς παρὰ τῶν Οὔγγρων ἐπρίατο καὶ ὁ Συμεὼν περὶ εἰρήνης ἱκέτευε.[p] Καὶ[r] πιστεύσας[s] τοῖς λόγοις ἐκείνου ὁ βασιλεὺς τὸν Χοιροσφάκτην ἀπέστειλε σπονδὰς ποιησόμενον, ὃν ὁ βάρβαρος κατέσχε τε καὶ ἐδέσμησεν. Αὐτὸς δὲ τοῖς Τούρκοις ἐπῆλθε καὶ ἐτρέψατό τε αὐτοὺς καὶ τῇ χώρᾳ σφῶν ἐλυμήνατο. Εἶτα ἐπέστειλε τῷ Λέοντι μὴ ἄν ποτε σπείσασθαι, εἰ μὴ τοὺς αἰχμαλώτους Βουλγάρους[t] λήψοιτο πρότερον· καὶ τούτους λαβὼν οὐκ ἐσπείσατο. (pp. 442_9 — 444_5)

Ez elég ürügy volt fejedelmüknek, Symeonnak, aki kereste az alkalmat, hogy a rómaiak ellen háborút indítson, és indított is. Az ellene felfegyverzett római sereg vereséget szenvedett, a rómaiak közül sokan elestek, a fővezér maga is, sokan pedig fogságba estek, akiket Symeon, miután orrukat levágatta, elbocsátott, hogy visszatérjenek Bizáncba. A császár ezek miatt bánkódva ajándékokkal rábírta a Duna mentén lakó türköket, akiket ungrosoknak is neveznek, hogy a bolgárok ellen vonuljanak, és amennyire erejükből telik, ártsanak nekik. Maga a császár is a tengeren és szárazon előkészítette a fegyvereket a bolgárok ellen, s az ellenük irányuló háború vezetését Nikephoros Phokas patrikiosra bízta, akit domestikos ton scholon-ná nevezett ki. A háború előtt az uralkodó elküldi a quaestort Symeonhoz, mint békekövetet. De a barbár azt gyanította, hogy ez cselből jött, bezáratja és bilincsbe vereti, s szembeszállt Phokasszal. Mialatt vele volt elfoglalva, országát a magyarok kifosztották. Ezért Phokast hagyván, ellenük támadt, de mikor velük összecsapott, vereséget szenvedett. Sok bolgárt levágtak, még több fogságba esett, s maga Symeon is alig tudott Dorostolonba menekülni (ez Dristra). A bolgár foglyokat a császár megvásárolta a magyaroktól, Symeon pedig békéért könyörgött. A császár hitelt adott szavainak, és elküldte Choirosphaktest, hogy kössön békét, akit azonban a barbár letartóztatott és bilincsbe veretett. Ő maga pedig a türkök ellen vonult, megfutamította őket és földjüket feldúlta. Azután írásban azt üzente Leonnak, hogy nem köt békét, ha előbb a bolgár foglyokat meg nem kapja, és noha ezeket megkapta, mégsem kötött békét.

[b] *ἄρχοντι αὐτῶν* **BCD** || [c] *post εἰς add. μάχης* **BCD** || [d] *στρατηλάτης : στρατηγὸς* **BCD** || [e] *Οὔγγροι* **E** || [f] *τε : τῆς* **D** || [g] *τῶν om.* **BCDE** || [h] *προβαλλόμενος* **CE** || [i] *ὁ αὐτοκράτωρ om.* **BCD** || [j] *post πρὸς add. τὸν* **BCD** || [k] *πρεσβεύοντα* **E** || [l] *post καθείργνυσι add. τὸν ἄνδρα* **BC** || [m] *δεσμεῖ : ποιεῖται ὑπὸ δεσμοῖς* **BCD** || [n] *Οὔγγαροι* **E** || [o] *Δρίστα* **E** || [p] *ἱκέτευε : ἐπρέσβευε* **BCD** || [r] *καὶ om.* **BCD** || [s] *post πιστεύσας add. οὖν* **BCD** || [t] *Βουλγάρων* **C**

2.

XVI, 21. *Τῶν Τούρκων*[u] *δὲ (τοὺς Οὔγγρους δ'*[aa] *οὕτω καλεῖσθαι καὶ πρώην εἰρήκαμεν) τὰ Ῥωμαίων ληϊζομένων ἐπί τινα καιρὸν ἠρεμῆσαι τὸ ἔθνος συμβέβηκεν. Ὁ γὰρ τούτων ἀρχηγετῶν*[bb] *Βολοσουδὴς*[cc] *κεκλημένος καὶ ἕτερος δ' αὖθις Γυλᾶς,*[dd] *καὶ αὐτὸς μέρους ἄρχων, προσηλθέτην*[ee] *τῷ βασιλεῖ· καὶ ἕκαστος αὐτῶν τοῦ θείου τῆς παλιγγενεσίας ἠξιώθη λουτροῦ καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς ἐμυήθη μυστήριον καὶ πατρίκιος ἐτιμήθη ἑκάτερος,*[ff] *καὶ κατηντλήθησαν χρήμασι καὶ οὕτως ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἤθη τὰ ἑαυτῶν λαβόντες καὶ ἀρχιερέα, δι' οὗ πολλοὶ πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ μετηνέχθησαν. Ἀλλ' ὁ μὲν Γυλᾶς*[gg] *καὶ τῇ πίστει ἐνέμεινε καὶ τὴν εἰρήνην ἐτήρησεν. Ὁ δὲ λοιπὸς*[hh] *τὰς πρὸς Θεὸν συνθήκας ἠθετηκὼς αὖθις κατὰ Ῥωμαίων ὡπλίζετο, τοῦτο δὲ καὶ κατὰ Φράγγων ποιῆσαι ἐπιχειρήσας ἐάλω καὶ ἀνεσταύρωτο.* (p. 484_{7-19})

Noha a türkök (már előbb is mondottuk, hogy az ungrosokat így nevezik) pusztították a rómaiak területét, megtörtént, hogy e nép egy ideig nyugton maradt. Ugyanis vezéreik közül a Bulcsú nevű, majd ismét egy másik, Gyula, aki maga is egy rész fejedelme volt, eljött a császárhoz, és mindkettőjük részesült az újjászületés isteni fürdőjében, és vallásunk szent titkaiba beavattatott. Mindkettőjük patrikiosi rangot kapott, és pénzzel elhalmozva tértek vissza földjükre, magukkal víve egy papot is, aki sokakat rávezetett Isten ismeretére. Gyula meg is maradt hitében, és megőrizte a békét, a másik azonban az Istennel való szövetséget megszegvén, a rómaiak ellen ismét fegyvert fogott. Amidőn ezt a frankok ellen is megkísérelte, foglyul esett és megfeszíttetett.

3.

XVI, 27. *Τῶν δὲ Τούρκων, τῶν Οὔγγρων*[ii] *δηλαδή, τὰ Θρᾳκῷα ληϊζομένων, τῷ Βουλγαρίας ἔγραψεν ἄρχοντι*[jj] *ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος μὴ παραχωρεῖν αὐτοῖς διαβαίνειν τὸν Ἴστρον καὶ τῇ Ῥωμαίων λυμαίνεσθαι. Ὁ δὲ οὐχ ὑπήκουσε λέγων, ὡς· «Ὅτε καθ' ἡμῶν οὗτοι ἐστράτευον, παρακαλούμενος συμμαχῆσαι ἡμῖν οὐκ ἠθέλησας. Καὶ νῦν ὅτε βιασθέντες σπονδὰς ἐθέμεθα πρὸς αὐτούς, ἀξιοῖς ἡμᾶς παρασπονδῆσαι ὅπλα τε κατ' ἐκείνων ἄρασθαι καὶ κινῆσαι πόλεμον ἀπροφάσιστον». Ἀποκρουσθεὶς τοίνυν ἐντεῦθεν εἰς τὸν ἄρχοντα Ῥωσίας τὸν Σφενδοσθλάβον*[kk] *διεπρεσβεύσατο ἐξορμῶν κατὰ Βουλγάρων αὐτόν· διὸ καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἐν Χερσῶνι πρωτεύοντος τὸν Καλοκυρὸν πρὸς Ῥωσίαν ἐκπέπομφεν.* (pp. 512_{18}—513_{11})

Minthogy a türkök, vagyis ungrosok a thrák vidékeket pusztították, Nikephoros császár levelet írt a bolgárok fejedelmének, hogy ne engedje meg nekik, hogy a Dunán átkeljenek és a rómaiak területét pusztítsák. Ő azonban nem hallgatott rá, mondván, hogy „amikor ezek ellenünk hadat viseltek, noha kértem, nem akartál velünk együtt harcolni. Most meg, amikor kénytelenek voltunk békét kötni velük, azt kéred, hogy szegjük meg a szerződést, fogjunk ellenük fegyvert és ok nélkül indítsunk háborút." Minthogy innen visszautasításra talált, Oroszország fejedelméhez, Szvjatoszlavhoz küld követséget a bolgárok ellen uszítva őt. Ezért Oroszországba küldte a chersoni elöljáró fiát, Kalokyrost.

[u] *Τούρκων* : Вжгро[M] Sl || [aa] *Οὔγγρους δ'* **BCEOV** : *δ' Οὔγγρους* **D** ed. : *δ' Οὔγκρους* **A** || [bb] *ἀρχηγετῶν* : *ἀργηγὸς* **V** || [cc] *Βολοσουδῆς* **E** : *Βολογουδὴς* **D** : Волис[D]ъ Sl || [dd] *Γυλᾶς* : Гила Sl || [ee] *προσῆλθε* **V** || [ff] *πατρίκιος ἐτιμήθη ἑκάτερος* : *πατρίκιοι ἐτιμήθησαν* **V** || [gg] *Γυλᾶς* : Гила Sl || [hh] *ὁ δὲ λοιπὸς* : Воила же Sl || [ii] *Οὔγκρων* **A** || [jj] *ἄρχοντι ἔγραψεν* **BCD** || [kk] *Σφενδοσίλαβον* **E**

4.

XVII, 1. *Καὶ ὁ μὲν ἀπῆει· οἱ βάρβαροι δὲ τοῦτο μαθόντες καὶ ὁ τούτων ἔξαρχος*[ll] *ὁ*[mm] *Σφενδοσθλάβος*[nn] *τούς τε Βουλγάρους ὁπλίσαντες καὶ συμμάχους προσειληφότες Σκύθας, οἳ Πατζινάκαι κικλήσκονται, καὶ τοὺς τὴν Παννονίαν*[oo] *οἰκοῦντας Τούρκους*[pp] *καὶ στρατιὰν εἰς τριάκοντα μυριάδας ἀριθμουμένην συστησάμενοι τὴν Θρᾴκην ἅπασαν ἐληΐζοντο.* (pp. 523_{15}—524_{2})

Amikor ezt a barbárok és ezek vezére, Szvjatoszlav megtudták, felfegyverezték a bolgárokat, és fegyvertársukul vették a skythákat, akiket besenyőknek hívnak, meg a Pannoniában lakó türköket. Miután háromszázezer főre rúgó sereget szerveztek, egész Thrákiát végigfosztogatták.

5.

XVIII, 6. *Ὁ δὲ Κομνηνὸς κατὰ τῶν Οὔγγρων καὶ τῶν Σκυθῶν, οἳ Πατζινάκαι*[rr] *λέγονται, ἐκστρατεύσας τοῖς μὲν Οὔγγροις εἰρήνην αἰτησαμένοις ἐσπείσατο.* (p. 671_{5-7})

A Komnenos[1] *pedig a magyarok és a besenyőknek nevezett skythák ellen indított hadat, de a magyarokkal kérésükre békét kötött.*

6.

XVIII, 24. *Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος... ἦν ἐντεῦθεν κλινοπετής, κατῆρχεν ἡ βασιλίς... καὶ πᾶσα ἡ ἐξουσία καὶ ἡ τῆς βασιλείας διοίκησις ἀνατεθῆναι αὐτῇ μετὰ παρέλευσιν τοῦ ἀνδρὸς μεμελέτητο, ὡς καὶ τὸν υἱὸν καὶ βασιλέα ὑποκεῖσθαι αὐτῇ. Τῷ δὲ τὸ σκέμμα οὐκ ἀνεκτὸν ἐς ἄνδρας ἤδη τελοῦντι καὶ γυναικὶ πρὸ πολλοῦ συναφθέντι τοῦ ἔθνους τῶν Οὔγγρων*[ss] *ἀρχηγοῦ θυγατρὶ καὶ παίδων γεγονότι πατρί.* (pp. 747_{12}—748_{3})

Mivel azonban ő[2] *... ennek következtében ágyban fekvő volt, a császárné uralkodott..., és azzal a gondolattal foglalkozott, hogy férje elmúlása után reá szálljon minden hatalom és a császárság kormányzása, úgy, hogy császár fia is neki legyen alávetve. Ez a gondolat azonban elviselhetetlen volt annak a számára, aki már férfisorba jutott, jóval előbb feleségül vette a magyarok népe fejedelmének leányát,*[3] *és gyermekek atyja volt.*

XXII. ANNA KOMNENE — ANNA COMNENA

I. Alexios császár leánya, *Ἄννα Κομνηνή* 1083-ban született. Gondos nevelésben részesült, s a tudományok különböző ágaiban alapos ismereteket szerzett. 1097-ben férjhez ment Nikephoros Bryennioshoz. Atyja halála után igyekezett a császári trónt

[ll] *ἔξαρχος* : *ἐξάρχων* **BC** : *ἄρχων* **D** || [mm] *ὁ om.* **BCD** || [nn] *Σφενδόσθλαβος* **E** || [oo] *Παννονίαν* **E** : *Πανονίαν* **ABCD** ed. || [pp] *Τούρκους* : Вѫгры Sl || [rr] *Πατζινάκοι* **B** || [ss] *Οὔγκρων* **D**

[1] I. Isaakios Komnenos császár (1057—1059).

[2] I. Alexios Komnenos császár (1081—1118). Felesége a Dukas-családból való Eirene császárné volt, aki leányával, Anna Komnenével együtt ármánykodott fia, Ioannes ellen.

[3] Alexios császár fia, Ioannes a magyar I. László király leányát vette feleségül 1105 táján, s atyja halála után, 1118-ban került Bizánc trónjára.

maga és férje számára megszerezni, de miután ez nem sikerült, monostorba vonult. Férje halála (1138) után teljesen történeti munkája megírásának szentelte magát, melyet 1148-ban fejezett be, s amely *Ἀλεξιάς* címen 15 könyvben az 1069-től 1118-ig terjedő kor eseményeit tárgyalja. Dicsőítő törekvéssel, idealizálva rajzolja meg szeretett atyja életét. A nyugati keresztesek ellen érzett gyűlöletét nem tudja titkolni. Mindazonáltal a munka, amelynek forrásait saját élményei, atyja és kortársai elbeszélései, továbbá levelek és okiratok alkotják, értékes történeti kútfő. Anna Komnene korábbi bizánci műveket is felhasznált. Az Alexiast, amint már a címe is jelzi, erős archaizáló tendencia jellemzi. A szerzőnő kerüli a vulgáris neveket, melyek — szavai szerint — „beszennyezik" a történeti munkát. Az antik írók közül mintaképe Thukydides, akinek stílusát utánozza.

Kiadás: Anne Comnène, Alexiade (règne de l'empereur Alexis I Comnène 1081—1118). I—III. Texte établi et traduit par B. Leib. Paris 1937—1945.

Kéziratok: **C** = Parisinus-Coislinianus 311 (s. XII.) — **F** = Medic.-Laurent. LXX. 2 (s. XII.) — Epit. = **V** = Vaticanus 981 (s. XIII—XIV.).

Irodalom: E. Oster: Anna Komnena. I—III. Rastatt 1868—1871. C. Neumann: Griechische Geschichtsschreiber und Geschichtsquellen im zwölften Jahrhundert. Studien zu Anna Comnena, Theod. Prodromus, Joh. Cinnamus. Leipzig 1888. 17—30. — K. Dieter: Zur Glaubwürdigkeit der Anna Komnena. I. Der Petschenegenkrieg 1084—1091. BZ 3 (1894) 368—390. — Krumbacher 274—279. — Czebe Gy.: *Ὀζολίμνη* és *Οὐγγρία*. EPhK 42 (1918) 163—165. — N. Iorga: Médaillons d'histoire littéraire byzantine, 18. Anne Comnène. Byz 2 (1925) 281—283. — N. Mitchison: Anna Comnena. London 1928. — G. Buckler: Anna Comnena. A Study. Oxford 1929. — B. Leib: Contribution à l'étude des manuscrits et du texte de l'Alexiade d'Anne Comnène. Mélanges Ch. Diehl. I. Paris 1930. 191—199. — S. Antoniades: *Ἡ περιγραφικὴ στὴν «Ἀλεξιάδα». Πῶς ἡ Ἄννα Κομνηνὴ βλέπει καὶ ζωγραφίζει πρόσωπα καὶ χαρακτῆρες. Ἑλληνικά* 5 (1932) 255—276. — MTBF 183—185. — S. A. Antoniades: *Νεοελληνικὰ στοιχεῖα στὰ ἑπτὰ πρῶτα βιβλία τῆς «Ἀλεξιάδος». Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου.* Athen 1935. 370—374. — I. Dujčev: Une interpolation chez Anne Comnène. Byz 10 (1935) 107—115. — Gyóni M.: A paristrioni „államalakulatok" etnikai jellege. Archaizáló népnév és etnikai valóság Anna Komnene Alexiasában. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve. Budapest 1942. 89—177. — Gyóni M.: Egy vlách falu neve Anna Komnene Alexiasában. EPhK 71 (1948) 22—30. — R. Katičić: *Ἄννα ἡ Κομνηνὴ καὶ ὁ Ὅμηρος. Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 27 (1957) 213—223. — BT I. 219—223. — B. Leib: Les silences d'Anna Comnène ou ce que n'a pas dit l'Alexiade. Bsl 19 (1958) 1—11. — R. Katičić: *Ἡ ἀρχαιομάθεια καὶ τὸ ἐπικὸν πνεῦμα εἰς τὴν Ἀλεξιάδα τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς. Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 29 (1959) 81—86. — J. N. Ljubarskij—M. M. Freidenberg: Девольский договор 1108 г. между Алексеем Комнином и Боэмундом. BB 21 (1962) 260—274. — R. Browning: An unpublished funeral oration on Anna Comnena. Proceedings of the Cambridge Philological Society 188 (1962) 1—12. — P. Wirth: Eine Lakune im Logos Epitaphios des Georgios Tornikes auf Anna Komnene? BZ 56 (1963) 234. — J. N. Ljubarskij: Замечания к хронологии XI книги „Алексиады" Анны Комниной, BB 23 (1963) 47—56. — J. N. Ljubarskij: Мировоззрение Анны Комниной. Великолукский Государственный Педагогический Институт, Ученые Записки 24 (1964) 152—176. — J. N. Ljubarskij: Об источниках «Алексиады» Анны Комниной. BB 25 (1964) 99—120. — B. Kekić: O nazivu „Skiti" za balkanske Slovene kod Ane Komnene. Godišnjak Filoz. fakulteta u Novom Sadu 8 (1964—65) 1—3. — Анна Комнина, Алексиада. Вступительная статья, перевод, комментарий Я. Н. Любарского. Moskva 1965. — ВИИНJ III. 367—394. — A. Kambyles: Textkritisches zum 15. Buch der Alexias der Anna Komnene. Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 19 (1970) 121—134.

1.

Ἐπεὶ γὰρ ἂς πάλαι εἶχον οἱ τῶν Δακῶν ἀρχηγέται μετὰ τῶν Ῥωμαίων σπονδὰς τηρεῖν εἰσέτι οὐκ ἤθελον, ἀλλὰ παρασπονδήσαντες[a] διέλυσαν, τούτου δὲ δήλου τοῖς Σαυρομάταις γεγονότος, οἳ πρὸς τῶν πάλαι Μυσοὶ προσηγορεύοντο, οὐδὲ αὐτοὶ τοῖς ἰδίοις ὁρίοις ἐμμένοντες ἤθελον ἡσυχάζειν,[b] νεμόμενοι πρότερον ὁπόσα ὁ Ἴστρος πρὸς τὴν τῶν Ῥωμαίων διορίζει ἡγεμονίαν, ἀλλ' ἀθρόον ἀπαναστάντες[c] πρὸς τὴν ἡμεδαπὴν γῆν μετῳκίσθησαν. Αἰτία δὲ τῆς τούτων μετοικήσεως ἡ τῶν Γετῶν κατ' αὐτῶν ἄσπονδος ἔχθρα ὁμορούντων μὲν ἐκείνοις, τούτους δὲ λῃστευόντων. Διὰ ταῦτα καιρὸν ἐπιτηροῦντες, ἐπεὶ τὸν Ἴστρον ἀποκρυσταλλωθέντα εἶδον, ὥσπερ ἠπείρῳ τούτῳ χρησάμενοι ἐκεῖθεν πρὸς ἡμᾶς μετανίστανται[d] ὅλον ἔθνος τοῖς ἡμετέροις ἐπιφορτισθὲν ὁρίοις καὶ δεινῶς ἐλήζοντο τὰς παρακειμένας πόλεις καὶ χώρας. (I. pp. 127_{17}—128_{1})

Amikor a dákok[1] *vezérei nem akarták figyelembe venni a rómaiakkal régtől fogva fennálló békeszerződést, hanem azt hitszegően megsértették, s ez a sauromaták*[2] *tudomására jutott, akiket a régiek myseknek*[3] *neveztek, ezek sem akartak határaikon belül nyugton maradni. A sauromaták korábban azon a vidéken laktak, amelyet a Duna választ el a római birodalomtól, de most nagy tömegben felkerekedve átköltöztek a mi területünkre. Oka pedig ennek az átköltözésnek a geták*[4] *kiengesztelhetetlen ellenséges érzülete volt, akik szomszédjaik voltak, s ezeket fosztogatták. Ezért figyelték az alkalmat, s amikor a Dunát befagyva látták, mintegy szárazföldként használva fel azt, onnan hozzánk telepednek át,*[5] *ránehezedve mind az egész nép a mi határainkra, és szörnyen fosztogatták az azok mellett fekvő városokat és vidékeket.*

2.

Καὶ ὅσοι μὲν τούτων ἐπὶ μισθῷ δουλεῦσαι θελήσουσι, προσλαμβάνεσθαι τούτους καὶ ἀποχρῶντα τὸν μισθὸν ἀποδοῦναι κατὰ τὰ θελήματα αὐτῶν, τοὺς δ' αὖ εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν βουλομένους ἀπελθεῖν ἀκινδύνως[e] διαβιβάσαι διὰ τῆς Οὐγγρίας. (II. p. 32_{12-15})

És akik ezek közül bérért óhajtanak szolgálatba állni, azokat magához veszi, és kívánságuk szerint megfelelő bért fog adni, azok számára pedig, akik házaikba vissza akarnak térni, veszélytelen átvonulást biztosít Magyarországon keresztül.[6]

3.

Ἔαρος δὲ ἐπιφανέντος διελθὼν[f] ὁ Τζελγοὺ τὰ ὑπερκείμενα τοῦ Δανούβεως τέμ-

Amikor kitavaszodott, Tzelgu (a skytha sereg[7] *főparancsnoka) áthaladván a Dunán*

[a] *σπονδὰς παρεσπόνδησαν* Epit. || [b] *ἤθελον ἡσυχάζειν om.* **C** || [c] *ἐπαναστάντες* Epit. || [d] *ἐπανίστανται* **C** || [e] *ἀκινδύνους* **C** || [f] *διελθὼν* : *αὖθις ὁ Τζελγοὺ (Σκύθης δὲ οὗτος) ἡγεμὼν τοῦ σκυθικοῦ στρατεύματος τὰ ὑπερκείμενα τοῦ Δανούβεως πέμπει διελθεῖν σύμμικτον* Epit.

[1] Itt a magyarok archaizáló neve. L. BT II. 116.
[2] Itt a besenyők archaizáló neve. L. BT II. 270.
[3] Itt a besenyők archaizáló neve. L. BT II. 208.
[4] Itt az úzok archaizáló neve. L. BT II. 111. Anna Komnene, mint másutt is megfigyelhető munkájában, az archaizáló neveket következetlenül használja, nála ugyanazon név alatt különböző népek értendők, s másrészt ugyanaz a nép különböző neveken szerepel.
[5] A besenyők betörését KAŽDAN újabban 1046—47-re datálja. Amint LJUBARSKIJ is rámutatott (orosz ford. 484—485.), Anna Komnene — kinek itt forrása Psellos Chronographiája (Renauld kiad. II. 125.) és Skylitzes folytatása (l. 95. l.) volt — különböző korú eseményeket kapcsolt össze.
[6] Alexios császár ajánlata a kereszteseknek.
[7] Itt a „skytha" archaizáló elnevezés összefoglaló értelemben szerepel.

πη (ἡγεμὼν δὲ οὗτος ὑπερέχων τοῦ Σκυθικοῦ στρατεύματος) σύμμικτον ἐπαγόμενος στράτευμα ὡσεὶ χιλιάδας ὀγδοήκοντα ἔκ τε Σαυροματῶν καὶ Σκυθῶν καὶ ἀπὸ τοῦ Δακικοῦ στρατεύματος[g] οὐκ ὀλίγους, ὧν ὁ οὕτω καλούμενος Σολομὼν δημαγωγὸς ἦν, τὰς κατὰ τὴν Χαριούπολιν παρακειμένας πόλεις ἐλήζετο. Καὶ εἰς αὐτὴν δὲ φθάσας τὴν Χαριούπολιν καὶ λείαν πολλὴν ἀναλαβόμενος κατέλαβε τόπον τινὰ Σκοτεινὸν καλούμενον. Μεμαθηκὼς τοῦτο[h] ὁ Μαυροκατακαλὼν Νικόλαος καὶ ὁ Βεμπετζιώτης τὴν ἐπωνυμίαν ἀπὸ τῆς ἐνεγκαμένης λαχὼν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς δυνάμεων καταλαμβάνουσι τὸ Πάμφυλον. Ὁρῶντες δὲ τοὺς περὶ τὰς κωμοπόλεις τῶν παρακειμένων χωρῶν πρὸς τὰς πόλεις καὶ τὰ φρούρια συνελαυνομένους διὰ πτοίαν πολλὴν ἁπάραντες τοῦ οὑτωσὶ καλουμένου Παμφύλου τόπου καταλαμβάνουσι τὸ τοῦ Κούλη πολίχνιον τὸ ἅπαν συνεπαγόμενοι στράτευμα. Ὄπισθεν δὲ τούτων ἐρχόμενοι καὶ τὸν οὑτωσὶ καλούμενον κοπὸν[i] τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατεύματος (λέξις δὲ αὕτη συνήθης τοῖς στρατιώταις) εὑρόντες οἱ Σκύθαι παρείποντο ἰχνηλατοῦντες οἷον τὸ ῥωμαϊκὸν στράτευμα.

Αὐγαζούσης δὲ ἤδη τῆς ἡμέρας τὰς ἰδίας ὁ Τζελγοὺ καθιστᾷ δυνάμεις καὶ τὸν κατὰ τοῦ Μαυροκατακαλὼν ἐβουλεύετο[j] πόλεμον. Ἐκεῖνος δὲ κατὰ τὸν ὑπερκείμενον τῆς πεδιάδος αὐχένα ἀνῆλθε μετά τινων λογάδων κατασκοπήσων τὰς βαρβαρικὰς δυνάμεις. Ὁρῶν δὲ τὸ πλῆθος τῶν Σκυθῶν ἐσφάδαζε μὲν τὴν συμπλοκὴν τοῦ πολέμου, ἀνεβάλλετο δὲ τὴν ῥωμαϊκὴν στρατιὰν κατανοῶν μηδὲ τὸ πολλοστὸν σῴζουσαν τῆς τῶν βαρβάρων δυνάμεως. Ἐπανελθὼν δὲ μετὰ τῶν λογάδων τοῦ ὁπλιτικοῦ παντὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰωαννάκη[k] διεσκοπεῖτο, εἰ χρὴ προσβαλεῖν τοῖς Σκύθαις. Τῶν δὲ πρὸς[l] τοῦτο ἐποτρυνόντων, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς πρὸς τοῦτο μᾶλλον[m] κατάρροπος ἦν, τριχῆ διελὼν τὰς δυνάμεις[n] καὶ τὸ ἐνυάλιον ἠχῆσαι κελεύσας ξυμμίγνυται τοῖς βαρβάροις. Πολλοὶ μὲν οὖν τηνικαῦτα

[g] ὡσεὶ — στρατεύματος om. C || [h] κατέλαβε — τοῦτο : κατέλαβε περί τι χωρίον καλούμενον Σκοτεινόν. Τοῦτο μεμαθηκὼς Epit. || [i] σκοπὸν Epit. || [j] ἐβουλεύσατο C || [k] Ἰωαννακίου C || [l] τῶν δὲ πρὸς : τῶν δὲ λογάδων τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατεύματος πρὸς Epit. || [m] πρὸς — μᾶλλον : μᾶλλον πρὸς τοῦτο Epit. || [n] τὰς δυνάμεις : τὸ στράτευμα Epit.

túl elterülő völgyeken mintegy nyolcvanezer főre rúgó vegyes hadsereg élén, amely sauromatákból, skythákból és nem kevés dák seregbeliekből állt, akiknek vezére egy Salamon[8] nevű ember volt, a Chariupolis[9] környékén fekvő városokat kezdte fosztogatni. S eljutván magába Chariupolisba is és nagy zsákmányt szerezvén megszállt egy Skoteinos nevű vidéket. Értesülvén erről Maurokatakalon Nikolaos és Bempetziotes (ez melléknevét a szülővárosáról kapta) a velük levő erőkkel megszállják Pamphylont. Látván, hogy a környező falvak lakói nagy félelmükben a városokba és az erődökbe menekülnek, felkerekednek az úgynevezett Pamphylonból, és összevonván az egész sereget Kule kisvárost szállják meg. Mögöttük vonulván és rábukkanván a római sereg úgynevezett munkájára (ez a katonák szokott kifejezése), a skythák mintegy nyomon követték a római sereget.

Amikor már ragyog a nap, Tzelgu felállítja saját erőit; a Maurokatakalon elleni csatát fontolgatta. Ez néhány tiszttel felment a sík fölé magasodó hágóra, hogy kifürkéssze a barbár erőket. Látván a skythák sokaságát, ingadozott, hogy megkezdje-e a csatát, s elhalasztotta a döntést, miután észlelte, hogy a római sereg még kis részét sem teszi ki a barbár erőnek. Aztán visszatért, s megvitatta az egész sereg tisztjeivel és magával Ioannakesszel együtt, hogy összecsapjanak-e a skythákkal. Mivel azok biztatják, s miután maga is inkább erre hajlott, három részre osztja az erőket, s megparancsolván, hogy kezdjék el a harci dalt, összecsap a barbárokkal. Ekkor sok

[8] Salamon a száműzött magyar király.
[9] A mai Rodostó közelében.

τρωθέντες πίπτουσι, κτείνονται δὲ οὐχ ἥττους[o]· καὶ αὐτὸς[p] ὁ Τζελγοὺ γενναίως μαχόμενος καὶ ὅλας συνταράσσων φάλαγγας καιρίαν πληγεὶς ἀφῄρηται τὴν ψυχήν. Οἱ πλείους δὲ ἐν τῷ φεύγειν πίπτοντες εἰς τὸν ἀναμεταξὺ τοῦ καλουμένου Σκοτεινοῦ καὶ τοῦ Κούλη ῥύακα ἀπεπνίγοντο ὑπ' ἀλλήλων συμπατούμενοι. Λαμπρὰν τοίνυν τὴν κατὰ τῶν Σκυθῶν νίκην ἀράμενοι οἱ τοῦ βασιλέως εἰσῆλθον εἰς τὴν μεγαλόπολιν. ... Οὕτως δὲ τῶν κατὰ Μακεδονίαν καὶ Φιλιππούπολιν μερῶν ἀπελαθέντες περὶ[r] τὸν Ἴστρον αὖθις ἐπαναστρέψαντες ηὐλίζοντο καὶ ὥσπερ ἰδίαν τὴν ἡμεδαπὴν ἀνέτως πάντη παροικοῦντες ἐλῄζοντο. (II. pp. 87_1—88_{19}, 88_{26-29})

(skytha) sebesülten összerogy, s nem kisebb az elesettek száma sem. Maga Tzelgu, aki hősiesen küzd és egész hadsorokat ejt rémületbe, halálos sebet kap és életét veszti. Menekülés közben sokan az úgynevezett Skoteinos és Kule közt folyó hegyi patakba zuhantak, és egymást taposva belefulladtak. Fényes győzelmet aratván a skythákon a császári csapatok bevonultak a fővárosba. ... Így (a skythák), miután elűzték őket Makedoniából és Philippupolis környékéről, újból visszatértek a Dunához, itt tanyáztak, s mindenfelé megtelepedvén folytonosan prédálták területünket, mintha csak az övék lett volna.

4.

Συνεπῄει δὲ τοῖς στρατιώταις ἐκείνοις Κελτοῖς καὶ ψιλὸν ὑπὲρ τὴν ἄμμον καὶ τὰ ἄστρα πλῆθος φοίνικας φέρον καὶ[s] σταυροὺς ἐπ' ὤμων, γύναιά τε καὶ τέκνα τῶν σφῶν ἐξεληλυθότα χωρῶν. Καὶ ἦν ὁρᾶν αὐτοὺς καθάπερ τινὰς ποταμοὺς ἁπανταχόθεν συρρέοντας καὶ διὰ τῶν Δακῶν ὡς ἐπίπαν {πρὸς τὰς}[t] πρὸς ἡμᾶς ἐπερχομένους[u] πανστρατιᾷ[v]. (II. pp. 207_{31}—208_6)

Azokkal a kelta katonákkal[10] együtt ment egy fegyvertelen tömeg, több, mint a tenger fövénye és az ég csillaga, vállukon vörös kereszteket viselve, asszonyok és gyermekek, akik elhagyták hazájukat. Olyan látványt nyújtottak, mint valami mindenhonnan egymásba torkolló folyók, amint a dákokon keresztül, teljes tömegükben, mint rendesen, felénk özönlenek.

5.

Ὁ μὲν οὖν Πέτρος μετὰ τὸ ταῦτα διακηρυκεῦσαι πάντων προηγησάμενος τὸν τῆς Λογγιβαρδίας διεπέρασε πορθμὸν μετὰ πεζῶν μὲν χιλιάδων ὀγδοήκοντα, ἱππέων δὲ χιλιάδων ἀνδρῶν ἑκατὸν καὶ διὰ τῶν μερῶν τῆς Οὐγγρίας τὴν βασιλεύουσαν κατέλαβεν. (II. pp. 209_{31}—210_4)

Petros[11] ezek hirdetése után mindenkit megelőzve kelt át Longobardia tengerszorosán nyolcvanezer gyalogossal és százezer lovassal, és elérkezett Magyarország vidékein keresztül a fővárosba.

[10] A keltákon Anna Komnene általában a nyugatiakat érti. Az első keresztes hadjáratról van szó, Remete Péter seregéről.

[11] Remete Péter. Az írónő közlése nem pontos, mert Remete Péter serege Itálián és a Brindisi-szoroson („Longobardia szorosa") át jutott Konstantinápolyig, Magyarországon át Bouillon Gottfried serege vonult.

[o] *ἥττω* **C** || [p] *καὶ αὐτὸς* : *ἀλλὰ καὶ αὐτὸς* Epit. || [r] *παρὰ* **C** || [s] *καὶ secluaendum coni.* Lemerle || [t] *πρὸς τὰς seclusit* Reifferscheid || [u] *ἐπερχόμενοι* **C** [v] *πανστρατιὰ* **F**

Εἶχε δὲ τὰ συμπεφωνημένα οὕτως·

«Ἡ μὲν προτέρα συμφωνία, ἥτις δὴ καὶ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ γέγονε πρὸς τὸ θεοστεφὲς κράτος σου, ὁπόταν μετὰ τῆς πολυπληθοῦς ἐκείνης στρατιᾶς τῶν Φράγγων εἰς τὴν βασιλίδα πόλιν ἐπιδεδήμηκα, διαβαίνων ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ τῇ τῶν Ἱεροσολύμων ἐλευθερίᾳ, ἐπειδὴ κατά τινας περιπετείας πραγμάτων ἠθέτηται, ἐκείνη μὲν σχολασάτω καὶ μὴ ἐχέτω τὸ ἐνεργὸν ὡς τὸ ἄκυρον ἀποφερομένη διὰ τὴν τῶν πραγμάτων περίστασιν. Καὶ ἐξ ἐκείνης οὐ χρὴ κατ' ἐμοῦ δίκαιόν τι ἔχειν τὴν βασιλείαν σου κἀντεῦθεν ἰσχυρίζεσθαι περὶ[z] τῶν ἐν ἐκείνῃ συμπεφωνημένων τε καὶ ἀναγεγραμμένων. Πόλεμον[aa] γὰρ ἀραμένου μου[bb] κατὰ τοῦ σοῦ θεοπροβλήτου κράτους καὶ παραλύσαντος τὰ συμπεφωνημένα, συμπαραλέλυται τούτοις καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ σοῦ κράτους κατ' ἐμοῦ αἰτιάματα. Νῦν δὲ αὖ ὥσπερ ἐκ μεταμελείας ἐρχόμενος καὶ ὥσπερ ἁλιεὺς πληγεὶς καὶ ἀπενεγκάμενος νοῦν καὶ μονονουχὶ τῷ δόρατι τῷ σῷ νουνεχέστερος γεγονὼς καὶ τῆς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἥττης καὶ τῶν πολέμων ἀναμνησθεὶς εἰς ἑτέραν συμφωνίαν μετὰ τοῦ κράτους σου τρωπῶμαι[cc] ταυτηνί, ὥστε λίζιον γενέσθαι τοῦ σκήπτρου σου ἄνθρωπον καὶ ἵνα σαφέστερον εἴποιμι καὶ φανερώτερον, οἰκέτην καὶ ὑποχείριον, ἐπειδὴ καὶ σὺ ὑπὸ τὴν σὴν δεξιὰν ἔλκειν ἐμὲ[dd] βεβούλησαι καὶ ἄνθρωπόν σου ἐθέλεις ποιήσασθαι λίζιον. Ἔσομαι τοίνυν ἀπὸ τοῦ νῦν κατὰ τὴν δευτέραν ταυτηνὶ συμφωνίαν, ἣν καὶ φυλάττειν ἐς ἀεὶ βούλομαι, καὶ ἐπόμνυμι Θεόν τε καὶ πάντας τοὺς ἁγίους αὐτοῦ, ἐπεὶ καὶ ἐπὶ μάρτυσι τούτοις τὰ συμπεφωνημένα {καὶ}[ee] γράφεταί τε καὶ λέγεται, ἄνθρωπος πιστὸς τῆς σῆς βασιλείας καὶ τοῦ περιποθήτου σου υἱοῦ καὶ βασιλέως κυρίου[ff] Ἰωάννου του πορφυρογεννήτου. ... Καὶ πάντα τὰ πρὸς ὠφέλειαν καὶ[gg] τιμὴν τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς καὶ ἐπινοήσω καὶ καταπράξομαι. Οὕτως ὀναίμην τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας, οὕτω τοῦ σταυροῦ καὶ τῶν θείων εὐαγγελίων.

A szerződés[12] *így hangzott:*

„A korábbi megegyezés,[13] *mely Istentől megkoronázott hatalmasságoddal*[14] *jött létre abban az időben, amikor a frankok ama nagyszámú seregével a fővárosban tartózkodtam Európából átkeltemben Jeruzsálem felszabadítására, minthogy a körülmények bizonyos fordulata következtében érvényét vesztette, meg nem történtnek és hatályon kívül helyezettnek tekintendő, mint ami érvénytelenné vált a körülmények változása következtében. És abból kifolyólag felséged velem szemben semmiféle igényt nem támaszthat, és annak alapján nem hivatkozhatik arra, amire vonatkozólag megegyeztünk és amit írásba foglaltunk. Mert amikor háborút indítottam a te Istentől választott hatalmasságod ellen, és megszegtem a megállapodásunkat, ezzel együtt erejüket vesztették te hatalmasságodnak ellenem való panaszai. Most pedig mintegy megbánásból jöve és mint egy megrémített halász és mint aki visszanyerte eszméletét, és szinte a te dárdád által lett értelmesebbé, visszaemlékezve az akkori vereségre és háborúkra, hatalmasságoddal való emez új szerződés felé fordulok, hogy a te jogarod hűbérese legyek, és hogy pontosabban és világosabban mondjam, szolgád és alattvalód, miután te is elhatároztad, hogy jobbod alá veszel és hűbéres emberré akarsz tenni. Mostantól fogva tehát e második szerződés szerint, melyet mindenkor meg akarok tartani, és az Istenre és összes szentjeire esküvel fogadok, mivel ezek tanúskodása mellett íratik és olvastatik fel e szerződés, hogy hű embere leszek felségednek és hőn szeretett fiadnak, bíborbanszületett Ioannes császár úrnak. ... És mindenre, ami a rómaiak birodalmának javára és dicsőségére válik, gondolni fogok és meg fogom tenni. Így élvezzem az Isten segítségét, így a keresztét s az isteni evangéliumokét.*

[z] *περί τε* **F** || [aa] *πολεμῶν* **C** || [bb] *μου om.* **C** || [cc] *τρωπῶμαι* Reifferscheid : *τράπωμαι* codd. || [dd] *ἐμὲ ἕλκειν* **C** || [ee] *καὶ seclusit* Reifferscheid || [ff] *κυροῦ* **C** || [gg] *καὶ om.* **C**

[12] I. Alexios bizánci császár és tarentumi Bohemund szerződése (ún. devoli szerződés, 1108). A terjedelmes szövegnek a bevezető és befejező részét közöljük.

[13] I. Alexios császár és a keresztesek 1096-ban kötött szerződése.

[14] I. Alexios császár.

Ταῦτα ἐγράφη τε καὶ οἱ ὅρκοι συνετελέσθησαν παρουσίᾳ τῶν ὑπογεγραμμένων μαρτύρων κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον[hh] δευτέρας ἐπινεμήσεως ἔτους ἤδη διαρρυῖσκομένου ,ϛχιζ'.

Οἱ μέντοι παρουσιάσαντες μάρτυρες καὶ ὑπογεγραφότες, ὧν ἐναντίον ταῦτα τετέλεστο, εἰσὶν οὗτοι· οἱ θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι ὅ τε Ἀμάλφης Μαῦρος καὶ ὁ τοῦ Τερεντοῦ Ῥενάρδος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ κληρικοί· ὁ εὐλαβέστατος καθηγούμενος τῆς ἐν Λογγιβαρδίᾳ σεβασμίας μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τῆς ἐν τῇ νήσῳ τοῦ Βρεντησίου καί τινες αὐτῶν δύο μοναχοί· οἱ ἄρχοντες τῶν περεγρίνων,[ii] ὧν τὰ μὲν σίγνα αὐτοὶ διεχάραξαν οἰκειοχείρως, τὰ δὲ τούτων ὀνόματα διὰ χειρὸς τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Ἀμάλφης τοῖς σίγνοις προσπαρεγράφησαν, ὃς καὶ πρέσβυς παρὰ τοῦ πάπα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐληλύθει. Οἱ ἀπὸ τῆς βασιλείου[jj] αὐλῆς· ὁ σεβαστὸς Μαρῖνος, Ῥογέρης ὁ τοῦ Τακουπέρτου,[kk] Πέτρος Ἀλίφας, Γελίελμος ὁ Γανζῆ, Ῥιτζάρδος ὁ Πριντζίτας, Ἰοσφρὲ Μαλή, Οὐμπέρτος ὁ υἱὸς τοῦ Γραούλ,[ll] Παῦλος ὁ Ῥωμαῖος, οἱ ἐκ τῶν Δακῶν ἥκοντες ἀποκρισιάριοι παρὰ τοῦ κράλη καὶ συμπενθέρου[mm] τῆς βασιλείας ζουπάνος ὁ Περὴς καὶ Σίμων καὶ οἱ ἀποκρισιάριοι Ῥισκάρδου Σινισκάρδου, Βασίλειος νωβελλίσιμος ὁ εὐνοῦχος καὶ Κωνσταντῖνος νοτάριος.»

Τὸν μὲν οὖν ἔγγραφον ὅρκον τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ παρὰ τοῦ Βαϊμούντου ἔλαβεν, ἀντιδέδωκε δὲ πρὸς αὐτὸν τὸν εἰρημένον ἄνωθεν χρυσόβουλλον λόγον ἐνσεσημασμένον[nn] διὰ κινναβάρεως,[oo] ὡς ἔθος, διὰ βασιλικῆς δεξιᾶς. (III. pp. 125_9—139_{10})

Ezek írattak és az eskük letétettek az alulírott tanúk jelenlétében szeptember havában az indictio második évében a 6617. év vége felé.[15]

A jelenlevő s alulírott tanúk, akik előtt mindezek megköttettek, a kövekezők:[16] *az Isten kedvelte püspökök Maurus Amalfiból, Renard Tarentumból, és a velük jött klerikusok; Szent András Longobardiában, Brindisi szigetén levő tisztelendő monostorának kegyes apátja és két szerzetese; a zarándokok főnökei, akiknek jeleit ők maguk saját kezűleg rótták le, de ezek nevei a jelekhez Amalfi Isten kedvelte püspöke keze által írattak hozzá, aki a pápa követeként is jött a császárhoz. A császári udvar részéről: Marinos sebastos, Roger, Dagobert fia, Pierre Aliphas, Guillaume Ganzes; Richard Printzitas, Joffroy Mali, Humbert, Raoul fia, a római Paulus, a dákoktól a királynak, őfelsége nászurának*[17] *részéről érkezett küldöttek, Peres ispán és Simon.*[18] *Richard Siniscard küldöttei, Basileios novellisimos, az eunuch és Konstantinos notarios."*

Ezt az írásos esküt kapta a császár Bohemundtól, viszont adta neki a fent említett chrysobullos logost,[19] *amelyet mint szokás, császári kéz vörös tintával írt alá.*

[hh] *Σεπτέβριον* codd. : *correxit* Reifferscheid || [ii] *πελεγρίνων* **C** || [jj] *βασιλικῆς* **C** || [kk] *Τακουπέρτου* Ducange : *Τακουτέρτου* **F** : *Τακοτέρτου* **C** || [ll] *Ραούλ* Ducange || [mm] *συμένθεροι* **C** || [nn] *ἐνσημασμένον* **F** || [oo] *κιναβάρεως* **C**

[15] A bizánci világéra 6617. éve, amely egyben az indictio második éve, 1108.

[16] A fordításban a sok idegen nevet általában abban az alakjában közöljük, ahogy azok LEIB francia fordításában olvashatók.

[17] Szent László magyar király leányát, Piroskát, Alexios császár fia, Ioannes Komnenos vette feleségül 1104-ben. Minthogy ekkor már Szent László nem volt életben, Kálmán király szerepel Alexios nászuraként.

[18] Valószínű, hogy e Simon azonos azzal a pécsi püspökkel, aki a veszprémvölgyi apácamonostor görög nyelvű oklevelét 1109-ben lemásolta.

[19] Aranypecsétes császári oklevél.

7.

Τότε γὰρ οὗτος εἰς πέλαγος ἀχανὲς φροντίδων ἐμπεπτωκώς, ἐκ πολλοῦ[pp] *συνιδὼν*[rr] *αὐτοὺς τὴν Ῥωμαίων βασιλείαν ὀνειρώττοντας, ὑπὲρ τὴν ἄμμον δὲ καὶ τὰ ἄστρα τὴν αὐτῶν πληθὺν ὁρῶν τὰς δὲ ῥωμαϊκὰς ἁπάσας δυνάμεις οὐδὲ πρὸς*[ss] *πολλοστημόριον τούτων ἐξισουμένας, εἰ καὶ εἰς ἓν συναφθεῖεν, πολλῷ γε μᾶλλον διεσπαρμένων τῶν πλειόνων ὄντων καὶ τῶν μὲν τὰ περὶ*[tt] *τὴν Σερβίαν τέμπη καὶ Δαλματίαν ἐπιτηρούντων, τῶν δὲ τὰ περὶ τὸν Ἴστρον ὡς τὰς τῶν Κομάνων καὶ Δάκων ἐφόδους φυλαττομένων.* (III. p. 160_{17-26})

Ő[20] *ugyanis akkor a gondok végtelen tengerébe merülve régtől fogva látta, hogy ezek a római birodalomról álmodoznak, s látta, hogy sokaságuk több, mint a tenger fövénye és az ég csillagai, s hogy az összes római hadi erő, még ha egy helyre összpontosítjuk is azt, ezek kis részével sem egyenlő, s még kevésbé akkor, mikor legtöbbjük szét van szórva, mivel egyesek a Szerbia és Dalmácia körüli völgyeket tartják szemmel, mások pedig a Duna menti tájakat őrzik a kunok és dákok támadásaitól.*

8.

Ὁ δὲ Αἷμος οὗτος ὄρος ἐστὶ μακρότατον[uu]*... Ἑκατέρωθεν*[vv] *δὲ τῶν καταρρύτων*[zz] *αὐτοῦ πολλὰ καὶ πλουσιώτατα ἔθνη νέμεται Δακῶν μὲν ὄντων βορειοτέρων καὶ τῶν Θρᾳκῶν...* (III. p. 180_{6-14})

Ez a Haimos igen nagy hegy... Mindkét oldalán sok és igen gazdag nép lakik, északabbra a dákok és a thrákok...

XXIII. MICHAEL GLYKAS — MICHAEL GLYCAS

Michael Glykas (*Μιχαὴλ Γλυκᾶς*) a kéziratok tanúsága szerint grammatikos volt. 1159-ben valami politikai vétség miatt megvakításra ítélték. Levelein és költeményein kívül ránk maradt világkrónikája (*Βίβλος χρονική*), amely a világ teremtésétől I. Alexios császár haláláig (1118) terjed, s ismert bizánci történeti munkák felhasználásával készült.

Kiadás: Michaelis Glycae Annales, red. I. BEKKERUS. Bonnae 1836.

Irodalom: F. HIRSCH: Byzantinische Studien. Leipzig 1876. 396—403. — K. KRUMBACHER: Michael Glykas. Sitzungsberichte der philos.-philol. und hist. Classe der k. bayer. Akad. d. Wiss. 1894. H. III. München 1895. 391—460. — KRUMBACHER 380—385. — MTBF 187—201. — BT I. 430—432. — E. TH. TSOLAKES: *Μιχαὴλ Γλυκᾶ στίχοι, οὓς ἔγραψε καθ' ὃν κατεσχέθη καιρόν. Κριτικὴ ἔκδοσις.* Thessalonike 1959. — A. D. KOMINES: *Νέος κῶδιξ τῆς χρονικῆς βίβλου Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ. Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 53 (1964) 119—123. — H. EIDENEIER: Zur Sprache des Michael Glykas. BZ 61 (1968) 5—9.

[pp] *πολλῶν* C || [rr] *συνιδῆν* C || [ss] *πρὸς om.* C || [tt] *παρὰ* C || [uu] *μακρόπατον* C || [vv] *ἑκατέρρωθεν* C || [zz] *καταρρύτων* Reifferscheid : *καταρύων* C

[20] Alexios császárról van szó.

Μετὰ δὲ ταῦτα ταράσσεται τὸ Οὐγγρικόν. Ἐξέρχεται κατ' αὐτῶν ὁ βασιλεύς, καὶ πάντες μὲν σπένδονται, μέρος δέ τι Πατζινακικὸν χεῖρας δοῦναι οὐκ ἤθελεν, ἐφ' ᾧ καὶ ἄρδην ἀπόλλυται. (p. 602_{8-11})

Ezek után a magyarok háborognak. Kivonul ellenük a császár,[1] *és mind békét kérnek, csak a besenyők egy része nem akart kezet nyújtani, mire szörnyű pusztulás érte őket.*

XXIV. A PANTOKRATOR-MONOSTOR ALAPÍTÓLEVELE — TYPICON MONASTERII PANTOCRATORIS

Ioannes Komnenos császár (1118—1143) aláírásával volt ellátva a konstantinápolyi Pantokrator-monostor 1136-ban kiállított alapítólevele, melynek eredetije 1934-ben tűzvész következtében elpusztult, s csak késői másolatai maradtak ránk. A monostort eredetileg Eirene császárné, Szent László magyar király leánya tervezte és alapította, s halála (1134) után férje rendezte be és látta el — kiegészítve felesége adományait — különböző javadalmakkal és kiváltságokkal, melyeket az alapítólevél részletesen felsorol.

Kiadás: A. Dmitrievskij: Описаніе литургическихъ рукописей хранящихся въ библіотекахъ православнаго востока. *I. Τυπικά.* Kiev 1895. 656—702.

Kézirat: **P** = Paris. 389 (s. XVIII.).

Irodalom: A. Hergès: Le monastère d Pantokrator à Constantinople. Échos d'Orient 2 (1898—99) 70—80. — Récsey V.: Szent László király leányának síremléke és bazilikája Konstantinápolyban. Vasárnapi Újság 51 (1904) 589—591. — Moravcsik Gy.: Szent László leánya és a bizánci Pantokrator-monostor [A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei, 7—8.]. Budapest—Konstantinápoly 1923. — Moravcsik Gy.: A Pantokrator-monostor alapítóleveléhez. EPhK 49 (1925) 160—161. — G. Schreiber: Byzantinisches und abendländisches Hospital. Zur Spitalordnung des Pantokrator und zur byzantinischen Medizin. BZ 42 (1943—49) 116—149, 373—376. — A. Frolow: Les noms de monnaies dans le Typicon du Pantocrator. Bsl 10 (1949) 241—253. — R. Janin: La géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin. I. 3. Les églises et les monastères. Paris 1953. 529—538, 576—578. — BT I. 552—553. — FGHB VII. 121—127. — P. Gautier: L'obituaire du Typikon du Pantocrator. REB 27 (1969) 235—262.

Πῶς ἂν ἐφεξῆς καταλέξω τὰ κατὰ Περσῶν καὶ Σκυθῶν καὶ Δαλματῶν καὶ Δακῶν καὶ Παιόνων τῆς θείας δεξιᾶς

Hogyan soroljam elő azokat a csodákat, melyeket az isteni kéz a perzsák, skythák, dalmaták, dákok és paionok[1] *ellen szá-*

[1] I. Isaakios Komnenos császár, 1059-ben.

[1] A felsorolt archaizáló népnevek azonosítása bizonytalan. A „perzsák" kétségkívül a szeldsuktörökökre vonatkozik, de a „skythák" jelenthet a besenyőkön kívül más népet is. A XII. századi forrásokban a „dákok" a magyarokon kívül a szerbek elnevezése is, a „paionok" rendszerint a magyarok archaizáló neve. L. BT II. az egyes nevek alatt.

ἐπ' ἐμοὶ θαύματα[a], τὰς κατὰ πάντων ἀρρήτους τροπαιουχίας... Τί οὖν ὑπὲρ τῶν τοσούτων χαρισμάτων ἀντεισενέγκω τῷ πανοικτίρμονι; Τί σοι, φιλάγαθε Δέσποτα, τῶν τηλικούτων ὀφλημάτων ἀντιμετρήσαιμι, ἢ πάντως τὴν ἐπιστροφήν, τὴν πρὸς σὲ καὶ τὴν ὁλόψυχον σύνευσιν,[b] ὑφ' ἧς καὶ ναὸν ἐκ καινῆς δομησάμενος τῇ παντοδυνάμῳ σοφίᾳ σου καὶ πρὸ τοῦ τεμένους καὶ ἐν[c] τοῖς ἀδύτοις εἰκονίσας τὸν ἀπερίγραπτον σοὶ προσφέρω τὰ σὰ διὰ σοῦ συγκοινωνὸν τῆς προθέσεως καὶ προσαγωγῆς καὶ τῆς πράξεως εὐρὼν τὴν τοῦ βίου κοινωνὸν καὶ συλλήπτορα, κἂν πρὸ τῆς ἐντελοῦς τοῦ ἔργου συστάσεως μετέστη τῶν τῇδε τοῖς ἀρρήτοις σου κρίμασι κἀμὲ συναποτεμοῦσα τῇ μεταστάσει καὶ διχότομον ἀποδείξασα. Πλὴν τὸ βάθος τῆς ἀρρήτου σοφίας σου τῆς πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομούσης τὰ καθ' ἡμᾶς οὐκ ἔχων καταvοεῖν εὐχαριστῶ τῇ μακροθυμίᾳ σου καὶ πρὸς τὸ τέλος,[d] ὡς δυνατόν, ἐξάγω τὸ ἐπιχείρημα χορὸν ἀσκητικόν σοι προσάγων, τίμιον ἄθροισμα ναζιραίων τῇ μονῇ προσανέχειν ὀφειλόντας καὶ ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων ἐξιλεοῦσθαι τὴν σὴν ἀγαθότητα. Τούτοις ἐπισυνάπτω καὶ ἱερὸν κατάλογον ἕτερον, κλῆρον ἐκλελεγμένον, μερίδα τιμίαν, ἀφοσίωμα κάλλιστον, ἱερεῖς καὶ λευῖτας καὶ ὅσον ἐφεξῆς τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ βήματος σύνταγμα· συνανιστῶ γὰρ καὶ θεῖον κατοικητήριον ἕτερον τῇ ὑπεράγνῳ Παρθένῳ τῇ ἀσπόρως τεκούσῃ σε καὶ τὴν θείαν τούτου δοξολογίαν διὰ τῆς ἱερᾶς τοῦ κλήρου συντάξεως κατὰ τὸ πρέπον συνίστημι. Σὺν τούτοις δέ σοι προσάγω τῷ φιλαγάθῳ τοὺς ὁμοδούλους, οὓς ἀδελφοὺς ὁ συμπαθὴς κατωνόμασας, γῆρᾳ καὶ πόνοις τετρυχωμένους καὶ τῇ πενίᾳ συνθλιβομένους καὶ νόσοις πολυτρόποις ὀδυνωμένους τοὺς δὲ καὶ αὐτὰ λελωβημένους τὰ σώματα καὶ τὴν προσήκουσαν δεχομένους ἐφ' ἅπασιν ἐπιμέλειαν· τοὺς μὲν κουφιζομένους τῶν πόνων καὶ ἀνακτωμένους τῆς ἀσθενείας καὶ τῶν τραυμάτων δεχομένους συνούλωσιν, τοὺς δὲ τῆς ἐνδείας ἀνιεμένους καὶ τὴν παράκλησιν ἐφευρίσκοντας ταῖς διατροφαῖς ταῖς ἀρκούσαις καὶ τοῖς σκεπάσμασι. Τούτους σοι πρέσβεις ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων πλημμελημάτων προσάγομεν, τούτοις τὴν σὴν εὐμένειαν ἐφελκό-

momra művelt, és a kimondhatatlan győzedelmeket mindenek ellen... A könyörületes elé ennyi ajándék ellenében mit vigyek viszonzásként? Jóságos Uram, mivel rójam le neked e nagy tartozásomat mással, mint hogy teljesen hozzád térek, s egész lelkemmel neked hódolok. Ezért a te mindenható bölcsességednek új templomot építve és a homlokzatán és a szentélyekben téged, a leírhatatlant ábrázolva a te segítségeddel neked ajánlom, ami téged illet. E szándékomban, a végrehajtásban és tettben részesem volt élettársam és segítőm, bár ő a mű teljes létrejötte előtt a te kifürkészhetetlen akaratod folytán elköltözött innen, s távozásával kettészakítván engem, lelkem felét magával vitte. De a te kimondhatatlan bölcsességed mélységét, amely a mi dolgainkat előnyünkre irányítja, nem tudván felfogni, hálát adok hosszú tűrésedért, és ahogy lehet, véghez viszem, amit megkíséreltem, aszkéta kart vezetve hozzád, nazireusok tisztes gyülekezetét, akik kötelesek a monostorra felügyelni és vétkeinkért kiengesztelni a te jóságodat. Ezekhez csatolok még egy másik szent jegyzéket, választott papságot, tisztes csoportot, a legszebb hivatást, papokat és levitákat és ami csak templomhoz és oltárhoz tartozik. Mert ezzel együtt létesítek még egy isteni hajlékot a szentséges Szűz számára, aki magtalanul szült téged, és ennek isteni dicsőítését szent papság létesítése folytán kellő módon ajánlom fel. Ezekkel együtt hozzád, a jóságoshoz vezetek szolgatársakat, akiket részvevően testvéreknek neveztél, öregségtől és fájdalmaktól meggyötörteket, szegénységtől elnyomottakat, sokféle betegségben szenvedőket, és a testileg megcsonkultakat, minden tekintetben a megfelelő gondozást várókat, részben hogy megkönnyebbüljenek a fájdalmaktól, felépüljenek az erőtlenségből, és elnyerjék sebeik behegedését, részben hogy megszabaduljanak az ínségtől, és vigaszt találjanak az elegendő élelemben és takaróban.[2] Ezeket a mi hibáinkért közvetítőkként bocsátjuk hozzád, ezekkel vonjuk magunk felé jó-

[a] *θαύματα* **P** : *θαυμάσια* ed. || [b] *recte σύννευσιν* || [c] *καὶ ἐν* **P** : *κἂν* ed. || [d] *τὸ τέλος* **P** : *τὸ om.* ed.

[2] A monostorral és három templomával kapcsolatban volt egy jól felszerelt és berendezett kórház (*ξενών*) és aggok háza (*γηροκομεῖον*) is.

μεθα, διὰ τούτων παρακαλοῦμεν τὸ σὸν[e] εὐσυμπάθητον· τῆς γὰρ κηδεμονίας καὶ προνοίας καὶ διοικήσεως τῶν τοιούτων ἐμψύχων ὁμοῦ καὶ ἀψύχων ναῶν κατὰ τὸ προσῆκον τὴν φροντίδα ποιήσαντες κατὰ μέρος ἐνταῦθα διατυποῦμεν τὰ ἐν αὐτοῖς γενησόμενα... (pp. 656—657)

...ἐφέψεται δὲ ὁ ἱερεὺς καὶ πρωτοτύπως μὲν ἀπελεύσεται πρὸς τὸ τοῦ Ἀσωμάτου εὐκτήριον, ἐν ᾧ καὶ οἱ ἡμέτεροι τάφοι τυγχάνουσιν. (p. 658)

...εἶτα καὶ ταύτην ἐπιφθέγξονται τὴν εὐχήν· «Μνήσθητι, Κύριε, τῶν κεκοιμημένων ὀρθοδόξων ἡμῶν βασιλέων καὶ κτητόρων καὶ συγχώρησον αὐτοῖς πᾶν πλημμέλημα ἑκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον, ἐν ἔργῳ ἢ λόγῳ ἢ κατὰ διάνοιαν πλημμεληθὲν ὑπ' αὐτῶν· καὶ κατασκήνωσον αὐτοὺς ἐν τόποις φωτεινοῖς, ὅθεν ἀπέδρα πᾶσα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός, ὅπου ἡ ἐπισκοπὴ τοῦ προσώπου σου εὐφραίνει πάντας τοὺς ἀπ' αἰῶνος ἁγίους σου. Καὶ χάρισαι αὐτοῖς τὴν βασιλείαν σου καὶ τὴν μέθεξιν τῶν ἀφράστων καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν καὶ τῆς σῆς ἀπεράντου καὶ μακαρίας ζωῆς. Σὺ γὰρ εἶ ἡ ζωὴ καὶ ἀνάπαυσις τῶν κεκοιμημένων, καὶ σοὶ τὴν δόξαν». (p. 659)

...ἀρτοποιείσθωσαν προσφοραί· δύο μὲν μείζονες, ἥ τε Δεσποτικὴ καὶ ἡ τῆς Θεομήτορος, ἑτέρα δὲ ὑπὲρ τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ἁγίου καὶ ἕτεραι τέσσαρες ὑπὲρ τῶν μνημοσύνων τοῦ μακαρίτου αὐθέντου καὶ πατρὸς τῆς βασιλείας μου, τῆς μακαριωτάτης μου δεσποίνης καὶ μάμμης, τῆς μακαριωτάτης δεσποίνης καὶ μητρὸς τῆς βασιλείας μου καὶ τῆς μακαριωτάτης δεσποίνης καὶ συζύγου μου. (p. 662)

...Ἐν μέντοι τοῖς τάφοις ἡμῶν, ἤγουν τῆς περιποθήτου μου ⟨συζύγου⟩[f] καὶ τῷ τῆς βασιλείας μου ἀντὶ ἑνὸς ἀκοιμήτου κηρίου ἀνὰ δύο ἅπτειν ὀφείλουσιν. (p. 664)

...Ἐπεὶ δὲ καὶ ναὸν ἠθέλησεν ἡ βασιλεία μου οἰκοδομηθῆναι πλησίον τῆς τοιαύτης μονῆς ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας μου δεσποίνης καὶ Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης καὶ μεταξὺ τοῦ τοιούτου ναοῦ καὶ τῆς μονῆς ἕτερον εὐκτήριον ἐν σχήματι Ἡρῴου ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, ἐν ᾧ καὶ τοὺς τάφους ἡμῶν τεθῆναι διετυπώσαμεν... (p. 677)

indulatodat, ezek útján kérjük a te együttérzésedet. Mert kellő gondot viselve ezeknek a templomoknak mind az élőknek, mind a nem élőknek a gyámolítására, gondozására és ellátására, itt részletesen elrendeljük, hogy mi történjék azokban...

...követni fogja a pap és az előírás szerint be fog menni a Testetlen[3] *kápolnájába, amelyben a mi sírjaink vannak.*

...azután ezt az imát fogja hangosan mondani: „Emlékezzél meg Uram, a mi elszunnyadt igazhitű császárainkról és alapítóinkról, és bocsáss meg nekik minden szándékos és akaratlan bűnt, melyet tettel, szóval vagy gondolatban elkövettek, és adj nekik szállást a fényes helyeken, ahonnan minden szenvedés és gyász és sírás távol van, ahol a te orcád tekintete örvendezteti mindazokat, akik öröktől fogva a te szenteid! Ajándékozd nekik a te országodat, és részesítsd a leírhatatlan örök javakban és a te végtelen boldog életedben! Mert te vagy az elszunnyadtak élete és pihenése, és tiéd a dicsőség".

...készüljön a kenyérből felajánlásul: két nagyobb, a mi Urunknak és az Istenanyának, egy másik az aznapi szentnek, és négy másik a felségem boldogult ura és atyja, felségem megboldogult úrnője és nagyanyja, megboldogult úrnője és anyja és a megboldogult úrnő, hitvesem emlékezetére.

... A mi sírjainkon, azaz hőn szeretett hitvesemén és felségemén egy örökégő mécses helyett kettőt kötelesek égetni.

... Minthogy felségem a monostor közelében szentséges úrnőm, a könyörületes Istenanya nevéről elnevezett templomot is óhajtott építeni, és e templom és a monostor között egy további kápolnát, heroon formában Mihály fővezér nevéről elnevezve,[4] *ahová — rendelkezésünknek megfelelően — a mi sírjainkat is helyeztetniük kell...*

[3] Így nevezik a bizánci források az angyalokat. Itt Mihály arkangyal értendő e néven.

[4] Mihály arkangyalt a bizánciak az angyali seregek „fővezér"-ének tekintik. — A Heroon (eredeti jelentése: hős-sír) bizánci sírkápolna.

[e] *τὸ σόν* **P** : *τόσον* ed. || [f] *συζύγου add.* Moravcsik

...Ἐπειδὴ δὲ καὶ κατὰ τὴν τῆς παρασκευῆς ἑσπέραν ἑκάστης ἑβδομάδος ἐτυπώθη παρ' ἡμῶν τὸ τῆς πρεσβείας σίγνον μετὰ τῶν λοιπῶν ἁγίων εἰκόνων τῶν συνεπομένων αὐτῷ παρεκνεύειν καὶ ἐν τοῖς ἡμετέροις τάφοις διέρχεσθαι καὶ ἐκτενῆ δέησιν ποιεῖσθαι ὑπὲρ ἡμῶν, ἰδοὺ καὶ περὶ τῆς φωταψίας τῆς μελλούσης κατὰ τὴν αὐτὴν ἑσπέραν γίνεσθαι ταῦτα διατυποῦμεν... (p. 677)

Εἰς τὴν εἰσοδοέξοδον τοῦ Ἡρῴου λαμπὰς μία, ἐν αὐτῷ τῷ Ἡρῴῳ πρὸ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ τῆς ἱσταμένης ἄνωθεν τῆς εἰσοδοεξόδου τῶν ἡμετέρων τάφων κηρία δύο... (p. 678)

...λαμβάνειν τοὺς ὅλους... εἰς τὰ μνημόσυνα τοῦ μακαρίτου αὐθέντου καὶ πατρὸς τῆς βασιλείας μου νομίσματα ὑπέρπυρα τρία. Εἰς τὰ μνημόσυνα τῆς βασιλείας μου τὰ αὐτά, εἰς τὰ μνημόσυνα τῆς μακαρίτιδος δεσποίνης καὶ περιποθήτου συζύγου μου τὰ αὐτά... (pp. 679—680)

... Εἰς δὲ τὸν τοῦ Ἀσωμάτου ναὸν εἰς μὲν τὸν μύακα κηρίον ἀκοίμητον ἓν ἀναφθήσεται, εἰς δὲ τὸν τάφον τῆς περιποθήτου μου συζύγου καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας μου ἀνὰ ἕτερον ἕν. (p. 680)

... Τὰ δὲ περὶ τῶν μνημοσύνων ἡμῶν γενήσονται, καθὼς ἐν ἑτέρῳ μυστικωτέρῳ χαρτίῳ ἡ βασιλεία μου διετάξατο. ... Τὴν μέντοι θείαν εἰκόνα τῆς ὑπεράγνου δεσποίνης καὶ Θεοτόκου μου, τῆς Ὁδηγητρίας βούλομαι καταλαμβάνειν ἐν τῇ μονῇ κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν μνημοσύνων ἡμῶν ἤγουν τῆς περιποθήτου συζύγου τῆς βασιλείας μου καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας μου... καὶ ἅμα τῷ καταλαβεῖν τὴν ἁγίαν ταύτην εἰκόνα γίνεσθαι ἐκτενῆ δέησιν ὑπὲρ ἡμῶν παρὰ πάντων τῶν ἀκολουθούντων καὶ ἐκφωνεῖσθαι τὸ Κύριε ἐλέησον λ', εἶτα προσμένειν ἐν τῷ τοῦ Ἀσωμάτου ναῷ τὴν τοιαύτην ἁγίαν εἰκόνα πλησίον τῶν τάφων ἡμῶν... καὶ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν αὖθις ἐκτενῆ δέησιν ὑπὲρ ἡμῶν γίνεσθαι παρουσίᾳ καὶ τοῦ συναθροιζομένου λαοῦ παντός. (p. 681)

Οὗτοι δὲ πάντες κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν μνημοσύνων τοῦ μακαρίτου αὐθέντου καὶ πατρὸς τῆς βασιλείας μου καὶ τῆς μακαρίτιδος δεσποίνης καὶ περιποθήτου συζύγου μου, πρὸς δὲ καί αὐτῆς τῆς βασιλείας μου καὶ τοῦ περιποθήτου μου υἱοῦ καὶ βασιλέως κυροῦ Ἀλεξίου, εἴπερ κἀκεῖνος

... Minthogy elrendeltük, hogy minden hét péntek estéjén a körmenet zászlója az azt kísérő többi szentképpel együtt meghajoljon, és a mi sírjainkhoz vonuljon, és érettünk buzgó ima mondassék, íme az azon az estén leendő kivilágításra vonatkozólag ezeket rendeljük:...

A Heroon be- és kijáratánál egy lámpa, magában a Heroonban Krisztus képe előtt, amely a mi sírjaink be- és kijárata felett áll, két gyertya...

... felségem megboldogult ura és atyja emlékére kapjanak mindannyian három hyperpyron nomismát.[5] *Felségem emlékére ugyanannyit, megboldogult úrnőm és hőn szeretett hitvesem emlékére ugyanannyit...*

... A Testetlen templomában a kagylóban[6] *egy örökmécses fog égni, s hőn szeretett hitvesem sírján és felségemén ismét egy-egy.*

... Ezek fognak történni emlékezetünkre, ahogy ezt felségem egy másik titkos iratban elrendelte. ... Azt akarom, hogy szentséges úrnőm és Istenanyám, a Hodegetria[7] *képe jusson el a monostorba a mi emlékezetünk napján, azaz felségem hőn óhajtott hitvese és felségem emlékezete napján, ...és a szent kép megérkezésével együtt az összes kísérők részéről buzgó imádság mondassék érettünk, és mondassék 30 Kyrie eleeson, azután ez a szent kép a Testetlen templomában maradjon sírjaink közelében... és a feloldás után ismét buzgó imádság mondassék érettünk az egész összegyűlt nép jelenlétében.*

A felségem megboldogult uráról és atyjáról, megboldogult úrnőmről és hőn szeretett hitvesemről, továbbá felségemről és hőn szeretett fiamról és császáromról, Alexios úrról való megemlékezés idején

[5] Bizánci aranypénz neve, l. FROLOW i. m. 243—246.

[6] Így nevezi az alapítólevél a kápolna apsziszát.

[7] A Vezérlő Istenanya képe Bizánc egyik régi s nagy tiszteletben álló ereklyéje volt, mely Bizánc védelmező szimbóluma lett. Ioannes Komnenos császár hadjárataiba is magával vitte, s neki tulajdonította győzelmeit.

θελήσει ταφῆναι ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ μετ' ἐμοῦ, ὡς πολλάκις εἴρηται, συνελεύσονται εἰς τόν τῆς ὑπεραμώμου δεσποίνης καὶ Θεοτόκου ναόν... (pp. 684—685)

— ha ő is velem együtt, ugyanazon sírba akar majd temetkezni, amint erről sokszor szó esett — ezek mind összejönnek a szeplőtlen úrnő és Istenanya templomába...

Ἐπεὶ δὲ καὶ κτήματα διάφορα ἀφωρίσθησαν τῇ τοιαύτῃ μονῇ παρ' αὐτῆς τε τῆς βασιλείας μου καὶ παρὰ τῆς μακαριωτάτης δεσποίνης καὶ περιποθήτου συζύγου μου, παρὰ μὲν τῆς βασιλείας μου... (p. 697)

Minthogy felségem és megboldogult úrnőm és hőn szeretett hitvesem részéről különböző birtokok különíttettek el e monostor számára, éspedig felségem részéről...

Παρὰ δὲ τῆς μακαριωτάτης μου δεσποίνης... καὶ αὐτὴ ἡ πᾶσα περιοχὴ τῆς τοῦ Παντοκράτορος Σωτῆρος μονῆς ἀπὸ διαφόρων ἐπικτήσεων οὕτως ἐνωθεῖσα, βούλομαι καὶ ταῦτα πάντα ἀνεκποίητα παρὰ τῇ μονῇ συντηρεῖσθαι ἀεί... (p. 699)

Megboldogult úrnőm részéről...[8] és maga a Pantokrator Soter-monostor egész körzete, amely különböző birtokokból így egyesíttetett, azt akarom, hogy mindezek örökre elidegeníthetetlenül megőriztessenek a monostor számára...

Ὑπεσημάνθη τὸ παρὸν τυπικὸν τῆς ἰδιοκτήτου μου μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ... κατὰ μῆνα ὀκτώβριον, ἰνδικτιῶνος πεντεκαιδεκάτης, ἔτους ἑξακισχιλιοστοῦ ἑξακοσιοστοῦ τεσσαρακόστου πέμπτου.

Aláíratott a Pantokrator Krisztus saját birtokomban levő monostorának jelen alapítólevele... október havában, az indictio tizenötödik évében a 6645. évben.[9]

Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς πορφυρογέννητος καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Κομνηνός. (p. 702)

Ioannes, a rómaiaknak Krisztusban, az Istenben hivő bíborbanszületett császára és egyeduralkodója, a Komnenos.

XXV. EIRENE ÉLETE — VITA IRENAE

A bizánci synaxarionok (augusztus 13.) két változatban őrizték meg Eirene császárnénak (†1134), Ioannes Komnenos császár feleségének, Szent László magyar király leányának életrajzát.

Kiadások: A: A bevezető részt (1) kiadta F. HALKIN: Analecta Bollandiana 66 (1948) 29—30., a többit (2) H. DELEHAYE: Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae (Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris). Bruxelles 1902. 887—890. — B: Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ... πάλαι μὲν ἑλληνιστὶ συγγραφεὶς ὑπὸ Μαυρικίου διακόνου... μεταφρασθεὶς δὲ... ὑπὸ Νικοδήμου Ἁγιορείτου. Zakynthos 1868.[3] III. 240—242.

Kéziratok: A változat: **D** = Oxoniensis Aedis Christi sign. Arch. W. gr. 2 (s. XIII.) — **T** = Trecensis 1204 (s. XIV.).

Irodalom: MORAVCSIK GY.: Szent László leánya és a bizánci Pantokrator-monostor [A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei, 7—8.]. Budapest—Konstantinápoly 1923. — MTBF 208. — GRAF A.: Újabb adalékok a Szent László leányára vonatkozó bizánci szövegekhez. EPhK 63 (1939) 74—76. — BHG 2206.

[8] Az alapítólevél itt részletesen felsorolja azokat az ingatlanokat, melyeket az elhunyt császárné és férje, Ioannes a monostornak adományozott.

[9] Megfelel a mi időszámításunk 1136. évének.

A

1.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμη τῆς ἀοιδίμου καὶ παμμακαρίστου βασιλίσσης καὶ[a] *κτητορίσσης τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Παντοκράτορος σωτῆρος Χριστοῦ Εἰρήνης, τῆς διὰ τοῦ ἀγγελικοῦ καὶ ἁγίου σχήματος μετονομασθείσης Ξένης μοναχῆς.*

Ἔδει τὴν μεγίστην ταύτην καὶ ὑπερκειμένην τῶν πόλεων μὴ κάλλει μόνον ἔργων φθορᾷ χρόνου[b] *παραδιδομένων κομᾶν καὶ διηγήμασι παλαιῶν ἀνδρῶν ἀρετῇ διαβεβοημένων καὶ χαίρειν καὶ τέρπεσθαι, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀοιδίμῳ βασιλίσσῃ καὶ κτητορίσσῃ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος ἐγκαυχᾶσθαι μᾶλλον καὶ ἐγκαλλωπίζεσθαι· τοῦτο μὲν ὅτι τῶν παλαιῶν ἐκείνων τῷ χρόνῳ ἀμαυρωθέντων ἀσυντελὴς τοῖς φιλοθεάμοσι καὶ ἡ ἐκ τούτων τέρψις ἐγεγόνει, τοῦ κάλλους αὐτῶν ἀποσβεσθέντος· ἀλλ' οὐδὲ εἰ καὶ*[c] *ἀνακαίνισιν ἐδέξαντο, ἱκανὰ ταῦτα πρὸς τέρψιν ἔδοξαν*[d] *ἄν· παρὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀτημέλητα προὔκειντο· τῶν γὰρ ἐξ αὐτῶν κρηπίδων παρ' αὐτῆς τῆς ἀοιδίμου βασιλίσσης ἀνεγερθέντων νεύσει καὶ γνώμῃ τοῦ κρατίστου βασιλέως καὶ εἰς δόξαν καὶ εὐχαριστίαν τοῦ δοξάσαντος αὐτοὺς στεφοδότου τοῦ Παντοκράτορος Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καλλονὴ καὶ φαιδρότης, οἷς καὶ ἡ μεγαλόπολις αὕτη σεμνύνεται, καὶ τὰ τῷ χρόνῳ γηράσαντα καὶ ἀμαυρωθέντα ταῖς ἐκ τούτων πεμπομέναις ἀκτῖσι κατηύγασάν τε καὶ κατελάμπρυναν· τοῦτο δὲ ὅτι καὶ τὰς ἀρετὰς πάσας προσλαβομένη παιδόθεν καὶ δοχεῖον τῶν ἀγαθῶν γεγενημένη — παρὰ τοῦτο γὰρ τῷ θεοστέπτῳ καὶ πορφυρογεννήτῳ βασιλεῖ συνήφθη — κόσμος ὡράθη οὐ μόνον τῶν ἐκ τῆς βασιλικῆς πορφύρας φυέντων καὶ βασιλικῶς ἀνατραφέντων, ὡς τῶν μὲν πρὸ αὐτῆς βασιλισσῶν ὥσπερ σφραγὶς λογισθεῖσα καὶ γεγονυῖα, τῶν δὲ μετ' αὐτὴν*[e] *παντοίων καλῶν*[f] *ἀρχέτυπον ἐκμαγεῖον, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων.*[g] (pp. 29—30)

[a] *τῆς* **T** || [b] *χρόνον* **T** || [c] *εἰ καὶ* : *εἰς* **T** || [d] *ἔδωκαν* **T** || [e] *post αὐτὴν add. ὡς ῥίζα* **O** || [f] *post καλῶν add. καὶ* **O** || [g] *post πόλεων add. εἰς δόξαν τοῦ κυρίου ἡμῶν... ἀμήν* **OT**

Ugyanazon a napon van emlékezete a dicső és boldogságos császárnénak, a Mindenható Megváltó Krisztus tisztes monostora alapítójának, Eirenének, aki az angyali szent öltözet által a Xene szerzetesnő nevet kapta.

Ennek a legnagyobb és a városokat túlszárnyaló városnak nem csupán az idő pusztításának kitett művek szépségével kellene büszkélkednie, s az erényükről híres, régi férfiakról szóló elbeszéléseknek örülnie és azokban gyönyörködnie, hanem inkább a dicső császárnéval, a Mindenható-(Pantokrator-)monostor alapítójával kérkednie és dicsekednie. Egyrészt azért, mert ezek a régi dolgok az időtől megfakultak, s így a belőlük fakadó gyönyörűség is fogyatékos lett a nézelődést kedvelők számára, hiszen szépségük kialudt, de még ha felújítanák is ezeket, akkor sem tűnnének elégségesnek a gyönyörködtetésre (hiszen ezenkívül még elhanyagoltak is!), mivelhogy azon alkotások szépsége és ragyogása, melyeket a dicső császárné a leghatalmasabb császár beleegyezésével és hozzájárulásával az őket megdicsőítő, koronát adó Mindenható Istenünk és Megváltó Jézus Krisztus dicsőségére és neki háláadatosságból az alapoktól emeltetett, és amelyekre maga a császárváros is büszke, a belőlük kiáradó sugarakkal még az időtől megvénhedett és megfakult alkotásokat is fényesekké és ragyogókká teszi. Másrészt meg azért, mert a császárné gyermekkora óta magába fogadván az összes erényeket, és a jó dolgok edényévé válván — hiszen így lett az istenkoronázta és bíborbanszületett császár[1] *hitvese —, nemcsak a császári bíborteremből származók és császári módon fölnevelkedettek ékességének látszott, olyannyira, hogy az előtte élt császárnéknak mintegy pecsétjéül tekintették — és az is volt — és az utána következő császárnék minden erénye példaképét adó mintájának, hanem ékessége volt magának a császárvárosnak is.*

[1] II. Ioannes Komnenos császár (1118—1143).

2.

Αὕτη ἡ ἐν βασιλίσσαις ἀοίδιμος γεννητόρων μὲν προῆλθεν εὐτυχῶν δυσμικῶν βασιλέων· ἐξ ἀπαλῶν δὲ ὡς εἰπεῖν ὀνύχων, ὥσπερ τὰ τῶν φυτῶν εὐγενῆ, ἐδείκνυ καὶ προεχάραττεν, ὁποῖα ἄρα τὰ κατ' αὐτὴν τῷ χρόνῳ προϊόντα φανήσεται, πάσης αὐτίκα πλήρης εὐκοσμίας οὖσα καὶ χάριτος καὶ συχνῷ κάλλει ψυχῆς ὁμοῦ καὶ σώματος διαλάμπουσα· πρὸς αὔξησιν δὲ ἤδη χωροῦσα καὶ τῇ ἡλικίᾳ προκόπτουσα συνεπεδίδου καὶ ταῖς ἀρεταῖς τελεώτερον καὶ τὰς αὐγὰς λαμπροτέρας τῶν τῆς φύσεως προτερημάτων ἀπήστραπτεν, ὥστε μὴ τοῖς ἐγγὺς λοιπὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πόρρω τὰ κατ' αὐτὴν δῆλα καταστῆναι καὶ γνώριμα. Ἐπεὶ δὲ καὶ ζήτησις ἐγένετο κόρης εὐόπτου καὶ τὸν τρόπον κοσμίας παρὰ τῶν ἀοιδίμων εὐσεβῶν βασιλέων, Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ Εἰρήνης τῶν ὁμοζύγων, καὶ ταύτην εὗρον πάντα ὡς εἰπεῖν πλουτοῦσαν τὰ κάλλιστα, συνάπτουσι τῷ θεοπαρόχῳ αὐτῶν βλαστῷ καὶ πορφυρογεννήτῳ βασιλεῖ Ἰωάννῃ. Παῖδας οὖν ἐκ τούτου τεκοῦσα ἀρρενάς τε καὶ θηλείας ἰσαρίθμους ὀκτὼ ἀνῆξε μὲν τούτους μεγαλοπρεπῶς καὶ βασιλικῶς. Τὰ τοῦ βίου δὲ τερπνὰ ὡς οὐδὲν ἡγησαμένη καὶ αὐτὴν δὴ τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ τὸ τοῦ θείου Δαβὶδ ἐν ἑαυτῇ συχνῶς ὑποψιθυρίζουσα· «τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματί μου, ἐν τῷ καταβαίνειν με εἰς διαφθοράν;»[a] νυκτὸς καὶ ἡμέρας οὐκ ἔληγε τὸν Θεὸν θεραπεύουσα, ἐν ταῖς πρὸς τὴν βασίλειον ἀρχὴν τῶν ὑπηκόων ἀναγωγαῖς ἀγαθὴ μεσίτης εὑρισκομένη καὶ τῶν ἐπιδεομένων ἀντιλαμβανομένη καὶ χεῖρα διὰ πάντων τούτοις ὀρέγουσα, ἐλεημοσύναις χαίρουσα καὶ προστασίαις ὀρφανῶν καὶ χηρῶν, ταῖς πρὸς τὰ τῶν μοναστῶν καταγώγια δαπάναις καὶ χορηγίαις, τοῖς ἄλλοις ἁπλῶς οἷς οὐ μετὰ τὸ στέφος μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου πλείστην ἐπεδείκνυτο τὴν σπουδήν. Τὰ δὲ λοιπὰ τῶν ἀρετῶν αὐτῆς εἶδη καὶ τὸν τῶν χαρίτων ἑσμὸν πῶς ἄν τις καὶ διηγήσαιτο, τὸ πρᾶον τοῦ ἤθους, τὸ ἥσυχον, τὸ ταπεινόν, τὸ πρὸς ἅπαντας συμπαθές, τὸ προσηνές, τὸ χάριεν, τὸ εὐόμιλον, τὸ ἀόργητον, τὸ μηδέποτε κατά τινος θυμῷ ἢ κακώσει ·ἢ λοιδορίᾳ

Ez a dicső császárné boldog szülőktől, nyugati császároktól[2] *származott; hogy úgy mondjam, pólyás korától kezdve, mint a nemes növények, elárulta és előre jelezte, hogy idővel milyeneknek fognak mutatkozni sajátságai, mert mindjárt telve volt minden illemmel és bájjal, s dús lelki és testi szépségtől tündöklött, amikor pedig elkezdett növekedni s korban gyarapodni, még teljesebben növekedett az erényekben és természete kiválóságainak még fénylőbb ragyogását sugározta, úgyhogy nemcsak a közel, hanem a távol levők számára is világossá s ismertté lettek tulajdonságai. Amikor a dicső kegyes császárok és házastársak, Alexios Komnenos és Eirene szép és jellemileg kifogástalan leányt kerestek, és őt találták olyannak, aki hogy úgy mondjam, minden tekintetben gazdag a szépségekben, feleségül adták Istentől ajándékozott sarjukhoz, bíborbanszületett Ioannes császárhoz. Ettől egyenlő számú fiú- és leánygyermeket szült, összesen nyolcat, és ezeket pompásan és császári módon nevelte fel. Az élet gyönyörűségeit s magát a császári méltóságot is semmibe vevén, magában sűrűn susogva az isteni Dávid szavait: „Mit használ az én vérem, ha romlásba szállok?"*[3]*, éjjel-nappal nem szűnt meg az Istent szolgálni; az alattvalóknak a császári udvarhoz intézett ügyeiben jó közvetítő volt, a nélkülözőket felkarolta, nekik mindenben kezét nyújtotta, szíves volt az alamizsnálkodásban, az özvegyek és árvák támogatásában, a szerzetesek szállásaira való kiadásokban és adományokban és más egyebekben, melyekben nemcsak a megkoronázás után, hanem az előtt is a legnagyobb buzgóságot fejtette ki. Hogyan tudná valaki elbeszélni erényei többi fajtáját és bájainak rajá, lelkületének szelídségét, nyugalmát, alázatosságát, mindenkivel való együttérzését, jóságát, kedvességét, nyájasságát, haragnélküliségét, hogy soha senkivel szemben nem volt indulatos,*

[a] *Cf.* Psalm. 29, 10 : *τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματί μου, ἐν τῷ καταβῆναί με εἰς διαφθοράν.*

[2] A bizánciak a magyar uralkodók eredetét a „Julius Caesarok"-ra vezették vissza. L. pl. Theodoros Prodromos költeményét Eirene halálára (172. l.).

[3] L. a 29. zsoltár 10. versét és a görög szöveghez fűzött jegyzetet.

χρήσασθαι, τὰ δὲ καθ' ἑαυτὴν αὖθις μυστικώτερον ἐνεργούμενα, προσευχὴ καὶ νεῦσις πρὸς Θεὸν συνεχής, πένθος καὶ ⟨μετά⟩νοια καὶ σκυθρωπότης ψυχῆς· ὁ ψαλτὴρ ἀεὶ σχεδὸν ἐπὶ στόματος, ἐγκράτεια σαρκός, τῆξις ἀσκητικὴ καὶ αὐτοσχέδιος δίαιτα καὶ ὅσα τῆς τοιαύτης γνωρίσματα πνευματικῆς καταστάσεως. Ταῦτα δὲ πάντα μὴ ἱκανὰ λογισαμένη πρὸς ὃν εἶχεν ἐν ἑαυτῇ θεοφιλῆ σκοπόν, ὀψέ ποτε καὶ τοῦτον εἰς ἔργον ἄγει, ἀξίαν τῇ τῆς ψυχῆς αὐτῆς προθέσει καὶ προθυμίᾳ τὴν παρὰ Θεοῦ νεῦσιν εὐτυχήσασα καὶ βοήθειαν. Ἐπειδὴ γάρ, ὡς ἔφημεν, τὸ στέφος λαβοῦσα εἰς τὴν βασίλειον ἀνήχθη ταύτην περιωπήν, πάντων τῶν ἄλλων ὑπεριδοῦσα πραγμάτων καὶ πάσας ἄλλας φροντίδας, καὶ ἀναγκαίας εἶναι δοκούσας, ἐν δευτέρῳ λόγῳ θεμένη τὴν βασιλικὴν μονὴν τὴν τῷ ὀνόματι τιμωμένην τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἐξ αὐτῶν βάθρων συνεστήσατο, τοὺς νῦν ἐν ταύτῃ ὁρωμένους περικαλλεῖς ναοὺς ἀνεγείρασα, ξενῶνάς τε καὶ γηροκομεῖα κάλλει καὶ θέσει καὶ τῇ ἄλλῃ κατασκευῇ κατὰ πάντων τῶν προγεγονότων σχεδὸν παλαιῶν τε καὶ νέων τὸ πρωτεῖον φερόμενα μεγαλῶς ἐπὶ τούτοις πᾶσι συναραμένου καὶ τοῦ τὰς μεθόδους καὶ συμμετρίας τῶν τοιούτων οἰκοδομημάτων εὐρύθμως πάνυ καὶ καταλλήλως καὶ προσφυῶς διαταξαμένου νέου Βεσελεήλ, τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρὸς Νικηφόρου — ὃς ἦν αὐτὸς τῶν θεραπόντων ὁ οἰκειότατος — καὶ σπουδὴν ὅτι πολλὴν πρὸς τὴν τούτων οἰκονομίαν καὶ ἀπάρτισιν συνεισφέροντος. Ταῦτα γοῦν οὕτω πάντα τῇ αὐτοῦ συνεργίᾳ ἀπαρτίσασά τε καὶ ἀποκαταστήσασα ἡ σεβασμία αὕτη καὶ ἀοίδιμος βασιλίς, τῇ μεγαλοπόλει ταύτῃ ὡράϊσμά τι τερπνὸν ἀνεστήσατο, χαίρουσα τῇ ἀγαθῇ τοῦ ἔργου ἐκπεραιώσει καὶ εὐτυχίᾳ καὶ καλλονῇ καὶ τὴν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ ἀναπέμπουσα. Ἐπεὶ δὲ καὶ μείζονος ἔτι ἐδεῖτο τοῦ βοηθήσοντος, μείζονος καὶ τυγχάνει. Τῆς γὰρ τοῦ βασιλέως χειρὸς καὶ ὁμοζύγου αὐτῆς κατὰ προσήκοντά ποτε καιρὸν ἐπιλαβομένη καὶ ἐν τῷ παρ' αὐτῆς ἀνεγερθέντι περικαλλεῖ τούτῳ ναῷ τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ εἰσελθοῦσα καὶ ἑαυτὴν ἐξαίφνης χαμαὶ προσκαταβαλοῦσα καὶ τὴν κεφαλὴν τῷ ἱερῷ ἐδάφει κολλήσασα· «δέξαι, ὦ δέσποτα, τὸν ἐκ Θεοῦ σοι κατασκευασθέντα ναόν» μετὰ

bántalmazó, gyalázkodó. Hát még amit titokban, magában művelt: imádság, Isten iránti folytonos odaadás, gyász, bűnbánat és lelki szomorúság; a zsoltár csaknem mindig az ajkán, a test megtartóztatása, aszkétikus sanyargatás, hevenyészett táplálkozás, és ami még az ilyen, lélek szerint való állapot jellemző vonása. Mindezt azonban nem tartva elégnek a benne rejlő, istenszerető célhoz, később e célt is megvalósítja, amikor lelkének szándékához és készségéhez méltó isteni indításban és segítségben részesül. Mert miután, ahogy elmondtuk, a korona elnyerésével e császári magaslatra emelkedett, minden egyéb dolgot mellőzve és az összes többi gondokat, még ha szükségeseknek látszottak is, másodsorba helyezve, létrehozta az alapoktól kezdve a Mindenható Krisztus, a mi Istenünk és Megváltónk nevével megtisztelt császári monostort, megépítve az ebben látható gyönyörű templomokat, kórházakat, aggok házát, melyek szépség, fekvés és egyéb felszerelés tekintetében az összes korábban létesített régebbiekkel és újabbakkel szemben elviszik a pálmát. Mindezekben nagymértékben részt vett, s ezeknek az épületeknek módszereit és méretarányait kitűnően méretezve, megfelelően és hozzáértően szabta meg a derék férfi, az új Beseleel,[4] *Nikephoros (aki maga a szolgák közül a legbensőbb volt), s aki sok gondot fordított ezek gondozására és elkészítésére. Ilyen módon mindezeket az ő közreműködésével elkészítvén és létrehozván ez a tisztes és dicső császárné, e nagy városnak gyönyörködtető szépséget emelt, örvendezve a mű jó kimenetelén, szerencséjén és szépségén, és hálát adva mindezért Istennek. De minthogy még nagyobb segítőre volt szükség, nagyobbat is kap. Egyszer ugyanis, egy alkalmas pillanatban, megfogta császári férje kezét, s a Mindenható Krisztus általa emelt szép templomába belépve hirtelen a földre vetette magát, és fejét a szent padlóra tapasztva, könnyek között így kiáltott fel: „Fogadd uram, az Istentől néked berendezett templomot!" Könyörgését azon-*

[4] Beseleel az Ótestamentumban szereplő híres építész, a szent sátor építője.

δακρύων ἀνεβόησε καὶ τὴν ἱκεσίαν ἐπέτεινε, δάκρυα τοῖς δάκρυσι προστιθεῖσα καὶ διατεινομένη μὴ ἄλλως ἀναστῆναι, εἰ μὴ τὴν τοῦ ποθουμένου πληροφορίαν πράγματος δέξηται. Ὡς δὲ τὸ ἱερὸν ἔδαφος τοῖς δάκρυσι καταβρέχουσα ἠκηκόει τοῦ βασιλέως τὰ καταθύμια αὐτῇ ἐπαγγελλομένου, — τὰ δὲ ἦν ἱερῶν κειμηλίων μεγαλοπρεπεῖς κατασκευαὶ καὶ ἀφιερώσεις κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων κτημάτων καὶ πραγμάτων καὶ ἐτησίων ἄλλως εἰσόδων προσκυρώσεις καὶ δωρεαί, πρὸς δὲ καὶ τὸ τὴν ὑπεροχὴν αὐχεῖν καὶ τὸ κράτος κατὰ πάντων τῶν ἄλλων τὴν τοιαύτην σεβασμίαν μονὴν καὶ Παντοκρατορικὴν μόνην παρὰ πᾶσι κατονομάζεσθαι καὶ λόγοις καὶ ἔργοις τοῖς πρωτείοις τιμᾶσθαι — τούτων πάντων τὰς ὑποσχέσεις παρὰ τοῦ βασιλικοῦ στόματος δεξαμένη, ἀνέστη χαρᾶς ἀφάτου καὶ εὐφροσύνης ἔμπλεως. Καὶ ἡ μὲν ἀοίδιμος αὕτη βασίλισσα, ὥσπερ ὃ ἐπεφέρετο βάρος τῆς φροντίδος ἀποθεμένη διὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς καὶ βασιλέως πρὸς τοῦτο προθυμίαν καὶ σύννευσιν, ἔχαιρεν ἔκτοτε καὶ ἠγαλλιᾶτο, τῷ δοτῆρι καὶ τελεστῇ τῶν ἀγαθῶν πάντων Θεῷ ὁμολογοῦσα τὰς χάριτας. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ καὶ ἐπ' αὐτῆς γενομένη τῆς τῶν Βιθυνῶν ἐπαρχίας, πρὸς ὃν ἐπόθει Παντοκράτορα Χριστὸν ἐξεδήμησε καὶ ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ κατετέθη, ᾗ ἐκ βάθρων ἀνήγειρε. Τῆς δὲ πρὸς αὐτὴν ἐπαγγελίας παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως τὸ πέρας λαβούσης καὶ τῆς βασιλικῆς καὶ Παντοκρατορικῆς μονῆς ἐν τῇ εἰρημένῃ καταστάσης ὑπεροχῇ καὶ ἐν πᾶσι μεγαλυνθείσης καὶ πλατυνθείσης καὶ αὐτὸς ὁ εὐσεβέστατος καὶ ἀοίδιμος βασιλεὺς Ἰωάννης μετ' οὐ πολὺ τὴν ἐπίγειον καταλιπὼν βασιλείαν πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς βασιλέα καὶ δεσπότην μεταχωρεῖ· οὗ δὴ τὸ σῶμα ἐν τῇ τοιαύτῃ καὶ αὐτὸ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος κατατίθεται. (pp. 887—890)

ban tovább folytatta, könnyet könnyre hullatva, és kötötte magát, hogy nem áll fel addig, míg annak teljesítését, amire áhítozik, meg nem kapja. Amint azután, miközben a szent földet könnyeivel áztatta, meghallotta a császár hozzá intézett megnyugtató szavait — ezek pedig a következők voltak: szent kincsek pompás készítése, ingó és ingatlan javak és dolgok, továbbá évi bevételek adományozása és ajándékozása,[5] azonkívül e tisztes monostor fensőbbségének és hatalmának az összes többi monostorral szemben való biztosítása, és hogy a Mindenhatóénak valamennyi közül egyedül ezt nevezzék, s szavakban és tettekben elsőséggel tiszteljék meg — mikor tehát a mindezekre vonatkozó ígéreteket a császár ajkáról megkapta, kimondhatatlan örömmel és vidámsággal megtelve kelt fel. És ez a dicső császárné a gond súlyát, melyet viselt, férje, a császára készsége és hozzájárulása folytán mintegy lerakva, attól kezdve örült és örvendezett, hálát adván az Istennek, minden jó adójának és teljesítőjének. Nem sok idő múlva, mikor a bithyniai tartományban[6] volt, akihez vágyott, a Mindenható Krisztushoz költözött el, s ebben a monostorban temették el, amelyet alapjaitól kezdve ő emelt. Miután a kegyes császár neki tett ígérete megvalósult, és a Mindenhatóról nevezett császári monostor az említett fensőbbség állapotába került, nagyobbodott és bővült, maga a legkegyesebb dicső császár, Ioannes nem sok idő múltán a földi császárságot elhagyta, és az egekben lakozó császárhoz és Úrhoz költözött. Testét a Mindenhatónak tiszteletreméltó monostorában temetik el.

B

Μνήμη τῆς ἀοιδίμου καὶ παμμακαρίστου βασιλίσσης καὶ κτιτορίσσης τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Παντοκράτορος σωτῆρος Χριστοῦ

A dicső és nagyon boldog császárnénak, a Mindenható Megváltó Krisztus tisztelt monostora alapítójának, Eirenének emlé-

[5] Ezeket részletesen felsorolja a monostor alapítólevele.

[6] A császárné 1134-ben elkísérte férjét kisázsiai hadjáratára, s ott érte a halál.

Εἰρήνης τῆς διὰ τοῦ ἁγίου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθείσης Ξένης μοναχῆς.

Παντοκράτωρ δέδωκέ σοι μονὴν ἄνω,
ὡς κτιτορίσσῃ ἰδίας μονῆς κάτω.

Ἔπρεπεν ἡ μεγαλωτάτη αὕτη καὶ ὑπερκειμένη τῶν ἄλλων πόλεων Κωνσταντινούπολις νὰ μὴ στολίζηται μόνον μὲ τὸ κάλλος τῶν φθειρομένων κτισμάτων, μήτε νὰ χαίρῃ διὰ τὰς ἀναμνήσεις περὶ τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἦσαν κατὰ τὰς ἀρετὰς περιβόητοι, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ καυχᾶται καὶ νὰ καλλωπίζηται διὰ τὴν ἀοίδιμον βασίλισσαν Εἰρήνην, τὴν κτιτόρισσαν τοῦ μοναστηρίου τοῦ Παντοκράτορος, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι σβεσθέντων ἐκ τῆς πολυκαιρίας τῶν παλαιῶν ἐκείνων περὶ αὐτῆς διηγημάτων ἀνωφελὴς κατέστη εἰς τοὺς φιλοθεάμονας καὶ ἡ ἐκ τούτων εὐφροσύνη τε καὶ χαρά, ἡ δὲ καλλονὴ καὶ φαιδρότης, ἡ ὁποία γεννᾶται ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, μονῆς κτισθείσης ἐκ θεμελίων ὑπὸ τῆς ἀοιδίμου ταύτης βασιλίσσης Εἰρήνης, καταλαμπρύνει μὲ τὰς ἀκτῖνάς της τὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου σβεσθέντα τῆς πόλεως κάλλη· ἐξ ἄλλου δὲ διότι ἡ βασίλισσα Εἰρήνη αὕτη κοσμήσασα παιδιόθεν ἑαυτὴν μὲ ὅλας τὰς ἀρετὰς καὶ δοχεῖον τῶν καλῶν γενομένη ὑπῆρξε στολισμὸς καὶ εἰς τὸν θεόστεπτον καὶ πορφυρογέννητον βασιλέα, τὸν ταύτης σύζυγον.

Αὕτη λοιπὸν ἡ ἀοίδιμος βασίλισσα ἐγεννήθη μὲν ὑπὸ γονέων εὐτυχῶν καὶ βασιλέων τῆς δύσεως, ἐκ νεαρᾶς της δὲ ἡλικίας ἐδείκνυεν ἡ μακαρία, ὁποία μέλλει νὰ γίνῃ ἀκολούθως, καθὼς καὶ τὰ εὔκαρπα δένδρα δεικνύουσιν ἅμα τῇ ἀρχῇ τῆς βλαστήσεώς των, ὁποίους καρποὺς μέλλουσι νὰ ἀποφέρωσι· προκόπτουσα δὲ ἔγεινεν εἰς ὅλους ὀνομαστὴ καὶ περίφημος, διότι ἡ ἀρετὴ συνειθίζει νὰ φανερώνῃ τοὺς μεταχειριζομένους αὐτήν, κἂν ἐκεῖνοι ὦσι κεκρυμμένοι εἰς γωνίαν τινὰ ἢ ἀπόκεντρον τόπον. Ἐπειδὴ δὲ τότε ἐζητεῖτο ὑπὸ τῶν ἀοιδίμων βασιλέων Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ τῆς τούτου συζύγου Εἰρήνης, οἱ ὁποῖοι ἐν ἔτει ,αο' ἐβασίλευον, ὡραία καὶ ἐνάρετος κόρη, ηὗραν τὴν ἀοίδιμον ταύτην Εἰρήνην, ἥτις συνεκέντρωνεν εἰς ἑαυτὴν ὅλα τὰ καλά, καὶ ταύτην συνῆψαν διὰ γάμου μὲ τὸν θεοπάροχον αὐτῶν βλαστὸν καὶ πορφυρογέννητον βασιλέα, Ἰωάννην. Ὅθεν τὰ πάντα

kezete, aki a szent angyali öltözet által a Xene szerzetesnő nevet kapta.

A Mindenható adott neked hajlékot fent
mint saját monostor alapítójának lent.

Ennek a legnagyobb és a többi városokat túlszárnyaló városnak, Konstantinápolynak nem kellene csak a pusztuló épületek szépségével ékeskednie, sem az erényeik révén híressé lett régi férfiakra való visszaemlékezésnek örvendenie, hanem inkább kérkednie és dicsekednie a dicső császárnéval, Eirenével, a Mindenható monostorának alapítójával, egyrészt mivel a városról szóló ama régi elbeszélések az idők folymán kialudtak, s így a nézelődést kedvelők számára hiábavaló lett az azokból származó öröm és gyönyörűség is, a szépség és ragyogás pedig, amely a Mindenható monostorából származik, a monostorból, melyet alapjaitól kezdve ez a dicső császárné, Eirene épített, sugaraival fényessé és ragyogóvá teszi a városnak az idők folymán eltűnt szépségeit: másrészt mivel ez az Eirene császárné, aki gyermekkorától minden erénnyel ékesítette magát és a jó dolgok edénye lett, díszére vált az Istentől megkoronázott és bíborbanszületett császárnak, hitvesének is.

Ez a dicső császárné boldog szülőktől, nyugat császáraitól[2] származott; a megboldogult már ifjú korától kezdve elárulta, hogy milyen lesz a jövőben, mint ahogyan a jó gyümölcsöt termő fák már sarjadozásuk kezdetén megmutatják, hogy milyen gyümölcsöket fognak hozni, s növekedve mindenki előtt ismert és híres lett, mert az erény az őt gyakorlókat szembetűnővé szokta tenni, még ha azok valami sarokban vagy félreeső helyen rejtőznek is. Minthogy akkor a dicső császárok, Alexios, a Komnenos és hitvese, Eirene, akik az 1070. évben[7] uralkodtak, szép és erényes leányt kerestek, rátaláltak erre a dicső Eirenére, aki magában összpontosított minden jót, és ezt házasság útján feleségül adták Istentől adott sarjuknak, bíborbanszületett Ioannes császárnak, amitől akkor minden örömmel

[7] Az évszám téves, talán elírás 1100 (=,αρ') helyett.

τότε ἐπληρώθησαν εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως. Ἐγέννησεν λοιπὸν ἡ μακαρία αὕτη μὲ τὸν ῥηθέντα Ἰωάννην παιδία ὀκτώ, τέσσαρα ἄρρενα καὶ τέσσαρα θήλεα, τὰ ὁποῖα ἀνέθρεψε μεγαλοπρεπῶς καὶ βασιλικῶς. Ὕστερον δὲ λογισαμένη τὰ γόητρα τοῦ κόσμου τούτου καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν βασιλείαν ὡς μηδὲν, ἔλεγε μυστικῶς καθ' ἑαυτὴν τὸ τοῦ Δαβίδ· «Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματί μου, ἐν τῷ καταβαίνειν με διαφθοράν;» Ὅθεν δὲν ἔπαυε νυχθημερὸν ἡ τρισολβία νὰ λατρεύῃ τὸν Θεὸν διὰ τῶν μεσολαβήσεων καὶ παρακλήσεών της εἰς τὸν βασιλέα πρὸς βοήθειαν τῶν δεομένων ὑπερασπιζομένη μὲν καὶ παντοιοτρόπως εὐεργετοῦσα τοὺς χρείαν ἔχοντας, χαίρουσα δὲ περισσότερον εἰς τὸ νὰ δίδῃ αὐτὴ καὶ νὰ ἐλεῇ τοὺς πτωχούς, παρὰ εἰς τὸ νὰ λαμβάνῃ παρ' ἄλλων· ἀλλὰ καὶ ὅσα χρήματα περιέπεσαν εἰς χεῖράς της πρὸ τοῦ νὰ στεφθῇ βασίλισσα, ὅλα τὰ διένειμεν εἰς τοὺς πένητας οὖσα προστάτις τῶν ὀρφανῶν καὶ χηρῶν καὶ αὐτὰ τὰ μοναστήρια πλουτίσασα χρημάτων. Τὰς δὲ ἄλλας ἀρετὰς αὐτῆς πῶς δύναμαι νὰ διηγηθῶ ἢ πῶς νὰ ἀπεικονίσω τὴν πραότητα αὐτῆς, τὸ ἥρεμον, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὴν εἰς πάντας εὐπροσηγορίαν, τὴν χάριν, τὴν ἑτοιμολογίαν, τὴν μακροθυμίαν; Διότι οὐδέποτε ὠργίσθη ἡ μακαρία, οὐδὲ ἐκινήθη εἰς ὕβριν κατά τινος ἢ ἐκδίκησιν, ἀλλὰ καὶ ἂν ἔπρεπε νὰ μειδιάσῃ, τὸ μειδίαμά της ὤφειλε νὰ εἶναι σεμνότατον. Πάντοτε ἐπένθει καὶ ἐλυπεῖτο ἑαυτήν, διὸ πάντοτε εἶχε πρὸ τῶν χειλέων της τοὺς πενθικοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαβίδ· ἐπειδὴ δὲ ἐσεμνύνετο εἰς τὴν ἐγκράτειαν, ἔχαιρε καταξηραίνουσα τὸ σῶμά της μὲ εὐτελῆ καὶ αὐτοσχέδια φαγητά· διότι προέκρινε νὰ ζῇ ἀσκητικῶς. Ταῦτα πάντα ὅμως δὲν ἐνόμιζεν ἡ ἀξιέπαινος ἀποχρῶντα, ὅπως εὐχαριστήσῃ τὸν θεοφιλῆ σκοπόν της· ὅθεν ἀφ' οὗ μετὰ ταῦτα ἔγεινε βασίλισσα, κατεφρόνησεν ὅλα τὰ τῆς βασιλείας πράγματα καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ τῆς ζωῆς ἀναγκαῖα. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν βασιλικὴν μονὴν τὴν ἐπονομαζομένην τοῦ Παντοκράτορος αὐτὴ ἔκτισεν ἡ ἀοίδιμος ἐκ θεμελίων, ὁμοίως καὶ τοὺς νῦν ὁρωμένους περικαλλεῖς ναοὺς καὶ τὰ ξενοδοχεῖα καὶ γηροκομεῖα, τὰ ὁποῖα ὑπερέβησαν τούς τε ἀρχαίους ναοὺς καὶ τὰ ἀρχαῖα ξενοδοχεῖα καὶ γηροκομεῖα, ὡς καὶ τὰ νέα, κατὰ τὴν τοποθεσίαν καὶ ὡραιότητα. Μεγάλως δὲ συνέτεινε καὶ συνήργησεν εἰς τὰς οἰκοδομὰς καὶ τεχνικὰς

és ujjongással telt meg. Ez a megboldogult az említett Ioannestól nyolc gyermeket szült, négy fiút és négy leányt, akiket pompásan és császári módon felnevelt. Később e világ csábjait és a császári méltóságot is semmibe vévén, magában titokban Dávid szavait mondogatta: „Mit használ az én vérem, ha romlásba szállok?"[3] A háromszor boldog ezért nem szűnt meg éjjel-nappal az Istennek szolgálni a nélkülözők megsegítése végett a császárhoz intézett közvetítései és kérései által, támogatva és mindenféle módon jót téve azokkal, akiknek erre szükségük volt, s jobban örült annak, hogy ő adjon és megkönyörüljön a szegényeken, mintsem hogy másoktól kapjon; de amennyi pénz kezébe került, mielőtt császárnévá koronázták, mindazt szétosztotta a szegényeknek: támasza volt az árváknak és özvegyeknek, s a monostorokat is gazdagította pénzzel. De hogy tudnám egyéb erényeit elbeszélni és vázolni szelídségét, nyugalmát, alázatosságát, mindenkivel szemben való nyájasságát, kedvességét, készségét, hosszútűrését? Mert a megboldogult sohasem haragudott, nem táplált senki ellen sem rosszindulatot vagy bosszút, de még ha mosolyognia kellett is, mosolyának ünnepélyesnek kellett lennie. Mindig gyászolt és gyötörte magát, mert mindig ajkain voltak Dávid gyászoló zsoltárai; s miután önmegtartóztatásáról híres volt, örömöt okozott neki, hogy testét hitvány és hevenyészett ételekkel szárította ki, mert előnyben részesítette az aszkéta életmódot. De a dicséretreméltó még mindezt sem tartotta elegendőnek ahhoz, hogy kielégítse istenszerető célját, és így mikor ezek után császárné lett, megvetette az összes császári dolgokat és még magukat az élethez szükségeseket is. Ezért építette ő, a dicső, a Mindenhatónak nevezett császári monostort alapjaitól kezdve, hasonlóképpen a most látható gyönyörű templomokat, a kórházat és aggok házát, amelyek felülmúlták a régi templomokat, a régi kórházakat és aggok házait, de úgyszintén az újakat is, elhelyezés és szépség tekintetében. Nagy erőfeszítéseket tett, és együttműködött a összes fenti épületek építésé-

συμμετρίας ὅλων τῶν ἀνωτέρω κτιρίων ὁ νεὸς Βεσελεήλ, ὁ πάντιμος, λέγω, Νικηφόρος, ὁ οἰκειότατος ἄνθρωπος τῆς μακαρίας ταύτης Εἰρήνης, ὅστις μετὰ τοιαύτης σπουδῆς καὶ προθυμίας ἐπεμελήθη τὴν τελείωσιν τῶν ἀνωτέρω εὐαγῶν οἰκοδομημάτων της, ὥστε οὐδὲ ὕπνον ἔδιδεν ὁ ἀοίδιμος εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του, οὐδὲ ἀνάπαυσιν εἰς τοὺς κροτάφους του. Ταῦτα λοιπὸν πάντα τελειώσασα ἡ ἀοίδιμος Εἰρήνη τῇ συνεργίᾳ τοῦ ῥηθέντος Νικηφόρου προυξένησεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν τῶν πόλεων, Κωνσταντινούπολιν τερπνὸν καὶ χαροποιὸν ἐγκαλλώπισμα χαίρουσα μὲν διὰ τὴν τούτων ἐπιτυχίαν καὶ ὡραιότητα, τῷ Θεῷ δὲ ὑπὲρ αὐτῶν εὐχαριστοῦσα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μακαρία αὕτη ἐχρειάζετο μεγαλείτερον βοηθόν, ὅπως ἐντελῶς πραγματοποιήσῃ τοὺς θεαρέστους σκοπούς της, ἐπέτυχε καὶ τούτου οὕτω πως. Λαβοῦσά ποτε ἐκ τῆς χειρὸς τὸν σύζυγον αὐτῆς καὶ βασιλέα εἰσῆλθεν ἐντὸς τοῦ περικαλλοῦς ναοῦ τοῦ Παντοκράτορος, τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἔκτισεν· εἶτα πεσοῦσα κατὰ γῆς καὶ τὴν κεφαλὴν προσκολλήσασα εἰς τὸ ἱερὸν ἔδαφος τοῦ ναοῦ «Δέξαι, ὦ δέσποτα — ἔλεγε μετὰ δακρύων — δέξαι τὸν ἐκ Θεοῦ κατασκευασθέντα ναὸν διὰ τὴν χάριν σου» καὶ δάκρυα προσθέτουσα ἐπὶ δακρύων ἐβεβαίωνεν ἡ μακαρία, ὅτι δὲν θέλει ἐγερθῇ ἐκ τοῦ ἐδάφους, ἐὰν δὲν λάβῃ τὴν βεβαιότητα τῆς αἰτήσεώς της. Ἀφ' οὗ δὲ ἤκουσε τοῦ βασιλέως ὑποσχεθέντος, ὅτι θέλει ἐκτελέσῃ τὴν αἴτησιν καὶ ἐπιθυμίαν της, ὅτι θέλει ἀγωνισθῇ καὶ ὑπὲρ δύναμιν νὰ ἀφιερώσῃ ἱερὰ κειμήλια καὶ κτήματα διάφορα εἰς τὸν ναόν, ὅτι διὰ τῶν κινητῶν καὶ ἀκινήτων πραγμάτων καὶ τῶν ἐνιαυσίων προσόδων θέλει καταστήσῃ τὴν σεβασμίαν ταύτην μονὴν ἐξέχουσαν καὶ ὑπερτεροῦσαν ὅλων τῶν ἄλλων τῆς πόλεως μοναστηρίων, καὶ ὅτι ὁ ἐν αὐτῷ σεβόμενος καὶ τιμώμενος κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὸ ἑξῆς θὰ εἶναι καὶ θὰ ὀνομάζηται Παντοκράτωρ, ὡς καὶ τῇ ἀληθείᾳ εἶναι καὶ ὀνομάζεται — ταῦτα, λέγω, ἀκούσασα ἡ ἀοίδιμος Εἰρήνη ἠγέρθη ἐκ τοῦ ἐδάφους εὐφροσύνης ἀρρήτου ἔμπλεως, ὅθεν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἠγαλλιᾶτο τῷ πνεύματι, ἐπειδὴ ἀπέβαλεν ἀπὸ τοῦ λογισμοῦ της τὸ βάρος καὶ τὴν φροντίδα τοῦ μοναστηρίου. Δὲν παρῆλθε δὲ ἐν τῷ μεταξὺ χρόνος πολύς, καὶ μεταβᾶσα ἡ ἀοίδιμος αὕτη εἰς τὴν Βιθυνίαν ἐκεῖ ἀπῆλθε πρὸς τὸν Παν-

ben és technikai méretezésében az új Beseleel,[4] tudniillik a tisztelt Nikephoros, boldog Eirene legbensőbb embere, aki olyan buzgalommal és készséggel törődött a császárné fenti gyönyörű épületeinek a befejezésével, hogy még álmot sem bocsátott szemére e dicső, sem pihenést halántékára. Mindezeket befejezvén a dicső Eirene az említett Nikephoros közreműködésével, a császári városnak, Konstantinápolynak gyönyörűséges és szívet vidámító szépséget szerzett, örvendezvén ezek sikerén és szépségén, és hálát adván mindezekért Istennek. Minthogy azonban a boldognak nagyobb segítőre volt szüksége, hogy teljesen megvalósítsa Istennek tetsző céljait, erre is szert tett ilyesféleképpen. Megfogván egyszer hitvese és császára kezét, bement a Mindenható gyönyörű templomába, melyet ő épített, azután földre borulva és fejét a templom szent padlójára tapasztva könnyek között így szólt: „Fogadd, uram, fogadd az Istentől neked berendezett templomot kegyességedért", és könnyet könnyre hullatva, erősködött a boldog, hogy nem kel fel a padlóról, míg csak meg nem kapja kérése teljesítését. Miután hallotta, hogy a császár megígérte, hogy teljesíteni fogja kérését és óhajtását, hogy erején felül is fog küzdeni azért, hogy szent kincseket és különböző vagyontárgyakat szenteljen a templomnak, hogy ingó és ingatlan dolgok és évenkénti bevételek útján e tisztelt monostort kiemelkedővé és a város összes többi monostorait túlszárnyalóvá tegye, és hogy abban tisztelt és dicsőített urunk, Jézus Krisztus ettől fogva Mindenható (Pantokrator) lesz, és annak fogják nevezni, mint ahogy valóban az is, és így is hívják — ezeket, mondom, hallván a dicső Eirene felkelt a padlóról kimondhatatlan örömmel telve, amiért is attól kezdve ujjongott lelkében, mivel gondolkodásából kiesett a monostor terhe és gondja. Nem sok idő múlt el közben, és ez a dicső Bithyniába menvén ott eltávozott

τοκράτορα κύριον, ὃν ἐπόθησε· τὸ δὲ τίμιον αὐτῆς λείψανον ἐνεταφιάσθη εἰς τὸ παρ' αὐτῆς κτισθὲν τοῦ Παντοκράτορος μοναστήριον. Ἀφ' οὗ δὲ ἐτελειώθη ἡ ὑπόσχεσις, ἣν ἔδωκεν ὁ εὐσεβὴς βασιλεύς, τότε καὶ τὸ μοναστήριον τοῦ Παντοκράτορος ηὐξήνθη καὶ ἐπλατύνθη τόσον, ὥστε ἐπρώτευε μεταξὺ ὅλων τῶν μοναστηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετ' ὀλίγον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ εὐσεβέστατος καὶ ἀοίδιμος βασιλεὺς Ἰωάννης ἀφῆκε τὴν ἐπίγειον ταύτην βασιλείαν καὶ μετέβη πρὸς τὸν ἐπουράνιον δεσπότην καὶ βασιλέα Θεόν· τὸ δὲ λείψανον αὐτοῦ ἐνεταφιάσθη εἰς τὸ αὐτὸ μοναστήριον τοῦ Παντοκράτορος τὸ παρ' αὐτοῦ αὐξηνθὲν καὶ λαμπρυνθέν. (pp. 240—242)

a Mindenható Úrhoz, kihez vágyott; tisztes földi maradványait eltemették az általa alapított Pantokrator-monostorban. Miután teljesült az az ígéret, melyet a kegyes császár akkor adott, a Mindenható monostora is nagyobbodott és terjedelmesebb lett, olyannyira, hogy az összes konstantinápolyi monostorok között az első lett. Rövid idő múlva maga a legkegyesebb dicső császár, Ioannes is elhagyta ezt a földi császárságot, és elköltözött az égi úrhoz és császárhoz, az Istenhez: földi maradványait eltemették ebbe a Pantokrator-monostorba, amelyet ő nagyobbított és tett ragyogóvá.

XXVI. KÖLTEMÉNY A PANTOKRATOR-MONOSTORRÓL — CARMEN DE MONASTERIO PANTOCRATORIS

A bizánci synaxarionok (aug. 4.) megőriztek egy költeményt, melyet egy ismeretlen szerző 1134 és 1143 között a konstantinápolyi Pantokrator-monostor felavatási emlékünnepére írt, s amelyben megemlékezik mint a monostor alapítójáról Eirene császárnéról († 1134), Ioannes Komnenos császár feleségéről, Szent László magyar király leányáról.

Kiadás: MORAVCSIK GY.: Szent László leánya és a bizánci Pantokrator-monostor [A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei, 7—8.]. Budapest—Konstantinápoly 1923. 43—47.

Kéziratok: $*\mathbf{A}_1$ = Athen. 551 (a. 1385) — $*\mathbf{A}_2$ = Athen. 562 (s. XIV.) — $*\mathbf{O}$ = Oxon. aedis Christi Arch. W. gr. 2 (s. XII.) — $*\mathbf{P}$ = Paris. 1577 (a. 1520).

Irodalom: D. KAMPUROGLUS: *Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν.* III. Athen 1892. 125—132. — RÉCSEY V.: Görög költemény Szent László leányáról. EPhK 17 (1893) 705—714. — MTBF 208. — GRAF A.: Újabb adalékok a Szent László leányára vonatkozó bizánci szövegekhez. EPhK 63 (1939) 74—76. — F. HALKIN: Analecta Bollandiana 66 (1948) 27—28. — BT I. 232.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τελοῦνται τὰ ἐγκαίνια τοῦ περικαλλοῦς καὶ θείου ναοῦ τῆς βασιλικῆς καὶ παντοκρατορικῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος σωτῆρος[a] *Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.*

Ugyanazon a napon ünneplik mindenható Istenünk, a megváltó Krisztus császári Pantokrator-monostora gyönyörű isteni templomának felavatása emlékét.

[a] *σωτῆρος om.* $\mathbf{A}_1\mathbf{O}$

Ἐτῶν[b] πρὸ πολλῶν τῶν λόγων τὴν μητέρα,
χρυσᾶς Ἀθήνας, τὴν περίφημον[c] πόλιν,
στοά τις εἶδει[d] ποικίλως κοσμουμένη
γραφῶν ἐκαλλώπιζεν ἐξηρημένων,
κεχρωσμένη χρώμασιν[e], ἐκπλήττουσά[f] πως
τῇ στιλπνότητι «Ποικίλη» καλουμένη·
ταύτην δὲ τὴν κρατοῦσαν ἐν πάσαις πόλιν[g]
ναῶν ἐγέρσει καὶ στοῶν[h] ἠνθισμένων,
πολλοῖς σὺν[i] ἄλλοις κάλλεσι θεαμάτων
οἴκων[j] ὑπερλάμπρων[k] τε τερπναῖς[l] ἰδέαις
πορφύρας ἄνθος[m] καὶ πρὸ τοῦ στέφους ἄναξ,
χειρὶ Θεοῦ γὰρ[n] καρδία βασιλέως,[o]
ὁ φανότατος ἐν βασιλεῦσι λύχνος,
ὁ παμμέγιστος δεσπότης Ἰωάννης
σὺν βασιλίσσῃ τῇ ποθεινῇ συζύγῳ
ὡς μὴ προσῆκον ἐννοήσας εἰκότως
φέρειν τὸ φαιδρὸν ἐν παλαιοῖς καὶ μόνοις[p]
καὶ κατάπληκτον ὡς φυγέντα τῷ χρόνῳ,
εἰ μή τι προσθῇ καὶ παρ' αὐτῶν τι μέγα,
ὡς ἀντίδωρον λαμπρότητος[r] τοῦ στέφους,
βουλὴν ἐβουλεύσαντο, καὶ τέλος πάνυ
θαυμαστόν, οἷον συντρέχει συμβουλίᾳ.[s]
Τὴν βασίλισσαν ἀκρατῶς ὁ δεσπότης
ὡς πρὸς μονῆς σύστασιν ὁρμῶσαν βλέπων,
ῥοπὴν[t] δίδωσι τῇ καλῇ συμβουλίᾳ·
καὶ δεσπότην δείκνυσι καὶ συνεργάτην
καὶ προστατοῦντα πάντιμον Νικηφόρον,
Βεσελεὴλ[u] φανέντα καὶ τούτου[v] πλέον.
Αὐτίκα τἄλλα μακρὰν ἀπωσαμένη
ὕψωσε ναοὺς εὐπρεπῶς εἰργασμένους,
ἐν οἷς τὰ χρυσόπαστα τῶν δομημάτων
ἐκ τῆς τέχνης ἔχουσι τὴν συμμετρίαν,
ἐκ τοῦ τόπου δὲ καὶ τιν' εὐτερπῆ θέαν.[z]
Τὰ δ' ἄλλα πάντα πῶς παραστήσῃ[aa] λόγος;
Ἀφεὶς δὲ ταῦτα, μὴ σθένοντος τοῦ λόγου,
τὸ κάλλος ἐκτέθηπα τῆς τεχνουργίας·
καὶ πᾶς ὁρῶν γέγηθε δοξάζων ἅμα

Sok évvel ezelőtt a beszédek édesanyját,
az aranyos Athént, a híres várost,
kiváló festmények fajtájával tarkán
ékesített Csarnok díszítette,
színekkel színezett, csillogásával
elragadó, melyet Tarkának neveztek.[1]
E városra vonatkozólag viszont, mely
[valamennyi közt uralkodik
templomok és virágos oszlopcsarnokok
[emelésével,
sok egyéb látnivaló szépségeivel
és igen fényes házak gyönyörű formáival,
a bíborterem virága, a koronázás előtt is
[uralkodó
— hiszen Isten kezében a császár szíve —,
a császárok közt a legfényesebb lámpás,
a legnagyobb úr, Ioannes,
a császárnéval, szeretett hitvesével
(helyesen úgy vélvén, hogy nem illő
a ragyogót és megragadót csak régi
[dolgokban hordozni,
mert ezek idővel elpusztulnak,
ha az őrészükről is nem tesznek hozzá
[valami nagyot
a korona ragyogásáért viszonzásul)
tanácsot tartott, és végül is nagyon
csodálatos az, hogy milyen lesz a
[fontolgatás eredménye:
Az uralkodó látván, hogy a császárné
[ellenállhatatlanul
monostor létesítésére törekszik,
a jó tanácsnak megadja a teljesítését:
urául, munkatársául és felügyelőjéül
teszi a tisztelt Nikephorost,
aki Beseleelnek[2] *mutatkozott, sőt ennél*
[többnek.
Minden mást tüstént félretévén,
szépen kidolgozott templomokat emelt,
melyekben az arannyal borított épületek
a művészettől nyerik az arányosságot,
a fekvéstől pedig a gyönyörködtető látványt.
De hogyan tudná a szó vázolni az összes
[egyebeket?
Mellőzvén ezeket, nem lévén képes erre a
[szó,
a művészi alkotás szépségén álmélkodom;
és mindenki, aki látja, örömmel telik el,
[dicsőítve

[b] ἐκ τῶν **A**$_1$**OP** Zygomalas || [c] περίβλεπτον Zygomalas || [d] ἤθη **A**$_1$**O** Zygomalas || [e] σώμασιν **A**$_1$**O** Zygomalas || [f] ἐκπλήττουσί **A**$_1$**OP** Zygomalas || [g] πόλεσι πάσαις **A**$_2$**P** || [h] ναῶν **A**$_2$ || [i] καὶ **A**$_2$ || [j] οἶκον **A**$_1$**O** || [k] ὑπέρλαμπρόν **A**$_1$**OP** || [l] λαμπραῖς Zygomalas || [m] πορφύραν ἄνθους codd. || [n] χειρὶ γὰρ Θεοῦ **A**$_2$**P** || [o] *cf.* Proverb. 21,1 : Ὥσπερ ὁρμὴ ὕδατος, οὕτως καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ θεοῦ || [p] νέοις **A**$_2$ || [r] λαμπρότατον **A**$_1$**OP** || [s] οἷον συντρέχει συμβουλίᾳ *prop.* E. Kurtz : οἷον τῇ συμβουλῇ συντρέχει **A**$_1$**O** : καλῆς τῆς συμβουλῆς συντρέχει **P** : καὶ τὸ θαυμαστὸν τῆς συμβουλῆς συντρέχει **A**$_2$ || [t] ῥοπῇ **A**$_2$ || [u] *cf.* Exod. 31, 1—5; 35, 30—33 || [v] πλούτου **A**$_2$**P** || [z] τιν' εὐτερπῆ θέαν *prop.* E. Kurtz: τὴν πάντερπνον θέαν codd. || [aa] παραστήσει **A**$_1$**OP**

[1] Az athéni agorán épült Tarka Csarnokot híres görög festők képei díszítették.

[2] Az Ótestamentumban szereplő híres építész, a szent sátor építője.

τὸν[bb] καινοποιὸν τῶν ξένων θεαμάτων,
ἐξ ὧν χάρις χρύσακτις ἐκπλήττουσά[cc] πως
κάλλει θεωροὺς τοὺς[dd] ἄνω κεχηνότας.
Ὕψωσε τούτοις καὶ μοναστῶν οἰκίας
κύκλῳ παραστήσασα[ee] καὶ τούτων[ff] μέσον
χλοηφόρον καὶ πλῆρες ἀνθῶν ποικίλων
ἔδαφος οἷον τερπνὸν[gg] ὄψεις ἡδύνον,[hh]
ὕδασι κατάρρυτον ἐκρέουσί πως
πῇ μὲν κατ' ὄψιν, πῇ δ' ἐν[ii] ἀγγείοις ἴδοις[jj]
κεχρωσμένον χρώμασι τερπνῶν ἡδέων
ἐν κυπαρίσσοις καὶ φιάλαις ἐντέχνοις,
ἀντιπνεόντων ἡδέως τῶν πνευμάτων,
αὔραις πραείαις καταθέλγον εἰς κόρον[kk]
καὶ τῶν νοσούντων ῥωννύον τοὺς σπωμένους.
Ὕψωσε τείχη συλλαβόντα γυρόθεν
ἔδαφος οὐκ εὔληπτον ὄψει δορκάδος.
Καὶ θαλάμους ὕψωσεν εἰς δοχὴν ξένων
κάλλει θέσει τε πάνυ παρηλλαγμένους
ἀνδρῶν γυναικῶν ἐκτρέποντας τὰς νόσους,
χύσεις[ll] ἔχοντας ἀέρος τὰς εὐκράτους
ἐξ ἀντιπνοίας τῶν ἐκεῖσε πνευμάτων
τοῖς σπωμένοις πρὸς ῥῶσιν ἀνακτωμένοις.
Ὕψωσε καὶ γέρουσι τὰς κατοικίας
γήρᾳ βαθεῖ τε καὶ νόσῳ κεκμηκόσι
τροφὰς χορηγήσασα τὰς κατὰ κόρον
καὶ τἄλλα πάντα σώμασιν ὅσ' ἂν δέῃ.[mm]
Ὕψωσε τούτοις καὶ στοῶν ἀναστάσεις,
πανευσεβοῦς αἰτίας ἡγησαμένης
καὶ τῇ πανάγνῳ προσκυρωθείσης μόνῃ·
ἔργοις μὲν ἐκπλήττουσιν ὡς ξενοτρόποις,[nn]
μαθὼν[oo] δέ τις αἰτίαν, ἧς χάριν πάλιν
ὡς[pp] πρὸς τοσοῦτον μῆκος ἡ τούτων στάσις,
ἐξίσταται θαύματι δόξαν προσνέμων,
ἐξεικονίζων τῶν κρατούντων τὸν πόθον
τῇ παραγωγῇ τῆς στοῶν ἐργασίας,
ὡς διὰ τῶνδε τὴν τρίβον τοῦ σαββάτου[rr]
οὕτω στεφανωθεῖσαν ὡσπερεὶ[ss] πάλαι

újító alkotóját soha nem tapasztalt
[látványoknak,
melyekből aranysugarú báj ejti bámulatba
szépségével a tátott szájjal felfelé
[tekintőket.
Emelt ezek mellett szerzetesi hajlékokat is
építtetve a császárné körös-körül, s ezek
[közepébe
füves és tarka virágokkal telt földet
helyezett; gyönyörűséggel tölti el ez a
[szemeket,
s víz öntözi, melyet
majd a szabadban, majd tartókban láthatsz
[áradni,
édes gyönyörűségek színeivel színezve,
ciprusok közt és művészi edényekben,
miközben édesen fújdogálnak szembe a
[szelek,
szelíd fuvalmaikkal teljességgel elbűvölve
[az embert,
és a betegeknek gyötrelmeit enyhítve.
Emelt falakat, melyek az őz szemének
nem átfogható területet vettek körül.
Termeket emelt idegenek befogadására,
melyek szépség és fekvés tekintetében
[egyedülállók,
melyek elfordítják férfiak és asszonyok
[betegségeit,
s amelyeknek mérsékelt légáramlata van
az ottani szellők szembeáramlása
[következtében,
hogy a szenvedők itt visszanyerjék
[erejüket.
Emelt lakásokat az aggoknak is,
akiket nagy öregség és betegség gyötör,
táplálékot nyújtva a jóllakásig
és minden mást, amit a test megkíván.
Emelt oszlopcsarnokokat is
— amiben nagyon tiszteletreméltó ok
[vezette,
amely egyedül a szentséges Szűzanyára
[tekintett —,
ezek szokatlan műveikkel bámulatba
[ejtenek;
ha pedig valaki megtudja az okot, amely
[miatt
ilyen hosszú ezek sora,
elbámul a csodán, és hódolattal adózik,
az uralkodók óhajtását az oszlopcsarnokok
sorának létesítéséből, mintegy képből értve
[meg,
ti. hogy ezeken át vezesse a szombat útja
úgy koszorúzkodva, mint régen

[bb] *τὸ* **P** || [cc] *ἐκπέμπουσά* codd. || [dd] *τῆς* codd. || [ee] *παραθήσασα* codd. || [ff] *τοῦτο* A_2**P** || [gg] *τερπνὸν οἷον* codd. || [hh] *ἡδύνων* A_2 || [ii] *πῇ δ' ἐν* : *ποῖ* A_2 || [jj] *εἴδους* A_2 || [kk] *βόρον* **P** || [ll] *φύσεις* A_1**O** || [mm] *σώμασιν ὅσ' ἂν δέῃ prop.* E. Kurtz. : *τοῦ σώματος ἂν δέῃ* codd. || [nn] *καινοτρόποις* **P** || [oo] *παθών* A_1**OP** || [pp] *πῶς* A_2 || [rr] *τῶν Σαββάτων* A_2**P** || [ss] *ὡσπερεὶ corr.* Kampuroglus : *ὥσπερ οἱ* codd.

τοὺς ἐκ Βλαχερνῶν τυπικῶς ἀφιγμένους
ἰθυτενῶς ἄγουσαν ὑμνῳδοὺς[tt] ἔχειν[uu]
πρὸς οὐρανίους τούσδε καὶ θείους δόμους.
Ὧν τὴν κυρίως δεσπότιν[vv] καὶ παρθένον
ὑπεξᾶραι θέλοντες ᾠδαῖς ἀσμάτων,
ὡς ἱκανὰ κρίναντες αὐτῇ[zz] μηδ' ὅλως
τὰ προφθάσαντα πάντα γ', εἰ[a] μὴ σχῇ κράτος·
καὶ κλῆρον οὕτω λαμπρὸν εὔφωνον[b] πάνυ
προσῆξαν ὕμνοις καὶ προσευχαῖς συντόνοις
αὐθαιρέτοις λιταῖς τε καὶ πανυχίσιν,
ἐκλιπαροῦντα πρὸς πᾶν αὐτοῖς συμφέρον
χωρεῖν τὰ βουλεύματα καὶ πρᾶξιν ἅμα
διευθετεῖσθαι πρὸς μείστων ἐκβάσεις
καὶ τῆς μονίμου τῆς ἄνω κληρουχίας
τυχεῖν[c] τε καὶ ζῆν εἰς χρόνους αἰωνίους.
Οὕτω τὰ πάντα σκευάσαντες πανσόφως
ἔστησαν ὡράϊσμα τῇ βασιλίδι
τὸν τοῦ στέφους δοτῆρα τιμῶντες Λόγον,
ὡς τοῦτον εἶναι Παντοκράτορα μόνον,
πάντων κρατοῦντα καὶ παλαιῶν καὶ νέων,
ὃν[d] δεξιοῦσθαι καὶ λόγοις ἐγκαινίων[e]
νόμος παλαιὸς ἐκ τύπου καλῶς ἔχων,
καθ' ἣν παριστᾷ τοῦ ναοῦ τὴν ἡμέραν
τοῦδ' οὗ τὸ κάλλος ἀμίμητον τυγχάνει,
πέρας λαβόντος εἰς ἀπάρτισιν[f] ὅλην,[g]
ὕμνους προσάγειν εὐχαριστίας δέον
καὶ παρακλήσεις ἐκ ζεούσης καρδίας,
πρὸς συμπάθειαν αὐτὸν ἐκκαλουμένας,
μέγα βοῶντας καὶ στένοντας ἐκ βάθους
«Παντοκράτορ, προφθάσας οἴκτειρον, Λόγε·
λαὸς σὸς ἐσμέν, κλῆρος ἐκλελεγμένος,
καὶ θραῦσον ἐχθροὺς ἀθέους σῇ δυνάμει
φονῶδες ἡμῖν ἐμπνέοντας δι' ὅλου,

a Blachernaiból az előírás szerint
himnuszokat zengve érkezőket egyenesen
ezekhez a mennyei és isteni épületekhez,[3]
melyeknek kiváltképpen való úrnőjét, a
[Szüzet,
énekeik éneklésével készek legyenek
[felmagasztalni,
úgy ítélvén meg, hogy egyáltalán nem elég
[számára az,
ami volt, ha nem lesz a jövőben is övé a
[hatalom;
és oly pompás és nagyon szép hangú papságot
csatoltak hozzá, amely himnuszokkal,
[folytonos imákkal,
maga választotta könyörgésekkel és
[virrasztásokkal
esedezik, hogy szándékaik számukra
[mindenben kedvezően
haladjanak, és a tettük kimenetele
szerencsés véget érjen,
és az egyedüli fenti örökséget
elnyerjék, s örök időkig éljenek.
Így mindent bölcsen elrendezve,
a császári városnak ékességet
[adományoztak,
tisztelve a korona adóját, az Igét,
mint aki egyedül Mindenható,
mindeneken uralkodó, régieken és újakon,
akit előírás szerint rendjén való régi törvény
a felavatási ünnep szavaival is üdvözölni
aznap, mikor Ő ennek a templomnak a
[napját tárja elénk,
amelynek szépsége utánozhatatlan,
s melynek teljes felszerelése befejezést
[nyervén
hálaadó himnuszokat kell bemutatni,
és buzgó szívből fakadó fohászokat,
melyek együttérzésre kérik Őt,
fennen kiáltva és a mélységből sóhajtva:
„Mindenható, Ige, könyörülj,
a te néped vagyunk, kiválasztott papság,
zúzzad össze hatalmaddal teljesen az
[istentelen ellenségeket,
amelyek gyilkolást lihegnek mireánk,

[3] A monostor alapítólevele előírja, hogy minden pénteken este („szombat útja" = szombat előestéje) ünnepélyes körmenet keresse fel a monostort. Az oszlopcsarnok, amelyről itt szó esik, a Könyörületes Istenanya (*Θεοτόκος Ἐλεοῦσα*) templomába vezetett, amelynek papsága abban fogadta a városból a Blachernai császári palota felől érkező körmenetet, mely magával hozta a Vezérlő Istenanya (*Θεοτόκος Ὁδηγήτρια*) nagy tiszteletben álló képét.

[tt] *ὑμνωδοῖς* A_2 || [uu] *ἔχει* A_2P || [vv] *δεσπότην* A_1P || [zz] *αὐτὰ* A_2 || [a] *πάντα εἰ* codd. || [b] *ἔμφωνον* A_1O || [c] *αὐξεῖν* A_2 || [d] *ἂν* A_1O || [e] *ἐγκωμίων* A_1O || [f] *ἀπάντησιν* A_1O : *ἀπάρτησιν* A_2 || [g] *μόνην* A_2

νίκας χορηγῶν βασιλεῖ σοὶ καὶ μόνῳ
τὰς ἐλπίδας τρέφοντι τῆς σωτηρίας·
ὁρᾷς δεήσεις τὰς πρὸς ἡμῶν πανν ύχους,
οἵαι συνάξεις εἶεν ἐκ μονοτρόπων,
οἵαι[h] δὲ πάλιν ἐκ ναοῦ τῆς Πανάγνου·
καὶ τἄλλα πάντως[i] οἶδας, οὐ χρὴ γὰρ[j] λέγειν·
καὶ πρόσχες ἡμῖν νεύματί σου καὶ μόνῳ·
ἐχθροὶ γὰρ εὐθὺς συσχεθήσονται φόβῳ
καὶ χεῖρες αὐτῶν συσταλήσονται τρόμῳ·
παραυτίκα[k] γνώσουσι·[l] σὺ Θεὸς μόνος·
ἡμεῖς[m] δ' ἐπιτείνοντες εὐχαριστίας
ἐροῦμεν εὐφημοῦντες ὥσπερ ἐξ ἔθους·
τῇ δεξιᾷ σου δόξα, δόξα σῷ κράτει·
ἔθραυσας ἐχθροὺς[n] καταβαλὼν εἰς τέλος·
γνώτωσαν οὗτοι· σὺ Θεὸς μόνος[o] μέγας·
ὦ πῶς ἀπώσῃ φωνὰς ἱκετηρίους
ἀναξίων πάμπολλα προσκεκρουκότων;
Αἰτεῖτε καὶ λήψεσθε,[p] σῶτερ, σὸς λόγος.[r]
Δὸς τῷ βασιλεῖ δεξιὰν[s] σὴν πρὸς μάχας·
φέροις[t] κατ' ἐχθρῶν ἄμαχον ταύτην ὅπλον,
εἰς δόξαν ἄρα σῆς θεϊκῆς ἰσχύος·
ἴθυνον αὐτῷ καὶ θελημάτων πέρας
καὶ πρόσθες, εὐόδωσον ὡς πρὸς[u] συμφέρον·
ἔτι δὲ τούτου μηκύνας εὐεξίαν.
Τοῖς ἐκφυεῖσιν ἐξ Ἄγαρ[v] ἦτταν δίδου
πρὸς ἐκδίκησιν[z] ὑπὲρ ὧν σὰρξ ὡράθης·[aa]
ἔργοις δὲ πάλιν οἷς ἔδειξε[bb] τὸν πόθον
ἐκεῖθεν αὐτὴν τὴν ἀμοιβὴν ἀπόδος.
Δομήτορα δὲ καὶ βασίλισσαν Ξένην,
ποθήσασαν ξένον σε[cc] καὶ ξένην, Λόγε,

győzelmeket adván a császárnak, aki
[egyedül
tebeléd helyezi az üdvösség reményét;
látod a tőlünk jövő virrasztásos
[könyörgéseket,
hogy milyen gyülekezések történnek a
[magánosan élők részéről,
és ismét milyenek a Szűzanya temploma[4]
[részéről,
és a többit is jól tudod, nem kell mondani,
és figyelj ránk te egyetlen intéseddel!
Mert az ellenfeleket tüstént elfogja a
[félelem,
és kezeik összezsugorodnak a remegéstől;
tüstént felismerik: te vagy isten egyedül;
mi pedig felerősödve köszönetet
rebegünk, áldva, mint ahogy szokás:
dicsőség jobbodnak, dicsőség hatalmadnak;
szétzúztad ellenfeleinket, leverve végül őket.
Ismerjék fel ezek: te vagy egyedül a nagy
[Isten.
Óh, hogyan is tudnád eltaszítani a
[méltatlanoknak,
a sok mindenben hajótörést szenvedetteknek
[könyörgő szavát?
Kérjetek és megkapjátok: Megváltó, a te
[szavad ez.
Add a császárnak a harcokra jobbodat,
vidd az ellenség ellen ezt mint győzhetetlen
[fegyvert
isteni erőd dicsőségére;
irányítsd óhajtásainak célját
és add meg; adj javára jó utat,
és az ő boldogságát nyújtsad még hosszúra.
Hágár sarjadékainak[5] *szerezz vereséget*
azoknak megbosszulására, akikért test
[lettél;
a műveknek viszont, amelyekkel vágyát
[megmutatta,
onnan adjad meg jutalmát.
Az építtető Xene császárnét,
aki reád, Ige, az idegenre vágyódott, és
[idegennek

[h] *οἵας* codd. || [i] *πάντα* A_1A_2O || [j] *γὰρ χρὴ* P || [k] *καὶ αὐτίκα* A_1O : *καὶ παραυτίκα* A_2P || [l] *γνώσονται* A_2P || [m] *ἡμᾶς* A_2 || [n] *cf.* Exod. 15,6 : *ἡ δεξιά σου, Κύριε, δεδόξασται ἐν ἰσχύι· ἡ δεξιά σου χείρ, Κύριε, ἔθραυσεν ἔχθρους* || [o] *μόνος om.* A_1O || [p] *cf.* Matth. 7,7 : *αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν* || [r] *σὸς σῶτερ λόγος* A_1O || [s] *om.* P || [t] *φέρεις* A_1P || [u] *ὡς πρὸς* : *πρὸς τὸ* A_2 || [v] *ἄγοις* P || [z] *πρὸς ἐκδίκησιν* : *τοῖς ἐκφυεῖσιν* A_2 || [aa] *πρὸς ἐκδίκησιν — ὡράθης om.* P || [bb] *οἷς ἔδειξε* : *εἰσδέδεξαι* A_2P || [cc] *ξένον σε* : *ξένησον* A_2 : *ξένησιν* P

[4] Az említett Könyörületes Istenanya temploma.

[5] Hágár, Sára szolgálója. Ábrahámnak szülte Ismaelt; akitől az arabokat is származtatták. Itt nyilván a császárnak a kisázsiai mohamedán uralkodók elleni harcaira utal, melyek a költemény keletkezése korában különös erővel folytak. Mivel 1137—1138 között a császár figyelmét elsősorban a keleti latin uralkodók kötötték le, s mivel a költemény a császárné halálát mint régmúlt eseményt említi, valószínűbb, hogy a költemény ez után a szakasz után keletkezett.

κόσμου τε παντὸς καὶ πάσης φαντασίας δειχθεῖσαν, ἥνπερ καὶ μετέστησας[dd] πάλαι, συγκατάταξον τῷ χορῷ τῶν ἁγίων, ζωὴν παρασχὼν τὴν ἀγήρω καὶ τέλος· δοξάσασαν δόξασον·[ee] οὕτω γὰρ ἔφης· ἡμᾶς δ' ἀχρείους, οὕσπερ οἶδας, ἰσχύσας ὀρθὰς βαδίζειν εὐόδωσον πρὸς τρίβους. Σὺν πατρὶ καὶ πνεύματι σοὶ δόξα πρέπει.» (pp. 43—47)

mutatkozott az egész világgal és minden [látszatával szemben, és akit már régen elköltöztettél, sorold be a szentek karába, adván neki végül öregség nélküli életet, aki téged dicsőített, dicsőítsed meg, mert [így mondtad, nekünk pedig, haszontalanoknak, akiket [ismersz, adj erőt, hogy jó útra térve egyenes ösvényeken [járjunk. Az Atyával és a Lélekkel téged illet a [dicsőség."

XXVII. ISMERETLEN NEVŰ RHETOR — RHETOR ANONYMUS

Egy XII. századi ismeretlen rhetornak két beszéde maradt ránk, melyek közül az egyiket Ioannes Komnenos császárhoz (1118—1143) intézte.

Kiadás: Fontes rerum Byzantinarum, accuravit W. REGEL. I. 2. Petropoli 1917. 330—361.
Irodalom: BT I. 502.

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΟΙΔΙΜΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΚΥΡ ΙΩΑΝΝΗΝ ΤΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΝ

...δολιχόσκιον γάρ σοι καὶ τὸ ἔγχος[a] ὡς ἀληθῶς, ὦ βασιλεῦ, καὶ φθάνει μὲν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης,[b] φοβεῖ δὲ ὅλα ἔθνη μυρίανδρα. Τοῦτό σου τὸ ἔγχος πάλαι καὶ Γέτην ἀνεῖλε καὶ Μασσαγέτην καθεῖλε καὶ Δάκας κατετροπώσατο καὶ Σάκκας ἠνδραποδίσατο. Τοῦτό σοι τὸ ἔγχος καὶ νῦν ὡς ἀπὸ φλογέας τινὸς ἀστραπῆς, τῆς ὄντως δεινὸν ἀπολαμπομένης αἰχμῆς, οὐκ ὀλίγα τῆς Περσίδος ἐφόβησε καὶ κατέπρησεν. (p. 332)

BESZÉD A DICSŐ CSÁSZÁRHOZ, IOANNES KOMNENOS ÚRHOZ[1]

...mert valóban hosszúárnyékú a te lándzsád, császár, és eljut a föld kerekségének határaitól határaiig, és rémületbe ejti az összes, tízezernyi férfira rúgó népeket. Ez a te lándzsád egykor megölte a getát is, elpusztította a massagetát, megfutamította a dákokat, és rabigába ejtette a sakkákat.[2] *Ez a te lándzsád mint valami lángoló villámcsapás, hegye valóban félelmetes villogásával most is megrémített és felperzselt Perzsia*[3] *lakói közül nem keveseket.*

[dd] *μεταστήσας* A_2 || [ee] *cf.* I. Reg. 2,30 : *τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω.*

[a] *δολιχόσκιον ἔγχος* Il. 3, 346 et saepius || [b] Psal. 19,4 : *ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης*

[1] Uralkodott 1118—1143.

[2] A getákon a szerző valószínűleg a magyarokat értette (l. BT II. 111.), a többi archaizáló népnév itteni jelentése kétséges.

[3] A perzsa népnév archaizáló értelemben ez időben a kisázsiai szeldsuk-törököket jelenti, Perzsia a szeldsuk birodalmat.

XXVIII. MICHAEL RHETOR
— MICHAEL RHETOR

A közelebbről nem ismert szerzőnek több beszéde maradt ránk. Ezek közül három, melyet 1149—1156 között Manuel császárhoz intézett, a császár magyar hadjárataira is fényt vet.

Kiadás: Fontes rerum Byzantinarum, accuravit W. REGEL. I. 1. Petropoli 1892. 131—182.
Kézirat: **E** = Escorial. Y II 10 (s. XIV.).
Irodalom: BT I. 441. — ВИИНЈ IV. 185—193.

A

ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΥΡ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΡΗΤΟΡΟΣ ΛΟΓΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΥΡ ΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΝ

A THESSALONIKEI MICHAEL RHETOR ÚR BESZÉDE, MELY FELOLVASTATOTT MANUEL KOMNENOS CSÁSZÁR ÚRRA[1]

1.

...ἀνέβης ὡς λέων ἀπὸ τοῦ Ἴστρου τοῖς μὲν ἐχθροῖς φοβερός, τοῖς δ' ὑπὸ σὲ στρατεύμασιν θαυμαζόμενος, οἷον ἐξ Ἰορδάνου τὸν βαπτισθέντα Χριστὸν ἀναβαίνειν ἡ προφητεία φησὶν ἀγγελικαῖς δυνάμεσιν εὐφημούμενον, ἀποστάταις δαίμοσιν ἐμβριμώμενον... (p. 131_{16-19})

...a Dunától feljöttél, miként egy oroszlán, az ellenségtől rettegetten, a vezérleted alatt álló seregtől megcsodáltan, ahogy a Jordánból feljött a megkeresztelt Krisztus, mint a Szentírás mondja, az angyali seregektől magasztalva, az elpártolt démonokat megfenyegetve...

2.

...ἐμπομπεύων ταῖς νίκαις τῶν πολεμίων ὑπονοστεῖς. Οὕτω διέθου τὸν ἡμίδουλον Ἰσμαήλ, οὕτω τὸν παρίστριον Δάκην, οὕτω τὸν Γήπαιδα. Γήπαιδα δέ, ἀλλὰ τοῦτον καὶ ἐξ ἐθνῶν ἀπήλειψας μονονού... (141_{8-11})

...az ellenség feletti győzelmekkel diadalmenetben térsz haza. Így bántál el a félrabszolga Ismaellal, így a Duna menti dákkal, így a gepidával. A gepidával, de ezt csaknem kitörölted a népek közül...[2]

[1] A beszéd REGEL szerint 1153-ban hangzott el — mert a szónok említi, hogy Manuel 10 éve uralkodik —, s a leírt események 1151—52-ben történtek. Az elbeszélt részletek valóban erre az időre illenek leginkább. A szerbek átpártolásáról ugyan más források alapján csak 1154-ből tudunk, mindamellett nem hihetetlen, hogy az 1145-i és különösen az 1150-i vereség után a szerbek óvatosak voltak, és a felvonuló Manuelhoz idejében követeket küldtek, mely jelenetet azután a szónok az 1150-i meghódolás színeivel fest.

[2] A „félrabszolga Ismael" a kisázsiai mohamedán fejedelemségeket jelenti, a gepidák a magyarok, a dákok a szerbek (a későbbiekben is).

...ὁ Γήπαις μέσος ἤλγησε τὴν καρδίαν πληγεὶς αὐτὴν ἀνιάτρευτα...

...Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον, τὰ δὲ πρὸ αὐτῶν εἶχέ σε, ὦ βασιλεῦ, ἡ κατὰ Δακῶν καὶ Γηπαίδων δυεῖν ἐθνῶν ἐπιστράτευσις, τῶν μὲν ὡς ἐπὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων ὑπερπυσάντων[a] ἐκ τῶν ἑαυτῶν χηραμῶν, τῶν δ' ὡς τὰ ὅρκια τῆς ὑπηκοΐας θεμένων τε παρ' οὐδὲν καὶ συνασπισάντων τοῖς Δάκαις καὶ ἄλλως γείτοσιν οὖσι καὶ τῶν αἱμάτων ἔχουσιν ἀναμίξ, ὅτε πολέμου νόμῳ βαρείας δίκης[b] τολμηθέντων τούτους ἀπήτηκας· ὡς γοῦν ἐγνώκει τὸ Δακικὸν ἐγγὺς ἐπὶ θύραις[c] εἶναί σοι τὸ ἀνυπόστατον κίνημα, σὲ δὲ καὶ ὁ χρυσοφάλαρος ἵππος ἤδη βεβάστακε, καὶ ἡ προσάγουσα σημαία ἐκυματοῦτο τὸ τοῦ ἀέρος βάθος ὑψοῦ, ὑπεμυκᾶτο δὲ καὶ ἡ γῆ μυρίοις ὅσοις ἀντικτυποῦσα ποσίν, ὁπόσον τὸ τοῦ ἔθνους περιφανέστερον ἦν αἱρεθέντες εἰς πρέσβεις ὑπὲρ ἁπάντων δεησόμενοι παρεγένοντο, οἰκτροὶ μὲν καὶ ἀπὸ σχημάτων, ἐκ δὲ τῶν λόγων οἰκτρότεροι. Οὗτοι φθάνοντες τὸ ἐπ' αὐτοὺς πυκνούμενον νέφος καὶ ἀσφαλείᾳ περιπυκάζοντας ἑαυτούς, νέφος, ἀφ' οὗ μὴ χάλαζα, μὴ χιών, ἀλλὰ νιφὰς ἐπ' αὐτοὺς πεσεῖσθαι προσεδοκήθη βελῶν, ὡδοστάτουν ἐθέλοντά σε, ὦ βασιλεῦ, καὶ ἀπεῖργον τοῦ προσωτέρω καὶ τῆς κατ' αὐτῶν ἐπελεύσεως, ἑαυτοῖς ὅλην τὴν ὑπὲρ ἑαυτῶν παράκλησιν χρώμενοι, κεφαλὴν ῥιπτοῦντες εἰς γῆν, ὡς τὸν χοῦν ἐγγύθεν ὑπεραναβαίνειν καὶ συμφορᾶς νόμῳ πάττειν αὐτάς, χεῖρας ἐκπεταννύντες, πόδας ἐπὶ γόνυ διπλοῦντες, κάμπτοντες τὴν ὀσφύν, ἐξ ὀφθαλμῶν, ἐκ χειλέων, ἐκ μὲν τῶν σταγόνας δακρύων, ἐκ δὲ τῶν τραγῳδίας ῥήματα προϊέμενοι, καὶ δή σοι πρὸ τῆς ἱππείας ἐκυλινδοῦντο χηλῆς τῷ μετεωροτέρῳ ποδί σου τοὺς ἑαυτῶν αὐχένας ὑποβιβάζοντες καὶ πρὸς τὸ ἐρυθρόν σοι σπάργανον τοῦ ποδὸς ὠχρόν τι βλέποντες καὶ δειλόν· ἐπὶ γὰρ τὴν αὐτῶν τὸ ὑπόδημά σου ἐπιβαλεῖν ἠνδρίζου μετὰ Δαβίδ,[d] ἣν πειραθεῖσαν οὕτω βαρείας τῆς σῆς ἐφάπαξ χειρός, ὡς οὐδ' ἡ Μωσέως χεὶρ ἐβαρύνετο, πῶς ἦν ἀντισχεῖν καὶ εἰς δευτέραν πληγήν; Οὔκουν οὐδ' ἐπεπλήγει πάλιν τοῖς οἰκέταις φιλανθρώπου

...*a gepida közöttük*[3] *gyötrődött szívében, mert azt gyógyíthatatlan csapás érte...*

... Hanem ezekről majd később; ami viszont ezek előtt volt, abban, ó császár, magad is részt vettél, a dákok és gepidák, e két nép elleni hadjáratban: azok ellen, mert odúikból előmásztak a rómaiak földjére, ezek ellen, mert az alattvalói esküt semmibe vették, és fegyverbarátságra léptek a dákokkal — akik különben is szomszédaik, és velük vérségileg is keveredtek —, amikor is a háború törvénye alapján súlyos elégtételt követeltél tőlük vakmerőségükért. Amint azután a dák megtudta, hogy közel van, már az ajtó előtt, a te ellenállhatatlan felindulásod, téged pedig már vitt az aranyvértezetű mén, s fenn a vezérlő lobogó kavarta a levegő magasságát, lent meg a föld nyögött, ezernyi lábra döngve vissza, legott, aki csak előkelőbb volt, követségbe választották, s azok valamennyiükért könyörögve meg is jelentek. Szánalmas volt a külsejük, szánalmasabb, mikor megszólaltak. Megelőzve a fölöttük tornyosuló felhőt, és biztonságba burkolózva — a felhőt amelyből nem jég, nem hó, hanem nyilak záporának omlása volt várható — engedelmeddel utadba álltak, felséges császár, és visszatartottak a tovább, az ellenük való vonulástól; bizony, nem sajnálták magukat a magukért való tökéletes könyörgéstől, fejüket a földre vetették, hogy a por közelről szálljon rá, s hogy a balsors törvénye szerint hintse be azt, kezüket kitárták, térdükre omoltak, derekukat meghajtották, szemükből könnycseppek, ajkukról tragédiába illő szavak bugyogtak, lovad patája előtt fetrengtek, fölöttük lebegő talpad alá rakva nyakukat, és sápadtan és remegőn pillantva lábad piros takarójára. Mert, Dáviddal, bátran sarudat nyakukra készültél vetni, mely ha egyszer már megpróbálta, hogy kezed oly nehéz, amennyire Mózes keze se nehezedett meg, hogyan tudott volna ellenállni egy második csapásnak? Nem csaptál le tehát szolgáidra ismét, hanem emberségesen jártál el, ó császár,

[a] *ὑπερπυσάντων dubitanter* Regel || [b] *an δίκας?* Regel || [c] Math. 24, 33 || [d] Psalm. 107, 10; *de Moyse fortasse* Exod. 17, 12

[3] Ti. a tauroskythák (oroszok) és sikanosok (szicíliai normannok) között.

σου, βασιλεῦ, χρηματίσαντος καὶ οἷα πρὸς τοῦ σοῦ τρόπου καὶ τοῦ συνήθους ἐπιεικοῦς· ἐπεὶ γὰρ διπλοῦν τοῦ προτέρου τὸν τῆς ὑπηκοΐας ἦραν ζυγὸν ὁμήρους δόντες τὰ φίλτατα καὶ τἄλλα διωμολόγουν, ὡς ἂν ἐθέλων ἐπέταττες, ἀνῆκας τοῖς δυσέλπισι τούτοις τὴν ἐπισκήψασαν[e] συμφοράν.

Παρὰ τοσοῦτον ἐλθόντα κινδύνου τὰ Δακῶν πράγματα διασέσωται καὶ τὸ λοιπὸν συνείποντό σοι τὸ ἀξιόμαχον Δακικὸν ἐπὶ τοὺς συγγενεῖς καὶ γειτνιάζοντας Γήπαιδας. Ἦλθες γὰρ μάχαιραν βαλεῖν πολεμίαν εἰς ἔθνη τόπῳ συμβαίνοντα· Δάκης γὰρ καὶ Γήπαις ὁμορεῖτον παρὰ τοσοῦτον, ὅσον οὐκ ἐκ τῆς αὐτῆς ὄχθης, ἀλλ' ἐξ ἀντικειμένων ποταμίων χειλῶν ἀρύεσθον τὰ ποτὰ αἵματι κεκραμένα, σύμφυλα γάρ· γνώμῃ συμπεφωνηκότα τῇ καθ' ἡμῶν, πολέμια γάρ· τοὺς τοίνυν αἵματι γνώμης τόπῳ μὴ διεστῶτας Δάκας μὲν Γηπαίδων γνώμῃ διέστησας, Γήπαιδας Δακικῶν ἀποικίσας ἔχεις καὶ τόπων, σχεδὸν γὰρ ἠνδραποδίσθησαν παγγενῆ, αἷμα δὲ διέκρινας αἵματι τὸ συγγενὲς τῷ τοῦ φόνου λύθρῳ ῥυέντι δι' αὐτῶν ἐξ αὐτῶν. Χεῖρας γὰρ τὰς Γηπαίδων οἱονεὶ κατασχὼν τοὺς κυρίους ἔτυπτες τῶν χειρῶν· χεῖρες δὲ Γηπαίδων οἱ Δάκαι πρότερον καὶ τὰ πολλὰ συγγενεῖς. Τὴν συναιχμίαν τοῖν ἐθνοῖν τούτοιν εἰς ἀνταιχμίαν ἐκαινοποίησας καὶ τὸν ἓν φρονοῦντα στρατὸν εἰς φάλαγγας δύο καὶ ταύτας ἐχθρὰ φρονούσας ἀπέκρινας· καὶ πάθει πάθος ἐξεκινήθη, τὸ χρόνιον φίλτρον προσφάτῳ φόβῳ καὶ προσδοκίᾳ κακῶν· δέει γὰρ τοῦ μὴ πείσεσθαι τὸ καὶ δρᾶσαι κακῶς οὓς θέμις προυλάμβανον ὠνοῦντό τε τὴν σὴν ἀνεξικακίαν τιμωμένην ὄντως πολλοῦ, τιμῆς, ἧς οὐκ ἦν αὐτοῖς ἰσοτάλαντος· αὐτῶν σωμάτων, αὐτῶν αἱμάτων καὶ τοῦ δῦναι πόλεμον ἀνδροφόνον μετὰ τῆς σῆς στρατιᾶς, πόλεμον, οὗ καὶ τὸ εὐτυχεῖν εἰς ἀτυχίαν τούτοις ἐγράφετο· φίλοις γὰρ καὶ συνήθεσι δεξιὰς μέν, ἀλλὰ δορατοφόρους ταύτας προέτειναν, ἵνα δὲ μὴ ἐρυθριῶσιν, εἴπῃ τις ἄν, ἐφ' οἷς ὅπλα κατὰ

[e] *ex* ἐπιχεύσασαν *corr.* **E**

mindenben jellemednek és megszokott nyájasságodnak megfelelően. Miután ugyanis kétszer olyan súlyos jármot vettek fel, mint annakelőtte — amennyiben legkedvesebbjeiket kezesül adták, s a többit is mind elfogadták, amit akaratodból rájuk szabtál —, e kétségbeesett embereknek elengedted a fenyegető csapást.

A dákok dolga most már — miután egyszer ekkora veszedelembe jutottak — biztonságban volt, s a továbbiakban a harcban erős dák követett is téged a rokon és szomszédos gepidák ellen. Te ugyanis elindultál, hogy vitézi kardodat a területileg érintkező népekre sújtsad. A dák és a gepida tudniillik annyiban határosak, hogy ketten nem ugyanazon a parton, hanem a folyó átellenes szélein merítik az italt, mely vérükkel keveredett, mert rokon fajtából valók; gondolkodásuk is megegyezik irányunkban, mert mindketten ellenségeink. Mármost te a vérségileg, gondolkodásmódban és lakóhelyüket tekintve egymáshoz közel álló dákokat gondolkodásmódban a gepidáktól eltávolítottad, a gepidákat a dákoknak még a vidékeitől is távolra telepítve tartod — hiszen jóformán mindenestől szolgáiddá tetted őket —, a vért pedig elválasztottad a rokon vértől az öldöklés vérfröccsenésével, mely általuk és belőlük ömlött. Mert a gepidáknak mintegy a kezét megragadva a kezek gazdáira csaptál le — hiszen a dákok voltak korábban a gepidák kezei, mégpedig nagyon is rokoni kezei. E két nép harci szövetségét újabban harci ellenségeskedéssé változtattad; az egyetértő sereget két csatarenddé, éspedig ellenséges indulatú csatarenddé választottad szét. És győzött az indulaton az indulat, a hosszú ideje tartó barátságon a friss félelem meg a bajoktól való aggódás. Attól való féltükben, hogy valami baj éri őket, inkább előbb elbántak azokkal, akik erre rászolgáltak, és ezzel megvásárolták a te türelmességedet, melynek valóban nagy volt az ára, oly ár, mely számukra ugyancsak drága volt: tulajdon testük, tulajdon vérük, seregeddel menni emberölő háborúba, háborúba, melyben nekik a siker is balsikernek számított! Mert barátaik és bajtársaik felé nyújtották jobbjukat, de dárdát fogva ám! Hogy pedig ne piruljanak — mondhatná az ember —, amiért a barátság ellen emelték fegyverü-

φιλίας ἐβάστασαν, τῷ φολιδωτῷ τοῦ Ἄρεος προκαλύμματι[f] τὰς οἰκείας ὄψεις διατειχίσαντες ὑπὸ τοιούτοις παραπετάσμασιν κατεσοφίζοντο τὴν αἰδῶ.

Ἁπλοῦς μοι ὁ λόγος, ὦ βασιλεῦ, μηδὲν τῶν ἀπὸ τῆς τέχνης ἐπιπλάσσων τῷ ἔργῳ, μηδὲ φαρμάττων τὴν ἀκοήν· τοῖς γὰρ αὐτοφυέσι καλοῖς τίς χρεία χειροποιήτου κάλλους καὶ τεχνητοῦ; Δάκας μὲν δὴ παραλλάξας διεπλωίζου πρὸς Γήπαιδας, διέβαινές τε τὸ μεταίχμιον χάσμα τῆς Ῥωμαίων καὶ τῆς αὐτῶν τὸ ἀχανές, ὡς ἐν ποταμῷ τοῦ βαθέος Ἴστρου φημὶ καὶ τὸ ὑδάτιον ἔρκος τοῦτο περαιωσάμενος καὶ τὸ εὐθεῖαν ἐλαῦνον τὴν ἐγκαρσίαν οὕτω τεμὼν διὰ τῆς ψαμμώδους ἱππάζου τὸ χνοῶδες λικμῶν τῆς ψάμμου κτῖσον[g] πνεύματι κρατερῷ τῆς ἀψύχου σοι γῆς ὑπενδιδούσης καὶ αὐτῆς οὐ μᾶλλον διὰ τὴν ψάμμον σάττουσαν φυσικῶς ἢ χάριν τοῦ ἀλαλήτως ἐξ ἑαυτῆς μεταδιδάσκειν τὸ βάρβαρον καὶ αὐτοὺς χαλᾶν τὸ ἐντεταμένον τοῦ θράσους καὶ τὸ τῆς ἀγερωχίας ἀπόκροτον.

Ἀλλ' ὁποῖον ἐκεῖνο τῇ περαιώσει συνενεχθὲν διέλαθέ με μικροῦ· τῇ γὰρ στρατιωτικῇ τύχῃ συνεμετρίασας, βασιλεῦ, καὶ τὴν ἀπεσχεδιασμένην τοῖς στρατιώταις λέμβον ἐμβὰς θάρσους ἔπλησας τὰς ἐκείνων ψαιρούσας καὶ οἷον ὑποχαλωμένας ψυχάς, ὅσου μηδὲ τὰ τῆς νηὸς ἱστία πνεύματος πέπληστο.[h] Ἔδει γὰρ ἐν μιᾷ σε σκάφῃ καὶ τῇ αὐτῇ βληθῆναι ζύμην τοῖς στρατιώταις συνέξουσαν τούτους ὡς ἐν φυράματι καὶ συμπήξουσαν λύσοντας[i] ἂν τὸ πυκνὸν ἐξ ἀγωνίας τῆς φάλαγγος. Ἀλλ' οὕτω μὲν ἐπὶ τὴν πολεμίαν ἔπλεις ᾠόνα τῇ προαιρέσει κἂν μὴ τῷ φαινομένῳ βασιλικῶς· ὑφεῖσθαι γὰρ ᾧου δεῖν διὰ τὸ κοινῶς συμφέρον, ὁ ἀγαθὸς βασιλεύς, ἢ σεμνύνεσθαι τὰ συνήθη καὶ ἀναβαίνειν μόνος τὸ διαπόντιον ὄχημα, φημὶ τὸ διῆρες τοῦτο ναυπήγημα, ὃ πολυπληθεῖ ποδὶ κατὰ τοὺς θαλαττίους πολύποδας τῇ ταχυτῆτι τῆς εἰρεσίας κλέπτον τὴν αἴσθησιν τοῦ ὅλως βάπτειν εἰς ἅλμην καὶ διασχίζειν τὸ ῥόθιον, ἐν χρῷ δὲ ποτᾶσθαι τοῦ ὕδατος, ὡς αἱ τευθίδες[j] δοκοῦν, ἐρυθριῶν μὲν εἴπῃ τις ἂν διὰ τὴν πρὸς τὸν τοσοῦτον φόρτον

ket, Ares pikkelyes takarója mögé falazták el önnen tekintetüket, s e függönyök mögött játszották ki szégyenkezésüket.

Egyszerű az én beszédem, felséges császár, nem vonom be tárgyam a művészet mázával, s hallásodat meg nem bűvölöm. Hiszen annak, mi lényegénél fogva gyönyörűséges, mi szüksége van kézzel csinált, mesterséges szépségre? A dákokat ott hagyva áthajóztál a gepidákhoz, átmentél a rómaiak és az ő földjük közt középen levő, tátongó szakadékon — tudniillik a Duna mélységes folyama alkotta vízi sövényen is —, és így nem sokat kerülgetve, hanem egyenest nekivágva lovagoltál a homokos terepen, a fövény porát szórva, egyformán, erős lélekkel, hogy maga a lélektelen föld is engedett neked, nem annyira azért, mert a homokot természetétől fogva összenyomta, mint inkább azért, hogy szó nélkül is, önmaga példájával jobbra tanítsa a barbárt: lazítsák meg vakmerőségük feszülését és veszekedhetnémségük durvaságát.

De kicsi híja, hogy elfeledkeztem arról, hogy milyen is volt a te részed az átkelésben.[4] *Mert a hadiszerencsével egyensúlyt tartottál, ó császár, és a katonák számára hevenyészett sajkába beleszökkenve, bátorsággal úgy duzzadóra töltötted a remegő és szinte hőkölő lelkeket, hogy a szél sem duzzasztotta úgy a hajók vitorláját. Neked a katonákkal egyugyanazon hajóba kellett vetned magadat, hogy kovász légy számukra, mely összefogja őket, mint a tésztát, és tömöríti azokat, akik a küzdelemben a csatarend sűrűjét már-már szétbontani készek. Így hajóztál az ellenséges part felé, magatartásodban, ha külsőségekben nem is, császárian. Mert szükségesnek tartottad, hogy a közhaszon végett, mint jó uralkodó, inkább alább add, semmint hogy a szokásokkal pompázz, és egyedül szállj a vízi hintóra, értem ama kétsorevezős gályát, mely száz lábával a tengeri százlábúak között az evezés gyorsasága folytán eltünteti azt az érzést, hogy az egész a sós vízbe merül és hasogatja a zúgó árt, és azt a benyomást kelti, hogy a víz színén fenn repül, mint a tintahal, pirulva, azt mondhatná az ember, ily nagyságos teher előtt való szégyen-*

[f] *cf.* Posidipp. fr. 26, 7—8 Kock, *apud* Athen. 9, 376 f || [g] *an κατ' ἴσον?* Regel || [h] *cf.* Od. 2, 427 [i] *λύσαντας?* Regel || [j] *τευθίδες* **E**

[4] Az itt elbeszéltek 1151-ben történtek, ha nem is pontosan úgy, ahogy Michael elmondja.

αἰδῶ, φέροι γὰρ ἂν τὸν μέγαν καὶ ἐν αὐτοκράτορσιν ἐρυθροβαφῆ ὁρώμενον, οὕτω καὶ πλέον ἢ μιλτοπάρῃον,[k] ἔχον δὲ πρὸς μὲν τοῖς ἐχθροῖς τὴν πρῷραν ἐκεῖ φερομένην πάσαις ὁρμαῖς, ἵν' εὐθὺς ταῖς ἑαυτῆς προτομαῖς πρὸς τὸ ἀνθεστηκὸς[1] ἐκκορύψηται, πρυμνὸν δὲ τὸν βασίλειον θρόνον καὶ αὖ κατὰ πρύμναν ἐπιτηδείως ἑστηκότα τὰ πνεύματα καὶ βομβοῦντα καθαπερεί τινας σαλπιγκτάς, ὡς νόμος ἔχει στελλομένων τῶν βασιλέων κατὰ θάλασσαν γίνεσθαι. Οὐχ ὑπὸ τοιαύτῃ γοῦν θεραπείᾳ καὶ διαβατηρίων φιλοτιμίᾳ τῷ ποταμῷ ἐνεπόμπευες, ἀλλὰ τῶν πολλῶν ἕνα τέθεικας σεαυτὸν θαρσύνων αὐτοὺς ἐφ' οὕτω δεινῷ κινδύνῳ καὶ ἀτριβεῖ. Ἐκ γὰρ κυμάτων μάχεσθαι ἀστατοῦντας πρὸς τοὺς ἀσφαλῶς ἀπὸ τῆς γῆς τὴν ἀποβάθραν κωλύοντας ἀτρέπτου δεῖται τοῦ τῆς ψυχῆς παραστήματος. Καὶ ἤλεγξέ που Βρασίδας ὁ Λάκων τὸ τοῦ πράγματος δυσαχθὲς ἐνάλιος τοῖς αἰγιαλίταις τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν πύλην ἀντιμαχόμενος.[m] Ἆρ' οὖν ὡς ἐξέπλεις εἰς τὴν ἀντίθετον γῆν ἰδιωτεύων τῷ σχήματι, οὕτω κατήγου πάλιν ἐπὶ τὴν σήν; Ἀλλὰ πῶς ἔδει λυθείσ ηςἤδη τῆς περιστάσεως; Δι' αἰτίαν γὰρ τοῦ θαρρεῖν συνεπλωΐζου τοῖς στρατιώταις, ὁ βασιλεύς, τοῖς αὐτοῖς ὁ τοσοῦτος ἐνθρονιζόμενος σέλμασιν ἅμα καὶ λαμπρὸν τῆς νίκης ἀπαυγαζούσης καὶ ὑπὲρ τὸ τὴν Παννονίαν ἐμπρῆθον πῦρ καὶ δηούμενον, ᾗ πειθόμενον ἔδει τὸ πομπικόν σε στείλασθαι δι' ὑδάτων ἐπὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων μετὰ τροπαίων περαιούμενον.

Τοῦτο μὲν δὴ καὶ ἔσται μετὰ μικρόν· ἐκεῖσε δ', ὅθεν ὁ λόγος ἀναγκαίως ἐξένευσε, διέβης μὲν τὸν Ἴστρον ἀμογητί· καὶ γὰρ τοῖς ὕδασι πλήθων καὶ ἀδρῷ τῷ ῥεύματι βαρυνόμενος ὅμως οὐδὲν ἐνεωτέρισεν, οὐδ' ἀφύβρισε· συνδιέβαινε γάρ σοι τὸν ποταμὸν καὶ ἡ χρυσέα τοῦ Θεοῦ κιβωτός, ὡς ἡ

kezésében, hiszen a nagyot, az uralkodók közt pirosba borult külsejűt viheti, s így több mint piros arcú[5]: elejét az ellenség felé fordítva, teljes lendülettel arra halad, hogy orrazatával legott felöklelje az ellenállót; hátul a császári trón és a tat felől kedvezően fúvó szelek, melyek zúgnak, mint valami trombiták, mert így kívánja a szokás és a rend, ha a császárok a tengeráron hajóznak. De te nem ilyen kiszolgálás mellett, nem az átkelés előtti szertartások büszke érzésével szálltál a folyóra, nem: a sok közül eggyé tetted magadat, bátorítva a többieket ez oly félelmetes és nem próbált veszedelemben. Hiszen a hullámok közül harcolni, bizonytalanul álló embereknek, azokkal szemben, akik a biztos földről akadályozzák a kiszállást, ehhez rendíthetetlen lelki szilárdságra van szükség! Bizonyságát adta a spártai Brasidas a dolog keserves voltának, mikor a parton álló athéniekkel a tengerről harcolt a szorosban.[6] De hát ahogyan elhajóztál az átellenes földre, közemberi körülmények között, úgy érkeztél-e vissza is a saját országodba? Már ugyan miért kellett volna ezt tenned, ha egyszer a válságos helyzet megoldódott? A bátorítás végett hajóztál katonáiddal együtt, te, a császár, ugyanazokon az evezőpadokon mint trónon foglalva helyet, te, a hatalmas, miközben a győzelem sugározta fényességét, túl a Pannoniát felperzselő és elpusztító tűzön is, s neked ennek megfelelően kellett ünnepi menetedet a vízen át vezetned, diadalmi jelvényekkel kelvén át a rómaiak földjére.

Ez majd kis idő múltán be is következik. Hogy azonban visszatérjek oda, ahol a beszéd szükségképpen elkanyarodott: könnyűszerrel átkeltél a Dunán. Mert bár vize bőséges volt, és nagy ár tette súlyossá, nem okozott zavart és nem kevélykedett, mert veled együtt kelt át a folyón Istennek ara-

[k] Il. 2, 637 *et passim* || [1] ἀθεστηκός E || [m] *cf.* Thuc. 4, 11—12

[5] A „piros arcú" a hajó homerosi jelzője. Michael szerint az egész hajó pirul, nemcsak az arca.

[6] Thukydides 4, 11—12.

τυπικὴ πάλαι τῷ Ἰησοῦ τὸν Ἰορδάνην κατηύθυνε.[n] Καὶ μὴν κοῦφον ἦν τῇ ἀληθεῖ κιβωτῷ τὸ μὲν ἀναστοιβάσαι τοῦ ποταμοῦ, τὸ δ' εἰς θάλασσαν ἐκτινάξαι καὶ ξηρὸν τὸν πυθμένα παρασχέσθαι σοι πρὸς διάβασιν· ἀλλὰ πῶς ἂν ἡ ἀνδρικὴ τόλμα γέγονεν ἔκδηλος; Κἂν τοίνυν οὐ λίθους βυσσόθεν ἔχῃς ἀνεσπακώς, ὡς ὁ τοῦ Ναυῆ τὸ πρὶν Ἰησοῦς ἐκ τῶν κόλπων τοῦ Ἰορδάνου κατὰ τὴν ἱστορίαν ἀνείλετο,[o] ἀλλ' ἔθνος ὅλον, τοὺς τροφίμους Ἴστρου, διαρπασάμενοα οὐ δυοκαίδεκα μόνον λίθοις ζημιώσας τὸν ποταμὸν μετηγάγου τούτους εἰς τὰ ἡμέτερα. Τίς ἤκουσε τοιοῦτον ἢ τίς ἑώρακεν; Οὕτως ἐπᾴδέτω καὶ ὁ προφήτης τῷ τεραστίῳ τοῦ πράγματος.[p] Τὴν τῶν Γηπαίδων ὅλην, ὦ αὐτοκράτορ, ἐπὶ τὴν ἡμετέραν φέρων μετήγαγες αὐτοὺς καὶ κτῆσιν καὶ πλοῦτον τοῖς στρατιώταις ἁρπάζειν ἄγειν ἐνδεδωκώς, οἳ κόλπους, χεῖρας, σκηνὰς ἐκ τῶν πολλῶν λαφύρων στενοχωρήσαντες μόνας οὐκ ἐπλήρωσαν τὰς φαρέτρας ἀκριβῶς ἀκενώτους διαμεινάσας βελῶν. Τὸ γὰρ θαυμάσιον, ὅτι μηδ' οἰστὸς διέπραττε πρὸς ἐχθρόν, οὐδ' ἀντεστάλη βέλος, οὐδ' ὁτιοῦν, ἀλλὰ τὸν ἀδάκρυτον, φασίν, πόλεμον[r] ἐναθλοῦντες ἡ στρατιὰ διημέρευε καὶ τὴν οἰκουμένην ἐκείνην ἔρημον ἔθηκεν ἀνδραποδισαμένην μικροῦ τὴν πανεθνίαν τῷ Γήπαιδι. Οὕτως οὐκ ἂν λάβῃς μέτρον αἰχμαλωσίας καὶ τῆς πολλῆς ἐκείνης τῶν ἀνθρώπων ἀχυρμιᾶς· ἡ παρίστριος ψάμμος μέτρον αὐτῷ, ὥστ' εἴποιμ' ἂν ὅπερ καὶ περὶ τῆς τῶν Ἰσμαηλιτῶν ἐρρέθη παραβολῆς, ὅτε τὴν ὀρτυγομήτραν κύκλῳ συνέλεγον, ὅτι ὁ τὸ ὀλίγον, συνέλεγε δέκα κόρους[s], οὕτως καὶ περὶ τῆς ὑπὸ σοὶ ταττομένης, ὦ καλλίνικε, στρατιᾶς, ὡς ὁ τὸ ὀλίγιστον, αἰχμαλώτους δέκα συνήρπασεν. Εἰσῆλθε μὲν τὴν πεδιάδα Γηπαίδων ὁ πολὺς στρατιώτης ὑπὸ λοχαγοὺς καὶ ταξιάρχας ταττόμενος, ἐξέβη δ' ἐκεῖθεν

nyos ládája, mint ahogyan hajdan előképe Józsué számára a Jordánt igazította el.[7] *És könnyű lett volna az igazi ládának a folyót részben feltartani, részben a tengerbe rázni és alját szárazon odakínálni neked az átkelésre, de hogyan lett volna akkor nyilvánvaló férfiúi merészséged? És valóban: nem köveket szereztél, felszedve azokat a mélységből, mint ahogyan Józsué, a Nun fia, az elbeszélés szerint azokat vett fel a Jordán öléből, hanem egész népet ragadtál el és vezettél át a mi területünkre, a Duna neveltjeit, a folyót nem csupán tizenkét kővel adóztatva meg! Ki hallott ilyet vagy ki látott — így énekelt a próféta*[8] *is a dolog csodálatos volta felett. A gepidák egész országát, ó császár, a mi földünkre hozván, átterelted őket, birtokukat, gazdaságukat a katonáknak adva, hadd zsákmányolják, hadd vigyék! Ezek meg, akik zsebüket, kezüket, sátrukat mind megtömték a gazdag zsákmányból, egyedül tegzeiket nem töltötték meg, mert azok tökéletesen tele maradtak nyilakkal. A csodálatos tudniillik az, hogy egyetlen nyílvessző sem röppent az ellenségre, s viszont sem küldtek sem nyilat, sem mást, hanem a hadsereg, mint mondják, könnytelen harcot víva töltötte a napot, pusztává téve azt a lakott földet, és fogságba víve a gepidáknak szinte egész népét. Így azután szinte nincs is mivel mérned a hadifoglyokat és az embereknek azt a temérdek polyvatömegét. A Duna partjának fövénye a mértéküknek, úgyhogy ami az izraeliták esetéről mondatott, mikor körös-körül szedték a fürjeket, hogy aki keveset szedett is, összeszedett 10 kor-t,*[9] *azt elmondhatnám én is így, ó szépgyőzelmű, a parancsnokságod alatt álló seregről, hogy aki a legkevesebbet zsákmányolta is, tíz hadifoglyot zsákmányolt. Odajött a gepidák síkságára a katonák tömege, kapitányok és ezredesek parancsnoksága alatt — el-*

[n] Ios. 3, 6 || [o] Ios. 4, 8 || [p] Is. 66, 8 || [r] Zenob. 1, 28; *cf.* Plut. Ages. 33 || [s] Num. 11, 32

[7] Mikor a papok az Ígéret földjére bemenve a nép élén, a frigyládával a Jordánba léptek, a folyó folyása megállt és visszatorlódott, úgyhogy a többi víz lefolyván a nép száraz lábbal kelhetett át a folyómedren. Ennek emlékére a folyómeder legmélyebb részéről 12 követ vettek fel, és azt a Jordán partján helyezték el.

[8] „Ki hallott olyat, mint ez, ki látott hasonló dolgokat?" — Ézsaiás 66, 8.

[9] IV. Mózes 11, 32. A kor űr- (és súly-)mérték: 369 liter.

ποιμὴν λαῶν,[t] ὡς εἰπεῖν, ἐλαύνων ἀνθρώπων ποίμνιον οὐ βραχὺ τὴν χώραν νεμόμενον. Τίς ἂν παραστήσῃ λόγος τὸ τελεσθέν; Ὡσεὶ ποίμνιον ἐπὶ τὸν ποταμὸν, οὕτως τὸ ἀλλόγλωσσον ἔθνος ἐπὶ τὸν ποταμὸν κατηλαύνοντο· μᾶλλον δ' ἀναμὶξ ταῖς ἀγέλαις οἱ κεκτημένοι, ὡς ἐπὶ σταθμὸν καὶ σηκούς, τὰς τριήρεις ἤγοντο καὶ τὸν ναύσταθμον, σύμμικτοι δὲ αὐτῶν καὶ θρεμμάτων ἐξηχοῦντο φωναὶ ἀνδρῶν καὶ βοῶν, τῶν μὲν μυκωμένων, τῶν δὲ στενόντων βαρύ, αἰγῶν, γυναικῶν μηκαζομένων, ὀδυρομένων, παίδων, ἀμνῶν κλαιόντων, ἀνακραζόντων· καὶ ἦν ἀτεχνῶς τὸ πάθος παντοδαπόν.

Οὕτω τοὺς ἐπιόρκους ὑπὸ σοὶ μετῆλθεν ἡ δίκη βραβευσαμένη τὴν ἐξουσίαν σοι κατ' αὐτῶν· δικαίῳ γὰρ ὄντι τὰ πρὸς ἀνθρώπους, τὰ πρὸς Θεόν, τοὺς κατ' ἄμφω κακίστους ποινηλατεῖν ἐπιτέτραπται. Τούτοις καὶ τὸ προφητικὸν ἐπέπτη δρέπανον ἀτεχνῶς, ὃ γέγραπται μὲν πολύπηχυ κεχαλκεῦσθαι τὰ εἰς εὖρος καὶ τὰ ἐς μῆκος, ὥστε πτηνή τις φύσις, ἀεροτόμῳ χρῆσθαι πτερῷ· καὶ πᾶς, φησίν, ὁ ἐπίορκος ἐκ τούτου ἐκδικηθήσεται, καὶ καταλύσει ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ συντελέσει αὐτὸν καὶ τὰ ξύλα αὐτοῦ καὶ τοὺς λίθους αὐτοῦ·[u] τοιαῦτα γὰρ καλαμᾶται τοῦτο τὸ δρέπανον, οὐκ ἄσταχυν, οὐδὲ χόρτον, οὐχ ὅσον δρέπεται ἀπὸ γῆς. Φαίην δ' ἐγὼ τὸ δρέπανον τοῦτο τὸ σὸν εἶναι στρατολόγημα, βασιλεῦ, εἰς μῆκος καὶ πλάτος παρατεταμένον καὶ ἐπτερωμένον διὰ τὸ κοῦφον καὶ γενναῖον καὶ ἀλτικόν, ἴσα δρεπάνῳ τὰ τῶν ἐχθρῶν λητζόμενον, περιηγὲς ὡς τὸ δρέπανον· περιγνάμπτεται γὰρ εἰς κέρας ἡ τῆς φάλαγγος πύκνωσις. Τοῦτό σου, γενναῖε, τὸ θεοκρότητον στράτευμα κατέλυσεν, ὡς ἡ προφητεία, ἀνὰ μέσον οἴκον τοῦ ἐπιάρκου καὶ οἰκοδεσπότου καὶ συνετέλεσας αὐτὸν καὶ τὰ ξύλα αὐτοῦ καὶ τοὺς λίθους αὐτοῦ·[v] αὐτὸν μὲν οἷς τὴν οἰκίαν καὶ γένος ὅλον ἠνδραποδίσω· τὰ ξύλα αὐτοῦ διὰ τὸν ἐμπρησμὸν καὶ τὴν δῄωσιν· καὶ τοὺς λίθους αὐτοῦ διὰ τὸ

ment onnan a népek pásztora, hogy úgy mondjam, terelve az emberek nyáját, mely nem kis darabon lakta a földet. Micsoda beszéd szemléltesse azt, ami itt végbement? Mint a nyáj a folyóhoz, úgy tereltetett a folyóhoz e más nyelvű nép; de még inkább, nyájak és tulajdonosok összekeveredve, mint az istállóba vagy a karámba, úgy vezettettek a háromsorevezősökre és a kikötőbe: összekavarodva hangzott a hangjuk maguknak és gyerekeiknek, embereknek és barmoknak — ezek bőgtek, azok meg nyögtek hangosan —, kecskéknek, nőknek, amint mekegtek, jajveszékeltek; gyerekeknek, bárányoknak, amint sírtak és felfelvisítottak: egyszóval a benyomás a legváltozatosabb volt.

Így az esküszegőket teáltalad érte utol a megtorlás, mely hatalmat adott neked fölöttük, mert a te feladatod lett, aki Isten és ember szerint igaz vagy, végrehajtani a büntetést azokon, akik mindkettő szerint a legelvetemültebbek. Nyilvánvalóan őrájuk szállott a próféta említette sarló, amelyről meg van írva, hogy széltében is, hosszában is több könyöknyire van kovácsolva, úgyhogy mint szárnyas lény, levegőt hasító szárnyakat használjon.[10] *És — mondja — minden esküszegő ennek alapján fog meglakolni, és ez „megállapodik annak háza közepén, és megemészti azt és annak fáját és annak kövei."*[11] *Ilyeneket tarlóz ez a sarló, nem kalászt és nem szénát, sem mást, amit a sarló a földön vág. Azt mondhatnám, hogy ez a sarló a te összetoborozott sereged, felséges császár, mely hosszában és széltében messzire nyúlik, melynek szárnyat ad könnyedsége, szemessége, fürgesége, sarlóhoz hasonlóan aratja ellenségeidet, és görbe, mint a sarló, hiszen a szárnyakon a csatarend sűrűsége meghajlik. Ez a te istenkovácsolta hadsereged, felség, megállapodott, ahogy a prófécia mondja, az esküszegő gazda háza közepén, és megemésztette őt és fáját és kövét. Őt, akinek háznépét és minden nemzetségét szolgaságba vitted, fáját, mert felperzselted és elpusztítottad, és kövét, bizonnyal a vár által, melynek*

[t] Il. 2, 243; *cf.* Aesch. Pers. 75 || [u] Zachar. 5, 1 sqq. || [v] *cf.* Zachar. 5, 1 sqq.

[10] Michael természetesen a Septuaginta szerint idéz, ahol Zak. 5, 1 skk.-ben valóban repülő sarlóról van szó. A héber szöveg repülő könyvről beszél.

[11] Zak. 5, 4.

φρούριον ἴσως, οὗ τὴν ἐν λίθοις πῆξιν καὶ ἁρμονίαν παρέλυσας.

Ἐπὶ τοῖς πολλοῖς τούτοις πάθεσι καὶ δεινοῖς ποῦ τῶν βουνῶν καὶ τοῖς ὀρεινοῖς ὁ μέγας μυκώμενος ταῦρος, ὁ τῶν Γηπαίδων σατράπης, ὁ κενὰ καυχώμενος ἀπεβόσκετο; Εἰς τί καὶ τῷ μεγαλαύχῳ συνετέλεσεν ἡ αὐχή;[z] Ἐκείνῳ μὲν εἰς τὸ παρ' ὀλίγον ὅσον καὶ τὸν αὐχένα τύπτεσθαι δοῦναι, τοῖς δ' ἀμφ' αὐτὸν εἰς τὸ βαστάζειν τὸν δουλικὸν ζυγὸν ἐπαυχένιον. Τὰ γὰρ ἐκείνου μεγάλα καὶ ἀπόκρημνα ῥήματα τοῖς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένοις εἰς ὀδυρτικὸν λόγον καὶ οἰμωγὰς συνεβάλλετο, ἐχρήσατο δὲ καὶ τῇ ἵππῳ μυρίαν ταύτην ἡνιοχῶν εἰς τὸ φεύγειν ὀξέως ὅλους ἐνδοὺς ῥυτῆρας γένυσιν ἱππικαῖς, ὃς ἐκαιροφυλάκεις κατὰ τοὺς ὄφεις ἀναδὺς ἐκ τῶν κρυπτήρων αὐτοῦ τὴν τοῦ σρατεύματος πτέρναν, ὡς ἄν τις εἴπῃ, δακεῖν.[aa] Τῇ οὐραίᾳ γὰρ ὁ δειλὸς κατόπιν ἐλαύνων ἀπεθάρσησεν ἐπιθήσεσθαι.[bb] Καὶ μὴν ἀντιμετώπους ἔδει τὰς οἰκείας δυνάμεις ταῖς Ῥωμαϊκαῖς καθιστᾶν, εἰ καταξίως τῆς ἐν λόγῳ ἀλαζονείας ἔμελλε δρᾶν, μὴ σκοπὸν ἐκ περιωπῆς ἑστάναι τινὸς καὶ ὀπτῆρα τῶν κατ' οἴκους ἐξαπτομένων[cc] τούτου κακῶν, ὧν ἐδέρκετο τοὺς πυρσούς, ἀγαπῶντα καὶ τοῦτο μόνον, εἰ μὴ συναπολάβοιτο τοῦτον ἡ συμφορά. Ἐκεῖνος μὲν οὖν τὸ λοίσθιον ἴχνος ἐπεσκοπεῖτο τῆς στρατιᾶς, σὺ δὲ καὶ τοῦτο τὸ μέρος καλῶς διῴκηκας, βασιλεῦ. Ὡς γὰρ ἐν τῷ προσβάλλειν τῇ πολεμίᾳ γῇ προηγοῦ, οὕτως ἐν τῷ παλινοστεῖν ὑστέριζες τῶν ἁπάντων ἐκ τῶν ὀπισθίων φράττων αὐτούς. Τοῦτο ἐκεῖνο, ὃ καὶ ὁ τοῦ πυρός ποτε στῦλος λέγεται δρᾶν· ἔμπροσθεν μὲν γὰρ ὡρᾶτο τὸν ἄλλον χρόνον τῆς ὑπὸ Μωσέα παρεμβολῆς, τῶν δὲ Αἰγυπτίων ἐπιδιωκόντων αὐτοὺς καὶ παρ' αὐτῇ θαλάσσῃ στρατοπεδευσαμένου τοῦ Ἰσραὴλ ἐκ τῶν ἔμπροσθεν εἰς τοὐπίσω στραφῆναι λέγεται καὶ δυεῖν στρατοπέδοιν μέσος ἀνορθιάζεσθαι.[dd]

Τί δὲ τὸ φρούριον; Τί δὲ οἱ τούτου φρουροί; Ὧν τὰς γνώμας πλέον κατέσεισας ἢ τὸν τοῦ φρουρίου περίβολον, ὥστ' ἀπογνόντες τῆς σωτηρίας κατέβαινον οὐκ αὐτόμολοι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτόδετοι δέσμιοι δικαιώσαντες τὸ κατ' ἐλπίδας ἴδιον

[z] ὁ αὐχήν E || [aa] Genes. 3, 15 || [bb] ἐπιθέσθαι *dubitanter* Regel || [cc] ἐξαμπτομένων E || [dd] Exod. 14, 19

kőből való erősségét és szerkezetét leromboltad.

E sok és rettenetes szenvedés közepette ugyan melyik dombon, a hegyek közt ugyan hol legelt az a nagy bőgő bika, a gepidák satrapája, az a hívságosan hetvenkedő? Mi lett e nagyszájúnak kérkedéséből? Őneki az, hogy kis híján a nyakát is oda kellett adnia, hogy elüssék, az övéinek az, hogy nyakukba kellett venniük a szolgaság igáját. Mert az ő nagyzoló és fennhéjázó kijelentései alárendeltjei számára csak a siralmas beszéd és a jajveszékelés egyik forrásává lettek; lovasságát — se szeri, se száma nem volt, amit felhajtott! — arra használta, hogy minél gyorsabban, teljesen a lovak közé dobva a gyeplőt, elmenekülhessen előled, aki éberen várasz és figyelsz a kígyókra, melyek rejtekeikből előbújnak, hogy seregednek, mint az ember mondhatná, a sarkát mardossák. Mert a hátvédre a gyáva, csak hátulról követve azt, nem mert rátámadni! Holott az ő erőinek szemtől szembe kellett volna a rómaiak hadaival szembeszállni, ha szavának hetvenkedéséhez illően akart volna cselekedni, nem pedig megfigyelőként valami figyelőállásban lapulni, mint szemlélője az otthonában rátámadó bajoknak, melyeknek fáklyáit látta, de gondja csak arra az egyre volt, hogy a csapás őt is el ne ragadja. Ő a seregének csak a legutolsó nyomait nézegette, te viszont e tekintetben is helyesen jártál el, ó császár! Ahogyan ugyanis az ellenséges földön való előretörésben az élen haladtál, úgy a visszatérésben mindenkinél hátrább maradtál, hátulról oltalmazva őket. Ez az, amit a hagyomány szerint egykor a tűzoszlop is tett. Mert a csatarendben Mózes alatt egyébként mindig elöl volt látható, de mikor az egyiptomiak üldözték őket, és mikor ott a tenger mellett táborozott Izrael, azt olvassuk, hogy elölről hátra fordult, és a két tábor között emelkedett.

No és a vár? És a várbeliek?[12] *Akiknek elméjét jobban megrendítetted, mint a vár falait, elannyira, hogy megmaradásukról lemondva lejöttek, nemcsak hogy a maguk szántából, hanem a maguk kötteleivel meg is kötve, úgy tartva helyesnek, ha azt, amit*

[12] Zimony, 1152 (PAULER I. 366).

πάθος καὶ ἴδιον ἐνέργημα θήσεσθαι,[ee] καὶ ὃ κἂν ἀνάγκῃ πεπόνθεσαν φιλοτιμηθέντες ἑκουσιάζεσθαι, τοσοῦτον οὐκ ἐπισφίγγοντες τοὺς δεσμούς, ὅσον χαυνότεροι τῶν ἐχθρῶν ὡς εἰκὸς ἑαυτοῖς ἐχθροὶ κατεφαίνοντο, ὡς οὐκ ἀπὸ φρουρίου γοῦν, ἀλλ' ἀπὸ φρουρᾶς, ὡς μὴ φρουροῦντες αὐτοί, τοὐναντίον δὲ καὶ φρουρούμενοι. Οὕτω προῆλθον ὁρμαθοὶ δεσμωτῶν τῆς αἰσχύνης τὴν σωτηρίαν ἀνταλλασσόμενοι καὶ λύσιν κακῶν τῆς δέσεως τῶν μελῶν, οἳ καὶ τὸ στραφῆναι ταῖς γνώμαις ἐπὶ τὸ οἰκεῖον λυσιτελὲς διὰ τῆς ἐκ τοὐπίσω στροφῆς ᾐνίττοντο τῶν χειρῶν καὶ στρατιωτικῆς γενναιότητος καὶ τῆς πρὸς τὰ δεινὰ τόλμης καταψηφισάμενοι ἀκαιρίαν καὶ τὸ πάντῃ πάντως ἀνήνυτον, οὐδὲ σχῆμα γοῦν στρατιώτου ἑαυτοῖς ἐναπέλιπον, ἄοπλοι δὲ κατέβαινον ἐπὶ τὴν σὴν χρηστότητα, βασιλεῦ, ἀσφάλειαν μᾶλλον σωμάτων τὸ μὴ ὡπλίσθαι νομίσαντες, διὸ καὶ ὑπὸ γυμνῇ κράνους καθικέτευον κεφαλῇ, καὶ τὰς χεῖρας ἀπαγκωνίσαντες μετὰ τῶν χειρῶν ὀπίσω καὶ τὰς μακρὰς ἐγχείας ἀπολελοίπασιν, μακρὰ χαίρειν εἰπόντες αὐταῖς. Τὰς τριχωτὰς ἀφῆκαν ἀσπίδας τοῦ κυλίεσθαι κατὰ γῆς· ξίφη καὶ ὅσους ἄλλος ἐκείνους[ff] ἀναχαλκεύειν καὶ ἐπικλώθειν ἤθελον εἰς κλοιούς, καὶ τὰς μαχαίρας αὐτῶν συγκόπτειν οὐκ εἰς ἄροτρα κατὰ τὸ ῥηθὲν,[gg] ἀλλ' εἰς χειροδέσμας ἀλυσειδοῦν. Προῆγε δ' ἀντὶ σημαίας αὐτῶν ἐλπὶς ἀγαθὴ καὶ τῇ σῇ παρέδρῳ παρίστα τούτους μεγαλειότητι. (pp. 142$_{12}$—149$_{27}$)

várakozásuknak megfelelően tűrniük kell, azt maguk mindjárt meg is teszik, abba helyezvén becsvágyukat, hogy önként ajánlják fel, még amit kényszerből szenvedtek is, és csak annyival nem fűzve szorosabbra a köteléket, amennyivel ellenségeiknél láthatólag önmagukkal szemben erőtlenebb ellenségnek tartották magukat, mint akik nem őrhelyről, hanem őrizetből jönnek, mint akik nem maguk az őrök, hanem ellenkezőleg, az őrizetesek. Így jött elő a foglyok füzére, a szégyenért cserébe kapva megmaradásukat, tagjaik megkötözéséért a bajokból való feloldoztatásukat, sejtvén, hogy gondolkodásukban is önnön javuk felé kanyarodnak, ha kezüket hátracsavarják, ha beismerik katonai derekasságuk és a szörnyű dolgokban való vakmerőségük idétlenségét és teljes és tökéletes hiábavalóságát. Így azután semmi katonás vonást nem hagytak magukon, hanem fegyvertelenül járultak nyájasságod elé, felség, úgy vélve, hogy testüknek inkább ad biztonságot, ha fegyvertelenek. Ezért aztán sisaktalanul, hajadonfőtt könyörögtek, kezüket kezükkel hátrakötve hosszú lándzsáikat is elhagyták, hosszú időre búcsút mondva azoknak. Eldobták szőrös pajzsaikat, hogy a földön fetrengjenek, kardjaikat és ami még efféle holmijuk volt, nyakvasakká akarták újrakovácsolni és átformálni, szablyáikból pedig, nem mint az Ige mondja, ekéket kalapálni, hanem kézbilincseket alakítani. Zászló helyett őket a jóreménység vezette, és a téged kísérő nagyszerűség elé állította.

B

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΥΡ ΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΝ, ΟΤΕ ΗΝ ΠΡΩΤΕΚΔΙΚΟΣ

UGYANANNAK UGYANAZON MANUEL KOMNENOS CSÁSZÁR ÚRRA MONDOTT BESZÉDE, MIKOR PROTEKDIKOS VOLT[13]

1.

Ἐμνησικάκει μέν σοι ὁ Γήπαις λείας ἐκείνης, ἀφ' ἧς ἐρήμη καὶ κένανδρος ἡ Παννονία γέγονε μονονού, καὶ δηλοῦσιν

Nem felejtette ám a gepida azt a zsákmányt, melynek folytán Pannonia csaknem puszta és ember nem lakta lett — mutatják

[ee] *θέσθαι dubitanter* Regel || [ff] *ὅσους ἄλλους ἐκείνους dubium* || [gg] Is. 2, 4

[13] A beszéd Regel szerint 1155 karácsonyán hangzott el. Kiindulása azonban téves, mert a beszéd nem a szerbek fogságba hurcolásáról szól, mint négy év előtti eseményről, hanem a gepi-

αἱ μυριάδες τῶν αἰχμαλώτων, οὓς ὁ στρεπτὸς περιηυχένισε σίδηρος, τὸν ἀπ' ἐκείνου γοῦν χρόνον καὶ ἐς τέταρτον ἔτος ὅλον, τοῦτον εἰς συσκευὴν ὡς ἀμυνούμενος ἀπηνάλωσε. Σκαιῶς δὲ καὶ ἀνελευθέρως τὸ κατὰ νοῦν αὐτῷ διοικῶν διεπρεσβεύετο μὲν πρὸς τὸ σὸν μέγα κράτος, οὗ πεπείραται, βασιλεῦ, ἀνεῖναι λοιπὸν αὐτῷ καὶ τοῖς αὐτοῦ πράγμασιν θερμότερον λιπαρῶν καὶ φιλανθρωπίαν ἐκ τοῦ σοῦ θρόνου πρὸς τὴν οἰκείαν ἕλκων ἐσχατίαν, διεκηρυκεύετο[hh] δ' ἅμα καὶ πρὸς τὰ τῶν ἐθνῶν ὁμοροῦντα συνεπιλήψεσθαί οἱ τῆς ἐν ἀπορρήτῳ κειμένης κατὰ τῶν Ῥωμαίων ὁρμῆς Εὐρυβάτου πρᾶγμα ποιῶν, εἴποι ἄν Δημοσθένης,[ii] ὁπότε καὶ περὶ Ἀθηναίων ἐδημηγόρησεν ἀπενεγκάμενον[jj] αἰτίαν εἰρήνης ἅμα[kk] καὶ μάχης τῶν ἐναντίων μεταποιεῖσθαι τὰ πρὸς τὸν Φίλιππον. Ἐντεῦθεν ὅρκῳ πεδήτην ἑαυτόν σοι καθίστη τοῦ ἐν πᾶσιν ὑπηκοεῖν καὶ τὴν σὴν ἠσπάζετο δεξιὰν νοητῶς αὐτῆς λαμβανόμενος, καὶ ὅσον ἐν ἔργοις τῶν σῶν δακτύλων, ἐρυθρίοις δηλαδὴ συλλαβαῖς,[ll] καὶ ὅλως τοῦ σοῦ βουλήματος ἀπαρτώμενος οὐδὲν ἧττον ἢ ἡ χρύσεος ἀσπιδίσκη ἀπήρτητό σοι τῆς συνθηκῶας γραφῆς. Ἐκεῖθεν πόλεμον ἀνδρῶν συνεφόρει καὶ μισθοφόρους ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦτο συνέλεγεν· ἐδίδου Σκύθαις, ἐπηγγέλετο[mm] Σκύροις, εἰς Σαυρομάτας ἐκένου, Γήπαιδας

ezt a foglyok tízezrei, akiknek nyakát a csavart vas fogja körül —, legalábbis az azóta eltelt időt mind a negyedik évig az ármánykodásra használta, abban a hiszemben, hogy így elháríthatja a bajt. Balgatagon és alantas észjárásának megfelelően, miközben egyfelől követeket küldözgetett te nagy felségedhez, s azt környékezve meg azon rimánkodott, hogy engedd el a továbbiakban, ami neki és ügyeinek terhes, és trónusodtól emberszeretetet csalogatott világvégi lakóhelyéhez, másfelől ugyanakkor követeket küldött a szomszédos népségekhez, hogy csatlakozzanak ők is a rómaiak elleni, nagy titokban tartott előkészületeihez — Eurybates módjára járva el, mondhatná Demosthenes, mint mikor az athéniakról beszélt Philippos elleni szónoklatában, akiket az a vád ért, hogy egyszerre fáradoztak az ellenséggel való békén és háborún.[14] Ezután esküvel kötelezte magát, hogy neked mindenben engedelmeskedik, jobbodat lélekben megfogva csókolta, már amennyire ujjaid művei, azaz a piros betűk lehetővé tették, és általában úgy tette függővé magát a te akaratodtól, mint ahogy az aranynak korongja függött a szerződés szövegéről. Hanem aztán férfiak háborúját kezdte szítani, s evégből zsoldosokat gyűjtött. Ajándékozgatott a skythákat, ígérgetett a skyreknek, a sauromatákra paza-

[hh] *διεκηκυρεύετο* **E** || [ii] Dem. 18, 24 || [jj] *an ἀπενεγκαμένων?* Regel || [kk] *αἷμα* **E** || [ll] *ἐρυθρίοις δηλαδὴ συλλαβαῖς obscurum* || [mm] *ἐπηγγέλετο* **E**

dákéról, vagyis a magyarokéról, ami nyilván Manuel 1152-i hadjáratára vonatkozik. Ha inkluzíve számítjuk a négy évet, még így is tartható volna az 1155-ös évszám, s karácsonykor a „múlt nyáron" kifejezés is elmegy ugyanarra az évre. A szemelvény vége felé említett békekötés azonban — úgy tűnik — mégis inkább az 1156-ban kötött békére vonatkozik (vö. PAULER I. 374). Ez esetben a beszédet egy évvel későbbre kell datálnunk.

[14] Az említett demosthenesi hely a koszorúról mondott beszédben van (24): „...ha igaz, hogy ti a helléneket háborúra szólítottátok, de egyúttal magatok Philipposhoz békekötés ügyében követeket küldöttetek, akkor Eurybateshez... méltón jártatok el" (Gyomlay Gy. ford.). Eurybatesről mint agyafúrt csalóról és jellemtelen árulóról több történet is volt ismeretes; így az, hogy Kroisostól pénzt kapott, hogy sereget gyűjtsön a perzsák ellen, de azt Kyrosnak adta át. (Vö. Gregor. Korinth. ad Hermag., Rhet. Gr. VII. 2, 1277 WALZ stb.)

ἐθεράπευεν, ἑαυτὸν προσετίθει βρῶμα λαοῖς οὐκ Αἰθίοψι μέν,[nn] βαρβάροις δ' ἄλλως θοίνην οὐκ ἀτερπῆ, ἕως τὴν οὐσίαν ἰσχνάσας, ὀγκώσας δὲ τὸ φρόνημα ταῖς ἐλπίσι καὶ τῷ πολλῷ θαρρήσας συμμαχικῷ πρὸς τῇ θαλάσσῃ τὸν νοῦν ἔχοντα καιροσκοπήσας, ὦ αὐτοκράτορ, ἀπεθάρσησε τὴν διάβασιν. Ἀλλὰ διαβὰς οὕτω συλλογιμαῖος καὶ παραμείψας τὸν ποταμὸν ἤλαυνε διὰ τῆς Ῥωμαίων· ἀλλ' ἡμεδαπὰ περιεβάλλετο λάφυρά ποθεν, ὃς[oo] κατὰ τοὺς θαλαττίους πολύποδας. Ἅμα γὰρ ἐκβὰς πολύπους τοῦ ὕδατος, ἄν τις πεφύκῃ[pp] παρὰ τὴν ᾐόνα τῶν ἐλαῶν, ταύτην περιπλεγνύμενος ἀποσυλᾷ τοῦ καρποῦ, πόρρω δ' αἰγιαλῶν οὐ χωρεῖ·[rr] οὕτω καὶ ὁ δειλὸς στρατηγὸς ἐκεῖνος τὴν εἰς τὸ ὕδωρ βάπτουσαν τὸν ταρσὸν πολίχνην ἅμα περαιωθεὶς ἐξελεῖν ἐπειρᾶτο περικαθίζων ταύτῃ τὸ βάρβαρον· ἀλλὰ δρᾶν τὰ τοῦ πολύποδος, ὃν φθάσας ὁ λόγος αἰγιαλίτην εἶπεν ἐπίβουλον, καὶ πάσχειν ἔδει τὴν ἐκείνου δειλίαν, δι' ἣν πολύχρουν ὤφθαι πολύπουν λόγος παράλογος καὶ φαντάζειν, ᾗ ἂν τὰς κοτυληδόνας ἐρείσειε πέτρᾳ, τῇ ταύτης χρόᾳ συμμεταβάλλεσθαι.[ss] Ἀλλὰ τοῦτο μὲν μετ' ὀλίγον ἀσχημονήσει καὶ ἑαυτοῦ[tt] φεύγων προσολισθήσει, μηδενὸς καὶ ταῦτα ἐπιδιώκοντος.

Πλὴν ἀλλ' ἀγγελθέν σοι, ὦ βασιλεῦ, τὸ τοῦ Γήπαιδος, περίβολον παρεσκευάζου πρὸς ἄμυναν καὶ συνελέγου κατὰ μικρόν· ὄγκος γὰρ βασιλείας τόσος οὐκ ἀθρόον, οἶμαι, κινήσεται. Καί που τοῖς ὑπηκόοις ἐδημηγόρησας καὶ αὐτὸς περὶ τῆς πολυγλώσσου τῶν Γηπαίδων παρεμβολῆς· δεῦτε τὰς

rolt, a gepidákkal jól bánt,[15] *magát táplálékul adta, ha nem is az aithiops,*[16] *de máskülönben barbár népeknek, nem gyönyörűség nélkül való lakomául, mígnem vagyonának ugyan nyakára hágott, de gondolkodásában felfuvalkodott, és reményében és a tenger melletti szövetségeseinek tömegében elbizakodottan kilesve a pillanatot, amikor a tenger felé fordítottad figyelmedet, ó felséges császár, átkelni merészelt! Sőt, miután átkelt a folyó másik partjára ez a gyülevész népség, a rómaiak földjén vonult végig! Sőt, valahonnan még itteni zsákmányt is kerített, a tengeri polipok módján. Ha ugyanis ott, ahol a polip kimászik a vízből, a parton történetesen egy olajfa nőtt, azt mindjárt körülfonja és gyümölcsét elzsákmányolja, de a parton tovább nem halad. Ugyanígy az a gyáva vezér tüstént átkelése után megpróbálta elfoglalni a talpát a vízbe mártó kis városkát,*[17] *körébe rakva a barbárt. Hanem azután azt is kellett tennie, amit a polipnak, melyet beszédem előzőleg parti ármánykodónak mondott, és osztoznia kellett annak gyávaságában is, ami miatt — bár meglepő, de érthető — a százkarú szászínűnek is tűnik, és — mint az megfigyelhető — amely kőre rátapasztotta szívószemölcseit, annak színére változik el. De kisvártatva még így is szégyenletesen viselkedik, amennyiben menekülve tovasiklik a maga helye felé, még ha senki sem üldözi is.*

Mindamellett, midőn jelentették néked, ó császár, a gepida dolgát, körgátat készítettél a védelem céljából,[18] *és apránként felszedelőzködtél. A császárság felsége ugyanis, gondolom, akkora, hogy nem könnyen mozdítható. Azután meg magad is beszédet tartottál alattvalóid előtt a gepidák soknyelvű seregéről, mondván: nosza, za-*

[nn] Psalm. 73, 14 || [oo] *sive ὃς delere sive ὡς scribere prop.* Regel || [pp] *πεφύκει* E || [rr] *ἀχωρεῖ* E *οὐ χωρεῖ* Kurtz || [ss] *cf.* Lucian. Marin. dial. 4, 3; Plut. Aetia physica 19 p. 916 b—f || [tt] *ἑαυτοῦ dubium*

[15] Az egyes népek pontos azonosítása kérdéses, Géza seregében csehek és szászok (=skyrek?) is voltak. A később említett „tenger melletti szövetségesei" a normannok.

[16] Zsolt. LXXIII, 14 (a Septuaginta szerint): „Te törted össze a sárkány fejét, és adtad azt eledelül az aithiops népeknek."

[17] Barancsot.

[18] Manuel, aki hirtelenében nem tudott elegendő hadsereget összeszedni, elsáncolta magát. Michael a továbbiakban is erősen színez. — PAULER I. 373.

ἀλλοθρόους γλώσσας συγχέωμεν, αἷς οὐ πυργῶσαι πόλιν, οὐδὲ πολίσαι πόλιν ἡ πρόθεσις, ἀλλ' ἡμετέρας πόλεις καταβαλεῖν καὶ λῦσαι πύργους Ῥωμαϊκούς.[uu] Τέως μέντοι καὶ προάγγελον τῆς ἐπιστασίας τόξον ὡς ἶριν ἄλλην, ἤσθα διαπεμπόμενος τοῖς ἐν χρῷ καθεστηκόσι κινδύνων διὰ τὸν παρακαθήμενον κίνδυνον·[vv] ἐν μὲν γὰρ τόξῳ τὸ βέλος, ἐν δὲ τῷ βέλει τὰ γράμματα, ὡς ἐντεῦθεν μᾶλλον τοὺς λόγους περιβεβλῆσθαι δόξαι πτερὰ[zz] καὶ τὴν πτερωτὴν τὸ τάχος τῆς ἐπικουρίας διασαφεῖν. Πλήν σοι ὁ μὲν τοξότης ἀπηγκωνίσθη ληφθείς, αἰχμάλωτα δὲ τὰ γράμματα γεγονότα παραδόξως τούτους ἐδίωκον, ὧν χερσὶν ἐαλώκεσαν· οἱ γοῦν συλλαβῶν κεραίας μὴ ἐνεγκόντες διφθέραν ξυούσας ἔν γε τῷ γράφεσθαι πῶς ἂν ξυστὰ διαπερονῶντα σάρκας ὑπέστησαν; Καὶ Ἀχιλλεὺς μὲν ἐκεῖνος ἐφ' ὅπλοις νεοχαλκεύτοις ἐωραμένος τοῖς Βέβρυξιν ἀνέκοψε τὴν ὁρμήν, ὅσον τοῖς Ἕλλησιν ὑπεκστῆναι τοῦ ἀμφηρίστου νεκροῦ, οὐχ ὅσον δὲ καὶ φυγεῖν· σὺ δὲ ἥκειν ἐπηγγελμένος μόνον ἐδίωκες, οὐκ ἐπιστάς, οὐ φανείς, ὥσπερ τῆς φήμης τὰ στέρνα ἐπιπαταξάσης αὐτοῖς καὶ περιδινησάσης αὐτοὺς ἐπὶ τὰ νῶτα πάλιν μεταστρέφεις. Οὕτω φυγάδες κατέστησαν· ἡ ψάμμος ἐκείνη οὐ βασιλείου μαχαίρας, κλήσεως δέ· εἰ δὲ ἐν ὀνόματι τοσοῦτον περίεστί σοι, ὦ βασιλεῦ, πόσον ἄν σοι τὸ κράτος εἴη ἐν πράγμασιν; Καὶ εἰ φιλοτιμούμενος Καῖσαρ Ῥωμαίοις περὶ Φαρνάκου[a] τοῦ κατὰ Πόντον ἐπέστελλεν·[b] «ἦλθον, εἶδον, ἐκράτησα»,[c] ὅσον[d] σοι πρὸς φιλοτιμίαν, ὦ βασιλεῦ, μήτ' ἐλθόντι, μητ' ἰδόντι τοὺς ἐναντίους τρέπεσθαι καὶ κρατεῖν;

Ἔστι τις λίθος ἐν Εὐρώτᾳ τῷ ποταμῷ· ὄνομα αὐτοῦ Θρασύδειλος. Ἐκ τοῦ πράγματος ἰδιότης τῷ λίθῳ· ἂν μὲν Ἀργείους κατονομάσῃ τις, ἀναδύεται ἐκ τοῦ βάθους καὶ ἑαυτὸν καθίστησιν ἐμφανῆ, ἂν δ' Ἀθηναίους ἐρεῖ, καταβάλλεται εἰς τὸ βάθος καὶ ἀποκρύπτεται ἐν τοῖς ὕδασιν.[e] Οὕτω δὴ καὶ ὁ Γήπαις ὀνόματος ἀκούσας τοῦ σοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἠκόντισεν ἑαυτόν,

varjuk össze ezeket az idegen nyelveket, melyeknek célja nem az, hogy várost tornyozzanak, sem az, hogy várost alapítsanak, hanem hogy a mi városainkat ledöntsék és a római tornyokat lerombolják. Addig is, mindenesetre, védelmező gondoskodásod előhírnökeként, egy íjat küldtél, mint egy új szivárványt azoknak, akik farkasszemet néztek a veszedelmekkel, hiszen ott ült körülöttük a vész. Mert az íjban ott a vessző, a vesszőn a betűk, hogy így még inkább úgy tűnjék, hogy a szavakra szárnyak borulnak, s hogy szárnyas voltuk a segítség gyorsaságát tegye nyilvánvalóvá. Csakhogy az íjászt elfogták és megkötözték, a fogságba esett betűk azonban, különös módon, elüldözték azokat, akiknek keze őket rabul ejtette. És hát azok, akik a szótagok vesszőit, melyek írás közben a hártyát karcolják, nem tudták elviselni, hogyan álltak volna meg a húst átfúró vesszők előtt? Lám, az a híres Achilleus, mikor frissen kovácsolt fegyverei miatt megjelent a bebryxek előtt, csak annyira állította meg a rohamot, amennyiben átengedték a görögöknek a holttestet, melyért harcoltak, de nem annyira, hogy meg is futamodjanak.[19] *Neked viszont jöttöd puszta híre elűzte őket; nem álltál elébük, nem jelentél meg, hanem miután a hír már őket mintegy mellbe vágta és megpörgette, megint visszafordultál. Így azután elmenekültek: az a por nem fejedelmi kardodtól, hanem csupán híredtől. Ha nevedben ennyi erő van, ó császár, mekkora a te hatalmad tettekben? És ha Caesar büszkén azt üzente a pontosi Pharnakesról a rómaiaknak: jöttem, láttam, győztem, mekkora lehet a te büszkeséged, aki nem jöttél, nem láttad az ellenséget, s mégis megfutamítottad és legyőzted?*

Van egy kő az Eurotas folyóban, Thrasydeilos [Bátor-gyáva] a neve, egy olyan tényből kifolyólag, mely e kőnek sajátossága. Ha valaki az argosiak nevét mondja, felmerül a mélységből és láthatóvá teszi önmagát, ha azonban athénieket mond, a mélybe veti magát és elrejtőzik a vizekben. Így a gepida is, mihelyt a te nevedet hallotta, mintha kilőtték volna, rohant a

[uu] Genes. 11, 7 || [vv] *cf.* Genes. 9, 13 sq. || [zz] *cf.* Od 1, 122 *et saepius* || [a] *φαρμάκου* E || [b] *ἀπέστελλεν postea in cod. emend. ἐπέστελλεν* || [c] Plut. Caes. 50 || [d] *an πόσον?* Regel || [e] Ps.-Plut. De fluv. 17, 2

[19] Il. 18, 215—238. Michael emlékezetből nem pontosan hivatkozik az eseményekre.

καὶ ὁ Γηπαιδάρχης, ὡς ἐν τοῖς ἄλλοις, οὕτω δὴ κἀν τῇ φυγῇ τὸ πλέον ἔχειν τῶν ὑπὸ χεῖρα καταξιῶν, φθάσας ἐκείνους ἐπὶ τὴν Ἴστρου διεξέπεσεν ὄχθην ὅλος περίτρομος καὶ ὀξύτερον ἀκάνθης τὴν τρίχα φέρων ἀνορθιάζουσαν· ὡς καὶ Διόνυσον ἂν τὸν διώκτην Λυκοῦργον φεύγοντα ἑαυτὸν κατὰ κυμάτων βαλεῖν, Θέτις δ' ὑπεδέξατο κόλπῳ.[f] Καὶ παρ' ὀλίγον ἦλθεν ὁ γαῦρος τοῦ τὸν κάμακα καταθέσθαι καὶ πτύον λαβὼν εἰς χεῖρας ἀποναυτίζεσθαι, οἱ δ' ἄλλοι, ὡσεὶ καὶ πλήθων χειμάρρους μετὰ βάρους ἔρχεται τῆς ἠχοῦς, ἔστ' ἂν ἡ κόλπῳ θαλάσσης ἑαυτὸν ἐπιτρέψειεν ἢ ποταμῷ τὸ ῥεῦμα συμμίξειεν, οὕτω τὸ τῶν βαρβάρων ἐκεῖνο χεῦμα κατεπειγόμενον ἑαυτῷ ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἐποιεῖτο τὰς ἐκβολάς. Εἶδες ἂν τηνικαῦτα περὶ μίαν λέμβον ἀσχολουμένους πολλούς. ὁ μὲν τῇ πρύμνῃ ἐπιβεβλήκει τὴν δεξιάν, ὁ δὲ κορύμβου εἶχετο τῆς ἑαυτοῦ· ἄλλος τὸ πεῖσμα λύων εἵλκεν ἐφ' ἑαυτόν. Καὶ ὁ μὲν κατώθει ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἀναβησόμενος καὶ αὐτός, ὁ δὲ ἀνώθει ἐπὶ τοῦ ὕδατος· καὶ τέλος ἡ ἔρις αἵματι διεκρίνετο, καὶ εἰς ἀντιμάχους ἀπεκρίθη τὸ συγγενές, καὶ δειλία θυμῷ συμμιχθεῖσα κακῶν ἀπέτεκεν ὁρμαθόν. Ἐκ μὲν γὰρ δειλίας ἡ ἔρις, ἐκ δὲ τῆς μανίας βαρβαρικὴ· καὶ τὴν μανίαν διεδέχετο μάχη, μάχη δὲ ἀνέρρηξε τραύματα. Ἐντεῦθεν ὅσους ἂν νεκροὺς ἐκ τραυματιῶν ἡ παριστρία ψάμμος ἱστόρησε· τὰ γὰρ εἰκότα πραχθῆναι πεπρᾶχθαι λέγειν παράγγελμά ἐστι τεχνικόν. Καὶ ἦν τὸ πάθος ὡς ἀλγεινόν, ἐκεῖνα παθεῖν αὐτοὺς ὑπ' ἀλλήλων, ἅπερ ἂν καὶ Ῥωμαῖοι ἐξ ὑπερτέρου τούτους δεδράκασιν· καὶ τὸ δεινότατον, ἐν ποταμίοις ἑστηκότας λιμέσι περὶ ζωὴν αὐτὴν ναυαγεῖν· τὸ δ' εὐκλεέστερον ἔτι, πρὸ τῶν σωμάτων αὐτοῖς τὰς δυσέλπιδας καταβεβλῆσθαι ψυχὰς καὶ τὰς γνώμας ἐκ τοῦ ἀνδρώδους φρονήματος εἰς τὸ θηλυπρεπὲς κατακεκλῆσθαι[g] καὶ ἀγεννὲς καὶ δειλίας ἐπίκλημα σχεῖν ἐντάφιον, οὕτω πάντη δεδυστυχηκότες, τὴν πολιορκίαν, τὴν ἀναχώρησιν, τὴν περαίωσιν, τὴν μὲν ἀνήνυτα περικαθισάμενοι, τὴν δὲ ἀκόσμως ἀναποδίσαντες, τὴν δὲ κινδυνώδη κατακεράσαντες ἑαυτοῖς ὡς τὸν οἰκεῖον ὄλεθρον κατασπέρχοντες. Πῶς δ' ἂν παραλίπω τοὺς πεζαιτέ-

folyónak, a gepidák fejedelme pedig úgy tartva helyesnek, ha mint másból, a futásból is jobban kiveszi részét, mint az alattvalói, hanyatt-homlok még előttük szaladt a Duna partjára, egész valójában remegve, a haja meg oly hegyesen állt az égnek, hogy a tüske sem különbül. Az üldöző Lykurgos elől menekülő Dionysos vetette így magát a hullámokba, s „Thetis befogadta ölébe"[20]*. Az a kevélykedő kis híján odáig jutott, hogy a lándzsáját is félretegye, és lapátot fogva a kezébe hajózzék el, a többiek meg, mint a megáradt hegyi patak, mely morajló zúgással rohan előre, mígnem egy tengeröbölbe veti magát vagy egy folyóvízzel vegyíti árját, úgy ömlött a barbároknak ez a rohanó áradata a Duna felé. Egy sajka körül ott aztán tömegével tülekedtek: az egyik a tatra vetette jobbját, a másik ugyanannak az elejébe kapaszkodott, a harmadik a kötelet eloldva maga felé vonszolta; ez lefelé taszigálta a vízre, maga is rá akarván szállni, az felfelé taszigálta a vízről, míg végül a vitát a vér döntötte el. A rokonság ellenségeskedőkre vált szét, s a gyávaság az indulatokkal egyesülve a bajok egész sorozatát szülte. A gyávaságból lett a veszekedés, abból meg a barbár őrjöngés, az őrjöngés folytatása lett a verekedés, s a verekedés fakasztotta a sebeket. A sebesültek közül aztán hány lett halott, azt a Duna-parti homok mondhatta volna el, hiszen műszabály, hogy aminek megtörténte valószínű, mint megtörténtet kell elmondani. A csapás azért volt oly fájdalmas, mert azt szenvedték el egymástól, amit felülről a rómaiak is tettek volna velük. A legkülönösebb pedig az volt, hogy miközben a folyam kikötőiben álltak, életük hajótörést szenvedett. Még dicsőbb volt, hogy testüknél előbb sebesült meg kétségbeesett lelkük, gondolkodásuk a férfias gondolkodásmódról az anyámasszonyosra tért át, és gyalázat és gyáva hír lett a szemfedőjük. Így mindenben szerencsétlenül jártak, az ostromban, az elvonulásban, az átkelésben. Az elsőben, mert hiába vívták, a másodikban, mert fejetlenül hajtották végre, a harmadikban, mert veszedelmet kevertek maguknak, mintegy a tulajdon romlásukat sürgetve. De hogyan hagyhatnám említetlen a*

[f] Il. 6, 136 || [g] *an κατακεκλίσθαι?* Regel

[20] Il. 6, 136 (Devecseri G. ford.).

ρους; Τὸν δὲ πολὺν καὶ ἀσημότερον Γήπαιδα, ὃς ἐν ἀπορίᾳ σκαφῶν ἑαυτὸν πιστεύσας μετὰ τῆς ἵππου τῷ ποταμῷ οὐκ ἔστιν ἣν τραγῳδίαν τῇ πλοκῇ τοῦ πάθους οὐκ ἀποκρύψαιτο, ὡς μὴ μᾶλλον τὴν συμφορὰν ἢ τὸ ποικίλον ταύτης θαυμάζεσθαι· τὸν μὲν ἀγέρωχος ἵππος, ὁ γὰρ ποταμὸς ἐλαύνων πολὺς τοῖς ἱππείοις νώτοις ἐπεβαίνεν, ἀφ' ἑαυτοῦ καταβαλὼν εἰς τὸ ῥόθιον ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο, ὡς ἐποχεῖσθαι τἀνδρὶ τὸν ἵππον καὶ τὸν ἀναβάτην ὀχεῖν τοῦ φέροντος μονονού, κἀντεῦθεν μὴ συγχωρεῖσθαι ἀνακωχεύειν, ἀλλ' ἐγχώννυσθαί πως τῷ ὕδατι· ὁ δ' αὐτῷ ἵππῳ συναρπασθεὶς τῆς τοῦ ῥείθρου φορᾶς ἐγίνετο. Εἰκασας ἂν τὸ συμβαῖνον νηὶ ἐνδιδομένῃ τῷ κλύδωνι· καὶ γοῦν ὡς κυβερνήτης καλῳδίου, οὕτως ἐχαλινοῦντο ῥυτῆρες τῷ ἀπεγνωσμένῳ τῆς σωτηρίας ἱππεῖ· ἔστι δ' ὃς συμπαρειλκύσθη τῷ ποταμῷ, οἷους ἕλκεται φέρων ἀπὸ τῆς ὕλης ὁ ποταμός.

Οἷα μὲν οὖν τὴν Γηπαιδικὴν στρατιὰν καὶ μόνον, ὦ βασιλεῦ, τὸ σὸν διέθηκεν ὄνομα, τοσαῦτ' εἰπεῖν ἀρκεῖται ἐκ τῶν πολλῶν. Ἠλέγχθη μέντοι τὸ φοβερὸν καὶ τὴν σὴν ἀπουσίαν ἡ λεπτὴ φάλαγξ αὐτοῖς ἐμήνυσεν· ὁπλιτικὴ γὰρ μοῖρα Ῥωμαίων ἐκ μὴ πολλῶν ἀσπίδων συγκροτουμένη ὑπὲρ ὀφρύος τῆς ὄχθης ἀναφανεῖσα τοῖς Γήπαισι μὴ αὐτὸν παρεῖναι τὸν αὐτοκράτορα διηρμήνευεν. Ἐξ ἐπιστροφῆς οὖν ὁ Γήπαις ἐπεισφρήσας πολυπληθὴς ὡς ἔδεισε καὶ Ῥωμαίοις πολυπλασίοις[h] ὀλίγους ὄντας ὑποχωρεῖν ἴσχυσεν, ἅττα σώματα ζωγρήσας ἀπαγαγεῖν. Καὶ ὁ μὲν ἔδοξέ τι ποιεῖν, γελοῖον δὲ τὸ πᾶν κατεπράξατο καὶ περιπῖπτον εἰς ἑαυτόν· ὁ γὰρ πρὸς τοιαύτην βασιλείαν πόλεμον διανοηθεὶς καὶ ὅπλα βαστάσας, ἤδη δὲ καὶ τοσοῦτον ῥεῦμα παραμειψάμενος ποταμοῦ καὶ Ῥωμαϊκῶν φρουρίων ἀποπειρώμενος οὐ δήπου ἐπὶ ῥητοῖς τὴν μάχην συνεσκευάζετο, ὡς εἰ μὲν περιπεσεῖται δυνάμει ἀξιομάχῳ, φευξόμενος, εἰ δ' ἀριθμητῇ ὑπαντιάσειεν, ἑστηξόμενος, ἀλλ' ὡς πάντως πολεμησείων καὶ ἀνδριζόμενος· εἰδὼς γάρ, ὡς ἀντιάζεται βασιλεῖ

közrendűbbeket, a szürke tömeg-gepidát, aki sajkák hiányában önmagát lovastól együtt a folyóra bízva, nem volt olyan tragédia, amely elől a csapások láncolata folytán magát elrejthette volna, úgyhogy az ember nem is annyira a balsorson, mint inkább annak sokféleségén csodálkozott. Az egyiket a megvadult ló — mert a hömpölygő nagy folyam a lovak hátára is felkapott — ledobta magáról, az árba maga alá szorította, hogy szinte az emberre szállt fel a ló, és a lovas hordozta vivőjét, míg azután nem lehetett felszínen tartania magát, hanem valahogyan alámerült a vízbe; a másikat lovastól ragadta el az ár, és annak zsákmánya lett, az ember az esetet egy örvényben elsüllyedő hajóhoz hasonlíthatta volna, legalábbis a menekülésről már lemondott lovas úgy fogta a zablaszíjakat, mint a kormányos a köteleket; volt, aki a folyóval sodródott tova, mint ahogy a fát sodorja magával a rohanó folyó.[21]

Hogy milyenné tette a gepida sereget már maga a te puszta neved is, felséges császár, arról a sok közül elég ennyit is mondani. Megijedt voltuk mindenesetre rájuk bizonyult, hiszen távollétedet a sovány csatasor megjelentette nékik. A rómaiak gyalogos egysége ugyanis, mely csak kevés begyakorlott pajzsból állt, mikor a magas part peremén feltűnt, már hirdette a gepidáknak, hogy maga a császár nincs jelen. A gepida tehát hirtelen fordulattal behatolt — nagy tömegben, mivel félt — és számbeli túlsúlya folytán a rómaiakat, akik csak kevesen voltak,[22] *vissza tudta szorítani, elfogva mindenféle embereket, hogy elhurcolja azokat. Azt hitte, hogy csinál valamit, de az egész csak nevetség volt és rá magára hullott vissza. Ugyanis noha ekkora birodalom ellen tervelt háborút és fogott fegyvert, sőt, noha már ekkora folyamon átkelt, és római várak ellen támadt, nem meghatározott feltételek mellett készült csatára, hogy teszem, ha például erős hadseregre akad, meghátrál, ha azonban csekély számúval kerül szembe, megáll, hanem azzal a feltett szándékkal, hogy mindenképpen hadakozni és hősködni fog. Annak tudatá-*

[h] *Ῥωμαίους πολυπλασίους dubitanter* Regel, *Ῥωμαίους πολυπλάσιος prop.* Ritoók

[21] A mondat végén a szöveg problematikusnak látszik. A fordítás a körülbelüli értelmet adja.

[22] A fordítás *Ῥωμαίους πολυπλάσιος*-t fordít.

μεγίστῳ, τὴν σατραπείαν ὅλην ἀνέστησε καὶ βαρὺς ἦκεν, ὥς γε ἐδόκει, καὶ οὐ μικρόν τι διανοούμενος, καὶ οἷον πράξας ἐπῴχετο.

Μία μὲν δὴ ξυνωρὶς τροπαίων ὑφ' ἕνα χρόνον ἐγηγερμένων αὖτη σοι, βασιλεῦ· τοιούτοις καρποῖς τοῦ παρερχομένου θέρους ἐνηυπαθήσαμεν· ἄλλη δὲ νῦν κατορθωμάτων δυὰς οὐδὲν τῆς προλαβούσης εὐκλεεστέρα,[i] ὡς ξυνωρὶς ὑφ' ἅρματος βασιλέως βαστάσασα ἤνεγκε πρὸς ἡμᾶς. Διττὰ γὰρ ἔθνη Δάκαι καὶ Γήπαιδες ἐμπτοηθέντες οὗτοι τὴν σὴν ἀπρόσμαχον δύναμιν διάφορόν τινα κατεπράξαντο· οὐ μὴν ἀρχὴν εἵλοντο, ἣν αὐτοῖς ἀρχῆθεν ἐχειροτόνησας, οὐδ' ἡσυχίαν ἤγαγον καὶ εἰρήνην, ἐφ' οἷς αὐτὸς[j] ἐδοκίμασας, καὶ ἃ συνθέσθαι καὶ διαλύσασθαι Ῥωμαίοις μὲν κῦδος φέρει, μετριότητα δὲ τοῖς τῶν διαλλαγῶν κοινωνοῖς· καὶ συμφρονοῦντες ἀλλήλοις κατὰ Ῥωμαίων τὸ πρὶν συμπνεῖν ἀλλήλοις καὶ κατ' ἀλλήλων, ἐπὰν δεήσῃ, διωμολόγησαν.

Οὐ χεῖρον δὲ καὶ τὸν τρόπον, ὅπως τὰ τῆς εἰρήνης προύβησαν, ἐξειπεῖν. Ὅ γὰρ τῶν Γηπαίδων ἄρχων ὑπεροπτικός τις ἐν ταῖς πρεσβείαις εἶναι ἐδόκει καὶ οὐδὲν ταπεινὸν καὶ ἑαυτοῦ κατάξιον ἐπρεσβεύετο· καὶ ταῦτα πέμπων εἰς βασιλέα τὸν ὑπὲρ ἅπαντας βασιλεῖς καὶ τρίβων οὕτω τὸν χρόνον σφῆλαι διεδοεῖτο Ῥωμαίοις τῇ πρὸς αὐτὸν ἀσχολίᾳ τὰ κατὰ θάλατταν πράγματα, ἴσως μία τις τῶν τῆς Σικελικῆς Σκύλλης ἐθέλων εἶναι καὶ αὐτὸς κεφαλῶν, καὶ ξυμπνεῖν ἐκείνῳ κατὰ Ῥωμαίων καὶ συνεισφέρειν ὅπερ[k] καὶ δύναιτο. Πολέμῳ νῦν ἤδη κρῖναι τὸ πᾶν διακηρυκευσάμενος εἰς αὐτὸν καὶ ὡς διὰ σαλπίγγων χρυσῶν τε καὶ κερατίνων σημήνας αὐτῷ τὴν μάχην βασιλικῶς[l] — ἀνδρῶν τῶν μὲν διαπρεπόντων γένει καὶ ἀξιώματι αἱ χρυσαῖ σάλπιγγες αὗται[m], τῶν δὲ ταπεινοτέρων, οὐ μὴν ἀσήμων, τὰς κερατίνας ταύτας φημί — αὐτὸς κατόπιν ἤρχου σχολαίως μεταμελείας καιρὸν ἀνδρὶ παραβόλῳ καὶ ἀπονοηθέντι διδούς, ὡς νῦν ἱστόρηται Λακεδαιμονίους Ἀθηναίοις συμβῆναι παρὰ

ban ugyanis, hogy a leghatalmasabb császárral száll szembe, egész tartományát harcba szólította, roppant súllyal jött — már ahogy ő képzelte —, és úgy érkezett, mint aki nem kis dolgot forgat fejében, sőt, mintha azt már meg is tette volna.

Ím, ez egyszerre ébredt győzelmeidnek egyik párosa, felséges császár, ezeket a gyümölcsöket élveztük a múlt nyár folyamán. Most azonban a sikerek újabb párja, az előzőnél nem kevésbé dicső, mintegy a császári kocsid húzó két ló érkezett hozzánk. Mert a két nép, a dákok és a gepidák, ezek a nekivadultak, győzhetetlen hatalmadat valahogyan más jellegűvé tették. Nem kellett nekik az uralom, melyet számukra eleve elhatároztál, nem maradtak nyugalomban és békében azon feltételek mellett, melyek alapján őket[23] *megpróbáltad, s melyeknek megállapítása és felbontása a rómaiaknak dicsőséget hoz, a megállapodás résztvevőit pedig mérsékletre inti. Mindamellett miután előzőleg egymással egyetértésben összefogtak a rómaiak ellen, mikor kellett, egymás ellen is megállapodást kötöttek.*

Nem érdektelen azt is elmesélnem, hogy hogyan is jött létre a béke. Mert a gepidák fejedelme fennhéjázónak mutatkozott a követjárásokban, és egyáltalában nem alázatos és a maga helyzetéhez illő követségeket küldözgetett. Küldte pedig ezeket a minden uralkodók felett uralkodóhoz, s így töltötte az időt, abban a hiszemben, hogy míg a rómaiak vele foglalkoznak, kedvezőtlenre fordul helyzetük a tengeren.[24] *Talán maga is a szicíliai Skylla egyik feje akart lenni, és amazzal egy követ fújni, segítve neki, amiben csak tud. Miután most már megüzented neki, hogy döntsön mindenben a háború, és császári módon mintegy aranytrombiták és kürtök által jelentetted meg neki a harcot — a születésben és rangban kitűnőek amaz aranytrombiták, a nem oly előkelőeket, de mégsem közrendűeket mondom kürtöknek —, magad később kezdtél hozzá a dologhoz, csak lassan, időt adva annak a vakmerő és eszeveszett embernek a megbánásra, ahogyan — mint most mesélik — az athéniak jártak el a spártaiakkal,*

[i] *ἀκλεεστέρα dubitanter* Regel || [j] *αὐτοὺς prop.* Ritoók || [k] *ὕπερ* **E** || [l] *cf.* Ps. 97, 6 || [m] *οὗτοι* **E**

[23] REGEL: *αὐτός*, a fordító: *αὐτούς*.
[24] A szicíliai normannokkal szemben.

τὸν ἔσχατον πόλεμον, τριήρεις τῶν Ἀθηναίων καθελκυσάντων εἰς Πειραιᾶ, ὃ μὴ ἂν οὕτω γενέσθαι προηλπικότες Λακεδαιμόνιοι τὴν εἰρήνην ὤκνουν καὶ ἀνεδύοντο· οὕτω καὶ Γήπαις, ἐπάν σοι ὁλκάδας ἐξ ἀπροόπτου κατενεχθείσας ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἑώρακεν, εὐθὺς εἰρήνευκέ σοι,[n] ὦ βασιλεῦ, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν ὑποτέτακτο. Πῶς δ' οὐκ ἔμελλεν ὁ πρὸς ὄνομα μόνον ἀποναυτιάσας τὸ σὸν μὴ καταπεπλῆχθαι καὶ αὐτὸν σὲ προσδοκήσας παρέσεσθαι μετὰ τῆς ἀνδρείας. Καὶ τῆς ἀριστοβούλου φρενὸς τοῦτο τῆς προτέρας ἐκείνης λείας ἐπικυδέστερον· τότε μὲν γὰρ ὁ πολὺς Γήπαις ᾐχμαλωτίσθη τὰ σώματα, νῦν δ' αὐτὸς ὁ κρατῶν Γηπαίδων διὰ δειλίας ᾐχμαλωτίσθη τὸ φρόνημα ὑπ' ἀνάγκης ἀκουσιασθεὶς τὴν εἰρήνην καὶ οὐ δράσας ταύτην, ἀλλὰ παθών, οὐκ ἂν ὑπέστη συμβῆναι μὴ τοῦ δέους παρατολμῶντος αὐτόν.

Καὶ τὸ μὲν οὕτω σοι διῳκήθη, ὦ αὐτοκράτορ, μάλα λαμπρόν, πάρεργον δέ σοι τῆς ὁδοῦ ταύτης ἄλλο τι μέγα συνήντησε. Τὸ γὰρ Δακικὸν καὶ σὸν ὑπήκοον πρὸ πολλοῦ τῷ Γηπαιδάρχῃ προσθέμενον — τούτῳ γὰρ τῷ ἔθνει συνορίζετον — σατράπην μέν, ὃν αὐτὸς ἐγκαταστησάμενος εἶχες, ἐξ ἑαυτοῦ ἐποιήσατο, τὸν δ' ἐκ τοῦ Γήπαιδος δεδομένον τούτῳ ἠσπάσατο. Ἐπεὶ τοίνυν διενοοῦ τὸν ἀπωσθέντα καταγαγεῖν, ὡς Ἀθηναῖοι τοὺς Ἡρακλείδας καὶ ἄλλους δή τινας, κατὰ νοῦν ἀπήντα καὶ τοῦτό σοι· ὡς γὰρ ᾔσθοντο Δάκαι τῇ ἑαυτῶν σε πελάζοντα, πτήξαντες, μή ποτε τὰς δυνάμεις ἐπαφήσεις ὅλας αὐτοῖς, ὅσον αὐτῶν ἀπόλεκτον ἐγνωρίζετο καὶ αὐτὸς ὁ νέος σατράπης δουλοπρεπῶς σοι προσῄεσαν καὶ τῶν δικαίων τεύξεσθαι ἠντιβόλησαν καὶ τὰ διάφορα λῦσαι παρὰ κριτῇ σοι ἀπροσκλινεῖ· ὅσην γὰρ τὴν ἰσχύν, τοσαύτην συνειδότες σοι καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἵνα μὴ γεύσαιντο τοῦ προτέρου, τῷ δευτέρῳ τὰ καθ' ἑαυτοὺς ὑπηγάνοντο. Βήματος γοῦν σταθέντος καὶ ἀρθέντος θρόνου σοι, βασιλεῦ, εἶπον, ἀντεῖπον, ὅσα συντείνειν αὐτοῖς εἰς τὸ προ-

már a háború szélén, hogy ti. mikor az athéniak háromsorevezős hajókat vontak össze Peiraieusban, a spártaiak, akik ennek bekövetkeztére nem számítottak, félteni kezdték a békét, és meghátráltak. A gepida is, mihelyt látta, hogy hajóid váratlanul megjelennek a Dunán, tüstént megbékélt veled, helyesebben szólva alávetette magát neked, ó császár. De hogy is ne rettent volna meg az, aki puszta nevedtől elhajózott, és mikor téged magadat várhatott, hogyan is maradhatott volna bátorsággal ott! Legkiválóbb elhatározású elmédnek e sikere még annál az előző zsákmánynál is dicsőségesebb. Akkor ugyanis a közgepidák teste esett fogságba, most viszont a gepidák parancsolójának szándéka lett foglyod, aki csak kénytelenségből, akarata ellenére törődött bele a békébe, nem cselekedve, hanem elszenvedve azt, s nem is vállalkozott volna a kiegyezésre, ha félelme fel nem bátorítja.

Ezt hát így intézted, ó császár, igen fényesen, de utad mellékes eredményeként még egy további siker is osztályrészedül jutott. Mert a dák, a te alattvalód, sokkal korábban a gepida főnökhöz csatlakozott — e két nép ugyanis határos egymással —, a kormányzót, akit magad iktattál be, eltávolította, s azt, akit a gepida adott neki, szívesen fogadta. Ezért, mikor elhatározta, hogy az elűzöttet visszahozza, mint az athéniak a Herakleidákat és némely másokat, kívánságodnak megfelelően elébed járult.[25] *Mikor ugyanis a dákoknak tudomására jutott, hogy te az ő földjük felé közeledel, megszeppentek, hogy netalán teljes haderődet rájuk zúdítod. Ezért mind, akit csak előkelőnek tartottak maguk között, és maga az új kormányzó is szolgai módon elébed járult, méltányosságért esdekelt s azért, hogy te, részrehajlást nem ismerő bíró, vess véget a pernek. Mert teljes tudatában annak, hogy amekkora erőd, akkora igazságosságod is, hogy az elsőt meg ne kóstolják, ügyüket a második hatalmába adták. Miután tehát szószékeket állítottak és trónszéket emeltek néked, császár, mondták és felelték mind, amiről csak úgy gondolták,*

[n] *εἰρήνευκέσει* **E**

[25] II. Urošt magyar támogatással Dese megbuktatta; Urošt Manuel visszahelyezi nagyzsupánnak, valószínűleg 1155-ben. — Herakles üldözött utódait, a Herakleidákat Athén fogadta be.

κείμενον ᾠοντο. Καὶ ἐπὶ τούτοις ἡ ψῆφος ἐκ τοῦ σοῦ ἐξήχθη θρόνου τῷ σατράπῃ Δακῶν, καὶ ἐγκαθιστῶσι τὸν πρότερον. Προσεκύνει τοίνυν ὁ ἐκπεσὼν ὡς ὑπὸ θείας τινὸς ὀμφῆς ἀφαιρεθεὶς τὸ κρατεῖν· καὶ λοιπὸν ἅπαν ἠρέμησέ σοι τὸ Δακικὸν καὶ ὁμήρους τοῦ ἀεὶ δουλεύειν καὶ συμμαχεῖν παρέσχετό σοι τὰ φίλτατα. (pp. 158_1—164_{12})

hogy a szóban forgó kérdésre vonatkozik. És zengett mindeneknek utána a bírói szó trónszékedről a dákok satrapája felé, és visszaültették tisztébe az előbbit. Az pedig, aki kibukott abból, leborult, mintha valamely isteni szózat vette volna el tőle az uralkodást. A továbbiakban azután a dák mindenestől veszteg maradt, s annak zálogául, hogy neked szolgál és veled harcol, legkedvesebbjeit adta néked.

C

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΥΡ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΡΗΤΟΡΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΥΡ ΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΝ ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣ ΠΡΟ ΤΗΣ ΤΩΝ ΦΩΤΩΝ ΗΜΕΡΑΣ, ΚΑΘ' ΗΝ ΕΙΩΘΕΝ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΕΙΝ Ο ΡΗΤΩΡ

UGYANAZON MICHAEL RHETOR ÚRNAK BESZÉDE, MELY OLVASTATOTT MANUEL KOMNENOS CSÁSZÁR ÚRRA, VÍZKERESZT NAPJA ELŐTT, AMIKOR A RHETOR OLVASNI SZOKOTT[26]

1.

...Ὃς τοῖς οἰκείοις αὐτῶν κατεσβέσας αἵμασι τοὺς τῶν βαρβάρων ἐξημμένους θυμούς, τοῦ παριστρίου Σθλαβίνου καὶ τοῦ ὁμόρου Πάννονος ἐξ ἐθνῶν ἀπήλειψας νῦν, τῶν κατ' ἀναίδειάν φημι συγγενῶν· τούτων θατέρῳ ἄτερος οὐκ ἐπήρκεσε τοῦ μὴ διαρπασθῆναι δὶς ἤδη καὶ λικμηθῆναι, πολλοῦ σοῦ πνεύσαντος κατ' αὐτοῦ, καὶ τὸ παροιμιῶδες λεία Μυσῶν° γενέσθαι καὶ σχεδὸν διανδραποδισθῆναι διὰ τοῦ σου κινήματος παγγενῆ... (p. 174_{17-23})

... Aki tulajdon vérükkel oltottad el a barbárok fellobbant lelkét, aki most kitörölted a népek közül a sthlabinos[27] *meg a vele határos pannon országát, akik a pimaszságban mondhatók rokonoknak. Nem segített egyikük a másiknak, hogy immár két ízben fel ne prédáltassanak, pozdorjává ne zúzassanak hatalmas leheletedtől, hogy a közmondásos mys zsákmánnyá*[28] *ne váljanak, hogy mozdulásod rabszolgává ne tegye őket és minden pereputtyukat...*

2.

Ὅπου γὰρ οὐκ ἂν δυναίμην ἐπιταχθεὶς μέτρῳ τοὺς αἰχμαλώτους περιλαβεῖν, πῶς ἔσται μοι πρὸς ἀξίαν τὸν αἰχμαλωτιστὴν ἀνυμνεῖν; Εἶδόν σου, βασιλεῦ, τῆς ἀνδρείας τὸ θέρος ἐν ταῖς ἀμάξαις συγκομιζόμενον,

Mikor ha ez volna feladatom, nem volnék képes a foglyok tömegét felmérni, hogyan lesz lehetséges a fogolyszerzőt méltóképpen magasztalnom? Látom én, felséges császár, vitézséged aratását kocsikon idehordva,

° *cf.* Zenob. 5, 15

[26] A beszéd REGEL szerint 1150-ből való, mert a Korkyra elleni támadás és a szerbek tömeges fogságba hurcolása 1149-ben történt. Michael azonban pannonokról beszél, s ekkor a magyarok ellen még nem történt támadás.

[27] Szerbek.

[28] „Mys zsákmány: közmondás arra, amit gonoszul széthordanak. A szomszéd népek ugyanis abban az időben, mikor a myseknek nem volt vezetőjük, fosztogatták őket". Zenobios V, 15. Egyszerűbben „szabad prédát" mondanánk.

ὅσον δ' ἄλλο τοῦ θέρους ἁπανταχῇ κατέσπαρται γῆς, οὐκ ἔστι δ' ἔνθα μὴ κέχυται, τίς ἂν εἰς ἕνα θημῶνα φέρων ἀναστοιβάσαιτο; Οὕτως ἐψίλωσας τὴν Παννόνων, τοὺς τροφίμους ταύτης ἀστάχυας ἀνεσπακὼς ἀπ' αὐτῆς. Ἀλλ' ἄφετε οἱ διψῶντες ἀκοῦσαι τὰ νεόκτιστα ταῦτα τοῦ βασιλέως ἀνδραγαθήματα, ἄφετε· περὶ τούτων ἄμεινον σκέψομαι καὶ γλώσσῃ γλώσσας προσεταιρίσομαι. (p. 176_{11-20})

ami pedig az aratásból a földön mindenfelé el van vetve — és nincs, ahol ne volna elhintve —, ki volna képes egy garmadába hordva felhalmozni? Így arattad le a pannonok földjét, begyűjtve annak ért kalászait. De hagyjatok, kik a császár frissen végrehajtott hőstetteit hallani szomjazzátok, hagyjatok! Ezt alaposabban át fogom gondolni, és beszédhez beszédet társítani.

3.

Μή ποτε οὖν ἐθέλει τοιοῦτον εἶναι καὶ τό κατὰ τῶν Παννόνων τοῦτο στρατήγημα, πρόφασιν μὲν πεποιημένον ἄλλην ἡντιναοῦν, ἀληθείᾳ δ' ἔχων[p] τὴν συναιχμίαν τοῦ Γήπαιδος πρὸς τὸν θαλάττιον τύραννον, ὥς φασιν καὶ μύραιναν ἐναλίαν πρὸς ὄφιν χερσαῖον σύμβασιν τίθεσθαι.[r] (p. 179_{13-17})

Azt akarja tehát, hogy semmiképp se legyen ilyen a pannonok ellen is a hadvezetés, mely ürügyül ugyan valami mást hoz fel, de amelynek igazi oka mégis az, hogy fegyverbarátság van a gepida meg a tengeri zsarnok közt,[29] ahogyan — mint mondják — a tengeri angolna is szövetségre lép a szárazföldi kígyóval.

4.

Κιλίκων πρῶνες καὶ ἡ τῶν Σύρων κοιλὰς ἔχουσί σοι μετὰ τῶν στρατευμάτων καὶ τὰ βουλεύματα· οὐ τοὺς πόδας ἡ θρῆνυς κουφίζει, ἀλλ' ἐμπεριπατεῖς κατὰ τὸ κρυπτὸν τῇ τῶν Παννόνων ἐρήμῳ· τοῦτο γὰρ λοιπὸν ὀνομαστέον αὐτήν· καὶ ἔτι κατασκεπτόμενος,[s] ὅσον αὐτῆς ὑπελείπου καὶ οὔπω φθάνεις ἀναρπασόμενος. (p. 182_{12-16})

A kilixek bércei s a syrek mélyföldje elfogadják seregeddel együtt döntéseidet is, lábadat nem a zsámoly emeli, ott taposol távoli tájakon a pannon pusztaságban. Mert a jövőben így kell azt a földet nevezni, s keresni kell, mennyit hagytál még meg belőle, mit nem tettél még zsákmányoddá.

XXIX. EUTHYMIOS TORNIKES — EUTHYMIUS TORNICES

A patrai metropolita (*Εὐθύμιος Τορνίκης*), aki a XII/XIII. században élt, több beszédet írt, melyek közül magyar szempontból különös figyelmet érdemel az a beszéd, melyet akkor adott elő, amikor a szeldsuk szultán 1162-ben meglátogatta Manuel császár udvarát.

Kiadás: A. Papadopulos-Kerameus: Noctes Petropolitanae. Сборникъ византійскихъ текстовъ XII—XIII вековъ. Sanktpeterburg 1913. 162—187.

Irodalom: BT I. 264—265.

[p] *an ἔχον?* Regel || [r] Ael. NH 9, 64 || [s] *κατασκεπόμενος* E

[29] II. Roger normann uralkodó Szicíliában.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΥΡΙΟΝ ΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΝ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΟΤΕ ΕΙΣΗΛΘΕΝ ΕΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΝ Ο ΣΟΥΛΤΑΝΟΣ ΠΡΟΣΕΛΘΩΝ ΑΥΤΩΙ

UGYANANNAK BESZÉDE MANUEL KOMNENOS CSÁSZÁR ÚRHOZ, MELY ELMONDATOTT, MIKOR A HOZZÁ ÉRKEZŐ SZULTÁN KONSTANTINÁPOLYBA BEVONULT

Ἤ τί σοι τῶν κατορθωμάτων ἐκείνων, ὦ βασιλεῦ, μεγαλοπρεπέστερον, ἃ Δακῶν μὲν καὶ Τριβαλλῶν αἱ λεῖαι βοῶσι παρ' ἡμῖν ἔτι μένουσαι καὶ μηδὲ τόσῳ χρόνῳ δαπανηθεῖσαι καὶ ὅσα τῆς κατ' ἐκείνων νίκης ἔχομεν σύμβολα; Μαρτυρεῖ δὲ Δαλμάτης τῇ καθ' ἡμᾶς δουλεύων ἀρχῇ καὶ πρὸ τῶν σῶν ποδῶν κυλινδούμενος· ἔτι καὶ δοῦλον ἔχω τῆς τῶν Παιόνων μάρτυρα συμφορᾶς καὶ ἀνακαινίζω τὴν μνήμην τῆς μυριοπληθοῦς ἐκείνης αἰχμαλωσίας, ἀφ' ἧς μικροῦ τὴν καθ' ἡμᾶς μεγάλην πόλιν ἐστενοχώρησας, καὶ μέχρι τούτων ἱστῶ τὸ θαῦμα τῶν τοῦ Δαρείου μυριάδων, αἳ Μακεδόσιν ἐδούλευσαν.

Mi van nagyszerűbb, ó császár, ama sikereidnél, amelyeket a dákoktól és a tribalosoktól[1] szerzett, nálunk maradó és annyi idő alatt sem elhasznált zsákmányok hirdetnek, meg mind, amiket csak a fölöttük aratott győzelem zálogaként birtokolunk? Tanúsítja a dalmata, ki a mi hatalmunknak szolgál, és a lábad előtt fetreng; van még szolgám, aki tanú a paionokat ért csapásra, és feleleveníthetem emlékét annak a tízezrekre menő hadifogolyseregnek, amelylyel a mi nagy városunkban csaknem helyszűkét támasztottál, és mindmáig érvényessé tetted a csodát, hogy Dareios tízezrei makedonoknak szolgálnak.

Βάλλει μοι τὰς ἀκοὰς ἔτι καὶ τὸ ῥεῖθρον Ἴστρου τοῦ ποταμοῦ, οὐκ ὀξὺ ῥέον οὐδὲ προρρέον οὐδὲ μορμῦρον γενικῷ ῥεύματι· ἀλλ' εἴ μοί τις ἐπὶ μικρὸν ποιητικὴν αὐτονομίαν χαρίσεται, γείτονα ποταμὸν ὁ Ἴστρος καλεῖ καὶ ζητεῖ συμμαχίαν αὐτὸς ἀμηχανῶν σου τὴν ὁρμὴν ἐπισχεῖν, καθὰ καὶ παρ' Ὁμήρῳ Ξάνθος ὁ προρρέων τῆς Πριάμου πόλεως ποταμὸς πρὸς τὰς Ἀχιλλέως οὐκ ἀντέχων φορὰς ποταμὸν καλεῖ Σιμόεντα καὶ «Δεῦρο» λέγει, «φίλε κασίγνητε, σθένος ἀνέρος σχῶμεν ἀμφότεροι.»[a] Ἀλλὰ Ξάνθος μὲν ἐκεῖ πλημμύρει τὸ ῥεῦμα καὶ ὑποσύρει τὸν ἀριστέα, «Πηλείδης δ' ᾤμωξεν ἰδὼν εἰς οὐρανὸν εὐρύν» τὸ ἔπος φησί.[b] Σὲ δὲ μόνον βλέπων ὁ Ἴστρος ἀναστέλλει τὸ ῥεῦμα καί σοι τὰ νῶτα παρέχει βάσιμα καὶ διαπλωΐζει τῷ ἵππῳ καὶ καιν⟨ν⟩ὸν ⟨ἐ⟩μπίπτεις ἐξαιφνηδὸν τοῖς ἐχθροῖς θέαμα καὶ καταφρύγεις τὸν ποταμόρρουν οὐχ ὑπὸ ταῖς

Mi van nagyszerűbb, ó császár, ama sikereidnél, amelyeket a dákoktól és a tribalosoktól[1] szerzett, nálunk maradó és annyi idő alatt sem elhasznált zsákmányok hirdetnek, meg mind, amiket csak a fölöttük aratott győzelem zálogaként birtokolunk? Tanúsítja a dalmata, ki a mi hatalmunknak szolgál, és a lábad előtt fetreng; van még szolgám, aki tanú a paionokat ért csapásra, és feleleveníthetem emlékét annak a tízezrekre menő hadifogolyseregnek, amelylyel a mi nagy városunkban csaknem helyszűkét támasztottál, és mindmáig érvényessé tetted a csodát, hogy Dareios tízezrei makedonoknak szolgálnak.

Fülembe hangzik a Duna folyó futása, mely nem folyik harsogva, nem rohan szilajul, nem zúg tova, mint folyása természete hozná, hanem — ha valaki egy pillanatra egy kis költői szabadságot engedélyez nekem —: a szomszéd folyót hívja a Duna, és szövetséget keres, maga nem lévén képes a te rohamodat feltartóztatni, mint ahogyan Homerosnál[2] a Xanthos, a Priamos városa előtt tovasiető folyó, Achilleus rohamával nem lévén képes szembeszállni, a Simoeis folyót hívja, és így szól: „Drága fivérem, jöjj, fékezzük e férfi futását mind ketten". Hanem a Xanthos ott megduzzasztja árját, és elsodorja a hőst, „följajdult Achileus, a tágterű égre tekintve"[3] — mondja az eposz. Téged azonban csak megpillantott a Duna, és feltartóztatta habjait, hátát nyújtotta neked, járhatóan, átszállított lovastól, s te hirtelen, mint számukra váratlan látvány törsz rá az ellenségre, felperzseled a folyam futását, nem Hephais-

[1] Ismét archaizáló népnevek: a dákok a szerbek, a triballosok és alább a paionok a magyarok.

[2] Az Ilias 21. énekének elbeszélésére céloz (305 skk., az idézetek Devecseri G. fordítása szerint).

[3] A szónok emlékezetből idéz — rosszul: a sor az Ilias 3. énekében van (364), és nem Achilleusról szól, hanem Menelaosról.

[a] *cf.* Il. 21, 308—309 || [b] Il. 3, 363

Ἡφαίστου φλοξίν, ἃς ἐπαφῆκεν Ἥρα τῷ Ξάνθῳ τὸν ποταμὸν κατακαίουσα[c] (οὐ γὰρ ἐθέλεις ἀλλοτρίῳ καὶ ἀσθενεῖ πυρὶ πρὸς τὸ τῆς μάχης ἔργον ὑπερθερμαίνεσθαι, ὅπερ ἐν Ἡφαίστῳ παραδηλοῦται τῷ χωλῷ κατὰ τὴν ποίησιν καὶ κυλλοποδίονι[d]), ἀλλ' οἰκοθεν ὑπανῆψας τὴν φλόγα καὶ τῷ πυρὶ τῆς προθυμίας τὸν ποταμὸν ἀπηνθράκωσας· καὶ σπένδεταί σοι λοιπὸν καὶ τὴν ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς παρέχει διαπεραίωσιν. Ἔρριξέ σου καὶ τὴν καινὴν ναυστολίαν οὗτος ὁ ποταμὸς καὶ μετὰ μίαν λέμβον ἢ καὶ δευτέραν ὡς τὰ πολλὰ παρεπλέετο· πλῆθός τε νεῶν αὐτομάτων καὶ ὡς ἂν ἐρεῖ τις ἀκαριαίων ἐπὶ τῶν νώτων δεξάμενος τάχα μὲν τῷ παραδόξῳ καταπλαγεὶς ὑπεπόδισε, τάχα δὲ καὶ ταῖς ὁλκάσιν ἀπογεφυρωθεὶς τὸ ποταμὸς δοκεῖν ἐντεῦθεν ἀπώλεσεν, ἵνα μὴ μόνον Ξέρξης μεγαλαυχοίη πορθμὸν ἀπογαιῶν Ἑλλησπόντιον. (pp. 174_9—175_7)

tos lángjaival, melyeket Hera küldött a Xanthosra, a folyót égetve (hiszen nem is kívánsz erőtelen, idegen tűzzel a csata dolgában forróságot támasztani, mint a költeményben a sánta és bicebóca Hephaistos esetében látható), hanem magadtól gyújtottad meg a lángot, és harckészséged tüzével szenesítetted meg a folyót. Szerződik is veled azután, és az ellenség ellen átkelési lehetőséget biztosít. Megrettent a te újszerű hajózásodtól ez a folyó, és egy sajka vagy a második után mint rendesen folyt az áthajózás. A maguktól menő és — mint az ember mondhatná — villámgyors hajók tömegét hátára véve, a szokatlan dologtól elképedve egykettőre félreállt az útból, és miután a hajók ugyancsak egykettőre kordába szorították, mindjárt elvesztette folyókülsejét, hogy ne csak Xerxes[4] kérkedhessék azzal, hogy szárazfölddé tette a Hellespontos tengerszorosát.

XXX. IOANNES DIOGENES — JOHANNES DIOGENES

A közelebbről nem ismert szerzőnek (Ἰωάννης Διογένης) ránk maradt egy beszéde, amelyet Manuel császár jelenlétében olvasott fel. A beszéd datálása szempontjából figyelembe kell venni, hogy Kinnamos elbeszélése szerint Manuel az 1164-i hadjárat során mentett ki a Dunába esett embereket, e beszéd ezek szerint ez után készült.

Kiadás: Fontes rerum Byzantinarum, accuravit W. Regel. I. 2. Petropoli 1917. 304—311.
Kézirat: **E** = Escorial. Y II 10 (s. XIV.).
Irodalom: Krumbacher 474. — MTBF 206. — BT I. 316—317.

[c] Il. 21, 328—358 || [d] Il. 18, 371; 21, 331

[4] Xerxes hidat veretett a Hellespontoson.

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΓΕΝΟΥΣ ΚΥΡ ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣ ΕΝ ΤΩΙ ΠΑΛΑΤΙΩΙ ΕΙΣ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΝ ΤΗΙ ΕΟΡΤΗΙ ΤΩΝ ΦΩΤΩΝ, ΠΡΟΚΑΘΗΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΥΡ ΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ

... Τοιοῦτος ἐμοὶ καὶ σήμερον ἀνατεταλκὼς μεστὸς χαρίτων, ἀνάμεστος καὶ τροπαίων, ἐγλύκανάς μου τοὺς λόγους ὑπὸ τῆς μνήμης μόνης τῶν θαυμασίων σου· ἠκόνησάς μου τὴν γλῶτταν περὶ τοὺς ὕμνους καὶ τῶν μελλόντων κατορθωμάτων σου· οὐδὲ γὰρ ἄρτι καὶ μόνον τῶν Ἰστρικῶν κυμάτων καθιππασάμενος, ἐξ ὧν ἀνθρώπους καὶ κτήνη σώζεις παρὰ βραχὺ συμπνιγόμενα, οὐ μετελεύσῃ λοιπὸν καὶ γενναιοτέραις παλάμαις καταρραπίσεις τὸ τῶν βαρβάρων ἄθεσμον καί παράσπονδον· νῦν μὲν γὰρ οὕτω τὸν Ἴστρον περαιωθεὶς πᾶσαν ἐκείνῳ τὴν χώραν ἐγεωγράφησας. Βασιλικὸν γὰρ ἔκρινας ὄντως μὴ ῥιψοκινδύνως χωρεῖν ἐς τὸ βάρβαρον, καθάπερ ὁ Μακεδὼν ἐκεῖνος Ἀλέξανδρος ὅ ποτε παρ' Ὀξυδράκαις κλίμακα θεὶς τοῦ τείχους ἐπέβη τῆς πόλεως, καὶ εἰ μὴ Πτολεμαῖος καὶ οἱ λοιποὶ στρατηγοὶ τῷ πόθῳ τοῦ βασιλέως συρραγῇ βαρείᾳ τὰς πύλας ἐκρήξαντες ἐκεῖνον τῶν πολεμίων ἀφήρπασαν, παρὰ μικρὸν οὐκ ἦν ἂν ὁ Ἀλέξανδρος[a]. Οὕτω, στρατηγικώτατε βασιλεῦ, ἁρμόδιον βασιλεῦσιν εἰδὼς μὴ ῥιψοκινδύνως χωρεῖν ἐς τὸ βάρβαρον, κατασκοπεῖσθαι δὲ καὶ διαγράφειν τοὺς τόπους, ὅπῃ τε ἄρα τοὺς λόχους τάττειν εἰκὸς καὶ οὗ δέον τὰς ἱππασίας ποιεῖσθαι, τοῦτο δὴ νῦν καὶ πεποίηκας τοὺς προσφυεῖς ἅπαντας τόπους παντὶ στρατηγικῷ τρόπῳ προδιαγράψας, ἵν' ὅτε τὸν τέλειον πόλεμον αὐτοῖς συναρράξειας[b], λαμπρὸν ἐγείρῃς τὸ τρόπαιον Θεῷ συμμαχούμενος καὶ εἶης ἕως ἡμέρα καὶ νὺξ καταπυρσεύων ἡμᾶς, καταζοφῶν τὸ ἀλλόφυλον καὶ ἐκ περάτων ἕως περάτων[c] τὰ τῆς ὑπὸ σὲ Ῥωμαΐδος διαπλατύνων σχοινίσματα. (pp. 310—311)

IOANNES DIOGENES ÚR BESZÉDE, MELY FELOLVASTATOTT A PALOTÁBAN VÍZKERESZT ÜNNEPÉNEK KEZDETÉN, MANUEL KOMNENOS CSÁSZÁR ÚR ELNÖKLETE MELLETT

... Így emelkedtél föl ma is előttem, telve kellemekkel, rakva győzelemmel, és édesítetted meg beszédemet pusztán a te csuda dolgaidra való emlékezés által, élesítetted nyelvemet a még eljövendő sikereid magasztalására is. Mert hiszen miután csak a minap meglovagoltad a Duna hullámait, melyekből embert és állatot kimentettél, akik hajszál híján megfulladtak, nem fogod-e utolérni ezután is, és nem fogod-e nemes kezeddel megvesszőzni a barbárok törvénytelenségét és szerződésszegését? Hiszen miután a Dunán átkeltél, annak egész földjét földrajzilag leírattad. Úgy tartottad ugyanis császárhoz illőnek, valóban, ha nem meggondolatlan vakmerőséggel hatolsz a barbár földre, mint ama makedon Alexandros, aki miután az oxydrakesoknál[1] létrát támasztott a falnak, felhágott a város falára, és ha Ptolemaios meg a többi vezér a királyuk iránti ragaszkodástól vezettetve nehéz összecsapásban a kapukat feltörve őt az ellenség közül ki nem ragadják, kevés hiányzott, hogy ne legyen többé Alexandros. Ezért, ó császár, te legkitűnőbb minden hadvezérek között, jól tudva, hogy császárhoz az illik, ha nem meggondolatlan vakmerőséggel hatol a barbár földre, hanem megvizsgálja és leíratja a helyeket, hogy hova célszerű a gyalogos egységeket állítani, hova a lovasságot helyezni, most is ezt cselekedted, minden alkalmas helyet teljes hadászati módon előre leírva, hogy mikor a háború egészét rájuk roppantod, fényes diadalmi jelet emelj, Istennel szövetségben harcolva, és légy hajnalpír, nappal és éjszaka, felpirosodva nekünk, sötétbe borítva az idegeneket, és a hatalmad alatt álló római állam területét a föld egyik szélétől a másikig szélesítve ki.

[a] Arr. Anab. 6, 9, 3 sqq. || [b] *συνταράξειας?* || [c] Themist. Orat. 13, 165 d

[1] Indiai néptörzs.

XXXI. MANUEL CSÁSZÁR RENDELETE — EDICTUM IMPERATORIS MANUELIS

A sok fennmaradt császári rendelet közül különös figyelmet érdemel I. Manuel császárnak (1143—1180) 1166-ban kelt edictuma, amelynek bevezetése felsorolja a császár győzelmi jelzőit.

Kiadás: I. ZEPOS—P. ZEPOS: Jus Graecoromanum. I. Athen 1930. 410—416.
Irodalom: C. E. ZACHARIAE VON LINGENTHAL: Jus Graecoromanum. III. Lipsiae 1857. 485—492. — MTBF 210. — BT 411. — F. DÖLGER: Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches. 2. T. № 1469. — C. MANGO: The Conciliar Edict of 1166. Dumbarton Oaks Papers 17 (1963) 315—330.

Μανουὴλ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς ὁ πορφυρογέννητος, Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ εὐσεβέστατος, ἀεισέβαστος, αὔγουστος, Ἰσαυρικός, Κιλικικός, ⟨Ἀρμενικός⟩[a], Δαλματικός, Οὐγγρικός, Βοσεθνικός[b], Χροβατικός, Λαζικός, Ἰβηρικός, Βουλγαρικός, Σερβικός, Ζηκχικός, Χαζαρικός[c], Γοτθικός, θεοκυβέρνητος κληρονόμος τοῦ στέμματος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ψυχῇ νεμόμενος πάντα τὰ τούτου δίκαια ὥς τινων ἀποστατησάντων τοῦ κράτους ἡμῶν, τοῖς τοῦ φιλοχρίστου ἡμῶν παντὸς λαοῦ, τῆς τε[d] θεοφυλάκτου ἡμῶν βασιλίδος πόλεως, ἔτι δὲ καὶ πᾶσι τοῖς τῶν ὑπὸ τὴν τῆς ἡμετέρας βασιλείας ἐξουσίαν χωρῶν, ἠπειρωτικῶν τε καὶ θαλασσίων, οἰκήτορσιν. (p. 410)

Manuel Krisztus-Istenben hivő császár, a bíborbanszületett, a rómaiak egyeduralkodója, legkegyesebb, az örökre tisztelt, a fenséges, az isauriai, kilikiai, armeniai, dalmáciai, ungriai, boszniai, hrovatiai, laziai, iberiai,[1] bulgáriai, szerbiai, zikchiai, kazáriai, gothiai,[2] Nagy Konstantinos koronájának Isten kormányozta örököse és lélekben birtokosa mindannak, ami jog szerint az övé — bár némelyek elpártoltak a mi hatalmunktól —, a mi egész Krisztusszerető népünkhöz és Isten oltalmazta császári városunkhoz tartozóknak, továbbá a mi császárságunk fennhatósága alatt levő szárazföldi és tengeri vidékek lakosainak [ti. elrendelem].

[a] *add.* Mai || [b] *Βοθνικός* Mai: *Βοσεντικός* ed. || [c] *Χαζαρικός* Bănescu: *ἀζαρικός* ed. || [d] *τε om.* Mai

[1] Lazike, Iberia, Zikchia a Kaukázus vidékén levő országok.
[2] Gothia Krím félszigetén volt.

XXXII. MICHAEL PATRIARCHA — MICHAEL PATRIARCHA

Michael, aki 1170-től 1178-ig töltötte be a konstantinápolyi patriarchai széket, s akit a kéziratok *ὁ τοῦ Ἀγχιάλου*-nak neveznek, abból az alkalomból, hogy elnyerte a *ὕπατος τῶν φιλοσόφων* állást, székfoglaló beszédet tartott, melyet Manuel császárhoz intézett. A beszéd valószínűleg 1167-ben hangzott el, s mintegy egyharmada a magyar—bizánci kapcsolatokkal foglalkozik. Tekintettel arra, hogy a beszéd pontos időpontját nem tudjuk bizonyosan, az események datálása is némileg kérdéses, de minden jel arra mutat, hogy vagy az 1165-i, vagy az 1167-i hadjárattal kapcsolatosak.

Kiadás: R. BROWNING: A New Source of Byzantine-Hungarian Relations in the Twelfth Century. The Inaugural Lecture of Michael *ὁ τοῦ Ἀγχιάλου* as *ὕπατος τῶν φιλοσόφων*. Balkan Studies 2 (1961) 173—214.

Kéziratok: **E** = Escorialensis Y-II-10 (s. XIV.) — **O** = Bodl. Baroccianus 131 (s. XIV.).

Irodalom: KRUMBACHER 474. — P. WIRTH: Das bislang erste literarische Zeugnis für die Stefanskrone aus der Zeit zwischen dem X. und XIII. Jahrhundert. BZ 53 (1960) 79—82. — P. WIRTH: BZ 55 (1962) 103—104. (R. Browning kiadásának recenziója.) — ВИИНЈ IV. 199—206.

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ[a] ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ[b] ΚΥΡΟΥ[c] ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΤΟΥ[d] ΑΓΧΙΑΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΥΡΟΝ[e] ΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΝ ΓΡΑΦΕΙΣ[f] ΚΑΘ' ΟΝ ΚΑΙΡΟΝ ΗΝ[g] ΥΠΑΤΟΣ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ

Καταρίθμει τὰ ἐν ὑπερορίοις δαπέδοις καὶ πολεμικοῖς ἱππηλάσια, τὰς ἀγρονόμους διαίτας, τοὺς ἐξαγριουμένους ἀέρας, τοὺς φρουράρχας καὶ τοὺς φρούρους, οὕς κατατάττειν οἶδεν ἐπιστημόνως τῷ ὑπηκόῳ τὴν ἀσφάλειαν κατακτώμενος καὶ ἅπαν[h] μὲν[i] ἐξοριάζων τὸ λυμαινόμενον, ἀντεισάγων δὲ ἁπανταχῇ τὸ σωτήριον καὶ μεθιστῶν τὰ δυσχερῆ πρὸς εὐπάθειαν, τὰ κατὰ Παιόνων στρατολογήματα, τὰ κατὰ Περσῶν καὶ Κιλίκων σεμνολογήματα, τῶν παριστρίων πειρατῶν τὴν πανωλεθρίαν, τὰ Παννονίων εἴτουν Γηπαίδων[j] ἀλλεπάλληλα πτώματα, δι' ἃ καὶ Σκύθης ὑπέκυψε καὶ Σαυρομάτης ἐδούλευσε, καὶ συνεστάλη πᾶν τὸ ἀλλόφυλον, τὴν εὐοχωτάτην ἱππείαν, τὴν εὐστοχωτάτην τοξείαν, τὴν διαρκεστάτην ὁπλοφορίαν, τῶν ἀρίστων ἔργων τὴν αὐτουργίαν.

...καὶ ὅπως καὶ Δακῶν τοὺς ἀρίστους ἀνεῖλε μόνος τοῦ πλήθους ὑπεκδραμών καὶ παμπληθεῖ τῷ στρατοπέδῳ προσενεχθείς...

[a] *ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ om.* **E** || [b] *post πατριάρχου add. Κωνσταντινουπόλεως* **E** || [c] *κῦρ prop.* Wirth || [d] *om.* **O** || [e] *κῦρ prop.* Wirth || [f] *εἰς τὸν—γραφεὶς om.* **E** || [g] *καθ' ὃν—ἦν : ὁπηνίκα ἐγένετο* **E** || [h] *ἅπας* **O** || [i] *om.* **E** || [j] *Γηπίδων* **E**

A SZENTSÉGES ÉS EGYETEMES PATRIARCHÁNAK, ANCHIALOSI MICHAEL ÚRNAK BESZÉDE MANUEL KOMNENOS ÚRRA, A SZENTSÉGES CSÁSZÁRRA, MELY BESZÉDET AZ ALKALOMBÓL ÍRTA, HOGY A FILOZÓFUSOK FEJE LETT

Számláld csak el a határon túli, ellenséges téreken tett lovaglásait, a terepen töltött életet, a zordon éghajlatot, az őrségparancsnokokat s az őröket, akiket nagy hozzáértéssel tudott kirendelni, megteremtve így alattvalói biztonságát, elűzve minden gyalázatot, s helyette behozva mindenhova a boldogulást, gyönyörűségre változtatva át minden gondot; számláld a paionok elleni sereggyűjtést, a perzsák és kilikiaiak feletti büszkélkedhetést,[1] a Duna menti kalózok elpusztítását és a pannonok vagy gepidák egymást követő bukását — melyek folytán a skytha előtte meghajolt, a sauromata szolga lett,[2] és ő megalázott minden idegen népet —, a legragyogóbb lovaglást, a célt nem vétő nyilazást, a legkitartóbb fegyverforgatást, a legkitűnőbb dolgok végrehajtását.

... hogyan tette semmivé a dákok legkülönbjeit egymaga, a sokaságból előrerúgtatva, és az egész hadrendnek nekilovagolva!...[3]

[1] Manuelnak a kilikiai örmények fölött 1158-ban aratott győzelmére utal.

[2] Mind a négy népnév a magyarokat jelenti: az archaizáló nevek váltogatásával a szónok azt a benyomást kelti, mintha több nép legyőzetéséről volna szó. — Később ugyancsak a szokásos archaizáló névvel (dákok) nevezi a szerbeket.

[3] Valószínűleg a Bágyon ispánnal vívott párviadalt megelőző harcra utal (l. Kinnamos, 10. szemelv. 203—204. l.).

Καὶ ἡ τοῦ ἥρωος πρᾶξις ἀεὶ νικᾷ καὶ χαίρει καὶ ὁ λόγος ἡττώμενος καὶ λέγειν ἔτι λιχνεύεται. Καὶ γὰρ ὁ τῆς παροιμίας Σκύθης[k], ὅ φασι, καὶ πάλιν τὸ ἑαυτοῦ, καὶ ὁ λίθος αὖθις ἀδίαντος καὶ σκληρὸς κἂν[l] ἑψόμενος[m] διέμεινεν εἰς μακρόν, ὅτιπερ ὁ Παίων τὸ παλαιὸν καὶ πάλιν[n] ἀρρώστημα, κατὰ τὸν εἰρηκότα τοὺς τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων δεσμοὺς ἐδέσμευσε[o] καὶ ἐνετάκη τῷ ψεύδει καὶ τὴν ὁσιότητα ἐβδελύξατο. Εἶπεν[p] «ἐν τῇ ἰσχύι ποιήσω[r] καὶ τὰ ὅρκια ἐξορχήσομαι· ἐνδύσομαι τὴν δύναμιν τοῦ βραχίονός μου καὶ αἱ συνθῆκαι οἰχέσθωσαν». Οὐκ ἐλογίσατο, ὅτι τὸ[s] πρόσωπον Κυρίου ὁρᾷ εὐθύτητας,[t] καὶ ἰσχυρὸν καὶ σκληρὸν ὁ θυμὸς αὐτοῦ κατὰ τὴν γραφήν·[u] καὶ ῥήματα ἀνδρὸς ἀληθινοῦ κατὰ τὸν θεῖον Ἰὼβ[v] ἀγαθὰ οὐχ ἡγήσατο· ἐκ τῶν προλαβόντων ἀλγημάτων ἔαμα οὐκ ἐδέξατο καὶ ἐπὶ τοῖς ἀλγήμασιν ἄλγημα οὐ προσέθετο.[z] Δειλαινόμενος δὲ καθάπερ ὁ πολύπους διὰ τὸ πάθος ἀπὸ χρόας εἰς χρόαν μεταμορφάζεται. Οὕτω καὶ οὗτος πῇ μὲν ἀπεποιεῖτο τὸ ἄστοργον, πῇ δὲ μετενεδύετο τὴν ἀλωπεκῆν καὶ τὸν ἄπνουν καὶ τὸν ἀκίνητον ὑπεκρίνετο πῦρ ὑπὸ σποδιᾷ κρύπτων,[aa] γνώμην πονηρὰν ὑπ' εὐνοίας προσχήματι· καὶ διετίθει τὸν δόλον καὶ πρὸς ἄλλους ὠμήρευε συνασπισμοὺς εἰς ἀντιστασίαν καὶ ἀντιπαράταξιν[bb] μηχανώμενος, ὅπως λαθὼν ἐπιχάνοι τινὶ τῶν ὑπὸ τὸ φίλιον καί τι τούτου παρασυλήσεται.[cc] Ὅθεν καὶ συνέλαβεν ἀνομίαν καὶ πόνον ὠδίνησε τὸν ἀτίθασσον,[dd] φθόνον ἑαυτοῦ[ee] προστησάμενος καὶ εἰς θυμοὺς ἀκαίρους ἀποταυρούμενος.[ff] Καὶ εἰς τὸν ἀγρονόμον Δάκα τὸν ὀριτρόφον μετῆλθεν ὅλον καὶ ὑπεσπείσατο, ἔθνος πολυσπερὲς καὶ εὐπεριόριστον οὐμενοῦν, προχοαῖς Ἰστριάσι περικλυζόμενον, καὶ Βουμελίων καὶ Ἰλλυρίδος ἄχρι παρεκτεινόμενον, παραπτόμενον ῥόνων Ἀδρίου, καὶ περιοικοῦν τὸν[gg] Ἰόνιον,

A hősnek tette mindig győzedelmes, és örvend a szó is, bár elmarad mögötte, és még beszélni vágyik. A közmondásbeli skytha[4] is — mint mondják — megint csak azt tette, ami szokása volt, a mosatlan és száraz kő, ha főzik is, ugyanaz marad sokáig, és a paion is — hogy annak szavait használjam, ki a saját vétkek kötelékeiről beszél[5] — régi jellemtelenségét kötötte újra csomóba, elmerült a hazugságban, és fittyet hányt a tisztességre. Így szólt: „Az én erőmmel cselekszem, s az eskükötésre fütyülök, felöltöm karomnak erejét, s a szerződések vesszenek." Nem vette számba, hogy az Úrnak orcája látja az egyenességet és az erőszakost és a megátalkodottat az ő lelke, az Írás szerint. Az Isten szerint igaz embernek, Jóbnak szavait nem tartotta jóknak, a megelőző fájdalmakból gyógyulást nem merített, és szenvedést szenvedésre halmozott. Rémületében, valamint a polip, ha baj éri, egyik színből a másikra változik, úgy ez is egyrészt felhagyott a galádsággal, másrészt azonban rókabőrbe bújt, s úgy tett, mint aki már szusszanni sem, mozdulni sem tud, de csak hamu alá rejtette a tüzet, gonosz gondolatait a jóindulat álcája mögé. Kifőzte a cselt, és másokkal szövetkezett, fegyverbarátságot kovácsolva az ellenállás és ellenséges felvonulás céljából, hogy így orvul harapásra tátsa a száját valakire, aki a mi barátságunkban van, s valamit elragadjon tőle. Ezért gonoszságot fogant, és a vad fájdalommal vajúdott, nyilvánvalóvá tévén a maga gyűlölködését és oktalan indulatokra lobbanván. Elment egészen a vadonban barangoló dákhoz, a hegyek fiához, és titkon szerződést kötött e néppel, mely nagy kiterjedésű, mindamellett jól körülhatárolt, lévén, hogy körben a Duna habjai mossák, a bumeliosokig[6] és az illyrekig nyúlik el, az Adriai-tenger partjaiig, és Ió[7] tengere mentén tanyázik, e néppel, mely jótevője

[k] Paroemiogr. Gr. 1, 144, 11 (Zenob.); 452, 4 (App. Prov.) || [l] *καὶ* O || [m] Paroemiogr. Gr. 1, 430, 1 (App. Prov.) || [n] *πάλαι* O || [o] Sirac. 12, 12 *in libris quibusdam* || [p] *εἰπόντα* O || [r] Is. 28, 2 || [s] *om.* E || [t] Ps. 10, 7 || [u] Is. 28, 2 || [v] Iob. 1, 1 *et* 8 || [z] *οὐ delendum videtur, clausula tamen servanda, an ἀλγήματα?* Ritoók *cf.* Ier. 51, 33, Ec. 1, 18 || [aa] Callim. Epigr. 44, 1—2 || [bb] *ἀντιπαράτασιν* O || [cc] *παραπυλήσεται* O || [dd] Ps. 7, 15 || [ee] *ἑαυτῷ* O || [ff] *cf.* Eur. Med. 187—8 || [gg] *τὸ* O

[4] A már Pindarostól is ismert anekdota szerint egy skythának döglött lovat (más változat szerint szamarat) ajánlottak mint jó falatot, s bár a skytha előbb utálkozott, utóbb vígan elvitte az állatot.

[5] Utalás egy bibliai helyre, ahol arról van szó, hogy a gonosz jelleme nem változik meg.

[6] Bumeliosok vagy bulimesek, bulinosok Dioklea területén élő nép. (Diokleáról l. Theodoros Prodromos 4. j., a 171. l.-on.).

[7] Az Ión-tenger.

περὶ τὸν εὐεργέτην ἀγνωμονέστατον,[hh] μήτε φιλίας χάριν εἰδός, μήτε τῆς περὶ αὐτὸ ἐπιμελείας καὶ προμηθείας τὴν δουλικὴν ὑπηρεσίαν μέχρι πέρατος ἀντιχαριζόμενον, πετρῶν ῥωγάδας καὶ γῆς ὀπὰς ἀποκρύφους ὑποδυόμενον,[ii] περὶ τὴν παρακειμένην διερπύζον[jj] ὕλην ἐν καιρῷ καὶ κρυπτόμενον, εἰς λήθην παραγγέλματος προχειρότατον, καὶ κρημνοῖς ἀμφιρρόποις καὶ ὄρεσι τραχέσιν ἐνδιαιτώμενον. Τὸ πολυάριθμον οὖν τοῦτο καὶ εὐμετάγωγον ὁ Παίων ὑπαγαγόμενος στράτευμα, ὅτι ταῖς συχναῖς[kk] ἐξ ἀφροσύνης κακώσεσιν ἐξελύττησεν, ἀνέσχε τὴν δειρὴν καὶ εἰς κενταυρικὸν[ll] καὶ ἀγέρωχον καὶ[mm] πάλιν ἦθος ἐξώλισθε καὶ τῶν ταλάντων τοῦ πολέμου καὶ ἄρτι πειράσασθαι ἀπεμάχετο, μήποτε[nn] ὑπενδῶσιν αὐτῷ καὶ ὑπεραρθήσεται.[oo] Τοιούτους ὑπὸ κόλπων θάλπων τοὺς λογισμοὺς καὶ τῶν ὁρκίων παραχαράξας τοὺς γνώμονας ἐν βουλαῖς ἀδοκίμοις κατεπαννύχιζε καὶ ῥύμαις ἀλλοκότοις κατεβακχεύετο. Τὸ γὰρ ἀκουσίως ὑποτεταγμένον[pp] τοιοῦτον καὶ οὕτως[rr] ἔχει· στασιάζει καιροῦ λαβόμενον καὶ ἀντεξανίσταται· τὸ δὲ τοῖς δεσμοῖς τῆς εὐνοίας κρατούμενον βεβαίαν ἔχει πρὸς τὸ κρατοῦν τὴν εὐπείθειαν. Τῷ τοίνυν τῆς ἀνευσταθοῦς φρενὸς εὑρίπῳ φερόμενος τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης ἐπιβούλους χεῖρας ἐπέβαλε καὶ τοὺς εὐγενεῖς χαρακτῆρας ταύτης ἐνόθευσε, τοὺς τιθέντας ὅρους μετέπηξε, κατέλυσεν, ἃ ᾠκοδόμησε, παρὰ[ss] τὰς αὔλακας τοῦ ἰδίου γεωργίου πεπλάνητο. Τὸ τῆς γῆς ἐκείνης[tt] πιότατον καὶ ἔμβιον ὡς εἰπεῖν, τὸ Σίρμιον, ἐμελέτησεν ὑποσπάσασθαι καὶ τὰ τῶν παριστρίων πεδίων[uu] ἐπέκεινα ἐν φυλέταις ἀλλογλώσσοις καὶ ἔθνεσιν ἀλλοθρόοις καὶ πόλεσι μεγίσταις καὶ χώραις ἐπιφανέσι[vv] γεωγραφούμενα, ὁπόσα τοῖς τῶν Ῥωμαίων εὐκλεεστάτοις κληροδοτήμασιν ὁ τῶν πώποτε σκηπτούχων ἐξοχώτατος τροπαιοῦχος καὶ νικητὴς αὐτοκράτωρ πρὸ μικροῦ συνῆψε καὶ συναπένειμε. Τί γοῦν οὗτος αὐτὸς τὸ τῆς οἰκουμένης περιλάλητον ὄνομά τε καὶ ἄκουσμα; Ὁ τῆς ὑλικῆς δυάδος ἐπέκεινα νοῦς, ὁ πεπυκνωμένος καὶ ἀπὸ πείρας καὶ ἀπὸ φύσεως, ἐπίσης φεύγων ἑκάτερα καὶ

[hh] εὐγνωμονέστατον **O** || [ii] ἀποδυόμενον **O** || [jj] διερπύζων **O** || [kk] σαῖς **O** || [ll] κενταυρισμὸν **E** || [mm] *om.* **E** || [nn] μήτε **O** || [oo] ὑπεραρθήσονται **O** || [pp] ὑποτεταμένον **O** || [rr] οὗτος **O** || [ss] περὶ **EO** || [tt] ἐκείνης **O** Wirth : ἐκεῖνο **E** ed. || [uu] πεδιάδων **EO** || [vv] ἐπιφανέσι **O** Wirth : ἐπιγραφαῖς **E** ed.

iránt teljesen közönyös, mely nem ismeri a barátságért adott hálát, sem az iránta tanúsított gondviselés fejében nem tanúsítja háládatosságból a teljes szolgai engedelmességet, mely sziklák szakadékaiban és a föld homályos odúiban rejtekezik, mely alkalmas időben a szomszédos erdőség körül csúszik-mászik, és ott lapul meg, mely fürge a parancs feledésére, és mely kétfelé lejtő hegytaréjok és meredek hegyek közt éli életét. A paion ezt a számos és könnyen mozgatható sereget álnokul elcsábítva, mivel őrjöngése sűrű nyavalyájában összezavarodott, felemelte nyakát, és megint csak a durva és fennhéjázó magatartás irányába siklott ki, és semmiképp sem akarta a dolgot a háború mérlegén próbára tenni, remélve, hátha így is engednek neki, és ő felülkerekedhetik. Öle melegében ilyen számításokat takargatva, és az eskü fogalmát kicsavarva ocsmány tanácskozásokban dorbézolta át az éjeket, visszataszító szökkenések közepette tombolva. Mert aki nem józántából veti alá magát, ilyen az, és ez jellemző rá; mihelyt alkalom adódik, lázong és pártot üt. Akit viszont a jóindulat kötelékeivel kormányoznak, abban rendíthetetlen a parancsolója iránti engedelmesség. Ő tehát, akit nyughatatlan elméjének hullámverése ragadott, álnok kezeit a béke kötelékére vetette, annak tiszta betűit meggyalázta, a megállapított határokat helyükből elmozdította, lerontotta, amit felépített, saját szántásának barázdájától is eltévelyedett. Loppal meg akarta kaparintani annak a földnek legzsírosabb részét, úgyszólván éléskamráját, a Szerémséget és a Duna menti rónaságokon túli vidéket, idegen nyelvű népek, idegen ajkú törzsek, hatalmas városok, gyönyörű tájak jegyzékbe vett területeit, melyeket pedig csak kicsivel előbb csatolt a rómaiak legdicsőségesebb osztályrészeihez és osztotta be közéjük a valaha is élt jogarviselők legkitűnőbbje, a győzelmes, a diadalt diadalra halmozó császár. És mit tett erre ő, kinek nevét az egész világon emlegetik és hangoztatják? A testi vágyon és indulaton túli értelem, mely szerzett tapasztalásból és természet adta tehetségtől sűrűdött, egy-

τάχος ἀπερίσκεπτον καὶ μέλλησιν ἄπρακτον, λέων, ὅ φασι, μετὰ ξίφους[zz] ἐπέρχεται πρότερον τῷ[a] τὴν ἀποστασίαν προαλεστάτην[b] ποιησαμένῳ λασιοκώφῳ Δακί, πάνυ βραχείαν καὶ ὅση παρευρέθη καὶ τὴν θεραπείαν καὶ τὴν ἵππον ἐπισυρόμενος καὶ ἐμβριμᾶται μετὰ ἰσχύος καὶ μετὰ κυρείας βραχίονος[c]. Καὶ ἐθρύβη τὰ ὄρη ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ[d] ἐρχομένου συναγαγεῖν κατὰ τὴν γραφὴν[e] τὰ ἔργα καὶ τοὺς λογισμοὺς τοῦ ἀποστατήσαντος, τοῦ πᾶσαν διεξεληλυθότος[f] πληγὴν καὶ τῶν[g] ἐπιτρεπτικῶν μαστίγων καταφρονήσαντος. Ὁ δὲ νυκτὶ ὡμοιώθη, ὅτι ξέναις ἁμαρτίαις καὶ παραβάσεσιν ἐκοινώνησε καὶ εἰς κύλισμα βορβόρου[h] ἅμα τῷ Παίονι συνελούσατο καὶ ἐμολύνθη, τὸ παροιμῶδες, πίσσης ἁψάμενος[i] καὶ ἄνθρακος γυμνῷ ποδὶ μὴ δυνάμενος ἐπιψαύειν,[j] τὸ Σολομώντειον, δειμαινόμενος[k] ἐξεπλάγη, ἐκπλαγεὶς ὑπεστάλη, ὑποσταλεὶς ὑπετάγη, ὑποταγεὶς ἐπέδωκεν εἰς ἀνετασμοὺς ἑαυτόν, εἰς δουλείαν ἐσχάτην, εἰς ὑπουργίαν καὶ αὐτουργίαν αὐτοπροαίρετον τῷ βασιλικῷ στρατοπέδῳ συνέκδημον, εἰς οὐραγὸν ὀπισθόπουν, εἰς προμετωπιδίους φαλαγγαρχίας ὑπηρετούμενον. Πνεῦμα γάρ, φησι κεκραγὸς ἐν στέρνοις καὶ ἐν ψυχῇ ἀκηδιώσῃ ἐγένετο·[l] καὶ ἤκουσε τὸ προφητικόν· Συνάχθητι καὶ συνδέθητι ἔθνος τὸ ἀπαίδευτον πρὸ τοῦ γενέσθαι ὑμᾶς ὡς ἄνθος παραπορευόμενον.[m] Διὰ τί γὰρ[n] ὅλως γεγόνατε ἀλλοτρίων ἐμέτων παράσιτοι καὶ οὐκ αἰσχύνεσθε τοῖς ἐκείνων βορβόροις τὰς ἑαυτῶν καρδίας καταμιαίνοντες; Ἀνομία γὰρ ἀνόμου οὐ μὴ κακώσῃ τὸν[o] ἄνομον, ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ ἀποστρέψῃ ἀπὸ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ.[p]

Οὐκοῦν τῷ Παίονι διασκεδάσθη τὸ διαβούλιον καὶ ἀπέπτη καὶ ἡ μεγάλη ἐλπίς, καὶ οὐδὲ ταύτην[r] συνέσχεν ὁ πίθος,[s] ἀλλὰ τοῖς λοιποῖς ὀχυρώμασι συνεξέπεσε, καὶ εἰς μοῖραν ἀντιμάχου ἀντικατέστη[t] ὁ σύμμαχος καὶ τῆς φθορᾶς τοὺς μίτους αὐτῆς ἐπέκλωθεν.[u] Ὡς γοῦν[v] οὕτως ὁ Δὰξ[z] ἐν ἀποτόμοις ἀκρωρείαις κινδύνου

formán elkerülve mind a hebehurgya sietséget, mind a tétlen halogatást, a közmondásbeli oroszlán a karddal,[8] előbb az esztelenül elpártolt dákra indult, s az éppen előtalálható csekély kíséretet és lovasságot víve csak magával, erejével és karjának hatalmával rájuk dörgött. És összetörtek a hegyek orcája előtt, amint közeledett, hogy — az Írás szerint — összeszedje dolgait és gondolatait a pártütőnek, aki már átment minden verésen, és az intő ostort semmibe vette. Az éjszakához vált hasonlóvá, mert idegen bűnök és vétkek társává lett, és a paionnal együtt hempergett a sárnak fertőjében, mocskos lett, mint aki — a közmondás szerint — szurokhoz nyúlt,[9] és mezítláb a parázson járni nem tudván, ahogyan Salamon mondja, ijedtében megfélemledett. Megfélemledvén pedig összehúzta magát, összehúzván magát alávetette magát, alávetvén magát kiszolgáltatta magát a tortúrára, a teljes szolgaságra, az alárendelt szolgálatra, a maga végezte szolgálatra, melyet önként vállalt, mint a császári sereg segédhada, a hátul kullogó hátvédszolgálatra, az első vonalbeli hadosztályoknak teljesítendő szolgálatra. Mert, mondja, elgyötört szívű, kebelben kiáltó lélekkel lett, s meghallotta a prófétai szót: Térjetek énhozzám, és eszméljetek fel, ti arcátlan nemzet, mielőtt úgy járnátok, mint az elhervadó virág. Ugyan miért lettetek egyáltalában a mások okádékának élősdijei, és nem szégyelltétek szíveteket az ő sarukban bemocskolni? A törvénytaposó törvénytaposása miatt el nem esik azon a napon, melyen megtér az ő törvénytaposásából.

Bizony a paionoknak szertefoszlott szándoka, és elszállt nagy reménye, ez sem maradt a hordóban,[10] hanem a többi erősségükkel együtt összeomlott. Szövetségesük az ellenség pártjára állt, és a romlásnak fonalát fonta meg számukra. Mihelyt ugyanis a dák ily módon a veszedelem meredeken

[zz] Paroemiogr. Gr. 1, 429, 11 (App. Prov.) || [a] *τὸ* **O** || [b] *προβουλεστάτην* **E** || [c] Is. 40 10 || [d] *cf.* Ezech. 38, 20 ; Ps.17, 8; 46, 5; 113, 7; Is. 64, 1; Nah. 1, 5; *etc.* || [e] Is. 66, 18 || [f] *διεληλυθότος* **O** || [g] *τοῦ* **O** || [h] II. Ep. Petr. 2, 22 || [i] Sirac. 13, 1 || [j] Prov. 6, 28 || [k] *δειλαινόμενος* **O** || [l] Baruch 3, 1 || [m] Soph. 2, 1 || [n] *om.* **E** || [o] *τὸ* **O** || [p] Ezech. 33, 12 || [r] *αὐτὴν* **O** || [s] *cf.* Hes. OD 96 || [t] *ἀντεκατέστη* **O** || [u] *ἀπεκλώθεν* **O** || [v] *γὰρ* **O** || [z] *ὁ Δὰξ om.* **O**

[8] Azokra mondták, akik természetüknél fogva is bátrak voltak, de azért külső segítséget is igénybe vettek.

[9] Bibliai utalás.

[10] Mint Hesiodos elbeszélése szerint a remény Pandora hordójában.

γέγονε καὶ ἐν[aa] συνοχῇ καρδίας[bb] ἐξιλάσατο τὸν εὐμείλικτον καὶ τῇ τῆς ἐσχάτης δουλώσεως ζεύγλῃ τὸ τοῦ τραχήλου νεῦροι ὑπέθετο, καὶ τὸν δοθέντα ὑπεδέξατο ἀρχηγόν, ᾧ τὴν ἐξουσίαν ὁ μέγας αὐτοκράτωρ κατηγγυήσατο, τὰ μὲν τῆς κατὰ τῶν[cc] Παιόνων παρατάξεως ἤδη προπύλαια ἡτοιμάζετο, καὶ τὰ πρὸς τὴν τελεσιουργὸν πρᾶξιν πάντα προκατεβάλλετο. Κατὰ[dd] τακτικὰς διαιρέσεις ἡ πληθὺς κατετάττετο· ἐν κόσμῳ συνασπισμοῦ καὶ συγκεκροτημένῃ ἑνώσει προκεχώρηκε τὰ στρατεύματα· κατεπήγνυντο αἱ σκηναί· ἐπληροῦτο τῶν ὅπλων καὶ τὰ προαύλια ἅμα καὶ τὸ προσκήνιον· καὶ ἕκαστος ἑώρα δεινὸν καὶ τὸν εὐκλεᾶ μετεπορεύετο θάνατον. Ἀνέφριττε τὸ ῥεῦμα τοῦ ποταμοῦ πρὸς ἀνάρρουν τῷ ἐναντίῳ ὑπανακοπτόμενον πνεύματι καὶ ὑπεφαίνετο μέλαν τῷ οἰδαινομένῳ ὑποπίπτον καὶ σκιαζόμενον. Ἔφριττον καὶ τὰ περὶ τὰς ὄχθας τοῦ Ἴστρου τῇ ἀνατάσει τῶν πυκνῶν μελιῶν, καὶ ὡς ἐν παροχθίαις ὕλαις ὁ ποταμὸς ἐν τούτοις κατεσκιάζετο. Τὰ δὲ πυρὰ πολλὰ καὶ ταῦτα τῷ στρατοπέδῳ ὑπανεκαίετο. Αἱ δὲ σκηναὶ ἐπὶ πολὺ καὶ ταύταις ἐξετείνετο τὰ σχοινίσματα. Ἤρθησαν αἱ σημαῖαι· ἀνήπτοντο οἱ φρυκτοί·[ee] τὸ ἐνυάλιον ἐξηχεῖτο ὄρθιόν τε καὶ Δώριον. Πλήρη καὶ τῶν μονήρων καὶ τῶν διήρων καὶ τῶν ἄλλως χρησίμων ἦσαν καὶ τὰ νεώρια καὶ οἱ ναυλόχοι. Συνεκόπτετο τοῖς φαινομένοις ὁ Παίων, καὶ ὡς διακοπῇ φραγμοῦ συνεστῶτα οὐκ εἶχε τὰ φαῦλα ἔργα αὐτοῦ. Ἐνωτίζετο γὰρ «ἐπεὶ ἐστράφης καὶ ἐποίησας πονηρά, οὐ μὴ ἐπάξω ἐπὶ σὲ τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα, ἅπερ ἐλάλησα...»[ff] Καὶ καθεστὼς ὡς ἐν ἀπορίᾳ πολλῇ διὰ τὸ[gg] μετάμελον, ἐν οἷς διενοεῖτο, συνέτρεχε τοῖς τοῦ Ἄσματος, «ἐξεδυσάμην[hh] τὸν χιτῶνά μου, πῶς ἐνδύσομαι αὐτόν;»[ii] ἐνεπίμπρα[jj] γὰρ αὐτὸν καταθεωμένη[kk] ἡ καταπόρφυρος κλισιάς. Καὶ ὡς ἐν ἐσχάτοις κακοῖς ἐνεμερίμνα[ll] τὸν κίνδυνον, καὶ ἑαυτὸν ἐν συμβουλαῖς ἐπιλυχνίοις κατέτεινε[mm] τῷ τοῦ πράγματος μεγέθει ἐναποπληττόμενος τὴν διάνοιαν. Ἅπαν ὅπλον ῥίπτειν πολεμιστήριον ἤθελε καὶ ἐκ τοῦ ἀποτόμου ἀθρόον εἰς τὸ ἐνδόσιμον κατεκλίνετο· κατασχεῖν

leszakadó szirtfokára jutott, és szívének gyötrelmében megengesztelte a könnyen engesztelődőt, és a teljes szolgaság igájába hajtotta nyakának izmát, és elfogadta a neki adott vezért, akire a hatalmas császár bízta rá a hatalmat, a paionok elleni felvonulás kapuját elkészítette, és a munka véghezviteléhez az alapokat mindenben lefektette. A tömeget katonai egységek szerint osztották be. A hadsereg pajzs pajzs melletti rendben, zárt egységekben vonult fel. A sátrakat felverték. A felvonulási terek és a vezéri sátor előtti térség fegyverekkel volt tele, mindeneknek pillantása félelmetes volt, s a dicsőséges halálra vágytak. Visszaborzadt a folyam futása, elannyira, hogy visszafelé folyt, visszatorlódva a szembefúvó széltől, s feketén sötétellett, leapadva a haragvó előtt. A Duna parti tájai is borzadoztak a lándzsák sűrűjétől, és a folyam, mint a part menti erdőkben, ezek árnyékába borult. Azután fellobogott a temérdek őrtűz a táborban. A sátrak nagy darabon a számukra kimért földeken terültek el. A zászlókat felemelték; a jelzőfáklyákat meggyújtották, rázendítettek a harci dalra, az élesre is, a komolyra is. Telve voltak a csónakházak és a hajóállások az egy- és kétsorevezős hajókkal meg más hasznos dolgokkal. A paion e látványtól halálra rémült, és amint leomlott védgátja, nem tartott ki többé hitvány dolgai mellett. Mert fülébe csengett a szó: „mivel elfordultál és gonoszul cselekedtél, nem hozom rád mindazokat a jókat, melyekről beszéltem". És bűnbánata miatt teljes tanácstalanságba jutván, miközben tépelődött, az Ének szavaival találkozott: „levetettem ingemet, hogyan vehetném fel azt".[11] Megperzselte ugyanis őt a bíborkapu, melyre alápillantott.[12] Végzetes helyzetében mérlegelte a veszedelmet, és mécs melletti tanácskozásaiban a dolog súlyossága miatt gyötrődött, még gondolkodóképességét is elveszítve. Minden harci fegyvert el akart dobni, és hirtelen a teljes megadásra határozta el magát. Esengve fordult az uralkodóhoz

[aa] *om.* E || [bb] II. Cor. 2, 4 || [cc] *om.* O || [dd] *καί* O || [ee] *φρακτοί* O || [ff] *Quamvis sacros sapiat libros nusquam invenio* || [gg] *τὸ* E || [hh] *ἐνεδυσάμην* O || [ii] Cant. 5, 3 || [jj] *ἐνεπίπρα* E : *ἀνεπίμπρα* O || [kk] *ἀναθεωμένη* O || [ll] *ἀνεμερίμνα* E || [mm] *κατέκτεινε* O

[11] Az Énekek énekéből idéz.

[12] A célzás nem egészen világos, a „bíborkapu" mindenesetre valahogyan a császárral kapcsolatos.

ἠντιβόλει τὸν βασιλέα τὴν χεῖρα ἅμα θώρακι[nn] καὶ τῇ καθηκούσῃ[oo] σκευῇ τὰ πρὸς τὴν μάχην καταρτυόμενον. Ἀντίπορθμος τῷ χείλει τοῦ ποταμοῦ παρεκάθητο καὶ θαλερὸν οἰμώζων ἐλιτάζετο θερμῷ τῷ ῥεύματι τῶν δακρύων καταβρέχων τὸν ἶουλον. Ἐχρηματίζετο διὰ πρέσβεων, ὅσα καὶ γλώττῃ τούτοις ἐχρῆτο, ὅλοις ἱστίοις τοῦ λογισμοῦ τῷ στέμματι τοῦ τροπαιούχου κοσμήτορος τῆς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας καὶ προσριπτούμενος καὶ ὑποφερόμενος. Καταδειμαινόμενος γὰρ καὶ γυμνὸς καὶ σύσκευος ἱκέτης προσήρχετο· τὴν Ἡράκλειον παρητεῖτο διασκευήν· ἀπετίναττε[pp] τὴν λεοντῆν· τὸ ῥόπαλον ἀπεπέμπετο. Πυγμαῖος, χαμαίζηλος, ὑπάκουος τῇ βασιλείῳ αὐλῇ ἐγγραφῆναι ἠντιβόλει καὶ προμηθεύεσθαι ἐταπεινοῦτο. Τὴν ταινίαν, τοὺς στρεπτοὺς καὶ τοὺς ὁρμούς, ἔτι γε μὴν καὶ τοὺς μαργαρίτιδας λίθους ἀπέρριπτεν[rr] ὑπόσπονδος, αὐτόμολος καὶ τῇ λακωνικῇ καὶ ἀπερίττῳ στολῇ ἑαυτὸν[ss] διασκευαζόμενος ὅλον ὑπεδίδου τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ περὶ τοῦτον οἰκιδίῳ συνέταττεν ὁ πρὸ μικροῦ πολὺς ἀρχηγὸς καὶ τὰ τῶν Καισάρων ἐκείνων καὶ τῶν ἀρχαίων Ἰουλίων καὶ περιποιούμενος ἑαυτῷ καὶ διεξιδιούμενος.[tt] Οἱ τῆς Παιονίας πρέσβεις προσελιπάρουν τὴν ἀνοχὴν ὡς εἶδον καὶ μᾶλλον ἀπετασθεῖσαν τὴν φοινικίδα[uu] καὶ τὰς τοῦ βασιλέως κνήμας καὶ τὰ περικαλλῆ σφυρὰ σιδηρένδυτα, πᾶν, ὅτι καταθύμιον τῇ τούτου θεοστεφεῖ ἐξουσίᾳ ἐκεῖθεν μετεκομίζετο. Ὠμηρεύετο τὰ τῆς καταθέσεως καὶ ἄλλοις μὲν ἄλλα τε[vv] καὶ τῷ τῆς Βοεμίας ἀρχηγῷ καὶ ἄλλοις ἐπισήμους δυναστείας ἀνεζωσμένοις, ὅσους ὁ Παιονάρχης εἰς ἐχέγγυον τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας παρεστήσατο καὶ παρέδωκεν τὰς ἑαυτῶν ἐξουσίας παραθεμένους, ἀλλά γε δὴ καὶ τὰς κεφαλάς, εἰ περιτρώσει[zz] τὰς συνθεσίας, ὑφ' αἷς ἰδοὺ τοῦτον ὁ θεοειδὴς σκηπτοῦχος παρακληθεὶς ἐπένευσε παραδέξασθαι.

Τίνα τὰ ἐπὶ τούτοις; Ἐπὶ τὸ αὐτὸ οἱ τῆς Παιονίας συνήχθησαν ἄρχοντες, οὐχί, τὸ τοῦ εἰπόντος σοφοῦ, εἰς οἰκοδομῶν καὶ εἰς καθαιρῶν ἐγένετο[a], καὶ ἐπὶ διαστροφῇ συνεχεῖντο αἱ γλῶσσαι καὶ ἐμερίζοντο.[b] Ἐκ συμφωνίας δὲ καὶ ἄκρας ἑνώσεως

[nn] *θώραξι* O || [oo] *κατοικούσῃ* O || [pp] *ἀπετίνασσε* O || [rr] *ἀπέκρυπτεν* O || [ss] *ἑαυτῷ* O || [tt] *ἐξιδιούμενος* O || [uu] *φοινικίδια* O || [vv] *γε* O || [zz] *παρατρώσει* EO || [a] Sirac. 34, 23 || [b] *ἐθερίζοντο* O

— ki már mellvértbe és teljes harci felszerelésbe öltözött —, hogy tartsa vissza kezét. A túlsó oldalon, a folyó partján leült, és hangosan jajveszékelve könnyek forró árjával áztatta zsenge szakállát. Követek útján tárgyalt, amennyiben a beszédben ezeket használta fel, értelme teljes odaadásával a rómaiak győzelmes fejedelme főhatalmának koronája elé vetvén és annak mindenben alárendelvén önmagát. Remegve, fegyvertelenül és könyörgőnek öltözötten érkezett. A heraklesi öltözéket elhárította, az oroszlánbőrt lerázta, a buzogányt félretette, s könyörgött, hogy mint törpe, mint földöncsúszó, mint szófogadó jegyeztessék be a császári udvarban, és teljes tiszteletadásig alázkodott, fejdíszét, pereceit, nyakláncait, sőt még drágagyöngyeit is mint önkéntes fegyverszünetkérő elvetette, és egyszerű lakon lepelbe burkolódzva magát mindenestől átadta a császárnak, és háza rendelkezésére bocsájtotta, ő, a csak kevéssel előbb hatalmas fejedelem, aki ama Caesarok és hajdani Juliusok méltóságát szerezte meg és sajátította ki a maga számára.[13] A paion követek csak a fegyverszünetet szorgalmazták, midőn látták a bámulatra méltó bíborköpenyt, a császár lábszárát és gyönyörűséges, vasba bújtatott bokáját. Mindent, amit csak az ő istenkoronázta hatalma megkívánt, onnan el is vittek. A szerződésben foglaltakért kezeseket állítottak, egyebek között Boemia uralkodóját[14] és más kiemelkedő méltóságok viselőit, akiket a paion fejedelem a maga épségéért kezesekül állított és adott. Ezek a maguk hatalmát tették le zálogul, sőt, a fejüket is, ha megszegné azokat a feltételeket, melyek mellett ímé az isteni jogarviselő könyörgésükre őt elfogadni méltóztatott.

Mi történt ezek után? Mikor Paionia vezetői egy helyre összejöttek, nem, mint a bölcs mondja, az egyik épített, a másik meg rombolt, s egymás szavába vágva vitatkoztak és megoszlottak egymás között, hanem — mivel a háborús összecsapás jelei

[13] Michael itt gúnyosan, szinte mint bitorlást említi azt, amit más szerzők, más körülmények között magasztaló elismerésül, hogy ti. a magyar királyok Julius Caesartól származnának.

[14] II. Ulászló cseh király, aki 1163—1164-ben III. István szövetségese volt.

ἤδη καὶ τῶν τῆς τοῦ πολέμου συρρήξεως ἀνεγερθέντων σημείων καὶ καταστάσης τῆς συμβουλῆς εἰς ἀρχὰς τὰς τῆς εἰρήνης διεπρεσβεύοντο καὶ «δὸς ἡμῖν καὶ τὴν εἰρήνην· πάντα γὰρ ἀπέδωκας»[c] ἀνεκραύγαζον «οὐκέτι γὰρ κατὰ τὸ γεγραμμένον κινεῖν τοὺς πόδας ἡμῶν[d] ἀγαπήσομεν·[e] ἐξελίπομεν, ἐμαράνθημεν, οὐκέτι ἄφοβοι ἔσμεν, οὐδὲ ἐν πύλαις αὐλισθησόμεθα, τῶν ἀγαθῶν διδασκαλίων καθεστηκότες ἀνήκοοι, οὐ βαθύχειλοι, οὐ βαρύγλωσσοι,[f] οὐκ ἀλλόφωνοι, οὐδὲ στιβαροὶ τὴν φωνήν[g]. Ὡσεὶ καπνὸς ἐλεπτύνθημεν καὶ ὡσεὶ κόνις ἐξελικνώθημεν.[h] Ὡς χωνευτήριον πῦρ εἰσπεπόρευσαι κατὰ τὸν προφήτην καὶ ὡς πόα πλυνόντων[i] καὶ ἐχώνευσας καὶ ἐδοκίμασας ἡμᾶς[j] καὶ ἐκπυρώσας ἐκαθάρισας[k] καὶ ἐπαίδευσας. Τὸ Σίρμιον ἐρρέτω τὸ τῆς Παιονίας πιότατον, τὸ ἱππάσιμον καὶ κατάρρυτον· τῆς σῆς ἔστω ἐξουσίας τοῦτο[l] καὶ κυριότητος. Ἄστρα μὲν δὴ προβέβηκε, παρῴχηκε δὲ πλείω νύξ, τριτάτη δέ τε[m] μοῖρα λέλειπται. Ἐπὶ ξυροῦ τὰ τῆς ἐλπίδος ἡμῖν· τὰ τῆς προθεσμίας μικρὸν ἤδη καὶ συμπεραίνεται. Ἔστω τὰ[n] ἐντεῦθεν καὶ μέχρι τῆς Ἰλλυρίδος καὶ τῶν Εὐρωπαίων Δαρδάνων τῶν σῶν ὁρίων καὶ σχοινισμάτων, ἀπεσπάσθω τῶν ἡμετέρων, προσενούσθω τοῖς σοῖς. Ἐφ' ὅσον[o] τοῦ σοῦ δόρατος ἔφθασεν ἡ σκιὰ ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν σῶν πτερύγων πιπτέτω, καὶ τὰ τούτων ἐπέκεινα μόνον ἄνες ἡμῖν.[p] Καὶ μὴ οὕτω φοβερὸς καὶ οἷα κατακαίων πρηστὴρ ἐπίκεισο· μηκέτι πλήξεις ἡμᾶς. Πνεῦμα ἐξουσιάζοντος ἀνέβη ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τόπον ἡμῶν οὐκ ἀφήκαμεν, ὅτι καταπαύσει ἁμαρτίας μεγάλας ἴαμα.[r] Ἀπάλειψον ὡς νεφέλην[s] τὰς ἀνομίας ἡμῶν καὶ ὡς γνόφον τὰς[t] ἁμαρτίας ἡμῶν.[u] Καὶ ὁ Χορβάτης καὶ ὁ Βοσναῖος τοῖς τῶν Ῥωμαίων ἐγγραφήτωσαν ἄξοσιν. Συγκαταλεγέσθωσαν[v] τοῖς ὑπὸ τὴν σὴν σκηπτουχίαν καὶ ὁ ταινοῦχος τῆς Παιονίας ναὸς καὶ ἡ περὶ τοῦτον[z] μητρόπολις, ἵνα ὁ τῶν Παιοναρχῶν βασίλειος στέφανος τῇ σῇ συνέχοιτο κραταιότητι. Ὑπόφορά σοι ἔστω

felelevenedtek, a tanácskozás megtörténtével — a teljes összhang és egység alapján küldtek a béke feltételei ügyében követséget. „Add nekünk a békét, hiszen már mindent megadtál — kiáltották —, hiszen többé, az Írás szavaival, nem szeretünk már ide-oda futkározni, elfogyatkoztunk, elfonnyadoztunk, nem vagyunk már félelmet nem ismerők, nem táborozunk a kapukban, jó tanításokra nem hallgatva, nem vagyunk homályos ajkúak, nehéz nyelvűek, idegen beszédűek, durva szavúak. Mint a füst, elvékonyodtunk, mint a port, kirostáltak. A próféta szavával, mint a kohótűz érkeztél meg és mint a ruhamosók lúgja, és megolvasztottál és megpróbáltál minket, és kiégetvén megtisztítottál és megtanítottál. Hadd veszszen a Szerémség, Paionia legkövérebb földje, a lónevelő, a folyók öntözte! Tartozzék a te hatalmad, a te főséged alá! A csillagok elhunytak, nagy része már elsuhant az éjnek, csak a harmada még, ami vár ránk.[15] *Reménységünk borotvaélen áll, a határnap kevés híja és eltelik. Legyenek a földek innentől Illyriáig és az európai dardánokig*[16] *a te határaid és a te kimért területeid, szakítsd el a mienktől, egyesítsd a tieddel. Ahová lándzsád árnyéka elért, az mind szárnyaid oltalmába essék, csak ami ezen kívül van, azt engedd nekünk! Ne légy azonban oly félelmetes, s ne zúdulj ránk, mint valami perzselő förgeteg, ne verj többé minket! A fejedelemnek haragja felgerjedt ellenünk, és nem hagytuk el helyünket, mert a békéltetés nagy bűnöket lecsillapít. Töröld el, mint felleget, álnokságainkat, és mint felhőt, bűneinket! Írassék be mind a horvát, mind a bosnyák a rómaiak tábláira! A te jogarod alatt vétessen jegyzékbe Paionia koronás temploma a körülötte levő székvárossal, hogy a paion uralkodók királyi koronája*[17] *a te hatalmasságodnak legyen függvénye! Legyenek ezek*

[c] *cf.* Is. 26, 12 || [d] *τοὺς πόδας ἡμῶν κινεῖν* **O** || [e] Jer. 14, 10 || [f] *βραδύγλωσσοι suprascr. βαρυ* **O** || [g] Ezech. 3, 5—6 || [h] Sap. 5, 12 *et* 23 || [i] Mal. 3, 2—3 || [j] Sap. 3, 6 || [k] *cf.* Ps. 65, 10; Zach. 13, 9; Mal. 3, 3 || [l] *τοῦτο ἐξουσίας* **E** || [m] *τοι* **O** *cf.* Il. 10, 252—3 || [n] *τῷ* **O** || [o] *ὅσα* **O** || [p] *ἡμᾶς* **O** || [r] Ec. 10, 4 || [s] *νεφέλη* **O** || [t] *ἀνομίας—τὰς om.* **O** || [u] Is. 44, 22 || [v] *συγκαταλεγέσθω* **O** *συγκαταλεγέσθωσαν corr. ex συγκαταλέγεσθω* **E** || [z] *τούτων* **O**

[15] Az Ilias (10, 252—253) szavainak beleszövése a beszéd szövegébe.

[16] Makedoniának a mai Jugoszlávia területén fekvő része.

[17] A Székesfehérvárott őrzött magyar királyi koronáról van szó, vö. J. Deér: Die heilige Krone von Ungarn. Wien 1966. 202. — Györffy Gy.: Mikor készülhetett a Szent Korona? Élet és Tudomány 26 (1971) 63.

τὰ ὅλα καὶ ἐν ταῖς τῆς σῆς ἐξουσίας ἀνατιτλούσθωσιν κύρβεσι. Γαιοδεσίας ἐκτίθεσο. Δασμοφορείτω τὸ πᾶν ἐν τίτλοις·[aa] μηδὲν ἀσυντελὲς ἔστω, ὁ ἀρχηγός, οἱ ἱεροὶ ἀγελάρχαι, ὁ χορὸς τῶν ἱερομυστῶν, οἱ λογάδες τοῦ πλήθους, οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ὑποστράτηγοι, οἱ λογχοφόροι καὶ οἱ τῶν λοιπῶν παρατάξεων, οἱ τοῦ κοινοτέρου καὶ σύγκλυδος λαοῦ ὅμιλοι, ἔνορκοι[bb] εὔορκοι, ἀσφαλεῖς ὁμόται, βέβαιοι κατεγγυηταί, ἐπὶ τοῖς ἀχράντοις λογίοις, ἐπὶ τοῖς ἱεροῖς καὶ θειοτέροις συμβόλοις[cc] καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσοις σεσώμεθα ἀσφαλεστάτας μοι τὰς πίστεις διδόασιν, ἵνα μηδὲν ἴχνος ἐνδοιασμοῦ ὑπολείποιτο. Οὐκ ὀλίγους καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς[dd] ἐκκρίτων ὁμηρεύειν ἐπὶ ἀσφαλεῖ τῇ βεβαιώσει ἐμπαρεχόμενοι, σφραγῖσιν ἀδιαπτώτοις τὰ τῶν συνθηκῶν περικλείοντες τοῖς ἕνδεκα τούτων ἀγχιθύροις ἀρχηγοῖς ἐπιφανέσι καὶ περιόπτοις εἰς ἐχέγγυον ἐντελὲς καὶ ὀχύρωμα ἀνεκμόχλευτον ἑαυτοὺς ἐκδεδωκόσι καὶ τὸν ἴδιον κίνδυνον.[ee]

Τοιαύτης τῆς σῆς χειρὸς[ff] ἀπηωρημένης ἢ μᾶλλον ἐπικειμένης τοῖς Παίοσι, θειότατε βασιλεῦ, ἀπήντησεν αὐτοῖς ἐσχάτη ταπείνωσις. Ἐταλάνισαν ἑαυτούς, ὅτι σοι ὅλως ἀντικατέστησαν· ἐμακάρισαν ἑαυτούς, ὅτι συνῆκαν καὶ ἐπεστράφησαν καὶ τοῖς κόλποις τοῖς σοῖς ἐνεθάλφθησαν καὶ ζωογόνου αὔρας ἀπήλαυσαν. Περιεδύθησαν τὸ τῆς μελαίνης χιτώνιον τῆς κατασχούσης κατηφείας αὐτοὺς καὶ σωτηρίου ἱμάτιον ἐνεδύσαντο. Ἐθλίβησαν, ὅτιπερ ὀπίσω τῆς πονηρᾶς διανοίας αὐτῶν ἠκολούθησαν καὶ τῆς καθεστηκυίας φρενὸς ἐξέπλευσαν. Ἠθφράνθησαν, ὅτι μετεκυλίσθησαν[gg] καὶ ἐγένοντο ὡς κάλαμος ὑποκυφὼς καὶ ἐμβολαῖς ἀνέμων ὑποκλινόμενος. (pp. 197$_{372}$—203$_{592}$)

mind néked adófizetésre kötelezettek, és a te hatalmadnak tábláiba jegyeztessenek be! A föld beosztását állapítsd meg! Vétessék az egész az adófizetésre kötelezettek jegyzékébe! Ne legyen adómentes semmi! A fejedelem, a szent főpásztorok, a papok kara, a világiak előkelői, a parancsnokok és az alparancsnokok, a lándzsások és a többi egységek katonái, a közönséges és elegybelegy népség tömegei mint esküvel kötelezettek, igaz eskütevők, szilárd eskütartók, biztos kezesek, a makulátlan Igékre, a szentséges és isteni sakramentumokra és mindazokra, amik által üdvösséget nyertünk, rendíthetetlen hűséget fogadjanak, hogy kételynek semmi nyoma se maradjon!" Előkelőik közül számosat a szilárd megállapodás kezeseiül felajánlva, s a szerződésben foglaltakat hibátlan pecséttel lezárva, a tizenegy, közülük rendelkezésre álló híres és tiszteletben álló előkelővel, akik tökéletes kezességre és megdönthetetlen megerősítésül magukat tulajdon kockáztatásukkal is átadták.[18]

Miután hatalmas kezedet a paionok fölött tartottad, vagy inkább rájuk vetetted, ó isteni császár, a legteljesebb megaláztatás érte őket. Nyomorultnak mondták magukat, hogy neked egyáltalán ellenálltak; boldognak mondták magukat, hogy jó belátásra jutottak és megtértek, a te öledben megmelegedtek és életadó leheletedet élvezték. Felvették az őket elfogó szégyenkezés fekete ingét, és a megtartatás köpönyegét felöltötték. Gyötrődtek, hogy gonosz gondolkodásukat követték és józan értelmüket elvesztették. Örvendeztek, hogy más oldalra hengeredtek, és olyanok lettek, mint a nádszál, mely meggörbedt és a szél rohama előtt meghajolt.

[aa] *τούτοις* **O** || [bb] *ἄνορκοι* **O** *in ἔνορκοι corr.* **O**$_s$ || [cc] *συμβούλοις* **EO** || [dd] *αὐτῷ* **E** || [ee] *Locus corruptus videtur esse, forte ἔφυγον vel ἀμύνοντο pos, κίνδυνον supplendum sit* Ritoók || [ff] *χειρὸς om.* **E** || [gg] *ἐξεκυλίσθησαν* **E**

[18] A szöveg nem egészen bizonyos.

XXXIII. KONSTANTINOS MANASSES — CONSTANTINUS MANASSES

A szerző (*Κωνσταντῖνος Μανασσῆς*) személyéről csak annyi ismeretes, hogy életét mint naupaktosi metropolita 1187-ben fejezte be. Nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki: világkrónikáján és regényén kívül írt verses és prózai munkákat, melyek közül különös figyelmet érdemel Manuel császárhoz 1173-ban intézett beszéde. A beszéd a szerbek végleges meghódolása és III. Béla trónra lépése után hangzott el, a szónok ezekre az eseményekre utal, de előadását, úgy tűnik, korábbi események színeivel is ékíti.

Kiadás: E. KURTZ: BB 12 (1905) 88—98.
Kézirat: **B** = Baroccianus 131 (s. XIV.).
Irodalom: F. HIRSCH: Byzantinische Studien. Leipzig 1876. 404—412. — K. PRÄCHTER: Eine vulgärgriechische Paraphrase der Chronik des Konstantinos Manasses. BZ 4 (1895) 272—313. — KRUMBACHER 376—380. — P. MAAS: Rhythmisches zu der Kunstprosa des Konstantinos Manasses. BZ 11 (1902) 505—512. — K. HORNA: Eine unedierte Rede des Konstantinos Manasses. Wiener Studien 28 (1906) 171—204. — H. GRÉGOIRE: Un continuateur de Constantin Manassès et sa source. Mélanges offerts à M. G. Schlumberger. II. Paris 1924. 272—281. — N. IORGA: Médaillons d'histoire littéraire byzantine, 23. Manassès. Byz 2 (1925) 289—290. — N. A. BEES: Manassis, der Metropolit von Naupaktos, ist identisch mit dem Schriftsteller Konstantinos Manassis. Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher 7 (1928-29) 119—130. — MORAVCSIK GY.: A görög és latin filológia magyar feladatai. EPhK 57 (1933) 19—20. — MTBF 206—207. — H. BOISSIN: La traduction moyen-bulgare de la Chronique de Manassès. Revue des Études Slaves 22 (1946) 180—188. — BT I. 353—356. (355. 9—11. sor szövege téves!) — O. LAMPSIDES: *Ἀναμνήσεις ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἰς τὴν χρονικὴν σύνοψιν Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ. Πλάτων* 17 (1965) 186—192. — ВИИНЈ IV. 207—214.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΚΥΡΟΝ ΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΝ

MANUEL KOMNENOS CSÁSZÁR ÚRHOZ

1.

Καὶ ὁ βαθυδίνης Ἴστρος σε ἔβλεψε τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν ἀφθόνοις καταντλοῦντα τοῖς ἀριστεύμασιν. Οὔπω τὰ τῶν ῥητόρων ἠνοίγησαν στόματα, ἐφ' οἷς καὶ Νεῖλος ἑπτά σε στόμασιν ὕμνησεν εἰς φόρων ἀπαγωγὴν[a] *καταστρεψάμενον Αἴγυπτον, καὶ πάλιν εἰς Τριβαλλοὺς ἐπετάσθης καὶ Γήπαιδας καὶ Παννόνων γῆν ἐπιρροιζήσας σου τοῖς πτεροῖς μέγα τι καὶ οἷον οὔποτε ἥλιος ἔβλεψε τοῖς σοῖς νεοσσοῖς ἐκόμισας θήραμα.* (p. 89_{35-41})

És a mély örvényű Duna is látott téged, amint dicső tetteiddel bőségesen elárasztottad a rómaiak uralmát. A rhetorok száját nem nyitották még meg azok a tettek, amikért a Nílus hét szájjal magasztalt téged, aki adófizetésre igáztad Egyiptomot,[1] *és ismét aki a triballosokra és gepidákra*[2] *szálltál, és szárnyaiddal besuhogván a pannonok földjét, fiókáidnak olyan nagy zsákmányt hoztál, amilyet még sohasem látott a nap.*

[a] *καταγωγὴν sed ἀπα superscr.* **B**

[1] 1170-ben.
[2] A szerbek (a következőkben az itt említetteken kívül a dákok is).

Καὶ τίς γάρ ποτε τὴν ἀρχὴν Ῥωμαίων ἀναζωσάμενος τοὺς ἀκαταγωνίστους Πάννονας ἐχειρώσατο καὶ ἠργυρολόγησεν, ἔθνος εὔιππον, εὔοπλον, σιδηροφόρον, κατάφρακτον, Ἄρεϊ κάτοχον, μυριοπληθές, μυριάνθρωπον, ἔθνος ὑπὲρ τὴν ψάμμον εἰς πλῆθος, ὑπὲρ τοὺς Τριβαλλοὺς καὶ Δάκας καὶ Γήπαιδας τὸ θυμοειδὲς καὶ ἐμπειροπόλεμον, τὴν τόλμαν ἀνίκητον, τὸ θράσος ἀκάθεκτον, τὸν θυμὸν ἀνυπόστατον, ἔθνος αὐτόνομον, ἀδούλωτον, ὑψαυχενοῦν, φιλελεύθερον, αὐταρχούμενον. Ἵδρυται μὲν τὸ ἔθνος ὑπὲρ τὸν Ἴστρον τοῦτον τὸν βαθυδίνην, τὸν πολυχεύμονα, τὸν τὸ ῥεῖθρον στόμασι πλείοσιν ἐπὶ τὸν Εὔξεινον ἐρευγόμενον· ἀφέστηκε δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς ταύτης ἀρχῆς ἀπείροις ὅτι καὶ οὐκ ἀριθμητοῖς διαστήμασιν, ἀκοῇ μόνῃ σχεδὸν γινωσκόμενον· ἡ γὰρ φύσις ἀνέκαθεν τὰς ἀρχὰς ἄμφω ταῖς Ἴστρου ῥοαῖς ἀπετείχισε[b] καὶ πύργον ὑγρὸν καὶ κινούμενον αὐταῖς ἐσχεδίασε. Καρπίζεται δὲ πολλὴν τὴν ἀρουρίτην καὶ σιτοφόρον, πολλὴν δὲ τὴν ἱπποφορβόν τε καὶ βουκολίδα· οὐ γὰρ ἄχλοος αὐτοῖς, οὐδὲ ἄχαρις ἡ γῆ προβατεύεται· ἥ γε μὴν λειμωνία πόα καὶ ἔλειος, λιπαρά τις οὖσα καὶ δαψιλὴς καὶ τῶν ὀργάδων ἡ δροσερὰ καὶ κατάρρυτος ἄπειρος.[c] Φιλεῖ δὲ ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἁπανταχῇ κρατούντων φορολογεῖσθαι, ἄνετον δὲ καὶ αὐθέκαστον ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος διήρκεσε· τό τε γὰρ πλῆθος αὐτοῖς ὑπὲρ τὰς λειμωνίους βοτάνας, αἱ χεῖρες ἀγαθαὶ τὰ πολέμια, δορατοφόροι, ὁπλιτοπάλαι πάντες καὶ χαλκοθώρακες· αἴγλη δ' οὐρανὸν ἱκάνει κορύθων ἀπὸ λαμπομενάων[d] καὶ ἡ ἵππος θυμικὴ καὶ γενναία· καὶ πολὺ τὸ περὶ τὴν μάχην ἀνδρικὸν καὶ ὀξύρροπον. Ἀλλ' ἦν ὅτε τὸ φῦλον τοῦτο τὸ μυριάριθμον καὶ φρικαλέον ἦν ἀκουσθῆναι καὶ εἰς ὁμαιχμίαν ἐλθεῖν φοβερώτερον.

Ἐνήλλακται δὲ τὸ πρᾶγμα νῦν καὶ μεταπεποίηται καὶ ταπεινοὶ μὲν οἱ Πάννονες οἱ θρασεῖς ἐκεῖνοι καὶ κατεπτήχασι καὶ δωροφοροῦσι καὶ ὑποπίπτουσι καὶ σὲ τὸν ἡμέτερον αὐτοκράτορα δεσπότην ἑαυτοῖς ἐπιγράφονται. Αἱ φάλαγγες Ῥωμαίων ἀπρόσμαχοι καὶ τὸ ὁπλιτικὸν καὶ ἀσπιδηφόρον

Mert kicsoda volt valaha is azok között, akik a rómaiak feletti uralmat magukra övezték, aki adófizetésre kényszerítette a legyőzhetetlen pannonokat, ezt a népet, mely jó lovú, jól felvegyverzett, vassal, páncéllal övezett, Ares megszállottja, milliónyi tömeg, számtalan ember, több a tenger fövenyénél, vitézségben és harciasságban felülmúlja a triballosokat, dákokat és gepidákat, háborúban jártas, páratlanul merész, féktelenül bátor, lebírhatatlan lelkű, független, nem szolga nép, emelt fejű, szabadságszerető, a maga ura? Az örvényes bővizű Duna felett lakik, mely több ágra szakadva hányja habjait a Fekete-tengerbe. Mérhetetlen, végeláthatatlan távolságok választják el birodalmunktól, s csak a híre hatol el ide, mert a természet ősidőktől fogva a Duna hullámait tette választfalként a két ország közé, és tovasiető vízbástyát hevenyészett oda. Övé dús gyümölcse a szántónak és a termőföldnek, övé a ménest és gulyát tápláló mezőnek. Földje, melyen juhok legelnek, füves és kellemetes, a rét és nádas legelője kövér és dús, a buja föld harmatától és vadvizektől áztatott végtelen. Semmiféle úrnak nem szokott adót fizetni, szilaj és önfejű volt világéletében, sokasága több, mint réten a fű, karja csatában erős, valamennyien nehézfegyverzetet, dárdát, ércpáncélt viselnek, és a sugár a nagy égig is elhat sugaras sisakukról. Lovuk tüzes, nemes, a harcban bátor és szilaj. És volt idő, mikor azt lehetett hallani, hogy ez a milliónyi és rémítő nemzet, ha harci szövetségre lép, még félelmetesebb.

Most azonban megfordult és megváltozott a helyzet: azok a merész pannonok alázatosak, remegnek, ajándékokat hoznak, meghódolnak, és téged, a mi császárunkat, mint urukat tartják számon. A római csatasorok lebírhatatlanok, és a gya-

[b] ἐπετείχισε **B** || [c] *ἱπποφορβὸν—ἄπειρος cf.* Dionys. Halic. Antiqu. Rom. 1, 37 || [d] *cf.* Hom. Il. 2, 457; 13, 341; 19, 362; Od. 19, 108

ἀκλόνητον καὶ ὁ κρατῶν ὑπερίσχυρος, Βριάρεως τὴν ἰσχύν, ἀκαταγώνιστος τὴν ὁρμὴν καὶ βουλευτὴς δραστικώτατος καὶ μαχητὴς ἀντίμαχος ἄμαχος. Ὦ οἷον ἔβλεψας ἥλιε; Ἄνευ σφαγῆς καὶ βελῶν, ἀνδροκτασιῶν τε καὶ αἵματος ἔθνος φιλόμαχον, ἄλκιμον, ἀμφίπολον Ἄρεος μόνῳ βρυχήματι ἔτρεσε καὶ εἰς ἐθελοδουλίαν μετέπεσε· καὶ γὰρ ⟨λέων⟩ ἠρεύξατο πολὺς τὴν ἀκμήν, δεινὸς τὴν ἀλκήν, σφοδρὸς τὴν ὁρμήν. Καὶ τίς οὐ πεφόβηται[e]; Τί μοι πρὸς ταῦτα τὴν μάχην ἐκείνην τὴν Ἀγησιλάου[f] τὴν ἄδακρυν ἱστοριογράφοι σεμνηγοροῦσι καὶ ῥήτορες; Οὐδέν μοι πρὸς ταῦτα Κικέρωνος[g] ἀεθλεύματα καὶ Σκηπίωνος· νῦν ἐπὶ τὰς χρυσᾶς ἔνναος[h] τὰ Ῥωμαίων ὄντως παλινδρομεῖ, ὁπότε καὶ γῇ Παννόνων δουλεύει καὶ χρυσὸν ἡμῖν γεωργεῖ, πρᾶγμα πρὶν γενέσθαι μὴ πιστευόμενον. (pp. 92_{123}—93_{161})

logság és pajzsos sereg megingathatatlan, az uralkodó hatalmas, ereje Briareosé, rohama győzhetetlen, tanácsadóként a legtevékenyebb, harcosként a csatasorban le nem csatázható. Mit láttál, ó te Nap? Kaszabolás és nyilak nélkül, férfiölések és vérontás nélkül a harcszerető nép, az erős, az Ares szolgája, egyetlen kiáltástól megremegett és önkéntes szolgaságba zuhant, mert ordított az oroszlán, szüntelen résen, védeni készen, harcban merészen, és kicsoda nem retteg? Mit festik fellengzően Agesilaosnak azt a könnytelen csatáját a történetírók meg a rhetorok — ezek után? Semmi énnekem már ezekhez képest Cicero meg Scipio küzdelmei! Most tér vissza igazán a rómaiak dolga az aranykorhoz, mikor a pannonok földje szolgál és nekünk aranyat termel — oly dolog, mely korábban hihetetlen volt.[3]

3.

Ἀλλὰ σύ γε, ὦ βασιλεῦ, τὴν ἀναίμακτον ταύτην μάχην καὶ τὸ καινὸν καὶ ἀνήκουστον εἰρηνικὸν ἐστρατηγήσας οὐδ' ὅλως συλήσας τὴν νίκην, οὐκ ἐπιθέμενος λάθρα, οὐ κρύβδην ἐπιδραμών. Εἶδόν σου τὴν πυριμάρμαρον αἴγλην οἱ Πάννονες καὶ ὡς ἀπὸ πυρὸς φωτίζοντος καὶ φλογίζοντος ὑπεστάλησαν καὶ τοὺς αὐχένας ὑπέκλιναν·[i] ἀπὸ προσώπου γὰρ πυρὸς τίς ὑποστήσεται; (p. $96_{274-279}$)

De te, ó császár, ezt a vér nélküli harcot, ezt az új és hallatlan békét nem úgy vívtad ki, hogy raboltad a győzelmet, nem is úgy, hogy titokban támadtál, alattomban ütve rajtuk: meglátták a te tűzpiros ragyogásodat a pannonok, és mint a fénylő és lángoló tűztől meghunyászkodtak, nyakukat meghajtották. Hiszen ugyan ki tudná kiállni az arcodról sugárzó tüzet?

[3] A Manuelt magasztaló szerzők a „vérontás nélküli győzelem", „vértelen csata" stb. szóvirágját több eseménnyel kapcsolatban is alkalmazzák: két prodromosi költemény az 1156-i hadjáratra (melyet más kutatók 1155-re tesznek), Michael Glykas az 1163-i eseményekre, mikor átadták Manuelnak a későbbi III. Bélát, Manasses pedig nyilvánvalóan ezúttal III. Béla trónrajuttatásával kapcsolatosan, egyébként a költeményekhez nagyon hasonló módon. III. István hirtelen halála után ui. Manuel azonnal megindult, hogy védencét trónra segítse; Sardikében fogadta a magyarok követeit, s miután kegyesen teljesítette kérésüket, Bélát is megeskette, hogy mindig Bizánc barátja marad. Ezt színezi a szónok. — Ami Agesilaos „könnytelen csatáját" illeti, mikor a spártaiak közül senki sem vesztette életét, a szerző nyilván emlékezetből idéz, mert e csatát Agesilaos fia, Archidamos vívta. Ciceróról is tudjuk, hogy egy feladatot, melynek végrehajtásához hadsereget is bocsájtottak rendelkezésére, harc nélkül oldott meg. A Scipióra való utalás nem világos.

[e] *λέων—πεφόβηται cf.* Amos 3, 8 || [f] *cf.* Plut. Ages. 33, 3 || [g] *cf.* Plut. Cic. 36 || [h] *cf.* Nicet. Chon. Hist. p. 59, 17; 248, 71 van Dieten; Orat. 39, 27—28 van Dieten; Michael Patriarcha Orat. ed. R. Browning p. 188, 59—60 || [i] *cf.* Sir. 43, 3; Nah. 1, 6

4.

Καὶ σέ, καταπολεμήσαντα Δάκας καὶ Πέρσας καὶ Κίλικας ἤδη δεσπότην καὶ Πάννονες ἐπιγράφονται. (p. $97_{295-297}$)

És téged, aki leverte a dákokat, a perzsákat és a kilikiaiakat, immár urukként tartanak számon a pannonok is.

5.

Ἐγκαινίζεσθαι μὲν νήσους Ἡσαίας προεθεσπιῴδησεν, ὁ δὲ ψαλτῳδὸς[j] *ἀγαλλιᾶσθαι ταῖς νήσοις παρακελεύεται· καὶ μέντοι καὶ ἠγαλλιάσαντο καὶ εἰς καινισμὸν μεταβέβληνται νῆσοι Παννόνων ποταμοῖς βαρυδούποις ἀμφιστεφέες, πόδας ὡραίους αὐτοκρατορικούς, πόδας εἰρήνην εὐαγγελιζομένους*[k] *ἐπελεύσεσθαι προσδοκήσασαι. Τοῦτο τὸ ἔθνος, τοῦτον τὸν χῶρον, ταύτην τὴν γῆν καὶ νῦν καταδουλουμένην ἐσκέπασας καὶ πρὶν ἀντιταττομένην ἐμάστιξας· ὅτε σοι καὶ Θεὸς μονονουχὶ τὰ τοῦ Ἀβραὰμ*[l] *καὶ παρεκελεύσατο καὶ προεπηγγείλατο· «Ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου καὶ ἴδε ταύτην τὴν γῆν καὶ διόδευσον αὐτὴν εἰς τὸ μῆκος αὐτῆς καὶ εἰς τὸ πλάτος αὐτῆς, ὅτι σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου». Ναὶ δή σοι καὶ τὰ τῆς ἐπαγγελίας εἰς ἔργον ἐκβέβηκε καὶ ὡς Ἰησοῦς ὁ δημαγωγὸς*[m] *Ἰσραὴλ τοῖς ὑπὸ χεῖρα τὴν γῆν Παννόνων ἐμέρισας καὶ κατέστησας ἄρχοντας ἐπ' αὐτοῖς (τὸ τοῦ θείου φάναι Δαυίδ).*[n] *Καὶ νῦν ἡμεῖς κροτοῦμεν ἀνέλπιστα καὶ πανηγυρίζομεν ἀπροσδόκητα, μεγάλου βασιλέως μεγάλαις ἐπὶ μεγάλοις τοῖς ἀριστεύμασι ταῖς τελεταῖς ἐγχορεύοντες, ἐξ οὗ μοι γλυκὺς ὅρμος ἀνακτορίης πεπέτασται.*[o]

Ézsaiás megjósolta, hogy megújulnak a szigetek, a zsoltáros pedig serkenti a szigeteket, hogy ujjongjanak. És megújulásba váltottak is át a pannonok mély zúgású folyóktól övezett szigetei, várván a szép császári lábaknak, a béke örömüzenetét elhozó lábaknak eljövetelét. Ezt a népet, ezt a földet, ezt a tájat, most, hogy szolgáddá lett, oltalmadba vetted, előbb, míg ellenszegült, korbáccsal fenyítetted, hiszen Isten téged csaknem azzal bíztatott, néked csaknem azt ígérte, amit Ábrahámnak: „Emeld fel szemeidet és nézd meg ezt a földet, járd be hosszában és széltében, mert néked adom és a te magodnak." Igen, az ígéret valósággá vált számodra, és mint Józsué, Izrael népének vezére, a kezed alatt levőknek szétosztottad a pannonok földjét, és állítottál fejedelmeket fölébük[4] *(az isteni Dáviddal szólva). És mi most nem reménylett dolgoknak tapsolunk, és nem várt dolgokat ünnepelünk, a nagy császár nagy hőstettei feletti nagy ünnepet ülve, mióta számomra a császári palota édes réve feltárult.*

6.

Περὶ τὴν Ἰωνίαν (φησίν)[p] *ἠγαλματούργητο πέτρινος ἄνθρωπος καὶ κατεῖχε μὲν αἰχμὴν ἐν δεξιᾷ, προετείνετο δὲ τόξον ἐν τῇ ἀριστερᾷ καὶ φαρετρεῶνα προσήρτητο· ἐγγεγλύφατο δὲ καὶ γράμματα τῷ ἀγάλματι ἐκ τοῦ δεξιοῦ μέχρι καὶ ἐς τὸν ἀριστερὸν ὦμον διὰ τῶν στηθέων διήκοντα· διὰ τούτων δὲ τῶν γραμμάτων ἠβούλετο λέγειν ὁ ἄνθρωπος ὡς «ἐγὼ τούτοις τοῖς ὤμοις τὴν χώραν ταύτην κατεκτησάμην*[r]*».*

Ioniában — így szól a történet[5] *— készíttettek egyszer egy embert ábrázoló kőszobrot, jobbjában dárdát tartott, baljában íjat nyújtott előre, s egy tegez is csüggött alá róla. Betűket is vésték a szoborra, melyek mellén a jobb vállától a bal válláig futottak. E betűk által azt akarta mondani az ember, hogy „én e vállakkal szereztem meg e földet". De annyival jogosabb, hogy*

[j] *cf.* Is. 41, 1; Psalm. 96, 1 || [k] *cf.* Is. 52, 7 || [l] *cf.* Genes. 13, 14—17 || [m] *cf.* Jos. 13, 7 || [n] *cf.* Ps. 44, 17 || [o] *cf.* Opp. Hal. 2, 684 || [p] *cf.* Her. 2, 106 || [r] *κατεστησάμην* **B**

[4] III. Bélát.

[5] Az elbeszélés Herodotosnál olvasható (2,106).

Ἀλλὰ τοσούτῳ σὲ δικαιότερον ἐν μέσῃ γῇ Παννόνων ἑστήξεσθαι[8] *χρύσεον καὶ τὸ μέγα σου τροπαιούχημα τοῦτο διατρανοῦντα τοῖς γράμμασιν, ὅσῳ τοῦ τὴν Ἰωνίαν χειρώσασθαι τὸ δυσκαταμαχήτου Παννόνων ἔθνους περιγενέσθαι πολλῷ περιφανέστερον καὶ σεμνότερον.* (pp. 97_{301}—98_{326})

a pannonok földjének közepén te állj ott aranyból kiformálva, és ezt a te nagy győzelmedet hirdetve betűkben, amennyire sokkalta ragyogóbb és fenségesebb tett a pannonok nehezen lebírható népének fölébe kerekedni, mint Ioniát leigázni.

XXXIV. EUSTATHIOS — EUSTATHIUS

Eustathios (*Εὐστάθιος*), aki 1175-ben Thessalonike metropolitája lett († 1194 táján), sokoldalú irodalmi tevékenységet fejtett ki. Számos antik görög íróval foglalkozott, s írt hozzájuk kommentárokat. Ezek közül a legismertebbek az Iliashoz és az Odysseiához írt magyarázatai. Írt teológiai műveket, beszédeket, leveleket és egy történeti munkát Thessalonike városának a normannok által 1185-ben történt elfoglalásáról. Magyar szempontból figyelmet érdemel említett történeti munkája és két beszéde; az egyiket, az alábbiakban A-val jelzettet, 1174-ben, a másikat (B) Manuel császár halálára (1180) írta.

Kiadások: A: Fontes rerum Byzantinarum, accuravit W. REGEL. I. 1. Petropoli 1892. 24—57. — B: MIGNE: PG 136. coll. 973—1032. — C: Eustazio di Tessalonica, La espugnazione di Tessalonica. Testo critico, introduzione, annotazioni di S. KYRIAKIDIS, proemio di B. LAVAGNINI, versione italiana di V. ROTOLO. Palermo 1961.

Kéziratok: A: **E** = Escorialensis Y II 10 (s. XIV.) — B: **B** = Baroccianus 131 (s. XIV.) — C: **B** = Basiliensis A. II. 20.

Irodalom: KRUMBACHER 536—541. — J. E. KALITSUNAKIS: Mittel- und neugriechische Erklärungen bei Eustathius. Berlin 1919. — PH. KUKULES: *Λαογραφικαὶ εἰδήσεις παρὰ τῷ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίῳ. Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 1 (1924) 5—40. — PH. KUKULES: *Αἱ παρὰ τῷ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίῳ δημώδεις παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις. Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 8 (1931) 3—29. — MTBF 207. — T. HEDBERG: Eustathios als Attizist. Uppsala 1935. — P. MAAS: Eustathios als Konjekturalkritiker. BZ 36 (1936) 27—31. — D. K. KARATHANASIS: Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten des Altertums in den rhetorischen Schriften des Michael Psellos, des Eustathios und des Michael Choniates sowie in anderen rhetorischen Quellen des XII. Jahrhunderts. München 1936. — T. HEDBERG: Das Interesse des Eustathius für die Verhältnisse und die Sprache seiner eigenen Zeit. Eranos 44 (1946) 208—218. — PH. KUKULES: *Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λαογραφικά.* I—II. Athén 1950. — A. MARICQ: Le manuscrit d'Eustathe de Thessalonique: „La Prise de Thessalonique en 1185". Byz 20 (1950) 81—87. — P. MAAS: Verschiedenes zu Eustathios. BZ 45 (1952) 1—3. — PH. KUKULES: *Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ γραμματικά.* Athén 1953. — BT. I. 262—264. — P. WIRTH: Die Flucht des Erzbischofs Eustathios aus Thessalonike. BZ 53 (1960) 83—85. — P. WIRTH: Untersuchungen zur byzantinischen Rhetorik des 12. Jahrhunderts mit besonderer Berücksichtigung der Schriften des Erzbischofs Eustathios von Thessalonike. München 1960. — P. WIRTH: Ein neuer Terminus ante quem non für das Ableben des Erzbischofs Eustathios von Thessalonike. BZ 54 (1961) 86—87. — V. LAURENT: Kataphloros, patronyme supposé du métropolite de Thessalonique Eustathe. REB 20 (1962) 218—221. — V. GRUMEL: Sur la fuite et le retour de l'archevêque Eustathe de Thessalonique. REB 20 (1962) 221—224. — P. WIRTH:

[8] *ἑστήσεσθαι* **B**

Studien zum Briefcorpus des Erzbischofs Eustathios von Thessalonike. BZ 56 (1963) 8—15. — E. LEONE: Conjectures sur la composition de la „Prise de Thessalonique" d'Eustathe. Byz 34 (1964) 267—269. — P. WIRTH: Zur Biographie des Eustathios von Thessalonike. Byz 36 (1966) 260—282. — P. WIRTH: Zur Frage der Zuverlässigkeit der Tafelschen Eustathiosedition. Polychordia. Festschrift F. Dölger. I. Amsterdam 1966. 386—388. — A. KAŽDAN: Неизданные сочинения Евстафия Солунского в эскуриальской рукописи Y—II—10. Polychronion. Festschrift Franz Dölger zum 75. Geburtstag. Heidelberg 1966. 335—344. — A. P. KAŽDAN: Византийский публицист XII в. Евстафий Солунский. BB 27 (1967) 87—106, 28 (1968) 60—84, 29 (1968) 177—195. — ВИИНJ IV. 215—223.

A

1.

Ἀναβοήσομαι πρὸς τούτοις καὶ τὰ τῶν Παιόνων, ἔθνους τούτου μεγίστου καὶ τὴν πάλαι φήμην καὶ τοὺς ἀρχαίους ὅρους ὑπερελάσαντος. Ἀνακράξομαι, ὡς πάντα[a] *ἄν αὐτοὺς εἶναί τις ἄρτι στοχάσηται μᾶλλον ἢπερ τεχνίτας τάξεως καὶ πόλεμον εἰδότας καὶ ὅπλα μάχιμα. Οὕτω καὶ αὐτοὶ*[b] *τῷ Ῥωμαίων βασιλεῖ ἀνταίρειν ὅπλον*[c] *ἀπέμαθον καὶ οἱ πρὶν ἀβέβαιοι τοῖς βουλεύμασιν*[d] *καὶ ἀστατοῦντες οὐχ ἧττον ἢ ὁ παραρρέων αὐτοὺς Ἴστρος, ὃν εἰς ἀσφάλειαν προεβάλλοντο, νῦν πεπήγασι καὶ τῷ δέει μὲν τῷ βασιλικῷ*[e]*, ἀλλὰ καὶ εἰς μίαν βουλὴν ἔμφρονα*[f] *στάσιμον. Ἡ δέ ἐστι τὸ μηκέτι κινδύνοις ἑαυτοὺς παραβάλλειν, ἀλλὰ τῷ βασιλεῖ πεσεῖν ὑπὸ πόδας καὶ τέως μὲν λεῖξαι*[g] *χοῦν*[h] *εἰς δυσώπησιν, εἶτα καὶ ἀναστῆναι καὶ τὰ τῆς οἰκείας γῆς φαγεῖν ἀγαθά. Ἔτι τὰς σιδηροκροτήτους αὐτοὶ κορύνας αἰρομένας ἕκαστος προορῶνται κατὰ κεφαλῆς, δι' ὧν συνετρίβησαν· ἔτι τὰ ἐξ ἐκείνων συντρίμματα τούτοις ἐγγέγλυπται, διὸ καὶ ἀποτρόπαιον*[i] *αὐτοῖς ὅπλον*[j] *ἡ κορύνη μέχρι καὶ θέας, μέχρι καὶ αὐτοῦ ὀνόματος· καὶ τὸ τεράστιον, ὅπλων*[k] *μὲν ἑτέρων ὄψιν ἀνέχονται*[l] *καὶ ὁρῶντες αὐτὰ ἐπὶ χώρας μένουσι καὶ οὐδέν τι πρὸς τὴν*[m] *θέαν καινότερον πάσχουσι, κορύνην*

Ezeken kívül hirdetni fogom a paionoknak,[1] *e nagyon nagy népnek a sorsát, mely túllépte régi hírét és ősi határait. Kiáltani fogom, hogy az ember most mindennek inkább vélné őket, mint a csatarend művészeinek és a háború és a harci fegyver ismerőinek. Így arról is leszoktak, hogy a rómaiak császára ellen fegyvert emeljenek, és akik azelőtt bizonytalanok voltak gondolataikban, és oly állhatatlanok, mint a mellettük folyó Duna, melyet biztosítékuknak tekintettek, most ugyan a császártól való félelmükben megdermedtek, de egyben értelmes és szilárd elhatározásra jutottak. Ez pedig abban áll, hogy nem teszik ki magukat veszélyeknek, hanem a császár lábai elé borulnak, és egy ideig gyalázatukra a földet nyalják, azután felemelkednek, és saját földjük javait fogyasztják. Még mindegyik maga előtt látja a feléje sújtott vasveretű buzogányokat, melyek összetörték őket,*[2] *és az ezekből eredő összetörettetés úgy beléjük van vésve, hogy megrémülnek a buzogánynak már a látására, sőt már csak a puszta nevére is. Ezért, ami a legkülönösebb, a többi fegyver látását kibírják, és azok láttára helyben maradnak, miközben azokat nézik, semmi meglepőt nem éreznek, de ha buzogányt pillan-*

[a] *πάντας* Tafel || [b] *αὐταὶ* **E** || [c] *ὅπλων* **B** || [d] *βουλεύμασι* Tafel || [e] *μὲν βασιλικῷ* Tafel || [f] *εὔφρονα* **B** || [g] *λεῖξαι μὲν* **B** || [h] *λεῖξαι χοῦν om.* Tafel; *cf.* Ps. 71, 9 || [i] *ἀποτράπαιον* **E** || [j] *om.* **B** || [k] *ὅπλον* **E** || [l] *ἀνέχοντες* Tafel || [m] *om.* Tafel

[1] Mint Eustathiosnál mindig, a magyarok archaizáló neve.

[2] A vasveretű buzogány a bizánci hadseregben az ún. varangok (*Βράγγοι*) fegyvere volt. Niketas Choniates szerint (l. a 290. l.-on) e fegyvernek döntő szerepe volt a bizánciaknak a magyarok fölött 1167-ben Zimony mellett aratott nagy győzelmében. A beszéd is nyilván erre utal.

δὲ καὶ ἰδόντες ἀποτροπιάζονται, κἄν τις Ῥωμαϊκὸς[n] ἀνὴρ ἐπιδημήσῃ τοῖς Παίοσι, ξίφος μὲν φέρων προσφωνεῖται, καὶ μάχαιραν ἠρτημένος ἀσπαστὸς δοκεῖ καὶ καταλύει ξενιζόμενος· οὐκ ἐκπλήττει δέ τινα οὐδὲ δόρυ φέρων ἐκεῖνος, ἀλλὰ προσβλέπεται εἰς ὀρθόν· εἰ δὲ κορύνην προβαλεῖται[o], ἣν σίδηρος μὲν ἐχορήγησεν, ἀνδρὸς δὲ δεξιότης εἰς τριβόλων ὀξύτητας ἐξηκάνθωσεν, ἐκτρέπονται τὸν κορυνηφόρον ἐκεῖνον οἱ Παίονες καὶ τὴν ξενίαν ἀπείπαντο καὶ τούς τε ὀφθαλμοὺς ἐλόξωσαν καὶ τὸ ὅπλον ἀπέπτυσαν καὶ ἑαυτοὺς ἀπέστρεψαν μνήμην λαβόντες, ὅπως ὁποῖά τινες ἄκανθαι τοὺς ὁδοιπόρους θλίβουσι, τοιαύταις[p] ῥαβδιζόμενοι κατεστορέννυντο[r], ὅτε κατάφρακτοι ὄντες καὶ οἷον ἐγκατῳκοδομημένοι[s] ταῖς πανοπλίαις καὶ ὡς εἰπεῖν ἄνδρες σιδήρεοι[t], ὅπλοις μὲν ἦσαν ἄβλητοί τε καὶ ἄτρωτοι, ῥάβδοις[u] δὲ ἐκείναις[v] θρανόμενοι[z] ἔπιπτον καὶ εἰς συντριβὴν ὀστράκου δίκην ἐξελεπτύνοντο· ἡνίκα τὸ οὐκ ἀγαθὸν ἐκεῖνο ποίμνιον εἶπεν ἄν τις ὑπὸ τοῦ σοῦ κράτους, τὸ τοῦ Δαβίδ, σιδηρέᾳ ῥάβδῳ ποιμαίνεσθαι.[aa] (pp. 35_{11}—36_{14})

tanak meg, bajelhárító fohászt mondanak. Ha valami római férfi jön a paionok földjére, hogyha kardot visel, megszólítják, hogyha szablya csüng az oldalán, üdvözlik, és mint vendéget ellátják, az sem hökkent meg senkit, ha az illető lándzsát hord, hanem egyenesen a szemébe néznek, ha azonban buzogányt tart maga előtt, mely vassal van kiverve, és melyet a művész ügyessége vassal tövisezett ki, elutasítják az ilyen buzogányvivőt a paionok, megtagadják tőle a vendégbarátságot, ferde szemmel néznek rá, átkozzák a fegyvert és elfordulnak. Eszükbe jut ugyanis, hogy amilyen tövisek az utazókat gyötrik, ugyanilyenek verték meg és döntötték földre őket, mert bár felvértezetten, mintegy beleépítve a teljes fegyverzetbe és úgyszólván vasemberként fegyverektől érinthetetlenek és sebezhetetlenek voltak, mikor azok a vesszők lesújtottak rájuk, összeestek, és cserép módjára darabokra morzsolódtak. Amiért is azt mondhatná az ember, hogy a nem jó nyájat a te hatalmad — Dávid szavával — vasvesszővel legelteti.

2.

Θαῦμα δὲ μᾶλλον αὐτοῖς ἐπὶ θαύματι ἔσται, ὅτι οὐ μόνον ῥῆξ ἐκεῖνος ἐκ νότου πεφοίτηκεν εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἡμῶν ἔναγχος[bb] ἕτερος τοῖς βορείοις τῶν Παιόνων μέρεσιν ἔσταλται οὐδὲν ἐλάττονος γῆς ἄρχων, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ἀπείρονος, ἵνα καὶ βασιλεῖς ἐφ' ἡμᾶς στέλλοιντο τὸν ἐπὶ πάντων ὀψόμενοι αὐτοκράτορα καὶ τὸ κράτος αὐτοῖς ἐπισφραγισόμενοι καὶ βασιλεῖς[cc] αὖθις ἀφ' ἡμῶν θεραπεύειν ἐπιταττόμενοι, ὡς εἶναι τοὺς μὲν ἄλλους ἀρχηγοὺς ἄρχοντας[dd] ἐπὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῖς, τὸν δὲ ἡμέτερον αὐτοκράτορα βασιλέων βασιλέα καὶ παμβασιλέα ἐπ' ἐκείνους, ὃ δὴ μέγιστόν τε καὶ ἐξοχώτατον. (p. 40_{12-20})

De a másik csodához képest még nagyobb csoda számunkra, hogy nemcsak ama déli király látogatott el hozzánk,[3] hanem a minap mi küldöttünk a paionok északi földjére egy másik uralkodót,[4] semmivel sem kisebb föld urát, ha nem éppen inkább hatalmasabbét, hogy királyok jöjjenek hozzánk, és lássák a mindeneknek császárát, pecsételjék meg a maguk részéről az ő hatalmát — s másfelől királyok rendeltessenek ki a mi részünkről szolgálatra, hogy a többi uralkodók legyenek urak a maguk alattvalóin, a mi mindenható urunk, a királyok királya, a mindenek császára pedig őrajtuk, ami a legnagyobb és a legkitűnőbb.

[n] *ῥωμικὸς* **B** || [o] *προσβαλεῖται* **E** || [p] *τοιαύτην* Tafel || [r] *κατεστρώννυντο* **B** || [s] *ἐγκατακοδομημένοι* **B** *ἐγκατακῳδομημένοι* Tafel || [t] *σιδηρέοι* Tafel *cf. χαλκέων ἀνδρῶν* Her. 2, 152; *σιδηροῦς ἀνήρ* Aristoph. Ach. 491 || [u] *ῥαύδοις* **B** || [v] *ἐκείνοις* Tafel || [z] *θρασυνόμενοι* Tafel || [aa] Ps. 2, 9 || [bb] *ἐναγχοιτέρος* **E** || [cc] *βασιλεῖ* **E** || [dd] *om.* Tafel

[3] III. Balduin jeruzsálemi király 1158-ban látogatott Manuelhoz, és ismerte el ennek főségét.
[4] III. Bélát.

B

1.

Τὸ δὲ καινότερον καὶ ἄνδρας τούτων ἔτι πλείους ἐκ πρὶν ἀρχεκάκων μεταγαγὼν ἀμύνης λόγῳ ἐπὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ τῷ ἐκείνων ἀγρίῳ τὸ καθ' ἡμᾶς ἥμερον ἐνεκέντρισεν καὶ εἰς χρηστότητα μετεποίησεν, ἣν θεῖος ἂν παράδεισος οἰκειώσηται. Καὶ οὐ λέγω μόνους τοὺς ἐκ τῆς χέρσου, τοὺς τῆς Ἄγαρ, τὸ Σκυθικόν, τὸ Παιονικόν, τοὺς ὑπὲρ Ἴστρον καὶ ὅσοις ἀκραιφνὴς βορρᾶς ἐπιπνεῖ, ἀλλὰ καὶ ὅσους ἐκ θαλάσσης πολυτρόπως ἠγκίστρευσε. Καὶ συντελοῦσι καὶ αὐτοὶ ταῖς ἡμετέραις πόλεσιν εἰς οἰκήτορας. (col. 985C)

Ami még meglepőbb, még több férfit telepítve át a korábbi bajkeverők közül védelmi okból a római területre, azok vadságába a nálunk honos szelídséget oltotta be, és arra a jámborságra formálta át őket, mely az isteni paradicsom sajátja lehet. De nemcsak a szárazföldiekre gondolok, Hágár fiaira, a skythákra, a paionra, a Dunától északra élőkre, akike. a friss északi szél fúj, hanem azokra is. akiket a tengerből halászott sokféle módont Ezek is városaink lakosai közé tartoznak,

2.

Ἀλλὰ τί μοι πρέσβεις λέγειν τοὺς ὑπὸ στέμμασιν, ἐξὸν θεωρῆσαι κορυφαίας ἀρχὰς ἐσταλμένας μέχρι καὶ εἰς ἡμᾶς, τὰς μὲν κατά τι ἔργον ἕτερον, οὗ μετὰ τὴν βασιλικὴν θέαν γένοιντ' ἂν πορισόμενοι συμβολὴν ἱκανήν, τὰς δὲ καὶ μόνον ἐντυχεῖν καὶ πρὸς θάμβος θεάσασθαι; Τοῦ τοιούτου ὁρμαθοῦ ὁ τῶν κατὰ Πέρσας ἐθνάρχης καὶ ὁ τῶν Παλαιστηνῶν ὑπερκαθήμενος ῥήξ. Λοιπὸς δὲ ὁ ἐξ Ἀλαμανῶν ἐκεῖνος ὁ μέγας καὶ ὁ τῆς Γερμανικῆς ἁπάσης ὑπεριστάμενος γῆς, οἱ τὴν εἰς ἡμᾶς θαυμαστώσαντες ἐκείνην ὁδόν· ὀκνῶ γὰρ εἰπεῖν εὐμέθοδον ἔφοδον. Τὸν γὰρ Παίονα καὶ τὸν Γήπαιδα καὶ τὸν Σκύθην καὶ συχνοὺς τοιούτους εἰπεῖν μύριος ὅσος κατάλογος ἕτερος, οὓς τὸ πᾶν ἐν βραχεῖ συντελεῖν θάμβος καὶ φόβος καὶ ζήτησις ἐπικουρίας συνέλεγον εἰς ἡμᾶς καὶ ἢ πάντα ταῦτα, εἴτε καὶ τούτων τινά, θάμβος, ἐφ' οἷς μανθάνοντες καὶ ἐκπεπληγμένοι συνέρρεον εἰς τὴν ἀκοήν, φόβος, μήποτε συμβαίη ἄλλως ἀναπεπτωκότας αὐτοὺς ἔξω τῶν βασιλικῶν σπλάγχνων πεσεῖν, τὸ δὲ λοιπὸν καὶ τρίτον, εἴ τί που κακὸν ἐκείνοις ἐπήρτητό ποθεν, ὡς μὴ εὐπετὲς ὂν σκορακίσαι τὸ κακὸν ἑτέρως μὴ συνεπιλαμβανομένης δεξιᾶς ταύτης βασιλικῆς. (col. 988C–D)

De minek nekem a koronás követeket elmondanom, mikor látni lehet a vezető méltóságokat, akiket hozzánk elküldtek, némelyeket egyéb dolog miatt — hogy a császár látása után elegendő hozzájárulást biztosíthassanak —, mások azonban csak beállítanak, hogy bámulvást bámuljanak. Ebbe a sorba tartozik a perzsák[5] törzsfőnöke, meg a palesztinok felett álló király,[6] továbbá az alemannok felett álló hatalmas, és az egész germán föld fölött parancsoló,[7] akik csodálatos egy módon jöttek hozzánk, mert átallom azt jól elrendezett hadjáratnak mondani. A paiont, a gepidát, a skythát meg a temérdek többit mind felsorolni egy másik hosszú katalógus volna, akiket — hogy a lényeget röviden összefoglaljam — a bámulat, a félelem és segítségkeresés hozott össze hozzánk: vagy mindezek, vagy közülük egyik vagy másik. Bámulat azokon, amiknek hallatára — mikor elképedve tudomást szereztek azokról — összeseregleltek, a félelem, nehogy másképp helyezkedve kiessenek a császár jóindulatából, végül, harmadszor, hogy ha őket valahonnan valami baj fenyegetné, nem volna könnyű a bajt különben elhárítani, ha a császári jobb nem támogatná őket.

[5] A szeldsukok.

[6] A jeruzsálemi király.

[7] Az alemannok felett álló hatalmas: a német császár; Germania Franciaország akkori bizánci neve. Itt a II. keresztes hadjáratról van szó, melyben VII. Lajos francia és III. Konrád német király vett részt.

Οἱ βλαβέντες ἐκεῖνοι, οἱ πολλοί, οἱ ποικίλοι, οἱ πολύγλωσσοι, διασπαρέντες ἄλλοι ἄλλοθεν..., οὓς ὁ Ἀνδρόνικος φαύλως διέθετο, οὗτοι δὴ καὶ ὅσοι δὲ ἄλλοι ἐν ὁμοίοις κακοῖς ἦσαν, ἐπρέσβευσαν παρὰ πολλοὺς τῶν μέγιστα δυναμένων περί τε τὰ τῆς ἑῴας λήξεως καὶ τὰ ἑσπέρια... Αἱ δὲ ἐντρεχέστεραι τῶν πρεσβειῶν περὶ τὰ καθ' ἑσπέραν ἐξετελοῦντο. Καὶ ἐλιτάζετο πρὸς μὲν τῶν ὁ τῶν ἐν μεγάλῃ Ῥώμῃ ἀρχιερατικῶς ὑπερεστὼς καὶ εἴ τις ἄλλος παρ' αὐτῷ καὶ κατ' αὐτὸν ἰσχύων, πρὸς δὲ τῶν ὁ Γερμανικὸς φύλαρχος. Ὠχλεῖτο δὲ πρεσβευτικῶς καὶ ὁ πολὺς τὴν ἐξουσίαν Ἀλαμανός. Καὶ οὐδὲ ὁ μαρκέσιος ἡσυχῇ μένειν ἀφίετο, καθάπερ οὐδὲ ὁ τῆς Οὐγγρίας κράλης καὶ ὃς δὲ ἄλλος ἰσχυρὸς περίοικος. Καὶ ὅλως ἔνθα περιήγησις ἀρχικῶν ὀνομάτων, ἐκεῖ ἀπέβλεπεν αὐτοῖς τὸ δεόμενον τῆς ψυχῆς, καὶ οἱ πόδες αὐτίκα ἔτρεχον, καὶ ἡ γλῶσσα ἐλάλει, καὶ ἐνήργει πρὸς πειθώ[ee]. (pp. 56_{11}—58_2)

Akik kárt szenvedtek,[8] *a tarka, a soknyelvű, az innen-onnan összeverődött sokaság..., akikkel Andronikos gonoszul bánt, meg mások, akik hasonló bajokban sínylődtek, követségeket küldtek a Kelet és Nyugat leghatalmasabb uralkodói közül sokakhoz... De a legügyesebb követségek nyugaton jártak. Kérelemmel fordultak ezek részben a nagy Róma egyházi urához,*[9] *meg azokhoz, akiknek nála vagy általa befolyása volt, részben pedig a francia törzs fejéhez.*[10] *Követek zaklatták a nagy hatalmú németet is.*[11] *Az őrgrófot*[12] *sem hagyták nyugton, ugyanúgy Magyarország királyát*[13] *sem, és aki csak még erős szomszéd volt. Egyáltalán, ahol uralkodók neveiről esett szó, oda tekintett lelkük vágya, és lábaik tüstént nekieredtek, és nyelvük szólni kezdett, és hathatósan közreműködött a meggyőzésben.*

XXXV. NIKOLAOS KALLIKLES — NICOLAUS CALLICLES

A XI. század végén s a XII. század első felében élő költő (*Νικόλαος Καλλικλῆς*) epigrammákat és alkalmi költeményeket írt, melyek kortársaira és kora eseményeire is fényt vetnek.

Kiadás: Nicolai Calliclis carmina, ed. L. STERNBACH. Cracoviae 1903. 313—392.
Kézirat: **M** = Venetus-Marcianus 524 (s. XIII.).
Irodalom: KRUMBACHER 744—745. — MTBF 201. — MORAVCSIK GY.: Szent László leánya és a bizánci Pantokrator-monostor. Budapest—Konstantinápoly 1923. — BT I. 453—454.

[ee] *cf.* Sap. 11, 16; Job 33, 2

[8] Az író általában azokra gondol, akik Andronikos Komnenos uralkodása alatt (1183—1185) szenvedtek kárt.
[9] III. Lucius pápához.
[10] Fülöp Ágost francia király (1180—1223).
[11] Barbarossa Frigyes német császár (1152—1190).
[12] A császári házzal rokonságban álló Montferrati márki.
[13] III. Béla.

1.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΤΗΝ ΚΟΣΜΗΘΕΙΣΑΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΑΙ ΑΝΑΤΕΘΕΙΣΑΝ ΤΗΙ ΜΟΝΗΙ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

Ἄν Περσικός τις ἐξυλακτοίη κύων,
ἄν Σκυθικὴ πάρδαλις, ἄν Γέτης λύκος,
ἄν Παίονες βοῶσιν, ἄν θροῇ Δάκης,
θραῦσον, δυνατέ, θλάσον αὐτοῦ τὰς γνάθους·
τὰ τέκνα τήρει, κλῆμα βοτρυηφόρον,
λειμῶνος ἄνθη, λευκὰ κ⟨ο⟩ιλάδων κρίνα·
ζωὴν μακρὰν δός, ἐν δὲ τῇ κρίσει τότε
συζυγίαν κραθεῖσαν εἰς ψυχὴν μίαν,
ἣν θάνατος διεῖλεν εἰς μέρη δύο,
ἡμίτομον λιπών με καὶ νεκρὸν πλέον,
ἕνωσον αὐτὸς αὖθις, οἷς οἶδας τρόποις,
δοὺς τὴν Ἐδὲμ σχοίνισμα καὶ κληρουχίαν.
Ἰωάννης σοι ταῦτα Κομνηνός, Λόγε,
ὁ πορφυροβλάστητος Αὐσόνων ἄναξ.
(p. 327_{21-34})

A MEGVÁLTÓ KÉPÉRE, MELYET A CSÁSZÁR ÉKESÍTETT, ÉS MELYET A PANTOKRATOR-MONOSTORNAK SZENTELT

Ha egy perzsa kutya ugat,
ha egy skytha párduc, ha egy geta farkas,
ha paionok üvöltenek, ha kiabál a dák,
törd össze, hatalmas, zúzd szét a pofáját!
Őrizd a gyermekeket, a fürthozó hajtást,
a mező virágait, a völgyek fehér liliomait!
Adj hosszú életet, az ítéletben pedig, majd [akkor,
oly kapcsolatot, melyben egy lélekké [keveredik,
amit a halál két részre választott,[1]
engem félbevágva hagyva itt, mint teljes [halottat,
egyesíts magad újra, te tudod, hogyan,
add az Édent lakóföldül és osztályrészül.
Ioannes Komnenos ajánlja fel ezeket [neked, Ige,
a bíborterem sarjadéka, az ausonok ura.

2.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΑΦΟΝ ΤΗΣ ΔΕΣΠΟΙΝΗΣ

Τιμῶμεν ὡς νυμφῶνα σεπτὸν[a] *τὸν τάφον·*
νύμφη Θεοῦ γὰρ ὧδε κεῖται γνησία,
ἔχει δὲ κόσμον οἷον, ἡλίκον,[b] *πόσον;*
Τὸν πορφυροῦν χιτῶνα τῆς ἁλουργίδος
ἀσκητικοῖς ἱδρῶσιν[c] *ἐμβεβαμμένον,*
τῷ χρυσομαργάρῳ δὲ τοῦ κράτους στέφει
ἐξ ἀρετῶν πήγνυσι λαμπρὸν λυχνίτην·
τὸ μίγμα καινόν, τὰς δύο σκηπτουχίας
εἰς ἓν συνῆψεν· ὢ καλῆς ἁπληστίας!
Ὡς δυνατόν, μετέσχεν, ἰδοὺ τῶν δύο.
Μὴ σὲ προεῖπεν ἡ Σολομῶντος λύρα[d]
μέλαιναν εἶναι καὶ καλὴν καὶ κοσμίαν,
ἐξ ἀμφίων μέλαιναν, ἐκ δὲ τοῦ τρόπου
βολίδας ἀφιεῖσαν ἀστραπηβόλους;

A CSÁSZÁRNÉ SÍRJÁRA

Mint nászszobát tiszteljük ezt a [tiszteletreméltó sírt,
mert Istennek igaz menyasszonya nyugszik [itt.
Milyen, mily nagy és mennyi ékessége van?
A bíborköpeny bíboringe
önsanyargató verejtékbe volt megmártva,
fejének aranygyöngyös koszorújába
erényekből fűz piros drágaköveket.
Újszerű együttes: a két uralkodást
egybekapcsolta. Ó, szépséges telhetetlenség!
Amennyire lehetséges, íme, a kettőben [részesül.
Nem rólad szólt előre Salamon lantja,
hogy fekete vagy, szép és ékes,
ruháid szerint fekete,[2] *de jellemedből*
villámszóró nyilakat lövellő?

[a] *σεπτὸν* M Moravcsik : ⟨*καινὸν*⟩ ed. : *τόνδε?* Sternbach || [b] *ἡλίκον* ed. : *πηλίκον* M || [c] *ἱδρῶσιν* ed. : *ἱδρῶσι* M || [d] *cf.* Cant. Cantic. 1, 5 : *μέλαινά εἰμι ἐγὼ καὶ καλή*

[1] A császárné előbb halt meg, mint férje, s kívánságára a Pantokrator-monostorban temették el.
[2] A császárné élete vége felé apáca lett.

Ταῦτ' ἄρα καὶ κατεῖδεν, ἐδράξατό σου
ὁ βασιλεύς σου καὶ Θεὸς καὶ νυμφίος
καὶ τῶν ταμείων ἔνδον εἰσήνεγκέ σε.
Βαβαί, ταμεῖα ποῖα; Βαβαί, πηλίκα;
Ζωῆς ἐκεῖθεν, ἀλλὰ πηγαίας χύσις,
τρυφῆς ἐκεῖθεν, πλὴν ἀειρρόου βρύσις.
Πότιζέ σου τὰ τέκνα, σοῦ πένθους χάριν
αὐχμῶντα καὶ διψῶντα καὶ ζητοῦντά σε,
κούφιζε τὰ τρύχοντα, χαύνου τὸ θλίβον,
ἄνοιγέ σου τὰ σπλάγχνα καὶ νῦν ὡς πάλαι
καὶ τὴν συνήθη μητρικὴν θάλψιν δίδου.
(pp. 340—341)

Ezeket meglátta, és elragadott
királyod, Istened és vőlegényed,
és kincseskamrájába vitt be téged.
Hajh, milyen kincsesház? Hajh, miféle?
Onnan van az életforrás áradása,
onnan az örökké áradó bőség buzgása.
Itasd meg gyermekeidet, akik a teérted
[való gyász miatt
elhanyagoltak, szomjasak, és téged
[keresnek,
enyhítsd a gyötrődőt, emeld fel az
[összetörtet,
nyisd meg szánakozásodat most is, mint
[régen,
és a megszokott anyai melengetést add meg!

3.

ΟΙ ΠΑΡΟΝΤΕΣ ΣΤΙΧΟΙ
ΥΓΙΑΙΝΟΝΤΟΣ ΤΗΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ
ΧΑΡΙΤΙ ΤΟΥ ΚΡΑΤΑΙΟΥ ΚΑΙ
ΑΓΙΟΥ ΗΜΩΝ ΑΥΘΕΝΤΟΥ ΚΑΙ
ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΥ ΤΟΥ
ΚΟΜΝΗΝΟΥ ΕΓΕΝΟΝΤΟ ΚΑΤΑ
ΕΝΤΟΛΗΝ ΕΚΕΙΝΟΥ ΩΣ ΕΠΙ
ΤΩΙ ΤΑΦΩΙ ⟨ΑΥ⟩Τ⟨ΟΥ⟩
ΓΡΑΦΗΣΟΜΕΝΟΙ

AZ ALÁBBI VERS
AKKOR KÉSZÜLT, MIKOR
A MI ERŐS ÉS SZENTSÉGES
URUNK ÉS CSÁSZÁRUNK,
A BÍBORBANSZÜLETETT IOANNES
KOMNENOS ISTEN KEGYELMÉBŐL
EGÉSZSÉGES VOLT,
AZ Ő PARANCSÁRA,
HOGY MAJD AZ Ő SÍRJÁRA
ÍRASSANAK

.....
τούτῳ προσῆλθες ἄρτι σὺν τῇ συζύγῳ,
ᾗ συμμετέσχε καὶ βίου σοι καὶ στέφους
.....
ὑπερλαλήσω τῶν ἐμῶν βασιλέων,
ὑπερλαλήσω τῆς καλῆς συζυγίας·
ἄκουε, Παντοκράτορ, εὐχῆς ἐκπόνου·
οὓς πρὶν συνῆψας εἰς μίαν συμψυχίαν,
ἐν τοῖς προθύροις ⟨ὄντας⟩[e] ἄρτι τοῦ ⟨πόλου⟩[f]
οἷς καὶ θανοῦσιν οὐ διασπᾷς τὴν κόνιν,
κοινὴν παρασχὼν τήνδε τὴν ⟨κατοικίαν,⟩[g]
τούτοις ἐκεῖ βράβευσον ἀταραξίαν
καὶ πραέων γῆν καὶ τόπον χλοηφόρον.
(pp. 351_{110}—352_{126})

.....
idejöttél az imént a feleségeddel,
ki életednek és koronádnak részese volt
.....
beszélni fogok az én császáraimról,
beszélni fogok a szép frigyről:
Hallgasd meg, Mindenenúr, a
[kétségbeesett imát!
Akiket korábban összekapcsoltál, hogy egy
[lelkük legyen,
mikor korábban az égnek előcsarnokában
[voltak,
akiknek holtukban sem szakítottad szét
[porát,
ezt a kőzös hajlékot adva nekik,
ítéld meg nékik most odaát is a zavartalan
[nyugodalmat,
a szelídeknek földjét, a pázsitos helyet.

[e] *add.* ed. || [f] *add.* ed. || [g] *add.* ed.

XXXVI. THEODOROS PRODROMOS — THEODORUS PRODROMUS

Theodoros Prodromos (*Θεόδωρος Πρόδρομος*), aki magát szegénysége miatt Ptochoprodromosnak is nevezte, legismertebb képviselője a bizánci udvari irodalomnak. Életviszonyairól munkái adnak némi felvilágosítást, de mivel ezek egy része még kiadatlan, sok részlete homályos. Egyes kutatók úgy vélik, hogy a neve alatt ránk maradt munkák nem is egy szerzőtől valók, hanem a XII. században két, sőt három hasonló nevű író élt. E kérdés csak a kézirati hagyomány teljes felkutatása és kiadása útján lesz eldönthető. A költeményekből egy sajátságos költő alakja bontakozik ki, aki II. Ioannes Komnenos (1118—1143) és Manuel Komnenos (1143—1180) császárok alatt szűkös viszonyok között élt, s a császári család tagjainak támogatására szorult. Életét mint szerzetes 1166 táján fejezte be. Irodalmi hagyatéka sok prózai és verses munkát tartalmaz, melyek között népnyelven írottak is vannak. Történeti szempontból különösen értékesek különböző alkalmakra (születés, házasság, koronázás, haláleset, diadalmenet stb.) a császári család tagjaihoz vagy más előkelő személyekhez intézett beszédei és költeményei. Noha a panegirikus tendencia mindenütt előtűnik, és a szerző bőven alkalmazza a topikus és rhetorikai elemeket, művei nemcsak bizánci genealógiai és prozopográfiai, hanem a Bizánccal érintkező idegen népek története szempontjából is becses forrásaink, s kiegészítik a Komnenosok kora történetíróinak a tudósításait.

Kiadások: MIGNE 133 (1864) coll. 1003—1424. — E. MILLER: Poèmes historiques de Théodore Prodrome. Revue Archéologique N. S. 25 (1873) 251—255, 344—348, 415—419; 26 (1873) 23—24, 153—157. — E. MILLER: Ex Theodori Prodromi carminibus ineditis. Recueil des historiens des croisades. Historiens grecs II. Paris 1881. 230—231, 280—282, 741—774. — E. KURTZ: Unedierte Texte aus der Zeit des Kaisers Johannes Komnenos. BZ 16 (1907) 69—119. — MORAVCSIK GY.: Szent László leánya és a bizánci Pantokrator-monostor. Budapest—Konstantinápoly 1923. 41—51. — RÁCZ I.: Bizánci költemények Manuel császár magyar hadjáratairól [Magyar—Görög Tanulmányok 16.]. Budapest 1941.

Kéziratok: ***A** = Ambrosianus 592 [O 94 sup.] (s. XV.) — ***B** = Bodleianus Thomae Roe 18 (a. 1349) — ***M** = Venetus-Marcianus XI, 22 (s. XIII.) — ***R** = Vaticanus 1126 (s. XIV.) — ***V** = Vaticanus 305 (s. XIII.).

Irodalom: A. MAI: Nova patrum bibliotheca VI. 2. Roma 1853. 399—416. — G. M. THOMAS: Über Ptochoprodromus. Gelehrte Anzeigen der k. bayer. Akad. d. Wiss. 36 (1856) 535—544. — C. NEUMANN: Griechische Geschichtsschreiber und Geschichtsquellen im zwölften Jahrhundert. Leipzig 1888. 37—77. — KRUMBACHER 749—760, 804—806. — S. D. PAPADIMITRIU: *Θеодоръ Продромъ. Историко-литературное изслѣдованіе.* Odessa 1905. — D. C. HESSELING—H. PERNOT: Poèmes prodromiques en grec vulgaire. Amsterdam 1910. — K. PRAECHTER: Beziehungen zur Antike in Theodoros Prodromos' Rede auf Isaak Komnenos. BZ 19 (1910) 314—329. — A. MAJURI: Una nuova poesia di Teodoro Prodromo in greco volgare. BZ 23 (1914—1919) 397—407. — PH. KUKULES: *Προδρόμεια λαογραφικὰ ζητήματα. Λαογραφία* 5 (1915) 309—332. — MTBF 202—206. — P. GIUDITTA: Satire Lucianesche di Teodoro Prodromo. Aevum 19 (1945—1946) 239—252. — M. KYRIAKIS: Théodore Prodrome et le milieu intellectuel à Constantinople au XIIe siècle. Recherches sur l'œuvre «prodromique». Paris 1952. — M. MATHIEU: La basilissa Irène de Hongrie, «maîtresse de toutes les nations d'Occident». Byz 23 (1953) 140—142. — H. GRÉGOIRE—M. MATHIEU: Allusions bibliques dans un poème historique du temps de Manuel Comnène. Académie Royale de Belgique, Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques 5. s. 40 (1954)

291—300. — BT I. 522—526. — H. EIDENEIER: Zu den *Προδρομικά*. BZ 57 (1964) 329—337. — A. P. KAŽDAN: Два новых византийских памятника XII столетия. I. Продром и его стихи на рождение Алексея Комнина. BB 24 (1964) 58—83. — W. HÖRANDNER: Theodorus Prodromus und die Gedichtsammlung des Cod. Marc. XI, 22. Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft 16 (1967) 91—99. — ВИИНJ IV. 173—183.

A

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΣΤΙΧΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΤΕΦΗΦΟΡΙΑΝ ΑΛΕΞΙΟΥ ΤΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ

Ἡ μὲν λαμπρὰ πανήγυρις τῶν
[στεφανηφορίων
ἐνισταμένη σήμερον τῆς Ῥώμης ἀκροπόλει,
ῥήτορος δέεται λαμπροῦ, γλώσσης
[μεγαληγόρου.
Δεῖ, δεῖ γὰρ κήρυκος ἡμῖν ῥήτορος
[εὐρυφώνου
μεθ' ὑψηλοῦ κηρύγματος φωνῇ διαπρυσίῳ
κηρύσσοντος καὶ λέγοντος· Ὦ ἄνδρες, ὦ
[Ῥωμαῖοι,
ἀθροίζεσθε μετὰ σπουδῆς, δεῦτε
[συνευφρανθῶμεν,
δεῦτε πανηγυρίσωμεν ἅρδην ὁμοῦ καὶ πάντες·
χοροστατοῦντος τοῦ Δαυῒδ καὶ
[προκαταρχομένου
μετὰ κιθάρας τῆς καλῆς τῆς πνευματοκινήτου
καλὸν καὶ μέγα σήμερον προαναβαλλομένου·
ᾄσον, προφῆτα βασιλεῦ, τῷ βασιλεῖ
[Ῥωμαίων
ἐκ τῶν ᾀσμάτων τῶν καλῶν ᾀδων καὶ
[λέγων οὕτως·
Παρέστηκεν ἡ βασιλίς, ἄναξ, ἐκ δεξιῶν σου
τὴν ἀρχικὴν περιβολὴν ἐμπεριβεβλημένη,
πεποικιλμένη θαυμαστῶς ἐν κροσσωτοῖς
[χρυσίου.
Ἄιδε, προφῆτα, πρὸς αὐτὴν ἐπὶ τῇ πανηγύρει·
ἄκουσον, ἴδε, θύγατερ, κλῖνον τὸ σὸν ὠτίον,
ἀρχῆς πατρῴας, σοῦ λαοῦ, σοῦ γένους
[ἐπιλάθου,
ὅπως τὸν αὐτοκράτορα Ῥωμαίων Ἰωάννην
σοῦ κάλλους ἐπιθυμητὴν ἔξεις καὶ τύχῃς
[γάμων,
γάμων τῶν ὑπὲρ ἔφεσιν πᾶσαν τὴν
[ἀνθρωπίνην.
Οὕτω μέν, οὕτως ὁ Δαυῒδ ᾄδει μετὰ κιθάρας·
σὺ δ' εὐποιοῦσα βασιλὶς ἐθνῶν τῶν ἑσπερίων
ἤκουσας, εἶδες, ἔκλινας, ἠράσθης,
[συνεζύγεις,

THEODOROS PRODROMOS VERSE ALEXIOS KOMNENOS KOSZORÚVISELÉS-ÜNNEPÉRE[1]

A koszorúviselés fényes ünnepe,
mely beköszöntött ma Róma fellegvárában,
fényes szónokot igényel, fennen szóló
[nyelvet,
mert kell, kell nekünk a hírnök, a
[széleshangú szónok,
aki a magasztos hirdetés átható hangjával
hirdet, és így szól: „Ó férfiak, rómaiak,
gyülekezzetek buzgósággal, nosza, együtt
[örvendezzünk,
nosza, igen ünnepeljünk együtt és
[mindnyájan,
miközben karvezetőnk Dávid, ő kezdi el
lantján, a szépen, a lélektől indítottan,
szép és nagy éneket intonálva ma.
Énekelj, próféta király, a rómaiak
[császárának,
a szép énekekből énekelve és szólva
[eképpen:
„Itt áll a császárné, uram, jobbod felől,
fejedelmi ruhákba felöltözötten,
aranybojtokkal tarkázva csodálatosan."
Énekelj, próféta, róla az ünnepen:
„Halljad, lássad, lányom, hajtsad füled erre,
atyád uralmát, népedet, nemzetedet feledd,
hogy a rómaiak császárát, Ioannest,
ki szépségedre vágyik, bírd, s a nászt elérd,
e minden ember vágyának felette álló nászt!"
Így énekel, így, Dávid a lanttal.
Te pedig, boldog császárné, Nyugat népei
[közül,
hallottad, láttad, meghajoltál, szeretve vagy,
[frigyre léptél,

[1] A koszorúviselés ünnepe: Alexios Komnenos társcsászárrá koronázása 1122-ben.

ἔτυχες, εὗρες, ἔλαβες, ἤρθης ἐκ γῆς, ἐπήρθης
ὑπὲρ αἰθέρα τὸν πολύν, ἕως ἀνάστρου
[σφαίρας
ἦλθες, συνῆλθες εἰς γονὰς Ῥωμαίοις
[τελεσφόροις
ζῶσα σελήνη καὶ καλὴ πλήρης φωτὸς ἡλίῳ
οὐκ ἀρχομένῳ δᾳδουχεῖν ἀπὸ μερῶν
[βορείων,
καὶ τοῖς νοτίοις λήγοντι, τῇ γῇ δὲ
[κρυπτομένῳ,
ἐν δὲ ῥοαῖς ὠκεανοῦ μεγάλαις λουσαμένῳ,
ὡς ἔθος ὑπερφαίνεσθαι καὶ φρυκτωρεῖν
[τὸν βίον·
ἀλλ' ἐκ πορφύρας τῆς σεμνῆς ἐκεῖθεν
ἀρξαμένου
τὸν βίον τὸν τετραμερῆ καὶ τὴν ἀρχὴν
[Αὐσόνων
ζωογονεῖν· καὶ δᾳδουχεῖν λαμπρᾷ
φωτοχυσίᾳ,
οὐ πρὸς ἡμέραν τὴν ἀρχὴν Αὐσόνων
[φρυκτωροῦντα,
ἀλλὰ καὶ μέσοις ἐν νυξὶ καὶ ταύταις
[ἀσελήνοις·
πλησιφαῶς τὴν ἡμέραν τοῖς ὑπηκόοις βίον
νέμων αὐγαῖς αὐγάζοντι, κοσμοῦντι,
[καθιστῶντι.
Εὐφραίνου, τέρπου, θύγατερ, ᾇδε μετὰ
[κιθάρας,
μετὰ κιθάρας, ὦ Δαυῒδ, τῆς
[πνευματεμφορήτου
ἔκλινας, εἶδες, ἤγαγες τὸν ἄνακτα Ῥωμαίων
ἐπὶ τὸ κάλλος, δέσποινα, τῆς ὡραιότητός
[σου,
καὶ τὰ σεμνὰ τοῦ γένους σου καὶ τὴν
[πατρῴαν δόξαν
καὶ τοῦ χοροῦ τῶν ἀρετῶν μέσον
[ἐπεισηγάγου,
αἳ σε περιχορεύουσιν ὡς ἁπαλαὶ παρθένοι,
ὑμνοῦσαι καὶ συνᾴδουσαι καὶ
[συνεπικροτοῦσαι,
εὔρυθμον πλέξασαι χορὸν ἐν ἁπαλοῖς
[δακτύλοις.
Εὐφραίνου, τέρπου, καὶ πολλὰ χαῖρε καὶ
[πάλιν χαῖρε,
κυρία πάντων τῶν ἐθνῶν τῶν ἐπὶ τῆς
[ἑσπέρας,
ἀπὸ πατρός, ἀπὸ μητρὸς ἐκ τῶν
[ἀγχιστευμάτων.
Σὲ τρέμουσιν Ἀλαμανοὶ γένος ῥηγὸς ἐκ[a]
[Ῥήνου·

elérted, megtaláltad, megkaptad,
[felemeltettél a földről, felemeltettél
a nagy ég fölé, a bolygótlan éggömbig
jutottál, tökélyre vivő rómaiakkal
[találkoztál, hogy szülj,
élő hold, gyönyörűséges, fénnyel telt, a
[nappal
— nem azzal, mely északkeleti tájakon
[kezdi a világítást
és délnyugaton abbahagyja, elrejtőzik
[földben,
és az óceán nagy árjában fürdik,
amint szokása megjelenni, és az életet
[fénysugárral beragyogni,
hanem azzal, aki onnan, a fenséges
[bíborteremből kezdte
négyrészes életét és az ausonok feletti
[uralmát
megeleveníteni, és világítani fényes
[fényözönnel,
nemcsak nappal ragyogva be az ausonok
[birodalmát,
hanem az éj közepén, éspedig holdtalan éj
[közepén is,
azzal, aki a nappalt — alattvalóinak életet
adva — fénysugarakkal besugározza,
[ékesíti, biztosítja.
Vigadozzál, örvendezzél, leányom; énekelj
[lanttal,
lanttal, ó Dávid, a lélektől mozgásba
[hozottal!
Meghajoltál, megláttad, vonzottad a
[rómaiak uralkodóját
ifjúságod szépsége felé, úrnő,
és nemzetséged előkelősége és atyai
[dicsőséged felé,
és az erények karának közepébe vezetted,
akik körültáncolnak téged, mint zsenge
[szüzek
énekelnek, és veled dalolnak, és veled
[tapsolnak,
szép ütemű karba fonódva zsenge ujjaikkal.
Vigadozzál, örvendezzél és nagyon örülj és
[ismét örülj,
minden nyugati népnek úrnője,
amelyek apád révén, anyád révén veled
[rokonok.
Téged félnek az alamanok,[2] *ki a rajnai*
[király nemzetsége vagy,

[a] *corr.* Mathieu : *ἐν* ed.

[2] Németek.

σοῦ τὰ Γερμανῶν πτήσσουσιν ἔθνη τὴν
[δυναστείαν,
σοι Διοκλέων καὶ Δακῶν ἔθνη δωροφοροῦσι
καὶ Περαιβοὶ φιλάρπαγες, Δαλμάται καὶ
[Γαλάται
Λαμπάρδοι καὶ Γενούσιοι καὶ Καλαβροὶ
[μετ' Ἄφρων
καὶ πῦρ αἰτναῖον Σικελῶν φρίσσει τὴν
[ἐξουσίαν.
καὶ Τυρρηνίων κορυφαὶ καὶ Πρόποδες
[ὀρέων.
Σὲ τρέμει τὸ Γαλατικόν, πᾶσαι φυλαὶ καὶ
[γλῶσσαι,
ὅσαι περὶ τὴν[b] Χάρυβδιν, ὅσαι περὶ τὴν
[Σκύλλαν,
καὶ περὶ πλοῦν Λιγιτικὸν[c] καὶ Σύρτεις
[ἀμφοτέρας·
σὺ Τευκρῶν[d] ἄρχεις, σὺ κρατεῖς Οὔννων
[καὶ[e] Παννονίων.
Σὲ νήσους τὰς Βρετανικὰς ἀκούω λιτανεύειν.
Οὐ σοῦ δὲ προπορεύονται καὶ
[προοδοποιοῦσιν
αἱ θυγατέρες αἱ σεμναὶ πάσαι τῶν βασιλέων·
σὸν λιτανεύει πρόσωπον ἡ πᾶσα γερουσία,
καὶ τοῦ λαοῦ τὸ πλούσιον σφόδρα
[δορυφορεῖ σοι.
(Migne coll. 1340_B—1342_B)

a te uralmad előtt hunyászkodnak a germán[3]
[népek,
neked hoznak ajándékot Dioklea és Dákia
[népei,[4]
a rablást szerető peraibosok, dalmaták és
[galaták,
lombardok, genovaiak, calabriaiak
[afrikaiakkal,
a szicíliaiak aetnai tüze reszket hatalmadtól,
és a tyrrhenek csúcsai és a hegylábak lakói.
Tőled remeg a galata, minden népek és
[nyelvek,
amelyek csak a Charybdis, amelyek a
[Skylla körül vannak,
a liguriai tenger körül és mindkét Syrtis
[körül.
Te parancsolsz a teukrosoknak, te uralkodol
[a hunokon és pannonokon.
Hozzád könyörögnek, mint hallom, a brit
[szigetek,
nem lépdel előtted, nem járhat előtted
a császárok fenséges leányai közül csak
[egy is,
a te orcádhoz könyörög a vének egész
[tanácsa,
és a nép gazdagjai téged kísérnek.

B

ΤΩΙ ΜΕΓΑΛΟΝΙΚΩΙ ΒΑΣΙΛΕΙ ΚΥΡΩΙ ΙΩΑΝΝΗΙ ΤΩΙ ΚΟΜΝΗΝΩΙ ΕΠΙ ΤΗΙ ΔΕΥΤΕΡΑΙ ΚΑΣΤΑΜΟΝΟΣ ΑΛΩΣΕΙ ΚΑΙ ΓΑΓΓΡΑΣ

...ἀμφὶ δὲ λαοὶ
χαλκοχίτωνες ἔβαν θοῦρον πνείοντες ἄρηα,
ὡς δέ τευ ἄλγος ἄλαστον ἀπήμβλυνε
[φαίδιμον ὁρμήν,
πότμος ἐῆς ἀλόχοιο, μέγ' εὐσεβέος
[βασιλίσσης,
ὡς δέ τέ μιν παλίνορσος ⟨ἔβης⟩ ἀνὰ ἄστυ
[κομίζων,
οἷος σὺν τεκέεσσι, λεὼς δ' ὑπέμιμνεν
[ἀπείρων

A NAGYGYŐZELMŰ IOANNES KOMNENOS CSÁSZÁR ÚRNAK, MIKOR KASTAMONT ÉS GANGRÁT VISSZAFOGLALTA[5]

...körben a népek
az ércingesek mentek, dühös Arest lihegve.
Akkor azonban felülmúlhatatlan fájdalom
[törte meg fényes rohamát,
feleségének végzete, az igen kegyes
[császárnéé.
Visszatértél a városba, felhozván őt,
egymagad, gyermekeiddel, a végtelen nép
[pedig visszamaradt,

[3] Franciák.

[4] Dioklea: Dioklea a kora középkorban fontos város a mai Crna Gora déli részén, közel a Skutari tóhoz. Ez azonban már Konstantinos Porphyrogennetos idején is elhagyott hely volt, később csak mint területnév ismeretes.

[5] Ioannes Komnenos Kastamont és Gangrát, e két kisázsiai határerődöt 1134-ben foglalta vissza.

[b] *post τὴν add. πλοῦν* Mathieu || [c] *Λιγυστικόν?* Mathieu || [d] *Τευκρῶν seu δ' Οὔγκρων coni.* Mathieu : *Δεύκρων* ed. || [e] *post καὶ add. σὺ* Mathieu

οἵσιν ὑφ' ἡγεμόνεσσι διακριδὸν ἄλλοι ἀπ'
[ἄλλων.
Αὐτὰρ ἐπεὶ πένθησας, ὅσ' ἄλοχον ἐσθλὸς
[ἀκοίτης,
καὶ κτέρεα κτερέϊξας, ἅπερ μεδέουσιν ἔοικε,
θούριδος αὖτε μάχης καὶ ὀκρυόεντος ἰωκῆς
μνήσαο οὐδ' ἀνίη σε μένους παρέλυσε καὶ
[ἀλκῆς.

(Kurtz pp. 75_9—76_{19})

vezérei alatt, szétválasztva egyik a
[másiktól.
Azután, miután meggyászoltad, ahogyan
[feleséget a jó férj,
és sírhalmot emeltél, amilyen uralkodóhoz
[illik,
a vad csatára és a keserves tusakodásra
fordítottál gondot, és a fájdalom nem
[lankasztotta meg bátorságodat és harci
[erődet.

C

ΕΠΙΤΑΦΙΟΙ[f] ΤΗΙ ΜΑΚΑΡΙΤΙΔΙ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΙ ΡΩΜΑΙΩΝ[g] ΚΥΡΑΙ ΕΙΡΗΝΗΙ ΩΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΕΙΜΕΝΗΣ

Εἴ τις νόμος δίδωσι καὶ νεκροῖς λέγειν,
ἰδοὺ βοὴν πέμψασα κἀγὼ τυμβόθεν[h]
τὰ κατ' ἐμαυτὴν ἐκδιδάξω[i] σε, ξένε.
Ἐγὼ προῆλθον εὐτυχῶν προπατόρων
ἀρχῆς ἁπάσης δυσμικῆς βασιλέων·
Ἰούλιοι Καίσαρες ἐθρέψαντό με
καὶ καλλονῆς Χάριτες[j] ἐστέψαντό με.
Ῥώμης δ' ἄναξ κράτιστος Ἀλεξιάδης
πορφυρογεννὴς εὐτυχὴς Ἰωάννης,
ὄρπηξ Κομνηνῶν, εὐθαλὴς Δουκῶν κλάδος,
πάσης διώκτης ἐθνικῆς φυλαρχίας,
εἰς ἔννομον σύζευξιν[k] ἡρμόσατό με·
ᾧ καὶ συνεξάρξασα[l] τῆς γῆς Αὐσόνων
εἰς φῶς προῖσχω τέτταρας μὲν υἱέας
τῆς πατρογεννοῦς[m] ἐκφυέντας[n] πορφύρας,
ἰδεῖν ἀγαθούς, πῦρ πνέοντας εἰς μάχην
καὶ τέτταρας δὲ κοσμίας θυγατέρας.
Ὁρῶ δὲ λαμπρὰ τὰ κράτη τοῦ συζύγου,
νίκας πρὸς αὐγὴν ἡλίου καὶ πρὸς δύσιν,
νίκας πρὸς ἄρκτον καὶ νότου θερμὸν κλίμα.
Τέλος λιποῦσα τὸ στέφος, τὴν πορφύραν,
τὸ βύσσινον πόρπημα,[o] τὴν ἁλουργίδα,
τὸ τῶν μοναστῶν ἐνδιδύσκομαι ῥάκος·
θνήσκω δ' ἐπ' αὐτῆς Βιθυνῶν ἐπαρχίας
ἄποικος ἐκ τῆς[p] Αὐσόνων βασιλίδος·

SÍRVERS A RÓMAIAK BOLDOG CSÁSZÁRNÉJÁRA, EIRENE ÚRNŐRE, MINTHA A SÍRBAN FEKVŐ MONDANÁ

Ha valami törvény megengedi a halottaknak,
[hogy beszéljenek,
ímé én a sírból hallatva kiáltást
sorsomat elmondom neked, idegen.
Boldog ősöktől származtam én,
az egész nyugati világ királyaitól,
Julius Caesarok neveltek engem,
szépséggel a Charisok koszorúztak engem,
Róma leghatalmasabb ura, Alexios fia,
a bíborbanszületett boldog Ioannes,
a Komnenosok sarja, Dukasok virágzó
[hajtása,
minden pogány hatalom üldözője,
törvényes házasságban kapcsolt magához
[engem,
s vele együtt uralkodván az ausonok földjén
világra hozok négy fiút
— akik az ősi bíborteremben születtek
[meg —,
derék külsejűeket, tüzet lehelőket a csatán,
és négy ékes leányt.
Látom férjem fényes győzelmeit,
diadalait napkelet és napnyugat felé,
diadalait északon és dél forró ege alatt.
Végül elhagyva a koronát, a bíbort,
a gyolcsruhát, a bíborköpenyt,
az apácák condráját öltöttem fel.
Meghalok Bithynia tartományában,
Ausonia császári palotájától távol élve,

[f] Ἐπιτάφιος **R** || [g] *om.* **V** || [h] ἰδοὺ κἀγὼ πέμψασα βοὴν τυμβόθεν **R** || [i] ἐκδιδάσκω **BR** || [j] χάριτος **R** || [k] εἰς ἔννομον δὲ ζεῦξιν Papadimitriu : εἰς ἐννομίαν ζεύξας Mai || [l] συνάρξασα Mai || [m] πατρογενοῦς **V** || [n] ἐκφύντας Mai || [o] πόρπωμα **R** || [p] γῆς **BV** : *corr.* Mai

κομίζομαι δὲ ναυστολουμένη πάλιν
καὶ τὴν ἐμὴν ἐνταῦθα πιστεύω κόνιν.
'Αλλ' ὦ[r] πλάσας με καὶ μεταπλάσας[s] πάλιν
ὁ τὴν κάτω δοὺς κοσμικὴν ἐξουσίαν,
καὶ τὴν ἄνω δὸς οὐρανῶν κληρουχίαν.
(Migne col. 1396)

hajó hoz vissza megint,
és poraim e helyre bíztam.
Ó, alkotóm és újraalkotóm megint,
aki lent adtál nekem világi hatalmat,
add meg odafent a mennyekben is a
[részemet.

D

ΣΤΙΧΟΙ ΕΠΙΤΑΦΙΟΙ ΤΩΙ ΜΕΓΑΛΟΝΙΚΩΙ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΩΙ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΙ ΚΥΡΩΙ ΙΩΑΝΝΗΙ ΤΩΙ ΚΟΜΝΗΝΩΙ ΩΣ ΑΠΟ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Τὰ δ' εἰς λέχος νόμιμα εἰς εὐτεκνίαν
οὐκ ἔστιν οὐδεὶς ὅστις ἀντάροιτό μοι·
ἐκ γὰρ ἀνάσσης δυσμικοῦ παντὸς γένους
διπλὴν ἐτεκνούργησα σεμνὴν τετράδα,
τέτταρας υἱοὺς ἀλκίμους καὶ μαχίμους
ἐκ τῆς πατρικῆς πορφύρας προηγμένους·
καὶ τέτταρας δὲ κοσμίας θυγατέρας.
(Migne. col. 1395_B)

SÍRVERS A NAGYGYŐZELMŰ, BÍBORBANSZÜLETETT IOANNES KOMNENOS CSÁSZÁR ÚRRA, MINTHA A SÍRBAN FEKVŐ MONDANÁ

Ami a nász rendje a gyermekáldás
[tekintetében,
nincs senki, aki elvitathatná tőlem.
Mert az egész nyugati nemzetség úrnőjétől
két fenséges négyest nemzettem:
négy fiút, erőset, harcosat,
akik az ősi bíborteremben jöttek világra,
és négy ékes leányt.

E

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ[t], ΟΤΕ ΕΜΟΝΟΜΑΧΗΣΕ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΝΑΙΟΥ ΣΕΡΒΟΥ

Ὁ Τάρας ἐκταράττεται καὶ δυσωπεῖ καὶ
[λέγει·
«Ἐτάραξας τὰ ῥεῖθρά μου, νεκρῶν
[ἐγέμισάς με,
ἐξέζεσεν[u] ἡ κοίτη μου, τὸ ῥεῦμά μου
[στενοῦται·[v]
κράτει, πορφυροβλάστητε, τὸ ῥεῦμα[z] τοῦ
[θυμοῦ σου.»
Ὁ Σάβας ἱκετεύει σε, κλάδε σεπτῆς
[πορφύρας·
«Ἀρκοῦσι σοι τὰ πτώματα τῶν Σέρβων
[καὶ τῶν Οὔγκρων·
ὁ τῶν αἱμάτων ποταμὸς βάπτει τὰ
[ῥεύματά μου.»
Εἰς τῆς Σερβίας τὸν βουνὸν τὸν ὑψηλὸν
[ἐκεῖνον

UGYANAZON CSÁSZÁRRA, MIKOR PÁRBAJT VÍVOTT A GYILKOLÓ SZERBBEL[6]

A Tara megzavarodik és kérlel és ezt
[mondja:
„Felzavartad folyásomat, hullákkal
[telitettél engem,
medrem kifut, folyásom szűkké lesz:
légy úrrá haragod folyásán, bíborterem
[sarjadéka!"
A Száva esdekel hozzád, te, a fenséges
[bíborterem hajtása:
„Elegek neked a szerbek és a magyarok
[hullái,
a vérnek folyója festi futásomat."
Szerbia ama magas hegyén

[r] ὁ **R** || [s] μεταπλάσσων **R** : μεταπλάσων **B** || [t] αὐτοκράτορα *aad.* **A** || [u] *corr.* Moravcsik : ἐξώζεσεν **M** Thomas : ἐξώωσεν **A** : ἐξώχεσεν Miller || [v] στεροῦται *ex* στεροῦμαι *corr.* **A** || [z] βλέμα **A**

[6] Manuel császárnak, Ioannes Komnenos fiának Bágyon ispánnal 1150 őszén vívott párviadaláról van szó. (A csatában a magyarok és a szerbek együtt harcoltak Manuel ellen.)

τὰς κέδρους ἐπυρπόλησεν ἡ φλὸξ ἡ τοῦ
[θυμοῦ σου,
καὶ πᾶς ἐκεῖνος ὁ βουνὸς ἐκάπνιζεν ὁ μέγας
ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς πολλῆς
[ὀργῆς σου.
Ἐπὶ τὴν γῆν ἐπέβλεψας τῶν Σέρβων,
[αὐτοκράτορ,
καὶ τρόμος κατεσπάραξε τὴν ἅπασαν
[Σερβίαν
ἐκ τοῦ σεισμοῦ τοῦ κράτους σου καὶ τοῦ
[πολλοῦ σου φόβου
καὶ τῆς κρατίστης σου χειρὸς καὶ τῆς
[φρικτῆς ἀνδρείας.
Μέσον Σερβίας ἔπηξας τῆς κόρτης
[τοὺς πασσάλους
καὶ πᾶσαν ἐπεσάλευσας τὴν χώραν τῆς
[Σερβίας
καὶ τοῖς πασσάλοις τῶν βελῶν κατέτρωσας
[τοὺς Σέρβους.[aa]
Ἀπέλυσας τὰς ἀστραπὰς τῆς δόξης σου
[μακρόθεν,
μυρίας μόνος ἔτρεψας δυνάμεις ἐναντίας
καὶ τὸν Σατὰν τὸν ἰσχυρὸν ἀνεῖλες
[αὐτοχείρως.
Τίς ἀριθμήσει,[bb] Κομνηνέ, τὸ κράτος
[τῶν χειρῶν σου;
Χιλίους[cc] εἷς ἐδίωξας, κατέβαλες μυρίους
καὶ τέλος καθυπέταξας τοῦ κράλη τὸν
[στρατάρχην.[dd]
Εἴδετε, Σέρβοι, Κομνηνόν, εἴδετε βασιλέα,
ἠκούσατε βρυχήματα βασιλικά, ζουπάνοι·
ἓ[ee] λέων Βουκολέοντος μεγαλοπαλατίτης,[ff]
ἓ[gg] λέων μέγας βασιλεύς, ἓ[hh] σκύμνος
[τῆς πορφύρας,
ὁ μόνοις τοῖς βρυχήμασι[ii] νικῶν τοὺς
[ἀντιπάλους.

(Rácz pp. 23_1—24_{24})

a cédrusokat haragod tüze gyújtotta fel,
és az egész nagy hegy füstölgött
a te indulatodtól és haragodtól való
[félelmében.
Csak egy pillantást vetettél a szerbek
[földjére, császár,
és reszketés szaggatta egész Szerbiát
hatalmad rengésétől, a tőled való nagy
[félelemtől,
a te hatalmas kezedtől és félelmetes
[bátorságodtól.
Szerbia közepén verted le sátorod cövekét,
és megrendítetted Szerbia egész földjét,
és a nyilak szögével sebezted meg a
[szerbeket.
Eloldottad messzünnen dicsőségednek
[villámait,
tízezernyi ellenséges hadakat
[megfutamítottál egymagad,
és az erős Sátánt saját kezűleg ölted meg.
Ki tudná elszámlálni, Komnenos, a te
[kezed győzelmeit?
Ezreket üldöztél egyedül, levertél tízezreket,
és végül leigáztad a király hadvezérét.
Lássátok meg, szerbek, lássátok a
[Komnenos császárt,
halljátok meg a császári ordításokat,
[ispánok.
Hahó, a Pásztor oroszlánja, a nagypalotájú,
hahó, az oroszlán, a nagy császár, hahó,
[a bíborterem kölyke,
aki pusztán ordításaival győz az
[ellenségeken.

[aa] *μέσον Σερβίας—τοὺς Σέρβους om.* A ‖ [bb] *ἀριθμίσει* A; *cf.* Deut. 8, 17; Sir. 18, 5 ‖ [cc] *χιλίους cf.* Deut. 32, 30; Sir. 18, 5 ‖ [dd] *στρατάρχον* Thomas ‖ [ee] *αἳ* A ‖ [ff] *μεγαλοπαλαιτίτης* Miller ‖ [gg] *αἳ* A ‖ [hh] *αἳ* A ‖ [ii] *βρυχήμασιν* Thomas

F

ΕΤΕΡΟΣ ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ, ΟΤΕ ΕΚ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΥ ΕΠΙΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΤΕΠΛΗΞΕ ΤΟΝ ΚΡΑΛΗΝ ΚΑΙ ΝΙΚΗΝ ΗΡΕΝ ΑΝΑΙΜΑΚΤΟΝ

MÁSIK BESZÉD UGYANAZON CSÁSZÁRRA, MIKOR EGYEDÜLI SZEMÉLYES SZEMBESZÁLLÁSÁVAL MEGRÉMÍTETTE A KIRÁLYT, ÉS VÉRTELEN GYŐZELMET ARATOTT[7]

1.

Ἅμα γὰρ ἔφθης ὁ πτηνός, ἐπέστης,
[ἐπεφάνης,
εἶδέ σε μέγας ποταμὸς Δανουβικῶν[jj]
[ὑδάτων,[kk]
ἐπέγνω σε σκηνούμενος καὶ κράλης ἐν ταῖς
[ὄχθαις,
καὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ ῥεύματος ἀνέστρεψεν
[ὀπίσω[ll]
μὴ φέρων τὴν ἐπίβασιν τῶν φοβερῶν
[ἰχνῶν σου.[mm]
Ἄλλος γὰρ ἦν τις ποταμὸς ὁ Παννονίας
[ἄρχων
καὶ ῥεῦμα δὲ τὸ στράτευμα Παιόνων
[ἐμιμεῖτο,
καὶ τὸ βαθὺ τῶν φαλαγγῶν[nn] καὶ τὸ μυρίον
[πλῆθος
πέλαγος ἦν αὐτόχρημα μὴ περιγεγραμμένον.
Ἀλλ' ὁ τοσούτοις ῥεύμασιν Ἰλλυρικοῖς
[πλημμύρων
καὶ Σκυθικοῖς καὶ Κελτικοῖς τὸν κόλπον
[ἐμπλατύνων
ταῖς ἐγγειτόνων ἐκροαῖς ταῖς ἀπὸ τῶν
[συμμάχων,
καταμαθὼν τὸ κράτος σου προσβάλλειν
[ἤδη μέλλον
ἀνεχαιτίσθη τῆς ὁρμῆς, ἀπέστρεψε τὴν ὄψιν
μετὰ τοσούτου ῥεύματος μυρίων
[στρατευμάτων
τὴν ἐναντίαν ἄνωθεν φορὰν ἐπανατρέχων.
(Rácz p. $29_{146-161}$)

Ὡς μῦρον γὰρ ἐκκενωθέν,[oo] ὅπου περ ἂν
[καὶ τύχοι,
οὐ τοῖς ἐγγύθεν τὴν ὀσμὴν καὶ μόνοις
[παραπέμπει,
ἀλλά γε μεταδίδωσιν αὐτοῖς καὶ τοῖς
[μακρόθεν,

Mihelyt megérkeztél szárnyasan, ott
[teremtél, megjelentél,
meglátott téged a Duna-víz nagy folyója,
megismert a parton táborozó király,
és folyásának futását visszafelé fordította,
nem bírván elviselni, hogy félelmetes
[lábnyomodat reá vessed.
Mert egy másik folyó volt a pannon
[fejedelem,
és a folyást a paionok serege jelentette,
és a csatasorok mélysége és a tízezernyi
[tömeg,
tenger volt, valóban, nem körülhatárolható.
Hát ekkora illyr áradattal áradozva,
és skythával és keltával, az öblöt kitágítva
a szomszédok betorkollásával meg a
[szövetségesekével,
mikor megtudta, hogy a te erőd már
[rajtaütni készül,
elállt a támadástól, elfordította tekintetét,
és tízezernyi seregek ekkora áradatával
vissza, az ellenkező irányban eredt futásnak.

Mint ahogyan a kiömlött illatos olaj,
[akárhol légyen is,
nemcsak a közel levőknek árasztja illatát,
hanem részelteti benne a távol levőket is:

[jj] *Δαννουβικῶν* M Miller || [kk] *cf.* Ps. 113, 3 || [ll] *cf.* Ps. 113, 3 || [mm] *cf.* Jos. 1, 3 || [nn] *καὶ τῶν φαλάγγων τὸ βαθὺ* Miller || [oo] *cf.* Cant. 1, 3

[7] A „vértelen győzelem" az 1156-i hadjárat idején volt, mikor mind II. Géza, mind Manuel teljes sereggel a Dunához vonult, de azután harc nélkül békét kötöttek öt évre. Vö. Konstantinos Manasses 2. szemelv. (158—159. l.).

οὕτω τῆς νίκης σου καὶ νῦν ἡ χάρις
[ἐκχυθεῖσα[pp]
ἐν τοῖς ὑγροῖς ὁρίσμασιν Αὐσόνων καὶ
[Παιόνων
εἰς πᾶσαν ἔφθασεν ἀρχήν, εἰς πᾶσαν τὴν
[Εὐρώπην,
εἰς πᾶσαν ἄλλην ἤπειρον, εἰς πᾶσαν τὴν
[Ἀσίαν,
εἰς τὰ πελάγη τὰ μακρὰ καὶ τὰς ἐκεῖσε
[νήσους.
(Rácz p. $31_{213-220}$)

így győzelmednek gyönyörűsége, mely
[most kiáradt,
az ausonok és a paionok vizes határain,
az egész birodalomba eljutott, egész
[Európába,
az egész többi szárazföldre, egész Ázsiába,
a nagy tengerekre és az ottani szigetekre.

2.

Ἤδη μὲν οὖν συνείλεκτο τῆς στρατιᾶς ἡ
[σπεῖρα,
συνῆκτο τὸ συμμαχικόν, ἐξῆρχον οἱ
[στρατάρχαι,
αἱ φάλαγγες συνέπιπτον, τὸ βάθος
[ἐπυκνοῦτο,
οἱ τακτικοὶ τοῖς τάγμασι τὴν τάξιν
[ἐνεποίουν,
ὅμιλος ἤθροιστο πεζῶν, ἀπέλαμπον τὰ
[ξίφη,[rr]
ηὐτρέπιστο παρασκευὴ πολεμικὴ παντοία.
Καὶ τὸν στρατὸν παραλαβὼν προσβάλλεις
[τοῖς σκοπείοις
δοκῶν μὲν ἕτερα σκοπεῖν, φρεσὶ δὲ
[κρύπτων ἄλλα
καὶ τὸ δοκοῦν οἰκονομῶν καὶ τὸ κατὰ
[σκοπόν σοι.
Μετὰ σκοποῦ δὲ προσβαλὼν εὐθέτου τοῖς
[σκοπείοις,
καὶ τοῦ σκοποῦ τετύχηκας τοῦ
[μεμεριμνημένου
καρδίαν φέρων ἐν χειρὶ Θεοῦ παντοδυνάμου[ss]
κἀκεῖνα καὶ προμελετῶν καὶ
[προκατασκευάζων,
ὅσα Θεὸς ἐμπνεύσει σου τῷ φιλοχρίστῳ
[κράτει.
Καὶ σὺ μὲν ὁ βαθύβουλος ἐσχηματίζου μάχην
καὶ τὸν στρατὸν ἐγύμναζες πρὸς μάχην
[πρὸ τῆς μάχης,
ἔγχος ἐθήγετο μακρόν, ἐσμήχετο τὰ κράνη,
τὸ τόξον ἡτοιμάζετο, τὸ ξίφος ἠκονεῖτο,
οἱ φαλαγγάρχαι τοῦ στρατοῦ παρέταττον
[τὸ κέρας,
τὴν ἵππον εἰς παράταξιν ἐγύμναζον ἱππόται,

Már összeállították a hadsereg szövedékét,
összegyűjtötték a szövetséges erőket,
[élreálltak a csapatparancsnokok,
a csatasorok összecsapásra készültek,
[mélységük egyre sűrűbb lett,
a seregrendezők az egységek között rendet
[teremtettek,
a gyalogság összetömörült, villogtak a
[kardok,
mindenféle katonai előkészületeket
[megtettek.
Akkor a sereget átvéve az őrhelyekre
[vágtatsz,
azt a hitet keltve, hogy egyet-mást
[vizsgálsz, de lelkedben mást takarva,
a vélekedésnek és célodnak egyaránt
[megfelelően járva el.
Miután jól kitűzött céllal az őrhelyekre
[vágtattál,
a kigondolt célodat is elérted,
szívedet a mindenható Isten kezében vívén,
és azokra is előre gondolva és előkészülve,
amiket Isten lehelt a te Krisztus-szerető
[erődbe.
Te, mély elméjű, a csatára készülés látszatát
[kelted,
a sereget csata előtt a csatára edzed,
hosszú lándzsát élesítnek, sisakot
[fényesítnek,
a nyilakat kikészítik, a kardokat köszörülik,
a sereg parancsnokai felállítják a
[szárnyakat,
a lovasok a lovasságot csatasorra
[gyakorolják,

[pp] *cf.* Ps. 44, 3; Sir. 20, 13 || [rr] *στίφη* Miller || [ss] *cf.* Prov. 21, 1

τοῖς δόρασιν ἠκόντιζον, ἔτεινον ἄλλοι τόξα,
παντοῖον εἶδος Ἄρεος ἠσκοῦντο καθ'
[ἡμέραν.
(Rácz p. $32_{249-270}$)

gerelyekkel hajigálnak, mások íjakat
[ajzanak,
a harcnak mindenféle módját gyakorolják
[egész nap.

3.

Καὶ πάντα θεὶς κατὰ σκοπὸν τὰ κατὰ
[Δαλματίαν
ἐπὶ τὰ παρὰ Δάνουβιν τὸν χαλινόν σου
[στρέφεις
κἀκεῖ παραγενόμενος μετὰ στρατοῦ μυρίου,
μεθ' ὅσης τῆς ἀποσκευῆς, μετὰ παντοίων
[ὅπλων
καίτοι προπαρασκευασθεὶς οὐ βλέπεις
[πρὸς τὸ ξίφος,
οὐδὲ καθίζεις δικαστὴν τὸ φρικαλέον δόρυ,
οὐδὲ τὸν Ἄρην καθιστᾷς διαιτητὴν τῆς
[δίκης,
ἀλλὰ Χριστὸν παραζηλοῖς, χριστέ, τὸν
[εἰρηνάρχην
καὶ πρὸς τὰς πρὶν καταλλαγὰς παρέθηγες
[ἠρέμα
Ῥαμψάκην τὸν Ἀσσύριον[tt] τὸν
[παροργίσαντά σε[uu]
καὶ μακροθύμως ἔφερες, ὡς ἄλλος Ἐζεκίας,
ἐκείνου τὴν ὑπέρογκον μεγαλορρημοσύνην,[vv]
ὡς μὴ χυθῇ,[zz] μηδὲ ῥυῇ μηδ' αἵματος κοτύλη.
(Rácz p. $35_{356-368}$)

És miután célodnak megfelelően tettél
[mindent a dalmaták vonatkozásában,
a Duna-vidék felé fordítod zabládat,
és ott teremve tízezrekre menő hadsereggel,
bár teljes felkészültséggel, mindenféle
[fegyverekkel
előre fel voltál készülve, nem tekintesz a
[kardra,
nem hívod ítélőnek a félelmetes lándzsát,
Arest sem állítod döntőbírónak a perben,
hanem Krisztust utánzod, ó felkent, a
[békesség fejedelmét,
és a korábbi kiegyezésre buzdítottad
[szelíden
az asszír Rabsakét,[8] *aki megharagított*
[téged,
és hosszútűrőn tűrted, mint egy második
[Ezékiás,
annak pöffeszkedő nagyszájúságát,
hogy a vérnek edénye ki ne folyjék, el ne
[vesszen.

4.

Θεὸν γὰρ παρεζήλωσας, ἐν οἷς ἐνεκαρτέρεις
τὸν μόνον ἀνεξίκακον ὁ μόνος καρτερόφρων.
Ἀλλ' ἡ κουφότης τῶν φρενῶν, ἀλλ' ἡ
[πολλὴ θρασύτης,
ὡς[a] ἕτερον Σενναχηρεὶμ[b] ἀπονενοημένον,[c]
τὸν τῶν Παιόνων ἀρχηγὸν ὑπέροφρυν
[θεμένη
παρακινεῖ σε πρὸς ὀργήν, τὸν προσηνῆ καὶ
[πρᾶον.
Καὶ καινουργεῖς τεράστιον ἐν ἐρημίᾳ ξένον
καὶ πόρον ὕλης ἐκζητεῖς καὶ μηχανὴν καὶ
[τέχνην

Mert Istent utánoztad, amennyiben
[magadon uralkodtál,
az egyedül hosszútűrőt, te, egyedül erős
[lelkű.
De mivel értelmének kicsinysége,
[vakmerőségének nagysága,
mint egy második eszeveszett Senacheribet,
a paionok vezetőjét fennhéjázóvá tette,
haragra ingerelt téged, a barátságosat és
[szelídet.
A pusztaságban meghökkentően különös,
[új dolgot művelsz:
keresd a fa előteremtésének módját, a
[fortélyt és a módszert,

[8] Senacherib asszír uralkodó vezére, aki Ezékiás judai királyt és Izrael istenét szidalmazta, és Jeruzsálem elpusztításával fenyegetődzött. Ezékiás azonban Ézsaiás próféta biztatására türelemmel hordozta ezt is, s bízott Istenben, aki csakugyan csodát tett: Senacherib Jeruzsálemet ostromló seregét egyetlen éjszaka csodálatos módon elpusztította (Kir. II 18—19).

[tt] *Ἀσύριον* M || [uu] *cf.* IV. Reg. 18, 19 ; Is. 36, 37 || [vv] *μεγαλορημοσύνην* M || [zz] *χεθῇ* M || [a] *εἰς* Miller || [b] *Σεναχηρεὶμ* M Miller || [c] *cf.* IV. Reg. 18, 13 ; II. Mcc. 8, 19 ; 15, 12 ; III. Mcc. 6, 5

καὶ πᾶν εὑρίσκεις οἴκοθεν χωρὶς
[ἀρχιτεκτόνων
καὶ τῆς πρὸς τὸ ζητούμενον συμβαλλομένης
[ὕλης
καὶ μόνος πᾶν οἰκονομεῖς καὶ πάντα γίνῃ
[μόνος
πορφυρανθὴς Βεσελεήλ, σκηπτοῦχος
[ἀρχιτέκτων.[d]
Καὶ τὰς μονήρεις ἐφευρὼν σποράδην
[ἐρριμμένας
ἤδη τῷ χρόνῳ τῷ μακρῷ σαθρὰς καὶ
[θριποβρώτους
ἐπιστατεῖς ἐν ἅπασιν ὡς ἐπιστημονάρχης
καὶ ναυπηγεῖς καὶ συνιστᾷς τὰς
[παραλελυμένας,
μᾶλλον μὲν οὖν ἐξανιστᾷς τὰς πάντῃ
[σεσημμένας
τῷ πνεύματι τοῦ στόματος καὶ τοῦ
[προστάγματός σου,[e]
ὁ πάντων μὲν ὀξύτερος τῶν πρὶν
[αὐτοκρατόρων,
ἀλλὰ καὶ δραστικώτερος καὶ συνιδεῖν καὶ
[πράξαι
τὸ κατεπεῖγον τοῦ καιροῦ καὶ τὸ λυσιτελέσον,
ὡς ἐπί σοι καὶ λέγεσθαι καὶ γίνεσθαι τὸ λέγον.
Εἶπεν αὐτὸς καὶ γέγονεν ἅμ' ἔπος, ἅμα
[πρᾶγμα[f]
καὶ πάλιν ἐνετείλατο καὶ τὸ συστὰν ἐκτίσθη.
Οὐκ εἶχον εἶδος, οὐ μορφήν, οὐ σύνδεσμον,
[οὐκ ἄρθρον,[g]
ἔργον ἐγένοντο σητῶν, εἰς τὸ μηθὲν ἐρρύη,
λείψανα πλοίων ἔκειντο κἀκεῖνα διερρύη.
Ἀλλ' εἶπας· «Γενηθήτωσαν μονήρεις[h] ἐξ
[ἐκείνων»
καὶ παραχρῆμα τὰ νεκρὰ πρὸς εἶδος
[ἐμορφοῦντο
καὶ τρόπις ὑπετίθετο καὶ τάξις ἠκολούθει
καὶ συνηρμόζοντο πλευραὶ καὶ σύνδεσμος
[ἐκράτει
καὶ μόρφωσις ἀνέβαινε καὶ πλάσις ἐτυποῦτο
καὶ συνηρθροῦτο τὸ φθαρὲν καὶ
[συνηρμολογεῖτο
καὶ τῆς φθορᾶς ἀνίστατο καὶ πάλιν ἦν
[μονήρης·
ἆρ' οὐ τοσοῦτον εἶδέ τις τὸ σύμβολον
[ἐκεῖνο,
ὁποῖον Ἰεζεκιὴλ ἐν τοῖς νεκροῖς ὀστέοις,

és megtalálod magadtól, főépítészek nélkül.
Miután a célnak megfelelően összehordattad
[a fát,
magad intézel mindent, és mindenné leszel
[magad,
bíborvirág Beseleel,[9] *jogartartó főépítész.*
Megtalálván a mindenfelé szétszórt
[egysorevezős sajkákat,
melyek a hosszú idő folytán korhadtak és
[szúrágottak voltak,
gondjaidba veszed mindegyiket mint
[tudósok feje,
és megcsináltatod és rendbe hozatod
[azokat, amelyek rozzantak voltak,
de még inkább feltámasztod a teljesen
[elkorhadtakat
szájadnak és parancsolatodnak leheletével,
te minden eddigi császárok között
[legélesebb eszű,
de legtevékenyebb is annak felismerésében
[és megtevésében,
ami az alkalomhoz mérten a legszükségesebb
[és a leghasznosabb,
mert hatalmadban áll, hogy kimondj valamit,
[s hogy amit mondtál, meg is legyen.
Ő szólott, s mihelyt szólt, egyszersmind
[meg is lett a dolog,
parancsolt, és az egybeállás megtörtént.
Nem volt formájuk, alakjuk, nem
[kapcsolódásuk, illesztékük,
a rothadás prédájává lettek, a semmibe
[ragadtatva,
mint hajóroncsok feküdtek ott, még úgy is
[félretolva.
De te szóltál: „Legyenek egysorevezős
[sajkák ezekből!"
És legott a holttestek alakot öltöttek,
és kialakult jellegük, és rend követte azt,
összekapcsolódtak az oldalak, és erős lett
[a kapcsolódás,
és fellépett a formálódás, és alakult az
[alakulás,
és összekapcsolódott, ami megromlott, és
[összeilleszkedett,
a pusztulásból feltámadt, egysorevezős hajó
[lett megint.
Az ember úgy nézhette ezt a jelet,
mint Ezékiel a halott csontokat,[10]

[d] *cf.* Ex. 31, 35—38 ; I. Chr. 2, 20 ; II. Chr. 1, 5 || [e] *cf.* Job 8, 2 ; Ps. 32, 6 ; Act. 4, 25 || [f] *cf.* Gen. 1 ; D. K. Karathanasis : Sprichwörter № 109 || [g] *cf.* Jdt. 8, 18 || [h] *μονήραις* M

[9] A pusztai vándorlás során a szent sátor építője. Manuel egy ilyen merész átkeléséről a források 1151-ben beszélnek. Ezek szerint költeményünk összevonja az eseményeket.

[10] Ezékiel próféta látomása: Ezék. 37.

ἐν οἷς ἀνέβαινε καὶ σὰρξ καὶ δέρας
[ἐξηπλοῦτο.
Ὅστᾶ δ' ὁστοῖς συνήρχοντο καὶ χόνδροι
[παρὰ χόνδροις,
παρὰ πλευρᾷ δὲ θαμινὴ συνίζανεν ἑτέρα
καὶ παρ' ἀλλήλοις συμβολὴ τῶν ἄρθρων
[συνηρμοῦτο.[1]
(Rácz pp. 35_{376}—36_{415})

amelyek között átment, és hús és bőr
[bontakozott ki,
csontok a csontokhoz mentek, és a tõredékek
[a tõredékek mellé,
és az egyik oldal mellé szorosan
[odailleszkedett a másik,
és az ízek kapcsolódásai egymáshoz
[kapcsolódtak.

5.

Ἤδη μὲν οὖν ἐπήγνυντο πανσόφως αἱ
[μονήρεις
τοῖς ναυπηγοῖς καὶ τέκτοσι
[συναρχιτεκτονοῦντος
μόνου τοῦ σοῦ καινοποιοῦ καὶ πανσυνέτου
[κράτους.
Ἐπὶ δὲ τούτοις ἀμελῶς ὁ Παννονάρχης ἔχων
καὶ μόνοις τείχεσιν ὑγροῖς θαρρῶν καὶ
[περιβόλοις
ἀμεριμνῶν ἐκάθητο δεινὸν οὐδὲν ἐλπίζων
καὶ τοῦ χειμῶνος τὸ δριμὺ καὶ τοῦ καιροῦ
[τὴν ὥραν
καὶ τῶν νεφῶν τὴν πύκνωσιν ὁρῶν
[ἐπεγαυρία·
παρέβλεπε τοὺς πρεσβευτάς, τὸν Ἄρην
[ἐπεζήτει,
ἐκόμπαζεν οὐκ ἀνεκτά, ξυρὸν τὴν γλῶσσαν
[εἶχεν,
εἶπεν· «Ἀντιμαχήσομαι πρὸς γίγαντα
[τοσοῦτον,
ἀρθήσομαι, πτερύξομαι, κλινῶ τὸν πόλον
[κάτω,
μακράς μου χεῖρας ἐκτενῶ καὶ πρὸς
[αὐτὰς ἀκτῖνας
καὶ τὸν φωτάρχην ἐξ αὐτῶν θαρρῶ
[συνεφελκύσαι
καὶ σὺν αὐτῷ καὶ τοὺς λοιποὺς ἀστέρας
[κατασπάσαι.»
Ἀλλ' οὕτω θρασυνόμενος βαρβάρους
[ἀγερώχους
ἀπὸ φρενῶν κουφότητος καὶ βάρους
[ἀπονοίας,
ἀλλὰ παραφερόμενος ἐκ θράσους παραβόλου
καὶ τὸ σμικρὸν εὐτύχημα τὸ ξυμπεσὸν
[τυχαίως
δι' οὓς ὁ κρίνων κρίματα δικαίους οἶδε
[λόγους,[1]
ἐπάρσεως ὑπέκκαυμα κατὰ καρδίαν τρέφων
καὶ πνεύματι δοκήσεως ἐκφυσηθεὶς ὡς
[δέρας,

Már megácsolták tehát igen hozzáértõen
[az egysorevezõs sajkákat
a hajóépítõk és ácsok, együttes
[fõ-építésvezetõjük
egyedül a te újító és mindenhez értõ
[hatalmad volt.
A pannonok fõnöke ezzel szemben
[közönyösen viselkedett,
és pusztán vízfalaiban és sáncaiban
[bizakodva
nemtörõdöm módon ült, nem várva semmi
[rosszat,
és a télnek élességét, az idõnek szakát
és a hónak sûrûsödését látván kevélykedett,
lenézte a kõveteket, Arest kívánta,
tûrhetetlenül kérkedett, éles volt a nyelve.
Ezt mondta: „Szembeszállok ezzel a nagy
[óriással,
felemelkedem, szárnyaimmal csapkodok,
[lehajlítom az eget,
hosszú kezeimet kinyújtom a fénysugarak
[felé,
és a fénynek fejedelmét közülük le merem
[rántani,
s vele a többi csillagot lehúzni."
Így tüzelte hát a szilaj barbárokat
eszének csekélysége és esztelenségének
[súlyossága folytán.
Féktelen vakmerõségében elõhozta azt
a parányi sikert is, ami véletlenül megesett,
amik miatt az ítéletet mondó igazoló
[beszédeket tud,
s duzzadozásának tüzelõanyagát szívében
[táplálva,
várakozásának szelétõl felfúvódott, mint a
[bõr.

[1] *cf.* Ez. 37—38 || [1] *cf.* Ex. 18, 22 *et passim*

κραυγῆς ἀκούσας αἰφνηδὸν σαλπίγγων
[ὀξυφώνων
ἐκ πελαγῶν Δανουβικῶν πολεμικὸν
[κραζούσης
καὶ τῷ πατάγῳ παταχθεὶς καὶ συσταλεὶς
[ἐκ φόβου[k]
ὁ φυσηθεὶς ὥσπερ ἀσκὸς ἀλαζονείας αὔραις
καὶ λαίλαψιν οἰήσεως καὶ τύχης παραλόγου
κατεψυγμένος γέγονεν ὥσπερ ἀσκὸς ἐν
[πάχνῃ[l]
καὶ πρῴην κυματούμενος ὡς λόφος
[ἀκρωρείας,
ὥσπερ πομφόλυξ[m] εὔλυτος ἐκφυσηθεὶς
[ἐρράγη
καὶ γεγονὼς ὑπότρομος ὁ πρὶν
[μεγαλορρήμων[n]
ὥσπερ ἐπιλαθόμενος ἐκείνων τῶν προτέρων,
τοῦ τύφου τῆς οἰήσεως, τῆς ὑπερηφανίας,
ὁ πρὸ πολέμου μάχαιραν καὶ μάχην
[ἑτοιμάζων
καὶ μὴ παρόντα καρτερῶν τὸν
[αὐτοκράτορά σε
ἐν τῷ παρεῖναι παριδὼν καὶ μάχαιραν καὶ
[μάχην
ὑπὲρ εἰρήνης καὶ σπονδῶν ἐσπούδαζε
[πρεσβεύειν
καὶ λόγων ἀνεμίμνησκεν ἐξ εὐαγγέλου
[δέλτου,
ἔργον τε σύμπαν ἔλεγε βασκάνου, μισοκάλου
καὶ τοῦ Σατᾶν συνάντημα τὸ
[προγεγενημένον.
Πρὸς τούτοις ἐποιεῖτο δὲ καὶ μνήμην
[συγγενείας
καὶ τῶν αἱμάτων τὸν θεσμὸν εἰς μέσον
[παρετίθει
καὶ «Μὴ μολύνῃς[o] αἵμασι τὸ ξίφος»
[ἐλιπάρει
«ἅπερ ὁμοῦ συνέμιξεν ἡ γάμου κοινωνία
καὶ γνῶσις ἄλλως ἥνωσεν ἡ τῆς
[ταυτοπιστίας».
Οὕτως ὁ πρὶν ὑπέροφρυς ὀφρὺν εἰς γῆν
[κατέσπα,
ὁ πρότερον ὑπερνεφὴς οὕτως ἐταπεινοῦτο
καὶ χθαμαλὸς καὶ χαμερπὴς καὶ κάτω
[σεσυρμένος
ὁ πρὸ μικροῦ μετάρσιος ὠρᾶτο παρ' ἐλπίδα
καὶ τὴν φιλανθρωπίαν σου θερμῶς
[κατεδυσώπει

Ekkor hirtelen éles hangú trombitának
[kiáltását hallotta,
mely a Dunának tengerárja felől harciasan
[harsogott.
Megriadt ám a riadótól, összezsugorodott
[a félelemtől,
s ő, aki mint a bőrzsák, fel volt fújva a
[hetvenkedés szelétől,
és a beképzeltségnek meg a vak véletlennek
[a szelétől,
most lehűlt, mint a bőrzsák a dértől,
és aki nemrég a hegyek csúcsáig hányta
[hullámát,
mint a könnyű, felfújt hólyag — elpukkant.
Csupa reszketés lett az előbb nagyszájú,
mintegy elfeledkezve azokról a korábbi
[dolgokról,
beképzeltségének párájáról, fennhéjázásáról.
Aki a háború előtt kardot, harcot készített,
és veled, császár, dacolt, míg nem voltál
[jelen,
mikor megjelentél, nem nézett az többet
[se kardra, se harcra,
csak azon buzgólkodott, hogy a béke meg
[a szerződés ügyében követ menjen.
Az örömhírt tartalmazó tábla szavaira
[emlékezett vissza,
azt mondta, hogy egy jót gyűlölő varázsló
[dolga az egész,
és a Sátán munkája, ami előzőleg történt.
Ennek tetejébe még a rokonság emlékét
[idézte fel,
és a vérségi kapcsolatokat hozta elő.
„Ne szennyezd be azzal a vérrel a kardodat"
[— így könyörgött —
„amelyet a házasság közössége vegyített,
és különben az azonos hitű gondolkodás
[tett eggyé."
Így aki korábban fenn hordta a fejét, most
[földig lehajtotta,
aki korábban a felhők fölött volt, most
[megalázkodott,
alacsonyan, földön csúszva, lent vonszolva
[magát,
aki csak kevéssel korábban várakozás
[ellenére magasban levőnek látszott,
emberszeretetedhez esdekel forrón,

[k] *cf.* I. Mcc. 3, 6 || [l] *cf.* Ps. 118, 83 || [m] *πεμφόλυξ* **M** ||
[n] *μεγαλορήμων* **M** || [o] *μολύνεις* **M** : *μολύνειν* Miller

καὶ φύσιν ξένην συμπαθῆ καὶ φίλοικτον
πρὸς οἶκτον τὸν συνήθη σου πάλιν
προφθάνων παρακλήσεσι τὸ πτερωτόν
καὶ συγκαλύπτων τὴν φυγήν, ἐπεὶ φυγεῖν
οὐδὲ γὰρ εἶχεν ἀντωπεῖν ὁ θὴρ ὁ νυκτινόμος
ἀποσπινθηρακίζοντος βολίσι τοῦ φωτάρχου.
(Rácz pp. 37_{425}—38_{480})

[καρδίαν[p]
[ἐξεκαλεῖτο
[σου τάχος
[οὐκ εἶχεν,

szokatlan együtt érző természetedhez,
[könyörülő szívedhez.
Azután megint a nálad megszokott
[irgalomra hivatkozott,
elébe vágva hívásával a te szárnyas
[gyorsaságodnak,
és eltakarva a futást, mert futni nem
[tudott már,
hiszen az éjszaka táplálkozó állat sem tud
[szembenézni
a fény nyilaival szikrázó fejedelmével.

6.

Ἠχὼ σαλπίγγων καὶ κραυγῶν φρικῶδες
τεῖχος Παιόνων ἀρχηγοῦ καὶ πύργον
τεῖχος ὀφρύος ὑψηλόν, πύργον ὑπεροψίας·
ἡνίκα γὰρ ἡτοίμαστο πρὸς πλοῦν σοι τὰ
ἅμα τῇ πρὸς τὸν Δάνουβιν παρεισβολῇ
καὶ παραχρῆμα[t] πέπτωκεν ὀφρὺς
καὶ τείχη κατηρείπωτο τὰ τῆς ἀλαζονείας·
ὁ φόβος γὰρ ἐσάλευσε τῆς ἐπελεύσεώς σου
καὶ τῆς προσδοκωμένης σου τῷ τότε
τοῦ τύφου τὴν ἀκρόπολιν καὶ τῆς ἀγερωχίας
καὶ τὰ παραπυργώματα συνέσεισεν ἐκ
καὶ πᾶσαν ἐξεμόχλευσεν ἐπάρσεως κρηπίδα.
(Rácz pp. 38_{486}—39_{500})

[ἀπηχοῦσα[r]
[καθαιροῦσα[s]
[κατεσείσθη
[ὑπερηφάνου
[παρουσίας[u]
[βάθρων

A trombiták és kiáltások hangja, mely
[félelmesen hangzott,
lerontotta a paionok fejedelmének
[bástyáját és tornyát,
a gőg magas bástyáját, a nagyralátás
[tornyát.
Mikor ugyanis hajóhadad felkészült a
[hajózásra,
a hajóhadnak a Dunára való szállásával
[együtt
a szokásos módon messzünnen
[megharsantak a trombiták,
zengték a harci indulót, Arest előre jelezték.
És minden illyr torony tüstént megrendült,
és tüstént leomlott a gőgösnek büszkesége,
és lerontattak a hetvenkedés bástyafalai.
Mert megrázta a félelem jöttödtől
és a te várható megérkezésedtől
a káprázat és zabolátlanság fellegvárát.
Gyökerestől rendítette meg a
[toronyvédműveket,
és kiforgatta a fennhéjázás alapját.

7.

Ἐν ὅσῳ γὰρ ἠλάλαζεν ὁ τῶν σαλπίγγων
ἐγράφετο συμβόλαιον ὑπὸ τὸ σύμβολόν σου
καὶ δέλτος ἐχαράττετο καὶ τόμος ὁμονοίας,
ὅρκοι δὲ μάρτυρες πιστοὶ τὸν τόμον
ὥσπερ τισὶν ὑπογραφαῖς ἐν τοῖς
ὁμωμοσμένοις.

[ἦχος,[v]
[ἐνεπέδουν

Mialatt tehát harsogott a trombiták hangja,
kötelezvény íratott a te szerződésed alá.
Már vésték is a táblát s az egyetértés
[tekercsét,
eskük, megbízható tanúk szilárdították meg
[a tekercset,
mint egyes aláírásokkal az eskükötésekben.

[p] *cf.* IV. Mcc. 5, 25 || [r] *ἀπηχούση* **M** ; *cf.* Ps. 150, 3 ; Zeph. 1, 16 || [s] *καθαιροῦντα* **M** || [t] *παρὰ χρῆμα* Miller || [u] *cf.* II. Ptr. 3, 12 || [v] *cf.* Ps. 150, 3

Τότε καὶ τὰ τελούμενα σοφῶς τις
[κατοπτεύων
ἐγκαίρως ἂν ἐφθέγξατο τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο·
ἰδοὺ βουνὸς οἰήσεως, ἰδοὺ τοῦ τύφου λόφος,
ἰδοὺ καὶ τούτων ἄνωθεν βασιλικὴ σημαία,
τοῦ μὲν Παιόνων ἀρχηγοῦ βοῶσα τὴν
[δειλίαν,
λαμπρὰν δ' ἀνακηρύττουσα τοῦ κράτους[z]
[σου τὴν νίκην.
Οὕτω καὶ δίχα συμπλοκῆς ἐκ μόνης
[παρουσίας
πλήττεις καὶ τρέπεις καὶ κρατεῖς καὶ
[καταδυναστεύεις
οὐ πλήττων, οὐ μαχόμενος, ἀλλ' ἐκφοβῶν
[καὶ μόνον.
Περιφανὴς ἡ νίκη σου, περίλαμπρος ἡ δόξα,
ὡς ἄλλη τις τηλεφανὴς ἐπὶ βουνοῦ σημαία[aa]
ὑπὲρ τὰ πρῴην τρόπαια τοῦτο τὸ τρόπαιόν
[σου.

(Rácz pp. 39_{516}—40_{532})

És ha az ember hozzáértően vizsgálta
[meg a végzéseket,
megfelelőképpen beszélt az írás.
Íme a képzelgés hegye, íme a káprázat
[csúcsa,
íme ezek fölött a császári jelvény;
egyfelől a paionok fejedelmének kiáltja
[gyávaságát,
másfelől hirdeti a te hatalmadnak fényes
[győzedelmét.
Így összecsapás nélkül, pusztán
[megjelenésed által
megrémítesz, megfordítasz, legyőzöl és
[leigázol,
nem rémülve, nem csatázva, egyedül
[félelmet keltve.
Igen fényes a te diadalmad, tündöklő a te
[dicsőséged,
mint egy új, messzefénylő jelvény az ormon
korábbi győzelmeid felett ez a győzedelem.

8.

Ποῖόν σοι πλέξω στέφανον καὶ
[προσαρμόσαιμί σοι,
ἐκ ποίων ἄρα λίθων σοι τοῦτον ἐγὼ
[συνθήσω,
ἐκ λυχνιτῶν αἱμοειδῶν, ὁποῖόν σοι καὶ
[πάλαι;
Ναὶ μέντοι προσαρμόζοντα καὶ τοῦτον
[ἐφευρίσκω,
πολλάκις ἀνεδήσω γὰρ καὶ στέφανον
[τοιοῦτον
ἐν Ἰκονίῳ πρότερον, εἶτ' αὖθις ἐν γηλόφῳ,
ὅτε Δαυῒδ[bb] *τῷ Γολιὰθ ἐκείνῳ συνεπλάκης*
ἀγχεμαχῶν, οὐ σφενδονῶν, ῥώμῃ χειρῶν
[καὶ τόλμῃ.

(Rácz p. $41_{584-591}$)

Milyen koszorút fonjak néked és illesszek
[tereád?
Milyen ékkövekből szerkesszem azt egybe?
Vérszínű rubinokból, ahogyan korábban is?
Igen, illőt találok most is,
mert gyakran felöltöttél ilyen koronát:
Ikonionban előbb, azután megint a dombon,
mikor — Dávid — Góliáttal csaptál össze[11]
közelharcban, nem parittyák, hanem kezed
[erejével és bátorságával.

9.

Ὑπερφυᾶ καὶ θαυμαστὰ τὰ προτερήματά
[σου,
ἐξαίρετα τὰ τρόπαια, μεγάλα τὰ πρακτέα.
Ὁ θυρεός σοι φοβερός, φρικτότερον τὸ
[δόρυ,
τὸ δόρυ δέρην Παίονος σκληρὰν ὑπέκλινέ
[σοι.

(Rácz p. $42_{612-615}$)

Fenségesek és csodálatosak a te dicső
[tetteid,
kiválóak győzelmeid, nagyok cselekedeteid,
a te pajzsod félelmetes, dermesztő a
[lándzsád,
lándzsád a paion kemény nyakát alád
[hajlította.

[z] *κράτου* M || [aa] *cf.* Lev. 13, 2 ; Is. 30, 17 || [bb] *Δαΐδ* M ; *cf.* I. Sam. 17

[11] Utalás Manuel párharcára Bágyonnal.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ, ΟΤΕ ΕΠΙΣΤΑΣ ΤΩΙ ΔΑΝΟΥΒΕΙ[cc] ΚΑΙ ΕΥΡΩΝ ΤΟΝ ΚΡΑΛΗΝ ΕΚΕΙΘΕΝ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΔΑΝΟΥΒΕΩΣ[dd] ΕΤΟΙΜΑΣΘΕΝΤΑ[ee] ΕΙΣ ΠΟΛΕΜΟΝ, ΑΥΤΙΚΑ ΜΕΤΕΒΑΛΕΝ ΑΥΤΟΥ ΤΗΝ ΟΡΜΗΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑΠΤΟΗΣΑΣ ΑΥΤΟΝ ΚΑΤΗΝΑΓΚΑΣΕ ΚΑΙ ΜΗ ΒΟΥΛΟΜΕΝΟΝ ΕΚΚΛΙΝΑΙ ΕΙΣ ΕΙΡΗΝΙΚΑΣ ΣΠΟΝΔΑΣ

Ὁ πάλαι θρασυνόμενος καὶ ξίφος
[εὐτρεπίζων
καὶ πρὸ πολέμου μάχαιραν καὶ μάχην
[ἑτοιμάζων
πῶς ἔρριψας τὴν μάχαιραν ἐν τῷ καιρῷ
[τῆς μάχης.
Ἔ κράλη, νίκη φοβερά, τροπὴ φοβερωτέρα·
χωρὶς γὰρ μάχης ἔφυγες, χωρὶς τροπῆς
[ἐτράπης.
Ἐκεῖνος ὁ μεγάλαυχος ὁ κράλης ὁ
[τοσοῦτος
ὁ μὴ παραδεχόμενος ὑπὲρ ἀγάπης λόγους,
ἀλλὰ θαρρῶν εἰς ῥεύματα Δανουβικοῦ[ff]
[πελάγους,
ὡς εἶδες εἰς τὸν Δάνουβιν τὸν στόλον τοῦ
[μονάρχου,
πῶς παρευθὺς[gg] *ἀπέστειλας ὑπὲρ ἀγάπης*
[πρέσβεις.
Κράλη, καιρὸς μή σε πλανᾷ, μηδὲ
[χειμὼν καὶ ψῦχος,[hh]
μηδὲ θαρρῇς εἰς ποταμόν, ὅταν οὐκ ἔνι
[στόλος·
ὁ βασιλεύς μου ναυπηγεῖ καὶ στόλον παρ'
[ἐλπίδα·
καὶ δυναστεύει τοὺς καιροὺς καὶ τρέπει
[τοὺς χειμῶνας
καὶ τυραννεῖ καὶ ποταμούς· φρίξον αὐτοῦ
[τὸ κράτος.
Αὐτὰς τὰς πύλας τὰς ὑγράς, αὐτὸ τὸ
[τεῖχος, κράλη,
τὸ περιτρέχον γύρωθεν καὶ τὸ περικυκλοῦν
[σε

UGYANAZON CSÁSZÁRHOZ, MIKOR A DUNÁHOZ VONULVÁN ÉS A KIRÁLYT UGYANCSAK A DUNÁNÁL HÁBORÚRA KÉSZÜLŐBEN TALÁLVA LEGOTT VISSZAVERTE TÁMADÁSÁT, ÉS MEGRÉMÍTVÉN ARRA KÉNYSZERÍTETTE, HOGY AKARATA ELLENÉRE BÉKESZERZŐDÉSRE HAJOLJON

Te korábban vakmerősködő és kardot
[köszörülő,
a háború előtt szablyát, harcot készítő,
hova dobtad a szablyádat a harc
[pillanatában?
Hohó, király, a győzelem félelmes, a futás
[még félelmesebb,
mert harc nélkül elmenekültél,
[megfutamítás nélkül megfutamodtál.
Te nagyhangú, ott, te király, te
[„hatalmas",
aki nem fogadtad el a baráti viszony
[érdekében mondott szavakat,
hanem a Duna tengerárjának folyásában
[bíztál,
amint megláttad a Dunán az egyedüli úr
[hajóhadát,
hogy elküldted tüstént a barátság érdekében
[követeidet!
Király, az időszak ne tévesszen meg,
[sem a tél meg a hideg,
ne bízz a folyóban, mikor nincs rajta
[hajóhad!
Ácsol az én császárom hajóhadat várakozás
[ellenére is,
uralkodik az időszakokon, megfutamítja
[a telet,
parancsol a folyókon, reszkess hatalma
[előtt.
Azokat a vízi kapukat, azt a bástyát,
mely körös-körül körbefut és körbefog
[téged

[cc] *Δαννούβει* **M** Miller || [dd] *Δαννούβεως* **M** Miller || [ee] *ἑτοιμασθέντος* **M** Miller || [ff] *Δαννουβικοῦ* **M** Miller || [gg] *πῶς γὰρ εὐθὺς* Miller || [hh] *καὶ* ed. : *μηδὲ* Miller

εἰς ἄλλους ἔνι κώλυμα καὶ φυλακὴ καὶ τεῖχος
καὶ τάφρος καὶ χαράκωμα καὶ πρόβολος
[καὶ κύκλος,
εἰς δὲ τὸν αὐτοκράτορα,[ii] τὸν κλάδον τῆς
[πορφύρας,
εἱρκτὴν μιμεῖται καὶ κρατεῖ τοὺς
[βουλομένους φεύγειν.
Πῶς αὐθωρὸν μετέπεσες, πῶς
[μεταλλάγης, κράλη.
Βουνὸς ἐδόκεις ὑψηλός, βουνὸς ἀλαζονείας,
ἀλλ' ἔφθασε τὸ σύμβολον τοῦ
[πορφυροβλαστήτου
καὶ τὴν σημαίαν ἔστησεν ἐπάνω τοῦ
[βουνοῦ σου
καὶ χθαμαλὸς ὁ πρὶν βουνὸς καὶ χαμερπὴς
[ἐγένου.
Σάλπιγγος ἦχος καὶ κραυγὴ βουκίνων
[ἔτρεψέ σε
καὶ φόβος αὐτοκράτορος καθεῖλέ σου
[τὸν τῦφον
καὶ πρὸ ποινῶν πολεμικῶν ποινηλατεῖ σε
[φόβος·
ἔ βασιλεύς, ἔ νικητής, ἔ μέγας[jj] τροπαιοῦχας
ὁ δίχα μάχης καὶ πληγῶν τοὺς ἀντιπάλους
[τρέπων.
Ἐσείσθη τὰ θεμέλια τῆς κραλικῆς
[καρδίας,
ὁπότε τὸ πολεμικὸν ἠλάλαξεν ἡ σάλπιγξ,
τὸ ῥεῦμα τὸ Δανουβικὸν[kk] ἐτρόμαξεν ἐκ
[φόβου
καὶ λόφος ἅπας καὶ βουνὸς Οὐγκρίας
[ἐσαλεύθη[ll]
μαθόντα τὴν ἐπίβασιν τοῦ
[μονοκρατοροῦντος.
Εἶδες δυνάστην ἀρχηγόν, τὸν αὐτοκράτορά
[μου,
ἔγνως τὴν τούτου δύναμιν, ἔγνως τὸ
[κράτος, κράλη,
ἐπέγνως καὶ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν αὐτοῦ
[σοφίαν·[mm]
αὐτὸς κρατεῖ καὶ στρατηγεῖ καὶ ναυπηγεῖ
[καὶ πλέει
καὶ μεταπλάττει τοὺς καιροὺς ποικίλως
[καὶ πανσόφως.
Τὸ γραφικὸν πεπλήρωται, δυνάστα
[μονοκράτορ·
φόβος καὶ τρόμος καὶ παλμὸς ἐπέπεσε τῷ
[κράλῃ,[nn]

másokkal szemben akadály és védelem és
[bástya
és árok és palánk és sánc és körgát,
de a mi császárunkkal, a bíborterem
[hajtásával szemben
csak olyan, mint a börtön, és lenyűgözi
[azokat, akik el akarnak futni.
Egy óra alatt hogy cserélődtél ki, hogy
[változtál meg, király?
Magas hegynek látszottál, hetvenkedés
[hegyének,
de megjelent a bíborterem sarjadékának
[jelvénye,
jelét kitűzte a te hegyedre,
és alant járó lett a korábbi hegy és földön
[csúszó.
A trombita zengése és a kürtök
[harsogása megfutamított téged
a császártól való félelem szétfoszlatta
[beképzeltségedet,
és a háború büntetése előtt megbüntet a
[félelem.
Ó császár, ó győzedelmes, ó nagy
[diadalszerző,
aki csata nélkül, csapás nélkül
[megfutamítja az ellenséget!
Megremegtek a királyi szív alapjai,
mikor megharsant a harci trombita,
megremegett a félelemtől a Duna folyása,
és Magyarországnak minden csúcsa és
[hegye megingott,
mikor megtudta érkezését az egyedüli
[úrnak.
Láttad a vezérlő uralkodót, az én
[császáromat,
megismerted az ő hatalmát, megismerted
[erejét, király,
de megismerted értelmét és okosságát is:
uralkodik, hadat vezet, hajót ácsol, hajózik,
átalakítja az időket, leleményes és csuda
[bölcs.
Az Írás beteljesedett, egyedül-úr
[uralkodóm,
félelem és reszketés és szívdobogás zuhant
[a királyra,

[ii] αὐτοκράτωρα **M** || [jj] μέγας ed. : κράλης **M** Miller || [kk] Δαννουβικὸν **M** Miller || [ll] *cf.* Nah. 1, 5 || [mm] *cf.* Deut. 4, 6 || [nn] *cf.* Ex. 15, 16 ; Jdc. 2, 28 ; 15, 2

τὸ μέγεθος τοῦ κράτους σου, τοῦ φόβου
[σου τὸ ψῦχος
εἰς λίθον ἂν παρὰ μικρὸν μετήμειψε τὸν
[κράλην,
εἰ μὴ κατέθαλψεν αὐτὸν τὸ πῦρ τῶν
[οἰκτιρμῶν σου.
Κράλη τῶν Οὔγκρων, ἀρχηγέ, σὺ τὴν
[ἀνάγκην εἶδες,
αὐτὸς ἐν πείρᾳ γέγονας, ἔπαθες, ἐδιδάχθης,[oo]
εἶδες ἐκ τῆς ὀσφύος σου τὴν ζώνην σου
[χυθεῖσαν·[pp]
ἄρα φυλάξεις τὰς σπονδάς, ἢ πάλιν ἐκ
[δευτέρου
παρασπονδήσεις καὶ φανῇς τῶν ὅρκων
[παραβάτης;
«Μὰ τὴν ἡμέραν τὴν φρικτὴν ἐκείνην
[καὶ τὴν ὥραν,
μὰ τὴν ἀνέλπιστον κραυγὴν τῶν
[ἀργυροσαλπίγγων,
μὰ τὴν ἀλάθητον ἐμοὶ περίστασιν ἐκείνην,
οὐκ ἀθετήσω τὰς σπονδάς, οὐ λύσω τὰς
[συνθήκας,
οὐ παραλύσω τὸν φραγμόν, οὐ παραβῶ
[τοὺς ὅρκους.»
Εἶδες ἡμέραν πνιγμονῆς, εἶδες ἀγχόνην
[φόβου,
εἶδες ὁμίχλην ἐν φωτὶ καὶ σκότος ἐν
[ἡμέρᾳ,
ἂν μόλις εἶδες ἥλιον εἰρήνης μεσαζούσης·
οὐκ ἄν σε κατεκάλυψε τὸ νέφος τοῦ πολέμου,
ἂν ἔγνως καὶ πραγματικῶς τὸ κράτος τοῦ
[κρατοῦντος.
Ἐκεῖνο τὸ λεγόμενον εὑρετικὸν ἀνάγκης[rr]
ἐκ τοῦ περιστατήματος καὶ τοῦ
[περισπασμοῦ σου
καὶ τῆς φρικτῆς ἀνάγκης σου, κράλη, καὶ
[σὺ μανθάνεις
καὶ λύσιν τῆς ἀνάγκης σου κατὰ καιρὸν
[ἀνάγκης
εὑρίσκεις τὴν παράκλησιν καὶ τὴν
[ἱκετηρίαν.
Ὁ τῦφος καὶ τὸ σοβαρὸν εἰς τοὺς
[βαρβάρους πρέπει,
τὸ δὲ φαιδρὸν καὶ γαληνὸν εἰς ἀρχηγοὺς
[ἡμέρας·
καὶ σκόπει, παρασπονδιστά, κοῦφε,
[μεγαλορρῆμον,[ss]
πῶς ἠσχημόνησες[tt] εὐθὺς ἀποβαλὼν τὸν
[τῦφον·
ἴδε καὶ τὸν πορφυρανθῆ, πόσον ἐμεγαλύνθη.

a te erődnek nagysága, a tőled való
[félelem fagya
kis híján kővé dermesztette volna a királyt,
ha nem melegítette volna át őt irgalmadnak
[tüze.
Magyarok királya, vezér, láttad szorult
[helyzetedet,
magad is tapasztalatot szerezhettél,
[megjártad, megleckéztettek,
láttad, hogy csípődről lehullott az öv,
ugyan megőrzöd-e a szerződést, vagy
[megint, másodszorra is
megszeged a szövetséget, és eskütaposó
[leszel?
„Arra a félelmetes napra és órára,
az ezüsttrombiták váratlan hangjára,
arra az el nem titkolható válságra:
nem teszem érvénytelenné a szerződést,
[nem bontom fel az egyezséget,
nem bontom szét ezt a kötést, nem hágom át
[én az esküt!"
A fuldoklás napját láthattad, a félelem
[hurkát láthattad,
ködöt a fényben és sötétséget láthattál
[nappal,
ha csak alig láthattad a delelő béke napját.
Nem takart volna be téged a háború fellege,
ha megismerted volna a helyzetnek
[megfelelően az uralkodó hatalmát.
Azt, amire azt mondják, hogy kénytelen
[találékonyság,
válságos helyzeted és bajod alapján
és a félelmetes kényszerűség alapján,
[király, magad is megtanulod,
és kényszerhelyzeted megoldását a
[kényszerűség idejében
megtalálod: a segítségül hívást és az
[esdekelést.
A beképzeltség és a pöffeszkedés
[barbárokhoz illik,
a derű és a nyugalmasság a nappal
[vezéréhez.
Lásd meg, te szerződésszegő, te
[állhatatlan nagyszájú,
milyen gyalázatos helyzetben vagy, mihelyt
[a beképzeltséget elveted,
és lásd meg a bíborterem virágát, mennyire
[felmagasztaltatott!

[oo] *cf.* Hebr. 5, 8 || [pp] *cf.* Is. 5, 27 || [rr] **ἀνάγκη M** || [ss] **μεγαλορῆμον M** || [tt] **ἠσχοιμόνησες M**

Ἔθετο γλῶσσαν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν
[ὁ κράλης,
ἐμεγαλορρημόνησεν,[uu] ἐκόμπασε μεγάλα,
ἔσυρε ξίφος, ὤμοσεν ἐξ ἄκρας ἀπονοίας,
ἀλλὰ τὸ χριστομίμητον καὶ γαληνόν σου
[κράτος
εἰς γῆν τὸν ὑπερήφανον καθεῖλεν,
[αὐτοκράτορ.
Ἤκουσας, αὐτοκράτορ μου, τὴν
[ἐντροπὴν τοῦ κράλη;
Ὑπέστρεψεν εἰς τὴν σκηνήν, ἤκουσεν
[ᾄσμα μέγα
τὸ μέλος ἐπωνόμαζε σωτῆρά σε τῶν
[Οὔγκρων
καὶ τὴν πληγὴν οὐκ ἐνεγκὼν ἐφθόνησεν ὁ
[κράλης
καὶ πάσας ἐτιμώρησεν ἐκείνας τὰς ᾀδούσας.
Ὁπόταν ἤκουσας κραυγήν,
[μεγαλορρῆμον[vv] κράλη,
ἀπὸ τοῦ πλάτους κράζουσαν τοῦ ποταμοῦ
[μεγάλα,
ποῦ σοῦ τὸ θράσος, ἀλαζών, ἀφῆκας καὶ
[τὸν τῦφον
καὶ τὴν προτέραν ἔπαρσιν καὶ τὴν
[ὑπεροψίαν;
Μὴ κρύψῃς τὸ μυστήριον, μή, μή
[παρακαλύψῃς.[zz]
«Μὰ τῶν σαλπίγγων τὴν κραυγὴν τὴν μὴ
[προσδοκηθεῖσαν
καὶ μὰ τὸν τρόμον τὸν φρικτὸν ἐκείνης
[τῆς ἡμέρας,
ἀπὸ τῆς κατασχούσης με καὶ συνοχῆς καὶ
[βίας
μετὰ τῶν ὅλων οὔρων μου τῶν τότε
[κενωθέντων
καὶ πᾶσαν ἐξεκένωσα τοῦ τύφου μου τὴν
[ὅλην.»
Ὑπὸ σκιὰν ἱστάμενος βασιλικοῦ
[φλαμούλου
καὶ τὸ χειρόγραφον πληρῶν τὸ τῆς
[ἀγάπης ἄκων
καὶ τοῦ θανάτου τὴν σκιὰν[a] ἐξέφυγεν ὁ
[κράλης·
οὕτως ἐκ μόνης ἀπειλῆς νικᾷς ὁ
[βασιλεύς μου,
καὶ μετὰ ξίφους καθαροῦ νικήσας
[ὑποστρέφεις.
Ὁ προπαθὼν καὶ μὴ μαθὼν μηδὲ μετὰ
[τὸ πάθος

A földről fel az ég felé nyelvelt a király,
nagyszájúskodott, fennen kérkedett,
kardot rántott, esküdözött — a legteljesebb
[eszeveszettségben.
De a te Krisztust utánzó és nyugodt
[hatalmad,
ó császár, a dölyföst lehúzta a földre.
Hallottad, ó császárom, a király
[megszégyenülését?
Visszatért a sátorába, hangos éneket
[hallott,
az ének téged a magyarok megváltójának
[nevezett.
Ezt a csapást nem tűrvén el dühös lett ám a
[király,
és azokat az éneklő nőket mind megbüntette.
Mikor hallottad a kiáltást, te nagyszájú
[király,
mely a folyó menti sík felől hangzott
[hangosan,
hová tetted vakmerőséged, te hetvenkedő,
[és beképzeltségedet
és korábbi fennhéjázásodat és
[nagyralátásodat?
Ne rejtegesd a titkot, ne takargasd!
„A trombiták hangjára, melyre nem
[számítottam,
annak a napnak borzongató remegésére:
az engem szorító szorongás és erő miatt
az egész vizelettel együtt, amit akkor
[kiürítettem,
beképzeltségemet is teljes egészében
[kiürítettem."
A császári zászló árnyékában állva
aláírta, bár nem szívesen, a barátság
[okmányát,
és így a halál árnyékából elmenekült a
[király.
Így pusztán fenyegetés által győzöl, ó
[császárom,
és tiszta karddal győzve térsz vissza.
Ki előzőleg szenvedtél, és nem tanultál a
[szenvedés után sem,

[uu] ἐμεγαλορημόνησεν **M** || [vv] *μεγαλορῆμον* **M** ||
[zz] *cf.* Tob. 12, 7 || [a] *cf.* Job 3, 5

ἔμαθες[b] νῦν πρὸ τοῦ παθεῖν καὶ μὴ παθὼν
[ἐπέγνως·
χωρὶς γὰρ μάχης ἔπαθες τὸ πάθος τῆς
[δειλίας
καὶ τὸ μὴ πρότερον μαθεῖν, ὁπόταν
[ἀπεδήμεις,
μακαριστὸν εὐτύχημα καὶ νίκην ἐλογίσω.
(Rácz pp. 43_1—46_{101})

most a szenvedés előtt tanultál, és nem
[szenvedve belátásra jutottál,
mert harc nélkül elszenvedted a gyávaság
[szenvedését,
azt is, hogy nem előbb tanultál, mikor
[elindultál,
igen boldog szerencsének, győzelemnek
[tartsad!

H

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΕΩΣ

Καὶ νίκην τὴν ἀναίμακτον ἐκείνην ἀνεγείρας
ἐν μυριάνδροις Πάννοσιν, ἐν ἀμφιρρύτῳ
[νήσῳ
.....
Ἐκεῖθεν ἐλυμαίνετο τὴν ἤπειρον Δαλμάτης,
Δάκης καὶ Παίων λαθρηδὸν συνῄρετο
[τῆς μάχης,
καὶ μόνος εἷς ὁ κραταιὸς ἀντείχου
[βασιλεύς μου
πρὸς τόσην συνεκτάραξιν ἐθνῶν πολυχειρίας.
.....
Ὦ συμπλακεῖσα δεξιὰ Σερβουγκρικῇ
[δυνάμει!
Ὦ στιβαρά ⟨τε⟩ καὶ μικρὰ παλάμη βασιλέως
ἀπὸ παλμῶν τῶν καρδιῶν ἐμφόβων
[λυτρουμένη!
Δός μοι φιλῆσαι δεξιάν, ὦ δεξιὲ στρατάρχα,
ἥτις ἀντηγωνίσατο πρὸς Παίονα τοσοῦτον.
Ναί, δός μοι περιπτύξασθαι δακτύλους
[εὐαρμόστους,
οἵτινες ἥψαντο λαβῆς φρικωδεστάτης
[σπάθης
καὶ πόλεμον ἡρμόσαντο πρὸς ἀρχηγὸν
[Παιόνων,
ὑπερμεγέθη γίγαντα, φρικτόν, ὑπερωμίαν.
.....
Ἂν ἴδῃ ⟨γὰρ⟩ τὸ φάσγανον, ὁ Δάκης
[ἐκλιθοῦται·
ἂν ἀτενίσῃ πρὸς ὑσσόν, δράκοντος βλέπει
[στόμα·
ἂν βέλει πλήξῃς Παίονας, ἂν τοξευθῇ
[Δαλμάτης,
εὐθὺς ὁ μίτος τῆς Κλωθοῦς περὶ δειρὴν
[ἐκείνου
καὶ σχοῖνος γίνεται μικρὸς κατάγων εἰς
[τὸν Ἅιδην·

UGYANAZON CSÁSZÁRRA, UGYANAZON TÁRGYRÓL

És miután azt a vértelen győzelmet
[felkeltette,
tízezrekre menő pannonok közt, víz övezte
[szigeten
.....
Amonnan a dalmata pusztította a
[szárazföldet,
a dák és a paion együtt a harcot
[választotta:
az én erős császárom egyes-egyedül állt ellen
a sok kezű népek ekkora együttes
[kavargásának.
.....
Ó szerb—magyar sereggel közelharcot vívó
[jobb!
Ó a császárnak izmos és kicsiny keze,
mely rettegő szívdobogásoktól megment!
Add nekem, hogy csókoljam jobbod, te jó
[vezér,
mely annyi paionnal szemben küzdött!
Igen, add nekem, hogy körülfonjam
[jólépült ujjaid,
melyek megragadták a nagyon félelmetes
[pallos markolatát,
és harcba bocsájtkoztak a paionok vezérével,
az iszonyú nagy, félelmetes, iszonyú vad
[óriással.[11]
.....
Mert ha látja kardodat, a dák kővé válik,
ha rámered lándzsádra, sárkány torkába
[néz,
ha gerellyel sebzed a paionokat, ha nyilad
[éri a dalmatát,
tüstént a nyaka körül annak Klotho fonala,
és a vékony kötél viszi is le az alvilágba.

[b] *cf.* Aesch. Agam. 177—178 ; Karathanasis : Sprichwörter № 106

Ἀλλὰ γὰρ τί μοι Διοκλεῖς καὶ Δάκαι καὶ
[Δαλμάται
πρὸς τὴν Παιόνων δούλωσιν ⟨καὶ⟩ τὴν
[ἐκφόβησίν σου;
.....
Ἄκουε τοίνυν, ἀρχηγὲ Ῥωμαίων
[αὐτοκράτωρ,
καὶ πρόσχες, Ῥώμης ἥλιε δᾳδοῦχε τῶν
[Αὐσόνων·
εἰς ῥεύματα Δαννούβεως ἐπίβασιν εἰργάσω,
εἰσῆλθες εἰς ἐνδότερον τῆς Παννονίας μέρος,
ἐξέτεινας τὸν πόδα σου, κατεδουλώσω
[πάντας,
καὶ πλῆθος ἀναρίθμητον συνῆξας
[ἀνδραπόδων,
καὶ μαστιγίας ἔδειξας τοὺς ἀντιπίπτοντάς σοι
ὡς δούλους, ὡς οἰνοβαρεῖς, ὥσπερ τινὰς
[δραπέτας.
Φρούριον δίχα δοκιμῆς ἀξίφως ἐχειρώσω,
ὁ φόβος σου προσῆξε σοι φρουράρχους
[αὐτοδέτους,
ἔπλησας τὴν Ἀσίαν σου Παιόνων
[αἰχμαλώτων,
καὶ μέγα μὲν τὸ τρόπαιον ἐκεῖνο κατειργάσω.
(Miller, Recueil pp. 742—744)

De mit nekem a diokleaiak, dákok és
[dalmaták
a paionok általad történt leigázásához
[képest?
.....
Halljad tehát, rómaiak vezére, császára,
és figyelj, Rómának napja, ausonok
[világossága!
A Duna folyásán hajtottál végre
[előnyomulást,
behatoltál Pannonia belsőbb részébe,
megvetetted a lábadat, leigáztál mindeneket,
rabszolgák megszámlálhatatlan tömegét
[gyűjtötted össze,
és bemutattad korbácsolni való ellenségeidet,
hogy rabszolgák, hogy részegesek, hogy
[szökevény rabszolgák!
Egy erődöt próbálkozás nélkül, kardcsapás
[nélkül elfoglaltál,
a tőled való félelem a parancsnokokat
[maguk által megkötözve hozta eléd,
betöltötted Ázsiádat a paion hadifoglyokkal,
és e győzelmedet naggyá tetted.

I

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΑΛΦΑΒΗΤΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΕΩΣ

Καὶ τρέπεις Οὔννων φάλαγγας ἐκ τῆς
[ἐπιδρομῆς σου,
ἀστράπτων ἐκ τοῦ θώρακος καὶ τοῦ χρυσοῦ
[σου κράνους,
καὶ καταπλήττων, ὅ φασιν, αὐτοβοεὶ καὶ
[μόνον
τοὺς ἐμπεσόντας αἰφνηδὸν τοῦ κράτους
[σου τῷ ξίφει.
.....
Προσάδετε, συμμέλπετε, παρθένοι καὶ
[παιδίσκαι,
τοῦ Σάβα τὴν διάβασιν, τὴν κατοχὴν τῆς
[νήσου,
τὰς προνομάς, τὰς ἐκδρομάς, τὰς
[λαφυραγωγίας,
ναί, κατὰ κύκλον ᾄδετε τὰς νέας
[καινουργίας,
ἃς χρονικὸς οὐδέποτε κύκλος ἡλίου κρύψει.
Ξέρξης ἐκεῖνος ὁ πολὺς αὐτῷ θαρρεῖν
[οὐκ ἔχων,

UGYANATTÓL, ÁBÉCÉRENDBEN, UGYANARRA A CSÁSZÁRRA, UGYANARRÓL A TÁRGYRÓL

És megfutamítod a hunokat váratlan
[rajtaütéseddel,
villámolva mellvértedről és aranysisakodról,
és megrémítve — mondják — pusztán első
[kiáltásoddal
a rád támadókat, hirtelen, erődnek
[kardjával.
.....
Énekeljetek nékem, daloljátok vélem,
[szüzek és leányok,
a Szaván való átkelést, a sziget
[elfoglalását,
az utánpótlásokat, a portyázásokat, a
[zsákmányszerzéseket;
igen, körben énekeljétek azokat, a szokatlan
[újításokat,
melyeket soha a nap az idők körforgásában
[el nem fog takarni.
Az a Xerxes, aki magában nem nagyon
[bizakodhatott,

ἀλλὰ τῷ πλήθει τοῦ στρατοῦ καὶ τῇ
[πολυγλωσσίᾳ,
τὴν Ἑλλησπόντου θάλασσαν ἐν πλοίοις
[ἐγεφύρου·
σὺ δὲ μονήρους ἐπιβὰς μονοστελέχου πλοίου
ὁ τοῖος, ὁ περίφημος, ὁ τόσος τὴν ἀξίαν,
οὐ ποταμοὺς καινοτομεῖς, οὐδὲ τὸ ῥεῦμα
[πλήττεις,
ἀλλὰ φρικτῶς καινοποιεῖς τὸν θαυμαστὸν
[ἀπόπλουν,
ἵππους ἐξ ἑκατέρωθεν ἐκ τῶν πλευρῶν
[τοῦ πλοίου
ἐφέλκων οὕτως ὡς κοινὸς ὁ θαυμαστὸς
[ὁπλίτης.
Ὦ παραδόξου καὶ φρικτοῦ καὶ ξένου
[τεραστίου!
Ὅμηρε, δεῦρο λέγε μοι, τίς Ἀχιλλεὺς
[τοσοῦτος,
τίς Ἕκτωρ ῥέκτης τῶν καινῶν τοιοῦτος
[τὴν ἀνδρείαν
οὐκ ἐπιβαίνων ἅρματος, οὐ χρήζων ἡνιόχου,
οὐκ ἀνταλλάττων χάλκεα καὶ χρύσεα
[λαμβάνων,[c]
ἀλλ' ἔφιππος, ἀλλὰ χαλκῷ καὶ παλαμναίῳ
[ξίφει
πολέμου νόμῳ καὶ κρατῶν καὶ καταβάλλων
[πόλεις,
καὶ τὸν ἐν ταύταις ἄργυρον καὶ τὸν χρυσὸν
[ληΐζων.
Μετάγραφέ μοι τὸ λοιπόν, ἡ Μοῦσα τῶν
[ῥητόρων,
τῶν συμφορῶν τῶν Τρωϊκῶν τὴν Ἰλιάδα
[πᾶσαν
εἰς Οὐννικῶν καταστροφῶν ἑτέραν Ἰλιάδα.
.....
Σάβας ὁμοῦ καὶ Δάννουβις οἱ πρώην
[διαιρέται,
οἱ πρὶν ἀποτειχίζοντες τοὺς ἑσπερίους
[λύκους,
τὸ κράτος ὑποπτήξαντες, ὅ κατὰ πάντων
[φέρεις,
πύργε Ῥωμαίων ἄσειστε, τεῖχος χαλκοῦν
[Αὐσόνων,
τὴν ῥύμην τῆς ἀνδρείας σου, τὸ ῥεῦμα τοῦ
[θυμοῦ σου,
ζέουσαν ἔστησαν ὁρμὴν ῥευμάτων
[πολυδίνων,
μὴ δυνηθέντες ἐνεγκεῖν ῥεῦμα τοσαύτης
[τόλμης,
καὶ νώτους ὑποστρώσαντες ἐνύγρους
[δέχονταί σε
ἐπίβασιν ποιούμενον ἐν τούτοις ὡς ἐν ἵπποις

[c] *cf.* Il. 6, 234—6.

de igen seregének tömegében és
[soknyelvűségében,
a Hellespontos tengerét hajókkal áthidalta;
te viszont az egyetlen törzsből faragott,
[egysorevezős sajkába beszállván,
te, a kiváló, te, a híres, te, kinek méltósága
[akkora,
nem a folyókat alakítod újjá, nem is a
[folyást ijeszted,
hanem félelmesen újszerűen hajtod végre a
[csodálatos elhajózást,
a sajka mindkét oldalán lovakat
vonva magaddal, úgy, mint egy közember,
[te csodálatos harcos.
Ó meglepő és félelmetes és szokatlan
[csodálatosság!
Homeros, jer csak, mondd nekem, ki az a
[nagy Achilleus,
ki az a Hektor, aki mint új dolgok tevője,
[ilyen bátorságú?
Nem hág fel kocsira, nem igényel
[kocsihajtót,
nem ad oda bronzfegyvert, úgy kapva
[aranyat,
hanem lóháton, hanem gyilkoló
[bronzkarddal,
a háború módja szerint hódítva meg és
[rombolva le városokat,
és az azokban levő ezüstöt és aranyat
[ejtvén zsákmányul.
Írd át majd nekem, rhetorok Múzsája,
a trójai események egész Iliasát,
a hunok pusztulásának Iliasává.
.....
A Száva s a Duna vele, a korábban
[elválasztók,
amelyek azelőtt elbástyázták a nyugati
[farkasokat,
meghunyászkodva a hatalom előtt,
[amelyet mindenekkel szemben hordozol,
rómaiak rendíthetetlen tornya, ausonok
[ércbástyája,
bátorságod rohama, indulatod áradása előtt
megállították sokörvényű folyamuknak
[forrongó futását,
nem lévén képesek elviselni ekkora
[merészség folyamát,
és vizes hátukat elédbe terítve fogadnak
[téged,
amint rá szállasz, mintha lóra szállnál,

καὶ ταύτην ἐργαζόμενον Αὐσόνων σωτηρίαν.
Τίς εἶδε κύκλος χρονικὸς θαῦμα ποτὲ
[τοσοῦτον,
νίκην φρικτὴν ἀναίμακτον, ζωγρείαν
[ἀνδραπόδων,
αἰπόλια, βουκόλια, φορβάδων μυριάδας,
ἀγέλας ὑπὲρ ἀριθμὸν προβάτων πιοτάτων;
(Miller, Poèmes pp. 416—419)

munkálván ezáltal az ausonoknak üdvét.
Az időnek milyen körforgása látott
[valaha ekkora csodát,
félelmes győzelmet vértelenül, rabszolgák
[fogságba ejtését
kecskenyájakat, marhacsordákat, kancák
[tízezreit,
a legkövérebb juhoknak számtalan sok
[nyáját?

XXXVII. ISMERETLEN KÖLTŐK — POETAE ANONYMI

Egy velencei kéziratban maradt ránk részben ismert, részben ismeretlen XII. századi bizánci költők verseinek gyűjteménye, amelyben a Manuel császár korabeli magyar—bizánci kapcsolatokról is szó esik.

Kiadás: Sp. Lampros: *Ὁ Μαρκιανὸς κῶδιξ* 524. *Νέος Ἑλληνομνήμων* 8 (1911) 3—59, 123—192.

Kézirat: **M** = Venetus-Marcianus 524 (s. XIII.).

Irodalom: S. Šestakov: Заметки к стихотворениям codicis Marciani gr. 524. BB 24 (1923—26) 45—56. — MTBF 201. — BT I.² 225. — Moravcsik Gy.: Megjegyzések a magyar—bizánci kapcsolatok művészeti emlékeihez. AT 11 (1964) 87—93. — ВИИНЈ IV. 195—197.

1.

ΕΠΙ ΠΑΤΕΛΙΩΙ ΧΡΥΣΩΙ
ΓΕΓΟΝΟΤΙ ΠΑΡΑ ΤΟΥ
ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΤΟΥ ΚΑΛΑΜΑΝΟΥ
ΚΑΙ ΔΟΘΕΝΤΙ ΤΩΙ ΑΓΙΩΙ
ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙ ⟨ΕΧΟΝΤΙ⟩
ΕΙΚΟΝΙΣΜΕΝΑ ΔΙΑΦΟΡΑ
ΚΑΤΑ ⟨ΟΥΓΓΡΩΝ[a]⟩
ΤΡΟΠΑΙΑ

AZ ARANYTÁLRA,
MELYET FENSÉGES KÁLMÁN[1]
KÉSZÍTTETETT ÉS ADOMÁNYOZOTT
A MI SZENTSÉGES
CSÁSZÁRUNKNAK, S AMELYEN A
MAGYAROK FELETT ARATOTT
KÜLÖNFÉLE GYŐZELMEK
VOLTAK ÁBRÁZOLVA[2]

..... *ἐκ Δαυὶδ προσλαμβάνειν*
κράζει Μανουὴλ αὐτάνακτος τὸ κράτος

..... *Dávidtól kapván*
kiáltja Manuel egyeduralkodó hatalmát

[a] *Οὔγγρων add.* Moravcsik : *βαρβάρων add.* Lampros

[1] Kálmán magyar király állítólagos unokája, Boris fia, a Bizáncban élő Konstantinos-Kalamanos, aki 1163 és 1175 között kilikiai helytartó (dux) volt.

[2] E költemény szövegéből csak néhány szó betűzhető ki, de ezek teljesen megegyeznek a 4. számú költemény megfelelő szavaival. Minthogy pedig ez az 1. számú töredék Lambros közlése szerint 22, a 4. számú pedig csak 8 verssorból állt, fel kell tenni, hogy az 1. számú költemény a 4.-nek bővebb változata volt.

.....	.....
.....ψας σεβαστὸς Δουκόπαις	.....-vén fenséges Dukasfi .....
.....	.....

(№ 115, pp. 129—130)

2.

ΕΠΙ ΤΩΙ ΤΑΦΩΙ ΣΥΝΑΔΗΝΟΥ ΚΥΡΟΥ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΓΑΜΒΡΟΥ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΟΥ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ	*SYNADENOS ANDRONIKOS ÚR, ANGELOS ÚR VEJE SÍRJÁRA*
.....	.....
Ἀρχαῖς δὲ λαμπραῖς κοσμικαῖς ἐπιπρέπει	*Fényes világi tisztségekben tűnik ki*[3]
εἰς γῆν Ἐπιδαύνου τε καὶ νῆσον Κύπρον.	*Epidamnos földjén és Kypros szigetén.*
Στρατηγετεῖ δὲ καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Νίσῳ.	*Strategosi méltóságot is visel magában*
	[Nisosban.
Ὅθεν διελθὼν ἔνθα Παννόνων κράλης	*Miután innen átment oda, hol a pannonok*
ἕνωσις ὤφθη τῶν διεστώτων πάλαι.	*[királya,*
	láthatóvá lett a régóta egyenetlenkedők
.....	*[egyezsége.*[4]
(№ 223, p. 147)	.....

3.

ΕΠΙ ΤΗΙ ΝΕΟΥΡΓΗΘΕΙΣΗΙ ΜΟΝΗΙ ΕΠ' ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΠΑΝΣΕΒΑΣΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΕΤΑΙΡΕΙΑΡΧΟΥ· ΗΣ ΕΝ ΤΩΙ ΠΡΟΝΑΩΙ ΕΙΚΟΝΙΣΘΗΣΑΝ ΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ, ΕΞ ΩΝ Η ΣΕΙΡΑ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΤΟΥΤΟΥ ΚΑΤΑΓΕΤΑΙ ΚΑΙ ΜΕΡΙΚΑ ΤΙΝΑ ΚΑΤΟΡΘΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΥΡΟΥ ΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ	*A SZENTSÉGES ISTENANYA NEVÉT VISELŐ, A FŐFENSÉGES NAGY TESTŐRPARANCSNOK RÉSZÉRŐL MEGÚJÍTOTT MONOSTORRA, MELYNEK ELŐCSARNOKÁBAN A CSÁSZÁROK, AKIKTŐL E NEMZETSÉG SORA SZÁRMAZIK, ÉS A BÍBORBANSZÜLETETT, EGYEDURALKODÓ MANUEL KOMNENOS ÚRNAK EGYES HŐSTETTEI VOLTAK ÁBRÁZOLVA*
.....	.....
οὗ μυρία τρόπαια γῆς ἔγνω κύκλος,	*kinek számtalan győzelmét ismerte meg a*
ὧν βραχέων νῦν εἰκονίσθησαν τύποι	*[földkerekség,*
	amelyeknek rövid képmását mutatják most
	[e képek

[3] A költő felsorolja a tisztségeket, melyeket az elhunyt életében viselt.

[4] Šestakov szerint a költő itt arra utal, hogy az elköltözöttnek szerepe volt az 1152. évi békekötésben. Régebbi, II. Endre ciprusi útjára vonatkozó magyarázatom téves volt.

πῶς τοὺς παροινήσαντας αὖθις Δαλμάτας
ἐλθὼν κολάσαι Παίοσι προστυγχάνει·
ἀνδραγαθεῖ μόνος δὲ[b] συσχὼν ζουπάνον,
γυμνῷ κατ' ὄψιν ἀντεπελθόντα ξίφει·
πῶς Σιρμίου πρὶν αἰχμαλωτίσας χθόνα
καὶ τῷδε σὲ πρέπουσαν ἀπίστῳ τρόπῳ
ποινὴν δεδωκὼς δουλαγωγεῖς Σερβίαν·
ὕστατα δ' αὐτὸ Σίρμιον προσλαμβάνων
τοῦ Παιονάρχου συμμερίζει[c] τὸ κράτος
καὶ τῇ πόλει θρίαμβον ἐκτελεῖ μέγαν.
Ὁρᾷς τὸ κάλλος οἷον ἐκ πόσων τρόπων
ὁ ναὸς αὐχεῖ συγκεκραμένον, ξένε.
(№ 224, pp. 149—150)

hogy amikor az ismét duhajkodó dalmaták[5]
megfenyítésére jött, hogyan bukkant
[paionokra:
hős tettet visz végbe maga megszorítva az
[ispánt,
aki csupasz karddal jött szembe véle;
hogy miután Sirmionnak földjét már előbb
[rabságba döntötted,
hihetetlen módon itt is megfelelő
büntetést mérve ki, hogyan teszed szolgává
[Szerbiát:
legvégül magát Sirmiont is hozzávéve
a paion uralkodó hatalmát megosztja,
és a fővárosban nagy diadalünnepet ül.[6]
Látod, idegen, hogy mennyifajta szépség
[keveredik,
mellyel a templom dicsekszik.

4.

ΕΠΙ ΠΑΤΕΛΙΩΙ ΧΡΥΣΩΙ ΕΝ ΩΙ ΕΙΚΟΝΙΣΘΗΣΑΝ ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΥΓΓΡΙΑΝ ΤΡΟΠΑΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Φωνὴν μὲν Ἴστρος ἐκ Δαυὶδ προσλαμβάνων
κράζει Μανουὴλ αὐτάνακτος τὸ κράτος.
Ἴστρου δὲ τύπον ἐν κρατῆρι χρυσέῳ
γράψας σεβαστὸς Δουκόπαις Καλαμάνος
ἐκ πιονικῶν ῥηγικῶν ῥιζωμάτων
καὶ τὰς ἐπ' αὐτῷ μυριανδραγαθίας
φωνὴν ἀνυψοῦν χρυσέαν τοῦτον θέλει
καὶ τῷ βασιλεῖ Δουκικὸν δῶρον φέρει.
(№ 330, pp. 175—176)

AZ ARANYTÁLRA, AMELYEN ÁBRÁZOLVA VOLTAK A CSÁSZÁR MAGYARORSZÁGON ARATOTT GYŐZELMEI[7]

A Duna hangot Dávidtól kapván
kiáltja Manuel egyeduralkodó hatalmát.
A Duna képét aranyedényre
vésetvén fenséges Dukasfi Kálmán
a paionok királyi nemzetségéből,
s a rajta levő ezernyi hőstettet,
azt kívánja, hogy e tál arany hangját
[felemelje
és a császárnak dukasi ajándékként
[ajánlja fel.

[b] *dubium* Moravcsik || [c] *συμμερίζει bis* M

[5] A szerbek archaizáló neve.
[6] L. erről Kinnamost (194. l.).
[7] L. az 1. sz. költeményt (190. l.).

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΓΕΓΟΝΟΣ ΕΠΙ ΤΩΙ ΕΜΠΑΓΕΝΤΙ ΜΕΣΟΝ ΤΗΣ ΟΥΓΓΡΙΚΗΣ ΧΩΡΑΣ ΤΙΜΙΩΙ ΣΤΑΥΡΩΙ

Ὃν πρὶν κατιδὼν ἀστερόγραφον τύπον
ὁ γῆς μονάρχης καὶ μέγας Κωνσταντῖνος
νίκας κατ' ἐχθρῶν ἔσχεν ἀκράτῳ κράτει,
ἐνταῦθα τοῦτον Παιόνων γῆς ἐν μέσῳ
μνήμης χάριν ἔστησε τοῖς ὀψιγόνοις
Δούκας σεβαστὸς εὐκλεὴς Ἰωάννης,
στηλογραφῶν ἄριστον ἔργον καὶ ξένον.
Οὗ καὶ προῆρξε καὶ προῆξεν εἰς τέλος
ὁ πᾶσιν ἀσύγκριτος αὐσονοκράτωρ
πορφυροθαλὴς Μανουήλ, ἄναξ μέγας,
ὃς μυριαχῶς συντριβὰς δοὺς ποικίλας
τῇ Παιόνων γῇ καὶ τὸν Ἴστρον τὸν μέγαν
εἰς τάφον αὐτοῖς αὐτόρυκτον εὑρύνας
ὡς ὁρκολύταις, ὡς Θεοῦ παραβάταις,
ταύτην ἁπάσαις προστιθεῖ δριμυτέραν
μόνος τὸ δράμα καὶ νικήσας καὶ δράσας.
Καὶ γὰρ στρατηγοὺς γεννάδας ἐπικρίνας
καὶ παμμιγεῖς φάλαγγας ἐντάξας τόσας,
ἀρχιφαλαγγάρχην σε τὸν Δούκαν κρίνας,
Ἴστρον διελθεῖν[d] *ἐκ Βιδίνης προτρέπει*
κἀκεῖθεν εἰς γῆν εἰσβαλόντας Παιόνων
πληθὺν δορυάλωτον αὐτῶν ἑλκύσαι.
Ὃ καὶ καθὼς κέκριτο, κατορθωκότες
πλήρεις ἀναστρέφουσιν ἀριστευμάτων
σὺν αἰχμαλώτων ψαμμομετρήτῳ στίφει.[e]
Σήμαντρον οὐκοῦν τῆς τόσης εὐβουλίας
τοῦ πορφυρανθοῦς αὐτάνακτος Αὐσόνων
πήγνυσιν ὧδε Γολγοθᾶν ὡς εἰς νέον
τοῦ νικοποιοῦ σταυρικοῦ ξύλου τύπον.
(№ 337, pp. 178—179)

FELIRAT, AMELY A MAGYAR FÖLD KÖZEPÉN FELÁLLÍTOTT SZENT KERESZTRE KÉSZÜLT[8]

Amelyet mint csillagok rajzolta képet
[régen látott
a föld ura, a nagy Konstantinos
és megdönthetetlen erővel az ellenfelek
[fölött győzelmeket szerzett,
ezt itt a paionok földjének közepén
a késő utódok számára emlékezés végett
[állította
a fenséges és dicső Ioannes Dukas
felíratva rá a nagyon szép és különös dolgot,
melyet kezdett s véghez is vitt
az ausonok senkivel össze nem hasonlítható
[császára,
a bíborban virágzó Manuel nagy úr, aki
számtalanszor különböző csapást mért
a paionok földjére, és a nagy Dunát
maguk ásta sírul szélesítette ki számukra,
mint esküszegőknek, mint az Isten
[parancsait megszegőknek
ezt mindennél keserűbbé teszi
egyedül győzve le és végezve el a tettet.
Mert kiváló hadvezéreket szemelve ki,
és sok különböző elemből álló csapatokat
[rendelvén ki,
fővezérül téged, a Dukast szemelvén ki
elrendeli, hogy a Dunán átkelvén Vidinnél,
onnan a paionok földjére becsapván
a foglyoknak nagy tömegét hurcolják
[magukkal.
Ezt, mint rendelve volt, elintézvén,
hőstettekkel telve visszatérnek,
foglyoknak homokszemekkel mérhető
[csapatával.
Tehát e nagy jótette jeléül
a bíborterem virágának, az ausonok
[egyeduralkodójának
állítják fel ide, mint új Golgothára,
a győzelemhozó keresztfának a képét.

[d] *διελθεῖν* **M** : *προελθεῖν* ed. || [e] *στίφει* **M** : *στέφει* ed.

[8] Vö. Kinnamos 26. szemelvény (239. l.).

XXXVIII. IOANNES KINNAMOS — JOHANNES CINNAMUS

A történetíró (*Ἰωάννης Κίνναμος*) maga tájékoztat munkájában élete egyes eseményeiről. Így tudjuk, hogy Ioannes Komnenos császár halála (1143) után született, s hogy ifjúkorában elkísérte Manuel császárt európai és ázsiai hadjárataira. Saját szavai szerint részt vett Zimony 1165. évi ostromában s a szeldsukok ellen vívott myriokephaloni ütközetben 1176-ban. Egy kéziratban olvasható bejegyzés szerint II. Angelos Isaakios császárhoz (1185—1195) beszédet intézett. Valószínűleg 1203 táján halt meg. Történeti munkájának címfelirata szerint császári titkár (*βασιλικὸς γραμματικός*) volt, s hogy Manuel császár bizalmas környezetéhez tartozott, az kitűnik történeti munkájából, amely *Ἐπιτομή* címen Ioannes és Manuel császárok történetét tárgyalja, azaz 1118-cal kezdődik, de csak 1176-ig terjed. Itt ugyanis hirtelen megszakad az elbeszélés, a valószínűleg 1180-ig terjedő rész hiányzik. Feltűnő az is, hogy a munkában itt-ott utalás található olyan helyekre, melyek a ránk maradt szövegben nem lelhetők fel, amiből arra lehet következtetni, hogy Kinnamos művének nem eredeti szövege, hanem talán csak egy rövidített kivonata maradt ránk. Minthogy a szerző a bevezetésben Manuel császárról mint halottról emlékezik meg, más helyen viszont Manuel fiát mint életben levőt említi, a munka megírását az 1180—1183 évek közé kell helyeznünk. Ami a forrásait illeti, Ioannes korára vonatkozólag kétségkívül korábbi forrásokból merített, Manuel uralkodásának eseményeit azonban, melyeket maga is átélt, elsősorban saját élményei és tapasztalatai alapján írta meg, de felhasznált írásos forrásokat is, így pl. bizánci császári okleveleket és pápai és egyéb külföldi iratokat és békeszerződéseket. A szerző Manuel császárt dicsőíti, de ez nem megy az objektivitás rovására, mint ahogy általában műve hitelt érdemlő s a jelzett korra vonatkozólag legbecsesebb bizánci forrásunk. Kinnamos az antik történetírókat utánozza, mintaképe Prokopios, stílusa archaizáló. Antikizáló irányzatáról tanúskodik ifjúkori ethopoiiája is.

Kiadás: Ioannis Cinnami Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum, rec. A. MEINEKE. Bonnae 1836.

Kézirat: *V = Vaticanus 163. (s. XIII.).

Irodalom: C. NEUMANN: Griechische Geschichtsschreiber und Geschichtsquellen im zwölften Jahrhundert. Studien zu Anna Komnena, Theod. Prodromus, Joh. Cinnamus. Leipzig 1888. 78—102. — KRUMBACHER 279—281. — N. IORGA: Médaillons d'histoire littéraire byzantine, 19. Cinnamus. Byz 2 (1925) 283—284. — MTBF 189—195. — GY. MORAVCSIK: *Συμβολαὶ εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τῆς Ἐπιτομῆς Ἰωάννου τοῦ Κιννάμου. Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου.* Athén 1935. 311—314. — F. HÖRMANN: Beiträge zur Syntax des Johannes Kinnamos. München 1938. — Kinnamos Ethopoiiája. Kiadta és magyarázta BÁNHEGYI GY. (Magyar—Görög Tanulmányok 23.). Budapest 1943. — F. BABOS: Adalékok Kinnamos szövegtörténetéhez (Magyar—Görög Tanulmányok 26.). Budapest 1944. — V. GRECU: Nicétas Choniatès a-t-il connu l'histoire de Jean Cinnamos? REB 7 (1949) 194—204. — G. OSTROGORSKY: Urum-Despotes. BZ 44 (1951) 448—460. — BT I. 324—328. — M. M. FREJDENBERG: Труд Иоанна Киннама как исторический источник. BB 16 (1959) 29—51. — DJ. SP. RADOJČIĆ: Киннамов *Γουρδέσης*. Зборник радова Византолошког института VIII. 1. (1963) 255—259. — A. P. KAŽDAN: Еще раз о Киннаме и Никите Хониате. Bsl 24 (1963) 4—31. — FGHB VII. 209—262. — ВИИНJ IV. 1—105.

1.

Ῥωμαίοις δὲ καὶ Οὔννοις, οἳ ἐπὶ τῆς ὑπὲρ τὸν Ἴστρον χώρας οἰκοῦσι, πόλεμος ἀπ' αἰτίας ἐνερράγη τοιᾶσδε. Λαδισθλάβῳ τῷ Παιονίας[a] ῥηγὶ παῖδες ἄρρενες ἦστην δύο, Ἀλμούζης καὶ Στέφανος. Ἀλλὰ Στέφανος μέν, ἐπειδήπερ ὁ πατὴρ αὐτοῖς ἀπεθάνοι, τὴν ἀρχὴν αὐτὸς ἀναλαμβάνει πρεσβύτερος ὤν, ἄτερος δὲ φυγὰς ἐπὶ βασιλέα παραγίνεται. Ἔθος γὰρ Οὔννοις ἐστί, τοῦ ἐν σφίσιν ἄρχοντος ἐπὶ παισὶ τετελευτηκότος, ἕως μὲν ὁ τὴν ἡγεμονίαν ἐκ τούτων παραλαβὼν ἄρρενος οὐκ εἴη πατὴρ παιδός, ξυνεῖναί τε ἀλλήλοις τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τῆς παρ' ἀλλήλων τυγχάνειν εὐνοίας, ἐπειδὰν δὲ ἤδη παῖς αὐτῷ γένηται, οὐκέτι ἄλλως[b] τὴν ἐπὶ τῆς χώρας ξυγχωρεῖν αὐτοῖς διατριβὴν ἀλλ' ἢ τὰς ὄψεις ἐκκεντηθεῖσιν. Ἀλμούζης μὲν οὖν τούτου δὴ ἕνεκα παρὰ βασιλέα ἦλθεν. Ὁ δὲ ἄσμενός τε τὸν ἄνθρωπον εἶδε καὶ ξὺν φιλοφροσύνῃ ἐδέξατο. Ἐτύγχανε γὰρ δὴ βασιλεὺς Ἰωάννης Εἰρήνην τὴν Βλαδισθλάβου[c] παῖδα γυναῖκα γαμετὴν ἤδη πεποιημένος, σωφρονεστάτην τε εἴπερ τινὰ καὶ ἀρετῆς ἐς τὰ μάλιστα μεταποιουμένην. Ὅσα γοῦν ἐκ βασιλέως τε ξυνοίκου καί τῆς βασιλείας ἐπεπόριστο, οὔτε τοῖς παισὶν εἰς κλήρους ἀφώρισεν οὔτε περιττότητι κόσμων ἠνάλωσε καὶ τρυφῇ. Εὖ δὲ ποιοῦσα διετέλει τὸν πάντα τῆς ζωῆς αἰῶνα τοὺς ὅσοι ἐφ' ὁτῳοῦν ἐκείνης δεόμενοι ἦσαν. Ἥ δὲ καὶ φροντιστήριον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Παντοκράτορος ἐν Βυζαντίῳ συνεστήσατο, ἐς κάλλος καὶ μέγεθος ἐν τοῖς μάλιστα τῶν ἐπισημοτάτων ὄν. Ἡ μὲν δὴ αὐγοῦστα τοιάδε τις ἦν.

Ὁ δὲ τῶν Οὔννων ῥὴξ ἐπειδὴ τὰ κατὰ τὸν ἀδελφὸν ἤκουσε, πρέσβεις ἐς βασιλέα

A rómaiak és a Dunától északra fekvő vidéken lakó hunok között háború tört ki a következő okból:[1] *Lászlónak, Pannonia királyának két fiúgyermeke*[2] *volt, Álmos és István. István, mint aki az idősebb volt, apjuk halála után maga vette át az uralmat, a másik viszont elmenekült, és a császárhoz jött. A hunoknál ugyanis az a szokás, hogy ha fejedelmük gyerekeket hátrahagyva távozik az életből, mindaddig, míg az uralmat közülük átvevő nem lesz fiúgyermek apja, a testvérek egymással egyetértésben vannak, és egymás iránt jóindulatot tanúsítanak, ha azonban már gyermeke születik, nekik az ország földjén való tartózkodást csak úgy engedik meg, ha a szemüket kiszúrják. Álmos tehát ezért jött a császárhoz, aki szívesen látta és vendéglátóként fogadta e férfiút. Ioannes császár*[3] *ugyanis László leányát, Eirenét vette feleségül, aki nagy szerénységgel tűnt ki, s a legnagyobb mértékben erényekkel ékes volt. Amit császári urától és a császári udvartól kapott, azt nem különítette el gyermekei számára örökségül, sem felesleges ékszerekre és fényűzésre nem fordította, hanem egész életében állandóan jót tett azokkal, akik bármiben is őrá szorultak. Ő alapította Bizáncban a Mindenhatóról elnevezett monostort is, amely szépségre és nagyságra nézve a legjelentősebbek közé tartozott. Az augusta tehát ilyen volt.*

A hunok királya, miután hallott a testvérével történtekről, követeket küldött a csá-

[a] *Παιονίας* V : *Παννονίας* ed. || [b] *ἄλλος* V || [c] *Βλαδισθλάβου* V : *Βλαδισλάβου* ed.

[1] Hunok: a magyarok egyik archaizáló neve, különösen gyakori a 12. századi történetíróknál, Kinnamosnál és Niketas Choniatesnál. A középkori magyar történetírásban csak a 13. században alakul ki a hun—magyar azonosság gondolata.

[2] Kinnamos összezavarja az Árpád-ház családfáját. Álmos valójában László unokaöccse volt (I. Géza fia), István pedig Kálmánnak, Álmos bátyjának volt a fia. Kinnamos Álmos megvakítását, menekülését Bizáncba és a háború kitörését egyetlen eseménysorként mondja el. A magyar krónika szerint azonban a herceget még Kálmán király vakíttatta meg (aki 1116-ban halt meg), SRH I, 430. A háború okaként ez a forrás más eseményt említ, nevezetesen azt, hogy a görög császár vazallusának nevezte a magyar királyt, s mikor felesége, Piroska (Eirene) ennek ellentmondott, ezért megfenyítette (SRH I, 439—440).

[3] Ioannes császár II. Ioannes Komnenos (1118—1143).

πέμψας γῆς τῆς Ῥωμαίων ἀπελαύνεσθαι τοῦτον ἠξίου. Ὡς δ' οὐκ εἶχε πείθειν, ποταμὸν Ἴστρον περαιωθεὶς Βελέγραδα[d] πόλιν παρ' αὐτῷ κειμένην ἐκπολιορκήσας εἷλεν, εἰς ἔδαφός τε αὐτὴν καθελὼν ναυσὶ τοὺς λίθους ἐκεῖθεν μετήνεγκε, δι' ὧν Ζεύγμην ἐν Σιρμίῳ πόλιν ἀνήγειρεν, ἣ πολλοῖς μὲν ἔκτοτε διήρκεσε χρόνοις, ἐπὶ δὲ τῆς Μανουὴλ βασιλέως αὐτοκρατορίας ἐκ βάθρων κατενεχθεῖσα ὡς ἐκ περιτροπῆς τινος ὅλη πρὸς τειχοδομίαν[e] πόλεως[f] τῆς[g] Βελεγράδων ἐγένετο. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰσέπειτά μοι λελέξεται, ἐπειδὰν ὁ λόγος βαδίζων ἐπ' ἐκείνους ἔλθῃ τοὺς χρόνους. Βασιλεὺς δὲ τούτων ἀκούσας πανστρατὶ ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἐφέρετο, συμμαχικὸν ἐπαγόμενος ἔκ τε Λιγούρων ἱππέων, οὓς Λαμπάρδους[h] ἡμῖν ὀνομάζουσιν ἄνθρωποι, καὶ Περσῶν. Καὶ ὁ μὲν αὐτοῦ που παρὰ[i] ταῖς ὄχθαις ηὐλίζετο τὰ πρὸς τὴν μάχην εὐτρεπιζόμενος· Στεφάνῳ δὲ ξυνέπεσε τὸ σῶμα μαλακισθέντι περί που τὰ τῆς χώρας αὐτῷ μέσα νοσοκομεῖσθαι. Οὐ μέντοι οὐδὲ ὡς καταμελεῖν ἤθελεν, ἀλλὰ δυνάμεις ὅπως εἶχε τάχους ἐξέπεμπεν ἐμποδὼν βασιλεῖ ἐς τὴν περαίαν στήσεσθαι σφίσιν ἐγκελευσάμενος. Οὗννοι μὲν οὖν κατὰ τὸ κελευσθὲν[j] ἐποίουν· βασιλεὺς δὲ ὅπως αὐτῷ μὴ ξὺν βίᾳ τὰ τῆς ἀποφάσεως[k] γίνοιτο, ἐνενόει τοιάδε. Τὸ ξυμμαχικὸν ἀποτεμόμενος ἅπαν ἐκέλευε

szárhoz, s azt követelte, hogy testvérét távolítsák el a rómaiak földjéről. Mivel pedig a császárt erre rávenni nem tudta, átkelt a Duna folyón, a mellette fekvő várost, Belgrádot ostrom alá vette:[4] *mikor pedig elfoglalta, földig leromboltatta, a köveket hajókkal elvitette, s azokból Sirmionban Zeugme városát emelte.*[5] *Ez attól kezdve sok éven át kitartott, mígnem azután Manuel császár uralkodása idején — mintegy viszonzásképpen — alapjáig elhordták, s az egész Belgrád város falainak felépítésére szolgált.*[6] *De ezeket később fogom elmondani, mikor elbeszélésem előrehaladtában azokhoz az időkhöz ér. A császár ezek hallatára a liguriai lovasokból (kiket az emberek nálunk lombardoknak neveznek) meg a perzsáktól szövetséges erőt is bevonva, egész seregével a Dunához vonult.*[7] *Ott táborozott valahol a partokon, s megtette a szükséges előkészületeket a harcra. Istvánnal az esett meg, hogy testi gyöngeségében valahol az ország belsejében orvosi kezelés alatt állt.*[8] *Így sem akart azonban elhanyagolni semmit, hanem amilyen gyorsan csak lehetett, haderőt küldött ki azzal a paranccsal, hogy a császárnak álljják útját az átkelőhelyen. A hunok a parancs szerint cselekedtek, a császár pedig, hogy ne ütközzék erőszakos ellenállásba, a következőket eszelte ki. A szövetséges segédcsapatokat különválasztva elrendelte, hogy mindnyájan a folyó mögött haladjanak,*

[d] *Βελέγραδα* V : *Βελεγράδα* ed. || [e] *πρὸ τειχοδομία* V || [f] *πόλει* V || [g] *τῇ* V || [h] *Λαμπάρδους* V : *Λωμπάρδους* ed. || [i] *παρὰ* V : *ἐπὶ* ed. || [j] *κελευθὲν* V *(?)* || [k] *ἀποβάσεως ?* Meineke

[4] E háború időrendjéről vö. B. RADOJČIĆ: Зборник радова Византолошког института 7 (1961) 177 skk., A. P. KAŽDAN: Вопросы Истории 1962, 2. 212. Az ellenségeskedés kezdetét Radojčić — Kinnamos és Niketas részben eltérő beszámolója alapján — 1125 második felére teszi, eszerint a szerb felkelés (l. e szemelvény végén) 1126-ban volt, PAULER GY. viszont (A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Budapest 1899[2]. I. 235), aki nyugati forrásokkal kombinál, 1127-re teszi.

[5] Sirmion itt a Szerémség. Zeugme alább Zeugminon — Zimony, a mai Zemun, Jugoszlávia.

[6] Valószínűleg 1151-ben. Vö. 11. szemelvény. Kinnamos megemlékezik erről az 1163-i hadjárattal kapcsolatban is: 19. szemelvény.

[7] A liguriai lovasok itáliai zsoldosok, a perzsák szeldsuk-török segédcsapatok. Az esemény 1128-ban történhetett (PAULER i. h.).

[8] István betegségéről a magyar krónika is megemlékezik, bár nem hozza összefüggésbe a görög háborúval: SRH I, 444—445.

τοῦ ποταμοῦ κατόπιν ὡς ἐπὶ χωρίον Τέμπον οὕτω καλούμενον ἐλθόντας, ἔνθα βουνός τις ἐκ τῆς τῶν Οὔννων φυόμενος χώρας ἄχρι ἐς τὸν ποταμὸν διήκει, ἐντεῦθεν περαιοῦσθαι· ὁ δὲ σὺν τῷ ἄλλῳ Ῥωμαίων στρατῷ ἀντικρὺ φρουρίου Χράμου ἑστὼς δόκησιν παρεῖχεν ὡς ἐκεῖθεν αὐτίκα μάλα περαιωθησόμενος. Οὗ δὴ γεγονότος ἀμογητὶ Ῥωμαῖοι διέβαινον, Οὖννοί τε μηδὲ τὴν πρώτην αὐτοὺς ὑποστάντες ἀνὰ κράτος λοιπὸν ἔφευγον, καὶ ἡ δίωξις ἄχρι ἐς ποταμὸν ἐγένετο, ἔνθα τῶν Οὔννων τῇ γεφύρᾳ ἀθρόον ἢ τὸν ποταμὸν ἐζεύγνυ ξυμπεπτωκότων, αὐτὴν μὲν κατασπασθῆναι ξυνέβη, τῶν δὲ πλείστους μὲν τῷ ποταμῷ παρασυρέντας[l] ἐνταῦθα δὴ τὰς ψυχὰς ἀπερεύξασθαι,[m] πολλοὺς δὲ καὶ χερσὶν ἁλῶναι Ῥωμαϊκαῖς, ἐν οἷς Ἀκούσης καὶ Κελαδὴς ἦστην, ἄνδρες[n] ὀνομαστότατοι παρ' Οὔννοισι. Ταῦτα κατωρθωκὼς[o] ὁ βασιλεὺς τὸ Χράμον τε αὐτοβοεὶ παραστησάμενος φρούριον αὐτίκα ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων αὖθις μετέβαινε, πόλιν τε Βρανίτζοβαν[p] στρατιωτῶν ἀσφαλείᾳ κρατηνάμενος,[r] ὧν Κουρτίκιος ἦρχεν, ἐς Βυζάντιον ἦλθεν. Οὖννοι δὲ οὐ πολλῷ ὕστερον Βρανίτζοβάν[p] τε περικαθίσαντες εἷλον, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ Ῥωμαίων οὓς μὲν ἔκτειναν, οὓς δὲ ἐζώγρησαν· ἦσαν δὲ οἳ καὶ φυγῇ τὴν σωτηρίαν ἐπραγματεύσαντο. Ἐφ' οἷς χαλεπήνας βασιλεὺς Κουρτίκιον μὲν προδοσίας ἐγκλήματι ὑποδικάζει καὶ πολλὰς αὐτῷ ξαίνει κατὰ τῶν νώτων, καίτοι οὐ πρότερον ἐκεῖνος τειχέων ἀφίστατο πρὶν ἢ (φασὶν) οἱ πολέμιοι εἰσέρρεόν τε[s] πανστρατὶ ἐπὶ τὴν πόλιν καὶ πυρὶ τὰς οἰκοδομὰς ἔφλεγον.

Ὑπὸ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Σέρβιοι, ἔθνος Δαλματικόν, ἐς ἀποστασίαν ἰδόντες

mintha a Tempon[9] *nevű helységbe mennének, ahol a hunok földjéről egy domb nyúlik ki, s egészen a folyóig terjed, és ott keljenek át. Ő maga meg a többi római sereggel Chramon erőddel*[10] *szemben állva azt a látszatot keltette, hogy ott fog hirtelen átkelni. Miután ez megtörtént, a rómaiak minden fáradtság nélkül átkeltek, a hunok meg az első támadást sem állták ki, hanem egész erejükkel megfutottak. Az üldözés a folyóig*[11] *tartott, ahol a hunok nagy tömege a folyót áthidaló hídon összetorlódott, a híd alattuk leszakadt, és a legtöbben a folyótól elsodortatva itt lehelték ki lelküket. Sokan kerültek a rómaiak kezébe, köztük volt Ákos és Keled, a hunok között igen nevezetes férfiak. Miután a császár ezeket sikeresen elvégezte, és a Chramon erődöt is első támadásra bevette, tüstént ismét a rómaiak földjére kelt át. Előbb Branitzova*[12] *városát erősítette meg katonai őrséggel, melynek élén Kurtikios állt, majd Bizáncba érkezett. A hunok azonban nem sokkal később Branitzovát körülzárták, elfoglalták, és az ott levő rómaiakat részben legyilkolták, részben fogságba ejtették. Voltak olyanok is, akik futással biztosították a megmenekülésüket. A császár ezek miatt megharagudott, s Kurtikiost árulással vádolva elítéli: sok botütést méret a hátára, noha — állítólag — csak akkor hagyta el a falakat, mikor az ellenség már teljes haderejével betört a városba, és az épületeket felgyújtotta.*

Ebben az időben[13] *a szerbek is, egy dalmát nép, elpártolásra gondolt, s Rasos*

παρασυρρέντας V || [m] *ἀπερρεύξασθαι* V || [n] *ἄνδρε* V || [o] *κατορθωκὼς* V || [p] *Βρανίτζοβαν* V : *Βρανιτζοβάν* ed. || [r] *κρατυνάμενος* V || [s] *εἰσέρρεόν τε* V Meineke

[9] Más forrásból nem ismert helység, alkalmasint a Duna jobb partján.

[10] Chramon, Harám vára fontos magyar erőd a Duna bal partján, a régi Palánka, a mai Banatska Palanka (Jugoszlávia) közelében.

[11] A magyar krónika megőrizte a nevét: Karasó (ma Karaš, Jugoszlávia), mely Chramon közelében torkollik a Dunába: SRH I, 441.

[12] Barancs, a római Viminacium helyén, ma Braničevo, Jugoszlávia. A középkorban fontos erőd a Duna jobb partjához közel, a Mlava folyó Dunába torkollásánál.

[13] Az időrend vitatott (vö. 4. j. is), mert Niketas Choniates ezt a magyar háború előtt mondja el. Valószínűbb azonban, hogy Kinnamos sorrendje a helyes, ez esetben 1126-ról (RADOJČIĆ), ill. 1129-v. 1130-ról (PAULER) van szó. A szerbek mozgolódása összefüggésben állhatott a magyar háborúval, s talán kapcsolatba hozható a magyar trón-

τὸ Ῥάσον κατεστρέψαντο φρούριον. Οὗ δὴ ἕνεκα καὶ Κριτόπλον βασιλεὺς ἀμυνόμενος, ὃς[t] τὴν τοῦ φυλακτηρίου τοῦδε ἐπετρέψατο τήρησιν, γυναικείαν[u] ἐνδεδυκότα στολὴν διὰ τῆς ἀγορᾶς ἦγεν ὄνῳ ἔποχον.

Ὁ δὲ ἐν Βρανιτζόβῃ τὸ δεύτερον γεγονὼς ἀνοικοδομεῖν αὐτὴν σπουδὴν[v] ἐποιεῖτο. Χρόνου γοῦν ἐς τὸ ἔργον τριβομένου ξυνέβαινε χειμῶνι καὶ σπάνει τῶν ἀναγκαίων δυσπαθοῦν τὸ στρατιωτικὸν ἐς ἄγαν ταλαιπωρεῖσθαι. Ὁ πυθόμενος ὁ τῶν Παιόνων ῥὴξ ἔγνω τὴν ταχίστην τὸν Ἴστρον διαβὰς οὐδὲν προειδομένοις ἐπιθήσεσθαι τούτοις. Ἦν δέ τις ἐν τῇ τῶν Οὔννων χώρᾳ γυνὴ Λατίνα μὲν γένος, πλούτῳ δὲ καὶ τῇ ἄλλῃ περιφανείᾳ διαφέρουσα. Αὕτη παρὰ βασιλέα πέμψασα δῆλα καθίστη τὰ μελετώμενα. Ὁ δὲ ἐπειδὴ μὴ εἶχεν ἐξ ἀντιπάλου δυνάμεως αὐτοῖς ξυμπλακήσεσθαι, ἅτε νόσῳ καὶ σπάνει τῶν ἀναγκαίων ἥπερ εἴρηται προκατεργασθέντος αὐτῷ τοῦ στρατεύματος, τὴν πόλιν ὅπη[w] δυνατὰ τειχισάμενος ὀπίσω ἐχώρει. Ὅπως μέντοι μὴ τῶν Οὔννων στράτευμα συμμῖξαι αὐτῷ γένοιτο, διά τινων ἐρυμνῶν καὶ ἀποκρήμνων χωρίων τὴν πορείαν ἐτίθετο· ἀμέλει καὶ Κακὴ Σκάλα ἐγχωρίως ὁ τόπος ὠνόμασται. Ἔνθα ὁ τῶν Οὔννων στρατὸς αἰφνίδιος ταῖς οὐραγούσαις ἐπεισπεσὼν φάλαγξιν, ἄλλῳ μὲν οὐδενὶ Ῥωμαίους ἐζημίωσαν, τεμάχια[x] δὲ τῶν τὴν βασιλικὴν ξυμπληρούντων αὐλὴν παραπετασμάτων ὑποζυγίων ἀπορίᾳ περιοραθέντα ἀνελόμενοi ἀνεχώρησαν, καὶ τὸ Ῥωμαίων στράτευμα ἀσινὲς ἐκεῖθεν διαγέγονεν. (pp. 9_{10}—13_{9})

erődöt[14] *feldúlta. Ezért a császár Kritoplost is, akire az erőd őrizetét bízta, azzal büntette, hogy női ruhába öltöztötten, szamárháton vitette végig a piacon.*

Mikor a császár másodszor is Branitzovába jutott, igyekezett azt újjáépíteni. A munkára fordított idő azonban rohamosan telt, s a télies időjárás meg a szükséges dolgok hiánya a katonaságot nagyon megviselte. Amint a paionok királya ezekről értesült, elhatározta, hogy amilyen gyorsan csak lehet, átkel a Dunán, és a mit sem sejtőkön rajtuk üt. Volt azonban a hunok országában egy latin nemzetiségű nő,[15] *aki gazdagsága és nemes származása folytán a többiek közül kitűnt. Ez a császárhoz küldve feltárta az ellenség szándékait. A császár, mivel nem tudott megfelelő haderőt velük szembeállítani — amennyiben a betegségek és a szükséges dolgok hiánya, mint mondtuk, már korábban kimerítette a hadsereget — a várost, amennyire lehetett, körülbástyáztatta, és visszavonult. Hogy pedig a hunok serege ne tudjon rájuk támadni, nehéz, meredek vidéken át vette útját. (Az itteni lakosok Gonosz Lépcsőnek nevezik a helyet.*[16]*) Itt a hunok serege ugyan hirtelen rátört a hátvéd osztagokra, de a rómaiakat semmi másban nem károsították, csak a császári udvar beterítésére szolgáló függönyök darabjait rabolták el, amelyekkel málhás állatok hiányában nem sokat törődtek, s így tértek vissza. A római hadsereg sértetlenül került ki onnan.*

[t] *ᾧ prop.* Meineke || [u] *γυναικεία* V || [v] *σπουδὴν* V Meineke || [w] *ὅπῃ* V Meineke : *ὅποι* ed. || [x] *τεμμάχια* V

örökös (a későbbi II. Béla) és a szerb főzsupán lányának lakodalmával.

[14] Rasos a Raška folyó mentén, a mai Novi Pazar közelében, határerőd a szerb nagyzsupánság felé. Maradványait nemrég tárták fel a Gradina hegyen, a Sebečeva torkolatához közel: J. Nesković, Vesnik Vojnog Muzeja 13—14 (1968) 355 skk.

[15] Talán kapcsolatba hozható a krónika domina Christiana-jával, akit II. István megégetett: SRH I, 442 (így már Pauler).

[16] K. Jireček: Историја Срба. Београд 1952². (továbbiakban: Jireček—Radonić) 141. szerint a Ždrelo szoros a Mlava folyó mentén, a ВИИНЈ IV. 17. szerint a Gornjačka klisura.

2.

Τανισμὰν δέ, ὃς Καππαδοκίας ὑπὸ τοῦτον ἦρχε τὸν χρόνον, Καστάμονα στρατεύματι περιλαβὼν ἐπολιόρκει. Ἐπειδή τε βασιλεῖ ἐς τὸν πόλεμον ἤδη καθισταμένῳ τύχη τις ἐμποδὼν ἐγένετο (ἥ τε γὰρ ξύνοικος Εἰρήνη ἐξ ἀνθρώπων ἠφάνιστο, ὃ δὲ νόσῳ ἁλοὺς ἐς Βυζάντιον ἀνεκομίσθη), λιμῷ τὸ πρότερον αὐτὴν κατατρίψας, εἶτα καὶ τειχομαχήσας εἶλεν. (p. 14_{3-9})

Tanisman pedig,[17] *aki abban az időben Kappadokia ura volt, seregével Kastamont*[18] *körülzárta és ostrom alá vette. Miután a császárt, aki jelen volt, a háborúban való részvételben megakadályozta a sors (ugyanis felesége, Eirene, eltávozott az élők sorából, őt magát pedig, mivel megbetegedett, visszavitték Bizáncba*[19]*), először éhséggel sorvasztotta a várost, majd a falakat megrohanva elfoglalta.*

3.

Αἱ δὲ τριήρεις ἐς Βυζάντιον ἀναχθεῖσαι τὴν βασιλέως κόνιν τῇ χέρσῳ ἀπέδοσαν, ἣν ἡ Ῥωμαίων γερουσία μεγαλοπρεπῶς ἀπολαβοῦσα εἰς τὸ ἱερὸν παρέπεμψε φροντιστήριον, ὅπερ ἡ βασιλίς, καθάπερ ἔφην, Εἰρήνη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Παντοκράτορος ἐτύγχανεν ἤδη δομησαμένη. (p. 31_{9-13})

A háromevezősoros hajók Bizáncba hajózva a császár hamvait partra tették. A hamvakat a római tanács pompás fogadtatás után abban a szent monostorban helyezte el, melyet mint mondtam, Eirene császárné a Mindenható nevére építtetett.[20]

4.

Ἦν δὲ αὐτοῖς ἡ στρατιὰ ἀριθμοῦ κρείσσων. Βασιλεὺς δὲ ἐπειδὴ ἄγχιστα τῶν Οὐννικῶν ὁρίων γεγονέναι ἐπύθετο τούτους, πρέσβεις ἔστελλε... (p. 67_{10-13})

Seregük megszámlálhatatlan volt. A császár, miután arról értesült, hogy ezek már egészen közel vannak a hunok határaihoz, követeket küldött...[21]

5.

Πυθόμενος δέ, ὅτι δὴ Ἀλαμανοὶ καὶ Δαλμάται καὶ Παίονες ἐπὶ τὸν κατὰ Σικελίας συσκευάζεσθαι πόλεμον μεμαθηκότες αὐτὸν αὐτοὶ μὲν ἐξ ἑσπέρας Ῥωμαίοις ἐπιτεθήσεσθαι εἰς[y] ὁμολογίαν ἀλλήλοις ξυνῆλθον... αὐτὸς μὲν ἐπὶ Δαλμάτας ἐφέρετο. (p. 101_{18-23})

Értesülvén pedig arról, hogy az alemannok, dalmaták és paionok megtudták, hogy ő a Szicília elleni háborúra készülődik, és maguk egyezségre léptek, hogy nyugat felől fognak a rómaiakra támadni..., Dalmatiába ment.[22]

[17] Ghâzi emír, az egyik kisázsiai szeldsuk-török részfejedelem.

[18] Kastamon fontos erődítmény Paphlagoniában, a birodalom keleti határán.

[19] Eirene halála 1134. aug. 14-én volt. A császár: Ioannes Komnenos.

[20] Ioannes Komnenos 1143. ápr. 8-án halt meg.

[21] Az 1147-ben indult 2. keresztes hadjáratról van szó, mely Magyarországon vonult keresztül (vö. SRH I, 457—460). A császár: Manuel Komnenos 1143—1180.

[22] A keresztes hadjáratot kihasználva II. Roger szicíliai uralkodó (1101—1154), 1130-tól Nápoly és Szicília királya, megtámadta a birodalmat. Az itt leírtak 1148-ban vagy 1149-ben történtek. — Az alemanok a németek (valószínűleg nem

[y] ἐς V : εἰς ed.

Ἐς δὲ τὸ ἐπιόν ἔτος φθινούσης ἤδη τῆς ὥρας, πηνίκα[z] καὶ μάλιστα εὐέφοδα πολεμίοις τὰ κατὰ τὴν Σερβικὴν γίνεται, ἅτε τοῦ ἀμφιλαφοῦς ἐπιλιπόντος ἤδη τοῖς δένδροις, ἐπὶ Ναϊσὸν τὸ στράτευμα ἤγειρεν. Ἔνθα δυνάμεις ἐκ Παιονίας ἐπὶ συμμαχίᾳ Δαλμάταις στέλλεσθαι μαθών, σπουδὴν ἐποιεῖτο διὰ τοῦ Λογγομηροῦ λεγομένου χώρου διαβιβάζειν τὸ στράτευμα, ὡς τοῖς Παίοσιν ἐν δεξιᾷ πορευομένοις συμμῖξαι γένοιτο τῷ Ῥωμαίων στρατῷ, ἐπεὶ δὲ ἐγγὺς Σάου ἐγένετο, ἐφ' ἕτερον ἐκεῖθεν μετῆλθε ποταμὸν Δρυνᾶν ὄνομα, ὃς ἄνωθέν ποθεν τὴν ἐκβολὴν ποιούμενος Βόσθναν τῆς ἄλλης Σερβικῆς διαιρεῖ. Ἔστι δὲ ἡ Βόσθνα οὐ τῷ Σερβίων ἀρχιζουπάνῳ καὶ αὐτὴ εἴκουσα, ἀλλ' ἔθνος ἰδίᾳ παρὰ ταύτῃ καὶ ζῶν καὶ ἀρχόμενον.

Ὅθεν γε Οὔννους Ῥωμαίοις συγκεκρουκέναι ξυνέβη, αὐτίκα δηλώσω. Ἦν τις ἐν τῷ Δαλματῶν ἔθνει, ὄνομα μὲν οὐκ οἶδα ὅπερ αὐτῷ ἔκειτο, ἀδελφὸς δὲ αὐτῷ Βέλοσις ἦν, ἄμφω λογίμω παρὰ Δαλμάταις ὄντε. Οὗτος τοῦ ἀρχιζουπάνου μὲν ἀδελφῇ ξυνοικῶν ἦν, τὼ ὀφθαλμὼ δὲ πηρωθῆναι τυχὼν τρόπῳ ᾧπερ αὐτὸς οὐδαμῇ ἐρεῖν ἔχω, ἐς Παιονίαν ἀνεχώρησεν. Ἐνταῦθά τε πολύν τινα διατρίψας χρόνον Γειτζᾷ τῷ ῥηγὶ αἰδεσιμώτατος[aa] μάλιστα κατέστη, ἅτε τῆς ἐκ παίδων αὐτῷ τροφῆς μεταδοὺς καὶ παιδεύσεως. Διὰ δὴ ταῦτα χάριτας ὄφλων Γειτζᾷ Δαλματίαν ὑπόσπονδον[bb] αὐτῷ καθ-

A következő évben,[23] *nyár vége felé, amikor az ellenség számára a legkönnyebben járható a szerb föld, mert a fákról eltűnik a lombozat, Naissosba*[24] *gyűjtötte a sereget. Itt megtudva, hogy Paioniából szövetséges erőket küldtek a dalmatáknak,*[25] *igyekezett a sereget a Longomerosnak*[26] *nevezett vidéken átvezetni, hogy sikerüljön a rómaiaknak a jobb oldalon közeledő paionokkal összecsapni. Miután elérkezett a Szávához, onnan egy másik, Drina nevezetű folyóhoz ment át, melynek torkolata valahol északon van, s amely Bosthnát*[27] *a többi Szerbiától elválasztja. Bosthna nem a szerbek főzsupánjának van alávetve, hanem önálló életet él, és önálló kormányzás alatt áll.*

Hogy hogyan történt az, hogy a hunok összeütközésbe kerültek a rómaiakkal, tüstént elbeszélem. Volt valaki a dalmaták népében — nem tudom, mi volt a neve, de a testvére Belosis[28] *volt, s a dalmaták közt mindkettő nagy tekintélynek örvendett. Ez az ember a főzsupán nővérének házastársa volt, de miután valahogyan mindkét szeme világát elveszítette (azt azonban, hogy hogyan, megmondani nem tudom), Paioniába távozott. Itt sok időt töltvén, Géza király előtt nagy tiszteletben állt, mint aki gyermekkorától fogva őt nevelte és táplálta. Mivel ezért hálával tartozott Gézának, megpróbálta Dalmatiát az ő hű-*

[z] *ὀπηνίκα?* Meineke || [aa] *αἰδεσιμωτάτω* V || [bb] *ὑπόσποδον* V

III. Konrádról van szó, aki Bizánc szövetségese volt, hanem a vele szemben álló welf ellenpártról), a dalmaták a szerbek, a paionok a magyarok.

[23] 1150-ben (PAULER i. m. I, 274; ВИИНЈ IV. 26).

[24] Naissos: Niš, Jugoszlávia.

[25] Paionia: Magyarország, a dalmaták a szerbek.

[26] Longomeros: Lugomir zsupánság a Lugomir folyó alsó folyásánál.

[27] Bosznia.

[28] Belus bán, később nádor, a kor magyar politikájának egyik legfontosabb személyisége. II. Géza anyjának, I. Uroš szerb nagyzsupán lányának, Ilonának testvére, s a 10—12 évesen (1141-ben) trónra kerülő II. Géza kiskorúsága idején gyakorlatilag az ország vezetője. Az ekkor uralkodó szerb nagyzsupán, II. Uroš, alkalmasint a testvére volt. Amit Kinnamos vak testvéréről, a főzsupán nővérének házastársáról mond, az nyilvánvalóan félreértés, s II. (Vak) Béla magyar királyra vonatkozik.

ιστᾶν ἐπεχείρει, ξυμβουλεύων τε ἑκάστοτε περὶ τούτου τῇ ἀειλογίᾳ πείθειν ἔσχε τὸν ἄνθρωπον. Ὅθεν ἐπειδὴ τὴν ἐπὶ Δαλματίας Ῥωμαίων ὁ Γειτζᾶς ἤκουσεν ὁρμήν, δυνάμεις ἐπὶ συμμαχίᾳ Δαλμάταις ἔπεμψεν. Αἰτία μὲν Ῥωμαίοις τῆς ἐς τοὺς Οὔννους δυσμενείας,[cc] αὕτη ἦν.

Τοῦ δὲ Ῥωμαίων στρατοῦ προσωτέρω χωροῦντος οἱ ἐπὶ χορταγωγίαν ἐξιόντες τοῖς Οὔννοις ὁδῷ πορευομένοις ἐντετυχηκότες εἰς χεῖρας ἦλθον. Βασιλεὺς δὲ συναισθήσεως αὐτῷ γενομένης Ἰωάννην ἅμα στρατεύματι τὸν πρωτοσέβαστον ἐπιβοηθήσοντα ἔπεμψε. Καὶ δὴ συμβολῆς[dd] γενομένης Οὔννοι πρὸς τῶν Ῥωμαίων ἡττηθέντες φεύγοντες ἐς τὸ τοῦ ποταμοῦ Στρύμονος[ee] ῥεῦμα καθῆκαν ἑαυτούς. Ἔνθα μετρίους ἀποβαλόντες ᾤχοντο ἀμεταστρεπτί, Ῥωμαῖοι δὲ φεύγουσι κατὰ νώτου ἀεὶ εἵποντο, ἐπὶ Τάραν τε ποταμὸν ἐλθόντες ἐπειδήπερ οὐδένα σφίσιν ἀντεπεξιόντα ἔβλεπον, παλινοδίας[ff] ἐμέμνηντο.

Βασιλεὺς δὲ ἐπὶ μέσης τῆς εἰς Σετζενίτζαν φερούσης τὸν χάρακα πηξάμενος οὐκ ἔχων τε μαθεῖν ἔνθα τὸν ἀρχιζουπάνον εἶναι ξυνέβαινεν, ἐν τῷ τέως μὲν ἐν ἀπόρῳ ἐγένετο, ἐπεὶ δὲ πρὸς τῶν ἁλισκομένων Δαλματῶν δυνάμεις περιμένειν αὐτοὺς ἤκουσεν Οὐννικὰς ἐπὶ συμμαχίᾳ ὅσον οὐκ ἤδη[gg] ἀφιζομένας, ἐπὶ τὰ πρόσω λοιπὸν μετῆγε τὸ στράτευμα. Μέχρι μὲν ποταμοῦ Τάρα γεγονόσιν οὐδὲν οὐδαμόθεν Ῥωμαίοις διεφάνη πολέμιον· ἐπεὶ δὲ ἐνταῦθα ἦλθον, Δαλματῶν ἀνάριθμος ὅμιλος οὔπω ἡλίου τὸν δυτικὸν ὁρίζοντα παραμείψαντος ὅπλοις κατάφρακτος ἐξεφάνη. Ὅπερ οἱ θεασάμενοι ἀγωνίᾳ καὶ δέει ἐχόμενοι Ῥωμαῖοι ἦλθον ἀγγέλλοντες.[hh] Βασιλεὺς δὲ τὴν ἐκ Παιόνων ἀφικέσθαι προσδοκωμένην Δαλ-

béresévé tenni, s ebben az ügyben minduntalan tanácsokat adva szüntelen beszédével végül meg is tudta őt győzni. Így, mikor Géza meghallotta a rómaiak betörését Dalmatiába, a szövetség alapján haderőt küldött a dalmatáknak. Ez volt az oka annak, hogy a rómaiak a hunokkal szemben ellenséges érzülettel viseltettek.

Amint a rómaiak serege előbbre nyomult, a takarmányozás végett kivonulók az úton haladó hunokra bukkantak és velük összecsaptak. A császár erről értesülvén, Ioannes protosebastost sereggel elküldte segítségükre. Mikor összecsaptak, a hunok, akiket a rómaiak legyőztek, menekülőben a Strymon[29] folyó folyásához futottak. Itt meglehetős veszteségeket szenvedtek, de anélkül, hogy megfordultak volna, haladtak tovább. A rómaiak a menekülőknek folyton a sarkában voltak, s a Tara[30] folyóhoz érve, mivel senkit sem láttak, aki velük szembeszállt volna, visszatérésre fordították figyelmüket.

A császár a Setzenitzába[31] vezető út felén ütött tábort, s nem tudván, hogy hol tartózkodik a főzsupán, bizonytalanságban volt. De miután az elfogott dalmatáktól azt hallotta, hogy várják a szövetséges hun erőket, amelyek még nem érkeztek meg, még egy kissé tovább vitte előre seregét. A rómaiak, míg a Tara folyóig jutottak, sehol semmiféle ellenséget nem láttak, mikor azonban ideértek, még mielőtt a nap a nyugati láthatáron alátűnt volna, megszámlálhatatlan sokaságú vértes dalmata tűnt fel. A rómaiakat, akik ezt látták, szorongás és félelem fogta el, és siettek hírt adni róla. A császár találóan következtette, hogy ez a látott haderő az, melynek a

[cc] δυσμενίας V || [dd] συμβουλῆς V || [ee] Στρυμμόνος V || [ff] παλινωδίας V || [gg] ἤδει V || [hh] ἀγγέλοντες V

[29] A Strymon, az e néven jól ismert bulgáriai Struma folyó helyrajzi okokból nem jöhet számba. Vannak, akik a Drinára vonatkoztatják, ez helyrajzilag jól megfelelne, nehézsége azonban az, hogy Kinnamos az előzőkben világosan és földrajzilag helyesen írja le a Drinát.

[30] A Drina mellékfolyója.

[31] A hadjárat földrajzilag nehezen rekonstruálható; talán helyes az a javaslat, mely szerint Kinnamos két bizánci hadsereg útját írja le: az egyik a Lugomir—Száva—Drina—Tara útvonalon haladt, a másik Manuellal Nišből egyenesen a szerb főzsupánság központi területe ellen. Setzenitzát az Ibar mellett fekvő Sočenicával, mások Sjenicával azonosítják, VASILJEVSKI a Sitnica folyóra gondol. Vö. ВИИНЈ IV. 25.

μάταις ἰσχὺν ταύτην εἶναι τὴν ὁρωμένην εὐστοχώτατα τεκμηριωσάμενος, ἅμα δὲ καὶ σκοπῷ τῷ Χουρούπῃ πρὸς τοῦτο χρησάμενος «νῦν αἰφνίδιον[ii] Δαλμάται Ῥωμαίοις ἐπεισπεσεῖσθαι[jj] διανοοῦνται»[kk] ἦσαν γὰρ οὐ μακρὰν ἄποθεν ἤδη ποιούμενοι τὴν παρεμβολήν. (pp. 103_{23}—106_{2})

paionoktól való megérkezését a dalmaták várják. Churupest mindjárt mint felderítőt használta a dologban. „A dalmaták szándéka most az — mondotta —, hogy hirtelen rátörjenek a rómaiakra" — nem messze ütöttek ugyanis tábort.

7.

Οὔπω τοίνυν μακρὰν ἐγένοντο πορευόμενοι, καὶ τῶν ἐπὶ κατασκοπῇ τινες δρομαῖοι ἐς τὸν βασιλέα ἦλθον, συγκεκομμένοι τε τὴν φωνὴν καὶ δεινῶς ὠχριῶντες ἀριθμοῦ κρείσσω ἔλεγον[ll] στρατιὰν ἐπὶ θάτερα τοῦ ποταμοῦ ἐπὶ φάλαγγος[mm] ἵστασθαι, οὐχ ὅσον μόνον ἐγχώριον, ἀλλὰ καὶ μύριόν τι φῦλον συμμαχικὸν ἔκ τε Οὔννων[nn] ἱππέων καὶ δὴ καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἑτεροδοξούντων Χαλισίων. Οὔννων γὰρ τὰ Χριστιανῶν πρεσβευόντων, οὗτοι Μωσαϊκοῖς καὶ τούτοις οὐ πάντη ἀκραιφνέσιν εἰσέτι καὶ νῦν διεξάγονται νόμοις. Τούτους τε οὖν Δαλμάταις συστρατεύειν ἔλεγον καὶ δὴ καὶ Πετζινάκους. (p. 107_{8-17})

Még nem messze jutottak a menetelésben, mikor a felderítésre kiküldöttek közül néhányan futva jöttek a császárhoz, s dadogó nyelvvel, szörnyen sápadtan azt mondták, hogy a folyó túlsó partján megszámlálhatatlan sereg áll hadirendben, nemcsak az ország lakói, hanem részben hun lovasok, részben a köztük élő, de más hiten levő kalizok közül.[32] (Mert míg a hunok a keresztények hitét vallják, ezek most is a — mégpedig nem is tiszta! — mózesi törvényeket használják.) Azt mondták tehát, hogy ezek meg még a besenyők harcolnak a dalmatákkal együtt.

8.

Δαλμάται γὰρ τῆς βασιλέως[oo] αἰσθόμενοι παρουσίας διελύοντο αὖθις, Ῥωμαῖοι τε φεύγουσιν ἀεὶ ἐφεπόμενοι πολλοὺς Παιόνων τε καὶ αὐτῶν ἔκτειναν. Ὅτε δὴ Γουρδέσης τε καὶ Βουλτζῖνος, ἄνδρε ὀνομαστοτάτω ἐπὶ Δαλμάταις, ὑπὸ τὰς Ῥωμαίων ἐγενέσθην χεῖρας. (p. 108_{13-17})

A dalmaták, mihelyt megtudták a császár jelenlétét, ismét szétoszlottak, a rómaiak pedig a menekülőket állandóan nyomon követték, és a paionok közül sokakat megöltek. Akkor került a rómaiak kezébe Gurdeses és Bultzinos, a dalmaták közt híres férfiak.

9.

Ἐν ᾧ δὲ τὴν πορείαν ἐτίθεντο, ἐνέδρα πολεμίων ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ἐκπηδήσασα τοῖς ἐν ἀριστερᾷ Ῥωμαίοις ἐπετίθετο. Ἀλλὰ ταύτην μὲν ἐπειδήπερ ὀλιγοδρανοῦσαν βασιλεὺς ἔγνω, οὐδὲ ὅσον ἐπεστράφθαι ἠξίωσεν· ἀεὶ γὰρ ἀνεπιστρόφως ἐδίωκεν, εἴ πως ἤ αὐτὸν χειρώσασθαί οἱ γένοιτο τὸν ἀρχιζουπάνον ἢ τὸν παρὰ τοῖς Παίοσιν εἰς ἐκείνην στρατηγοῦντα τὴν ἡμέραν ἀνδρείας εὖ ἥκοντα. Οἱ μὲν οὖν ἐκ τῆς ἐνέδρας μηδὲν

Miközben meneteltek, az ellenség lesben álló emberei rejtekhelyükről előugorva a rómaiak balszárnyára támadtak. A császár azonban felismerve, hogy csak kevesen vannak, nem méltatta őket arra sem, hogy megforduljon, mert célegyenest haladva folytatta az üldözést, abban a reményben, hogy talán sikerül kézre keríteni a főzsupánt vagy azt a bátorságban kitűnő férfit, aki addig a napig vezette a paionokat. A lesben

[ii] *νῦν, ἔφη, αἰφνίδιον cum* Tollio Meineke || [jj] *ἐσπεισπεσεῖσθαι* V || [kk] *διανοοῦνται* V : *διανοοῦνται* ed. || [ll] *ἔλεγε* V || [mm] *φάλαγγας* V || [nn] *Οὖνων* V || [oo] *τοῖς βασιλέως* V

[32] A kalizok Dél-Magyarországon lakó, török fajú nép, melynek egy része karaita zsidó vallású volt, más része mohamedán. Vö. Gyóni M.: MNy 34 (1938) 86—96; 159—168.

ἄξιον λόγου πεπραχότες διελύοντο αὖθις. Βασιλεὺς δὲ μικρὰ διώξας, ἐπειδὴ τοὺς ἀμφ' αὐτὸν ἔγνω ἐκκακήσαντας ἤδη, αὐτοὺς μὲν παρῆλθε, δύο δὲ ξυγγενῶν παρειληφὼς τῶν αὐτοῦ, ὧν ὁ μὲν Ἰωάννης ὁ Δούκας ἦν, ἄτερος δὲ ὃς τὴν Ἀνδρονίκου τοῦ σεβαστοκράτορος ἔγημε παῖδα, ὄνομα Ἰωάννης καὶ αὐτὸς ἐπίκλησιν Καντακουζηνός, σὺν αὐτοῖς ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐχώρει. (p. 109_{12-24})

állók, anélkül, hogy valami említésre méltó dolgot tettek volna, megint szétoszlottak. A császár egy kis ideig még folytatta az üldözést, de mikor látta, hogy a vele levők már kimerültek, odahagyta őket, s rokonai közül kettőt maga mellé véve — egyikük Ioannes Dukas volt, a másik, aki Andronikos sebastokrator leányát vette feleségül, szintén Ioannes, mellékneve szerint Kantakuzenos — velük ment az ellenségre.

10.

Κάμνοντος δὲ τοῦ ἵππου αἰσθόμενος ἤδη τῷ βάρει τῶν ὅπλων, παλινδρομεῖν μὲν οὐδὲ ὡς ἤθελε, τῷ δὲ Καντακουζηνῷ (ἐτύγχανε γὰρ ἤδη τῶν βασιλέως ἐποχούμενος) ἐκέλευε πρόσω χωρήσαντι συμμίγνυσθαι τοῖς βαρβάροις, ὡς ἂν οὕτω τῇ πρὸς αὐτὸν ἀσχολίᾳ ἐπικαταλαβεῖν σφᾶς καὶ αὐτὸν γένοιτο. Καὶ ἔτυχέ γε σκοποῦ. Ἐπειδὴ γὰρ τάχιστα τῶν πολεμίων ὁ Ἰωάννης ἐγγύθεν ἐγένετο, Βακχῖνον τὸν ζουπάνον παίει μὲν κατὰ τοῦ μεταφρένου, διελάσαι τὸ δόρυ προθυμηθείς· οὐ μέντοι γε καὶ ἐδυνήθη τῆς ὁπλίσεως ἀντισχούσης. Ὁ δὲ ἐπιστραφεὶς ἔγνω πρὸς ἀνδρῶν διωκόμενος δυοῖν.[pp] Συμπαρῆν γὰρ βασιλεῖ καὶ θάτερος Ἰωάννης, οὗπερ ἤδη ἐμνήσθην. Ἑπτὰ γοῦν τῶν ἀμφ' αὐτὸν ἐπαγόμενος ξυμπλέκεται τῷ Καντακουζηνῷ, καὶ ἡ μάχη ἀπὸ χειρὸς ἤδη ἐγίνετο. Ἐν τούτῳ δὲ τῶν βαρβάρων ἄλλου ἀλλαχόθεν συρρέοντος[rr] ἀεὶ ἐν ἐσχάτοις ὁ Καντακουζηνὸς ἦν, καὶ εἰ μὴ βασιλεὺς ἐγγύθεν ἤδη παραφανεὶς ἔξειλεν αὐτὸν τοῦ κινδύνου, ἐδέησεν οἶμαι οὐδὲν βαρβαρικῆς ἔργον μαχαίρας γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον. Λογισάμενος γὰρ ὡς εἰ τοῖς τὸν Ἰωάννην κυκλοῦσιν ἑπτὰ τέως οὖσιν αὐτὸς ἀντιτάξοιτο, ἐξέσται τοῖς ἄλλοις εἰς τριακοσίους ἤδη ἀριθμουμένοις κατ' ἀμφοτέρων ἰέναι, δεῖν ἔγνω τῷ πλήθει ξυμπλακήσεσθαι πρότερον· ἐκείνων γὰρ ὑποχωρούντων συναποστῆναι καὶ τοὺς τὸν Ἰωάννην περιστοιχίζοντας εἰκὸς ἦν· καὶ δὴ τὸν ἵππον μυωπίσας περὶ μέσους εἰσήλασεν. Ἀλλά τινα τούτων παῖσαι τῷ

A császár, bár észrevette, hogy a lova a fegyverek súlyától kifáradt, mégsem akart visszafordulni, hanem Kantakuzenosnak azt a parancsot adta (a császár kiséröi közül ő tudniillik már odaért), hogy menjen tovább előre, és csapjon össze a barbárokkal: így, míg vele el vannak foglalva, neki sikerül rajtuk ütni. El is érte célját. Ioannes ugyanis egykettőre az ellenség közelében termett, és Bakchinos ispánt[33] hátba döfte, arra törekedve, hogy a lándzsa teljesen átüsse. Ez azonban nem sikerült, mert a fegyverzet ellenállt a csapásnak. Bakchinos visszafordulva felismerte, hogy két férfi üldözi, mert a császárral együtt ott volt a másik Ioannes is, akiről az előbb beszéltem. Hetet tehát odahív az övéiből, és összecsap Kantakuzenosszal. Heves kézitusa támadt. Közben innen is, onnan is özönlöttek a barbárok, Kantakuzenos már végső veszedelemben forgott, és ha a császár a közelből hirtelen megjelenve ki nem ragadja a veszélyből, azt hiszem, semmi sem hiányzott ahhoz, hogy az az ember a barbár kard áldozatává váljék. De a császár sem került kívül a veszélyen. Úgy okoskodott ugyanis, hogy ha ő most az Ioannest körülvevő héttel száll szembe, lehetővé teszi a többieknek, akiknek számát mintegy háromszázra lehetett tenni, hogy mindkettőjüket megtámadják, s ezért úgy döntött, hogy a sokasággal kell előbb összecsapnia. Számítani lehetett ugyanis arra, hogy ha azok meghátrálnak, az Ioannest körülvevők is félbehagyják a harcot. Így azután megsarkantyúzva lovát, közibük ugratott. Közülük valakit dárdájá-

[pp] *δυεῖν* V || [rr] *συρρεόντων prop.* Meineke

[33] Bakchinos (Bágyon) a szerbek segítségére küldött magyar csapatok parancsnoka (PAULER i. m. I, 275, 470; JIREČEK—RADONIĆ 143. 115. j.).

δόρατι προθυμηθεὶς τούτου μὲν διήμαρτεν. Ἰσχιάσαντι γὰρ τῷ βαρβάρῳ ξυνέβαινε κενὴν τῆς πλευρᾶς διεκπεσεῖν τὴν αἰχμήν. Ἀπὸ χειρὸς δὲ λοιπὸν αὐτῷ συνεπλέκετο.

Ὅπερ ὁ Βακχῖνός τε αὐτὸς καὶ οἱ περὶ ἐκεῖνον ἰδόντες Ἰωάννην μὲν αὐτοῦ[ss] ἔλιπον, ἐπὶ δὲ βασιλέα δρόμῳ ἦλθον. Καὶ τὸ πρᾶγμα φρίκης μεστὸν ἦν. Ἀλλὰ βασιλεὺς τὸ μὲν δόρυ μεθίει, ὃ δὲ παρήρτητο ξίφος ἑλκύσας πυκνὰ παρ' αὐτοῖς ἐστρέφετο παίων ἀεὶ καὶ παιόμενος, ἕως τῶν ἄλλων σκεδασθέντων εἰς αὐτόν τε καὶ Βακχῖνον τὰ τῆς μάχης ἀπεκρίνατο πάσης, ἀνδρείᾳ τε διαφέροντα καὶ σώματι μεγάλῳ ἐς ἄγαν κεχρημένον. Μετὰ πολλὴν γοῦν τινα συμπλοκὴν Βακχῖνος μὲν τῷ βασιλεῖ τῆς σιαγόνος τὸ ξίφος κατενεγκὼν ἔπληξεν, οὐ μὴν καὶ διελάσαι τὸ ἐκ τοῦ κράνους ἐπὶ τὰς ὄψεις ἠρτημένον ἠδυνήθη παραπέτασμα. Οὕτω μέντοι ἰσχυρὰ ἡ πληγὴ γέγονεν, ὡς τοὺς κρίκους ἱκανῶς τῇ σαρκὶ ἐνιζήσαντας ἐπὶ πλεῖστον ἐντυπωθῆναι.[tt] Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς χειρὸς τὸν βάρβαρον ἀφελόμενος τῷ ξίφει τῷ ἐξαδέλφῳ παρεδίδου φέρων, ὁ δὲ καὶ πάλιν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐσφάδαζεν ἰέναι· ἀλλ' ἀμφοτέρω τε τὼ Ἰωάννα καὶ Βακχῖνος ὁ βάρβαρος ἐπισχεῖν αὐτῷ τὴν ὁρμὴν ἴσχυσαν.[uu] Ἤδη γὰρ τὸ εὔνουν ἐκεῖνος δεδουλωμένος ἐσχηματίζετο. Τὰς οὖν τῆς κεφαλῆς αὐτῷ τρίχας ὑποδεικνὺς ἐντεῦθέν πως τὸ ὑπαντιάσον[vv] αὐτῷ πλῆθος ὑπεσημαίνετο. Ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ δυοῖν ὁ Καντακουζηνὸς δακτύλοιν[ww] θατέρας ἐστέρητο χειρός. Βασιλεὺς δὲ ἀμφὶ τετταράκοντα πολεμίων ἐπαγόμενος[xx] δορυαλώτους ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἦλθεν...

Οὐ εἰς μακρὰν δὲ πρέσβεις παρὰ τοῦ ἀρχιζουπάνου ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἵκοντο ἀμνηστίαν αὐτῷ κακῶν ἐξαιτούμενοι. Καὶ δὴ βασιλέως κελεύσαντος ἧκε μετὰ μικρὸν ὁ ἀνὴρ ἱκέτην ἑλεινὸν ἑαυτὸν παρεχόμενος. Καὶ βασιλεὺς μὲν ἱκετεύοντα προσηκάμενος, ἀφῆκε τοῦτῳ τὴν ἁμαρτάδα. Ὁ δὲ τοῦ ἐδάφους μικρὸν ἀνανεύσας, ἔνθα πρὸ τῶν βασιλέως ἰχνῶν[yy] ἔκειτο καταβαλὼν ἑαυτόν, ὅρκοις τὰ δεδογμένα ἐπίστου, δοῦλος ἐς τὸν πάντα ἔσεσθαι Ῥωμαίοις αἰῶνα βεβαιῶν· κἂν μὲν ἐπὶ τὴν ἑσπέραν στρατεύοιε, σὺν

[ss] αὐτ' V || [tt] ἐντυπωθῆναι V : ἐκτυπωθῆναι ed. || [uu] ἴσχυσεν V || [vv] ὑπαντιάσαν V || [ww] δυεῖν... δακτυλῶν V || [xx] ἐπαγόμενος V Meineke : ὑπαγόμενος ed. || [yy] ἰχνῶν V : ποδῶν ἰχνῶν ed. *alterutrum secludendum censuit* Meineke

val mindjárt le akart döfni, de ez nem sikerült. A barbár ugyanis félrehajlott, s így oldala mellett, célját el nem érve hullt le a lándzsa. Erre kézitusára tért át.

Mikor ezt Bakchinos és kísérete meglátta, Ioannest ott hagyták, s a császárra rohantak. Borzalmas látvány volt. A császár azonban lándzsáját eldobja, s az oldalán csüggő kardot kirántva sűrűn forgolódott köztük, szüntelenül csapásokat adva és kapva, mígnem mikor a többiek már szétszóródtak, az egész csata eldöntése már csak rajta és Bakchinoson múlt, aki vitézségben kitűnő és hatalmas testű ember volt. Sok összecsapás után Bakchinos kardjával odavágva a császárt állkapcson sújtotta, de nem tudta a sisakról oldalvást lefüggő arcvédőt is átvágni. A csapás mindamellett olyan erőteljes volt, hogy a kapcsok, melyek meglehetős mértékben belenyomódtak a húsba, többnyire ott hagyták a nyomukat. A császár azonban kardjával megfosztva a barbárt kezétől, gyorsan unokaöccsének adta át, maga pedig égett a vágytól, hogy ismét az ellenségre törjön. Hanem a két Ioannes és a barbár Bakchinos együtt fel tudták tartóztatni rohanását. Bakchinos ugyanis, miután elfogták, már jóindulatot mutatott. Rámutatva tehát a fején levő hajszálakra, így valahogy jelezte, hogy mekkora tömeg fog szembeszállni még vele. A harcban Kantakuzenos fél kezén elvesztette két ujját. A császár pedig mintegy negyven ellenséges hadifoglyot hajtván tért vissza a táborba...

Nemsokára követek érkeztek a táborba a főzsupántól,[34] *esdekelve, hogy bocsássa meg és felejtse el a gonoszságokat. A császár parancsára hamarosan szánalmas könyörgőnek mutatkozva előjött az a férfi maga is. A császár mint könyörgőt fogadta, és megbocsátotta neki bűnét. Az pedig kissé felemelkedve a földről, ahol a császár lába elé levetve magát feküdt, s esküvel erősítette meg a megegyezést, és fogadkozott, hogy a rómaiaknak minden időben szolgája lesz, s megígérte, hogy ha nyugaton harcol,*

[34] II. Uroštól.

διςχιλίοις ἔπεσθαι ὡμολόγει, πολεμοῦσί γε μὴν ἐπὶ τῆς Ἀσίας πρὸς οἷς τὸ πρότερον εἰώθει τριακοσίοις καὶ διακοσίους ἤδη προσεπιπέμπειν. Ταῦτα κατωρθωκὼς βασιλεὺς ἐπὶ τὴν Κωνσταντίνου παλινδρομεῖ. (pp. 110_{17}—113_{7})

kétezer fővel fogja követni, ha pedig Ázsiában háborúznak, akkor a korábban megállapított háromszázhoz még kétszázat küld. Ezek elintézése után a császár visszatért Konstantinos városába.[35]

11.

Βασιλεὺς δὲ ἐπὶ τὴν Οὐννικὴν ἐχώρει, τὴν εἰς Δαλμάτας πρότερον, καθάπερ εἴρηται, συμμαχίαν ὑπόθεσιν πολέμου πεποιημένος αὐτοῖς. Οὐ μὴν ἀκηρυκτὶ ἐπ' αὐτοὺς ἦλθεν, ἀλλὰ γράμμασι πρότερον τά τε ἐς αὐτὸν ἡμαρτημένα σφίσιν ἐδήλου καὶ τὴν Ῥωμαίων αὐτίκα ἐμήνυεν ἔφοδον. Ἐπειδὴ γοῦν πρὸς ταῖς Ἴστρου ὄχθαις ἐγένετο, νεῶν οὐδαμῆ παρουσῶν, ἃς ἐκ Βυζαντίου ἑτοιμασάμενος εἶχεν, ὡς μὴ τὴν ὀξύτητα τοῦ καιροῦ καταπροήσεται, ὃ καὶ μάλιστα κατορθωτικὸν ἐν τοῖς τοιούτοις φιλεῖ γίνεσθαι, λεμβάδιόν τε ἀναβάς, ὁποῖα πρὸς ταῖς ἀκταῖς ἐνταῦθα διασαλεύει αὐτόξυλα, ἐπὶ τὴν περαίαν ἐφέρετο ἀπὸ ῥυτῆρος ἑλκόμενον τὸν ἵππον αὐτὸς ἔχων. Ἑξῆς δὲ καὶ Ῥωμαίων στρατὸς τρόπῳ τῷ αὐτῷ περαιωσάμενοι τὴν Οὐννικὴν ἐπάτουν, ἐνδοτέρω τε προχωροῦντες ἀφειδῶς ἀεὶ τὰ ἐν ποσὶν ἔκειρον.

Ἦν δέ τι κρησφύγετον ἐνταῦθα ἐπὶ θάτερα τοῦ ποταμοῦ ἱδρύμενον Ζεύγμινον ὄνομα, τειχέων τε καρτερότητι καὶ τῇ ἄλλῃ ἀσφαλείᾳ ἱκανῶς ἔχον. Τοῦτο ἐπειδὴ μὴ ἐξ ἐπιδρομῆς ἑλεῖν εἶχεν, αὐτοῦ Θεόδωρον τὸν Βατάτζην σὺν στρατεύματι ἔλιπε γαμβρὸν αὐτῷ ἐπ' ἀδελφῇ γεγονότα· ὁ δὲ τὰς τῇδε κώμας περιϊὼν ἄρδην ἠνδραποδίζετο. Ὅτε καὶ Οὔννων στρατὸς ἐχώρει μὲν ὡς Ῥωμαίοις ἀντιταξόμενος· ἐπεὶ δὲ ἔγνω ἀνεφίκτοις ἐπιχειρεῖν μέλλων, προσεχώρει καὶ αὐτὸς τῷ βασιλεῖ, καὶ τὸ λοιπὸν κατ' ἐξουσίαν ἤγετό τε καὶ ἐφέρετο πάντα. Ἦν οὖν ἰδεῖν ἡλικίαν πᾶσαν δορύκτητον ἐλαυνομένην καὶ ἔθνη ὅλα κινούμενά τε καὶ ἀναστατούμενα, καὶ ἣν Ἴστρος καὶ Σάος[zz] ποταμοὶ ἐξ Ἄλπεων ῥέοντες ἐπὶ Οὐννικῆς αὐτοματίζουσι νῆσον ἄνωθεν ἐφ' ἑκάτερα[a]

A császár a hun földre ment,[36] *előzőleg — mint mondtuk — a dalmatákkal való szövetségüket tekintve a háború okának. De nem bejelentés nélkül támadt rájuk, hanem előbb írásban fejtette ki, hogy mit vétettek ellene, és mindjárt bejelentette a rómaiak támadását. Mikor a Duna partjain megjelent, a hajók, melyeket még Bizáncból előkészített, sehol sem voltak láthatók. Nehogy tehát elszalassza az alkalmas időt, ami az ilyen dolgokban a siker legfontosabb tényezője szokott lenni, sajkába szállt, amilyenek egy szál fatörzsből készítve, a partokon horgonyoztak, s átkelt a túlsó partra, kantárszáron húzva magával lovát is. Azután sorban, ugyanazon a módon átkelve, a rómaiak serege is a hun földet taposta, s mind beljebb haladva kíméletlenül pusztította, ami csak a keze ügyébe került.*

A folyó túlsó partján volt egy Zeugminon nevű erőd, mely falai szilárdsága és egyébkénti biztonsága folytán meglehetősen erős volt. Miután ezt rohammal elfoglalni nem tudta, ott hagyta sereggel Theodoros Batatzest, aki nővére révén sógora volt. Batatzes körülportyázva az ott levő falvakat mind rabságba hajtotta. Közben a hunok serege is előnyomult, hogy a rómaiakkal szembeszálljon. Minthogy azonban belátta, hogy legyőzhetetlen ellenséggel készül összecsapni, ez is megadta magát a császárnak. Ettől fogva teljes szabadsággal hajtottak el és ejtettek zsákmányul mindent. Látni lehetett mindenféle korú embert, amint zsákmányként elhajtották őket, és hogy egész népeket költöztettek ki és telepítettek át. A sziget, melyet felül két ágra szakadva és igen sok kanyargás után ismét egyesülve a Duna és a Száva

[35] 1151 legelején.

[36] A császár: Manuel. A hadjárat 1151-re vagy (Pauler) 1152-re tehető, ennek megfelelően alakulnak a következő időpontok is.

[zz] *Σάος* V *sic ubique Σᾶος semper* ed., *in reliquis non notamus* || [a] *ἀφ' ἑκάτερα* V

σχιζόμενοι καὶ μετὰ πλείστην ὅσην ἐς ταὐτὸ πάλιν ἰόντες περίοδον, κενουμένην πᾶσαν καὶ κατοίκων σπανίζουσαν. Ὅτε καὶ αὐτὴν τὴν ῥηγικὴν Ῥωμαῖοι κατεστρέψαντο οἰκίαν, πρᾶγμα ἐν τοῖς Ῥωμαίων μεγίστοις εὐτυχήμασιν ἀναγεγράφθαι ἄξιον.

Ταῦτα κατωρθωκὼς βασιλεὺς ἐπὶ Ζεύγμινον ἦλθεν, ἔνθα ὁ Βατάτζης, καθάπερ εἴρηται, λειφθεὶς τὴν προσεδρείαν ἐποιεῖτο. Ἀλλ' οἱ τὸ φυλακτήριον ἔχοντες, ἕως μὲν οὐκ εἰς μακρὰν ἐπιβεβοηθηκέναι σφίσι τὸν ῥῆγα ἠλπίζετο, ἰσχυρῶς αὐτοῦ μετεποιοῦντο· ἐπεὶ δὲ ὁ μὲν ἠγγέλλετο παρὼν οὐδαμοῦ, Ῥωμαῖοι δὲ πρὸς τὸ[b] τειχομαχεῖν ἤδη ἐγίνοντο, πρὸς τὸν ἐπηρτημένον κατορρωδήσαντες κίνδυνον ἔχρῃζον βασιλέως, ὡς ἐπ' ἀθῴοις ἐντεῦθεν ἀπαλλαγησόμενοι σώμασιν ἐνδῶσι τὸ φρούριον αὐτῷ. Τοῦ δὲ πρὸς τοῦτο ἀνανεύοντος, σχοίνους τε τῶν τραχήλων ἐξῆψαν καὶ τὰ καλύμματα τῶν κεφαλῶν ἀποθέμενοι ξὺν ἀτιμίᾳ τῷ βασιλεῖ παρεῖχον ἑαυτούς. Ὁ δὲ ἀπεῖπε Ῥωμαίοις τούτων μὲν ἀποκτιννύναι μηδένα, τὸ φρούριον δὲ μεγάλων μεστὸν ὂν λῃΐζεσθαι ἀγαθῶν.

Ταῦτα Ῥωμαῖοι καταπραξάμενοι ὡς ἐπὶ Σάον περαιωσόμενοι ἐφέροντο, πολλῷ στρατοπέδου τοῦ αὐτῶν πλείω τὴν ἀνδραποδισθεῖσαν τῶν Οὔννων ἄγοντες ἡλικίαν. Ἀλλ' οὔπω ἐπεραιώσαντο, καὶ διήγγελεν ἡ φήμη τὸν Παιόνων ῥῆγα χεῖρα ἐπαγόμενον βαρεῖαν θυμῷ πολλῷ κατὰ Ῥωμαίων ἥκειν, ἤδη τὸν κατὰ Γαλίτζης χώρας Ταυροσκυθικῆς πόλεμον εὐτυχῶς διενεγκόντα. Οὗ δὴ ἕνεκα μάλιστα βασιλεὺς αὐτὸν ἠμύνατο, ἅτε παρὰ γνώμην τὴν αὐτοῦ Βλαδιμηρῷ ἐπιφυέντα (τοῦτο γὰρ ὄνομα τῷ Γαλίτζης ἄρχοντι ἔκειτο) ἀνδρὶ ὑποσπόνδῳ Ῥωμαίοις ὄντι. Τούτων ἀκούσας ὁ[c] βασιλεὺς τὸ μὲν ἄλλο στράτευμα καὶ ὅσον ἐν σκευοφόροις ἦν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ζωγρηθέντων πλήθει[d] ἀριθμοῦ κρείσσω τυγχάνοντα ἐκέλευσε[e] διαπορθμευσαμένους ἐπὶ τῆς ἀντι-

folyó alkot[37] *(ezek az Alpokból erednek, és innen folynak hun földre), teljesen kiürült és elnéptelenedett. A rómaiak ekkor a királyi hajlékot is elpusztították.*[38] *Olyan tett volt ez, mely méltó arra, hogy a rómaiak legnagyobb sikerei közé jegyeztessék fel.*

A császár e sikerek után Zeugminonba ment, ahol mint mondtuk, az ott hagyott Batatzes intézte az ostromot. A helyőrség, míg remény volt rá, hogy a király nem sok idő múltán segítségükre jön, erősen kitartott. Mikor azonban az a hír járta, hogy a király sehol sincs, a rómaiak pedig a falakon való harcba kezdtek, a fenyegető veszélytől megrémülve azzal a kéréssel fordultak a császárhoz, hogy ha testi épségük megtartásával szabadulhatnak, átadják neki az erődöt. Mikor azután a császár ezt megtagadta, kötelet kötöttek a nyakukba, és fejük díszeit lerakván szégyenszemre kiszolgáltatták magukat a császárnak. Ez megtiltotta a rómaiaknak, hogy közülük bárkit megöljenek, az erődöt azonban, mely tele volt nagy javakkal, prédára bocsájtotta.

Ezek végeztével a rómaiak már indultak, hogy a Száván átkeljenek, magukkal hajtván a saját seregüknél sokkal nagyobb tömeg hadifoglyot, mikor híre jött, hogy nagy sereg élén, dúlva-fúlva jön a paionok királya a rómaiak ellen, miután Galitza, e tauroskytha ország elleni háborúját szerencsésen befejezte.[39] *A császár főképpen éppen ezért készülődött ellene, hogy ti. az ő akarata ellenére fellépett Vladimir ellen (ez volt a neve Galitza fejedelmének), aki a rómaiak szövetségese volt. Ezek hallatára tehát a császár elrendelte, hogy a sereg többi része, a poggyászszállítók mind és a foglyoknak — akiknek tömege minden számot felülhaladt — legnagyobb része keljen át és maradjon a túlsó parton, ő maga*

[37] A Száva—Duna-közről van szó, valójában nem sziget. Úgy tűnik, hogy Manuel nem nyomult beljebb Magyarországra, hanem a Szerémséget pusztította.

[38] Egyébként ismeretlen udvarhely a Szerémségben.

[39] Galitza, a tauroskytha ország a halicsi orosz részfejedelemség (a tauroskythák az alábbiakban is a. m. oroszok). II. Géza ott viselt hadat rokona, a kijevi Izjaszláv érdekében Vladimir (Vladimirko) halicsi fejedelem ellen. Halicsból Géza 1151 őszén tért meg.

[b] *πρὸς τῷ* Meineke || [c] *ὁ om.* V || [d] *πλήθη* V || [e] *ἐκέλευσε* : V *ἐκέλευε* ed.

πέρας[f] μεῖναι ὄχθης· ὃ δὲ τὸ ἀπόλεκτον τοῦ στρατοπέδου ἀναλαβών, καίτοι πολλῶν[g] τῶν στρατηγῶν οὐκ ἐπιψηφισαμένων τοῖς δόξασιν, ἠπείγετο[h] τὴν ταχίστην συμπλακησόμενος αὐτῷ, λύκων οὐ λεόντων εἶναι φάμενος ἔργον τοῦ μὲν τῶν προβάτων κατεπείγεσθαι πλήθους, ποιμένων δέ ποθεν ἢ κυνῶν ἐκφανέντων φεύγειν μηδὲν αἰσχυνομένους, μόνῳ τῷ αὐτοὺς[i] καὶ τὰ θηραθέντα[j] περισώζειν μόγις καὶ ἀγαπητῶς ἀρκουμένους.

Ὅτε λέγεταί τι καὶ τοιοῦτον, ὁποῖον εἰ μὲν καὶ ἀντικρὺς[k] προελομένῳ ἔδοξεν αὐτῷ, οὐκ ἔχω ἐπαινεῖν, εἰ δὲ καὶ προμηθείας τινὸς ὅπερ οἶμαι ἕνεκα καὶ τοῦ εὐψυχότατα Ῥωμαίους ἀμφ' αὐτῷ ἀγωνιεῖσθαι, στρατηγικῆς ἥγημαι ἐπινοίας ἄξιον εἶναι. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν Σάου ναμάτων ἀπαίρειν ὡς ὑπαντιάσων τοῖς Παίοσι συνεσκεύαστο ἤδη, παρηγγύα τῷ τὴν στολαρχίαν ἐμπεπιστευμένῳ θατέρᾳ τοῦ ποταμοῦ ὄχθῃ προσεσχηκότα[l] αὐτοῦ σὺν ταῖς ναυσὶν ἵστασθαι, ἢν δέ ποτε[m] Ῥωμαίων τις φυγὰς ἐπὶ τὴν ἑτέραν ἰὼν διαπορθμεύεσθαι ἀξιοίη, τὸν δὲ ἀλλὰ μηδὲ ὁρᾶν προσποιεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον. «Κἂν αὐτός» ἔλεγε «παρέσομαι βασιλεὺς ἕτερα τῶν παρόντων ἑλόμενος, ἀποπροσποιεῖσθαί σε τοὺς λόγους χρεών, ἢ μὴν μὴ οὕτω ποιῶν τὸν αὐτίκα οὐκ ἐκφεύξῃ ἀνασκολοπισμόν.» Ταῦτα μὲν ὧδε διετάξατο, θάρσους οἶμαι θύραν τοῖς στρατιώταις, ὅπερ ἤδη ἔφην, ἐντεῦθεν ὑπανοιγνύς. Τῆς γὰρ ἐκ δειλίας ὀνήσεως οὐδαμῇ παρούσης ἀνάγκη ἐς τὴν ἐπὶ τοῦ θάρσους μετασκευάζεσθαι ἀρωγήν.

Μέλλοντι δὲ ἄρτι που ἐκεῖθεν ἀπελαύνειν ἥκέ τις δορυαλώτων Ῥωμαίων φυγὰς ἐκ Παιόνων τὴν τοῦ ῥηγὸς ὅσον οὐκ ἤδη μηνύων ἔφοδον. Τούτων ἀκούσας ὁ βασιλεὺς οὐκέτι κατέχειν ἑαυτὸν οἷός τε ἐγένετο, ὡς μὴ πρότερον ἀφικόμενον τὸ Οὐννικὸν φεύγουσιν ἐπιθέσθαι δόξειε Ῥωμαίοις. Ταξάμενος τοίνυν ἐχώρει παλίμπους. Ὡς δὲ ὁ ῥὴξ μὲν οὐ παρῆν, Βέλοσις δὲ ὁ τὰ πρῶτα παρ' ἐκείνῳ φέρων (μπάνον ταύτην καλοῦσιν Οὖννοι τὴν ἀρχήν) οὐ μακρὰν εἶναι ἠγγέλλετο, σπουδῇ ἐπ' ἐκεῖνον ἐφέρετο. Ἐπειδή τε ξυνεσκόταζεν[n] ἤδη, τοῦ ἵππου

[f] *ἀντὶ πέραν* V || [g] *πολλῶν* Meineke : *πολλὰ* V ed. || [h] *ἠπείγετο* V : *ἐπείγετο* ed. || [i] *αὐτοὺς* V || [j] *καταθηραθέντα* V || [k] *ἄντικρυς* V || [l] *προσεσχήκατο* V || [m] *δή ποτε* V || [n] *ξυνεσκόταζεν* V : *συν-* ed.

pedig a sereg válogatott részét magához véve — noha a vezérek többsége nem helyeselte ezeket az elhatározásokat — sietett, hogy mielőbb összecsapjon a királlyal, azt mondván, hogy farkasokhoz és nem oroszlánokhoz illő dolog a bárányok tömegét megfenyegetni, de ha valahonnan pásztorok vagy kutyák tűnnek fel, minden szégyenkezés nélkül elszelelni, beérve azzal, hogy önmagukat és a zsákmányt üggyelbajjal megmentik.

Ha valaki akkor tesz ilyen kijelentéseket, mikor nyilvánvaló, hogy csak egyéni szeszélyből határoz, úgy nem tudom dicsérni: de ha valamilyen megfontolásból, amint gondolom, és avégből, hogy a rómaiak azért a legelszántabban harcoljanak, úgy — azt hiszem — méltó a hadvezéri előrelátáshoz egy ilyen mondás. Amikor ugyanis a császár felszerelkezett, hogy a Száva habjaitól elindulva a paionokkal szembeszálljon, kiadta a parancsot a hajóhad vezetésével megbízott személynek, hogy a folyó másik partjára megérkezve a hajókkal ott maradjon, ha pedig a rómaiak közül valami szökevény az onnansó parton megjelenve kérleli, hogy vigye át, tegyen úgy, mintha nem is látná azt az embert. „És ha én magam jelennék is meg, a császár — mondta —, és mást akarnék inkább, mint amit most, akkor is el kell utasítanod a szavaimat, mert bizony mondom, ha nem úgy teszel, nem kerülöd el az azonnali karóba húzatást!" Mindezt azért rendelte így, mert ezáltal, gondolom, a bátorság ajtaját nyitotta meg, mint mondtam, a katonák előtt. Mert ha a gyávaság haszna sehol sem található, szükségképpen a bátorságból eredő segítségre kell berendezkedni.

Már éppen indulni készült onnan, mikor egy a paionoktól megszökött római fogoly érkezett, s jelentette, hogy a király bármelyik percben ott lehet. Ennek hallatára a császár nem volt képes tovább türtőztetni magát, hogy a hun, még előbb érkezvén, azt ne higgye, hogy ő támadta meg a menekülő rómaiakat. A sereget csatarendbe állítva megindult tehát visszafelé. Minthogy azonban a király nem érkezett meg, viszont Belosis, aki mellette az első helyet foglalta el (bánnak hívják ezt a méltóságot a hunok), hír szerint nem messze volt, sietve az ellen támadt. Minthogy pedig már besötétedett,

ἀποβὰς αὐτός τε ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ὑπτίου πρὸς τοῖς ὅπλοις ὕπνωσε τοῖς αὐτοῦ καὶ τὸ στράτευμα ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ξυνδιήγαγεν ἅπαν.

Τῇ δ' ὑστεραίᾳ Βέλοσις μὲν ἐπιόντα βασιλέα πυθόμενος ᾤχετο πανστρατὶ σκήψεις τινὰς οὐχ ὑγιεῖς ἀναπλάσας. Πρόφασιν γὰρ τοῦ φεύγειν ἐκποριζόμενος μεμηνῦσθαι αὐτῷ πρὸς τοῦ ῥηγὸς ἔφασκε τῆς προκειμένης ἀποκλίνοντι ὡς ἐπὶ Βρανίτζοβαν[o] πόλιν ἰέναι, ὅπως ἐντεῦθεν μᾶλλον Ῥωμαίοις ἰέναι ἐλθεῖν[p] αὐτὸν γένοιτο. Βασιλεὺς δὲ τοῦ καὶ εἰσέτι διώκειν ἀποσχόμενος ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἐλθὼν ἐπεραιοῦτο, ἐν Βρανιτζόβῃ τε γεγονὼς ἐνταῦθα ηὐλίζετο.

Ὀλίγῳ δὲ ὕστερον καὶ κατ' ἄλλο που τῆς Οὐννικῆς μέρος, οὗ δὴ τὸ ὄρος ἐστίν, ὃ Τεμίσης πρὸς τῶν ἐγχωρίων ὠνόμασται, προνομεῦσαι διανοηθεὶς Βορίσην ἅμα στρατεύματι ἔπεμπεν, ὃς καὶ αὐτὸς ἐκ τῶν αὐτῶν ἐλέγετο τῷ Ἰατζᾷ φυῆναι σπερμάτων κατὰ διένεξιν[r] δέ τινα ἐς βασιλέα Ἰωάννην[s] φυγὰς ἔτυχε πολλῷ πρότερον ἐλθών. Ὁ δὲ τιμῆς τε μετέδωκεν ἱκανῶς καὶ κῆδος ξυγγενοῦς τινος ξυνῆψε[t] κόρης αὐτῷ. Οὗτος δὲ ὁ Βορίσης πρὸς τῷ χώρῳ γενόμενος περιῄει τὰς τῇδε κωμοπόλεις ἀναστατῶν, πλήθεσί τε κατοίκων μονονουχὶ στενοχωρουμένας καὶ παντοίοις περιβριθεῖς οὔσας καλοῖς. Ὅτε δὴ καὶ φάλαγξι τρισὶν Οὐννικαῖς εἰς χεῖρας ἐλθὼν ἐτρέψατό τε κατὰ κράτος αὐτὸν βασιλέα παρεῖναι οἰηθείσας, καὶ βαρὺς ταῖς ὠφελείαις ἐκεῖθεν ἀναστρέψας εἰς τὸ Ῥωμαίων ἦλθε στρατόπεδον.

Ὁ δὲ ῥῆξ γνούς, ὡς Βορίσης ταῦτα, οὐ βασιλεὺς Ῥωμαίων εἰργασμένος ἔτυχε Παιονίαν τὰ δεινά, θυμομαχήσας ὀπίσω ἐδίωκεν. Οὐ μὴν καὶ ἐδυνήθη[u] Βορίσῃ συμμῖξαι ἤδη νυκτὸς ὑπὸ λαμπάσι περαιωσαμένῳ, ἃς πολλὰς ἐκ τοῦ στρατοπέδου βασιλεὺς ὑπανῆψεν αὐτῷ. Ὅτε καὶ δύο τῶν ἐκ τοῦ πεζῶν καταλόγου ἐπὶ τῆς ἀντιπέρας ἔτι λειφθέντες ὄχθης τῶν Οὔννων ἀφικο-

lovaról leszállva maga is megfordított pajzsán, fegyverei mellett aludt, és az egész hadsereg is vele együtt ugyanígy töltötte az éjt.

Másnap Belosis, miután megtudta, hogy a császár közeledik, holmi gyenge ürügyeket találva ki, egész seregével elvonult. Menekülésére jogcímül azt hozta fel, hogy — állítása szerint — a király azt mondta neki: az előtte lévő útvonaltól eltérve menjen Branitzovába, mert így inkább sikerülhet neki a rómaiak megtámadása. A császár a további üldözéstől elállva, mikor a folyóhoz ért, azon átkelt, és Branitzovába jutva ott tábort ütött.

Kevéssel utóbb a hun föld más részének végigzsákmányolását véve tervbe — azét, ahol az ott lakók által Temisesnek[40] nevezett hegy van — Borisest[41] sereggel odaküldte. Róla azt mondták, hogy ő is Géza királlyal egy családból való, és hogy valami ellentét folytán mint menekült érkezett már jóval korábban Ioannes császárhoz. A császár megfelelő tiszteletben részesítette, és egy rokon leánnyal való házasság révén sógorságot szerzett vele. Ez a Borises tehát a helyszínre érkezve, s azt végigportyázva az ott levő mezővárosokat pusztította, melyekben oly sok volt a lakos, hogy szinte szűk volt a hely, s melyek mindenféle javakkal voltak telve. Ekkor történt, hogy három hun csapatrésszel megütközve mindenestől megfutamította őket — akik úgy vélték, hogy maga a császár van jelen —, és zsákmánnyal terhelve ért vissza a római táborba.

A király megtudván, hogy Borises és nem a rómaiak császára okozta ezeket a bajokat Paioniának, harcra vágyva a sarkában volt és üldözte. Nem tudott azonban Borisesszel összecsapni, mert ez még éjszakának idején átkelt fáklyák fénye mellett, melyeket a táborból nagy számban gyújtatott fel számára a császár. Két ember a gyalogosok számából még a túlsó parton maradt, mikor a hunok megérkeztek, de

[o] *Βρανίτζοβαν* V : *Βρανιτζόβαν* ed. || [p] *ἰέναι delendum coni.* Meineke : *ἐπελθεῖν* Ducange : *Ῥωμαίους περιελθεῖν coni.* Tollius || [r] *διένεγξιν ?* Meineke || [s] *Ἰωάννην ὡς* V || [t] *συνῆψε* V || [u] *ἠδυνήθη* V

[40] A Temises hegy ismeretlen. Neve a Temes folyóéra emlékeztet, s az itt leírt események színhelye valószínűleg a Bánság.

[41] Borises Kálmán király eltaszított feleségének, Vladimir Monomach kijevi nagyfejedelem leányának fia, magyar trónkövetelő.

μένων τὰς τῇδε ὑπελθόντες λόχμας λαθεῖν ἴσχυσαν.

Ταῦτα κατωρθωκὼς βασιλεὺς πόλεις τε τὰς Παριστρίους ὡς ἐνῆν κρατυνάμενος ἐνταῦθα διατριβὴν ἐποιεῖτο, σκεπτόμενος τὸν Ἴστρον τε αὖθις διαβῆναι καὶ τῷ ῥηγὶ συμπλακήσεσθαι περὶ θατέραν τοῦ Ἴστρου ὄχθην ἐνστρατοπεδευομένῳ καὶ αὐτῷ. Ὅπερ ἐκεῖνος μαθὼν πρὸς τὴν ἀπὸ τῆς τύχης ἀποδειλιάσας ἔκβασιν, μὴ καὶ ἐν τούτῳ δυστυχήσαντος πανωλεθρίᾳ λοιπὸν τὸ Οὐννικὸν ἐκτριβῇ, ἐς βασιλέα πέμψας εἰρηναῖα διελέξατο, τοῦ λοιποῦ τε βασιλεὺς ἐς Βυζάντιον ἦλθεν ὑπὸ θριάμβῳ τε πομπεύσας λαμπρᾷ[y] Θεῷ τὰ χαριστήρια ἔθυσεν. (pp. 113_{17}—118_{19})

az itteni sűrűségekben megbújva el tudtak rejtőzni.

E sikerei után a császár a Duna menti városokat, amennyire lehetséges volt, megerősítve ott időzött, és azt fontolgatta, hogy ismét átkel a Dunán, és a királlyal, aki ott táborozott a folyó túlsó partján, összecsap. Csakhogy mikor a király ezt megtudta, félelem fogta el arra a gondolatra, hogy a dolog kimenetele a véletlenen múlik, és nehogy ebben is szerencsétlenül járva a hun népet teljes pusztulásba döntse, a császárhoz küldve békés húrokat pengetett. A császár azután Bizáncba ment, s diadalmenetet tartva Istennek pompás hálaadó ünnepet ült.

12.

Βασιλεὺς δὲ Ἰατζᾶν τῶν[z] Παιόνων ῥῆγα τοῖς φθάσασιν ὠδίνοντα ἐξαπιναίως ταῖς Παριστρίοις ἐπιτεθήσεσθαι πόλεσι διανοεῖσθαι μαθών, προφθάνειν ἠπείγετο τὴν ἐγχείρησιν. Καὶ δὴ πρὸς ταῖς τοῦ Ἴστρου καὶ πάλιν ὄχθαις ᾗ τάχους εἶχε γενόμενος ἀντεκάθητο τῷ Οὐννικῷ ἐπὶ θάτερα ἐνεστρατοπεδευμένῳ[aa] καὶ αὐτῷ. Μέχρι μὲν οὖν τινος οὐδέτεροι χειρῶν ἄρχειν ἤθελον, ἄλλως τε καὶ νεῶν οὔπω Ῥωμαίοις ἐν τῷ τέως παρουσῶν. Ἐπεὶ δὲ ἡμέραις τισὶν ὕστερον Ῥωμαῖοι ἐκ τῶν παρόντων ναυπηγησάμενοι ἀκάτια ὅτι πλεῖστα καθείλκυσαν εἰς τὸν ποταμόν, γνοὺς τὰ πρασσόμενα τῶν Παιόνων ὁ ῥὴξ δείσας τε, ὅπερ ἔφην, μὴ καὶ δεύτερον ἠτυχηκὼς περὶ αὐτοῦ[bb] κινδυνεύσῃ τῇ ἀρχῇ, ἐπὶ συμβάσεις καὶ πάλιν ἐχώρει. Πρέσβεις τε πέμψας ᾐτεῖτο χιλιάσιν οὐ πλέον δέκα ζημιωθὲν τὸ Οὐννικόν, τὴν ἄλλην τῶν αἰχμαλώτων πληθὺν ἀπολαμβάνειν αὖθις. Οὕτω γὰρ φίλα διὰ βίου Ῥωμαίοις φρονήσειν ἔλεγε καὶ ἐν ὑποσπόνδοις τετάξεσθαι αἰῶνα τὸν πάντα. Ἐπὶ τούτοις οὖν τῆς εἰρήνης τελεσθείσης ἐκεῖθεν ὁ Ῥωμαίων ἀνεζεύγνυ στρατός. (pp. 119_{16}—120_{10})

A császár megtudván, hogy Géza, a paionok királya az elmúlt dolgokon keseregve a Duna melléki városok ellen váratlan támadást készül intézni, sietett megelőzni a vállalkozást. Ezért amilyen gyorsan csak lehetett, a Duna partjainál termett, s maga is a parton ütve tábort a hun sereggel átellenben foglalt állást. Egy ideig egyik fél sem óhajtott összecsapni, már csak azért sem, mert a rómaiaknak nem voltak jelen hajói. Néhány nappal később azonban a rendelkezésre álló anyagból sajkákat ácsoltak, és azokat nagy számban vontatták a folyóra. Mikor a paionok királya megtudta, hogy mi történik, félve, mint mondtuk, hogy másodszor is szerencsétlenül jár, és így veszélyben forog az uralom, megegyezésre hajlott. Követeket küldött, és kérte, hogy tízezernél nem több fogolyért büntetést fizethessen a hun, a többi részét pedig visszakapja. Azt mondta, hogy így baráti érzületet fog tanúsítani, míg csak él, a rómaiak irányában, s minden időben szövetségesük lesz. Ilyen feltételekkel létrejött a béke, s a rómaiak serege hazatért.[42]

[y] *λαμπρῶ* V : *corr.* Ducange || [z] *τὸν* V || [aa] *ἐνστρατοπεδευμένω* V || [bb] *αὐτοῦ* V

[42] A foglyok az előző hadjáratban elhajtott szerémségi lakosság. Ezek nagy számát más források is kiemelik, Kinnamos is említi a 11. szemelvényben. A szöveg úgy értendő, hogy Manuel valamennyi foglyot visszaadta, de váltságdíjat csak tízezerért számított.

13.

Βασιλεὺς δὲ νεωτερίζειν καὶ πάλιν τὸν Παιονάρχην ἀκούσας (οὐ γὰρ ἠνείχετο τηλικαῦτα περιυβρισμένος), ἤδη τῆς ἐπὶ τὸν Ἴστρον καὶ πάλιν φερούσης ἥπτετο. Τοῦ δὲ πρὸς τὴν ἐπέλευσιν ἐκπλαγέντος περὶ εἰρήνης τε καὶ αὖθις διαπρεσβευταμένου[cc], *τότε μὲν ἐλύετο σφίσιν ὁ πόλεμος καὶ τὰ τῆς εἰρήνης ἐγέλα καλά, ὀλίγῳ δ' ὕστερον Ἀνδρονίκου τοῦ βασιλέως ἐξαδέλφου τὰς αἰτίας ἐνδόντος κατὰ Ῥωμαίων καὶ αὖθις ἐπολεμώθη. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον.* (p. 121_{11-18})

A császár hallván, hogy a paionok uralkodója ismét mozgolódik (mert nem tudott akkora sérelmet elviselni), ismét csak nekivágott a Duna felé vezető útnak. Mivel a király meghökkent jövetelén, és ismét a béke érdekében küldött követeket, akkor megszűnt köztük a háború, és a béke szépségei mosolyogtak rájuk.[43] *Nem sokkal később azonban, mikor Andronikos*[44], *a császár unokatestvére erre okot adott, ismét kitört a háború a rómaiak ellen. De erről később.*

14.

Ἐλέγετο δὲ ὅτι λάθρα τοῦτον παραλαβὼν βασιλεὺς πικρότατα ἐλοιδορήσατο, ὀλιγωρίαν τε περὶ τὰ στρατιωτικὰ τῷ ἀνθρώπῳ ἐπικαλῶν καὶ τὰς παρακαιρίους αὐτῷ προσονειδίζων ἀνέσεις· ἔν γε μὴν τῷ ἐμφανεῖ λαμπρῶς αὐτὸν ἐδωρεῖτο καὶ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἐτίμα. Ἀμέλει καὶ τότε Ναϊσοῦ τε καὶ Βρανιτζόβης προκεχείριστο δοῦκα, προσέτι καὶ Καστορίαν αὐτῷ ἔδωκεν. (p. 124_{16-22})

Mondogatták, hogy a császár e férfiút[45] *titokban elővette és keserű szemrehányásokat tett neki, szidalmazva harci dolgokban való hanyagságát és nem helyénvaló lazításait, a nyilvánosság előtt azonban fényesen megajándékozta, és mások felett megtisztelte őt. Akkor is Naissos és Branitzova duxává nevezte ki, és ezenfelül még Kastoriát is neki adta.*

15.

...τὴν Ναϊσοῦ δὲ καὶ Βρανιτζόβης, ὥσπερ εἴρηται, ἀρχὴν πιστευθείς, γράμμασι τῷ Παιόνων ὑπισχνεῖτο ῥηγί, εἴ γε βουλομένῳ ἐπιθέσθαι τυραννίδι συλλήψοιτο τῆς ἐγχειρήσεως αὐτῷ, ἐπειδάν τε[dd] *τοῦ ἐφετοῦ τύχῃ, Βρανιτζόβης τε αὐτῷ καὶ Ναϊσοῦ ὑπεκστήσεσθαι πόλεως. Ὅπως μέντοι μὴ ἔκπυστα ταῦτα γεγονότα ὑπαίτιον αὐτὸν τοῦ λοιποῦ καταστήσωνται, ἔγνω ἑτέραν τραπέσθαι. Ἐδήλου τοίνυν βασιλεῖ βούλεσθαι τῶν κατὰ Παιονίαν τινὰς δυναστῶν φιλίως αὐτῷ προσφέρεσθαι ἀρξαμένους δόλῳ ὑπελθὼν ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ ῥαδίως θεῖναι παλάμην.*

...miután mint mondtuk, Naissos és Branitzova uralma őrá bízatott,[46] *levélben ígérte meg a paionok királyának, hogy ha segíti őt a zsarnoki uralom megszerzésére irányuló törekvésében, és ha ő elnyeri a főhatalmat, lemond javára Naissos és Branitzova városáról. Hogy azonban ezek a történtek, ha kiderülnek, ne őrá hárítsák a felelősséget, elhatározta, hogy fordít egyet a köpönyegen. Hírül adta hát a császárnak, hogy a Paioniában élő hatalmasok közül egyeseket, akik vele baráti viszonyba kezdenek jutni, csellel megejtve, könnyű-*

[43] Az itt leírtak talán 1153-ban történtek. Pauler szerint 1154 őszén.

[44] Andronikos: Andronikos Komnenos, Manuel unokaöccse, Isaakiosnak, Ioannes Komnenos öcscsének fia, különböző udvari cselszövények hőse, később (1183—1185) császár.

[45] Andronikos Komnenost. Kastoria ma is meglevő város a mai Görögország északnyugati részén.

[46] Az itt leírt események datálása attól függ, hogy mikor fogatta el Manuel Andronikost. Jiriček—Radonić 1153-ra teszi, Pauler 1154-re.

[cc] *διαπρεσβευσαμένω* V || [dd] *τε* V : *δὲ* ed.

Βασιλεὺς δὲ ξυνίει μὲν τοῦ δόλου· ἔφθη γὰρ ἤδη καὶ εἰς χεῖρας αὐτῷ τὰ γράμματα ἐλθεῖν, δι' ὧν Ἀνδρόνικος τῷ Παιονάρχῃ τὰ προειρημένα ἐτύγχανε διωμολογηκώς. Ἐξελέγχειν δὲ θέλων αὐτὸν ἐφίησι ποιεῖν κατὰ ταῦτα μηδὲν ὑποστελλομένῳ. Ὁ δὲ πάντα αὐτῷ τοῦ λοιποῦ περιῃρῆσθαι τρόπον ὑποψίας οἰηθεὶς ἀδεῶς ἔς τε Οὔννους καὶ τὸν Ἀλαμανῶν διεπρεσβεύετο ῥῆγα, πρὸς ἐπικουρίαν ἐν καίρῳ καὶ αὐτὸν ἐπισπώμενος. Ταῦτα Ἀνδρόνικος ἐσκευωρηκὼς ἐπὶ Βυζάντιον ἦλθε, τὰς μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Οὔννων σπονδὰς ἤδη τῷ φαινομένῳ τετελεκώς. Βασιλεὺς δὲ οὐκ οἶδα εἴτε κηδόμενος τοῦ ἀνθρώπου (ὑπερφυῶς γὰρ ἐφίλει τοῦτον ἅτε καὶ ἡλικιώτην αὐτῷ γεγονότα τροφῆς τε αὐτῷ μεταλαχόντα καὶ παιδείας τῆς αὐτῆς, ἀμέλει καὶ δρόμοις τε αὐτῷ καὶ πάλαις καὶ ἀγῶσιν ἄλλοις συγγυμνασάμενον πολλοῖς), εἴτε καὶ ἄλλο τι ἐννοούμενος, τότε μὲν καὶ ἔτι ἠνείχετο κακουργοῦντος. (pp. 126_{10}—127_{9})

szerrel hatalmába keríti. Hanem a császár átlátott a szitán. Már előzőleg a kezébe kerültek ugyanis a levelek, melyekben Andronikos a paionok főnökének az előbb mondottakat megígérte. Mindamellett rá akarván bizonyítani a dolgot, hagyta, hogy cselekedjék ezek szerint, minden tartózkodás nélkül. Andronikos, abban a hiszemben, hogy a gyanúnak még az árnyéka is elhárult róla, félelem nélkül küldött követeket a hunokhoz és az alamanok királyához,[47] hogy kellő időben az ő segítségét is megnyerje. Miután ezeket Andronikos álnok módon elintézte, Bizáncba jött, azt a látszatot keltve, mintha a hunok és rómaiak közti szerződést már létre is hozta volna. A császár pedig, nem tudom, e férfi iránti vonzalma miatt (csodamódon szerette tudniillik mint kortársát, aki ugyanazon táplálékban s nevelésben részesült, és futásban, birkózásban meg sok más versenyben társa volt), vagy mert valamit kieszelt akkor, tűrte gonoszságait.

16.

Ὁ δὲ Παιονίας ῥὴξ μήπω τι πεπυσμένος τῶν Ἀνδρονίκῳ συμπεπτωκότων δυνάμεις ἔκ τε Τζέχων καὶ Σαξόνων[ee] ἄλλων τε πλείστων ἑαυτῷ συστησάμενος ἐθνῶν εἰς τὴν Βρανιτζόβης[ff] πολιορκίαν καθίστατο, ἐπαρθεὶς οἶμαι οἷς Ἀνδρόνικος αὐτῷ διομολογησάμενος ἔτυχε. Τούτων βασιλεὺς ἀκούσας καταπέπληκτο μὲν πρὸς τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν Οὔννων ἐθαύμαζεν ἀπιστίαν, εἰ τῶν ἔναγχος σφίσιν ὁμωμοσμένων ἐξ οὐδεμίας ἀλογήσειαν αἰτίας. Ὀξύτητος[gg] δ' ὅμως δεῖσθαι τὸ πρᾶγμα βουλευσάμενος, αὐτίκα τὴν ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἐφέρετο. Εἰδὼς δὲ τοὺς σὺν αὐτῷ οὐκ ἀξιομάχους ὄντας τῇ Οὔννων στρατιᾷ (αἱ γὰρ Ῥωμαίων δυνάμεις μηδενὸς ὅθεν δήποτε τῷ τέως ἀντιστατοῦντος ἐπὶ χώρας ἑκάστη ἔμενον), ἐνενόει τοιάδε. Ἔστι τις χῶρος ἐρυμνότητος[hh] ἱκανῶς

Paionia királya még nem értesülve az Andronikosszal történtekről,[48] csehekből, szászokból és sok más népből sereget szerezve, Branitzova ostromához fogott, mert — gondolom — felbátorodott azon, amiben vele Andronikos megállapodott. Hallván ezeket a császár, megdöbbent a hírre, és elbámult a hunok hitetlenségén, hogy a nemrég esküvel erősített dolgokat minden ok nélkül semmibe veszik.[49] Úgy vélvén, hogy a dolog nem tűr halasztást, tüstént a Duna felé vette útját. Tudta azonban, hogy a vele levők harci értékben nem egyenlőek a hunok seregével (a rómaiak hadereje ugyanis, mivel sehol sem mutatkozott addig semmiféle ellenség, más-más vidékeken tartózkodott), s ezért a következőket eszelte ki. Van egy eléggé megerősített hely, Smeles

[47] Az alamanok királya I. Barbarossa Frigyes, 1152-től német király, 1154-től német-római császár.

[48] Ti. arról, hogy Manuel elfogatta. Ennek datálása vitatott (vö. 46. j. is): Kinnamos alapján 1153 őszére teszik, Niketas Choniates alapján 1154 őszére. A magyar támadás eszerint vagy 1154-re, vagy 1155 elejére tehető.

[49] Az 1152-i békére utal.

[ee] *Σαζόνων* V || [ff] *Βρανιτζόμης* V || [gg] *ὀξύτατος* V || [hh] *ἐρυμνότατος* V

ἔχων Σμήλης ὄνομα. Τοῦτον ἔγνω καταλαβὼν ὁρμητήριον τῆς ἐπὶ τοὺς Οὔννους θέσθαι ἐκδρομῆς.

Ὅπως μέντοι Βρανιτζοβῖται τὴν πόλιν τῷ τέως αὐτῷ τηρήσωσι, γράμμα χαράξας ὅσον οὐκ ἤδη ἀφίζεσθαι τοῦτον μηνῦον τῶν στρατιωτῶν τινι ἐνεχείρισε[ii] κελεύσας ἐπὶ τὴν πόλιν αὐτὸ διαφεῖναι[jj] βέλει ξυνδήσαντα. Ὁ μὲν οὖν κατὰ τὸ κελευσθὲν ἐποίει. Τὸ δὲ βέλος πορρωτέρω ἢ ἐχρῆν ἀφεθὲν Οὔννοις εἰς χεῖρας ἦλθεν. Εὐθὺς οὖν ταραγμὸς εἰσῆλθεν αὐτούς, καὶ δὴ τάς τε ἑλεπόλεις καὶ ὅσα πρὸς[kk] τειχομαχίαν αὐτοῖς παρεσκεύαστο πυρὶ φλέξαντες ἐπὶ τὸν Ἴστρου πορθμὸν ἦεσαν. Πλήθοντι δὲ αὐτῷ ἐντετυχηκότες (χειμὼν γὰρ ἐκ τῶν ἄνωθεν ἤπειγεν), ὡς ἐπὶ Βελέγραδα[ll] πόλιν ἐφέροντο.

Οὗπερ αἰσθόμενος βασιλεύς, πυθόμενος δὲ καὶ ὡς Βορίτζης ὁ Βόσθνης χώρας ἐξάρχων Δαλματικῆς εἰς συμμάχους τῷ Παιονάρχῃ τελέσας ἀναστρέφει[mm] ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ, τὸ ἀλκιμώτατον τῆς σὺν αὐτῷ ἀπολεξάμενος στρατιᾶς Βορίτζῃ εἰς χεῖρας ἐλθεῖν ἔστελλεν, ἦρχε δὲ ταύτης τῆς στρατιᾶς Βασίλειος, οὗπερ ἤδη ἐμνήσθην, οἰκίας μὲν ἀφανοῦς γεγονώς, χαρτουλάριος δὲ βασιλεῖ χρηματίσας. Ὁ δὲ βασιλεὺς κατόπιν σὺν τῷ ἄλλῳ Ῥωμαίων στρατῷ σχολαιότερον ἔχων.[nn] Ἀλλὰ Βασίλειος, ὥσπερ οἶμαι λαθόμενος ὅτου δὴ χάριν καὶ τίνι πολεμησείοντα βασιλεὺς αὐτὸν ἔπεμψε, τὸν δρόμον καταταχήσας ἔγγιστα τοῦ Οὔννων ἐγένετο στρατοῦ, προδρόμοις τέ τισιν ἐντυχών, ἐπειδήπερ ἐτρέψατο τούτους, εἶτα καὶ ἐς μέσην τὴν Οὔννων φάλαγγα ἐμπίπτει, μέγα τι κατορθώσειν οἰόμενος, ἂν οὕτω πεφοβημένοις αὐτοῖς προσβαλὼν συνταράξῃ. Καὶ τάχα οὐ παντάπασιν ἀπὸ λογισμοῦ ταῦτα ἐποίει. Οὔννοι γὰρ τὸ μὲν πρῶτον αὐτὸν βασιλέα τοῦ πολέμου τοῦδε στρατηγεῖν οἰηθέντες ἔφευγον οὐδενὶ κόσμῳ, πολλοί τε αὐτῶν ἅτε ἀθρόον τοῖς σκάφεσι συμπιπτόντων τῷ ποταμῷ κατεδύοντο. Ὡς δ' ἔγνωσαν βασιλέα μὲν κατόπιν χωρεῖν, Βασίλειον δὲ τοῦ στρατεύματος ἐξηγεῖσθαι, ἀνεθάρσησάν τε καὶ ὀπισθόρμητοι γεγονότες Ῥωμαίοις ἀντικαθίσταντο. Ῥωμαῖοι δὲ καίτοι παρὰ

a neve.[50] *Itt foglalt állást, mert olyan kiindulópontnak ismerte fel, ahonnan a hunok ellen támadást lehet intézni.*

Hogy a branitzovaiak addig is megvédjék a várost, írt egy levelet, mely hírül adta, hogy nemsokára meg fog érkezni, s ezt egy katona kezébe adva megparancsolta, hogy nyílvesszőre kötve juttassa be a városba. Az a parancs szerint cselekedett. Csakhogy a nyilat a kelleténél távolabbról lőtték ki, és így a hunok kezébe került. Tüstént riadalom tört ki köztük, az ostromgépeket meg ami felszerelést még a fal ostromlásához előkészítettek, tűzben elégették, s a Duna átkelőhelyéhez mentek. Mikor azonban odaértek, a folyó meg volt áradva (fentről viharos időjárás fenyegetett), s ezért Belgrád városa felé tartottak.

Amint a császár erről értesült, és azt is megtudta, hogy Boritzes,[51] *Bosthna dalmáciai földnek a fejedelme, ki a paion fejedelem szövetségeseihez tartozott, visszatért saját földjére, a vele lévő hadsereg legerősebb részét kiválasztva elküldte, hogy Boritzesszel összecsapjon. E hadsereg vezére Basileios volt, akiről már megemlékeztünk. Homályos családból származott, s a császár mellett chartularios volt. A császár hátul, a római sereg többi részével lassúbb menetben haladt, Basileios azonban megfeledkezvén, gondolom, arról, hogy miért és kivel küldte a császár harcolni, a menetet meggyorsította, s így a hunok seregének közelébe jutott. Miután egyes előőrsökre bukkant és ezeket megszalasztotta, a hunok osztagának közepébe tört be, azt gondolva, hogy kiváló tettet visz végbe, ha rajtaütésével a megriadtakat ilyen módon megzavarja. És egyáltalában nem is oktalanul cselekedett. Mert a hunok először abban a hiszemben, hogy maga a császár vezérli ezt a háborút, minden rend nélkül menekültek, és közülük sokan egymás hegyén-hátán esve a hajókba, elmerültek a folyamban. Amikor azután megtudták, hogy a császár hátul jön, a sereget pedig Basileios vezeti, felbátorodtak, és megfordulva szembeszálltak a rómaiakkal. A rómaiak, bár számra az ellen-*

[ii] *ἐχείρισε* V || [jj] *διαθεῖναι* V || [kk] *πρὸς corr. ex εἰς* V || [ll] *Βελέγαρδα* V || [mm] *ἀναστρέφειν* V || [nn] *post ἔχων add. ἐπορεύετο ?* Meineke

[50] Többen Svilajnac-cal azonosítják, ez azonban bizonytalan.

[51] Boritzes, a magyar oklevelekből ismert Borics bán. Bosthna: Bosznia.

πολὺ πλήθει τῶν πολεμίων ἐλασσούμενοι, ὅμως ὑφίσταντο τούτους. Φόνος τε ἀμφοτέρων πολὺς ἦν, ἕως οἱ περὶ Στέφανον τὸν Ἰατζᾶ παῖδα Οὔννοι Ῥωμαίοις συστρατεύοντες πρότερον φυγῆς ἦρξαν. Παλιντρόπου γὰρ τὸ λοιπὸν γενομένης τῆς διώξεως, Οὔννων μὲν τῶν σὺν τῷ Στεφάνῳ σχεδόν τι ἅπαντες, Ῥωμαίων δὲ πολλοὶ ἔπεσον· οἱ δ' ἄλλοι φυγῇ ἐκεῖθεν ἐσώζοντο, ἐν οἷς καὶ Βασίλειος ὁ στρατηγὸς ἦν.

Ταῦτα τῷ βασιλεῖ ἀγγελθέντα, πρὸς δὲ καὶ ὅτι[oo] Βελέγραδα πόλιν Ῥωμαίων ἀφιστᾶν οἱ κάτοικοι διανοοῦνται, πολλὴν ἐνεποίησαν ἀθυμίαν. Καὶ δὴ Ἰωάννην μὲν τὸν Καντακουζηνόν, τὸ μὲν στηρίζοντα[pp] τὴν πόλιν ἔστελλε λογισμοῖς ἀποστασίας, καθάπερ ἔφην, ἤδη σαλευομένην, τὸ δὲ καὶ τάφῃ τοὺς Ῥωμαίων δώσοντα νεκροὺς ἀνακαλεσόμενόν[rr] τε τοὺς ἐκ φυγῆς, ὅπου δήποτε γῆς τῆς ἐκεῖ κρυπτόμενοι ἦσαν. Ὁ δὲ θυμαίνων ἄγαν ἐπὶ τοῖς συμπεσοῦσιν ἐσφάδαξε[ss] μὲν καὶ ἤθελεν ὀπίσω Οὔννων διῶξαι, Ῥωμαίων δὲ οὐκ ἐπαινούντων· «Ἀλλ' αἰσχύνη μοι» ἔλεγεν «ὦ ἄνδρες, πρὸ τραυμάτων οἴχεσθαι ὑπὲρ τῆς Ῥωμαίων ἀγωνιζόμενον[tt] εὐκληρίας.» Ἐπεὶ δὲ πόρρω γεγονέναι τὸ Οὐννικὸν ἤκουσε, τῆς ὁρμῆς ἀνεκόπη. Ἤδη δὲ καὶ ὁ Καντακουζηνὸς τὰ ἐφ' οἷς ἔσταλτο πέρατι δοὺς ἐπανῆκε δεσμώτας ἔχων καὶ τούς, ὡς εἴρηται, ἀποστασίαν ὠδίνοντας Βελεγραδιτῶν. Τότε μὲν οὖν ἐκεῖθεν ἀναζεύξας ἀγχοῦ τῆς Βερροιαίων διεχειμέριζε πόλεως.

Ἔαρος δὲ τὰς δυνάμεις ἁπανταχόθεν ἀγείρας ἐπὶ τὴν Οὐννικὴν αὖθις ἐχώρει, ὁρμὴν ἔχων ἐς αὐτά που τὰ τῆς χώρας διαβῆναι μέσα. Ὁ μὲν οὖν ἄρτι πρὸς ταῖς Ἴστρου πανστρατὶ αὐλισάμενος ἔμενεν ὄχθαις, καὶ αἱ νῆες ἐκ Βυζαντίου ἀναχθεῖσαι

[oo] *δ* V || [pp] *στηρίζοντα* V || [rr] *ἀνακαλεσάμενον* V || [ss] *ἐσφάδαζε* V || [tt] *ἀγωνιζομένων* V

ségnél sokkal kevesebben voltak, mégis feltartóztatták őket. Mindkét részről nagy öldöklés folyt, míg végül először az Istvánnal, Géza fiával levő hunok, akik a rómaiak oldalán harcoltak, kezdték a megfutamodást.[52] *Csakhogy a továbbiakban az üldözés meg-megfordult, s így az Istvánnal levő hunok csaknem mind, a rómaiak közül pedig sokan elestek. A többiek a futásban találtak menedéket, köztük Basileios is, a vezér.*

Az erről a császárhoz érkező hír, továbbá hogy Belgrád városát lakosai a rómaiaktól el akarják szakítani, nagy elkedvetlenedést okozott. A császár tehát elküldte Ioannes Kantakuzenost, egyrészt hogy támogassa meg a várost, mely mint mondtuk, az elpártolás gondolatával foglalkozva ingadozott, másrészt hogy a rómaiak halottait eltemesse és a menekülteket visszahívja, bármely részén rejtőzzenek is annak a földnek. Ő maga viszont az események feletti szertelen haragjában nem tudott nyugton maradni, és a hunokat nyomon követve üldözni akarta, bár a rómaiak ezt nem helyeselték. „De hát férfiak! — mondta — szégyen szerintem sebek nélkül távozni annak, aki a rómaiak jólétéért küzd!" Mivel azonban azt hallotta, hogy a hun sereg messzebb van, felhagyott a támadással. Kantakuzenos közben befejezte, ami végett küldetett, foglyokként hozva a belgrádiak közül azokat, akik mint mondtam, az elpártoláson fáradoztak. Így onnan felkerekedve Berroia[53] *városa közelében töltötte a telet.*

Tavasszal[54] *mindenünnen összegyűjtvén a haderőt, ismét a hun földre ment, arra törekedvén, hogy valamiképp ennek a földnek egészen a közepébe jusson. Egész seregével tábort ütve a Duna partján tartózkodott, a hajók pedig, amelyek feljöttek*

[52] A személyt illetően a szerző nyilvánvalóan téved. Géza fia István (a későbbi III. István) ekkor még kiskorú, s egyébként sem volt sohasem a bizánci udvarban. Géza öccsére, II. Béla fiára, a későbbi IV. Istvánra azért nem gondolhatunk, mert Freisingi Otto szerint ekkor még Németországban tartózkodott, s csak 1158-ban ment Bizáncba. Kinnamos adata talán mégis Géza öccsére, Istvánra vonatkozik, s Freisingi Otto tévedésből beszél Istvánról László helyett.

[53] Berroia makedoniai város, Thessalonikétől keletre, ma Veria, Görögország.

[54] A fentiek szerint 1155 vagy 1156.

ἑστήκεσαν ἀθρόαι ἀναβαίνειν μένουσαι τὸ ὁπλιτικόν. Ὁ δὲ Παιόνων ῥὴξ ἐπειδήπερ ἐν στενῷ κομιδῇ τὰ κατ' αὐτὸν ἔγνω, ἐπὶ τὴν πρεσβείαν λοιπὸν ἔβλεψεν. Ἄνδρας τοίνυν τῶν παρ' αὐτῷ ἐπισήμων ἐς βασιλέα πέμψας, τούς τε δορυκτήτους Ῥωμαίων ἀποδώσειν αὐτίκα ἐπήγγελε καὶ εἰσέπειτα δὲ πάντα αὐτῷ ὑπηρετήσειν, ὅσαπερ ἂν βουλομένῳ ἔσται. Βασιλεὺς δὲ τὰ μὲν πρῶτα ἀνανεύοντι ἰσχυρῶς ἐῴκελι καὶ τοὺς περὶ εἰρήνης ἀποπροσποιουμένῳ λόγους, ἔπειτα προσήκατό τε δεομένους καὶ τὴν πρεσβείαν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἐπέρανεν. Ἦχθησαν οὖν ἐν τῷ Ῥωμαίων στρατοπέδῳ οἵ τε δορυάλωτοι[uu] μάχῃ τῇ προηγησαμένῃ, καθάπερ εἴρηται, γεγενημένοι, καὶ ὅπλα καὶ ἵπποι καὶ εἴ τί που ἄλλο πολέμου λάφυρον ἦν. Ἵππων μέντοι καὶ ὑποζυγίων τῶν πεσόντων ζωοὺς ἐκ τῶν τοῖς Οὔννοις ἀντεκομίσαντο αὐτοχθόνων. Οὕτω τε τὸν πόλεμον λύσαντες ἐπ' οἶκον ἀνεκομίσθησαν. (pp. 130_{23}—134_{10})

Bizáncból, ott álltak sorban, várva, hogy a fegyveres erő beszálljon. A paionok királya, miután látta, hogy helyzete szorongatóvá válik, a követség után nézett. Előkelői közül férfiakat küldvén a császárhoz, megüzente, hogy a római foglyokat tüstént visszaadja, s azután minden tekintetben, amit csak kíván, engedelmeskedni fog neki. A császár, noha eleinte nagyon úgy látszott, hogy nemet mond, és a békére vonatkozó szavakat visszautasítja, később engedett a könyörgőknek, és a követség kéréseit, a mondott feltételek mellett, teljesítette. Elvitték a rómaiak táborába azokat, akik az előző harcban kerültek, mint említettük, fogságba, meg a fegyvereket, lovakat, és ami még más hadizsákmány volt. Az elpusztult lovak és málhás állatok helyett élőket hoztak a hunok saját nevelésű állatai közül. Így befejezvén a háborút hazatértek.

17.

Φήμη γάρ τις ἐκράτει τῷ τηνικαῦτα ὡς ὁ τῶν Ἀλαμανῶν ῥὴξ Φρεδερίκος τὸ σύμπαν ἔθνος ἀνακινήσας πανστρατὶ ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων φέρεται γῆν. Διὰ ταῦτά τε οὖν καὶ ὡς ὁ τῶν Οὔννων ῥὴξ Ἰατζᾶς τὸν βίον ἀπολίποι, ἐπὶ Σαρδικὴν ἦλθεν. Ἔνθα ἐφ' ἱκανὸν διατρίψας περὶ πλείστου τὴν τῆς Οὐννικῆς ἐπικράτησιν ἐποιεῖτο.[vv] Ἤδη γὰρ τὰ ἀμφὶ τοῖς Ἀλαμανοῖς θρυλληθέντα οὐκέτι ἐκράτουν. Ὅθεν δὲ τῆς Οὐννικῆς μεταποιεῖσθαι ὁ βασιλεὺς ἤθελεν, ἤδη λέγωμεν.

Ἰατζᾶ δὴ τούτῳ ἦστην μὲν ἀδελφὼ Βλαδίσθλαβός τε καὶ Στέφανος· οὐκ οἶδα δὲ ὅ τι προσκεκρουκότε ὑπερφυῶς ἐμισηθήτην αὐτῷ. Ἀμέλει καὶ μετὰ πολὺν τὸν ἄλλοτε ἀλλαχόθεν δρασμὸν[ww] τέλος βασιλεῖ προσελθόντε χειρὸς ἐγενέσθην τῆς αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν βασιλέως ἔγημεν ἀδελφιδῆν ὁ Στέφανος, Μαρίαν τὴν Ἰσαακίου τοῦ σεβαστοκράτορος παῖδα περικαλλῆ, καθάπερ εἴρηται, οὖσαν, ἄτερος δὲ ἄζυξ διετέλει. Τότε τοίνυν ἐπειδὴ τοῦ Ἰατζᾶ τετελευτηκότος θάτερον τῶν ἀδελφῶν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ὁ τοῦ δικαίου ἐκάλει θεσμός

Az idő tájt elterjedt a hír, hogy az alamanok királya, Frigyes,[55] az összes népeket felindítva, teljes haderejével a rómaiak földjére tör. Ezért, meg mivel Géza, a hunok királya életét bevégezte,[56] a császár Sardikébe ment. Miután egy ideig itt tartózkodott, a hun föld meghódítását tartotta a legfontosabbnak, mert amit az alamanokról regéltek, nem vált valóra. Hogy miért akarta a császár a hun földet megszerezni, mindjárt elmondjuk.

Gézának két testvére volt, László és István. Hogy min vesztek össze, nem tudom, mindenesetre rendkívüli módon gyűlöletesek lettek előtte. Sok ide-oda kóborlás után végül a császárhoz jöttek, s az ő kezébe adták magukat. Az egyik, István, a császár unokahúgát, Isaakios sebastokrator leányát, Máriát vette feleségül, aki mint mondják, nagyon szép volt — a másik nőtlen maradt. Akkor, mivel Géza halála után a testvérek közül az egyiket hívta a jogszabály az

[uu] *δορυάλωτοι* V : *δορυάλωται* ed. || [vv] *ἐποιεῖτο corr. ex ἐποιοῦντο* V || [ww] *τῶν... δρασμῶν* V

[55] Barbarossa Frigyes.
[56] 1162. május 31.

(νόμος γὰρ οὗτος παρὰ τοῖς Οὔννοις ἐστὶν ἐπὶ τοὺς περιόντας ἀεὶ τῶν ἀδελφῶν τὸ στέφος διαβαίνειν), κατάγειν τούτους εἰς γὴν τὴν πατρῴαν βασιλεὺς διὰ σπουδῆς[zz] εἶχεν. Ἰατζᾶς γὰρ τὸν πάτριον παριδὼν νόμον ἐπὶ τὸν υἱὸν τὴν ἀρχὴν διεβίβασεν. Οὔννοι τοίνυν τὸ μέν τι[a] τοῦτον αἰδεσάμενοι τὸν νόμον, τὸ δὲ καὶ τὴν βασιλέως εὐλαβηθέντες ἔφοδον, Στέφανον τὸν Ἰατζᾶ τῆς ἀρχῆς παραλύσαντες θατέρῳ τῶν ἀδελφῶν τῷ Βλαδισθλάβῳ ταύτην ἀπέδοσαν. Τῷ γε μὴν Στεφάνῳ, φημὶ τῷ πρεσβυτέρῳ, τὴν Οὐροὺμ ἀπεκλήρωσαν τύχην. Βούλεται δὲ τοῦτο παρὰ Οὔννοις τὸν τὴν ἀρχὴν διαδεξόμενον ἑρμηνεύειν τὸ ὄνομα.

Τὰ μὲν οὖν ἐπὶ τοῖν αὐταδελφοῖν τούτοιν ἐνταῦθα πέρας ἔσχε. (pp. 202_{15}—203_{21})

uralkodásra (a hunok közt ugyanis az a törvény van, hogy a testvérek közül mindig az életben maradókra száll a korona), a császár azon buzgólkodott, hogy őket az atyai földre visszavigye. Géza tudniillik az ősi törvényt mellőzve az uralmat fiára ruházta. A hunok ezt a törvényt tiszteletben tartván, de egyúttal a császár támadásától is félve, Istvánt, Géza fiát lemondatták az uralomról, s azt a testvérek egyikének, Lászlónak adták át, Istvánnak pedig, tudniillik az idősebbnek, az urum méltóságot engedélyezték.[57] *Ez a név a hunoknál az uralmat átvenni készülőt jelenti.*

A két testvérre vonatkozók ezzel véget értek.

18.

Ἀλλὰ Βελούσης μὲν ἐπ' ὀλίγον ἐμπρέψας τῇ ἀρχῇ τό τε τῆς ἡγεμονίας κατέθετο σχῆμα καὶ τῆς πατρίου μεταχωρήσας ἐπὶ τὴν Οὐννικὴν ἦλθεν· ἔνθα πολύν τινα ἐπιβιοὺς χρόνον ἐξ ἀνθρώπων ἠφάνιστο. (p. 204_{12-15})

Beluses azonban nem sokáig tündöklött a méltóságban,[58] *hanem a vezérség jelvényeit letette, és az atyai földet elhagyván hun földre ment. Itt élt sok időn át, s távozott azután az élők sorából.*

19.

Στέφανος δὲ τοῦ Βλαδισθλάβου τετελευτηκότος τῆς ἀρχῆς ἤδη ἐγκρατὴς γεγονὼς βαρὺς ἐδόκει τοῖς ἀρχομένοις καὶ λίαν ἐπαχθὴς ἦν. Ὅθεν καὶ ἐλοιδοροῦντο αὐτῷ Οὔννοι τὰ πολλὰ καὶ ἔνδηλοι ἦσαν ὡς αὐτίκα τῆς ἡγεμονίας αὐτὸν κατασπάσοντες. Ἐφ' οἷς ὁ Στέφανος ἐκταραχθεὶς βασιλέως καὶ πάλιν ἐδεῖτο. Ἅρας τοίνυν ἰσημερούσης ἤδη τῆς ὥρας ἐπὶ τὴν πόλιν ἐφέρετο

László halála[59] *után István lett az uralom birtokosa, akit azonban alattvalói keménykezű embernek tartottak, és nagyon gyűlöltek. Szidták is ezért a hunok őt sokszor, és világos jelét adták, hogy egy-kettőre letaszítják a hatalomról. István ettől megriadva, ismét a császárhoz fordult kéréssel. A császár tehát napéjegyenlőség idején el-*

[57] 1162 júliusában adták át az uralmat Lászlónak. Egyébként Kinnamos az egyetlen forrás arra vonatkozólag, hogy a magyar trónörökös címe „urum", azaz „uram" volt.

[58] A nagyzsupánságról van szó. E személy azonosítása a Kinnamosnál korábban szereplő Belus bánnal vitatott. Időrendi nehézség azonban nincsen: Belus bán a magyar oklevelekben 1158-ig szerepel, lehetséges tehát, hogy ez idő után visszatért szerb földre, s mivel a nagyzsupáni családhoz tartozott (II. Uroš fivére volt), elnyerhette e méltóságot. Nagyzsupánsága csak 1162-ben lehetett, s csak rövid ideig tarthatott (amint Kinnamos mondja is), mert 1163-ban már megint Magyarországon találjuk: IV. István támogatói között szerepel ennek egyetlen, Esztergomban kiadott oklevelén (a bosnyák Borics bánnal együtt).

[59] 1163. jan. 14.

[zz] *διὰ σπουδῆς* V : *σπουδῆς* ed. : *σπουδὴν? διὰ σπουδῆς?* Meineke || [a] *μέντοι* V

Φιλίππου, καὶ αὐτὸς μὲν ἐνταῦθα σὺν τῷ πλείονι τοῦ Ῥωμαίων ἔμεινε στρατοῦ, μοῖραν δέ τινα τοῦ στρατεύματος τῷ ἀδελφιδῷ πιστεύσας Ἀλεξίῳ τῷ Κοντοστεφάνου παιδὶ ἐπὶ Οὐννικὴν ἔπεμψεν. Ἐν τούτῳ δὲ Στέφανος Οὔννοις ἤδη διαλλαγῆναι νομίσας οὐκέτι τούτου ἔχρηζεν, ὅθεν καὶ οἶκοι λοιπὸν ὁ Ῥωμαίων ἀνεζεύγνυ στρατός.

Ἀλλὰ μεταξὺ Οὖννοι αὖθις Στεφάνῳ ἐπισυστάντες ἄλλα τε πολλὰ εἰς αὐτὸν ἀπερρίπτουν καὶ δὴ καὶ ὑπ' αὐτῷ τὰ Οὔννων ἀνατετράφθαι ἰσχυρίζοντο πράγματα. Διὰ ταῦτα βασιλεὺς μὲν στράτευμα καὶ πάλιν ἤθροιζε, Στέφανος δὲ τὸν κίνδυνον διευλαβηθεὶς τὸ μὲν πρῶτον φυγὰς ἐπί τινα τῶν ἐγγυτάτω Ἴστρου πόλεων ἦλθεν, αἳ βασιλέως ἀνέκαθεν κατήκοοι τυγχάνουσιν οὖσαι, ἐκεῖθεν δὲ ἐπὶ Σαρδικὴν μεταβὰς ἐνταῦθα βασιλεῖ συνεγένετο. Ὁ δὲ σφόδρα περιαλγήσας τοῖς ξυμπεσοῦσι τῆς τύχης τε τὸν ἄνθρωπον οἰκτισάμενος χρήμασί τε ἐδωρήσατο καὶ δυνάμεσιν ἀποχρώσαις ἐπὶ τὴν πατρῴαν αὖθις κατῆγεν ἀρχήν. Ἦρχε δὲ τῶν δυνάμεων τούτων Ἀλέξιος, οὗπερ ἤδη ἐμνήσθην, ὁ Κοντοστέφανος, βασιλεὺς δὲ κατόπιν ὀλίγῳ ἐχώρει.

Ἐπειδή τε ἐν Ναϊσῷ[b] πόλει ἐγένετο, ἔννοιά τις αὐτῷ ἐπῆλθεν ἐνταῦθα στρατοπεδευσαμένῳ καὶ τῶν ἀμφὶ τῇ Σερβικῇ ἐν παρέργῳ ἐπιμεληθῆναι πραγμάτων. Ἄγει γάρ πως ἐφ' ἑκατέρας Παιονικήν τε καὶ Σερβικὴν ὁ χῶρος οὗτος, καὶ ἔστιν ἀμφοτέραις ἐντεῦθεν δέον[c] ἐνιέναι. Δεσὲ γάρ, ὃς βασιλέως δόντος τῆς Σερβικῆς ἦρχε τῷ τότε, ἐπειδὴ τῆς χώρας ἐγκρατὴς ἤδη ἐγένετο, τῶν συνθηκῶν ἀλογήσας Δένδρας τε χώρας εἰσαῦθις μετεποιεῖτο καὶ τῆς Ῥωμαίων ἀφηνιάζων ἀρχῆς ἔς τε Ἀλαμανοὺς ἔπεμψε, κῆδος ἐντεῦθεν ἑαυτῷ συνάψαι διανοηθείς, καὶ πᾶν ὁ μὴ κατὰ γνώμην Ῥωμαίοις ἦν τρόπῳ παντὶ ἔπρασσε· τότε δὴ καὶ βασιλέως αὐτὸν μεταστελλομένου ἐφ' ᾧ κατὰ Παιόνων αὐτῷ συστρατεύσει, ὁ δὲ δύστροπός τις καὶ ἰσχυρογνώμων ἐφαίνετο ἐπὶ μακροτέραις τε ταῖς ἐλπίσιν ὠχεῖτο καὶ ἀεί[d] εἰς τὴν ἐπιοῦσαν τὴν

[b] *Ναΐσσῳ* V || [c] *δέος* V || [d] *ἀεί* V : *om.* ed.

indulva, Philippos városába érkezett.[60] *Ő maga a rómaiak seregének nagyobb részével itt is maradt, a hadsereg egy részét viszont unokaöccsére, Alexiosra, Kontostephanos fiára bízva hun földre küldte. Közben István abban a hiszemben, hogy a hunok megbékéltek vele, már nem tartott rájuk igényt, s így a rómaiak serege hazatért.*

Csakhogy időközben a hunok megint fellázadtak István ellen, sok mindent a szemére hányva, különösen pedig azt, hogy alatta a hunok dolgai tönkremennek. Ezért a császár ismét összegyűjtötte a sereget, István pedig a veszélytől félve, először mint menekült a Dunához közel eső városok egyikébe ment (amely városok régtől fogva a császár alattvalói voltak), onnan meg Sardikébe folytatta útját, s ott találkozott a császárral. A császár nagyon fájlalta a történteket, és sorsa miatt megszánva azt az embert pénzzel megajándékozta, és megfelelő haderővel ősi méltóságába vissza készült helyezni. Ennek a seregnek vezére Alexios Kontostephanos volt, akiről már megemlékeztünk, a császár pedig egy kevéssel hátrább haladt.

Mikor Naissos városához ért, felötlött benne a gondolat, hogy ha már itt táborozik, mellékesen a szerb ügyeivel is foglalkozik. E vidék ugyanis mind a paion, mind a szerb föld felé nyitva áll, és innen mindkettőbe be lehet hatolni, ha kell. Dese[61] *ugyanis, aki akkoriban a császár kegyelméből a szerb föld uralkodója volt, miután a föld uralmát elnyerte, a szerződéseket figyelmen kívül hagyta, Dendra*[62] *földjét újból elfoglalta, és a rómaiak uralma ellen ágaskodva az alamanokhoz küldött, azzal a szándékkal, hogy onnan házasodik, meg általában mindent megtett, ami a rómaiak kedve ellen volt. Akkor is, mikor a császár felhívta, hogy a paionok ellen vele együtt harcoljon, makacsnak és önfejűnek mutatkozott, távoli reményekben ringatódzott, és megérke-*

[60] Március 21-én; Philippopolisba, ma Plovdiv, Bulgária.

[61] Dese már az 1155-i egyezményekben is szerepelt, Beluses távozása után lett nagyzsupán. Már 1155-ben a magyarokra támaszkodott.

[62] Dendra földjéről egy másik helyen (p. 204_{17}) Kinnamos azt mondja, hogy Naissos szomszédságában fekszik, gazdag és népes. E területet Dese 1155-ben kárpótlásként kapta Manueltől, később, úgy látszik, visszakerült bizánci uralom alá.

ἄφιξιν ὑπισχνεῖτο. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς διὰ ταῦτα, ἐπειδὴ πρὸς τῇ Ναϊσῷ[e] ἐγένετο, ἔνθα ταῖς ὁδοῖν ἀμφοτέραιν ἡ μὲν ἐπὶ τὴν Σερβικὴν ἄγει, θατέρα δὲ ἐπὶ τὸν Ἴστρον καὶ γῆν τὴν Παιονικήν, ἐν μεταιχμίῳ τὴν στρατοπεδείαν ἐπήξατο.

Δεσὲ δὲ τὸν ἐπικρεμάμενον ἤδη κίνδυνον αὐτῷ συνιδὼν τὸ περὶ αὐτὸν ἀναλαβὼν στράτευμα ἐς τὸ Ῥωμαίων ἀφικνεῖται στρατόπεδον, βασιλεὺς δὲ εὐμενῶς τε αὐτῷ προσηνέχθη καὶ τὰ εἰκότα τετίμηκεν...

Ἦκον μὲν γὰρ ὀλίγῳ ὕστερον πρέσβεις ἐς βασιλέα παρὰ τοῦ Παιόνων ἔθνους· ὁ δὲ κατά τινα τύχην αὐτοῖς συναντώμενος ὅπη τε τὰ κατ' αὐτὸν ἔχοι πρὸς αὐτῶν ἠρωτημένος, ὥσπερ ἔθος ἐστίν, ἀπαρακαλύπτως ἔφησεν ὡς καλῶς καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπαξίως τοῦ σφῶν ῥηγὸς εὐμενείας, κύριον αὐτὸν διαφανῶς ὀνομάσας. Ταῦτα πυθόμενος βασιλεὺς οὐκέτι μέλλειν ἔγνω, καὶ τοίνυν ἐπὶ δίκην καλέσας αὐτόν, ἐπειδήπερ ἐκράτει, τῶν κατηγόρων αὐτῷ καὶ συνειδότων κατὰ πρόσωπον ἱσταμένων ἤδη καὶ θεατριζόντων τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἀπιστίαν, τότε μὲν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ οὐ σὺν ἀτιμίᾳ τοῦτον ἔσχε. Ὀλίγῳ δ' ὕστερον ἐς Βυζάντιον πέμψας ἔμφρουρον ἐν παλατίῳ κατεστήσατο.

Ταῦτα μὲν τῇδε ἐγένετο, βασιλεὺς δὲ τοῖς ἐκ τῶν Παιόνων ἀφικομένοις χρηματίσας πρέσβεσιν,[f] ἐπειδὴ μηδὲν ὑγιὲς αὐτοὺς ἀπαγγέλλοντας ἔγνω, ἐκέλευεν εὐθυωρὸν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἀπαλλαγέντας στρατοπέδου τὴν αὐτὴν αὖθις πορεύεσθαι. Οἱ μὲν οὖν ἀπῄεσαν, ὁ δὲ ἐπὶ Βελέγραδα πόλιν ἐλθὼν ἐνταῦθα ηὐλίσατο, ἥν, καθάπερ εἴρηται, Ζεύγμινον καθελὼν ὁ Ῥωμαίων ἐδείματο στρατός, συναιρομένους τῶν πόνων καὶ Οὔννων πολλοὺς ἔχοντες...

Ἐπειδήπερ ὁ βασιλεὺς ἐνταῦθα ἐγένετο, γνοὺς ἀμήχανα εἶναι λοιπὸν Στέφανον γῆς ἄρξειν τῆς Οὔννων (ἤδη γὰρ Στέφανον αὖθις τὸν Ἰατζᾶ κατεστήσαντο[g] φέροντες) ἑτέραν ἐτράπετο. Οὐννικῆς γὰρ δυνάμει τῇ πάσῃ, καθάπερ εἴρηται, μεταποιεῖσθαι ἤθελεν ἐν μεταιχμίῳ τῶν ἑσπερίων κειμένης ἐθνῶν. Βελὰν[h] τοίνυν, ὃς μετὰ Στέφανον

zését mindig a következő napra ígérte. Ezért a császár, miután Naissoshoz érkezett, ahol a két út közül az egyik a szerb földre, a másik pedig a Dunához és a paion földre vezet, középen ütötte fel táborát.

Dese most már látva, hogy nyakában a veszély, magához vette a nála lévő sereget, és a rómaiak táborába érkezett. A császár kegyesen viseltetett vele szemben, és a szokásos módon megtisztelte...

Kevéssel utóbb követek jöttek a császárhoz a paionok népétől. Dese valami véletlen folytán összetalálkozott velük, s mikor megkérdezték tőle, hogy hogy s mint vannak dolgai, amint ez szokásos, semmit sem takargatva azt mondta, hogy jól és királyuk iránta való jóindulatának megfelelően, a királyt nyíltan kyrios-nak nevezve.[63] *Mikor a császár ezt megtudta, elhatározta, hogy nem habozik tovább. Ítélőszék elé idézte, s miután rábizonyította vétkességét — mert vádlói és akik a dologról tudtak, vele szembesíttetvén, nyilvánosságra hozták az illető álnokságát —, őrizetben tartotta anélkül, hogy megszégyenítette volna. Nem sokkal később Bizáncba küldte, és ott a palotában helyezte őrizet alá. Ezek történtek itt.*

A császár kihallgatta a Paioniából érkezett követeket, és miután látta, hogy semmi józan üzenetet nem hoztak, elrendelte, hogy azonmód távozzanak a táborból, és ismét ugyanazon az úton menjenek haza. Ezek tehát elmentek, a császár pedig Belgrád városába ment, és ott táborozott. E várost, mint mondják, Zeugminon lerombolása után a római sereg építette fel, de részt vettek a munkálatokban sokan a hunok közül is...

Mivel a császár itt volt, és felismerte annak lehetetlenségét, hogy István[64] *a továbbiakban a hunok földjén uralkodjék, (mert Istvánt, Géza fiát*[65] *ismét visszahelyezték a hatalomba), más utat keresett. Minden erejével azon volt ugyanis (mint mondják), hogy megszerezze a hun földet, mint amely a nyugati népek közepén fekszik. Azt tervezte tehát, hogy Bélát,*[66]

[e] *Ναϊσσῶ* V || [f] *πφέσβευσιν* V || [g] *κατεστήσατο* V || [h] *Βελὰν* V : *Βελᾶν* ed.

[63] Kyrios a. m. úr. Dese ezzel alkalmasint elismerte a magyar király hűbéruraságát, s ez a bizánci igények elutasítását jelentette.

[64] IV. István.

[65] III. Istvánt.

[66] A későbbi III. Bélát.

τῷ Ἰατζᾷ παῖς ἦν, Μαρίᾳ τῇ αὐτοῦ θυγατρὶ συνάψαι πρὸς γάμον διενοήθη. Γεώργιον μὲν οὖν, ὃς ἑταιρείας τῷ τότε ἡγεῖτο τῆς βασιλικῆς, Παλαιολόγον μὲν γένος ἐς δὲ τὸν τῶν σεβαστῶν ἀναβεβηκότα ὄγκον, ἐπὶ Οὐννικὴν πέμψας δοκιμάζειν ἐκέλευε περὶ τοῦ κήδους· ὁ δὲ τὴν ἐς Βυζάντιον αὖθις ἐστείλατο. Οὖννοι δὲ τῷ Παλαιολόγῳ κοινολογησάμενοι Βελάν τε φέροντες ἔδοσαν αὐτῷ καὶ χώραν, ἣν ὁ πατὴρ αὐτῷ περιὼν ἀπεδάσατο, ἄσμενοι ἐκληροῦντο.[1] Ὁ τοίνυν Παλαιολόγος παραλαβὼν αὐτὸν σὺν ὁμολογίαις αἷς εἴρηται ἐν Βυζαντίῳ παρεγένετο. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν τῶν ἐπὶ τῷ κήδει βασιλεὺς ἐφρόντιζεν, ὅ τε παῖς Ἀλέξιος ἤδη μετωνομάσθη καὶ δεσπότης ἀνεβοήθη. Ἡ μὲν οὖν ἐπὶ Βυζάντιον ἄφιξις τῷ Βελᾷ[j] ταύτην ἔσχεν ἀρχήν. (pp. 211_{14}—215_{13})

aki Gézának István után kövctkező fia volt, leányával, Máriával házasítja össze. Így a Palaiologos nemzetségből való Georgiost, aki akkor a császári testőrséget vezette, s a sebastosok rangját érte el, a hun földre küldte, azzal az utasítással, hogy a házasság felől tudakozódjék, maga pedig ismét Bizáncba tért vissza. A hunok, miután Palaiologosszal tárgyaltak, mindjárt átadták neki Bélát, készséggel osztályrészül adván vele azt a földet, melyet atyja még életében számára kijelölt.[67] *Palaiologos átvévén őt, a megegyezésekkel, melyekről előbb esett szó, visszatért Bizáncba. A császár ettől kezdve a házassággal kapcsolatos dolgokkal foglalkozott. A gyermek nevét Alexiosra változtatták, és despotesnak*[68] *kiáltották ki. Ezzel kezdődött Bélának Bizáncba érkezése.*

20.

Προϊὼν δὲ καὶ Κωνσταντίνῳ τῷ τῆς Κιλικίας δουκὶ εἰς μάχην κατέστη, ὃν Καλαμάνον ἐπεκάλουν νεανίαν,[k] τήν τε ὄψιν ἀγαθῷ καὶ δραστηρίῳ τὰ ἐς μάχας. Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ἥττητό τε κατὰ κράτος τοῦ νεανίου καὶ ἀνηκέστοις περιπέπτωκε συμφοραῖς, εἶτα τύχῃ τινὶ αὐτόν τε καὶ Ῥενάλδον τὸν Ἀντιοχείας[l] πρίγκιπα εἷλεν, ἐν οἷς καὶ ὁ τῆς ἐν Φοινίκῃ Τριπόλεως ἡγεμονεύων ἦν. Κωνσταντῖνος γάρ, ἐπειδὴ τοῦ πολέμου ἐκράτει, οὐκέτι καθεκτὸς ἦν, ἀλλ' ἀλογίστῳ τινὶ τόλμῃ καθυπαχθεὶς ἔς τε τὴν δίωξιν οὐ σὺν ἐπιστήμῃ πεσὼν αὐτός τε ἥλω καὶ τὰ Ῥωμαίων ἔσφηλε πράγματα. (p. 216_{3-12})

Előnyomulva[69] *harcba szállt Konstantinosszal,*[70] *Kilikia duxával, akit ifjúkorában Kalamanosnak neveztek, ezzel a szemreváló és hadi dolgokban tevékeny férfiúval. Eleinte győzött rajta az ifjú ereje, és elviselhetetlen bajokba esett, de azután valami szerencse folytán elfogta őt is meg Rinaldot, Antiochia princepsét is, s ugyanerre a sorsra jutott a Phoinikében lévő Tripolis ura is.*[71] *Mert Konstantinos, miután háborúban fölülkerekedett, nem tudta magát tartóztatni, hanem valami esztelen vakmerőségtől elragadtatva, és meggondolatlan üldözésbe bocsátkozva, nemcsak hogy maga fogságba esett, hanem a római ügyeket is tönkretette.*

[1] *ἐκληροῦτο* V || [j] *Βελᾶ* V : *Βελὰν* ed. || [k] *νεανία* V : *νεανίᾳ* Meineke *ut sequentibus iungatur* || [l] *Ἀντιοχείαν* V

[67] A Szerémséget, Horvátországot és Dalmáciát. Az esemény 1163 végén történt.

[68] A. m. úr. E cím korábban nem volt használatos Bizáncban, Béla-Alexios mint kijelölt trónörökös viselte. Lehetséges, hogy a címet a magyar „urum" mintájára alkották meg (vö. 17. szemelv.).

[69] Nur-ad-Din (Nureddin), szíriai mohamedán uralkodó (1146—1174).

[70] Borics magyar trónkövetelő (Borises) fia, aki eredeti nevét nyilván nagyapja, Kálmán magyar király után kapta.

[71] Renaldos: Chatillon Rajnald antiochiai herceg; Tripolis fontos kikötő, a jeruzsálemi latin királyság egy vazallus állama (a mai Libanon területén), ekkor fogságba esett uralkodója II. Rajmond (1152—1187).

21.

Ὁ τε γὰρ νέος Παιόνων ῥὴξ τοῦ Βελᾶ καὶ πάλιν ἐπεβάτευε κλήρου καὶ παρεσπόνδει καὶ τότε περιφανέστατα, καὶ Στέφανος, ὃν ἤδη τῆς ἀρχῆς ἀπεώσαντο Οὖννοι, δι' Ἀγχιάλου πόλεως ἐπὶ τὴν Οὐννικὴν ποθεν παρεισδὺς ἀνακαλεῖσθαι τὴν ἀρχὴν διενοεῖτο. Ἔλαθε δὲ προπετέστερον μᾶλλον ἢ προμηθέστερον τῷ πράγματι ἐπικεχωρηκώς.[m] Ὡς γὰρ περιιὼν τῶν Οὔννων ὑπεποιεῖτό τινας, γνοὺς ὁ Στέφανος πανστρατὶ ἐπ' αὐτὸν ἐφέρετο. Διὰ τοῦτο βασιλεὺς ἐπὶ Κιλικίαν[n] μὲν στράτευμα τὰ ἐνταῦθα φρουρῆσον[o] ἱκανὸν ἔπεμψεν, ὁ δὲ ἐπὶ τὸν Ἴστρον καὶ πάλιν ἤλαυνε Σάον τε περαιωσάμενος ἀντικρὺ Τιτελίου τὸ στράτευμα ἔστησε, κατὰ νοῦν ἔχων ὡς Βελᾶ μὲν τὸν κλῆρον ἀνασώσαιτο τὸν πατρῷον, Στέφανον δὲ τῶν παρὰ πόδας ῥύσαιτο δυσχερῶν. Ἤδη γὰρ καὶ ὑπέρρει τὰ τῆς δυνάμεως αὐτῷ, καὶ ἦν ἐν στενῷ κομιδῇ, τῶν σὺν αὐτῷ Οὔννων ἐπὶ τὸν ῥῆγα μετατιθεμένων ἑκάστοτε. Καὶ δὴ καὶ Ἀνδρόνικον τὸν τοῦ Κοντοστεφάνου υἱέα, ὃς καὶ μέγας ὀλίγῳ ὕστερον ἐχρημάτισε δούξ, ἅμα στρατεύματι στείλας Στέφανον μὲν ἀνήρπασε τοῦ κινδύνου, ὁ δὲ ἄρας ἐκ Τιτελίου παντὶ τῷ στρατῷ προσωτέρω ἐχώρει. Ὁ γάρ τοι τῆς ἀρχῆς ἐπιβατεύων Στέφανος, ἐπειδὴ μὴ ἐξ ἀντιπάλου δυνάμεως τῷ βασιλεῖ συμπλακήσεσθαι εἶχε, τὸ μὲν πρῶτον σὺν ταῖς περὶ αὐτὸν δυνάμεσι περί που τὰ τῆς Οὐννικῆς ἔσχατα ἐχώρει· ἔπειτα συμμάχους ἐκεῖθεν ἐπαγόμενος Ῥωμαίοις ἀντιτάξεσθαι ἠπείγετο.

Βασιλεὺς δὲ ἐπί τινα χῶρον Πετρίκον καλούμενον καταλαβών, ἐνταῦθα ἐσκήνου. Ἔστι δὲ ὁ χῶρος οὗτος τῆς εἰς τὴν ἐνδοτέρω Παιονίαν παρελεύσεως ὅρος ὁ πρῶτος. Ἔνθα γεγονὼς Στεφάνῳ ἔγραψεν ὧδε· «Ἥκομεν, ὦ ἐμὲ παῖ, οὐ πόλεμον Οὔννοις

A paionok új királya Béla osztályrészét újból megtámadta, a szerződéseket megsértve, éspedig nyíltan, István meg, akit a hunok az uralomból kitaszítottak, Anchialos[72] *városán át a hun földre benyomulva igyekezett az uralmat visszaszerezni. Nem látta azonban be, hogy inkább vakmerően, mint előrelátóan vágott bele a dologba. Amint ugyanis István megtudta, hogy szertejárván egyes hunokat megnyert magának, egész seregével ellene támadt. Ezért a császár Kilikiába kellő sereget küldött az ottani városok védelmére, maga pedig a Duna felé igyekezett, s a Szován átkelve Titellel szemben állította fel seregét. Az volt a szándéka, hogy Bélának visszaszerzi apai örökségét, Istvánt pedig megszabadítja a közvetlen nehézségektől. Ennek hadereje ugyanis már apadt, és szorongatott helyzetben volt, mivel a vele levő hunok egyre-másra pártoltak át a királyhoz. Ennek megfelelően Andronikost, Kontostephanos fiát, aki kevéssel utóbb a megas dux méltóságot nyerte el, sereggel elküldte, és így Istvánt kiragadta a veszedelemből, ő maga pedig felkerekedve egész seregével Titeltől előbbre vonult. Az uralomra lépő István ugyanis, minthogy nem tudott megfelelő erővel a császárral összecsapni, először a vele lévő erőkkel együtt a hun föld legtávolabbi részeire távozott, majd onnan szövetségeseket szerezve készült a rómaiakkal szembeszállni.*

A császár egy Petrikon[73] *nevű helyhez érve ott sátort ütött. Ez a hely a belső Pannoniába vezető út első határállomása. Odaérvén Istvánnak a következőket írta: „Jöttünk, ó fiam,*[74] *nem azért, hogy háborút*

[m] *ἐπικεχειρηκὼς* Meineke || [n] *Κιλικίας* V || [o] *φρουρήσων corr. ex φρουρῆσον* V

[72] Anchialos fekete-tenger-parti város, a mai bolgár tengerparton, messze a magyar határtól. IV. István támadása még 1163-ban lehetett, Manuelé pedig 1164-ben.

[73] Dél-magyarországi helység, bizonyára a magyar Kő fordítása, Bánmonostorával azonos: Monumenta Vaticana Ser. I. tom. II. Budapest 1885. 322. (okirat 1309-ből). Ma Banoštor, Jugoszlávia.

[74] „Ó fiam" vagy „ó gyermekem": jelentőségteljesen kétértelmű megszólítás. A bizánci ideológia szerint az uralkodók közt a legmagasabb rangú a császár, a többi uralkodó eszmei rokonságban áll vele: a szuverén uralkodók „öccsei",

ἄγοντες, ἀλλὰ Βελᾶ τε ἀδελφῷ τῷ σῷ τὴν χώραν ἀνασωσόμενοι, ἣν οὐ δυναστείᾳ τῇ ἡμῶν παρασπάσαντες εἴχομεν, ἀλλὰ σύ τε ἔδως καὶ πατὴρ ὁ ὑμῶν πολλῷ ἤδη πρότερον. Καὶ Στέφανον δὲ τὸν σὸν τοῦ κινδύνου ἐξαιρησόμενοι θεῖον, γαμβρὸν ἤδη καὶ αὐτὸν κράτει γεγονότα τῷ ἡμῶν. Εἰ βουλομένῳ σοι τοίνυν ἐστὶ γαμβρὸν ἡμῖν καὶ Βελὰν[p] ἔσεσθαι, ὅπερ ἤδη καὶ διωμολόγηταί σοι, τί μὴ τὴν χώραν ἀποδοὺς τῆς ἡμετέρας θᾶττον ἀπαλάσσῃ[r] ξενίας; Εἰ δὲ τὸ κῆδος ἀποπροσποιῇ, καί σοι ἕτερα περὶ τούτου δοκεῖ, ἴσθι ὡς τοῦ βιάσασθαί σε πολλῷ ἡμεῖς ἀπεχόμεθα μᾶλλον.» Βασιλεὺς μὲν ταῦτα ἔγραψεν. Ὁ δὲ ἄλλην τε καθάπερ εἴρηται σύμμαχον χεῖρα ἔκ τε Ἀλαμανῶν καὶ τῶν πρὸς τῷ Ταύρῳ ἱδρυμένων ἐπηγάγετο Σκυθῶν, καὶ δὴ καὶ τὸ Τζέχων ἑαυτῷ συνεστήσατο ἔθνος, τοῦ ἐν σφίσιν ἄρχοντος πανστρατὶ ἐπ' αὐτὸν ἀφικομένου. (pp. 216_{17}—218_{10})

hozzunk a hunokra, hanem hogy a te testvérednek, Bélának visszaszerezzük azt a földet, amelyet nem erőszakkal elragadva akarunk birtokolni, hanem amelyet te adtál és atyád még sokkal előbb, továbbá hogy kimentsük a veszedelemből Istvánt, a te nagybátyádat, aki immár felségünknek is sógora. Ha akaratod szerint való, hogy Béla is a mi vejünk legyen, amibe egyszer már beleegyeztél, miért nem adod át azt a területet, élvezvén így hamarabb barátságunkat? Ha viszont megveted, és ebben a kérdésben más a felfogásod, tudd meg, nagyon távol vagyunk attól, hogy erőszakosságodat eltűrjük." Ezeket írta a császár. Az meg, mint említettük, szövetséges csapatokat szerzett magának az alamanoktól meg a Tauros felé lakó skytháktól,[75] sőt még a cseheket is maga mellé állította, s az ő vezérük[76] teljes seregével érkezett meg hozzá.

22.

Στέφανος μὲν οὕτω συσκευασάμενος κατὰ Ῥωμαίων ἐφέρετο. Βασιλέα δὲ ἐν τῇ τῶν Οὔννων γεγονότα ἐξῄεσαν οἱ ταύτῃ ἄνθρωποι πανδημεὶ ὑποδεξόμενοι, ὅσοι τε ἐς τοὺς ἱερέας κατελέγοντο ἐριουργεῖς[s] ἀναβεβλημένοι στολὰς καὶ τὰ ἱερὰ χερσὶν ἔχοντες[t] λόγια, καὶ ὅσον[u] ὀχλικὸν καὶ δημῶδες ἦν, ᾠδήν[v] τινα ἐμμελῶς συντεθειμένην[w] ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν ἁρμοδιώτατα προσφωνοῦντες. Εἶχε δὲ ὧδε·

Ὦ[z] συμμαχήσας, Κύριε, τῷ πρωτάτῳ
Δαβίδ

καὶ τὰ ἑξῆς. Ὁ δὲ τὰ τῇδε χωρία ὑπερβὰς Ἴστρον διαβῆναι ἠπείγετο, τὴν ἐνταῦθά τε νῆσον παρελθὼν ἐπὶ τὰ ἐνδότερα χωρεῖν ἤθελεν.

Ὅτε δὴ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ περαιουμένου λέγεται μίαν τῶν νεῶν φόρτου πλέαν ὅπλων

István így felkészülve a rómaiak ellen indult. A hunok földjére érkező császár fogadására kivonultak az itt élő emberek valamennyien, mind azok, akik a papok közé számítottak, gyapjústólába öltözötten, kezükben a szent Igékkel, mind pedig akik a köznéphez tartoztak, s egy, a mieink által szerzett, dallamos éneket énekeltek, igen odaillő módon. Ez így hangzott:

„Uram, ki együtt harcoltál Dáviddal,
a szelíddel"[77]

s a többi. Ő pedig azokon a vidékeken áthaladván, sietett a Dunán átkelni, s az ott levő sziget mellett elhaladva a belsőbb részekre akart jutni.

Amikor a római sereg átkelőben volt, mint mondják, az egyik fegyverek és em-

[p] *Βελᾶν* V || [r] *sic* V Meineke : *ἀπολαύσῃ coni.* Tollius || [s] *ἱερουργεῖς* Tollius || [t] *φέροντες in marg.* V || [u] *ὅσον* V Meineke : *ὅσοι* ed. || [v] *ᾠδὴν* V : *ᾠδύν* ed. || [w] *συντεθειμμένην* V || [z] *ὁ* V

a neki alárendeltek pedig „gyermekei". A megszólítás itt értelmezhető ironikus célzásnak III. István fiatalságára, de kifejezheti Bizáncnak azt a törekvését is, hogy Magyarországot hűbéresének tekintse. (Hogy ez nem felelt meg a valóságos helyzetnek, a levél tartalma maga is mutatja.)

[75] Az oroszoktól.

[76] II. Vladislav cseh király (1140—1172).

[77] E himnusz ismert: H. Follieri: Initia hymnorum ecclesiae Graecae. Vol. III. Città del Vaticano 1962. 172; Aevum 22 (1948) 155. Valószínűleg az augusztusi menaionból.

τε καὶ ἀνθρώπων ὡς πλείστων οὐ μακρὰν ὄχθης γεγενημένην ἐπὶ θατέραν νεῦσαι πλευράν, ὡς ἤδη καὶ εἰσρεῖν τὸ ὕδωρ ἐπ' αὐτήν. Ὁ μὲν οὖν ἄλλος Ῥωμαίων στρατός, ὅσοι τε ναυσὶν ἐμβάντες τοῖς ποταμίοις ἐφέροντο νώτοις καὶ ὅσοι ἐπὶ τῆς ἠπείρου ἵσταντο ἔτι, οἱ μὲν ὑποψίᾳ κινδύνου, οἱ δὲ ὀλιγωρίᾳ ἐχόμενοι περιώρων τὸ πρᾶγμα, καὶ ἡ ναῦς ὀλίγου δεῖν αὐτανδρος τῷ βυθῷ κατεδύσατο, εἰ μὴ βασιλεὺς ἐπὶ τὸ ὕδωρ[aa] ἁλόμενος[bb] ἐπὶ πλεῖστόν τε πεζῇ προελθών, καίτοι τοῦ ῥεύματος σὺν ῥύμῃ σφοδρᾷ καταφερομένου καὶ τέλμα τι ἐνταῦθα δυσδιεξόδευτον ἐργαζομένου, τῷ ὤμῳ[cc] τε ὑπέσχε τῇ νηῒ καὶ τὸν τοῦ κινδύνου ὑποτεμόμενος χρόνον ἄδειαν τοῖς λοιποῖς[dd] ἐπιβοηθεῖν δέδωκεν, οἳ τὴν αὐτοῦ αἰδεσάμενοι προθυμίαν παρέστησάν τε τοῖς κινδυνεύουσι καὶ τοῦ κινδύνου ἐξείλοντο. Ἐξ ἐκείνου τοίνυν μέγα ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ βασιλεὺς ὄνομα ἔσχε.

Τότε δ' οὖν Ἴστρον ἄνωθέν που διαβὰς ἐπί τινα πόλιν ὄνομα Παγάτζιον ἐφέρετο· ἡ δὲ[ee] πόλις μητρόπολις τῶν ἐν Σιρμίῳ τυγχάνει οὖσα· ἐνταῦθά τε διατριβὴν ὁ τοῦ ἔθνους ποιεῖται ἀρχιερεύς· ἔνθα πλῆθος κατοίκων λόγου κρεῖσσον ἐξῄει δορυφορῆσον αὐτόν. Τότε μὲν οὖν ἐνταῦθά που ηὐλίσατο, ἐξῆς δὲ πυθόμενος Στέφανον ἐγγὺς ἤδη γεγονέναι εἰς μὲν τὸν πόλεμον αὐτίκα καθίσταται. Ῥωμαίων δέ τινα τῆς Τζέχων συνιέντα γλώττης προσκαλεσάμενος ἐκέλευε μεταμφιεσάμενον ἐπὶ τὸ τῶν πολεμίων καθυποδῦναι στρατόπεδον εἰς ὄψιν τε τῷ τῶν Τζέχων ἐλθόντα ῥηγὶ τάδε ἀνειπεῖν αὐτῷ· «Ποῖ δήποτε πορεύῃ; Τίνα ταύτην πορείαν σὺν τῷ ὑπό σε φέρῃ στρατεύματι; Ἦ οὐκ οἶδας, ὡς βασιλεῖ μεγάλῳ χεῖρας ἀνταίρειν τολμᾷς; Ὦι καὶ τὸ ὑπ' αἰτίαις λόγον ἐχούσαις διὰ μάχης ἰέναι σφαλερόν, μὴ ὅτι γε πρὸς τῶν Οὔννων τουτωνὶ περιφρονεῖσθαι κινδυνεύοντι, οἳ Βελᾷ κλῆρον δόντες εἶτα ἀφείλαντο,[ff] ὅσα καὶ παιγνίοις ὅρκοις χρησάμενοι τοῖς αὐτῶν. Καί τις μὲν ἰδιώτῃ ξυναλλάττων ἀνδρὶ οὔκουν ἀθῷος τῷ νόμῳ διαγίνεται τῶν δεδογμένων, ἂν οὕτω τύχῃ, καταφρονῶν· βασιλεῖ δὲ τηλικούτῳ ταῖς ὁμολογίαις ἤδη προσκεκρουκότες ἀτιμώρη-

berek tömegével megrakott hajó nem messze a parttól oldalára billent, úgy, hogy már folyt belé a víz. A római sereg többi része — mind akik a hajókba szállva a folyó hátán haladtak, mind pedig akik a szárazon álltak —, részben a veszélyre való tekintettel, részben nemtörődömségből, elnézte a dolgot, és a hajó a férfiakkal együtt kis híján elsüllyedt volna, ha a császár nem ugrik a vízbe, és jórészt gyalog gázolva előre — noha a folyó sodrása igen erős volt, és valami alig meglábolható iszaptömeget hordott össze — vállával fel nem tartja a hajót, így a közvetlen veszély idejét megrövidítve és a többiek számára lehetőséget adva a segítésre. Azok azután, megszégyenítve a császár buzgóságától, a veszélyben forgók segítségére siettek, és őket a veszélyből kiszabadították. Így lett a császár emberszeretete alapján nagy nevű.

Akkor tehát a Dunán valahol fent átkelvén egy Pagatzion[78] *nevű városba érkezett. Ez a város metropolisa a sirmioniaknak, itt tartózkodik a nép főpapja is. Itt a lakosok számtalan tömege jött ki, hogy őt elkísérje. Ezen a vidéken táborozott, de megtudva, hogy István közel van, tüstént harcra készült. Egy bizonyos római férfiút, aki tudta a csehek nyelvét, magához hívatott, s megparancsolta neki, hogy ruhát változtatva surranjon be az ellenség táborába, és amikor a cseh király színe elé kerül, ezeket mondja neki: „Hová mégy hát? Milyen utat jársz seregeiddel? Avagy nem tudod, hogy a nagy császár ellen merészelsz kezet emelni? Ellene, akivel komoly okból is veszélyes háborút viselni, nemhogy most, mikor sértve érzi magát ezektől a hunoktól, akik Bélának osztályrészt adtak, azután elvették, s akik esküiket csak holmi játék számba veszik. Hiszen ha valaki magánemberként állapodik is meg, nem marad a törvény szerint büntetlen, ha történetesen így semmibe veszi azt, amiben megegyezik. Hát a hunok, akik egy ilyen nagy császárral kötött megállapodásaikat megsértették, büntetlenül maradjanak?*

[aa] τὸ V : *om.* ed. || [bb] ἁλλόμενος V || [cc] τὼ ὦμω V Meineke || [dd] λοιποῖς *corr. ex* πολλοῖς V || [ee] ἡ δὴ Meineke || [ff] ἀφείλοντο V

[78] Bács, érseki székhely.

τοι διαμενοῦσιν Οὖννοι; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἆρα δίκαια βασιλεὺς πολεμεῖ; Πρὸς δὲ τὸ δίκαιον καὶ ἀεὶ ἡ τοῦ πολέμου ῥοπὴ γίνεται. Σὺ δὲ κἀκεῖνο ἀναλόγισαι. Δοῦλος ἐπὶ δεσπότην ἥκεις πολεμησείων, καὶ δοῦλος οὐ βίᾳ τὸν ζυγὸν ὑποδύς (ἦ γὰρ ἂν εἶχε[gg] λόγον τινά, φύσει γὰρ δι' ἀπεχθείας τὸ τοιοῦτον τοῖς κεκτημένοις ἐστίν), ἀλλὰ δοῦλος ἐθελόδουλος (ἑρμηνεύει δέ σοι τοῦτο τὸ λίζιον), εἴ γε μὴ διέφυγέ σου τὴν μνήμην ὅσα ἐν Βυζαντίῳ πάλαι τετέλεκας, ὁπηνίκα σὺν τῷ Κορράδῳ ἐπὶ Ἀσίαν ἐστέλλου. Ἕως τοίνυν αἱρέσεως τῆς σῆς ἡ τοῦ πράγματος ἤρτηται ἀπόβασις, ἑλοῦ τὸ Τζέχοις τε πᾶσι καὶ σοὶ συνοῖσον αὐτῷ. Μεταμέλεια γὰρ οὐκ ἐν καιρῷ γενομένη ἥκιστα τῷ χρωμένῳ συντελεῖν εἴωθεν.»

Ὁ μὲν ταῦτα εἶπε· Βλαδίσθλαβος δὲ (τοῦτο γὰρ αὐτῷ ὄνομα ἔκειτο) ἀμείβεται ὧδε· «Οὐ πόλεμον ἄγοντες ἐπὶ βασιλέα μέγαν ἐνταῦθα πάριμεν, ὦ λῷστε (μὴ οὕτω τῶν εἰς αὐτὸν ἀμνηστήσαιμεν συνθηκῶν), ἀλλὰ Στεφάνῳ τούτῳ ἀμυνοῦντες οὐ δίκαια πρὸς τοῦ[hh] πατραδέλφου πεπονθότι, ὅς γε τὸ μὲν πρῶτον τῆς πατρῴας αὐτὸν ἤλασε γῆς καὶ τοῦ κλήρου, εἶτα τῆς δίκης ἀντεισαγούσης[ii], ὁ δὲ αὖθις ἐπιστρατεύει τούτῳ καὶ ἣν ἐν τῷ κακῶς ἄρχειν ἀποβεβλήκει[jj] ἀρχὴν δυναστείᾳ καὶ πάλιν κτᾶσθαι διανοεῖται. Ὑπὲρ ὧν καὶ δεησόμενος ἥκω βασιλέως καὶ ὀρφανοῦ παιδὸς χεῖρα μᾶλλον ὑπερσχεῖν λιτασόμενος. Εἰ δέ τι καὶ πρὸς Στεφάνου τουτουὶ τοῦ νεωτέρου ἐπὶ τὴν αὐτὴν[kk] διημάρτηται βασιλείαν (πυνθάνομαι γάρ, ὡς τῆς Βελᾶ μηδὲν αὐτῷ προσῆκον καὶ πάλιν ἐπελάβετο χώρας), αὐτίκα ἐφ' ἡμῖν διαλλακταῖς[ll] τήν τε χώραν ἀποδοίη καὶ τρόπῳ παντὶ τὴν ἁμαρτάδα ἐξιλάσεται.[mm]»

Ταῦτ' εἰπὼν ἀπεπέμψατο τὸν ἄνθρωπον. Ὁ δὲ ἐπὶ τὸ Ῥωμαίων ἀναστρέψας στρατόπεδον βασιλεῖ τοὺς λόγους ἐκόμισεν. Ὁ δὲ ἤκουσε μὲν τῶν λόγων οὐκ ἀηδῶς, οὐ μέντοι παντάπασι πιστεύειν εἶχεν. Ἔννοια

Még csak az kéne! Hát nem igazságos dolgokért harcol-e a császár? A háború sorsa pedig mindig az igazság felé billen. Azután meg ezt is fontold meg: Mint szolga jössz harcolni az úr ellen, de olyan szolgaként, aki nem erőszaknak engedve hajtotta fejét a járomba (mert ez legalább érthető volna, hiszen az ilyen természettől fogva gyűlölettel viseltetik urával szemben!), hanem önkéntes szolgaként (így fordítható le a lizion[79]), hacsak nem hullott ki emlékezetedből, amit Bizáncban tettél, mikor Konráddal Ázsiába vonultál.[80] Válaszd tehát — míg a te jótetszésedtől függ a dolog kimenetele — azt, ami az összes csehnek és neked is előnyös. Mert a megbánás, ha nem idejében történik, a bűnbánónak már édeskeveset szokott használni."

Ezeket mondta. Vladislav pedig (mert ez volt a neve) így válaszolt: „Nem azért jöttünk ide, te derék ember, hogy a nagy császár ellen háborút indítsunk (nem feledkeztünk meg annyira a vele kötött szerződésekről!), hanem hogy Istvánnak segítséget nyújtsunk, aki apai nagybátyjától jogtalanságokat szenvedett.[81] Mert nagybátyja először elűzte őt az atyai földről és örökségéből, azután, mikor az igazság érvényesült, most újból harcot indít ellene, és arra törekszik, hogy a hatalmat, melyet a rossz uralkodás folytán elvesztett, erőszakkal ismét megszerezze. Ezek miatt jövök én könyörögve a császárhoz, és esdekelve, hogy az árva gyermekek fölé terjessze ki kezét. Ha pedig ez az ifjabb István őcsászársága ellen valami vétséget követett volna el (mert arról értesülök, hogy Béla földjét, melyhez semmi köze sincs, ismét elfoglalta), tüstént a mi döntőbíróságunk mellett a földet visszaadja, és a vétket minden módon kiengeszteli."

Ezeket mondván elbocsájtotta az embert. Az visszatérvén a rómaiak táborába a császárnak megvitte az üzenetet. Ez a szavakat nem minden tetszés nélkül hallgatta, de egészében nem bízott meg bennük. Mert

[gg] *εἶχες* Meineke || [hh] *τοῦ* V : *om.* ed. || [ii] *ἀντεισαγαγούσης* Meineke || [jj] *ἀποβεβλήκοι* V || [kk] *τὴν σὴν* Meineke || [ll] *διαλλκταῖς* V || [mm] *ἐξιλάσσεται* V

[79] A feudalizmus fejlett formáit és terminusait Bizánc a keresztes lovagoktól vette át, így a hűbérességet jelentő újlatin ligium, ill. francia lige szót is.

[80] A II. keresztes hadjáratban, 1147-ben, III. Konrád német király társaságában.

[81] Apai nagybátyja IV. István.

γάρ τις αὐτῷ γέγονε, μὴ Βλαδισθλάβῳ οὐκ ἀπὸ[nn] γνώμης εἴρηται ταῦτα, ἀλλ' ὑποκάθηταί τις καὶ δόλος αὐτοῖς. Ἀμέλει καὶ τῶν περὶ αὐτόν τινας αὖθις ἐς αὐτὸν πέμψας ὅρκοις τὰ δεδογμένα πιστοῦσθαι ἐκέλευε, καὶ ὃς αὐτίκα μηδὲν μελλήσας[oo] ἐπιτελῆ ταῦτα ἔθετο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅσα πάλαι, καθάπερ ἔφην, ὑπέσχετο δευτέροις ἐπικατελάμβανεν ὅρκοις.

Ὀλίγῳ δὲ κατόπιν καὶ Στέφανος πρέσβεις ἐς βασιλέα πέμψας τήν τε χώραν ἀπεδίδου καὶ παράκλησιν προσῆγε, μηκέτι Στεφάνῳ κατὰ τῆς Οὐννικῆς ἐφιέναι στρατεύειν τῷ θείῳ. Ἅπερ ὁ βασιλεὺς προσδεξάμενος, τὸν πόλεμον λύσας ὡς ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων μετέβαινε, Στεφάνῳ τε παρῄνει ἀπαλλάσσεσθαι ἤδη τῆς Οὐννικῆς καὶ αὐτὸν ἅτε πείρᾳ μαθόντα τὸ περὶ αὐτὸν δύσνουν τῶν ὁμοφύλων. Πείθειν δ' οὐκ ἔχων τὸν ἄνθρωπον «Ἐγὼ μέν», ἔφη «ἄπειμι ἤδη· ἀνασωσαμένῳ γάρ μοι τὴν χώραν τῷ Βελᾷ μάχης ὅτι μὴ ἀδίκου λόγος ὑπολέλειπται οὐδείς· σὺ δὲ οὐκ εἰς μακρὰν ἴσθι προδοθησόμενος τοῖς ἐχθροῖς. Εἰ βούλει δέ, καὶ εἰς ὄψιν ἄρτι τὸ πρᾶγμά σοι παραστήσω. Ἔστι σοι ἀδελφιδοῦς Στέφανος τοσούτῳ τὰ εἰς[pp] μορφὴν ἐμφερής, ὅσῳ τοῖς ἀπεριέργως ἐς ὑμᾶς ὁρῶσι πράγματα εἶναι θατέρου διαιρεῖσθαι τὸν ἕτερον. Τοῦτον δὲ ὅπλοις τοῖς σαυτοῦ κοσμήσας κέλευσον τὸ ὑπό σε ἀναλαβόμενον στράτευμα ἐπὶ τοὺς πολεμίους χωρεῖν. Σὺ δὲ ἐνταῦθά που κατακρυψάμενος ἑαυτὸν τήρει, καὶ γνώσῃ αὐτίκα ὅπως ποτέ σοι προσφέρονται Οὖννοι.»

Ὁ μὲν οὖν σκαφίδιον ἐμβὰς περί που τὰς τοῦ Ἴστρου λανθάνων ἐσάλευεν ὄχθας, ὁ δὲ ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ Στέφανος ἅμα τοῖς περὶ αὐτὸν Οὔννοις Στεφάνῳ τῷ ῥηγὶ συμπλακήσεσθαι ἠπείγετο. Ἀλλ' οὕπω ἐς ταὐτὸν ἀλλήλοις ἐγένοντο τὰ στρατεύματα, καὶ οἱ σὺν τῷ Στεφάνῳ Οὖννοι χεῖρας ἐπιβαλόντες αὐτῷ ὡς αὐτὸν τὸν πρεσβύτερον Στέφανον τῷ ῥηγὶ παρετίθεσαν φέροντες. Τοῖς μὲν Οὔννοις ἡ πλάνη ἐν τῷδε ἐτελεύτα, βασιλεὺς δὲ πυθόμενος ταῦτα παραίνεσιν Στεφάνῳ προσῆγεν «Ἀπόχρη», λέγων «ὦ ἄνθρωπε. Ὡς γὰρ τὸ μὴ ἐν δέοντι[rr] ἀναπίπτειν ἐπισφαλές, οὕτω δὴ τὸ παρακαίρια

[nn] ἀπὸ V : ἄπο ed. || [oo] μελήσας V || [pp] ἐς V || [rr] τω μὴ ἐν δέοντι V : τῷ μὴ ἐνδέοντι ed. : τὸ μὴ ἐνδέοντι *prop.* Meineke

az a gondolata támadt, hogy Vladislav nem szívből mondta ezeket, hanem valami csel rejlik mögötte. Egyeseket azért a körülötte levők közül ismét elküldött, azzal az utasítással, hogy a határozatokat esküvel pecsételjék meg. Vladislav ezt minden késedelem nélkül azonnal meg is tette, sőt, még amiket régebben ígért is, mint mondtam, második esküvel erősítette meg.

Nem sokkal később István követeket küldött a császárhoz, visszaadta a földet, és azt a kérést terjesztette elő, hogy soha többé ne engedje meg, hogy nagybátyja, István, a hun föld ellen háborút indítson. A császár ezt elfogadta, s a háborút megszüntetve a rómaiak földjére tért vissza. Istvánt is buzdította, hogy távozzék a magyar földről, mint aki tapasztalásból ismerhette meg honfitársai iránta való ellenséges indulatát. Nem tudván azonban azt az embert meggyőzni, így szólt hozzá: „Én immár eltávozom, mert miután megszereztem Bélának a földet, igazságos jogcímem már nem maradt a háború folytatására, s hamarosan te is megtudod, hogy el fognak árulni ellenségeidnek. Ha akarod, mindjárt bebizonyítom, hogy szemeddel lássad. Van neked egy unokaöcséd, István,[82] *alakra annyira hasonló, hogy akik nem apródlékosan néznek meg, azoknak dolgot ad, hogy egyikteket a másiktól megkülönböztessenek. Parancsold meg, hogy ez a te fegyvereidet övezve fel a parancsnokságod alatt álló sereg élén az ellenség ellen vonuljon, te pedig itt valahol elrejtőzve figyelj. Mindjárt meg fogod tudni, hogy hogyan viseltetnek veled szemben a hunok."*

Az tehát csónakba ült, s titokban a Duna partjai mentén hajózott fel s alá, unokaöccse, István pedig a körülötte levő hunokkal együtt István királlyal készült összecsapni. De még nem is találkoztak a hadseregek, mikor az Istvánnal levő hunok már kezet emeltek rá, s abban a hiszemben, hogy ő az idősebb István, sietve a király elé állították. A hunok számára ezzel véget ért a tévedés, a császár viszont ezeket megtudván, intelemmel fordult Istvánhoz, és így szólt: „Elég már, te ember! Amennyire veszélyes nem megfelelő időpontban elveszteni a bátorságot, annyira esztelen a

[82] Közelebbről ismeretlen.

τολμᾶν ἀμαθές. Ἰδοὺ δὶς ἔχεις μαθὼν ὁπόσα σοι τὸ καθ' ἕκαστον[ss] προὐξένησεν[tt] ἤδη κακά. Μὴ καὶ τρίτην ἀναμείνῃς, ὦ βέλτιστε, πεῖραν. Τάχα γὰρ οὐδὲ διορθοῦσθαί σοι βουλομένῳ ἐνέσται.»

Βασιλεὺς μὲν τοσαῦτα ἔλεγεν, ὁ δὲ «Νῦν μᾶλλον», εἶπεν «αἰδέσονταί με Οὖννοι, ὁπότε κακουργοῦντες ἤδη πεφώραντται». Οὕτω ψυχὴ καθάπαξ ἐπιθυμίαις ἁλοῦσα πάντα λόγον εἰς αὐτὰς μεταφέρει καὶ βιάζεται. Ἐφ' οἷς ἀπειρηκὼς βασιλεὺς Νικηφόρον μὲν τὸν Χαλούφην αὐτοῦ ἔλιπεν ἅμα στρατεύματι, συμπαρεσόμενόν τε τῷ Στεφάνῳ καὶ τὰ παραπίπτοντα συνδιοικησόμενον. Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων ἦλθεν.

Οὐ πολὺ τὸ μεταξύ, καὶ πυθόμενος ὁ τῶν Οὔννων ῥὴξ ἐπὶ Οὐννικῆς Στέφανον εἰσέτι διατριβὴν ποιεῖσθαι, δυνάμεις ἔτι μᾶλλον ἀγείρας πολέμῳ τὸ πᾶν διακρῖναι ἠπείγετο, ἐν δὲ τούτῳ πολλοὶ τῶν σὺν Στεφάνῳ ἐπὶ τὸν ῥῆγα μετατιθέμενοι ἑκάστοτε ψιλοῦσθαι τοῦτον ἐποίουν. Ὅ γνοὺς ὁ Χαλούφης βουλὴν προσῆγεν αὐτῷ τῆς Οὐννικῆς ἀποσχομένῳ ἐπὶ Σίρμιον ἀφικέσθαι. Τῆς γὰρ ἐνταῦθα χώρας ὑπὸ βασιλεῖ κειμένης ἐξεῖναι αὐτῷ ἔλεγε κατ' ἐξουσίαν οἷς ἂν βούλοιτο ἐγχειρεῖν. Ὡς δ' ἰσχυρῶς ἐκεῖνος ἀνένευεν, ὁ δὲ τοιάδε ἐνενόει. Σκηψάμενος γράμματα ἐκ βασιλέως ἥκειν αὐτῷ ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἐχώρει, τοῖς ταῦτα κομίζουσιν ἐντευξόμενος ἐνταῦθά που παρὰ τὸν Ἴστρον δέει τῷ ἐκ τῶν Οὔννων διατριβὴν ποιουμένοις. Ἐπειδή τε ἐνταῦθα ἐγένετο, περαιωσάμενος ἐπὶ Σίρμιον ἦλθεν. Ὀλίγῳ δὲ ὕστερον καὶ Στέφανος ἐγγὺς ἁλῶναι τοῖς πολεμίοις ἐλθὼν φυγὰς ἐς αὐτὸν παραγίνεται.

Τούτων ἀκούσας βασιλεὺς στράτευμα λόγου ἄξιον ἐπὶ Σίρμιον ἔπεμψε, τὸ μέν τι[uu] τὴν χώραν αὐτῷ τηρῆσον (ὑποψίᾳ γὰρ ἐς τοὺς Οὔννους ἐχρῆτο πολλῇ μή τι καὶ πάλιν νεωτερίσαιεν), τὸ δὲ καὶ τῷ εὐπροσώπῳ τῆς τῶν οἰκείων ἀσφαλείας καὶ Στεφάνῳ τὴν σωτηρίαν πραγματευσόμενον. Ἦρχε δὲ ταυτησὶ τῆς στρατιᾶς Μιχαὴλ

körülményeknek nem megfelelő módon vakmerősködni. Íme, kétszer tanulhattad meg, hogy mennyi bajt hozott neked mindkettő. Ne várj, kedves barátom, harmadik próbát, mert könnyen meglehet, hogy azután, még ha akarod sem tudsz rendbe jönni."

A császár ilyeneket mondott, István azonban így válaszolt: „Most inkább szégyenkezni fognak a hunok előttem, mert lelepleződtek, hogy gonoszul jártak el." Így, ha a lelket egyszer elfogják a vágyak, minden szót, akár erőszakkal is, azoknak megfelelően értelmez át. A császár lemondva a további próbálkozásokról, Nikephoros Chaluphest sereggel ott hagyta, hogy István mellett legyen, és az előadódó ügyeket vele együtt intézze, ő maga meg a római földre tért vissza.

Nem sokkal később a hunok királya, megtudván, hogy István még mindig hun földön tartózkodik, még inkább haderőket gyűjtött, és az egész kérdést háborúval akarta eldönteni. Közben az Istvánnal levők közül sokan a királyhoz pártoltak, és ezzel minden alkalommal gyengébbé tették őt. Megtudván ezt Chaluphes, azt a tanácsot adta neki, hogy a hun földet elhagyva menjen Sirmionba.[83] Azzal érvelt, hogy az a föld a császár fennhatósága alatt lévén ott teljes szabadsággal azt teheti, amit akar. Mikor erre István a leghatározottabban nemet mondott, a következőt eszelte ki: Azzal az ürüggyel, hogy a császártól levél érkezett számára, a Dunához ment, hogy a levelet hozókkal találkozzék, mert ezek, a hunoktól félve, itt valahol a Duna mellett tartózkodnak. Miután ideért, mindjárt át is kelt, és Sirmionba[84] ment. Kevéssel utóbb István is, akit hajszál híján elfogott az ellenség, mint menekült nála termett.

Ezek hallatára a császár megfelelő sereget küldött Sirmionba, részben hogy a területet biztosítsák, mert erősen élt a gyanúval, hogy a hunok megint zavarogni kezdenek, részben hogy övéinek biztonságáról és István jólétéről gondoskodjék. E hadsereg parancsnoka a Gabras melléknevű Michael

[ss] *αὐθέκαστον* Meineke || [tt] *προυξένησεν bis scriptum habet* V || [uu] *μέντοι* V

[83] A Szerémség mint Béla „öröksége" ekkor bizánci uralom alatt állt.

[84] Úgy tűnik, itt Sirmion a várost jelenti, Szávaszentdemetert, a mai Sremska Mitrovicát, mely magyar nevét Demetrios vértanú ottani templomáról nyerte.

ἐπίκλησιν Γαβρᾶς, ὃς καὶ αὐτὸς βασιλέως γήμας ἀδελφιδῆν σεβαστὸς σὺν τῷ Χαλούφῃ τετίμηται.

Βασιλεὺς δὲ ἦν ἐκ τοῦ Σιρμίου Προκοπίου τοῦ μάρτυρος ἀνελόμενος ἔτυχε χεῖρα παρὰ[vv] τὸν ἐν Ναϊσῷ νεὼν ἄγων τῷ λοιπῷ ταύτην ἀπέδωκε σώματι, παλαιοῦ τοῦ χρόνου ἀπ' αἰτίας ἀπορραγεῖσαν τοιᾶσδε. Τὸ τῶν Οὔννων ἔθνος πολλὰ μὲν πολλάκις τὴν Ῥωμαίων κατέδραμε γῆν, ὀλίγῳ δὲ ἔμπροσθεν τῆς Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ βασιλείας Σίρμιόν τε εἷλε καὶ πολλὰς τῶν Παριστρίων ἀνδραποδισάμενος πόλεων ἄχρι καὶ ἐπὶ Ναϊσὸν ἦλθεν. Ἔνθα τῇ τοῦ μάρτυρος τοῦδε ἱερᾷ περιτετυχηκότες σορῷ ὅλον μὲν ἀφαιρεῖσθαι τὸ σῶμα κεκρίκασιν, οἶμαι, ἀπάνθρωπον, τήν γε μὴν χεῖρα διελόμενοι ἀπεχώρησαν· ἐν Σιρμίῳ δὲ γεγονότες παρὰ[zz] τὸν τῇδε τοῦ μάρτυρος Δημητρίου κατέθεντο νεών, ὃν ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις ὁ τὴν τοῦ Ἰλλυρικοῦ διέπων ἐδομήσατο ἀρχήν. Ἔνθα ταύτην εὑρὼν βασιλεὺς ἀνέλαβέ τε ἐκεῖθεν καὶ τῷ λοιπῷ, καθάπερ εἴρηται, φέρων ἀπέδωκε σώματι. Καὶ τὰ μὲν εἰς ἐκεῖνο τὸ ἔτος κατὰ Οὔννων τῷ βασιλεῖ πεπραγμένα τοιάδε τινα ἦσαν. (pp. 221_1—227_{16})

volt, aki miután maga is a császár unokahúgát vette feleségül, Chaluphesszal együtt sebastosi méltóságot kapott.

A császár Prokopios vértanú kezét, melyet Sirmionból elhozott, a naissosi templomba vitetve visszaadta teste többi részének. A kezet a régi időben a következő okból kifolyólag szakították el: A hunok népe sokszor, sokat száguldotta be a rómaiak földjét. Kevéssel Alexios Komnenos császár előtt[85] *Sirmiont is elfoglalták, és a Duna melléki városok közül sokat rabszíjra fűzve egészen Naissosig jutottak. Itt a vértanú szent sírjára bukkantak, de az egész test elvitelét, úgy gondolom, embertelennek tartva, csak a kezét választották le, és távoztak. Sirmionba érve Demeter vértanú ottani templomába tették le, melyet a hajdani időkben Illyrikon prefektusa*[86] *építtetett. Ezt itt a császár megtalálván, elvitte onnan, és — mint mondtuk — egyesítette a testtel. Ezek voltak, amiket abban az évben a császár a hunokkal szemben tett.*

23.

Ὁ δὲ τῶν Παιόνων ῥὴξ Σίρμιόν τε αὖθις Ῥωμαίους[a] ἀφελόμενος ἔσχε καὶ Ζευγμίνου αὐτοῦ ἤδη μετεποεῖτο. Ταῦτα πυθόμενος βασιλεὺς ἐπέστειλεν[b] αὐτῷ τοιάδε· «Οὐ δίκαια ποιεῖς, ὦ εὐγενέστατε, ὅρκους ἀτιμάζων, οὓς ἔναγχος κράτει τῷ ἡμετέρῳ Σιρμίου τε ἕνεκα καὶ τῶν ἄλλων ὁμωμοκὼς ἔφθης. Ἴσθι τοίνυν (τό γὰρ μακρολογεῖν ὑποτέμνει τῶν σοι πεπραγμένων ἡ ἐπίδειξις) ὡς εἰ μὴ ϑᾶττον ὧν οὐδέν σοι προσήκει ἀπαλλαγῇς, οὐ τόσα δράσεις Σίρμιον ἀφελών, ὅσαπερ ἂν αὐτίκα πείσῃ, ὁπότε Ῥωμαῖοι πᾶσαν καὶ πάλιν τοῖς ὅπλοις ἐπιτρέχοιεν τὴν σήν. Ἦ λέληϑέ σε ὁπόσων[c]

A paionok királya Sirmiont[87] *ismét elragadva a rómaiaktól, Zeugminont fenyegette. Megtudván ezt a császár, ilyen tartalmú levelet küldött neki: „Nem jogosan cselekszel, nemes férfiú, ha azt az esküt, melyet a minap felségünknek Sirmionra és másokra vonatkozóan esküdtél, semmibe veszed. Tudd meg tehát (mert hogy hosszabban beszéljek, annak elejét veszi tetteidnek bemutatása), hogy hacsak minél gyorsabban át nem adod mindezt, amiből téged semmi sem illet meg, nem érsz el annyit Sirmion elfoglalásával, mint amekkorát szenvedni fogsz akkor, mikor a rómaiak ismét fegyverrel pusztítják el a te egész földedet. Vagy elkerülte figyelmedet,*

[85] Salamon király és Géza herceg bizánci háborúja idején, 1071-ben.

[86] Leontinos, kit a források 412—413-ban említenek.

[87] Itt ismét a Szerémség. A magyar támadás az 1164-ben megkötött béke és IV. István halála (1165. ápr.) közé esik.

[vv] *παρὰ* V : *ἐπὶ* ed. || [zz] *παρὰ* V : *ἐπὶ* ed. || [a] *Ῥωμαίους* V : *Ῥωμαίοις* ed. || [b] *ἐπέστηλεν* V || [c] *ὅποσον* V

Οὐννικὴ μυριάδων ἐψίλωτο πρότερον πρὸς πατρὸς τοῦ σοῦ τῇ Ῥωμαίων προσκεκρουκότος ἀρχῇ; Ἀλλ' ἐκείνων μὲν ἡ τῶν πεπραγμένων μετάνοια σώτειρα γέγονε φθάσασα, σοὶ δὲ ὅρα μήποτε οὐχὶ καὶ μεταμέλῳ γεγονότι ὄνησις ἔσται οὐδεμία. Τὸ γὰρ τῆς δίκης ξίφος διὰ πολλῶν ἤδη τεθηγμένον διὰ τοσούτων δὴ καὶ πρὸς ἀμβλύτητα στρέφεσθαι πέφυκε. Καὶ οὐκ ἄν τις οἶμαι πρότερον ἁπάντων τὴν τομὴν αὐτοῦ[d] ἐκφεύξοιτο.» Τὰ μὲν δὴ τοῦ βασιλέως ἐν τούτοις ἦσαν, Στέφανος δὲ ἐν ὀλιγωρίᾳ τοὺς λόγους ποιούμενος ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς καὶ πάλιν ἦν. Διὸ δὴ καὶ πᾶσι τρόποις ἐπὶ τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον ὁ βασιλεὺς ἔβλεψεν, Στέφανόν τε[e] τὸν πατράδελφον, οὐ πρότερον τοῦτο βεβουλημένος, ἐπὶ τὴν ἀρχὴν αὖθις καθιστᾶν ἤθελε. (pp. 231$_6$—232$_3$)

hogy hány tízezerre rúgott, amit a hun föld vesztett korábban, amikor atyád összeütközésbe került a római birodalommal? De ezeknek a vétkeknek a megbánása korábban üdvös volt. Vigyázz, nehogy neked, még ha megbánod is, semmi hasznod se legyen belőle! Mert az igazság kardja, mely oly sok minden miatt ki van köszörülve, ennyi vétek miatt természetesen a tompaság ellen fordul. És nem hiszem, hogy valaki is régebben elkerülhette élét." A császár üzenete ennyiben állott, István azonban nem sokat hederítve e szavakra, megint csak megmaradt szándékai mellett. Ezért a császár minden módon az ellene folytatandó háborúra fordította figyelmét. Istvánt, annak apai nagybátyját akarta megint uralomra juttatni, amire korábban nem gondolt.

24.

Οὐ μὴν οὐδὲ Ἱερόσθλαβον διὰ ταῦτα βασιλεὺς περιεῖδε· μηχαναῖς δὲ καὶ τοῦτον ἑτέραις κατὰ Στεφάνου ἐξεπολέμωσεν, ἐπιστείλας αὐτῷ οὑτωσί·[f] «Οὐ μιμησόμεθά σου τὴν ἀστοργίαν, ἣν οὐδὲν δέον εἰς ἡμᾶς ἐπεδείξω, λόγων τε καὶ συνθηκῶν τῶν πρώην ἤδη ὁμωμοσμένων σοι κατωλιγωρηκώς. Ἀλλά σοι τὰ ἔσχατα διυβρίσθαι κινδυνεύοντι ὑπ' ὄψιν τὰ τῆς ὕβρεως τίθεμαι. Ἴσθι τοίνυν ἀνδρὶ παῖδα συνοικίζων τὴν σὴν τῷ ῥηγὶ Παιόνων κακοήθει τε καὶ δεινῶς ἀβεβαίῳ τὴν γνώμην ὄντι· δίκης γάρ ποτε ἢ ἀληθείας ἐντροπὴν πεποίηται οὐδεμίαν. Ἀνθρώπῳ δὲ ἀπολύτῳ φύσεώς τε καὶ νόμων ὡς ἐπίπαν φερομένῳ πάντα ποιεῖν οἶμαι ῥᾴδιον. Οὐκοῦν οὐδὲ ξυνοικήσει σοι Στέφανος τῇ θυγατρί, οὐδέ τι ἄλλο τῶν κατὰ νόμον ἐπὶ ταύτῃ διαπράξεται. Εἰ δὲ καὶ ξυνοικήσει, ἀλλ' ὅσα καὶ τριοδίτιδι ταύτῃ προσενεχθήσεται. Ὁ γὰρ ἐς τὸ ἡμέτερον οὕτω κράτος ἁμαρτὼν ὅρκους τε ὡς ἐν παιδιᾶς λόγῳ τοὺς ἔναγχος ὁμωμοσμένους αὐτῷ λογίζεσθαι ἀπαναισχυν-

Ezért Jaroszlávot[88] sem hagyta figyelmen kívül a császár, hanem más eszközökkel ösztökélte háborúra István ellen, amennyiben ilyen levelet küldött neki: „Nem fogjuk utánozni szeretetlenségedet, melyet minden szükség nélkül irányunkban tanúsítottál, midőn a szavakat és szerződéseket, melyekre a minap esküt tettél, semmibe vetted. De neked, aki kockáztatod, hogy a legnagyobb gyalázat essék rajtad, szemed elé állítom, hogy miben is áll ez a gyalázat. Tudd meg tehát: leányodat a paionok királyával házasítod össze, aki gonosz indulatú és szörnyen állhatatlan gondolkodású ember, jogra vagy igazságra semmi tekintettel sincs. Márpedig úgy vélem, hogy egy olyan ember, aki a természet és a törvények parancsa alól felmentve érzi magát, mindent könnyen megtesz. István nem fog együtt élni a te leányoddal, és egyáltalán semmi olyant nem fog tenni irányában, ami a törvények szerint való volna. Ha pedig mégis együtt élne, úgy viselkedik vele, mint egy utcanővel. Aki a mi felségünk ellen vét, és nemrég esküdött esküit játék számba venni nem szégyenli, gondold

[88] Jaroszláv halicsi fejedelem, III. István apósa (alább a Primiszláv a szerző tollhibája a helyes Jaroszláv helyett).

[d] *αὐτοῦ* V : *om.* ed. || [e] *γε* V || [f] *οὑτωσίν* V

τῶν, συλλόγισαι τί οὐκ ἂν ἐπὶ σὲ ποιήσειν ἀπανθρωπεύσεται.»[g]

Τούτων ὁ Πριμίσθλαβος σὺν βαρβάρῳ τινὶ ἀφελείᾳ τῶν λόγων ἀκούσας ἑάλω τε αὐτίκα καὶ ὡς πολέμιον τὸν γαμβρὸν ὑπεβλέπετο, κατ' αὐτοῦ τε Ῥωμαίοις στρατεύουσι παντὶ τρόπῳ συναίρεσθαι ὡμολόγει.

Ἔστι δέ τις ἐν Ταυροσκυθικῇ πόλις ὄνομα Κίαμα...[h] Ὁ δὴ καὶ ταύτης ἡγεμονεύων τῆς χώρας Στεφάνῳ καὶ αὐτὸς πολεμήσειν συνθέμενος ὅρκοις τὰ δεδογμένα ἐπέρρωσεν.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγένετο, Φρεδερίκος ὁ Ἀλαμανῶν ῥὴξ ἰσχυρῶς ἀντιπράττοντος ἐς τὰ πρὸς δύοντα ἥλιον τοῦ βασιλέως ἤδη αἰσθόμενος, τὰ διάφορα λύσας Ῥωμαίοις ἐσπείσατο, πόλεμόν τε τὸν[i] κατὰ Στεφάνου διενεγκεῖν καὶ αὐτὸς τῷ βασιλεῖ διωμολόγηκεν. Οὐ μὴν οὐδὲ Ἔρρίκος ταύτης ἀπεῖναι ἤμελλε· τῆς μάχης, ὃς Θεοδώρᾳ τῇ βασιλέως ξυνῴκει ἀδελφιδῇ, ὥσπερ ἤδη πολλάκις ἐρρήθη, ἀλλὰ Σκυθῶν ἀπειροπληθὴς στρατιὰ καὶ Σερβίων τῶν Ῥωμαίοις κατηκόων ὅ τε σουλτὰν κατὰ τὰ ξυγκείμενα δυνάμεις αὐτῷ τὰς ξυμμαχίδας ἔστελλε, καὶ βαρεῖά τις ἀπανταχόθεν ἤθροιστο χείρ. (pp. 235_7—236_{18})

csak meg, mi embertelenséget nem átallana ellened megtenni!"

Primiszláv, aki ezeket a szavakat barbár együgyűséggel hallgatta, tüstént meg volt fogva, a vejét mint ellenséget tekintette, és azt ígérte, hogy a rómaiaknak az ellene viselt háborújában minden módon részt fog venni.

Van egy város a tauroskytha földön, Kiama a neve...[89] *Ennek a földnek az uralkodója is megígérte, hogy István ellen harcolni fog, és esküvel erősítette meg elhatározását.*

Miközben ezek történtek, Frigyes, az alamanok királya — mivel már megtudta, hogy a császár nyugaton erőteljes ellenállást fejt ki, felhagyott a viszálykodással, szerződést kötött a rómaiakkal, és megállapodott a császárral, hogy István ellen ő is hadat fog viselni. Henrik[90] *sem akar távol maradni a harctól, aki Theodorával, a császár unokahúgával élt házasságban, amint már többször említettük. Eljött a skythák*[91] *és a római alattvaló szerbek beláthatatlan tömegű serege, a megegyezések értelmében a szultán*[92] *is szövetséges erőket küldött, és mindenfelől hatalmas had sereglett egybe.*

25.

Βασιλεὺς δέ, ἐπειδὴ μηδέπω τὰ πρὸς τὴν παρὰ πόδας ἐξαρτυσάμενος ἔτυχε μάχην, δείσας περὶ τῇ πόλει Ζεύγμῃ[j] ἐπὶ πλεῖστον ἤδη πρὸς τοῦ Στεφάνου πυργηρουμένῃ[k], πρὸ τοῦ τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἐκρῆξαι πόλεμον, στράτευμα λόγου ἄξιον βοηθῆσον αὐτῇ ἔστελλεν ὑπὸ στρατηγοῖς Μιχαήλ τε τῷ Γαβρᾷ καὶ τῷ Βρυεννίῳ Ἰωσήφ, ὑφ' οὓς ἐτέλουν ἄλλοι τε τῶν ἐν Ῥωμαίοις ἐπιφανεστέρων, καὶ Ἰωάννης ὃν Ἄγγελον ἐπεκάλουν, ἀνὴρ ἐμπειροπόλεμος, καὶ Ἰωάννης ὁ Ἰσής, Πέρσης μὲν τὸ γένος τροφῆς δὲ καὶ διαίτης μεταλαχὼν Ῥωμαϊκῆς. Ἐπὶ

A császár, mivel a küszöbön álló harcra nem volt felkészülve, és aggódott Zeugme városáért, melyet István már a legnagyobb erővel ostromolt, még mielőtt a döntő hadjárat megindult volna, jelentős segédhadat küldött oda. Ennek vezére Michael Gabras és Ioseph Bryennios volt, s alattuk szolgáltak más római kiválóságok, Ioannes, akit Angelosnak hívtak, hadi ügyekben igen jártas férfiú, és Ioannes Ises, származásra nézve perzsa, de egyébként testileg is, szellemileg is római nevelésben volt része. A városnak a lehető legnagyobb segítséget

[g] ἀπανθρωπεύσηται V || [h] *Κιόβα suspic.* Ducange || [i] τὸν V : *om.* ed. || [j] Ζεύγμι V : Ζευγμῖνον Ducange || [k] πυργουρουμένην V

[89] Kiama Kiev, nyilvánvaló másolási hiba; a görög minuscula írásban az „m" és a „v" jele nagyon hasonlít egymásra.

[90] Jasomirgott Henrik osztrák herceg, aki 1149-ben Andronikos Komnenosnak, Manuel bátyjának leányát vette feleségül.

[91] Besenyők.

[92] Valószínűleg az ikoniumi szeldsuk-török uralkodó.

πλέον γε μὴν τῇ πόλει ἐπαρκέσαι βουληθεὶς ναῦς ὡσεὶ πλείστας στρατιωτῶν τε καὶ τῶν ἐπιτηδείων ἐμπλησάμενος ἐκέλευε τὸν Ἴστροον παραπλεύσας τοῖς ἔνδοθι παρέχειν τῶν ἀναγκαίων, ἕως αὐτὸς πανστρατὶ ἐπὶ τὴν Οὐννικὴν ἀφίκηται.

Οὖννοι δέ, ἐπειδὴ πολύν τινα χρόνον ἀμφὶ τῷ περιβόλῳ ἐνδιατρίψαντες πολλάκις τε αὐτοῦ ἀποπειρασάμενοι ἔγνωσαν ἀνεφίκτοις ἐπιχειρεῖν (αἱ γὰρ Ῥωμαϊκαὶ νῆες ἐπὶ τὴν ἐχομένην ποταμοῦ Ἴστρου πλευρὰν ὁρμιζόμενοι μεγάλα τοῖς ἔνδον Ῥωμαίοις συνεβάλλοντο, πρὸς δὲ καὶ τοὺς ἐν πολέμῳ τραυματίας γεγενημένους ἀπολαμβάνουσαι ἑτέρους ἀκραιφνεῖς τοῖς σώμασιν ἀντιπαρεῖχον αὐτοῖς), νῆας καὶ αὐτοὶ συλλεξάμενοι, μήπω τοῦ σὺν τῷ Γαβρᾷ καὶ τῷ Βρυεννίῳ στρατεύματος ἀφικομένου ἐπὶ Οὐννικήν, διὰ τοῦ ποταμοῦ κατὰ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἐφέροντο ὡς καταδύσοντές τε αὐτὰς καὶ μάχῃ οὐ σὺν πόνῳ περιγενησόμενοι, εἰ καὶ ταύτης τῆς πείρας ἠλέγχοντο δεύτεροι. Αἱ γὰρ αὐτῶν νῆες, ἅτε ἥκιστα[l] τοῦ ναυπηγεῖσθαι δεξιῶς ἐς ἀσύμμετρόν τι διατεινόμεναι εὖρος, τὰ δευτεραῖα[m] ἐπὶ ταχύτητι κομίζονται τῶν Ῥωμαϊκῶν.

Ἦιεσαν μὲν γὰρ διὰ τοῦ ποταμοῦ, Ῥωμαῖοι δὲ παρατάξεως σχῆμα ποιησάμενοι κατὰ μέσον ἀπολαμβάνουσιν αὐτοὺς συχνά τε τοῖς τοξεύμασιν ἔβαλλον, ἐφ' οἷς ἀπειρηκότες ἐκεῖνοι πρύμναν ἐκρούσαντο. Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι νῆες αὐτῶν θατέρᾳ[n] τοῦ ποταμοῦ πελάσασαι ὄχθῃ τὸν κίνδυνον ἔφυγον, μία δὲ αὐτῶν ἀνδρῶν πλέα τῶν παρ' αὐτοῖς στρατηγούντων ὑποχείριος Ῥωμαίοις ἐγένετο σκευαστῷ πυρὶ καταπλήξασι ταύτην.

Οὖννοι τοίνυν, ἐπειδὴ καὶ ταύτης ἀπετύγχανον τῆς πείρας, ἐφ' ἑτέρας[o] ἐτράποντο. Τῶν γὰρ τῷ Στεφάνῳ διυπηρετουμένων Οὔννων χρήμασί τινας ὑποκλέψαντες δηλητήριον τῷ ἀνθρώπῳ κεράσαι ἀνέπεισαν. Κἀντεῦθεν ἥ τε πόλις ἑάλω καὶ Σίρμιον ἅπαν ὑπὸ Οὔννους αὖθις ἐγένετο. Οἱ μέντοι ἔνδον Ῥωμαῖοί τε καὶ Οὖννοι, ὅσοι σὺν τῷ Στεφάνῳ ἐτάττοντο, ἀσινεῖς διεγένοντο, ἅτε ὁμολογίᾳ τοιαύτῃ τὴν πόλιν ἐνδόντες αὐτοῖς. Οὖννοι δὲ τῷ τοῦ Στεφάνου

óhajtván adni, megparancsolta, hogy katonákkal és a szükséges dolgokkal megrakva sok hajó hajózzék oda a Dunán, és a bent levőket lássák el a szükséges dolgokkal, míg ő egész seregével hun földre nem érkezik.

A hunok, miután sok időt töltöttek a sánc körül, többszöri eredménytelen próbálkozás után belátták, hogy hozzáférhetetlen ellenséggel harcolnak — a római hajók ugyanis a Duna folyó másik, vár felőli oldalán horgonyoztak, s így a bent levőknek nagy segítséget nyújtottak, sőt, még a háborúban megsebesülteket is felvéve, helyettük más, testükben ép katonákat juttattak be. Ezért ők maguk is, mielőtt még Gabras és Bryennios a sereggel hun földre érkezett, hajókat szedve össze, a folyón indultak a rómaiak hajói ellen, hogy elsüllyesszék azokat, és a csatában azután könnyűszerrel felülkerekedjenek, még ha ebben a vállalkozásban gyengébbeknek bizonyulnának is. Hajóik ugyanis, minthogy cseppet sem ügyesen építve, aránytalan szélességűvé nyúlnak, gyorsaság tekintetében elmaradnak a római hajók mögött.

Haladtak tehát a folyón, a rómaiak pedig vonal alakzatot véve fel, közrefogták azokat, és sűrűn nyilaztak rájuk, mire azok lemondva a továbbiakról, megfaroltak. Többi hajójuknak sikerült is a folyó másik partjához közelítve kikerülnie a veszélyt, de egy, mely náluk parancsnoki tisztet betöltő férfiakkal volt tele, a rómaiak hatalmába került, akik azt görögtűzzel elpusztították.

A hunok, miután ez a kísérlet sem sikerült, más módszert kerestek. Az Istvánnak[93] *szolgálatot tevő hunok közül egyeseket pénzzel megvesztegetve rábírták őket, hogy mérget keverjenek e férfi italába. Így azután elfoglalták a várost, és egész Sirmion ismét a hunok uralma alá került. A bent levő hunok és rómaiak azonban, akik Istvánnal tartottak, sértetlenek maradtak, amennyiben ezzel a feltétellel adták át a várost. A hunok István holttestét meggyalázták:*

[l] *post ἥκιστα addendum ἔχουσαι vel ἐλθοῦσαι coni.* Meineke || [m] *δευτερεῖα* V || [n] *ἀτέρα* V || [o] *ἐφ' ἑτέραν* V Ducange

[93] Az elűzött IV. István Zimonyban volt, halála 1165. április elején következett be.

ἐνυβρίζοντες νεκρῷ τὸ[p] μὲν πρῶτον οὔτε ὁσίας μετέδωκαν οὔτε τινὸς ἄλλου τῶν ἐπὶ τεθνεῶσι νομίμων ἠξίωσαν, πρὸ δὲ τῶν τῆς πόλεως ἔκθετον ποιησάμενοι πυλῶν, ἄταφον μένειν ἐδικαίουν. Ὀψὲ δ' οὖν ὑπὸ τῆς φύσεως παρακληθέντες ἐς τὸν Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος ἄγουσι νεών, ἔνθα τῷ χώματι τοῦτον ἔδωκαν.

Τούτων ἀκούσας βασιλεύς, καίτοι τῆς βασιλίδος νόσῳ βαρείᾳ τῷ τηνικάδε πιεζομένης, αὐτὸς δαιμονίᾳ τινὶ ὥσπερ εἰώθει κεκινημένος ὁρμῇ καθίστατο πρὸς τὸν πόλεμον. Ἐν Σαρδικῇ τοίνυν τῇ Ἰλλυριῶν γενόμενος μητροπόλει ἐνταῦθα τὸν στρατὸν ἤθροιζεν. Ἰουνίου δὲ φθίνοντος ἐκεῖθεν ἄρας ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἦλθε. Μέλλων δὲ ἤδη περαιοῦσθαι κατὰ τάδε ἐποίει. Ὁπόσον ἐν τῷ στρατεύματι ὁπλίσει τε διαφέρον καὶ μαχιμώτερον[r] ἦν, ἀντικρὺ Χράμου πόλεως ἔστησεν Οὐννικῆς, δόκησιν παρέχων ὡς αὐτίκα ἐκεῖθεν περαιωσόμενος. Ὅθεν καὶ ἐπειδὴ ἀντίπορθμον ἐνταῦθα τὸ Οὐννικὸν ἑστὼς εἶδεν, ἐπὶ Βελέγραδα μεταβὰς ὄρθρου ἐκεῖθεν ἀπέπλει. Ἐντεῦθέν τε διῃρῆσθαι συνέβαινε τοὺς πολεμίους ἑκατέροις ἀντιτάξασθαι διανοουμένους μέρεσι.

Πλὴν ἀλλὰ καὶ οἱ[s] Ῥωμαῖοι ὀκνήσει πολλῇ ἐς τὴν διάβασιν εἶχοντο, ὃ γνοὺς βασιλεὺς αὐτὸς πρὸ τῶν ἄλλων, ὁποῖα πολλάκις ἤδη τολμήσας ἔτυχε, λεμβαδίῳ ἐπιβὰς ἐπὶ τὴν ἀντιπέρας ἐφέρετο ὄχθην, ἐξῆς δὲ καὶ ὁ Ῥωμαίων στρατὸς τὴν βασιλέως ὁρμὴν αἰδεσθέντες ἐπὶ τὰς ναῦς ἐχώρουν. Οὖννοι δὲ ἐπειδὴ βασιλέα περαιωσάμενον εἶδον, ἔλυόν τε παρ' αὐτὰ τὸν συνασπισμὸν καὶ ἀνεχώρουν ὀπίσω. Ὅτε συνέβη τῷ βασιλεῖ ἐν τῇ πρὸς τὴν πολεμίαν ἀποβάσει πλέον ἢ ἐχρῆν ἁλομένῳ[t] (οὐδὲ γὰρ συνεχώρει τὸ τεναγῶδες τῇ χέρσῳ διοκεῖλαι τὴν ναῦν) θάτερον παρασφήλαντα[u] τοῖν ποδοῖν πονήρως αὐτῷ διατεθῆναι. Ὁ δὲ οὐδὲ ὡς τῆς ἄγαν ἤθελε λήγειν προθυμίας, ἀλλά τινα τοῦ ποταμοῦ γὰρ οὖν ἐπειγόμενος ἐκτροπήν, ἐν τούτῳ τε διημερεύσας τῷ πόνῳ εἰς ὄγκον ἐπῆρε τὸ πεπονηκὸς αὐτῷ τοῦ ποδὸς μέρος.

Τῶν δὲ τὴν Ζεύγμην φρουρούντων βαρβάρων ὡς πλεῖστοι τειχέων ἐκδραμόντες ὡς ἀντιταξόμενοι ἔστησαν. Ἀλλ' ἅμα τε βασιλέα εἶδον καὶ ἄλλος ἄλλον προφθάνειν

először sem a szentségekben nem részesítették, sem más, az elhunytakat megillető dologra nem méltatták, hanem a város kapui elé kitették, s úgy döntöttek, hogy temetetlenül maradjon, később azután a természet figyelmeztetésére István első vértanú templomába vitték, s ott adták át az anyaföldnek.

Ezek hallatára a császár, noha a császárnét súlyos betegség gyötörte, valami félelmetes izgalomtól hajtva készülődött a háborúra. Sardikébe, az illyrek fővárosába ment, és oda gyűjtötte össze a sereget. Június vége felé onnan megindulva a Dunához érkezett. Az átkelésre készülőben a következőket tette. Aki csak a seregben kitűnő fegyverzetű, kiváló és harcra edzettebb volt, Chramon[94] várossal szemben állította fel, azt a látszatot keltve, hogy tüstént onnan fog átkelni. Mikor azután látta, hogy a hun sereg is ott áll a túlsó parton, Belgrádba indulva virradatkor elhajózott onnan. Így sikerült az ellenség erejét megosztani, amely mindkét résszel szembe akart szállni.

Csakhogy a rómaiakat is nagy rettegés fogta el az átkeléstől. Mikor ezt a császár megtudta, egymaga, a többieket megelőzve — ilyen vakmerőséget már sokszor megtett — csónakba szállt, és a túlsó partra ment. Erre aztán a római sereg is, szégyenkezve a császár lendülete előtt, sorban a hajókra szállt. A hunok, mikor látták, hogy a császár átkelt, megbontották a zárt csatasort és visszavonultak. Akkor történt a császárral, hogy mikor az ellenséges földre való kiszálláskor a kelleténél nagyobbat ugrott (mert a mocsaras part nem engedte a hajót a szárazföldhöz közelíteni), az egyik lábát kificamította, s így rossz állapotban volt. Ő azonban még így sem akart felhagyni a nagy serénységével, hanem a folyó valamilyen eltérítését sürgetve, az egész napot ezzel töltötte, és így lábának megsértett része dagadni kezdett.

A Zeugmét védelmező barbárok közül a legtöbben a falak közül kirohantak, és szembeszállni készülve megálltak. Mihelyt azonban a császárt meglátták, egyik a má-

[p] *τὸ ex ω corr.* V || [r] *μαχιμώτατον* Tollius || [s] *ὡς* V || [t] *ἁλομένω* V || [u] *παρασφήλατα* V

[94] Harám vára, vö. 10. j. (197. l.).

ἐπειγόμενοι ταραγμῷ καὶ θορύβῳ ἐς τὴν πόλιν εἰσέπιπτον ἐπεξιέναι τε οὐκέτι ἐτόλμων. Καὶ λοιπὸν Ῥωμαῖοι τὰ πρὸς τειχομαχίαν ἐξηρτύοντο. Τρίτῃ δὲ μετ' ἐκείνην ἡμέρᾳ καὶ ἔργου εἴχοντο. Οἱ δὲ βάρβαροι ἐκ τῶν ἐπάλξεων ἀμυνόμενοι κεκραγμῶν τινων καὶ ἀσήμων ἀλαλαγῶν τὸν ἀέρα ἐπλήρουν ἔβαλλόν τε διηνεκὲς καὶ ἐβάλλοντο. Ἀλλ' ἐπὶ τοιούτοις μὲν ἡ αὐτίκα καὶ ἡ μετ' ἐκείνην ἠνάλωτο, καὶ οὐδὲν οὔτε Ῥωμαίοις οὔτε Οὔννοις προὐχώρει.

Ἐγὼ δὲ καὶ ἄλλα μὲν τῶν εἰς ἐκείνην τετελεσμένων θαυμάζειν ἔχω τὴν πολιορκίαν, τήν γε μὴν τοῦ βασιλέως τόλμαν, εἰ μὴ παρὼν ἐτύγχανον τῇδε τῶν πραττομένων αὐτόπτης γενόμενος, σχολῇ ἂν ἀφηγουμένοις[v] ἐπίστευσα. Ῥωμαῖοι γὰρ ξύλινον τεκτηνάμενοι πύργον ἀναβαίνειν ἐπὶ τὴν πόλιν διενοοῦντο, ὡς ἀπὸ χειρὸς τοῖς[z] ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων ἀντικαταστησόμενοι βαρβάροις. Ὁ δὲ πρῶτος τῶν ἄλλων ἀναβαίνειν ἠξίου «Ταύτην δέ μοι» λέγων «ἄνδρες Ῥωμαῖοι, μείζω τῶν ἄλλων χαριεῖσθε τὴν εὔνοιαν, εἴ γε ἀναβαίνοντα κωλύετε[aa] μηδέν.» Οὐ μέντοι καὶ ἐξέπραξε τὸ ἐπιθύμημα. Οἱ γὰρ προὔχοντες τῶν στρατηγῶν περιστάντες αὐτῷ ἰσχυρότατα διεκώλυσαν.

Ὁ δὲ κύκλῳ τὸ τεῖχος περιιὼν αὐτό τε ὅθεν ἐπίμαχον μάλιστα ἦν, διεσκοπεῖτο καὶ τὰς τάφρους, αἳ τὴν πόλιν ἐζώννυον, βάθους τε καὶ εὔρους ἱκανῶς ἔχουσαι, φακέλλων τινῶν καὶ φρυγάνων ἀπορίᾳ λίθων ἐκέλευε πληροῦν οὕτω τε διαβιβάζειν τὰ μηχανήματα· ἤνυστο δὲ ὅμως ἐπὶ τῇ τῆς πόλεως ἁλώσει οὔπω οὐδέν. Οὔννοι γάρ, καίτοι μεγάλα πρὸς τῶν[bb] Ῥωμαίων βιαζόμενοι στρατιωτῶν, ἐπαιάνιζόν τε μᾶλλον ἢ πρότερον καὶ ἐλπίσιν ὠχοῦντο παρὰ πόδας αὐτοῖς τὸν ἄλλον ἰέναι τῶν Οὔννων στρατόν.

Ἐπὶ τοιούτοις τῶν πραγμάτων ἔτι[cc] ἠρτημένων, προσιόντες οἱ Ῥωμαίων σκοποὶ μεγάλου ἔφοδον ἐμήνυον στρατεύματος αὐτοῖς. Κόνιν γὰρ ἐπὶ πλεῖστον τοῦ ἀέρος ὀρθιάζουσαν ἰδέσθαι. Ἀλλὰ καὶ τῶν τις Οὔννων τύχης ἐπιφανοῦς Βασάσης[dd] ὄνομα Ῥωμαίοις προσχωρήσας[ee] οὐ μακρὰν ἄποθεν εἶναι τὸν Παιόνων ἰσχυρίζεται ῥῆγα,

sikat megelőzve, rendetlenül és rémülten visszarohantak a városba, és többé nem mertek előjönni. Azután a rómaiak előkészítették, ami a falak megostromlásához szükséges volt, és az azt követő harmadik napon dologhoz fogtak. A barbárok a védőművek mögül védekezve ordítozással és zagyva kiabálással töltötték meg a levegőt, és szüntelenül szórták, de szenvedték is a nyilakat. Ilyesmivel telt el az a nap meg a következő is, és sem a rómaiak, sem a hunok nem értek el semmit.

A magam részéről én sok más dolgot is csodálni tudok abban az ostromban, de a császár tetteit, ha nem lettem volna ott, és nem láttam volna saját szememmel, más szavára alig hinném el. A rómaiak ugyanis fatornyot építve azt tervezték, hogy úgy hatolnak be a városba, a védőfalakon álló barbárokkal közelharcot víva. A császár pedig mindenek közül elsőnek akart felmenni, s így szólt: „Római férfiak, akkor ajándékoztok meg másoknál nagyobb jóindulattal, ha nem gátoltok abban, hogy felhágjak." Kívánságát azonban nem tudta meg is valósítani, mert a kiemelkedő vezérek, akik körülállták, ebben a leghatározottabban megakadályozták.

Ő erre körös-körül járva a falat, kivizsgálta, hogy honnan a legkönnyebben ostromolható. Az árkokat, melyek a várost övezték, s meglehetősen mélyek és szélesek voltak, rőzse és vesszőnyalábok hiányában kövekkel töltette meg, s így vitette át a hadigépeket. De a város elfoglalása szempontjából ezzel sem ért el semmit. A hunok, noha a római katonák nagyon szorongatták őket, még sokkal inkább fújták győzelmi dalaikat, mint korábban, s azzal a reménnyel áltatták magukat, hogy bármely percben megérkezhetik egy másik hun sereg.

Itt akadtak meg a dolgok, mikor a rómaiak kémei még nagy hadsereg jövetelét is jelentették, mert a levegőben nagyon magasra emelkedett port lehetett látni. De egy Basases[95] nevű hun előkelő is, aki a rómaiakhoz csatlakozott, megerősítette, hogy nem messze van a paionok királya,

[v] *ἀφηγουμένους* V || [z] *τοῖς corr. ex τῆς* V || [aa] *κολούετε* V || [bb] *τῶν om.* ed. || [cc] *ἔτι om.* ed. || [dd] *Βασάσης* V : *Βασάκης* ed. || [ee] *προχωρήσας* V

[95] A V kézirat így, ami egy magyar Vasas megfelelője lehet.

ἄλλους τε ἀριθμοῦ[ff] κρείσσους καὶ δὴ καὶ Σκύθην ὁμοῦ καὶ Ταυροσκύθην ἄγοντα στρατόν, πρὸς οἷς καὶ τὸν Τζέχων ἔλεγε δυνάστην πανστρατὶ καὶ πάλιν σὺν αὐτῷ ἥκειν.

Τούτων ἐπειδήπερ ὁ βασιλεὺς ἤκουσε, βουλὴν σὺν τοῖς μεγιστᾶσι καθίζει, ὅπως δήποτε[gg] χρὴ τὰ παρόντα διοικεῖσθαι ζητῶν. «Ἄνδρες ἀμέλει» ἔφη «Ῥωμαῖοι, οὐ τοῦτο μόνον ἡ τῶν πραγμάτων οἵδε φύσις, ἵνα τις μόνον τολμᾷ, ἀλλ' ὡς ἂν τῇ τόλμῃ μὴ ἀξύμβατα καὶ τὰ ἔργα ἐπιτεθῇ, μάλιστα ἔγωγε τῷ καὶ κατὰ βραχὺ σωφρονοῦντι περὶ πλείστων εἶναι οἰόμενος.[hh] Μὴ τοίνυν, ἐπειδὴ τὸ ἔθνος τοῦτο ἐκ παραλόγου τινὸς ἄνωθεν τύχης εὐημερῆσαν δυσαντίβλεπτον τῇ Ῥωμαίων κατέστη ἀρχῇ, διὰ ταῦτα ἀποχρῆν ἡμῖν οἰηθῶμεν, εἰ μόνον ἐπὶ γῆς στρατεύοιμεν τῆς αὐτῶν. Ἀλλ' ἀπονεμητέον ἑκάστῳ καιρῷ τὸ προσῆκον καὶ ἀποδοτέον καταστάσει τῇ παρούσῃ πρᾶξιν[ii] τὴν δέουσαν. Οὐ γὰρ ταὐτὰ εὐημεροῦσιν οἶμαι καὶ δυσπραγοῦσιν ἁρμόσαιεν ἂν πράγματα· καὶ τῇ Ῥωμαίων τοίνυν ἀρχῇ, εἰ καὶ τῆς παλαιᾶς οὔπω τετύχηκεν εὐκληρίας, ἀλλὰ (σὺν Θεῷ φάναι) πολλῷ βελτίονι ὑφ' ἡμῖν ἀναφανείσῃ προασπισταῖς, εἰς εὐδοξίαν περιστήσεται πάντως ἐκ ποδῶν τῷ Οὔννων γενέσθαι ῥηγί, σὺν πολλῷ μὲν ὡς φασι καὶ τῷ αὐτόχθονι ἐπιόντι στρατῷ, πλείονι δὲ καὶ τῷ ἀπὸ συμμαχίδος συγκροτουμένῳ χειρός. Ὅπως οὖν ἀμφότερα ταύτῃ περισωθείη, δόξα τε ἣν εἰς τὸ βέλτιον ἤδη μεταβαλοῦσαν ἔσχε, καὶ δύναμις ἣ αὐτῆς ἀκραιφνὴς ἐντεῦθεν ἀπαλλαγείη, βουλευτέον ὡς ἔνι μάλιστα.»

Βασιλεὺς μὲν τοσαῦτα εἶπε. Ῥωμαίων δὲ τῶν ἐκ βουλῆς τοῖς μὲν μεταστρατοπεδεύσασθαι ἐντεῦθεν ἐπὶ Σάον τε τὸν χάρακα πήγνυσθαι ἐδόκει, ὅπως ἐντεῦθεν σὺν τῷ ἀσφαλεῖ τοῖς πολεμίοις ἀντιφέρεσθαι δύναιντο, τοὺς δὲ τοῦτο μὲν οὐδαμῇ

[ff] *ἀριθμῷ* V || [gg] *ὅπώς ποτε* V || [hh] *οἰόμενος* V Meineke : *οἶμαι* Ducange : *aliquid excidisse videtur* || [ii] *πράσσειν* V : *corr.* Tollius

egyebek mellett skythákból és tauroskythákból[96] *álló, megszámlálhatatlan hadsereg élén, s azt is mondta, hogy a csehek uralkodója, teljes seregével egyetemben szintén eljött vele.*

Miután a császár ezekről értesült, tanácsülést tart a nagyokkal, hogy megvizsgálja, hogyan is kell a jelen ügyeket elintézni. „Római férfiak! — mondta. — A dolog természete nemcsak azt kívánja, hogy valaki csupán merész legyen, hanem azt is, hogy a merészséggel össze nem illő dolgokhoz hozzá se fogjon. Ezt — én legalább úgy vélem — a rövid eszű ember is a legfontosabbnak kell, hogy tartsa. Nem hiszem ezért, hogy csupán mert ezzel a néppel, melynek valami ésszel meg nem fogható, felülről való vaksors folytán szerencséje van, a római hatalomnak nehéz szembenézni, most be kellene érnünk annyival, hogy egyszerűen az ő földjükön harcolunk. Ki kell inkább jelölni, hogy mi az, ami az egyes alkalmakhoz illik, és meg kell határozni, hogy az adott helyzetben mi a teendő. Úgy gondolom ugyanis, nem ugyanazok a dolgok illenek a szerencsés viszonyok közötti levőkhöz és a balsorstól sújtottakhoz. A római birodalom számára, mely noha a korábbi boldogságot még nem érte el, de — Isten segítségével — védelmünk alatt kedvezőbb helyzetben látszik lenni, mindenképpen dicsőséggé fog válni, ha félreáll a hunok királyának útjából, aki mint mondják, közeledik, nagy sereggel a saját népéből, még nagyobbal, jól begyakorlottal, a szövetséges erőkből. Hogy mindkettő megmaradjon, a dicsőség is, mely mind nagyobbá volt növekvőben, ereje is, mely innen teljes épségben indulhat el — ez az, amiről mindenekfelett tanácskoznunk kell."

Ezeket mondta a császár. A tanácsbeli rómaiak közül egyesek úgy vélték, hogy a tábort át kell helyezni, és a Szávánál megerősített tábort verni, hogy innen biztosabban tudjanak az ellenséggel szembeszállni, másoknak viszont ez egyáltalában

[96] A skythák besenyők, a tauroskythák orosz segédcsapatok. Mivel Manuel előzőleg (vö. 24. szemelv.) az orosz fejedelmeket megnyerte, nem világos, hogy miféle orosz csapatokról lehet itt szó. Valószínűleg csak vaklárma volt az egész, a továbbiakban nincs szó arról, hogy csakugyan érkezett volna felmentő sereg.

ἤρεσκε, τῆς πολιορκίας δ' ἀφεμένους ἐδόκει δυνάμει τῇ πάσῃ ἐπιὸν[jj] ὑποστήσεσθαι τὸ[kk] πολέμιον. Ἀλλὰ βασιλεὺς ἀμφότερα οὐκ ἐπῄνει· τὸ μὲν γὰρ δειλίαν, τὸ δὲ καὶ ἀβουλίαν ἀπεψήφιστο ἄντικρυς. «Ἐξέσται γάρ» ἔλεγε «τῆς πολιορκίας ἀποσχομένων ἡμῶν δύναμίν τε πολλὴν[ll] τῆς νῦν μείζω καὶ τὰ ἐπιτήδεια διαρκῶς ἐσκομίσασθαι Οὔννους, οἳ ἀμφὶ τῇ πόλει φρουρὰν ποιοῦνται.» Ἐδόκει δὲ αὐτῷ τὸ μὲν ἀχρειότερον τοῦ στρατοῦ καὶ ὅσον οἰκετικὸν ἦν ὅπλα περιθέμενον αὐτοῦ πρὸς τῇ πόλει μεῖναι ὑπὸ στρατηγοῖς τισι τῶν οὐ λίαν ἐπισήμων, τὸ δ' ἄλλο ἅπαν ἅμα αὐτῷ ἐπὶ Οὔννους τοὺς ἄλλους ἰέναι μαχησόμενον.

Ὡς οὖν ἐκράτει ταῦτα, παρεσκευάζοντο μὲν τῆς ἐπιούσης ἐκεῖθεν ἀναστησόμενοι, ἐπεὶ δέ οὐδὲν οὐδέπω σαφὲς αὐτοῖς ἀπηγγέλη,[mm] ἐξοπλισάμενοι ἔωθεν καὶ τρίτην ἤδη πεῖραν προσῆγον τῇ πόλει. Μάχη τοίνυν αὖθις συνίσταται, καὶ Οὔννοι μὲν οἱ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων λίθοις καὶ βέλεσι καὶ παντὶ τῷ παρατυχόντι τὸν Ῥωμαίων ἠμύνοντο στρατόν, οἱ δὲ μᾶλλον ἢ πρότερον ὑπώρυσσόν τε καὶ κρηπιδώματα καὶ τοῖς πετροβόλοις τὰς τῶν λίθων διεσπάρατον ἐμβολάς, παρακελευσμοί τε συχνοὶ καὶ παραινέσεις ἑκατέρων ἠκούοντο, καί βοὴ καὶ ἀλαλαγμὸς ἦν, καὶ θροῦς ἠγείρετο ἄσημος. Οὔννοι τοίνυν τοὺς ἐπὶ τῶν θεμελίων ὑπομοχλεύοντας θεώμενοι Ῥωμαίων τοιάδε ἐποίουν. Λίθος μέγα τι χρῆμα ἐντὸς τειχέων κείμενος ἦν· τοῦτον ὑπὸ[nn] ξυλώμασιν ἐνθέμενοι σχοίνους τε ἀνάψαντες σφῶν ἐπὶ τὸ ξύλινον ἀνεῖλκον προπύργιον, ὅπερ αὐτοῖς κατεσκεύαστο τειχέων ὑπεριστάμενον, ὡς ἐκεῖθεν ἐπὶ Ῥωμαίους ἀφήσουσιν. Ἀλλ' ἄρτι ὁ λίθος ὠμίλει τῷ πυργίῳ, τὸ δὲ οὐκ ἐνεγκὸν τὴν ὁλκήν (μέγας γὰρ ὑπερφυῶς ἦν) ἐξαπιναίως ῥαγὲν εἰς γῆν ἠνέχθη σὺν τῶν Οὔννων πολλοῖς, καὶ αὐτῶν οὐδεὶς τὸν κίνδυνον ἔφυγε. Θροῦς τοίνυν καὶ πάλιν ἠγέρθη καὶ ἡ μάχη ἔτι μᾶλλον ἐμαίνετο. Ὅτε λέγεται, ὡς Ῥωμαίων τινὰ εὐστοχώτατα ἐπιτοξαζόμενον βασιλεὺς κατανοήσας ἐπέδραμέ τε καὶ τὴν ἀσπίδα προτείνας ἀπαθῆ βελῶν συνετήρει τὸν ἄνθρωπον.

nem tetszett, s azt javasolták, hogy az ostrommal felhagyva, teljes erejükkel az előnyomuló ellenséget tartóztassák fel. A császár azonban egyiket sem helyeselte, amazt mint gyávaságot vetette el, ezt mint oktalanságot utasította el teljesen. „Ha felhagyunk az ostrommal, a hunok számára, akik a város körül tartanak őrséget, lehetséges lesz nagyszámú és a mostaninál nagyobb haderőt, valamint elegendő mértékben a szükséges dolgokat bejuttatni." Úgy vélte, hogy a sereg hitványabbja, és akinek csak szolgai fegyvere volt, maradjon ott a város mellett, nem a legjelesebb vezérek alatt, az összes többi pedig vele együtt a hunok ellen szálljon harcba.

Miután mindezt elhatározták, készülődtek, hogy a következő napon majd felkerekedjenek. Minthogy azonban még semmi biztos értesülésük sem volt, korán reggel fegyvert fogva harmadízben is megrohamozták a várost. Újból megindult a harc. Egyfelől a hunok a mellvédeken kövekkel, nyilakkal és minden kezük ügyébe eső dologgal védekeztek a római sereg ellen, másfelől viszont csak még inkább, mint előbb, aláásták az alapépítményeket, és hajítógépekkel zúzták szét a kövek toldásait, s mindkét részről sűrű biztatások és buzdítások hallatszottak, kiáltozás és üvöltözés támadt, és zűrzavaros lárma kavargott. A hunok látva, hogy a rómaiak a falak alapjait feszegetik, a következőket tették. A falakon belül egy hatalmas kőtömb feküdt. Ezt gerendák alá tették, azokra köteleket kötöztek és felhúzták egy fából készült oromzatra, melyet a falak fölé magaslónak készítettek, hogy azután onnan a rómaiakra zúdítsák. De alighogy a kő feljutott a toronyra, az nem bírván a súlyt (mert rettenetesen nagy volt), hirtelen leszakadt és a földre zuhant, egy csomó hunnal együtt, akik közül egy sem menekült meg a veszélyből. Erre ismét zaj támadt, és a harc még dühödtebbé vált. Azt beszélik, hogy a császár akkor észrevette, hogy egy rómait nyíllal jól megcéloztak. Erre odarohant, és pajzsát elébe tartva megóvta a férfit attól, hogy nyíllövések érjék.

[jj] *sic* V *unde τὸ πολέμιον* || [kk] *τὸν* V *unde ἐπιόντα τὸν πολεμ. coni.* Ducange || [ll] *πολλῷ* Meineke || [mm] *ἀπηγγέλη* V || [nn] *ἐπὶ* Meineke

Οὖννοι δέ, ἐπειδήπερ ἐν στενῷ κομιδῇ περιστῆναι σφίσι τὰ πράγματα ἔγνωσαν, πέμψαντες ἔχρῃζον βασιλέως, ὡς ἐνδόντες τὴν πόλιν αὐτῷ ἀθῷοι ἐντεῦθεν λοιπὸν ἀπαλλάξωσιν. Ὁ δὲ οὐ πρότερον ἔφη τοῦτο ποιήσειν πρὶν ἂν καλώδια τῶν τραχήλων Γρηγόριός τε καὶ τῶν ἐν σφίσι ζουπάνων οἱ ἄλλοι ἀναψάμενοι γυμνωθεῖσι ποσὶ καὶ ἀκαλυφέσι ταῖς κεφαλαῖς ταῖς αὐτῶν ἔλθοιεν. Ὁ μὲν δὴ ἐπὶ τοιούτοις αὐτοὺς ἀπεπέμψατο, Ῥωμαῖοι δὲ[oo] σφοδρότερον ἐπιβρίσαντες τὴν πόλιν εἷλον, ἧς ἤδη ἁλισκομένης. Γρηγόριός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ στρατηγοὶ τῶν Οὔννων σὺν ἀτιμίᾳ τρόπον τὸν εἰρημένον ἐλεεινοὶ τῶν σχημάτων βασιλεῖ προσιόντες ἔκλαον. Ὁ δὲ μέχρι μέν τινος οὐδὲ προσβλέπειν ἠξίου, ὀψὲ δὲ πολλὰ τοῦ Βελᾶ[pp] παραιτησαμένου, τὸν μὲν φόνον ἀφῆκεν, ἐς δὲ φρουρὰν αὐτίκα ἔπεμψε.

Ῥωμαῖοι δὲ θυμῷ μεγάλῳ εἰς τὴν πόλιν εἰσιόντες[rr] ἅτε ἄρνας τοὺς τῇδε κατέθυον ἀνθρώπους. Ὅτε μοι καὶ δακρῦσαι ἐπῆλθε βίον ἐννοουμένῳ τὸν ἀνθρώπειον ὅσοις τε τὸ δείλαιον τοῦτο γένος ἑκουσίοις ἑαυτὸ ξυνέδησε κακοῖς. Ἤγοντο κειμήλια καὶ ἱματισμοὶ καὶ ἀργυρώματα, καὶ πάντα τὰ ἐκείνων ἐλεΐζετο[ss] ἀγαθά. Ὅπλοις τοῖς ἐχθρῶν ἡμπίσχετο ἕκαστος καὶ τῶν ψιλῶν τούτων καὶ ἀνόπλων μαχητῶν, ὅτε δὴ καὶ γύναιόν τι εὕρετο[tt] δύστηνον διειλημένην ἀκίδα τῆς ἕδρας ἔχον. Πόθεν δὲ αὐτῷ τοῦτο συνέβη, αὐτίκα δηλώσω. Αὕτη[uu], ὁπηνίκα ἔτι ἀνάλωτος ἦν ἡ πόλις, ὑπὲρ τῶν τειχέων ἑστῶσα[vv] σποδόν τε κατέσειε[zz] καὶ τὰ ἱμάτια κόσμῳ οὐδενὶ ἀνασύρασα τὴν ἕδραν παλιντρόπῳ τῷ προσώπῳ ἐς τὸν Ῥωμαίων ἐδείκνυε στρατόν, ἀπέραντόν τέ τινα βαττολογίαν ὑποψάλλουσα δαιμονιώδει τινὶ μαγγανείᾳ[a] Ῥωμαίους ξυνδεῖν ᾤετο. Ἀλλά τις στρατιωτῶν βέλος ἐπ' αὐτὴν ἀφεὶς κατατυχεῖ[b] τῆς ταλαιπώρου, ἔνθα τὸν τοῦ σκυβαλισμοῦ παράπομπον ἡ φύσις αὐλῶνα ἵδρυσεν. Εὕρετο[c] δὲ καί τις Ῥωμαίων δεσμώτης ὁ τλήμων ἐπὶ σκολιώδους τινὸς καὶ ἀνηλίου καθειργμένος[d] δωματίου ἀπ' αἰτίας τοιᾶσδε. Τοῦτον Οὖννοι αἰχμάλωτον ἤδη πεποιημένοι, ἅτε τοξείας εὖ

[oo] δὲ *add.* ed. || [pp] Βελλᾶ V || [rr] εἰσιόντες *corr. ex* προσιόντες V || [ss] ἑλκίζετο V : ἐληΐζετο Ducange || [tt] εὕροιτο V || [uu] ὕτη V || [vv] ἑστᾶσα V || [zz] κατέσηθε V || [a] μαγκανεία V || [b] κατευτυχεῖ Meineke || [c] εὕροιτο V || [d] καθειγμένος V

A hunok, mivel felismerték, hogy dolgaik rosszul állnak, a császárhoz küldve kérték, hogy a város feladása mellett sértetlenül elvonulhassanak onnan. Ő azonban azt mondta, hogy ezt mindaddig nem teszi meg, míg Gregorios[97] *és a köztük lévő többi ispán kötéllel a nyakukban, mezítláb és fedetlen fővel le nem jön. Ilyen feltételekkel küldte el őket. A rómaiak meg nekiveselkedve elfoglalták a várost. Mikor elfoglalták, Gregorios és a hunok vele lévő vezérei teljes megalázkodással, az említett módon, siralmas ruházatban járultak a császár elé. A császár egy ideig még pillantásra sem méltatta őket, míg végül, Béla hosszas közbenjárására leölésüket elengedte, de tüstént fogságba vetette őket.*

A rómaiak nagy dühvel hatoltak be a városba, és mint a birkákat öldösték az ott levő embereket. Könnyekre kellett akkor fakadnom, mikor meggondolom, hogy az emberi életet ez a szerencsétlen fajta szántszándékkal mennyi bajba sodorja. Elvittek kincseket, ruhákat, ezüsttárgyakat, és zsákmányul vetették minden javaikat. Az ellenség fegyvereit öltötte fel ott mindenki, még a könnyűfegyverzetűek és a fegyvertelen szolgálatot ellátók közül is. Közben egy szerencsétlen nőre akadtak, akinek nyílhegy járta át az ülepét. Hogy ez hogyan történt, rögtön elmondom. A nő még a város elfoglalása előtt a falakon állva hamut szórt szét, és ruháit illetlenül felhúzva, arccal elfordulva ülepét mutogatta a római seregnek, miközben félhangosan holmi vég nélküli zagyvaságot énekelt, abban a hiszemben, hogy valami démonikus varázslással megkötözi a rómaiakat. Az egyik katona azonban rányilazott, és eltalálta a szerencsétlent ott, ahova a természet az ürüléket kibocsátó csatornát helyezte. Találtak azonban egy szerencsétlen foglyot is, aki egy félreeső és naptalan helyiségbe volt bezárva, éspedig a következő okból. A hunok ezt az embert foglyul ejtették, és tudva, hogy milyen jól tud nyilazni, arra kény-

[97] Gregorios Zimony — más forrásból nem ismert — magyar ispánja.

εἰδότι Ῥωμαίοις ἐκ τοῦ περιβόλου ἐπιτοξάζεσθαι ἀνάγκην προσῆγον. Ὁ δὲ οὐ σὺν γνώμῃ μὲν ἠφίει δ' ὅμως πυκνά, πάντα δὲ ἁμαρτεῖν ἐποίει. Ὅπερ Οὖννοι κατανοήσαντες ξαίνουσί τε τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ νώτου πολλὰς καὶ σὺν ἀσφαλείᾳ καθείρξαντες εἶχον. Οὕτω μὲν δὴ Ζεύγμη καὶ πάλιν ἑάλω.

Ὅτε πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι λόγου καὶ ἀρετῆς εἰργάσαντο ἄξια, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ Ἀνδρόνικος ὁ Δούκας. Ἐπειδὴ γὰρ Ῥωμαίους διὰ κλίμακος ἀναρριχωμένους ἐπὶ τὸ τεῖχος εἶδεν, Ἀνδρονίκῳ τῷ βασιλέως ἐξαδέλφῳ προσιών, ὑφ' ὃν τελεῖν ἔλαχεν ἤδη ἐκ Ταυροσκυθῶν ἀφικόμενον ἴλεώ τε τοῦ βασιλέως τυχόντα, ἠξίου ἐνδοθῆναι αὐτῷ τῆς ἀνόδου πειρᾶσθαι, τοῦ δὲ ἐπιτρέψαντος σπουδῇ πολλῇ ἐς τοῦτο ἐχώρει. Ἐπειδὴ δέ τινες Λατίνων κατόπιν ἰόντες παρελθεῖν ἐφιλονείκουν αὐτόν, ὁ δὲ ἀντέπραττε σφίσι πολλὰ καὶ οὐδαμῇ τοῦ κλέους συγχωρεῖν ἤθελεν. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγίνετο, ἡ κλῖμαξ αἰφνίδιον εἰς γῆν ἠνέχθη κατασπασθεῖσα. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος τοῦ συνήθους καὶ πάλιν ἀντείχετο[e] θράσους. Ἐπειδὴ γὰρ ἑτέρας ἐνεχθείσης ἀναβαίνοντάς τινας αὖθις εἶδε, δραμὼν ἐπέβαινε καὶ αὐτός. Ταῦτα μὲν τῇδε ἐχώρησε.

Στέφανος δὲ ὁ ῥὴξ τῇ τῆς πόλεως πεποιθὼς ἀσφαλείᾳ (πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις καὶ ὀχετὸς αὐτὴν ἐκ τῶν Ἴστρου ἐπότιζε ναμάτων, ὃς τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὸ ἐμφανὲς ἔκειτο ὕπαιθρος ἐπὶ τὴν πόλιν ἀνατείνων, εἶτα βασιλέως Στεφάνῳ ἐκείνῳ συναραμένου ὑπόνομος ἤδη κατέστη) πιστεύειν οὐκ εἶχεν εὐπετῶς οὕτω Ῥωμαίοις ἁλώσεσθαι ταύτην. Ὡς δὲ βασιλεὺς ἐκεῖθεν μεταβὰς ἕτερόν τι φρούριον ἐνεούργει, ἐν ᾧ πολλοὺς τῶν ἐν Σιρμίῳ φέρων[f] ᾠκίσατο Οὔννων, οὓς παρ' αὐτοῖς Χαλισίους ἔθος καλεῖν ἐστι (καί εἰσιν ἑτερόδοξοι, καθάπερ ἤδη ἔφην, Πέρσαις ταυτοφρονοῦντες[g]), τότε δὴ τὰ ἀμφὶ τῇ πόλει Ζεύγμῃ ξυμπεπτωκότα μαθὼν ἀκριβῶς πρέσβεις ἐς τὸν βασιλέα

szerítették, hogy a bástyákról a rómaiakra nyilazzon. Ő csak vaktában, de sűrűn lőtte a nyilakat, és úgy intézte, hogy egy se találjon. Amikor a hunok ezt észrevették, sok csapást mértek a hátára, és bezárva őrizetben tartották. Így esett el újból Zeugme.[98]

Sokan mások is tettek akkor említésre méltó, derék emberhez illő dolgokat, nem utolsósorban azonban Andronikos Dukas. Miután ugyanis látta, hogy a rómaiak létrán másznak fel a falra, odajárult Andronikoshoz, a császár unokatestvéréhez — alatta szolgált ugyanis, miután ez a tauroskythától visszaérkezett és a császárnál kegyre talált[99] *— és engedélyét kérte, hogy megkísérelhesse a felmászást. Mikor az megadta az engedélyt, nagy hévvel hozzá is látott. A latinok*[100] *közül egyesek, akik mögötte haladtak, mindenáron meg akarták őt előzni, ő azonban nem hagyta magát, és semmiképp sem volt hajlandó a dicsőségből engedni. Mialatt ezek történtek, a létra hirtelen a földre zuhant és összetört, Andronikos azonban újra csak megőrizte szokott bátorságát, s miután másik létrát hoztak, és látta, hogy egyesek megint kapaszkodnak felfelé, maga is sietve felmászott. Ezek így történtek.*

István király bízott a város biztonságában (egyebek között egy a Duna folyásából eredő vízvezeték is táplálta, mely először nyíltan, a szabad ég alatt haladt a városba, aztán, mikor a császár a másik Istvánt segítette, föld alá helyezték), és nem tudta elhinni, hogy a rómaiak azt olyan könnyen elfoglalhatják. A király, mikor a császár onnan eltávozván egy másik erőd ostromához kezdett, ahová ő a sirmioni hunok közül — akiket náluk kalizoknak szokás hívni, s akik mint mondtam, más vallásúak, a perzsákkal azonos hitet vallanak[101] *— sokat telepített, a Zeugme városa körül történtekről pontos tudomást szerezvén, köve-*

[e] *ἀντείχετο* V Meineke : *ἀντέκειτο* ed. || [f] *φόρων?* V || [g] *ταυροφρονοῦντες* V

[98] Zimony 1165-ben került magyar kézre (IV. István halála után), de Manuel még abban az évben visszafoglalta.

[99] Andronikos Komnenos ugyanis megszökött a fogságból, kalandos körülmények között Halicsba menekült (tauroskythák), de azután Manuel újból kegyeibe fogadta.

[100] Manuel nyugat-európai zsoldosai.

[101] A kalizokról l. 32. j. (202. l.); a perzsák a törököket jelentik, hitük a mohamedán vallás.

πέμπει ἄνδρας τε τῶν περιφανῶν καὶ δὴ καὶ τὸν τὴν ἐπίσκοπον τῇδε λαχόντα ἀρχήν, Σίρμιόν τε ἀποδιδόναι Ῥωμαίοις ἐσαῦθις διομολογῶν, πρὸς δὲ καὶ Δαλματίαν πᾶσαν. Οἳ καὶ ἐπειδὴ βασιλεῖ εἰς ὄψιν ἦλθον, ἐπεῖπόν τε ὅσα αὐτοῖς ἐπέσταλτο καὶ δὴ ἱκέτευον ἀνεῖναι λοιπὸν βασιλέα τοῦ χόλου. Ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἀπέλεγε· «Πολλοῦ μέντἀν ἄξιον εἴη» λέγων «ἄνδρες πρεσβευταί, εἴ τις ἅπερ ἀφῄρηται ἤδη, ταῦτα διδόναι ἀξιοίη. Ἔχομεν Σίρμιον, ἐξείλομεν Ζεύγμην, Δαλμάτας ἤδη κρατοῦμεν, πάντων καθάπαξ γεγόναμεν κύριοι, ὧν αὐτοὶ διδόντες εἶτα ἀφείλεσθε. Ἆρα τοίνυν ἔστι παρ' ἡμῖν Σίρμιον ἕτερον; Ἔστι που Ζεύγμη καὶ Δαλματία ἄλλη, ἃ διδόντες νῦν ἡμῖν ἥκετε; Εἰ μέν ἐστι, δείξατε δή, ὡς ἡμεῖς γε ὑπτίαις αὐτίκα ὑποδεξόμεθα ταῦτα χερσίν, εἰδότες μέν, ὡς οὐδὲ ταῦτα ὅσον τό ἐφ' ὑμῖν καθέξομεν ἀσφαλῶς (μέλησις[h] γὰρ ὑμῖν οὐδεμία πάντα παρανομεῖν), αὐτῇ δ' ὅμως ἰσχύϊ σὺν Θεῷ φάναι τῇ ἡμῶν ὥσπερ καὶ τούτων κρατήσοντες. Εἰ δὲ ταῦτα μὲν παρ' ἡμῖν ἄρτι κεῖται, ὑμῖν δ' οὐδὲν ὑπολέλειπται ὧν ἄρτι δώσειν φατέ, ἐπὶ τίσιν ἡ σύμβασις; Ἤ τί τὸ διαλλάξον ἡμᾶς ἔσται;» Τὸ μὲν δὴ πρῶτον οὕτως αὐτοὺς ἠμείψατο, μεταβαλὼν δ' ἔπειτα «Ἀλλ' ἵνα» ἔφη «γνῶτε, ὡς προῖκα ὑμῖν σπείσασθαι θέλομεν Χριστιανοῖς οὖσιν, ἄγε γενέσθω τὰ ὅρκια.» Ὁ βασιλεὺς μὲν τοσαῦτα εἶπεν, οἱ δὲ διώμοτα πάντα θέμενοι ἀπηλλάγησαν καὶ ὁ βασιλεὺς λοιπὸν ἐπὶ Βυζάντιον ἦλθεν.

Ἤδη δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ Δούκας Δαλματίαν παραστησάμενος Νικηφόρῳ τῷ Χαλούφῃ ταύτην παρέθετο, οὕτω πρὸς βασιλέως ἀπεσταλμένον[i] αὐτῷ. Ἔφθη γὰρ αὐτὸν δυνάμεσιν ἅμα ἐνταῦθα στεῖλαι ἐφ' ᾧ ἢ βίᾳ ἢ ὁμολογίᾳ ταύτην ἐλεῖν, τῶν Οὔννων τῷ λόγῳ δῆθεν Βελᾶ πρὸς κλῆρον καὶ ταύτην[j] ἀφοριζόντων. Ὁ δὲ τὴν Σερβίων παραμείψας χώραν, ἐπειδὴ εἰς[k] ταύτην εἰσέβαλε πᾶσα ἐν βραχεῖ δυναστεία τὸ πλέον ὑπὸ τῷ βασιλεῖ ἔθετο. Ὅτε δὴ Τραγούριόν τε ὑπὸ Ῥωμαίους ἐγένετο καὶ

teket küld a császárhoz: előkelő férfiakat és azt is, aki itt a püspöki méltóságot viselte, ismét megígérve, hogy visszaadja a rómaiaknak Sirmiont és hozzá egész Dalmatiát is[102]. *Ezek, miután a császár színe elé kerültek, elmondták, ami rájuk bízatott, és könyörögtek, hogy a császár immár szüntesse haragját. A császár először elutasította. „Ugyan nagyszerű dolog volna, ti követek — mondta —, hogy valaki, amit már elvettek tőle, azt átadni méltóztatik. A mienk Sirmion, elfoglaltuk Zeugmét, meghódítottuk a dalmatákat, mindazoknak urai lettünk, amiket elvesztettetek, s azután ideadtok. Talán van nálatok még egy másik Sirmion? Van-e más Zeugme és Dalmatia, melynek átadása végett jöttetek? Ha van, mutassátok meg, mi rögtön nyújtjuk a kezünket, hogy elfogadjuk. Mert tudjuk ugyan, hogy amennyire rajtatok áll, azokat sem bírjuk biztonságban (hiszen nektek ugyan nem okoz gondot bármi törvényszegés), de Isten segítségével, a mi erőnkkel azokon is uralkodunk. Ha pedig ezek most a mi kezünkben vannak, nektek pedig semmi sem maradt abból, amiről azt állítjátok, hogy azokat átadjátok, ugyan milyen feltételek mellett történik a megegyezés, mi lesz az, ami bennünket megbékít?" — Először így válaszolt, de azután ekképp fordította beszédét: „De hogy megtudjátok, mennyire készek vagyunk veletek, mivel keresztények vagytok, ingyen is egyezségre lépni, nosza, történjék meg az eskütétel!" Ezeket mondta a császár. Ők erre mindenre megesküdve eltávoztak, a császár pedig Bizáncba ment.

Ioannes Dukas, miután Dalmatiát megszerezte, Nikephoros Chaluphesra bízta, mivel a császár őt ezzel a megbízással küldte hozzá. Azzal a megbízatással küldetett ugyanis már előzőleg oda, hogy akár erőszakkal, akár megegyezés útján foglalja azt el, mert a hunok elméletben ezt is Bélának különítették el mint örökséget. Miután pedig Dukas a szerbek földjén áthaladt és Dalmatiába betört, hamarosan az egész ország jórészt a császár kezébe került. Akkor került római fennhatóság alá

[h] *μέλλησις* Meineke || [i] *ἐπεσταλμένον* **V** || [j] *ταύτας* **V** || [k] *ἐς* **V**

[102] Dalmatia itt Kinnamos általános szóhasználatától eltérően nem a szerbek földje, hanem az Adriai-tenger partvidéke, a magyar királyi titulaturában szereplő regnum Dalmatiae.

Σεβένικος, πρὸς δὲ καὶ Σπάλαθος[l] καὶ τὸ Κατζικίων ἔθνος Διόκλειά τε[m] πόλις περιφανής, ἣν Διοκλητιανὸς ὁ Ῥωμαίων ἐδείματο αὐτοκράτωρ, Κάρδων[n] τε καὶ Ὀστρουμπίτζα[o] καὶ Σάλων, καὶ ὅσαι ἐπὶ Δαλματικῇ ἵδρυνται ἄλλαι, ἑπτὰ καὶ πεντήκοντα ἅπασαι. Τὰ μὲν κατὰ Δαλματίαν τῇδε ἐχώρησαν.

Βασιλεὺς δέ, ὥσπερ ἐλέγομεν, ἐς Βυζάντιον ἐπανιὼν θρίαμβον ἐξ ἀκροπόλεως ἄχρι καὶ ἐς τὸ τῆς Σοφίας μέγα κατήνεγκεν ἱερόν. Ἐνταῦθά τε τὰ χαριστήρια θύσας καὶ χρυσίῳ τοὺς ἱεροπόλους δωρησάμενος, ὃ ἐκ Σιρμίου φορολογηθὲν Ῥωμαίοις ἔτυχεν, ἐν παλατίῳ ἡσύχαζεν. Ἀλλ' ὅ με μικροῦ παρῆλθεν, ἐν ἐκείνῳ δὴ τῷ θριάμβῳ καὶ ἅρμα χρυσίου εἴργαστο ἀκηράτου, ἐφ' ᾧ τὸν βασιλέα ἐπιβήσεσθαι. Οὐ μὴν καὶ ἐπέβη, τὸ μὲν πρὸς τὸν ὄγκον εὐλαβηθείς, τὸ δέ τοι καὶ πρωτοζύγων τῶν ἵππων ὄντων, οἳ τὸν δίφρον εἵλκον, θαμά τε[p] τοῦτον ἐκταραττόντων, ὡς μικροῦ καὶ ἀνατετράφθαι κινδυνεύειν.

Οὕπω δὲ συχνὸς ἐξῆκε χρόνος, καὶ αὖθις Σερβίους τε ὠδίνειν καὶ Παννόνων τὸ ἔθνος μεμαθηκὼς προφθάνειν ἠπείγετο τὴν ὁρμήν. Ἀλλ' ἄρτι προσιόντα τοῦτον ἤκουσαν, καὶ τῆς ὁρμῆς ἀνακοπέντες ἀπαράλυτα τὰ δεδογμένα ἐτήρησαν. (pp. 238$_6$—249$_{22}$)

Tragurion és Sebenikos, azonfelül Spalathos, a katzikiosok népe és Dioklea híres városa, melyet Diocletianus római császár építtetett, Kardon, Ostrumpitza és Salon, és ami város csak még van dalmát földön, összesen ötvenhét.[103] *Itt Dalmatiában ezek történtek.*

A császár pedig, mint mondtuk, visszatért Bizáncba, s diadalmenetet tartott a fellegvártól egészen a Sophia szentélyéig. Miután itt hálaáldozatot mutatott be, és a papoknak aranyat ajándékozott, melyet a rómaiak Sirmionból adóban szedtek, a palotában nyugalomra tért. De amiről csaknem megfeledkeztem: a diadalmenetre egy kocsi is készült színaranyból, hogy arra szálljon a császár. De nem szállt fel, részben mert óvakodott a hivalkodástól, részben mert a lovakat, melyek a kocsit húzták, akkor fogták először hámba, s ezért úgy összevissza rángatták a kocsit, hogy csaknem fel is borították.

Nem sok idő múltán arról értesült, hogy a szerbek és a pannonok népe ismét nyughatatlankodik, és igyekezett megelőzni támadásukat. Azok azonban annak hírére, hogy a császár közeledik, felhagytak a készülődéssel, és a megegyezéseket sértetlenül megőrizték.

26.

Ὁ δὲ τῶν Οὔννων ῥὴξ τὰ καθεστῶτα πάλιν κινήσας Διονύσιόν τινα τῶν παρ' αὐτῷ ἐπιφανῶν, ἄνδρα πολέμων πολλῶν ἔμπειρον, στρατεύματι μεγάλῳ Σιρμίου καὶ πάλιν ἀντιποιηθῆναι ἔπεμψεν. Ὁ πυθόμενοι οἱ τῶν Ῥωμαίων στρατηγοὶ βουλευτέα σφίσι περὶ τούτου ἐποίουν. Προὔβαινε μὲν τὰ τῆς βουλῆς, οὐκ ἐπὶ τὸ Ῥωμαίοις ξυνοῖσον ὁρώντων τῶν βουλευτῶν, ἀλλ'

A hunok királya a fennálló rendet ismét megbolygatva előkelői egyikét, Dénest, aki már sok háborúban szerzett tapasztalatot, nagy sereggel Sirmion visszafoglalására küldi.[104] *Mikor a római vezérek erről értesültek, szükségesnek tartották a helyzet megtárgyalását. A tanácskozás azonban úgy folyt le, hogy a tanácskozók nem azt nézték, mi van a rómaiak hasznára, hanem*

[l] *Σπαλαθὸς* V || [m] *κλεὶς τὲ* V *nescio an recte* || [n] *Καρδὼν* V : *Σκάρδων* Meineke || [o] *Ὀστρουμπίτζα* V || [p] *θαῦμα τὲ* V

[103] Tragurion: Trogir; Sebenikos: Šibenik; Spalathos: Split; katzikiosok: kačići, Neretva menti délszláv törzs; Dioklea ekkor már aligha „híres város" (vö. Theodoros Prodromos, 4. j., l. a 171. l.-on), s inkább a V kézirat szövege a helyes, mikor is Klis dalmáciai városról volna szó; Kardon: Skradin, tengerparti város, Ostrumpitza: dalmáciai város Zadar közelében, Ostrovica; Salon: Solin, Split mellett.

[104] E hadjárat időpontja 1167. — Dénes: oklevelekben bácsi ispán, Mügeln is említi mint a magyar sereg fővezérét: SRH II, 203.

ὡς ἄν τις παραλογίσαιτο τὸν ἕτερον, μάλιστα μέντοι ἄμφω τὼ Μιχαήλ, ὅς τε Γαβρᾶς ἐπεκέκλητο δοὺξ τῆς τῇδε χώρας τελῶν, καὶ ὁ Βρανᾶς στρατεύματος ἰδίᾳ κατάρχων καὶ αὐτός, ἀμφοτέρω μὲν πολεμικωτάτω, ἀλλ' ὁ Βρανᾶς ἐκράτει μᾶλλον.

Βουλευομένοις[r] τοίνυν ἐπειδήπερ ἐδόκει νύκτωρ ἐπιθέσθαι Διονυσίῳ, ἅπαντες πανστρατεὶ πρόσω ἐχώρουν. Γεγονότες δ' ἔνθα Διονύσιον στρατοπεδεύεσθαι συνέβαινεν, ἐπειδὴ παντάπασιν ἀνδρῶν ἔρημον τὸ στρατόπεδον εὗρον, ὑποδειλιᾶν ἤρξαντο. Ἱκανὸν γὰρ εἴπερ τι χῶρος ἔρημος καὶ ἀήθης διατριβὴ ψυχὴν ἐπὶ πολεμίας κατασεῖσαι στρατιωτικήν. Ἰχνοσκοποῦντες[s] δ' ὅμως ἐπορεύοντο, καὶ τάχα ἄν τι καὶ ἔπραξαν, εἴ γε πρωιαίτερον[t] τοῖς Οὔννοις ἐπέθεντο.

Τότε δὲ ἐπεὶ ἡμέρα ἤδη διαφανῶς ἦν, αἰσθόμενοι Οὔννοι τούς τε ἵππους εἰσελαύνειν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἤρξαντο (ἐτύγχανον γὰρ ἐπὶ νομὴν ἀναθέντες[u]) καὶ τοῖς πρὸ τῶν σκηνῶν[v] ἐξ ἔθους ἀεὶ ἑστῶσιν ἐπιβαίνοντες φαλαγγηδὸν ἐτάττοντο, Ῥωμαίους τε σὺν ἀκοσμίᾳ πολλῇ φερομένους ἰδόντες (τοῖς γὰρ τὴν ἵππον ἐλαύνουσιν ἐπιθέμενοι Οὔννοις οἱ πλείους ἐσκεδάσθησαν) ἐπήλασάν τε αὐτοῖς καὶ τρεψάμενοι εἰς τοὺς κατόπιν ἰόντας τῆς Ῥωμαϊκῆς φάλαγγος συνελάσαι ἴσχυσαν. Ἐφ' οἷς συνταραχθέντες ἐκεῖνοι ἐς ὑπαγωγὴν ἔκλιναν.[z] Καὶ τὸ λοιπὸν ἀνὰ κράτος Ῥωμαῖοι ἔφευγον, οἰηθέντες πολλῷ πλείονα τῆς ὁρωμένης ἐπιθέσθαι σφίσι στρατιᾶς. Τὴν γὰρ τοῦ ἀληθοῦς γνῶσίν τε καὶ διάκρισιν κομιδῇ ὀλίγοις ἀνθρώπων ἐν τοῖς τοιούτοις ἔστιν εὑρεῖν. Ὅθεν καὶ ταχύ πάντων ἀπαγορευσάντων μέχρι μέν τινος ἔστατον ἀμφοτέρω τὼ στρατηγὼ σὺν τοῖς σημείοις καὶ ὀλίγοις τῶν ἀμφ' αὐτούς, οἰομένω ἐπισυστήσασθαι αὖ Ῥωμαίων τινας· ὡς δὲ οὐδεὶς οὐδαμόθεν συνίστατο τούτοις, νῶτα λοιπὸν ἔδοσαν καὶ αὐτοί. Ἀλλ' ὁ μὲν Βρανᾶς μεταξὺ ἐπιστραφεὶς τῶν τινα πολεμίων δόρατι ἔπαισεν, ἄτερος δὲ ἀπῄει. Ὅτε δὴ καταφανῶς[aa] ἔγνωστο τὰ τῆς ἐν βουλῇ πρότερον αὐτοῖς διαφορᾶς. Ὁ γάρ τοι Βρανᾶς ἐπειδὴ

azt, hogyan tudja egyik a másikat megtéveszteni, főleg a két Michael, az egyik, akinek mellékneve Gabras, s aki az itteni föld duxa volt, meg Branas, aki maga is a hadsereg vezére volt. Mindkettő harci vágytól égett, de Branas maradt felül.

Mivel a tanácskozók úgy határoztak, hogy éjszaka támadnak Dénesre, felkerekedvén egész seregükkel előbbre nyomultak. Odaértek, ahol Dénes éppen táborozott, de mikor egyetlen embert sem találtak a táborban, félelem fogta el őket. Mert ha valami, a néptelen vidék és szokatlan halasztás elég ahhoz, hogy ellenséges földön a katonák lelkét megzavarja. A nyomokat figyelve haladtak, és talán valamit el is értek volna, ha korábban támadnak a hunokra.

Minthogy akkor már világos nappal volt, a hunok észrevették őket, és egyfelől kezdték a lovakat a táborba terelni (mert éppen a legelőre csapták ki azokat), másfelől a szokás szerint mindig a sátrak előtt állókra pattanva csapatokba rendeződtek, és látva, hogy a rómaiak nagy rendetlenségben haladnak (mert a lovakat terelő hunokra rátámadva a legtöbben szétszóródtak), nekik vágtattak, és megfutamítva sikerült őket a hátul jövő csatasornak hajtani. Ettől azok is megzavarodtak, hátrálni kezdtek, végül a rómaiak teljes erejükkel megfutottak, abban a hiszemben, hogy a a látottnál sokkal nagyobb sereg támadt rájuk. Az igazság felismerésére és helyes megítélésére ugyanis ilyen körülmények között csak kevés ember képes eljutni. Noha ezért mindenki hamarosan feladta a harcot, mindkét vezér megállt még egy ideig, a zászlókkal és csekély számú kíséretükkel, azt gondolva, hogy a rómaiak közül egyesek csak melléjük fognak állni. Mikor azonban senki sem állt ezek mellé sehonnan, ők is megfutottak. Branas közben megfordulva valami ellenséget a dárdájával ledöfött, a másik azonban elment onnan. Akkor nyilvánvaló lett az előzőleg a tanácsban köztük felmerülő ellentét. Branas

[r] *βουλομένοις* V || [s] *ἰχνοκοποῦντες* V || [t] *προιαίτερον* V || [u] *ἀνεθέντες* Meineke || [v] *πρὸ (compendis usus; incertum, sitne πρὸ an πρὸς) τῶν σκηνῆς* V || [z] *ἔκκλιναν* V || [aa] *καὶ ἀφανῶς* V *corr.* Heyse

φεύγοντι αὖθις συνέμιξε τῷ Γαβρᾷ, ἐπιτωθάζων μάλα καὶ ἐνδιάθρυπτος[bb] «Ἆρα» ἔφη «συνεβάλου με, ὦ σεβαστέ, ὅπως ἐσαῦθις τοῖς πολεμίοις ἀντεκατέστην, ἀπὸ δόρατός τε αὐτοῖς προσηνέχθην;» τοῦ δὲ καταφήσαντος «Ἀλλ' ἔγωγε» εἶπεν «οὐ μὰ τὴν βασιλέως εἰδόν σε κεφαλὴν ὅτι μὴ ἀπιόντα». Οὕτως οἱ νῦν Ῥωμαῖοι οὐκ ἐπὶ τῷ κοινῇ συμφέροντι οὐδὲν πεπραγμάτευται ἕκαστος, ἀλλ' ὡς ἄν τις αὐτὸς καλὸς καὶ ἀγαθὸς εἶναι δόξῃ, πάντα ἀναδέχεται πόνον.

Οὖννοι δὲ κατὰ νώτου διώξαντες οὐ σφόδρα πολλοὺς Ῥωμαίων ἔκτειναν, εἶλον δὲ καὶ οὐ συχνούς. Δειλίᾳ γὰρ ἔτι πολλῇ εἶχοντο. Τεκμηριώσαιτο δ' ἄν τις ἐντεῦθεν. Τῶν γάρ τις ἐκ πεζικῶν καταλόγων φυγὰς ἄχρι καὶ ἐπὶ Ζεύγμην ἦλθε, πρὸς οὐδενὸς Ῥωμαίων καταληφθείς. Οὕτω σχολῇ τὴν ὁδὸν ἐποιοῦντο. Ὅτε δὴ πρὸς ὄγκον ἐπᾶραι τὸ πραχθὲν ἐννοησάμενος Διονύσιος ὀλίγα τῶν πεπτωκότων συναγαγὼν σώματα χοῦν ἐπ' αὐτὰ ὅτι πλεῖστον ἤγειρε, τῷ τοῦ χώματος μεγέθει καὶ τὰ νεκριμαῖα συμμετρεῖσθαι διανοηθείς.

Ταῦτα μὲν οὖν οὕτω συνηνέχθη γενέσθαι, βασιλεὺς δὲ ἐσφάδαζε μὲν διὰ ταῦτα καὶ ἤθελεν αὐτὸς καὶ πάλιν ἐπὶ Οὐννικῆς ἰέναι, ἐπίδειξιν δὲ μᾶλλον τῆς Ῥωμαίων ἰσχύος ποιεῖσθαι θέλων αὐτοῖς, τοιάδε τινὰ ἐνενόει. Ἀλέξιον μέν, ᾧ τὴν θυγατέρα ἠγγύα, στρατεύμασιν ἅμα πολλοῖς, ὧν Ἀλέξιος ἦρχεν ὡς πρωτοστράτωρ ἐτύγχανεν ὤν, ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἔπεμπε δόκησιν ἐμποιήσοντα Οὔννοις ὡς ἐκ τῶν συνήθων καὶ πάλιν αὐτοῖς ἐπιτιθήσεται χωρίων, Λέοντα δέ τινα Βατάτζην ἐπίκλησιν ἑτέρωθεν στράτευμα ἐπαγόμενον ἄλλο τε συχνὸν καὶ δὴ καὶ Βλάχων πολὺν ὅμιλον, οἳ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικοι πάλαι εἶναι λέγονται, ἐκ τῶν πρὸς τῷ Εὐξείνῳ καλουμένῳ πόντῳ χωρίων ἐμβαλεῖν ἐκέλευεν εἰς τὴν Οὐννικήν, ὅθεν οὐδεὶς οὐδέποτε τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐπέδραμε τούτοις. Ἀλέξιος μὲν οὖν καὶ τὸ ἄλλο Ῥωμαίων στράτευμα ἐπὶ τοῦ Ἴστρου γεγονότες δέος[cc] ὑπέτειγον Οὔννοις ὡς ἐκεῖθεν αὐτίκα περαιωσόμενοι, ὁ Βατάτζης

ugyanis, amikor újból összetalálkozott a menekülő Gabrasszal, kicsúfolta, és fölényesen így szólt: „Nemde láttad, sebastos, hogyan szálltam szembe újólag az ellenséggel, s hogyan rohantam rájuk dárdával?" Mikor az igent mondott, így folytatta: „De én, a császár fejére mondom, csak futni láttalak!" Így a mostani rómaiak: a közjó érdekében egy sem tesz meg semmit, de azért, hogy jónak és deréknak lássék, minden fáradságot magára vesz.

A hunok, akik őket üldözőbe vették, nem sok rómait öltek meg, és nem is sokat ejtettek fogságba, mert még nagy gyávaság ülte meg őket. Ezt az alábbi esetből is következtetheti az ember. Valaki a gyalogosok soráról futva egészen Zeugméig ment, de egyetlen római sem találkozott össze vele, annyira kényelmesen tették meg az utat. Akkor Dénes, abban a hiszemben, hogy a tettet dicsőséggé dagaszthatja, annak a pár elesettnek a holttestét összeszedve, sok földet gyűjtöttek azokra, mert azt képzelte, hogy a föld mennyiségével mérik majd a halottakét is.

Ezek így történtek. A császárt azonban ezek miatt nyugtalanság fogta el, újból személyesen akart hun földre menni, és hogy még inkább bizonyítékát adja a rómaiak erejének, a következőket eszelte ki. Alexiost, akivel eljegyezte leányát,[105] nagy sereggel, melynek parancsnoka Alexios volt mint protostrator,[106] a Dunához küldte, azt a látszatot keltve a hunokban, hogy ismét a megszokott helyekről fog támadni. Másfelől azonban azt a parancsot adta, hogy egy bizonyos Leon, mellékneve Batatzes, nagy sereg élén, mely sok egyéb mellett a vlachok nagy tömegéből állt (ezek, úgy mondják, Itáliából való hajdani telepesek leszármazottai), az Euxeinosnak nevezett tenger felőli vidékekről törjön be a hunok földjére, ahonnan mióta a világ világ, még soha senki támadást nem intézett ellenük. Így tehát egyfelől Alexios és a rómaiak serege keltett a Dunához érkezve a hunokban félelmet, mint akik rögtön át akarnak kelni, másfelől meg Batatzes támadt az

[105] A későbbi III. Béla, most még Alexios néven bizánci trónörökös.

[106] Alexios Axuchos, Manuel bátyjának, Alexiosnak a veje.

[bb] *ἐνδιαθρυπτόμενος* Meineke || [cc] *δέον* V

δὲ ὅθεν εἴρηται προσβαλὼν ἔκειρέ τε ἀφειδῶς πάντα καὶ ξυνεπάτει τὰ παραπίπτοντα. Ἀνθρώπων τε οὖν πολὺν εἴργαστο φόνον καὶ ἀνδραποδισμὸν οὐκ ἐλάσσω πεποίητο. Πρὸς δὲ καὶ ζώων ἀγέλας ἵππων τε καὶ ἄλλων παντοδαπῶν ἐκεῖθεν ἐλάσας ἐπὶ βασιλέα ἦλθεν.

Ὁ δὲ καὶ δευτέραν ἐπιθεῖναι σφίσι θέλων πληγὴν στράτευμα καὶ πάλιν ἐπ' αὐτοὺς ἔπεμψεν ἐπιστείλας ἄνωθέν ποθεν ἐς τοὺς προσοικοῦντας τὴν Ταυροσκυθικὴν ἐμβαλεῖν Οὔννους. Ἡγοῦντό τε τοῦ στρατεύματος τούτου Ἀνδρόνικός τε ὁ Λαπαρδᾶς[dd] καὶ Νικηφόρος ὁ Πετραλοίφας ἄλλοι τε ἱκανοί. Πᾶσι μέντοι ἐφίστατο Ἰωάννης, οὗ πολλάκις ἤδη ἐμνήσθην, ὁ Δούκας· οἵ καὶ οὐκ εἰς μακρὰν δολιχούς τινας καὶ δυσεμβόλους διαμείψαντες χώρους ἀνθρώπων τε παντάπασιν ἔρημον διελθόντες γῆν ἐμβάλλουσι[ee] τῇ Οὐννικῇ, κώμαις τε πολυανθρωποτάταις ἄγαν ἐντετυχηκότες πολλαῖς μέγα τέ τι λαφύρων περιεβάλλοντο[ff] χρῆμα καὶ ἀνθρώπων πολλοὺς ἔκτειναν, πλείστους δὲ καὶ ἠνδραποδίσαντο. Μέλλοντές τε ἤδη ἐκεῖθεν ἀπαίρειν σταυρὸν χαλκοῦ πεποιημένον ἐνταῦθα ἀναστήσαντες τοιάδε τινὰ ἔγραψαν·

Ἐνθάδε Παννονίης ποτὲ ἄκριτα φῦλα
[γενέθλης
Δεινὸς Ἄρης καὶ χεὶρ ἔκτανεν Αὐσονίων,
Ῥώμης ὁππότε[gg] κλεινῆς δῖος ἄνασσε
[Μανουήλ,
Κομνηνῶν κρατόρων εὖχος ἀριστονόων.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγένετο, Ἐρρίκος Ὀστριχίων[hh] δοὺξ σὺν τῇ γυναικὶ Θεοδώρᾳ τῇ βασιλέως ἀδελφιδῇ ἐπὶ Σαρδικὴν ἦλθε, Φρεδερίκον τε Ἀλαμανῶν ῥῆγα τῷ βασιλεῖ διαλλάξων καὶ πολέμων ἐκεχειρίαν Οὔννοις ἐξαιτησόμενος. Φρεδερίκος γάρ, ὡς ἐν τοῖς ἔξωθέν[ii] μοι δεδιήγηται λόγοις, βασιλέως ἀντιπαρατάττοντος αὐτῷ, τήν τε Ῥώμης

említett irányból, és kíméletlenül lekaszabolt mindent és letiporta, ami csak útjába került. Nagy öldöklést vitt végbe az emberek között, s nem kevesebb foglyot ejtett. Azonkívül igásállatoknak, lovaknak és egyéb mindenféle fajtának nagy seregeit hajtva érkezett a császárhoz.

A császár azonban második csapást is akart mérni rájuk, s ezért ismét sereget küldött ellenük, azzal az utasítással, hogy valahonnan északról csapjanak rá a tauroskythákkal szomszédos hunokra. E hadsereg vezérei Andronikos Lapardas, Nikephoros Petraloiphas és más kitűnőségek voltak, de valamennyi fölött Ioannes Dukas állt, akiről már többször megemlékeztem. Ezek nemsokára messze, nehezen megközelíthető, ember nem lakta vidékeken haladva át, betörtek a hun földre, s számos népes falura bukkanva rengeteg zsákmányt ejtettek, sok férfit megöltek, temérdeket foglyul ejtettek. Amikor már onnan távozni készültek, bronzból készült keresztet állítottak itt fel, s ezt írták rá:

Pannonia népének számtalan törzsét itt
ölte le szörnyű Ares és az ausonok keze,
mikor a híres Rómán a fényes Manuel
[uralkodott,
a nemes gondolkozású Komnenos
[császárok dicsősége.[107]

Miközben ezek történtek, Henrik, az osztrákok duxa,[108] *feleségével, Theodorával, a császár unokahúgával Sardikéba jött, részben azért, hogy Frigyest, az alamanok királyát a császárral kibékítse, részben hogy a hunok számára fegyverszünetet kérjen. Frigyes ugyanis, ahogy ezt nem ehhez a tárgyhoz tartozó fejtegetéseimben előadtam, mivel a császár fellépett ellene, csaknem odáig jutott, hogy a Róma feletti*

[dd] *Λαπαρδᾶς* V : *Λαμπαρδᾶς* Meineke || [ee] *ἐμβάλουσι* V || [ff] *περιεβάλονο* Meineke || [gg] *ὁπότε* V || [hh] *Ὀστριχίων* V || [ii] *ἔμπροσθεν?* Ducange

[107] Moravcsik Gyula műfordításában:
Egykoron itten a pannon népnek számtalan ezrét
rémes Ares dühe és a római kar leölé.
Róma dicső ura akkor az isteni Manuel úr volt,
ősi, nemes Komnén törzsbeli büszke virág.
Ugyancsak verses fordítását adta GYÓNI MÁTYÁS: Magyarország és a magyarság a bizánci források tükrében. Budapest 1938. 28.

[108] Jasomirgott Henrik osztrák herceg 1165-ben még Manuel szövetségese III. István ellen, 1166-ban leányát feleségül adta III. Istvánhoz.

ἀρχὴν παρὰ μικρὸν ἀφῃρῆσθαι ἦλθεν, ἐς τὸ πάλαι[jj] ἔθος ἀνακεχωρηκέναι τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἀρχιερέως συνομολογήσαντος, καὶ ἄλλα τῶν οὐ κατὰ γνώμην ὑπέστη πολλά, τῶν τῇδε ἐθνῶν ἐκπεπολεμωμένων αὐτῷ ταῖς ἐκ βασιλέως συνωθήσεσι. Δι' ἃ καὶ ὀλίγῳ μὲν πρότερον, ὁπηνίκα ἔτι ἐν κακοῖς ἦν, ὑποποιεῖσθαι τὸν βασιλέα θέλων, πέμψας φίλια διελέξατο κατὰ Οὔννων τε ὥσπερ εἴρηται συνάρασθαι αὐτῷ ὡμολόγει. Ἐπεὶ δὲ ἀμφὶ τῇ Ῥώμης ἀρχῇ τῷ πάπᾳ διωμολογημένα ἀνατετράφθαι ξυνέβη... Φρεδερίκος αὖθις τὴν δυσμενείαν ἐξεδείκνυ, εἰς γῆν τε τὴν Ῥωμαίων εἰσβαλεῖν διανοούμενος βαρβαρικῇ τινι ἀπονοίᾳ ἤδη καὶ διαμερίζειν αὐτὴν τοῖς περὶ αὐτὸν ἤρξατο. Ἐπεὶ δὲ τοῦ βασιλέως ἀντιπραττομένου[kk] ἐπινοίαις ἑτέραις ἄπρακτος ἦν, ἐπὶ τὴν δι' Ἐρρίκου τούτου καὶ Βλαδιγράτζου ἐπεῖδε πρεσβείαν, μηχανώμενος ὅπως ἂν ἐν φιλίας προσχήματι ἀποσχέσθαι τῶν κατ' αὐτοῦ ἐγχειρουμένων ἀναπείσας τὸν βασιλέα αὐτὸς οὕτω ἐς τὸν κατὰ Ῥωμαίων εὐχερῶς ἀποδύσηται πόλεμον.

Ἀλλὰ βασιλεὺς ταῦτα ἐννοησάμενος Ἐρρίκον μὲν σὺν εὐμενείᾳ εἶδεν ἄνεσίν τε πολέμου Οὔννοις αἰτησαμένῳ ἐπένευσε, τῶν δὲ ἀμφὶ τῷ Φρεδερίκῳ πέρατι δέδωκεν οὐδέν.

Ἀλλὰ Ἐρρίκος ἐπὶ οἶκου ἀναχωρῶν, ἐπειδήπερ ἐν Παιονίᾳ ἐγένετο, Στέφανον ἀναπείθει τὴν[ll] Ταυροσκυθίδα διωσάμενον κόρην θυγατέρα τὴν αὐτοῦ ἀγαγέσθαι. Γέγονε δὴ ταῦτα· καὶ Οὖννοι οὐ πολλῷ ὕστερον Δαλματίαν αὖθις ἀφελέσθαι διενοήθησαν. Ἄλλα τε οὖν στρατεύματα παρ' αὐτὴν ἦλθον καὶ ὁ παρ' αὐτοῖς τὴν μπάνου[mm] ἔχων ἀρχήν (βούλεται δὲ τοῦτο τὸν μετὰ τὸν ῥῆγα παρὰ τῷ ἔθνει δεδυνημένον), ἀλλὰ πολέμῳ μὲν τῶν τῇδε περιγενέσθαι οὐδαμῇ ἴσχυσαν, τὸν

uralmát is elveszíti,[109] *hiszen még a római főpap is egyetértett azzal, hogy vissza kell térni a régi szokáshoz, és sok más nem szíve szerint való dolgot is állt még ki az itteni népek részéről, kik a császár ösztönzésére ellene harcoltak. Ezért kevéssel előbb, mikor még benne volt a csávában, meg akarván nyerni magának a császárt, elküldött hozzá, s baráti szavakat üzenve megígérte, hogy mint mondtam, a hunok elleni háborúban szövetséges lesz. Miután azonban a római uralom kérdésében a pápa részéről tett ígéretek teljesen felborultak..., Frigyes ismét kimutatta a foga fehérét, s elhatározva, hogy betör a rómaiak földjére, valami barbár eszeveszettséggel már el is kezdte szétosztani azt az övéi között. Mikor azután a császár az új elképzelések ellen fellépett, és ő nem ért el semmit, Henriket és Bladigratzost szemelte ki erre a követségre, azon mesterkedve, hogy barátság tettetésével beszéljék rá a császárt: álljon el az őellene való vállalkozástól, hogy azután minden nehézség nélkül felkészülhessen a rómaiak elleni háborúra.*

A császár azonban tudta, hogy hányadán áll. Ezért Henriket jóindulattal fogadta, és kérésének, hogy a hunokkal való háborúban szünet álljon be, eleget tett, Frigyessel kapcsolatos kéréseiből azonban nem teljesített semmit.

Henrik hazatérve, mikor Paioniába ért, Istvánt rábeszéli, hogy a tauroskytha leányt[110] *űzze el, s az ő leányát vegye feleségül. Ez meg is történt. Nem sokkal később a hunok megint azt tervezték, hogy Dalmatiát*[111] *elfoglalják. Ezért több seregtesttel odaérkezett az is, aki köztük a báni méltóságot bírja (ennél a népnél ez a király után leghatalmasabbat jelenti). Harcban semmiképp sem tudtak az ittenieken felül-*

[jj] *ἐς τε τὸ πάλαι* Ducange || [kk] *ἀντιταττομένου?* Meineke || [ll] *τὸν* V || [mm] *μπάνον* V : *μπάνου corr.* Moravcsik : *ζουπάνου* ed.

[109] Frigyesnek ugyan sikerült Rómából elűznie III. Sándort, s helyette az ellenpápát beiktatnia, mégis délről a normann nyomás, északról a lombard városok ellenállása, Rómában pedig egy járvány válságos helyzetbe hozta. Alig sikerült 1168-ban hazajutnia. Kinnamos szavai természetesen vonatkozhatnak Frigyes helyzetének korábbi megingására, pl. 1163-ra is, de ez nem valószínű.

[110] Jaroszláv leányát.

[111] Dalmatia itt is az Adriai-tenger partvidékét jelenti. Nikephoros Chaluphes fogságba ejtése 1166-ban történt.

Χαλούφην δὲ ὑπὸ χερσὶ θέμενοι ἀνεχώρησαν. Ὅπως γε μὴν Νικηφόρῳ τοῦτο συνέβη, αὐτίκα μοι λελέξεται. Οὗτος στράτευμα Οὐννικὸν ἐπὶ χώρας γενέσθαι πυθόμενος, ὀλίγους τῆς περὶ αὐτὸν ἐπιθέμενος στρατιᾶς ἐξῆει τοῦ Σπαλαθᾶ. Ἐν ᾧ δὲ τὴν πορείαν ἐτίθετο, οἱ πλείους τῶν αὐτῷ ἑπομένων κατ' ὀλίγους ἀπορρέοντες ἀεὶ εὐχείρωτον τοῖς πολεμίοις τὸν ἄνθρωπον ἔθεντο. Περιστάντες οὖν αὐτὸν ἔργα χειρὸς ἐργασάμενον[nn] ἀδρᾶς αἰχμάλωτον ἔσχον. (pp. 257_{17}—263_{9})

kerekedni, hanem Chaluphest fogságba ejtve távoztak. Hogy ez hogyan történt meg Nikephorosszal, elmondom. Értesülvén, hogy az országban hun sereg van, a nála lévő seregből némelyeket magához vett, és kivonult Spalathasból. Mialatt meneteltek, az őt követőknek jó része apránként lemaradozott, s így lehetővé tették az ellenség számára, hogy azt a férfiút könnyűszerrel elfogják. Körülfogták, s noha kemény kézzel vitézkedett, foglyul ejtették.

27.

Καὶ δὴ ἀμφὶ πόλει Σηλυβρίᾳ τὰς πασχαλίους διαγαγών, ἐπειδήπερ ᾔσθετο ἐν καλλίονι γεγονώς, ἐπὶ τὴν Φιλίππου ἐφέρετο. Ἔνθα δὴ πρέσβεσι χρηματίσας ἐκ Παιόνων ἀφικομένοις, ἐπειδὴ μηδὲν ὑγιὲς αὐτοὺς ἀπαγγέλλειν ἔγνω, ἐκεχειρίαν δὲ μόνον καὶ ἀνοχήν τινα τοῦ πολέμου ἐκ παντὸς τρόπου πειρῶντας λαβεῖν, αὐτοὺς μὲν ἀπράκτους ἀπεπέμψατο, συνεκπέμψας αὐτοῖς καὶ Ῥωμαίων τινά, ἐφ' ᾧ τόν τε Χαλούφην αἰτήσαιτο καί, εἰ μὴ τοῖς δεδογμένοις ἀγαπῷεν αὐτίκα, καὶ πάλιν ἀπειλήσαι βασιλέα καὶ τὸν Ῥωμαίων στρατὸν ὄψεσθαι. Ὁ δὲ ἐπὶ Σαρδικῆς γεγονὼς ἐνταῦθα τὰς δυνάμεις ἤθροισεν. (p. 265_{5-13})

Miután a húsvétot Selybria városában töltötte, és úgy érezte, hogy már jobban van, Philippos városába ment.[112] Itt a paionoktól érkezett követekkel tárgyalt, de miután látta, hogy semmi józan üzenetet nem hoztak, csak minden módon a fegyverszünetet és a háború halasztását akarják elérni, dolguk végezetlen küldte el őket, de velük küldött egy rómait, azzal a megbízatással, hogy Chaluphest kikérje, és ha nem egyeznek bele tüstént, fenyegesse meg őket, hogy a császár és a rómaiak hadserege ismét meg fog jelenni. Maga pedig Sardikébe menve, ott gyűjtötte össze a hadsereget.

28.

Ἀλέξιόν ποτε ὁ Κασιανός, ἐπειδὴ πέρα τοῦ προσήκοντος ἀναπίπτοντα τοῦτον ἐς τὸν κατὰ Οὔννων πόλεμον ἑώρα, ὁπηνίκα ξὺν τῷ Βελᾷ ἐπὶ Οὐννικῆς ἐστράτευε, προσελθὼν παρορμᾶν αὐτὸν ἐς τοῦτο ἐπεχείρει. Ὁ δὲ παραλαβὼν ἰδίᾳ τὸν ἄνθρωπον «Πυνθάνῃ» ἔφη «οὗ ἕνεκα πολέμων αὐτὸς ἀπέχομαι τὰ πολλά; Ὅτι φειδῶ τοῦ ἀνθρωπείου πολλὴν ἴσχω γένους παρ' ἐμαυτῷ.» Τοῦ δὲ καί τι πρὸς τὸν λόγον τοῦτον ἐπενεγκόντος, ἔφη ἐκεῖνος «Ὅτι βασιλεὺς ἐκτρῖψαι θέλων τὸ Ῥωμαϊκὸν ἀπροοράτως ὅπερ ἂν τύχῃ ἐπὶ μάχας αὐτὸ εἰσωθεῖν ἐκέλευέ μοι ἰσχυρῶς. Σὺ δέ,

Egyszer Kasianos, látva, hogy Alexios[113] az illőnél jobban kivonja magát a hunok elleni háborúból, amikor Bélával a hun földön részt vett a hadjáratban, odament Alexioshoz, és megpróbálta őt a harcra lelkesíteni. Az azonban külön fogadva a férfit, így felelt: „Tudod, miért tartózkodom többnyire a háborúktól? Mert nagy szánalom lakozik bennem az emberi nem iránt." Az valamit felelt erre a beszédre, mire Alexios így szólt: „Mivel a császár a római népet ki akarja irtani, erősen rám parancsolt, hogy minden meggondolás nélkül, bármi történjék is, üzzem őket a harcokba.

[112] A húsvét: 1167. ápr. 9. Selybria: kisváros Konstantinápoly mellett, ma Silibri. Philippos városa: Plovdiv.

[113] Kasianos: Alexios Kasianos, magas rangú tisztségviselő; Alexios: Alexios Axuchos (vö. 106. j.).

[nn] *ἐργασμένον* V

εἴ μοι τὸν λόγον τοῦτον τηρήσῃς, φίλος ἡμῖν ἔσῃ.» Ὁ μὲν τοσαῦτα εἶπεν, ὁ δὲ Κασιανὸς βασιλεῖ ταῦτα ἐμήνυσεν. (p. 268_{10-21})

Ha pedig megőrzöd e szavakat, barátunk leszel." Ezt mondta ő, Kasianos azonban mindezeket jelentette a császárnak.

29.

Βασιλεὺς δὲ Οὐννικῶν στρατευμάτων ἐπὶ Σίρμιον διαβάντων δυνάμεις ἐνταῦθα ἔπεμψεν, ὧν ἦρχον ἄλλοι τε τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν καὶ δὴ καὶ Ἀνδρόνικος ὁ βασιλέως ἀδελφιδοῦς, ᾧ Κοντοστέφανος ἐπώνυμον ἔκειτο, αὐτοκράτωρ τοῦ πολέμου τοῦδε πρὸς βασιλέως καταστάς. Ἀπέσταλτο[oo] δὲ αὐτῷ ὅπως τε τάξασθαι[pp] χρεὼν καὶ ὅπη τὸν πόλεμον τόνδε διαθέσθαι, καθάπερ ἐν πίνακι ἀνεζωγράφηται. Ἀνδρόνικος οὖν ἐπὶ Σάον διαβάς, ἐπειδὴ ἄγχιστα τοῦ Οὔννων ἐγένετο στρατοπέδου, τοιάδε τινὰ ἐποίει. Κατοπτῆρας μὲν καὶ σκοπούς, ὁποῖα εἴθισται, εἰς τὸ τῶν πολεμίων καθιέναι στράτευμα ἥκιστα σύμφορον ἔγνω. Τῶν δέ τινας Ῥωμαίων ἐκέλευε πρὸ τοῦ στρατοπέδου ἐλθόντας[rr] πειρᾶσθαι, ὅπως ζωγρείαν τινὰ πολεμίων ἑλόντες ἀγάγοιεν. Οἱ μὲν οὖν κατὰ τὸ κελευσθὲν ἐν χερσὶ πολέμιον ἔχοντες ἐπανῆλθον, ὁ δὲ ἀνεπυνθάνετο τοῦτον ὅπως τε δυνάμεως ἔχοντες ἐπὶ Σίρμιον ἀφίκονται[ss] Οὖννοι, καὶ τί ποτε βουλομένοις αὐτοῖς ἐστι. Πάντα τοίνυν ἐς τὸ ἀληθὲς ἐκεῖνος διεξῄει. «Ἄρχουσι μέν» ἔφη «τῆσδε τῆς στρατιᾶς ἑπτὰ καὶ τριάκοντα τῶν παρ' ἡμῖν στρατηγούντων ἀνδρῶν, τὸ δὲ ἐφ' ἅπασι κράτος Διονύσιος ἔχει. Ἥ γε μὴν στρατιὰ ἐς πεντεκαίδεκα τὰς πάσας ἤθροισται χιλιάδας ἀνδρῶν καταφράκτων ἱππέων τοξοτῶν τε καὶ πελταστῶν. Οὕτω δὲ θάρσους περίεστιν αὐτοῖς, ὡς μηδὲ τὴν πρώτην Ῥωμαίους ὑποστήσεσθαι κατὰ νοῦν ἔχειν.» Τούτων Ἀνδρόνικος ἀκούσας αὐτὸν μὲν ἀφῆκε πορεύεσθαι Διονυσίῳ ἀγγελοῦντα, ὡς βασιλεὺς οὐκέτι φέρειν[tt] δεδυνημένος ὅσα εἰς Ῥωμαίους σφίσι διημάρτηται, ἐγγὺς ἰδοὺ πάρεστι δίκην ἐπιθήσων τὴν δέουσαν.

Τὸν δὲ Ῥωμαίων στρατὸν ὅπλα περιθέμενον ἐξῆγε τοῦ χάρακος. Ἐτάξατο δὲ ὧδε. Σκύθας μὲν καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Περσικοῦ ἡγεῖσθαι ἐκέλευεν ἱππεῦσιν ἅμα

A császár, mikor a hun seregek átkeltek Sirmionba, csapatokat küldött oda, melyek parancsnokai közt más római vezérek mellett Andronikos, a császár nővérének fia is ott volt, kinek Kontostephanos volt a mellékneve, s akit a császár a háború főparancsnokává tett meg. Megküldte neki, hogyan kell csatasorba állni, és azt, hogy miképpen kell intézni ezt a háborút, mintegy táblára rajzolta fel. Andronikos tehát a Száván átkelve, miután egészen közel jutott a hunok táborához, a következőket tette. Felderítőket és megfigyelőket küldeni az ellenség seregéhez, amint ez szokásos, nem tartotta előnyösnek. Megparancsolta viszont, hogy a rómaiak közül egyesek a tábor elé menve próbáljanak az ellenségből foglyot ejteni és magukkal vinni. Ezek a parancs értelmében ellenséggel a kezük között tértek vissza. Andronikos megtudakolta tőle, hogy milyen erővel érkeztek Sirmionba a hunok, és mi a szándékuk. Az ember mindent hűségesen elbeszélt. „Ezt a sereget harmincheten vezetik a mi vezéreink közül, valamennyi fölött a parancsnokság azonban Dénes kezében van. A sereg mindenestől 15 000 vértes lovasra, íjászra és könnyű gyalogosra rúg. Olyan bátorság van pedig bennük, hogy meg vannak győződve: a rómaiak már elsőre sem tudnak ellenállni nekik." Andronikos, miután ezeket meghallgatta, elbocsájtotta az embert, hogy menjen Déneshez, és mondja meg neki: a császár, aki már nem tudja tovább tűrni, amit a rómaiak ellen vétkeztek, íme közel van, hogy méltó büntetéssel sújtsa őket.

Ezután a rómaiak seregét fegyverbe állítva, kivezette őket a táborból. A csatarend a következő volt: A skythákat és a perzsák legnagyobb részét[114] *előreküldte*

[oo] *ἐπέσταλτο* Meineke || [pp] *ὅπως παρατάξασθαι* Ducange || [rr] *ἐλθόντα* V || [ss] *ἀφίκωνται* Meineke || [tt] *φέρῃ* V

[114] A skythák: besenyők, a perzsák: szeldsuktörökök.

ὀλίγοις οἳ σὺν τοῖς δόρασι μάχονται, ἐξῆς δὲ ἑκατέρωθεν Ῥωμαίων εἵποντο φάλαγγες, ὧν Κοκκοβασίλειός τε ἦρχε καὶ Φιλοκάλης, πρὸς δὲ καὶ Τατίκιος καὶ ὃν Ἀσπιέτην ἐκάλουν. Κατὰ νώτου δὲ αὐτοῖς ὁπλῖται ἐπορεύοντο ἀναμὶξ τοξόταις καὶ Περσῶν φάλαγξ[uu] ὁπλοφοροῦσα· μετὰ δὲ τούτους ἀμφοτέρωθεν Ἰωσήφ τε ὁ Βρυέννιος ἐπορεύετο καὶ Γεώργιος ὁ Βρανᾶς Δημήτριός τε ὁ τούτου ἀδελφὸς καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Ἀσπιέτης ἀνὴρ σεβαστός· ἐξῆς δὲ Ἀνδρόνικος ὃς χαρτουλάριός[vv] τε βασιλεῖ ἦν, ἐπίκλησιν Λαπαρδᾶς,[zz] καὶ[a] ἐπιλέκτοις ἅμα Ῥωμαίοις καὶ Ἀλαμανοῖς, ἔτι δὲ καὶ Πέρσαις. Κατόπιν δὲ Ἀνδρόνικος ὁ στρατηγὸς ἐπορεύετο σὺν ἄλλοις τε πολλοῖς ὀνόματος ἀξιουμένοις ἀνδράσιν, οἷς ἔθος ἀεὶ ὑπὸ βασιλεῖ πολεμοῦντι τάττεσθαι ἦν, καὶ Ἰταλοῖς τοῖς ἐκ τοῦ μισθοφορικοῦ καὶ δὴ καὶ Σερβίοις, οἳ κατὰ νώτου αὐτῷ εἵποντο δόρατά τε προβεβλημένοι καὶ ἐπιμήκεις ἀσπίδας. Οὕτω ταξάμενοι Ῥωμαῖοι ὁδῷ ἐχώρουν.

Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν χῶρον ἦλθον, ἔνθα Διονύσιος τὸν τύμβον ἐγείρας ἔτυχε, τῶν ἵππων ἀποβάντες ἀνῴμωξάν τε θερμῶς καὶ πίστεις ἀλλήλοις ἔδοσαν ὑπὲρ τοῦ ὁμοφύλου τεθνάναι καὶ συγγενοῦς ἕκαστον. Διονύσιος δὲ ἐπειδὴ προσιέναι Ῥωμαίους ἐπύθετο, θάρσους ὑποπλησθεὶς σὺν εἰρωνείᾳ πολλῇ ἀκρατίζεσθαι Οὔννους ἐκέλευεν εἰς[b] ὑγίειαν τὴν Ῥωμαίων προσιεμένους τὸ ἔκπομα. Οἱ δὲ ἀναστάντες ἔπινόν τε σπουδῇ καὶ ἐπὶ τοῖς ὅπλοις ἐγίνοντο τρόπῳ τε τῷ συνήθει ἐτάττοντο. Ἔθος γὰρ αὐτοῖς ἐστιν ἀεὶ τοὺς ἐν σφίσι λογάδας τὴν ἐμπροσθίαν πληροῦν φάλαγγα· ὃ πάλαι βασιλεὺς εἰδὼς ἀνάπαλιν Ἀνδρονίκῳ τὴν παράταξιν ποιεῖσθαι ἐκέλευσεν.

Ἐπειδὴ γοῦν ἐγγὺς ἀλλήλων ἐγένοντο τὰ στρατεύματα, ἐκέλευεν Ἀνδρόνικος τοῖς ἐμπροσθίοις τῶν ταγμάτων ἐπιτοξάζεσθαι Οὔννοις. Ἐπειδὰν δὲ κατ' αὐτῶν ὁρμηθέντας ἴδοιεν, φεύγειν λοιπόν, οὐ μέντοι κατ' εὐθὺ τοῦ Ῥωμαίων στρατεύματος, ἀλλὰ κατὰ τὰ πλάγια μᾶλλον, ὡς ἂν οὕτως ἐπὶ θάτερα σχισθέντες Οὖννοι κενὴν τὴν μέσην τῆς φάλαγγος ἀπολίποιεν χώραν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι

[uu] φάλαξ V || [vv] χαλτουλάριος V || [zz] Λαπαρδᾶς V : Λαμπαρδᾶς ed. || [a] *Lacunam post* καὶ Heyse *Joannis Contostephani nomine explendam putabat. Aliud aliquid excidisse ex* τε *post* χαρτουλάριος *concludit* Meineke || [b] ἐς V

egy kevés lovasssal, akik dárdákkal harcolnak. Hozzájuk csatlakoztak mindkét oldalon a rómaiak csatasorai, ezek parancsnoka Kokkobasileios és Philokales volt, azonkívül Tatikios, meg akit Aspietesnek neveztek. Ezek háta mögött a nehézfegyverzetű gyalogosok haladtak, keverve íjászokkal, valamint a perzsák fegyveres hadsora. Utánuk következett a szárnyakon Ioseph Bryennios és Georgios Branas, Demetrios, ennek testvére és Konstantinos Aspietes, aki sebastos volt, továbbá Andronikos, aki a császár chartulariosa volt, mellékneve Lapardas, és ..... válogatott rómaiakkal, alamanokkal és perzsákkal. Leghátul Andronikos, a fővezér haladt sok más nagynevű férfiúval — akiknek szokásuk volt, hogy a hadra kelő császár körébe sorakozzanak —, továbbá zsoldos itáliaiakkal meg szerbekkel, akik hátul követték őt, dárdáikat és hosszú pajzsaikat előrefeszítve. Ilyen hadi rendben vonultak a rómaiak.

Amikor arra a helyre érkeztek, ahol Dénes a sírhalmot emelte, leszállván lovaikról heves jajgatásra fakadtak, és megfogadták egymásnak, hogy honfitársaikért és rokonaikért mindegyikük kész meghalni. Dénes, miután értesült, hogy a rómaiak közelednek, vakmerőséggel eltelve, metsző gúnnyal felszólította a hunokat, hogy igyanak színbort, a rómaiak egészségére ürítve poharukat. Azok felálltak, ittak, majd gyorsan fegyvereik után nyúlva a megszokott módon csatarendbe álltak. Mert mindig az a szokásuk, hogy válogatott harcosaik töltik be az élvonalat. A császár, aki ezt már régen tudta, ezért megparancsolta Andronikosnak, hogy fordítva állítsa fel a csatasort.

Miután a seregek egymáshoz közel jutottak, Andronikos parancsot adott, hogy az elülső csapatok nyilazzanak a hunokra. Mihelyt pedig azt látják, hogy azok rohamra indulnak ellenük, fussanak el, de nem egyenesen a római sereg felé, hanem inkább oldalvást, hogy így a hunok két irányba szétszakadva a hadrend középső részét üresen hagyják. Azok azonban az első rohamra

ἅμα τῇ προσβολῇ νῶτα δόντες ἔφευγον ἀνὰ κράτος ἕως ἐπὶ Σᾶον ἦλθον. Ὑπηνέχθη δὲ Ῥωμαίοις τέλεον μὲν δύο τῶν ἐν ἀριστερᾷ ταγμάτων, ὧν Κοκκοβασίλειος καὶ Τατίκιος ἦρχον, τὰ λοιπὰ δὲ παρακεκίνηντο ἤδη. Καὶ Δημήτριος μὲν ὁ Βρανᾶς τῶν σὺν αὐτῷ ἐσκεδασμένων σὺν ὀγδοήκοντα ἀπολειφθεὶς τοῖς πολεμίοις ξυνέμιξεν, ἡρωικῶς τε ἀγωνισάμενος αὐτοῦ ἔπεσε καιρίαν κατὰ τοῦ προσώπου πληγείς, αἰχμάλωτός τε γεγονὼς εἰς τὸ Οὔννων ἀπηνέχθη στρατόπεδον. Ὁ δέ γε ἀδελφὸς αὐτοῦ Γεώργιος πρὸς τὸ ὑπερβάλλον τοῦ πλήθους διευλαβηθεὶς οὐκ ἐθάρρησε τὴν συμπλοκήν.

Τὰ μὲν δὴ εὐώνυμα τῶν κεράτων οὕτω Ῥωμαίοις πρὸς ὑπαγωγὴν ἔκλινε, τὰ δὲ τῶν δεξιῶν τοῖς ἐν ἀριστερᾷ ἐπιθέμενα Οὔννοις ἐτρέψαντο τούτους περιφανῶς. Διονύσιος οὖν ἐπειδὴ ταῦτα εἶδε τοῖς περὶ τὸν στρατηγὸν Ἀνδρόνικον ἐπιθέσθαι διενοήθη. Ἀλλὰ τῶν σὺν αὐτῷ πολλοὶ ἀποδειλιᾶν ἤρξαντο, ὅθεν καὶ ἀνεσείραζον σφίσι τὴν ἵππον. Γνοὺς δὲ Διονύσιος ὠνείδιζε μὲν τὴν ἀνανδρίαν αὐτοῖς, παρεκάλει δ' ὅμως αὐτοῦ ἵστασθαι, ὡς μὴ καταφανῆ τὴν δειλίαν Ῥωμαίοις ποιήσωσιν.

Ἀνδρόνικος δὲ ὁ Λαπαρδᾶς[c] τὰ πρασσόμενα κατιδὼν δείσας τε μὴ τὸ[d] σὺν τῷ Διονυσίῳ πλῆθος, αὐτοῦ ἐφ' ἕτερα χωρήσαντος, Ἀνδρονίκῳ λοιπὸν ἐμπεσεῖται τῷ στρατηγῷ, δεῖν ἔγνω Διονυσίῳ πρότερον αὐτῷ συμπλακῆναι. Ἐμπεσόντων δὲ ἀλλήλοις θροῦς ἠγέρθη καὶ πάταγος ἐπεῖχε πάντα καὶ τὰ δόρατα πρὸς ταῖς ἀσπίσιν ἀποκαυλιζόμενα χαμαὶ ἔπιπτον. Ῥωμαῖοι δὲ καίτοι τῶν ὑπὸ θατέρῳ Βρανᾷ τῷ Γεωργίῳ ταττομένων συνελθόντων αὐτοῖς ἔκαμνον ὅμως.[e] Ἀνδρόνικος τοίνυν ὁ στρατηγὸς ἐπειδὴ τοῦτο συνεῖδεν, ὡς μὴ κατὰ κράτος καὶ τῶν σὺν τῷ Λαπαρδᾷ[f] ἡττημένων ἐπ' αὐτῷ ἡ ἀγώνισις στήσεται πᾶσα, συρρήγνυται τοῖς πολεμίοις, καὶ γίνεται καρτερὰ προσβολή, ὡς παρὰ τὴν πρώτην Ῥωμαίων μὲν ὀγδοήκοντα πεσεῖν, βαρβάρων δὲ πολλῷ τούτων πλείους. Ἀλλὰ Ῥωμαῖοι σὺν ἀφάτῳ τινὶ καρτερίᾳ τὸν ἀγῶνα ὑφιστάμενοι τέλος ἐτρέψαντο τούτους ἀρετῇ τῇ σφετέρᾳ. Τοσοῦτος μέντοι βαρβάρων φόνος ἐγένετο, ὡς τὰς ἐνταῦθα πεδιάδας μικροῦ περιστρωθῆναι τοῖς θνησι-

hátat fordítva ész nélkül elfutottak, s szaladtak, míg csak a Száváig nem értek. A rómaiaknak a balszárnyon levő ezredeiből, amelyeknek Kokkobasileios és Tatikios volt a parancsnoka, kettő teljesen szétzilálódott, a többi is megingott. Demetrios Branas, miután a vele lévők szétszóródtak, és neki mindössze nyolcvan embere maradt, az ellenség közé rohanva hősies harcban elesett: az arcán halálos vágást kapott, és rabul ejtve hurcolták a hunok táborába. Testvérének, Georgiosnak, aki a tömeg túlsúlyától megrémült, nem volt bátorsága az összecsapásra.

A rómaiak balszárnya így meghátrált. A jobbszárny azonban, mely a hunok balszárnyára támadt, dicsőségesen megfutamította ezeket. Dénes tehát, miután látta mindezt, Andronikos fővezér és kísérete megtámadását határozta el. Csakhogy a vele levők közül sokan húzódozni kezdtek, s ezért félrevonták a lovasságot. Dénes felismerve a helyzetet, ócsárolta férfiatlanságukat, egyben buzdította őket, hogy álljanak meg ott, nehogy a rómaiak előtt nyilvánvalóvá tegyék gyávaságukat.

Andronikos Lapardas látva, hogy mi készül, és félve, hogy a Dénessel levő tömeg, miközben ő másfelé megy, majd Andronikosra, a hadvezérre támad, felismerte, hogy Dénessel kell előbb összecsapnia. Mikor egymásra törtek, éktelen kiáltozás támadt és lárma hallatszott mindenütt, a pajzsokon letört dárdák pedig a földre hullottak. A rómaiak, noha a másik Branas, a Georgios parancsnoksága alá rendeltek is összegyűltek, mégis válságos helyzetben voltak. Andronikos, a fővezér, mivel ezt látta, nehogy a Lapardasszal levők veresége esetén a küzdelem egész súlya reá háruljon, megütközik az ellenséggel. Heves összecsapás támad, elannyira, hogy mindjárt elsőre a rómaiak közül nyolcvanan estek el, a barbárok közül ennél is sokkal többen. De a rómaiak hihetetlen kitartással állták a harcot, s végül is önnön vitézségükkel megfutamították amazokat. A barbároknak olyan öldöklése kezdődött, hogy az ottani síkságok csaknem tele voltak szórva

[c] *Λαπαρδᾶς* V : *Λαμπαρδᾶς* ed. || [d] *τὸ om.* V || [e] *ὁμοῦ* V || [f] *Λαπαρδᾶ* V : *Λαμπαρδᾷ* ed.

μαίοις. Τῶν γὰρ δοράτων σφίσι κλασθέντων καὶ θρυβέντων ἤδη τῶν ξιφῶν, ταῖς κορύναις ἠλόων τοῖς κακοδαίμοσι τὰς κεφαλάς. Ὅτε δὴ τό τε σημεῖον ἠρέθη, ὃ πάμμεγα τοῖς βαρβάροις τούτοις ἐπὶ ἀμάξης ἐφέρετο, καὶ ὁ Διονυσίου ἵππος σὺν τῇ πανοπλίᾳ, μόλις ἐκείνου καὶ τρόπῳ ὥπερ αὐτὸς ἐρεῖν οὐκ ἔχω τὸν κίνδυνον πεφευγότος. Ὅσοι μέντοι βαρβάρων διαδρᾶναι τέως ἴσχυσαν, παρὰ τὸν ποταμὸν ἰόντες ἡλίσκοντο πρὸς τοῦ Ῥωμαίων ναυτικοῦ.

Ἑάλωσαν τοίνυν ζωγρίαι στρατηγῶν μέν, οὓς αὐτοὶ ζουπάνους καλοῦσι, πέντε, στρατιωτῶν δὲ ἀμφὶ τοὺς ὀκτακοσίους. Πολλοὶ δὲ ἦσαν καὶ ἐν αὐτοῖς τῶν εὖ τε γεγονότων καὶ ἄλλως διαφανῶν. Ἔπεσον δὲ καὶ πλεῖσται χιλιάδες ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ. Οὐκ ἦν οὐδεὶς Ῥωμαίων, ὃς οὐ πολλῶν αὐτόχειρ ἐγένετο ἀριστειῶν, πάντων γε μὴν μάλιστα Ἰωάννης τε ὁ Κοντοστέφανος καὶ Ἀνδρόνικος ὁ Λαπαρδᾶς.[g]

Ταῦτα κατωρθωκὼς ὁ Ῥωμαίων στρατός, ἐπειδήπερ ἀωρὶ τῶν νυκτῶν ἦν, ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἀνεχώρησαν, ἄγοντες τούς τε τῶν Οὔννων αἰχμαλώτους καὶ θώρακας ἐς δισχιλίους, κράνη γε μὴν καὶ ἀσπίδας καὶ ξίφη οὐδ' ἂν ἀριθμεῖν ἡδυνήθη[h] τις. Τὴν μὲν οὖν νύκτα ἐκείνην ἐπὶ τοιούτοις ηὐλίσαντο, αὐγαζούσης δὲ ἤδη τῆς ἡμέρας τοῖς ὅπλοις ἐνδεδυκότες εἰς τὸ τῶν Οὔννων ἀφίκοντο χαράκωμα. Ἐπεὶ δὲ ἀνδρῶν ἔρημον εὗρον αὐτό, σκυλαγωγήσαντες ἀνέστρεφον. Ὁ μὲν δὴ κατὰ Οὔννων πόλεμος ἐνταῦθα τέλος ἔσχεν. (pp. 270_2—274_{22})

hullákkal. Mert miután a dárdák összetörtek, és a kardok darabokra hullottak, buzogányokkal csépelték a szerencsétlenek fejét. Akkor fogták el a zászlót, mely nagyon nagy volt, s amelyet ezek a barbárok szekéren vittek, továbbá Dénes lovát teljes fegyverzetével együtt. Hogy ő maga is hogyan kerülte el üggyel-bajjal a veszedelmet, nem tudom megmondani. Akik a barbárok közül el tudtak menekülni, azokat, mikor a folyó mellé értek, a rómaiak hajóhada fogta el.

Fogságba került a hadvezérek közül, akiket ők ispánoknak[115] hívtak, öt, a katonák közül körülbelül nyolcszáz. Sokan voltak ezek között is nemes születésűek és egyébként is előkelők. Azoknak száma, akik ebben a küzdelemben elestek, több ezer volt. Nem akadt egy római sem, aki nem követett volna el saját kezűleg sok vitézi tettet, de valamennyi közt leginkább Ioannes Kontostephanos és Andronikos Lapardas.

E sikeres tett után a rómaiak hadserege, mivel késő éjszaka volt, a táborba vonult, magával vive a hun hadifoglyokat meg mintegy kétezer páncélt; a sisakokat, pajzsokat és kardokat senki sem tudná megszámlálni. Ezek után azt az éjszakát a táborban töltötték, de amikor hajnalodott, fegyvert öltve a hunok táborába mentek. Mivel ott egy lelket sem találtak, a tábort kifosztották és visszatértek. A hunok elleni háború akkor véget ért.

30.

Ἦρέθη τοίνυν Κιλίκων στρατηγὸς Μιχαὴλ μὲν τὸ πρῶτον ὁ Βρανᾶς, ἔξῆς δὲ Ἀνδρόνικος ἐπίκλησιν Φορβηνός, ὃς ἐξάδελφος, καθάπερ ἤδη εἴρηται, βασιλεῖ ἐτύγχανεν ὤν. Ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ λόγου ἄξιον οὐδὲν ἐνταῦθα εἰργασμένου ἐπὶ γόνυ τὰ Ἰσαύρων ἔκλινε, πολλῶν τε ἐξῆς τὴν στρατηγίαν ἀμειψάντων, ἐν οἷς καὶ Κων-

A kilikiaiak[116] elleni háború vezéréül először Michael Branast választották, közvetlenül utána a Phorbenos nevezetű Andronikost, aki mint már mondtuk, a császár unokatestvére volt. Minthogy azonban említésre méltó dolgot itt ő sem vitt végbe, az isaurosok dolgai hanyatlásnak indultak. Sokan váltogatták egymást a fővezérségben, akik közt nevezetes volt Konstantinos,

[115] Az ispán a királyi vármegye kontingenseinek parancsnoka.

[116] Kisázsia délkeleti részén, Kilikiában örmények vetették meg a lábukat, s megkísérelték, hogy a keresztes államok, a törökök és Bizánc közt egyensúlyozva megőrizzék függetlenségüket. — Konstantinos-Kalamanosról l. 70. j. (218. l.).

[g] *Λαπαρδᾶς* V : *Λαμπαρδᾶς* ed. || [h] *ἐδυνήθη* V

σταντῖνος ἐγνωρίζετο, ὃν Καλαμάνον ἐπεκάλουν, ἤνυστο οὔπω οὐδέν. Ὁ μέντοι Καλαμάνος ἐπὶ πολλοῖς τὸν Ἀρμένιον λελυπηκὼς ἐπὶ μείζοσιν ἐζημίωτο.

Ὑπὸ τούτους τοὺς χρόνους καὶ Σαξόνων ὁ δούξ, ἔθνους πολυανθρωποτάτου καὶ εὐδαίμονος σὺν μεγίστῃ παρασκευῇ ἐπὶ Βυζάντιον ἦλθεν ἐφ' ᾧ τὸν ῥῆγα Ἀλαμανῶν διαλλάξειεν (ὑποψίᾳ γὰρ πολλῇ ἐς ἀλλήλους ἐχρῶντο), πάντα τε ὧν ἕνεκα ἦλθε διαπεπραγμένος ἀπηλλάσσετο.

Ἐν τούτῳ δὲ Σέρβιοι, Οὐεννέτων αὐτοὺς πρὸς τοῦτο παρορμησάντων, εἰς ἀποστασίαν εἶδον, Στεφάνου δέ, ὃς τῆς Οὐννικῆς ἦρχε, τὸν βίον ἀπολιπόντος, ταράχου πλέα τὰ τῇδε κατέστησαν. Ὑφ' ὧν κινηθεὶς βασιλεὺς ἐπὶ τὴν Σαρδικὴν ἀφικνεῖται. Ἔνθα διατριβὴν ποιουμένου, πέμψαντες Οὖννοι Βελᾶν ἠτοῦντο σφίσι ῥῆγα πεμφθῆναι. Ἐπ' αὐτὸν γὰρ Στεφάνου τετελευτηκότος ὁ τοῦ δικαίου θεσμὸς ἔβλεπεν. Ἐτύγχανε δὲ ὁ Βελᾶς εἰς γαμβρὸν τῷ βασιλεῖ ἀφορισθεὶς πρότερον, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθέν μοι ἐρρήθη. Νόμου δὲ ξυγγενείας ἐμποδὼν αὐτῷ γεγονότος, τὴν αὐγούστης ἔγημεν ἀδελφήν. Καῖσαρ δὲ διὰ τοῦτο ἀναρρηθεὶς ἀξιώματι τῶν ἐν Βυζαντίῳ τηνικάδε ἐκρατίστευε μεγιστάνων. Ῥῆγα τοίνυν αὐτὸν ἀνειπὼν ἐπὶ Οὐννικῆς σὺν τῇ γυναικὶ ἔπεμψεν ὅρκοις τηρήσειν ἐπαγγειλάμενον ὅσα βασιλεῖ καὶ Ῥωμαίοις συνοίσειν τοῦ παντὸς ἔμελλον αἰῶνος. Εἵποντο δὲ αὐτῷ ἐκ βασιλέως οἱ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν κατάξοντες Ἰωάννης τε ὁ πρωτοσέβαστος καὶ τῶν ἐπὶ δόξης ἄλλοι. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπειδὴ Βελᾶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς κατεστήσατο, ἐπὶ τὸ Σερβίων ἐτράπετο ἔθνος ἀμυνεῖσθαι τῆς τόλμης αὐτοὺς προθυμούμενος. (pp. 286_6—287_{13})

akit Kalamanosnak neveztek, történni mégsem történt semmi. Kalamanos ugyan sok gyászt okozott az örményeknek, de még több kárt szenvedett maga.

Ezekben az időkben a szászoknak, egy igen kiterjedt és gazdag népnek a duxa nagy pompával Bizáncba jött,[117] *hogy az alamanok királyának engesztelődést szerezzen (mert kölcsönösen nagy volt a gyanakvás), és úgy távozott, hogy mindent, amiért jött, el is ért.*

Eközben a szerbek, mivel a venétek[118] *felbiztatták őket erre, az elpártolás felé kacsingattak, s minthogy István, aki a hun föld fölött uralkodott, elköltözött az élők sorából, itt minden csupa nyugtalanság lett. A császár ezen felindulva Sardikébe érkezett. Mialatt itt tartózkodott, a hunok követeket küldve azt kérték, hogy küldje el nekik Bélát királyul, mivel István halála után a jog rendje őt választja.*[119] *Béla előbb a császár vejének volt kijelölve, mint azt már mondtam, de mivel a rokonsági törvény ennek útjába állt, az augusta nővérét vette feleségül.*[120] *Így kaisarnak kiáltatott ki, s méltóság tekintetében az akkori bizánci nagyok közt kiváló helyet foglalt el. A császár őt királlyá nyilvánítva, feleségével együtt a hun földre küldte, miután Béla esküvel kijelentette, hogy minden időben azt teszi, ami a császárnak és a rómaiaknak előnyös. A császár megbízásából, hogy méltóságába beiktassák, elkísérte őt Ioannes protosebastos és más hírességek. Miután a császár Bélát méltóságába helyezte, a szerbek népe ellen fordult, hogy megbosszulja vakmerőségüket.*

[117] Oroszlán Henrik szász herceg (1131—1181). Bizánci útja: 1172.

[118] A velenceiek.

[119] III. István halála: 1172. márc. 4.

[120] III. Béla szépapja és Manuel lányának ükapja azonos személy volt (ti. I. Béla). — Az augusta: a császárné, Antiochiai Mária.

Κλιτζιεσθλὰν δὲ ἐπειδὴ τὴν βασιλέως ὁρμὴν ἔγνω (τὰ γὰρ ἀμφὶ Δορυλαίῳ ξυμπεπτωκότα μεγάλα τῆς αὐτοῦ καθίκετο ψυχῆς) τῶν τινα σφόδρα παρ' αὐτοῦ δεδυνημένων Γαβρᾶν ἐπίκλησιν ἐς Βυζάντιον ἐκπέμψας ἐδεῖτο βασιλέως φρούρια τῶν αὐτοῦ ἀντιλαβόντα ἅπερ ἂν αὐτῷ δόξῃ παύσασθαι δὴ τοῦ πρὸς αὐτὸν χόλου. Ἀλλὰ βασιλεὺς τοὺς λόγους οὐκ ἀποδεξάμενος αὐτὸν μὲν ἀπεπέμψατο, δυνάμεις δὲ ἔκ τε Σερβίων καὶ Οὔννων μετεπέμπετο πολλὰς καὶ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἐπιμελέστερον ἐξηρτύετο. Ὥστε μὴν ἵπποις τε καὶ ἀνθρώποις οὐδαμῇ τὰ ἐς τὸ ζῆν ἐπιλείψοι, καὶ βοῶν ἀμύθητόν τι πλῆθος ἐκ τῶν κατὰ Θρᾴκην ἠλαύνετο χωρίων ἄμαξαί τε ὑπὲρ τὰς τρισχιλίους. Ὁ μὲν οὖν ἦρι φανέντι ἐπὶ Ἀσίαν διέβη καὶ τὰς δυνάμεις ἐπὶ Ῥυνδακοῦ κατὰ τὸ ἔθος ἤθροιζεν. Οὖννοι δὲ ξύμμαχοι καὶ Σέρβιοι, οἳ Ῥωμαίοις κατήκοοι τυγχάνουσιν ὄντες, οὐκ ἐν δέοντι ἀφικόμενοι θέρους ὥρᾳ στρατεύειν ἐποίησαν, ὑφ' οὗ δὴ μάλιστα τὰ πράγματα ἔφθαρτο. Σκοπιμώτατον γὰρ εἴπερ τι ἔργοις πολέμων ὁ χρόνος ἐστίν. (p. 299_{7-23})

Klitziesthlan,[121] miután megtudta a császár szándékát (mert a Dorylaion[122] körül történtek nagyon a lelkébe véssődtek), leghatalmasabb emberei közül egyet, név szerint Gabrast, Bizáncba küldve kérte a császárt, hogy foglalja el erődei közül, amelyiket csak óhajtja, és szüntesse meg iránta való haragját. De a császár az üzenetet elutasította, és Gabrast visszaküldte, a szerbektől és a hunoktól pedig jelentős haderőt kérve nagy gonddal készült elő a háborúra. És hogy lovaknak és embereknek semmi se hiányozzék abból, ami megélhetésükhöz kell, ökröknek mondhatatlan tömegét is felhajtatta a Thrákiában levő falvakból, és háromezernél több szekeret is. Ő maga a tavasz kezdetével[123] ment át Ázsiába, és a csapatokat szokás szerint Ryndakonnál[124] gyűjtötte össze. A hun szövetségesek azonban meg a szerbek, akik a rómaiak alattvalói, nem kellő időben érkeztek meg, s ezzel azt idézték elő, hogy a hadakozás nyár idejére maradt, ami a dolgoknak nagy kárára volt. Mert ha valamit, az időt a háborúkban nagyon tekintetbe kell venni.[125]

XXXIX. RILAI SZENT JÁNOS ÉLETE — VITA SANCTI JOHANNIS DE RILA

Rilai Iván életét, aki Péter bolgár cár uralkodása alatt (927—969) élt, 1166 és 1183 között megírta Georgios Skylitzes, de műve elveszett. Fennmaradtak azonban a görög eredetiből készült bolgár fordítások és az ezeken alapuló, XVIII. században készült görög kompiláció.

Kiadás: J. Ivanov: Жития на св. Ивана Рилски с уводни бележки. Sofia 1936. 103—108.

[121] Kilidzs Arszlán ikoniumi szultán.
[122] Dorylaion: fontos bizánci város és erőd Kisázsia belső részén.
[123] 1176-ban.
[124] Folyó Kisázsiában, a Márvány-tengerbe ömlik.
[125] E hadjárat végződött a myriokephaloni katasztrofális vereséggel.

Irodalom: J. IVANOV: Св. Иванъ Рилски и неговиятъ монастиръ. Sofia 1917. — V. N. ZLATARSKI: Георги Скилица и написаното отъ него житие на св. Ивана Рилски. Известия на Историческото Дружество въ София 13 (1933) 49—80. — A. P. PÉCHAVRE: Les Vies de Saint Jean du Rila. Échos d'Orient 37 (1938) 385—390. — BÖDEY J.: Rilai Szent Iván legendájának magyar vonatkozásai. EPhK 64 (1940) 217—221. — V. Sl. KISELKOV: Свети Иван Рилски. Жития. Sofia 1940. — BT I. 566—567.

Ὅταν δὲ ὁ κράλης τῆς Οὐγγαρίας ἐσκλάβωσε τὴν ῥηθεῖσαν πόλιν Σοφίαν, τότε ἐπῆρε καὶ τὸ λείψανον τοῦ ὁσίου καὶ ἀπεθησαύρισεν αὐτὸ εἰς τὴν ἐδικήν του πόλιν, τὴν καλουμένην Ὄστρογόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ταύτης ἐπίσκοπος ἐβλασφήμει κατὰ τοῦ ἁγίου, λέγων, ὅτι δὲν εὕρισκεν αὐτὸν γεγραμμένον μαζὶ μὲ τοὺς παλαιοὺς ἁγίους, διὰ τὴν βλασφημίαν του ταύτην ἐβούβανεν αὐτὸν ὁ ἅγιος. Μετανοήσας δὲ ὕστερον καὶ προσελθὼν μετὰ εὐλαβείας εἰς τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου, ἔλαβε τὴν λύσιν τῆς γλώσσης του. Τοῦτο τὸ θαῦμα βλέπων ὁ κράλης, ἐκόσμησε τὴν θήκην τοῦ λειψάνου μὲ ἀργύριον καὶ χρυσίον καὶ ἔστειλεν αὐτὴν μὲ τιμὴν ὀπίσω εἰς τὴν Σοφίαν. (p. 107. VI.)

Amikor azonban Magyarország királya leigázta az említett Szófia városát,[1] elvitte a szent maradványait, és azt kincsként Esztergom nevű saját városában helyezte el. Miután azonban ennek a püspöke káromlást szórt a szentre, mondván, hogy nem találja őt feljegyezve a régi szentekkel együtt, e káromlása miatt megnémította őt a szent. De minthogy később megtért és áhítattal közelítette meg a szent maradványait, elnyerte nyelve feloldását. A király látván e csodát, a maradványok tartóját ezüsttel és arannyal díszítette, és azt tisztelettel visszaküldte Szófiába.[2]

XL. II. ISAAKIOS CSÁSZÁR LEVELEI — EPISTOLAE IMPERATORIS ISAACII II.

Az 1185 és 1195 közötti évek valamelyikében, közelebbről talán 1190 és 1193 között az esztergomi püspökhöz intézett levelet (=A) Demetrios Tornikes fogalmazta a császár nevében, s abban két kérdést fejtegetett: a fúlva holt állatok fogyasztását és a Szentléleknek a Fiútól is (filioque) való származását. A levélből az is kitűnik, hogy a magyar főpap és a bizánci császár már korábban is kapcsolatban volt egymással. Ugyancsak Demetrios Tornikes fogalmazta a császár nevében a III. Coelestinus pápához 1193-ban intézett levelet (=B), melyben arról tájékoztatja a pápát, hogy III. Béla nem tartotta meg esküjét.

Kiadás: A: Georges et Démétrios Tornikès. Lettres et discours. Introductions, texte, analyse, traduction et notes par J. Darrouzès. Paris 1970. 189—201. — B: uo. 336—345.
Kéziratok: A: *P = Parisinus gr. 2830 (s. XVI.), fol. 272^{v}—276^{v}. — B: Halki Panagias (Bibliotheca Patriarchatus Oecumenici) 33 (s. XIII.) fol. 149^{r}—150^{v}.
Irodalom: V. LAURENT: Rome et Byzance. Échos d'Orient 39 (1940) 27—28. — V. LAURENT: Une lettre dogmatique de l'empereur Isaac Ange au primat de Hongrie.

[1] III. Béla 1183-ban foglalta el Szófiát.
[2] Az ereklye visszaküldésére 1185 után kerülhetett sor, mikor III. Béla Isaakios Angelos császárral szövetségre lépett. A bolgár életrajzok 1187-re teszik.

Échos d'Orient 39 (1940) 59—77. — V. LAURENT: La Serbie entre Byzance et la Hongrie à la veille de la quatrième croisade. Revue Historique Sud-Est Européen 18 (1941) 109—130. — GYÓNI M.: Századok 77 (1943) 478—479 (V. Laurent: La Serbie... recenziója.) — M. GYÓNI: Archivum Europae Centro-Orientalis 9—10 (1943—1944) 552—553. (V. Laurent: Une lettre... recenziója.) — H.-G. BECK: Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich. München 1959. 629. — ВИИНЈ IV. 249—252.

A

ΤΟΥ ΤΟΡΝΙΚΙΟΥ ΚΥΡ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΩΣ ΕΚ ΠΡΟΣΩΠΟΥ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΥΡ ΙΣΑΑΚΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΤΡΟΓΟΜΟΥ

Τὸ μετὰ τοῦ πρωτοβεστιαρίτου σταλὲν αὐτοῦ ἀντίγραμμα πρὸς τὴν διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀποκομισθεῖσαν τῇ σῇ ἱερότητι γραφὴν τῆς βασιλείας μου διεκομίσθη τῇ βασιλείᾳ μου καὶ ὑπανεγνώσθη αὐτῇ. Καὶ εἴ γε πρὸς ἕτερον ἦν ὁ λόγος τῇ βασιλείᾳ μου[a] καὶ μὴ πρὸς τὴν σὴν ἱερότητα, πρὸς ἣν πολλὴν τὴν εὐμένειαν ἔχει, τάχ' ἂν οὐδ' ἀντιγράψαι ἠθέλησεν ἐκεῖνα τὰ εὐαγγελικὰ κατὰ νοῦν βαλλομένη καὶ ἐπιλέγουσα· «Εἰ Μωσέως καὶ προφητῶν οὐκ ἤκουσαν, πάντως οὐδέ, εἴ τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ, ἀκούσονται.»[b] Εἰ γὰρ ὅλης τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν ἐκκλησίας, ἧς ὁ κορυφαῖος Πέτρος καὶ ἡ λοιπὴ[c] τῶν ἀποστόλων ἐξῆρχε λογάς, ἐπιστολὴ ταῖς παρὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ συγγραφείσαις τῶν Ἀποστόλων Πράξεσιν ἐγκατεστρωμένη[d] καὶ τὴν τῶν πνικτῶν βρῶσιν ὥσπερ καὶ τὴν τῶν εἰδωθύτων[e], ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πορνείαν ἀπαγορεύουσα, εἰ τὰ εὐαγγελικὰ ῥητά, ἐξ ὧν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ τοῦ Θεοῦ πατρὸς λόγος ἐκπορεύεσθαι ἀπεφήνατο, τῷ πρὸς τὴν σὴν ἱερότητα τοιούτῳ γράμματι ἐγκαταστρωθέντα πεῖσαι αὐτὴν οὐκ ἴσχυσαν, ὡς οὔτε τὸ πνικτοφαγεῖν τοῖς ἀποστολικοῖς θεσμοῖς ἀκόλουθόν ἐστι, οὔτε τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι τῇ εὐαγγελικῇ θεολογίᾳ ἑπόμενον, τί ἂν ἄλλο προσβαλλομένη ἡ βασιλεία μου τῶν τοιούτων ἐνστάσεων ἀποστῆσαί

DEMETRIOS TORNIKIOS ÚRNAK ISAAKIOS ÚR, A CSÁSZÁR NEVÉBEN STROGOMOS PÜSPÖKÉHEZ (INTÉZETT LEVELE)

A protovestiarites útján küldött levél, amely válasz volt császári felsége ugyanannak útján szentségedhez eljuttatott írására, kézbesíttetett császári felségemnek és neki felolvastatott. És ha máshoz és nem szentségedhez intézett üzenetről lenne szó, aki iránt nagy jóakarattal viseltetik, talán nem is óhajtott volna válaszolni, amaz evangéliumi igéket forgatva elméjében és mondogatva, „Ha Mózesre és a prófétákra nem hallgattak, bizonyára még ha valaki a halottak közül támadna fel, arra sem fognak hallgatni". Mert ha a Péter főapostol és az apostolok további csapata által irányított egész antiochiai gyülekezet levele, mely a Lukács evangélista által írt Apostolok Cselekedeteibe van beleszőve, s amely megtiltja a fúlva holt állatok, úgyszintén az áldozati hús élvezetét és magát a paráznaságot is, ha az evangéliumi igék, melyek alapján az Atyaisten igéje világossá tette, hogy a Szentlélek az Atyától származik, s amelyek ama szentségedhez intézett levélbe voltak beleszőve, nem voltak képesek meggyőzni arról, hogy sem fúlva holt állatot enni nem felel meg az apostoli rendelkezéseknek, sem a Léleknek az Atyától és Fiútól való származása nem egyezik meg az evangéliumi teológiával, mit tudna még hozzátenni császári felségem, hogy eltérítsen az ilyen ellenvetések-

[a] *τῇ βασιλείᾳ μου a librario mendose insertum secludendum coni.* Moravcsik || [b] Ev. Luc. 16, 31 || [c] *οἱ λοιποὶ* P *corr.* Darrouzés *coll.* Ioan. Camatero in Cod. Paris. 1302 f. 272^{v} || [d] Cf. Acta 15, 23—29 et 15, 20; 21, 25 || [e] *recte* : *εἰδωλοθύτων*

⟨σε⟩[f] δυνήσοιτο; Διὰ γοῦν ταῦτα τὸ πρὸς καὶ δευτέραν ἐλθεῖν διάλεξιν περιττὸν ἡγεῖτο ἡ βασιλεία μου. Καὶ γὰρ καὶ τῶν ἰατρῶν οἱ δοκιμώτατοι, ἐπειδὰν οἰδαίνοντί τινι τραύματι τὰ δοκοῦντα τούτοις δραστικώτα[g] φάρμακα ἐπιπάσσαντες μὴ καταστεῖλαι τοῦτο ἰσχύσαιεν, τί ἂν τὰ ἀσθενέστερα δρεύσαιεν[h]; Διὰ γοῦν ταῦτα σιγᾶν ἡ βασιλεία μου ἤθελεν, ἀλλὰ διὰ τὸ πρὸς τὴν σὴν ἱερότητα εὐμενὲς τῆς βασιλείας μου καὶ ἵνα μὴ διὰ ἀπαγόρευσιν πειθοῦς, ἀλλὰ δι' ἀπορίαν ἀντιρρήσεων σιωπῆσαι τὴν βασιλείαν μου ἡ σὴ ἱερότης νομίσασα ἐπὶ πλέον ταῖς οἰκείας ταύταις δόξαις ἐνστηριχθείη, διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τὰ ἀντιγραφέντα παρὰ τῆς σῆς ἱερότητος ἀντιγράψαι αὖθις οὐκ ἀποκνεῖ...

Καὶ ἄλλας δὲ πολλὰς ἀριδήλους μαρτυρίας ἐνέζευξεν ἂν τῷ παρόντι γράμματι ἡ τοῦ κράτους ἡμῶν γαληνότης, εἰ μὴ ἐν ἐκστρατείᾳ οὖσα τὰς προσφόρους ἐξίβλους[i] οὐκ ἀπεφέρετο, ἃς δὲ μαρτυρίας ἁγίων τῇ σῇ ἐπιστολῇ τὸ σὸν ἀγχίνουν ἐνέταξεν εἰς ἀκοήν, μὴ οὔπω μέχρι καὶ νῦν ἡ βασιλεία μου παρεδέξατο, ἀλλ' ὅμως οὐδὲ αὗται τῇ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύσεως ὀρθοδόξῳ ἡμετέρᾳ δόξῃ προσίστανται...

Ἐκ[j] γὰρ λέγειν ἡ βασιλεία μου, ὡς πολλαῖς ἑτέραις ῥήσεσι τῶν αὐτῶν τούτων ἁγίων ἐντυχεῖν ἐστὶ τοὺς φιλοπόνους μετιόντας τὰς τούτων βίβλους τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπόρευσιν τοῦ πνεύματος διαβεβαιουμένας, τῇ γε μὲν τοῦ Χρυσοστόμου ὁμιλίᾳ, ἐν ᾗ τὰ ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐπιστολῇ τῆς σῆς ἱερότητος ἀνατεταγμένα ῥητὰ περὶ τῆς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ πνεύματος ἐκπορεύσεως ἀνατάττονται, οὐδαμῶς τις τῶν καθ' ἡμᾶς ἐντετύχηκεν. Εἰ δὲ παρ' ὑμῖν ἐστίν, ἐθέλει σταλῆναι ταύτην αὐτῇ[k] ἐξ ὁλοκλήρου μεταγραφεῖσαν. Κεφάλαιον τοῦ λόγου· τὰς μὲν προφανῶς συνᾳδούσας τῇ εὐαγγελικῇ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀποφάσει τῶν ἁγίων πατέρων ῥήσεις καὶ ἀποδέχεται ἡ καθ' ἡμᾶς καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία καὶ ἐγκολπίζεται, τὰς δὲ διχονοούμενόν τι φερούσας πρὸς ταύτην εὐθυβίλως[l] ὡς πρὸς κανόνα τινὰ ἀπευθύνει, ὅσαι δὲ

től? Ezért hát császári felségem fölöslegesnek tartotta, hogy ismételt vitába bocsátkozzék. Mert hiszen a legtekintélyesebb orvosok is, ha egy megdagadt sebre a nézetük szerint leghatásosabb gyógyszereket kenik rá, de mégsem tudják azt lelohasztani, vajon miért alkalmaznának kevésbé hatásos szereket? Ezért tehát császári felségem hallgatni szándékozott, de császári felségem szentséged iránti jóindulata folytán, nehogy szentséged abban a hitben, hogy császári felségem nem az érvelés el nem fogadása miatt, hanem ellenérvek hiánya miatt hallgat, még jobban megszilárduljon ezekben a saját nézeteiben, erre való tekintettel nem átallja, hogy a szentséged részéről adott válaszokra újból válaszoljon...

És uralkodó fényességünk sok más nyilvánvaló tanúságtételt is csatolt volna jelen leveléhez, ha nem úgy lenne, hogy hadjáraton lévén nem hozta magával a szükséges könyveket. Ami pedig a szentek tanúságtételeit illeti, melyeket a te éleselméjűséged leveledbe beillesztett, még mostanáig császári felségem soha nem hallotta, de ezek nem állnak ellentétben a Szentléleknek az Atyától való származásáról vallott ortodox nézetünkkel...

Császári felségem azt már nem is mondja, hogy ugyanezeknek a szenteknek sok más mondására bukkanhatnak azok, akik szorgalmasan tanulmányozzák ezeknek a könyveit, melyek a Léleknek az Atyától való származását megerősítik, de ami Chrysostomos beszédét illeti, melyben szentséged ama levelében felhozott, a Léleknek a Fiútól is való származására vonatkozó mondások vannak felsorakoztatva, a mieink közül senki sem bukkant erre, ha azonban nálatok megvan, el kell ezt neki küldeni teljes másolatban. A lényeg a következő: a mi egyetemes és apostoli egyházunk a szent atyáknak a Szentlélekről szóló evangéliumi kijelentéssel nyilván összhangban levő mondásait elfogadja és keblére öleli, azokat, melyekben valami ettől eltérő rejlik, céltudatosan, mintegy valami zsinórmérték szerint kiigazítja, amelyek azonban

[f] *suppl.* Loenertz || [g] *sic* **P**, *-ώτερα* Darrouzès *-ώτατα* Moravcsik || [h] *recte* : *δράσαιεν* || [i] *recte* : *βίβλους* || [j] *ἐκ* **P** *ἐᾷ* Darrouzès || [k] *αὐτῇ* **P** *αὐτὴ* (i.e. *ἡ σὴ ἱερότης*) Darrouzès || [l] *recte* : *εὐθυβόλως*

προδήλως ταύτῃ ἀντιφθεγγόμεναί εἰσιν, ἀπορραπίζει καὶ ἀποσείεται· κἂν καί τινες τῶν περιωνύμων ἁγίων ἐπίκλησιν ὑποδύωνται, ὡς παρ' ἐγγράπτους ἡγεῖται ταύτας καὶ ἀποβάλλεται. Οὐδεὶς γὰρ παρ' ὃν παρελάβομεν θεμέλιον, ὃν ἀκρογωνιαῖος Χριστὸς τῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ ὑπέθετο, ἕτερον θεῖναι δύναται, ᾧ καὶ ἐπιστηρίζοιτο εἰς αἰῶνας ἡ βασιλεία μου, ᾧ καὶ ἐποικοδομοίη πάντα λίθον τῇ τοιαύτῃ οἰκοδομῇ προσαγόμενον πρὸς τὸν ὑποτεθειμένον θεμέλιον συναρμολογοῦσα καὶ ἀποξέουσα καὶ συνάπτουσα.

nyilván ellentétesek, azokat visszautasítja és elhárítja. Még ha némelyek a híres szentek nevét viselik is magukon, hamisítványoknak tekinti ezeket és elveti. Mert azon az alapon kívül, melyet kaptunk, melyet a szegletkő, Krisztus vetett meg egyháza számára, senki sem vethet más alapot. Császári felségem mindörökké erre támaszkodik, erre épít rá minden követ, melyet az épület számára hoznak, a már megvetett alappal összeegyeztetve, lecsiszolva és összeillesztve.

B

ΤΟΥ ΤΟΡΝΙΚΗ ΚΥΡ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΩΤΑΤΟΝ ΠΑΠΑΝ ΩΣ ΕΚ ΠΡΟΣΩΠΟΥ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Ἰσαάκιος ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Ἄγγελος Κελεστίνῳ τῷ ἁγιωτάτῳ πάπᾳ Ῥώμης τιμὴν προσὴκουσαν ὡς πνευματικῷ πατρὶ καὶ θέλησιν[m] τῶν εὐχῶν αὐτοῦ.

Περὶ μὲν τοῦ λόγου τῆς τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν ἑνώσεως...

Τοῦτο δὲ τὸ πάθος καὶ τῶν ὅλων ἤδη χριστωνύμων μικροῦ κατεκράτησε καὶ ἐξ Ἀλαμανίας καὶ Σικελίας ἀρξάμενον ἐς Ὠκεανὸν αὐτὸν ἐπλατύνατο — καὶ γάρ τοι πάσας τ⟨ὰς ὑπὸ⟩[n] τὴν σὴν ἀρχὴν ἁγιότητα κατ' ἀλλήλων ὁπλίζεσθαι μανθάνει ἡ βασιλεία μου — ἤδη δὲ καὶ Ὠκεανὸν καὶ Ῥῆνον παραδραμὸν παρέρρευσε καὶ ἐς τὰ Παρίστρια. Καὶ γὰρ ⟨ὁ⟩[o] μέχρι καὶ πρὸ μικροῦ περιπόθητος πενθερὸς τῆς βασιλείας μου — νῦν δὲ οὐκ οἶδ' ὅ τι τοῦτον καλέσει ἡ βασιλεία μου — τῇ γονικῇ αὐτοῦ μὴ ἀρκούμενος ⟨ἦν⟩[p] μόλις διὰ τῶν τῆς Ῥωμανίας στρατευμάτων καὶ χρημάτων ἀπέλαβε καὶ τῆς τῆς Σερβίας ἀρχῆς ἐκ πάλαι ὑπὸ τὴν

[m] *θέλησιν* **P**, Darrouzès, *τέλεσιν mavult* Moravcsik || [n] *suppl.* Darrouzès || [o] *suppl.* Darrouzès || [p] *suppl.* Darrouzès

DEMETRIOS TORNIKES ÚRNAK (ISAAKIOS) CSÁSZÁR NEVÉBEN (RÓMA) SZENTSÉGES PÁPÁJÁHOZ (ÍRT LEVELE)

Isaakios, a rómaiaknak Krisztusban, az Istenben hivő császára és egyeduralkodója, az Angelos, Coelestinusnak, Róma szentséges pápájának, mint lelki atyának a megillető tiszteletét és imáinak teljesítését.

A szentegyházak egyesítésének ügyéről...

Ez a vész[1] *már csaknem az összes kereszténynek nevezetteket hatalmába kerítette, és Alamaniából és Szicíliából kiindulva egészen az Óceánig elterjedt — mert császári felségem arról értesült, hogy a szentséged alatt lévő valamennyi ország egymás ellen fegyverkezik —, és már az Óceánon és a Rajnán is áthatolván Paristriát is elárasztotta. Mert aki kevéssel ezelőtt császári felségem hőn szeretett apósa volt*[2] *— most nem tudom, minek fogja nevezni őt császári felségem —, nem érve be ősi földjével, melyet a római seregek és pénzek segítségével csak nagy nehezen kapott meg, a Szerbia feletti uralmat is meg-*

[1] A levél előzőleg arról szól, hogy azok a fejedelmek, akik — a III. keresztes hadjáratban, 1189—1192 — a Szentföld felszabadítására indultak, egymással marakodnak és gyűlölködnek, s ezért nem tudnak célt érni.

[2] III. Béla, aki trónralépte előtt tett esküt Manuelnak (vö. Kinnamos 30. szemelv., 246. l.), és akinek leányát, Margitot 1185-ben vette feleségül II. Isaakios császár.

Ῥωμανίαν τελούσης καὶ μηδ' ἑνί ποτε ἑτέρῳ δου⟨λευ⟩σάσης[r] ἐπεθύμησε καὶ ὅρκων ἐκείνων ἐπιλαθόμενος, ὅσους φρικαλέους τῷ ἀοιδίμῳ βασιλεῖ καὶ περιποθήτῳ θείῳ τῆς βασιλείας μου, κυρῷ Μανουὴλ ἐπωμόσατο, ὁπηνίκα εἰς τὴν γονικὴν αὐτοῦ ἀρχὴν τοῦτον παρέπεμψεν, ὅσους αὖθις πρὸς τὴν βασιλείαν μου, ὁπηνίκα τὸ ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ μου καὶ τῇ περιποθήτῳ μου αὐγούστῃ καὶ θυγατρὶ αὐτοῦ συνάλλαγμα συμφωνούμενον ἦν, οἷς πᾶσι τὸ μηδέποτε κατὰ τῶν δικαίων τῆς Ῥωμανίας μηδὲ κατὰ τῆς Σερβίας ἐπιχειρῆσαι αὐτὸν διαλαμβάνον ἦν, ὅπλα κατὰ ταύτης δίχα βούλης τῆς βασιλείας μου κεκίνηκε καὶ στρατεύματα κατ' αὐτῆς ἐξαποστείλας ἐξ ἐφόδου ταύτην λαβεῖν ᾤετο.

Ἀλλ' ἡ βασιλεία μου γνοῦσα τοῦτο καὶ ἀπόμοιραν ἐκ τοῦ ταύτης στρατεύματος τῷ μεγάλῳ ζουπάνῳ τῆς Σερβίας ἐξαποστείλασα εἰς διεκδίκησιν τῆς χώρας τῆς Σερβίας παλινόρσους τοὺς παρ' ἐκείνου σταλέντας πεποίηκε φέρεσθαι. Καὶ οὗτοι μὲν πρὸς τὸν στείλαντα οὐκ ἤθελον ἀνθυπεστρ⟨αφθαι⟩[s]. Ἡ δὲ βασιλεία μου τέως μὲν χριστιανισμὸν εὐλαβουμένη, ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς συγγενείας θεσμὸν αἰδούμενος καὶ τὸ αἷμα δὲ τῶν χριστιανῶν ἐκχέειν ἐκ ψυχῆς μισοῦσα διὰ γραμμάτων μειλιχίων πρὸς αὐτὸν στελλομένων μαλάττειν τοῦτον ἐπιχειρεῖ καὶ τοῦ πολλοῦ καταστέλλειν τύφου καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφειν καὶ τῶν οἰκείων ἔνδον ἑαυτὸν χηραμῶν περισφίγγειν, τέως δὲ καὶ μὴ πειθομένῳ τὴν ἐκ Θεοῦ δεδομένην αὐτῇ ἐπαπειλεῖται ἰσχύν, ἧς πάντως καὶ σὺν Θεῷ πειραθήσεται, εἰ μὴ φθάσας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ χριστιανοῖς πρέποντος γένηται λογισμοῦ.

Ἀναδιδάσκει οὖν ταῦτα τὴν σὴν ἡ βασιλεία μου ἁγιότητα, ἵνα κατὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῇ εὐλάβειαν καὶ εὐσέβειαν τῆς αὐτῆς ἀνακρουσαμένη σύριγγα, ἀλλὰ καὶ ποιμαντικὴν ἀνατειναμένη ῥάβδον πρὸς μίαν ποίμνην πάντας τοὺς χριστωνύμους συνάξειε...

kívánta, noha az régtől fogva a római birodalom fennhatósága alatt állt, és soha senki másnak nem szolgált. Megfeledkezett arról a rettenetes esküről, melyet a dicső császárnak, császári felségem hőn szeretett nagybátyjának, Manuel úrnak tett, amikor az őt ősi uralmába visszaküldte, továbbá arról, amelyet császári felségemnek tett, amikor a császári felségemet és hőn szeretett császári nőmet, az ő leányát illető megegyezés megköttetett, amely eskük mindegyikében benne foglaltatott, hogy sem a római állam jogos érdekei, sem Szerbia ellen sohasem emel kezet, mégis ez utóbbi ellen császári felségem beleegyezése nélkül fegyvert fogott, és seregeket küldve ellene azt gondolta, hogy azt támadással elfoglalja.

Ámde császári felségem megtudta ezt, és az itteni sereg egy részét Szerbia nagyzsupánjához küldte Szerbia vidékének védelmére, hogy az ő általa küldötteket visszatérésre bírja. Ezek azonban nem voltak hajlandók arra, hogy visszafordulnak küldőjükhöz. Császári felségem pedig, aki tekintetbe veszi a kereszténységet, tiszteletben tartja az isteni rokonság törvényeit és szívből gyűlöli azt, hogy keresztények vérét ontsa, egyfelől a neki küldött nyájas levél útján kísérli meg, hogy megpuhítsa őt, hogy dölyfét lecsillapítsa, a maga földjére visszatérjen és saját barlangjában húzza össze magát, másfelől viszont, amennyiben nem engedelmeskedik, az Istentől neki adott erővel fenyegeti, melyet Isten segítségével teljes mértékben meg fog tapasztalni, hacsak nem jut előbb keresztényhez illő jobb belátásra.

Császári felségem értésére adja ezeket szentségednek, hogy a benne rejlő jámborságnak és kegyességnek megfelelően megfújván pásztorsípját, de pásztorbotját is felemelvén, az összes kereszténynek nevezetteket egy nyájba gyűjtse össze...

[r] *corr.* Darrouzès || [s] *vox dubia, sic* Darrouzès

XLI. FELIRATOK — INSCRIPTIONES

A

Egy XI. századi ólompecsét egyik oldalán Szent Demetrios képe látható, hátlapján pedig egy felirat, melyben a Turkia országnév fordul elő.

Kiadás: V. LAURENT: Bulletin de la Société Historique Bulgare 16—17 (1939) 287.
Irodalom: V. LAURENT: *Ὁ Βαρδαριωτῶν ἤτοι Τούρκων.* Perses, Turcs asiatiques ou Turcs hongrois? Bulletin de la Société Historique Bulgare 16—17 (1939) 276—288. — BT I.[2] 311—312. — V. LAURENT: L'évêque des Turcs et le proèdre de Turquie. Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique 23 (1942) 148—158. — N. OIKONOMIDÈS: À propos des relations ecclésiastiques entre Byzance et la Hongrie au XIe siècle: le métropolite de Turquie. Revue des Études Sud-Est Européennes 9 (1971) 527—532.

Σφραγὶς [Ἀ]ντωνίου [(πρωτο)]συγκ(έλ)λου [(καὶ)] προέδρου Τουρκίας. (p. 287)

Antonios protosynkellosnak és Turkia elnökének[1] pecsétje.

B

Egy ugyancsak a XI. századra datált ólompecséten Szent Demetrios mellképe látható, a hátlapján levő feliratban a türk népnév fordul elő.

Kiadás: V. LAURENT: Bulletin de la Société Historique Bulgare 16—17 (1939) 287.
Irodalom: l. A alatt.

Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Θεοφυλά(κτῳ) [ἐ]πισκό[π]ῳ Τούρ[κ]ων. (p. 287)

Uram, segítsd meg Theophylaktost, a türkök püspökét![2]

[1] A görög szövegben szereplő szó (proedros) egyházi értelemben olyan püspököt jelent, aki saját egyházmegyéje mellett még — mint adminisztrátor — egy másik egyházmegye kormányzását is megkapta. A protosynkellos az időben püspöki rangú személyek udvari címe volt.

[2] Hogy a két feliratban olvasható *Τουρκίας*, illetve *Τούρκων* szó Magyarországot, illetve a magyarokat jelenti-e, az, mint a kiadó is rámutatott, kétséges. Vö. MORAVCSIK GY.: Bizánc és a magyarság. Budapest 1953. 55.

C

A magyar királyi („szent"-nek nevezett) korona két részből áll: az alsó, bizánci eredetű részen („corona Graeca"), amelyet VII. Michael Dukas császár valószínűleg 1075-ben ajándékul küldött a magyar udvarnak, a Pantokratort, arkangyalokat és szenteket, továbbá a császárt, uralkodótársát és I. Géza magyar királyt ábrázoló zománcképek körül görög feliratok olvashatók, melyek az akkori magyar—bizánci viszonyra is fényt vetnek.

Kiadás: MORAVCSIK GY.: A magyar Szent Korona görög feliratai [Értekezések a nyelv- és széptudományi osztály köréből XXV. 5.]. Budapest 1935.

Irodalom: IPOLYI A.: A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása. Budapest 1886. — CZOBOR B.: A magyar koronázási jelvények. Budapest 1896. — HAMPEL J.: A magyar szent korona. Archaeologiai Értesítő 16 (1896) 380—381, 439—441. — VARJÚ E.: A Szent Korona. Archaeologiai Értesítő 39 (1920—22) 56—70. — O. FALKE: A szent korona — Die Stephanskrone. Archaeologiai Értesítő 43 (1929) 125—133, 358—362. — MORAVCSIK GY.: A „Géza" név a magyar Szent Koronán. MNy 31 (1935) 137—140. — DARKÓ J.: A Dukas Mihály-féle korona célja és jelentősége. EPhK 66 (1936) 113—152. — MORAVCSIK GY.: A magyar Szent Korona görög feliratainak olvasásához és magyarázatához. EPhK 60 (1936) 152—158. — E. DARKÓ: Die ursprüngliche Bedeutung des unteren Teiles der ungarischen Heiligen Krone. Seminarium Kondakovianum 8 (1936) 63—77. — DARKÓ J.: Utóhang a Dukas-féle korona eredeti jelentőségének megítéléséhez. EPhK 60 (1936) 351—353. — MORAVCSIK GY.: A magyar szent korona a filológiai és történeti kutatások megvilágításában. Emlékkönyv Szent István király halála kilencszázadik évfordulóján III. Budapest 1938. 423—472. — J. MORAVCSIK: The Holy Crown of Hungary. The Hungarian Quarterly 4 (1938—1939) 656—667. — E. DARKÓ: Der Konstantinos der ungarischen heiligen Krone. Serta Hoffilleriana. Zagreb 1940. 437—441. — BÁRÁNY-OBERSCHALL M.: Problémák a magyar szent korona körül. Antiquitas Hungarica 1 (1947) 91—99. — P. J. KELLEHER: The Holy Crown of Hungary (Papers and Monographs of the American Academy in Rome 13.). Rome 1951. — TH. BOGYAY: Neuere Forschungen über die Stephanskrone. Das Münster 4 (1951) 233—234. — KOVÁCS É.: A magyar korona a legújabb kutatások tükrében. Művészettörténeti Értesítő 6 (1957) 128—130. — BT I.[2] 308—310. — P. WIRTH: Das bislang erste literarische Zeugnis für die Stefanskrone aus der Zeit zwischen dem X. und XIII. Jahrhundert. BZ 53 (1960) 79—82. — M. VON BÁRÁNY-OBERSCHALL: Die Stephanskrone und die Insignien des Königreiches Ungarn. Wien—München 1961. — J. DEÉR: Die heilige Krone Ungarns. Wien 1966. — GYÖRFFY GY.: Mikor készülhetett a Szent Korona? Élet és Tudomány 26 (1971) 58—63.

Ἰ(ησοῦ)ς Χ(ριστό)ς	*Jézus Krisztus*
ὁ ἀρχ(άγγελος) Μιχ(αήλ)	*Mihály arkangyal*
ὁ ἅ(γιος) Γεώργιος	*Szent György*
ὁ ἅ(γιος) Κοσμᾶς	*Szent Kozma*
Γεωβιτζὰς[a] *πιστὸς κράλης Τουρκίας*	*Gyevicsa, Turkia hű*[3] *királya*
Μιχ(αὴλ) ἐν Χ(ριστ)ῷ πιστὸς βασιλεὺς Ῥωμαίων ὁ Δούκ(ας)	*Michael, a rómaiak Krisztusban hivő császára, a Dukas*

[a] *sic inscr., Γεωβιτζ δ(εσπότη)ς* edd. *anteriores*

[3] Az eredetiben olvasható *πιστός* szó kétértelmű: jelentése „hű" vagy „hivő". Ez utóbbi esetben — mint a Michael császár képe körül olvasható feliratban is — a *πιστός* mellett rendesen ott állnak az *ἐν Χ(ριστ)ῷ* szavak is. A magyar király feliratában a bizánci udvar ezt nyilván szándékosan mellőzte, hogy a szó eltérő értelmét hangsúlyozza.

Κων(σταντῖνος) βασιλεὺς Ῥωμαίων ὁ πορφυρογέννητος	*Konstantinos, a rómaiak császára, a bíborbanszületett*
ὁ ἅ(γιος) Δαμιανός	*Szent Damján*
ὁ ἅ(γιος) Δημήτριος	*Szent Demeter*
ὁ ἀρχ(άγγελος) Γαβριήλ	*Gábor arkangyal*

(pp. 9, 11, 13, 14, 15, 20, 32)

D

A konstantinápolyi Hagia Sophia székesegyház restaurálási munkálatai folyamán előkerült egy bizánci női alak mozaikképe, amely a felirat tanúsága szerint a magyar származású Eirene császárnét ábrázolja.

Kiadás: TH. WHITTEMORE: The Mosaics of Haghia Sophia at Istanbul. Third Preliminary Report. Work done in 1935—1938. The Imperial Portraits of the South Gallery. Boston 1942. 26. XXIX. tábla.
Irodalom: MORAVCSIK GY.: Bizánc és a magyarság. Budapest 1953. X. t. — BT I. 312.

Εἰρήνη ἡ εὐσεβεστάτη αὐγούστα.	*Eirene, a legkegyesebb augusta.*[4]

E

Egy XII. századi ólompecsét egyik oldalán Szent Demetrios ábrázolása látható, a hátlapon pedig egy felirat, melyben a Kalamanos név is előfordul.

Irodalom: G. SCHLUMBERGER: Un sceau de plomb au nom d'un prince de la famille royale de Hongrie au XIIe siècle au service de l'empire byzantin en Asie. Revue des Études Grecques 32 (1919) 490—494. — MTBF 210. — BT I.[2] 312.

Σφραγὶς σεβαστοῦ Δούκα τοῦ Καλαμάνου.	*A fenséges Dukas Kalamanos pecsétje.*

F

Ugyancsak a magyar származású hercegre vonatkozik egy másik, verses szöveget tartalmazó pecsét.

Kiadás: V. LAURENT: *Ἑλληνικά* 7 (1934) 297—298.

Σκέποις με μάρτυς σὸν λάτριν Καλαμάνον,	*Mártír, fedezz engem, tisztelődet, Kala-*
γραφὰς βεβαιῶν[b] *καὶ μάχαις μοι συμπνέων.*	*manost, az írásokat megerősítve és a harcokban velem együtt tartva!*

[b] *βεβαίων* ed.

[4] Ioannes Komnenos császár felesége, Szent László leánya, Piroska.

XLII. THEODOROS BALSAMON — THEODORUS BALSAMON

A XII. század második felében élt jogász egyéb munkákon kívül írt egy kommentárt a különböző zsinatok kánonjaihoz. Ez tartott fenn egy 1185 tájáról való zsinati határozatot, mely Theodora Komnene és III. Béla magyar király tervezett házasságával kapcsolatos.

Kiadás: Migne 137. coll. 35—1498; 138. coll. 9—456. ed. alt. = Migne 119. col. 821_{A-B}.
Irodalom: KRUMBACHER 607. — MORAVCSIK GY.: III. Béla és a bizánci birodalom Manuel halála után. Századok 67 (1933) 518—528. — MTBF 208—209. — BT I. 520. — L. STIERNON: Notes de titulature et de prosopographie byzantines: Théodore Comnène et Andronic Lapardas, sébastes. REB 24 (1966) 89—96.

Τὴν μέντοι[a] *Κομνηνὴν κυρὰν Θεοδώραν τὴν χρηματίσασαν σύμβιον*[b] *τοῦ Λαπαρδᾶ ἐκείνου κυροῦ*[c] *Ἀνδρονίκου ἀποκαρεῖσαν κατὰ βίαν τοῦ τυράννου ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος οὐ παρεχώρησε μετασχηματισθῆναι καὶ συζυγῆναι τῷ κράλῃ*[d] *Οὐγγρίας ἐκθύμως τοῦτο ζητήσαντι διὰ τὸ μετὰ θάνατον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς στοιχῆσαι τῇ ἀποκάρσει, κἂν κατὰ βίαν ἐγένετο, καὶ ἐν κοινοβιακῇ διάγειν μονῇ. Ἑτέρας δὲ γυναῖκας εὐγενεῖς οὕτως ἀποκαρεῖσας ἐδικαίωσεν ἡ αὐτὴ σύνοδος μετὰ θάνατον τοῦ τυράννου μετασχηματισθῆναι ἢ ὡς ἔτι περιόντων τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν ἢ διὰ τὸ μὴ καταδέξασται ὅλως τὴν ἀπόκαρσιν μετὰ θάνατον τοῦ τυράννου.* (col. 1132_{B-C})

Theodora Komnene úrnőnek, akit miután Andronikos Lapardas úrral élt házasságban, a zsarnok parancsára megnyírtak,[1] *a konstantinápolyi zsinat nem engedélyezte, hogy állapotát megváltoztassa, és a magyarok királyával házasságra lépjen (bármennyire törekedett is ez erre), mert férje halála után vállalta a lenyíratást, még ha kényszer alatt történt is ez, és monostorban élt. Más előkelő nőknek, akiket hasonlóképpen megnyírtak, ugyanaz a zsinat megengedte, hogy a zsarnok halála után állapotukat megváltoztassák, vagy mert férjük még élt, vagy mert még nem nyírták meg őket teljesen a zsarnok halála után.*

[a] *om.* ed. alt. || [b] *σύζυγον* ed. alt. || [c] *κυρίου* ed. alt. || [d] *κράλῃ* ed. alt. : *κράτῃ* ed.

[1] Theodora Komnene Manuel császár nővére volt, akit a „zsarnok", Andronikos Komnenos, kolostorba küldött („megnyíratott"), férjét pedig megvakíttatta és monostorba záratta, ahol az meg is halt. III. Béla a Theodorával kötött házasság révén akarta a bizánci trónt is megszerezni. Vö. MORAVCSIK GY.: Bizánc és a magyarság. Budapest 1953. 90—91.

XLIII. NIKETAS CHONIATES — NICETAS CHONIATES

Niketas Choniates (*Νικήτας Χωνιάτης*) saját szavai szerint Chonai (antik Kolossai) városában született. Az irodalomban korábban használatos Akominatos név tévedésen alapult. Az életére vonatkozó adatokat részben bátyjának, Michael Choniates athéni érseknek köszönhetjük. Niketas Choniates gyermekkorában Konstantinápolyba került, ahol kiváló képzésben részesült. II. Alexios császár alatt császári titkár lett, majd 1187-ben Philippopolis helytartója. Később a logothetesi rangot is elérte. Konstantinápoly 1204-ben a nyugatiak részéről történt elfoglalása után neki is menekülnie kellett, s élete utolsó éveit Nikaiában töltötte Theodoros Laskaris udvarában, ahol vezető szerepet játszott. 1213-ban halt meg. Niketas Choniates nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki. Ránk maradtak theológiai és rhetorikai iratai, beszédei és költeményei, melyek történeti forrásként is figyelmet érdemelnek. Történeti munkája, mely a kéziratokban a *Χρονικὴ διήγησις* címet viseli, az 1118-tól 1206-ig terjedő kor történetét tárgyalja. Egyes részei a bennük említett események időrendje alapján ítélve különböző időben íródtak. Egyes helyek a XII. század 80-as éveire, mások a XIII. század első évtizedére utalnak. Minthogy a munka kettős alakban, egy bővebb és egy rövidebb fogalmazásban maradt ránk, s van a kettő között álló szövegváltozat is, valószínűnek látszik, hogy a szerző az eredeti munkát 1204 után átdolgozta, időrendileg tovább folytatta, 1206-ig, de közben egyet-mást elhagyott, másképp fogalmazott, így jött létre a rövidebb változat. Később élete alkonyán újra átdolgozta, némileg kibővítette, a kritikai megjegyzéseket élesebbé tette, így jött létre egy bővebb változat.

Egyes jelek amellett tanúskodnak, hogy a szerző nem tudta munkáját befejezni s annak végleges alakját megadni. Ami a forrásait illeti, Ioannes korára vonatkozólag főleg szóbeli értesülésekből merített, Manuel korára vonatkozólag azonban írásos tudósításokat is felhasznált. Így a normann háború története nem egyéb, mint Eustathios ide vonatkozó művének a kivonata. Korábban vitatott volt, hogy ismerte- és felhasználta-e Niketas Choniates kortársa, Kinnamos munkáját. A legújabb kutatások arra az eredményre vezettek, hogy a két történetíró olyan erős egyezést mutat, hogy az nem magyarázható a véletlennel, s így fel kell tennünk, hogy Niketas Choniates forrásként használta Kinnamos még kiadatlan munkáját, melyet kiegészített más források tudósításaival. Munkája fő érdeme az, hogy Manuel császár korának eseményeit más oldalról világítja meg, mint Kinnamos. Sajátságos ellentmondás mutatkozik abban, hogy a szerző a bevezetésben az egyszerű, világos stílus mellett foglal állást, de mégis dagályos frázisokban bővelkedő nyelven ír.

Kiadások: A = Migne 139. coll. 1101—1449; 140. coll. 9—281. — B, C, D = Nicetae Choniatae Orationes et epistulae. Recensuit I. A. VAN DIETEN. Berolini et Novi Eboraci 1972. — C = MORAVCSIK GY.: Niketas Akominatos lakodalmi költeménye. EPhK 47 (1923) 79—86. — E = Nicetae Choniatae Historiae. Recensuit I. A. VAN DIETEN. Berolini et Novi Eboraci 1975.

Kéziratok: B-hez és D-hez: **V** = Venetus Marcianus Graecus XI 22 (s. XIII—XIV.) — C-hez: **B** = Bodleianus—Baroccianus 110 (s. XIV.) — D-hez: az egyes csoportok legfontosabb kéziratai: **P** = Parisinus Graecus 1778 (s. XIII.) — **W** = Vindobonensis Historicus Graecus 105 (s. XIV et XV.) — **H** = Vindobonensis Historicus Graecus 13 (s. XVI.) — Ezek feltehetőleg a mű első változatára mennek vissza. — **L** = Laurentianus IX 24 (s. XIII.) — **O** = Oxoniensis Bodleianus Roe 22 (a. 1286) — Ezek tartalmazzák Niketas később írt folytatását. — **R** = Vaticanus Graecus 169 (s. XIII.) — **M** = Marcianus Graecus 403 (s. XIV.) — **D** = Vaticanus Graecus 168 (s. XIII—XIV.) — **F** = Vindo-

bonensis Historicus Graecus 53 (s. XIV.) — Ez az a rövidebb változat (redactio brevis, b), melyet a szerző korábbi munkáiból, azokat némileg átdolgozva, és megfelelő szempontok szerint megrövidítve készített. — **V** = Vaticanus Graecus 163 (s. XIII.) — **A** = Vaticanus Graecus 1623 (s. XIII.) és **P** átdolgozott változata tartalmazza azt a bővített változatot (redactio auctior, a), melyet a szerző élete végén készített, a korábbi szépítő képet (b) sötétebbre festve, de amelyet már nem tudott befejezni. Erre megy vissza a népnyelvi változat is, melynek kéziratai közül említendő **B** = Monacensis Graecus 450 (s. XIV.). Az összes kéziratokról teljes részletességgel l. VAN DIETEN kiadásának bevezetőjét (pp. XIX—LXXXVIII.).

Irodalom: F. USPENSKIJ: Византійскій писатель Никита Акомината изъ Хонъ. S.-Peterburg 1874. — F. USPENSKIJ: О рукописяхъ исторіи Никиты Акомината въ Парижской національной библіотекѣ. Журналъ Министерства Народного Просвѣщенія 194 (1877) Nov. 64—79. — KRUMBACHER 91—93, 281—286. — J. DRÄSEKE: Zu Niketas Akominatos. BZ 20 (1911) 101—105. — H. LEICHT: Studien zur Textgeschichte des Niketas Akominatos. (Kézirat.) München 1920. — N. IORGA: Médaillons d'histoire littéraire byzantine, 22. Nicétas Acominatos. Byz 2 (1925) 287—289. — V. N. ZLATARSKI: Кога Никита Акоминатъ произнесълъ речьта си по случай брачния съюзъ на Исаака Ангела съ маджарската принцеса. История на българската държава. II. Sofia 1934. 522—523. — MTBF 195—201. — B. LEHMANN: Die Nachrichten des Niketas Choniates, Georgios Akropolites und Pachymeres über die Selčuqen in der Zeit von 1180 bis 1280 n. Chr.. Gräfenhainichen 1939. — V. GRECU: Autour de De signis de Nicétas Choniate. REB 6 (1948) 58—66. — V. GRECU: Nicétas Choniatès a-t-il connu l'histoire de Jean Cinnamos? REB 7 (1949) 194—204. — B. SINOGOWITZ: Die Rede des Niketas Choniates an Theodoros Laskaris in ihrer Bedeutung als Geschichtsquelle. BZ 45 (1952) 345—351. — V. GRUMEL: De l'origine du nom *'Ακομινᾶτος*. *'Επετηρὶς 'Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 23 (1953) 165—167. — J. A. J. VAN DIETEN: Two unpublished Fragments of Nicetas Choniates' Historical Work. BZ 49 (1956) 311—317. — Die Krone der Komnenen. Die Regierungszeit der Kaiser Johannes und Manuel Komnenos (1118—1180) aus dem Geschichtswerk des Niketas Choniates... Abenteurer auf dem Kaiserthron. Die Regierungszeit der Kaiser Alexios II., Andronikos und Isaak Angelos (1180—1195) aus dem Geschichtswerk des Niketas Choniates... Die Regierungszeit der Kaiser Alexios Angelos, Isaak Angelos und Alexios Dukas, die Schicksale der Stadt nach der Einnahme sowie das „Buch von den Bildsäulen" (1195—1206) aus dem Geschichtswerk des Niketas Choniates übersetzt, eingeleitet und erklärt von F. GRABLER. Byzantinische Geschichtsschreiber VII—IX. Graz—Wien—Köln 1958. — BT I. 444—450. — F. GRABLER: Das Zitat als Stilmittel bei Niketas Choniates. Akten des XI. Internationalen Byzantinisten-Kongresses 1958. München 1960. 190—193. — J. A. J. VAN DIETEN: Wurden aus dem Codex Vindobonensis Graecus 53 fünf Miniaturen entfernt? BZ 55 (1962) 224—234. — A. P. KAŽDAN: Еще раз о Киннаме и Никите Хониате. Bsl 24 (1963) 4—31. — F. GRABLER: Niketas Choniates als Redner. Jahrbücher für die Österreichische Byzantinische Gesellschaft 11—12 (1962—63) 57—84. — J. A. J. VAN DIETEN: Noch einmal über Niketas Choniates. BZ 57 (1964) 302—328. — Kaisertaten und Menschenschicksale im Spiegel der schönen Rede. Reden und Briefe des Niketas Choniates, übersetzt, eingeleitet und erklärt von F. GRABLER. Byzantinische Geschichtsschreiber XII. Graz—Wien—Köln 1966. — G. STADTMÜLLER: Zur Biographie des Niketas Choniates (um 1150—um 1214). Polychordia. Festschrift F. Dölger I. Amsterdam 1966. 321—328. — I. A. VAN DIETEN: Niketas Choniates. Erläuterungen zu den Reden und Briefen. Nebst einer Biographie. Berlin—New York. 1971. — ВИИНЈ IV. 107—171.

A

Προκαθημένου τοῦ θεοστέπτου κρατίστου καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ ἐν τῇ αὐτῇ ὑπερῴα τροπικῇ συνεδριαζόντων τῷ ἐνθέῳ κράτει αὐτοῦ τοῦ δεσπότου καὶ περιποθήτου γαμβροῦ τῆς ἁγίας αὐτοῦ βασιλείας κυροῦ Ἀλεξίου, τοῦ ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Λουκᾶ... (col. 252C)

Elnököl a mi istenkoronázta, hatalmas és szentséges császárunk és egyeduralkodónk, Manuel Komnenos úr, ugyanazon emeleti csarnokban ő isteni hatalmasságával együtt tanácskozik a despotes, ő szent császári felségének szeretett veje, Alexios úr, a legszentségesebb egyetemes patriarcha, Lukas...[1]

B

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΠΙΘΑΛΑΜΙΟΣ, ΟΠΗΝΙΚΑ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΙΣΑΑΚΙΟΣ Ο ΑΓΓΕΛΟΣ ΗΓΑΓΕΤΟ ΕΙΣ ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΝ ΘΥΓΑΤΕΡΑ ΤΟΥ ΡΗΓΟΣ ΟΥΓΓΡΙΑΣ ΤΟΥ ΒΕΛΑ, Η ΚΑΙ ΩΝΟΜΑΣΘΗ ΜΑΡΙΑ· ΕΓΡΑΦΗ ΔΕ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΥ ΕΤΙ ΟΝΤΟΣ

UGYANANNAK LAKODALMI BESZÉDE, MIKOR ISAAKIOS ANGELOS CSÁSZÁR FELESÉGÜL VETTE MAGYARORSZÁG KIRÁLYÁNAK, BÉLÁNAK LEÁNYÁT, AKI MÁRIÁNAK NEVEZTETETT. EZT AKKOR ÍRTA, MIKOR MÉG CSÁSZÁRI JEGYZŐ VOLT[1]

Καὶ γὰρ ὁ μὲν νυμφίος βασίλειος ὡραῖος[a] *διαφερόντως παρὰ τοὺς τῶν ἀνθρώπων υἱούς,*[b] *ἡ δὲ νύμφη βασίλισσα νεᾶνις καλὴ μὲν κομιδῇ καὶ τὴν ἔνδον λαμπρότητα τοῖς ψυχικοῖς ἀπαραστράπτουσα κάλλεσιν, ἀρίστη δὲ καὶ τὴν ἔξωθεν εὐφυίαν· καὶ μῶμος οὐδείς ἐστιν ἐν αὐτῇ,*[c] *ἣν Θεὸς ἁρμόζει τῷ βασιλεῖ βοηθὸν*[d] *αὐτῷ κατ' αὐτὸν μὴ εἶναι μόνον ἐθέλων ὡς ὀλίγῳ πρότερον καὶ ἄϋλον μικροῦ καὶ ἀσώματον, τὸ δ' ὑπὸ χεῖρα ἡμεῖς εὐφραινόμεθα εὐαγγελικῶς διὰ τὴν τοῦ νυμφίου φωνήν.*[e] *Ὦ γλυκείας ταύτης ἡμέρας, ἐν ᾗ νυμφεύεται βασιλεὺς νέος νέαν, ὡραῖος ὡραίαν, ἀνθοῦσαν ἀνθῶν, ὁ ἐκ τριγονίας*[f] *αὐχῶν τὸ γένος*

A császári vőlegény ifjúi szépség, kiváló az emberek fiai között, a császári menyasszony gyönyörűséges fiatal leány, belső ragyogását lelki szépségekben világoltató, de külső szépségekben is kitűnő. Nincsen gáncsolnivaló őbenne, kit Isten kapcsol össze a mi császárunkkal mint segítőtársat, nem akarván, hogy ez önmagában, egyedül legyen, mint kevéssel előbb, szinte anyagtalanul és testetlenül. Mi pedig az Ő keze alatt, az evangélium szava szerint, örvendezünk a vőlegény szavának. Ó édes mai nap, melyen feleséget vesz a császár, az ifjú ifjat, a szépséges szépségest, virágzót a virágzó, ő, aki azzal dicsekszik, hogy

[1] A despotes Alexios: a későbbi III. Béla. A zsinatot, amelyről itt szó van, 1166-ban v. 1166/67-ben tartották, s tárgya ama jézusi kijelentés volt, mely szerint „az Atya nagyobb, mint én". — Az „emeleti csarnok" értelmezés némileg bizonytalan, lehetséges volna „napéjegyenlőségi palota" is, amiről ugyan a bizánci topográfiák nem tudnak, de mivel Manuel palotájában csillagképeket festetett a mennyezetre, elképzelhető, hogy az egyik teremben a napéjegyenlőségi csillagállás volt ábrázolva, s innen az — alkalmi — elnevezés.

[1] Az esküvő III. Béla leánya, a még tizedik évét sem betöltött Margit (aki Bizáncban a Mária nevet kapta) és Isaakios Angelos császár között 1185-ben ment végbe. Hozományként Béla visszaadta azokat a bizánci területeket, melyeket Andronikos Komnenos ellen harcolva foglalt el.

[a] *ὡραίως* V || [b] Ps. 44, 3 || [c] Cant. 4, 7 || [d] Gen. 2, 18 || [e] Joh. 3, 29 || [f] *τριγωνίας* V

βασίλειον τὴν ἐκ Καισάρων Ἰουλίων τὴν νέγεσιν ἕλκουσαν. Καὶ ἥλιος ὢν αὐτὸς σελήνῃ συνοδεύει τηλεφανεῖ εἰς φαῦσιν κοινὴν τῷ τῆς βασιλείας καταπηχθεὶς στερεώματι μηκέτ' ἀσέληνον νύκτα καταχεῖσθαι ἐπὶ[g] τῶν ἀνακτόρων βουλόμενος· ἦν δὴ χθὲς μὲν καὶ πρώην τοῦ βασιλικοῦ φάους διεστῶσαν οὔκουν ἦν ὁρᾶν ὁλολαμπῆ καὶ πλησίφωτον, νῦν δὲ τῷ ἡλίῳ βασιλεῖ προσεγγίσασα τηλεφανὴς καὶ πάμφωτος ἐσάγαν γεγένηται ἀπεναντίας τῷ νυκτερινῷ τούτῳ μεγάλῳ φωστῆρι. Οἶμαι γοῦν, ὡς τὸ[h] διάφορον ἡμῖν βάρβαρον ταῖς ἡμετέραις ἀχθεσθήσεται τελεταῖς καὶ ταῖς νῦν ἐμπικρανθὲν νυμφεύσεσι κόψεται τὸν τῆς πορφύρας ὑφορώμενον καινισμόν, ὃν μικρῷ ὕστερον ἑορτάσομεν ὑμεῖς, τὸ ὑπήκοον, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης ὡς ἀπό τινος ὁρίζοντος ἀνατελοῦντας ἑωσφόρους καὶ τὰ φῶτα πλείω τῇ τῶν Ῥωμαίων παρέξοντας, οἰμώζεται δ' ὡς ἔφθην εἰπεῖν, καθὰ δὴ καὶ τοὺς βατράχους ὁ μῦθος εἴρηκεν ὁ Αἰσώπειος,[i] ἡλίου γάμον ἀγάλλοντος ὡς αὐτίκα τῶν τελμάτων ἀποξηρανθησομένων θερμοτέραις ἀκτῖσι καὶ πλείοσι σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ αὐτῶν ἀπολουμένων ὡς μηκέτ' ἐμφιλοχωρεῖν ἐχόντων τενάγεσιν· ἐν δὲ τῇ συνόδῳ[j] τῶν δυοῖν τούτων μεγάλων φωστήρων καὶ οἱ τῶν ἀστέρων χοροί, — οὗτοι δ' ἂν εἶεν οἱ μερικοὶ δυνάσται τῆς γῆς καὶ βραχέα γένη διέπειν λαχόντες — διηγήσονται μὲν κατὰ τοὺς Δαυιτικοὺς οὐρανοὺς τὰ μεγάλεια, ὅσα ἐφ' ἡμῖν τετέλεκεν ὁ Θεός,[k] ὑποκύψουσι δὲ καὶ τοῖς ὑπερλάμπουσιν αὐτοὺς φωστῆρσι καὶ ταπεινοτέραν ἐνδείξονται τὴν προσκύνησιν δείσαντες μὴ ταῖς ἁπλέτοις ὑποκρυβῶσι λαμπρότητι, μηδ' ὅτι ἀνίσχουσι γινωσκόμενοι, ἢ τέλεον τῆς οἰκείας ἕδρας καταπεσόντες εἰς ἐσχάτην μοῖραν ἀποκυλισθῶσι τοῦ στερεώματος. Εἰ δ' ἐν ὀνείροις ὁ σώφρων Ἰωσὴφ ἑώρα[l] οἱ τοὺς

három császári nemzedéket adó családból született, őt, aki a Julius Caesarokig viszi fel származását.[2] *Nap ő, aki a messzefénylő holddal van együttállásban, hogy közösen világítsanak a császári hatalom mozdulatlan égboltozatjára rögzítve, mert nem akarja, hogy valaha is holdtalan éjszaka szakadjon a palotákra. Akit a minap, mikor még távol állt a császári fénytől, nem lehetett tökéletes ragyogásában és teljes fényben látni, ő most a császárhoz, a naphoz közeledve messzetündöklő és teljes ragyogású lett, épp ellenkezőleg, mint a nagy éjszakai világítótest. Úgy gondolom legalábbis, hogy a velünk annyira ellenséges barbárságnak a mi szertartásaink nincsenek ínyére, és megkeseredve a mostani násztól el fog majd takarodni, ha látja a bíborterem megújulását, mit nemsokára ünnepelni fogunk mi, alattvalók — a barbárok pedig az onnan (ti. a bíborteremből), mintegy a láthatárról felemelkedő hajnalcsillagokat, melyek a rómaiak földjének még több fényt adnak, siratni fogják, ahogy az imént mondtam, mint az aisoposi mese szerint a békák, mikor a nap lakodalmát ülte, tudván, hogy melegebb és bőségesebb sugaraitól legott kiszáradnak a mocsarak, s velük együtt vesznek maguk is, mert többé nem örvendezhetnek a posványnak mint lakóhelyüknek. E két nagy világítótest együttállásakor a csillagok karai is — ezek volnának a föld helyi uralkodói, kiknek apró nemzetségek kormányzása jutott osztályrészül — beszélik az egekben, mint Dávid mondja, a nagyságos dolgokat, melyeket elvégzett rajtunk az Isten, meghajolnak azok előtt, akik túlragyogják őket fényességükkel, és alázatosan mutatják be hódolatukat, félve, hogy a határtalan fényességekben*[3] *eltűnnek, s hogy másrészt ha ennek tudatában nagyon visszahúzódnak, saját helyükből teljesen kibukva, az égbolt legvégső zugába hemperednek. Ha álmában a tiszta József látta, hogy a csillagok előtte, mint*

[g] *ἐπὶ* Miller, *οἱ* V van Dieten || [h] *τὸν* V || [i] Aesop. fab. 314 Perry || [j] *sic* edd., *τῶν συνάδων* V || [k] Ps. 18, 2; 70, 19 || [l] Genes. 37, 9

[2] Isaakios császár nagyanyja, Theodora Komnene, II. Ioannes Komnenos császár nővére, I. Alexios Komnenos leánya. — A magyar királyok családfájának a Julius Caesarokig való visszavitele rhetorikai közhely volt.

[3] A fordításban a *λαμπρότητι* alak helyett *λαμπρότησι*-t fordítottunk.

ἀστέρας ὡς ἡλίῳ ἄλλῳ καθυποκύπτοντας, ὕπαρ σοι τῷ νεωτέρῳ καὶ σωφρονεστέρῳ δήπουθεν Ἰωσὴφ οἱ τροπολογούμενοι ἀστέρες οὗτοι καθυποκύψουσιν...

...καὶ Δάκης μέν σοι δουλαγωγεῖται, Δαλμάτης δὲ καὶ Ἰλλυριὸς ταπεινοῦταί σοι, ὑποπίπτει δ' ὁ Παίων, ὁ δ' Ἀλαμανὸς σπένδεται...

... Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ νυμφίος, ἵν' ἐκ πολλῶν ὀλίγα εἴποιμι, ὅτι μηδ' ὁ λόγος ἄλλ' ὅτι προὔθετο ἢ μόνον ᾄσαι τὰ τῆς σήμερον τελετῆς, ἡ δὲ μνηστευομένη σοι, αὐτοκράτορ, ἀρίστη καὶ τὸ κάλλος, ἐξαισία δὲ καὶ τὴν ὥραν, ἀξία δὲ καὶ τοιῷδε συζυγῆναί σοι ἄνακτι, καλὴ δὲ ἕως σφόδρα καὶ τὴν ἔνδον λαμπρότητα καὶ ποικίλη τῷ κόσμῳ τῶν ἀρετῶν καὶ περιρρεομένη ταύταις καθάπερ τισὶ κροσσωτοῖς,[m] περιφανὴς δὲ καὶ τὸ γένος καὶ τῶν εὖ γεγονότων ὅτιπερ κράτιστον μετά γε σὲ τὸν ἀμύμονα ἄνακτα· ἀναφέρει γὰρ τὰς πρώτας τοῦ γένους καταβολὰς ἐς Καίσαρας Ἰουλίους καὶ Αὐγούστους τοὺς μοναρχήσαντας καὶ εἴ τι τῆς εὐδαίμονος ἐκείνης φύτλης περιβόητον καὶ ἐξαιρετόν· τὸ δὲ προσεχὲς ταυτησὶ γένος τῇ βασιλείᾳ ταύτῃ προσευγενισθὲν ἐπεκτήσατο πλείω τὴν εὔκλειαν καὶ δόξης μετέλαχε μείζονος· ὁ γὰρ ἐκ γένους σοι προσήκων μέγας αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος, ὁ μᾶλλον διὰ τὸ τῶν ἀριστοπραξιῶν μέγεθος ἢ τὴν κλῆσιν τὸ θεώνυμον κληρωσάμενος, ἐκ τῆς γενεᾶς ταύτης ἐμνηστεύσατό οἱ γυναῖκα τὴν ἐν γυναιξὶ καλλίστην ἐκείνην, τὸ τοῦ γένους ὄντως ὀσφράδιον. Καλὴ μὲν οὖν ἡ νυμφευομένη σοι νεᾶνις, ὦ βασιλεῦ, καὶ δι' ἅπερ ὁ λόγος εἴρηκεν· οὐ γὰρ βοῶπις μόνον καὶ χρυσῆ τὸ εἶδος καὶ δολιχόδειρος,[n] ταῦτα δή, ἃ ταῖς ἑαυτῶν θεαίναις Ἕλληνες ἐπεφήμιζον, ἀλλ' ὅλη καλὴ καὶ ἕως σφόδρα καλή, κἂν τῷ κάλλει πασῶν βασιλεύουσα, καλλίστη δὲ καὶ ὅτι σοι παρέστη ἐκ δεξιῶν, καὶ τοῦ κάλλους αὐτῆς ἐπεθύμησας, οὗ χάριν καὶ τοῖς ὑπὲρ τοῦ συζυγῆναί σοι λόγοις

egy új Nap előtt meghajolnak, előtted, aki ifjabb és tisztább vagy bizony még Józsefnél is, éber állapotban borulnak le e hasonlatbeli csillagok...

...szolgaságba vitetik a dák, megalázkodik előtted a dalmata és az illyr, elődbe omlik a paion, békét köt az alemann...[4]

... Ilyen tehát a vőlegény, hogy a sokból valami keveset mondjak — amennyiben beszédem sem tudott más célt maga elé tűzni, mint a mai szertartás magasztalását. Arádnak pedig, felséges császár, szépsége kiváló, ifjú bája rendkívüli, méltó arra, hogy veled, egy ilyen úrral frigyre lépjen. Szépséges ő nagyon bensője ragyogását tekintve, erények ékességeivel csillogó, melyek mintegy rojtok körbelebegik, meszszefénylő, és származása az előkelők közt is a legkülönb — ha természetesen csak utánad következik is, ó tökéletes úr! Mert származása első ízeit a Julius Caesarokig és Augustusokig, az egyeduralkodókig, és aki még csak ama boldog nemzetségben híres és kiemelkedő, addig viszi fel. És ez az ő nemzetsége a császári házhoz kapcsolódva, hozzánemesülve, nagyobb hírnévre tett szert, több dicsőségben részesült. Az a veled rokon nagy császár ugyanis, aki kiváló tetteinek sokaságával, nem pedig csak névleg nyerte el az isteni nevezetet, ebből a családból kérte magának feleségül azt az asszonyok közt leggyönyörűbbet, nemének valóban jó illatát.[5] *Szépséges tehát a hajadon, aki néked, ó császár, eljegyeztetett, éspedig éppen azért, amit a beszéd megmondott. Mert nemcsak tehénszemű és aranyos alakú és hosszú nyakú — ezeket tulajdonították a görögök a maguk istennőinek —, hanem egészében szép, és a nagyonságig szép, a szépségben mindeneknek császárnéja, a legszebb pedig, amennyiben jobb kezed felől áll, s te szépségeit megkívántad, amiért is a frigyről*

[m] Ps. 44, 14 || [n] Il. 1, 551 etc. ; Il. 3, 64 etc.; Il. 2, 460 *(at de cygnis!)*

[4] A dák: talán makedoniai vlachok, a dalmata: szerbek, az illyr: szerbek, de lehetséges, hogy mindhárom név a szerbeket vagy különféle államalakulataikat jelenti. — A paion: a magyar, az alemann: a német. VAN DIETEN kommentárjában azon az állásponton van, hogy nem történeti tényekről van szó, hanem vágyakról.

[5] Nyilván Ioannes Komnenosra és feleségére, Eirenére, Szent László leányára céloz; ily módon Margitnak — ha nem is egyenesági — ősei már rokonságba kerültek a bizánci császárokkal.

τὸ οὗς κλίνασα, καθ' ἣν ᾄδει θυγατέρα Δαυὶδ τοῦ τε οἰκείου λαοῦ ἐπελάθετο καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἀπεδήμησεν.[o] Ἐπὶ τοιούτοις ἡμῖν ἡ πανήγυρις καὶ τοιαῦτα ἑορτάζομεν σήμερον, δύο ἀγαθοποιῶν φωστήρων σύνοδον καὶ συνέλευσιν, οἳ καὶ στηρίζοντες ἅμα καὶ προποδίζοντες τὰς οἰκείας φαύσεις ποιοῖεν τῷ τῆς βασιλείας χρονίζοντες στερεώματι.

... Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ τῶν θυραίων μελῳδημάτων τοῖς θείοις τούτοις παραμίξαι καὶ ἡμετέροις, ᾀδέτω καὶ Σαπφὼ ἡ ποιήτρια μετὰ χεῖρας ἔχουσα χορδότονον φόρμιγγα· «Χαίροις ἁ νύμφα, χαιρέτω δ' ὁ νυμφίος».[p] (pp. 36_7-37_{10}, 39_{25-27}, 40_9-41_4, 43_{25-28})

mondott szavaidra hajtotta fülét. Az ilyen leányzóról énekeli Dávid: saját népéről elfeledkezett, és atyjának házából eltávozott. Ezért a mi ünnepi egybegyülekezésünk, ilyeneket ünnepelünk e mai nap: két jótékony csillag együttállását és találkozását. Szilárdan állva és mégis előrehaladva közösen világoljanak, sokáig időzve a császárság égboltján.

... Ha pedig az ajtó előtti énekekből ezeket a mi isteni személyeinket is részeltetni kell, szólaljon meg Sappho, a költőnő, húros lantját tartva kezében: „Üdvöz légy, menyasszony, üdvöz legyen a vőlegény!"

C

ΣΤΙΧΟΙ ΤΟΥ ΧΩΝΙΑΤΟΥ ΕΠΙ ΤΑΙΣ ΑΝΑΦΩΝΗΣΕΣΙ[a] ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ, ΟΠΗΝΙΚΑ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΙΣΑΑΚΙΟΣ ΣΥΝΕΖΥΓΗ ΤΗΙ ΘΥΓΑΤΡΙ ΤΟΥ ΡΗΓΟΣ ΟΥΓΓΡΙΑΣ[b] ΒΕΛΑ

Βασίλισσα τῶν ἡμερῶν ἡ σήμερον ἡμέρα,
καθ' ἣν ὁ μέγας βασιλεύς, ὁ σιδηροῦς
[βραχίων,
ὁ γίγας Ἰσαάκιος, ὁ τῶν ἐθνῶν διώκτης[c]
νυμφεύεται τρισευκλεῶς εἰς κοινωνίαν γάμου
τὴν ἐκ ῥηγῶν τῶν εὐγενῶν[d] καὶ τῶν
[περιωνύμων,
τὴν ἀρεταῖς ἐκλάμπουσαν, ἀνθοῦσαν ἐν τῷ
[κάλλει,
τὴν ὑπεράρασαν ἁπλῶς ἁπάσας ἐν τοῖς πᾶσι,
τὴν πανταχοῦ βασίλισσαν, τὴν πανταχοῦ
[κρατοῦσαν.
Χαῖρε, ⟨ναὶ⟩[e] χαῖρε, βασιλεῦ φρικτέ,
[βαρβαροκτόνε,
ἀντίτυπε τοῦ λάμποντος[f] ἐν οὐρανῷ
[φωσφόρου,
ὅσας ἡμῖν φωτοβολεῖ,[g] καὶ τόσας τὰς
[ἀκτῖνας

CHONIATES VERSE A KERÜLETEK[1] AKKLAMÁCIÓIRA ABBÓL AZ ALKALOMBÓL, HOGY ISAAKIOS CSÁSZÁR HÁZASSÁGOT KÖTÖTT BÉLÁNAK, MAGYARORSZÁG KIRÁLYÁNAK LEÁNYÁVAL

A napok királynője ez a mai nap,
melyen a nagy császár, a vaskezű,
a gigász Isaakios, a pogányok üldözője,
háromszor-dicsőségesen a házasság
[közösségében feleségül veszi
a leányt, a nemes és nagynevű királyoktól
[származót,
az erényekkel fényeskedőt, a szépségben
[virágzót,
az általában mindenekben minden nőt
[felülmúlót,
a teljességgel császárnét, a teljességgel
[uralkodónőt.
Üdvöz légy, igen, üdvöz légy, félelmetes
[császár, barbárok megölője,
az égben-fénylő fényhozónak képemása;
amennyi sugárt szór az reánk, ugyanannyit

[o] Ps. 44, 10—12 || [p] Sappho fr. 117 L.—P., *cf.* Page, Suppl. Lyr. Gr. p. 155.

[a] *ἀναφανήσεσι* **B** || [b] *ουγρίας* **B** || [c] *cf.* Matth. 6, 32 || [d] *ῥηγῶν τῶν εὐγενῶν prop.* Moravcsik : *ρη γαῖν καὶ περὶ* **B** || [e] *add.* Moravcsik : *ὦ add.* Uspenskij || [f] *λάμπαντος* **B** || [g] *φωτοβολεῖς* **B**

[1] A demosok, a szervezett városi lakosság.

λάμπεις αὐτὸς ὡς φεραυγής, καταφαιδρύνεις
[πάντας,
ἰδοὺ καὶ δίσκος ἕσπερος,[h] χύσις φωτὸς
[ἑτέρα,
ἐκ συναφείας σου τῆς νῦν τῆς γαμικῆς
[ἀστράπτει·
ἂν δὲ καὶ φῶτα λάμπουσιν ἔνδοθεν τῆς
[πορφύρας
ἀπὸ τῶν ἄρτι τελετῶν τοῦ βασιλείου γάμου,
ὁποῖός σοι φλεγήσεται[i] χορὸς τῶν
[ἀλλοθρόων.
Χαῖρε, χαριτοβλέφαρε, τῶν γυναικῶν
[ἀρίστη,
ῥηγῶν μεγάλων βλάστημα, παλαιστεφῶν,
[ἀλκίμων,
ἣν δίκην ἀπαστράπτουσαν σελήνης
[ὁλοκύκλου
νυμφεύεται τρισευκλεῶς ἐν νυμφιδίοις
[λέκτροις
αὐτάναξ Ἰσαάκιος Ἄγγελος Αὐσονάρχης,[j]
ὁ σκήπτρων[k] τῶν Ῥωμαϊκῶν ἔννομος
[κληρονόμος·
χαῖρε καὶ πορφυρόπαιδας ἀποκυήσοις[l]
[παῖδας,
γενναίους, βριαρόχειρας, ἀλκίμους,
[πατρομοίους
ὡς φθάσαι[m] τοὺς Ἀγγελικοὺς
[ἀλληλοδιαδόχους
ἕως τερμάτων χρονικῶν, ἕως τῆς
[συντελείας.[n]
Λέγουσι,[o] θεῖε βασιλεῦ, καὶ τὸν
[ἀντίτυπόν σου,
τὸν[p] σελασφόρον ἥλιον θύειν ποτὲ τοὺς
[γάμους
καὶ τῶν βατράχων τὴν πληθὺν
[ἐλεεινολογεῖσθαι,[r]
ὡς τῷ πολλῷ πυρσεύματι τῆς ἀκτινοβολίας
μελλούσης τῆς ὑγρότητος φθαρῆναι τῶν
[τελμάτων·[s]
ἂν γοῦν τοῖς γάμοις[t] ἥλιος ἐφόβει τοὺς
[βατράχους,
ἀπάρτι τί ποιήσουσιν οἱ τῶν ἐθνῶν δυνάσται
γάμους τοὺς σοὺς μανθάνοντες καὶ τὰς
[παστοπηγίας

ragyogtatsz magad, mint fényességhozó,
[beragyogsz mindeneket.
Íme az est korongja is, a fény másik
[kiáradása,
világol a veled való e mostani nászi
[együttállás folytán;
ha pedig felragyognak a bíbortermen belül
[is a fények
a császári nász iménti szertartása nyomán,
az idegen ajkúak micsoda kara világol néked
[lobogva.
Üdvöz légy, Charis-szemű, asszonyok
[legkülönbje,
hatalmas, ősidőktől koszorúzott, nagy
[királyok sarjadéka,
akit, a teliholdként világlót,
háromszor-dicsőségesen vezet nászi ágyába
Isaakios Angelos, egyedüli úr, ausonok
[fejedelme,
a római jogar törvényes örököse.
Üdvöz légy, és bíborteremben született
[gyermekeket szülj,
nemeseket, erőskezűeket, hatalmasokat,
[atyjukhoz hasonlókat,
hogy az egymást váltó Angelosok érjenek
az idők határáig, az idők végezetéig!
Azt mondják, isteni császár, hogy a te
[képmásod is,
a fényességhozó nap, egyszer lakodalmat
[ült,
a békák sokasága pedig jajveszékelt,
hogy sugarazásának forróságától
ki fog száradni a mocsarak vize.
Ha mármost lakodalmával a nap
[megfélemlítette a békákat,
mit fognak ezután tenni a népek uralkodói,
ha értesülnek a te lakodalmadról és
[nászszobaácsolásodról,

[h] *δίσκος ἕσπερος corr.* Moravcsik : *δισκότος ἕστερος* **B** || [i] *σου φλογήσεται* **B** || [j] *αὐτονάρχης* **B** || [k] *σκήπτωρ* **B** || [l] *ἀποκυήσοις corr.* Uspenskij : *ἀποκυήσεις* **B** || [m] *φθάσαι corr.* Moravcsik : *φάναι* Uspenskij : *σφάσαι* **B** || [n] *cf.* Matth. 28, 20 || [o] *λέγουσι corr.* Uspenskij : *ἔλουσι* **B** || [p] *τὸν corr.* Uspenskij : *τοὺς* **B** || [r] *ἐλεεινολογεῖσθαι corr.* Uspenskij : *ἐλεεινογεῖσθαι* **B** || [s] *cf.* Aesop. fab. 314 Perry || [t] *τοὺς γάμους* **B**

καὶ προσδοκῶντες ἀπ' αὐτῶν ἀκτῖνας
[φαιδροτάτας,[u]
Ὡσεὶ κηρὸς τακήσονται καὶ πάντες
[ἀπολοῦνται.[v]
Ἰδοὺ καιρὸς εὐφρόσυνος καὶ χαρμονῆς[z]
[ἡμέρα·
πάντες ἀγαλλιάσθωσαν, τὰ πάντα μειδιάτω[aa]
ταῖς ἑορταῖς καὶ τελεταῖς τῶν
[αὐτοκρατορούντων,
καθ' ἃς ὡραῖος ἐκ παστοῦ προέρχεται
[νυμφίος[bb]
αὐτάναξ Ἰσαάκιος Ἄγγελος Αὐσονάρχης
καὶ τὴν ὑψίδρομον ὁδὸν[cc] τῆς αὐτοκρατορίας
ἀγαλλιάσεται δραμεῖν ὥσπερ ἀκάμας γίγας,
τιθεὶς[dd] ἀπ' ἄκρων[ee] οὐρανοῦ τὴν ἔξοδον
[τοῦ κράτους
καὶ τὴν κατάντησιν αὐτοῦ μέχρι δυσμῶν
[ἐσχάτων,
ὥστε μηδένα τὴν αὐτοῦ θέρμην
[ἀποκρυβῆναι.[ff]
Ναί, ναί, σκηπτοῦχε βασιλεῦ, ναί, ναί,
[φρικτὲ βαρβάροις,
ἐξάπλου καὶ μεγέθυνε μέχρις καὶ συντελείας
σειρὰν χρυσῆν προγονικὴν σῆς
[αὐτοκρατορίας
καὶ πρόσθες παῖδας τοῖς παισὶν ὡς νίκας
[ἐπὶ νίκαις
ἀεὶ νικῶν τὰ παλαιὰ καλοῖς τοῖς νεωτέροις,
ὅπως τὸ σύμπαν πλήρωμα τοῦ κράτους
[τῶν Αὐσόνων
τοῖς ἐξ ὀσφύος σου σκιρτᾷ, χορεύῃ[gg] σου
[ταῖς νίκαις.
Συνεύχονταί μοι καὶ φασὶν οἱ
[συμπαρεστηκότες·
«Γένοιτο ταῦτα, γένοιτο, γένοιτο,[hh] πέρας
[λάβοι,
Θεὲ θεῶν, ὁ βασιλεὺς πάντων τῶν
[βασιλέων.»

és aggódva néznek az abból áradó fényes
[sugarak elébe?
Mint a viasz megolvadnak, és valamennyien
[elvesznek.
Íme, boldogságnak és örvendezésnek
[napja ez a mai nap,
mindenki ujjongjon, mindenek
[mosolyogjanak
az egyeduralkodók ünnepén és ünnepségük
[alkalmával,
amikor is nászszobájából előjő a szép
[vőlegény,
az egyeduralkodó Isaakios Angelos, az
[ausonok fejedelme,
és császárságának magasan futó útját
örvend, hogy megfuthatja, mint
[fáradhatatlan gigász,
hatalmát az égnek szélétől vonultatva ki,
és a legtávolabbi nyugatig futtatva meg,
úgy, hogy melege elől semmi se legyen
[elrejtve.
Igen, igen, ó jogartartó császár, igen,
[igen, te barbárok megborzasztója,
bontakoztasd ki és növeld az idők végezetéig
császárságod arany leszármazási fonalát,
szerezz gyermekeket a gyermekekhez,
[győzelmeket győzelmekhez,
mindig szép újabbakkal győzve a régieken,
hogy az ausonok fölötti hatalom teljessége
az ágyékodból valókba szökkenjen és
[győzelmeiddel táncoljon!
Velem együtt imádkoznak, és azt
[mondják a mellettem állók:
„Így legyen, így legyen, így legyen, így
[teljesedjék,
ó istenek Istene, valamennyi császárok
[császára!"

[u] *φαιδροτάτας corr.* Uspenskij : *φαιδρότητος* **B** || [v] *cf.* Psalm. 67, 3; 96, 5; Idt. 16, 15 || [z] *cf.* Iob 3, 7 || [aa] *μειδιάτω corr.* Moravcsik : *μειδιάσθω* Uspenskij : *μειδιάστω* **B** || [bb] *cf.* Psalm. 18, 6 || [cc] *ὁδῶν* **B** || [dd] *τιθοὺς* **B** || [ee] *ἐπ' ἄκρων* Uspenskij || [ff] *cf.* Psalm. 18, 7 || [gg] *χορεύει* **B** || [hh] *γένοιτο* Moravcsik : *γένοι καὶ* **B** Uspenskij

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΚΥΡΟΝ ΙΣΑΑΚΙΟΝ ΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟΝ· ΕΓΡΑΦΗ ΔΕ ΚΑΙ ΟΥΤΟΣ ΠΡΟΣΕΧΩΣ ΚΑΙ ΟΠΗΝΙΚΑ ΤΟΥ ΒΗΛΟΥ ΓΕΓΟΝΕ ΚΡΙΤΗΣ

BESZÉD ISAAKIOS ANGELOS ÚRHOZ. EZ IS FOLYTATÓLAG ÍRATOTT, ÉS MIKOR KRITES TU VELU LETT[1]

Οὐκοῦν καὶ τὰ χθὲς καὶ πρώην καθ' ἡμῶν φρυαττόμενα ἔθνη[ii] ἀλλόγλωττα ὠδῖνες ἔλαβον, σήμερον φόβος τε καὶ τρόμος ἐπέπεσεν[jj] ἐπ' αὐτά, τῆς ὠκυπτέρου φήμης παραπεμψάσης σφίσιν ὅσα εἰς κακὸν στηρίξας τὴν χεῖρά σου τοῖς Δαλμάταις τετέλεκας. Αὐτός γε μὴν ὁ τῶν Γηπαίδων ῥὴξ εἰς φιλοτιμίαν τὴν ἀνάγκην περιϊστῶν καὶ ἀφορμῆς εὐπροσώπου τῆς καθ' αἱμά σοι ἀγχιστείας δραξάμενος ἐρᾷ τὴν νικοποιὸν ἀσπάσασθαι δεξιὰν τῷ μὲν δοκεῖν ἐκτίνων ἑκουσίαν προσκύνησιν, τῷ δὲ ὄντι προφθάνων τὸ τῆς τυχῆς εὐόλισθον, καὶ ὁ μετὰ βραχὺ ἄκων τοῦτο νῦν ἀποτιννὺς ἐθελοντηδόν. Οὐκοῦν τὸν Ἴστρον διαπεραιωσάμενος ὃν εἶχεν ἐνωτισάμενος φιλοχριστότατον ὁμοῦ καὶ μεγαλουργότατον ἄνακτα, τοῦτον ὀφθαλμοῖς οἰκείοις παρειληφὼς καὶ καθάπερ ἀκήκοεν, οὕτως ἐνοπτρισάμενος[kk] τὴν ἀρχικὴν ὀφρὺν ἀπωσάμενος ὑπηκόου δίκην ἀπονέμει προσκύνησιν, ἐκεῖνά σοι μετὰ δώρων ἐπευφημῶν ἄντικρυς, ἃ καὶ Ἀβραὰμ ηὐλόγηται πρότερον τὴν τοῦ Χοδολλογόμορ συγκόψας δύναμιν, «εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ὕψιστος, ὃς παρέδωκε τοὺς ἐχθρούς σου ὑποχειρίους σοι»,[ll] περιαθρήσας δὲ τὴν εὐφυΐαν τοῦ σώματος ἀκριβέστερον καὶ τὸ ἐν μέρεσι καὶ μέλεσιν ἠκριβωκὼς ἀξιέραστον καὶ τῇ ἀλληλουχίᾳ τοῦ ὅλου

Tehát azok az idegen ajkú népek, melyek tegnap vagy tegnapelőtt még ellenünk fújtak, gyötrelembe estek, ma félelem és reszketés fogta el őket, mikor a gyors szárnyú hír eljuttatta hozzájuk, hogy a bajnak nekifeszítve kezedet, miket vittél végbez a dalmatákon. Maga a gepidák királya[2] is a kényszerhelyzetet kegykereséssé igyekezett változtatni, és a hozzád való vér szerinti közelállás szépen csengő jogcímébe kapaszkodva örömest csókolgatta győzedelmes jobbodat, látszatra önkéntes hódolatát róva le, valójában azért, hogy megelőzze a sors forgandóságát, és hogy amitől kevés ideje még vonakodott, azt most megfizesse önként. Átkelvén tehát a Dunán, miután azt, akiről korábban hallotta már, hogy a legkrisztusszeretőbb és a legnagyobb tetteket végrehajtó úr, tulajdon szemével szemlélve is olyannak látta, amilyennek hallotta, félretette a fejedelmi gőgöt, és alattvaló módján adta meg a tiszteletet, ajándékok kíséretében, azt az áldást mondva rád szemtől szembe, amely korábban Ábrahámra mondatott, miután Kedorlaomer seregét szétverte: „Áldott a magasságos Isten, aki kezedbe adta ellenségeidet." Miután pedig tüzetesebben megcsodálta délceg termetedet, és alaposan szemügyre vette a részekben és tagokban megmutatkozó szeretetreméltóságot és az egész össze-

[ii] *ἔνη* V *cf.* Ps. 2, 1 || [jj] Exod. 15, 14 et 16; Ps. 47, 7; Is. 13, 8; 21, 3 || [kk] Ps. 47, 2 || [ll] Gen. 14, 20

[1] A beszéd 1190 után hangozhatott el, mert benne Isaakios császárnak a szerbek (dalmaták) fölötti győzelméről van szó, melyet eddig általában 1190-re datáltak; újabban VAN DIETEN (Erläuterungen 83 skk.) 1191-re vagy 1192-re gondol. Ezt követte a császár és apósa, III. Béla közt a Száva mellett történt személyes találkozás, amikor is a szerb kérdésben támadt feszültséget simították el. — A krites tu velu-k (szó szerint: „a függöny bírája") tizenketten voltak; a testület valószínűleg I. Basileios óta működött. Üléseit a császári palotában tartotta; a velum a trónterem bejárata előtt levő függönyt jelenti. A bíróság protokoll-vitákban döntött.

[2] III. Béla, aki maga is foglalkozott szerb területek meghódításának gondolatával.

σύμφωνον, Δαβιτικὸν ἐγνώρισεν αὐτοκράτορα μετὰ τοῦ πυρρακίζειν καὶ κάλλος ὀφθαλμῶν προβαλλόμενον[mm] ἐπεὶ δὲ τῷ σωματικῷ χαρακτῆρι καὶ τὸ ψυχικὸν ἀνεμάξατο κάλλος καὶ γνοὺς εἶχε συνετὸν καὶ πολεμιστὴν καὶ σοφὸν ἐν λόγῳ καὶ τὸν Κύριον μετὰ σοῦ, ταῦτα δὴ ἃ περὶ τοῦ Δαυὶδ ἡ τῶν Βασιλειῶν δέλτος διέξεισιν, ἐνταῦθα τὸ θαῦμα εἰς δέος μεταβαλών, ἔτι μᾶλλον τὴν εἰς τὸ σὸν κράτος ὑπόβασιν εἵλετο καὶ οὐ μόνον ὡς Μωϋσῆ Ἰοθὸρ[nn] οὐδέν σοι συνεισήνεγκεν οὗτος διὰ παραιφάσεως, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα ὠφελημένος εἰς αὐτὴν τὴν σατράπευσιν παλίμπους γίνεται, κῆρυξ περίτρανος τῶν σῶν θαυμασίων τοῖς Γήπαισι προσδραμούμενος καὶ τὴν σὴν εἰς αὐτοὺς προευτρεπίσων διάβασιν καὶ διατρανωσόμενος τὸν ὀπίσω καὶ παρὰ πόδας αὐτῷ ἐλευσόμενον, ἰσχυρότερόν τε εἶναι κατὰ πολὺ καὶ βασιλεύειν τῶν ἁπάντων δήπουθεν ἀξιώτατον καὶ οὗπερ αὐτὸς διὰ τὸ τῆς σατραπείας χθαμαλόν τε καὶ περιπέζιον τὸν σφαιρωτῆρα λύειν ἀμηχανεῖ,[oo] δεδιὼς τὸ ἐν χειρὶ πτύον καὶ τὸ δόρυ ὡς ἀξίνην ὑποβλεπόμενος, δηλονότι τὴν διχοτομοῦσαν καὶ διαιροῦσαν αὐτοκρατορικὴν ἰσχὺν τὰ παράσπονδα καὶ μὴ τῶν ἐθνῶν ἐντεῦθεν τὸ ῥεῖθρον Ἴστρος ὑπέστρωσε καὶ φλοίσβου ἄτερ καὶ κύματος εἰς Γηπαίδων χώραν παρέμεμψε, Γήπαιδες δὲ αὐτοὶ ἄλλος ἄλλοθεν καὶ μάλα ἄλλος καὶ ὁμοῦ ὁπόσον γεραρὸν καὶ ἀπόλεκτον τῇ ὄχθῃ συνελθόντες τοῦ ποταμοῦ πρὸ τῆς ἀποβάθρας καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἀπόβασιν πλατεῖ καὶ ἀνεφγότι στόματι ἀνευφήμουν σε, καὶ μόνον οὐ κύριον αὐτῶν ἀνηγόρευον, αὐτοῦ καὶ ταῦτα παρόντος τοῦ σφῶν ἡγεμόνος καὶ μὴ μόνον τοῖς δρωμένοις οὐ δυσκολαίνοντος, ἀλλὰ καὶ συνδιατιθεμένου τοῖς λοιποῖς τὴν ἀνάρρησιν· ὄντως ἤκουσται νῦν τὰ ἀνήκουστα καὶ τεθέαται τὰ ἀθέατα, Ἴστρος ἀμαχεὶ διαπλωϊζόμενος, γόνυ κάμπτοντες Γήπαιδες ἀνδροφονίας ἄτερ καὶ ὁπλισμοῦ καὶ βασιλεὺς Ῥωμαίων ὡς κοινὸς δεσπότης ὑπὸ τούτων φιλοφρονούμενος. Καὶ γῆν μὲν καὶ ὕδωρ ἐξ Ἑλλάδος Ξέρξης πάλαι αἰτῶν καὶ οὕτω καταλῦσαι τὸ χρόνιον μῖσος ἐπαγγελλόμενος οὐ μόνον οὐκ εἶχεν ἐντελὲς τὸ ζητούμενον, ἀλλὰ καὶ οἱ πρέσβεις κατὰ φρεάτων ἐπὶ κεφαλὴν ἐπωσθέντες εἰς

kapcsolódásának harmonikus voltát, dávidi uralkodót ismert meg benned, aki piros és szép szemű vagy. Amikor azután testi jellemvonásaid mellett lelki szépségedet is felfogta, és látta, hogy értelmes és vitéz, s beszédben bölcs vagy, és az Úr veled van, vagyis olyasmiket, amiket Dávidról ad elő a Királyok könyve, csodálata legott félelemre változott, s még inkább a te hatalmadhoz való térést választotta. Így ő, mikor nemcsak hogy nem adott semmit neked tanácsai által, mint Jethró Mózesnek, hanem még ő kapta tőled a legnagyobb segítséget, visszatért tartományába, mint csodálatosságaid világosan szóló hirdetője a gepidák közt, hogy előkészítse a hozzájuk való átkelésedet, és hogy hirdesse, hogy aki utána, az ő nyomában jő, minden tekintetben erősebb, és bizony a legméltóbban uralkodik mindeneken, ott, ahol ő maga kormányzói hatalma alacsony és bocskortalpig érő voltánál fogva a sarugombodat megoldani sem képes, és fél a kezedben levő szórólapáttól, és mint a fejszére tekint lándzsádra, arra a te császári erődre, mely elválasztja és elkülöníti a népek közül azokat, amelyek esküszegők, és azokat, amelyek nem azok. A Duna is kiterítette folyását és morajlás és hullámzás nélkül vitt a gepidák földjére, a gepidák pedig maguk, ki innen, ki onnan, mindenfelől, ahányan csak voltak előkelők és válogatottak, összesereglettek a folyam partjára a kikötőhíd elé, és a kiszállás közben tele torokból harsogva magasztaltak téged, csaknem uruknak neveztek, miközben a tulajdon vezérük is jelen volt, és nemcsak hogy nem haragudott azért, amit tettek, hanem a többiekkel maga is részt vett az üdvrivalgásban. Valóban hallatlan dolgok voltak hallhatók, addig nem látottak láthatók: a Duna könnyen áthajózható, a gepidák térdet hajtva, emberölés, fegyverkezés nélkül, s a rómaiak császára, mint közös úr, általuk barátilag üdvözölve! Mikor Xerxes hajdan földet és vizet kért Görögországtól, s azt ígérte, hogy így megszünteti az ősi gyűlölködést, nemcsak hogy egyáltalában nem kapta meg azt, amit kívánt, hanem követei fejjel a kutakba

[mm] Reg. 1, 16, 2 et 18 || [nn] Exod. 18 || [oo] Luc. 3, 9 et 16—17; Joh. 1, 27 et loci parall.

γῆν καὶ ὕδωρ, ἐξ ὧν συνετέθησαν, ἀνελύθησαν·[pp] σὺ δέ, μεγαλουργὲ βασιλεῦ, οὐ κυάθῳ ὕδατος, οὐδὲ βώλακι γῆς παρὰ Γηπαίδων δεξιωθεὶς ἐπανέζευξας, ἀλλ' ἐπὶ τὴν αὐτῶν ἐπιβαλὼν τὸ ὑπόδημα[rr] καὶ ἐποπτεύσας βασιλικῶς καὶ πᾶσαν ἐπελθὼν ὀφθαλμῷ καθὰ τὴν Παλαιστίνην ὁ Ἀβραάμ,[ss] ὃ δὴ καὶ τῆς ἐς ὅσον οὐδέπω τελεωτέρας τῶν Γηπαίδων καταδουλώσεως προχάραγμά τι φαμὲν καὶ προκέντημα, ὥσπερ ἄρα τὴν δι' ὀφθαλμῶν Ἀβραὰμ τῆς Χαναὰν κατασκόπευσιν τῆς εἰσέπειτα καταδρομῆς καὶ χειρώσεως ἐχέγγυον ἀναφαίρετον, τοιοῦτος ἡμῖν ἐκ τῶν ὑπογυίων καμάτων ἐπανήκεις, ὦ βασιλεῦ, μυρία μὲν καὶ τὰ μεθ' ὅπλων στήσας τρόπαια, οὐκ ἐλάττω δὲ καὶ τὰ ἀναίμακτα· ὃ γὰρ ἔθνος οὐ νόμῳ παρεστήσω πολέμου, τοῦτο διὰ τοῦ ἐκτριβέντος σιδήρου σωφρονεῖν ἠνάγκασας, ὃ δ' ὅπλοις ὑπηγάγου καὶ δόρασιν οὕτως ἐστὶν ὑπόσπονδον, ὡς τῇ ὑστεροβουλίᾳ ἐπιμεμφόμενον ἄχθεσθαι, ὅτι μὴ ἑκοντὶ ἀλλ' ἀναγκαστῶς τὸν τοῦ σοῦ κράτους ὑπαυχένιον φέρει ζυγόν. (pp. 32_5—34_4)

taszíttatva földdé és vízzé, amiből összeálltak, bomlottak újra szét.[3] *Te viszont, ó nagyokat cselekvő császár, nem egy korsónyi vízzel, nem is csak egy rögnyi földdel megtisztelve tértél a gepidák közül vissza, hanem sarudat földjükre vetve, és császári módon szemeddel az egészet megvizsgálva, mint Palesztinát Ábrahám. Úgy gondolom, hogy ez a vázlata és az előrajzolása a gepidák teljesebb leigázásának, mint valaha is történt, mint ahogy az, hogy Ábrahám szemével megvizsgálta Kánaánt, az utána következő behatolás és leigázás elválaszthatatlan kezessége. Így érkeztél vissza a legfrissebb fáradalmakból, ó császár, miután fegyverrel kivívott temérdek győzelem jelét állítottad fel, de nem kevesebb azok száma sem, melyeket vér nélkül szereztél. Mert amely népet nem háborús eljárással állítottál magad mellé, azt vasad fényesítésével késztetted jó belátásra, amelyet pedig fegyverrel és lándzsával, az úgy kötött veled szerződést, hogy elkésett elhatározásának szemrehányást téve bosszankodjék, miért nem önként, miért csak a kényszernek engedve hordja nyakán igádat.*

E

1.

Περὶ δὲ θέρειον[a] ὥραν τὸν Ἴστρον διαβάντες οἱ[b] Οὔννοι τήν τε Βρανίτζοβαν ἐξεπόρθησαν, κατερείψαντες τὰ[c] τείχη καὶ τοὺς λίθους μετενεγκάμενοι[d] εἰς τὸ Ζεύγμινον, καὶ τὴν Σαρδικὴν ἐληΐσαντο, τὰς ἐπὶ φιλίᾳ[e] τῇ[f] πρότερον ὁμολογίας ἀποσεισάμενοί τε καὶ διαξάναντες. Ἦν δὲ[g] ἡ μὲν ἐνδόμυχος αἰτία ταυτησὶ τῆς διαφορᾶς[h] τὸ τὸν Ἀλμούζην παρὰ βασιλέα ἐλθεῖν καὶ

Nyár idején a hunok átkeltek a Dunán, Branitzovát feldúlták; falait lerombolták, és köveit átvitték Zeugminonba, sőt Sardikét is kifosztották, megszegve és megtörve a régebbi barátsági megállapodásokat.[1] *Ennek a viszálynak mélyebben fekvő oka az volt, hogy Álmos a császárhoz érke-*

[pp] Hdt. 7, 32 et 133; *cf.* 6, 48 (legatos Darius misit!) || [rr] Ps. 107, 10 || [ss] Gen. 13, 14—17

[a] *θέρεως* || [b] *om.* **V** || [c] *κατέρειψάν τε τὰ* **P** || [d] *μετήνεγκαν* **HP** : *μετενεγκόντες* Scutariota || [e] *τὰς δ' ἐπὶ φίλια* **M** || [f] *φιλίας τῆς* **H** || [g] *καὶ post δὲ add.* **D** || [h] *γρ. πράξεως* **A** *in marg.*

[3] Vö. Herodotos 7, 133, a követeket azonban nem Xerxes, hanem Dareios küldte.

[1] Az eset valószínűleg 1127-ben történt, mikor a magyar király II. István, a bizánci császár Ioannes Komnenos volt. A császár ellencsapása ezek szerint a következő évben („a következő időszak") történt, 1129-ben viszont megint a magyarok támadtak eredményesen. Az időrend kérdéséről vö. Kinnamos 4. j. (l. 196. l.). — A szemelvényben szereplő földrajzi nevek: Zeugminon (más formában Zeugme): Zimony, ma Zemun, Jugoszlávia; Sardike: maradványait Szófia mellett tárták fel; Branitzova: Barancs, ma Braničevo, a Duna déli partján, a Mlava folyó Dunába torkollásánál; Phrangochorion: a Szerémség; Chramos: Harám vára, a mai Banatska Palanka helyén állt fontos erődítmény.

προσδεχθῆναι παρ' αὐτοῦ ἀσμενέστατα, κασίγνητον ὄντα Στεφάνου[i] τοῦ[j] τῶν Οὔννων κατάρχοντος, ἡ δ' εὐπρόσωπός τε ἅμα καὶ πρόδηλος ἀφορμὴ τὸ τοὺς οἰκήτορας Βρανιτζόβης ληστρικῶς ἐπιτίθεσθαι[k] τοῖς παραβάλλουσιν[l] ἐκεῖθι[m] Οὔννοις κατ' ἐμπορίαν καὶ δρᾶν ἐπ' αὐτοῖς τὰ χείριστα.

Ἅτε δ' ἀπροόπτως τοῦ[n] κακοῦ τοῦδε ξυνενεχθέντος, τότε μὲν τῇ κατὰ Φιλιππούπολιν ἐνδημίᾳ[o] τὰ τῆς προμηθείας ὁ[p] βασιλεὺς ἐπεμέτρησεν,[r] Οὔννους ἐκεῖθεν μετανάστας θέμενος· τῷ δ' ἐπιόντι καιρῷ πρὸς παρασκευὴν τῶν οἰκείων καὶ ἄμυναν τῶν πολεμίων χρησάμενος τὰς δυνάμεις συνήθροισε καὶ νῆας ταχυναυτούσας ἡτοίμασε[s] καὶ ταύτας εἰς[t] τὸν Ἴστρον διὰ τοῦ Πόντου κατακολπίσας ὑδραῖος ὁμοῦ καὶ χερσαῖος τοῖς ἀντιπάλοις ἐφίσταται. Διελθὼν δὲ τὸν ποταμὸν μετὰ τῆς στρατηγίδος τριήρους καὶ τὸν στρατὸν καταστησάμενος ἐς[u] τὸ πέραν ἱππομαχίᾳ[v] καὶ δοράτων ἀγκοινήσει τὸ συνελθὸν Οὐννικὸν διεσκέδασε.

Χρονίσας δὲ[z] τῇ πολεμίᾳ καὶ καρτερικώτατος φανεὶς ἑαυτοῦ τοῦ τε Φραγγοχωρίου ἐκράτησεν, ὅπερ ἐστὶ τῆς τῶν Οὔννων γῆς τὸ πιότατον, ἐς[aa] πεδία ὑπτιάζον ἱππήλατα, μεταξὺ τῶν[bb] ποταμῶν Σαούβου[cc] καὶ Ἴστρου ἀναπεπταμένον, καὶ[dd] τὸ Ζεύγμινον παρεστήσατο καὶ κατ' αὐτὸν ἐλάσας τὸν Χράμον λείαν πλείστην περιεβάλετο.[ee] Ἔπειτα καὶ τῷδε[ff] τῷ γένει μεθ' ἑτέρας συμπλοκὰς σπεισάμενος τά τε πρὸς εἰρήνην διαθέμενος[gg] καὶ τὸ λοιπὸν βαρβαρικόν, ὁπόσον[hh] καθ' ἑσπέραν Ῥωμαίοις ἄγχουρον, ἐς φιλίαν ἄκον ὑπαγαγόμενος,[ii] ἐν οἷς πολλάκις εὐρόησε κατὰ πόλεμον,[jj] δεῖν ᾠήθη καὶ τὰ ὑπερόρια φῦλα, καθ' ὅν ἂν καὶ δύναιτο τρόπον, ὑποποιήσασθαι. (pp. 17_{39}—18_{66}=24_{8}—25_{11} Bekker)

zett, és részéről szíves fogadtatásban részesült, lévén ő Istvánnak, a hunok fejedelmének testvére.[2] *A tetszetős és hangoztatott alkalmat azonban az szolgáltatta, hogy Branitzova lakosai a kereskedés végett oda-érkező hunokra rabló módon rátámadtak és a leggonoszabbul bántak el velük.*

Minthogy ez a baj váratlanul következett be, a császár, aki akkor Philippupolisban időzött, megtette, amit az előrelátás parancsolt, amennyiben a hunokat onnan eltávolította. A következő időszakot azonban övéinek előkészítésére s az ellenség elhárítására használta fel, haderejét összegyűjtötte, gyorsjáratú hajókat szereltetett fel, s ezeket a Fekete-tengeren át a Dunára vezényelte, és szárazon és vízen az ellenségre támadt. A vezérlő háromevezősorossal átkelt a folyón, és a sereget a túlsó parton állítva fel lovas- és dárdaharcban szétszórta az összegyűlt hunokat.

Mialatt az ellenséges földön tartózkodott, a legnagyobb követelményeket támasztotta magával szemben. Meghódította Phrangochoriont, mely a hunok földjének legtermékenyebb része, mely lónevelő síkságokká lapul, s amely a Száva és a Duna folyók közt terül el, továbbá Zeugminont is elfoglalta, majd közvetlenül Chramos ellen vonulva nagy zsákmányt szerzett. Ezután — egyéb összecsapások után — ezzel a néppel is egyezségre lépett, a béke kérdésében is jól intézve dolgait, a többi barbár népet, amelyek nyugat felé a rómaiakkal határosak, akaratuk ellenére barátságra kényszerítve, mialatt a háború során gyakran aratott sikereket, úgy vélte, hogy a határon túli törzseket is, ahogyan csak tudja, maga alá kell vetnie.

[i] *Στεφάνω* **R** || [j] *om.* **M** : *τῷ* **R** *p. corr.* || [k] *ὑποτίθεσθαι* **H** : *περιτίθεσθαι* **R** || [l] *περιβάλλουσιν* **R** || [m] *ἐς αὐτοὺς* **AV** : *ἐκεῖσε* **D** || [n] *om.* **M** || [o] *τῇ—ἐπιδημίᾳ* : *τοῖς κατὰ Φιλ.* **D** : *κατὰ τὴν Φιλ.* Bekker || [p] *om.* **DFRM** Bekker || [r] *ἐξεμέτρησεν* **M** || [s] *ἡτοιμάσας* **H** || [t] *ἐς* **FMP** Bekker || [u] *εἰς* **HMP** || [v] *ἱππομαχίαις* **H** || [z] *δ' ἐν* Bekker || [aa] *ἐς* **H** || [bb] *om.* **H** || [cc] *Σάου* **V** || [dd] *om.* **D** || [ee] *περιελάβετο* **V** || [ff] *τούτῳ* Bekker || [gg] *εὖ ante διαθ. add.* Bekker || [hh] *ὅσον* **DFHMR** || [ii] *ὑπαγόμενος* **P** || [jj] *τὸν ante πόλεμον habet* **F** Bekker

[2] Mint Kinnamos, Niketas is eltéveszti a családfát: Álmos (Almuzes) nem Istvánnak volt a testvére, hanem apjának, Könyves Kálmánnak, Istvánnak tehát nagybátyja; 1116 óta élt Bizáncban. Kinnamos szerint István Álmos kiutasítását követelte, s ezért tört ki a háború. Vö. még Kinnamos 2. j. (195. l.).

Βασιλεὺς δὲ αὐτὸς αὖθις[kk] *μαθὼν κακουργεῖν τὸν Σερβίας δυναστεύοντα*[ll] *Οὔρεσιν*[mm] *καὶ χείρονα δρᾶν τῶν προτέρων, ὡς καὶ σπείσασθαι*[nn] *κατὰ Ῥωμαίων τοῖς γείτοσι Παίοσι, δισσεύει κατ' αὐτῶν ὡς μὴ ἀξιομάχων ἀφροντιστῶν. Οἱ δὲ καὶ ὑπὲρ δόξαν χεῖρας ἀντῆραν καὶ τὸν κατ' ὀφθαλμὸν ἐθάρρησαν πόλεμον πλεῖστον συμμαχικὸν Οὐννικὸν ἐπαγόμενοι. Ὅτε*[oo] *καὶ ὁ Καντακουζηνὸς Ἰωάννης συμπλακεὶς τοῖς βαρβάροις καὶ μέχρι τοῦ δοῦναι καὶ λαβεῖν ἐγκαρτερήσας πληγὰς δακτύλους*[pp] *τῶν χειρῶν ἀπεβάλετο, πολλῶν ἐπιβρισάντων αὐτῷ*[rr] *Σέρβων. Καὶ βασιλεὺς δὲ*[ss] *αὐτὸς κατὰ μονομαχίαν τῷ ἀρχιζουπάνῳ Βακχίνῳ*[tt] *προσέμιξεν, ἡρωϊκὸν προφαίνοντι σῶμα καὶ αὐτουργοὺς χεῖρας ἐξ ὤμων φύοντι·*[uu] *καὶ ὁ μὲν κατὰ τῶν προσώπων*[vv] *πλήττει τὸν βασιλέα καὶ διαθλᾷ*[zz] *τὸ ἐκ τοῦ κράνους κατακεχυμένον τῶν ὄψεων ἐκείνου*[a] *σιδήρεον*[b] *παραπέτασμα,*[c] *ὁ δὲ τὴν χεῖρα τούτου*[d] *τῷ ξίφει διήλασε καὶ ἀπόλεμον ἔδειξε καὶ ζωγρίαν ἐκ τοῦδε συνείληφεν.*

Ὡς δὲ καὶ οὕτω τοῖς[e] *Ῥωμαίοις αἰθρία νίκης ἐπέλαμψε, τῶν*[f] *βαρβάρων διαλυθέντων δίκην νεφῶν, κἀκ τῶν ἐπαριστέρων ἀρχῶν εἰς τέλος ἀπήντησεν ὁ πόλεμος δεξιώτατον, κατὰ*[g] *τῶν Οὔγγρων*[h] *ὁρμᾷ,*[i] *μήπω τὴν τῆς μάχης κόνιν ἐκ τῶν προσώπων ἀπομορξάμενος, ἀλλ' ἔτι θερμοῖς ἱδρῶσι σταζόμενος, ἐπίκλημα*[j] *φέρων τὴν τῶν Σέρβων ἐπικουρίαν καὶ τὴν*[k] *ἀπουσίαν ἁρπάζων τοῦ ἐπαρήξοντος·*[l] *ὁ γὰρ τῶν Οὔγγρων ῥὴξ οὐκ ἦν κατὰ χώραν τοῖς γειτνιῶσι Ῥὼς*[m] *συμπλεκόμενος.*

A császár[3] *maga, tudomást szerezve arról, hogy Szerbia uralkodója, Uresis*[4] *ismét gonosz dolgot cselekszik, és még a korábbiaknál is gonoszabbakat művel, amennyiben egyezségre lépett a szomszédos paionokkal a rómaiak ellen, határozatlan volt velük szemben, mert nem sokat törődött velük, mint akik nem komoly ellenfelek. Azok azonban a várakozás ellenére fegyverhez nyúltak, és még nyílt harcba is mertek bocsájtkozni, mert nagyszámú hun szövetséges erőt is magukhoz vettek. Ioannes Kantakuzenos is összecsapott akkor a barbárokkal. Csapásokat adtak és kaptak, s ő keményen állva a sarat — miközben sok szerb vetette rá magát — kezének ujjait is elvesztette. Maga a császár is párviadalba bocsájtkozott Bakchinos főispánnal,*[5] *aki héroszi testű ember volt, s karjai durva parasztkezekben folytatódtak. Ez a császár arcára sújt, és széttöri a sisakról lecsüngő s a szemét védő vas oldalrostélyokat, a császár azonban kardjával a kezét átvágva harcképtelenné tette és foglyul ejtette.*

Így, mivel a barbárok, mint a felhők, szétoszlottak, a rómaiakra felragyogott a győzelem derűje, és a háború a szerencsétlen kezdet után a legszerencsésebb befejezéshez jutott. A császár ezért azon melegében, izzadságtól ázottan, még a port sem törölvén le arcáról, a magyarok ellen vonul,[6] *szemükre hányva a szerbeknek nyújtott segítséget, és kihasználva védelmezőjük távollétét. (A magyarok királya*[7] *ugyanis nem volt az országban, mert a szomszédos oroszokkal csapott össze.)*

[kk] *om.* **P** || [ll] *δυνάστην* **V** || [mm] *sic mavult* Moravcsik (*coll.* Ephraim 4172; Uroš *semper Οὔρεσις scribitur, cf.* Anna Comn. II, 53, 29 Reiff., Cinnam. 113, Georg. Pachym. I, 350 sqq. etc. ; *cf.* Gyóni : Magyarország és a magyarság a bizánci források tükrében. Budapest 1938. 98) : *οὔρεσιν* ed., *οὖρος* pro *ὄρος hic tantum cf.* Indicem Graecitatis van Dieteni || [nn] *ὡς κ. σπ.* : *σπεισάμενον* **AW** Scutariota || [oo] *δὲ post ὅτε add.* **M** || [pp] *τοὺς δακτύλους* **B** Bekker || [rr] *ἐκείνῳ* **DFMR** Bekker || [ss] *om.* **P** || [tt] *Βακχίῳ* **R** || [uu] *φέροντι* **V** || [vv] *τοῦ προσώπου* **VM** *p. corr.* || [zz] *διαθρᾷ* **A** *p. corr.* **PW** *p. corr.* || [a] *om.* **V** || [b] *σιδήριον* **NP** || [c] *προπέτασμα* **V** || [d] *ἐκ τούτου* **D** || [e] *om.* **P** Bekker || [f] *τῶν* : *καὶ* **W** || [g] *κἀκ* **R** || [h] *Οὔγκρων* **F** || [i] *ἐκ τούτου ante ὁρμᾷ add.* **APW** Bekker || [j] *ἐπέγκλημα* **V** : *ἐπίβλημα (ex ἐπίγλημα)* **Mp.** *corr.* || [k] *om.* **M** || [l] *ἐπαρήξαντος* **FMR** || [m] *Ρωσὶ* **D**

[3] A császár: Manuel Komnenos, Ioannes fia; 1150 őszén járunk.

[4] A kiadók az *OYPEΣIN* szót közszónak tekintik, s a szöveg ennek megfelelően így szólna: „Szerbia uralkodója a hegyekben ismét gonosz dolgokat cselekszik"; helyesebbnek látszik azonban tulajdonnévnek tartani, mint Gyóni, Moravcsik, s Uroš szerb fejedelemre gondolni.

[5] Bakchinosról (Bágyon) l. Kinnamos 33. j. (203. l.).

[6] 1151 őszén.

[7] II. Géza, aki ekkor Halicsban harcolt II. Izjaszláv kievi nagyfejedelem szövetségében Vladimirko ellen.

Καὶ δὴ τὸν Σάουβον[n] διαβὰς ποταμὸν καὶ τῷ Φραγγοχωρίῳ ἐμβαλὼν (ἔστι δὲ τόδε[o] τμῆμα τῆς Οὐγγρίας[p] οὐ τὸ ἐλάχιστον ἀλλ' ἱκανῶς πολυάνθρωπον, μεταξὺ Ἴστρου καὶ Σαούβου[r] τῶν ποταμῶν ἀναπεπταμένον,[s] καθ' ὃ καὶ φρούριον ἐρυμνότατον ἔκτισται, ὃ[t] Ζεύγμινον ἐπικέκληται)[u] χειρίστως τὰ ἐκεῖ διέθετο. Τότε καί τις Παίων,[v] μεγέθει μέγιστος καὶ ἀνδρεῖον προφαίνων ψυχῆς παράστημα, τῶν ἄλλων ἀποδιαστὰς ἐς αὐτὸν[z] βασιλέα θυμῷ φέρεται, ὁ δὲ τοῦτον ὑποστὰς ἐς τὸν ὀφθαλμὸν[aa] τὸ ξίφος διελᾷ[bb] καὶ ἀφίστησι τῆς ζωῆς. Πολλοὺς τοίνυν ζωγρίας λαβὼν καὶ πραγμάτων οὐκ ὀλίγων γενόμενος ἐγκρατὴς πρὸς τὴν βασιλίδα πόλιν ἐπάνεισιν.

Ἐς δ' ὅσον πλεῖστον ἀπομηκύνας τὸν θρίαμβον λαμπρότατα ὡς ἐνῆν διὰ τῶν τῆς πόλεως ἀμφόδων ἐπόμπευσεν. Ὑπεξῆραν[cc] δὲ τὴν τηνικαῦτα κομψότητα τῆς πομπῆς τῶν[dd] Οὔγγρων οἱ νεαλεῖς καὶ τῶν Σέρβων οἱ δορυάλωτοι στολὰς ἐνησθημένοι[ee] λαμπρὰς καὶ ὑπὲρ τύχην ὁρωμένας αἰχμάλωτον, βασιλέως αὐτὰς[ff] παρασχομένου, ὡς ἂν εἴη καὶ ἐντεῦθεν[gg] ἡ νίκη περίδοξος καὶ τοῖς πολίταις αὐτοῖς διὰ θαύματος καὶ ὅσοι μὴ ἐνδαποί, ὡς ἀνδρῶν κεχειρωμένων κατὰ τὸν[hh] πόλεμον τῶν[ii] ἐκ γένους ἐπισήμου[jj] καὶ ἀξίων τοῦ περιβλέπεσθαι. Θαυμαστὴν δ' ἐποίει τὴν τότε πομπαίαν πανήγυριν καὶ τὸ μὴ παριέναι[kk] ἀθρόους τοὺς αἰχμαλώτους, ἀλλὰ κατὰ συμμορίας[ll] καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἀφεστῶτας ἀλλήλων, ὡς κλέπτεσθαι τὴν ὄψιν ἐντεῦθεν[mm] τῶν θεωμένων καὶ ὑπὲρ τοὺς ὄντας τοὺς παριόντας φαντάζεσθαι.[nn]

Ἐν τούτῳ δὲ καὶ Σκυθῶν[oo] τὸν Ἴστρον διαπεραιωσαμένων καὶ τὰ περὶ τὸν ποταμὸν

A császár tehát átkelt a Száva folyón, és betörvén Phrangochorionba (ez Magyarország egy része, nem a legkisebb, hanem meglehetősen lakott, mely a Duna és a Száva folyók közt terül el, s ahol az az igen erős erőd is fekszik, melynek neve Zeugminon[8]), csúnyán elbánt vele. Akkor egy óriási termetű paion, vakmerően bátor lelkületről téve tanúságot, a többiektől különválva hevesen a császárra tör. A császár azonban helytállt, s kardját annak a szemébe döfve kioltotta életét. Sok foglyot ejtve és temérdek zsákmány birtokába jutva tért vissza a császári városba.

A diadalmenetet, melyet a lehető leghosszabbra nyújtott, végigvezette a város utcáin, oly fényesen, amint csak lehetett. A diadalmenet nagyszerűségét még emelték az újonnan foglyul ejtett magyarok és a szerb hadifoglyok, akik ragyogó és a fogolysorsot meghaladó ruhákba voltak öltözve, melyeket a császár adott nekik, hogy a győzelem ezáltal is dicsőséges legyen a polgárok és a nem helybeliek szemében, akik elámulhatnak, mert a háború folyamán kiváló nemzetségből való és tekintélyes emberek kerültek fogságba. Csodálatossá tette az akkori ünnepi felvonulást az is, hogy a foglyok nem egy tömegben haladtak el, hanem részenként és egymástól közök által elválasztva, úgyhogy ennek folytán a szem csalódott a látottak tekintetében, és azt képzelte, hogy többen vonultak fel, mint ahányan valóban ott voltak.

Eközben, minthogy a skythák is átkeltek a Dunán, és a folyó vidékén levő római erő-

[n] *Σάον* **BV** || [o] *om.* **V** || [p] *Οὐγκρίας* **M** || [r] *τοῦ Ἴστρου τοῦ καὶ Σάου* **V** || [s] *ἀναπεπταμένου* **M** || [t] *ὅπερ* **P** || [u] *ὅπερ νῦν λέγεται Σίρμιον post ἐπικέκληται add.* **B** *in marg.* Bekker || [v] *τῶν Παιόνων* **AW** Scutariota || [z] *τὸν post αὐτὸν add.* **F** Bekker || [aa] *ἐς τὸν ὀφθαλμὸν : μέσον τῶν ὀφθαλμῶν* **B** : *ἐς τὸ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν* Bekker || [bb] *ὁ δὲ—διελᾷ : ὁ δὲ ἀντέπεισι τούτῳ καὶ κατ' ὀφθαλμὸν τὸ ξίφος ἐλᾶ* **A** *in marg. γρ.* **P** : *ὁ... καὶ τὸ ξίφος εἰς τὸν ὀφθαλμὸν διελᾷ* Scutariota || [cc] *ὑπερεξῆραν* Bekker || [dd] *καὶ ante τῶν add.* **V** || [ee] *τῶν Οὔγγρων—ἐνησθημένοι : καθήμενοι* **M** || [ff] *αὐτοῖς* **BV** || [gg] *κἀντεῦθεν* **V** : *ἐντεῦθεν καὶ* **W** : *καὶ ἐντεῦθεν καὶ* **M** || [hh] *om.* **P** || [ii] *om.* **V** : *ὡς* **W** || [jj] *ἐπισήμων* **R** || [kk] *παρεῖναι* **V** || [ll] *συμμορίαν* **R** || [mm] *ὄψιν ἐντεῦθεν : θέ/σιν* **M** || [nn] *λογίζεσθαι* **V** || [oo] *τῶν Σκυθῶν* **W**

[8] Csak a népnyelvi változat egyik kézirata tesz hozzá a lap szélén, amit BEKKER a szövegébe vett (és ami bizonyos félreértésekre adott alkalmat): „most Sirmionnak mondják" (ez ti. nyilván Phrangochorionra és nem Zeugminonra vonatkozik).

τοῦτον λῃζομένων Ῥωμαϊκὰ φρούρια, στέλλεται κατ' αὐτῶν Καλαμάνος τις.[pp] Ἀλλ' οὗτος μὴ δεξιῶς διαστρατηγήσας τὸν κατὰ Σκυθῶν[rr] πόλεμον ἡττήθη τε ὑπ' αὐτῶν κατὰ κράτος, ὡς αἱ τάξεις ἐρρώγεσαν,[ss] καὶ ἄνδρας ἀγαθοὺς ἀπεβάλετο καὶ αὐτὸς δὲ καιρίας ἐς[tt] τὸ σῶμα δεξάμενος τὸ ζῆν μετήλλαξεν. Οἱ δὲ Σκύθαι κατὰ τὸν αὐτοῖς εἰωθότα τρόπον λείαν τὰ ἐν ποσὶ θέμενοι καὶ ἀναθέμενοι τοῖς ἵπποις τὰ[uu] λάφυρα νόστου ἐμνήσαντο. (pp. 92_{29}—93_{79}=121_{18}—124_{5} Bekker)

döket fosztogatták, ellenük küldenek egy bizonyos Kalamanost.[9] Ez azonban éppen nem ügyesen vezette a skythák elleni háborút, s döntő vereséget szenvedett: csapatai felmorzsolódtak, derék férfiakat vesztett el, s maga is halálos csapást kapva elköltözött az élők sorából. A skythák pedig — a náluk megszokott módon —, ami kezük ügyébe esett, prédául ejtették, és a zsákmányt lovaikra rakva hazatértek.

3.

Ἀλλ' οὗτος αὖθις κατὰ Παιόνων, οὕς[vv] καὶ Οὕννους φασί, στρατείαν ἐκήρυξε[zz] καὶ τοῖς κατὰ δυσμὴν ἔχουσι τὰς οἰκήσεις ὁπλίταις ἁμάξας ἐπέταξεν ἄγειν εἰς τὸ στρατόπεδον, δι' ὧν καὶ οὗτοι ἐφοδιάσονται τὰ βιώσιμα καὶ τῷ λοιπῷ δὲ οὕτω συναροῦνται στρατεύματι, ὅσοι τοιούτων σκευαγωγημάτων σπανίζειν ἤμελλον. Ὡς οὖν εἰς ἓν συνήθροιστο τὰ στρατεύματα,[a] εἶχε καὶ αὐτὸν παρόντα τὸν βασιλέα πόλις ἡ Σαρδική, ἣ νῦν Τριάδιτζα ὀνομάζεται. Καιρὸν δ' οὐχὶ[b] πολὺν προσμείνας,[c] ἐπεὶ ἵκετο πρεσβεία ἐκ τῶν Παιόνων καὶ λόγοι συμβατικοί,[d] ἑτέραν τραπόμενος πρὸς τὸν τῶν Σέρβων μεταβαίνει σατράπην· καὶ διαθροήσας τοῦτον ὁδοῦ πάρεργον καὶ πείσας αὐτὸν μόνον εἰδέναι βασιλέα καὶ δεδιέναι, τῶν δὲ μετὰ τῶν Οὔννων ἀφεστάναι[e] σπονδῶν, πρὸς μὲν τὰ οἰκεῖα ἤθη τὸ πολὺ τῆς στρατιᾶς διαφῆκεν, αὐτὸς δὲ τὴν τῶν[f] Θεσσαλῶν καταλαβὼν ἐπαρχίαν κἀκεῖσε διατρίψας, ἐφ' ὅσον αὐτῷ ἐδόκει καίριον, τὴν βασιλίδα εἴσεισι πόλιν.[g] (pp. 100_{46-59}=132_{6-22} Bekker)

Ő[10] pedig újfent hadjáratot hirdetett, a paionok ellen, akiket hunoknak is mondanak. A nyugaton lakó fegyvereseknek elrendelte, hogy hozzanak szekereket a táborba, hogy majd azokon szállíthassák az élelmet, és így segítséget nyújtsanak a sereg többi részének, amely várhatólag szűkölködik az ilyen szállítási eszközökben. Miután a seregek egybegyűltek, a császár is megjelent Sardike városában, melyet most Triaditzának neveznek. Nem sok időt töltött azonban itt, mivel a paionoktól békeajánlattal követség érkezett. Ezért más irányba térve a szerbek kormányzója ellen fordult, mellékesen őrá is ráijesztett, és miután rábírta, hogy egyedül őt ismerje el és félje mint császárt, a hunokkal való szerződéstől pedig álljon el, serege nagy részét otthonába elbocsájtotta, ő maga pedig a thessaliai tartományba ment. Itt annyi időt töltött, amennyit szükségesnek tartott, majd bevonult a császári városba.

[pp] *K. τις : ὁ Καλαμάνος* **AW** Scutariota || [rr] *τῶν Σκυθῶν* **R** || [ss] *εἰσερρώγεσαν* **D** || [tt] *εἰς* **R** || [uu] *om.* **W** || [vv] *Οὔγγρους post οὕς add. (ex* **B** *: κατὰ τῶν Οὔγγρων τῶν καὶ Οὔννων)* Bekker || [zz] *κεκήρυκε* **V** || [a] *στρατόπεδα* **ADFPW** || [b] *οὐ* **V** || [c] *ἐπιμείνας* **V** *: ἐκεῖσε ante προσμείνας add.* **DFMR** Bekker || [d] *ξυμβατικοί* **A** *: ξυμβαντικοί* **R** || [e] *ἀποσχέσθαι* **V** || [f] *τὴν* Bekker || [g] *om.* **DFN**

[9] A skythák itt alkalmasint a kunokat jelentik. Kalamanos Boris, Kálmán király elűzött feleségének — vitatott törvényességű — fia. Halála azonban csak később következett be, Manuel 1152. évi magyar hadjáratában még részt vett (nem sok szerencsével), ezért van, aki arra gondol, hogy a szerző itt 1155-ben történt eseményeket fűz az elbeszélésbe.

[10] Manuel 1153-ban.

Καὶ ὁ τῶν Οὔννων κατάρχων πρὸς[h] ξιφουλκίαν[i] ἔβλεπεν, ὡς ἔδειξεν ἐξ ὧν ἔδρασεν. Ἐπειδὴ γὰρ παρελύθη τῆς δουκικῆς ἀρχῆς Βρανιτζόβης[j] καὶ Βελεγράδων ὁ Κομνηνὸς Ἀνδρόνικος, ὁ καὶ ὕστερον τυραννήσας[k] Ῥωμαίων, κρύβδην κατὰ Ῥωμαίων τοῖς Παίοσι συντιθέμενος[l] καὶ περὶ τοῦ παραλυθῆναι μὲν τὸν Μανουὴλ τῆς ἀρχῆς, αὐτὸν δ' ἐπιβήτορα ταύτης τῷ βασιλεῖ ἐπαναστάντα[m] γενέσθαι τῷ τούτων κοινολογούμενος ἄρχοντι, καὶ μετάπεμπτον εἶχε τοῦτον[n] εὐθὺς ἡ Πελαγονία[o] κἀκεῖθεν[p] ἡ πόλις ἀναπεμπόμενον δέσμιον καὶ ἐν μιᾷ τῶν τοῦ μεγάλου παλατίου φρουρῶν[r] καθειργνύμενον, τὸν κατὰ Ῥωμαίων εὐθὺς[s] ὁ Οὐννάρχης ἐξέφερε πόλεμον. Καὶ ἦν πολιορκῶν Βρανίτζοβαν καὶ κατατρέχων τὰ ἐκεῖ πάντα λεηλατῶν τε καὶ ἄγων, ὡς ἤρητο.[t]

Στέλλεται γοῦν παρὰ βασιλέως στρατηγὸς κατ' αὐτοῦ[u] ὁ χαρτουλάριος Βασίλειος ὁ Τζιντζιλούκης.[v] Καὶ ὃς τὰς συνειλεγμένας[z] δυνάμεις παραλαβὼν καὶ εἰς τάξεις καταστήσας καὶ φάλαγγας καὶ δόξας ἀξιόνικον ἔχειν στρατόπεδον τοῖς Οὔννοις συμπλέκεται· καταγωνισθεὶς δὲ πρὸς τῶν Παιόνων τὸ τῆς στρατιᾶς διέφθειρεν ὑπερήμισυ, νῶτα στρέψαν τοῖς ἀντιπάλοις καὶ κατα-

A hunok uralkodója[11] *is a kard felé sandított, amint tettei mutatták. Andronikos Komnenost ugyanis, aki később a rómaiak zsarnoka lett, Branitzova és Belgrád duxi méltóságából elmozdították, mert titokban a rómaiak ellen a paionokkal játszott össze, és fejedelmükkel megállapodott, hogy Manuelt az uralomtól megfosztják, s helyébe majd ő maga hág fel oda, miután a császár ellen fellázadt. Ezért Pelagoniába*[12] *idézték, de innen is tovább küldték, fel a városba, ahol a nagy palota egyik őrszobájában tartották fogolyként elzárva. A hun uralkodó erre tüstént megindította a rómaiak ellen a háborút, ostrom alá fogta Branitzovát, s beszáguldozott azon a vidéken mindent, rabolva és fosztogatva, ahogy csak neki tetszett.*

A császár Basileios Tzintzilukes chartulariost küldi ellene. Ez, miután átvette az összegyűjtött hadakat, s zászlóaljakba és ezredekbe sorolta azt, úgy vélvén, hogy a sereg képes győzelmet aratni, összecsap a magyarokkal. A harcban azonban a paionok kerekedtek felül, s ő a seregnek több mint felét elvesztette, mert megfutott

[h] *περὶ* **DF** || [i] *ξιφαλκίαν* **V** : *ξιφουρκίαν* **R** || [j] *Δρανιζόβης* **R** : *Βρανοβίτζης* **K** || [k] *sic* **PV** Scutariota : *τυραννεύσας* **ADFMRW** Bekker || [l] *κρύβδην — συντιθέμενος* : *οἷα κρύβδην κατὰ Ῥωμαίων, ὡς ἤδετο, τοῖς Παίοσι συντιθέμενος* **APWDFMR** Bekker : *post συντιθέμενος add. ὁπόσα μὴ εὐθῆ ἐκεῖνον ἐς τὸν ἐξάδελφον καὶ βασιλέα διήλεγχον* **W** || [m] *τῷ — ἐπαναστάντα om.* **P** Bekker || [n] *τοῦτον εἶχεν* **V** Bekker || [o] *ὁπόσα μὴ εὐθῆ (μὴ εὐθὺν* **P** Bekker : *δύσνουν* Scutariota*) ἐκεῖνον (αὐτὸν* Scutariota*) ἐς τὸν ἐξάδελφον καὶ βασιλέα διήλεγχον (ἤλεγχον περὶ τὸν ἐξάδελφον καὶ βασιλέα* Scut.*) post Πελαγονία add.* **AP** Scutariota Bekker || [p] *εὐθὺς post κἀκεῖθεν add.* **W** || [r] *καὶ — φρουρῶν* : *καὶ (ἐν add.* **A***) μιᾷ τῶν ἐν τῷ μεγάλῳ παλατίῳ φρουρῶν* **ADFMRW** || [s] *αὐτίκα μάλα* **P** || [t] *λεηλατῶν—ἤρητο* : *καὶ λεηλατῶν τοῖς στρατεύμασι* **W** : *ἤρητο* : *ἤθελε τοῖς στρατεύμασι* **A** : *ἤθελε* **P** || [u] *κατ' αὐτῶν***P** : *παρ' αὐτοῦ* **F** || [v] *Τζιντζιλάκης* **V** || [z] *συνειλημμένας* **A**

[11] Az időpont kérdéses, vö. Kinnamos 43. és 48. j. (210. sk. l.). A király mindenesetre II. Géza, Andronikos Komnenos pedig Manuel unokatestvére, később (1183—1185) császár.

[12] Terület és város a Crna völgyében, ma Monastir.

διωχθὲν μέχρι πολλοῦ καὶ καταστρατευθέν.[aa] Βασιλεὺς[bb] τοίνυν ἐνωτισάμενος ταῦτα[cc] τὴν ἐκεῖσε[dd] πορείαν ἐπέτεινεν,[ee] εἴ πως[ff] οἱ Παίονες[gg] πρὸς τὴν αὐτοῦ διαταραχθέντες ἄφιξιν τῶν ἐκεῖθι[hh] χώρων[ii] ἀπανασταῖεν·[jj] ὅ καὶ ἦσαν διαπραξάμενοι.[kk] Αὐτὸς δὲ ὡς εἶχε τὰ κατὰ Βρανίτζοβαν[ll] καὶ Βελέγραδα[mm] καταστησάμενος πράγματα, εἰς τὴν βασιλίδα πόλιν μετασκηνοῖ.[nn] (pp. 101_{65}—102_{87}= 133_{7}—134_{10} Bekker)

az ellenség elől, azok pedig sokáig üldözték őket. A császár erről értesülve odautaztát siettette abban a reményben, hogy a paionok az ő érkezésétől megzavarodva elvonulnak az ottani vidékekről. Így is tettek.[13] *Ő maga, miután a belgrádi és branitzovai dolgokat, ahogy tudta, elrendezte, visszatért a császári városba.*

5.

Οὐκοῦν κατὰ καρδίας[oo] ἑτέραν ἀνταίαν πληγὴν[pp] εἰληφὼς ὁ Καματηρὸς[rr] ἐκ τοῦ τῷ Στυππειώτῃ ἐγχειρισθῆναι[ss] δοχεῖον ἐρυθροδάνου διάλιθον χρύσεον καὶ τοῖς ὅρκοις τοῦτον ἐπιστατῆσαι[tt] κατὰ τὸν ἐν Βλαχέρναις μέγαν[uu] νεών, οἳ τὴν τοῦ κράτους διαδοχὴν ἐνεπέδουν Ἀλεξίῳ τε[vv] τῷ ἐξ Οὐγγρίας καὶ τῇ θυγατρὶ τοῦ βασιλέως Μαρίᾳ, ἃ τῷ λογοθετικῷ δήπουθεν ὀφφικίῳ ἦσαν ἁρμόδια.[zz] (p. 112_{63-68}= 147_{6-12} Bekker)

Egy másik csapás akkor találta szíven Kamaterost,[14] *amikor Styppeiotesnak egy kövekkel ékesített, aranyból való bíbortinta-tartó adatott és egyben az a jog, hogy ő vezesse a Blachernai nagy templomában az eskütételeket, amelyek a hatalom öröklését a magyarországi Alexiosnak és a császár leányának, Máriának biztosították. Ezek tudniillik mind a logothetesi méltóságot illették volna.*

[aa] *καὶ δόξας — καταστρατευθέν sic solus* **V** : *καὶ δόξας ἀξιόνικον ἔχειν στρατόπεδον (καὶ — στρατόπεδον om.* **W***) τοῖς Οὔννοις συμπλέκεται καὶ κατὰ τούτων ἴστησι τρόπαιον, νῶτα δόντων Ῥωμαίοις καὶ καταδιωχθέντων μέχρι πολλοῦ· ἐπαναστραφέντες δ' ἔπειτα κακῶς τὸ περὶ ἐκεῖνον ἔθεντο στράτευμα* **AW** : *πρὸς βραχὺ μὲν κατηγωνίσατο τὸ πολέμιον, ἐπαναστραφὲν δὲ ὡς (om.* **A** *in marg.* **P***) ἀσυντάκτως ὑπὸ Ῥωμαίων καταδιωκόμενον, ὃ πέπονθε ἔδρασε (add. γενναιότερον* **A** *in marg.* **P***)* **DFMR** *(***A** *in marg.* **P** : *καὶ δόξας ἄξιον νίκης ἔχειν στρατόν, τοῖς Οὔγγροις συμπλέκεται καὶ πρὸς ὀλίγον καρτερήσας ὑπέστρεψε καὶ διωχθεὶς μέχρι πολλοῦ ὡς καὶ τὸ ἥμισυ τῆς στρατιᾶς ἀπωλέσας ἐξέφυγεν* **B** : *καὶ δόξας — συμπλέκεται (cum* **B***) καὶ πρὸς βραχὺ — γενναιότερον addito ὡς ἀσυντάκτως (cum* **A** *in marg.* **P***) scripsit* Bekker || [bb] *ante βασιλεὺς* habet *καὶ* **AW** || [cc] *ταῦτα ἐνωτισάμενος* **V** : *ταῦτα ἀκούσας* **B** || [dd] *ἐκεῖ* **P** || [ee] *ἐνέτεινεν* **D** || [ff] *ὅπως* **M** || [gg] *Οὔννοι* **A** *in marg.* **PW** || [hh] *ἐκεῖθεν* **M** || [ii] *χωρῶν* **P** Bekker || [jj] *ἐπαναστᾶιεν* **DFW** *ante corr.* || [kk] *post διαπραξάμενοι verba συμβιβασθέντες μετὰ τοῦ βασιλέως, ὡς ὁ καιρὸς τότε ἔδωκεν add.* **B** Bekker || [ll] *τὴν* Bp. **DF** || [mm] *Βέλγραδα* Bekker || [nn] *ἐπανασκηνοῖ* **W** || [oo] *καρδίαν* **AMR** || [pp] *πληγὴν ἀνταίαν* Bekker || [rr] *ὁ Καματηρὸς* **BV** : *ὁ δηλωθεὶς λογοθέτης* **APW** b Bekker || [ss] *χειρισθῆναι* **APW** : *δοθῆναι* Bekker || [tt] *ἐπιστῆναι* **V** || [uu] *om.* **V** || [vv] *om.* **APW** || [zz] *ὅπερ ἦν τοῦ ὀφφικίου τοῦ Καματηροῦ ἁρμόδιον* **B**

[13] BEKKER a népnyelvi változat egyik kézirata alapján még a következő szavakat veszi szövegébe: „Megegyezve a császárral, amint akkor a körülmények adták".

[14] Ioannes Kamateros logothetes irigykedett Theodoros Styppeiotesra, Manuel kegyencére, s addig áskálódott, míg végül elérte, hogy koholt vádak alapján megvakították a teljesen ártatlan embert. A történelmi szempontból önmagában lényegtelen eseményt Niketas mint a szerencse forgandóságának példáját említi. — A bíbortinta az a tinta volt, melyet csak a császár használhatott a császári oklevelek aláírásakor. — Az eskütétel 1165-ben volt, l. 9. szemelvény (281. sk. l.).

Ἐπάνειμι δ' αὖθις ἐπὶ τὰ Παιονικά, σαφηνείας δ' ἕνεκα τοῦ ἱστορεῖν προαναβαλοῦμαι ταυτί. Τῷ τότε ἄρχοντι τῶν Οὔννων Ἰατζᾶ δύο ἦσαν ὁμαίμονες, Στέφανός τε καὶ Βλαδίσθλαβος,[a] καὶ παῖδες Στέφανος καὶ Βελᾶς.[b] Τῶν ἀδελφῶν τοίνυν ὁ Στέφανος τὰς ὁμογνίους ἐκφυγὼν χεῖρας κατ' αὐτοῦ φονώσας τὴν Κωνσταντίνου κατέλαβε, καὶ προσδεχθεὶς ἀσπασίως τῷ αὐτοκράτορι[c] Μανουὴλ ἄλλης τε φιλοφροσύνης ὡς πλείστης ηὐμοίρησεν, ἀλλὰ δὴ[d] καὶ Μαρίαν ἔγημε τὴν τούτου ἀνεψιάν, ἣν ὁ σεβαστοκράτωρ ἐφύτευσεν Ἰσαάκιος. Μετὰ δὲ βραχὺ[e] καὶ ὁ τῶν ἀδελφῶν τρίτος Βλαδίσθλαβος κατ' ἴχνια βαίνων τῷ Στεφάνῳ τῷ Μανουὴλ προσεχώρησεν, οὐ τοσοῦτον Ἰατζᾶ καταγνοὺς ὡς μὴ φιλοῦντος ὅσον εἰκὸς ἦ[f] ἐξ ἐκείνου ἐπιβουλὴν πτοηθείς, ὅσον τῇ τοῦ ἀδελφοῦ Στεφάνου φήμῃ γοητευθεὶς καὶ πρὸς αὐτὸν τὴν πορείαν τεινάμενος. Τῷ τοι οὐδ' αὐτὸς ἐξέπεσε τῶν ἐλπίδων ἡ ἀναξίως τοῦ γένους τῷ βασιλεῖ προσείληπται, ἀλλὰ πάντα οἱ ἀπηντήκει κατὰ σκοπόν. Καὶ γυναῖκα δὲ[g] ἣν[h] ἠβούλετο ἀγαγέσθαι, καὶ ταύτην ἐκ βασιλείου ἔγημεν ἄν[i] αἵματος, ἀλλὰ γάμου μὲν ἀπέσχετο, ἵνα μὴ τῆς ἐς πατρίδα[j] λαθόμενος ἐπανόδου τὰ οἴκοι διαφθερεῖ,[k] τῷ λωτῷ τῆς γυναικὸς προσηλούμενος.

Ἀλλ' οἷα τὰ ἐπὶ τούτοις; Τελευτᾷ ὁ τῶν Οὔννων ῥὴξ Ἰατζᾶς, καὶ ὁ θάνατος ἥμερος, τῆς φύσεως ὃ ἐνέτεινε[l] βάρβιτον ὑποχαλασάσης τῆς ἁρμονίας καὶ λυσάσης[m] πρὸς ἃ καὶ[n] ἐξ ὧν συντέθειται.[o]. Ἡ δ' ἀρχὴ ἐπὶ τὸν ἐκείου διαβαίνει παῖδα τὸν Στέφανον. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὡς ἐκ ῥίζης ἀνομοίου φυέν τι κάλλιστον τὸ γεγονὸς ἡγησάμενος, καὶ κατὰ νοῦν ἀναπολήσας, ὡς εἰ πρὸς τὸν ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβρὸν Στέφανον, ὡς δῆθεν εἰς ἀρχὴν δικαιούμενον, ἡ τῶν Οὔννων μεταβαίη[p] σατράπευσις, σχοίη ἂν τὰ πρῶτα κλέος αὐτός, ἔπειτα ἡ βασιλεία Ῥωμαίων

[a] *Βραδύσθλαβος constanter* **N** || [b] *Βελλᾶς constanter* **N** || [c] *ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος* **V** || [d] *ἀλλὰ δὴ om.* **V** || [e] *μεταβραχὺ δὲ* **RV** : *μετ' ὀλίγον δὲ* **B** || *δὲ om.* **W** || [f] *ἦ καὶ* **W** || [g] *δι'* **R** || [h] *εἰ* **BV** : *ἣν* **AMRW** *? D ante corr. ?* **F** Bekker || [i] *ἂν ἔγημεν* Bekker : *ἂν om.* **PV** *ante corr.* || [j] *ἐς τὴν πατρίδα* **V** || [k] *διαφθερῇ* **D** *ante corr.* : *διαφθαρῇ* **D** *post corr.* : *διαφθεροῖ* **F** Bekker || [l] *ἀνέτεινε* **V** || [m] *διαλυσάσης* **DFMR** Bekker || [n] *om.* **W** || [o] *cf.* Plato, Phaed. 85 sqq. || [p] *διαβαίη* **W** : *διαβαίνει* **B** : *μεταβῇ* Scutariota

Ismét visszatérek a paion dolgokra, és a történeti elbeszélés világossága kedvéért előrebocsájtom a következőt: A hunok akkori fejedelmének, Gézának két édestestvére volt, István és László, és két fia, István és Béla. A testvérek közül István elmenekült a meggyilkolására készülő rokoni kezek elől, és Konstantinos városába érkezett.[15] *Manuel császár szívélyesen fogadta, és sok egyéb jótétemény mellett, melyben részesítette, még feleségül adta hozzá Máriát, unokahúgát, Isaakios sebastokrator leányát. Kevéssel utóbb a testvérek közül a harmadik, László is — István nyomában — Manuelhez jött, nem annyira azért, mintha rájött volna, hogy Géza nem szereti őt kellőképpen, vagy mert valami cselvetéstől félt, hanem mert inkább megbabonázta testvérének, Istvánnak a híre, s ezért vette útját hozzá. Ő sem csalatkozott reményeiben, nem fogadta őt sem származásához méltatlanul a császár, sőt, minden céljának megfelelően történt, és ha nősülni akart volna, a császári családból is vehetett volna magának feleséget. Ő azonban tartózkodott a házasságtól, nehogy a hazatérésről elfeledkezve, az asszony bűbájától elbóduljon, és otthoni dolgait elrontsa.*

Mi történt ezután? Géza, a hunok királya csendben elhunyt[16] *— a halál is csendes, mikor a természet a lantnak, melyet felajzott, lassan meglazítja harmóniáját, és szétoldja azokká, amikhez képest és amikből összetevődött. Az uralom átszállt fiára, Istvánra. A császár úgy értelmezte az esetet, hogy most rossz gyökérből valami igen szép sarjad, és azon gondolkozott, hogy ha a hunok fölötti vezérség arra az Istvánra száll, aki az unokahúga révén sógora, s aki nyilvánvalóan jogosult is a hatalomra, úgy először is ő maga öregbítené személyes dicsőségét, azután meg a rómaiak császár-*

[15] Az időpont kérdéses, vö. a Kinnamoshoz adott 52. j. (213. l.). Ha Kinnamos szavai csakugyan a későbbi IV. Istvánra vonatkoznak, úgy István Bizáncba érkezése 1154-ben, Lászlóé 1158-ban történhetett.

[16] 1162. május 31.

μέρος ἴσως ἐκεῖθεν δασμοῦ, ἐκ τοῦ ἀναντιρρήτου δ' οὖν ἀσφαλῆ τὴν τοῦ Φραγγοχωρίου καὶ τοῦ Ζευγμίνου[q] κατάσχεσιν, συντείνει τὸ πρόθυμον πρὸς τὴν τῶν σκοπουμένων ἐκπλήρωσιν.

Καὶ εἶχεν εὐθὺς τοὺς μὲν πρέσβεις ἡ τῶν Οὔγγρων[r] χώρα, οἵτινες αὐτοῖς καταστάντες ἤμελλον[s] ξυνδιαθέσθαι Στεφάνῳ τὸν τῆς ἀρχῆς στέφανον, μετὰ βραχὺ δὲ αὐτὸν ἡ Σαρδική. Οὖννοι μὲν οὖν καὶ πρὸς τὴν πρώτην ἀκοὴν ἀπεπήδησαν τοῦ Στεφάνου[t] καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν τὴν τούτου προσηγορίαν, καὶ δι' ἄλλα μὲν ἀποπέμπεσθαι τοῦτον φάσκοντες,[u] μάλιστα δὲ διὰ τὸ γῆμαι παρὰ Ῥωμαίοις· αὐτοῖς δὲ[v] ἀσύμφορον ὅλως εἶναι προσέσθαι[z] ἄνδρα κατὰ κῆδος τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων συναπτόμενον· ὑποβλέπεσθαι γὰρ μή πως Οὖννοι μὲν ὑπ' αὐτοῦ βασιλεύωνται, αὐτὸς δὲ ὑπὸ τοῦ τῶν Ῥωμαίων ἄρχηται[aa] βασιλεύοντος. Διὰ ταῦτα τοίνυν οὔτε τῷ Στεφάνῳ ἐκεῖσέ πη[bb] ἀφικομένῳ προσέκειντο καὶ τοὺς κατάγοντας[cc] αὐτὸν ἐκ βασιλέως ἀπράκτους ἠφίεσαν.

Ἔνθεν τοι καὶ διὰ μείζονος ἰσχύος ἐπιβοηθῆσαι τῷ Στεφάνῳ δεῖν ὁ βασιλεὺς κεκρικὼς[dd] αὐτός τε τῆς[ee] Σαρδικῆς ἀπάρας ἀφικνεῖται πρὸς τὰ[ff] Παρίστρια, λέγω δὴ τὰ κατὰ Βρανίτζοβαν[gg] καὶ Βελέγραδα, καὶ τὸν ἀδελφιδοῦν Ἀλέξιον τὸν Κοντοστέφανον συνεκπέμπει τῷ Στεφάνῳ μετὰ ἰσχύος· οἳ καί, ὡς τὸν[hh] Χράμον κατέλαβον, ὡς ἐνῆν τὰ πρὸς ἀρχὴν διεπράττοντο, ὑποποιούμενοί τε δώροις τοὺς μέγα παρὰ Παίοσι δυναμένους καὶ κολακείᾳ ὑποφθείροντες καὶ ὑποσχέσεσι μεγίσταις ἐπαίροντες· ἐπέραινον δὲ οὐδὲν ἢ ὅσον τὸν[ii] Βλαδίσθλαβον[jj] Οὖννους[kk] εἰς ἄρχοντα δέξασθαι. Ἀλλὰ καὶ τούτου βραχύν τινα χρόνον ἐπιβιώσαντος τῇ ἀρχῇ ἐς τὸν τοῦ Ἰατζᾶ υἱὸν Στέφανον οἱ Οὖννοι πάλιν προσέρρεψαν. Ἀλλ' οὔτε βασιλεὺς πράως ἤνεγκε τὸ γεγονός, καὶ

[q] τ. Ζευγμ. κ. τ. Φρ. Bekker || [r] Οὔννων **P** Bekker || [s] ἔμελλον **V** || [t] πρὸς τ. πρ. ἀπεπήδησαν ἀκοὴν τ. Στ. **V** : πρὸς τ. πρ. ἀκ. τ. Στ. ἀπεπήδησαν **B** : ἀνεπήδησαν **APRW** *ante corr.* || [u] τοῦτον ἀποπέμπεσθαι φάσκοντες **W** : φ. α. τ. Bekker || [v] τοῖς Οὔννοις *post* δὲ *add.* **P** || [z] προσίεσθαι **V** : προσέσται **F** || [aa] καὶ ὁρίζηται *post* ἄρχηται *add.* **B** Bekker || [bb] ποι Bekker || [cc] καταγαγόντας **V** || [dd] οἰηθεὶς Bekker || [ee] ἐκ Bekker || [ff] *om.* **A** || [gg] τὴν Βρανίτζοβαν **V** || [hh] τὴν **R** || [ii] *om.* **DF** Bekker || [jj] τὸν τοῦ Στεφάνου κασίγνητον (αὐτάδελφον Scutariota) *post* Βλ. *add.* **AP** *in marg.* **W** Scut. Bekker || [kk] *om.* **V**

sága is hozzájutna az onnan befolyó adók egy részéhez vagy mindenesetre minden vita nélkül Phrangochorion és Zeugminon biztos birtoklásához. Ezért teljes buzgalommal igyekezett a kitűzött célok megvalósítására.

A követek tüstént megjelentek a magyarok földjén, hogy felvegyék velük a kapcsolatot, és megszerezzék Istvánnak a hatalmat jelentő koronát, hamarosan pedig maga a császár is Sardikéba érkezett. A hunok azonban az első hallásra faképnél hagyták Istvánt, felhívása süket fülekre talált náluk, s azt hangoztatták, hogy egyébként is elutasítják, főképp azonban azért, mert a rómaiaknál kötött házasságot: márpedig nekik semmiképp sem előnyös, hogy olyan férfival legyen dolguk, aki házassága folytán rokoni kapcsolatban van a rómaiak császárával, mert azt gyanítják, hogy a hunokon ugyan ő fog uralkodni, de rajta meg a rómaiak császára lesz az úr. Ezért hát nem csatlakoztak az odaérkező Istvánhoz, s azokat is, akik a császár megbízásából őt elkísérték, dolguk végezetlenül bocsájtották el.

A császár abban a meggyőződésben, hogy nagyobb erővel kell Istvánnak segítséget nyújtania, Sardikéból elindulva maga is a Duna mellékére, tudniillik Branitzova és Belgrád vidékére érkezik, egyúttal pedig egy csapat élén unokaöccsét, Alexios Kontostephanost küldi el Istvánnal. Ezek, mihelyt elértek Chramosba, mindent megtettek, ami erejükből telt, hogy a hatalmat megszerezzék: ajándékokkal igyekeztek megvesztegetni a befolyásos paionokat, hízelgéssel szédítették és a legnagyobb ígéretekkel csábították őket, de nem értek el semmit, legfeljebb annyit, hogy a hunok Lászlót elfogadják uralkodónak. Mivel azonban hatalomra jutása után ő is csak rövid ideig élt,[17] a hunok ismét a Géza fia Istvánhoz pártoltak. Azonban a császár sem vette szívesen a

[17] 1163. január 14-én halt meg.

ὁ τοῦ Ἰατζᾶ κασίγνητος Στέφανος βασιλέως συναιρομένου πάντα ἦν μηχανώμενος, εἴ πως τῆς ἀρχῆς ἐπιτεύξεται.

Πολλῶν οὖν ἕνεκα τούτων[ll] συμβεβηκότων πολέμων[mm] καὶ τοῦ βασιλέως τὸν τοῦ Ἰατζᾶ υἱὸν τὸν Βελᾶν εἰς γαμβρὸν ἀνελομένου ἐπὶ τῇ θυγατρὶ ἐκείνου Μαρίᾳ,[nn] οἱ τῶν Οὔννων ἀντικαθιστάμενοι[oo] τῷ Στεφάνῳ τὰς πρώτας τῶν ἐλπίδων ἐκριζοῦντες[pp] βλάστας καὶ ἀποτέμνοντες τὸ ἐκ περιόδων τε ἐκείνῳ καὶ κύκλων μακρῶν ἀντιπράττειν ἀπολιπόντες καὶ ἑαυτοὺς πραγμάτων ἀλλοτριοῦντες ἔγνων[rr] ἐκποδὼν ποιήσασθαι δόλῳ τὸν ἀπεχθῆ Στέφανον.[ss] Διὰ ταῦτα τὴν φαρμακοποσίαν ἐπηνεκότες ὡς πρόχειρον ζωῆς κατευνάστριαν περιεσκόπουν τὸν τὴν θανατηφόρον κύλικα τῷ Στεφάνῳ τοῖς δακτύλοις ὀχήσοντα.[tt] Ὡς δ' εὗρον ὑποδρηστῆρά τινα τοῦ Στεφάνου, Θωμᾶν λεγόμενον,[uu] ἔστησαν τὸν μισθόν. Οὕτω δ' ἦν ἐκεῖνος ὀξύτατος[vv] καὶ δεινότατος ἀνθρώπου καταλῦσαι ζωὴν καὶ σώματος ἀποστῆσαι[zz] ψυχήν, πονηρῷ κέρδει χεῖρα ὑποσχών,[a] ὡς καὶ οἴκοθεν προσεφευρεῖν ἑτέραν μέθοδον, δι' ἧς εἰς ᾅδου τάχιον[b] καταχθήσεται Στέφανος. Ἀμέλει καὶ ἐν τῷ ἐξαιματοῦσθαι τὴν φλέβα τῷ Στεφάνῳ ἐγχρίεται φαρμάκῳ τὸ ἐπίθεμα[c] τῆς τομῆς· τὸ δὲ ὅλῳ[d] περιχυθὲν τῷ σώματι καὶ διαδραμὸν καὶ[e] τοῖς καιριωτέροις ἐνσκῆψαν[f] μέρεσιν ἀπάγει τοῦ ζῆν τὸν ἄνθρωπον, πράγμασιν αὐτοῖς σαφῶς[g] πιστωσάμενον τὰς τῶν ἀνθρώπων ἐπινοίας ἀκροσφαλεῖς καὶ δειλὰς[h] καὶ ὡς εἰκῇ καὶ μάτην τοῖς ἀκιχήτοις ἐγχειροῦσί τινες ἐφετοῖς καὶ διαπονοῦνται τοῖς οἰκείοις ἐπιτηδεύμασι, μὴ καὶ[i] θεϊκῆς συνεφαπτομένης χειρὸς ἄνωθεν καὶ τοῖς πραττομένοις ἐπευδοκούσης καὶ κατευθυνούσης τὰ τούτων διαβούλιά τε καὶ διαβήματα. Καὶ ὁ μὲν ἔκειτο οὕτως καὶ ἦν ὁ νεκρὸς αὐτοῦ[j] ὑβριζόμενος καὶ

[ll] *τούτου* **V** Scutariota Bekker || [mm] *πολ. συμβ.* **V** : *συμβάντων πολέμων* **B** || [nn] *ὃν καὶ διάδοχον τῆς βασιλείας ἐμελέτα ποιῆσαι post Μαρίᾳ add.* **B** Bekker || [oo] *ἀντικαθήμενοι* **ADFMPRW** Bekker || [pp] *ἐκριζοῦνται* **W** || [rr] *ἔγνωσαν* **ABPW** Scutar. Bekker || [ss] *om.* **V** : *αὐτὸν* **B** || [tt] *θανατ. τῷ Στ. τοῖς δακτ. ὀχήσοντα κύλ.* **V** || [uu] *λεγόμενον Θωμᾶν* **W** || [vv] *ὀξ. ἐκ.* Bekker || [zz] *διαστῆσαι* **DFMR** Bekker : *διαστῆσαι σώματος* **M** || [a] *ὑπέχων* **P** || [b] *ταχέως* **V** || [c] *ἐπιτίθεμα* **W** || [d] *ὅλον* **R** || [e] *ἐν* **W** || [f] *ἐνσκῆψαι* **F** || [g] *πράγμασιν—σαφῶς in ras.* 9 litt. **P** : *σαφῶς om.* **b** || [h] *cf.* Sap. 9, 14 || [i] *om.* **PV** *ante corr.* || [j] *αὐτῷ* **P**

történteket, és Géza fivére István is a császár segítségével mindent megtett, hogy valami módon megszerezze az uralmat.

Miután tehát ez ügyben sok háború zajlott, és a császár Géza fiát, Bélát, leányát, Mária révén vejévé szemelte ki,[18] azok a hunok, akik István ellentáborához tartoztak, a remények első hajtásait gyökerestül kitépték és kivágták. Felhagyva ugyanis azzal, hogy időről időre, nagyobb időközökben lépjenek föl vele szemben, és szakítva addigi eljárásukkal, elhatározták, hogy a gyűlölt Istvánt csellel teszik el láb alól. Erre a célra a méregivást tartották a legjobbnak, mint ami az élet mindig kéznél levő elaltatója, s így szétnéztek, hogy ki légyen, aki a halált hozó serleget Istvánnak a kezébe adja. Mikor találtak vállalkozót, Istvánnak valami Tamás nevű szolgáját, megállapították a bért. Ez páratlanul leleményes és ügyes volt, ha emberélet kioltásáról és a test és a lélek szétválasztásáról volt szó, s így, miután a kezét a gonosz nyerészkedés szolgálatára adta, magától is kitalált egy újabb módszert, mellyel Istvánt gyorsabban lehet a pokolba juttatni. Amikor ugyanis eret vágtak Istvánon, a vágás kötését méreggel kente be. Ez azután az egész testet átjárva és átitatva a legfontosabb testrészeket áthatotta, és a férfiú életének véget vetett.[19] Ezek a dolgok világosan igazolják, hogy milyen esendőek és semmisek az emberek szándékai, milyen haszontalanul és hiábavaló módon törekszenek némelyek elérhetetlen vágyaik után és fáradoznak saját dolgaikban, ha egyszer az isteni kéz felülről nem avatkozik be, tetteiket helyeselve és szándékaikat és lépéseiket irányítva. Ő tehát így feküdt ott, holttestét meggyalázták és a szentségekben nem részesítették,

[18] 1165-ben.
[19] 1165. április 13-án.

ὁσίας ἄμοιρος καὶ τὸ Ζεύγμινον ὑπὸ Οὔννων ὁμολογίᾳ ἑάλωκε. Ταῦτα ὡς[k] ἠνώτιστο[l] βασιλεύς, κατὰ τῶν Οὔννων κηρύσσει πόλεμον. (pp. 126_{48}—128_{27} = 164_{19}—168_{16} Bekker)

Zeugminont pedig a hunok a megállapodás alapján elfoglalták. Amint a császár erről értesült, megüzente a háborút a hunok ellen.

7.

Ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐξαδέλφου φυγὴν καὶ τὴν ἐκ[m] τῆς ἐνεγκαμένης ἀπαλλοτρίωσιν[n] οἰκεῖον ὄνειδος κρίνων ὁ βασιλεὺς Μανουήλ, καὶ ἄλλως δὲ ὑφορώμενος τὸ τούτου ἐπὶ πλεῖστον ἀπόδημον, ἐπεὶ καὶ ᾔδετο παλεύειν[o] μυρίαν Σκυθίδα ἵππον, ὡς ἐς τὰ Ῥωμαίων ὅρια ἐσβαλεῖ,[p] ἔργον, ὅ φασι, τίθησιν ἀσχολίας ἀνώτερον[r] ἐπανελθεῖν Ἀνδρόνικον. Οὐκοῦν μετάπεμπτον ἐκεῖθεν ποιεῖται, πίστεις δοὺς καὶ λαβών, καὶ τοῦ πλάνου τοῦτον ἐναγκαλίζεται, καθ' ὅν, ὡς ἔφην, καιρὸν οἱ Παίονες τὰς σπονδὰς ἀθετήσαντες τὴν Παρίστριον Ῥωμαίων κατέτρεχον ἐπικράτειαν.

Συμβαλόντες δὲ καὶ τοῖς στρατηγοῖς τῷ τε Γαβρᾷ Μιχαὴλ καὶ τῷ Βρανᾷ Μιχαὴλ[s] κατὰ κράτος τούτους ἐτρέψαντο καὶ λείαν ὅτι πλείστην ἤλασαν. Ἦν δὲ ὁ Γαβρᾶς οὗτος νεωστὶ θύσας τὰ γαμοδαίσια μετὰ τῆς Κομνηνῆς Εὐδοκίας, ᾗ Ἀνδρόνικος ἐπλησίαζεν, ὡς ἤδη φθάσαντες ἐδηλώσαμεν. Οὐκοῦν καὶ τῶν προσγενῶν Εὐδοκίας συνιστᾶν αὐτὸν θελόντων[t] τῷ αὐτοκράτορι, πολὺς ἦν ἐπὶ βασιλέως ὁ τούτου κρότος καὶ ἔπαινος καὶ ἐρρωμένως αὐτὸν ἐν τῇ κατὰ τῶν Οὔννων μάχῃ διαγωνίσασθαι ἰσχυρίζοντο καὶ παρῆγον τῶν λεγομένων μάρτυρα τὸν συστράτηγον αὐτῷ Μιχαὴλ τὸν Βρανᾶν.[u] Ὁ δὲ πρὸς τοῦ βασιλέως ἐπιταχθείς,[v] ὅρκον τὴν οἰκείαν κεφαλὴν ἐπαγαγόντος, ἀληθῶς εἰπεῖν ὁ περὶ τοῦ Γαβρᾶ γενναῖον σύνοιδεν[z] ἔργον,[aa] τῷ τέως μὲν[bb] ὑπερέθετο[cc] τὸν ἀπόλογον, πρὸς δὲ τὸν Γαβρᾶν στραφεὶς ἤρετο τοῦτον, εἰ καὶ αὐτὸς ἀνδρεῖόν τι καὶ ἀξιέπαινον[dd] ἐνεδείξατο, εἴτε μὴν ὡς στρατηγὸς τὰ λῴονα διεπράξατο,[ee] ὅτε συμπεσόντες μετὰ

Unokatestvére szökését és az ellenséges hangulatot, mely akkor támadt, mikor annak híre elterjedt, Manuel császár saját gyalázatának tartva, meg különben sem nézve jó szemmel, hogy olyan messze külföldön van (mert az is tudomására jutott, hogy tízezernyi skytha lovasságot csábít magához, hogy a római határokon betörjön), nem volt, mint mondják, előbbre való dolga, mint hogy Andronikos visszajöjjön.[20] *Visszahívatja tehát onnan őt, s miután kölcsönösen hűséget esküdtek egymásnak, megölelte ezt a kóborlót. Ez, mint mondtam, abban az időben történt, mikor a paionok a szerződést megszegték és a rómaiak Duna menti birtokait feldúlták.*

A fővezérekkel, Michael Gabrasszal és Michael Branasszal is összecsaptak, és őket rohamban megfutamítva nagy zsákmányt szereztek. Ez a Gabras nem sokkal előbb ünnepelte lakodalmát Eudokia Komnenével, akivel mint az imént mondtuk, Andronikosnak voltak kapcsolatai. Eudokia rokonai be akarták ajánlani őt a császárnak, és ezért nagy hűhóval magasztalták, s azt erősítgették, hogy a hunokkal vívott harcban derekasan küzdött. A mondottak tanújául vezértársát, Michael Branast hozták fel. A császár elrendelte, hogy az ő tulajdon fejére tegyen esküt, hogy híven mondja el, ami nemes tettet Gabrasról tud. Branas azonban halogatta az elbeszélést, sőt, Gabras felé fordulva azt kérdezte, hogy hajtott-e ő végre valami bátor és magasztalásra méltó dolgot, és hogy mint hadvezér a legjobbat cselekedte-e, mikor a magyarok

[k] *καὶ* **W** || [l] *ἠνώτισται* **M** || [m] *om.* **M** || [n] *ἐπαλλοτρίωσιν* **W** || [o] *παλεύειν* **MW** Bekker *παλλεύειν rel.* || [p] *ἐσβάλῃ* Bekker || [r] *cf.* Pind. Isthm. 1, 2 || [s] *καὶ τῷ—Μιχαὴλ om.* **M** || [t] *ἐθελόντων* **APW** Scutar. || [u] *τῷ Βρανᾷ* **W** || [v] *om.* **DFMR** || [z] *σύνοιδε γενναῖον* **P** || [aa] *ἔργον σύνοιδε* **D** || [bb] *om.* **P** || [cc] *ὑπερέθετο Βρανᾶς* **P** || [dd] *ἄξιον ἐπαίνου* Bekker || [ee] *ἐνεδείξατο* **V**

[20] Andronikos 1164-ben megszökött a fogságból, és kalandos módon Halicsba menekült, ahol hosszabb időt töltött. Manuel attól tartott, hogy a kunok élén tör a birodalom ellen, ezért hívatta vissza és békült meg vele 1165-ben.

τῶν Οὔγγρων,[ff] Διονυσίου στρατηγοῦντος, ἐμάχοντο. Καὶ ταῦτα[gg] καθομολογοῦντα σχὼν τὸν Γαβρᾶν[hh] καὶ ὡς οὐκ ἄλλον ὄντως[ii] τῷ τότε[jj] αὐτὸν ἀνδρίσασθαι μαρτυροῦντα ἐπήγαγεν[kk] ὡς οὐκ ἔχων βασιλέως ἐνώπιον παρανοσφίζεσθαι τὴν ἀλήθειαν, εἰς τὴν οἰκείαν κεφαλὴν αὐτὸν ἐξορκίζοντος, φησὶ[ll] μηδαμῶς ὑποστῆναι τὴν τῶν ἐναντίων ἐμβολὴν τὸν Γαβρᾶν, ἀλλ' ἐκ πρώτης προσβολῆς ἀποδειλιάσαντα οἴχεσθαι φεύγοντα, αὐτοῦ καὶ ταῦτα[mm] πολλάκις ἀνακαλεσαμένου[nn] τοῦτον καὶ «στῆθι ὦ φίλος» εἰπόντος μετ' ἐκβοήσεως.

Ἀτὰρ[oo] καὶ σπεύδων ὁ βασιλεὺς αὐτό τε τὸ Ζεύγμινον Ῥωμαίοις ἐπανασώσασθαι καὶ δίκας τοὺς Οὔννους εἰσπράξασθαι ὧν εἰς Στέφανον πεπαρῳνήκεσαν τοῖς ἐκεῖσε παρενέβαλε μέρεσιν. Οἱ δὲ βάρβαροι παρὰ τὰς ὄχθας Ἴστρου τοῦ ποταμοῦ[pp] ὡς εἰς πόλεμον διαταξάμενοι διεκώλυον τῆς στρατιᾶς[rr] τὴν περαίωσιν παντοῖα βέλη ἐπαφιέντες καὶ τὰς ἐκβολὰς[ss] προκαταλαμβάνοντες, κἂν[tt] ἦσαν οὐδὲν[uu] περαίνοντες· οἱ γὰρ ἐκηβόλοι Ῥωμαῖοι καὶ τὸ[vv] ἄλλο[zz] ἅπαν ὁπλιτικὸν ὠσάμενοι τούτους ἐξέκρουσαν τῶν παρακτίων μερῶν. Βασιλεὺς δὲ[a] σὺν παντὶ τῷ[b] στρατεύματι κατὰ τὸ Ζεύγμινον ἀφικόμενος ἐκεῖ που στρατήγιον βάλλεται.[c]

Ἔστι δὲ τοῦτο κατὰ μεσημβρίαν ἀπρόσβατον γηλόφῳ περιήκοντι[d] καὶ ποταμίῳ τειχιζόμενον ῥεύματι. Ὤιετο μὲν οὖν αὐτοβοεὶ αἱρήσειν τὸ πόλισμα οἷα τῶν ἔνδον καὶ πρὸς τὴν πρώτην αὐτοῦ θέαν καταπλαγέντων καὶ τὰς πύλας ἀνακλινάντων καὶ δεξαμένων αὐτὸν ἔνδοθι· ὡς δ' οὗτοι τὰς εἰσόδους παντάπασιν αὐτῷ[e] ἐπεζύγωσαν τά τε τείχη παντοίοις ὅπλοις καὶ ἀφετηρίοις ὀργάνοις ἐκράτυναν, ἀλλὰ καὶ φαινόμενοι ἄνωθεν τὰς γλώσσας ἔθηγον ὡσεὶ ὄφεως,[f] οὐκ ἀπὸ χειρῶν μόνον ἀφιέντες[g] βέλη θανάσιμα, ἀλλὰ κἀκ τοῦ τῶν ὀδόντων ἔρκους[h] αἰσχρορρημοσύνας[i] τοξεύοντες ἰῷ

vezérével, Dénessel összecsapva harcoltak. Mikor Gabras igenlőleg válaszolt erre, és tanúul hívta, hogy akkor valóban senki más oly vitézül nem viselkedett, azt felelte, hogy a császár előtt, aki az ő saját fejére eskette meg, nem hamisíthatja meg az igazságot, elmondja, hogy Gabras egyáltalában nem állta az ellenség támadását, hanem az első összecsapásból gyáván megfutott, noha ő többször visszahívta, és fennhangon mondta neki: „Állj meg, barátom!"

A császár sietett, hogy Zeugminont visszaszerezze a rómaiaknak, és megbüntesse a hunokat azért, amit Istvánnal elkövettek, s ez okból azokon a részeken vonta össze seregét. A barbárok a Duna folyó partjai mentén harcra készen sorakoztak fel, és megakadályozták a sereg átkelését, amenynyiben mindenféle nyilakat és dárdákat lődöztek ki, és a kikötőhelyeket előre megszállták. Így sem értek el azonban semmit. A római vadászok ugyanis és az egyéb nehézfegyverzetű gyalogság visszaszorítván kiverte őket a part menti állásokból. A császár is az egész sereggel Zeugminon alá érkezik, és ott veri fel vezéri sátrát.

Ez a vár dél felől megközelíthetetlen, mivel egy magaslat és a folyam sodra alkot falat. A császár azt képzelte, hogy egy hajrával el fogja foglalni a várost, mivel a bent levők első látásra megrémülnek, a kapukat kinyitják, és őt bent fogadják. Mikor azonban a várbeliek a bejáratot előtte teljesen eltorlaszolták, a falakat mindenféle fegyverekkel és hajítógépekkel megerősítették, és a magasban megjelenve kígyói nyelvüket köszörülték, nemcsak kezükből lövellve ki halálos nyilakat, hanem fogaik sövényéből is mocskolódó beszédeket nyilazva, melyek

[ff] *μετὰ τῶν Οὔγγρων* : *τοῖς Οὔγγροις* **P** || [gg] *καὶ ταῦτα* : *τῶ τοι καὶ* **AP** *post corr.* **W** Bekker || [hh] *Βρανᾶν* **P** || [ii] *om.* **P** : *οὕτως* **R** || [jj] *τῷ τότε* : *πώποτε* **V** || [kk] *ἐκεῖνος post ἐπήγαγεν add.* **APW** || [ll] *δὴ post φησὶ add.* **AW** || [mm] *κ. τ. αὐ.* Bekker || [nn] *ἀνακαλουμένου* **DFMRP** Bekker || [oo] *αὐτὰρ* **V** || [pp] *τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ* **P** Bekker || [rr] *τοῦ στρατοῦ* **V** || [ss] *ἐμβολὰς* **FP** Bekker || [tt] *καὶ* **P** || [uu] *μηδὲν* **M** || [vv] *om.* **W** || [zz] *ἄλλον* **P** || [a] *γὰρ* **V** || [b] *om.* **NW** || [c] *ἐπιβάλλεται* **V** || [d] *παρήκοντι* Bekker || [e] *αὐτῶν* **R** || [f] *cf.* Ps. 139, 4 || [g] *ἀφέντες* **DF** || [h] Hom. Il. 4, 350 *et saepius* || [i] *καὶ ante αἰσχρ. add.* **V**

ἀσπίδων τῷ ὑπὸ τὰ χείλη χριστάς[j], οὐδ' οἱ Ῥωμαῖοι τὸ ἀπὸ τοῦδε χερσὶ κεναῖς αὐτοῖς προσεφέροντο, ἀλλὰ[k] τοῦ κακορρημονεῖν ὡς ἀγεννοῦς ὅπλου καὶ γυναικείου ἀφιστάμενοι σιδήρῳ μάλιστα κακῶς διετίθεσαν.

Πρῶτος τοίνυν ὁ βασιλεὺς τῷ τῆς μιμήσεως ὁμοίῳ διερεθίζων τοὺς ὑπ' ἐκεῖνον κατὰ τῶν τῆς πόλεως πυλῶν τὸν ἵππον ἐφίησι[l] καὶ μέσον αὐτῶν τὸ δόρυ ἤλασεν. Ἐπὶ δὲ τούτοις τὴν τάφρον ἐμπλήσας ἀφυσγετοῦ διὰ τὴν τῶν λίθων στέρησιν τάς τε πετροβόλους[m] μηχανὰς περιστήσας (τέσσαρες δ' ἦσαν αὗται) τὰ τείχη κατασείειν[n] ἐπέταττεν. Ἐνεργεῖς μὲν οὖν ἅπασαι ἦσαν καὶ οἱ πέτροι ταλαντιαῖοι ἀφιέμενοι τὰς τῶν τειχῶν παρέλυον ἁρμογάς· μία δ' ἐξ αὐτῶν μάλιστα, ἧς ἀρχιτέκτων ἦν[o] Ἀνδρόνικος, αὐτὸς τὴν σφενδόνην[p] τόν τε στρόφαλον καὶ τὸν λύγον διατιθέμενος, πλειόνως διεσάλευε[r] τὸν περίβολον, ὡς καὶ τὸ μεσοπύργιον, καθ' ὃ τὰ βάρη τῶν πετρῶν ἠκοντίζοντο, ὑποχαλᾶν ἤδη καὶ μεθίστασθαι τοῦ κεῖσθαι ὀρθόν, ἄλλως τε καὶ ὀρυκτῆρσιν ὑπομοχλευόμενον. Τότε τοίνυν κατά τινα τῶν νυκτῶν τινες τῶν μεγιστάνων Παιόνων μίαν εἰσιόντες τῶν ἐκκρεμῶν τοῦ τείχους καὶ προνευουσῶν ἔξωθεν μηχανῶν (ἄρκλας οἶδε ταύτας ἡ κοινὴ καὶ πάνδημος φράσις καλεῖν) τῶν κουλεῶν τὰς σπάθας[s] εἵλκυσαν καὶ γυμνὰς αὐτὰς[t] ἀνατείνοντες[u] διηπειλοῦντο Ῥωμαίοις ὑπέραυχα καὶ τῷ τέως βάπτειν μὴ ἔχοντες τὰ ξίφη[v] αἵμασι[z] σχήμασι τὸν ἀέρα ἔπληττον καὶ φωνῶν ἐγέμιζον κεκραγότες ὅσον ἐχώρουν αἱ κεφαλαί. Ἀλλὰ κατὰ πόδας ἡ δίκη μέτεισι τούτους· τιτήνας γὰρ κατὰ τῆς ἀνεχούσης αὐτοὺς μηχανῆς τὸ βλῆμα[aa] Ἀνδρόνικος οὕτω διαφῆκεν ἐπιτυχὲς[bb] ὡς διαλυθῆναι μὲν αὐτίκα[cc] τοῦ τείχους τὸ προεκκρεμάμενον[dd] ἐκεῖνο ξύλινον σύνθεμα,[ee] ἐπικαταβληθῆναι δὲ[ff] καὶ τούτους[gg] ἐκτὸς ἐς ᾅδου στόμιον κατωκάρα πίπτον-

az áspiskígyók ajka alatt rejlő méreggel voltak bekenve, attól kezdve a rómaiak sem maradtak adósok. A gyalázatos beszédet mint nemtelen és nőies fegyvert mellőzve, vassal bántak el velük.

A példával akarván utánzásra tüzelni az alattvalóit, elsőnek a császár vágtatott a város kapuja elé, és belevágta lándzsáját. Ezek után az árkot kövek hiányában hordalékkal töltve meg, körös-körül felállíttatta a hajítógépeket (négy ilyen volt), és elrendelte, hogy törjék a falakat. Minthogy valamennyi működött, és talentum súlyú köveket hajigált, meg is bontották a falak szerkezetét. Az egyik gép — melynek szerkesztője Andronikos volt, és a hajítószíjat, a forgatókart és a csavarót is maga kezelte — különösen megingatta a falazatot, úgy, hogy a bástyák közti fal is, amelyre a kövek súlya irányult, ingadozni kezdett, s nem állt már egyenesen, annál is kevésbé, mert az aknaásók is aláemeltyűzték. Akkor az egyik éjszaka az előkelő paionok közül egyesek felmentek a fal egyik kiugró fokára, közelebbről a kívül előrehajló szerkezetekre (arkla-nak szokta ezt a közönséges és általános nyelvhasználat nevezni), kirántották hüvelyükből a kardjukat, és a mezтelen pengéket villogtatva kevélyen fenyegették a rómaiakat, s mivel addig nem volt alkalmuk kardjukat vérben áztatni, hadonászva kaszabolták a levegőt, és tele torokból bömböltek, ahogy csak a szájukon kifért. A büntetés azonban nyomon követte őket. Andronikos az őket fenntartó szerkezet ellen irányította a lövedéket, s olyan sikeresen lőtte ki, hogy a falnak az az előre függő faalkotmánya rögtön szétesett, ők maguk pedig kívül fejjel alázuhanva a pokol torkába vettettek. Olyanok voltak, mint

χρισθείσας **P** Bekker ; *cf.* Ps. 139, 4 || [k] ἀλλὰ καὶ **V** || [l] ἐπαφίησι Bekker || [m] τὰς πετροβόλους τε **V** || [n] κατασύρειν **A** || [o] ἦν ἀρχιτέκτων **BV** || [p] τῇ σφενδόνῃ **V** || [r] παρεσάλευε **V** || [s] οἶδε — σπάθας *om.* **M** || [t] τὰς σπάθας—αὐτὰς *om.* **R** || [u] ἀνατείναντες **AFW** Scutar. Bekker || [v] τὰ ξίφη μὴ ἔχοντες **V** || [z] αἵματι Bekker || [aa] βούλημα **A** || [bb] ἐπιτυχὴς **R** || [cc] *om.* **D** *a. corr.* || [dd] προκρεμάμενον **V** || [ee] σύνθεμα **MR** || [ff] *om.* **MR** || [gg] κἀκείνους **V**

ταςhh καὶ κυβιστῆρας ὀρωμένους ἐλεεινούς,ii διανηχομένους ἀθλίως Ἀχέροντα.

Μετὰ βραχὺ δὲ καὶ αὐτὸ τὸ τεῖχος ὑπέκυπτε, καὶ διὰ κλιμάκων εἶχε Ῥωμαίουςjj ἀνιόντας καὶ τὴν πόλιν εἰσιόντας.kk Πολλοὶ μὲν οὖν βληθέντες εἰς θάνατον κατεβλήθησαν, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶll προσκεχωρηκότες τοῖς ἤδη κρατοῦσιν ἐσώθησαν· εἰσὶ δ' οἳ καὶ ἀποδράντες σωτηρίαν ἐντεῦθεν εὕραντο. Εἷς δὲ τῶν οἰκητόρων ἐκείνης τῆς πόλεως, καὶ οὗτος οὐ τῶν συγκλύδωνmm καὶ τῶνnn συρφάκων ἀλλὰ τῶν πλούτῳ λαμπρῶν καὶ γένει ἐπισήμῳoo διαπρεπῶν, ἀστεῖον τὸ εἶδος ἠῦχει γύναιον καὶ σφόδρα καλὸν τὴν μορφήν.pp Ὁρῶν δὲ παρά του τῶν Ῥωμαίων εἰς ὕβριν ἑλκόμενον καὶ μὴ ἔχων ἐπαμῦναιrr τυραννουμένῳ ἢ βίᾳ τὴν βίαν ὠθῆσαι καὶ στῆσαι τὸν ἄδικον ἐκεῖνον ἔρωτα βουλεύεταιss βουλὴν οὐχ ἥκιστα γενναίαν ἢ τολμηρὰν καὶ ἀθέμιτον καὶtt τῷ τῆς τύχης ἐνεστῶτι κατάλληλον·uu διελαύνει τῶν σπλάγχνων τῆς φιλτάτης ὃν ἔφερεν ἀκινάκην. (pp. 132$_{23}$—135$_{12}$ = 172—176$_{20}$ Bekker)

valami szánalmas bukfencezők, akik nyomorultul átússzák az Acheront.

Röviddel utóbb maga a fal is összeomlott, és lehetővé tette, hogy a rómaiak létrákon felkapaszkodva hatoljanak a városba. Sokan megsebesültek, s így vesztek el, de nem kevesen voltak, akik megadták magukat a győzteseknek, s így életben maradtak, és akadtak, akik a futásban találtak menedéket. Annak a városnak egy lakosa, de nem ám a csőcselékből és a söpredékből, hanem a fényes vagyonúak és jeles származásúak közül való, finom külsejű és nagyon szép alakú feleséggel dicsekedhetett. Mikor ez látta, hogy feleségét egy római elvonszolja, hogy rajta erőszakot tegyen, ő pedig nem tud segítséget nyújtani a kiszolgáltatott nőnek vagy az erőszakot erőszakkal elhárítani és a vétkes szenvedélyt megfékezni, olyan elhatározásra jutott, mely nem a legkevésbé volt nemes vagy merész — és egyben szörnyűséges és a helyzetnek megfelelő: a tőrt, amelyet viselt, a szeretett nő keblébe döfte.

8.

Συνήραντο δὲ τοῖς Ῥωμαίοις εἰς τὴν τοῦ Ζευγμίνου ἐκπόρθησιν καὶ οὐκ ὀλίγοι τῶν ἔνδοθι,vv τὰ Ῥωμαίων φρονοῦντες καὶ τὰ τούτων ὡς εἶχον διανιστῶντες φρονήματα· οὗτοι γὰρ ἀτράκτοις ἀσιδήροις βιβλία προσδέοντες καὶ ταῦτα πρὸς τὸ Ῥωμαϊκὸν στράτευμα νυκτὸς ἐκτοξεύοντες παρίστων δι' αὐτῶν ὅσα τε οἱ βάρβαροι ἐβουλεύοντο καὶ ὅση τούτων ἰσχὺς ἀκμάζουσα ἦν.

Ἦγετο δὲzz τῶν Παιόνων τις τηνικαῦτα αἰχμάλωτος ἔτι τὸν ἐγχώριον πῖλον ἐπὶ κεφαλῆς[a] ἔχων καὶ τὴν λοιπὴν ἡμφιεσμένος πάτριον στολήν. Ἀλλὰ τοῦτον Ῥωμαῖός τις ἐπιπαριὼν σιδήρῳ πλήττει καὶ θανατοῖ, καὶ τὸ τῆς κεφαλῆς ἐκείνου[b] ἑαυτῷ περιτίθησι κάλυμμα, καὶ ἦν ἀνύων οὕτωσὶ τὴν ὁδόν. Τῆς δὲ δίκης ἐφεπομένης ἀψόφῳ

Zeugminon elpusztításában kezére jártak a rómaiaknak nem kevesen a bentiek közül is, akik római érzelműek voltak, és akik — amennyire tudták — élesztgették az ostromlók szándékait. Ezek ugyanis vas nélküli nyilakhoz cédulákat kötözgettek, és éjjelente a rómaiak táborába lődözték ki azokat, így tudósítván őket arról, hogy a barbároknak mik a tervei és mekkora harcképes erejük.

Hoztak akkoriban egy paion foglyot, aki hazai süveget hordott a fején, és egyébként is honi öltözéket viselt. Ezt az embert egy római, mellette elmenőben, vasával megsebzi és megöli, fejfedőjét pedig magának teszi fel, és úgy folytatja útját. Mivel azonban a büntetés nesztelen cipőben nyomon

hh *πεσόντας* V || ii *κυβιστῆρας — ἐλεεινούς* : *κυμβάχους ὀρωμένος ἐπὶ βρεχμὸν καὶ* P *cf.* Eur. Phoen. 1149 sqq. Hom. Il. 5, 586 || jj *om.* W || kk *ἐπεισιόντας* V || ll *om.* V || mm *ξυγκλύδων* V || nn *om.* P Bekker || oo *ἐπισήμων* DFRW *a. corr.* ; *καὶ post ἐπισ. add.* W || pp *τῇ μορφῇ* R || rr *ἀπαμῦναι* R || ss *βούλεται* W || tt *οὐ* M || uu *τὸ τῆς τύχης ἐνεστώσης κατάλληλον* W || vv *ἔνδοθεν* V || zz *δὲ καὶ* V || a *ἐπὶ τῆς κεφ.* KV || b *ἐκείνω* V

ἐμβάδι,[c] καὶ ὃ ἄλλῳ τέτευχε κακὸν οὗτοσὶ[d] καθ' ἑαυτοῦ ἀγχωμάλως ἀναστρεφούσης, ἐφίσταταί οἱ τομώτερος ἕτερος ξιφήρης ἐκ τῶν ὄπισθεν[e] Ῥωμαίων καὶ παίει καιρίαν κατὰ τοῦ τένοντος ὡς ζωγρίαν Παίονα καὶ τοῦ ζῆν ἐκ τοῦ σχεδὸν μεθίστησιν.

Ἀλλ' οὕτω μὲν ἑάλω τὸ Ζεύγμινον, ὡς ἐπιτρέχοντά με εἰπεῖν, οὐκ[f] ἐμβραδύνοντα ταῖς διηγήσεσι. Καὶ βασιλεὺς ἐκεῖθεν ἀπονοστήσας πρὸς τὰ Ῥωμαίων ὅρια μεταβέβηκε, τὸν δὲ αὐτοῦ[g] θεῖον, τὸν ἀπὸ Φιλαδελφείας λέγω Κωνσταντῖνον τὸν Ἄγγελον, ἐπιτειχιστὴν εἴασε τοῦ[h] Ζευγμίνου, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ τὸν Τρίψυχον Βασίλειον. Καὶ οὗτοι τὰ ἐντεταλμένα περατοῦντες[i] τό τε Ζεύγμινον ἠρτίωσαν ὅσαι κατηρείποντο[j] τύρσεις ἐπισκευάσαντες καὶ τῆς ἄλλης ὁμοίως φρουρᾶς πεφροντίκασι, καὶ τὰ ἐν Βελεγράδοις δὲ[k] πολίχνια πλείστης ὅσης[l] ἐπιμελείας[m] ἠξίωσαν αὐτόν τε[n] τὸν Νίσον τείχεσι περιέβαλον καὶ τὴν Βρανίτζοβαν συνῴκισαν. Καὶ τὰ λοιπὰ πρὸς τὸ[o] εὖ διαθέμενοι ἔνθα διάγων ἦν ἀφίκοντο βασιλεύς.[p] (pp. 135_{22}—136_{46} = 177_{3}—178_{6} Bekker)

követi az embert, és ami bajt másnak okozott, azt szinte mindjárt az illető saját fejére fordítja vissza, ott terem mellette egy másik, még biztosabban vágó fegyveres a hátrább levő rómaiak közül, és abban a hiszemben, hogy paion fogoly, a nyakán halálos csapást mérve rá, legott kioltja az életét.

Így esett el Zeugminon, csak futólag beszélve el a dolgot, anélkül, hogy az elbeszéléseknél elidőznék.[21] *A császár hazaindulva átkelt a római határvidékre, és nagybátyját, tudniillik a philadelphiai Konstantinos Angelost hagyta ott, hogy Zeugminont felépítse, s vele együtt Basileios Tripsychost. Ők a megbízatásokat teljesítették, Zeugminont helyreállították, az összedőlt tornyokat rendbehozták, s egyébként is gondoskodtak az őrizetéről. A Belgrád területén levő kis településeket is a legnagyobb figyelemre méltatták, de még Nisost is falakkal övezték és Branitzovát is betelepítették. Miután minden egyebet is jól elintéztek, a császár tartózkodási helyére érkeztek.*

9.

Μήπω δὲ γεννήσας ὁ Μανουὴλ υἱόν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Μαρίᾳ, ἣν αὐτῷ ἡ ἐξ Ἀλαμανῶν ἀπέτεκεν ἄλοχος, τὰς τοῦ γένους σαλεύων διαδοχάς,[r] ὅρκοις πάντας κατενεπέδωσε[s] μετὰ τὸν αὐτοῦ μόρον αὐτήν τε[t] τὴν Μαρίαν καὶ τὸν μνήστορα[u] ταύτης Ἀλέξιον, ὅς, ὡς εἰρήκειμεν, ἐξ Οὐγγρίας ὥρμητο, κληρονόμους τῆς οἰκείας ἔχειν ἀρχῆς καὶ ὡς Ῥωμαίων ἄναξί σφισι[v] καθυπείκειν καὶ προσκυνεῖν. Ἔνθα οἱ μὲν ἄλλοι πάντες τοῖς ἐπιτετραμμένοις ὑπέκυπτον[z] καὶ τοὺς ὅρκους, ὡς ὁ κρατῶν ἐκέλευεν, ἀπεδίδοσαν· μόνος δ' ἦν ἀποδυσπετῶν Ἀνδρόνικος φάσκων ὡς «ὁ βα-

Mivel Manuelnek még nem volt fia, s leányán, Márián, akit alamaniai felesége[22] *szült neki, függött nemzetségének öröklése, esküvel kötelezett mindenkit, hogy halála után magát Máriát és ennek jegyesét, Alexiost,*[23] *aki mint mondottuk, Magyarországról származott, fogadják el mint uralma örököseit, és mint a rómaiak urainak, nekik engedelmeskedjenek és hódoljanak. Mindenki más alá is vetette magát az utasításnak, és ahogy az uralkodó parancsolta, letette az esküt, egyedül csak Andronikos vonakodott, aki azt mondta, hogy „miután a*

[c] *cf.* Eur. Tr. 887 sq. || [d] *οὑτωσὶ* **AR** : *τουτωῖ* Bekker || [e] *ὀπισθίων* **V** || [f] *μὴ* Bekker || [g] *δ' ἑαυτοῦ* **F** : *δὲ ἑαυτοῦ* Bekker : *θεῖον αὐτοῦ* **M** || [h] *om.* **W** || [i] *πληροῦντες* **P** || [j] *κατηρίπωντο* **AV** *a. corr.* : *κατηρείπωντο* : **A** *p. corr.* **W** *p. corr.* : *κατηρείπτοντο* **R** : *κατερείποντο* **DF** || [k] *om.* **R** Bekker || [l] *om.* **W** || [m] *πεφροντίκασι — ἐπιμελείας om.* **M** || [n] *δὲ* **AW** : *καὶ αὐτὸν δὲ* **DFMPR** Bekker || [o] *τὰ* **F** || [p] *βασιλεύς, ἀφίκοντο* Bekker || [r] *cf.* Paroemiogr. Gr. II, 431 (Apostolius 8, 20) || [s] *κατεμπεδοῖ* **V** || [t] *om.* **V** || [u] *μνηστῆρα* **R** || [v] *om.* **V** || [z] *ἐπέκυπτον* **R**

[21] Manuel tehát még az évben, mikor a magyarok megszerezték Zeugminont, vissza is foglalta ezt.

[22] Bertha von Sulzbach, aki Eirene néven lett császárné.

[23] A későbbi III. Bélát, II. Géza fiát, aki Bizáncban az Alexios nevet kapta. — Az eskütétel 1165-ben történt.

σιλεὺς εἰς δευτέρους ἀποκλίνας γάμους ἀρρενοτοκήσει[aa] δήπουθεν καὶ πιστουμένους ἡμᾶς τῷ ὑστέρῳ τόκῳ τοῦ βασιλέως τὰ τῆς ἀρχῆς δι' ὅρκων ἐσέπειτα ἀνάγκη τῇ θυγατρὶ ἀρτίως ὅρκια διδόντας μὴ εὐορκεῖν.» Καὶ ἄλλως δὲ «τίς ἡ τῷ βασιλεῖ θεοβλάβεια, ὡς πάντα μὲν Ῥωμαῖον τοῦ θυγατρίου κρίνειν ἀπόλεκτρον, τὸν δ' ἀλλογενῆ καὶ παρέγγραπτον τουτονὶ εἰς ὄνειδος Ῥωμαίοις[bb] Ῥωμαίων βασιλεύειν[cc] προκεκρίσθαι καὶ ὑπερκαθῆσθαι[dd] ὅλων ὡς[ee] κύριον;» Ἀλλ' οὐκ εἶχε λέξας τὰ χρηστὰ ταῦτα τὸν βασιλέα πειθόμενον, ἀθερίζοντα τὰ λεγόμενα ὡς ἀνδρὸς ἀντιδοξοῦντος καὶ ἰσχυρογνώμονος τερετίσματα. Εἰσὶ δ' οἳ μετὰ τοὺς ὅρκους Ἀνδρονίκῳ[ff] γεγόνασι σύμψηφοι· καὶ οἱ μὲν αὐτόθεν τὸ δοκοῦν ἀπεφήναντο, οἱ δὲ καὶ τῷ λέγειν ἐφέντες[gg] ἀγωνιστικῶς κατεσκεύασαν[hh] μήθ' ὅλως τῇ θυγατρὶ τοῦ βασιλέως, μήτε μὴν τῷ τῶν Ῥωμαίων ξυνοῖσον εἶναι πληρώματι τὸν ἐκ φυταλιᾶς ἑτεροφύλου ῥάδαμνον εἰς καλλιέλαιον μετεγκεντρίζειν[ii] πιότατον[jj] καὶ πρὸς τὸ ἀναζώσασθαι τὸ κράτος τῶν ἄλλων[kk] προτίθεσθαι. (p. 137_{66-88}=179_5—180_5 Bekker)

császár második házasságra is hajlandóságot mutatott, könnyen fiúgyermeke lehet, és ha mi azután eskü alatt a császár később született gyermekének biztosítjuk a hatalmat, szükségképpen megszegjük a leányának most tett eskünket." Meg másképpen is: „Miféle istentelenség ez a császár részéről, hogy minden rómait méltatlannak tart a lányával való házasságra, de ezt a jövevény betolakodottat mindenki elé helyezi, hogy a rómaiak szégyenére a rómaiak fölött császárkodjék, és mint úr üljön mindenki nyakán!" De bár ennyiben helyesen beszélt, mégsem tudta meggyőzni a császárt, aki figyelmen kívül hagyta szavait, mint egy csökönyös ellenkező fecsegését. Akadtak azonban, akik az eskü után Andronikos oldalára álltak: voltak, akik véleményüket mindjárt ki is mondták, mások pedig harciasan biztatva érvekkel látták el, hogy sem a császár leányának, sem a rómaiak összességének nem válik javára, ha idegen törzs hajtását oltják be a dús szelíd olajfába, és a többiekkel szemben előnyben részesítik, mikor a hatalom felövezéséről van szó.

10.

Στέλλει τοίνυν τὸν σεβαστὸν Κωνσταντῖνον τὸν Καλαμάνον,[ll] ἄνδρα καὶ τόλμης λελογισμένης μεστὸν καὶ τὸ γενναῖον εὐτυχοῦντα στάσιμον,[mm] καὶ τοῖς κατ' Ἀρμενίαν μὲν ἐπιστατήσοντα πράγμασι καὶ τῇ Φιλίππᾳ δ' ὅπως[nn] συναφθείη, πειραθησόμενον. Ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα εἰς νυμφίον ἑαυτὸν διευθετίσας[oo] καὶ λαμπρυνάμενος, ὡς εἰκὸς καὶ καθ' ὅσον ἤδει τὴν ἐρωμένην ὑπαγαγέσθαι, τὴν Ἀντιόχειαν[pp] εἴσεισι. Τοσοῦτον δὲ προσέσχεν αὐτῷ Φιλίππα καὶ οὕτως αὐτὴν τοῦ προτέρου μετέθηκεν ἔρωτος, ὡς μηδὲ βλέμματος γοῦν μετα-

A császár elküldi tehát Konstantinos Kalamanost, a sebastost, e megfontolt merészséggel telt és kiegyensúlyozott nemességben örömét lelő férfiút, hogy az armeniai ügyek élére álljon, és kísérelje meg, hogy Philippával egybekeljen.[24] Ez először is mint vőlegény kikészítette magát, csillogóan, ahogyan illő, és ahogyan — meggyőződése szerint — egy szeretett nőt meg lehet nyerni, és így vonult be Antiochiába. Philippa azonban oly kevésbe vette, és annyira korábbi szerelme mögé helyezte, hogy még csak egy pillantásra vagy egy

[aa] *ἀρρενοδρομήσει* **R** : *ἀρρενδοκήσει* **M** || [bb] *Ῥωμαῖον* — *Ῥωμαίοις om.* **R** || [cc] *βασιλέα* **P** || [dd] *ὑπερκαθίσαι* **R** || [ee] *εἰς* **V** || [ff] *τῷ Ἀνδρονικῳ* **V** || [gg] *τὸ λέγειν ἐφέντες* **A** : *τὸ λέγειν ἀφέντες* **PR** Bekker : *τῷ λέγειν ἀφέντες* **D** *a. corr.* **F** || [hh] *μετεσκεύασαν* Bekker || [ii] *μεγκεντρίζειν* **V** : *μετεγκεντρίζεσθαι* **P** : *μετεκεντρίζειν* **W** || [jj] *πιότητα* **V** : *πίονα* **P** ; *cf.* Rom. 11, 23—24 || [kk] *ὅλων* **P** Bekker || [ll] *Καλαμᾶνον constanter* **R** Bekker || [mm] *τὸ στάσιμον* **A** || [nn] *ὅμως* **MR** || [oo] *διευθετήσας* Bekker || [pp] *Ἀντιόχου* Bekker

[24] Konstantinos Kalamanos Boris fia volt, akit (a kilikiai) Armenia kormányzójává neveztek ki. Philippa Antiochia fejedelmének, poitiers-i Raimundnak a leánya, Máriának, Manuel feleségének nővére volt, aki a keleti hadjáraton levő Andronikosszal létesített viszonyt. Manuel ezen felháborodott, és Kalamanost küldte, hogy Philippát hódítsa el. Az eset 1166-ban történhetett.

δοῦναι[rr] ἢ προσρήματος[ss] ἀξιῶσαι τὸν Καλαμάνον, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ προσονειδίσαι τἀνδρὶ τὸ τῆς ἡλικίας βραχὺ καὶ ἐς αὐτὸν ἀποσκῶψαι τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ,[tt] εἰ οὕτως ἀμαθῶς καὶ εὐήθως[uu] ᾠήθη, ὡς ἀποστατήσει μὲν Ἀνδρονίκου αὕτη τοῦ ἥρωος, οὗ τὸ κλέος εὐρὺ[vv] καὶ οὗ τὸ γένος πολύ, προσκολληθήσεται δὲ ἀνδρί, ὃς τὸ γένος ἀπεσβεσμένος καὶ χθὲς καὶ πρώην,[zz] εἰ ἔστιν ὅλως, ἐγνώρισται.

Ἐπεὶ γοῦν ὁ Κωνσταντῖνος ἀδοξοῦντας[a] αὐτὸν ἑώρα τοὺς τῆς Φιλίππας ἔρωτας καὶ πρὸς ἄλλον λύοντας τὸ πτερὸν μηλοβολοῦντάς[b] τε[c] καὶ δᾳδουχοῦντας Ἀνδρόνικον, ἐκεῖθεν μεθίσταται καὶ τὴν Ταρσὸν καταλαβὼν μετὰ τῶν ἀντιπάλων Ῥωμαίοις Ἀρμενίων συνερρήγνυ[d] πόλεμον. Ὡς δέ ποτε τούτῳ ἐπέβρισαν οἱ διάφοροι, ἑάλω τε καὶ ἦν ἐν δεσμοῖς. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐλύσατο τοῦτον ἱκανὰ ζωάγρια καταθέμενος. (p. $140_{62-81}=183_{2-24}$ Bekker)

szóra sem méltatta Kalamanost, sőt inkább ócsárolta kurta termetét, és gúnyolta magát Manuel császárt is, hogy ilyen ostobán és együgyűen azt hiszi, hogy ő elpártol a hős Andronikostól, akinek széles a híre és kiterjedt a családja, és hozzáköti magát egy férfihoz, akinek a családja épp hogy él, és tegnaptól vagy tegnapelőttől lett — ha egyáltalán! — ismeretessé.

Miután Konstantinos belátta, hogy Philippa szerelme semmibe sem veszi őt, hanem másvalaki felé bontogatja szárnyát, almát annak hajít,[25] fáklyát annak gyújt: Andronikosnak, eltávozik onnan, s Tarsosba érve a rómaiakkal szemben ellenséges örményekkel veszi fel a harcot. Amikor egyszer túlerőben levő ellenség tört rá, fogságba került, és bilincsekbe verték. A császár azonban — meglehetősen sok váltságdíj lefizetése mellett — kiváltotta őt.

11.

Αὖθις δὲ τῶν Παιόνων τοὺς ὅρκους συγχεάντων[e] ὁ κατ' αὐτῶν ἐκφύεται[f] πόλεμος καὶ πρὸς καιρὸν ἀπορρυεὶς καὶ δόξας τέλος καταλελύσθαι, ὁ δὲ κατὰ πολύχουν ἀνεθήλησε[g] λήϊον μάκαρος ἀνδρὸς ἀκμαιοτέρους ἀμητῆρας[h] ἐθέλον.[i] Ὡς οὖν ὑπέφαινεν ὥρα ὡραία τῇ ἐξόδῳ, ᾗει[j] τὴν ἐπὶ Σαρδικῆς[k] ὅπου καὶ ταῖς δυνάμεσιν, ἃς ἄγειν ἤμελλεν[l] ἐπὶ Παίονας, τεταγμένον ἦν αὐτῷ συμβαλεῖν.

Ἐν ᾧ δὲ τὰ στρατεύματα[m] ξυνελέγετο, ἐνωτίζεταί οἱ ὡς ἄνωθεν τῆς ἀψῖδος, ἥτις ἕκτισται κατὰ τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος τῆς Κωνσταντινείου[n] ἀγορᾶς, εἰκόνες ἐκ χαλκοῦ δύο ἵδρυντο[o] πάλαι γυναικόμορφοι, ἡ μὲν καλουμένη Ῥωμαία, θατέρα δὲ Οὐγγρισσα, νῦν δὲ ὑπὸ τοῦ τὰ πάντα μετασκευάζοντος

Mivel a paionok ismét megszegték az esküjüket,[26] felsarjadt ellenük a háború, mely a maga idején már apadozott, sőt úgy tűnt, hogy elérte a végét; azonban mint a gazdag ember dúsan termő szántója, mely izmos aratókat kíván, ismét felvirágzott. Amikor tehát felragyogott a kikelet,[27] a hadra kelés időszaka, a császár Sardikében termett, ahová azok a csapatok is találkozásra voltak rendelve, melyeket a paionok ellen akart vezetni.

Miközben a csapatok gyülekeztek, kapja az értesítést, hogy a Konstantinos-forum nyugati részén levő ív felett álló, két régi bronz nőszobor közül, melyek egyikét római nőnek, a másikát pedig magyar nőnek nevezték, most a mindent megváltoztató

[rr] *om.* **DFMR** || [ss] *γοῦν—προσρήματος in ras* 17 *litt.* **P** || [tt] *om.* **BV** || [uu] *ἀήθως* **V** ; *αὐτὴν ἔχειν post εὐήθως add.* Bekker || [vv] *cf.* Od. 1, 344 *et saepius* || [zz] *cf.* Aristoph. Ra 726 ; Plat. Leg. 677 d *et alii* || [a] *ἀδοξοῦντας ὁ K.* **A** || [b] *cf.* Aristoph. Nub. 997 *cum schol.* Paroem. Gr. I, 226 (Diogen. 3, 63) *et* I, 279 (*idem* 6, 63) etc. || [c] *om.* **F** || [d] *συρρήγνυσι* **V** : *συνερρήγνυτο* **M** || [e] *συγχεάντων τοὺς ὅρκους* **F** || [f] *om.* **R** || [g] *ἀνέθηλε* **APW** Bekker || [h] *cf.* Il. 11, 67 sq. || [i] *θέλον* **V** || [j] *ἴα* **M** : *ἴει aut ἴει rel.* || [k] *ἐπὶ τῆς Σαρδικῆς* **M** ; *βασιλεὺς post Σαρδικῆς add.* **APW** Bekker || [l] *ἔμελλεν* **PV** Scutariota || [m] *τὸ στράτευμα* **R** || [n] *Κωνσταντίνου* **AR** Scutar. || [o] *ἵδρυνται* Bekker

[25] Az almaadás a szerelem jelképe volt.
[26] 1166 végén vagy 1167 elején.
[27] 1167 tavaszán.

χρόνου ἡ μὲν ἀπὸ Ῥωμαίων τὴν κλῆσιν εἰληχυῖα τῆς ὀρθίας κατήρειπται στάσεως, ἡ δὲ λοιπὴ ἐπὶ τῆς προτέρας ἥδρασται βάσεως. Θαυμάσας οὖν ἐκεῖνος τὸ εἰρημένον, πέμψας εὐθὺς[p] τὴν μὲν ἀνέστησε, τὴν δ' ἀνέτρεψε καὶ κατήνεγκε, ταῖς τῶν εἰκόνων μετασκευαῖς μεταβαλεῖν καὶ μεθαρμόσειν[q] οἰόμενος καὶ τὰ πράγματα,[r] καὶ τὰ μὲν τῶν[s] Ῥωμαίων οἷον μετεωρίσειν, τὰ δὲ τῶν Παιόνων καθαιρήσειν.

Συνηγμένων δὲ τῶν στρατοπέδων σκέψιν προύθηκεν, εἰ δεῖ καὶ αὐτὸν συνεκστρατεύσειν[t] κατὰ Παιόνων, εἴτε μὴν στρατηγῷ τὰς δυνάμεις ἐπιτρέψαντα μετελθεῖν οὕτωσὶ τὸ ἀντίπαλον.[u] Ὡς οὖν πᾶσι δέδοκτο βασιλέα μὲν ἐπὶ Σαρδικῆς καθῆσθαι, τῶν δ' ἡγεμόνων[v] τοὺς γενικοὺς[z] ἀναρρηθῆναι στρατηγοὺς τοῦ πολέμου, ὅπως αἱ τῶν πραγμάτων ἄδηλοι ἐκβάσεις εἶεν οὕτω καὶ τὸ ἐκ[aa] τῆς ἥττης αἶσχος μετριάζουσαι καὶ τὸ κατορθωθὲν μεγαλύνουσαι μᾶλλον καὶ εἰς κλέος ἐξαίρουσαι[bb] μέγιστον ὡς κἀκείνου τε καὶ τούτου ξυμβεβηκότος κατ' ἀπουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἀναδείκνυται τῆς ὅλης ἀρχηγὸς στρατιᾶς[cc] ὁ τοῦ στόλου δοὺξ[dd] Ἀνδρόνικος ὁ Κοντοστέφανος.

Ἐν δὲ τῷ μέλλειν ἀπαίρειν τῆς Σαρδικῆς τὰ στρατόπεδα[ee] ἐν ἐπηκόῳ στὰς βασιλεὺς[ff] γίνεται γενναίων καὶ καλῶν[gg] λόγων καὶ πολὺ τὸ πιθανὸν ἐχόντων ἀγορητής.[hh] Αὐτόν τε γὰρ τὸν[ii] Κοντοστέφανον παρεθάρρυνεν εἰς τὴν προκειμένην στρατήγησιν, οὐ μόνον μεθόδους ὑποτιθεὶς τακτικάς, ἀλλὰ καὶ καιρὸν αὐτῷ τῆς προσβολῆς ἐπισημαινόμενος εἶδός τε ὁπλίσεων καὶ σχήματα παρατάξεων· τούς τε ὑποστρατήγους καὶ τοὺς ἰλάρχας καὶ καθεξῆς ἅπαντας τοὺς ἐν ὅπλοις διανίστη[jj] πρὸς μαχησμόν,[kk] ἐνάγων εἰς μνήμην τῶν προηγωνισμένων καὶ πείθων τοῖς ὑποδείγμασι σπεῦσαι καὶ τὰ προκείμενα θαρρῆσαι δεινὰ καὶ ἀγαθὸν καὶ τούτοις σὺν θεῷ ἐπιθεῖναι τέλος καὶ

idő következtében a rómaiakról elnevezett egyenes helyzetéből ledőlt, a másik azonban korábbi alapzatán állva maradt. A császár elképedt a híren, s rögtön elküldve, amazt felállíttatta, emezt pedig ledöntette és elpusztíttatta, abban a hiszemben, hogy a szobrok megváltoztatásával a dolgokat is meg lehet változtatni és át lehet alakítani: a rómaiak ügyét felemelni, a paionokét pedig ledönteni.

Amikor összegyűltek a seregek, felvetette a kérdést, hogy neki is együtt kell-e vonulnia a sereggel a paionok ellen, avagy egy vezérre bízza-e a haderőt, és így támadjon az ellenségre. Mind úgy vélték, hogy maradjon a császár Sardikében, és a vezérek közül nevezze ki a háború főparancsnokait. Amennyiben a dolgok kimenetele bizonytalan, ez így a vereség gyalázatát is mérsékli, a sikert is inkább növeli, sőt, a legnagyobb dicsőségre emeli, akár ez, akár az történik a császár távollétében. Ezért az egész had fővezéréül a flotta duxa Andronikos Kontostephanos kap kinevezést.

Midőn a seregek már indulóban voltak Sardikéből, a császár egy olyan helyre állt, ahonnan jól hallható volt, és meggyőző erejű, szép és nemes szavakat tartalmazó beszédet tartott. Bátorította Kontostephanost az előtte álló hadjárat vezetésére, nem csupán a taktikai módszereket fejtve ki, hanem megjelölve az összecsapás időpontját, a fegyverkezés módját és a hadi rend alakzatait is; az alvezéreket, a szakaszparancsnokokat és általában az összes fegyverben állókat harcra szólította, felidézve korábbi küzdelmeik emlékét, és biztatva őket, hogy kövessék a példákat, és viseljék bátran az előttük álló bajokat. Isten segítségével vigyék e mostani harcot is jó vég-

[p] *ἐκεῖθεν* **P** : *εὐθὺς ἐκεῖθεν* **AW** || [q] *μεθαρμόσασθαι* **V** : *μεθαρμόσαι* **W** || [r] *καὶ τὰ πράγματα* : *τὰ ἐν χερσὶν ἔργα* **A** *in mg. γρ* **PW** || [s] *om.* **D** || [t] *συνεκστρατεύειν* **DFR** Bekker : *συνεκστρατεῦσαι* **B** || [u] *τὸν ἀντίπαλον* **V** || [v] *ἡγουμένων* **V** || [z] *sic* **A** *in marg.* : *γενναίους* **A** || [aa] *om.* **W** || [bb] *αἴρουσαι* **P** || [cc] *ἀρχηγὸς τῆς ὅλης στρατιᾶς* **B** : *στρατιᾶς ἀρχηγὸς* **V** || [dd] *μέγας δοὺξ* **BW** || [ee] *στρατεύματα* Bekker || [ff] *ὁ βασιλεὺς* **BV** Scutariota Bekker || [gg] *καλῶν καὶ γενναίων* Bekker || [hh] *ἀγορητήρ* **V** || [ii] *om.* Bekker || [jj] *διανίστησι* **DW** || [kk] *πρὸς μαχησμὸν διανίστησιν* **V**

μετὰ λαμπρῶν[ll] τροπαίων ἐπανελθεῖν· οὕτω γὰρ ὑπ' αὐτῶν δοξασθεὶς[mm] κἂν τῷ ἀπεῖναι τοὺς βαρβάρους νικήσας ἀντικαταθήσει καὶ αὐτὸς τούτοις οὐκ εὐαγκάλους τὰς ἀμοιβάς.

Οἱ δὲ καί, ὅτε μὲν ἥδετο ταῦτα πρὸς τοῦ κρατοῦντος, τὸ ἡδέως ἀκούειν καὶ παραδέχεσθαι προθύμως ὑπέφαινον ἐξ ὧν τὰς ἀκοὰς ὑπέκλινον καὶ σιγὴν ἐπὶ[nn] τοῖς λεγομένοις ἠσπάζοντο· ἐπεὶ δ' ἐπαύσατο τοῦ λέγειν, ἔτι μᾶλλον τὴν ἔνδον διάθεσιν ὑπεσήμαινον καὶ ὃν εἶχον γάργαλον ἐν ψυχῇ τῷ μέλιτι τοῦ λόγου κατακηλούμενοι,[oo] ὑφ' οὗ καὶ ἐῴκεσαν[pp] ἀτεχνῶς ἀποκλύσασθαι, εἴ τι που τούτοις εἰσήρρηκεν[rr] ἀηδὲς ἀπὸ τῆς μνήμης τῶν προτέρων πολέμων· βασιλέα τε γὰρ εὐφήμοις ἐκρότουν[ss] φωναῖς καὶ τὸ πρόθυμον καὶ ὑπὲρ ἰσχὺν ἐνδείξασθαι ἰσχυρίζοντο. Ἀμέλει μηδὲ μέλλειν ἐβόων τὸν στρατηγόν,[tt] ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἄγειν[uu] αὐτούς.

Οὕτως ἐξηρμένων τῶν στρατευμάτων αἴφνης αἴρεται θροῦς ἐν τῷ στρατοπέδῳ συμμιγής· ἐκ γὰρ τοῦ τῶν Παιόνων τις ἔθνους τὸν ἵππον κατὰ κράτος ἐλαύνων καὶ προβαίνων[vv] εἰς ὅσον καὶ ὅσον ἐπὶ στόμα συγκατενήνεκται[zz] τῷ ὀχήματι. Βασιλεὺς τοίνυν ὡς[a] τοῦτο εἶχε πυθόμενος, αὐτός τε διεκέχυτο καὶ θαρρεῖν παρεκελεύετο πᾶσιν, τὸ μέλλον ἐντεῦθεν οἰωνιζόμενος, καὶ χαίρειν ἐνῆγεν[b] ὡς ἐπὶ δεξιᾷ[c] ἤδη τοῦ πολέμου τῇ τελευτῇ.[d]

Καὶ ὁ μὲν ἐν τούτοις ἦν θεὸν σωτῆρα προηγὸν ἐπικαλούμενος τοῖς στρατεύμασιν· ὁ δ' Ἀνδρόνικος τὸν στρατηγέτην[e] ὑποζωσάμενος ἀπῆρεν ἐκεῖθεν[f] μετὰ πασῶν τῶν δυνάμεων καὶ εἶχεν αὐτὸν ἡμερῶν τινων διαλειπουσῶν ὁ[g] Σάουβος[h] καὶ Δάννουβις[i] διαπεραιούμενον καὶ τὸ Ζεύγμινον εἰσεδέχετο.[j]

hez, és térjenek haza fényes győzelmi jelekkel, mert általuk így ő nyer dicsőséget, távollétében is legyőzve a barbárokat, s ezért bőséges jutalomban fogja őket részesíteni.

Azok, miközben az uralkodó ezeket kinyilatkoztatta, azzal mutatták ki, hogy milyen szívesen hallgatják és milyen készséggel fogadják, hogy feszülten figyeltek, és örvendező csenddel üdvözölték. Amikor megszűnt beszélni, még inkább jelét adták belső érzületüknek és lelkük ujjongásának, mert megmámorosodtak a beszéd mézétől, melynek hatása — úgy látszik — egyszerűen kimosta belőlük, ha a megelőző harcok emlékeként valahol valami kellemetlen ülepedett le bennük. Dicsőítő szavakkal üdvözölték a császárt, és azt erősítgették, hogy készségüket akár erőik felett is meg fogják mutatni. Egyébként azt kiáltozták, hogy a vezér ne késlekedjék, hanem vezesse őket az ellenség ellen.

Miközben a seregek ilyen emelkedett hangulatban voltak, hirtelen lárma támadt a táborban. Valaki ugyanis a paionok népéből lovát sebes vágtában hajtva mind közelebb és közelebb jut, de egyszerre lovával együtt arcra bukik. Amikor a császár ezt megtudta, maga is felderült, és a többieket is mind bátorította, a jövendő előjelének tartva a dolgot, s arra buzdított, hogy örüljenek, mintha már a háború szerencsésen véget is ért volna.

Ezekkel volt elfoglalva, s a megváltó Istent hívta hadai vezérlőjéül. Andronikos pedig a fővezéri tisztet felövezvén, az egész haderővel megindult. Néhány nap eltelte után átkelt a Száván és a Dunán, és Zeugminonba ért.

[ll] *πολλῶν* **R** || [mm] *ἐκεῖνος post δοξασθεὶς add.* **APW** Bekker || [nn] *om.* **V** || [oo] *κατηλούμενοι* **P** || [pp] *ἐῴκεισαν* **V** || [rr] *εἰσερρύηκεν* **V** Bekker || [ss] *εὐφήμοις ἐκρότουν* : *εὐφήμουν* **D** || [tt] *στρατηγέτην* **A** *in mg. γρ* **P** Bekker || [uu] *ἤδη ante ἄγειν add.* **V** || [vv] *προσβαίνων* Bekker || [zz] *συγκατήνεκται* **V** : *συγκατήνεγκται* **R** : *συγκατήνεκται rel.* Scutar. Bekker || [a] *om.* **M** || [b] *οὐκ ἄχαρι τὸ μέλλον ἐντεῦθεν οἰονιζόμενος καὶ χαίρειν ἐνάγων* **DFMR** Scut. Bekker || [c] *ἐν δεξίῳ* **A** *in mg. γρ.* **P** || [d] *τῇ τοῦ πολέμου τελευτῇ* Bekker || [e] *στρατηλάτην* **P** Bekker || [f] *κἀκεῖθεν* **W** || [g] *om.* **AV** || [h] *Σάονος* **V** : *Σάουνος* **M** : *Σάουβις* **F** Bekker : *Σάος* **B** || [i] *Δάνουβης* **M** : *Δάνουβις* **B** Bekker || [j] *ὑπεδέχετο* **V**

Οὐδ' οἱ[k] Παίονες ἐπὶ τούτοις ἀναπεπτώκεσαν, ἀλλὰ τὰς οἰκείας ἴλας ἀγειράμενοι[l] καὶ συμμαχικὸν[m] ξενολογήσαντες οὐκ ὀλίγον ἐκ τῶν ὁμορούντων σφίσιν ἐθνῶν καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ Ἀλαμανῶν, ὡς ἐλέγετο, καὶ Διονύσιον τούτοις ἐπιστήσαντες[n] στρατηγὸν αὐτοκράτορα, γενναῖον ἄνδρα καὶ πολλάκις τὰς ἐναντίας συγκόψαντα φάλαγγας, καὶ φρονηματισθέντες οὕτω μετὰ κόμπου ἐπῆεσαν.[o] Οὗτος[p] δὲ ὁ Διονύσιος, ὅτε πρώτως ἠκηκόει τὸν Ἴστρον διαβῆναι Ῥωμαϊκὴν στρατιάν, γεγαυρωμένος ὧν ἐπὶ ταῖς προτέραις[r] νίκαις, ἃς ἤρατο κατὰ Ῥωμαίων, μεγαλορρημονῶν ἔλεγεν ὡς εἰς κολωνὸν αὖθις ἐσεῖται ἀγοχὼς τὰ τῶν εἰς πόλεμον πεσόντων Ῥωμαίων ὀστᾶ, καὶ οἷα τροπαίῳ τούτοις ὡς καὶ[s] ἄλλοτέ ποτε χρήσαιτο,[t] ἐπεὶ καὶ ἦν τι τοιοῦτον βαρβαρικῶς[u] δεδρακώς, ὁπηνίκα τὸν Βρανᾶν καὶ τὸν Γαβρᾶν,[v] ὡς ἤδη μοι ἐρρέθη, κατηγωνίσατο.

Ἐνστάσης δὲ τῆς ἑορτίου μνήμης Προκοπίου τοῦ μάρτυρος, ἐκτάσσει τὰς δυνάμεις εἰς πόλεμον ὁ Κοντοστέφανος, καὶ[z] αὐτὸς[aa] ἐνέδυ τὸν θώρακα καὶ τὴν ἄλλην πανοπλίαν ἠμφίεστο, καὶ τοῖς λοιποῖς ὡσαύτως ἐπέτατε δρᾶν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ[bb] ἕκαστος[cc] τάξιν ἐπεπορεύετο καὶ καθίστα πρὸς τὸ εὔτακτον. Καὶ τὸ μὲν[dd] τῆς φάλαγγος μέτωπον ἀπένειμεν[ee] ἑαυτῷ, τὸ δὲ κέρας τὸ δεξιὸν Ἀνδρόνικος ἐπεῖχεν ὁ Λαπαρδᾶς, τὸ δὲ λαιὸν ἄλλοι ταξίαρχοι,[ff] οὓς ὁ στρατηγὸς συνεπήγετο.[gg] Ἐξετετάχει[hh] δὲ καὶ ἄλλας φάλαγγας, μικρὸν ἄποθεν αὐτὰς διαστήσας ἑκατέρου κέρατος, ὅπως ἐπιπαριοῦσαι κατὰ καιρὸν εἴησαν ἐπαρήγουσαι[ii] τοῖς κάμνουσι τάγμασιν.

Οὕτω δ' ἐκτάσσοντι τὰς δυνάμεις καὶ καθιστῶντι τῷ Ἀνδρονίκῳ ἐφίσταταί τις ἐκ βασιλέως κομίζων[jj] γράμματα ἐκείνην τὴν ἡμέραν καθυπερθέσθαι[kk] τὴν συμπλοκὴν

A paionok azonban nem vesztették el bátorságukat, hanem összegyűjtötték a maguk csapatait, és nem csekély szövetséges zsoldoshaderőt toboroztak a szomszédos népekből, sőt, mint mondják, még az alemannok közül is, teljhatalmú vezérré pedig Dénest, azt az előkelő férfit tették meg, aki már sokszor vert szét ellenséges seregeket.[28] *Így elbizakodottan, hetvenkedések közepette indultak el. Ez a Dénes, mikor először meghallotta, hogy a római hadsereg átkelt a Dunán, a rómaiak felett aratott korábbi győzelmeivel hencegve és fennhéjázva azt mondta, hogy a harcban elesett rómaiak csontjait ismét halomba fogja rakatni, és — mint máskor is — ebből csinál magának győzelmi jelet. Megtette ugyanis ezt a barbárságot, mikor mint említettük, Branas és Gabras fölött aratott diadalt.*

Elérkezett Prokopios vértanú emlékének ünnepe.[29] *Kontostephanos hadrendbe állította erejét, maga is felvette mellvértjét és felöltötte teljes fegyverzetét, s a többieknek is elrendelte, hogy ezt tegyék. Mindenki a saját szakaszához ment, és a csatasorhoz állt. A derékhadat a fővezér magának osztotta, a jobbszárnyat Andronikos Lapardas kapta, a balt más tisztek, akiket a fővezér magával vitt. Felállított további csatarendeket is mindegyik szárnytól kissé távolabb, hogy idejében odasietve segítséget nyújtsanak a kifáradt osztagoknak.*

Miközben Andronikos így rendezte és felállította a haderőt, odalép hozzá valaki, aki levelet hozott a császártól, melyben úgy rendelkezett, hogy az ütközetet aznap el

[k] *οὐδ' οἱ* : *οἱ δὲ* **R** || [l] *om.* **P** || [m] *ξυμμαχικὸν* **V** || [n] *ἐπιστατήσαντες* **P** || [o] *ἐξήεσαν* **APW** || [p] *αὐτὸς* **V** || [r] *πρότερον* **ADFMW** Bekker : *προτέροις* **B** || [s] *om.* **V** || [t] *χρήσασθαι* **M** || [u] *βαρβαρικὸν* **D** || [v] *τὸν Γαβρᾶν καὶ τὸν Βρανᾶν* **DF** Bekker || [z] *om.* **P** || [aa] *τε post αὐτός add.* **APW** Bekker || [bb] *αὐτοῦ* **AVW** || [cc] *ἄνακτος* **V** || [dd] *μὴν* **V** || [ee] *ὁ στρατηγὸς post ἀπένειμεν add.* **APW** Bekker || [ff] *ταξιάρχαι* **AW** || [gg] *οὓς ἐς τὸν πόλεμον (add. ὁ στρατηγὸς* **A***) συνεπήγετο (συνεπήγοντο* **W***)* **APW** || [hh] *ἐξετετεύχει* **V** || [ii] *αἱ ante ἐπαρήγουσαι add.* **W** || [jj] *καὶ post κομίζων add.* **W** || [kk] *ὑπερθέσθαι* **V**

[28] Dénes bácsi ispánról van szó.
[29] (1167.) július 8.

ἐπιτάττοντα[ll] καὶ καθ' ἑτέραν ἀναθέσθαι, ἣν καὶ αὐτὴν τό ἐπιστόλιον ἀνεδίδασκε. Δεξάμενος οὖν ὁ στρατηγὸς τὸ βιβλίον εἰς τὸν οἰκεῖον καθῆκε κόλπον, μήτε τοῖς γραφομένοις προσσχών, μήτε τοῖς συνοῦσι μεγιστᾶσι δῆλα τὰ προσταττόμενα[mm] θέμενος, ἐπαινετῶς δὲ παρακρουσάμενος ἑτέρων ὑποθέσεων διηγήσεσιν. Ἀπετρέπετο δὲ ὡς ἀποφρὰς ἡ τότε ἡμέρα καὶ ὅλως ἀξύμφορος πρὸς τὴν κατ' Ἄρεα συμβολήν,[nn] ἐπεὶ καὶ ἦν τὰς πλείστας καὶ μεγίστας τῶν πράξεων καὶ παρὰ θεοῦ τὸ πέρας κατ' εὐδοκίαν εἴτε καὶ[oo] μὴ δεχομένας ταῖς[pp] τῶν ἄστρων οὐκ οἶδ' ὅπως περιπλοκαῖς καὶ ταῖς τοιαῖσδε θέσεσι[rr] καὶ κινήσεσιν ἐπανατιθεὶς καὶ τοῖς παρὰ τῶν ἀστρολεσχούντων λεγομένοις καθυπαγόμενος ἴσα ταῖς ἐκ θρανίδος θεοῦ ἀποφάσεσιν.[ss]

Εἰδὼς δὲ Ἀνδρόνικος[tt] ὡς μέγα τι πολλάκις ὤνησε[uu] τὸν ἀθλοῦντα καὶ βραχεῖά τις ὑποφώνησις τοῦ ἀλείφοντος πρὸς τὸν ἐν χερσὶν ἀγῶνα διανίστησι λόγοις τὸ στράτευμα «μνήσασθε», ὑποφθεγγόμενος «ἄνδρες Ῥωμαῖοι, πολεμίου ἀλκῆς, μνήσασθε, καὶ μηδέν τι φρονήσητε[vv] τῆς δόξης καὶ τῆς τύχης[zz] τῆς ἐνούσης ἀνάξιον, εὖ εἰδότες ὡς καὶ θῆρες ὀρεινόμοι τοῖς κατ' αὐτῶν εὐθαρσῶς ἐπιοῦσι δεδίασί τε προσεγχειρῆσαι[a] καὶ διασοβηθέντες ἀπίασιν, ὅσοι δὲ αὐτοῖς ἀντιμέτωποι στῆναι[b] πεφρίκασιν ἐς[c] ἑτοίμην θοίνην ὠμοβορούμενοι πρόκεινται. Ἀνδριστέον οὖν κατὰ τουτωνὶ τῶν θηριογνωμόνων[d] βαρβάρων, μήπως ὑπ' αὐτοῖς γενώμεθα φιλοψυχίαν ἀγεννῶς νοσήσαντες μὴ[e] σώζουσαν ἀλλ' ἀπόλλουσαν,[f] τοῦτο δὴ[g] ὅπερ αἱ ταῖς ἀρεταῖς ἀντίθετοι κακίαι εἰώθασι δρᾶν, εἰ καὶ παραπεπήγασιν αὐταῖς[h] καὶ εἰσί πως ἀγχίθυροι. Καὶ ἄλλως

kell halasztani, és más napra kell áttenni, sőt, még azt is megadta, hogy melyik az a nap. A fővezér tehát átvette a levelet, de azután a zsebébe rejtette, nem törődve az abban írottakkal, és a jelenlevő nagyok előtt sem tárta fel annak rendelkezéseit, hanem dicséretreméltóan más tárgyakra vitte át a beszélgetést. Azt a napot pedig a császár azért vetette el, mert az, véleménye szerint, balszerencsés és csatában való megütközés szempontjából teljesen kedvezőtlen volt. A legtöbb és legnagyobb dolgot ugyanis, melyek Isten jótetszése szerint jutnak vagy nem jutnak célhoz, a csillagok tudom is én miféle kapcsolataival meg állásukkal és mozgásukkal hozta összefüggésbe, s a csillagokról locsogók szavait Isten trónusáról jövő kinyilatkoztatásokkal tartotta egyenértékűnek.

Andronikos — jól tudva, hogy gyakran nagyot használ az atlétának az edző akár csak rövid bátorítása — a sereget e szavakkal buzdította a harcra: „Római férfiak! Ne feledjétek a harci vitézséget, ne feledjétek, és ne gondoljatok semmire, ami méltatlan lenne dicsőségetekhez és a jelen helyzethez. Hiszen tudjátok jól, hogy a hegyekben lakó vadállatok sem merik megtámadni a félelem nélkül feléjük közeledőket, hanem megriadva eltakarodnak előlük; azok viszont, akik reszketnek velük szemtől szemben megállni, szétmarcangolva kész lakomául szolgálnak nekik. Férfiaknak kell lennünk ezekkel az állatias lelkületű barbárokkal szemben, hogy valahogyan alul ne maradjunk, miközben betegesen csüngünk hitvány életünkön, mert az ilyen magatartás nem tart meg, hanem ellenkezőleg: elveszít, s ez az, amit a bűnök szoktak okozni, melyek az erényekkel ellentétesek, még ha hozzájuk vannak kötve és szomszédosak is. Egyébként is: nem mi vagyunk

[ll] ἐπιτάσσοντα **P** Bekker ; *post* ἐπιτάττοντα *add.* ὡς ἀξύμφορον *(*ἀσύμφορον Bekker*)* ἐς ἔργα πολέμια **APW** Bekker || [mm] προστασσόμενα **V** || [nn] προσβολήν **V** || [oo] *om.* **P** Bekker || [pp] *om.* **V** || [rr] διαθέσεσιν **V** || [ss] *Ab* οὕτω δ' ἐκτάσσοντι *usque ad* ἀποφάσεσιν *om.* **DFMR** *ab* καὶ καθ' ἑτέραν *usque ad idem* ἀποφάσεσιν *om.* **W** || [tt] εἰδὼς δὲ Ἀνδρόνικος : ὁ δὲ μὴ τοῖς γραφομένοις ὅλως προ(σ)σχών, ἀλλ' εἰδὼς **APW** Bekker : ὅθεν καὶ τὸν προκείμενον βλέπων ἀγῶνα καὶ ταῦτα ἀφεὶς **B** || [uu] τι *om.* ὤνησε *ante* πολλάκις *habet* **ADFMPRW** || [vv] φρονήσατε **P** || [zz] καὶ τῆς τύχης *om.* **V** || [a] προεγχειρῆσαι Bekker || [b] ἀντιμεταστῆναι **V** || [c] εἰς **DF** Bekker || [d] θηριογνώμων **D** *a. corr.* **F** || [e] οὐ **V** || [f] ἀπολλύουσαν Bekker || [g] δὲ **R** || [h] ἐκείναις *post* αὐταῖς *add.* **A** : ἐκεῖναι **P** Bekker

δὲ οὐχ ἡμεῖς μέν ἐσμεν[i] καὶ βλητοὶ καὶ θνητοί, ἐκ δὲ χαλκοῦ τεχνητοὶ οἱ πολέμιοι· οὐδ' οὗτοι μὲν χιτῶνας περίκεινται σιδηρέους καὶ ὠκύποσιν[k] ἵπποις ἀνέχονται, ἡμεῖς δὲ τοὐναντίον ἅπαν καὶ σώματα γυμνὰ προβαλλόμενοι· οὐδ' εὐπάλαμνον[l] μὲν τὸ ἀντίπαλον, ἀπόμαχον δὲ τὸ ἡμέτερον· τοῖς πᾶσιν ἡ αὐτὴ διάρτισις καὶ μέλησις πολέμων καὶ ὅπλισις. Ἐῶ γὰρ λέγειν ὡς ὅσῳ λόγῳ καὶ παιδείᾳ τῶν βαρβάρων διενηνόχαμεν, ὡς καὶ εἰπεῖν ἔμπειροι καὶ ξυνιδεῖν οὐκ ἄποροι, τοσοῦτον καὶ τέχναις στρατηγικαῖς καὶ στρατιωτικαῖς[m] μεθόδοις ὑπερφέρομεν. Ἤδη δὲ καὶ ἄλλοτέ ποτε συμβαλόντες[n] διημιλλήθημεν Παίοσι, τὴν γῆν αὐτῶν ἐπιόντες καὶ κείροντες. Οὕτω τοίνυν καὶ νῦν αὐτοῖς[o] συμπλεκοίμεθα,[p] ὡς εἰς ἔξιν[r] τοῦ νικᾶν προελθόντες. Ναὶ ἄνδρες, ναὶ συστρατιῶται, οὕτως[s] τέκνα καὶ συλλέκτρους ἴδοιτε.[t] Ἀράτω τὰς φωνὰς τῶν βαρβάρων ὁ βαθυδίνης οὐτοσὶ Ἴστρος ἐπιτριβομένων καὶ ταῖς δίναις ἐναποψυχόντων·[u] ἀλλὰ καὶ αἱματώδης προρρέων[v] δι' ὧν χώρων[z] ὁλκῷ σύρεται, διατρανούτω Παίονας ἡττημένους καὶ Ῥωμαίους ἀνακηρυττέτω νικῶντας, ἐξιστῶν τοὺς θεωμένους τῷ ἀήθει[aa] τῆς προχοῆς.

Χρεὼν δὲ πρὸς τούτοις σκοπεῖν ὡς ὁ ἐκπέμψας ἡμᾶς ἐς τόνδε τὸν πόλεμον ἅπας ἡμῶν ἐξήρτηται καὶ χρησταῖς ἐλπίσιν ὑποθαλπόμενος ἐφ' οἷς αὐτῷ καὶ ὑπὲρ ἰσχὺν ἀνδρίσασθαι[bb] συνεθέμεθα, μικροῦ τοὺς ζωγρίας ἀναπολεῖ καὶ τὸ τῆς νίκης φαντάζεται μέγεθος. Μὴ τοίνυν κἀκεῖνον αἰσχύνωμεν καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς κακῶς διαθώμεθα πρὸς τὸν ἐν ὄψει μαλακισθέντες κίνδυνον, οὐδὲν ὅτι μὴ θάνατον τὸ πέρας ἔχοντα. Αἱ γὰρ ἀκμαὶ τῶν κακῶν οὐ φιλοῦσιν ἀνάδυσιν καὶ τὸ βραχέως ἐν τούτοις καθυπενδοῦναι καταπροδοῦναι τὸ πᾶν ἐστι.»[cc]

Τοιαῦτ'[dd] εἰπὼν ἐπὶ[ee] πεδίου ἀναπεπταμένου προῆγεν. Ἀντεξάγει δέ οἱ καὶ Διονύσιος[ff] τὰ οἰκεῖα στρατόπεδα, χαροπὸς

csak sebezhetők és halandók, ellenségeink azonban bronzból faragottak; nem úgy van, hogy ezek vas páncélinget viselnek és gyors lábú lovakon ülnek, mi ellenben meztelen testünket tárjuk elébük; nem úgy, hogy az ellenfél leleményes, mi pedig harcképtelenek. Mindenkinek azonos a testalkata, hadi jártassága és fegyverzete. Azt nem is mondom már el, hogy ahogyan értelemben és műveltségben felülmúljuk a barbárokat, ahogyan szólásban járatosak és értelmiekben sem tehetetlenek vagyunk, úgy a hadászati és harcászati módszerekben is felülmúljuk őket. Vívtunk mi már máskor is ütközetet a paionokkal, megtámadtuk már és pusztítottuk földjüket. Így csapjunk hát össze velük most is, mint akik a győzelem megtartására törünk előre! Igen, férfiak, igen, harcostársak, így lássátok viszont gyermekeiteket és feleségeteket! Vigye magával ez a mély örvényű Duna az összezúzott és az örvényekbe vesző barbárok ordítását, véres habbal hömpölyögve, amely földön csak futása átfolyik, a paionok vereségét adja hírül, s hirdesse: győztek a rómaiak — folyásának borzalmával megrettentve mind, akik csak látják.

Szem előtt kell ezenkívül tartanunk azt is, hogy aki bennünket ebbe a háborúba küldött, teljesen tőlünk függ, és jó remények melengetik, amennyiben megígértük, hogy akár erőnkön felül is férfiasan viselkedünk, igen, szinte már számlálja a foglyokat, és elképzeli a győzelem nagyságát. Ne hozzunk tehát szégyent rá, de magunkkal se tegyünk rosszat, hogy megolvadunk az előttünk álló veszély láttán, aminek más, mint halál, nem lehet a vége. Mert az igazán válságos helyzet nem tűr megtorpanást, aki ilyenkor csak egy tapodtat is enged, mindent feladott."

Ezeket mondva előrenyomul a síkon. Szembevezeti vele Dénes is a maga seregét,

[i] *om.* **F** || [k] *om.* **APVW** Scutariota || [l] *εὐπάλαμον* **P** || [m] *στρατιωτικαῖς καὶ στρατηγικαῖς* **V** ; *καὶ στρατιωτ. om.* **BW** || [n] *ξυμβαλόντες* **W** || [o] *αὐτοῖς καὶ νῦν* **R** || [p] *συμπλεκώμεθα* **V** : *-όμεθα* **M** || [r] *ἤδη post ἔξιν add.* **V** || [s] *οὕτω* Bekker || [t] *ἴδητε* **F** Bekker || [u] *τῶν ἐναποψυχόντων ταῖς δίναις* **V** || [v] *ῥέων* **V** : *προχέων* **P** : *πορρέων* **R** : *πρὸσρρέων* **M** || [z] *χωρῶν* **DF** Bekker || [aa] *ἐξάλλω* **V** || [bb] *ἀνδρίζεσθαι* **W** || [cc] *χρεὼν δὲ — ἐστι om.* **V** || [dd] *ταῦτ'* **P** || [ee] *ἀντὶ* **R** || [ff] *ὁ Διονύσιος* **NR**

τῷ προσώπῳ, κροτῶν ἅμα καὶ χαίρων ὡς ἐπὶ παιδιὰν ἐξιών. Ὀπόθεν καὶ τὸ τί δεῖ ποιεῖν ἐπὶ καιροῦ μὴ εἰδώς, οὔτε[gg] εἰς κέρας δεξιὸν καὶ εὐώνυμον τὴν ὑπ' αὐτὸν ἐμέρισε στρατιάν, οὔτε εἰς[hh] ἴλας ἀποδιεῖλε καὶ φάλαγγας, ἀλλ' εἰς ὁμαιχμίαν συνεσπειρακὼς[ii] τοσοῦτον στράτευμα καὶ πυκνώσας οἷον αὐτὸ καὶ πυργώσας κατὰ νέφος μέλαν ἐπῆγεν, οὐδὲν ἐκλείπων[jj] ὑπεροψίας ὠμῆς. [r]Ἦν δὲ καὶ ἡ σημαία[kk] μετέωρος ἐπί τινος ἠνεμωμένη παχέος καὶ ὑψιτενοῦς ἱστοῦ τέτρασιν ὑποτρόχοις ἑλκομένου βοῶν ζεύγμασιν. Αὐτὴ δὲ ἡ ἀντίμαχος ὁμαιχμία φρικαλέον ὄντως καὶ δυσαντίβλεπτον ὅραμα ἦν, πᾶσα οὖσα ἱππότης[ll] καὶ λογχηφόρος.[mm] Οὐ μόνον δὲ οἱ ἄνδρες μετεῖχον τοῦ ἀκριβοῦς ὁπλισμοῦ καὶ ποδηνεκοῦς, ἀλλ' ἦν ὁρᾶν καὶ τῶν ἵππων αὐτῶν διαδήματα μασχαλιστῆρας προφαινόντων καὶ περικειμένων προμετωπίδια[nn] καὶ προστερνίδια τῶν βλημάτων ἐρύματα. Ὁ δὲ τῶν ἵππων φριμαγμός, ἡ δὲ[oo] πρὸς ἥλιον ἀναυγοῦσα[pp] τῶν ὅπλων στιλβηδών[rr], ὡς ἐγγὺς ἦν τὰ στρατεύματα, καινοτέραν ἐποίει τὴν θέαν καὶ διὰ φόβου καὶ θαύματος τοῖς[ss] ἐκ τῶν στρατοπέδων ἀμφοῖν.

Ἐπεὶ δὲ προῆλθον ὡς εἰς μεταίχμιον καὶ περὶ μεσημβρίαν ἦν ἡ[tt] ἡμέρα καὶ καιρὸς[uu] ἐδόκει συρρήγνυσθαι, ὁ μὲν Κοντοστέφανος τοῖς ἐκ δεξιοῦ καὶ λαιοῦ κέρως ἄγχιστα παρακολουθοῦσι τὰ τελευταῖα τῶν βαρβάρων κόπτειν ἐφῆκε, μάλιστα δὲ τοῖς ἱπποτοξόταις[vv] θαμὰ βάλλειν παρεκελεύετο. Σκοπὸς δὲ ἦν ἐντεῦθεν τῷ στρατηγῷ κατασείσειν[zz] εἴτε μὴν ἐκκρούσειν τῆς συνεχείας τὰς Παιονικὰς φάλαγγας· κατὰ γὰρ τὴν Ὁμηρικὴν καὶ τότε παράταξιν «ἀσπὶς ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς[a] κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ,»[b] καὶ ἴσας εἶχον οἱ[c] ἵπποι τὰς κεφαλάς, ἔφριξε δ' ἡ μάχη ἐγχείησι φθισίμβροτος[d] καὶ κατὰ κινούμενον δράκοντα καὶ φρίσσοντα τὰς φολίδας[e] ἐκύμαινον οἱ στρατοί. Ὁ δὲ Διονύσιος ὡς τεῖχος ἀτίνακτος[f] προύβαινεν ἐς αὐτόν τε τὸν Κοντοστέφανον

[gg] *καὶ post οὔτε add.* W || [hh] *ἐς* Bekker || [ii] *συνεσπ. μίαν* DF Bekker ; *ξυνεσπειρακὼς* V || [jj] *ἐλλείπων* Scutariota Bekker || [kk] *ἐκείνου post σήμαια add.* APW Scut. Bekker || [ll] *ἱππότις* ADPVW || [mm] *λογχοφόρος* V || [nn] *μετωπίδια* W || [oo] *τε* Bekker || [pp] *ἀναυγάζουσα* P Bekker || [rr] *στιλβαδὸν* R : *στιλβάδων* M || [ss] *τοῖν* D || [tt] *om.* A || [uu] *καιροὺς* A || [vv] *ἱπποτόξαις* P || [zz] *κατασείειν* A || [a] *κόρυς δὲ* V || [b] Il. 13, 131 ; 15, 215 || [c] *om.* V || [d] *φθισόβροτος* V : *φθισίβροτος rel. cf.* Il. 13, 339 sq. || [e] *βολίδας* RV || [f] *ἀτίνακτον* Bekker

ragyogó arccal, kurjongatva és vidáman, mintha mulatságba menne. Fogalma sem volt arról, hogy az adott helyzetben mit is kell tenni, ezért a parancsnoksága alatt levő sereget nem osztotta jobb- és balszárnyra, nem különítette osztagokra és szakaszokra, hanem egy akkora hadat egyetlen egységbe gyúrva-tömörítve, ahogyan volt, és feltornyosítva, mint fekete felhőt, úgy közeledett, durva elbizakodottsággal eltelten. Zászlója is fennen lobogott egy vastag és magasba feszülő rúdon, melyet négy pár ökör vont kerekeken. Maga az ellenséges sereg valóban ijesztő és félelmetes látvány volt: csupa lovas és dárdás. Nem csupán az emberek viseltek lábig érő teljes fegyverzetet, hanem még a lovakon is homlokszíjakat és szűgykötőket lehetett látni, és homlok- meg szűgyvédők borították őket körül, hogy védjenek a lövedékektől A lovak nyerítése, a ragyogó fegyverek csillogása a napfényben, amikor a hadseregek egymáshoz már közel voltak, a félelem, illetőleg a csodálkozás folytán mindkét tábor katonái számára még rendkívülibbé tette a látványt.

Mikor mintegy küzdőtávolságra értek, és délidőre járt a nap, és úgy látszott, hogy itt az alkalmas idő az összecsapásra, Kontostephanos kiadta a parancsot azoknak, akik a jobb-, illetőleg a balszárny felől a legközelebb álltak, hogy a barbárok végső oszlopait támadják, főképpen pedig a lovas íjászoknak azt parancsolta, hogy sűrűn nyilazzanak. Ezzel az volt a fővezér célja, hogy megbontsa, s azután szét is verje a paionok szorosan zárt hadsorait. Mert ahogyan a homerosi sor mondja, akkor is „pajzs pajzsot, sisak ért sisakot, hős férfiu férfit", a lovak is egyformán tartották fejüket, s az emberemésztő harc gerelyekkel meredezett.[30] Mozgó és pikkelyeit meresztő sárkányként hullámzottak a hadseregek. Dénes azonban, mint egy fal, rendíthetetlenül nyomult előre, és Kontostephanos meg a körötte

[30] Ilias 13, 131 (Devecseri G. ford.); a mondat végét vö. Il. 13, 339—340 (Devecseri G. ford.).

καὶ τὸ ἀμφ' αὐτὸν τεταγμένον τιταίνων τὸ ἔγχος. Ὡς οὖν[g] ἐδέξαντο τοῦτον Ῥωμαῖοι, διαδορατισμοὶ παρ' ἀλλήλων ἦσαν καὶ ὠθισμοὶ καὶ ἀντωθισμοί[h] μέχρι τινός· ἐπεὶ δὲ τὰ δόρατα κατεάγη[i] καὶ ἦν τὸ μεταίχμιον ἀποσχεδιασθὲν εἰς φραγμὸν τοῖς τῶν[j] κοντῶν στοιβασμοῖς, τὰς ἐπιμήκεις ἐσέπειτα[k] μαχαίρας ἐσπάσαντο καὶ αὖθις συμπεσόντες ἐμάχοντο. Ὡς δ' ἤδη καὶ αὗται τὰ στόματα ἠμβλύνθησαν διὰ τὸ τῶν στρατευμάτων πάγχαλκον καὶ πανσίδηρον, οἱ μὲν Παίονες ἠμηχάνουν[l] τὸ ἀπὸ τοῦδε μηδαμῶς κατὰ νοῦν θέμενοι ὡς ἐπιόντας αὐτοὺς Ῥωμαῖοι δέξονται, Ῥωμαῖοι δὲ μετὰ χεῖρας[m] τὰς ἐκ σιδήρου κορύνας χειρισάμενοι (ἔθος δὲ αὐτοῖς καὶ τοιόνδε φέρειν ὁπλισμόν, ἡνίκα ἂν εἰς πόλεμον ἴοιεν) ἔπαιον τοὺς Παίονας δι' αὐτῶν· καὶ ἦν καίριον μάλα[n] τὸ πλῆγμα κατὰ κεφαλῆς καὶ προσώπων γινόμενον. Πολλοὶ τοίνυν σκοτοδινιῶντες τῆς οἰκείας[o] ἀνετρέποντο[p] ἕδρας· εἰσὶ δ' οἳ καὶ ἐλειφαίμουν τοῖς τραύμασι. Καὶ οὕτω τοῦ ἀρραγοῦς ἐκείνου[r] διασπασθέντος συντάγματος, οὐκ ἦν ὃς οὐκ ἦν τῶν Ῥωμαίων μὴ[s] βάλλων καὶ καταβάλλων Παίονα ἢ μὴ σκυλεύων τὸν πεπτωκότα ἢ μὴ πανοπλίαν ἀλλοτρίαν[t] ἐπενδυόμενος ἢ ἵππου μὴ ἐπιβαίνων, οὗ τὸν ἀναβάτην[u] κατέκανεν.[v]

Ἐπειδὴ[z] δὲ περὶ ὀψίαν ἦν ἡ ἡμέρα, τὸ μὲν ἀνακλητικὸν διατόρως ἡ σάλπιγξ[aa] συνεθημάτιζε[bb] καὶ τὸ διαέριον ἐκεῖνο καθηρεῖτο τῆς τοῦ Διονυσίου σημαίας δίαρμα, ὁ δ' Ἴστρος εἶχε τὰ πορθμεῖα καθειλκυσμένα[cc] καὶ ὁ στρατὸς εἰς τὴν περαίαν ἀνήγετο. Φήμη γὰρ ἀνὰ τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατόπεδα[dd] διεφοίτα[ee] καὶ κατακρότους ἐτίθει τὰς τοῦ στρατηγοῦ μήνιγγας ὡς οἱ Παίονες οὐκ ἀγεννῆ ξενολογίαν κατὰ τὴν μετ' ἐκείνην εἰσὶν ἐκδεχόμενοι. Διὰ ταύτην οὖν τὴν ἀκοήν, μὴ πεφυκυῖαν[ff] ἐπίπαν ἀπόλ-

felsorakozottak felé feszítette lándzsáját. Amikor a rómaiak felvették vele a harcot, kölcsönösen dárdákat hajigáltak, s egy ideig támadások és ellentámadások váltották egymást. Miután azonban a dárdák összetörtek, és a dárdanyelek halmazaiból a seregek közt mintegy gátféle keletkezett, hosszú kardjaikat rántották ki, és megint összecsapva tovább küzdöttek. Amikor azután ezek éle is kicsorbult, hiszen a seregek csupa bronz meg vas voltak, a paionok egyszeriben tanácstalanná lettek, mert az meg sem fordult a fejükben, hogy az ő rohamukat a rómaiak feltartóztatják, a rómaiak viszont kézbe kapták vasbuzogányukat (szokásuk, hogy ilyen fegyvereket is visznek magukkal, ha csatába mennek), s azokkal csépelték a paionokat.[31] *Az ilyen csapás, ha a fejet vagy az arcot érte, halálos volt. Sokan eszméletlenül fordultak le nyergükből, soknak nehéz sebben folyt el a vére. Miután a széttörhetetlen csatasor így szétszakadozott, nem volt olyan római, aki nem talált el, nem terített le paiont, vagy aki az elesettet ki nem fosztotta, vagy más fegyverzetet nem öltött, vagy aki olyan lóra ne ült volna, melynek lovasát megölte.*

Mikor azután a nap beesteledett, a trombita éles hangja visszavonulót fújt, és Dénes fennen lobogó zászlaja ronggyá lett. A szállítóhajókat azonban a Duna vizére húzták, és a sereg a másik partra hajózott. Az a hír terjedt el ugyanis a római táborban és jutott el a fővezér fülébe is, hogy a következő napon a paionok számottevő zsoldossereget fognak kapni. E hír folytán, mely nem ma-

[g] *γοῦν* **D** || [h] *ἀλλήλων — ἀντωθισμοὶ in ras. 15 litt.* || [i] *κατεάγει* Bekker || [j] *om.* **R** || [k] *ἔπειτα* **PR** || [l] *ἐμηχάνουν* **R** || [m] *μετὰ χεῖρας om.* **V** : *εἰς χεῖρας λαβόντες* **B** || [n] *μᾶλλον* **R** || [o] *ἱππείας* **A** *in marg. γρ.* **PW** Bekker || [p] *ἐτρέποντο* **V** : *ἀνετράποντο* **DF** || [r] *om.* **W** || [s] *om.* Scutar. Bekker || [t] *ἑτέραν* **A** *in marg. γρ.* **DFMPR** Bekker : *ἑτέραν καὶ ἀλλοτρίαν* **W** || [u] *ἐπιβάτην* **V** || [v] *κατέκτανεν* **P** || [z] *ἐπεὶ* **NR** || [aa] *ἡ σαλπ. διατ.* Bekker || [bb] *συνεθεμάτιζε* **DFV** || [cc] *καθειλκόμενα* **M** || [dd] *στρατεύματα* **R** || [ee] *ἐπεφοίτα* **DFMPR** Bekker || [ff] *πεφθακυῖαν* **V**

[31] Vö. az Eustathioshoz adott 2. j. (162. l.).

λυσθαι,[gg] αὐτίκα μετὰ τέλος αἴσιον τοῦ πολέμου ἀπῆρεν ἐκεῖθεν Ἀνδρόνικος.

Ἀλλ' οὕτω μὲν κατεστρατήγηντο Παίονες, βασιλεὺς δὲ τὴν καλλίστην ταυτηνί[hh] νίκην ἐνωτισάμενος θύει θεῷ χαριστήρια καὶ αὐτὸς ἦν ἐν κρότοις καὶ χαρμοναῖς. Κοινούμενος δὲ τοῖς τῆς βασιλίδος οἰκήτορσι πόλεως ταῦτα δὴ τὰ εὐφρόσυνα κατορθώματα[ii] γράμματα εὐάγγελα[jj] στέλλει τὴν τροπαιουχίαν περισαλπίζοντα.[kk]

Μεθ' ἡμέρας δέ τινας καὶ αὐτὸς τὴν μεγαλόπολιν εἰσιὼν κατάγει θρίαμβον ἀπὸ τῆς ἑῴας πύλης, ἥτις ἀνέῳγε κατὰ τὴν ἀκρόπολιν. Οἷα δ' ἐπὶ μεγίστῳ τροπαίῳ καὶ ἀκραιφνεῖ[ll] θριαμβεύσειν[mm] μεγαλοπρεπῶς προθέμενος καὶ τὰ τῆς πομπείας διασκευασθῆναι πρὸς τὸ ὑπέρογκον[nn] διατέταχεν. Ἅπας οὖν περιπόρφυρος πέπλος καὶ χρυσίῳ κατάστικτος ἀπῃώρητο καὶ οἱ ἀστυνόμοι ἄλλος ἄλλοθεν ἐπὶ τὴν πρόοδον ἐκείνην μεταρρυέντες ὡς ῥεῦμα κατὰ πρανοῦς[oo] ὀχετηγούμενον ἐξεκένωσαν ἀγορὰς οἴκους νεὼς ἐργαστήρια καὶ ἄλλο μέρος ἅπαν τῆς πολυχανδοῦς πόλεως. Οὐδὲ τῆς τῶν αἰχμαλώτων συμμορίας ὁ θρίαμβος ἀπεστέρητο, ἀλλὰ καὶ τούτων πολλοὶ διῆγον τοὺς παρόντας[pp] καὶ ἐσέμνυνον τὴν πομπὴν παριόντες. Αὐτὰ μέντοι τὰ καθ' ἑκάτερα μέρη τῆς διόδου,[rr] καθ' ἣν ἔμελλε τελεῖσθαι ὁ θρίαμβος, παρυφιστάμενα δρύφακτα εἰς διώροφά τε[ss] καὶ τριώροφα παρυψούμενα πᾶσιν ἐνεποίουν[tt] θαυμασμὸν καὶ τὰ τέγη δ' οὐχ ἥκιστα μάλιστα[uu] πολλοὺς τοὺς θεωμένους καὶ πάντας ἀνέχοντα ἐκκρεμεῖς. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦ[vv] τὸν αὐτοκράτορα παρελθεῖν ἐνειστήκει[zz] καιρός, προηγεῖτο μὲν ἀργύρεον ἐπίχρυσον τέτρωρον ἵπποις λευκοῖς ὡς αἱ χιόνων ἀποσπάδες ἑλκόμενον, ἵδρυτο δ' ἐπ' αὐτοῦ ἡ εἰκὼν τῆς ἀπροσμάχου συμμάχου καὶ ἀκαταγωνίστου συστρατήγου τῷ βασιλεῖ θεομήτορος· οὐ μέγα δ' ἔβραχεν[a] ἄξων,[b] ὅτι μηδὲ θεὰν ἦγε δεινὴν τὴν ψευδοπάρθενον Ἀθηνᾶν, ἀλλὰ τὴν ὡς[c] ἀληθῶς παρθένον καὶ ὑπὲρ λόγον διὰ λόγου τὸν

[gg] *alludit ad* Hes. Op. 763 || [hh] *ταύτην* **BV** Scut. || [ii] *om.* **BV** : *ἔργα* **APW** || [jj] *εὐθὺς εὐάγγελα* **DFMR** Bekker || [kk] *σαλπίζοντα* **A** || [ll] *κατορθώματι post ἀκραιφνεῖ add.* **APW** Bekker || [mm] *θριαμβεύειν* Bekker || [nn] *ὑπέροχον* **W** || [oo] *videtur variatio proverbii σφαῖρα κατὰ πρανοῦς cf.* Paroem. Gr. 1, 346 (Plut. Prov. Ecl. 35) || [pp] *παριόντας* **W** || [rr] *ἀγυιᾶς* **DFMR** Bekker || [ss] *om.* **DFMR** || [tt] *ἐποίουν* **P** || [uu] *μάλα* **V** || [vv] *τοῦτον* **V** || [zz] *ἐπῆγε* Bekker || [a] *ἔβρυχεν* **M** || [b] *cf.* Il. 5, 838 || [c] *om.* **W**

radt hatástalan, Andronikos a háború kedvező befejezése után tüstént elvonult onnan.

Így szenvedtek vereséget a paionok. A császár, mihelyt értesült e ragyogó győzelemről, ujjongva és örömmámorban úszva hálaáldozatot mutat be Istennek. Hogy a császárváros lakóival közölje ezeket az örvendetes eredményeket, tüstént jó hírt vivő levelet küld, amely kikürtöli a diadalt.

Néhány nap múlva ő maga is bevonul a fővárosba, s diadalmenetet tart a keleti kaputól, mely a fellegvár felé nyílik. Mivel a legnagyobb győzelmet és zavartalan diadalt a legragyogóbban óhajtotta megünnepelni, elrendelte, hogy a diadalmenetet a legnagyobb pompával készítsék elő. Minden bíborszínű és arannyal hímzett szövetet kifüggesztettek, s a polgárok innen is, onnan is úgy özönlöttek, mint a meredekről lezúduló áradat, üresen hagyva a tereket, házakat, templomokat, műhelyeket, a messze kiterjedő város minden más részét. Nem hiányoztak a diadalmenetből a hadifoglyok csapatai sem: ezeknek sokasága is gyönyörködtette a jelenlevőket, és felvonulásuk emelte az ünnepi menet fényét. Az út két oldalán, amerre a diadalmenet elvonulni készült, két- és háromemeletes lelátók keltettek mindenkiben ámulatot, s nem kevésbé a tetők, melyeken szintén mindenfelé sok néző csimpaszkodott. Amikor már a császár következett a menetben, elöl ment egy aranyozott ezüst négyesfogat, melyet mint a hópelyhek, olyan fehér lovak húztak, rajta állt a császár győzhetetlen szövetségesének és leküzdhetetlen harcostársának, az Istenanyának képe. A tengely nem reccsent nagyot, mivel nem a szörnyű istennőt vitte, a hamis szüzet, Athénát,[32] hanem a valódi szüzet, aki értelem feletti módon az Ige által az Igét szülte.

[32] Az Iliasban (5, 838) Diomedes szekerének tengelye reccsen, mikor Pallas Athene felszáll rá.

Λόγον λοχεύσασαν. Μετὰ δὲ τοῦτο[d] *οἱ καθ' αἷμα τῷ βασιλεῖ περιώνυμοι καὶ ὅσοι γερουσιάζοντες τὰς πολιτικὰς διεῖπον ἀρχὰς καὶ οἱ λαμπροὶ τοῖς ἀξιώμασι καὶ τῇ τοῦ βασιλέως εὐνοίᾳ περίκλυτοι. Ἔπειτα δ' ὁ κρατῶν προῄει αὐτός, ἵππῳ ὑψαύχενι ἔποχος, κύδιστος, μέγιστος,*[e] *καὶ κόσμους τοὺς βασιλικοὺς περικείμενος.*[f] *Παρείπετο δέ οἱ καὶ ὁ τοῦ θριάμβου αἴτιος Κοντοστέφανος, ὑμνούμενος τῆς νίκης, τοῦ δεξιοῦ μακαριζόμενος*[g] *στρατηγήματος.*[h] *Εἰς δὲ τὸν Μέγαν Νεὼν εἰσιὼν καὶ τοῦ παντὸς ἐνώπιον λεὼ*[i] *τὴν τοῦ Κυρίου λαλήσας αἴνεσιν πρόεισιν ἐκεῖθεν εἰς τὰ βασίλεια. Ὥσπερ δὲ τόξον ἀνιεὶς ἑαυτὸν*[j] *τῆς ἄγαν τάσεως διεχεῖτο ἵππων ἀμίλλαις.* (pp. 151_{59}—158_{81}=196_{3}—206_{12} Bekker)

Ez után jöttek a császár vér szerinti híres rokonai, meg akik mint senatorok állami tisztségeket töltöttek be, a magas méltóságok betöltői és akiket a császári kegy kitüntetett. Ezek után jött maga az uralkodó, büszke tartású lovon ülve, ő, a dicsőséges, a felséges, a legragyogóbb császári dísszel ékes. Vele haladt a diadal szerzője, Kontostephanos, kinek győzedelmét énekelték, sikeres harcát magasztalták. A császár a nagy templomba vonult, és az egész nép előtt hirdette az Úr dicséretét, majd onnan a császári palotába ment, s magát, mint az íjat, fellazítva, lóversenyekben keresett üdülést.

12.

Οὕτω[k] *δ' εὐμαρῶς μετῄει τοῦτον καὶ πρὸς τὴν ἐκείνου πίστιν μετέτρεφεν, εἴ ποτε ἀποπλανώμενον ἑώρα τοῦ εὐθέως*[l] *καὶ*[m] *ἐλεύθερον βλέποντα ἢ τῷ τῶν Ἀλαμανῶν ῥηγὶ προστιθέμενον ἢ τοῖς Οὔννοις προσνεύοντα καὶ κοινὸν ἐκείνοις βαλάντιον καὶ πήραν προσκτώμενον.*[n] (p. 159_{9-12}=207_{13-17} Bekker)

Ilyen könnyen elbánt vele,[33] *és visszatérítette a hűségre, ha azt látta, hogy az egyenes útról letér, és a függetlenség felé sandít, vagy az alamanok királyához csatlakozik, vagy a hunok királyára kacsint és velük árul egy gyékényen.*

13.

Ὡς οὖν ὁ παῖς τὴν ἡλικίαν προέκοπτε[o] *καὶ κατὰ εὐθαλὲς καὶ πῖον νεόφυτον εἰς αὔξην ἀνέτρεχεν, ἕτερος σκοπὸς ἀνῆκε τὸν βασιλέα. Καὶ δὴ μετατίθησι τοὺς ὅρκους εἰς*[p] *τὸν υἱόν, οὓς ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Μαρίᾳ καὶ τῷ μνήστορι ταύτης Ἀλεξίῳ τῷ Παίονι πρώην*

Amint a gyermek életkorban előbbre haladt,[34] *és mint egy szépen sarjadó, erőteljes növény, növekedni kezdett, más terv foglalta el a császárt, és az esküt, melyet korábban leánya, Mária és annak jegyese, a paion Alexios számára biztosított, fiára ruházza*

[d] *τοῦτο δὲ* M || [e] *cf.* Il. 2, 412 *et saepius* || [f] *περιφανῶς περικ.* Bekker || [g] *μακαρίζοντος* M || [h] *ἀγωνίσματος* Bekker || [i] *λαοῦ* AVW || [j] *ἑαυτὸν ἀνιεὶς* V || [k] *οὕτω* F || [l] *εὐθέος* P Bekker || [m] *καὶ αὖ* V || [n] *cf.* Prov. 1, 14 || [o] *προύκοπτε* V ; *cf.* Luc. 2, 52 || [p] *πρὸς* Bekker

[33] Nemanja István szerb fejedelem mozgolódásának elfojtásáról van szó 1168-ban.

[34] Manuelnak Antiochiai Máriával kötött második házasságából 1169-ben fiú született, Alexios. A Béla-Alexiosnak és Manuel leánya Máriának tett eskü átruházása a fiúra 1171. március 24-én történt, 1172-ben a császár már uralkodótársának nyilvánította fiát; Béla-Alexiost sógornőjével, Chatillon Ágnessel házasította össze. III. István 1172. március 4-én halt meg, Bélát 1173. január 13-án koronázták magyar királlyá. A Bélától elválasztott leányát, Máriát, a császár csak hosszú ingadozás után, 1180-ban, mikor már harminc éves volt, adta feleségül a 17 éves Montferrati Rainerhoz. Máriát később Andronikos mérgeztette meg.

εἶχε τετελεκώς. Ὅθεν αὐτόν τε τὸν βασιλέα καὶ ἐφ' ὅν οἱ ὅρκοι καὶ τοὺς ἀποδώσοντας τούτους τὸ ἐν Βλαχέρναις εἰσεδέχετο μέγα καὶ περίπυστον τῆς θεομήτορος τέμενος.[q] Καὶ διὰ τῆς τελεσιουργίας τῶν ὅρκων εἰς[r] τὸν ἐξ ὀσφύος αὐτοῦ τὴν σκηπτουχίαν, ὡς ᾤετο, μεταθέμενος[s] μετὰ βραχὺ τοῦ μνήστορος[t] Ἀλεξίου[u] τὸ θυγάτριον[v] ἀποζεύγνυσι[z] καὶ αὐτῷ μὲν εἰς γυναῖκα ἐγγυᾶται[aa] τὴν τῆς γυναικός οἱ[bb] ὁμόσπορον, ἄρτι σὺν τῷ ἀδελφῷ Βαλδουίνῳ τῆς Ἀντιοχείας[cc] ἀπάρασαν.

Ἐπεὶ δὲ καὶ πέρας τοῦ βίου κατειλήφει τὸν τὴν Οὐνναρχίαν[dd] τότε περιζωννύμενον, ἀπρόοπτον[ee] εὐτύχημα τὸν τούτου θάνατον ὁ Μανουὴλ ἡγησάμενος πέμπει τὸν Ἀλέξιον εὐθὺς μετὰ λαμπρᾶς[ff] δορυφορίας καὶ βασιλείου πλείστης παρασκευῆς τὴν Παιονικὴν παραληψόμενον δυναστείαν καὶ βασιλεύσοντα τῶν ὁμοεθνῶν.[gg] Καὶ εἶχε τοῦτον ἀταλαιπώρως ἡ Παιονία ταινίᾳ ῥηγικῇ διαδούμενον[hh] καὶ τοῦ γένους ὅλου ἀνενδοιάστως δεσπόζοντα.

Ὁ δὲ βασιλεὺς αὖθις ἀνηρεύνα ἐπιμελῶς τὸν τῇ ἐκείνου θυγατρὶ συζευξόμενον. (pp. 169_5—170_{23}=220_{22}—221_{17} Bekker)

át. Ezért maga a császár, továbbá az, akire az esküket vonatkoztak és akiknek az esküt tenniük kellett, az Istenanya nagy és híres blachernai templomába vonultak. Úgy gondolta, hogy az eskütétel végrahajtása után az uralmat már átruházta arra, aki ágyékából származott, s ezért leányát rövid idő múlva elválasztja jegyesétől, Alexiostól, és Alexiosszal feleségének nővérét jegyzi el, aki testvérével, Balduinnal nem sokkal előbb jött el Antiochiából.

Mivel éppen akkor halt meg az, aki Magyarország uralmát viselte, Manuel ezt a halálesetet váratlan szerencsének vélte, s tüstént elküldi Alexiost fényes kísérettel és teljes uralkodói felszereléssel, hogy átvegye a paion uralmat, és uralkodjék honfitársai felett. Paionia minden nehézség nélkül el is fogadta, a királyi fejdísszel övezte homlokát, és így senkitől sem háborítva uralkodott az egész nép fölött.

A császár pedig ismét nagy gonddal hitestársat keresett leányának.

14.

Καὶ ἡ μὲν ὡς τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸν τὸν ῥῆγα Οὐγγρίας τὸν Βελᾶν[ii] ἀνασείουσα καὶ πορθεῖν τὰ κατὰ[jj] Βρανίτζοβαν καὶ Βελέγραδα γραφαῖς ἐνάγουσα καὶ ἀδραῖς ἐπαίρουσα[kk] ὑποσχέσεσιν εἰς τὴν τοῦ ἁγίου Διομήδους μονὴν[ll] περί τινα ἐκεῖ που στενοτάτην οὖσαν εἰρκτὴν ἀκλεῶς ἀπάγεται, ἔνθα[mm] καὶ[nn] ἐφ' ἱκανὸν[oo] παρὰ τῶν φυ-

Őt[35] pedig azon a címen, hogy Bélát, nővére révén sógorát, Magyarország királyát uszítja, és leveleiben arra biztatja és bőséges ígéretekkel csábítja, hogy Branitzova és Belgrád vidékét pusztítsa, gyalázatosan a Szent Diomedes monostorába, egy ott levő igen szűk tömlöcbe vetik, ahol a belőle csúfot űző részeg őrök bántalmazá-

[q] τῆς θεομήτορος μέγα καὶ περίπυστον τέμενος Bekker || [r] ἐς V || [s] καὶ — μεταθέμενος om. M || [t] μνηστῆρος AP Scutar. || [u] μετὰ — Ἀλεξίου om. V || [v] τὸ θυγάτριον A in mg. : τὴν θυγατέρα Μαρίαν AW : τὴν θυγατέρα Scut. : τῇ θυγατρὶ R || [z] μετ' ὀλίγον δὲ καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς ἀποζεύγνυσι B || [aa] κατεγγυᾶται AP *p. corr.* W Scutar. || [bb] *om.* R || [cc] *om.* W : Ἀντιοχέων M || [dd] ἀρχίαν R || [ee] ἐπεὶ—ἀπρόοπτον : ὡς δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ὁ τῆς Οὐγγρίας ἀπέθανε ῥήξ B Bekker || [ff] μετὰ λαμπρᾶς εὐθέως V || [gg] ἐθνῶν V || [hh] δυναμούμενον V || [ii] Βιλᾶν V || [jj] κατὰ τὴν P || [kk] ἐπαίρουσα αὐτὸν AP *p. corr.* W || [ll] *om.* V || [mm] ἔνθα δὴ P Bekker || [nn] *om.* V || [oo] ἐφ' ἱκανὸν *om.* P

[35] Manuel özvegyét az 1182-ben hatalomra jutott Andronikos az ellenséggel való cimborálás címén börtönbe vettette, majd 1182. augusztus 27-én ki is végeztette. Béla ti. Andronikos hatalomra jutása után szerb szövetségben csakugyan támadást indított, nyilván hogy Manuel családjának érdekeit védje, és nagy területeket el is foglalt.

λάκων ἐρεσχελούντων παροινουμένη καὶ λιμῷ καὶ δίψει τετρυχωμένη τὸν σφαγέα διηνεκῶς ἐφαντάζετο ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τομώτατον.[pp] (pp. 267_{52}—268_{58}=347_{1-9} Bekker)

sainak kitéve, éhségtől és szomjúságtól gyötörve, rémlátásaiban szüntelen a legélesebben vágó hóhért látta jobb keze felől.

15.

Ὡς δὲ τὰ κατὰ τὴν ἀνάρρησιν Ἀνδρονίκου[rr] καὶ τὴν ἀναίρεσιν Ἀλεξίου τοῦ βασιλέως δῆλα ἦσαν Ἀλεξίῳ τε τῷ Βρανᾷ καὶ Ἀνδρονίκῳ τῷ Λαπαρδᾷ, τοῖς τῶν ταγμάτων στρατηγοῖς, ἅπερ[ss] ἀντεφέροντο[tt] κατὰ τὸν Νίσον[uu] καὶ τὴν Βρανίτζοβαν τῷ τῆς Οὐγγρίας ῥηγὶ τῷ Βελᾷ πορθοῦντι τὰ ἐκεῖ πάντα καὶ ποιοῦντι[vv] κακῶς τοῖς ξίφεσιν, ἅτερος μὲν τῶν ἀρχηγῶν ὁ Λαπαρδᾶς ἀπειρητέαν κέκρικε τὴν ζωὴν καὶ τὴν εὐρυχανδῆ γένυν Ἀνδρονίκου[zz] διὰ παντὸς[a] ὑπεβλέπετο καταχάσκειν ἔκτοτε μέλλουσαν καὶ αὐτοῦ,[b] ὁ δέ γε Βρανᾶς ἀσμένως τὴν μετάθεσιν τῆς βασιλείας ὑπέφερεν ἤδη τῷ χορῷ ἐγγραφεὶς οἷς Ἀνδρόνικος ἐπέβλεπεν[c] ἥμερον. (p. 277_{43-51}=359_{1-11} Bekker)

Amikor az Andronikos kikiáltásával és Alexios császár megölésével kapcsolatos események[36] Alexios Branasnak és Andronikos Lapardasnak, azon csapatok vezéreinek tudomására jutottak, melyek Nisos és Branitzova vidékén szembeszálltak Bélával, Magyarország királyával, aki feldúlt és kardélre hányt ott mindent, a vezérek egyike, Lapardas, úgy döntött, hogy lemond az életről, mert folyton Andronikos szélesre tárt száját látta, mely őt elnyelni készül, Branas azonban szívesen vette a császári uralom változását, mert már be volt írva azok sorába, akikre Andronikos nyájasan tekintett.

16.

Ἡρεμησάντων[d] δὲ καὶ[e] τῶν ἑῴων ἐθνῶν ἄλλοις τε[f] προσκαίροις φιλοτιμήμασιν, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐτησίων ἀπολήψεσι φόρων (οὕτω γὰρ οἱ ἐς ἡμᾶς ὑπερκαθήμενοι Ῥωμαίων μετιέναι ἴσασι τὸ ἀλλόφυλον, τὴν οἰκουρίαν μεταδιώκοντες[g] ὡς θαλαμηπόλοι νεάνιδες, αἳ περὶ τὴν ταλασίαν διαπονοῦνται),[h] ἠθέλησεν ἐξ ἀλλοεθνοῦς γένους ἑαυτῷ μνηστεύσασθαι γαμετήν· ἦν γὰρ ἐνυμφεύσατο[i] πρότερον θανάτῳ ἀπεβάλετο. Καὶ δὴ κοινολογησάμενος διὰ πρέσβεων τῷ τῆς Οὐγγρίας ῥηγὶ τῷ Βελᾷ μνηστεύεται[j]

Miután a keleti népek is megnyugodtak, részben az alkalmi ajándékok folytán, részben az évenkénti adójuttatások eredményeképpen (mert így szoktak ám eljárni a fölöttünk uralkodó rómaiak az idegenekkel, csak az otthon ülést keresve, mint a férjhez menni készülő leányok, akik a gyapjúfonással vannak elfoglalva), a császár idegen népből akart házasodni, mert akit korábban feleségül vett, az meghalt. Követek útján megegyezvén tehát Magyarország királyával, Bélával, feleségül veszi

[pp] *cf.* Soph. Ai. 815 || [rr] *τοῦ Ἀνδρονίκου* Bekker || [ss] *οἵπερ* **P** *p. corr.* || [tt] *ἀντεφέρετο* **DFM** Bekker || [uu] *τὴν Νίσον* **M** *a. corr.* : *τὴν Νήσσον* **M** *p. corr.* : *τὴν Νίσαν* Scutar. || [vv] *τιθέντι* **APW** || [zz] *τοῦ Ἀνδρονίκου* **AVW** || [a] *διὰ παντὸς* : *ἀκριβῶς* **V** || [b] *καταχάσκειν — αὐτοῦ* : *ὡς καταχαίνειν ἔκτοτε κἀκείνου μέλλουσαν* **APW** || [c] *ἐπέβλεπεν* **V** : *προσέβλεπεν* **APW** Scut. Bekker : *ἔβλεπεν* **DFMR** || [d] *ὁρμησάντων* **A** || [e] *om.* **APW** Scut. || [f] *τε καὶ* **W** || [g] *μεταδιώκεισθαι* **A** : *τὴν — μεταδιώκοντες post νεάνιδες* **W** || [h] *ὡς — διαπονοῦνται* : *ἴσα καὶ θαλαμηπόλοις νεάνισιν, αἱ — διαπονοῦνται* **AP** *ubi αἱ — διαπ. suppl. in mg.* Bekker **DFMRW** *qui αἱ — διαπ. om.* || [i] *ἡρμόσατο* **P** : *ἐμνηστεύσατο* Bekker || [j] *ἄγεται* **DFMR** Bekker

[36] II. Alexios Komnenost, Manuel fiát, 1183 őszén ölette meg Andronikos, miután előzőleg magát társcsászárává kiáltatta ki.

εἰς γυναῖκα τὴν ἐκείνου[k] θυγατέρα, τῆς δεκαετηρίδος οὔπω ἀκριβῶς ἀψαμένην.

Τὰ δὲ γαμοδαίσια θύειν ἀπὸ χρημάτων δημοσίων σμικρολογούμενος ἀμισθί[l] ταῦτα ἐκ τῶν οἰκείων συνέλεγε χώρων· καὶ ἔλαθε διὰ σμικροπρέπειαν καὶ ἄλλας μὲν πόλεις καλαμησάμενος, αἳ κατ' Ἀγχίαλον συνῳκίζοντο, ἑαυτῷ δὲ μάλιστα καὶ[m] Ῥωμαίοις ἐκπολεμώσας τοὺς κατὰ τὸν Αἷμον τὸ ὄρος βαρβάρους, οἳ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ[n] δὲ Βλάχοι κικλήσκονται. (p. 368_{38-52}=481_{12}—482_{5} Bekker)

annak leányát, aki még tizedik életévét sem töltötte be.[37]

Ahhoz azonban fukar volt, hogy a lakodalom költségeit állami pénzekből fedezze, s ezért a költségeket ellenszolgáltatás nélkül országaiból gyűjtötte össze. Kicsinyes gondolkodásában nem vette észre, hogy amellett, hogy más városokat is végigtarlóz, melyek Anchialos vidékén fekszenek, felbőszíti maga ellen és a rómaiak ellen a Balkán hegység vidékén lakó barbárokat, akiket korábban myseknek neveztek, most pedig vlachoknak hívnak.

17.

Παρελθὼν δὲ[o] τὸν[p] Νῖσον καὶ περὶ τὸν Σάουβον γενόμενος ποταμὸν τῷ οἰκείῳ συνέμιξε κηδεστῇ τῷ τῆς Οὐγγρίας ῥηγὶ τῷ Βελᾷ. Καὶ συχνὰς ἐκεῖσε διατρίψας[r] ἡμέρας ἐπάνεισιν αὖθις εἰς Φιλιππούπολιν κἀκεῖθεν τὴν μεγαλόπολιν εἴσεισιν ἐκκλίνων τὴν εἰς τὸν Αἷμον πάροδον. (p. 434_{31-35}= 569_{18-23} Bekker)

Nisos mellett is elhaladva és a Száva folyóhoz érve, találkozott apósával, Bélával, Magyarország királyával. Több napi ottartózkodás után visszatért Philippupolisba, onnan pedig a fővárosba megy, elkerülve a Balkán hegységen való átkelést.[38]

18.

Πέμψας δὲ καὶ πρὸς τὸν ἐκείνου πενθερὸν τὸν ῥῆγα τῶν Οὔννων δι'[s] ἐπικούρων ἠτεῖτο σύναρσιν· ὁ δὲ ἀσμένως ἐπαρήξειν ἐπένευσε[t] καὶ διὰ τῆς Βιδίνης[u] ἐκπέμψειν ἴλας συνέθετο στρατιώτιδας. (p. 446_{72-75}= 588_{9-12} Bekker)

Küldött apósához, a hun királyhoz is, és segédhadak támogatását kérte. Az készséggel megígérte a segítséget, és kötelezte magát, hogy Vidinen keresztül küld katonai egységeket.[39]

19.

Ἐκ γὰρ τῆς τῶν πόλεων βασιλίδος ὥσπερ τινὸς ὑπογραμμοῦ καὶ τύπου καὶ κοινοῦ θεμιστεύματος τῆς ἀδελφοκτονίας

Mert miután a városok császárnőjéből, mint valami példaképből, mintából vagy közös törvényből előtört a testvérgyilkolás,

[k] *αὐτοῦ* V || [l] *ἀδοτὶ* AW Scut. : *ἄνευ τινὸς δόσεως* B || [m] *om.* M || [n] *νῦν* V || [o] *δὲ καὶ* P Bekker || [p] *τὴν* A || [r] *ἐκεῖ συνδιατρίψας* W : *ἐκεῖσε συνδιατρίψας* V || [s] *om.* V || [t] *ἐκέλευσε* F || [u] *Βυδίνης* DFW : *Βιδύνης* Scut.

[37] A császár, akiről itt szó van, már II. Isaakios Angelos (1185—1195), a házasságkötés III. Béla leányával, Margittal, aki Bizáncban a Mária nevet kapta, 1185-ben ment végbe, s hogy kellő pompával ülhessék meg, rendkívüli adókat vetettek ki, elsősorban a bolgárokra, ami ezek felkelését és a bolgár cárság létrehozását váltotta ki. —Tanulságos Niketas ugyanezen alkalomra írt ünnepi beszédét és költeményét meg az esemény itteni értékelését összevetni.

[38] Az időpontról és a körülményekről l. a D szemelvényhez adott 1. jegyzetet (265. l.).

[39] 1195-ben III. Béla a bolgárok ellen ígért segítséget a császárnak. Ennek megadására azonban nem került már sor, mert közben Isaakiost testvére, Alexios megfosztotta trónjától.

ἐξιούσης καὶ διαδραμούσης τῆς γῆς τὰ πέρατα, οὐ Πέρσαι μόνον καὶ Ταυροσκύθαι[y] καὶ οἵδε οἱ Δαλμάται καὶ μετέπειτα Πάννονες,[z] ἀλλὰ καὶ λοιποὶ ἕτεροι παρ' ἔθνεσι δυναστεύοντες στάσεων καὶ φόνων τὰς ἑαυτῶν πατρίδας ἐνέπλησαν, καθ' ὁμογενῶν τὰ ξίφη σπασάμενοι. (p. 532_{14-20}=705_{18-24} Bekker)

és beszáguldozta a föld határait, nem csupán a perzsák, tauroskythák meg ezek a dalmaták, azután a pannonok, hanem más egyéb népek uralkodói is viszálykodásokkal és gyilkosságokkal töltötték be saját hazájukat, vérrokonaik ellen vonva kardot.[40]

20.

Ἐφείπετο δέ οἱ ὁ Βονιφάτιος μαρκέσιος, τὴν ἐκ Παιόνων[aa] Μαρίαν ἐπαγόμενος, Ἰσαακίῳ μὲν τῷ ἐξ Ἀγγέλων ἁρμοσθεῖσαν πρότερον,[bb] μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου ἐκβίωσιν καὶ τὴν[cc] τῆς πόλεως ἅλωσιν συνευνασθεῖσαν[dd] αὐτῷ κατὰ νόμους. (p. 598_{4-7}=792_{2-6} Bekker)

Követte Bonifác őrgróf, aki a paionok közül való Máriát vette feleségül, azt, aki korábban Isaakios császárnak volt a hitvese, de férje halála és a város elfoglalása után vele kötött törvényes házasságot.[41]

21.

Τοῦ δὲ μηδ' ἄκροις ὠσὶ τὰς ἐπὶ ταῖς ξυνθήκαις[ee] ταύταις παραδεξαμένου σπονδάς, αἰτοῦνται τὴν ἐς[ff] τὰ σφέτερα ἧθη μεθ' ἡγεμόνων ὁδοῦ μέχρι τῶν Παιονικῶν ὁρίων ἀπόπεμψιν. Καὶ ὡς προύβησαν ἐπὶ τούτοις ὅρκια, ὁ μὲν εἶχε τὴν ἄκραν, οἱ δ' ἀκίνδυνον τὴν ἐξέλευσιν. (p. 619_{40-43}=817_{17-22} Bekker)

Minthogy azonban az a füle botját sem mozdította az ilyen feltételeken alapuló szerződésekre, kérik saját földjükre való elbocsájtásukat úti kalauzok kíséretében a pannon határokig. Miután ezekre vonatkozólag eskü mellett megállapodtak, ő megkapta a fellegvárat, ezek meg a szabad elvonulást.[42]

[y] *Ταυροσκῦθαι* **P** || [z] *Πάννηνες* **AP** || [aa] *τῶν Οὔννων* **L** || [bb] *καὶ τούτῳ παῖδας ἀποτεκοῦσαν post πρότερον add.* **L** || [cc] *om.* **M** || [dd] *εὐνασθεῖσαν* **M**|| [ee] *συνθήκαις* Bekker || [ff] *εἰς* Bekker

[40] A Nemanja testvérek, Vlk és István közötti viszályhoz fűzi Niketas ezt a megjegyzést. A pannonokra (magyarok) történő utalás nyilván az Imre és Endre közti viszályra vonatkozik. A perzsák a szeldsukok, a tauroskythák az oroszok, a dalmaták a szerbek.

[41] Bonifacio di Montferrat, akit a bizánciak markesios-nak (márki) címeztek, I. Balduin latin császár kíséretében 1204 nyarán indult Thessalonike felé.

[42] I. Asen Iván bolgár cár Serrhaiban ostrom alá fogta a kereszteseket (1205 nyarán), s felajánlotta nekik a szabad elvonulást, ha megadják magukat. Azok az ajánlatot előbb elutasították, mert azt remélték, hogy felmentő sereg érkezik, majd látva, hogy reményük füstbe ment, azt az ajánlatot tették, hogy megadják magukat, ha teljes fegyverzetben vonulhatnak el. Iván erről persze hallani sem akart.

XLIV. GEORGIOS AKROPOLITES — GEORGIUS ACROPOLITA

Georgios Akropolites (*Γεώργιος Ἀκροπολίτης*) 1217-ben Konstantinápolyban született. Később atyja Nikaiába küldte, ahol befejezte tanulmányait. 1246-ban logothetesi rangban elkísérte III. Ioannes Batatzes császárt hadjáratára, aki fia nevelését is rábízta. II. Theodoros Laskaris császár alatt is fontos szerepet játszott, elkísérte őt hadjáratairа. 1257-ben fogságba esett, ahonnan csak két év múlva szabadult meg. 1261-ben Michael Palaiologos császárral visszatért Konstantinápolyba, ahol tanító tevékenységet fejtett ki, s mint követ diplomáciai szolgálatot végzett. Meghalt 1282-ben. Költeményeket, rhetorikai és teológiai műveket írt. Történeti munkája, amely *Χρονικὴ συγγραφή* címet visel, Niketas Choniates művének folytatásaként az 1203-tól 1261-ig terjedő évek, vagyis a nikaiai császárság történetét tárgyalja. Elsősorban saját tapasztalataiból merített, ami munkáját objektív, megbízható forrássá teszi. Halála után egy ismeretlen szerző rövidített parafrázist készített a munkából.

Kiadás: Georgii Acropolitae opera, rec. A. HEISENBERG. I. Lipsiae 1903. 1—189.

Kéziratok: **A** = Vaticanus 163 (s. XIV.) — **B** = Vaticanus 166. (s. XIV/XV.) — **G** = Vindobonensis hist. 68. (s. XV.) — **H** = Londin. British Mus. add. 28828 (s. XV.) — **M** = Venetus Marcianus 407 (s. XV.) — **U** = Upsalensis 6 (s. XIV.) — **V** = Vaticanus 981 (s. XIV/XV.).

Irodalom: A. HEISENBERG: Studien zur Textgeschichte des Georgios Akropolites. Landau 1894. — A. HEISENBERG: Zwei wiederaufgefundene Handschriften des Georgios Akropolites. Eranos 2 (1897) 117—124. — KRUMBACHER 286—288. — A. HEISENBERG: Studien zu Akropolites. Sitzungsberichte der k. bayer. Akad. d. Wiss., Philos.-philol. und hist. Cl. 1899. Bd. 2. Heft 4. München 1900. 463—558. — A. HEISENBERG: Zur Textkritik des Geschichtswerkes des Georgios Akropolites. Blätter für das bayerische Gymnasialschulwesen 36 (1900) 657—679. — K. PRAECHTER: Antikes in der Grabrede des Georgios Akropolites auf Johannes Dukas. BZ 14 (1905) 479—491. — N. IORGA: Médaillons d'histoire littéraire byzantine, 21. Georges l'Acropolite. Byz 2 (1925) 286—287. — V. VALDENBERG: Notes sur l'oraison funèbre de G. Acropolite. BZ 30 (1929—1930) 91—95. — MTBF 211—212. — B. LEHMANN: Die Nachrichten des Niketas Choniates, Georgios Akropolites und Pachymeres über die Selčuqen in der Zeit von 1180 bis 1280. n. Chr.. Gräfenhainichen 1939. — S. B. KUGEAS: *Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης κτήτωρ τοῦ Παρισινοῦ κώδικος τοῦ Σουΐδα* (Cod. Paris. graec. 2625). Byzantina-Metabyzantina I, 2 (1949) 61—74. — BT I. 266—268.

1.

Ἀλλ' ἐνταῦθα μοι ὁ λόγος ἀναμεινάτω· ἱστορῆσαι γὰρ βούλεται τὰ τῷ βασιλεῖ

De álljon meg itt most a beszédem, mert el akarja beszélni az Alexios császárral[1]

[1] III. Alexios Angelos császárról van szó (1195—1203), aki miután a latin keresztesek elől menekülni volt kénytelen, Thessalonikébe ment sógornőjéhez, Máriához. A várost utóbb Bonifacio di Montferrat őrgróf foglalta el, akit a marquis szóra visszamenő markesios címmel emlegetnek a bizánci történetírók, s aki Máriát feleségül is vette, de hamarosan — 1207-ben — már meghalt.

Ἀλεξίῳ συμβάντα, ἤδη δὲ καὶ τἄλλα τὰ ἐπὶ τῇ ἑσπέρᾳ γενέσθαι φθάσαντα. Ἀφίκετο μέν, ὡς εἰρήκειν, εἰς Θεσσαλονίκην ὁ εἰρημένος βασιλεὺς Ἀλέξιος καὶ ὑπεδέχθη παρὰ τῆς αὐτοῦ νύμφης, ἣ ἐξ Οὔγγρων[a] μὲν ὥρμητο, ἐπεγαμβρεύθη[b] δὲ τῷ βασιλεῖ Ἰσαακίῳ μετὰ τὴν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ τελευτήν· ἣν καὶ ὡραίαν πάνυ τῷ εἴδει οἱ κατιδόντες ἔφασκον εἶναι... ἐπειδὴ καὶ ὁ μαρκέσιος ἀξιόλογον μοῖραν τῇ συμμαχίᾳ ἦν ἐνεγκάμενος ῥὴξ Θεσσαλονίκης παρὰ τοῦ Φλάντρα τετίμητο[c] προσλαβόμενος καὶ γυναῖκα τὴν δηλωθεῖσαν Μαρίαν τὴν ἐξ Οὐγγρίας[d] πρότερον προσηρμοσμένην[e] Ἰσαακίῳ τῷ βασιλεῖ.[f] Ὑπὸ ταύτης, ὡς ἔφην, ὁ βασιλεὺς ὑπεδέχθη Ἀλέξιος. (pp. 12_{22}—13_{15})

történteket és még egyebeket is, amik Nyugaton korábban történtek. Megérkezett, mint mondottuk, Thessalonikébe az említett Alexios császár, ahol nőrokona fogadta, aki a magyarok közül származott és Isaakios császárhoz ment nőül, miután ennek felesége meghalt. Akik látták, azt mondták, hogy nagyon szép volt... Mivel pedig az őrgróf tekintélyes szerepet vitt a szövetségben, a flandriai[2] *Thessalonike királya címmel tisztelte meg, és az említett, Magyarországról való Máriát is feleségül vette, aki korábban Isaakios császárral kelt egybe. Mint mondottam, a nő fogadta Alexios császárt.*

2.

Πάλιν δέ μοι τὰ τῆς ἱστορίας βούλεται τὰ ἐν τῇ ἑσπέρᾳ ξυμβάντα συγγράψασθαι. Ἵνα δέ μοι ἡ ἱστορία τοῖς πᾶσιν εὔγνωστος εἴη, δέον ὀλίγ' ἄττα προεξειπεῖν. Τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου τῆς Κωνσταντίνου κατάρχοντος καὶ τῆς γαμετῆς θανούσης αὐτοῦ ἠγάγετο εἰς γυναῖκα τήν, ἣν προειρήκειν ἐξ Οὐγγρίας[g] ὡρμημένην[h] θυγατέραν[i] οὖσαν τοῦ τῶν Οὔγγρων[j] ἄρχοντος. Ἐπεὶ δὲ ἔμελλε τὸν γάμον ποιεῖν καὶ ὑπῆρχεν οὗτος βασιλικός, ἀξιόλογα ἔδει γενέσθαι τούτου καὶ τὰ ἀναλώματα. Ἐντεῦθεν ἐξ ἁπάσης τῆς Ῥωμαίων ἐπαρχίας πρόβατά τε καὶ χοίροι καὶ βόες[k] συνήγοντο. Ἐπεὶ δὲ πλείω[l] τῶν ἄλλων ἡ Βουλγάρων τρέφει ταῦτα καὶ πλείω παρὰ ταύτης[m] ἀπῃτοῦντο. Τὸ δὲ Βουλγάρων φῦλον ἔκσπονδον μὲν τὰ πρῶτα Ῥωμαίοις τελοῦν[n] καὶ πολλῶν πολέμων[o] πρόξενον γεγονὸς αὐτοῖς ἀνδραποδισμῶν τε καὶ ἁλώσεων πόλεων καὶ μυρίων ἄλλων δεινῶν καὶ ταῦτα ἐν πολλοῖς τοῖς[p] ἔτεσιν ὕστατα παρὰ τοῦ βασιλέως Βασιλείου χειροῦνται,[r] ὃν διὰ ταῦτα Βουλ-

Történetem ismét a Nyugaton végbement eseményeket akarja leírni. De hogy történeti művem mindenki számára jól érthető legyen, egyes dolgokat előre kell bocsátanom. Amikor Isaakios császár Konstantinápoly ura volt, és felesége meghalt, nőül vette azt a leányt, aki — mint mondtam — Magyarországról való, közelebbről a magyarok fejedelmének leánya volt. Mivel készült a menyegzőre, és az császári volt, szükségképpen költségei is sokra rúgtak. Ezért a rómaiak minden tartományából összehajtotta a juhokat, disznókat és ökröket. Mivel pedig a bolgárok földje másokénál többet tenyészt, innen többet is követelt. A bolgár nép korábban nem volt hajlandó a rómaiaknak adót fizetni, sok háborúnak, rabszolgahurcolásnak, városok elfoglalásának és ezer más bajnak lett okozója, éspedig sok éven át, míg végül Basileios császár leigázta őket, amiért is őt a hír bolgárölőnek

[a] *Οὔγγρων* **A** : *Οὔγκρων codd.* || [b] *ἀπεγαμβρεύθη* **G** || [c] *τετίμητο* **A** : *τετίμηται codd.* || [d] *Οὐγγρίας* **A** : *Οὐγκρίας codd.* || [e] *ἡρμοσμένην* **BU** || [f] *τῷ βασιλεῖ Ἰσαακίῳ* **U** || [g] *Οὐγγρίας* **A** : *Οὐγκρίας codd.* || [h] *ὁρμωμένην* **F** || [i] *θυγατέρα* **B** || [j] *Οὔγγρων* **A** : *Οὔγκρων codd.* || [k] *βόες καὶ χοῖροι* **U** || [l] *πλέον* **U** || [m] *παρ' αὐτῆς* **U** || [n] *Ῥωμαίοις τελοῦν* ed. : *ἐτέλει* **U** || [o] *πολλῶν πολέμων* **A** : *πολέμων πολλῶν codd.* || [p] *πολλοστοῖς ?* ed. || [r] *χειροῦνται* ed. : *ὑποτελεῖς γίνονται* **U**

[2] Balduin, akit a keresztesek császárrá kiáltottak ki.

γαροκτόνον ἡ φήμη ἐκάλεσε. Μέχρι γοῦν τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου ὑπόφορον τὸ γένος ἐτέλει Ῥωμαίοις διὰ δὲ τὴν τοιαύτην πρόφασιν μεμελέτηκεν ἀνταρσίαν. Καὶ ἀνίσταταί τις Ἀσὰν τοὔνομα καὶ βασιλεύει τῆς χώρας ἅπαντα τὰ ἐντὸς τοῦ Αἵμου μέχρι καὶ τοῦ Ἴστρου ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος. Ἐκ τούτου[s] οὐκ ὀλίγα πράγματα Ῥωμαίοις ξυνέβη[t]. (p. 18_{4-26})

nevezte. Isaakios császárig adófizetője volt e nép a rómaiaknak, de az említett címen lázadást forralt. Fel is kelt egy Asan nevű ember, s a Haimoson belül a Dunáig terjedő területet meghódítva uralkodik az egész vidéken. Ez nem kevés bajt okozott a rómaiaknak.[3]

3.

Ἀλλ' ὁ λόγος μοι καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν βασιλέα Θεόδωρον τὸν Λάσκαριν ἐφορμᾷ. Οὗτος γὰρ ἐκ τῆς αὐτοῦ γαμετῆς[u] Ἄννης, ὡς ἔφην, τρεῖς ἐποιήσατο θυγατέρας, Εἰρήνην, Μαρίαν καὶ Εὐδοκίαν. Τὴν γοῦν Μαρίαν τὴν δευτέραν τῶν αὐτοῦ θυγατέρων τῷ ῥηγὶ Οὐγγρίας[v] διερχομένῳ τὴν αὐτοῦ χώραν ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων εἰς κῆδος ἐπὶ υἱῷ[z] παραδίδωσι. (p. 26_{10-15})

De az én beszédem megint csak Theodoros Laskaris császár felé kívánkozik. Ő ugyanis feleségével, Annával, mint mondtam, három leányt nemzett: Eirenét, Máriát és Eudokiát. Leányai közül a másodikat, Máriát a Jeruzsálemből jövet országán áthaladó magyar király fiának adja feleségül.[4]

4.

Ἐγεννήθη γὰρ αὐτῷ υἱὸς[aa] ἐκ τῆς βασιλίδος Εἰρήνης, ᾧ καὶ κλῆσις τοῦ πάππου καὶ βασιλέως Θεοδώρου τοῦ Λασκάριος[bb] ἐπετέθειτο·[cc] ἐνδέκατον δέ οἱ ἔτος τότε ἠνύετο. Καὶ ὁ Ἀσὰν δὲ θυγάτριον ἔσχεν[dd] — Ἑλένη αὐτῇ τοὔνομα — παρὰ τῆς ἐξ Οὔγγρων[ee] γαμηθείσης αὐτῷ· ἔννατον καὶ ταύτῃ ἔτος ἦν. (p. 48_{19-24})

Mert Eirene császárnétól fia született, akinek nagyapja, Theodoros Laskaris után adtak nevet. Ő akkor töltötte be a tizenkettedik évét. Asannak viszont magyar származású feleségétől egy leánya volt — Helenének hívták —, ez meg kilencedik évében járt.[5]

5.

Μετὰ τοῦτο καταλαμβάνει τὴν Καλλιούπολιν καὶ ὁ Ἀσὰν σὺν τῇ οἰκείᾳ γαμετῇ τῇ ἐξ Οὔγγρων[ff] Μαρίᾳ καὶ τῇ θυγατρὶ

Ezután Asan eljut Kalliupolisba a magyarok közül való feleségével, Máriával és

[s] *τούτου* ed. : *τούτου γοῦν* **U** || [t] *Ῥωμαίοις ξυνέβη* ed. : *τοῖς Ῥωμαίοις συνέβη* **U** || [u] *γαμετῆς αὐτοῦ* **U** || [v] *Οὐγγρίας* **AF** : *Οὐγκρίας* **BGU** || [z] *τῷ υἱῷ* **F** || [aa] *ἦν γὰρ παιδίον αὐτῷ* **U** || [bb] *Λάσκαρι* **U** || [cc] *ἐπετίθετο* **U** || [dd] *εἶχεν* **U** || [ee] *Οὔγγρων* **A** : *Οὔγκρων codd.* || [ff] *Οὔγγρων* **A** : *Οὔγκρων codd.*

[3] II. Isaakios Angelos császár és III. Béla leánya lakodalmának (1185) következménye volt a bolgár felkelés (Asen Péter és Iván), mely a második bolgár cárság megalapításához vezetett.

[4] Theodoros Laskaris császár (1204—1222) II. Endre idősebbik fiához, a későbbi IV. Bélához adta leányát, a házasság megkötésére 1220-ban került sor.

[5] Ioannes Batatzesről van szó, aki Theodoros Laskaris császár leányát, Eirenét vette feleségül, s apósa halála után ő lépett a nikaiai császárság trónjára (1222—1254). Ebből a házasságból született a későbbi II. Theodoros Laskaris császár (1254—1258). Ennek felesége lett II. Asen Iván bolgár cárnak és feleségének, II. Endre leányának, Máriának a leánya, Helene.

Ἑλένῃ καὶ συνέρχεται εἰς Καλλιούπολιν τῷ βασιλεῖ καὶ τὰ εἰς φιλίαν ἀμφότεροι[gg] διαπράττονται. (p. 50_{15-19})

leányával, Helenével. Kalliupolisban találkozik a császárral, s ketten barátsági szerződést kötnek.[6]

6.

Πολιορκουμένου γοῦν[hh] τοῦ ἄστεος Τζουρουλοῦ[ii] αἴφνης ἐπῆει μήνυμα τῷ Ἀσάν, ὡς ἡ σύζυγος αὐτοῦ ἡ ἐξ Οὔγγρων[jj] ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο. (p. 56_{14-16})

Amikor Tzurulon városát ostromolták, hirtelen üzenetet kapott Asan, hogy a magyarok közül való felesége eltávozott az élők sorából.[7]

7.

Καὶ δὴ τὰς ἄνω παραμείψαντες Γαλλίας καὶ διελθόντες τὴν Ἰταλίαν διὰ τῶν ὑπωρειῶν τῶν Ἄλπεων εἰς τὸ Ὀστρίκιον[kk] ἀφίκοντο καὶ τὴν[ll] Οὐγγρίαν[mm] παραγείλαντες[nn] διαπερῶσι τὸν Ἴστρον καὶ τῇ[oo] Βουλγάρων προσέσχον. (p. 58_{6-9})

És a felső Galliákon áthaladva és Itálián átmenve, az Alpok lejtőin át Ausztriába érkeznek, majd Magyarországon átvonulva átkelnek a Dunán, és a bolgárok földjére érnek.[8]

8.

Ὁ μὲν οὖν Ἀσὰν Ἰωάννης τῆς συζύγου στερηθείς, ἣν ἐξ Οὐγγρίας[pp] εἶναι ὁ λόγος φθάσας ἱστόρησεν,[rr] ἠγάγετο εἰς γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀγγέλου Θεοδώρου τὴν Εἰρήνην. (p. 60_{10-13})

Ioannes Asan elveszítvén feleségét, akiről nemrég mondotta a beszédünk, hogy Magyarországról való volt, Theodoros Angelos leányát, Eirenét vette feleségül.

9.

Μετὰ βραχὺ δὲ καὶ ὁ Βουλγάρων ἄρχων Ἀσὰν ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο... Ἐπεὶ οὖν αὐτὸς ἐτεθνήκει, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὃν Καλιμᾶνον[ss] ὠνόμαζον,[tt] ἐκ τῆς ἐξ Οὔγγρων[uu] τούτῳ[vv] γεγεννημένος τὴν ἀρχὴν ἀνεδέξατο.[zz] (p. 64_{6-13})

Nemsokára Asan, a bolgárok fejedelme is eltávozott az élők sorából... Miután meghalt, Kalimanos nevű fia, akit a magyar származású feleségével nemzett, vette át az uralmat.[9]

10.

Ὁ μὲν οὖν τῶν Βουλγάρων ἄρχων, ἐπειδὴ[a] μὴ διαπράξασθαί τι κατὰ Ῥωμαίων ἐδεδύνητο, τοῦ βασιλέως ἐπιδεδημηκότος μετὰ τοσούτων στρατευμάτων ἐν τῇ δυσμῇ καὶ πεπλησιακότος τῇ ἑαυτοῦ, εἰς

A bolgárok fejedelme, miután a rómaiakkal szemben semmit sem tudott keresztülvinni, mikor a császár akkora sereggel Nyugaton tartózkodott és az ő földjéhez közelí-

[gg] ἀμφότερα **F** || [hh] γὰρ **U** || [ii] *Τζουρολοῦ* **F** : *Τζουροσλοῦ* **B** || [jj] *Οὔγγρων* **G** : *Οὔγκρων* **BFU** || [kk] *Ὀστρίβιον* **U** || [ll] *πρὸς τὴν* **U** || [mm] *Οὐγγρίαν* **AFG** : *Οὐγκρίαν* **BU** || [nn] *παραμείψαντες* **F** || [oo] *τῇ τῶν* **U** || [pp] *Οὐγγρίας codd.* : *Οὐγκρίας* **BU** || [rr] *ἐδήλωσε* **U** || [ss] *Καλιμᾶνον* **A** : *Καλλιμᾶνον* **U** : *Καλλιμάνον codd.* || [tt] *ὀνομάζουσιν* **U** || [uu] *Οὔγγρων* **AG** : *Οὔγκρων codd.* || [vv] *τούτου* **F** || [zz] *ἐδέξατο* **U** || [a] *ἐπεὶ* **F**

[6] A találkozás Ioannes Batatzes császárral 1235-ben történt.

[7] 1237-ben.

[8] II. Balduin latin császár hadai 1239-ben vonultak végig Európán.

[9] Ez 1241-ben történt.

σπονδὰς ἐτράπετο καὶ τὸν πενθερὸν αὐτοῦ τὸν Ῥῶσον Οὖρον, τοῦ ῥηγὸς Οὐγγρίας[b] ἐπὶ θυγατρὶ τελοῦντα γαμβρὸν μεσιτεῦσαι τὰ εἰς εἰρήνην βεβούλευται. (pp. 126$_{29}$—127$_4$)

tett, megegyezésre törekedett, és azt kívánta, hogy az orosz úr, aki neki apósa, Magyarország királyának pedig leánya révén veje volt, közvetítsen a béke kérdésében.[10]

XLV. THEODOROS SKUTARIOTES — THEODORUS SCUTARIOTA

Theodoros Skutariotes (*Θεόδωρος Σκουταριώτης*) a XIII. század második felében élt. II. Theodoros Laskaris császár és Arsenios patriarcha köréhez tartozott, s részt vett Michael Palaiologos császár uniós törekvéseiben. Mint kyzikosi metropolita követséget vezetett a pápai udvarba. Később mint az unió hívének üldöztetésben volt része, s elvesztette egyházi tisztségét. Történeti munkája, amelynek címe *Σύνοψις χρονική*, 1282 után íródott. Az 1261-ig terjedő világtörténetet a szerző különböző forrásokból szerkesztette egybe, így az 1118-ig terjedő részt korábbi krónikákból merítette, 1118-tól pedig Niketas Choniates és Georgios Akropolites munkáit használta fel, de ezek anyagát itt-ott jó forrásokból származó részekkel egészítette ki.

Kiadás: K. N. SATHAS: *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*. VII. Venetia—Paris 1894. 1—556.
Irodalom: KRUMBACHER: 388—390. — A. HEISENBERG: Analecta. Mitteilungen aus italienischen Handschriften byzantinischer Chronographen. München 1901. — MTBF 212—213. — BT I. 526—528.

1.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ὁρῶν πανταχόθεν τὰ δυτικὰ ἔθνη οὐκ ἔλαττον δὲ καὶ ⟨τὰ⟩ πρὸς Ἀνατολὴν ταρασσόμενα (πᾶν γᾶν τὸ γειτονοῦν τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ τῇ ραθυμίᾳ ἢ ἀπειρίᾳ εἰπεῖν οἰκειότερον τῶν πρὸ αὐτοῦ βεβασιλευκότων ἤ τι κατέσχε τῶν Ῥωμαϊκῶν ὁρίων ἢ ἔμελλεν) ἀποστέλλει πρέσβεις πρὸς τὸν ῥῆγα τῆς Παιονίας (κράλην αὐτὸν ἡ συνήθεια καλεῖν εἴωθε) καὶ νύμφην ἐπιζητεῖ τὴν ἐκείνου θυγατέρα εἰς τὸν πορφυρογέννητον καὶ βασιλέα

Amikor a császár látta, hogy a nyugati népek, de nem kevésbé a keletiek is mindenfelől zavarognak (mert minden, ami a római birodalommal szomszédos, az előtte uralkodók közömbössége vagy helyesebben mondva tapasztalatlansága következtében vagy birtokába vett, vagy birtokába készült venni valamit a rómaiak határaiból), követeket küld Paionia fejedelméhez (királynak szokta őt nevezni a köznyelv), és annak leányát elsőszülött fia, bíborbanszületett

[b] *Οὐγκρίας* **B**

[10] Asen Mihály (1246—1257) szerencsétlenül harcolt II. Theodoros Laskaris császárral, aki egyébként sógora volt, s végül 1257-ben apósához, Rosztiszláv Mihajlovics orosz herceghez kellett fordulnia, aki Annának, IV. Béla leányának volt a férje, s mint macsói bán jelentős szerepet játszott a nemzetközi helyzetben. (Vö. PAULER II. 228—230.) Az eredeti szöveg Rosos Urosról beszél, melyet PAULER óta meglehetősen általánosan elfogadottan „orosz úr"-nak értelmezünk (korábban voltak, akik I. Uroš István szerb királyra gondoltak).

Ἰωάννην τὸν πρῶτον υἱὸν αὐτοῦ· καὶ ἐπεὶ καὶ τὸν εἰρημένον κράλην εὗρε πρὸς τοῦτο καταπειθῆ, ἀποστέλλει αὖθις τοὺς ἄξοντας αὐτὴν ἄνδρας τῶν ἐπιφανῶν καὶ πρώτων τοῦ παλατίου, ὧν ἐξοχώτατος καὶ πρώτιστος ἦν ὁ σεβαστὸς Εὐμάθιος ὁ Φιλοκάλης, οὗ τὴν πολυπειρίαν καὶ τὴν πρὸς τὰ πρακτέα δραστηριότητά τε καὶ δεξιότητα σχεδὸν οὐδεὶς ἀγνοεῖ. Οὗτοι τὸν Ἴστρον διαπεράσαντες καὶ τὰ τῶν Παιόνων καταλαβόντες βασίλεια κάλλος ἐν αὐτοῖς εὑρόντες ἀπόθετον καὶ θησαυρὸν πολυτίμητον ἀνελόμενοι μεθ' ἡδονῆς καὶ θυμηδίας τῇ Ῥωμαίων προσάγουσι κόρην ὡραίαν μὲν τὸ σῶμα καὶ συζυγίᾳ βασιλικῇ πρέπουσαν, πολὺ δὲ τὰ ἔνδον ὡραιοτέραν, ὡς καὶ ἐπ' αὐτῇ προσαρμόζειν τὸ πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν. Ταύτην ὁ βασιλεὺς μετὰ πολλῆς περιχαρείας καὶ τιμῆς προσδεξάμενος τῷ οἰκείῳ συνέζευξεν υἱῷ. (pp. 181_{19}—182_{9})

Ioannes császár számára menyasszonyul kéri. Miután pedig úgy találta, hogy az említett király hajlandó erre, ismét embereket küld, hogy elhozzák a leányt, előkelő és udvari főembereket, akik közt legkiemelkedőbb és legelső Eumathios Philokales sebastos volt, akinek nagy tapasztalata és az ügyekben való jártassága és ügyessége közismert. Ezek átkelvén a Dunán és elérvén a paionok uralkodói székhelyét, ott különös szépséget találtak, és e nagyrabecsült kincset felvéve örömmel és gyönyörűséggel kísérik a római birodalomba a leányt, akinek teste szépséges és császári házasságra méltó, de még sokkal szebb a benső dolgokat illetően, úgyhogy őrá is illik az „a császár leányának minden dicsősége belülről való." A császár a leányt sok örömmel és tisztelettel fogadta s fiával összeházasította.[1]

2.

Περὶ δὲ τὸν τοῦ θέρους καιρὸν τὸν Ἴστρον διαβάντες οἱ Οὖννοι (Οὔγγρους τούτους φασὶν οἱ πολλοί) τήν τε Βρανίτζοβαν ἐξεπόρθησαν τὰ τείχη καταβαλόντες καὶ τοὺς λίθους εἰς τὸ Ζεύγμινον μετενεγκόντες, καὶ τὴν Σαρδικὴν δὲ ἐλεῖσαντο τὰς ἐπὶ εἰρήνῃ καὶ φιλίᾳ συνθήκας ἀποσεισάμενοι· ἦν δὲ ἡ μὲν κεκρυμμένη αἰτία τὸ τὸν Ἀλμούζην, ἀδελφὸν ὄντα τοῦ τῶν Οὔννων κατάρχοντος, παρὰ βασιλέα ἐλθεῖν καὶ προσδεχθῆναι· ἡ δὲ πρόδηλος τὸ τοὺς οἰκήτορας Βρανιτζόβης λῃστρικῶς ἐπιτίθεσθαι τοῖς ἐς αὐτοὺς ἐρχομένοις Οὔννοις κατ' ἐμπορίαν. Ἅτε δὲ ἀπροόπτως τῆς τῶν Οὔννων ἐπιδρομῆς γενομένης τότε μὲν τῇ Φιλιππουπόλει ἐπιδημήσας ὁ βασιλεὺς καὶ τούτους ἐκεῖθεν μετανάστας θέμενος ἕως τοῦδε τὸ προμηθὲς ἐσχεδίασε. Τῷ δ' ἐπιόντι καιρῷ πρὸς βοήθειαν τῶν οἰκείων καὶ ἄμυναν τῶν πολεμίων χρησάμενος τὰς δυνάμεις συνήθροισε καὶ νῆας ἡτοίμασεν, ἃς καὶ διὰ τοῦ Πόντου εἰς τὸν Ἴστρον εἰσήγαγε, καὶ οὕτω διὰ γῆς καὶ θαλάττης

Nyár ideje[2] *táján a hunok (magyaroknak nevezi ezeket a tömeg) átkeltek a Dunán és feldúlták Branitzovát: ledöntötték a falakat és a köveket átvitték Zeugminonba, sőt Sardikét is kifosztották megszegve a békére és barátságra vonatkozó szerződéseket. Titkos oka pedig ennek az volt, hogy Álmos, a hunok uralkodójának testvére a császárhoz jött, és az befogadta őt; hangoztatott oka azonban az, hogy Branitzova lakosai a hozzájuk kereskedés céljából jövő hunokat rabló módjára megtámadták. Mivel pedig a hunok betörése váratlan volt, a császár, aki akkor Philippupolisban tartózkodott és ezeket onnan kiűzte, ennyiben hirtelenében megtette, amit az előrelátás parancsolt. A következő időszakot azonban övéi védelmére és az ellenfél elhárítására használta fel, haderejét összegyűjtötte és hajókat szereltetett fel, melyeket a Feketetengeren át a Dunára vitetett, és így szárazon*

[1] I. Alexios Komnenos császár (1081—1118) Kálmán királyhoz küldött követeket, hogy a király nagybátyjának, Szent László királynak a leányát, Piroskát megkérje fia számára feleségül. Az esküvőre 1104-ben került sor.

[2] 1127-ben. A szerző innentől kezdve Niketast kivonatolja, a tudnivalókat illetően l. az ott adott jegyzeteket (267—296. l.).

τοῖς πολεμίοις ἐφίσταται, καὶ τὸν ποταμὸν διελθὼν καὶ τὸν στρατὸν ἐς τὰ πέραν καταστησάμενος ἱππομαχίᾳ τὸ Οὐννικὸν διεσκέδασε. Χρονίσας δὲ τῇ πολεμίᾳ τοῦ τε Φραγγοχωρίου ἐκράτησεν, ὅπερ ἐστὶ τῆς τῶν Οὔννων γῆς τὸ πιότατον μεταξὺ τῶν ποταμῶν Σαούβου καὶ Ἴστρου κείμενον, καὶ τὸ Ζεύγμινον παρεστήσατο καὶ κατ' αὐτὸν ἀπελθὼν τὸν Χράμον λείαν πλείστην ἐκεῖθεν ἐξήλασεν. Ἔπειτα καὶ τῷδε τῷ γένει μεθ' ἑτέρας συμπλοκὰς τὰς εἰρηνικὰς σπονδὰς θέμενος... (p. 194_{4-27})

és vízen rátámad az ellenségre. A folyón átkelt, és a sereget a túlsó parton állítva fel, lovas csatában szétszórta a hun haderőt. Mialatt az ellenséges földön tartózkodott, meghódította Phrangochoriont, amely a hunok földjének legtermékenyebb része, s amely a Száva és a Duna folyók közt fekszik, továbbá Zimonyt is birtokába vette, majd közvetlenül Chramos ellen ment, és onnan nagy zsákmányt hajtott el. Azután — egyéb összecsapások után — ezzel a néppel is békét kötött...

3.

Ἐν τούτῳ δὲ καὶ Σκυθῶν τὸν Ἴστρον διαβάντων καὶ τὰ πέριξ τούτων λῃζομένων Ῥωμαϊκὰ φρούρια στέλλεται κατ' αὐτῶν ὁ Καλαμάνος· ἀλλ' οὗτος οὐ καλῶς στρατηγήσας τὸν πόλεμον ἡττήθη τε καὶ πολλοὺς ἀπεβάλετο καὶ ἄνδρας δὲ ἀγαθοὺς καὶ αὐτὸς καιρίαν πληγεὶς τὸ ζῆν μετήμειψεν. Οἱ δὲ Σκύθαι τὰ ἐν ποσὶ λείαν θέμενοι καὶ τὰ λάφυρα τοῖς ἵπποις ἐνθέμενοι ἀκινδύνως ἀπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. (p. 239_{3-9})

Minthogy közben a skythák is átkeltek a Dunán és a környékén levő római erődöket fosztogatták, ellenük küldik Kalamanost. Minthogy azonban nem jól vezette a harcot, vereséget szenvedett, sok derék férfit elvesztett, s maga is halálos sebet kapván elköltözött az élők sorából. A skythák pedig, ami kezük ügyébe esett, prédául ejtették, s a zsákmányt lovaikra rakva veszélytelenül visszatértek saját földjükre.

4.

Αὖθις δὲ κατὰ Παιόνων, οὓς καὶ Οὔννους φασί, στρατείαν ἐκήρυξε καὶ τοῖς δυτικοῖς στρατιώταις προσέταξεν ἁμάξας ἄγειν εἰς τὸ στρατόπεδον, δι' ὧν καὶ αὐτοὶ καὶ ὁ λοιπὸς στρατὸς τὰ βιώσιμα ἕξουσιν. Εἰς ἓν οὖν συνήθροιστο ὁ στρατός, καὶ εἶχεν αὐτοὺς ἡ Σαρδικὴ πόλις, ἡ νῦν λεγομένη Τριάδιτζα. Οὐ πολὺ δὲ προσμείνας, ἐπεὶ ἐκ τῶν Παιόνων πρεσβεία ἦκε, καὶ συνθήκας μετὰ τούτων πεποίηκεν, ἐτράπετο πρὸς τοὺς Σέρβους καὶ ἐκφοβήσας αὐτοὺς καὶ πείσας αὐτὸν μόνον βασιλέα γινώσκειν καὶ τῶν μετὰ τῶν Οὔννων ἀπέχειν σπονδῶν, τοὺς μὲν στρατιώτας ἀπέλυσεν εἰς τὰ οἰκεῖα ἦθη, αὐτὸς δὲ τὴν Θεσσαλῶν καταλαβὼν ἐπαρχίαν κἀκεῖ διατρίψας, ὅσον ἐδόκει αὐτῷ, πρὸς τὴν βασιλίδα πόλιν παλινδρομεῖ καὶ τὸν χειμερινὸν ἐγκαρτερήσας καιρὸν ἐν αὐτῇ, ἅμα ἔαρι τὰ τῆς Πελαγονίας ἱππήλατα εἶχεν αὐτόν, χῶρος προσφυὴς εἰς στρατόπεδον καὶ κείμενος μέσον τῶν ἐθνῶν, μεθ' ὧν διεφέρετο· ἔτι γὰρ τὰ τῶν Σικελῶν οὐκ ἐσιγάσθησαν τέλεον, καὶ ὁ

A paionok ellen, kiket hunoknak is neveznek, újból hadjáratot hirdetett, s a nyugati katonáknak megparancsolta, hogy szekereket hozzanak a táborba, amelyekkel mind ők maguk, mind pedig a többi sereg is élelemhez fog jutni. A sereg tehát egy helyre gyűlt, s Sardike városa, melyet most Triaditzának mondanak, fogadta be őket. Nem sokáig időzött azonban ott, minthogy a paionoktól követség érkezett. Velük szerződést kötött, s a szerbek felé fordult, majd miután azokat megrémítette és rábírta, hogy egyedül őt ismerjék el mint császárt, és a hunokkal való megegyezésektől tartózkodjanak, a katonákat elbocsátotta otthonukba, ő maga pedig a thessaliai tartományba érkezett. Miután itt addig időzött, ameddig szükségesnek látta, visszatért a császári városba. A téli időt itt töltötte, tavasszal azonban már Pelagonia lónevelő tája fogadta őt, ez a táborozásra alkalmas és éppen azon népek közt elterülő vidék, melyekkel a viszony feszült volt. Ugyanis a szicíliai dolgok sem csendesültek el egé-

τῶν Οὔννων κατάρχων πρὸς μάχην ἔβλεψεν, ὡς ἔδειξεν, ἐξ ὧν ἔδρασεν. Ἐπειδὴ γὰρ παρελύθη τῆς δουκικῆς ἀρχῆς Βρανιτζόβης καὶ Βελεγράδων ὁ Κομνηνὸς Ἀνδρόνικος, ὁ καὶ τυραννήσας Ῥωμαίων οἷα κρύφα συνθέμενος Παίοσιν ὁπόσα δύσνουν αὐτὸν ἤλεγχον περὶ τὸν ἐξάδελφον καὶ βασιλέα, καὶ μετάπεμπτον εἶχε τοῦτον ἡ Πελαγονία κἀκεῖθεν ἡ Κωνσταντινούπολις ἀναπεμπόμενον δέσμιον καὶ φρουρᾷ τῶν ἐν τῷ παλατίῳ καθειργνύμενον, τὸν κατὰ Ῥωμαίων εὐθὺς ὁ Οὔννος ἐξέφερε πόλεμον καὶ ἦν πολιορκῶν Βρανίτζοβαν. Στέλλεται οὖν κατ' αὐτοῦ ὁ χαρτουλάριος Βασίλειος ὁ Τζιντζουλούκης, ὃς καὶ συμπλακεὶς τοῖς Οὔννοις πρῶτα μὲν κατὰ τούτων ἴστησι τρόπαιον νῶτα δόντων καὶ διωχθέντων μέχρι πολλοῦ· ἔπειτα δ' ἐπαναστραφέντες κακῶς τὸ περὶ ἐκεῖνον ἔθεντο στράτευμα. Ἐφ' ᾧ καὶ βασιλεὺς τὴν ἐκεῖσε πορείαν διέτεινε, καὶ οἱ Παίονες τῇ ἀκοῇ καὶ μονῇ διαταραχθέντες εἰς τὰ ἴδια ἔφυγον. Ὁ βασιλεὺς δὲ τὰ κατὰ Βρανίτζοβαν καὶ Βελέγραδα καταστησάμενος εἰς τὴν βασιλίδα πόλιν μεταχωρεῖ. (pp. 242_1—243_2)

szen, és a hunok fejedelme is háború felé sandított, amint ez tetteiből kitűnt. Andronikos Komnenost ugyanis, aki később a rómaiak zsarnoka lett, Branitzova és Belgrád duxi méltóságából elmozdították, mert titkon összejátszott a paionokkal, és rábizonyították, hogy unokatestvérével, a császárral szemben gonosz indulat fűti. Ezért Pelagoniába idézték, majd onnan bilincsbe verve visszaküldték Konstantinápolyba, és ott palotai őrizetben tartották. A hun erre tüstént háborút indított a rómaiak ellen és Branitzovát ostrom alá vette. Ellene küldik Basileios Tzintzulukes chartulariost, aki összecsapva a hunokkal először diadaljelet állít, mert a hunok hátat fordítottak és jó darabig menekültek, azután azonban visszafordultak, s a körülötte levő sereggel csúnyán elbántak. Erre a császár folytatta felvonulását; a paionok pedig megrettenve már puszta hírétől is saját földjükre menekültek. A császár, miután Branitzova és Belgrád ügyeit elrendezte, visszatér a császári városba.

5.

Ἐπάνειμι δ' αὖθις ἐπὶ τὰ Παιονικά· σαφηνείας δ' ἕνεκεν εἰρήσεται τάδε. Τῷ ἄρχοντι τῶν Οὔννων Ἰατζᾷ δύο ἦσαν ὁμαίχμονες Στέφανος καὶ Βλαδίσθλαβος καὶ παῖδες Στέφανος καὶ Βελᾶς· τῶν ἀδελφῶν τοίνυν ὁ Στέφανος τὰς ἀδελφικὰς ἐκφυγὼν χεῖρας ὡς κατ' αὐτοῦ φονώσας τὴν Κωνσταντίνου κατέλαβε καὶ τῷ αὐτοκράτορι προσδεχθεὶς ἄλλης τε φιλοφροσύνης ἐπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ Μαρίαν ἔγημε τὴν τούτου ἀνεψιάν, τὴν τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰσαακίου θυγατέρα. Μετὰ βραχὺ δὲ καὶ ὁ Βλαδίσθλαβος τὰ ὅμοια τῷ ἀδελφῷ Στεφάνῳ ἔδρασεν οὐ τοσοῦτον ὡς τῷ Ἰατζᾷ μὴ φιλούμενος, ὅσον τῇ τοῦ Στεφάνου εὐημερίᾳ παρορμηθείς. Τοίνυν οὐδ' αὐτὸς τῶν ἐλπίδων ἠστόχησεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς περιφανῶς προσλαμβάνεται, καὶ γυναῖκα ἔσχεν, ἂν εἰ μὴ δι' αὐτῆς ὑπώπτευε τῆς ἐς τὴν πατρίδα ἐπανόδου κωλύμην. Τὰ δ' ἐπὶ τούτοις ὁποῖα;

Visszatérek ismét a paion dolgokra, de a világosság kedvéért elmondom a következőket: Gézának, a hunok fejedelmének két édestestvére volt: István és László, és két fia: István és Béla. E testvérek közül István kikerülvén a meggyilkolására készülő testvéri kezeket, Konstantinos városába érkezett. A császár fogadta őt, s egyéb megtiszteltetések mellett, melyekben részesült, feleségül vette a császár unokahúgát, Máriát, Isaakios sebastokrator leányát. Kevéssel később László is testvéréhez, Istvánhoz hasonlóan cselekedett, nem annyira azért, mintha Géza nem szerette volna, hanem inkább mert István szerencséje ösztönözte, s ő sem csalódott reményeiben, hiszen fényes fogadtatásban részesült, és[3] feleséget is vehetett volna, ha nem gyanította volna, hogy az asszony akadályozza hazájába való visszatérését. S ezután mi történt?

[3] A kiadott szöveg romlottnak tűnik, valószínűleg a *γυναῖκα* elé *καὶ* kívánkozik, a vesszőnek pedig *ἔσχεν* helyett a rákövetkező *ἄν* után kellene állnia. A fordításban ezt a coniecturát követtük.

Τελευτᾷ ὁ ῥὴξ Ἰατζᾶς, καὶ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τὸν ἐκείνου παῖδα διαβαίνει τὸν Στέφανον. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὡς ἥδιστον τὸ γεγονὸς ἡγησάμενος καὶ κατὰ νοῦν λαβών, ὡς εἰ πρὸς τὸν ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβρὸν Στέφανον ἡ ἀρχὴ μεταβῇ τῶν Οὔννων, ἕξει ἂν καὶ αὐτὸς κλέος καὶ ἡ βασιλεία Ῥωμαίων ἢ δασμοῦ μέρος ἐκεῖθεν ἢ τὴν τοῦ Φραγγοχωρίου καὶ τοῦ Ζευγμίνου κατάσχεσιν, σπεύδει πρὸς τὴν τῶν σκοπουμένων ἐκπλήρωσιν· καὶ εὐθὺς στέλλει πρέσβεις τῷ γαμβρῷ Στεφάνῳ τὸν τῆς ἀρχῆς στέφανον περιθέσθαι προετοιμάσοντας. Μετὰ βραχὺ δὲ εἶχε καὶ τοῦτον ἡ Σαρδική. Οὖννοι μὲν οὖν οὐδ' ἀκοῇ παρεδέξαντο τὴν τοῦ Στεφάνου ἐξουσίαν αὐτῶν καὶ δι' ἄλλα μέν, ὡς ἔλεγον, μάλιστα δὲ διὰ τὸ γῆμαι παρὰ Ῥωμαίοις· ἀσύμφορον γὰρ ὅλως αὐτοῖς ἄνδρα ἔχειν ἄρχοντα κατὰ κῆδος τῷ βασιλεῖ συναπτόμενον. Διὸ καὶ ἄπρακτα ἦσαν τὰ τῆς πρεσβείας καὶ τῷ Στεφάνῳ ἐκεῖσε ἀφικομένῳ οὐδόλως οἱ Οὖννοι προσέκειντο. Ἔνθεν τοι καὶ δεῖν ἔγνω ὁ βασιλεὺς διὰ δυνάμεως μείζονος βοηθῆσαι Στεφάνῳ. Ἀπάρας οὖν τῆς Σαρδικῆς ἀφικνεῖται εἰς τὰ παρίστρια, λέγω δὴ Βρανίτζοβαν καὶ Βελέγραδα καὶ τὸν ἀδελφιδοῦν Ἀλέξιον τὸν Κοντοστέφανον συναποστέλλει τῷ Στεφάνῳ μετὰ δυνάμεων, οἳ καὶ τὸν Χράμον κατέλαβον ὑποποιούμενοί τε δώροις τοὺς τῶν Οὔννων προέχοντας καὶ κολακείαις καὶ ὑποσχέσεσι τὰ πρὸς ἀρχὴν διεπράττοντο· ἤνυον δὲ οὐδὲν ἢ ὅσον τὸν Βλαδίσθλαβον, τὸν τοῦ Στεφάνου αὐτάδελφον, εἰς ἄρχοντα δέξασθαι. Ἀλλὰ καὶ τούτου βραχὺν χρόνον ἐπιβιώσαντος τῇ ἀρχῇ οἱ Οὖννοι τὸν τοῦ Ἰατζᾶ παῖδα Στέφανον ἄρχειν αὐτῶν εἵλοντο. Ἀλλ' οὔτε ὁ βασιλεὺς τὸ γεγονὸς πρᾴως ἤνεγκε, καὶ ὁ τοῦ Ἰατζᾶ ἀδελφὸς Στέφανος πάντα ἦν μηχανώμενος βασιλέως συναιρομένου εἴ πως ἐπιτεύξεται τῆς ἀρχῆς. Πολλῶν οὖν τούτου ἕνεκα συμβεβηκότων πολέμων καὶ τοῦ βασιλέως τὸν τοῦ Ἰατζᾶ υἱὸν τὸν Βελᾶν εἰς γαμβρὸν ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Μαρίᾳ ἀνελομένου οἱ τῶν Οὔννων τῷ Στεφάνῳ ἀντικαθιστάμενοι ἔγνωσαν ἐξ ἀνθρώπων ποιῆσαι αὐτὸν φαρμάκου ποτήριον κεράσαντες· εὗρον οὖν ὑπουργὸν πρὸς τοῦτο τινὰ τῶν τοῦ Στεφάνου Θωμᾶν λεγόμενον· ὁ δὲ δεινότατος ὢν καταλῦσαι ζωὴν ἀνθρώπου καὶ σώματος διαζεῦξαι

Géza király meghal, és az uralom fiára, Istvánra száll át. A császár ezt igen kedvező fordulatnak vélte, és az a gondolata támadt, hogy ha a hunok feletti uralom arra az Istvánra száll, aki az unokahúga révén sógora, úgy maga is öregbíti dicsőségét, és a római császárság is hozzájut vagy az onnan való adórészhez, vagy Phrangochorion és Zeugminon birtoklásához. Ezért siet a kitűzött célokat megvalósítani. Tüstént követeket küld tehát sógorához, Istvánhoz, hogy azok előkészítsék a hatalmat jelentő korona átvételét, s nem sokkal később maga is Sardikébe ment. A hunok azonban hallani sem akartak István felettük való uralmának elfogadásáról, mint mondták, egyebek miatt sem, főleg azonban azért nem, mert a rómaiaknál kötött házasságot. Márpedig nekik semmiképp sem előnyös, hogy olyan férfi legyen fejedelmük, aki házassága révén rokoni kapcsolatban van a császárral. Ezért a követség eredménytelen maradt, és a hunok az oda érkező Istvánhoz egyáltalán nem csatlakoztak. Ebből a császár megtudta, hogy nagyobb erővel kell Istvánnak segítséget nyújtania. Eltávozva Sardikéből, a Duna mellékére, tudniillik Branitzovába és Belgrádba érkezik, és egy csapat élén az unokaöccsét, Alexios Kontostephanost küldi el Istvánnal. Ezek el is jutottak Chramosba, ajándékokkal vesztegették a hunok főembereit, és hízelgéssel és ígéretekkel igyekeztek az uralommal kapcsolatos kérdéseket elintézni, de nem végeztek semmit, csak annyit, hogy Lászlót, István testvérét a hunok elfogadták fejedelemül. Mivel azonban hatalomra jutása után ő is csak rövid ideig élt, a hunok Géza fiát, Istvánt választották fejedelmükké. Azonban a császár sem vette a történteket szívesen, és Géza testvére, István is mindent elkövetett a császár segítségével, hogy valami módon megszerezze az uralmat. Miután tehát emiatt sok háború folyt, és a császár Géza fiát, Bélát leánya, Mária révén vejévé szemelte ki, a hunok közül azok, akik István ellentáborához tartoztak, elhatározták, hogy méregpoharat keverve neki, eltüntetik őt az élők sorából. Találtak is valakit, aki ezt végrehajtsa, István emberei között egy Tamás nevezetűt, aki nagyon ügyes volt az emberi élet kioltásában és a testnek a lélektől való elválasztásában,

ψυχὴν καὶ οἴκοθεν ἐφεῦρε μέθοδον· ἀμέλει καὶ τὴν φλέβα τῷ Στεφάνῳ τετμημένῳ ἐγχρίεται φαρμάκῳ τὸ ἐπίθεμα τῆς τομῆς· ὃ καὶ τεθὲν τῇ πληγῇ θάνατον αὐτῷ ἐπέφερεν οἰκτιστον. Ἔκειτο οὖν ὁ τοῦ Στεφάνου νεκρὸς οὕτως ἄτιμος καὶ ταφῆς ἄμοιρος καὶ τὸ Ζεύγμινον ὑπὸ τῶν Οὔννων ἑάλω. Ταῦτα ὡς ἠνώτιστο βασιλεύς, κατὰ τῶν Οὔννων κηρύσσει πόλεμον. (pp. 254$_{13}$—256$_{7}$)

és magától is kitalált egy módszert. Amikor ugyanis eret vágtak Istvánon, a vágás kötését méreggel kente be, s ez a sebre helyezve igen keserves halált okozott. István holtteste minden tiszteletadás nélkül, temetetlenül feküdt, Zeugminont pedig elfoglalták a hunok. Amint a császár erről értesült, megüzente a hunok ellen a háborút.

6.

Ὁ δὲ βασιλεὺς οἰκεῖον ὄνειδος εἰκάζων τὴν ἀποδημίαν αὐτοῦ (sc. τοῦ Ἀνδρονίκου), ἄλλως τε καὶ ὑφορώμενος μήπως, ὡς ἐλέγετο, Σκύθας λαβὼν ἐς τὰ Ῥωμαίων ἐσβαλεῖ ὅρια, μετάπεμπτον ἐκεῖθεν ποιεῖται πίστεις δοὺς καὶ λαβών, καθ' ὃν καιρὸν οἱ Παίονες τὰ παρίστρια ἐλυμαίνοντο. Συμβαλόντες δὲ καὶ τοῖς στρατηγοῖς τῷ τε Γαβρᾷ Μιχαὴλ καὶ τῷ Βρανᾷ, ὡς ἐρρέθη, τούτους ἐτρέψαντο... Πολὺς ἦν ὁ περὶ αὐτοῦ (sc. τοῦ Γαβρᾶ) ἔπαινος καὶ ἐρρωμένως κατὰ τῶν Οὔννων ἀγωνίσασθαι αὐτὸν ἰσχυρίζοντο καὶ μάρτυρα παρῆγον τὸν συστράτηγον τὸν Βρανᾶν. Ὁ δὲ πρὸς τοῦ βασιλέως τὴν οἰκείαν κεφαλὴν εἰς ὅρκον ἐπαγαγόντος ὃ γινώσκει περὶ τοῦ Γαβρᾶ γενναῖον λέγειν ἐπιτραπεὶς ἤρετο τὸν Γαβρᾶν, εἰ καὶ αὐτὸς ἀνδρεῖόν τι καὶ ἀξιέπαινον τότε κατὰ τῶν Οὔγγρων ἐνεδείξατο καὶ καθομολογοῦντα σχὼν καὶ ὡς οὐκ ἄλλον τὸν Βρανᾶν ἀνδρίσασθαι ἐκεῖνος φησὶ μηδαμῶς ὑποστῆναι τῶν ἐναντίων τὴν ἐμβολὴν τὸν Γαβρᾶν, ἀλλ' ἐκ πρώτης δειλιάσαντα φεύγειν αὐτοῦ καὶ ταῦτα πολλάκις ἀνακαλουμένου καὶ «στῆθι, ὦ φίλος» βοῶντος «στῆθι».

Ὁ δὲ βασιλεὺς σπεύδων τό τε Ζεύγμινον ἐπανασώσασθαι καὶ δίκας εἰσπράξασθαι τοὺς Οὔννους ὧν εἰς Στέφανον ἐξήμαρτον τοῖς ἐκεῖ παρενέβαλε μέρεσιν. Οἱ δὲ βάρβαροι παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἴστρου διαταξάμενοι τῆς στρατιᾶς διεκώλυον τὴν περαίωσιν· ἀλλ' ἦσαν οὐδὲν περαίνοντες. Οἱ γὰρ τοξόται Ῥωμαῖοι καὶ τὸ ὁπλιτικὸν τούτους ἐξέκρουσαν τῶν παρακτίων μερῶν. Βασιλεὺς δὲ καταλαβὼν τὸ Ζεύγμινον ἐκεῖ που κατασκηνοῖ. Ἔστι δὲ τοῦτο κατὰ μεσημβρίαν ἀπρόσβατον γηλόφῳ καὶ ποταμίῳ τειχιζόμενον ῥεύματι. Ὤιετο μὲν οὖν

A császár saját szégyenének tartotta Andronikos távollétét, s egyébként is aggódott, hogy az, mint beszélték, skythákat vévén magához betör a rómaiak határvidékére, ezért visszahívatja onnan, biztosítékot adva és kapva. Ez abban az időben történt, mikor a paionok a Duna menti tájakat pusztították. A fővezérekkel, Michael Gabrasszal és Branasszal is összecsaptak, mint híre járt, és őket megfutamították... Nagyon magasztalták őt (azaz Gabrast), és azt erősítgették, hogy a hunok ellen derekasan küzdött. Tanúul vezértársát, Branast hozták fel. A császár erre felszólította Branast, hogy az ő fejére téve esküt mondja el, amit tud Gabras nemes tetteiről. Branas azonban Gabrast kérdezte, hogy ő hajtott-e végre akkor valami bátor és magasztalásra, dicséretre méltó dolgot a magyarokkal szemben. Mikor Gabras igenlőleg válaszolt erre, hogy senki más olyan vitézül nem viselkedett, mint Branas, ez utóbbi elmondja, hogy Gabras egyáltalán nem állta ki az ellenség támadását, hanem gyáva módon elsőre megfutott, noha ő többször hívta, és azt kiabálta neki: „Állj meg, barátom, állj meg!"

A császár sietett, hogy visszaszerezze Zeugminont, és a hunokat megbüntesse azért, amit Istvánnal szemben vétettek, s ez okból azokon a részeken vonta össze seregét. A barbárok a Duna folyó partjai mentén helyezkedtek el és igyekeztek megakadályozni a sereg átkelését. Így sem értek el azonban semmit. A római íjászok és a nehézfegyverzetű gyalogság ugyanis kiverte őket a part menti helyekről. A császár eljutva Zeugminonig ott valahol ver sátrat. Ez a vár dél felől megközelíthetetlen, mivel egy magaslat és egy folyó sodra alkot falat.

αὐτοβοεὶ τοῦτο αἰρήσειν πρὸς τὴν αὐτοῦ θέαν καταπλαγέντων τῶν ἔνδοθεν· ὡς δ' οὗτοι τοὺς εἰσόδους ἀπέκλεισαν καὶ τὰ τείχη παντοίοις ὅπλοις καὶ ἀφετηρίοις ὀργάνοις ἐκράτυναν, ἀλλὰ καὶ ἄνωθεν φαινόμενοι τὰς γλώσσας ἔθηγον κακολογίας ἀφιέντες ὡς βέλη θανάσιμα, οὐδ' οἱ Ῥωμαῖοι κεναῖς χερσὶν αὐτοῖς προσεφέροντο, ἀλλὰ τὸ κακολογεῖν παραιτούμενοι ὡς γυναικῶδες σιδήρεα κατὰ τούτων βέλη ἠφίεσαν. Πρῶτος τοίνυν ὁ βασιλεὺς τῷ τῆς μιμήσεως τρόπῳ διερεθίζων τοὺς ὑπ' ἐκεῖνον κατὰ τῶν τῆς πόλεως πυλῶν τὸν ἵππον ἐφίησι καὶ μέσον αὐτῶν τὸ δόρυ ἤλασεν· ἐπὶ τούτοις τὴν τάφρον ἐμπλήσας ἐξ ὕλης τῆς παρατυχούσης καὶ τέσσαρας πετροβόλους μηχανὰς περιστήσας τὰ τείχη κατέσειεν· ἐνεργεῖς γὰρ πᾶσαι ἦσαν, μάλιστα δὲ μία τούτων, ἧς ἀρχιτέκτων Ἀνδρόνικος, πλέον διεσάλευε τὸν περίβολον, ὡς καὶ ὑποχαλᾶν ἤδη καὶ περιτρέπεσθαι. Τότε τοίνυν κατά τινα τῶν νυκτῶν τινὲς τῶν μεγιστάνων Παιόνων τῶν τοῦ τείχους προνευουσῶν μηχανῶν, ἄρκλας ταύτας καλοῦμεν, εἰσιόντες μίαν καὶ γυμνὰς τὰς σπάθας ἀνατείναντες διηπειλοῦντο Ῥωμαίοις καὶ τὸν ἀέρα ἔπληττον· ἀλλὰ κατὰ πόδας ἡ δίκη· λίθον γὰρ μέγιστον διὰ τῆς μηχανῆς ἀφεὶς ὁ Ἀνδρόνικος τήν τε ἄρκλαν συνέτριψε κἀκείνους δὲ συγκατέσπασε θάνατον ἀλλαξαμένους τοῦ ζῆν. Μετὰ βραχὺ δὲ καὶ τὸ τεῖχος ὑπέκυπτε καὶ διὰ κλιμάκων Ῥωμαῖοι τὴν πόλιν εἰσιόντες πολλοὶ πολλοὺς εἰς θάνατον ἔβαλλον. Οὐκ ὀλίγοι δὲ Παιόνων καὶ τοῖς κρατοῦσι προσιόντες ἐσώθησαν· εἰσὶ δ' οἳ καὶ ἀπέδρασαν. Εἷς δὲ τῶν οἰκητόρων τῆς πόλεως καὶ γένει καὶ πλούτῳ λαμπρὸς γύναιον ἠΰχει τῷ εἴδει σφόδρα καλόν· τοῦτο ὁρῶν ὑπό του τῶν Ῥωμαίων εἰς ὕβριν ἑλκόμενον καὶ μὴ ἔχων βοηθῆσαι ὃ ἐπεφέρετο ξίφος κατὰ τῶν σπλάγχνων τοῦ γυναίου ὠθεῖ βίᾳ τὴν βίαν ὠθήσας καὶ οὕτω στήσας τὸν ἄθεσμον ἔρωτα. Συνήραντο δὲ τοῖς Ῥωμαίοις εἰς τὴν τῆς πόλεως ἅλωσιν οὐκ ὀλίγοι τῶν ἔνδοθεν τὰ Ῥωμαίων φρονοῦντες· οὗτοι γὰρ ἀσιδήροις βέλεσι πρὸς τὸ στράτευμα ἔξωθεν τῆς νυκτὸς διεκπέμποντες τάς τε βουλὰς καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν ἐντὸς παρεδήλουν. Ἦγετο δὲ καί τις τῶν Παιόνων τότε αἰχμάλωτος πῖλον ἐγχώριον ἐπὶ κεφαλῆς ἔχων καὶ τὴν λοιπὴν πάτριον ἠμφιεσμένος στολήν· τοῦτόν τις παριὼν Ῥωμαῖος πλήτ-

Úgy képzelte, hogy egy hajrával el fogja foglalni, mert a bent levők az ő láttára megrémülnek. Azok azonban a bejáratokat elzárták, a falakat mindenféle fegyverekkel és hajítógépekkel erősítették meg, és a magasban megjelenve nyelvüket köszörülték, a szitkozódásoknak mintegy halálos nyilait lövellve ki. Csakhogy a rómaiak sem maradtak adósok, hanem a szidalmakat mint nőies dolgot mellőzve vasnyilakat lövöldöztek rájuk. A példával akarván utánzásra tüzelni a parancsnoksága alatt levőket, elsőnek a császár vágtatott a város kapuja elé és belevágta a lándzsáját. Ezek után az árkot az éppen rendelkezésre álló anyaggal megtöltvén körös-körül négy kőhajító gépet állíttatott fel, és törette a falakat. Valamennyi működött, de egy közülük, melyet Andronikos kezelt, különösen megingatta a falazatot, hogy az már ingadozni kezdett és leszakadóban volt. Akkor az egyik éjszakán az előkelő paionok közül egyesek a fal egyik előrehajló szerkezetére (arklai-nak nevezzük ezeket) felmentek és meztelen pengéiket villogtatva fenyegették a rómaiakat és kaszabolták a levegőt. A büntetés azonban nyomon követte őket. Andronikos ugyanis a gépből egy nagyon nagy követ lőtt ki, és így az arklát összezúzta, azokat pedig lerántotta onnan, úgyhogy menten meghaltak. Röviddel utóbb a fal is összeomlott, és a rómaiak behatolva a városba sokakat megöltek. A paionok közül nem kevesen a győztesekhez folyamodva maradtak életben, akadtak, akik elfutottak. Egy a város lakosai közül, fényes származású és vagyonos ember, nagyon szép alakú feleséggel dicsekedhetett. Látván, hogy feleségét egy római elvonszolja, hogy rajta gyalázatot tegyen, és nem tudván segíteni, a magánál hordott kardot az asszony mellébe döfte, erőszakkal hárítván el az erőszakot, és így állítván meg a vétkes szerelmet. A város elfoglalásában kezére jártak a rómaiaknak nem kevesen a bent levők közül is, akik római érzelműek voltak, mert ezek éjjel vas nélküli nyilakat lődöztek a kint levő sereghez, és így tudatták velük a bent levők szándékait és erejét. Hoztak akkoriban egy paion foglyot, aki hazai süveget hordott fején és egyébként is honi öltözetet viselt. Ezt az embert egy római elmenőben

τει καὶ θανατοῖ καὶ τὸ τῆς κεφαλῆς ἐκείνου ἑαυτῷ περιτίθησι κάλυμμα· ἐφίσταται τοίνυν ἕτερος ξιφήρης καὶ Παίονα εἶναι τοῦτον διὰ τὸ πῖλον ὑπολαβὼν παίει κατὰ τοῦ τένοντος καὶ τοῦ ζῆν μεθίστησιν.

Ἀλλ' οὕτω μὲν ἑάλω τὸ Ζεύγμινον, καὶ βασιλεὺς ἐκεῖθεν ὑπονοστήσας πρὸς τὰ Ῥωμαίων ὅρια μεταβέβηκε τόν τε θεῖον αὐτοῦ τὸν ἀπὸ Φιλαδελφείας Κωνσταντῖνον τὸν Ἄγγελον σὺν αὐτῷ δὲ καὶ τὸν Τρίψυχον Βασίλειον ἐάσας τοῦ Ζευγμίνου ἐπιτειχιστὰς καὶ τῶν ἄλλων πολιχνίων ὅσα ἐν Βελεγράδοις ἐπιμελητάς· οἳ καὶ τὰ ἐντεταλμένα πληρώσαντες καὶ τὸν Νίσον τείχεσι περιέβαλον καὶ τὴν Βρανίτζοβαν συνῴκισαν καὶ τὰ λοιπὰ πρὸς τὸ εὖ διαθέμενοι ἔνθα ἦν διάγων ὁ βασιλεύς, ἀφίκοντο. (pp. 258_9—260_{25})

megsebzi és megöli, fejfedőjét pedig saját maga veszi föl. Ott terem egy másik fegyveres, és a kalapja miatt azt gondolva, hogy paion, a nyakára sújt és megöli.

Így esett el Zeugminon. A császár onnan visszaindulva átkelt a római határvidékre, és nagybátyját, a Philadelphiából való Konstantinos Angelost és vele együtt Basileios Tripsychost hagyta ott, hogy építsék fel Zeugminont és viseljenek gondot a többi, Belgrád területén levő kis településre. Ők a rájuk bízottakat teljesítve Nisost falakkal övezték, Branitzovát betelepítették. Miután minden egyebet is jól elintéztek, a császár tartózkodási helyére érkeztek.

7.

Ὁ δὲ βασιλεὺς γονῆς ἄρρενος ἀμοιρῶν ἠνάγκασε πάντας καὶ ὅρκοις κατενεπέδωσε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Μαρίαν καὶ τὸν ταύτης μνήστορα Ἀλέξιον τὸν ἐξ Οὔγγρων μετὰ τὸν αὐτοῦ μόρον κληρονόμους ἔχειν τῆς οἰκείας ἀρχῆς καὶ ὡς Ῥωμαίων ἄναξι καθυπείκειν. Καὶ πάντες τοῖς κελεύμασι τούτου ὑπέκυπτον, μόνος δὲ ὁ Ἀνδρόνικος ἀποδυσπετῶν ἦν καὶ λέγων, ὡς ὁ βασιλεὺς εἰς δευτέρους ἀποκλίνας γάμους γενήσεται καὶ υἱοῦ πατὴρ καὶ δι' ὅρκων πιστουμένους ἡμᾶς τὰ τῆς ἀρχῆς τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως τότε ἀνάγκη παραβάτας τῶν νῦν ὅρκων εὑρίσκεσθαι· καὶ ἄλλως δὲ πῶς ὀρθὸν πάντα μὲν Ῥωμαῖον παρορᾶσθαι εἰς εὐνέτην τοῦ θυγατρίου τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἀρχῆς διάδοχον ὁμόφυλον ὁμοφύλων, τὸν δὲ ἀλλογενῆ προκρίνεσθαι; Ταῦτα τοῦ Ἀνδρονίκου λέγοντος ὁ μὲν βασιλεὺς ἀπεστρέφετο τοὺς λόγους ὡς δύσνου περὶ αὐτὸν· πολλοὶ δὲ τῶν Ῥωμαίων καὶ μετὰ τοὺς ὅρκους αὐτῷ γενόνασι σύμψηφοι. (p. 261_{11-25})

A császár, mivel fiú utód nem jutott osztályrészéül, mindenkit kényszerített és esküvel kötelezett, hogy halála után leányát, Máriát és ennek jegyesét, a magyarok közül való Alexiost fogadják el mint uralma örököseit, és nekik mint a rómaiak urainak engedelmeskedjenek. Mindenki alá is vetette magát a parancsainak, egyedül csak Andronikos vonakodott, aki azt mondta, hogy miután a császár második házasságra is hajlandóságot mutatott, fiúnak is atyjává lehet, és ha mi akkor esküvel biztosítjuk majd a császár fia számára az uralmat, szükségképpen áthágjuk e mostani eskünket. Egyébként is hogy volna helyes az, hogy mikor arról van szó, ki legyen a császár leányának a férje és a honfitársak felett való uralom honfitárs örököse, akkor minden rómait figyelmen kívül hagynak, és egy idegent részesítenek előnyben? Ezeket mondotta Andronikos, de a császár elutasította szavait, mint irányában rosszindulatú emberéit, holott a rómaiak közül sokan az eskütétel után Andronikos oldalára álltak.

8.

Ὁ δὲ Μανουὴλ ὡς τοῖς τοιούτοις κατεβροντήθη ἀκούσμασι μικροῦ καὶ ἐννεὸς ἦν ἐκάκιζέ τε τὸν Ἀνδρόνικον ὡς ἀθεμιτογαμοῦντα καὶ συλλαβεῖν ἐζήτει καὶ δίκας

Manuel elképedt e hírek hallatán, szinte szóhoz sem jutott, azután szidta Andronikost bűnös szerelmi kapcsolata miatt, majd

λαβεῖν ἐξ αὐτοῦ. Στέλλει τοίνυν τὸν σεβαστὸν Κωνσταντῖνον τὸν Καλαμάνον ἄνδρα γενναῖον καὶ τοῖς κατ' Ἀρμενίαν ἐπιστατήσοντα πράγμασι καὶ τῇ Φιλίππᾳ δὲ ὅπως συναφθείη πειραθησόμενον. Ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα εἰς νυμφίον ἑαυτὸν σχηματίσας καὶ λαμπρυνάμενος τὴν Ἀντιόχειαν εἴσεισι· τοσοῦτον δὲ τούτῳ ἡ Φιλίππα προσέσχεν ὡς μηδὲ βλέμματος γοῦν μεταδοῦναι ἢ ἀξιῶσαι προσρήματος, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ προσονειδίσαι τὸ τῆς ἡλικίας βραχὺ καὶ ἐς αὐτὸν δὲ ἀποσκῶψαι τὸν αὐτοκράτορα, εἰ οὕτως ᾠήθη εὐήθως ὡς ἀποστήσεται μὲν Ἀνδρονίκου τοῦ ἥρωος, οὗ τὸ κλέος καὶ τὸ γένος πολύ, προσκολληθήσεται δὲ ἀνδρί, ὃς τὸ γένος ἕως χθὲς οὐδὲ εἴ ἐστιν ὅλως ἐγνώρισται. Ἐπεὶ οὖν τῆς Φιλίππας ὁ Κωνσταντῖνος οὕτως ἀπέτυχεν, ἐκεῖθεν μεθίσταται καὶ τὴν Ταρσὸν καταλαβὼν μετὰ τῶν ἀντιπάλων Ῥωμαίοις Ἀρμενίων συγκροτεῖ πόλεμον, ἡττηθεὶς δὲ ἐάλω καὶ ἦν ἐν δεσμοῖς· ὁ δὲ βασιλεὺς ἔλυσε τοῦτον χρήματα καταθέμενος ἱκανά. (p. 263$_{3-21}$)

azon volt, hogy elfogassa és megbüntesse. Elküldi hát Konstantinos Kalamanos sebastost, ezt a derék férfit, részben hogy az armeniai ügyek élére álljon, részben hogy kísérelje meg, hogy Philippával egybekeljen. Ez először is mint vőlegény ékesítette fel magát, és így, csillogóan vonult be Antiochiába. Philippa azonban oly kevésbe vette, hogy még egy pillantásra vagy szóra sem méltatta, ócsárolta kurta termetét, s még magát a császárt is gúnyolta: azt képzeli talán, hogy ő olyan ostoba és együgyű, hogy elpártol a hős Andronikostól, akinek híre és családja dicső, és hozzákötni magát egy férfihoz, akinek a családjáról a minapig még azt sem tudták, hogy létezik. Miután Philippánál Konstantinos ily módon kudarcot vallott, eltávozik onnan, s Tarsosba érve a rómaiakkal ellenséges örményekkel bocsájtkozik harcba, de vereséget szenvedve fogságba került, és bilincsbe verték. A császár azonban meglehetősen sok váltságdíj lefizetése mellett kiváltotta őt.

9.

Αὖθις δὲ τῶν Παιόνων τοὺς ὅρκους ἠθετηκότων ὁ κατ' αὐτῶν ἐκινήθη πόλεμος. Ὡς οὖν ὁ καιρὸς ἐνέστη τῆς ἐκστρατείας, εἶχε τὸν βασιλέα ἡ Σαρδική· ἐκεῖ γὰρ συνελθεῖν τὰς δυνάμεις ἦν τεταγμένον, ἃς ἔμελλεν ἄγειν ἐπὶ τοὺς Παίονας. Τότε ἤκουσται τῷ βασιλεῖ, ὡς ἄνω τῆς ἀψῖδος τῆς Κωνσταντίνου ἀγορᾶς ἐκ χαλκοῦ δύο ἵστανται στῆλαι γυναικόμορφοι, ἡ μία μὲν καλουμένη Ῥωμαία, ἡ ἑτέρα δὲ Οὐγγρισσα· ἀλλ' ἡ μὲν Ῥωμαία παρεκινήθη τῆς ὀρθῆς στάσεως, ἡ δὲ λοιπὴ ὄρθιος ἵδρυται· πέμψας οὖν τὴν μὲν Ῥωμαίαν ἐπὶ τῆς προτέρας ἥδρασε στάσεως ἀνορθώσας, τὴν Οὐγγρισσαν δὲ ἐπὶ μέρους κατήνεγκε παρεγκλίνας ταῖς τῶν εἰκόνων μεταβολαῖς οἰόμενος μεθαρμόσαι τὰ πράγματα. Σκέψιν δὲ προέθηκεν, εἰ χρὴ καὶ αὐτὸν ἐπιδημῆσειν ἐκεῖσε τῶν ταγμάτων κεκινημένων κατὰ τῆς τῶν Παιόνων ἢ στρατηγοῖς τὰς δυνάμεις ἐπιτρέψαντα οὕτω μετελθεῖν τὸ ἀντίπαλον· ἔδοξεν οὖν κρεῖττον τὸν μὲν προσμένειν τῇ Σαρδικῇ, στρατηγοῖς δὲ τὸν πόλεμον διοικήσασθαι. Αἱρεῖται γοῦν τῆς στρατιᾶς ἀρχηγὸς ὁ μέγας τοῦ στόλου δοὺξ Ἀνδρόνικος ὁ Κοντοστέφανος. Ἐν δὲ τῷ μέλλειν ἀπαίρειν τῆς Σαρδικῆς τὰ

Mivel a paionok ismét megszegték esküjüket, megindult a háború ellenük. Amikor eljött a hadakozás ideje, az a császárt Sardikében találja, ez volt ugyanis gyülekezési helyül kitűzve azon haderők számára, amelyeket a paionok ellen akart vezetni. Akkor hallotta a császár, hogy a Konstantinos-forum íve felett két bronz nőalak áll — az egyiket római, a másikat magyar nőnek hívták —, de a római nő egyenes helyzetéből ledőlt, a másik viszont egyenesen állva maradt. Mindjárt odaküldött, s a római nőt felegyenesítve korábbi helyzetébe állíttatta, a magyar nőt viszont ledöntette, úgy vélve, hogy a szobrok megváltoztatásával együtt megváltoztatja a dolgokat is. Felvetette azután a kérdést, hogy vajon szükséges-e neki odamennie, mikor a csapatok a paionok földje ellen indulnak, vagy bízza a sereget hadvezérekre, s így támadjon az ellenségre. Az volt a vélemény, hogy jobb, ha ő Sardikében marad, és hadvezérek intézik a háborút. A hadsereg fővezérévé a flotta megas duxát, Andronikos Kontostephanost választják. Amikor a hadsereg indulni készült Sardikéből, a

στρατόπεδα ὁ βασιλεὺς πολλοὺς καὶ καλοὺς διεξῆλθε λόγους τόν τε στρατηγὸν καὶ τὴν στρατιὰν παραθαρρύνων εἰς πόλεμον μεθόδους εἰσηγούμενος τῷ στρατηγῷ τακτικὰς καὶ προσβολῶν σημαίνων καιρὸν καὶ εἶδος ὁπλίσεων καὶ σχήματα παρατάξεων· τοὺς δὲ στρατιώτας ἐνάγων εἰς μνήμην τῶν προτέρων καὶ πείθων τοῖς ὑποδείγμασι θαρρῆσαι τὸν πόλεμον καὶ ἀγαθὸν ἐπιθεῖναι σὺν Θεῷ τούτῳ τέλος καὶ μετὰ λαμπρᾶς νίκης ἐπανελθεῖν· οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς δοξασθεὶς ὡς ἀπὸν νικήσας μεγάλας παρέξει τούτοις τὰς ἀμοιβάς. Οἱ δὲ ἡδέως τούτων ἀκροασάμενοι τὸν βασιλέα εὐφήμουν καὶ τὸ πρόθυμον καὶ ὑπὲρ δύναμιν ἐνδείξασθαι ἰσχυρίζοντο· ἀμέλει μηδὲ μέλλειν ἐβόων τὸν στρατηγόν. Ἐν τοσούτῳ δὲ θροῦς αἴρεται τῷ στρατῷ· ἐκ γὰρ τοῦ τῶν Παιόνων τις ἔθνους τὸν ἵππον ἐλαύνων ἐπὶ στόμα τῷ ἵππῳ συγκατήνεκται. Βασιλεὺς τοίνυν τοῦτο πυθόμενος θαρρεῖν παρεκελεύετο τὸ μέλλον ἐντεῦθεν φάσκων σημαίνεσθαι καὶ χαίρειν ὡς ἐπὶ δεξιᾷ ἤδη τοῦ πολέμου τῇ τελευτῇ Θεὸν σωτῆρα καὶ ὁδηγὸν ἐπικαλούμενος τοῖς στρατεύμασιν.

Ὁ στρατηγὸς δὲ Ἀνδρόνικος ἐκεῖθεν ἀπάρας ὀλίγων ἡμερῶν διαγενομένων τὸν Ἴστρον καὶ Σάουβον διαπεράσας εἰς τὸ Ζεύγμινον ἔρχεται. Καὶ οἱ Παίονες δὲ συναθροισθέντες καὶ συμμαχικὸν ἐκ τῶν αὐτοῖς πέριξ ἐθνῶν καὶ Ἀλαμανῶν δέ, ὡς ἐλέγετο, προσκτησάμενοι στρατηγὸν αὐτοκράτορα τὸν Διονύσιον ἄνδρα γενναῖον καὶ πολλάκις τοὺς ἐναντίους συγκόψαντα προχειρίζονται καὶ μετὰ κόμπου πρὸς πόλεμον ἔτρεχον· ὁ δὲ Διονύσιος καὶ μάλιστα γαυρούμενος τῇ προτέρᾳ νίκῃ, ὅτε τὸν Γαβρᾶν καὶ τὸν Βρανᾶν κατηγωνίσατο, ὡς ἐρρέθη, ὅτε ἤκουσε διαβῆναι τὸν Ἴστρον τὴν Ῥωμαϊκὴν στρατιάν, μεγαλαυχῶν ἔλεγεν ὅτι καὶ πάλιν στήσειν ἕτοιμος εἶναι βουνὸν τῶν Ῥωμαϊκῶν ὀστῶν.

Ἐνστάσης οὖν τῆς ἑορτίου μνήμης τοῦ μεγαλομάρτυρος Προκοπίου συντάσσει τὰς δυνάμεις εἰς πόλεμον ὁ Κοντοστέφανος· καὶ τὸ μὲν τῆς φάλαγγος μέτωπον ἀπένειμεν ἑαυτῷ, τὸ δὲ δεξιὸν κέρας εἶχεν ὁ Λαπαρδᾶς Ἀνδρόνικος, τὸ δὲ λαιὸν ἕτεροι· τάττει δὲ καὶ ἄλλας φάλαγγας μικρὸν ἄπωθεν ἑκατέρου κέρατος, ὅπως κατὰ καιρὸν βοηθοὶ εἶησαν τοῖς κάμνουσι τάγμασι. Τότε ἐφίσταταί τις ἐκ βασιλέως τῷ στρατηγῷ παραδραμεῖν ἐκείνην τὴν ἡμέραν τὴν συμ-

császár hosszú és szép beszédet tartott, bátorítva a harcra a fővezért és a sereget, a fővezérnek elmagyarázva a taktikai módszereket, megjelöli az összecsapások idejét, a fegyverkezés módját és a hadirend alakzatait, a katonákat pedig a korábbiakra emlékeztetve, és biztatva őket, hogy a példák alapján legyenek bátrak a harcban, vigyék Isten segítségével ezt is jó véghez és térjenek fényes győzelemmel haza. Mert ő maga is dicsőséget nyervén, hogy noha távol volt, győzelmet aratott, nagy jutalmat fog nekik nyújtani. Azok szívesen hallván ezeket, éltették a császárt, és azt erősítgették, hogy készségüket akár erejük felett is meg fogják mutatni. Egyébként azt kiáltozták, hogy a vezér ne késlekedjék. Eközben zaj támad a seregben, mert a paionok népéből valaki lovát vágtában hajtotta, de lova orra bukott. Mikor ezt a császár megtudta, bátorított mindenkit azt mondván, hogy ebből a jövőre következtet, és hogy örüljenek, mintha már a háború szerencsésen véget is ért volna, Istent híva a seregek megmentőjéül és vezérlőjéül.

A fővezér, Andronikos onnan felkerekedve néhány nap elteltével átkelt a Dunán és a Száván, és Zimonyba ér. A paionok is összegyülekeztek, a körülöttük lakó népektől, sőt az alamanoktól is, mint mondják, szövetséges haderőt szervezve, és teljhatalmú fővezérré Dénest teszik meg, ezt az előkelő férfit, aki már sokszor vert szét ellenséges seregeket. Így hetvenkedések közepette rohannak a harcba. Főleg Dénes hencegett korábbi győzelmével, amikor mint mondottuk, Gabrast és Branast leverte. Amikor meghallotta, hogy a római sereg átkelt a Dunán, kérkedve azt mondta, hogy kész ismét halmot emelni a római csontokból.

Amikor elérkezett Prokopios nagy vértanú emlékének ünnepe, Kontostephanos csatarendbe állítja haderejét. A derékhadat a fővezér magának osztotta, a jobbszárnyat Andronikos Lapardas kapta, a balt mások. További csatasorokat rendel mindegyik szárnytól kissé távolabb, hogy kellő időben segítségére legyen a kifáradt osztagoknak. Ekkor megérkezik valaki a császártól, aki császári levelet hozott a fővezérnek, hogy halasszák el azon a napon az össze-

πλοκὴν βασιλικὰ διακομίζων γράμματα. Ὁ δὲ μὴ προσχὼν ὅλως αὐτοῖς προσεφώνησε τῷ στρατῷ· «Μνήσθητε, ἄνδρες Ῥωμαῖοι, πολεμίου ἀλκῆς, μνήσθητε καὶ μηδέν τι φρονήσητε τῆς δόξης ὑμῶν ἀνάξιον εὖ εἰδότες, ὡς καὶ θῆρες τοὺς κατ' αὐτῶν εὐθαρσῶς ἐπιόντας δεδίασιν, ὅσοι δὲ ἀντιστῆναι πεφόβηνται ἕτοιμοί εἰσι πρὸς βοράν. Ἀνδρισώμεθα τοιγαροῦν κατὰ τῶν βαρβάρων τούτων καὶ μὴ φιλοψυχίαν νοσήσωμεν· ἐπεὶ οὐδὲ ἡμεῖς μὲν ἐσμὲν βλητοὶ καὶ θνητοί, οἱ δὲ πολέμιοι ἡμῶν οὗτοι ἄτρωτοι καὶ ἀθάνατοι, οὐδ' οὗτοι μὲν ὡπλισμένοι, ἡμεῖς δὲ ἄοπλοι, οὐδ' αὐτοὶ μὲν ἵπποις ἀνέχονται, ἡμεῖς δὲ κατὰ τοῦτο αὐτῶν ἐλαττούμεθα· τῇ δὲ παιδείᾳ καὶ τῷ λόγῳ οὐδ' ἐστιν εἰπεῖν ὅσῳ τούτων ὑπέρτεροι καθεστήκαμεν. Ἤδη καὶ ἄλλοτε πρὸς αὐτοὺς διηγωνισάμεθα τὴν γῆν αὐτῶν ληϊζόμενοι. Οὕτω τοίνυν πρὸς τούτους ἴωμεν ὡς ἔθος νικᾶν αὐτοὺς ἔχοντες. Ναί, ἄνδρες, ναί, συστρατιῶται, χρεὼν δὲ πρὸς τούτοις σκοπεῖν, ὡς ὁ ἐκπέμψας ἡμᾶς εἰς τόνδε τὸν πόλεμον ἅπας ἡμῶν ἐξήρτηται χρησταῖς ἐλπίσιν ὑποθαλπόμενος οἷς καὶ ὑπὲρ ἰσχὺν ἀνδρίσασθαι συνεθέμεθα· μὴ τοίνυν κἀκεῖνον αἰσχύνωμεν καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς εἰς ὄνειδος ποιήσωμεν τοῖς Ῥωμαίοις κατά τι μαλακισθέντες.» Ταῦτα εἰπὼν ἐπὶ τοῦ πεδίου προῆκεν.

Ἀντεξάγει δὲ καὶ Διονύσιος τοὺς οἰκείους κροτῶν ἅμα καὶ χαίρων· οὔτε δὲ εἰς κέρας δεξιὸν καὶ εὐώνυμον ἐμερίσατο τούτους, οὔτε εἰς φάλαγγας, ἀλλ' εἰς μίαν ὁμαιχμίαν τὸ τοσοῦτον ἐπύκνωσε στράτευμα οὐδὲν ἐλλείπων ὑπεροψίας· ἦν δὲ καὶ ἡ σημαία ἐκείνου μετέωρος ἐπὶ παχέος ὑψιτενοῦς ἱστοῦ τεσσάρων βοῶν ζεύγμασιν ἑλκομένη. Ἦν δὲ ἡ τῶν Παιόνων στρατιὰ φοβερὸν ὅραμα, ἱππότις πᾶσα καὶ ὡπλισμένοι οὐ μόνον οἱ ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἵπποι αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ προῆλθον ὡς εἰς μεταίχμιον καὶ περὶ μεσημβρίαν ἦν ἡ ἡμέρα καὶ καιρὸς ἐδόκει συγκροτεῖν τὰ στρατεύματα, ὁ μὲν Κοντοστέφανος τοῖς ἐκ δεξιοῦ καὶ λαιοῦ μέρους τὰ τῶν βαρβάρων ἄκρα κόπτειν ἐπέταξε καὶ τοῖς ἱπποτοξόταις βάλλειν συχνά· σκοπὸς δὲ ἦν τῷ στρατηγῷ διαλύσαι οὕτως αὐτῶν τὴν συνέχειαν. Ὁ δὲ Διονύσιος ὡς τεῖχος προέβαινεν ἐς τὸν Κοντοστέφανον

csapást. Andronikos azonban egyáltalán nem törődött a levéllel, hanem a sereghez a következő szózatot intézte: „Római férfiak! Ne feledjétek a harci vitézséget, ne feledjétek, és ne gondoljatok semmire, ami méltatlan lenne a ti dicsőségetekhez! Hiszen tudjátok jól, hogy a vadállatok is félnek a feléjük félelem nélkül közeledőktől, akik pedig félnek velük szembeszállni, kész lakomául szolgálnak nekik. Legyünk tehát bátrak e barbárokkal szemben, és ne csüngjünk betegesen életünkön, mert nem úgy van, hogy mi sebezhetők vagyunk és halandók, ezek a mi ellenfeleink pedig sérthetetlenek és halhatatlanok; nem úgy, hogy ezek felfegyverzettek, mi pedig fegyvertelenek és nem úgy, hogy ezek lóháton ülnek, mi pedig ebben hiányt szenvedünk. Azt meg, hogy értelemben és műveltségben mennyire túlszárnyaljuk őket, nem is lehet elmondani. Harcoltunk már velük máskor is, földjüket pusztítva. Így szálljunk hát szembe velük, szokás szerint legyőzve őket! Igen, férfiak, igen, harcostársak, szem előtt kell ezenkívül tartanunk azt is, hogy aki bennünket ebbe a háborúba küldött, teljesen tőlünk függ, és jó remények melengetik, hiszen megígértük, hogy akár erőinken felül is férfiasan viselkedünk. Ne hozzunk tehát szégyent rá és magunkra se gyalázatot a rómaiak előtt azáltal, hogy valamiben puhányoknak mutatkozunk!" Így szólván kivonult a síkra.

Szembevezeti Dénes is az övéit kurjongatva és vidáman, de nem osztotta ezeket jobb- és balszárnyra, sem pedig szakaszokra, hanem egyetlen egységgé tömörített egy akkora hadat, elbizakodottsággal eltelten. Zászlaja is fenn volt, egy vastag, magasba feszülő rúdon, négy pár ökör húzta. A paionok serege félelmetes látvány volt, és nemcsak az emberek voltak felfegyverezve, hanem a lovak is. Mikor mintegy küzdőtávolságra értek, és délidőre járt a nap, és úgy látszott, hogy itt az alkalmas idő arra, hogy a csapatok összecsapjanak, Kontostephanos a jobb- és balszárnyon levőknek megparancsolta, hogy a barbárok szélső sorait támadják, a lovas íjászoknak pedig, hogy sűrűn lőjenek. Az volt a vezér célja, hogy így azok megszakítatlan tömbjét szétbomlassza. Dénes azonban, mint valami fal, nyomult előre, és Kontostephanosra fe-

ἐντείνων τὸ τόξον. Ὡς οὖν ἐδέξαντο τοῦτον Ῥωμαῖοι, διὰ δοράτων ἦν ἡ μάχη μέχρι τινός· ἐπεὶ δὲ αὐτὰ συνετρίβη, τὰς ἐπιμήκεις μαχαίρας σπασάμενοι διὰ τούτων ἐμάχοντο· ὡς δὲ καὶ αὐτὰ τὰ σώματα εἶχον ἐξασθενήσαντα διὰ τὸ τῶν στρατευμάτων ὡς ἄν τις εἴποι σιδήρεον, οἱ μὲν Παίονες ἠμηχάνουν, Ῥωμαῖοι δὲ τὰς ἐκ σιδήρου κορύνας χειρισάμενοι ἔπαιον τοὺς Παίονας δι' αὐτῶν· καὶ ἦσαν τὰ πλήγματα καίρια κατὰ κεφαλῆς καὶ προσώπων γινόμενα· πολλοὶ τοίνυν σκοτειδινιῶντες ἔπιπτον, εἰσὶ δὲ οἳ καὶ ἐλειφαίμουν τοῖς τραύμασι. Καὶ οὕτω τοῦ ἀρραγοῦς ἐκείνου διακοπέντος συντάγματος οὐκ ἦν οὐδεὶς τῶν Ῥωμαίων ὃς οὐκ ἦν βάλλων καὶ καταβάλλων Παίονα ἢ μὴ σκυλεύων τὸν πεπτωκότα ἢ πανοπλίαν ἐπενδυόμενος ἢ ἵππου ἐπιβαίνων, οὗ τὸν ἀναβάτην κατέβαλεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ περὶ τὸ ὀψὲ ἦν ἡ ἡμέρα, ἡ μὲν σάλπιγξ τὸ ἀνακλητικὸν ἤχησε καὶ τὸ τῆς Διονυσίου σημαίας καταβέβλητο δίαρμα, ὁ δ' Ἴστρος εἶχε τὰ πορθμεῖα καὶ ὁ στρατὸς τὸν ποταμὸν διεπέρασε· φήμη γὰρ διεφοίτα, ὡς οἱ Παίονες κατὰ τὴν αὔριον οὐκ ἀγεννῆ καὶ μικρὰν συμμαχίαν ἐκδέχονται· διὰ τοῦτο τέλος αἴσιον ἐσχηκότος τοῦ πολέμου ἀπῆρεν ἐκεῖθεν Ἀνδρόνικος.

Βασιλεὺς δὲ τὴν καλλίστην ταύτην νίκην ἐνωτισάμενος ηὐχαρίστει Θεῷ καὶ ἦν ἐν κρότοις καὶ χαρμοναῖς· γράφει καὶ τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ εὐφρόσυνα ταῦτα εὐαγγέλια ἐκδιηγούμενος· μεθ' ἡμέρας δὲ καὶ αὐτὸς τὴν μεγαλόπολιν εἴσεισι καὶ θριαμβεῦσαι προθέμενος ἐπέταξε τὰς ἀγυιὰς κοσμηθῆναι ὡς ἐπὶ μείζονι τροπαίῳ τοῦ συνήθους περιφανέστερον. Πάντων οὖν τῶν πολιτῶν συνδραμόντων καὶ μηδὲ τῶν αἰχμαλώτων Παιόνων ἀπολιμπανομένων κατάγει τὸν θρίαμβον ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς ἑῴας πύλης τῆς κατὰ τὴν ἀκρόπολιν· προηγεῖτο δὲ τέτρωρον ἀργύρεον ἐπίχρυσον ἵπποις λευκοῖς ἑλκόμενον χιονώδεσιν· ἵδρυτο δ' ἐπ' αὐτοῦ ἡ εἰκὼν τῆς ἀκαταγωνίστου συμμάχου καὶ συστρατήγου τῷ βασιλεῖ Θεομήτορος· μετὰ δὲ τοῦτο οἱ καθ' αἷμα ᾠκειωμένοι τῷ βασιλεῖ καὶ ὅσοι εἰς ἀρχὰς τὰς πολιτικάς· ἔπειτα ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς ἵππῳ ὑψαύχενι ἔποχος καὶ κόσμους τοὺς βασιλικοὺς περικείμενος· παρείπετο καὶ ὁ τοῦ θριάμβου αἴτιος Κοντοστέφανος τοῦ στρατηγήματος ἐπαινούμενος. Εἰς δὲ τὸν μέγιστον τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας νεὼν εἰσιὼν

szítette az íját. Amint a rómaiak felvették vele a harcot, egy ideig dárdákkal folyt a küzdelem, majd miután ezek összetörtek, hosszú kardjaikat rántották ki, és azokkal harcoltak. Miután azonban azok pengéje is kicsorbult, mert a seregek — azt lehetne mondani — vasból voltak, a paionok tanácstalanokká lettek, a rómaiak viszont kézbe kapva vasbuzogányaikat, azokkal csépelték a paionokat. Az ilyen csapás, ha a fejet és arcot érte, halálos volt, sokan eszméletlenül zuhantak el, soknak nehéz sebben folyt el a vére. Miután a széttörhetetlen csatasor így szétszakadozott, nem volt olyan római, aki nem talált el, nem terített le paiont, vagy aki az elesettet ki nem fosztotta, vagy más fegyverzetet nem öltött, vagy aki olyan lóra nem ült volna, melynek lovasát leterítette. Mikor azután a nap már később hajlott, a trombita visszavonulót harsogott, és Dénes zászlója leszakadt. A szállítóhajók azonban a Dunán voltak, és a sereg átkelt a folyón. Az a hír terjedt el ugyanis, hogy a paionok másnap nem közönséges és nem kis szövetséges erőt fognak kapni. Ezért miután a háború kedvező befejezést nyert, Andronikos elvonult onnan.

A császár, mihelyt értesült e ragyogó győzelemről, hálát adott Istennek és örömmámorban úszott. Levelet írt a Konstantinápolyban levőknek is elbeszélve az örvendetes jó híreket, s néhány nap múlva ő maga is bevonul a fővárosba, és diadalmenetet készülve tartani, elrendeli, hogy az utcákat díszítsék fel a legfényesebb diadalra, a szokottnál is ragyogóbban. Minden polgár összefutott, nem hiányoztak a paion foglyok sem. Így vezeti a diadalmenetet a fellegvár felé levő keleti kaputól kezdve. Elöl ment egy aranyozott ezüst négyesfogat, melyet hófehér lovak húztak, rajta állt a császár legyőzhetetlen szövetségesének és vezértársának, az Istenanyának képe, ez után következtek a császárhoz vér szerint közelállók meg akik állami méltóságokat viseltek, azután maga a császár büszke tartású lovon ülve és a császári díszeket viselve, őt követte Kontostephanos, a diadal szerzője, hadvezéri tevékenységéért magasztaltatva. Bemenvén Isten Bölcsességének hatalmas

καὶ τοῦ παντὸς ἐνώπιον λαοῦ τὴν τοῦ Κυρίου λαλήσας αἴνεσιν ἔρχεται ἐκεῖθεν εἰς τὰ βασίλεια. (pp. 268_{20}—272_{23})

templomába, az egész nép előtt hirdette az Úr dicséretét, majd onnan a császári palotába megy.

10.

Ὡς οὖν ὁ παῖς τὴν ἡλικίαν προέκοπτεν, εἰς τὸν υἱὸν μετατίθησι τοὺς ὅρκους ὁ βασιλεύς, οὓς ἐπὶ τῇ θυγατρὶ προτιθέμενος ἦν. Καὶ μετὰ βραχὺ τὴν θυγατέρα ἀποζεύγνυσι τοῦ μνηστῆρος Ἀλεξίου καὶ εἰς γυναῖκα κατεγγυᾶται τῆς οἰκείας γαμετῆς τὴν ὁμόσπορον ἄρτι σὺν τῷ ἀδελφῷ Βαλδουΐνῳ ἀπάρασαν. Ἐπεὶ δὲ καὶ πέρας βίου τὸν τῶν Οὔννων ἄρχοντα κατέλαβεν, οἰκεῖον εὐτύχημα τὸν ἐκείνου θάνατον ὁ βασιλεὺς δεξάμενος πέμπει τὸν Ἀλέξιον εὐθὺς μετὰ λαμπρᾶς δορυφορίας καὶ βασιλείου παρασκευῆς παραληψόμενον τὴν τῶν Παιόνων ἐξουσίαν· καὶ εἶχε τοῦτον ἡ Παιονία ταινίᾳ ῥηγικῇ διαδούμενον καὶ τοῦ γένους δεσπόζοντα. Ὁ βασιλεὺς δὲ ἀνηρεύνα τὸν τῇ αὐτοῦ θυγατρὶ συζευξόμενον. (pp. 279_{20}—280_{1})

Amikor a gyermek életkorban előbbre haladt, a császár a fiára ruházza át az esküt, melyet korábban leánya javára tétetett. Leányát rövid idő múlva elválasztja jegyesétől, Alexiostól, és ennek feleségül adja saját feleségének nővérét, aki testvérével, Balduinnal nem sokkal korábban jött el. Minthogy a hunok fejedelme életének végéhez ért, a császár annak halálát saját szerencséjének tartotta, s tüstént elküldi Alexiost fényes kísérettel és uralkodói felszereléssel, hogy átvegye a paionok feletti uralmat. Paionia királyi fejdísszel övezte homlokát, és uralkodott a nép fölött. A császár pedig hitestársat keresett a leányának.

11.

...τὸν τῆς δεσποίνης ἐπέσπευδε θάνατον, διὸ καὶ προδοσίας κρίνει τὴν δέσποιναν, ὡς τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρόν, τὸν ῥῆγα Οὐγγρίας τὸν Βελᾶν πορθεῖν τὰ κατὰ Βρανίτζοβαν καὶ Βελέγραδα γραφαῖς ἐνάγουσαν. (p. 330_{25-29})

...siettette az úrnő halálát, ezért árulással vádolja az úrnőt, azon a címen, hogy Bélát, nővére révén sógorát, Magyarország királyát, leveleiben arra biztatja, hogy Branitzova és Belgrád vidékét pusztítsa.

12.

Ὡς δὲ τὰ κατὰ τὴν ἀνάρρησιν Ἀνδρονίκου καὶ τὴν ἀναίρεσιν Ἀλεξίου δῆλα ἦσαν Ἀλεξίῳ τε τῷ Βρανᾷ καὶ Ἀνδρονίκῳ τῷ Λαπαρδᾶ, τοῖς τῶν ταγμάτων στρατηγοῖς, ἅπερ κατὰ τὴν Νίσαν καὶ τὴν Βρανίτζοβαν τῷ ῥηγὶ ἀντεφέροντο τῆς Οὐγγρίας, ὁ μὲν Λαπαρδᾶς ἀπείρηκε τὴν ζωὴν καὶ διὰ παντὸς ὑπεβλέπετο τὸν Ἀνδρόνικον, ὁ δὲ Βρανᾶς ἔχαιρεν ἐγγραφεὶς τῷ χορῷ οἷς ἥμερον προσέβλεπεν ὁ Ἀνδρόνικος. (p. 335_{7-13})

Amikor az Andronikos kikiáltásával és Alexios megölésével kapcsolatos események Alexios Branasnak és Andronikos Lapardasnak, azon csapatok vezéreinek tudomására jutottak, melyek Nisos és Branitzova vidékén szembeszálltak Magyarország királyával, Lapardas lemondott az életéről, és mindenhol Andronikost vélte látni, Branas azonban örült, mert be volt írva azok sorába, akikre Andronikos nyájasan tekintett.

13.

...ἠθέλησεν ἐξ ἐθνῶν ἑαυτῷ μνηστεύσασθαι γαμετήν· ἣν γὰρ εἶχε πρότερον ἀπεβάλλετο θανάτῳ μεταστᾶσαν τοῦ ζῆν· καὶ κοινολογησάμενος περὶ τούτου τῷ τῆς

...a császár idegen népből akart házasodni, mert akit korábban feleségül vett, meghalt. Megegyezvén tehát erről Ma-

Οὐγγρίας ῥηγί, τῷ Βελᾷ μνηστεύεται τὴν ἐκείνου θυγατέρα οὔπω τοῦ δεκάτου ἔτους ἀψαμένην, ὡς ἔλεγον· καὶ τὰ τοῦ γάμου ἀπὸ δημοσίων χρημάτων τελέσαι σμικρολογούμενος ἐκ τῶν οἰκείων χώρων συνέλεγεν ἀδοτί· καὶ ἔλαθε διὰ τούτου καὶ ἄλλας μὲν πόλεις ἐκπολεμώσας καὶ ἑαυτῷ καὶ Ῥωμαίοις μάλιστα δὲ τοὺς κατὰ τὸν Αἷμον βαρβάρους, οἳ Μυσοὶ μὲν ὠνομάζοντο πρότερον, Βλάχοι δὲ νῦν καὶ Βούλγαροι. Οὗτοι ταῖς δυσχωρίαις πεποιθότες καὶ ἄλλοτε μὲν κατὰ Ῥωμαίων παρετάξαντο, τότε δὲ πρόφασιν εὑρηκότες τὴν τῶν οἰκείων θρεμμάτων ἀπαγωγὴν ἐς ἀποστασίαν ἀπέβλεψαν. (p. 370_{10-22})

Magyarország királyával, Bélával, eljegyzi annak leányát, aki mint mondották, még a tizedik évét sem töltötte be. De ahhoz fukar volt, hogy a menyegzői költségeket az állami pénzekből fedezze, ezért ajándék nélkül országaiból gyűjtötte össze. Nem vette észre, hogy ezáltal maga és a rómaiak ellen bőszíti más városok mellett a Haimos vidéki barbárokat, akiket korábban myseknek neveztek, most pedig vlachoknak és bolgároknak. Ezek a nehéz terepben bízva máskor is szembeszálltak a rómaiakkal, akkor pedig még jogcímet is találva állataik elhajtásában, elpártolást terveltek.

14.

Παρελθὼν δὲ τὴν Νίσον καὶ περὶ τὸν Σάουβον γενόμενος ποταμὸν τῷ τῆς Οὐγγρίας ῥηγὶ συνέμιξε τῷ Βελᾷ πενθερῷ αὐτοῦ ὄντι, ὡς προδεδήλωται· καὶ ἐφ' ἡμέρας ἐκεῖσε τούτῳ συνδιατρίψας αὖθις ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Φιλιππούπολιν κἀκεῖθεν τὴν μεγαλόπολιν εἴσεισιν ἐκκλίνων τὴν εἰς τὸν Αἷμον πάροδον. (p. 406_{21-26})

Nisost elhagyva és a Száva folyóhoz érve, találkozott Bélával, Magyarország királyával, aki mint korábban mondtuk, apósa volt. Miután néhány napot ott töltött, ismét visszatért Philippupolisba, onnan pedig a fővárosba megy, elkerülve a Haimoson való átkelést.

15.

Συλλογαὶ οὖν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων ἐγίνοντο καὶ μισθοφορικὸν συνήγετο, καὶ πρὸς τὸν πενθερὸν αὐτοῦ πέμψας τὸν ῥῆγα Οὐγγρίας δι' ἐπικούρων ᾐτεῖτο βοήθειαν· ὁ δὲ ἀσμένως ἐπένευσε καὶ διὰ τῆς Βιδύνης ἱκανοὺς ἐκπέμψας συνέθετο. (p. 411_{26-30})

Megtörténtek a római csapatösszevonások és a zsoldosegységek toborzása is, majd apósához, Magyarország királyához küldött, és segédcsapatok útján való segítséget kért. Az készséggel meg is ígérte, és kötelezte magát, hogy Vidinen át elegendőt küld.

16.

Ἀλλ' ἐνταῦθα ἱστορητέον, ὅσα τῷ βασιλεῖ Ἀλεξίῳ συμβέβηκε καὶ περί τινων τῶν κατὰ μέρη τὰ δυτικά. Ἀφίκετο μὲν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ὑπεδέχθη παρὰ τῆς πρότερον μὲν ἐπ' ἀδελφῷ τῷ βασιλεῖ Ἰσαακίῳ νύμφης αὐτοῦ Μαρίας τῆς θυγατρὸς τοῦ τῆς Οὐγγρίας ῥηγὸς τότε δὲ συνεύνου τῷ μαρκεσίῳ... Τῷ μαρκεσίῳ δὲ ἀναλόγως τῇ συμμαχίᾳ, ἣν συνεμάχησεν, ἡ Θεσσαλονίκη ἐδόθη

De itt kell előadnom, ami Alexios császárral és egyes nyugati részeken történt.[4] *Alexios császár Thessalonikébe érkezett, és fogadta őt Mária, Magyarország királyának a leánya, aki korábban testvérének, Isaakios császárnak révén sógornője, akkor pedig az őrgróf felesége volt... Az őrgróf a szövetségnek megfelelően, melyben részt vett, megkapta Thessalonikét, és Thessalo-*

[4] Ez s a következő szemelvények már Georgios Akropolitesből készült kivonatok, a tudnivalókat illetően tehát az ott adott jegyzetekre utalunk (l. 297—301. l.).

καὶ ῥὴξ Θεσσαλονίκης τετίμηται, γυναῖκα προσλαβομένῳ τὴν δηλωθεῖσαν Μαρίαν. Ὑπὸ ταύτης ὁ Ἀλέξιος ὑπεδέχθη. (p. 453_{10-24})

nike királya címmel tisztelték meg, s az említett Máriát is feleségül vette. Ez fogadta Alexiost.

17.

Ἄξιον δὲ καὶ τῶν περὶ τῶν κατὰ τὴν δυτικὴν χώραν εἰπεῖν, ἵνα δὲ ὁ λόγος σαφὴς εἴη, προειπεῖν τινα τούτων χρεών. Ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος τῆς Κωνσταντίνου κατάρχων ἠγάγετο εἰς γαμετὴν δευτέραν (τῆς πρώτης θανούσης) τὴν τοῦ ῥηγὸς Οὐγγρίας θυγατέρα Μαρίαν, ὡς φθάσαντες εἴπομεν· ἐπεὶ δὲ καὶ τὸν γάμον ἔδει τελέσαι, ἠθέλησε τὰ ἀναλώματα ποιῆσαι ἀνάλογα γάμῳ βασιλικῷ, ἐφ' ᾧ καὶ ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων πάσης συνήγετο θρέμματα, μάλιστα δ' ἐκ τῶν Βουλγάρων, ἐπειδὴ καὶ κτηνοτρόφοι οὗτοι πλέον τῶν ἄλλων μᾶλλόν εἰσι. Τοῦτο τὸ γένος Ῥωμαίοις ἀρχῆθεν ἐναντιούμενον ὁ πορφυρογέννητος βασιλεὺς Βασίλειος ὑπέταξε τέλεον, ὃν καὶ διὰ τοῦτο Βουλγαροκτόνον ἐφήμησαν. Μέχρι μὲν οὖν τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου δοῦλον καὶ ὑπόφορον τὸ ἔθνος ἐτέλει Ῥωμαίοις· τότε δέ τις Ἀσάν, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται, μελετήσας ἀνταρσίαν διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν πλείω τῶν προτέρων δεινὰ Ῥωμαίοις εἰργάσατο. (p. 457_{15-30})

Érdemes a nyugati földön történtekről is beszélni, de hogy szavam világos legyen, ezek előzményeiről is szólnom kell. Isaakios császár, mikor Konstantinápoly ura volt, másodszor is megnősült (első felesége meghalt), s feleségül vette Máriát, Magyarország királyának leányát, mint korábban mondtuk. Mivel a házasságot meg kellett ünnepelni, azt akarta, hogy a költségek is császári menyegzőhöz illőek legyenek. Evégből a rómaiak egész területéről a fiatal állatokat felhajtatta, főleg pedig a bolgárok földjéről, mivel ezek nagyobb mértékben állattenyésztők, mint a többiek. Ezt a népet, mely kezdettől fogva szemben állt a rómaiakkal, a bíborbanszületett Basileios császár teljesen leigázta, akit is ezért bolgárölőként dicsőítettek. Isaakios császárig szolgája és adófizetője volt e nép a rómaiaknak, akkor azonban valami Asan, mint azt már fentebb előadtuk, e miatt az ok miatt több bajt okozott a rómaiaknak, mint a korábbiak.

18.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Θεόδωρος τρεῖς ἐκ τῆς γαμετῆς αὐτοῦ Ἄννης θυγατέρας ἐγέννησεν, Εἰρήνην, Μαρίαν καὶ Εὐδοκίαν· τὴν γοῦν δευτέραν αὐτῶν τὴν Μαρίαν τῷ ῥηγὶ Οὐγγρίας διερχομένῳ τὴν αὐτοῦ χώραν ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων εἰς νύμφην τοῦ υἱοῦ παραδίδωσι. (p. 461_{26-30})

Theodoros császár feleségével, Annával három leányt nemzett: Eirenét, Máriát és Eudokiát, közülük a másodikat, Máriát, Magyarország Jeruzsálemből jövet országán áthaladó királyának a fia számára adja menyasszonyul.

19.

Ἐγεννήθη τῷ βασιλεῖ ἐκ τῆς βασιλίδος Εἰρήνης υἱός, ᾧ κλῆσις Θεόδωρος· ἐνδέκατον δὲ τότε ἦν ἔτος αὐτῷ· τέτοκε καὶ τῷ Ἀσάν, ὃς ἦρχε Βουλγάρων, ἡ ἀπὸ Οὔγγρων θυγάτριον, Ἑλένη τῇ κορίσκῃ τὸ ὄνομα καὶ ἔννατον ἔτος ἀπὸ γεννήσεως ἦνυε. (p. 477_{26-30})

A császárnak Eirene császárnétól fia született, akit Theodorosnak hívtak. Ez akkor tizenegy éves volt. Szült pedig Asannak is, aki a bolgárok felett uralkodott, magyar származású felesége leányt: Helene volt a kislány neve. Ez születésétől számítva kilencedik évét töltötte be.

20.

Μετὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀσὰν καταλαμβάνει τὴν Καλλιούπολιν γαμετῇ συνάμα τῇ ἐξ Οὔγγρων Μαρίᾳ καὶ τῇ θυγατρὶ Ἑλένῃ καὶ συνέρχονται τῷ βασιλεῖ καὶ τὰ εἰς φιλίαν ἀμφότεροι διαπράττονται. (p. 478_{8-11})

Ezután Asan is Kalliupolisba ér feleségével, a magyarok közül való Máriával és leányával Helenével együtt, találkoznak a császárral, s ketten barátsági szerződést kötnek.

21.

Πολιορκουμένου γοῦν τοῦ ἄστεος Τζουρουλοῦ αἴφνης ἀγγέλλεται τῷ Ἀσάν, ὡς ἡ ἐξ Οὔγγρων σύζυγος ἐτεθνήκει. (p. 481_{21-22})

Amikor Tzurulon városát ostromolták, hirtelen közlik Asannal, hogy a magyarok közül való felesége meghalt.

22.

Καὶ δὴ παραδραμόντες τὰς Γαλλίας, τὴν Ἰταλίαν δὲ διελθόντες εἰς τὸ Ὀστρίκιον ἔφθασαν καὶ τὴν Οὐγγρίαν παραμείψαντες διαπερῶσι τὸν Ἴστρον καὶ τῇ Βουλγάρων ἐπιδημοῦσι. (p. 482_{19-22})

Átsietve a Galliákon s áthaladva Itálián, Ausztriába érkeztek, majd Magyarországon átvonulva átkelnek a Dunán, s a bolgárok földjén tartózkodnak.

23.

Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἀσὰν ἐτεθνήκει, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὃν Καλλιμάνον ὠνόμαζον (ἐκ δὲ τῆς ἐξ Οὔγγρων αὐτῷ ἐγεννήθη) τὴν ἀρχὴν διετάξατο. (p. 486_{1-3})

Miután Asan meghalt, fia, akit Kallimanosnak neveztek, (a magyarok közül való feleségétől született) vette át az uralmat.

24.

⟨Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ Βούλγαρος οὐδέν⟩ τι ἠδύνατο διαπράξασθαι τοῦ βασιλέως ἐπιδημήσαντος, ἀλλὰ καὶ φόβον οὐ μικρὸν ἔσχε παθεῖν ὑπονοῶν δεινὰ μέγιστα εἰς σπονδὰς ἔβλεψε καὶ τὸν πενθερὸν αὐτοῦ τὸν Ῥῶσον Οὖρον, ὃς γαμβρὸς ἦν ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ ῥηγὸς Οὐγγρίας μεσίτην τῶν εἰς εἰρήνην ἀπέστειλεν. (p. 524_{14-19})

Miután a bolgár nem tudott semmit sem keresztülvinni, minthogy a császár ott időzött, sőt nem kis félelem fogta el azt gyanítva, hogy a legnagyobb bajokat szenvedi el, megegyezésre törekedett, s apósát, az orosz urat, aki Magyarország királyának leánya révén veje volt, elküldte mint a békekötés közvetítőjét.

XLVI. MOREAI KRÓNIKA — CHRONICON MOREAS

E krónika (*Χρονικὸν Μωρέως*), amely a XIV. század első felében (valószínűleg 1333 és 1346 között) íródott verses formában, bizánci versus politicusokban a frank uralom korát tárgyalja 1204-től 1292-ig. Az ismeretlen szerzőt, aki a görögökkel szemben elfogult, a hellénizált frankok között kell keresni. A krónika genealógiai, földrajzi, topográfiai és művelődéstörténeti szempontból egyaránt értékes, mert tudósításai jó forrásokra mennek vissza.

Kiadás: The Chronicle of Morea, ed. by J. SCHMITT. London 1904.: párhuzamosan két kézirat (**H** és **P**) egymástól csak kevéssé eltérő szövegét (A és B változat) közli.

Kéziratok: **H**= Havniensis 57 (s. XIV—XV.) — **P** = Parisinus 2898 (s. XV—XVI.) — **T** = Taurinensis B II. 1 (s. XVI.).

Irodalom: KRUMBACHER 833—838. — J. SCHMITT: Die Chronik von Morea, eine Untersuchung über das Verhältnis ihrer Handschriften und Versionen. München 1889. — S. N. DRAGUMES: *Χρονικοῦ τοῦ Μορέως λέξεις.* *Ἀθηνᾶ* 23 (1911) 73—87, 24 (1912) 363—371. — CZEBE GY.: Ungria helynév Boeotiában a középkorban. EPhK 40 (1916) 321—323. — S. DRAGUMES: *Χρονικῶν Μορέως τοπωνυμικά, τοπογραφικά, ἱστορικά.* Athén 1921. — J. MORAVCSIK: Zur Quellenfrage der Helenaepisode in Goethes Faust. Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher 8 (1929—30) 41—56 = Studia Byzantina. Budapest 1967. 428—448. — F. DÖLGER: Die neuentdeckte Quelle zur Helenaszene in Goethes Faust. Die Propyläen 28 (1931) 289—290. — E. DARKÓ: Byzantinisch-ungarische Beziehungen in der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts. Weimar 1933. 8—19. — *Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον κατὰ τὸν κώδικα τῆς Κοπεγχάγης μετὰ συμπληρώσεων καὶ παραλλαγῶν ἐκ τοῦ Παρισινοῦ. Εἰσαγωγή, ὑποσημειώσεις καὶ ἐπεξεργασία ὑπὸ Π. Π. Καλονάρου.* Athén 1940. — D. J. GEANAKOPLOS: Greco-latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration: the Battle of Pelagonia — 1259. Dumbarton Oaks Papers 7 (1953) 101—141. — BT I. 238—240. — Crusaders and Conquerors: The Chronicle of Morea, translated from the Greek with notes and introduction by H. E. LURIER. New York—London 1964. — H.-G. BECK: Geschichte der byzantinischen Volksliteratur. München 1971. 157—159.

A

1.

Ο πρῶτος, ὅπου[a] *ἐλάλησεν κ' εἶπεν τοῦ [βασιλέως,*
ἦτον ὁ[b] *σεβαστοκράτορας, κὺρ Θεόδωρος [ἐκεῖνος·*
καὶ εἶπεν πρὸς τὸν βασιλέα καὶ πρὸς τοὺς [κεφαλᾶδες·
.....
«στεῖλε εἰς τὸν ῥῆγαν τῆς Οὐγγρίας[c] *λαὸν [νὰ σὲ βοηθήσῃ...»*

(pp. 236_{87}—238_{77})

Az első, aki beszélt és szólt a császárnak,[1]
a sebastokrator volt, ama Theodoros úr,
és így szólt a császárnak és a főembereknek:
.....
„küldj Magyarország királyához[2]
[hadnépet, hogy segítsen néked..."

[a] *ποῦ* T || [b] *ὁ om.* T || [c] *τῆς Οὐνγκαριὰς* T

[1] VIII. Michael Palaiologos nikaiai, majd bizánci császár (1259—1282) az 1259 őszén az epirusi—frank koalícióval szemben vívott pelagoniai csata előtt haditanácsot tartott. A császár seregében kun és magyar segédcsapatok is harcoltak.

[2] IV. Béla magyar király (1235—1270), aki mellett nagy szerepet játszott fia, V. István (1245—1272), az „ifjabb király".

2.

Ἐκ τὴν Οὐγγάριαν ἤλθασιν χίλιοι
[πεντακόσιοι,[d]
ὅπου ἦσαν ὅλοι ἐκλεχτοὶ δοξιῶτες στὰ
[ἄλογά τους.[e]
(p. 238_{96-97})

Magyarországról ezerötszázan[3] *jöttek,*
akik mind válogatott lovas íjászok voltak.

3.

«πολλὰ φουσσᾶτα ἔρχονται ἐδῶ νὰ σὲ
[θέλουν ἀπαντήσει,[f]
ἔχει Ἀλλαμάνους ἐκλεχτοὺς[g] *καλὰ*
[πεντακοσίους,
Οὔγγρους χιλιάδες δέκα τρεῖς ὅλους μὲ τὰ
[δοξάρια...»[h]
(p. 250_{65-67})

„sok sereg jön ide, hogy veled találkozzék,
vannak jól válogatott németek ötszázan,
magyarok tizenháromezren,[3] *valamennyien*
[íjászok..."

4.

Κι ὡς εἶδε ὁ σεβαστοκράτορας ἀπέκει,
[ὅπου ἐθεώρει[i]
ὅτι οἱ Ἀλλαμάνοι ἐσπάραξαν[j] *κι ἀπήρασι*
[τὸ κρότος,[k]
γοργὸν σπουδαίως ἐκεῖ ἔδραμεν, ὅπου
[ἦσασιν οἱ Οὔγγροι,[l]
ὁρίζει τους νὰ σύρνουσιν ὅλοι μὲ τὰς
[σαγίττας
στὸ ἀλλάγι[m,n] *ἐκεῖνο, ποῦ ἔσμιξε*[o] *μετὰ τοὺς*
[Ἀλλαμάνους,
καὶ εἶπεν τους ἀπόκοτα· «Μὴ[p] *παρατηρηθῆτε*
τοὺς Ἀλλαμάνους τίποτε, διατὶ εἶναι
[ἐδικοί μας·
ἐπεί, ὡς ἐβλέπω καὶ θεωρῶ,[r] *ὁ δράκοντας*
[ἐκεῖνος
ὁ ἀφέντης τῆς Καρύταινας κακὰ τοὺς
[ὑπαγαίνει.
Κι ἂν θέλετε[s] *νὰ σύρνετε μόνο*[t] *ἀπάνω*
[στοὺς Φράγκους,
οὐδὲν κατευοδώνετε νὰ τοὺς ἔχετε δραλήσει·[u]
ἀλλὰ ἀμφότεροι σύρνετε μέσα εἰς τὸν
[πόλεμόν τους[v],
νὰ σφάξετε[z] *τοὺς ἵππους τους, ὅπου*
[καβαλλικεύουν,

És amikor látta a sebastokrator[4] *onnan,*
[ahonnan szemlélte,
hogy a németek megriadtak és pánik fogta
[el őket,
nagy sebesen oda rohant, ahol a magyarok
[voltak,
megparancsolja nekik, hogy mind lőjék ki
[nyilaikat
arra a csapatra. amely a németekkel ölre
[ment,
és merészen így szólt hozzájuk: „Ne
[törődjetek
egyáltalán a németekkel, hogy ők a mieink,
minthogy amint látom és szemlélem, az a
[sárkány,
Karinthia ura[5] *rosszul vezeti őket.*
Ha ugyanis csupán a frankokra lőnétek,
nem tudjátok megzavarni őket,
lőjetek hát valamennyien küzdelmük kellős
[közepébe,
öljétek meg a lovakat, melyeken lovagolnak,

[d] *ὁμίος ἤλθαν εκ τὴ βλαχιὰ δεξυότες ἀνδριομένι* T ||
[e] *ὅλλη διαλεκτὴ τῆς μάχης πεδεμένη* T ||
[f] *νασσὶνα παντίσουν* T || [g] *ἐκλεκτοὺς* H || [h] *καὶ χη Ἀλλαμάνους ἐκ Οὐγγρους ομίως καὶ σέρβους* T ||
[i] *ἀπόκει που εθόριε* T || [j] *ἔσφαξαν* T || [k] *κράτος* T || [l] *γοργὸν σπουδαίως ἔδραμεν εκὴ ποῦσαν ἡ Οὐνκρη* T || [m] *εἰς τῶ ἀλλάγι ἐκείνων ὅπου ἔσμιξε μὲ τοὺς Ἀλλαμάνους* H || [n] *ἠς ταλάγι* T ||
[o] *πόσμιξε* T || [p] *μὴν* T || [r] *βλέπο καὶ θορο* T || [s] *ἀ θελετε* T || [t] *μόνο om.* H || [u] *τραλήσει* T || [v] *ἀλὰ ἀμφοτέρη σήρετε μέσο στὸν μπολεμόν τους* T || [z] *νὰ σφάζετε* T

[3] A magyar segédcsapatok száma nem egyezik. Más számot olvasunk a B változatban is. Egyébként a magyarokról rövid említés történik még a következő helyeken: 246_{707}, 270_{77}, 324_{17}. — Itt (238_{96}) fordul elő először görög szövegben a nyilván nyugati hatásra valló Ungaria alak.

[4] Az itt említett sebastokrator Ioannes, Michael Palaiologos császár testvére volt.

[5] Karinthia élén abban az időben ottani herceg állott, de magyar uralom alatt volt.

νὰ πέσουαν[aa] οἱ κβαλλαροὶ ἀπάνω ἐκ τὰ
[φαριά τους,
ὅπως νὰ τοὺς πατάξωμε, μὴ προῦ μᾶς
[θανατώσουν.
Κι ἂν ἀποθάνουν ἐνομοῦ μ' αὐτοὺς[bb] οἱ
['Αλλαμάνοι,
κάλλιο ἂς χαθοῦσι[cc] μοναχοὶ παρ' ὅλα τὰ
[φουσσᾶτα·
καὶ ἂς ἔχω τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ποιήσετε,
[ὡς τὸ ὁρίζω.»[dd]
Κ' οἱ Οὔγγροι, ὡς ὡρίστησαν, οὕτως
[καὶ τὸ ἐποιῆσαν·[ee]
ἀρχάσαν κ' ἐδοξεύασιν τοὺς Φράγκους κι
['Αλλαμάνους.[ff]

(pp. 266_{33}—268_{52})

hogy a lovasok lezuhanjanak paripáikról,
hogy eltiporjuk őket, mielőtt még megölnek
[bennünket.
És ha ezekkel együtt pusztulnak el a
[németek,
inkább egyedül vesszenek el, mint az
[összes seregek,
s száradjon a lelkemen, tegyetek hát úgy,
[ahogyan parancsolom.
És a magyarok a parancs szerint
[cselekedtek,
elkezdték nyilazni a frankokat és németeket.

5.

'Εκεῖνοι γὰρ ντὲ Σαὶντ 'Ομὲρ[gg] μεγάλην
[εὐγένειαν εἶχαν·
ἡ μήτηρ τους εὑρίσκετον τοῦ ῥῆγα τῆς
[Οὐγγρίας[hh]
αὐτάδελφη ὀνόμιμη[ii] τὴν εἶχεν ὁ πατήρ τους
ἐκεῖνος ὁ μισὶρ Μπελᾶς διὰ ὁμόζυγον
[γυναῖκαν.

(p. 478_{79-82})

Mert azok a de Saint Omerok nagy
[nemességet élveztek,
anyjuk Magyarország királyának volt
törvényes édestestvére, s atyjuknak,
Béla úrnak volt hites asszonya.[6]

B

3.[7]

πολλὰ φουσσᾶτα ἔρχονται ἐδῶ νὰ σὲ
[ἀπαντήσουν·
ἔχει 'Αλλαμάνους ἐκλεχτοὺς[a] καλὰ
[πεντακοσίους,
Οὔγγρους χιλιάδες κᾶνε τρεῖς, ὅλους μὲ τὰ
[δοξάρια.

(p. 251_{65-67})

sok sereg jön ide, hogy veled találkozzék,
vannak jól válogatott németek ötszázan,
magyarok vagy háromezren, valamennyien
[íjászok.

[aa] *πέσουνε* **T** || [bb] *μεταύτους* **H** || [cc] *αλιων ἂς χαθοῦσιν* **H** || [dd] *ὅπως νὰ τοὺς πατάξωμε — ὡς τὸ ὁρίζω om.* **H** || [ee] *Ουνρι ος τορίστησαν οὕτως τὸ ἐποιήσαν* **T** || [ff] *καὶ δοξεύασιν τοὺς Τούρκους καὶ 'Αλλαμάνους* **T** || [gg] *Σαὴν Τομὲρ* **T** || [hh] *Ουγγαρίας* **T** || [ii] *ονό μομῖ* **T**

[a] *ἐκλεκτοὺς* **P**

[6] A szerző tévesen írja, hogy Béla de St. Omer a magyar királylány férje volt, holott valójában Margitnak (Bizáncban: Mária), III. Béla leányának, Imre király testvérének Nicolas de St. Omerrel kötött harmadik házasságából származott, Margitnak tehát fia volt.

[7] Az 1. és 2. szemelvény a B változatban pontosan megegyezik az A változat szövegével, ezért ezt nem közöljük még egyszer.

4.

Ὡς εἶδε ὁ σεβαστοκράτορας[b] ἐκεῖθεν,
[ὅπου ἦτον,
πῶς οἱ Ἀλλαμάνοι ἐσπάραξαν κ' ἠπήρασιν[c]
[τὸ δεῖλος,
γουργὸν σπουδαίως ἔδραμεν, ποῦ ἤσασιν
[οἱ Οὒγγροι,
ὁρίζει τους νὰ σύρνουσιν ἐκεῖ μὲ τὰς
[σαγίττας
καὶ εἶπεν τους ἀπόσκεπα· «Μὴ
[παρατηρηθῆτε
τοὺς Ἀλλαμάνους, κἂν ποσῶς διοῦ ἔνι
[δικοί μας·
ἐπεί, ὡς βλέπω καὶ θωρῶ, ὁ δράκοντας
[αὐτεῖνος
ὁ ἀφέντης τῆς Καρύταινας κακὰ τοὺς
[ὑπαγαίνει.
Κι ἂν θέλετε νὰ σύρνετε μόνον γὰρ εἰς τοὺς
[Φράγκους,
οὐδὲν κατευοδώνετε[d] εἰς ζάλην νὰ ἐλθοῦσιν·
ἀλλὰ ὁμοῦ ὅλοι σύρνετε στὸν πόλεμον
[ἀπάνω,
νὰ σφάξετε τὰ ἄλογα, ὅπου καβαλλικεύουν,
νὰ πέσουν οἱ καβαλλαροὶ ἀπάνω ἐκ τὰ φαρία,
κ' εὐτὺς νὰ τοὺς πατάξωμε, μὴ πρὶν μᾶς
[θανατώσουν,
κι ἂς ἀποθάνουν ἐνομοῦ μετὰ τοὺς
[Ἀλλαμάνους,
κάλλιον ἂς χαθοῦν μόνοι τους παροῦ ὅλα τὰ
[φουσσᾶτα·»
Κ' οἱ Οὒγγροι, ὡς ὡρίστησαν, οὕτως καὶ
[τὸ ἐποῖκαν·
ἀρχίσαν κ' ἐδοξεῦαν ⟨τους⟩, τοὺς Φράγκους
[καὶ Ἀλλαμάνους.[e]

(pp. 267_{33}—268_{52})

És mikor látta a sebastokrator onnan,
[ahol volt,
hogy a németek megriadtak és gyávaság
[vett erőt rajtuk,
nagy sebesen oda futott, ahol a magyarok
[voltak,
megparancsolja nekik, hogy lőjenek oda a
[nyilakkal,
és kertelés nélkül így szólt hozzájuk: „Ne
[törődjetek
egy cseppet sem a németekkel, hogy azok
[a miéink,
minthogy amint látom és szemlélem, az a
[sárkány,
Karinthia ura, rosszul vezeti őket.
Ha ugyanis csupán a frankokra lőnétek,
nem tudjátok megzavarni őket.
Lőjetek hát valamennyien egyszerre a
[harc közepébe,
öljétek meg a lovakat, melyeken lovagolnak,
hogy a lovasok lezuhanjanak paripáikról,
hogy tüstént eltiporjuk őket, mielőtt még
[megölnének bennünket,
és pusztuljanak el a németekkel együtt,
inkább egyedül vesszenek, mint az összes
[seregek!"
És a magyarok a parancs szerint
[cselekedtek,
elkezdték nyilazni a frankokat és németeket.

5.

Αὐτεῖνοι οἱ ντὲ Σὰντ Ὀμὲρ εὐγενικοὶ γὰρ
[ἦσαν·
ἡ μήτηρ τους εὑρίσκετον τοῦ ρῆγα τῆς
[Οὐγγρίας
αὐταδελφή του νόμιμος, τὴν εἶχεν ὁ πατήρ
[τους
ἐκεῖνος ὁ μισὲρ Ἀμπελᾶς ὁμόζυγον γυνήν
[του.

(p. 479_{79-82})

Mert ezek a de Saint Omerek nemes
[származásúak voltak,
az anyjuk Magyarország királyának volt
törvényes édestestvére, s az atyjuknak,
ama Béla úrnak volt hites asszonya.

[b] *ὁ εἶδε ὁ σεβασθοκράτορας* **P** || [c] *οἱ πύρασην ?* **P** || [d] *κατεβωδόνονται* **P** || [e] *τοὺς Οὒγγρους καὶ Ἀλλαμάνους* **P**

XLVII. MANUEL HOLOBOLOS — MANUEL HOLOBOLUS

Manuel Holobolos (*Μανουὴλ Ὁλόβολος*) egészen fiatalon 1261-ben császári titkár lett, de szókimondása miatt nemsokára súlyos testi büntetésben részesült, s ezért a konstantinápolyi Ioannes Prodromos monostorba vonult vissza. 1267-ben a Michael Palaiologos császár alapította főiskolán a logika tanára s egyben egyházi rhetor lett. De e kettős állást csak hat évig töltötte be. 1273-ban az egyházi unió kérdésében ellenszegült a császár akaratának, s emiatt újabb megszégyenítő büntetésben részesült, ami után Maximos néven újból monostorba vonult. Holobolos nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki. Írt egyházi és világi költeményeket, leveleket, beszédeket, filozófiai értekezéseket, és latin műveket fordított görögre.

Kiadások: A = J. Fr. Boissonade: Anecdota Graeca. V. Parisiis 1833. 162—163, 169—170. — B = L. Previale: BZ 42 (1943—49) 15—49.

Kézirat: **A** = Parisinus 400 (s. XIV.).

Irodalom: M. Treu: Mazaris und Holobolos. BZ 1 (1892) 86—97. — M. Treu: Manuel Holobolos. BZ 5 (1896) 538—559. — Krumbacher 770—773. — M. Treu: Manuelis Holoboli orationes. I—II. Potsdam 1906—07. — C. Wendel: Die Technopägnien-Ausgabe des Rhetors Holobolos. BZ 16 (1907) 460—467. — C. Wendel: Die Technopägnien-Scholien des Rhetors Holobolos. BZ 19 (1910) 331—337. — A. Heisenberg: Aus der Geschichte und Literatur der Palaiologenzeit. Sitzungsberichte der Bayer. Akademie der Wiss. Philos.-philol. und hist. Klasse, 1920. 10. Abh. München 1920. — L. Previale: Un panegirico inedito per Michele VIII. Paleologo. BZ 42 (1943—49) 1—49. — F. Sbordone: Il commentario di Manuele Olobolo ai Carmina Figurara Graecorum. Miscellanea G. Galbiati III. Fontes Ambrosiani 27 (1951) 169—177. — BT I. 411—412.

A

1.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΚΥΡΟΝ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΝ ΤΟΝ ΥΙΟΝ ΑΥΤΟΥ

Τῶν πέπλων ἄρατε λαμπρῶς τὰς πτύχας,
ἵνα φανείη ξύμπασιν ὁ βασιλεὺς ὁ νέος[a]
ὁ πᾶσι περιλάλητος. Ἂν δέ τις ἐρωτήσῃ·
«Τίς ἐστιν οὗτος ὁ λαμπρὸς ὁ βασιλεὺς ὁ
Ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος, ὁ κραταιὸς
ὃς καὶ, μετὰ τὸν κράτιστον καὶ νικητὴν

ANDRONIKOS CSÁSZÁR ÚRHOZ, FIÁHOZ[1]

A függönyök redőit, mint kapukat,
hogy mindenek számára megjelenjék az
akiről mindenek beszélnek. Ha valaki azt
„Ki ez a ragyogó ifjú császár?"
Andronikos császár, ki az Istentől nyerte
aki a nagyon erős és diadalmas atya után

[a] *cf.* Psalm. 23, 7 || [b] *cf.* Psalm. 23, 8

[1] II. Andronikos Palaiologosról (1282—1328) van szó, Michael Palaiologos császár fiáról.

ληνὸν πατήσει τῶν ἐχθρῶν[c] μονώτατος
[ἐξόχως,
καὶ πᾶν ἐκθλίψει βάρβαρον ὡς βότρυν ἐκ
[Γομόρρας.
Ἂν ἐκ Βοσὸρ γὰρ ὡς βροτὸς ὑπάρχῃ κατὰ
[φύσιν[d],
τὴν χάριν ὑπὲρ ἄνθρωπον ἔλαβεν οὐρανόθεν.
Οὗτος τὴν ὅρασιν χρυσοῦς, κατὰ γραφὴν
[ἑτέραν
ἔφανεν, ὡς ἐξ οὐρανοῦ, τοῦδε[e] λαμπρῶς
[τοῦ λόφου
νέος ὁμοῦ καὶ παλαιός, τὰ δύο θαυμασίως,
τὸ μὲν εἰς θείαν σύνεσιν, εἰς δ' ἡλικίαν νέος.
Φυλάττοι[f] γοῦν σέ, βασιλεῦ, μακρῶν εἰς
[κύκλους χρόνων[g]
Χριστὸς ὁ πάντων κύριος, Θεοῦ πατρὸς ὁ
[Λόγος,
ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν, πλὴν δ' ἡμᾶς καὶ
[νέος[h]
ὁ καὶ τοῦ στέφους σοι δοτήρ, καὶ μὴν καὶ
[τῶν χαρίτων.

egyes-egyedül kiválóan taposni fogja
[ellenségei borsajtóját,
és minden barbárt összezúz majd, mint
[gomorrai szőlőfürtöt.
Mert ha Bocrából[2] mint természet szerint
[halandó jelenik is meg,
több mint emberi szépségét az égből kapta.
Mert, az Írás egy másik helye szerint,
[külsejére nézve aranyosan
jelent meg, mintegy az égből, erről a
[hegyről, fényesen,
ifjú s egyben öreg, mindkettő csodálatosan,
öreg isteni értelme alapján, de korra nézve
[fiatal.
Őrizzen meg hát téged, császár, hosszú évek
[körforgásain át
Krisztus, a mindenek ura, az Atyaisten
[Igéje,
napokra nézve régi, de nekünk fiatal,
aki számodra a korona adója s egyben a
[szépségeké.

(pp. 162—163)

2.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΝ ΤΟΝ ΝΕΟΝ

Τί σοι, φωσφόρε, πρὸς δυσμὰς τὸ τόσον
[θέλει[i] τάχος;
Τί δ' αὖ ἀκμὴν οὐκ ἔφανας φῶτα τὰ σά,
[σελήνη,
τάχα τὴν ἀναβαίνουσαν ὡς ὄρθρον ἄρτι
[νύμφην,
τὴν εὐκλεὴν ὡς ἥλιον, θαυμαστὴν ὡς
[σελήνην,[j]
ἴδοντες, κατηδέσθητε τῆς τόσης ἀγλαΐας,
τῶν φώτων τῆς στιλπνότητος, τῆς χάριτος
[τοῦ κάλλους.
Ἂν γοῦν καὶ μόνην δι' αὐτὴν εἰσέδυτε τὴν
[κρύψιν,
ὁπόταν, κατὰ σύνοδον συνήθη τῶν ἀστέρων,
συνδράμῃ ταύτῃ, πολλαπλαῖς μαρμαρυγαῖς
[ἀστράπτων,
ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος, ὁ κάλλιστος
[φωσφόρος,
τάχ' ἂν ἀναχωρήσητε ταῖς ἀνωτάταις
[σφαίραις,

UGYANATTÓL A FIATAL ANDRONIKOS CSÁSZÁR ÚRHOZ[3]

Mit akar, fényhozó, ez a nagy sietésed
[nyugat felé?
Miért nem tártad még fel fényedet, hold?
Talán a hajnalként feljövő menyasszonyt
[látva,
aki dicső, mint a nap, csodás, mint a hold,
elszégyellték magukat akkora csillogás,
a fény ragyogása, a szépség bája miatt?
Ha már csak emiatt felvettétek magatokra
[az elrejtőzést,
amikor — a csillagok szokásos együttállása
[alkalmával —
összetalálkozik vele, sokszoros csillogásban
[villámolva
Andronikos császár, a legszebb fényhozó,
talán a legfelső éggömbökbe távoznátok,

[c] *cf.* Jerem. 1, 15 ; Apocal. 19, 15 || [d] *cf.* Isai. 63, 1 || [e] *τοῦ δέ* A || [f] *φυλάττει* A || [g] *μακρῶν ἐσκυκλοχρόνων* A || [h] *cf.* Dan. 7, 9 || [i] *θέλης* A || [j] *ὡς θαυμαστὴν* A

[2] Ézsaiás 63, 1 skk. szerint maga Isten jelenik meg Bocrából, Edóm földjéről, ahol bosszút állott: ellenségeit taposta, mint szőlőfürtöket, haragja borsajtójában, és azok vére ruhájára fröccsent.

[3] Andronikos Palaiologos és Anna hercegnő lakodalmával kapcsolatos.

καὶ τούτοις ἐγχωρήσητε[k] σφαιρῶν τῶν
[ὑμετέρων,
ὡς ἂν κατάρχωσι νυκτὸς ἄμφω καὶ τῆς
[ἡμέρας,
Χριστῷ καταλαμπόμενοι τῷ νοητῷ
[φωσφόρῳ,
ὃς καὶ μακραίωνα ζωήν, συνάμα τοῖς
[γονεῦσι
τοῖς βασιλεῦσι τοῖς καλοῖς τοῖς ἀγαθοῖς,
[παράσχοι[l]
πληθύν τε τέκνων ἀγαθῶν ἄχρι τῆς γῆς
[περάτων
βασιλευσόντων ἄνωθεν εἰς κλέος τῶν
[Αὐσόνων.

és lemondanátok az ő javukra a ti
[éggömbjeitekről,
hogy uralkodjanak mindketten éjjelen és
[nappalon,
Krisztustól, az eszmei fényhozótól
[megvilágítva,
aki adjon hosszú életet a szülőkkel
[egyetemben,
akik szép és jó császárok,
adja jó gyermekek bőségét, akik majd a föld
[határaiig
fognak uralkodni onnan felülről, az
[ausonok dicsőségére.

(pp. 169—170)

B

...ἂν εἰς τρίβον ἄλλην ὁ Τριβαλὸς ἐκκλίνειν ἐπιχειρῇ, καταδειμαίνεις αὐτὸν τῇ ῥάβδῳ σου καὶ συστέλλεται — πεπείραται γάρ σου[m] πολλάκις βαρείας τῆς ἀμάχου χειρός — καὶ πρὸς κέντρον που κῶλον ἐκτείνας κατεπαττάλευσεν ἑαυτὸν ὁ Πάννων ἡμέτερος ἤδη καὶ ἐς τὸ εἰρηναῖον βλέπων καὶ ἀστασίαστον. Ἀλκήεις[n] ὁ Ἀλανός, ἀλλὰ μέχρι τοῦ τῶν σῶν ἄθλων ἀκούσματος συνετρίβη αὐτῷ ἡ ἰσχύς, Δακῶν ἄσπετος αἶα[o] τῶν σῶν ἐκ τῆς ἀκοῆς τροπαίων πεπλήρωται... (p. 38_{4-10})

...ha a triballos megkísérli, hogy más útra térjen, megrémíted vessződdel, és összehúzza magát — mert már sokszor megtapasztalta győzhetetlen kezed súlyát—, s miután az ösztöke ellen rugódozott, veszteg marad a pannon — mint a cövek —, aki már a mienk, és a békére és engedelmeskedésre áhít. Harcban erős az alán, de a te hősi tetteid hallatára összetört az ő ereje; a dákok végtelen földje telve van a te győzelmeid hírével...[4]

XLVIII. GEORGIOS PACHYMERES — GEORGIUS PACHYMERES

Georgios Pachymeres (*Γεώργιος Παχυμέρης*) 1242-ben Nikaiaban született. 1261-ben, Konstantinápoly visszafoglalása után ő is visszatért a városba, ahol magas egyházi és világi hivatalokat viselt. 1310 táján halt meg. Nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki. Rhetorikai és filozófiai művein, költeményein és levelein kívül írt egy történeti munkát, amely *Συγγραφικαὶ ἱστορίαι* címen az 1261-től 1308-ig terjedő kor, vagyis a két első Palaiologos, Michael és Andronikos császárok történetét tárgyalja, de bevezetésként a korábbi eseményeket is áttekinti, s így Georgios Akropolites munkáját folytatja. Pachymeres kora egyik legnagyobb polyhistora volt s egyben magas színvonalú klaszszikus műveltség birtokosa. Kedveli a homerosi kifejezéseket, s oly mértékben archaizál,

[k] *ἐκχωρήσητε ?* ed. || [l] *παράσχει* A || [m] *cf.* Exod. 14, 16 ; Ps. 2, 9 ; Apocal. 2, 27 ; 12, 5 ; 19, 15 || [n] *cf.* Hymn. Hom. 28, 3 || [o] voces Homer., sed apud Hom. nunquam coniunctae

[4] A triballosok: a szerbek; a pannonok: a magyarok; az alánok: a jászok; a dákok: makedoniai vlachok.

hogy a keresztény hónapnevek helyett a régi attikai hónapok neveit eleveníti fel. Munkájában erősen érvényesülnek teológiai szempontok, s részletesen foglalkozik a dogmatikus vitákkal. Az unió kérdésében nemzeti álláspontot foglal el. Műve fontos forrás a XIII. század történetére vonatkozólag.

Kiadás: Georgii Pachymeris de Michaele et Andronico Palaeologis libri XIII, rec. I. BEKKERUS. I—II. Bonnae 1835.

Irodalom: KRUMBACHER 288—291. — G. CARO: Zur Chronologie der drei letzten Bücher des Pachymeres. BZ 6 (1897) 114—125. — N. IORGA: Médaillons d'histoire littéraire byzantine, 24. Georges Pachymère. Byz 2 (1925) 290—292. — V. LAURENT: Les manuscrits de l'histoire byzantine de Georges Pachymère. Byz 5 (1929—30) 129—205. — V. LAURENT: «L'histoire byzantine» de Georges Pachymère. Un nouveau témoin: «l'Athén. Gennad. 40.» Byz. 6 (1931) 355—364. — MTBF 213—214. — V. LAURENT: Deux nouveaux manuscrits de «L'histoire byzantine» de Georges Pachymère. Byz 11 (1936) 43—47. — B. LEHMANN: Die Nachrichten des Niketas Choniates, Georgios Akropolites und Pachymeres über die Selčuqen in der Zeit von 1180 bis 1280 n. Chr. Gräfenhainichen 1939. — BT I. 280—282. — P. SCHMID: Zur Chronologie von Pachymeres, Andronikos 1. II—VII. BZ 51 (1958) 82—86. — J. VERPEAUX: Notes chronologiques. Sur les livres II et III du De Andronico Palaeologo de Georges Pachymère. REB 17 (1959) 158—173. — G. ARNAKIS: George Pachymeres — A byzantine Humanist. The Greek Orth. Theol. Review 12 (1966—67) 161—167.

1.

Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ υἱὸς τῷ βασιλεῖ ἤνδρωτο Ἀνδρόνικος, ὃν καὶ εἰς βασιλείαν διάδοχον ὡς καὶ τῶν ἄλλων πρότερον προητοίμαζε, καὶ ἔδει συναρμόττειν αὐτὸν τῇ πρεπούσῃ συζύγῳ, τὸ μὲν πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς πρεσβεύεσθαι εὐόδως οὐκ εἶχε... Ἐπεὶ ταῦτα, ἔγνω πρὸς Παίονας τὴν πρεσβείαν στεῖλαι· ὁ γὰρ ῥὴξ ἐκείνων υἱὸς ἦν Ῥωμογενὴς ἐκ μητρὸς τῷ ῥηγὶ γεννηθεὶς τῆς τοῦ παλαιοῦ Λάσκαρι θυγατρός. Τρεῖς γὰρ ἐκείνῳ βασιλεύοντι τηνικάδε θυγατέρες ἦσαν, αὕτη μία καὶ[a] θαυμαστὴ Εἰρήνη δευτέρα, ἣν ὁ Ἰωάννης σχὼν ἐβασίλευσε τὸν πενθερὸν διαδεξάμενος, καὶ τρίτη ἡ τῷ μεγάλῳ κυρίῳ κατὰ τὴν πόλιν ἐκδοθεῖσα Εὐδοκία. Ἐξ ἐκείνης γοῦν τῆς προτέρας ὁ τῆς Παιονίας ῥὴξ τῷ ῥηγὶ καὶ πατρὶ γεννηθεὶς γυναῖκα πάνυ ὡραίαν ἐκ Κομάνων καὶ αἰχμάλωτον, ὡς λέγουσιν, ἑαυτῷ διὰ τὸ κάλλος ἁρμοσάμενος θυγατέρα γεννᾷ. Ταύτην ὡς εὐγενῆ καὶ ἐκ τῶν Λασκαρίων

Mikor a császár fia, Andronikos felserdült, akit már előzőleg a császári hatalomban és egyéb dolgokban is örökösének készített elő, ideje volt, hogy megfelelő hitvestárssal házasítsák össze. Az olaszokhoz való követség azonban nem járt sikerrel... Ezután elhatározta, hogy a paionokhoz küld követséget. Ezek királya ugyanis anyai részről római származású volt, mivel az idősebb Laskaris leányától született a királynak.[1] Mert az uralkodónak akkor három leánya volt, az egyik ez, a másik a csodálatos Eirene, aki a császárként apósa örökébe lépő Ioannes felesége volt, harmadik pedig a nagy úrhoz a fővárosban férjhez adott Eudokia.[2] Amaz elsőtől született a királyi apának Paionia királya, aki egy igen szép asszonyt vett — éppen szépsége miatt — feleségül, egy a kunok közül való hadifoglyot, mint mondják, és vele egy leányt nemzett. Ezt akarta a császár mint

[a] *καὶ ἡ?* ed.

[1] VIII. Michael Palaiologos (1261—1282) fia, a 14 éves Andronikos számára megkérte V. István király leányának kezét. István anyja, IV. Béla felesége, Laskaris császár leánya volt. A házasság 1272-ben meg is köttetett.

[2] Eudokia Ioannes trapezunti császárhoz ment feleségül.

καταγομένην συναρμόττειν ὁ βασιλεὺς ἐβούλετο τῷ υἱῷ. Καὶ δὴ εἰς πρεσβείαν ἐκλέγεται περὶ τούτων τὸν ἀπὸ πατριαρχῶν τοῦτον Γερμανὸν καὶ τὸν μέγαν δοῦκα τὸν Λάσκαριν ἔξωρον ἤδη ὄντα διὰ τὸ πρὸς ἐκεῖνον αὐτοῦ συγγενές· τοῦ γὰρ πάππου τὸν τόπον τῷ ῥηγὶ ἐπλήρου ὅσα καὶ ἀδελφὸς τοῦ Λάσκαρι βασιλέως. Οἱ δὴ καὶ ἀπελθόντες πεζῇ τὰ τῆς πρεσβείας ἐπλήρουν καὶ τὴν τοῦ ῥηγὸς θυγατέρα τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως καὶ βασιλεῖ νύμφην φέρουσιν, ἥ δὴ καὶ Ἄνναν ὄνομα τίθησιν ὁ κρατῶν καὶ περιφανεῖς τοὺς γάμους τελεῖ αὐτῇ τε καὶ τῷ υἱῷ ἐπὶ τοῦ θείου καὶ μεγάλου τεμένους τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας τοῦ πατριάρχου Ἰωσὴφ εὐλογήσαντος. Καὶ αὖθις τοῦ ἐπιόντος ἔτους μηνὸς Μουνυχιῶνος ὀγδόῃ βασιλικῶς αὐτοὺς σὺν τῷ πατριαρχοῦντι ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ ταινιοῖ καὶ οἱ ὡς βασιλεῖ τὰ τῆς θεραπείας πρὸς τὸ μεγαλειότερον ἀποτάττει. (I. pp. 317_4—318_{19})

nemes és a Laskarisoktól származó nőt fiával összeházasítani. Ez ügyben követségbe választotta a volt patriarcha Germanost és Laskaris megas duxot, noha már idős ember volt, a királlyal való rokoni kapcsolata miatt, ugyanis — mint Laskaris császár testvére — a király szemében mintegy a nagyapa helyét töltötte be. Ezek tehát elindulván gyalogszerrel, teljesítették a követi megbízást, és elhozták a császár fiának, aki maga is császár, menyasszonyul a király leányát, akinek az uralkodó az Anna nevet adja. Fényes lakodalmat rendez a fiatal párnak, akiket Isten Igéje Bölcsességének isteni nagy templomában Ioseph patriarcha áldott meg. A következő év Munichion hónap[3] *nyolcadik napján a császári atya a patriarchával együtt császári fejékkel ékesíti őket, és magasabb rangjának kijáró hódolatot rendel el fiának mint császárnak.*

2.

Ἀλλὰ τῇ μὲν πρωτίστῃ τῶν θυγατέρων Εἰρήνῃ οὕτω προυνόει τῶν γάμων, τὴν δέ γε δευτέραν Ἄνναν ᾔρειτο πέμπειν τῷ κρατοῦντι Σερβίας Στεφάνῳ τῷ Οὔρεσι, ἐφ' ᾧ τῷ δευτέρῳ υἱῷ Μηλωτίνῳ (ὁ γὰρ ὁμωνυμῶν τῷ πατρὶ καὶ πρῶτος τῷ ῥηγὶ Παιονίας εἰς θυγατέρα γεγάμβρευτο) εἰς γάμον συνάπτειν. (I. p. 350_{17-21})

Leányai közül a legidősebbnek, Eirenének a házasságáról így gondoskodott; a másodikról, Annáról viszont úgy határozott, hogy elküldi Szerbia uralkodójának, Uroš Istvánnak, hogy annak második fiával, Milutinnal lépjen házasságra; az idősebb ugyanis, aki atyjával azonos nevet viselt, Paionia királyának leányát vette el feleségül, s így annak veje lett.[4]

3.

Ἀλλ' ὀλίγον τὸ μεταξύ, καὶ ἡ δέσποινα μὲν Ἄννα ἐκεῖ τελευτᾷ τὸν βίον, ἀγγέλλεται δὲ μετ' ὀλίγον τῷ βασιλεῖ. Καὶ ὃς προνοίᾳ τοῦ μὴ μαθεῖν τὸν υἱόν τε καὶ βασιλέα ὡς ἐπ' ἀπορρήτῳ, στέλλει τὸν αὐτοῦ μὲν ἀρχιδιάκονον, τῆς ἐκκλησίας δὲ χαρτοφύλακα, τὸν Μελιτηνιώτην Κωνσταντῖνον, ἐφ' ᾧ

Nem sok idő múlva Anna úrnő is bevégzi életét, s ezt hamarosan jelentik a császárnak. A császár afeletti gondjában, hogy fia, a császár meg ne tudja, titokban elküldi archidiakonosát, az egyház chartophylaxát, Konstantinos Meliteniotest, hogy

[3] November.

[4] Uroš István szerb uralkodó (1243—1276) idősebb fiát, Dragutin Istvánt 1269-ben V. István leányával házasította össze. Dragutin 1277—1282 között uralkodott, s éppen itt említett öccse, Milutin — uralkodói neve: II. Uroš István — fosztotta meg a hatalomtól.

μετακομίζειν τὸν νεκρόν, ὡς ἐχρῆν, εἰς Νίκαιαν. ...βασιλεὺς δὲ πειράσας διαλαθεῖν ὅμως τὸ κατὰ βουλὴν οὐκ ἤνυεν, ἀλλ' εὐφώρατον γέγονε τὸ ἀπόρρητον, καὶ τὴν συμφορὰν ὁ παθών, ὡς εἶχε, διέφερεν. Ὁ μέντοι γε πεμφθεὶς... ὀλίγον δὲ προλιπών, ὅσον ἐπισκευάσαι τὸν νεκρὸν εὐάγωγον καθ' ὁδόν, σπεύσας εἰς Νίκαιαν φέρει. Καὶ παραυτὰ μὲν στέλλεται τὴν ἐπὶ Νικαίας ὁ πατριάρχης, στέλλονται δὲ καὶ ἱεράρχαι, ὅσοι δὴ κατὰ πόλιν ἦσαν, καὶ τὸ τοῦ κλήρου ἔκκριτον ξύμπαν. Τὰ δέ γε τῇ ὁσίᾳ προσήκοντα καὶ λίαν περιφανῆ ὁ κρατῶν ηὐτρέπιζε. Τότε τοίνυν τὰ νενομισμένα τῇ κειμένῃ τελέσας ὁ πατριάρχης... τὴν πρὸς τὴν πόλιν καὶ αὖθις ἤλαυνε. (I. pp. 499_{13}—501_{9})

a holttestet, mint kell, szállítsa Nikaiába.[5] *... a császár megpróbálta titokban tartani, de nem tudta tervét véghezvinni, mert a titok kitudódott; akit a csapás ért, ahogyan tudta, elviselte azt. A kiküldött... egy kicsit elidőzött, csak amennyi idő kellett ahhoz, hogy a holttestet az úton való szállításra felkészítsék, és sietve Nikaiába viszi. Tüstént Nikaiába indul a patriarcha, odamennek a főpapok, akik a fővárosban voltak, és a klérus kiváló része teljes egészében. A császár azt, ami a megboldogultat megillette, már igen fényesen előkészítette. Akkor tehát a patriarcha elvégezte az elhunytnak járó szertartásokat, ... s azután ismét visszatért a fővárosba.*

4.

Ὁ μέντοι γε βασιλεὺς υἱοὺς ἔχων ἐξ Ἄννης τῆς ἐξ Οὔγγρων δύο, Μιχαήλ τε καὶ Κωνσταντῖνον, τὸν μὲν βασιλικῶς ἀνῆγε καὶ ὡς τῆς βασιλείας διάδοχον ἐθεράπευε, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον εἰς δεσπότην ἔτρεφε. Τῷ μέντοι γε Μιχαὴλ καὶ ὁ πάππος αὐτοῦ Μιχαὴλ τῆς εἰς τὴν βασιλείαν καταστάσεως ἦρχε καὶ ὡς βασιλέα παρεῖχε κηρύττεσθαι ὡς οὐ μικρὰν παραψυχὴν τῷ πατρὶ διὰ τὸν τῆς δεσποίνης ἀλύοντι θάνατον. Παρ' ἣν αἰτίαν καὶ τὸ ἐκ ῥηγῶν τῶν μεγίστων κῆδος κατὰ δεύτερον συνοικέσιον μὴ ἔχων ὅλως περιποιεῖν ἑαυτῷ, ὡς ὑπ' ἀρχὴν πάντως ἐσομένου τοῦ ἐξ αὐτῶν, τὴν ἐκ μαρκεσίων Εἰρήνην καί γ' ἐκγόνην τοῦ ῥηγὸς Ἱσπανίας ἀγαθὸς ἀγαθὴν οὐχ ἧττον τὸ γένος ἢ τοὺς τρόπους ἄγεται. (II. pp. 87_{7}—88_{1})

A császárnak a magyarok közül való Annától két fia volt, Michael és Konstantinos. Az elsőt császári rangra emelte, és mint a császári hatalom örökösével bánt vele, Konstantinost pedig despotesként nevelte.[6] *Ahhoz, hogy Michaelt a császári hatalomba beiktatták, az indítást a nagyapa Michael is adta, és ez tette lehetővé, hogy császárnak hirdettessék ki, nem kis vigasztalására az apának, aki az úrnő halála miatt szenvedett. Ez okból, s mert a legnagyobb királyokkal második házasság révén már egyáltalában nem tudott rokoni kapcsolatot teremteni — hiszen az ebből a házasságból származó utód mindenképpen alattvaló lesz —, az őrgrófok családjából való Eirenét, Hispánia királyának rokonát vette el, derék férfi derék nőt, származásra nézve csakúgy, mint erkölcsökre.*[7]

[5] „A császár" az elhunyt apósa, VIII. Michael, „fia, a császár" pedig a halott férje, a társcsászár. Anna ui. 1281-ben halt meg, még mielőtt férje, II. Andronikos egyedüli uralkodó lett volna (1282-ben). — Meliteniotes egyrészt a császári (udvari) klérus tagja volt, s mint ilyen, „a császár archidiakonosa", ugyanakkor funkciót viselt a patriarchai egyházkormányzatban is („az egyház chartophylaxa").

[6] Az elsőszülött fiú, Michael, aki 1277-ben született, ennek ellenére sem került a trónra, mert még apja életében meghalt, hanem fia, III. Andronikos foglalta el — erőszakkal — nagyapja trónját (1328—1341).

[7] II. Andronikos császár második felesége Jolanta Montferrati volt, X. Alfonz kasztíliai ki-

5.

...ἐσκέπτετο καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ Μιχαὴλ ἐπαγαγεῖν ἐκείνῳ ἐκ τοῦ ῥηγὸς Πουλίας τὴν συνοικήσουσαν, ἡ[b] ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βαλδουΐνου καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Καρούλου, Αἰκατερίνα, ἥτις καὶ ἐπὶ τῷ πρὸς μητρὸς θείῳ τῷ υἱῷ Καρούλου θείαν εἶχε τὴν τοῦ τῆς Οὐγγρίας ῥηγὸς θυγατέρα θείαν οὖσαν πρὸς μητρὸς καὶ τῷ βασιλεῖ Μιχαήλ, ἥτις καὶ τοὺς γάμους δυοῖν ἀδελφοῖν ἀνὰ μέρος κατήπειγεν. (II. p. 153_{8-14})

... *fiával, Michaellel kapcsolatosan arra törekedett, hogy Pulia királyától hozzon neki házastársat, éspedig a Balduin fiától és Károly leányától való Katalint, akinek anyai nagybátyja, Károly fia révén anyai nagynénje volt Magyarország királyának leánya, aki viszont anyai nagynénje volt Michael császárnak, s aki a két unokatestvére házasságát sürgette.*[8]

6.

...πόλλ' ἄττα τὰ προσιστάμενα τῷ συναλλάγματι κατεφαίνετο, τό τ' ἐφ' ὁρκωμοσίαις τὸν κράλην φρικταῖς τὴν τοῦ Τερτέρη προσλαβέσθαι, τό τε νομίμως δοκεῖν συνεζεῦχθαι, ἥ τ' ἀφηλικίωσις τῆς νεάνιδος, καὶ τὸ φθάσαι τὸν[c] Σέρβον τὴν τἀδελφοῦ Στεφάνου γυναικαδέλφην, εἶτ' οὖν καὶ αὐτοῦ βασιλέως, τὴν τοῦ ῥηγὸς Οὐγγρίας κόρην κατὰ χρείαν τοῖς τῆς Σερβίας τόποις ἐπιστᾶσαν καὶ τὰ μοναχικὰ ἠμφιεσμένην πορνικῶς γνῶναι. Ταῦτ' εἰς ἓν συναγόμενα αὐτάρκη τῇ πράξει προσίστασθαι κατεφαίνετο. (II. pp. 279_{14}—280_{8})

... *sok tényező szólt a megállapodás ellen, így az, hogy a király borzalmas eskük alapján szerezte meg Terteres leányát, és hogy minden jel szerint törvényesen egybe is keltek; továbbá a leányka fiatal kora; azután az, hogy a szerb előzőleg tulajdon testvérbátyja, István feleségének nővérét, aki egyben a császár feleségének nővére is volt, a magyar király leányát, amikor Szerbiában tartózkodott, jóllehet az apácafátyolt is felöltötte, parázna módon magáévá tette.*[9] *Ezek mind együttvéve magukban is elegendő oknak mutatkoztak a dologgal szemben.*

---

rály unokája. Alfonz azonban már 1282-ben lemondott.

[8] II. Balduin, az utolsó latin császár fiának, Courtenay Fülöpnek és Anjou Károly leányának házasságából született Courtenay Katalinról van szó. Ennek anyai nagybátyja Anjou Károly fia, II. (Sánta) Károly nápolyi király volt (Pulia itt a nápolyi királyságot jelenti), s az ő felesége, Mária és II. Andronikos felesége, Anna, testvérek, V. István leányai. A házasságról 1288-tól kezdve folytak tárgyalások, de végül sem lett a dologból semmi, és Michael egy örmény hercegnőt (Xenét) vett feleségül.

[9] II. Andronikos császár Milutinnak (= II. Uroš István), a szerb királynak (a szövegben: „a király") — aki 1284 óta Terter György bolgár uralkodó leányát bírta harmadik feleségül —, hogy megbékítse, húgát, Eudokiát ajánlotta feleségül. A házasság azonban Eudokia ellenkezésén meghiúsult. Hogy a fenyegető súlyos következményeket elhárítsa, a császár ekkor leányát, Simonist ajánlotta feleségnek, aki azonban még 6 éves sem volt. A patriarcha mereven ellenezte az esküvőt. — Milutin testvérbátyjának, Dragutin Istvánnak felesége, Katalin volt V. István leánya, testvére Erzsébet.

[b] *ἡ δ' ἣν ἡ?* ed. || [c] *deerat* Bekker

XLIX. EPHRAIM — EPHRAEMIUS

Az egyébként ismeretlen szerző (*Ἐφραίμ*) 1313 táján egy verses krónikát írt, melynek címe és eleje hiányzik. A mű a római és bizánci császárok történetét tárgyalja 1261-ig, de részletesebben csak a Komnenosok, Angelosok és a nikaiai császárok korával foglalkozik. A munka mint történeti forrás nem jön számba, mert a szerzetes író anyagát 1118-ig Zonarasból, onnan kezdve pedig Niketas Choniates és Georgios Akropolites műveiből vette, így csak ezek szövegtörténete s ellenőrzése szempontjából vehető figyelembe.

Kiadás: Ephraemii monachi imperatorum et patriarcharum recensus interprete A. MAIO. Bonnae 1840.

Kézirat: V = Vaticanus 1003 (s. XIV.).

Irodalom: J. HILBERG: Die Verstechnik des Ephrämios. Wiener Studien 10 (1888) 50—92. — KRUMBACHER 390—393. — MTBF 213—214. — V. LAURENT: Éphrem, chroniqueur byzantin (XIVe siècle). Catholicisme 4 (1953) 301. — BT I. 256—257. — O. LAMPSIDES: Der Vaticanus graecus 1003, Chronik des Ephraim. Polychronion. Festschrift F. Dölger. Heidelberg 1966. 351—357.

1.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ Ο ΚΟΜΝΗΝΟΣ
ΕΤΗ η'. ς'

Αὐτοκράτωρ οὖν Κομνηνὸς δεδειγμένος
Ἰσαάκιος, εὐσθενὴς στρατηγέτης,
οὐ τῷ Θεῷ ἔγραφε[a] *τὴν εὐτυχίαν,*
αὐτῷ δὲ μᾶλλον χειρί τε ξιφηφόρῳ.
.....
Καὶ κατὰ Σκυθῶν ἐκστρατεύσας καὶ
[Οὔγγρων
ἥττησε, τοὺς μὲν καταβαλὼν ἐν μάχαις,
σπονδὰς δ' Οὔγγροις ἔθηκεν ἐξαιτουμένοις.
(pp. $140_{3228-3231}$, $141_{3248-3250}$)

ISAAKIOS KOMNENOS
8 ÉV 6 HÓNAP[1]

Miután császárrá választották, Komnenos
Isaakios, a nagy erejű hadvezér,
nem Istennek tulajdonította sikerét,
hanem inkább magának és kardhordozó
[kezének.
.....
és a skythák[2] *és a magyarok ellen hadba*
[szállva
győzött, amazokat csatákban leverte,
a magyarokkal pedig kérésükre békét
[kötött.

[a] *γέγραφε* Hilberg : *ἔγραφε* ed.

[1] I. Isaakios Komnenos császár (1057—1059, meghalt 1061) erősen megnyirbálta az egyháznak juttatott anyagi támogatásokat, s megfosztotta méltóságától a világi hatalomra törő Michael Kerullarios patriarchát. A magyarok és a besenyők ellen folytatott eredményes harcot.

[2] Besenyők.

2.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΚΟΜΝΗΝΟΣ ΕΤΗ κδ'

Οὖννοι τὸν Ἴστρον ἐκπεράσαντες θέρους
κατακρατοῦσιν ἄστεος Βρανιτζόβης
καὶ τῆσδε πάσας κατερείψαντες βάρεις
μετήγαγον πρὸς Ζεύγμινον[b] καὶ τοὺς λίθους
ἐπιδραμόντες καὶ Σαρδικῆς χωρία.
Οὐκοῦν ἐπὶ σφᾶς ἐκστρατεύσας ὁ κράτωρ
ἐν ὑγροχέρσῳ καὶ σθεναρᾷ δυνάμει
κατὰ τὸν Ἴστρον συμπλακεὶς ἀντιπάλοις
ἵστησι λαμπρὰν κατὰ βαρβάρων νίκην
καὶ Χράσμον εἷλε σὺν τῷ Φραγγοχωρίῳ,
γῆς Παιόνων κράτιστον ὑπάρχον μέρος.
Πρὸς δ' αὖ παρεστήσατο τεῖχος Ζευγμίνου
κἀκ τοῦδε λείαν ἀπήλασε μυρίαν
καὶ λάφυρ' ἐκτήσατο καὶ πλεῖστα σκῦλα
αὐτός τε καὶ στράτευμα Ῥωμαίων ἅπαν.
Σπεισάμενος δ' ἔπειτα βαρβάροις Οὔννοις
πρὸς τὴν ἕω στράτευμα διαβιβάσας
.....
(pp. 163_{3847}—164_{3863})

IOANNES KOMNENOS 24 ÉV[3]

A hunok nyáron átkelvén a Dunán
elfoglalják Branitzova városát,
és lerombolván ennek összes épületeit,
átvitték Zeugminonba a köveket is,
majd megrohanták Sardike vidékét.
Tehát az uralkodó ellenük hadba szállva
szárazon és vízen hatalmas erővel
a Duna mellett összecsapott az ellenféllel,
s fényes győzelmet arat a barbárok fölött,
és elfoglalja Chrasmont Phrangochorionnal [együtt,
ami a paionok földjének legkiválóbb része.
Hozzá még Zeugminon falát meghódította,
s onnan rengeteg prédát vitt el,
és sok zsákmányra és sok elhagyott [fegyverre tett szert
ő maga is és az egész római hadsereg.
Megegyezvén a barbár hunokkal
átvitte seregét keletre
.....

3.

ΜΑΝΟΥΗΛ Ο ΚΟΜΝΗΝΟΣ ΕΤΗ λη'

Ἄρτι δ' ὑπεκλάμποντος ἦρος καὶ πάλιν
ἄναξ ἐπέστη Πελαγονίας τόποις
καὶ Τριβαλλάρχην Οὔρεσιν κακεργάτην
μέτεισι αὖθις κατὰ Ῥωμαίων ὅπλα
κινοῦντα κακῶς Παιόνων συμμαχίᾳ,
ὥστ' ἀναθαρσήσαντα κατὰ συστάδην
τὴν πρὸς κρατοῦντα μὴ κατοκνῆσαι μάχην.
Τέως βασιλεὺς συμπλακεὶς σφίσι μάχῃ
τρόπαιον ἱστᾷ κατὰ βαρβάρων μέγα,
ὅτ' ἀρχιζουπάνος γε κλῆσιν Βακχῖνος
μόνῳ βασιλεῖ κατ' ἐπιλέγδην μόνος,
μέγας τε φυὴν καὶ βριαρόχειρ γίγας,

MANUEL KOMNENOS 38 ÉV[4]

Még alig ragyogott fel a tavasz,
és urunk ismét ott állt Pelagonia[5] vidékén,
és a triballosok uralkodóját, a gonosztevő [Urošt
ismét megtámadja, őt, aki a rómaiak ellen [gonoszul
fegyvert fogott a paionok szövetségében,
elannyira, hogy volt mersze szemtől szemben
sem halogatni a csatát az uralkodóval [szemben.
A császár csatában megütközve velük
nagy győzelmet aratott a barbárok felett,
mikor a Bakchinos nevű főispán
egymagát a császárt kiválasztva egymaga —
ez a hatalmas termetű és erős kezű óriás,

[b] *Ζεύγμιον* V *in marg. γρ.*

[3] Ioannes Komnenos (1118—1143). Az eset, melyről itt szó van, 1127—1129-ben történt. A szerző itt és a továbbiakban Niketas Choniatest kivonatolja, a tudnivalókat l. az ott adott jegyzetekben (267—295. l.).

[4] Manuel Komnenos (1143—1180), az itt elbeszélt események 1150-ben kezdődtek.

[5] Pelagonia: terület és város a Crna völgyében, ma Monastir. — A triballosok a szerbek.

ἄλλος Γολιάθ, ὑπέροφρυς τοὺς τρόπους,
ἄνακτι Δαβὶδ πρὸς μάχην συνεπλάκη.
Καὶ θλᾷ παραπέτασμα σιδηροῦν κράνους
τὸ πρὸ προσώπου βάρβαρος πλήξας ξίφει·
ἄναξ δὲ διέπειρε βαρβάρου χέρα,
τριχῶν τε τοῦτον εὐφυῶς δεδραγμένος
ζῶντα στρατιᾷ ταχέως παριστάνει.
Καὶ βαρβαρικοῦ διαλυθέντος στίφους
νίκην ἀπηνέγκαντο Ῥωμαῖοι πάλιν.
Ἔτι δ' ἱδρῶτας Μανουὴλ μάχης φέρων,
οὐδ' ἐκτινάξας τοῦ προσώπου τὴν κόνιν
ἐκεῖθεν ἐξώρμησε κατὰ Παιόνων
ἔγκλημ' ἐπάγων σφίσι τὴν συμμαχίαν
τὴν πρὸς Τριβαλλοὺς Ῥωμαϊκῶν καθ' ὅρων.
Σάουβον οὐκοῦν ἐκπεράσας, ὡς δέον,
Φραγγοχωρίῳ καὶ Ζευγμίνῳ τῇ πόλει
ἐπεισπεσὼν ἔκειρε πάντα τὰ πέριξ
κἀκεῖθεν ἀπήλασεν λείαν μυρίαν
καὶ πλοῦτον εἶλε καὶ λάφυρα καὶ σκῦλα.
Καὶ παλινοστεῖ πρὸς βασιλίδα πόλιν
δορυαλώτους Τριβαλούς, Οὔννους ἄγων
στολὰς τιμαλφεῖς εὐφυῶς ἠσθημένους
πομπήν θ' ὑπεξαίροντας αὐτῶν τῇ θέᾳ.
Καιρὸν δὲ βραχὺν ἐνδιατρίψας πόλει
ἐπιστρατεύει Παίοσιν αὖθις ἄναξ
καὶ πρὸς Σαρδικὴν ἀφικνεῖται τὴν πόλιν
κἀκεῖ παρὼν τέθεικε συμβάσεις σφίσιν.
Χωρεῖ δ' ἐκεῖθεν πρὸς Τριβαλῶν σατράπην
καὶ τόνδ' ὁδοῦ πάρεργον ἔντρομον δράσας
πειθήνιόν τε τῷ κράτει τῶν Αὐσόνων
πρὸς τὴν βασιλεύουσαν εἴσεισι πόλιν.
Ἥρος δ' ἐπιλάμποντος ἔξεισι πάλιν
καὶ πρὸς πεδία Πελαγονίας φθάνει
κἀκεῖ διαγνοὺς βασιλειῶντα δόλῳ
Οὔννους τ' ἐπαλείφοντα πρὸς ξιφουλκίαν
Κομνηνὸν Ἀνδρόνικον, ἄρχοντα τότε
Βρανιτζόβης θέματος καὶ Βελλεγράδων,
ἔπαυσεν ἀρχῆς καὶ καθείρξας ἐν πέδαις
δέσμιον ἀπέστειλεν ἐν Βυζαντίδι
καὶ φυλακῇ δέδωκεν ἀσφαλεστάτῃ.
Καὶ τηνικαῦτα Παιόνων ἀρχηγέτης
σπονδὰς λελυκὼς κατέδραμε χωρία
Βρανιτζόβης ξύμπαντα καὶ Βελλεγράδων.

egy második Góliát, ez a fennhéjázó
[jellem —,
a fejedelmi Dávidot megtámadja.
Áttöri sisakja vas oldalrostélyát,
mely az arca előtt van, kardjával
[odasújtva a barbár.
Az uralkodó viszont átszúrta a barbár kezét,
és ügyesen megragadva hajánál fogva,
gyorsan élve mutatja be a hadseregnek.
Miután a barbár tömeg szétbomlott,
a rómaiak megint győzelmet arattak.
Manuel pedig még a csata verejtékével,
le sem törölve a port arcáról,
ezután a paionok ellen tört,
vádul hozva fel ellenük a szövetséget,
melyet a triballosokkal kötöttek a
[rómaiak határai ellen.
Átkelve tehát a Száván, amint kell,
Phrangochorionra és Zeugminon városára
tört rá, s az egész környéket elpusztította:
rengeteg prédát hajtott el onnan,
és gazdagságot és zsákmányt és elhagyott
[fegyvert szerzett.
Visszatér a császárvárosba,
magával víve a fogoly triballosokat, hunokat,
akik ügyesen drága ruhákba voltak
[öltöztetve,
hogy menetüket a látvány által még
[nagyszerűbbé tegyék.
Rövid időt töltvén a fővárosban,
ismét a paionok ellen indít hadat az
[uralkodó.
Sardike városához érkezik,
és ott tartózkodván velük megegyezésre lép.
Onnan a triballosok satrapájához megy,
és miután azt mellesleg megijesztette,
és az ausonok hatalma irányában
[engedelmessé tette,
bevonul a császári városba.
Mikor felragyogott a tavasz, ismét kivonul,
és Pelagonia síkjára ér.
Ott megtudva, hogy csellel a császári
[hatalomra tör,
és a hunokat kardjuk kihúzására uszítja
Andronikos Komnenos, aki akkor
[kormányzója volt
Branitzova tartománynak és Belgrádnak,
megfosztotta őt hivatalától és bilincsbe verve
fogolyként küldte Bizáncba,
és ott a legbiztonságosabb őrizet alá veti.
Erre a paionok fejedelme
a szerződést megszegve lerohanja Branitzova
és Belgrád egész vidékét.

Τέως ἐπιστὰς βασιλεὺς κακουμένοις
ἤμυνεν αὐτοῖς, ὡς ἐνῆν[c] παρουσίᾳ,
καὶ πρὸς βασιλεύουσαν ἀνθυποστρέφει
εὖ πράγματα θεὶς πάντα τὰ πρὸς ἑσπέραν.
(pp. 174_{1140}—177_{1199})

A császár azonban megjelenvén, a bajt
[szenvedőknek
védelmet nyújtott, amennyire lehetett,
[jelenléte által,
majd visszatér a császárvárosba,
miután az összes nyugati ügyet jól elrendezte.

4.

Καθ' ὃν χρόνον Παίονες ἠθετηκότες
ἃς πρὸς κρατοῦντα συνέθεντο ξυμβάσεις
χώραις ἐπῆλθον Αὐσόνων παριστρίοις,
καὶ Ῥωμαϊκοῖς συμβαλόντες τάγμασι
νίκην ἀπηνέγκαντο καὶ πλῆθος σκύλων.
Τοίνυν ἐπιστὰς βασιλεὺς τῷ Ζευγμίνῳ
ἡλωκότι Παίοσι ἄρτι βαρβάροις
ἐπανασώζει καὶ πάλιν Ῥωμαΐδι
εὐβουλίαις νίκαις τε καὶ στρατηγίαις.
(p. $178_{4249-4257}$)

Abban az időben a paionok semmibe véve
a megegyezéseket, melyeket az uralkodóval
[kötöttek,
az ausonok Duna menti vidékeire támadtak,
és a római csapatokkal összecsapva
győzelmet arattak és rengeteg zsákmányt
[szereztek.
A császár tehát megjelenvén Zeugminonban,
amelyet a barbár paionok nemrég
[elfoglaltak,
ismét a római állam számára nyeri azt
[vissza
helyes tervei, győzelmei és hadvezetése által.

5.

Ταῦτα μὲν οὕτω συμβέβηκεν, ὡς ἔφην·
ὅρκους δὲ πάλιν συγχεάντων Παιόνων
ἔξεισιν ἄναξ τῶν βασιλείων δόμων
καὶ πρὸς Σαρδικὴν ἀφικνεῖται τὴν πόλιν,
οὗ συμβαλεῖν τέτακτο Ῥωμαίων ἴλαις.
Ἐπεὶ δὲ συνήθροιστο πᾶν στρατευμάτων
κρίσει στρατηγῶν[d] βασιλεὺς βουληφόρων
Κοντοστέφανον Ἀνδρόνικον δεικνύει,
ἄνδρ' ἀρεϊκόν, ἀπτόητον ἐν μάχαις,
καὶ τὴν κατ' Οὔγγρων ἀνατίθησι μάχην,
ὃς παραλαβὼν Ῥωμαϊκὰς δυνάμεις
ὁρμᾷ κατὰ σφῶν σὺν Θεῷ νίκης δότῃ·
καὶ δὴ περάσας Σάουβον Ἴστρον θ' ἅμα
ὑπεισέδυ Ζεύγμινον, Αὐσόνων πόλιν,
καὶ Παιονικαῖς συμπλακεὶς ἰλαρχίαις
περιφανὲς τρόπαιον ἱστᾷ καὶ νίκην.
Κἀκεῖθεν ἀνέζευξεν ὡς νικηφόρος
καὶ βασιλεῖ δέδεκτο λίαν ἀσμένως.
Μεθ' ἡμέρας οὖν τὴν βασίλειον πόλιν
ἄναξ πεφθακὼς σὺν νίκης παραιτίῳ
κατήγαγε θρίαμβον ἔκλαμπρον πάνυ
στενούμενον πλήθει τε τῶν θεωμένων
τῶν τ' αἰχμαλωτῶν καὶ σκύλων καὶ λαφύρων.

Ezek tehát így történtek, amint mondtam.
Mivel azonban a paionok ismét megszegték
[az esküket,
az uralkodó a császári hajlékból kivonul,
és Sardike városához érkezik,
ahol a rendelkezés szerint a római
[egységeknek gyülekezniük kellett.
Miután összegyűlt az egész sereg,
a császár a tanácsadó hadvezérek döntése
[alapján
Andronikos Kontostephanost nevezi ki,
e harcias és csatákban rettenthetetlen férfit,
és rá bízza a magyarok elleni küzdelmet.
Ez átvéve a római haderőket
a győzelmet adó Isten segítségével azok ellen
[támad.
Átkelvén a Száván és a Dunán
bevonul Zeugminonba, a rómaiak városába,
majd összecsapván a paion csapatokkal
fényes diadalt és győzelmet arat.
Onnan mint győzelmes tér vissza,
és a császár igen szívesen fogadta őt.
Néhány nap után a császári városba
érkezik az uralkodó, és a győzelmet
[szerzővel
fényes diadalmenetet tartott,
melyen a nézők, foglyok,
zsákmány és préda nagy tömege szorongott.

[c] ἐν **V** || [d] στρατηγὸν **V** : στρατηγῶν ed.

Ἠγεῖτο γὰρ τέτρωρον εὖ ἡρμοσμένον,
ἀργύρεόν πως,[c] ὑπόχρυσον μετρίως,
ὃ χιονώδεις εἵλκον ἵπποι τὴν θεάν·
ἐφ' οὗ γε σεπτὴν ἀναβιβάζει κράτωρ
τῆς μητρανάνδρου παρθένου τὴν εἰκόνα
ὡς συστρατήγου συμμάχου τ' ἀπροσμάχου·
μετὰ δὲ λαμπροὶ καὶ βασιλείῳ γένει
κυδρούμενοι κάλλιστα καὶ ταῖς ἀξίαις.
Ἔπειθ' ὁ κρατῶν ὡς γίγας βριαρόχειρ
ἢ μᾶλλον εἰπεῖν νυμφίος γ' ἐκ παστάδος,
κύδιστος ἢ μέγιστος, ἀστράπτων φάει,
ὀχούμενος προῆλθεν εὐπρεπῶς ἄγαν·
μεθ' ὃν Κοντοστέφανος αἴτιος νίκης
ὑμνούμενος ξύμπασι τῆς στρατηγίας.
Μέγαν δὲ ναὸν πεφθακὼς αὐτοκράτωρ
καὶ τόνδ' ὑπεισδὺς εὐχαριστεῖ προφρόνως
τῷ νικοποιῷ παντάνακτι δεσπότῃ
καὶ τοῦδε λαμπρῶς αἴνεσιν γλώσσῃ φράσας
ἐκεῖθεν ἥκει πρὸς βασιλείους δόμους.
(pp. 180_{4273}—181_{4314})

A menetben haladt egy jól épített
[négyesfogat,
megfelelően aranyozott ezüst,
melyet hófehér lovak húztak.
Az uralkodó ide helyezi a szűz
Istenanya tisztelt képét,
mint aki vezértársa és győzhetetlen
[harcostársa.
Ezután az előkelők és a császári
[nemzetséggel
vagy méltóságokkal büszkélkedők.
Azután az uralkodó, mint erőskezű gigász
vagy — helyesebben szólva — mint vőlegény
[a nászszobából,
a dicsőséges és felséges, fénytől ragyogó
lovagolt igen pompásan,
utána a győzelmet szerző Kontostephanos,
akit hadvezetéséért mindenki énekben
[magasztalt.
A császár eljutván a nagy templomhoz,
bevonul oda, és teljes szívből hálát ad
a győzelmet adó, mindenható Úrnak,
és miután az ő dicséretét szavával fényesen
[hirdette,
onnan a császári palotába megy.

6.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ Ο ΑΓΓΕΛΟΣ ΕΤΗ θ'. ς'.

Ἠγάγεθ' οὗτος καὶ σύνευνον δευτέραν,
πρώτης θανούσης, παῖδα ῥηγὸς Οὐγγρίας·
ἧς οὐ θελήσας νυμφικὴν δαῖτα γάμους
ἐκ δημοσίων χρημάτων ἑστιᾶσαι
φειδοῖ τε τούτων καὶ φιλοχρύσῳ τρόπῳ
ἐκ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀστέων ὑπηκόων
χωρῶν τε λοιπῶν ἦν τάδ' ἠρανισμένος.
Ὧν χάριν Μυσῶν ἐκταραχθέν πως ἔθνος
κατ' Αἷμον οἰκοῦν, οἳ κικλήσκονται Βλάχοι,
ἀπεστάτησαν Αὐσόνων κραταρχίας.
(p. $237_{5756-5765}$)

ISAAKIOS ANGELOS 9 ÉV 6 HÓNAP[6]

Ez második feleséget vett,
miután az első meghalt, Magyarország
[királyának leányát.
Nem akarván a nászlakomát, az esküvőt
az állami pénzekből fedezni,
megkíméli ezeket, és pénzéhes módon
az ő uralma alatt levő városokból
és a többi földekről szedte össze azokat.
Emiatt azután fellázadt a mysek népe,
mely a Balkán hegység vidékén lakik, s
[melyet vlachoknak neveznek,
és elpártolt az ausonok fennhatósága alól.

7.

Καὶ Τριβαλάρχου καταδηοῦντος πόλιν
σὺν τοῖς πέριξ ἅπασι τὴν τῶν Σκοπίων
ὁρμᾷ κατ' αὐτοῦ βασιλεὺς σὺν δυνάμει

Amikor a triballos vezér Skopioi városát
és környékét dúlja,
a császár sereggel ellene tör,

[6] II. Isaakios Angelos (1185—1195). Még mindig Niketas-kivonat.

πᾶν V : πως ed.

καὶ συμπλακεὶς ἥττησεν αὐτὸν ἐσχάτως.
Χῶρον παραλλάξας δὲ πάντα τοῦ Νίσου
καὶ πρὸς Σάουβον πεφθακὼς βαθυδίνην
ἐκεῖσε συνέμιξε κηδεστῇ φίλῳ,
Οὐγγρίας ῥηγὶ τῷ Βελᾷ κεκλημένῳ
καί οἱ προσαγόρευσιν ἀποτιννύει
καὶ τὴν πρεπώδη δεξίωσιν καὶ σχέσιν.
Ἔπειτ' ἐκεῖθεν ἀναστάς, ὡς δέον,
μεθ' ἡμέρας εἴσεισι Φιλίππου πόλιν
κἀκεῖθεν ἀνέζευξεν εἰς Κωνσταντίνου.
(pp. 252_{6171}—253_{6184})

és összecsapván teljesen legyőzte őt.
Azután Nisos egész földjén áthaladva
a mély örvényű Szávához ért,
és ott találkozott kedves apósával,
Magyarország királyával, akit Bélának
[neveznek,
üdvözli őt,
és illő fogadtatásban és magatartásban
[részesíti.
Azután onnan felkerekedve, amint kell,
néhány nap múlva Philippupolisba megy,
s onnan visszatért Konstantinos városába.

8.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ο ΛΑΣΚΑΡΙΣ ΕΤΗ ιθ'

Ἄννα βασιλὶς συζύγῳ Λασκαρίῳ
θυγατέρας τέξασα τρεῖς λείπει βίον,
Εἰρήνην, Μαρίαν τε σὺν Εὐδοκίᾳ,
ἀλλὰ Μαρίαν δευτέραν κατὰ γένος
εἰς κῆδος ἐξέδωκε ῥηγὸς Παιόνων
νύμφην ἐφ' υἱῷ βασιλεὺς φυτοσπόρος,
ἐπανιόντος ἐκ Σιὼν πρὸς πατρίδα.
(p. $316_{7832-7838}$)

THEODOROS LASKARIS 19 ÉV[7]

Anna császárné férjének, Laskarisnak
három leányt szülvén, Eirenét,
Máriát és Eudokiát, eltávozik az életből.
Máriát pedig, aki a családban a második
[volt,
a paionok királyának adta
fia számára menyasszonyul a császári
[nemző,
mikor a király Sionból hazájába tért vissza.

9.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΟΥΚΑΣ ΗΤΟΙ Ο ΒΑΤΑΤΖΗΣ ΕΤΗ λγ'

Ἐξαπορηθεὶς τοῖς ὅλοις Βαλδουΐνος
ὡς συνελαθεὶς εἰς πόλιν πανταχόθεν
πρὸς τοῦ κρατοῦντος Αὐσόνων Ἰωάννου
πρὸς ῥῆγα Φράγγων ἐν τριήρεσι πλέει
καὶ συμμαχικὸν προσλαβὼν πλεῖστον μάλα
καὶ διοδεύσας Γαλλίας Ἰταλίαν
εἰς Παιόνων ἔφθασε λιπαρὰν χθόνα,
ἀφ' οὗ περάσας τὸν βαθυδίνην Ἴστρον

IOANNES DUKAS, AZAZ BATATZES 33 ÉV[8]

Balduin[9] mindezek alatt kétségbe esvén,
mivel a fővárosban mindenfelől körülzárta
az ausonok uralkodója, Ioannes,
háromevezősoros hajókkal a frankok
[királyához hajózik,
és miután nagyon sok szövetségesre tett
[szert,
és bejárta a Galliákat és Itáliát,
a paionok kövér földjére érkezett,
ahol átkelvén a mély örvényű Dunán

[7] I. Theodoros Laskaris (1204—1222). Innen már Georgios Akropolites a forrás, l. az ott adott jegyzeteket (299—301. l.).

[8] III. Ioannes Dukas Batatzes (1222—1254).

[9] II. Balduin latin császárról van szó, aki 1236-ban II. Asen és Ioannes Batatzes együttes támadása elől nyugatra menekült, s csak 1239-ben tért vissza, mikor már Asen és a bolgárok (mysek) Batatzes ellen fordultak.

προσέσχε Μυσῶν τοῖς ἀποκρήμνοις τόποις,
οἳ καὶ παρέσχον δίοδον τοῖς Λατίνοις
τὰς πρὸς κρατοῦντα σπονδὰς ἠθετηκότες.
(pp. 333_{8296}—334_{8306})

a mysek hegyes vidéke felé tartott,
akik megengedték a latinoknak az
[átvonulást,
megszegve az uralkodóval kötött
[megegyezéseket.

10.

Ταῦτα μὲν οὖν ἔσχηκε τόνδε τὸν τρόπον·
ὁ δ' Ἀσάνης ἔστεργε συμβάσεις τέως,
εἰ μὴ καθαρῶς, ἀλλὰ τὸ πλέον μέρος.
Τούτῳ θανούσης, ὡς ἔφην, τῆς συζύγου
τῆς ἐξ Οὐγγρίας πρὸς γάμους γε δευτέρους
ἠγάγετ' ἀθέσμως τε καὶ παρανόμως
τὴν Θεοδώρου παῖδα Κομνηναγγέλου,
ὃν φωτὸς ἐστέρησε τὸ πρὶν ὀμμάτων,
κλῆσιν Εἰρήνην, ἀγαθὴν ὄψιν πάνυ,
μὴ κασιγνήτου κῆδος ἐν νῷ λαμβάνων.
(p. $335_{8324-8333}$)

Ezek tehát ilyen módon történtek,
Asan pedig megtartotta a megegyezéseket,
ha nem is teljesen, de nagy részben.
Miután mint mondtam,[10] *meghalt a felesége,*
aki Magyarországról származott, második
[házastársként
jog és törvény ellenére feleségül vette
annak a Theodoros Komnenangelosnak a
[leányát,
akit korábban megfosztott szeme világától,
név szerint Eirenét, aki nagyon szép volt,
nem véve tekintetbe a testvérházasságot.[11]

11.

Μετὰ βραχὺ δὲ καὶ κρατάρχης Βουλγάρων
ἀνθρώπινον λέλοιπεν Ἀσάνης βίον
.....
Τούτου τελευτήσαντος ἀρχὴν Βουλγάρων
παῖς Καλλιμάνος παραλαβὼν κατέχει,
ὃν βασιλὶς ἔτικτεν αὐτῷ Μαρία
ἐκ Παιόνων ἔχουσα σειρὰν τοῦ γένους.
(p. $337_{8376-8387}$)

Rövid idő múlva a bolgárok uralkodója,
Asan is befejezte földi életét
.....
Ennek halála után a bolgárok feletti uralmat
fia, Kallimanos veszi át és birtokolja,
akit neki Mária császárné szült,
aki a paionoktól származott.

[10] Vö. p. $333_{8271-8276}$.

[11] II. Ivan Asen bolgár cár a klokotnicai csatában (1230) megverte, elfogta, majd megvakíttatta Theodoros Angelos epeirosi uralkodót, aki 1223 óta császári címet viselt. Az epeirosi uralkodók az Angelosok (törvénytelen) leszármazottai voltak, nőágon rokonságban a Komnenosokkal (ezért Komnenangelos). Ennek a Theodorosnak az öccse, Manuel II. Ivan Asen (törvénytelen) leányát, Máriát vette feleségül. Az ilyen rokonság már házassági akadályt jelentett az egyházjogban.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΔΟΥΚΑΣ Ο ΛΑΣΚΑΡΙΣ ΕΤΗ γ'. ς'

Πλὴν καταλαβὼν τὸν ποταμὸν Ῥηγῖνα σκηνὰς ἐκεῖ πήγνυσι καὶ παραμένει. Ἔνθα περ Οὖρον Ῥῶσον ὠνομασμένον τὸν Παιόνων πέπομφε ῥῆγα Μυσάναξ πρὸς τὸν κρατάρχην Θεόδωρον Αὐσόνων, ὡς ἂν ἐρωτήσειε τὰ πρὸς συμβάσεις. Ἀφιγμένος γοῦν Ῥῶσος ὡς βασιλέα ὧν πενθερός γε Βουλγάρων ἀρχηγέτου καλῶς ἐδέχθη καὶ λίαν φιλοφρόνως, καὶ συμβιβάσεις ἐκτελεῖ σὺν ὅρκίοις· αἳ δ' ἦσαν, ὡς Τζέπαινα Ῥωμαίων κράτει πρὸς Βουλγάρων ἄρχοντος ἀφεθῇ πάλιν. (p. 364$_{9093-9104}$)

THEODOROS DUKAS LASKARIS 3 ÉV 6 HÓNAP[12]

De elérvén a Regina folyót, ott sátrat ver és ott marad. Ide küldte az orosznak nevezett urat, a paionok királyát a mysek ura Theodoroshoz, az ausonok uralkodójához, hogy megkérdezze a megegyezés feltételeit. Megérkezvén a császárhoz az orosz, aki a bolgárok fejedelmének apósa volt, jó, sőt nagyon szívélyes fogadtatásban [részesült, és eskü mellett megállapodást kötnek, amely abban állt, hogy Tzepainát a rómaiak [hatalmába adja ismét a bolgárok fejedelme.

L. IOANNES KANTAKUZENOS — JOHANNES CANTACUZENUS

Előkelő családból származott *Ἰωάννης Καντακουζηνός*, s magas hivatalokat viselt. III. Andronikos császár halála után 1341-ben császárrá koronáztatta magát, de a főváros heves harcok után csak 1347-ben került kezébe. 1353-ban az ellenpárttól szorongattatva segítségül hívta Kisázsiából a törököket, akik 1354-ben Kallipolis elfoglalásával megvetették lábukat Európában. V. Ioannes még abban az évben elfoglalta a fővárost, s lemondásra kényszerítette Kantakuzenost, aki Ioasaph néven monostorba vonult, s ott fejezte be életét 1383-ban. Több teológiai és filozófiai munkán kívül írt egy történeti munkát, amely *Ἱστορία* címen az 1320-tól 1356-ig terjedő kor történetét tárgyalja. Írói neve Christodulos volt. Művében saját tapasztalatain kívül okiratokat is felhasznált, ami megbízható forrássá teszi munkáját.

Kiadás: Ioannis Cantacuzeni imperatoris historiarum libri IV, cura J. SCHOPENI. I—III. Bonnae 1828—1832.

Irodalom: V. PARISOT: Cantacuzène, homme d'état et historien. Paris 1845. — Ioannis Comneni medici Vita Ioannis Cantacuzeni Romaeorum imperatoris, ed. CHR. LOPAREV. Petropoli 1888. — KRUMBACHER 298—300. — J. DRÄSEKE: Zu Johannes Kantakuzenos. BZ 9 (1900) 72—84. — J. DRÄSEKE: Kaiser Kantakuzenos' Geschichtswerk. Neue Jahrbücher für das klassische Altertum 33 (1914) 489—506. — N. IORGA: Médaillons d'histoire littéraire byzantine, 25. Jean Cantacuzène. Byz 2 (1925) 292—293.

[12] II. Theodoros Dukas Laskaris (1254—1258). — A körülményekről vö. Georgios Akropolites 10. j. (301. l.). Regina folyó: ma Ergene, a Marica bal oldali mellékfolyója Thrákiában; Tzepaina: ma Veligrad, város Bulgáriában, a Rhodope hegységben.

— MTBF 219—221. — L. Politis: Jean-Joasaph Cantacuzène fut-il copiste? REB 14 (1956) 195—199. — BT I. 321—323. — R. J. Loenertz: Ordre et désordre dans les Mémoires de Jean Cantacuzène. REB 22 (1964) 222—237.

Οὗτος δὴ ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος, ὁ τοῦ Μιχαὴλ βασιλέως παῖς, δυσὶ γάμοις προσομιλήσας ἐκ μὲν Ἄννης, τῆς θυγατρὸς τοῦ τῆς Οὐγγρίας ῥηγός, παῖδας ἐγέννησεν ἄρρενας δύο, Μιχαὴλ τὸν βασιλεύσαντα σύν αὐτῷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Κωνσταντῖνον δεσπότην ὀνομασθέντα ὡς καὶ μετὰ τὸν βασιλέα τεχθέντα καὶ τὰ δευτερεῖα φερόμενον ἐπὶ πᾶσιν. (I. p. 11_{13-18})

Ez az Andronikos[1] *császár, Michael császár gyermeke, két házasságot kötvén, Annával, Magyarország királyának leányával két fiúgyermeket nemzett: Michaelt, aki vele együtt uralkodott, és testvérét, Konstantinost, akit despotesnak neveztek, mint aki a császár után született és mindenben a második helyet töltötte be.*

LI. NIKEPHOROS GREGORAS — NICEPHORUS GREGORAS

A pontosi Herakleiában született *Νικηφόρος Γρηγορᾶς* Konstantinápolyban tanult, majd ugyanott tanított. II. Andronikos császár detronizálása (1328) után kegyvesztett lett. 1330-ban lépett újra a nyilvánosság elé, amikor a calabriai Barlaammal való vitája megalapozta nagy tekintélyét. Ettől kezdve nagy szerepet játszott az egyházi unióval kapcsolatos küzdelmekben. Állásfoglalása miatt Ioannes Kantakuzenos császár monostorba záratta, ahonnan csak akkor szabadult ki, amikor V. Ioannes került a trónra (1355). Életét 1359-ben vagy 1360-ban fejezte be. Nikephoros Gregoras a XIV. század legnagyobb bizánci polyhistora volt. Nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki: ránk maradtak rhetorikai és filozófiai iratai, beszédei, költeményei, levelei, továbbá történeti műve, amely *Ἱστορία Ῥωμαϊκή* címen az 1204-től 1359-ig terjedő kor történetét dolgozta fel. Az első részben felhasználta Georgios Akropolites és Georgios Pachymeres munkáját s egyéb ismeretlen forrásokat, a második részben azonban elsősorban személyes élményeit örökítette meg, de levéltári anyagot is felhasznált. A népnevek és néprajzi jellemzés terén erősen archaizál.

Kiadás: Nicephori Gregorae Byzantina historia, cura L. Schopeni. I—II. Bonnae 1829—30.

Kéziratok: A = Paris. 1723 (a. 1443)

Irodalom: L. Schopen: Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Chronologie aus den noch ungedruckten Büchern des Nikephoros Gregoras. Jahresbericht des königl. Gymnasiums zu Bonn 1834/35. 1—15. — Krumbacher 293—298. — J. Dräseke: Kantakuzenos' Urteil über Gregoras. BZ 10 (1901) 106—127. — N. Iorga: Médaillons d'histoire littéraire byzantine, 26. Nicéphore Grégoras. Byz 2 (1925) 293—296. — R. Guilland: Essai sur Nicéphore Grégoras. L'homme et l'œuvre. Paris 1926. — R. Guilland: Correspondance de Nicéphore Grégoras. Paris 1927. — St. Bezdechi: Le portrait de Théodore Métochite par Nicéphore Grégoras. Mélanges d'histore général. Cluj 1927. 57—67. — MTBF 216—218. — V. Grecu: Das Geburtsjahr des byzantinischen Geschichtsschreibers Nikephoros Gregoras. Académie Roumaine.

[1] II. Andronikos Palaiologos.

Bulletin de la section historique 27 (1946) 56—61. — BT I. 450—453. — I. ŠEVČENKO: Some autographs of Nicephorus Gregoras. Зборник радова Византолошког Института 8 (1964) 435—450. — Nikephoros Gregoras: Rhomäische Geschichte. Übersetzt und erläutert von J. L. VAN DIETEN. Erster Teil. Stuttgart 1973. Einleitung. 1—62.

1.

Συχνὸς ἐπὶ τούτοις ἐρρύη χρόνος καὶ ἄγεται ὁ βασιλεὺς τῷ υἱῷ Ἀνδρονίκῳ γυναῖκα Ἄνναν τὴν ἐκ Παιόνων καὶ ἅμα τῷ βασιλικῷ καταστέφει συμβόλῳ. (I. p. 109_{7-10})

Ezek után hosszú idő telt el, amikor is a császár fiának, Andronikosnak feleségül adja a paionok közül való Annát, egyszersmind pedig a császári jelvénnyel koronázza meg.[1]

2.

Ἐπεὶ δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ σύζυγος οὐκ ἦν τηνικαῦτα (προετεθνήκει γὰρ ἡ ἐξ Οὐγγρίας ἐλθοῦσα προτέρα τούτου γυνὴ ἐπὶ δυσί, τῷ τε βασιλεῖ Μιχαὴλ καὶ Κωνσταντίνῳ τῷ δεσπότῃ), διαπρεσβεύεται πρὸς τὸν ῥῆγα τῆς Ἱσπανίας· ὁ δ' ἀσμένως ἐκπέμπει οὐ θυγατέρα οἰκείαν, ἀλλὰ ἄλλην κατὰ γένος αὐτῷ προσήκουσαν, Εἰρήνην φημὶ τὴν τοῦ μαρκεσίου ἐκείνου ἀπόγονον τοῦ μετὰ τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἅλωσιν κληρωσαμένου Θεσσαλονίκην μετὰ τῶν πέριξ. (I. pp. 167_{22}—168_{5})

Mivel akkor a császárnak nem volt felesége (mert a Magyarországról jött előbbi neje már korábban meghalt, két gyermeket hagyván hátra, Michael császárt és Konstantinos despotest), követséget küld Hispánia királyához. Ez szívesen küldi nem ugyan saját leányát, de egy vele rokonságban levő másikat, tudniillik Eirenét, annak az őrgrófnak a leszármazottját, aki Konstantinápoly elfoglalása után Thessalonikét és környékét kapta osztályrészül.[2]

3.

Ἡ δὲ τοῦ βασιλέως σύζυγος Ἀνδρονίκου Εἰρήνη φύσει φιλότιμος οὖσα ἠβούλετο κατὰ διαδοχὴν παῖδας καὶ ἀπογόνους αὐτῆς ἐς ἀπείρους ἡλίους κληροῦσθαι τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν καὶ τὸ βασίλειον τουτὶ κράτος καὶ ἀθάνατον διασώζεσθαι τὴν μνήμην αὐτῆς ἐν τοῖς τῶν ἀπογόνων ὀνόμασι... Ἐνῆγε δ' ἐς τοῦτο τὰ[a] *μάλιστα γνώμη ζηλότυπος, ἣν ὡς μητρυιὰ περὶ τὸν προγονὸν*[b] *ἔτρεφε, τὸν βασιλέα φημὶ Μιχαήλ, ὃν ἐκ τῆς προτέρας συζύγου τῆς ἐξ Οὐγγρων ὁ βασιλεὺς γεγέννηκεν. Ἔφθημεν γὰρ εἰρηκότες, ὡς ἐξ ἐκείνης μὲν γεγέννηκε παῖδας δύο*[c]*, τόν τε βασιλέα Μιχαὴλ καὶ Κωνσταντῖνον τὸν δεσπότην...* (I. pp. 233_{14}—234_{9})

De Andronikos császárnak a felesége, Eirene, becsvágyó természetű lévén, azt akarta, hogy gyermekei és unokái egymást váltva végtelen időkig bírják a rómaiak feletti uralmat és a császári hatalmat, és így emlékezete halhatatlanul megőrződjék utódai nevében... Erre főleg féltékenysége ösztönözte, melyet mint mostoha táplált az elsőszülöttel szemben, gondolok Michael császárra, akit a császár a magyarok közül való első feleségével nemzett. Mert már előbb mondottuk, hogy két gyermeket nemzett vele, Michael császárt és Konstantinos despotest...

[a] *τὰ om.* **A** || [b] *πρόγονον* Wolf || [c] *δύο* **A** : *δύω* Wolf

[1] Vö. a Georgios Pachymeresből vett 1. szemelvényt és az ahhoz adott jegyzeteket (324. sk. l.).

[2] Vö. a Georgios Pachymeresből vett 4. szemelvényt és az ahhoz adott jegyzeteket (326. l.).

4.

Κωνσταντῖνος δὲ ὁ δεσπότης ὁ ἐκ τῆς προτέρας γυναικὸς τῆς ἐξ Οὔγγρων[d] *γενηθεὶς τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ ἔσχε μὲν ἐκ παρθενίας γυναῖκα πρότερον τὴν θυγατέρα Μουζάλωνος τοῦ πρωτοβεστιαρίου· ἣ δὴ καὶ πολὺν συμβιώσασα χρόνον αὐτῷ τετελεύτηκεν ἄπαις.* (I. p. 293_{1-5})

Konstantinos despotes, akit a magyarok közül való felesége szült Andronikos császárnak, először Muzalon protovestiarios hajadon leányát vette feleségül. Az asszony hosszú ideig élt vele, de gyermektelenül halt meg.

LII. ISMERETLEN SZERZŐK KRÓNIKÁI — CHRONICA ANONYMORUM

A

Egy ismeretlen szerzőjű krónika (*Χρονικὰ παρεκβόλαια*), mely rövid áttekintést ad a világtörténelemről 1118-ig, s rokonságot mutat Theodoros Skutariotes munkájával, a magyarokról is szól.

Kézirat: Vaticanus 1889 (s. XIV.) 17^r—32^r, kiadatlan.
Irodalom: KRUMBACHER 389. — MTBF 213. — BT I. 234.

Οὗτος ὁ βασιλεὺς... Οὗτος ἤγαγε γυναῖκα τῷ υἱῷ Ἰωάννῃ τὴν θυγατέρα τοῦ ἄρχοντος Οὐγγρίας, ἣν καὶ ἑσπέριον Τουρκίαν καλοῦσι. (fol. 32^r)

Ez a császár[1]*... Ez feleségül adta fiának, Ioannesnak a nyugati Turkiának is nevezett Magyarország fejedelmének leányát.*

B

Egy ismeretlen szerzőjű krónika, amely az eseményeket 1218-tól 1352-ig tárgyalja, különösen időrendi szempontból becses forrása a XIII—XIV. századi bizánci történelemnek.

Kiadás: R. J. LOENERTZ—P. SCHREINER: La chronique brève de 1352. Texte, traduction et commentaire. Orientalia Christiana Periodica 29 (1963) 331—356; 30 (1964) 38—64; 31 (1965) 336—373.
Irodalom: V. T. GORJANOV: Неизданный анонимный византийский хронограф XIV века. BB 2 (1949) 276—293. — V. LAURENT: La chronologie des patriarches de Constantinople de la première moitié du XIV[e] siècle (1294—1350). REB 7 (1949—1950) 144—155. — V. LAURENT: La chronique anonyme du Cod. Mosquensis gr. 426 et la pénétration turque en Bithynie au début du XIV[e] siècle. REB 5 (1949—1950) 207—212. — BT I. 234—235.

[d] *Οὔγρων* ed.

[1] I. Alexios Komnenos (1081—1118).

Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος... Ἰουλίῳ δὲ κε', ἡμέρᾳ τετράδι, τοῦ ,ϛψξθ' ἔτους, ἰνδικτιῶνος δ', παρέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐλθὼν ἐν ταύτῃ ἔστεψε καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, κῦρον Ἀνδρόνικον τὸν Παλαιολόγον, βασιλέα, ὃς ἔσχε καὶ δέσποιναν Οὔγγρισσαν. (p. 333)

Michael Palaiologos... július 25-én, szerdai napon, a 6779. évben, az indictio 4. évében,[1] elfoglalta Konstantinápolyt, és ide bevonulván császárrá koronáztatta fiát, Andronikos Palaiologos urat is, akinek magyar nő volt a felesége.[2]

LIII. EUPHROSYNE ÉLETE — VITA EUPHROSYNAE

Euphrosyne († cca. 923) élete, melyet a XIV. században Nikephoros Kallistos Xanthopulos (*Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος*) írt, magyar vonatkozást is tartalmaz.

Kiadás: Acta Sanctorum Novembris III. Bruxellis 1910. 861—877.
Irodalom: KRUMBACHER 291—293. — A. PAPADOPULOS-KERAMEUS: *Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος*. BZ 11 (1902) 38—49. — MTBF 209—210. — BHG 627. — BT I. 562.

Ἄννα ἡ βασιλίς, ἡ ἐκ Παιόνων τὸ σύνεγγυς δῆθεν, ἄνωθεν δ' ἐκ Ῥωμαίων καὶ βασιλικῶν αἱμάτων τὰς τοῦ γένους εἵλκε σειράς, ἐπεὶ τῷ ἐμῷ βασιλεῖ ἐκεῖθεν εἰς γάμου κοινωνίαν τῷ περιφανεῖ τοῦ γένους καὶ τῷ ἄλλως ὡραίῳ τοῦ σώματος ἐξελέγη καὶ πρὸς τὸ συγγενὲς καὶ οἰκεῖον πάλιν ἀνέδραμεν, ἀργὴ πρὸς παίδων γονὰς ἀνεδείκνυτο. Τοῦτο ἠνία μὲν ἅπαντας, μάλιστα δὲ τῷ βασιλεῖ ἀφόρητον ἦν· δέος καὶ γὰρ ὑφεῖρπε, μὴ οὕτω δὴ τὸν ἅπαντα χρόνον μείνασα παιδὸς ἔρημον καταστήσῃ τὸν βασιλέα, κἀντεῦθεν καὶ τὸ κράτος οὐκ ἐν διαδοχαῖς — τὸ δὴ πάντων βασιλεῦσι βαρύτατον — ἔσται. Πολλὰ μὲν οὖν αὐτῇ καὶ παῖδες ἰατρῶν ἐπειρῶντο πράττειν τήν τε φύσιν ἐπιρρῶσαι καὶ πρὸς γονὰς ἀγαθὴν ἀπεργάσασθαι· καὶ ἄλλως δὲ τὰ θεῖα, ὅσα

Anna császárné, aki közvetlenül a paionok közül származott, távolabbi ősei révén azonban római, sőt császári vérből vezethette le származása fonalát,[1] miután császárom számára fényes származása és egyébként ifjúian szép teste alapján kiválasztatott, hogy vele a házasság közösségére lépjen, és így rokonságába, az övéi közé visszatért, a gyermekszülésben meddőnek mutatkozott. Ez mindenkit gyötört, főképp azonban a császár számára volt elviselhetetlen. Az a félelem lopódzott ugyanis szívébe, hogy ha felesége mindvégig így talál maradni, gyermektelenné teszi a császárt, s ennek folytán a hatalom nem fog — ami császárok számára a legsúlyosabb — öröklődőleg továbbszállni. Az orvosok tehát sok mindent megpróbáltak tenni vele, természetét megerősíteni és gyermekszülésre alkalmassá tenni. De egyébként is bejárt minden

[1] A bizánci időszámítás szerinti 6779. év a mi időszámításunk 1261. évének felel meg.
[2] Anna, V. István magyar király leánya.

[1] Anna apja V. István magyar király volt, V. István anyja azonban, IV. Béla felesége, Mária, Theodoros Laskaris császár leánya.

δὴ πρὸς τὰ τοιαῦτα δεξιῶς ἔχουσιν, ἐκ-περιελθοῦσα, μόλις ἐπεὶ κατήκοος τῶν τῆς ὁσίας γίνεται χαρισμάτων, ὅλη πρὸς αὐτὴν χωρεῖ τῇ εὐχῇ. Τοίνυν καὶ τῷ λειψάνῳ ταύτης περιχυθεῖσα καὶ τὰ εἰκότα ἐπ' αὐτῇ διαπραξαμένῃ τῷ τ' ἐλαίῳ τῷ ἐκ τῆς φωταγωγοῦ ταύτης καὶ τῶν ἱερῶν ταύτης κρασπέδων μέρος τῷ τραχήλῳ ταύτης ἀπαιωρήσασα καὶ ζώνῃ δή τινι ἐκ σηρικῶν προπλακείσῃ νημάτων ἐκ τῆς σοροῦ τὰ περὶ τὴν ὀσφὺν διασφίγξασα αὐτίκα δὴ συλλαμβάνει καὶ οὐ μήτηρ μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλέως ἀναδείκνυται μήτηρ, καὶ ὁ γόνος προσήκων μάλα τῇ τε πίστει τῆς βασιλίδος καὶ τῇ τῆς ὁσίας εὐχῇ. Ἐκ ταύτης γὰρ ὁ ἐμὸς ἀνέθορε βασιλεὺς Μιχαήλ, περὶ οὗ τανῦν διεζιέναι οὔ μοι τῶν εὐλόγων εἶναι δοκεῖ· πλὴν ἀρκέσει φάναι, ὡς ἄξιος τῇ τε λαβούσῃ καὶ τῇ ταῖς εὐχαῖς ὡς μάλα δωρησαμένῃ, ὃν ἰδὼν εἶπεν ἂν ποιητής·

ὃς πατὴρ ὣς ἤπιος ἦεν,
ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός
[τ' αἰχμητής.[a]

(p. 875$_{D-F}$)

szent helyet, amelyet csak az ilyen dolgokban kedvezőek, mignem mikor nagy nehezen a szent[2] kegyelmi ajándékairól hallott, imádságában teljes valójában őelébe járult. És íme, mikor ereklyéivel vette magát körül, és — megfelelőképp magának megszerezve — az ő mécseséből való olajat öntött magára, és szent ruhaszegélyeiből akasztott egy darabot a nyakába, és a koporsóból való selyemszövetből övezett övet csípője köré, tüstént fogant! És nem csupán anyának, hanem császár anyjának mutatkozik. És a gyermek illő mind a császárné hitéhez, mind a szenthez intézett imához. Mert belőle sarjadt az én császárom, Michael, akiről részletesen szólni szerintem nem volna most megfelelő: legyen elég annyit mondani, hogy méltó az imádságnak mind elfogadójához, mind pedig adójához, ő, akinek láttára azt mondhatta volna a költő:

mint szelíd édesapám ki olyan volt,
nagyszerű dárdavető s népének jó
[fejedelme.[3]

LIV. GEORGIOS SPHRANTZES — GEORGIUS SPHRANTZES

E történetíró (*Γεώργιος Σφραντζῆς*) korábban Phrantzes néven szerepelt, de az újabb utalások kiderítették, hogy ez az alak téves, s a helyes forma: Sphrantzes. Életéről részletesen tájékoztat művében. 1401-ben született. A konstantinápolyi, majd a mistrai udvarban nagy szerepet játszott, magas méltóságokat viselt, és sokfelé fordult meg következtében. A főváros elfoglalása után török fogságba esett. Kiszabadulván a Peloponnesosra, majd Korfu szigetére menekült, az utóbbi helyen mint szerzetes fejezte be életét 1478 táján.

Sphrantzes neve alatt két történeti munka maradt ránk: a kisebb („Minus") 1413-tól 1478-ig kronológiai sorrendben tárgyalja az eseményeket, melyeket a szerző maga is átélt. Munkájába beleszövi egyéni életének eseményeit, utazásait s diplomáciai tevékenységét. A vulgáris nyelven írt munka becses forrása a XV. századi Bizánc történetének. A másik, terjedelmesebb munka („Maius"), mely az 1258-tól 1478-ig terjedő évek történetét tárgyalja, 1478-ban a korfuiak kérésére készült. E munka magában foglalja a „Minus"-t, de atticizáló jellegének megfelelően átstilizálva. A „Minus"-on kívül más forrásokat is felhasznált a szerző, így Niketas Choniatest, Nikephoros Gregorast és

[a] *cf.* Od. 15, 152; Il. 3, 179

[2] Szent Euphrosyne.

[3] Az első sor az Odysseiából való (15, 152), a második az Iliasból (3, 179); Devecseri G. ford.

másokat. Az újabb kutatások kiderítették, hogy a „Maius" jelen alakjában nem Sphrantzestől származik. Minden jel szerint Makarios Melissenos monembasiai metropolita volt az, aki 1573—1575 között átdolgozta és több részlettel bővítette.

Kiadás: Georgii Phrantzae Chronicon, ed. J. B. PAPADOPOULOS. I. Lipsiae 1935.
Kéziratok: **E** = Monasterii Vatoped. 291 (s. XVIII.) — **G** = Harleianus 5595 Bibliothecae Musei Britannici (s. XVIII.) — **P** = Parisinus suppl. 80 (s. XVIII.).
Irodalom: KRUMBACHER 307—309. — DARKÓ J.: Bizánc utolsó történetírói. Budapesti Szemle 155 (1913) 423—435. — N. IORGA: Médaillons d'histoire littéraire byzantine, 28. Georges Phrantzès. Byz 2 (1925) 297—298. — W. MILLER: The Historians Doukas and Phrantzes. Journal of Hellenic Studies 46 (1926) 63—71. — MTBF 230—232. — ST. VON STEPSKI DOLIWA: Studien zur Syntax des byzantinischen Historikers Georgios Phrantzes. München 1935. — J. B. FALIER-PAPADOPOULOS: Phrantzés est-il réellement l'auteur de la grande chronique qui porte son nom? Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare 9 (1935) 177—189. — R. J. LOENERTZ: Autour du Chronicon Maius attribué à Georges Phrantzès. Studi e Testi 123. Città del Vaticano 1946. 273—311. — V. LAURENT: *Σφραντζῆς* et non *Φραντζῆς*. BZ 44 (1951) 373—378. — BT I. 282—288. — V. GRECU: Georgios Sphrantzes. Bsl 26 (1965) 62—72. — Georgios Sphrantzes. Memorii 1401—1477. In anexa Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos, Cronica 1258—1481. Ediţie critica de V. GRECU. Bucarest 1966. — E. VOORDECKERS: Les sources du „Chronicon Maius" II. 12. de Pseudo-Sphrantzes. Byz 37 (1967) 163—165.

Ἐγένησε δὲ υἱοὺς ὁ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος τούσδε· Μιχαὴλ τὸν βασιλέα καὶ Κωνσταντῖνον τὸν δεσπότην ἐκ τῆς τῶν[a] *Οὐγγρῶν*[b] *πρώτης αὐτοῦ συζύγου.* (pp. 31_{18}—32_3)

A császár és teljhatalmú úr, Andronikos,[1] *ezeket a fiúkat nemzette: a magyarok közül való feleségével Michaelt, a császárt,*[2] *és Konstantinos despotest.*

LV. THEODOROS GAZES — THEODORUS GAZA

A híres humanista, *Θεόδωρος Γαζῆς* (1400—1476), aki szülővárosából, Thessalonikéből 1435-ben Itáliába költözött, s Ferrarában, Rómában, Nápolyban s végül Calabriában élt, több munkát írt, melyek közül szempontunkból különös figyelmet érdemel egy Francesco Filelfóhoz intézett levele, melyben Gemistos Plethonnal polemizálva a türkök eredetének kérdését fejtegeti.

[a] *om.* **EGP** || [b] *Οὐγγρῶν* **G** : *Οὐγκρῶν codd. cet.*

[1] II. Andronikos (1282—1328). Az autokrator (teljhatalmú úr) címet, melyet korábban csak a császár viselhetett, a Palaiologosok idejében a társcsászár is viselhette; Andronikos, mikor fiai születtek, még csak társcsászár volt. Felesége, Anna, V. István magyar király leánya volt.
[2] Michael Palaiologos, Andronikos fia, apja társcsászára volt, önállóan sosem uralkodott.

Kiadás: MIGNE 161 (1866) coll. 997—1006.

Irodalom: L. STEIN: Der Humanist Theodor Gaza als Philosoph. Archiv für Geschichte der Philosophie 2 (1889) 426—458. — A. GERCKE: Theodoros Gazes. Greifswald 1903. — J. MORAVCSIK: Byzantinische Humanisten über den Volksnamen türk. Kőrösi Csoma Archivum 2 (1926—1932) 381—384. — MTBF 172. — L. MOHLER: Theodoros Gazes. Seine bisher ungedruckten Schriften und Briefe. BZ 42 (1943—49) 50—75. — BT I. 520—521.

ΠΕΡΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥΡΚΩΝ

Θεόδωρος Φραγκίσκῳ Φιλέλφῳ εὖ πράττειν.

Εὔλογον δὲ καὶ τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον οἰκοῦντας Τούρκους ἐπὶ Λέοντος Ῥωμαίων αὐτοκράτορος μεταστῆναι δεῦρο ἀπὸ τῶν Καυκασίων διαβάντας τὸν Κιμμερικὸν καλούμενον Βόσπορον, ἀλλὰ μὴ ἀπὸ Παροπαμισοῦ. Καὶ ἐν Παννονίᾳ γὰρ Τούρκους τῷ Ἴστρῳ προσοίκους ἱστορεῖ Σκύλαξ καὶ σαφῶς Τούρκων τοὺς μὲν ἐν Ἀσίᾳ, τοὺς δὲ ἐν Εὐρώπῃ τάττει, Λέοντά τε τὸν Βασιλείου Ῥωμαίων αὐτοκράτορα συμμαχίαν παρὰ Τούρκων καὶ Οὔγγρων τῶν πέραν τοῦ Ἴστρου εἰληφέναι ἐπὶ Βουλγάρους φησίν.
(col. 1004_{C-D})

A TÜRKÖK RÉGI TÖRTÉNETÉRŐL

Theodoros Francesco Filelfónak boldogságot kíván.

Érthető, hogy a Duna vidékén lakó türkök Leon bizánci császár idejében a kimmeriainak nevezett Bosporoson[1] *átkelvén a Kaukázusból költöztek oda és nem a Paropamisosból.*[2] *Ugyanis Skylax*[3] *Pannoniában a Duna melletti türkökről tudósít, és a türkök egy részét világosan Ázsiába, más részét Európába sorolja, s azt is mondja, hogy Leon, Basileios fia, a bizánciak császára a bolgárok ellen a Dunán túl lakó türkökkel és magyarokkal*[4] *szövetségre lépett.*

[1] A Fekete-tengert és az Azovi-tengert (az antik Maiotis) összekötő tengerszoros antik neve.

[2] Nagy ázsiai hegység (Indikos Kaukasos, mai Hindukus).

[3] Skylitzes történetíró (l. ott a 83. l.-on).

[4] Theodoros Gazes félreértette Skylitzes szövegét, aki ott „magyaroknak is nevezett türkök"-ről szól (l. 83. l.).

MUTATÓK — INDICES

A mutatókban szerepel a szemelvényekben előforduló valamennyi személynév, cím, rang, népnév, földrajzi név és ezek származékai. Saját kiegészítéseinket, magyarázatainkat zárójellel különítettük el. Az oldalszámok mellett fölső index jelöli, ha az adott oldalon egynél többször fordul elő az illető szó. Amennyiben valamire csupán utalás történik egy oldalon, az oldal számát zárójelbe tettük. A kritikai apparatusból csak a főszövegtől eltérő alakokat vettük föl, az ezekhez tartozó oldalszámokat pedig kurziváltuk.

GÖRÖG MUTATÓ — INDEX GRAECUS

Ἄβαρεις 39; *Ἀβάρεις 39; Ἀβάρης 39; Ἄβαρης 39; Ἄβαροι 39*
Ἀβραάμ 160, 265, 267[2]
Ἄβυδος 91
Ἄγαρ 125, 164
Ἀγγελικός 263
Ἄγγελοι 296
Ἄγγελος, Ἰωάννης ὁ 227
—, *Κωνσταντῖνος ὁ* 191, 281, 308
— *l. Ἀλέξιος* (III.)
— *l. Θεόδωρος*
— *l. Ἰσαάκιος* (II.)
Ἀγησίλαος 159
Ἁγία Τριάς (sziget) 80
Ἅγιος Μάμας (Konstantinápoly elővárosa) 54, 58
Ἀγχίαλος 219, 295
— *l. Μιχαήλ*
Ἅιδης 187
Ἀδριανὸς ὁ ἅγιος 56; Ἀνδριανός 56
Ἀδριανούπολις 53, 54, 90; *Ἀνδριανοῦ πόλις 53*, 57, 58, 62; *Ἀνδριανούπολις 53, 54*
Ἀδρίας 150
ἀεισέβαστος 148
ἀζαρικός l. Χαζαρικός (I. Manuel)
Ἀθηνᾶ 291
Ἀθῆναι 122
Ἀθηναῖοι 131, 136, 138, 141, 142[2]
Ἄθως (74), 76
Αἰγύπτιοι 134
Αἴγυπτος 157
Αἰθίοπες 137
Αἰκατερίνα (Courtenay Fülöp lánya) 327
Αἷμος 86, 108, 295[2], 299, 314[2]; *Αἶμος* 332
Αἰσώπειος μῦθος 260
αἰτναῖος 171
Ἀκούσης (Ákos) 197
Ἀλαμανία 251
Ἀλαμανοί 164, 165, 170, 199, 211, 214[2], 220, 227, 239, 243, 246, 261, 281, 286, 292, 310; *Ἀλαμαννοί* 216; *Ἀλλαμάνοι* 318[4], *318*[2], 319[3], 320[4]
Ἀλανία 41[2]
Ἀλανοί 25[2], 323
Ἀλβέρικος μαρκίων 27; *Αλθέρικος 27*
Ἀλέξανδρος (III.) 147[2]
Ἀλεξιάδης 172; *l. még Ἰωάννης ὁ Κομνηνός* (II.)
Ἀλέξιος ὁ Ἄγγελος (III.) 298[3], 314[2], 315
— *ὁ δεσπότης* 218, 238[2], 259, 273, 281, 292, 293[2], 308, 313[2]; *l. még Βελάς* (III.)
— *ὁ Κομνηνός* (I.) 96, (101), (106—108), (111), (112), 115, 118, 225, (267), (268), (301), (302), (338)
— *ὁ Κομνηνός* (II.) (292), 294, 313
— *ὁ Κομνηνὸς ὁ βασιλεύς* (II. Ioannes Komnenos fia) 112, (113), 169
— *ὁ πρωτοστράτωρ* 238, 241, (242)
— *l. Βρανᾶς*
— *l. Κοντοστέφανος*
Αλθέρικος l. Ἀλβέρικος
Ἀλίφας, Πέτρος 107
Ἀλλαμάνοι l. Ἀλαμανοί
Ἀλμούζης (I. Géza fia) 195[2], 267, (268), 302
Ἀλμούτζης (Árpád apja) 44[2], 45; *Σαλμούτζης 44*[2], *45*
Ἄλπεις 205, 300
Ἀμάλφη 107[2]
Ἀμοραῖος; Ἀμορραῖος l. Μιχαήλ (II.)
Ἀμπελᾶς (ντὲ Σὰντ Ὀμέρ) l. Μπελᾶς
Ἀμπελών 29
Ἀνδρέας 63, 67, 83
— *ὁ ἅγιος* 107
Ἀνδριανός l. Ἀδριανός
Ἀνδριανοῦ πόλις; Ἀνδριανούπολις l. Ἀδριανούπολις
Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνός (I.) 165, 210, 211[4], 234, (256), 272, 277[2], 279[2], 281, 282, 283[2], 294[3], 304, 306, 307[2], 308[3], 309, 313[3], 330
— *ὁ Παλαιολόγος* (II.) 321[2], 322[2], (323), 324, (325—327), 336, 337[2], 338, 339, 341
— *ὁ σεβαστοκράτωρ* 203
— *l. Δούκας*

— *l. Κοντοστέφανος*
— *l. Λαπαρδᾶς*
— *l. Συναδηνός*
— *l. Φορβηνός*
ἀνθύπατος 89
Ἄννα (I. Theodoros Laskaris felesége) 299, 315, 333
— (V. István lánya, II. Andronikos Palaiologos 1. felesége) (322—324), 325[2], 326, (327), 336, 337, (338), 339, (340), (341)
— (VIII. Michael Palaiologos lánya, Milutin felesége) 325
Ἀντιόχεια 218, 249, 282, 293, 309; *Ἀντιοχεία 218; ἡ Ἀντιόχου 282*
Αντιοχεῖς 293
Ἀντιόχου, ἡ l. Ἀντιόχεια
Ἀντώνιος πρωτοσύγκελλος 253
Ἀξειός 90; *l. még Βαρδάριος*
Ἀπουλία 27
Ἀργεῖοι 138
Ἀργυρός, Μαριανὸς ὁ 69
—, *Πόθος ὁ* 69, 70
Ἄρης 130, 158, 159, 171, 177[2], 179, 181, 239, 287
Ἀρκαδιούπολις 87
Ἀρμένης l. Κουρτίκης
— *l. Λέων* (V.)
— *l. Λέων ὁ τοποτηρητής*
Ἀρμενία 282, 309
Ἀρμενικός (I. Manuel) 148
Ἀρμένιοι 94, 246, 283, 309
Ἀρμένιος l. Κουρτίκης
— *l. Λέων* (V.)
Ἀρπαδής 44[2], 45[3], 47, 48, 49[3], *49 (gen. Ἀρπαδᾶ); Ἀρπάδης* 59; *Ἀρπάσης 59*
ἀρχιδιάκονος 325
ἀρχιζουπάνος 200[2], 201, 202, 204, 269, 329
ἀρχιστράτηγος 111
ἀρχιφαλαγγάρχης 193
ἀρχοντία 38
Ἀσάν (I.) 299, 315
—; *Ἀσάνης l. Ἰωάννης* (II.)
Ἀσία 106, 176, 188, 205, 222, 247, 342
Ἀσπιέτης 243
—, *Κωνσταντῖνος ὁ* 243
Ἀσσύριοι 177; *Ἀσύριοι 177*
Ἀτελκούζου 44; *Ἀτελκ Οὐζου 44; Ἀτελ καὶ Οὐζου 44; Ἀτελουζου 44*
Ἀτήλ (Volga) 40
αὐγοῦστα; αὐγούστα 195, 246, 252, 255
Αὔγουστοι 261
αὔγουστος 148
Αὐσονάρχης 263, 264
Αὔσονες 166, 170[2], 172[2], 176, 188, 189, 190, 193, 264, 323, 330, 331[2], 332, 333, 335; *Αὐσόνιοι* 239
αὐσονοκράτωρ 193
αὐταναξ 190, 192, 193
αὐτοκρατορία 196, 264[2]
αὐτοκρατορικός 160, 266
αὐτοκρατορῶν 264
αὐτοκράτωρ 96, 99, 107[2], 113, 127, 131, 132, 135, 137, 140, 142, 143, 145, 147, 148, 149, 151, 153, 158, 163[2], 169, 173, *173*, 174, 175, 178, 180, 183, 184[3], *184 (acc. -ωρα)*, 186[2], 188, 191, 236, 242, 251, 259, 261[2], 266, 274, 277, 283, 284, 286, 291, 304, 309, 310, 312, 328, 332, 341, 342[2]
Ἄφροι 171
Ἀχέρων 280
Ἀχιλλεύς 138, 145, 189; *l. még Πηλείδης*

Βάζαροι l. Χάζαροι
Βαϊμοῦντος (Tarentumi Bohemund) (106), 107
Βάκαροι l. Κάβαροι
Βακχῖνος (Bágyon ispán) (173), (174), (182), (187), (192), 203, 204[4], 269, 329, (330); *dat. Βακχίῳ 269*
Βαλασίτζα 91; *Βαλίσιτζις 91*
Βαλδίμερ l. Βλαδίμερ
Βαλδουῖνος (Chatillon Ágnes fivére) 293, 313
— (II., latin császár) 327, 333, (334)
Βαλίσιτζις l. Βαλασίτζα
Βαρδάριος 90; *l. még Ἀξειός*
Βάρδας (Kordyles fia) 54
— *(ὁ Σκληρός)* 87, (88)
Βαρκαλᾶς, Μιχαὴλ ὁ 51[5]
Βαρούχ 45; *l. még Δάναπρις?*
Βασάσης 230; *Βασάκης 230*
βασιλεία 17, 25, 36, 54, 57, 78, 86, *94*, 101, 106[2], 107, 108, 111[5], 112[3], 113[2], 115, 117, 119[2], 121, 137, 140, 148, 195, 222, 225, 249[4], 250[6], 251[4], 252[7], 259, 260, 261, 262, 274, *276*, 294, 305, 324, 326[2]
βασίλεια 29, *85*, 292, 313
βασίλειος 38, 74, 107, 115, 116, 131, 138, 154, 155, 259, 260, 263, 274, 293, 331[2], 332[2], 337
Βασίλειος (I.) 51, 53, *53*, 54, 57[2], 58, 62, 342
— *ὁ ἅγιος* (†944) 28, 29
— *ὁ Βουλγαροκτόνος* (II.) (74), 76, (89—92), 298, 315
— *νωβελλίσιμος* 107
— *χαρτουλάριος* 212[3], 213
— *l. Τζιντζιλούκης*
— *l. Τρίψυχος*
Βασιλειῶν δέλτος 266
βασιλεοπάτωρ 58, 59, 62, 66, 82
βασιλεύς passim
βασιλεύων 95, 105, 120, 261, 275, 330, 331
βασιλικός 25, 34, 36[2], 50, 51[2], *83*, 107, *107*, 114[2], 115, 116, 117[2], 119[2], 121, 130, 141, 147, 152, 162, 164[3], 174, 182, 186, 198, 218, 259, 260, 267, 292, 298, 302, 311, 312, 315, 325, 326, 337, 339
βασιλίς 85, 89, 90, 101, 106, 114, 116, 124, 148, 169[2], 172, 199, 229, 270, 271, 273, 291, 295, 299, 303, 304, 315, 330, 333, 334, 339, 340
βασίλισσα 114[4], 115, 117[2], 118[4], 119[2], 122[2], 125, 171, 172, 259, 262[2]
Βατάτζης, Θεόδωρος ὁ 205, 206
—, *Λέων ὁ* 238[2], (239)
— *l. Ἰωάννης* (III.)
Βέβρυκες 138
Βελάγραδα l. Βελέγραδα
Βελάς (III.) (160), (163), (165), 217, 218[2], *218*[2] *(dat. -ᾶ, -άν)*, 219[2], 220[2], 221, 222, 223, 233, 235, 241; *Βελᾶς 217, 220*, 246[3], (248), (251), (252), (256), 259, 262, (265), (266), 274, 276, 293, 294[2], 295, (298), 304, 305, 313, 314[2], (332), 333; *Βελλᾶς 233, 274; Βιλᾶς 293; l. még Ἀλέξιος ὁ δεσπότης*
Βελέγραδα (ἡ) 48[2], *48 (gen. Βελέγραδας)*, 50[2]; *(τά)* 92, 196[2], 212, 213, 217, 229, 272, 273, 275, 281, 293, 304[2], 305, 308, 313; *Βελεγράδα (τά)*

196; Βελάγραδα (ἡ) 48; (τά) 92; Βέλγραδα (τά) 273; Βελέγαρδα (τά) 212; Βελλέγραδα (τά) 330[2]
Βελεγραδίται 213
Βελλᾶς l. Βελάς (III.)
Βελλέγραδα l. Βελέγραδα
Βέλοσις (bán) 200, 207, 208; *l. még Βελούσης?*
Βελούσης (szerb nagyzsupán) 215; *l. még Βέλοσις?*
Βελοχρωβάτοι 39; *l. még Χρωβάτοι ἄσπροι*
Βεμπετζιώτης 104
Βερροία 89
Βερροιαῖοι 213
Βεσελεήλ 116, 120, 122, 178
Βεσπρέμ 80
βεστάρχης 94
Βιδίνη 90[2], 193, 295; *Βιδύνη 295*, 314; *Βυδίνη 295*
Βιθυνία 120
Βιθυνοί 117, 172
βικάριος l. τριβοῦνος
Βιλᾶς l. Βελάς (III.)
Βιρίσης l. Βορίσης (II.)
Βλαδίγρατζος 240
Βλαδίμερ (bolgár fejedelem) 55, (58); *Βαλδίμερ 55; Βλαδήμηρ 55; Βλαδίμηρ 55*
Βλαδιμηρός (halicsi fejedelem) 206
Βλαδίσθλαβος (I., magyar király) (101), 195, (338); *Βλαδίσλαβος 195; Λαδίσθλαβος* 195
— (II., cseh király) (154), (220), (221), 222, 223
— (II., magyar király) 214, 215[2], 274[2], 275, 304[2], 305; *Βραδύσθλαβος 274*
Βλᾶς l. Γυλᾶς
Βλαχέρναι 124, 273, 293
Βλάχοι 238, 295, 314, 332
Βοδινά 89, 90; *Βοδενά 89, 90; Βοδηνά 89, 90*
βοέβοδος 42[2], 43[4], 44[3]
Βοεμία 154
Βοθνικός l. Βοσεθνικός
Βοΐκι 39; *Βόικι 39; Βόιμι 39; Βοΐοι 39; Βοΐσκι 39*
Βολερός 89, 90; *Βολερόν 89, 90*
Βολογουδής; Βολοδῆς; Βολοσουδής; Βολοσουδῆς l. Βουλτζοῦς
Βονιφάτιος (Bonifacio di Montferrat) 296, (298), (314), (315), (337)
Βορίσης (II., bolgár cár) 90, *90; Βιρίσης 90; Βορίσσης 90*[2]
— (Borics, magyar trónkövetelő) 208[4]; *l. még Καλαμάνος*
Βορίτζης (Borics bán) 212[2]
Βοροταλμάτ 41; *Βοροτάλματ 41*
Βοσεθνικός (I. Manuel) 148; *Βοθνικός 148; Βοσεντικός 148*
Βοσναῖοι 155
Βόσθνα 200[2], 212
Βοσόρ 322
Βόσπορος ὁ Κιμμερικός 42, 342
Βοτανειάτης l. Νικηφόρος (III.)
Βουκελάριοι 69; *Βουκελλάριοι* 71
Βουλατζοπόν 41; *Βουλατζοσπόν 41*
Βούλγαροι l. Βούλγαροι
Βουλγαρία 24, 40, 41, 42, 51[2], 54, *54*, *55*[3], 57, 58[3], 60[2], 62, 63, 66, 67, 70, 82, 83[3], *83*, 86, *86*, 89, 91[2], 92[2], 100
Βουλγαρικός 63, 64, 67, 68, 90
— (I. Manuel) 148
Βούλγαροι 17[4], 18[3], 20, 23, (24), 25[3], 26[3], 36, 39, 48, 50, 54, 55[3], 58[4], 59[2], 60[2], *60*[3], 61, 62[3], 63[3], 64[3], 66[3], 67[2], 68[3], 73, 77, 78, 82[3], 83[3], 84[4], 86[2], 87, 89[3], *89*, 90, 92[4], 98[2], 99[5], 100, 101, 298[2], 300[3], 314, 315[2], 316[2], 334[2], 335[2], 342; *Βούλγαρι 55*
Βουλγαροκτόνος (II. Basileios) 298—299, 315
Βουλοσδῆς; Βουλοσίδης; Βουλοσοδής; Βουλοσουδής; Βουλοσουδῆς; Βουλοσυδής l. Βουλτζοῦς
Βουλτζῖνος (szerb férfi) 202
Βουλτζοῦς ὁ καρχᾶς 49[2]; *Βολογουδής 100; Βολοδῆς 86; Βολοσουδής* 100; *Βολοσουδῆς 100; Βουλοσδῆς 85; Βουλοσίδης 86; Βουλοσοδής 85, 86; Βουλοσουδής* 85, 86; *Βουλοσουδῆς 85, 86; Βουλοσυδής 86*
Βουμέλιοι 150
Βραδύσθλαβος l. Βλαδίσθλαβος (II., magyar király)
Βρανᾶς, Ἀλέξιος ὁ 294[2], 313[2]
—, *Γεώργιος ὁ* 243, 244[2]
—, *Δημήτριος ὁ* 243, 244
—, *Μιχαὴλ ὁ* 237[4], (238), 245, 277[2], *277*, (278), *278*, 286, 306[3], 310
Βρανίτζοβα (137), 197[2], 198, 208[2], 210[3], 211, 267, 268, 272[2], 273, 275, 281, 293, 294, 302[2], 304[3], 305, 308, 313[2], 329, 330[2]; *Βρανιτζοβά 197; Βρανιτζόβα 208; Βρανίτζομα 211; Βρανόβιτζα 272; Δρανίζοβα 272; l. még Μόραβος*
Βρανιτζοβῖται 212
Βρανίτζομα; Βρανόβιτζα l. Βρανίτζοβα
Βρασίδας 131
Βρεντήσιον 107
Βρετανικαί, νῆσοι αἱ 171
Βριάρεως 159
Βροῦτος (Prut) 45
Βρυέννιος, Ἰωσὴφ ὁ 227, 228, 243
Βυδίνη l. Βιδίνη
Βυζάντιοι 92
Βυζάντιον 96, 99, 195, 197, 199[2], 205, 209, 211, 213, 217, 218[3], 222, 235, 236, 246[2], 247; *Βυζαντίς* 330; *l. még Κωνσταντινούπολις*

Γαβρᾶς (II. Kilidzs Arszlán megbízottja) 247
—, *Μιχαὴλ ὁ* 224—225, 227, 228, 237, 238, 277[4], 278[2], 286, 306[5], 310
Γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος 255
— *ὁ κληρικός* 36
Γάγγρα 171
Γαλάται 171
Γαλατικός 171
Γάλιτζα 206[2]
Γαλλίαι 300, 316, 333
Γανζῆ, Γελίελμος ὁ 107
Γαριλιανόν 27; *Γατιλιανόν 27*
Γεήχ (Ural folyó) 40
Γειλάς l. Γυλᾶς
Γειτζᾶς (II.) (134?), (136), (137), (139), (141), (142), (174), (175), (177), (179—187), 200[2], 201; *Ἰατζᾶς* (206), (207), 208, 209, (210—212), 213, 214[3], 215[2], 217, 218, (226), (269), (272), 274[3], 275, 276[2], 304[2], 305[4], (330)
Γελίελμος l. Γανζῆ
Γενάχ 46
Γενούσιοι 171
Γερμανικός 164, 165
Γερμανοί 171
Γερμανός (volt patriarcha) 325
γερουσιάζων 292
Γέται 103, 126, 166

Γεωβιτζάς (I.) (96), 254; *Γεωβιτζ 254*
Γεώργιος ὁ ἅγιος 254
— *l. Βρανᾶς*
— *l. Παλαιολόγος*
Γημοστοί l. Γομοστοί
Γηπαιδάρχης 139, 142
Γήπαιδες 127[2], 128[2], 129[6], 130, 132[2], 134, 135, 136, 137[2], 138, 140[3], 141[2], 142[4], 144, 149, 157, 158, 164, 265, 266[4], 267[2]; *Γήπιδες 149*
Γηπαιδικός 140
Γήπιδες l. Γήπαιδες
Γιαζιχοπόν 41
Γολγοθᾶς 193
Γολιάθ 182, 330
Γομόρρα 322
Γομοστοί 57; *Γημοστοί 57; Γωμοστοί 57*
Γομοστός, Λέων ὁ 57
Γοτθικός (I. Manuel) 148
Γουρδέσης (szerb férfi) 202
γραμματικός 259
Γραούλ 107; *Ραούλ 107*
Γρηγόριος (ispán) 233[2]
Γριντζάρι (Gerencsér) 80
Γύλα (τό) 41
— *l. Κουρκούτα*
Γυλᾶς 85[2], (86), 100[2]; *Γυλάς 85[2]; Βλᾶς 85[2]; Γειλάς 85*
γυλᾶς 48, 49[2]
Γωμοστοί l. Γομοστοί

Δαβίδ l. Δαυίδ
Δαβιτικός l. Δαυιτικός
Δαΐδ l. Δαυίδ
Δάκαι 103, 105, 107, 108, 109, 126, 127, 128[2], 129[4], 130, 141, 142, 143, 145, 149, 158, 160, 166, 171, 187[2], 188, 261, 323; *Δάκες* 150, 152[2]; *gen. Δάκων* 108
Δακικός 104, 128, 129[2], 142, 143
Δαλμάται 109, 145, 171, 187[2], 188, 192, 199[2], 200[3], 201[3], 201—202, 202[4], 205, 235, 261, 265, 296
Δαλματία 108, 177, 200, 201, 235[3], 236, 240; *Δελματία* 39
Δαλματικός 197, 212, 236
— (I. Manuel) 148
Δαμιανὸς ὁ ἅγιος 255
Δάναπρις 36 *(gen. -ι)*, 41[2] *(gen. -εως[2]); l. még Βαρούχ?*
Δάναστρις 36 *(gen. -ι); l. még Τροῦλλος*
Δαννουβικός l. Δανουβικός
Δαννούβιος; Δάννουβις; Δανόβιος; Δάνουβης l. Δάνουβις
Δανουβικός 175, 180, 183, 184; *Δαννουβικός 175, 183, 184*
Δάνουβις 28, 50[4], (51), 103, *103*, 177, 181, 183[3], *285; Δαννούβιος 54[2]; Δάννουβις 54[2] (gen. -εως, -έως)*, *183[2]*, 188, 189, 285; *Δανόβιος 59; Δάνουβης 285; Δανούβιος* 36, 39, 48, 54[2], 58[2], 59, 63, 67; *Δούναβις* 80[2]; *l. még Ἴστρος*
Δάρδανοι 155
Δαρεῖος (III.) 145
Δαυίδ 160, 169[2], 170, 182, 190, 192, 262, 266; *Δαβίδ* 115, 119[2], 128, 163, 220, 330; *Δαΐδ 182*
Δαυιτικός 260; *Δαβιτικός* 266
Δελεάνος, Πέτρος ὁ 92, 98
Δελματία l. Δαλματία
Δένδρα 216
Δερβλένινοι 41
Δεσέ (142), (143), 216, 217
δεσπότης 218, 259, 326, 336, 337[2], 338, 341
Δεῦκροι l. Τευκροί
δευτεροελάτης 51[2]
Δημήτριος ὁ ἅγιος 225, 255
— *l. Βρανᾶς*
— *l. Τορνίκης*
Δημοσθένης 136
Δήστρα l. Δρίστρα
Διογένης, Ἰωάννης ὁ 147
— *l. Ῥωμανός* (IV.)
Διόκλεια 236
Διοκλεῖς 171, 188
Διοκλητιανός 236
Διομήδης ὁ ἅγιος 293
Διονύσιος (ispán) 236, 237[2], 238, 242[2], 243[2], 244[4], 245, 278, 286[2], 288, 289, 290, 310[3], 311[2], 312
Διόνυσος 139
Δίστρα l. Δρίστρα
Δοβρομηρός 89
δομέστικος 73
— *τῶν ἐξκουβίτων* 69, 70
— *τῶν σχολῶν* 59, 63[2], 67[2], 83, 84, 99
Δορόστολον 83, 99; *l. még Δρίστρα*
Δορύλαιον 247
Δοῦκαι 172
Δούκας, Ἀνδρόνικος ὁ 234[2]
—, *Ἰωάννης ὁ* 193[2], 203[2], 204, 235, 239
— *l. Θεόδωρος* (II.)
— *l. Ἰωάννης* (III.)
— *l. Καλαμάνος*
— *l. Μιχαήλ* (VII.)
Δουκικός 192
δουκικός 272, 304
Δουκόπαις 191, 192; *l. még Καλαμάνος, Κωνσταντῖνος Δούκας ὁ*
Δούναβις l. Δάνουβις
δούξ 210, 218, 237, 239, 246, 284
Δρανίζοβα l. Βρανίτζοβα
Δρίστρα 63, 83, 99; *Δήστρα 60; Δίστρα* 60, 63, 67, *83; Δρίστα 60, 99; Λίστρα 60; l. még Δορόστολον*
δρουγγάριος 51, 59, 60[2], 63[2], 63—64, 67[3], 83, 84[2]
Δρυνᾶς 200

Ἐδέμ 166
Ἐζεκίας 177
Ἐζέλεχ 49
ἐθνάρχης 164
Εἰρήνη (I. Alexios Komnenos felesége) (111), 115, 118
— (Piroska, I. László lánya, II. Ioannes Komnenos felesége) (101), (110—113), 114, (115—117), 118[5], (119), 120[3], (121—124), (126), (166), (167), (169—171), 172, (173), 195, 199[2], 255, (261), (301), (302), (338); *l. még Ξένη*
— (I. Theodoros Laskaris lánya, III. Ioannes Dukas Batatzes felesége) 299[2], 315[2], 324, 333
— (Theodoros Angelos lánya, II. Ioannes Asan 2. felesége) 300, 334
— (VIII. Michael Palaiologos lánya) 325
— (Jolanta Montferrati, II. Andronikos Palaiologos 2. felesége) 326, 337[2]
— *ἡ Λαρισσαία* (Gabriel Radomir 2. felesége) 97, 98

Ἕκτωρ 189
Ἑλένη (II. Ioannes Asan lánya, II. Theodoros Dukas Laskaris felesége) 299, 300, 315, 316
Ἑλλαδικός 58
Ἑλλάς 29, 62, 66, 266
Ἕλληνες 138, 261
Ἑλλησπόντιος 146
Ἑλλήσποντος 189
Ἐπίδαυνος 191
ἐπίσκοπος 81, 85, 107[2], 235, 248, 249, 253
Ἐρρίκος (Jasomirgott) 227, 239, 240[3]
ἑταιρειάρχης 57, 191
Ἐτέλ 47
Εὐδοκία (I. Theodoros Laskaris lánya, Ioannes trapezunti császár felesége) 299, 315, 324, 333
— *l. Κομνηνή*
Εὐμάθιος l. Φιλοκάλης
Εὔξεινος 158, 238; *l. még Πόντος*
Εὐρυβάτης 136
Εὐρωπαῖος 155
Εὐρώπη 106, 176, 342
Εὐρώτας 138
Εὐστάθιος πατρίκιος 51, 59, 60[2], 63[2], 64, 67[3], 83, 84

Ζαλέσι 80
Ζαλτᾶς 49[2]
Ζαούτζας 58, 62[2], 66[2]; *Ζαουτζᾶς* 82[2]
Ζάχλουμοι 39
Ζεύγμη 196, 227, 229, (230), (232), (233), 234[2], 235[2], 238; *Ζεύγμι 227; Ζευγμῖνον 227; Ζεύγμινον* (134), 205, 206, 217, 225, 267, 268, 270, 275, 277, 278[2], (279), 280, 281[3], 285, 302, 303, 305, 306[3], (307), 308[2], 310, 329[2], 330, 331[2]; *Ζεύγμιον 329*
Ζηκχικός (I. Manuel) 148
ζουπάνος 107, 174, 192, 203, 233, *240*, 245

Ἥρα 146
Ἡρακλεῖδαι 142
Ἡράκλειος διασκευή 154
Ἡσαίας 160
Ἥφαιστος 146[2]

Θεόδουλος l. Συναδηνός
Θεοδώρα (Andronikos Komnenos lánya, Jasomirgott Henrik felesége) 227, 239
— (I. Manuel nővére) *l. Κομνηνή*
Θεόδωρος ὁ Ἄγγελος (epeirosi császár) 300; *Θ. Κομνηνάγγελος* 334
— *Βούλγαρος* 61, 64, 68, 84
— *(Γαζῆς)* 342
— *Δούκας ὁ Λάσκαρις* (II.) (299), (300), 315, (316), 335[2]
— *ὁ Λάσκαρις* (I.) 299[2] *(gen. -ιος), 299 (gen. -ι)*, 315, 324 *(gen. -ι)*, 325*(gen. -ι)*, 333; *Λασκάριος* 333
— *ὁ σεβαστοκράτορας* 317
— *l. Βατάτζης*
— *l. Πρόδρομος*
Θεοφάνης (941 táján) 28
— *ὁ πατρίκιος* 61[2], 64, 65, 68[2], 70, 85[2]
Θεόφιλος ὁ βασιλεύς 54, 55, 57, 58[2]
Θεοφύλακτος (patriarcha) 85
— *ἐπίσκοπος Τούρκων* 253
Θεσσαλοί 271, 303
Θεσσαλονίκη 50[2], 55, 58, 62, 66, 82, 89, 90, 127, (296), 298[2], 314[2], 315, 337
Θέτις 139
Θετταλία 89
Θρᾷκες 108
Θράκη 17, 69, 70, 86, 87, 101, 247
Θρακήσιον 71; *gen. Θρακήση* 69
Θρᾳκῷος 61, 64*(fem. acc. Θρακῷαν)*, 68, 69*(fem. acc. Θρακῴαν)*, 70, 100
Θρασύδειλος 138
Θωμᾶς (IV. István szolgája) 276, 305

Ἰαβδιερτίμ 41
Ἰβηρικός (I. Manuel) 148
Ἰγνάτιος ὁ πατριάρχης 54, 57
Ἰεζεκιήλ 178
Ἰέλεχ 49[2]
Ἱερόθεος ἐπίσκοπος Τουρκίας 85
Ἱερόσθλαβος (halicsi fejedelem) 226; *l. még Πριμίσθλαβος*
Ἱεροσόλυμα 106, 299, 315
Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ 132[2], 160
— *Χριστός* 17, 18, 24, 25, 26, 28, (80), (81), (110), 112, 113[2], 114[2], 116[2], 117[2], 120, 121, (124—126), 127, 148, 177, (249), (250), 251[2], 254[2], 322, 323
Ἰκόνιον 182
ἰλάρχης 284
Ἰλιάς 189[2]
Ἰλλυρικόν 225
Ἰλλυρικός 175, 181
Ἰλλυριοί 229, 261
Ἰλλυρίς 150, 155
Ἰοθόρ 266
Ἰόνιος 150; *Ἰόνιον 150*
Ἰορδάνης 127, 132[2]
Ἰοσφρέ l. Μαλή
Ἰούλιοι l. Καίσαρες
Ἰουτοτζᾶς 49[2]; *Ἰουτότζας 49*
Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος (II.) 249, (250), 251, (252), 259, (260), (261*)*, 262[2], 263, 264, 265, (266), (267), (294), (295), 296, 298[3], 299, (313), 314, 315[2], 332, (333)
— *ὁ Κομνηνός* (I.) (93), (95), 101, (109), 328[2]
— *ὁ σεβαστοκράτωρ* 214, 274, 304
Ἰσαυρικός (I. Manuel) 148
Ἴσαυροι 245
Ἰσής, Ἰωάννης ὁ 227
Ἰσμαήλ 127
Ἰσμαηλῖται 132
Ἱσπανία 326, 337
Ἰσραήλ 134, 160
Ἰστριάς 150
Ἰστρικός 147
Ἴστρος 17, 48[2], 72, 83[2], 86, 92, 93, 94, 99, 100, 103[2], 105, 108, 127, 130, 131, 132, (137), (138), 139[2], (140), 142, 145[3], 147, 153, 157, 158[2], 162, 164, 192[2], 193[2], 195, 196[2], 198, 205[2], 209[3], 210, 211, 212, 213, 216, 217, 219, 220, 221, 223, 224[2], 228[2], 229, 234, 238[2], 265, 266[2], 267, 268[2], 270[2], 278, 286, 288, 290, 299, 300, 302[2], 303[2], 306, 310[2], 312, 316, 329[2], 333, 342[2]; *l. még Δάνουβις*
Ἰταλία 238, 300, 316, 333
Ἰταλοί 243, 324
Ἰωαννάκης 104; *Ἰωαννάκιος 104*

Ἰωάννης (Ἀλακασσεύς) 87
— *ὁ Ἀσάν* (II.) 299[2], 300[3], 315, 316[3]; *Ἀσάνης* 334[2]
— *Δούκας ὁ Βατάτζης* (III.) (299), (300), (315), (316), 324, 333[2], (334)
— *ὁ Κομνηνός* (II.) 106, (110—112), 113, (114), 115, (116), 117, 118, 119, (120), 121, 122, (124), (125), 126, 166, 167, 169, (170), 171, 172, 173, 195, (196—199), 208, (261), (268), 302, (303), 329, 338; *l. még Ἀλεξιάδης*
— (X.) *ὁ πάπας* 27[2]
— *ὁ πρωτοσέβαστος* 201, 246
— *l. Ἄγγελος*
— *l. Διογένης*
— *l. Δούκας*
— *l. Ἰσής*
— *l. Καντακουζηνός*
— *l. Κοντοστέφανος*
Ἰωαννίτζης 29
Ἰώβ 150
Ἰωνία 160, 161
Ἰωσήφ (Jákób fia) 260, 261
— *ὁ πατριάρχης* 325
— *l. Βρυέννιος*

Κάβαροι 46[6], 47; *Καβάροι 46; Βάκαροι 46, 47*
Κάγγαρ 43[2], 44
καθηγούμενος 107
καῖσαρ 246
Καῖσαρ, (Ἰούλιος) 138
Καίσαρες, Ἰούλιοι 154[2], 172, 260, 261
Κακὴ Σκάλα 198
Καλάβιον 29
Καλαβροί 171
Καλαμάνος (Borics, magyar trónkövetelő) 271, 303; *l. még Βορίσης*
—, *Κωνσταντῖνος Δούκας ὁ* (Borics magyar trónkövetelő fia) 190, 192, 218[3], 245—246, 246[2], 255[2], 282, 283[2], 309[2]; *Καλαμᾶνος 282; l. még Δουκόπαις*
Καλῆ 49[2]
Καλιμᾶνος (II. Ioannes Asan fia) 300; *Καλλιμάνος 300*, 316, 334; *Καλλιμᾶνος 300*
Καλλιούπολις 299, 300, 316
Καλοκυρός (patrikios) 86, 100
Καματηρός, (Ἰωάννης) 273, *273*
Καντακουζηνός, Ἰωάννης ὁ 203[7], 204[3], 213[2], 269
Καππαδοκία 199
Κάρδων 236; *Καρδών 236; Σκάρδων 236*
Καρής 46
Κάρουλος (I., nápolyi király) 327[2]
Καρύταινα 318, 320
καρχᾶς 48, 49[6]; *καρχᾶν 49*
Κασής 47
Κασιανός, (Ἀλέξιος) 241, 242
Καστάμων 171, 199
Καστορία 210
κατεπάνω 69
Κατζίκιοι 236
Καυκάσιοι 342
Κελαδής (Keled) 197
Κελεστῖνος (III.) 251, (252)
Κελτικός 175
Κελτοί 105
Κίαβα Λόγγον 91; *Κίαμβα 91; Κίμβα 91; Κιμβάλογγον 91*
Κίαμα (Kiev) 227; *Κιόβα 227*
Κίαμβα Λόγγον l. Κίαβα Λ.
Κικέρων 159
Κίλικες 144, 149, 160, 245
Κιλικία 218, 219
Κιλικικός (I. Manuel) 148
Κίμβα Λόγγον; Κιμβάλογγον l. Κίαβα Λόγγον
Κιμμερικός l. Βόσπορος
Κιόβα l. Κίαμα
Κλείδιον 91[2]
κληρικός 36, 107
Κλιτζιεσθλάν (II. Kilidzs Arszlán) 247
Κλωθώ 187
Κνῆσα (Kenese) 80
κοιαίστωρ 60[2], *60[2](acc. -ορα[2])*, 63, 67, 83, 99; *κουαίστωρ 60[2]; κυαίστωρ 60[2], 67*
Κοκκοβασίλειος 243, 244
Κόμανοι 108, 324
κόμης 55
Κομνηνάγγελος l. Θεόδωρος ὁ Ἄγγελος
Κομνηνή, Εὐδοκία ἡ 277[2]
—, *Θεοδώρα ἡ* (I. Manuel nővére) 256
Κομνηνοί 172, 239
Κομνηνός l. Ἀλέξιος (I.)
— *l. Ἀλέξιος* (II.)
— *l. Ἀλέξιος ὁ βασιλεύς* (II. Ioannes fia)
— *l. Ἀνδρόνικος* (I.)
— *l. Ἰσαάκιος* (I.)
— *l. Ἰωάννης* (II.)
— *l. Μανουήλ* (I.)
Κοντοστέφανος, Ἀλέξιος ὁ 216[2], 275, 305
—, *Ἀνδρόνικος ὁ* 219, 242[3], 243[3], 244[3], 284[2], 285, 286[2], 287, (288), 289[2], (290), 291, 292, 309, 310[2], 311[2], 312[2], 331, 332
—, *Ἰωάννης ὁ* 245
Κορδύλης στρατηγός 54, 55
Κορράδος (III.) (164), 222
Κορτίκης l. Κουρτίκης
Κοσμᾶς (kalmár) 58, 62, 66
— *ὁ ἅγιος* 254
κουαίστωρ l. κοιαίστωρ
Κουαρτζιτζούρ 41
Κουβοῦ (Bug) 45
Κουζοῦ 45, 47
Κούλη (τό) 104, 105
Κουρκώτα Γῦλα 41
κουροπαλάτης 57
Κουρσάνης l. Κουσάνης
Κουρτίκης ὁ Ἀρμένης 59; *Κ. ὁ Ἀρμένιος* 63, 66; *Κορτίκης (ὁ Ἀρμένης) 59; Κουρτήκης (ὁ Α.) 59; Κουρτίκιος (ὁ Α.) 59; Κ. ὁ Ἀρμένιος 63*, 82, 83
Κουρτίκιος (Barancs parancsnoka) 197[2]
— *l. Κουρτίκης*
Κοῦρτοι l. Τοῦρκοι
Κουρτουγέρματος 46; *Κουρτυγέρματος 46*
Κουσάνης 59, *59(dat. -ει); Κουρσάνης 59*
Κρακρᾶς (Pernikos védője) 91[2]
κράλης 80, 92, 96, 97, 98, 107, 165, 174, 175[2], 183[4], 184[3], *184*, 185[3], 186[5], 191, 248[2], 254, 256, 301, 302, 327; *κράλ 80*
κραλικός 184
Κρηνίτης, Προκόπιος ὁ 59[2], 62, 63, 66[2], 82, 83, (99); *Κρηνήτης 59[2]; Κρινίτης 82, 83*
Κρίσος (Körös) 48
κριτὴς τοῦ βήλου 265

Κριτόπλος (Rasos parancsnoka) 198
Κροῦμος ἄρχων Βουλγάρων 54², 55, 57²; *Κρούμος 54; Κρούμμος 54²; Κροῦμμος 54, 55; Κροῦμνος 55*
κυαίστωρ l. κοιαίστωρ
Κύπρος 191
Κωνσταντινάκης κοιαίστωρ 60, 63; *Κωνσταντινάκιος* 83, (99); *Κωνσταντινάκις* 67; *Κωνσταντινιάκης 60*
Κωνσταντίνειος ἀγορά 283; *Κωνσταντίνου ἀ. 283*, 309
Κωνσταντινιάκης l. Κωνσταντινάκης
Κωνσταντινόπολις l. Κωνσταντινούπολις
Κωνσταντῖνος βασιλεύς (VII. Michael Dukas fia) 255
— *ὁ δεσπότης* (II. Andronikos Palaiologos fia) 326², 336, 337², 338, 341
(—) *ὁ Δούκας* (X.) 94
— *ὁ μέγας* (I.) 38², 48, 148, 193
— *νοτάριος* 107
— *πατρίκιος* 88²
— *(Πορφυρογέννητος)* (VII.) (25), 34, (69), (70), (78), 85, (100)
— *l. Ἄγγελος*
— *l. Ἀσπιέτης*
— *l. Καλαμάνος*
— *l. Μελιτηνιώτης*
Κωνσταντίνου, ἡ l. Κωνσταντινούπολις
— *ἀγορά l. Κωνσταντίνειος ἀ.*
Κωνσταντινούπολις (36), (54—59), (61—64), (66), (68—70), (77), (82), (83), *85*, 89, (90), 91, (92), (95), (105), (106), (114), (116), 118, 120, 121, (122), (124), 145, (148), *149*, (192), 256, (270—273), (291), (295), (303), 304, 312, (314), (324), (326), (331), 337, 339; *Κωνσταντίνου πόλις* 29, *85; Κωνσταντινόπολις* 79; *ἡ Κωνσταντίνου* 85, 205, 274, 298, 304, 315, 333; *l. még Bυζάντιον*

Λαβαδίας l. Λεβεδίας
Λαβουβαρδία 38; *Λαγοβαρδία* 34; *Λογγιβαρδία* 105, 107; *Λογουβαρδία 38*
Λαγούβαρδοι 38; *Λογουβάρδοι 38*
Λαδίσθλαβος l. Βλαδίσθλαβος (I., magyar király)
Λαζικός (I. Manuel) 148
Λακεδαιμόνιοι 141, 142
Λάκωνες 131
Λακωνικὴ στολή 154
Λαμπαρδᾶς l. Λαπαρδᾶς
Λαμπάρδοι 171, 196; *Λωμπάρδοι 196*
Λαπαρδᾶς, Ἀνδρόνικος ὁ 239, 243, 244², 245, 256, 286, 294², 310, 313²; *Λαμπαρδᾶς 239, 243, 244², 245*
Λάρισσα 97
Λαρισσαῖος 98
Λασκάριες 324
Λασκάριος l. Θεόδωρος (I.)
Λάσκαρις ὁ μέγας δούξ (I. Theodoros fivére) 325
— *l. Θεόδωρος* (I.)
— *l. Θεόδωρος* (II.)
Λατῖνοι 198, 234, 334
Λεβεδία 42, 43
Λεβεδίας 42, 43², 44²; *Λαβαδίας 42*
Λενζενίνοι 41
Λέων (VI.) 13, (17), (39), 47, (50), (51), 59², (60), (61), 62, 63, (64), 66², (67), (68), (70), (82—84), 99, 342²
— *ὁ Ἀρμένης τοποτηρητής* 50—51, 51
— *ὁ Ἀρμένιος* (V.) 54²; *Λ. ὁ Ἀρμένης 54², 57³; Λ.* 58
— *(Φωκᾶς)* 72, 74, 76
— *l. Βατάτζης*
— *l. Γομοστός*
— *l. Χοιροσφάκτης*
Λιγιτικός 171; *Λιγυστικός 171*
Λιγοῦροι 196
Λιγυστικός l. Λιγιτικός
Λιούντικα 47; *Λιούντινα 47*
Λίστρα l. Δρίστρα
Λογγιβαρδία l. Λαγουβαρδία
Λογγομηρός 200
λογοθέτης 273
λογοθετικός 273
Λογουβαρδία l. Λαγουβαρδία
Λογουβάρδοι l. Λαγούβαρδοι
Λουκᾶς (Szent, †953) 29
— *ὁ εὐαγγελιστής* 249
— *ὁ πατριάρχης* 259
λοχαγός 132
Λυκοῦργος 139
Λυμεών l. Συμεών
Λωμπάρδοι l. Λαμπάρδοι

μάγιστρος 74, 76, 87², 88³, 94
Μακεδόνες 54, 55², 56, 57², *57³(sing. nom. -ών, plur. gen. -όνων)*, 58², 62², 145, 147
Μακεδονία 29, 53, 54, 57³, 58³, 59, 62², 66, 69, 74, 76, 82, 105
Μαλή, Ἰοσφρέ 107
Μάμα (falu) 80
Μανουὴλ ὁ Κομνηνός (I.) 127, (128—134), 135, (136—138), (140—142), 143, (144), 145, (146), 147, 148, 149, (151—156), 157, (158—164), (173), 174², (175—189), 190, 191, 192, 193, 196, (199), (201—236), (238), 239, (240—243), (245—247), 252, 259, (269—271), 272, (273), 274², (275), (276), 277, (278), (279), 281, (282), 283, (284—288), (291), (292), 293, (303—307), 308, (309—313), 329, 330, (331), (332)
Μαρία (Isaakios sebastokrator lánya, IV. István felesége) 214, 274, 304
— (I. Manuel Komnenos lánya, Béla-Alexios jegyese) 218, (238), 273, 276, 281², 292, (293), *293*, 305, 308, (313)
— (Margit, III. Béla lánya, II. Isaakios Angelos, Bonifacio di Montferrat s végül Nicolas de St. Omer felesége) (252), 259, (260—263), (295), 296, 298, 314, 315², (319), (320), (332)
— (I. Theodoros Laskaris lánya, IV. Béla felesége) 299², 315², (324), 333²
— (II. Endre lánya, II. Ioannes Asan 1. felesége) 299, (300), (315), 316, 334
— *παρθένος* 81, (110—113), (123—125)
Μαριανός l. Ἀργυρός
Μαρῖνος ὁ σεβαστός 107
μαρκέσιος 165, 296, 298, 314², 326, 337; *μαρκίων 27³*
Μασσαγέται 126
Μαυροκατακαλών, Νικόλαος ὁ 104²
Μαῦρος (püspök) 107

μέγας ἄρχων 49, 50
— *δούξ* 219, *284*, 309, 325
— *ζουπάνος* 252
Μεγέρης 46
Μελεκδίς 80
Μελιτηνιώτης, Κωνσταντῖνος ὁ 325, (326)
Μηδία 42
Μῆδοι 77, 78
Μηλωτῖνος (II. Uroš István szerb király) 325, (327)
μητροπολίτης 80[2]
μινσουράτωρ 34[2]
Μιχαὴλ ὁ τοῦ Ἀγχιάλου 149
— *ὁ Ἀμοραῖος* (II.) 57, 58; *Ἀμορραῖος 57*
— *ὁ ἀρχάγγελος* 111, (112), 254
— *ὁ ἄρχων τῶν Ζαχλούμων* 39
— *ὁ βασιλεύς* (II. Andronikos Palaiologos fia) 326[2], 327[2], 336, 337[3], 340, 341
— *Βούλγαρος* 55
— — *60*[2]
— *ὁ γέρων* 51[2]
— *ὁ Δούκας* (VII.) 254
— *ὁ Παλαιολόγος* (VIII.) (317), (321), (323—325), 326, 336, (337), 339
— *ὁ Ῥαγκαβέ* (I.) 54[2], 57[2]; *Ῥαγαβέ 54; Ῥαγγαβέ 54; Ῥαγγάβε 54*
— *ὁ ῥήτωρ* 127, 143
— *l. Βαρκαλᾶς*
— *l. Βρανᾶς*
— *l. Γαβρᾶς*
Μοδία 42
μόναρχος 183
μονοκρατορῶν 184
μονοκράτωρ 184
μονοστρατηγῶν 69
Μοραβία 49[2], 50
— *ἡ μεγάλη* 37, 45, 48
Μόραβος 92; *Μώραβος 92; l. még Βρανίτζοβα*
Μορδία 42
Μορήσης (Maros) 48
Μουγδράγα; Μουδάγρα; Μουδρά (dat.); Μουδράγα l. Μουνδράγα
Μουζάλων ὁ πρωτοβεστιάριος 338
Μουνδράγα 47, 61; *Μουγδράγα 61; Μουδάγρα 61; dat. Μουδρά 61; Μουδράγα 61; Μουλδάγρα 61; Μουνδάγρα 61*
Μοῦσα 189
Μουσικός (Zautzas szolgája) 58[2], 59, 62[2], 66[2], 82
μπάνος 207, 240
Μπελᾶς (ντὲ Σαὶντ Ὁμέρ) 319; *Ἀμπελᾶς (ντὲ Σὰντ Ὁμέρ)* 320
Μυσάναξ 335
Μυσοί 72, 103, 295, 314, 332, 334
Μυσῶν λεία 143
Μώραβος l. Μόραβος
Μωσαϊκοὶ νόμοι 202
Μωσῆς 128, 134, 249; *Μωϋσῆς* 266

ναζιραῖοι 110
Ναΐσός (ἡ) 200, 210[3], 216, 217, 225[2]; *Ναΐσσός (ἡ) 216(dat. -ῶ), 217(dat. -ῶ); Νήσσος (ἡ) 294; Νίσα (ἡ) 294; Νίσος (ὁ)* 191, 281, 294, 308, 333; *(ἡ) 294*, 313, 314; *Νῖσος (ὁ)* 295; *(ἡ) 295*
Ναυῆ 132
Νεῖλος 157
Νέκης 46

Νήσσος l. Ναΐσός
Νίκαια 326[3]
Νικήτας ὁ Σκληρός 59, 63, 67, 83
Νικηφόρος (I.) 54
— (építész) 116, 120[2], 122
— *ὁ Βοτανειάτης* (III.) 94, (96)
— *ὁ Φωκᾶς* (II.) 79, 86, 100
— *l. Ξιφίας*
— *l. Πετραλοίφας*
— *l. Φωκᾶς ὁ πατρίκιος*
— *l. Χαλούφης*
Νικόλαος 89; *l. még Νικολιτζᾶς*
— *l. Μαυροκατακαλών*
Νικολιτζᾶς 89[4]; *l. még Νικόλαος*
Νίσα; Νίσος; Νῖσος l. Ναΐσός
νοτάριος 107
νωβελλίσιμος 107

Ξάνθος 145[2], 146
Ξένη 114, 118, 125; *l. még Εἰρήνη* (Piroska)
Ξέρξης (I.) 146, 188, (189), 266
Ξιφίας, Νικηφόρος ὁ 91, (92)

Ὁμηρικός 289
Ὅμηρος 145, 189, (340)
Ὀξυδράκαι 147
Ὄρτα 27
Ὀστρίκιον 300, 316; *Ὀστρίβιον 300*
Ὀστρίχιοι 239; *Ὀστρίχιοι 239*
Ὀστροβόν (τό) 90
Ὀστρογόν 248; *l. még Στρόγομος*
Ὀστρουμπίτζα 236; *Ὀστρουμπίτζα 236*
Ουγγαρία; Οὐγγαρία; Οὐγγάρια l. Οὐγγρία
Οὔγγαροι l. Οὔγγροι
Οὐγγρία 27, 29, 80, 96, 97, 98, 103, 105, 165, 192, 256, 259, 262, 270, 273, 281, 293, *293*, 294[2], 295, 298[2], 299, 300[2], 301, 313[2], 314[3], 315[2], 316[2], 317, 319, 320, 327[2], 332, 333, 334, 336, 337, 338; *Ουγγαρία 319; Οὐγγαρία 96*, 248; *Οὐγγάρια* 318; *Οὐγκρία* 184, *270, 298*[2], *299, 300*[2], *301; ουγρία 262; gen. Οὐνγκαριάς 317*
Οὐγγρικός 109, 193
— (I. Manuel) 148
Οὔγγρισσα 339
— (szobor) 283, 309[2]
Οὔγγροι 27[2], 28, 29, 55, 77, 83, 95[2], 99[3], 100[2], 101[3], 190, 269[2], 270, *271*[2], *273*, 275, 278, 298[2], 299[2], 300[2], 302, 306, 308, 315, 316[3], 318[2], 319[2], 320[2], *320*, 326, 328[2], 331, 337, 338, 342; *Οὐγγροί* 28, 341; *Οὔγγροι 99; Οὐγγροι 318; Οὔγγροι 55; Οὔγγαροι 95*[2] *(gen. Οὐγγαρων), 99; Οὐγκροί 341; Οὐγκροι 100*[2], *101, 171*, 173, 185, 186, *269, 298*[2], *299*[2], 300[2]; *Οὔγροι* 78, *338; Οὐνκρη 318; Ουνρι 319*
Οὐγκρία l. Οὐγγρία
Οὐγκροί; Οὔγκροι l. Οὔγγροι
ουγρία l. Οὐγγρία
Οὔγροι l. Οὔγγροι
Οὐέννετοι 246
Οὔζ l. Οὔζοι
Οὐζία 41[2]
Οὔζοι 40[2], 41; *Οὔζοι 40; Οὔζ 40*[2]; *Οὔζω 40*
Οὐζού 47
Οὐζου l. Ἀτελκούζου
Οὔζω l. Οὔζοι
Οὐλτῖνοι 41; *Οὐλιτῖνοι 41*

Οὐμπέρτος 107
Οὐνγκαριάς (gen.) l. Οὐγγρία
Οὐνί l. Οὖννοι
Οὐνκρη l. Οὐγγροι
Οὐννάρχης 272
Οὐνναρχία 293
Οὐννικός 189, 199, 201, 205[3], 207, 208[2], 209[3], 213[2], 214[2], 215, 216, 217, 218, 219[2], 223[2], 224[2], 226, 228[2], 229, 238[2], 239, 241[2], 242, 246[2], 268, 269, 303
Οὖννοι 55, 56[2], *56*, 62, 97, 171, 188, 195[3], 196, 197[5] *(dat. -οισι)*, 198[3], 200, 201[3], 202[2], 205, 207, 208, 211[4], 212[5], 213[3], 214[2], 215[4], 216[3], 217[2], 218, 219[4], 220, 221, 222, 223[4], 224[4], 225[2], 228[6], 229, 230[4], 231, 232[5], 233[3], 234[2], 235, 236, 237[3], 238[3], 239[2], 240[3], 241, 242[2], 243[3], 244[2], 245[3], 246, 247[2], 267, 268[4], 271[2], 272, 274[3], 275[4], *275*[2], 276, 277[3], 278, 292, 295, *296*, 302[4], 303[3], 304[4], 305[6], 306[4], 313, 329[2], 330[2]; *Οὖννοι 56*[2], *273; Οὖννοι* 58, *62*, 72[2]; *Οὐνί 56; Οὖνοι 56*[2]; *Οὖνοι 56*[2], *202*
Ουνρι l. Οὐγγροι
Οὔρεσις (II., szerb nagyzsupán) (142), (143), (200—202), (204), (205), 269, (271), 329, (330)
Οὖρος l. Ῥῶσος
Οὐρούμ (a magyar trónörökös címe) 215
Οὗτω (gen.) l. Ὦτος (I.)
Ὀψίκιον 69, 71

Παγάτζιον (Bács) 221
Παδρούγου (τό) (Padrag) 80
Παιονάρχης 154, 155, 192, 210, 211, 212
Παίονες 109, 145, 149, 150, 151, 152[2], 153[2], 156, 162, 163[2], 164, 166, 175, 176, 177, 181, 182[2], 187[4], 188[2], 192, 193[3], 198, 199, 200, 201, 202[2], 206, 207[2], 209[2], 210, 214, 216, 217[2], 219, 225, 226, 230, 241, 261, 269, 270, 271[2], 272[2], 273, 275, 277, 279, 280, 281, 283[2], 284[2], 285, 286, 288[2], 290[4], 291, 292, 296, 302, 303[2], 304[2], 306, 307[3], 308, 309[3], 310[2], 311, 312[5], 313, 324, 329[2], 330[3], 331[3], 333[2], 334, 335, 337, 339
Παιονία 154[2], 155[2], 195, 200[2], 208, 210, 211, 219, 240, 293, 301, 313, 324, 325
Παιονικός 164, 216, 217, 274, 289, 293, 296, 304, 331; *πιονικός* 192
Παλαιολόγος, Γεώργιος 218[3]
— *l. Ἀνδρόνικος* (II.)
— *l. Μιχαήλ* (VIII.)
Παλαιστηνοί 164
Παλαιστίνη 267
παμβασιλεύς 163
Πάμφυλον 104[2]
Πάννηνες l. Πάννονες
Παννονάρχης 179
Πάννονες 143, 144[2], 157, 158[2], 159[2], 160[2], 161[2], 187, 191, 236, 296, 323; *Πάννηνες 296*
Παννονία 38, 86, 101, 131, 135, 175, 188, *195*, 239*(gen. -ης)*, 342; *Πανονία* 80, *86*, 92, *101*
Παννόνιοι 149, 171
Πανονία l. Παννονία
πανσέβαστος 191
πάπας 27, 107, 240, 251[2]
παραδυναστεύων 61, 64, 68
παρακοιμώμενος 62, 65, 68, 70, 85
Παρίστρια (τά) 251, 275, 305, 306
παρίστριος 127, 132, 139, 143, 149, 151, 209[2], 225, 277, 331,
Παροπαμισός 342
Παταδί (Fadd) 80
Πατζηνακῖται; Πατζινάκαι l. Πατζινακῖται
Πατζινακία 36, 41, 50, 73
Πατζινακικός 109
Πατζινακῖται 26, 35[6], 36, 37[4], 39, 40[3], 41[2], 43, 44[2], 45[3], 46, 47[3], 48[3]; *Πατζηνακῖται* 25[2]; *Πατζινάκαι 35*, 86, 87[5], *95*[2], 101[2]; *Πατζινάκοι 86*, 87, *87*[5], 93, 95[2], *101; Πετζινάκοι* 202
πατριάρχης 54, 57, 149, 259, 325[2], 326[2]
πατριαρχῶν 325
πατρίκιος 51[2], 59[2], 61[2], 63, 64, 65, 67, 68[2], 69[2], 70[2], 83[3], 85[2], 88, 90—91, 99, 100
πατρικιότης 86, 89
Παῦλος ὁ Ῥωμαῖος 107
Πειραιεύς 142
Πελαγονία 272, 303, 304, 329, 330
Περαιβοί 171
Περὴς ζουπάνος 107
Πέρνικος 91
Πέρσαι 109, 149, 160, 164, 196, 227, 234, 243[2], 296
Περσικός 166, 242
Περσίς 44, 45, 126
Πετζινάκοι l. Πατζινακῖται
Πετραλοίφας, Νικηφόρος ὁ 239
Πετρίκον (Bánmonostora) 219
Πέτρος (Remete Péter) 105
— (szerb fejedelem) 39, (40)
— *(ἀπόστολος)* 249
— *ὁ βασιλεὺς Βουλγάρων* 86, 90, (100)
— *l. Ἀλίφας*
— *l. Δελεάνος*
Πηλείδης 145; *l. még Ἀχιλλεύς*
πιονικός l. Παιονικός
Ποδάρων τοποτηρητής 50, 51
Πόθος l. Ἀργυρός
Πόντος 138, 268, 302; *l. még Εὔξεινος*
Πουλία 327
πραιπόσιτος 91
Πρεσθλάβος 47
Πρίαμος 145
πριγκιπᾶτον 38
πρίγκιψ 218
Πρίλαπον 92
Πριμισθλαβος 227; *l. még Ἱερόσθλαβος* (halicsi fejedelem)
Πριντζίτας, Ῥιτζάρδος ὁ 107
Πρόδρομος, Θεόδωρος ὁ 169
πρόεδρος 253
Προκοπία (I. Nikephoros lánya, I. Michael Rankabe felesége) 54
Προκόπιος ὁ μάρτυς 225, 286, 310
— *l. Κρηνίτης*
πρωτέκδικος 135
πρωτελάτης 51[2]
πρωτοβεστιάριος 61, 64, 68, 70, 85, 338; *πρωτοβεστιαρίτης* 249
πρωτοκάραβος 50, 51[2]
πρωτοσέβαστος 201, 246
πρωτοσπαθάριος τῆς φιάλης 50
πρωτοστράτωρ 238
πρωτοσύγκελλος 253
Πτολεμαῖος (I.) 147
Πωλοσνίκου (τό) (Paloznak) 80

Ῥαγαβέ; Ῥαγγαβέ; Ῥαγγάβε; Ῥαγκαβέ l. Μιχαήλ (I.)
Ῥαδομηρός (Samuel bolgár cár fia) 97; *l. még Ῥωμανός*
Ῥαμψάκης 177
Ραούλ l. Γραούλ
Ῥάσος 198
Ῥενάλδος ὁ Ἀντιοχείας πρίγκιψ 218
Ῥενάρδος (püspök) 107
ῥῆγας l. ῥήξ
ῥηγικός 192, 206, 293, 313
Ῥηγῖνα (folyó) 335
Ῥῆνος (Rajna) 170, 251
ῥήξ 39, 163, 164, 170, 195[3], 198, 200, 206[2], 207[2], 208[2], 209[3], 210, 211[2], 214[3], 217, 219[2], 221, 223[2], 224[2], 225, 226, 227, 230, 231, 234, 236, 239, 240, 246[3], 259, 262[2], 263, 265, 269, 274, 292, 293, *293*, 294[2], 295[2], 298, 299, 301[2], 305, 313[2], 314[4], 315[3], 316, 324[4], 325[3], 326[2], 327[3], 332, 333[3], 335, 336, 337; *ῥῆγας* 317, 319, 320
Ῥισκάρδος l. Σινισκάρδος
Ῥιτζάρδος l. Πριντζίτας
Ῥογέρης 107
Ῥυνδακόν 247
Ῥωμαία (szobor) 283, 309[3]
Ῥωμαϊκός 16, 20, 25, 78[2], 86, 89, 93, 99, 104[3], *104*, 108, 134, 138, 140, 163, 164, 197, 217, 220, 227, 228[3], 237, 241, 263, 271, 280, 286, 290, 301, 303, 310[3], 314, 330, 331[2]
Ῥωμαῖοι passim
Ῥωμαῖς 147, 331
Ῥωμανία 55, 58[2], *59*, 70, *85*, 251, 252[2]
Ῥωμανός (II.) 34
— (Péter bolgár cár fia) 90, (91); *l. még Συμεών*
— (Samuel bolgár cár fia) 92, 98; *l. még Ῥαδομηρός*
— (Lakapenos, I.) (25), 34, 61, 64, 68
— *Διογένης* (IV.) 94[2], (95)
Ῥώμη 27, 165, 169, 172, 188, 239[2], 240[2], 251
Ῥωμογενής 324
Ῥῶς (οἱ) 24, 25, 35[3], 36, 38, 86, 87; *Ῥώς* 269, *269 (plur. dat. Ρωσί)*
Ῥωσία 41[3], 42, 50, 73, 86, 100[2]
Ῥῶσος Οὖρος 301, 316, 335[2]

Σάβαρτοι ἄσφαλοι 43, 44; *Σαβαρτοιάσφαλοι 43, 44; Σαβαρτοίασφαλοι 43; Σάβαρ ἤτοι ἄσφαλοι 43; Σάβαρ ἤτοι σφάλλει 43; Σάβαρ τουτέστι ἄσφαλοι 43*
Σάβας l. Σάος
Σαγάρβυεν (Szárberény) 80[2]
Σάζονες l. Σάξονες
Σαϊντ Ὁμέρ, (οἱ) ντέ 319; *Σαὴν Τομέρ 319; οἱ ντὲ Σὰντ Ὁμέρ* 320
Σάκκαι 126
Σαλμούτζης l. Ἀλμούτζης
Σάλων 236
Σαμουήλ (bolgár cár) 89[3], 90[4], 91, 92[3], 98
Σάμταγ (Szántó) 80[2]
Σάνδρου (τό) 80
Σὰντ Ὁμέρ, οἱ ντέ l. Σαϊντ Ὁμέρ
Σαξία 39
Σάξονες 211, 246; *Σάζονες 211*
Σάος 200, 205, 206, 207, 219, 231, 242, *268*, *270*[2], *285; Σᾶος 205*, 244; *Σάβας* 50, 173, 188, 189; *Σάονος 285; Σάουβις 285; Σάουβος* 268, 270[2], 285, 295, 303, 310, 314, 330, 331, 333; *Σάουνος 285*
Σαπφώ 262
Σαρακηνικός 16
Σαρακηνοί 17, 27[2]
Σαρδική 93, 94, 214, 216, 229, 239, 241, 246, 267, 271, 275[2], 283, 284[2], 302, 303, 305[2], 309[2], 329, 330, 331; *l. még Τριάδιτζα*
Σάρκελ 50; *Σαρκελκέ 50*
Σαρυκουλπέη l. Συρουκάλπεη
Σατᾶν 174, 180
σατραπεία 266
σατράπης 134, 143, 330
Σαυρομάται 93[2] *(gen. -άτων)*, 94[2], 103, 104, 136, 149
σεβαστοκράτωρ 203, 214, 274, 304; *σεβασθοκράτορας 320; σεβαστοκράτορας* 317, 318, 320
σεβαστός 107, 190, 191, 192, 193, 218, 225, 238, 243, 255, 282, 302, 309
Σεβένικος 236
Σενναχηρείμ 177; *Σεναχηρείμ 177*
Σερβία 108, 173, 174[3], 192, 251, 252[3], 269, 325, 327
Σέρβια (τά) (város) 89[2]
Σερβικός 200[2], 216[3], 217
— (I. Manuel) 148
Σέρβιοι 197, 200, 227, 235, 236, 243, 246[2], 247[2]; *Σέρβλοι* 39[4]; *gen. Σερβλῶν 39; Σέρβοι* 84, 173[2], 174[3], 269[2], 270, 271, 303, *318*, 327
Σέρβλοι οἱ ἄσπροι 39
—; *Σέρβοι l. Σέρβιοι*
Σερβουγκρικός 187
Σέρετος 45
Σέρμιον l. Σίρμιον
Σετζενίτζα 201
Σηλυβρία 241
Σθλαβινοί 143
Σικελία 199, 251
Σικελικός 141
Σικελοί 171, 303
Σιμόεις 145
Σίμων (püspök?) 107
Σινισκάρδος, Ῥισκάρδος 107
Σίρμιον 151, 155, 192[2], 196, 221, 224[3], 225[6], 228, 234, 235[3], 236[3], 242[2], *270; Σέρμιον* 48; *l. még Φραγγοχώριον*
Σιών 333
Σκάρδων l. Κάρδων
Σκηπίων 159
Σκλάβοι 41
Σκληρός l. Νικήτας
Σκόπιοι 90[2], 332
Σκοτεινός 104, 105
Σκύθαι 72[2], 74, 76, 77, 78, 87, 88[5], 93[2], 97, 101[2], *103*, 104[4], 105, 109, 136, 149, 150, 164, 220, 227, 231, 242, 270, 271[2], 303[2], 306, 328
Σκυθικὸν τζεργά 34
Σκυθικός 16, 17, 18, 25, 38, 72, *103*, 104, 164, 166, 175
Σκυθίς 277
Σκύλαξ ('Ιωάννης Σκυλίτζης) 342
Σκύλλα 141, 171
Σκῦροι 136
Σμήλης 212
Σολομών (Dávid fia) 166
— (I. Endre fia) 104

Σολομώντειος 152
Σομβώτου (τό) 80
σουλτάν 227; *σουλτάνος* 145
Σοφία 248[2]
Σπαλαθᾶς 241; *Σπαλαθός 236; Σπάλαθος* 236
Σταυράκιος (kalmár) 62, 66; *Σταύρακος* 58
Στέφανος (I.) 80, (81), (97?), (98?)
— (II.) 195[2], 196, (198), 268, *268 (gen. -ω)*
— (III.) (150), (151), (153), (154), 213[2], 215, 217[2], 219[3], 220, 221, 222[2], 223[2], (224), (225), 226[3], 227[3], (230), (231), 234, (236), 240, 246[2], 274[2], 275, (293), 304, 305[2], (313)
— (IV.) 214[2], 215[3], 216[3], 217, 219[3], 220, (222), 223[4], 224[5], 226, 228[3], 234, 274[5], 275[5], *275*, 276[7], 278, 304[4], 305[10], 306[3]
— (IV. István unokaöccse) 223[3]
— (Dragutin) 327
— *ὁ πρωτόμαρτυς* 229
στρατάρχης 174, 176, 187; *στρατάρχος 174*
στρατηγέτης 285, *285*, 328
στρατηγικός 207
στρατηγός 23, 29, 54, 57, 58[2], 62, 69, 71, 72, 73[2], 81, *99*, 137, 147, 156, 193, 207, 213, 233, 236, 237, 242, 243, 244[3], 245[2], 272, 277[2], 284[2], 285, 286[2], *286*, 287, 289, 290, 294, 306, 309[2], 310[6], 331, 313, 331
στρατηγῶν 91, 94, 202, 242, 278
στρατηλάτης 54, 59, 62, 66, 82, 99, *285*
Στρόγομος 249; *l. még Ὄστρογόν*
Στρύμων 201; *Στρυμμών 201*
Στυππειώτης, (Θεόδωρος) 273
Συμεών (bolgár cár) 24, (25), (26), 39, 47[3], 51[2], 55, 58[3], 59[2], *59*, 60[7], *60 (acc. -ῶνα)*, 61, 62[3], 63[9], 64[3], *64*, 66[4], 67[9], 68[2], 70, 82[4], 83[6], 84[4], (90), 99[5]; *Λυμεών 82*
— (Péter bolgár cár fia) 90; *l. még Ῥωμανός*
Συναδηνή (Theodulos Synadenos lánya, I. Géza 2. felesége) 96
Συναδηνός, Ἀνδρόνικος 191
—, *Θεόδουλος ὁ* 96
Σύροι 144
Συρουκάλπεη (τό) 41; *Συρουκαλπέη 41; Σαρυκουλπέη 41; Συροκουλπέη 41; Συρουκουλπέη 41*
Σύρτεις 171
συστράτηγος 277
Σφενδοπλόκος ὁ Μοραβίας ἄρχων 37, 48, 49, 50[2]
Σφενδοσθλάβος (kievi fejedelem) 86[2], 100, 101; *Σφενδόσθλαβος 101; Σφενδοσίλαβος 100*
Σχοιροσφάκτης l. Χοιροσφάκτης

Τακουπέρτος 107; *Τακοτέρτος 107; Τακουτέρτος 107*
τακτικός 176
Τανισμάν (Ghâzi emír) 199
ταξιάρχης 132
Ταξίς (Taksony, Zoltán fia) 49[2]
Τάρας 173, 201[2]
Ταριάνος 46
Ταρκατζοῦς 49[2]
Ταρσός 283, 309
Τασῆς 49
Τατίκιος 243, 244
Ταῦρος 220
Ταυροσκύθαι 72, (128), 231, 234, 296; *Ταυροσκῦθαι 296*
Ταυροσκυθικός 206, 227, 239
Ταυροσκυθίς 240
Τεβέλης 49[2]
Τεμίσης (hegy) 208
Τέμπον 197
Τερεντόν 107
Τερματζοῦς 49
Τερτέρης (I. Terter György bolgár cár) 327
Τευκροί 171; *Δεῦκροι 171*
Τζάντζης 55, *55 (acc. -η)*, 57, 58, 62; *Τζάτζης 55*
Τζελγού 103, *103*, 104, 105
Τζέπαινα 335
Τζέχοι 211, 220, 221[2], 222, 231
Τζιντζιλούκης, Βασίλειος ὁ 272; *Τζιντζιλάκης 272; Β. ὁ Τζιντζουλούκης* 304
Τζίτουμ (Csittény) 80
Τζουρουλόν 300, 316; *Τζουρολόν 300; Τζουροσλόν 300*
Τιμήσης (Temes) 48
Τιτέλιον 219[2]
Τίτζα (Tisza) 48
τοποτηρητής 51[2]
Τορνίκης, Δημήτριος ὁ 251; *Δ. ὁ Τορνίκιος* 249
Τούρκει; Τούρκη l. Τοῦρκοι
Τουρκία 39, 41, 42, 45, 48[2], 49[2], 50, 73, 85, 92, 253, 254
— *ἐσπέριος* 338
Τουρκικὰ τεντά 19
Τούρκικον λουτρόν 34
Τοῦρκοι 13, 16[2], 17[3], 18[3], (19), 20, 21, 22, 23[3], 25, 26, 29, 34[3], 35[7], 36[2], 37[6], 38[2], 39[3], 40, 41, 42[2], 43[5], 44[6], 45[9], 46[4], 47[7], 48[4], 50[3], 51[6], 56[2], 58, 59, 60[4], 61[2], 63[4], 64[3], 65, 67[5], 68[3], 69[2], 70[5], 75, 76, 77, 78, 83[5], 84[3], 85[3], 86[2], 87, 99[2], 100[2], 101, 253, *319*, 342[5]; *Τούρκοι 56[2], 60[2], 61, 85; gen. Τουρκῶν 18[2], 20, 22, 23, 61, 69[2]; Κοῦρτοι 16; Τούρκει 56[2]; Τούρκη 56*
— *οἱ ἐκ τῆς δύσεως* 25
Τοῦρλος l. Τροῦλλος
Τουσκία 27
Τούτης (folyó) 48
Τραγούριον 235
Τραϊανός 48
Τριάδιτζα 95, 271, 303; *Τριαδιτζία 95; l. még Σαρδική*
Τριβαλάρχης 332; *Τριβαλλάρχης* 329
Τριβαλλοί 145, 157, 158, 330; *Τριβαλοί* 323, 330[2]
τριβοῦνος βικάριος 35
Τρίπολις 218
Τρίψυχος, Βασίλειος ὁ 281, 308
Τροῦλλος 45; *Τοῦρλος 45; l. még Δάναστρις*
Τρωϊκά 189
Τυρρήνιοι 171

ὕπατος τῶν φιλοσόφων 149
ὑποστράτηγος 156, 284

φαλαγγάρχης 176
Φαλῆς 49; *Φαλίτζις* 49
Φαρνάκης 138
Φιλαδέλφεια 281, 308
Φίλελφος, Φραγκίσκος 342
Φιλίππα (poitiers-i Raimund lánya) 282[2], 283, 309[3]
Φίλιππος (II.) 136
Φιλιππούπολις 91[3], 105, 268, 295, 302, 314; *Φιλίππου πόλις* 215—216, 333; *ἡ Φιλίππου* 241

Φιλοκάλης 243
—, *Εὐμάθιος ὁ* 302
φιλόχριστος 34, 47, 51, 148, 176
φιλοχριστότατος 265
Φλάντρα (τό) 298
Φοινίκη 218
Φορβηνός, Ἀνδρόνικος 245
Φραγγία 37, 39[3]
Φράγγοι 39, 48, 86, 100, 106, 333; *Φράγκοι* 96, 318, 319, 320[2]
Φραγγοχώριον 268, 270, 275, 303, 305, 329, 330; *l. még Sírmion*
Φραγκίσκος l. Φίλελφος
Φράγκοι l. Φράγγοι
Φρεδερίκος (I., Barbarossa) (165), (211), 214, 227, 239[2], 240[2]
φρουράρχης 149
Φωκᾶς, Νικηφόρος ὁ, ὁ πατρίκιος 59, 60[2], 63[3], 67[3], 83[3], 84, 99[3]
— *l. Νικηφόρος* (II.)

Χαβουξιγγυλά 41
χαγάνος 43, 44[5]
Χαζάρεις 35
Χαζαρία 41[2], 42, 43, 44[2]
Χαζαρικός 50
— (I. Manuel) 148; *ἀζαρικός 148*
Χάζαροι 38, 40[2], 43[5], 45, 46[3], 59, 63, 66; *Βάζαροι 40; Μάζαροι 40*[2]
Χαλίσιοι 202, 234
Χαλούφης, Νικηφόρος ὁ 224[2], 225, 235, 241[3]
χαλτουλάριος l. χαρτουλάριος
Χαναάν 267
Χαραβόη (τό) 41; *Χαροβόη 41*
Χαριούπολις 104[2]
Χάριτες 172
χαριτοβλέφαρος 263
Χαροβόη l. Χαραβόη
χαρτουλάριος 212, 243, 272, 304; *χαλτουλάριος 243*
χαρτοφύλαξ 325
Χάρυβδις 171
Χερσών 41, 42, 86, 100
Χιγγιλούς (folyó) 43; *Χιγγυλούς 43; l. még Χιδμάς*
Χιδμάς (folyó) 43; *Χιλμάς 43; Χουμάς 43; l. még Χιγγιλούς*
Χοδολλογόμορ 265
Χοιροσφάκτης, Λέων ὁ 60[2], 61[2], 63, 64[3], 67[2], 68[2], 84[3], 99; *Σχοιροσφάκτης 84*
Χορβάται; Χορβάτοι l. Χρωβάτοι
Χουμάς l. Χιδμάς
Χουρούππης 202
Χράμον 197[2], 229; *Χράμος (ὁ)* 268, 275, 303, 305; *(ἡ) 275; Χράσμον* 329
χριστομίμητος 186
Χριστός l. Ἰησοῦς
Χροβατικός (I. Manuel) 148
Χροβάτοι l. Χρωβάτοι
Χρυσόστομος 250
Χρωβατία 37, 39
— *ἡ ἄσπρη* 39[2]
— *ἡ μεγάλη* 39[2]
Χρωβάτοι 37, 39[2], 48, 50, 64, 68, 84; *Χρώβατοι 48; Χορβάται 84*, 155; *Χορβάτοι 84; Χροβάτοι 84*
— *ἄσπροι* 39; *l. még Βελοχρωβάτοι*
Χωνιάτης, (Νικήτας) 262

Ὦτος (I.) 39, 86; *Ὦτος 86; gen. Οὔτω 86*

MAGYAR MUTATÓ — INDEX HUNGARICUS

Ábrahám 160, 265, 267[2]
Abydos 91
Acheron 280
Achilleus 138, 145, 189; Achileus 145
Adriai-tenger 150
Adrianos, Szent 56
Adrianupolis 53, 54, 57, 58, 90; Adrianos városa 62
aetnai 171
afrikaiak 171
Agesilaos 159
Ágnes, Chatillon *l.* Anna
aisoposi mese 260
aithiopsok 137
Ákos 197
(Alakasseus), Ioannes 87
Alamania; -i 251, 281
alamanok; alemannok 164, 170, 199, 211, 214[2], 216, 220, 227, 239, 243, 246, 261, 286, 292, 310
Alánia 41[2]
alánok 25[2], 323
Albericus őrgróf 27
alemannok *l.* alamanok
Alexandros, (III.) 147[2]
Alexios Angelos, (III.) 297, 298[2], 314[2], 315
— despotes 218, 238[2], 259, 273, 281, 292, 293[3], 308, 313[2]; *l. még* Béla, (III.)
— Komnenos, (I.) 96, (101), (106—108), (111), (112), 115, 118, 172, 225, (267), (268), (301), (302), (338)
— —, (II.) (292), 294, 313
— — császár (II. Ioannes Komnenos fia) 112, (113), 169
— *l.* Axuchos
— *l.* Branas
— *l.* Kasianos
— *l.* Kontostephanos
Alfonz, X. (326), (337)
Aliphas, Pierre 107
Álmos (Árpád apja) 44[2], 45
— (I. Géza fia) 195[2], 267, (268), 302
alparancsnok 156
Alpok 206, 300
altengernagy 50—51, 51
alvezér 284
Amalfi 107[2]
amorioni *l.* Michael, (II.)

Ampelon 29
Anchialos 219, 295
anchialosi *l.* Michael
András, Szent 107
Andreas 63, 67, 83
Andronikos Komnenos, (I.) 165, 210, 211[5], 234, (256), 272, 277[2], 279[2], 281, 282, 283[2], 294[3], 304, 306, 307[2], 308[4], 309, 313[3], 330
— Palaiologos, (II.) 321[2], 322[2], (323), 324, (325—327), 336, 337[2], 338, 339, 341
— sebastokrator 203
— *l.* Dukas
— *l.* Kontostephanos
— *l.* Lapardas
— *l.* Phorbenos
— *l.* Synadenos
Angelos, Ioannes 227
—, Konstantinos 191, 281, 308
— *l.* Alexios, (III.)
— *l.* Isaakios, (II.)
— *l.* Theodoros
Angelosok 263
Anna (Chatillon Ágnes, III. Béla 1. felesége) (246), (293), (313)
— (I. Theodoros Laskaris felesége) 299, 315, 333
— (IV. Béla lánya, Rosztiszláv Mihajlovics felesége) (301), (316)
— (V. István lánya, II. Andronikos Palaiologos 1. felesége) (322—324), 325[2], 326, (327), 336, 337, (338), 339, (340), (341)
— (VIII. Michael Palaiologos lánya, Milutin felesége) 325
anthypatos 89
Antiochia 218, 282, 293, 309
antiochiai gyülekezet 249
Antiochiai *l.* Mária
Antonios protosynkellos 253
apacsászár 58, 59, 62, 66, 82
apát 107
Apulia 27
archidiakonos 325
Ares 130, 158, 159, 171, 177, 179, 181, 239
argosiak 138
Argyros, Marianos 69
—, Pothos 69, 70
Arkadiupolis 86
Armenes *l.* Leon altengernagy
armeniai (I. Manuel) 148
— ügyek 282, 309
Árpád 44[2], 45[3], 47, 49[2], 59
— -nemzetség 48
Asan, (I.) 299, 315
— *l.* Ioannes Asan, I.
— *l.* Ioannes Asan, (II.)
— *l.* Michael Asan
Aspietes 243
—, Konstantinos 243
asszírok 177
Athanasios, Szent (74—77)
Athén 122
Athéna 291
athéniak 131, 136, 138, 141, 142[2]
Athos (74), 76
augusta 195, 246, 255
Augustusok 261
Ausonia 172
ausonok 166, 170[2], 172, 176, 188, 189, 190, 193[2], 239, 263, 264[2], 323, 330, 331, 332, 333, 335
Ausztria 300, 316
avarok 39
Axeios 90; *l. még* Vardar
(Axuchos), Alexios 238, 241[2], (242)
Ázsia 176, 188, 205, 222, 247, 342

Bács *l.* Pagatzion
Bakchinos (Bágyon ispán) (173), (174), (182), (187), (192), 203[2], 204[5], 269, 329, (330)
Balasitza 91
Balduin, (III., jeruzsálemi király) (163), (164)
— (Chatillon Ágnes fivére) 293, 313
—, (I., latin császár) (298)
—, (II., latin császár) 327, 333, (334)
Balkán hegység; Haimos 86, 108, 295[2], 299, 314[2], 332
bán; -i 207, 240
Bánmonostora *l.* Petrikon
Barancs *l.* Branitzova; Moravos
Barbarossa *l.* Frigyes, (I.)
Bardas (Kordyles fia) 54
— (Skleros) 87, (88)
Barkalas, Michael 51[5]
Baruch 45; *l. még* Dnyeper?
Basases (=Vasas?) 230
Basileios, (I.) 51, 53, 54, 57[2], 58, 62, 342
—, (II.) bolgárölő (74), 76, (89—92), 298, 315
— chartularios 212[2], 213
— novellisimos 107
—, Szent, (†944) 28, 29
— *l.* Tripsychos
— *l.* Tzintzilukes
Batatzes, Leon 238[2], (239)
—, Theodoros 205[2], 206
— *l.* Ioannes, (III.)
Bátor-gyáva *l.* Thrasydeilos
bebryxek 138
Béla, (III.) (160), (163), (165), 217, 218[2], 219[2], 220[2], 221, 222, 223, 233, 235, 241, 246[4], (248), (251), (252), (256), 259, 262, (265), (266), 274, 276, 293, 294[2], 295, (298), 304, 305, 313, 314[2], (332), 333; *l. még* Alexios despotes
—, (IV.) (299), (301), (315—317), (324), (333), (335)
— *l.* Saint Omer
belechrovatoi 39; *l. még* horvátok, fehér
Belgrád; -i 48[2], 50[2], 92, 196[2], 212, 213, 217, 229, 272, 273, 275, 281, 293, 304[2], 305, 308, 313, 330[2]
belgrádiak 213
Belosis (Belus bán) 200, 207, 208; *l. még* Beluses?
Beluses (szerb nagyzsupán) 215; *l. még* Belosis?
Bempetziotes 104
Berroia 89, 213
Bertha von Sulzbach *l.* Eirene
Beseleel 116, 120, 122, 178
besenyők 24, 25, 26, 35[6], 36, 37[4], 39, 40[3], 41[2], 43, 44[2], 45[3], 46, 47[3], 48[3], 86, 87[6], 93, 95[2], 101[2], 109, 202
Besenyőország 36, 41, 50, 73
Bithynia; -i 117, 120, 172
Bizánc; -i 55, 58[2], 96, 99, 195, 197, 199[2], 205, 209, 211, 214, 217, 218[2], 222, 235, 236, 246, 247, 330, 342; *l. még* Konstantinápoly

bizánciak 59[2], 92, 246, 342
Blachernai; blachernai 124, 273, 293
Bladigratzos 240
Bladimer (Vladimir bolgár fejedelem) 55, (58)
Blanka (I. Károly nápolyi király lánya) (327)
Bocra 322
Bodina 89, 89—90
Bodony *l.* Vidin
Boemia 154
Bohemund, (Tarentumi) (106), 107
Boiki 39
Boleron 89
bolgárok 17[4], 18[3], 20, 23, (24), 25[3], 26[2], 36, 39, 48, 50, 54, 55[3], 57, 58[4], 59[2], 60[2], 61, 62[3], 63[4], 64[3], 66[3], 67[4], 68[3], 73, 77, 78, 82[2], 83[4], 84[3], 86[2], 87, 89[2], 90[2], 92[4], 98[2], 99[5], 100[2], 101, 298[2], 300[3], 314, 315[2], 316[2], 334[2], 335[2], 342
bolgárölő (II. Basileios) 298, 315
Bonifác (Bonifacio di Montferrat) 296, (298), (314), (315), (337)
Borics bán *l.* Boritzes
—, magyar trónkövetelő *l.* Borises; Kalamanos
Boris, (II., bolgár cár) 90
Borises (Borics, magyar trónkövetelő) 208[4]; *l. még* Kalamanos
Boritzes (Borics bán) 212[2]
Borutolmacs 41
bosnyákok 155
Bosporos, kimmeriai 42, 342
Bosznia; Bosthna 200[2], 212
boszniai (I. Manuel) 148
Botaneiates *l.* Nikephoros, (III.)
Branas, Alexios 294[2], 313[2]
—, Demetrios 243, 244
—, Georgios 243, 244[2]
—, Michael 237[4], (238), 245, 277[3], (278), 286, 306[5], 310
Branitzova (Barancs); -i (137), 197[2], 198, 208[2], 210[3], 211, 267, 268, 272[2], 273, 275, 281, 293, 294, 302[2], 304[3], 305, 308, 313[2], 329, 330[2]; *l. még* Moravos
branitzovaiak 212
Brasidas 131
Briareos 159
Brindisi 107
brit szigetek 171
Bryennios, Ioseph 227, 228, 243
Bug 45
Bukellarioi 69, 71
Bulacsaban 41
Bulcsú, a karcha 49[2], 85, 86, 100
Bulgária 24, 40, 41, 42, 51[2], 54, 57, 58[2], 60[2], 62, 63, 66, 67, 70, 82, 83[3], 86, 89, 91[2], 92[2]
bulgáriai (I. Manuel) 148
Bultzinos (szerb férfi) 202
bumeliosok 150

Caesar, (C. Julius) 138
Caesarok, Julius; Juliusok 154[2], 172, 260, 261
calabriaiak 171
Chaluphes, Nikephoros 224[2], 225, 235, 241[3]
Charisok 172
Charis-szemű 263
Chariupolis 104[2]
chartophylax 325
chartularios 212, 243, 272, 304
Charybdis 171
Chatillon Ágnes *l.* Anna
— Rajnald *l.* Rinald
Cherson; -i 41, 42, 86, 100
Chidmas (folyó) 43; *l. még* Chingilus
Chingilus (folyó) 43; *l. még* Chidmas
Choirosphaktes, Leon 60[2], 61[2], 63, 64[3], 67[2], 68[2], 84[3], 99
Choniates, (Niketas) 262
Chramon (Harám) 197[2], 229; Chramos 268, 275, 303, 305; Chrasmon 329
Chrysostomos, (Ioannes) 250
Churupes 202
Cicero 159
Coelestinus, (III.) 251, (252)
Courtenay *l.* Fülöp
— *l.* Katalin

csapatparancsnok 176
császár; -i *passim*
császárné 101, 114[6], 115, 116, 117[2], 118[4], 119[2], 120, 122[2], 123, 125, 166, 169[2], 171, 172, 199, 229, 261, 262, 299, 315, 333, 334, 339, 340
császárnő 295
császárság 25, 101, 117, 121, 137, 148, 262, 264[2], 274—275, 305
császárváros 89, 90, 114[2], 291, 330, 331
csehek 211, 220, 221[2], 222, 231
Csittény 80

Dagobert 107
Dákia 171
dákok 103, 104, 105, 107, 108[2], 109, 126, 127, 128[3], 129[6], 130, 141, 142[2], 143[2], 145, 149, 150, 152[2], 158, 160, 166, 187[2], 188, 261, 323
Dalmácia; Dalmatia; -i 39, 108, 199, 200, 201, 212, 235[4], 236, 240
dalmáciai (I. Manuel) 148
dalmát föld 236
— nép 197
dalmaták 109, 145, 171, 177, 187[2], 188, 192, 199, 200[3], 201[3], 202[5], 205, 235, 261, 265, 296
Dalmatia *l.* Dalmácia
Damján, Szent 255
dardánok 155
Dareios, (III.) 145
Dávid 115, 119[2], 128, 160, 163, 169[2], 170, 182, 190, 192, 220, 260, 262, 266, 330
dávidi uralkodó 266
Deleanos, Petros 92, 98
Demeter, Szent 225, 255
Demetrios *l.* Branas
— *l.* Tornikes
Demosthenes 136
Dendra 216
Dénes (ispán) 236, 237[2], 238, 242[2], 243[2], 244[4], 245, 278, 286[2], 288, 289, 290, 310[2], 311[2], 312
dervleninek 41
Dese (142), (143), 216, 217[2]
despotes 218, 259, 326, 336, 337[2], 338, 341
Diocletianus 236
Diogenes, Ioannes 147
— *l.* Romanos, (IV.)
Dioklea 171, 236
diokleaiak 188
Diomedes, Szent 293

Dionysos 139
Distra *l.* Dristra
Dnyeper 36, 41[2]; *l. még* Baruch?
Dnyeszter 36; *l. még* Trullos
Dobromeros 89
domestikos 73
— ton scholon 59, 63[2], 67[2], 83, 84, 99
— *l.* őrségek domestikosa, az
Dorostolon 83, 99; *l. még* Dristra
Dorylaion 247
Drina 200
Dristra 83, 99; Distra 60, 63, 67; *l. még* Dorostolon
drungarios 59, 60[2], 63[2], 63—64, 67[3], 83, 84[2]
Dukas, Andronikos 234[2]
—, Ioannes 193[2], 203[2], 204, 235[2], 239
— *l.* Ioannes, (III.)
— *l.* Kalamanos
— *l.* Konstantinos, (X.)
— *l.* Michael, (VII.)
— *l.* Theodoros, (II.)
Dukasfi 191, 192; *l. még* Kalamanos, Konstantinos Dukas; Kálmán (Borics fia)
dukasi 192
Dukasok 172
Duna 17, 28, 36, 39, 47, 48[2], 50[4], (51), 54[2], 58[2], 59, 63, 67, 72, 80[2], 83[2], 86, 92, 93, 94, 99, 100, 103[2], 105, 108, 127[2], 130, 131, 132[2], (137), 139[2], (140), 142, 145[2], 147[2], 149, 150, 151, 153, 157, 158[2], 162, 164, 175, 180, 181, 183[4], 184, 188, 189, 192[2], 193[2], 195, 196[2], 198, 205[2], 209[4], 210, 211, 212, 213, 216, 217, 219, 220, 221, 223, 224[2], 225, 228[2], 229, 234, 238[2], 265, 266[2], 267, 268[2], 270[2], 275, 277, 278, 285, 286, 288, 290, 299, 300, 302[3], 303[2], 305, 306[2], 310[2], 312, 316, 329[2], 331[2], 333, 342[3]; *l. még* Istros
— -parti 139
— -vidék 177
dux; -i 210, 218, 237, 239, 246, 272, 284, 304

Éden 166
Egyiptom 157
egyiptomiak 134
Eirene (I. Alexios Komnenos felesége) (111), 115, 118
— (Piroska, I. László lánya, II. Ioannes Komnenos felesége) (101), (110—113), 114, (115), (116), 117, 118[4], (119), 120[3], (121—124), (126), (166), (167), (169—171), 172, (173), 195, 199[2], 255, (261), (301), (302), (338); *l. még* Xene
— (Bertha von Sulzbach, I. Manuel Komnenos 1. felesége) (281)
— (I. Theodoros Laskaris lánya, III. Ioannes Dukas Batatzes felesége) 299[2], 315[2], 324, 333
— (Theodoros Angelos lánya, II. Ioannes Asan 2. felesége) 300, 334
— (VIII. Michael Palaiologos lánya) 325
— (Jolanta Montferrati, II. Andronikos Palaiologos 2. felesége) 326, 337[2]
—, a larissai (Gabriel Radomir 2. felesége) 97, 98
elnök 253
első kormányos 51[2]
Endre, II. (299), (315), (333)
Epidamnos 191
érseki monostor 80[2]
Erzsébet (V. István felesége) (324)
— (V. István lánya) (327)
Esztergom 248; *l. még* Strogomos
Etel 47
Etelközü 44
Etil (Volga) 40
Eudokia (I. Theodoros Laskaris lánya, Ioannes trapezunti császár felesége) 299, 315, 324, 333
— *l.* Komnene
Eumathios *l.* Philokales
Euphrosyne, Szent (340)
Európa; -i 106, 155, 176, 342
Eurotas 138
Eurybates 136
Eustathios patrikios 51, 59, 60[2], 63[2], 67[3], 83, 84
Euxeinos 238; *l. még* Fekete-tenger
Ezékiás 177
Ezékiel 178
Ezeleg 49
ezredes 132
Ézsaiás 160

Fadd 80
Fali 49; Falicsi 49
fehér horvátok *l.* horvátok
— Horvátország *l.* Horvátország
— szerbek *l.* szerbek
Fekete-tenger 158, 268, 302; *l. még* Euxeinos
Filelfo, Francesco 342
filozófusok feje, a 149
flandriai 298
főfenséges 191
főispán 269, 329
főkardhordozó *l.* kútcsarnokbeli f.
főparancsnok 29, 55, 69, 242, 284
fővezér: -i 82, 99, 111, 193, 243, 244[2], 277, 284, 285, 286[2], 287, 289, 290, 306, 309, 310[6]
fővezérség 245
főzsupán 200[2], 201, 202, 204
Francesco *l.* Filelfo
franciák 165
frankok 39, 48, 86, 96, 100, 106, 318, 319, 320[2], 333
Frankország 37, 39[2]
Frigyes, (I. Barbarossa) (165), (211), 214, 227, 239[2], 240[2]
Fülöp Ágost, II. (165)
—, Courtenay (327)

Gábor arkangyal 255
Gabras (II. Kilidzs Arszlán megbízottja) 247[2]
—, Michael 224, 227, 228, 237, 238, 277[4], 278[3], 286, 306[6], 310
Gabriel klerikus 36
— *l.* Radomir
galaták 171[2]
Galitza (Halics) 206[2]
Galliák 300, 316, 333
Gangra 171
Ganzes, Guillaume 107
Garilianum 27
(Gazes), Theodoros 342
genovaiak 171
Georgios *l.* Branas
— *l.* Palaiologos

gepidák 127[2], 128[2], 129[6], 130, 132[2], 134, 135, 137[3], 138, 139, 140[4], 141[2], 142[5], 144, 149, 157, 158, 164, 265, 266[4], 267[2]
Gerencsér 80
germánok 164, 171
Germanos (volt patriarcha) 325
geták 103, 126, 166
Géza, (II.) (134?), (136), (137), (139), (141), (142), (174), (175), (177), (179—187), 200[2], 201, (206), (207), 208, 209, (210—212), 213, 214[3], 215[2], 217, 218, (226), (269), (272), 274[3], 275, 276[2], 304[2], 305[4], (330)
— fejedelem (97?), (98?)
—, I. *l.* Gyevicsa
Ghâzi emír *l.* Tanisman
Golgotha 193
Góliát 182, 330
gomorrai 322
Gomostos, Leon 57
Gomostosok 57
Gonosz Lépcső 198
gothiai (I. Manuel) 148
Görögország 266
görögök 138, 261
Gregorios (ispán) 233[2]
— (szerzetes) (28)
Guillaume *l.* Ganzes
Gurdeses (szerb férfi) 202

Gyevicsa (I. Géza) (96), 254
György, Szent 254
—, I. Terter *l.* Terteres
Gyula 85[2], (86), 100[2]

hadvezér; -i 23, 59, 62, 66, 69, 71, 72, 73[2], 147, 174, 193, 207, 244, 245, 277, 309[2], 312, 328, 331
hadvezérség 72
Hágár 125, 164
Haimos *l.* Balkán hegység
Halics *l.* Galitza
Harám *l.* Chramon
Hektor 189
Helene (II. Ioannes Asan lánya, II. Theodoros Dukas Laskaris felesége) 299, 300, 315, 316
Hellas 29, 62, 66
hellasbeliek 58
Hellespontos 146, 189
Henrik, (Jasomirgott) 227, 239, 240[3]
—, Oroszlán (246)
Hephaistos 145—146, 146
Hera 146
Herakleidák 142
heraklesi öltözék 154
hercegség 38
Hierotheos, Turkia püspöke 85
Hispánia 326, 337
Homeros; -i 145, 189, 289, (340)
horvátok 37, 39[2], 48, 50, 64, 68, 84, 155
—, fehér 39; *l. még* belechrovatoi
Horvátország 39
—, fehér 39[2]
—, Nagy 39[2]
hrovatiai (I. Manuel) 148
Humbert 107
Hungria 80
hunok 56[2], 58, 62, 72[2], 97, 171, 188, 189, 195[2], 196, 197[5], 198[3], 199, 200, 201[4], 202[2], 205[3], 206, 207[2], 208[3], 209[3], 211[4], 212[5], 213[5], 214[4], 215[5], 216[4], 217[3], 218[2], 219[5], 220[2], 221[2], 223[5], 224[6], 225[2], 226, 228[8], 229[2], 230[4], 231, 232[5], 233[3], 234[2], 235, 236, 237[3], 238[5], 239[3], 240[3], 241[3], 242[3], 243[3], 244[2], 245[3], 246[3], 247[2], 267, 268[5], 269, 271[2], 272[2], 274[3], 275[4], 276, 277[3], 278, 292, 295, 302[4], 303[4], 304[5], 305[7], 306[4], 313, 329[2], 330[2]

iberiai (I. Manuel) 148
Ignatios patriarcha 54, 57
Ikonion 182
Ilias 189[2]
illyrek 150, 175, 181, 229, 261
Illyria 155
Illyrikon 225
Imre király (319), (320)
Ioannakes 104
Ioannes Asan, I. (Kalojan) (296)
— —, (II.) 299[2], 300[3], 315, 316[3], 334[2]
— Dukas Batatzes, (III.) (299), (300), (315), (316), 324, 333[2], (334)
— Komnenos, (II.) 106, (110—112), 113, (114), 115, (116), 117, 118, 119, (120), 121, 122, (124), (125), 126, 166, 167, 169, (170), 171, 172, 173, 195, (196—199), 208, (261), (268), 302, (303), 329, 338
— protosebastos 201, 246
— trapezunti császár (324)
— *l.* Alakasseus
— *l.* Angelos
— *l.* Chrysostomos
— *l.* Diogenes
— *l.* Dukas
— *l.* Ises
— *l.* Kamateros
— *l.* Kantakuzenos
— *l.* Kontostephanos
— *l.* Palaiologos
— Skylitzes *l.* Skylax
Ioannitza 29
Ionia 160, 161
Ioseph patriarcha 325
— *l.* Bryennios
Ió tengere 150
Isaakios Angelos, (II.) 249, (250), 251[2], (252), 259, (260), (261), 262[2], 263, 264, 265, (266), (267), (294), (295), 296, 298[3], 299, (313), 314, 315[2], 332, (333)
— Komnenos, (I.) (93), (95), 101, (109), 328[2]
— sebastokrator 214, 274, 304
isauriai (I. Manuel) 148
isaurosok 245
Ises, Ioannes 227
Ismael 127
ispán 81, 107, 174, 192, 203, 233, 245
Istros 48; *l. még* Duna
István, (I.) 80, (81), (97?), (98?)
—, (II.) 195[2], 196, (198), 268
—, (III.) (150), (151), (153), (154), 213[2], 215, 217, 218, 219[3], 220, 221, 222[2], 223[2], (224), (225), 226[3], 227[3], (230), (231), 234, (236), 240, 246[2], 274[2], 275, (293), 304, 305[2], (313)
—, (IV.) 214[2], 215[3], 216[3], 217, 219[3], 220, (222), 223[4], 224[7], 226, 228[3], 234, 274[5], 275[5], 276[7], 278, 304[4], 305[10], 306[3]

—, V. (324), (325), (327), (336)
— (IV. István unokaöccse) 223[3]
—, (Dragutin) 327
— első vértanú 229
—, Nemanja (292)
—, II. Uroš, (szerb király) *l.* Milutin
Itália 238, 300, 316, 333
itáliaiak 243
Ivan Asen *l.* Ioannes Asan
Izrael 134, 160
izraeliták 132

János, (X.), pápa 27[2]
—, Rilai Szent (248)
Jaroszláv (halicsi fejedelem) 226; *l. még* Primiszláv
Jasomirgott *l.* Henrik
Javdierdim 41
Jazikapan 41
jegyző 259
Jejik (Ural folyó) 40
Jeleg 49[2]
Jeneh 46
Jeruzsálem 106, 299, 315
Jethró 266
Jézus Krisztus 17, 18, 24, 25, 26, 28, (80), (81), (110), 112, 113[2], 114[2], 116[2], 117[2], 120, 121, (124—126), 127, 148, 177, 186, (249), (250), 251[2], 254[2], 322, 323
jila 48, 49[2]
Jób 150
Joffroy *l.* Mali
Jolanta Montferrati *l.* Eirene
Jordán 127, 132[2]
József (Jákób fia) 260, 261
Józsué 132[2], 160
Jula 41
Julius *l.* Caesar
— Caesarok; Juliusok *l.* Caesarok
Jutocsa 49[2]

kabarok 46[6], 47
kagan 43, 44[5]
kaisar 246
Kalabion 29
Kalamanos (Borics, magyar trónkövetelő) 271, 303; *l. még* Borises
—, Konstantinos Dukas, (Borics magyar trónkövetelő fia) 218[3], 245, 246[2], 255[2], 282, 283[2], 309[2]; *l. még* Dukasfi; Kálmán
Kalimanos (II. Ioannes Asan fia) 300; Kallimanos 316, 334
Kalliupolis 299, 300, 316
Kali 49[2]
kalizok 202, 234
Kálmán (Borics magyar trónkövetelő fia) 190, 192; *l. még* Dukasfi; Kalamanos, Konstantinos Dukas
—, Könyves (107), (301), (302)
Kalojan *l.* Ioannes Asan, I.
Kalokyros (patrikios) 86, 100
Kamateros, (Ioannes) 273
Kánaán 267
kangar (a besenyők egy részének korábbi neve) 43[3]
Kantakuzenos, Ioannes 203[7], 204[3], 213[2], 269
kapitány 50, 51[2], 132
Kappadokia 199
Karabaj 41
Karasó folyó (197)
karcha 48, 49[6]
Kardon 236
Karinthia 318, 320
Károly, (I., nápolyi király) 327[2]
—, II. Sánta (327)
Kasianos, (Alexios) 241, 242
Kastamon 171, 199
Kastoria 210
Katalin (V. István lánya, Dragutin István felesége) (325), (327)
— (Courtenay Fülöp lánya) 327
katepanos 69
katonai kormányzó 54, 57, 58[2], 62
katzikiosok 236
Kaukázus 342
Kazária 41[2], 42, 43, 44[2]
kazáriai (I. Manuel) 148
kazárok 35, 38, 40[2], 43[5], 45, 46[3], 50, 59, 63, 66
Kedorlaomer 265
Keled 197
kelták 105, 175
Kenese 80
Keri 46
Keszi 47
Kiaba Longon 91
Kiama (Kiev) 227
Kilidzs Arszlán, II. *l.* Klitziesthlan
Kilikia 218, 219
kilikiai (I. Manuel) 148
kilikiaiak; kilixek 144, 149, 160, 245
kimmeriai *l.* Bosporos
király; -i 39, 80, 81, 92, 96, 97, 98, 107, 147, 155, 163[5], 164, 165, 167, 169, 170, 172, 174, 175[2], 183[4], 184[4], 185[3], 186[5], 191, 192, 195[2], 198, 200, 206[4], 207[3], 208[3], 210[2], 211[2], 214[3], 217[2], 219[2], 221, 223[2], 224[2], 225, 226, 227, 230, 231, 234[2], 236, 239, 240 246[3] 248[2], 254, 256, 259, 262[2], 263, 265, 269, 274, 292, 293[2], 294[2], 295[2], 298, 299, 301[2], 302, 305, 313[3], 314[4], 315[3], 316, 317, 319, 320, 324[4], 325[4], 326[2], 327[4], 332, 333[4], 335, 336, 337
királynő 262
Királyok könyve 266
Kleidion 91[2]
klerikus 36, 107
Klitziesthlan (II. Kilidzs Arszlán) 247
Klotho 187
Kokkobasileios 243, 244
Komnenangelos *l.* Theodoros Angelos
Komnene, Eudokia 277[2]
—, Theodora (I. Manuel nővére) 256
Komnenos *l.* Alexios, (I.)
— *l.* Alexios, (II.)
— *l.* Alexios császár (II. Ioannes fia)
— *l.* Andronikos, (I.)
— *l.* Ioannes, (II.)
— *l.* Isaakios, (I.)
— *l.* Manuel, (I.)
Komnenosok 172, 239
Konrád, (III.) (164), 222
Konstantinakes quaestor 60, 63, 67; Konstantinakios 83, (99)

Konstantinápoly; -i; Konstantinos városa 29, (36), (54), (56), (57), (59), (61—64), (66—70), (77), 79, (82—84), 85, 89, (90), 91, (92), (95), (105), (106), (114), (116), 118, 120, 121, (122), (124), 145, (148), (192), 205, (270—273), 274, (291), (295), 298, (303), 304[3], 312, (314), 315, (324), (326), (331), 333, 337, 339; *l. még* Bizánc
konstantinápolyi zsinat 256
Konstantinos, (VII. Bíborbanszületett) (25), 34, (69), (70), (78), 85, (100)
— császár (VII. Michael Dukas fia) 255
— despotes (II. Andronikos Palaiologos fia) 326[2], 336, 337[2], 338, 341
(—) Dukas, (X.) 94
—, (I.) Nagy 38[2], 48, 148, 193
— notarios 107
— patrikios 88[3]
— *l.* Angelos
— *l.* Aspietes
— *l.* Kalamanos
— *l.* Meliteniotes
— -forum 283, 309
— városa *l.* Konstantinápoly
Kontostephanos, Alexios 216[2], 275, 305
—, Andronikos 219, 242[4], 243[3], 244[3], 284[2], 285, 286[2], 287, (288), 289[2], (290), 291, 292, 309, 310[2], 311[3], 312[2], 331, 332
—, Ioannes 245
Kordyles, katonai kormányzó 54, 55
kormányzó *l.* katonai k.
kormányzói 266
Kosmas (kalmár) 58, 62, 66
Kozma, Szent 254
Körös 48
Krakras (Pernikos védője) 91[2]
Krenites, Prokopios 59[2], 62, 62—63, 66[2], 82, 83, (99)
Krisztus *l.* Jézus
— -szerető 34, 47, 51, 148, 176
krites tu velu 265
Kritoplos (Rasos parancsnoka) 198
Krumos, a bolgárok fejedelme 54[2], 55, 57[2]
Kule 104, 105
kunok 108, 324
kuropalates 57
Kurtikes, az örmény 59, 63, 66; Kurtikios 82, 83
Kurtikios (Barancs parancsnoka) 197[2]
— *l.* Kurtikes
Kusanes 59
kútcsarnokbeli főkardhordozó 50
Küercsicsur 41
Kürtügyermatu 46
Küzü 47
Kypros 191

Lajos, VII. (164)
Lakapenos *l.* Romanos, (I.)
lakon lepel 154
Lando pápa (27)
Lapardas, Andronikos 239, 243, 244[2], 245, 256, 286, 294[2], 310, 313[2]
Larissa; -i 97, 98
Laskaris magas dux (I. Theodoros fivére) 325
— *l.* Theodoros, (I.)
— *l.* Theodoros, (II.)
Laskarisok 325
László, (I.) (101), 195[2], (338)
—, (II.) 214, 215[2], 274[2], 275, 304[2], 305
latinok 198, 234, 334
laziai (I. Manuel) 148
legkrisztusszeretőbb 265
lenzeninek 41
Leon Armenes altengernagy 50, 51
—, (VI. Bölcs) 13, (17), (39), 47, (50), (51), 59[2], (60), (61), 62, 63, (64), 66[2], (67), (68), (70), (82—84), 99, 342[2]
—, (V.) örmény 54[2], 57[2], 58
— *l.* Batatzes
— *l.* Choirosphaktes
— *l.* Gomostos
— *l.* Phokas
Leontinos prefektus (225)
Levedi 42—43, 43[3], 44[3]
Levedia 42, 43
liguriaiak 196
liguriai tenger 171
Liüntika 47
logothetesi 273
lombardok 171, 196
Longobardia 34, 38, 105, 107
longobardok 38
Longomeros (Lugomir zsupánság) 200
Lucius, III., pápa (165)
Lukács evangélista 249
Lukas patriarcha 259
—, (Szent, †953) 29
Lykurgos 139

magyar nő (szobor) 283, 309[2]
magyarok 27[2], 28[2], 29, 77, 78, 92, 95[2], 99[2], 101[3], 109, 173, 185, 186, 190, 193, 223, 256, 269[2], 270, 272, 275, 277, 298[2], 299[3], 300[2], 302, 306, 308, 315, 316[3], 318[2], 319[2], 320[2], 326, 327, 328[2], 331, 337, 338, 339, 341, 342
Magyarország; -i 27, 29, 96, 97, 98, 103, 105, 165, 184, 192, 248, 259, 262, 270, 273, 281, 293[2], 294[2], 295, 298[2], 300[2], 301, 313[2], 313—314, 314[3], 315[2], 316[2], 317, 318, 319, 320, 327, 332, 333, 334, 336, 337, 338
magistros 74, 76, 87[2], 88[3], 94
Makedonia 29, 53, 54, 57[3], 58[3], 59, 62[2], 66, 69, 74, 76, 82, 105
makedonok 54, 55[2], 56, 57[2], 58[2], 62[2], 145, 147
Mali, Joffroy 107
Mama (falu) 80
Manuel Komnenos, (I.) 127, (128—134), 135, (136—138), (140—142), 143, (144), 145, (146), 147, 148, 149, (151—156), 157, (158—164), (173), 174[2], (175—189), 190, 191, 192, 193, 196, (199), (201—236), (238), 239, (240—243), (245—247), 252, 259, (269—271), 272, (273), 274[2], (275), (276), 277, (278), (279), 281, (282), 283, (284—288), (291), (292), 293, (303—307), 308, (309—313), 329, 330, (331), (332)
Margit *l.* Mária
Mária (Isaakios sebastokrator lánya, IV. István felesége) 214, 274, 304
— (I. Manuel Komnenos lánya, Béla-Alexios jegyese) 218, (238), 273, 276, 281[2], 292, (293), 305, 308, (313)
— (Margit, III. Béla lánya, II. Isaakios Angelos, Bonifacio di Montferrat s végül Nicolas de St.

Omer felesége) (252), 259, (260—263), (295), 296, 298, 314, 315[2], (319), (320), (332)
— (I. Theodoros Laskaris lánya, IV. Béla felesége) 299[2], 315[2], (324), 333[2]
— (II. Endre lánya, II. Ioannes Asan 1. felesége) 299, (300), (315), 316, 334
— (V. István lánya, II. Sánta Károly felesége) (327)
—, Antiochiai (I. Manuel Komnenos 2. felesége) (229), (246), (293), (294), (313)
—, Szűz 81, (110—113), (123—125)
Marianos *l.* Argyros
Marinos sebastos 107
Maros 48
massageták 126
másodkormányos 51[2]
Maurokatakalon, Nikolaos 104[2]
Maurus (püspök) 107
médek 77, 78
megas dux 219, 309, 325
Megyeri 46
Melegdi 80
Meliteniotes, Konstantinos 325, (326)
mensurator 34[2]
Michael, (II.) amorioni 57, 58
—, anchialosi 149
— Asan (300), (301), (316), (335)
—, a bolgár 55
— császár (II. Andronikos Palaiologos fia) 326[2], 327[2], 336, 337[2], 340, 341
— Dukas, (VII.) 254
—, az öreg 51[2]
— Palaiologos, (VIII.) (317), (321), (323—325), 326, 336, (337), 339
— Rankabe, (I.) 54[2], 57[2]
— rhetor 127, 143
—, a zachlumok fejedelme 39
— *l.* Barkalas
— *l.* Branas
— *l.* Gabras
Mihály arkangyal 111, (112), 254
Milutin (II. Uroš István szerb király) 325, (327)
Montferrat, Bonifacio di *l.* Bonifác
Montferrati Jolanta *l.* Eirene
Moravia 49[2], 50
—, Nagy 37, 45, 48
Moravos (Barancs) 92; *l. még* Branitzova
Mordia 42
morvák (45), (50)
Mózes 128, 134, 249, 266
mózesi törvények 202
Mundraga 47, 61
Musikos (Zautzas szolgája) 58[2], 59, 62[2], 66[2], 82
Muzalon protovestiarios 338
Múzsa 189
mysek 72, 103, 295, 314, 332, 334, 335
mys zsákmány 143

nagyfejedelem 49, 50
nagyzsupán 252
Naissos (Niš); -i 200, 210[3], 216, 217, 225[2]; Nisos 191, 281, 294, 295, 308, 313, 314, 333
nazireusok 110
németek 165, 318[4], 319[3], 320[4]
Nikaia 326[3]
Nikephoros, (I.) 54
— Botaneiates, (III.) 94, (96)
— (építész) 116, 120[2], 122
— Phokas, (II.) 78, 86, 100
— *l.* Chaluphes
— *l.* Petraloiphas
— *l.* Phokas patrikios
— *l.* Xiphias
Niketas, a Skleros (kemény) 59[2], 63[2], 67[2], 83[2]
— *l.* Choniates
Nikolaos 89; *l. még* Nikolitza
— *l.* Maurokatakalon
Nikolitza 89[4]; *l. még* Nikolaos
Nílus 157
Niš; Nisos *l.* Naissos
notarios 107
novellisimos 107
Nun 132
Nur-ad-Din (218)

Nyeki 46
Nyugat (a bizánci birodalom nyugati themái) 69, 74, 76, 85, 298[2], 300

olaszok 324
Opsikion 69, 71
Oroszlán *l.* Henrik
oroszok 24, 25, 35[3], 36, 38, 86, 87, 269
Oroszország 41[2], 42, 50, 73, 86, 100[2]
orosz úr 301, 316, 335[2]
Orta 27
Ostrobon-tó 90
Ostrumpitza 236
osztrákok 239
Ottó, (I. Nagy) 39, 86
oxydrakesok 147

őcsászársága 222
őrgróf 27[3], 165, 296, 298, 314[2], 326, 337
örmény *l.* Kurtikes
— *l.* Leon, (V.)
örmények 94, 246, 283, 309
őrségek domestikosa, az 69, 70
őrségparancsnok 149

Padrag 80
Pagatzion (Bács) 221
Paionia 154, 155[2], 200[2], 208, 210, 211, 217, 240, 293, 301, 313, 324, 325
paionok 109, 145, 149, 150, 151, 152[2], 153[2], 154[2], 155, 156, 162, 163[3], 164[2], 166, 175, 176, 177, 181, 182[2], 187[4], 188[2], 192[3], 193[3], 198, 199, 200, 202[3], 206, 207[2], 209[2], 210[2], 211, 212, 214, 216[2], 217[2], 219, 225, 226, 230, 241, 261, 269, 270, 271[2], 272[2], 273, 274, 275, 277, 279, 280, 281, 283[2], 284[2], 285, 286, 288[2], 289, 290[4], 291, 292, 293, 296, 302, 303[2], 304[3], 306, 307[3], 308, 309[3], 310[2], 311, 312[5], 313, 324, 329[2], 330[3], 331[4], 333[2], 334, 335, 337, 339
Palaiologos, Georgios 218[3]
—, Ioannes (318—320)
— *l.* Andronikos, (II.)
— *l.* Michael, (VIII.)
Palesztina 267
palesztinok 164
Paloznak 80

Pamphylon 104[2]
Pannonia 38, 80, 86, 92, 101, 131, 135, 188, 195, 219, 239, 342
pannonok 143, 144[3], 149, 157, 158[2], 159[2], 160[3], 161[2], 171, 175, 179, 187, 191, 236, 296[2], 323
pápa 27, 107, 240, 251[2]
paradynasteuon 61, 64, 68
parakoimomenos 61, 65, 68, 70, 85
Paristria 251
Paropamisos 342
patriarcha 54, 57, 149, 259, 325[3], 326[2]
patrikios; -i 51[2], 59[2], 61[2], 63, 64, 65, 67, 68[2], 69[2], 70[2], 83[3], 85[2], 86, 88, 89, 91, 99, 100
Paulus, a római 107
Peiraieus 142
Pelagonia 272, 303, 304, 329, 330
peraibosok 171
Peres ispán 107
Pernikos 91
perzsák 109, 149, 160, 164, 166, 196, 227, 234, 242, 243[2], 296
Perzsia 44, 45, 126
Péter apostol 249
— (bolgár cár) 86, 90, (100)
— (szerb fejedelem) 39, (40)
Petraloiphas, Nikephoros 239
Petrikon (Bánmonostora) 219
Petros (Remete Péter) 105
— *l.* Deleanos
Pharnakes 138
Philadelphia; -i 281, 308
Philippa (poitiers-i Raimund lánya) 282[2], 283, 309[3]
Philippos, (II.) 136
Philippupolis; Philippos városa 91[3], 105, 216, 241, 268, 295, 302, 314, 333
Philokales 243
—, Eumathios 302
Phoinike 218
(Phokas), Leon 72, 74, 76
—, Nikephoros, patrikios 59, 60[2], 63[3], 67[3], 83[3], 84, 99[3]
— *l.* Nikephoros, (II.)
Phorbenos, Andronikos 245
Phrangochorion (Szerémség) 268, 270, 275, 303, 305, 329, 330; *l. még* Sirmion; Szerémség
Pierre *l.* Aliphas
Piroska *l.* Eirene
Podaron altengernagy 50, 51
pontosi 138
Pothos *l.* Argyros
praipositos 91
prefektus 225
Preszlav 47
Priamos 145
Prilapon 92
Primiszláv 227; *l. még* Jaroszláv (halicsi fejedelem)
princeps 218
Printzitas, Richard 107
Prodromos, Theodoros 169
Prokopia (I. Nikephoros lánya, I. Michael Rankabe felesége) 54
Prokopios vértanú 225, 286, 310
— *l.* Krenites
protekdikos 135
protosebastos 201, 246
protostrator 238
protosynkellos 253
protovestiarios 61, 64, 68, 70, 85, 338; protovestiarites 249
Prut 45
Ptolemaios, (I.) 147
Pulia 327
püspök; -i 81, 85, 107[2], 235, 248, 249, 253

quaestor 60[2], 63, 67, 83, 99

Rabsake 177
Radomir, (Gabriel, Samuel bolgár cár fia) 97; *l. még* Romanos
Rajmond, II., Tripolis grófja (218)
Rajna; -i 170, 251
Rajnald, Chatillon *l.* Rinald
Rankabe *l.* Michael, (I.)
Raoul 107
Rasos 197
Regina folyó 335
Remete Péter *l.* Petros
Renard (püspök) 107
Richard *l.* Printzitas
— *l.* Siniscard
Rinald (Chatillon Rajnald antiochiai herceg) 218
Roger 107
—, II., szicíliai király (144)
Róma 27, 165, 169, 172, 188, 239[2], 251[2]
rómaiak *passim*
római erkölcsök 20
— nevelés 227
— nő (szobor) 283, 309[3]
Romanos, (II.) 34
— (Péter bolgár cár fia) 90, (91); *l. még* Symeon
— (Samuel bolgár cár fia) 92, 98[2]; *l. még* Radomir
— Diogenes, (IV.) 94[2], (95)
— (Lakapenos, I.) (25), 34, 61, 64, 68
Rosztiszláv Mihajlovics (301), (316), (335)
Ryndakon 247

sabartoi asphaloi 43, 44
(Saint Omer), Béla (de) 319, 320
Saint Omerok, de 319, 320
sakkák 126
Salamon (Dávid fia) 152, 166
— (I. Endre fia) 104
Salon 236
Samuel (bolgár cár) 89[3], 90[4], 91, 92[3], 98[2]
Sandor (falu) 80
Sappho 262
Sardike 93, 94, 214, 216, 229, 239, 241, 246, 267, 271, 275[2], 283, 284[2], 302, 303, 305[2], 309[3], 329, 330, 331; *l. még* Triaditza
Sarkel 50
Sátán 174, 180
satrapa 134, 143, 330
sauromaták 93[2], 94[3], 103[2], 104, 136, 149
Scipio 159
sebastokrator 203, 214, 274, 304, 317, 318, 320
sebastos; -i 107, 218, 225, 238, 243, 282, 302, 309
Sebenikos 236
Selybria 241
Senacherib 177
senator 292

Serbia (város) 89[2]
seregrendező 176
Serrhai (296)
Setzenitza 201
sikanosok (128)
Simoeis 145
Simon (püspök?) 107
Simonis (II. Andronikos Palaiologos lánya) (327)
Siniscard, Richard 107
Sion 333
Sirmion (a Szerémség, illetve Szávaszentdemeter görög neve) 48, 192[2], 196, 224[3], 225[6], 228, 235[3], 236[2], 242[2]; *l. még* Phrangochorion; Szerémség
sirmioniak 221, 234
Skleros *l.* Bardas
— *l.* Niketas
Skopioi 332; Skoplje 90[2]
Skoteinos 104, 105
Skylax (Ioannes Skylitzes) 342
Skylla 141, 171
skyrek 136
skytha cserge 34
skythák 16, 17, 18, 25, 38, 72[3], 74, 76, 77, 78, 87, 88[6], 93[2], 97, 101[2], 103, 104[4], 105[3], 109, 136, 149, 150, 164[2], 166, 175, 220, 227, 231, 242, 270, 271[2], 277, 303[3], 306, 328
Smeles 211
Spalathas 241; Spalathos 236
spártaiak 131, 141, 142
Staurakios (kalmár) 62, 66; Staurakos 58
sthlabinosok 143
strategos; -i 91[2], 191
Strogomos 249; *l. még* Esztergom
Strymon 201
Styppeiotes, (Theodoros) 273
Symeon (bolgár cár) 24, (25), (26), 39, 47[3], 51[2], 55, 58[2], 59[3], 60[7], 61, 62[3], 63[9], 64[3], 66[4], 67[9], 68[2], 70, 82[4], 83[6], 84[4], (90), 99[5]
— (Péter bolgár cár fia) 90; *l. még* Romanos
Synadene (Theodulos Synadenos lánya, I. Géza 2. felesége) 96[2]
Synadenos, Andronikos 191
—, Theodulos 96
syrek 144
Syrtisek 171

szakaszparancsnok 284
Szántó (falu) 80[2]
szaracénok 16, 17, 27[2]
Szárberény 80[2]
szászok 211, 246
Szászország 39
Száva 50, 173, 188, 189, 200, 205, 206, 207, 219, 231, 242, 244, 268, 270[2], 285, 295, 303, 310, 314, 330, 331, 333
Szávaszentdemeter *l.* Sirmion
Szentháromság szigete 80
Szent Mamas (Konstantinápoly elővárosa) 54, 58
szerbek 39[4], 84, 173[2], 174[3], 197, 200[2], 216[3], 217, 227, 235, 236, 243, 246[2], 247[2], 269[2], 270, 271, 303, 327
—, fehér 39
Szerbia 108, 173, 174[3], 192, 200, 251, 252[3], 269, 325, 327
szerbiai (I. Manuel) 148
szerb—magyar sereg 187
Szerémség 151, 155; *l. még* Phrangochorion; Sirmion
Szeret (folyó) 45
Szicília; -i 141, 199, 251, 303
szicíliaiak 171
szlávok 41
Szófia 248[2]
Szombotu 80
szultán 145, 227
Szurukülbej 41
Szvjatopluk, Moravia fejedelme 37, 48, 49, 50[2]
Szvjatoszlav (kievi fejedelem) 86[2], 100, 101

Taksony (Zoltán fia) 49[2]
Tamás (IV. István szolgája) 276, 305
Tanisman (Ghâzi emír) 199
Tara 173, 201[2]
Tarentum 107
Tarentumi *l.* Bohemund
Tarján 46
Tarkacsu 49[2]
Tarsos 283, 309
Tasi 49
Tatikios 243, 244
Tauros 220
tauroskythák 72, (128), 206, 227, 231, 234, 239, 240, 296
Temes 48
Temises (hegy) 208
Tempon 197
tengernagy 51
Termacsu 49
Terteres (I. Terter György bolgár cár) 327
testőrparancsnok 57, 191
teukrosok 171
Teveli 49[2]
Theodora (Andronikos Komnenos lánya, Jasomirgott Henrik felesége) 227, 239
— (I. Manuel nővére) *l.* Komnene
Theodoros Angelos (epeirosi császár) 300; Th. Komnenangelos 334
—, a bolgár 61, 64, 68, 84
— Dukas Laskaris, (II.) (299), (300), 315, (316), 335[2]
— Laskaris, (I.) 299[2], 315, 324, 325, 333[2]
— sebastokrator 317
— *l.* Batatzes
— *l.* Gazes
— *l.* Prodromos
— *l.* Styppeiotes
Theodulos *l.* Synadenos
Theophanes (941 táján) 28
— patrikios 61[3], 64[2], 65, 68[3], 70, 85[2]
Theophilos császár 54, 55, 57, 58[2]
Theophylaktos (patriarcha) 85
—, a türkök püspöke 253
Thessalia; -i 89, 271, 303
Thessalonike; -i 50[2], 55, 58, 62, 66, 82, 89, 90, 127, (296), 298[2], 314[2], 314—315, 337
Thetis 139
Thrakesion 69, 71
Thrákia; -i 17, 69, 70, 86, 87, 101, 247
thrákok 61, 64, 68, 69, 70, 100, 108
Thrasydeilos (Bátor-gyáva) 138
Tisza 48
Titel 219[2]

Tornikes, Demetrios 251; D. Tornikios 249
törzsfőnök 164
Tragurion 236
Traianus 48
Triaditza 95, 271, 303; *l. még* Sardike
triballosok 145, 157, 158, 323, 329, 330[3], 332
tribunus *l.* vicarius
Tripolis 218
Tripsychos, Basileios 281, 308
Trója; -i (145), 189
Trullos 45; *l. még* Dnyeszter
Turkia 39, 41, 42, 45, 48[2], 49[2], 50, 73, 85, 253, 254
—, nyugati 338
Tuscia 27
Tutis (folyó) 48
türk fürdő 34
türkök 13, 16[2], 17[3], 18[3], (19), 20, 21, 22, 23[2], 25, 26, 29, 34[3], 35[7], 36[3], 37[5], 38[2], 39[3], 40, 41, 42[2], 43[5], 44[6], 45[9], 46[4], 47[7], 48[4], 50[3], 51[6], 56[2], 58, 59, 60[4], 61[2], 63[4], 64[3], 65, 67[5], 68[3], 69[2], 70[5], 75, 76, 77, 78, 83[5], 84[3], 85[3], 86[2], 87, 99[2], 100[2], 101, 253, 342[5]
—, nyugati 25
türk sátrak 19
tyrrhenek 171
Tzantzes 55, 57, 58, 62
Tzelgu 103, 104, 105
Tzepaina 335
Tzintzilukes, Basileios 272; B. Tzintzulukes 304
Tzurulon 300, 316

Ulászló, II. *l.* Vladislav
ultinok 41
ungriai (I. Manuel) 148
ungrok; ungrosok 55, 83, 99, 100[2]
Ural folyó *l.* Jejik
Uresis; Uroš, (II., szerb nagyzsupán) (142), (143), (200—202), (204), (205), 269, (271), 329, (330)
Uroš István, II., szerb király *l.* Milutin
urum (a magyar trónörökös címe) 215
Úzia 41[2]
úzok 40[2], 41

vajda 42[2], 43[4], 44[3]
Vardar 90; *l. még* Axeios
venétek 246
vestarches 94
veszprémi 80
vicarius tribunus 35
Vidin (Bodony) 90[2], 193, 295, 314
vlachok 238, 295, 314, 332
Vladimir (halicsi fejedelem) 206
— bolgár fejedelem *l.* Bladimer
Vladislav (II. Ulászló cseh király) (154), (220), (221), 222, 223[2]
Volga *l.* Etil

Xanthos 145[2], 146
Xene 114, 118, 125; *l. még* Eirene (Piroska)
Xerxes, (I.) 146, 188, (189), 266
Xiphias, Nikephoros 91, (92)

zachlumok 39
Zalészi 80
Zautzas 58, 62[2], 66[2], 82[2]
Zeugme; Zeugminon *l.* Zimony
zikchiai (I. Manuel) 148
Zimony; Zeugme; Zeugminon (134), 196, 205, 206, 217, 225, 227, 229, (230), (232), (233), 234[2], 235[2], 238, 267, 268, 270, 275, 277, 278[2], (279), 280, 281[3], 285, 302, 303, 305, 306[3], (307), 308[2], 310, 329[2], 330, 331[2]
Zoe császárné (78)
Zoltán 49[2]

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója
Felelős szerkesztő: Négyesi Mária és Deli Árpád
Műszaki szerkesztő: Ondrejovics Gabriella
Terjedelem: 32,53 (A/5) ív
A borító- és a kötésterv Killer Marcella munkája
88.17652 Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat
Felelős vezető: Hazai György

Az Akadémiai Kiadó
gondozásában jelent meg

Györffy György

AZ ÁRPÁD-KORI
MAGYARORSZÁG
TÖRTÉNETI FÖLDRAJZA

1. kötet
Abaujvár, Arad, Árva,
Bács, Baranya, Bars, Békés,
Bereg, Beszterce, Bihar, Bodrog,
Borsod, Brassó, Csanád
és Csongrád megye. 3. kiadás.
907 oldal
32 szövegközi térkép, 15 térképmelléklet
17 × 25 cm · Ára kötve 196,— Ft

2. kötet
Doboka, Erdélyi Fehér,
Esztergom, Fejér, Fogaras,
Gömör és Győr megye.
641 oldal
23 szövegközi térkép, 7 térképmelléklet
17 × 25 cm · Ára kötve 186,— Ft

3. kötet
Heves, Hont, Hunyad,
Keve, Kolozs, Komárom, Krassó,
Kraszna, Küküllő megye és Kunság.
568 oldal
23 szövegközi térkép, 9 térképmelléklet
17 × 25 cm · Ára kötve 186,— Ft

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST

Ára: 170,– Ft

ISBN 963 05 4967 0